00070575

THE
ASIATIC SCOIETY OF BOMBAY
Town Hall, Bombay.

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 15 June, 2016

Evolutionary Theory ?

F a. 41

70575

F^a 41

JOANNIS SCOTI ERIGENÆ
DE
Diviſione Naturæ
LIBRI QUINQUE
DIU DESIDERATI.

ACCEDIT
APPENDIX EX AMBIGUIS
S. MAXIMI
GRÆCE & LATINE.

78575

F a 41

OXONII,
E THEATRO SHELDONIANO,
Anno MDCLXXXI.

1681

00070575

Præfatio.

AD ſopiendas controverſias, quæ de Joanne Erigena ejuſque ſcriptis exortæ ſunt ſæculis præteritis, conſultiſſimum viris doctis viſum eſt, eos ipſos libros, de quibus contendebatur, in lucem edere: ita demum, quaſi tabulis prolatis, liberiorem cuivis & expeditiorem judicandi fore facultatem.

Scripſit Erigena, rogatu Hincmari & Parduli, (qui tunc in Galliis multum celebrabantur ob eruditionem & ſanctitatem) adverſus Goteſchalcum de Prædeſtinatione librum. Varia admodum de eo libro proferebant judicia iſtorum temporum viri eccleſiaſtici: qui paulo æquius de hac re judicare ſibi videntur, dicunt Scoti adverſarios non eum oppugnaſſe, ſed Hincmarum per ejus latera petiiſſe. Cæpit tum illud apud paucos comparere; imo per XIX. annorum centuriis aliquanto tempore, quæ inimici excerpſerant, circumferebantur. Fere fit, ut in rebus obſcuris plura veris imaginemur. Cæperunt igitur multi ſuſpicari, inimice agi cum Erigena; fictis criminibus, & falſo nomine hominem oppreſſum fuiſſe querebantur. Nec ſane querelæ iſtæ prius [illegible] videbantur, quam integrum opus prodiret. Atque illud tandem ediderunt ii, qui liberius tenebris demerſum [illegible].

Idem Joannes Erigena compoſuit opus de Euchariſtia, juſſu Caroli Calvi: certatum de hoc quoque ſcripto in partes itum eſt. Poſt [illegible] liber Scoti [illegible] ſignis aboletur. Quæris quam ob rem? [illegible] in ſpeculo doctrinali reſpondet, quoniam Berengarius [illegible] eſſet. Puniunt, quantum [illegible] auctoritas; [illegible] ille libro, magiſque [illegible] diſſidio creverunt, per ſecula fere novem, ſuſpicionibus & obſcuris dubiiſque conjecturis [illegible] iſta trahitur. Exiit tandem liber ille, ſub Ratramni nomine, ut aliqui contendunt. Quid tum poſtea?

Tum venti poſuere, omniſque repente reſedit
Flatus.

Neque enim tam ſacer, aut horribilis iſte libellus eſſe deprehenditur, modo abſit malignus interpres. Ita non mirum, quæ maximæ ſunt interdum iræ, injurias faciunt.

Dia

Diu multumque literati viri quæſiverunt, ubi gentium laterent libri περὶ φύσεως μερισμοῦ, *quos Joannes idem compoſuiſſe perhibetur. Certe Hiſtoriæ Anglicanæ ſcriptores illud opus* [illegible] *rant, & prædicârant* propter perplexitatem quarundam [illegible] onum, ſolvendam bene utilem. *Cui hæc* [illegible] *Quis non accenditur deſiderio videndi Joannis* [illegible] *qui* [illegible] *apud Judæos, vel Agapius apud Græcos,* [illegible] *tam feliciter ſolvit? Hinc non nemo, quaſi* [illegible] Grevis. erit ille liber Scoti! *alter autem de libro* [illegible] & dura omnia. *Hæc igitur, o boni* [illegible] *adeſt* [illegible] *quem* [illegible] [illegible] *Verum* [illegible] *ſepulcro* [illegible] *totus an etiam cicatrices afferat Flori* [illegible] *Galindonis, (uti Hector ille Achillis vulnera) nondum ſatis mihi liquet. Certe aſſimant teſtes fide digni, Florum hos libros* depravaſſe, *ut facilius poſſet confutare. Illud unum ſcio, nihil quicquam a me* [illegible] *prudenter fuiſſe mutatum,* ineptias, *Solœciſmos,* [illegible] interpolationes, errores, *lapſus omnes omnis generis, quos inveni, reliqui; non ad hominis infamiam, ſed ad meam fidem conteſtandam.*

De opere interim iſto, non interponam auctoritatem meam, quæ plane nulla eſſe debet, [illegible] *judicium. Cum hæc ſcriberet Erigena, de Græcis* [illegible] *admodum amicabiliter ſentiebant Latini.* [illegible] *Conſtantinopoli* [illegible] *tenebant. Nicolaus I.* [illegible] *ſcripſerat, ad refellendos Græcorum errores.* [illegible] *Joanni* [illegible] *ideoque multas merces obtrudere* [illegible] *quoniam Græcas* [illegible] *crepabat. Enimvero ſi* [illegible] *ut ipſi in ſuis ſcriptis poſuerunt; ſi* [illegible] *ſi* [illegible] *ſi* [illegible] *cryphis improbis* [illegible] *quod in illis Patribus* [illegible] *ei commodius* [illegible] *aliud quidem ſe ſubrixiſſe* [illegible] *Græcorum* [illegible] *qui non* [illegible] *paſſim* [illegible] *Eccleſiæ permulta eſſe, quæ* [illegible] *quiſpiam in hoc ſcriptore deſiderare poſſit; certe quidem nec humilem mentem erga Patres Eccleſiæ, nec pium erga Deum deſiderabit. Potuit ergo errare, hæreticus eſſe noluit. Sed nec Erigenæ* [illegible] *nec apologiam ſcribere decreveram, nullas ego ejus lites meas faciam. Nunquam mihi contendendi fuit animus, nec otium nunc quidem. Qui igitur plura de Joanne Erigena ſcire cupiat, teſtimonia de eo legat, quæ infra digeſſi, maxime* [illegible] *à nemine producta.*

TESTIMONIA

Aliquot Veterum de *Joanne Scoto* Erigena.

PRudentius Tricaſſinus in libro ſuo adverſus Joannem Scotum.
I[illegible] ſolum omnium acutiſſimum Galliæ tranſmiſit Hibernia. ironice.

Pardulus Laudunenſis Epiſcopus de Jo. Scoto.
Sed quia hæc inter ſe valde diſſentiebant, Scotum illum qui eſt in palatio regis [*Caroli Calvi*] *Joannem nomine ſcribere coegimus.*

Ex hiſtoria Epiſcoporum Antiſſiodorenſium.
Humbaldus Cameracenſis liberalium artium ſtudiis apprime inſtructus, Joannis Scoti, qui ea tempeſtate per Gallias ſapientiæ fundebat radios, factus pediſſequus, cujus diſciplinatui longo tempore inhærens, divina ſimul & humana ---- didicit.

Chronicon anonymum apud Cheſnium, Tomo III.
Rogatu Ælfridi Joannes Scotus rediit à Francia, ubi erat cum Carolo Calvo.

Rogerus Wendover in Chronico ad annum 883.
Anno 883. venit in Angliam magiſter Joannes Scotus, vir perſpicacis ingenii.

Ex vita Grimbaldi abbatis per Gotcelium, ut videtur, ſcripta.
Ælfridus rex conſilio Eldredi archiepiſcopi Cant. Oratores miſit ad Monaſterium S. Bertini, de accerſendo Grimbaldo, inter quos presbyter Joannes & Aſſerius viri eruditiſſimi & vivaciſſimi ingenii præcellebant.

Annales Hidenſes.
Anno dominicæ incarnationis 886, anno ſecundo adventus S. Grimbaldi in Angliam, incœpta eſt Univerſitas Oxoniæ ----- in S. Theologia legentibus S. Neoto ---- & Grimbaldo ---- in Grammatica vero & Rhetorica Aſſerio Monacho ---- in Dialectica vero & Muſica & Arithmetica Joanne monacho Menevenſis Eccleſiæ; in Geometria & Aſtronomia docente Joanne Monacho & collega S. Grimbaldi.

Willielmus Malmesb. in lib. v. de Pontificibus, inedito.

Hujus Elfredi tempore venit in Angliam Joannes Scotus, vir perſpicacis ingenii & multæ facundiæ, qui dudum relicta patria Franciam ad Carolum Calvum tranſierat, a quo magna dignatione ſuſceptus familiarium partium habebatur, tranſigebatque cum eo tam ſeria quam joca, individuuſque comes & menſæ & cubiculi erat, multæ facetiæ ingenuique leporis, quorum exempla, hodie quæ conſtant, ut ſunt iſta; Aſſederat ad menſam contra Regem ad aliam tabulæ partem; procedentibus poculis conſumtiſque ferculis, Carolus fronte hilariori poſt quædam alia cum vidiſſet Joannem quiddam feciſſe, quod Gallica-

nam

nam comitatem offenderet, urbane increpuit, & dixit, Quid diſtat inter Sottum & Scottum? Retulit ille ſolenne convitium in auctorem, & reſpondit; Tabula tantum: interrogaverat Rex de morum differenti ſtudio, reſponderat Joannes de loci diſtante ſpatio; nec vero Rex commotus eſt, quod miraculo ſcientiæ ipſius captus adverſus Magiſtrum nec dicto inſurgere vellet, ſic eum uſitate vocabat. Cum cum Regi convivanti miniſter patinam obtuliſſet, quæ duos piſces grandes, adjecto uno minuſculo, contineret, dedit ille Magiſtro [illegible] cumbentibus duobus juxta ſe Clericis departiretur. Erant illi Giganteæ molis; ipſe perexilis corporis. Tum qui ſemper aliquid honeſti inveniebat ut lætitiam convivantium excitaret, retentis ſibi duobus majoribus, unum minorem duobus diſtribuit, Arguenti iniquitatem partitionis Regi, imo inquit, benefeci & æque, nam hic eſt unus parvus, de ſe dicens; & duos grandes piſces tangens. Itemque ad eos converſus, hic ſunt duo magni Clerici immenſi; & unus exiguus, piſcem nihilominus tangens. Caroli ergo rogatu Hierarchiam Dionyſii Areopagitæ in Latinum de Græco, verbum e verbo, tranſtulit. Quo fit ut vix intelligatur Latina litera, quæ volubilitate magis Græca quam poſitione conſtruitur noſtra. Compoſuit etiam librum quem peri phyſion Meriſmu, id eſt de naturæ diviſione titulant, propter perplexitatem quarundam quæſtionum ſolvendam bene utilem, ſi tamen ignoſcatur ei in quibuſdam, quibus a Latinorum tramite deviavit, dum in Græcos acriter oculos intendit. Quare & Hæreticus putatus eſt, ſcripſitque contra eum quidam Florus; ſunt enim revera in libro peri phyſion perplurima, quæ niſi diligenter diſcutiantur, a fide Catholicorum abhorrentia videantur. Hujus opinionis particeps fuiſſe cognoſcitur Nicolaus Papa, qui ait in Epiſtola ad Carolum, *Relatum eſt Apoſtolatui noſtro, quod opus B. Dionyſii Areopagitæ, quod de divinis nominibus vel cœleſtibus ordinibus Græco deſcripſit eloquio; quidam vir Joannes genere Scotus nuper in Latinum tranſtulerit, quod juxta morem nobis mitti & noſtro judicio debuit approbari, præſertim cum idem Joannes, licet multæ ſcientiæ eſſe prædicetur, olim non ſane ſapere in quibuſdam frequenti rumore dicatur.* Propter hanc ergo infamiam credo tæduit eum Franciæ, venitque ad Regem Ælfredum, cujus munificentia illectus, & magiſterio ejus, ut ex ſcriptis Regis intellexi ſublimis, Melduni reſedit, ubi poſt aliquot annos, a pueris quos docebat graphiis perforatus, animam exuit tormento gravi & acerbo, ut dum iniquitas valida & manus infirma ſæpe fruſtraretur, & ſæpe impeteret, amaram mortem obiret. Jacuit aliquandiu in honorabili ſepultura in Beati Laurentii Eccleſia quæ fuerat infandæ cœdis conſcia; ſed ubi divinus favor multis noctibus ſuper eum lucem indulſit igneam, admoniti Monachi, eum in majorem Eccleſiam tranſtulerunt, & ad ſiniſtram altaris ponentes, his martyrium ejus verſibus prædicaverunt.

Conditur hoc tumulo ſanctus Sophiſta Joannes.
Qui ditatus erat jam vivens dogmate miro;
Martyrio tandem Chriſti conſcendere regnum,
Quo, meruit, regnant cuncti per ſecula ſancti.

Idem

Idem Willielmus in eodem libro.

Turaldo ſubſtitutus eſt Warinus de Lira monachus ----- is cum primum ad abbatiam [Malmsb.] *venit, Anteceſſorum facta parvi pendens, typho quodam & nauſea* [erga] *ſanctorum corpora ferebatur; oſſa denique ſanctæ memoriæ Meildulphi & ceterorum, qui olim Abbates ibi, poſteaque in pluribus locis Antiſtites ob reverentiam patroni ſui Aldelmi ſe in loco tumulatum iri juſſiſſent, quos antiquitas veneranda in duabus lapideis crateris ex utraque parte altaris, diſpoſitis inter cujuſque oſſa ligneis intervallis reverenter ſtatuerat; Hæc, inquam, omnia pariter conglobata velut acervum ruderum, velut reliquias vilium mancipiorum eccleſiæ foribus alienavit. Et ne quid impudentiæ deeſſet, etiam S. Joannem Scotum, quem pene pari qua S. Aldelmum veneratione monachi colebant, extulit. Hos igitur omnes in extremo angulo baſilicæ S. Michaelis ----- inconſiderate occuli lapidibuſque præcludi præcepit. O tempora, O mores! quis digno improperio tantam proſequatur audaciam? &c.*

Idem ex Cod. Thuaneo MS.

Petro ſuo, Willelmus ſuus, divinæ philoſophiæ participium.

Fraternæ dilectioni morem, frater amantiſſime, geris, quod me tam ardua conſultatione dignaris. Eſt enim præſumtio caritatis, quod me tanto muneri non imparem arbitraris. Præcipis enim ut mittam in literas unde Joannes Scottus oriundus, ubi defunctus fuerit, quem auctorem libri, qui περὶ φύσεων vocatur, communis opinio conſentit: ſimulque quia de libro illo ſiniſter rumor aſperſit, brevi ſcripto elucidem quæ potiſſimum fidei videantur adverſari catholicæ. Et primum quidem ut puto probe faciam ſi promte expediam, quia me talium rerum veritas non lateat: alterum vero, ut hominem orbi latino merito ſcientiæ notiſſimum, diuque vita, & invidia defunctum in jus vocem, altius eſt quam vires meæ ſpirare audeant. Nam & ego ſponte refugio ſummorum virorum laboribus inſidiari, quia ut quidam ait, *Improbe facit qui in alieno libro ingenioſus eſt*. Quapropter pene fuit ut juſſis tam imperioſis eſſem contrarius, , niſi jamdudum conſtitiſſet animo, quod vobis in omnibus deferrem, ut parenti gratiſſimo, in his etiam quæ onerarent frontem, quæ eſſent pudoris mei periculo. Joannes igitur cognomento Scottus opinantes quod ejus gentis fuerit indigena, erroris ipſe arguit, qui ſe Heruligenam in titulo Hierarchiæ inſcribit. Fuit autem gens Herulorum quondam potentiſſima in Pannonia, quam à Longobardis pene deletam eorundem prodit hiſtoria. Hic relicta patria, Franciam ad Carolum Calvum venit, à quo magna dignatione ſuſceptus, familiarium partium habebatur, tranſigebatque cum eo (ut alias dixi) tam ſeria, quam joca, individuuſque comes tam menſæ, quam cubiculi erat: nec unquam inter eos fuit diſſidium, quia miraculo ſcientiæ ejus Rex captus, adverſus magiſtrum quamvis ira præproperum, nec dicto inſurgere vellet. Regis ergo rogatu Hierarchiam Dionyſii de græco in latinum, de verbo verbum tranſtulit, quo fit ut vix intelligatur latina, quæ volubilitate magis græca quàm poſitione conſtruitur noſtra. Compoſuit & librum quem περὶ φύσεων μερισμοῦ, id eſt, de Naturæ diviſione titulavit, propter quarundam perplexarum quæſtionum ſolutionem bene utilem, ſi tamen ignoſcatur ei in quibuſdam, quibus à Latinorum tramite deviavit, dum in græcos nimium oculos intendit. Fuit multæ

[illegible] curioſæ, acris ſed inelegantis, ut dixi, ad interpretandu[illegible] [illegible] quod eum (ut verbis Anaſtaſii Romanæ Eccleſiæ [illegible] non egiſſe aliam ob cauſam exiſtimo, niſi qui[illegible] humilis ſpiritu non præſumſit verbi proprietatem deſerer[illegible] modo à ſenſus veritate decideret. Doctus ad invidiam, [illegible] pediſſequus, qui multa quæ non recipiant aures latinæ, lib[illegible] ſerit: quæ non ignorans quam invidioſa lectoribus eſſent, [illegible] ſona collocutoris ſui, vel ſub pallio græcorum occulebat. [illegible] & hæreticus putatus eſt, & ſcripſit contra eum quidam Florus. Sunt e[illegible] in libro περὶ φύσεων perplurima, quæ multorum æſtimatione à fide ca[illegible] lica exorbitare videantur. Hujus opinionis cognoſcitur fuiſſe Nico[illegible] Papa, qui ait in Epiſtola ad Carolum, *Relatum eſt Apoſt[illegible] opus beati Dionyſii Areopagitæ, quod de divinis nominib[illegible] ordinibus, græco deſcripſit eloquio, quidam veſter Johanne[illegible] nuper in Latinum tranſtulerit, quod juxta morem nobis mi[illegible] judicio approbari, præſertim cum idem Joannes, licet [illegible] prædicetur, olim non ſane ſapere in quibuſdam frequenti [illegible] Itaque quod hactenus omiſſum eſt, veſtra induſtria ſuppleat, [illegible] tum opus ſine ulla cunctatione mittat.* Propter hanc ergo infamiam [illegible] credo, tæduit eum Franciæ, venitque Angliam ad regem Ælfredum, [illegible] jus munificentia illectus, & magiſterio ejus, ut ex ſcriptis ejus intell[illegible] ſublimis Malmeſburiæ reſedit. Ubi poſt aliquot annos à pueris [illegible] docebat graphiis perfoſſus, animam exuit tormento gravi & ace[illegible] ut dum iniquitas valida & manus infirma ſæpe fruſtraretur, & ſæpe [illegible] peteret, amaram mortem obiret. Jacuit aliquandiu in Eccleſia [illegible] quæ fuerat infandæ cædis conſcia; ſed ubi divinus favor multis no[illegible] bus ſuper eum lucem indulſit igneam, admoniti Monachi in majo[illegible] eum tranſtulerunt Eccleſiam, & ad ſiniſtram altaris poſitum, his [illegible] dicaverunt verſibus martyrem,

Conditus hoc tumulo ſanctus Sophiſta Joannes,
Qui ditatus erat vivens jam dogmate miro;
Martyrio tandem meruit conſcendere cælum,
Quo ſemper cuncti regnant per ſecula Sancti.

Sed & Anaſtaſius de inſigni ſanctitate adhuc viventem collaudat [illegible] verbis ad Carolum, *Mirandum quoque eſt quomodo ille vir barb[illegible] Joannem dico, ille qui in finibus mundi poſitus, quanto ab hominibus c[illegible] verſatione, tanto credi potuit alterius linguæ dictione longinquus, talia [illegible] tellectu capere, in aliamque linguam transferre valuerit, Joannem Scottigenam, virum, quantum comperi, per omnia ſanctum. Sed hoc oper[illegible] eſt ille artifex ſpiritus qui hunc ardentem pariter & loquentem fecit [illegible] enim ex gratia ipſius igne caritatis flagraſſet, nequaquam donum [illegible] loquendi proculdubio ſuſcepiſſet. Nam hunc magiſtra caritas docuit [illegible] ad multorum inſtructionem & ædificationem patravit.* Alternant ergo [illegible] laudibus ejus, & infamia diverſa ſcripta, quamvis jampridem la[illegible] præponderaverint. Tantum artifici valuit eloquentia, ut magiſterio [illegible] manus dederit omnis Gallia. Verum ſi qui majorem audaciam an[illegible] lant, ut Synodus, quæ tempore Nicolai Papæ ſecundi Turonis cong[illegible] gata eſt; non in eum, ſed in ſcripta ejus duriorem ſententiam præcip[illegible] tant. Sunt ergo hæc fere quæ controverſiam pariunt.

Joannes Pyke in libro de Regibus Anglo-ſaxonum.

S. Grimbaldum alioſque cum illo per legatos [*Alfridus*] *adſcivit; plures de Mercia, & ultimis terræ finibus quos ſcientia pollere novit, in regnum ſuum alliciens, honoribus ampliavit.*

Joannes Roſſus in libro de Regibus.

Rex Aluredus S. Grimbaldum Flandrenſem monachum de monaſterio S. Bertini, cum conſociis Joanne & Aſſerio; & Joannem Wallenſem a monaſterio S. David ſibi univit.

Joannes de Tritenhem in libro de Scriptoribus Eccleſiaſticis.

Joannes dictus Erigena, monachus in divinis ſcripturis doctus, & in diſciplina ſecularium literarum eruditiſſimus, græco & latino ad plenum inſtructus eloquio, ingenio ſubtilis, ſermone compoſitus &c.

Joannes Lelandus in libro 2. de Scriptoribus Britannicis.

Ælfridus Plegmundum, Werefridum, Aſſerium, Meneveñſem, Grimbaldum, Joannem monachum e Saxonia tranſmarinæ oriundum, Joannem Scotum, qui Dionyſii Hierarchiam interpretatus eſt, in pretio habuit & familiaritate.

Atque hæc ſunt ea teſtimonia, quæ mihi viſa ſunt certiſſime hunc Joannem Scotum deſignare. Quæ vero Baleus de hujus *patre Patricio*, de *peregrinatione*, qua *Athenas* petiit, de mira in *linguis Orientalibus peritia* ſcripſit, nullam apud me fidem impetrant. Quoniam autem cognomen illud, Erigena, quod Joanni noſtro tribuitur, nondum ſatis, ut mihi videtur, intelligitur; promam meas de eo conjecturas.

Quod igitur ait Gulielmus Malmesburienſis in Epiſtola ſuperius allata, Scotum ſe appellaſſe *Heruligenam in titulo Hierarchiæ*, non facile pro vero admiſerim; omnes enim Codices MSS. uno quaſi ore, ei contradicunt, & perpetuo præ ſe ferunt aut *Erigenam* aut *Eriugenam*. Legerat Gulielmus apud Aſſerium & Ingulfum fuiſſe cum Alfredo Joannem quendam Ealdſaxonem; atque adeo, quia Heruli gens erant olim in antiqua Saxonia; hunc Joannem ex Herulis oriundum exiſtimavit.

Si quis tamen credit iſta non temere Malmesburienſi excidiſſe; faciat ſane pro eo, quod Herulos inter Hibernenſes olim conſediſſe veteres Scriptores tradant. Qua de re conſuli poteſt Lazius *de migrationibus gentium*, & Beatus Rhenanus, quem in partes vocat.

Non magis mihi probatur eorum ſententia, qui ex hoc vocabulo *Erigena* Joannem faciunt Hibernum. Nam & ſæpius in [illegible] libris *Eriugena* dicitur, quam *Erigena*; certe in codice ultimæ [illegible]tatis, (qui nunc ſervatur in Bibliotheca collegii S. Trinitatis [illegible] quo uſus eſt Uſſerius Armachanus & ego quoque, ſcribitur *Er*[illegible] *Erigena*. Ita quoque Suffridus Petri, ita in ſuis reperit Dion[illegible]us, ita Philip. Labbeus. Et vox *Erin*, Hibernus, producit, non *Erigenam*, ſed *Erinigenam*, quo quidem pacto recte eam dictionem pinxit P. Marca in Epiſtola de hoc *Joanne* ad Lucam Dacherium exarata. Nec movere quenquam debeat, quod hic Joannes Hibernus toties dicatur; id evenit, quoniam ſtudiorum gratia in [illegible] verſatus erat, quæ tunc

temporis

temporis bonarum literarum officina fuit. Roſſus in libro de Regibus ex quodam antiquo ſcriptore iſta de Hibernia profert; *Anglicanis ſtudiis ſuſpenſis* [per Gregorium I. ab Auguſtini tempore] *florebat ſcientia in Scotia & Hibernia; erat vero Hibernia totius tunc ſcientiæ promptuarium & alumna. Ibi ſtudebat S. Cedda prius S. Aidani Lindiffernenſis Epiſcopi diſcipulus, poſtea Eborum, & demum Lindeſeiæ & totius Merciæ Epiſcopus; cui conſcholaris fuit in Hibernia Egbertus.* ---- *& multi præclari moribus & ſcientia viri de Anglia.* Dixi eum ideo Hibernum fuiſſe dictum, quod ibi literis operam dederit. Idem accidit Marco cuidam, qui *Hibernus* communiter dicebatur, cum tamen eſſet natione Britto; educatus vero in Hibernia; ut de eo ſcribit Ericus Antiſſiodorenſis in fine libri 1. de miraculis S. Germani. Idem accidit S. Patricio, Pelagio, aliiſque multis.

Ut igitur paucis meam conjecturam complectar; opinor Joannem iſtum, Erigenam dictum fuiſſe, a loco, ut videtur, natali. Eſt autem Ergene pars non contemnenda Herefordenſis comitatus, Walliæ contermina. Imo, unum e regnis Walliæ fuit hoc tempore, Alfrido tributarium. In hoc tractu reperio locum *Eriuven*, quæ quidem dictio [illegible] diſcrepat ab Eriugen (& contracte Ergene) Jam tota terra ab Anglis modernis dicitur *Erynug*, vel *Ereinuc*. Qui obſervaverit, quantæ in aliis dictionibus barbaris ad normam Latinam detorquendis mutationes plerumque fiant, non ægre has leviuſculas alterationes mihi, hac in voce, concedet. Enimvero Liber Eccleſiæ *Landavenſis* in Tomo 3. Monaſtici Anglicani, Giraldus quoque Cambrenſis in *Cambriæ deſcriptione* c. 3, plenius de hac regiuncula docebunt: Quorum hic notat *fuiſſe partem diœceſeos Menevenſis*; ubi Aſſer fuit Archiepiſcopus, qui fuit propinquus Aſſeri, qui Joannem *Erigenam* audivit docentem. Hujus quoque provinciolæ meminit liber *Doomeſday*, in quo ſic lego: *Hæ conſuetudines erant Wallenſium T. R. E. in Archenefeld*, i. e. *Ergene*. Notat porro tum Giraldus, tum liber *Landavenſis*, Scotos Wallorum fines aliquando occupaſſe; unde & Joanni noſtro Scoti cognomen potuit acceſſiſſe. Sed ut redeam. Hæc etiam inde videntur confirmari, quod Joannes *Erigena*, à Scriptoribus diſerte Wallus appelletur. Sic *Hidenſium Annalium* compoſitor, ſic Roſſus in libro de regibus. Imo ipſe ſe *Wallum* non obſcure innuit, in carmine ad Carolum Calvum ---- *Advena Joannes, Spendo meo Carolo.* Vox enim Wallus & *advena* æquipollent. Qui vitam Grimbaldi ſcripſit, prodit Joannem cum Aſſero legatum in Flandriam miſſum fuiſſe ad invitandum, Alfredi nomine, Grimbaldum. Non caret probabilitate magiſtrum Joannem cum ſuo diſcipulo hanc legationem obiiſſe. Audierat Joannes per Fulconem (nunc, anno 882. Archiepiſcopum Remenſem, nuper Abbatem Bertinianum) de fama Grimbaldi Bertiniani; redux ille in Angliam, anno 883, Ælfredo eundem commendaverat. Hinc ſequuta eſt illa legatio, anno, vel circiter, 884; nam appulit huc Grimbaldus anno 885. Iſta dicta ſunt ne quis exiſtimet *Erigenam*, hoc in tempore, in Galliis hæſiſſe. Sed hac de re plura mox.

Denique, quæri ab iis poteſt, qui Joannem hunc Hibernum gente & domo fuiſſe contendunt, cur hic ſolus e tot popularibus ſuis *Erigena* cognominatus fuerit. Teſtantur certe Annales Saxonici, teſtatur Ericus Antiſſiodorenſis, aliique apud doctiſſimum Jac. Uſſerium Armac. Arch.

Arch. in Præfatione ad *Epiſtolas Hibernicas*; perplures Hibernos (ſeu Scoto-Hibernos) orbi literato innotuiſſe, per Caroli magni, Caroli Calvi, Ælfredi tempora, & deinceps; quorum tamen nemini nomen hoc, *Erigena*, pro gentili attributum cognoſcitur. Omnes enim vel Hiberni, vel Scoti, & Scoto-hiberni audiunt.

Venio nunc ad Scoti *Erigenæ* ſcripta recenſenda. Pono autem primo loco ea hominis opuſcula, de quibus nulla apud veteres reperitur ambiguitas. Edidit igitur Joannes ille

1. De Euchariſtia librum I.
2. Verſiones *Dionyſii Areop.* lib. IV.
   viz. De Cœleſti Hierarchia.
   De Eccleſiaſtica Hierarchia.
   De Divinis Nominibus.
   De Myſtica Theologia.
3. De Prædeſtinatione *adverſus Goteſchalcum*, lib. I.
4. Verſiones *S. Maximi de Ambiguis S. Dionyſii & Gregorii Theologi.*
5. De Viſione Dei Tractatum.
6. De Diviſione Naturæ, lib. V.
7. Epiſtolas.
8. Verſus.

Tribuuntur eidem & hæc, quæ ſubnotantur.

9. In Martianum Capellam *Commentarii.*
10. Excerpta ex Macrobio.
11. De Diſciplina Scholarium, liber I.
12. Diſputatio quædam cum Theodoro Studita.
13. Verſio Moralium Ariſtotelis.
14. Verſio *libri Ariſtotelis de Regimine Principum.*
15. Commentarii *in Ariſtotelis Prædicamenta.*
16. Dogmata Philoſophorum.
17. Homiliæ.
18. De Fide *contra Barbaros.*
19. Paraphraſtici Tomi, *ſive Commentarii in Dionyſium Areopagitam.*

1. Horum Opuſculorum primum putant aliqui intercidiſſe; alii adhuc extare volunt ſub nomine Bertrami, vel Ratramni. Præter alios hac de re conſuli poſſunt Petrus de Marca apud Lucam Dacherium *Spicilegii Tom.* 2. & doctiſſimus vir Ioan. Mabillonius *in Præfat. ad* 2. *partem ſeculi* 4. *Act. Benedictinorum.*

2. Verſiones Dionyſii extant, in Manuſcriptis codd. quorum aliquot vidi, ipſius ſeculi, in quo vixit Joan. Scotus, quantum conjectura aſſequi liceat. De his vide Anaſtaſium Bibliothecarium, & Philippum Labbeum in *Anaſtaſio Bibl.* Extant etiam typis cuſæ. Obſervant nonnulli ob hanc verſionem primo in ſuſpicionem veniſſe Joannem fidei parum ſanæ.

3. Tertium ſcriptum de *Prædeſtinatione* Typis vulgatum Pariſiis anno ſalutis noſtræ M. DC. L. habes apud *Regium Conſiliarium* Gilbertum Mauguinum inter ſcriptores ſeculi IX. cum variis de eo libro antiquorum judiciis & cenſuris.

4. S. Maximus ſcripſit expoſitionem *Ambiguorum* aliquot locorum, quæ in S. Dionyſii & Gregorii Nazianzeni libris occurrunt. Hæc *Am-*

bigua Ioannes *Erigena* vertit latine. Neſcio an totum Maximi opus; quoniam Græca S. Maximi integra nondum nactus [illegible] hic in fine legis, accepta mecum refer partim beneficio V. C. Emerici Bigotii, qui ex Bibliotheca Regis Galliarum in meos uſus deſcriptum [illegible], partim codici meo, qui complurimas ejuſdem Maximi [illegible] continet. Cæterum, ut redeam ad Scotum, ejus tralationem, quam hic edo, mecum communicavit humanitate & eruditione celebris V. Joannes Mabillon. de quo ſupra commemoravi. Hæc verſio, abſque iis, quæ in libris de Diviſione naturæ facile obſervantur, ſatis oſtendit Erigenam fuiſſe in Græcis plane alphabetarium.

5. Idem V. C. I. Mabillonius *librum de Viſione Dei* deprehendit in MS. codice *Claromariſcenſi* prope Audomaropolin, cum hoc titulo & initio, TRACTATUS Joannis Scoti DE VISIONE DEI. *Omnes ſenſus corporei ex conjunctione naſcuntur animæ & corporis.* Dedi ego operam, ut ad me perveniret hic Scoti liber; ſed conatui adhuc non reſpondit ſucceſſus.

6. Libros V. *de Diviſione Naturæ* primus nunc edo. Hos mihi ſuppeditavit ſupellex mea, (curta alias) libraria. Codex noſter videtur ſcriptus fuiſſe ante annos ſexcentos. Quoniam autem non ſatis tutum exiſtimavi unico fidere exemplari, præſertim in ſcriptione controverſiis obnoxia; primo locos, quos Scotus ex antiquis patribus adduxit non indiligenter inſpexi; unde nonnullas emendationes codex ille noſter lucratus eſt: deinde, cum reſcirem Pariſiis *in Monaſterio S. Germani*, hujus operis ſervari exemplar aliud (& forte unicum ſecundum illud meum; nam Codex Thuani valde mutilus erat) amicorum gratia (inter quos primus D. V. Petrus Alixius) obtinui variantes lectiones ex iſto MS. Pariſienſi: quæ quidem ſeu ſcribæ noſtri feſtinationes ſeu codicis ipſius defectus multifariam ſuppleverunt. Si quis poſthac aliquas in hac editione ab exemplari MS. diſcrepantias obſervaverit, ſciat eas evenisſe, non conſulto, ſed caſu; non ſtudio, non fraude mala, ſed per humanam infirmitatem, quæ non videt omnia, irrepſiſſe. Hos V. libros Abbas Trithemius adſcribit Ioanni Scoto, quem *Mailroſium* vocant. Eum ſequitur Baleus, & cum errante errat. Nam, ut de Hiſtoricis nihil dicam, (qui quidem omnes unanimiter hoc opus Scoto *Erigenæ* aſcribunt) ſatis conſtat ex verſione *Ambiguorum* unum & eundem utriuſque operis eſſe patrem. Diu haud dubie, ſine auctoris nomine circumlati ſunt hi libri; eo caruit noſter; eo etiam Pariſienſis codex caruit. Imo adeo ignorabatur nomen auctoris, ut opus prius damnatum fuerit Pariſiis, quam conſtiterit, cujus eſſet fœtus. Martinus Polonus ſic de eo ſcribit (quemadmodum in duobus MSS. penes Reverendiſſimum in Chr. P. Gulielmum Archi-epiſ. Cantuar. legi) *Hic liber* [περὶ φύσεων] *inter alios libros condemnatos Pariſiis ponitur, & dicitur liber Amalrici.* Poſtrema hæc verba non comparent in editis libris Mart. Poloni. Gulielmus Malmesburienſis primus ſuo auctori vindicavit; Erigena, ut par eſt exiſtimare, hic apud ſuos id faſſus erat quod apud exteros celaverat.

7. Epiſtolas Scoti nullas, quod ſcio, quiſquam vidit, præter eas quæ libris ſuis præfixit; nec tamen dubitari poteſt, quin alias ſcripſerit. Subjeci in calce hujus voluminis ineditam Epiſtolam, quam ſcripſit Erigena ad Carolum Calvum de S. Maximi Verſione.

8. Verſus omiſiſſem libenter, niſi hos dignos [illegible] Baleus, quos com-

commemoraret. Extant quidam in Calce Epiſtolæ ad librum de Prædeſtinatione; alii habentur præmiſſi ad Areopagetica à Scoto converſa: Sunt quoquè nonnulli in Gloſſario Labbei, quod Cangius in lucem dedit. Reperiuntur denique aliquot Scoti ad Carolum carmina in Codice MS. Benedictino apud Cantabrigienſes; quæ tamen eadem forte ſunt cum iis, quos Reverendiſſimus Uſſerius jamdudum publicavit.

Tribuuntur Scoto *Erigenæ* etiam hæc, quæ ſequuntur opuſcula; recte an ſecus, non definio.

9. In Martianum Capellam *Commentarii.* Servantur commentarii quidam in Capellam ſatis antiquæ manus, in Bibliotheca ampliſſ. viri *J. Cotton, Baronetti*: ſed anonymi ſunt, & ob nonnullas rationes, puto Dunchanto Pontifici Hibernenſi potius eſſe adſcribendos. Dunchantum ſervat Bibliotheca Regis noſtri Caroli II.

10. De excerptis ex Macrobio ſic clariſſimus Armach. Jacobus Uſſerius; *Joannis quoque noſtri putantur eſſe excerpta illa quæ inter Macrobii ſcripta feruntur, de differentiis & ſocietatibus Græci Latinique verbi &c. ita quoque cenſuit P. Pithœus V. Cl.* Hæc ille in Epiſt. Hibernicis.

11. De diſciplina Scholarium. Putat Joannem hunc ſcripſiſſe Baleus *in Hiſtoria Academiæ Pariſienſis.* Equidem aliter cenſeo. Quanquam enim Scotus noſter *barbarus erat & in finibus mundi poſitus*, ut de eo loquitur Anaſtaſius Bibliothecarius; certe non adeo, ac auctor iſtius libelli, ἐβαρβαρῶθη, nec Chryſoſtomi nomen ei unquam tribuiſſent ſui ſeculi homines, ſi iſtius ſcripti figulum exiſtimaſſent.

12. Diſputatio cum Theodoro Studita hujus eſſe non videtur, quoniam Theodorus paulo ſenior fuit, quam ut ad Scoti noſtri tempora pertingere poſſet: deinde videtur illa diſputatio celebrata fuiſſe de cultu imaginum, quæ quidem agitabatur tempore Alcwini & Joannis Scoti *Mailros.* Huic igitur, potius quam *Erigenæ* competere videtur iſta diſputatio: ſervatur, uti audio, in celeberrima Bibliotheca Regis Galliarum.

13. Moralia Ariſtotelis an Latine verterit neſcio; ſuſpicor alius Scoti eſſe laborem illum.

14. Verſio Ariſtotelici, ut putatur, libri *de regimine Principum*, hujus Scoti non eſt opus, quicquid confidentiſſimus ſcripſerit Baleus. Habeo aliquot iſtius libri exemplaria, vidi alia, in quibus omnibus, is qui vertit, dicitur *Joannes Patricius Hiſpanenſis.* Multi hoc cum ſuperiori opuſculo idem eſſe ſciſcunt, quibus non accedo.

15. Commentarii in Ariſtotelis Prædicamenta ſunt hujus Joannis πόνημα, ſi Hugonem & Petrum de S. Victore recte capio. Scio tamen in Catalogo quodam Bibliothecæ Oxonienſis, eadem alius Scoti nomen præferre. Nihil de his pronuncio, libris non viſis.

16. Dogmata Philoſophorum; 17. Homiliæ; 18. de Fide contra Barbaros mihi plane ſunt opera incognita omnia. Si vidiſſet Baleus, utique & initia horum appoſuiſſet.

19. De Paraphraſticis tomis, ſive *commentariis in Dionyſium* præter tenuem ſuſpicionem nihil habeo; ſuſpicor autem eſſe Joannis *Scythopolitani* παραθέσεις, quas vertit Anaſtaſius Bibliothecarius; vel paraphraſin Abbatis cujuſdam Vercellenſis.

Porro de ſcriptis *Joannis Erigenæ* quale fuerit antiquorum hominum judicium, qui ſcire avet, legat ſcriptores Hiſtoriæ Goteſchalcianæ,

Voſſium,

Voſſium, Uſſerium, Mauguinum, Celloſium, item [illegible] Joan. Mabillonium,&P.Alixium.Quo mortis gene[illegible] nos Gulielmus Malmesburienſis; quo autem tem[pore] [illegible] deſiit, non certo deſignat. Conſtat ex Rogero W[illegible] Angliam rediiſſe anno ſalutis 883. vel, ut a[illegible] ipſo anno 883. fato functum eſſe ſcripſit, m[illegible] rum ſententiæ ſuæ noſtrates ſolos hiſtoricos teſtes laudat, qui id non dicunt; nam de ejus morte loquuntur eo anno per quandam anticipationem. *Poſt aliquot annos* (ab 883.)*graphiis perfoſſus animam exuit*, inquit Gulielmus Malmesburienſis. Secundo anno poſt adventum Grimbaldi (venit ille in Angliam anno 885.) legit Oxonii Scotus, ſi fides ſit Annalibus Hidenſibus; qui aut primi aut ſoli hoc affirmant. De reliquo vitæ ſpatio nihil comperti habeo.

Periit indigna morte: grata poſteritas immortalem efficere cupiit, ideoque ejus natale ad 4. Idus Novembris diu celebravit. Ar[illegible] Wion de eo in *Ligno vitæ*, honorifice meminit; notatque in Ma[illegible]logio Romano, quod excudebatur anno 1580, ei locum & decus [illegible] integrum conſtitiſſe, à quo tamen ſequentes editiones Martyr[illegible] eum penitus detraxerunt. Eo fato mihi natus fuiſſe Joannes videt[illegible] hominum de ſe judicia ſemper alternantia ſubiret. Anaſtaſius [illegible]thecarius *virum per omnia ſanctum* prædicat, alii ut *mendacem*, *ineptum*, *dementem*, *hæreticum* differunt. Pueri Malmesburienſes eum interficiunt; Monachi ſepulcrum condunt. Abbates alii pari eum fere cum ſuo Aldelmo honore proſequuntur, Warinus pene pro purgamento habet. Hi eum faſtis inſerunt, alii expungunt. Ita ejus fama & nomen recidiva quaſi febri jam diu conflictatur.

De ſolo ſepulturæ loco inter omnes convenit. Catalogus S. S. in Anglia ſepultorum (qui nunc in collegio Benedictino apud Cantabrigienſes ſervatur) de eo ſic ſcribit, literis Saxonicis. *S. Maildunus, S. Aldelmus, & Joannes ſapiens requieſcunt in Mailmesburia*, Eadem habet Codex Cottonianus ex Gotcelino Bertiniano, nec abit ab his, uti vidimus, Malmesburienſis Bibliothecarius; nec vetuſta quædam connotatio quæ olim legebatur in Mertoniana Bibliotheca Oxonienſi — *S. Aldelmus & Joannes ſapiens pauſant in loco, qui dicitur in Malmesbiri.* Fuit quoque in honorem hujus Joannis Statua poſita in templo Abbatiæ Malmesburienſis, cum hac inſcriptione; *Joannes Scotus, qui tranſtulit Dionyſium e Græco in Latinum.* Ita Lelandus in *Itinerario*. Hæc habui de Joanne Erigena, quæ nunc dicerem.

ΠΕΡΙ

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ ΜΕΡΙΣΜΟΥ.

id eſt,

DE DIVISIONE NATURÆ.

LIBER PRIMUS.

M. SÆpe mihi cogitanti, diligentiuſque quantum vires ſuppetunt inquirenti, rerum omnium quæ vel animo percipi poſſunt, vel intentionem ejus ſuperant, primam ſummamque diviſionem eſſe, in ea quæ ſunt, & in ea quæ non ſunt; horum omnium generale vocabulum occurrit, quod Græcè φύσις, Latinè vero Natura vocatur. An tibi aliter videtur? *D.* Imo, conſentio; nam & ego dum ratiocinandi viam ingredior, hæc ita fieri reperio. *M.* Quum igitur inter nos convenit de hoc vocabulo, generale eſſe, velim dicas diviſionis ejus per differentias in ſpecies rationem: aut ſi libet, prius conabor dividere; tuum vero erit diviſa judicare. *D.* Ingredere quæſo; impatiens enim ſum, de his veram rationem à te audire volens.

1. *M.* Videtur mihi diviſio Naturæ per quatuor differentias, quatuor ſpecies recipere: Quarum prima eſt, quæ creat & non creatur: Secunda, in eam quæ creatur & creat: Tertia, in eam quæ creatur & non creat: Quarta, quæ nec creat nec creatur. Harum quatuor binæ ſibi invicem opponuntur; Nam tertia opponitur primæ, quarta vero ſecundæ: ſed quarta inter impoſſibilia ponitur; cujus differentia eſt non poſſe eſſe. Rectáne tibi talis diviſio videtur an non? *D.* Recta quidem; ſed velim repetas, ut prædictarum formarum oppoſitio clariùs eluceſcat. *M.* Vides, ni fallor, tertiæ ſpeciei primæ oppoſitionem; prima namque creat & non creatur, cui è contrario opponitur illa quæ creatur & non creat. Secunda vero quartæ, ſiquidem ſecunda & creat & creatur, cui univerſaliter quarta contradicit, quæ nec creat neque creatur. *D.* Clarè video. Sed multum me movet quarta ſpecies, quæ à te addita eſt: nam de aliis tibi nullo modo hæſitare auſim, cum prima ut arbitror in cauſa hominum quæ ſunt & quæ non ſunt intelligatur. Secunda vero in primordialibus cauſis. Tertia in his quæ in generatione temporibuſque & locis cognoſcuntur, atque ideo de ſingulis diſputari ſubtilius neceſſarium eſt, ut video. *M.* Rectè æſtimas; ſed quo ordine ratiocinationis via tehenda ſit, hoc eſt de qua ſpecie primo diſcutiendum, tuo arbitrio committo. *D.* Ratum mihi videtur antè alias de prima, quicquid lux mentium largita fuerit dicere.

2. *M.* Ita fiat; ſed prius de ſumma ac principali omnium, ut diximus, diviſione in ea quæ ſunt & quæ non ſunt, breviter dicendum æſtimo. *D.* Jure, provideque; non enim ex alio primordio rationem inchoari oportere video: Nec ſolum quia prima eſt omnium differentia, ſed quia obſcurior cæteris videtur eſſe, & eſt. *M.* Ipſa itaque primordialis omnium diſcretiva differentia certos ſuæ interpretationis modos inquirit.

3. Quorum primus videtur eſſe ipſe per quem ratio ſuadet, Omnia quæ corporeo ſenſui, vel intelligentiæ perceptioni ſuccumbunt, poſſe rationabiliter dici eſſe: Ea vero quæ per excellentiam ſuæ naturæ non ſolum ὕλην, id eſt, omnem ſenſum, ſed etiam intellectum rationemque fugiunt, jure videri non eſſe. Quæ non niſi in ſolo Deo, materiaque, & in omnium rerum quæ ab eo conditæ ſunt rationibus atque eſſentiis, rectè intelliguntur. Nec immerito; Ipſe namque omnium eſſentia eſt, qui ſolus verè eſt, ut ait Dionyſius Areopagita. *Eſſe,* inquit, *omnium, eſt ſupereſſe divinitatis.* Gregorius etiam Theologus, multis rationibus nullam ſubſtantiam, ſive viſibilis ſive inviſibilis creaturæ, intellectu vel ratione comprehendi poſſe confirmat, quid ſit. Nam ſicut ipſe Deus in ſeipſo ultra creaturam omnem nullo intellectu comprehenditur: ita etiam in ſecretiſſimis ſinibus creaturæ ab eo factæ, & in eo conſiſtentis, conſiderata οὐσία incomprehenſibilis eſt. Quicquid autem in omni creatura,

vel ſenſu corporeo percipitur, ſeu intellectu conſideratur, nihil aliud eſt, niſi quoddam accidens incomprehenſibile per ſe, ut dictum eſt, uniuſcujuſque eſſentiæ: quæ aut per qualitatem, aut quantitatem, aut formam, aut materiam, aut differentiam quandam, aut locum, aut tempus agnoſcitur; non quid eſt, ſed quia eſt. Iſte igitur modus primus ac ſummus eſt diviſionis eorum quæ dicuntur eſſe & non eſſe; quem modus iſte qui videtur quodam modo introduci poſſe, qui in privationibus circa ſubſtantias habitudinum, ut circa oculos orbitas conſtituitur, nullo modo recipiendus eſt, ut arbitror. Nam quod penitus non eſt, nec eſſe poteſt, nec pro eminentia ſuæ exiſtentiæ intellectum exuperat; quomodo in rerum diviſionibus recipi valeat, non video, niſi forte quis dixerit, rerum quæ ſunt abſentias & privationes, non omnino nihil eſſe, ſed earum quarum privationes, ſeu abſentiæ ſeu oppoſitiones ſunt, mirabili quadam virtute contineri, ut quodam modo ſint.

4. Fiat igitur ſecundus modus eſſendi & non eſſendi, qui in naturarum & creaturarum ordinibus atque differentiis conſideratur, qui ab excelliſſima & circa Deum proximè conſtituta intellectuali virtute inchoans, uſque ad extremitatem rationalis irrationaliſque creaturæ deſcendat: hoc eſt, ut apertius dicamus, à ſublimiſſimo angelo uſque ad extremam rationabilis irrationabiliſque animæ partem, nutritivam dico & activam vitam. Quæ pars generalis animæ ultima eſt, quum corpus nutrit & auget. Ubi mirabili intelligentiæ modo unuſquiſque ordo cum ipſo deorſum verſus noviſſimo qui eſt corporum, & in quo omnis diviſio terminatur, poteſt dici eſſe & non eſſe. Inferioris enim affirmatio, ſuperioris eſt negatio. Itemque inferioris negatio, ſuperioris eſt affirmatio. Eodemque modo, ſuperioris affirmatio, inferioris eſt negatio. Negatio vero ſuperioris, erit affirmatio inferioris. Affirmatio quippe hominis, mortalis adhuc dico, negatio eſt angeli; negatio vero hominis, affirmatio eſt angeli: & viciſſim. Si enim homo eſt animal rationale, mortale, riſibile; profecto angelus neque animal rationale eſt, neque mortale, neque riſibile. Item ſi angelus eſt eſſentialis motus, intellectualis circa Deum & rerum cauſas, eademque regula in omnibus cœleſtibus eſſentiis uſque dum ad ſupremum omnium perveniant ordinem, obſervari poteſt: Ipſe vero in ſuprema ſurſum negatione terminatur. Ejus namque negatio nullam creaturam ſuperiorem ſe confirmat. Tres autem ordines ſunt quos ὁμοιαγεῖς vocant: quorum primus; Cherubin, Seraphin, Throni: Secundus; Virtutes, Poteſtates, Dominationes: Tertius; Principatus, Archangeli, Angeli. Deorſum vero corporum noviſſimus ſolummodo ſuperiorem ſe aut negat aut affirmat, quia infra ſe nihil habet, quod vel auferat vel conſtituat, quia ab omnibus ſuperioribus ſe præceditur. Nullum vero inferiorem ſe præcedit. Hac item ratione omnis ordo rationalis & intellectualis creaturæ eſſe dicitur, & non eſſe. *Eſt* enim, quantum à ſuperioribus vel à ſe ipſo cognoſcitur; *Non eſt* autem, quantum ab inferioribus ſe comprehendi non ſinit.

5. Tertius modus non incongruè inſpicitur, in his quibus hujus mundi viſibilis plenitudo perficitur, & in ſuis cauſis præcedentibus in ſecretiſſimis naturæ finibus. Quicquid enim ipſarum cauſarum in materia formata, in temporibus & locis per generationem cognoſcitur, quadam humana conſuetudine dicitur eſſe. Quicquid vero adhuc in ipſis naturæ finibus continetur, nec in formata materia, ullo loco vel tempore, cæteriſque accidentibus apparet, eadem prædicta conſuetudine dicitur non eſſe. Hujuſmodi exempla late patent & maxime in humana natura. Cum enim Deus omnes homines in illo primo atque uno quem ad imaginem ſuam fecit, ſimul conſtituerit, ſed non ſimul in hunc mundum viſibilem produxerit; certis vero temporibus lociſque, naturam quam ſimul condiderat, quadam ut ipſe novit ſerie ad viſibilem eſſentiam adduxit: hi qui jam in mundo viſibiliter apparent, & apparuerunt, dicuntur eſſe; qui vero adhuc latent, & facturi ſunt, dicuntur non eſſe. Inter primum & tertium modum hoc diſtat. Primus generaliter in omnibus quæ ſimul & ſemel in cauſis & effectibus facta ſunt. Tertius ſpecialiter in his quæ partim adhuc in cauſis ſuis latent, partim in effectibus patent, quibus propriè mundus iſte contexitur. Ad hunc modum pertinet ratio illa quæ virtutem ſeminum conſiderat, ſive in animalibus, ſive in arboribus, ſive in herbis; virtus enim ſeminum eo tempore quo in ſecretis naturæ ſilet, quia nondum apparet, dicitur non eſſe: dum vero in naſcentibus creſcentibuſque animalibus, ſeu floribus fructibuſve lignorum & herbarum apparuerit, dicitur eſſe.

6. Quar-

6. Quartus modus eſt, qui ſecundum Philoſophos non improbabiliter ea ſolummodo quæ ſolo comprehenduntur intellectu, dicit vere eſſe; Quæ vero per generationem, materiæ diſtenſionibus, ſeu detractionibus, locorum quoque ſpatiis temporibuſque motibuſque variantur, colliguntur, ſolvuntur, verè dicuntur non eſſe, ut ſunt omnia corpora quæ naſci & corrumpi poſſunt.

7. Quintus eſt modus, quem in ſola humana natura ratio intuetur, quæ cum divinæ imaginis dignitatem in qua proprie ſubſiſtit, peccando deſeruit, merito eſſe ſuum perdidit. Dum vero unigeniti Dei filii gratia reſtaurata ad priſtinum ſubſtantiæ ſuæ ſtatum, in qua ſecundum imaginem Dei condita eſt, reducitur, incipit eſſe cum in eo qui ſecundum imaginem Dei conditus eſt, inchoat vivere. Ad hunc modum videtur pertinere, quod *Apoſtolus* dicit, *Et vocat ea quæ non ſunt, tanquam ea quæ ſunt*; hoc eſt, qui in primo homine perditi ſunt, & ad quandam inſubſiſtentiam ceciderunt, Deus per fidem in filium ſuum vocat, ut ſint, ſicut qui jam in Chriſto renati ſunt. Quanquam & hoc ita intelligi poſſit, & de his quos quotidie Deus ex ſecretis Naturæ ſinibus, in quibus æſtimantur non eſſe, vocat, ut appareant viſibiliter in forma & materia, cæteriſque in quibus occulta apparere poſſunt; & ſi quid præter hos modos indagatior ratio invenire poteſt: ſed præſentialiter de his ut arbitror ſatis dictum eſt, ſi tibi aliter non videtur. *D.* Satis planè, niſi me pauliſper turbaret, quod à S. Auguſtino in examero ſuo dictum eſt; hoc eſt, *angelicam naturam ante omnem creaturam dignitate non tempore conditam fuiſſe.* Ac per hoc & aliorum omnium propter ſuimet primordiales cauſas, hoc eſt, principalia exempla, quæ Græci Πρωτότυπα nominant, prius in Deo conſideraſſe, deinde in ſeipſa, deinde ipſas creaturas in effectibus ſuis: nam ſuimet cauſam priuſquam in ſpeciem propriam procederet, cognoſcere non valuit. *M.* Nec illud te movere oportet, ſed intentius quæ dicta ſunt conſidera. Si enim angelos principales rerum cauſas in Deo conſtitutas cognoviſſe dixerimus, *Apoſtolo* reſiſtere videbimur, *qui ſuper omne quod dicitur & intelligitur*, ipſum Deum & cauſas omnium in eo, ſive aliud non ſint præter id quod ipſe eſt, affirmat eſſe; ac per hoc neceſſarium eſt, rectam mediamque viam tenere, ne vel *Apoſtolo* videamur reſiſtere, vel ſententiam ſummæ ac ſanctæ autoritaris Magiſtri non obtinere. Utrumqne igitur verum dixiſſe non dubitandum, imo firmiter tenendum. Cauſam igitur rerum omnium, quæ omnem intellectum exuperat, nulli creatæ naturæ ſecundum *Apoſtolum* cognitam fieri, ratio ſinit. *Quis enim*, inquit, *intellectum Domini cognovit*: & alibi, *Pax Chriſti quæ exuperat omnem intellectum.* At ſi cauſa omnium ab omnibus quæ creata ſunt ab ea, remota eſt, abſque ulla dubitatione rationes omnium rerum quæ æternaliter & incommutabiliter in ea ſunt, ab omnibus quorum rationes ſunt, penitus remotæ ſunt. In angelicis vero intellectibus earum rationum theophanias quaſdam eſſe, hoc eſt, comprehenſibiles intellectualis naturæ quaſdam divinas apparitiones, id eſt, principalia exempla, quiſquis dixerit, non, ut arbitror, à veritate errabit. Quas theophanias in Angelica creatura Sanctum *Auguſtinum* ante omnium generationem inferiorum ſe viſas non incongruè dixiſſe credimus. Non ergo nos moveat, quod dixit quia Angeli & primum in Deo, deinde in ſeipſis inferioris creaturæ cauſas vident. Non enim eſſentia divina Deus ſolummodo dicitur, ſed & modus quo ſe quodammodo intellectuali & rationali creaturæ, prout eſt capacitas uniuſcujuſque, oſtendit, Deus ſæpè à Sancta Scriptura vocitatur. Qui modus à Græcis theophania, hoc eſt, Dei apparitio ſolet appellari; Cujus exemplum, *Vidi dominum ſedentem*, & cætera hujuſmodi; cum non ipſius eſſentiam, ſed aliquid ab eo factum viderit. Non eſt autem mirum, ſi trina quæpiam cognitio in angelo intelligatur, una quidem ſuperior, quæ de æternis rerum rationibus, juxta prædictum modum, primo in eo exprimitur. Deinde quod ex ſuperioribus excipit, veluti in mirabili atque ineffabili quadam memoria ſibi ipſi committit, quaſi quædam imago imaginis expreſſa. Ac per hoc ſi ſuperiora ſe tali modo poteſt cognoſcere, quis audeat dicere inferiorum quandam cognitionem in ſe non habere? Rectè igitur dicuntur eſſe, quæ ratione atque intellectu comprehendi poſſunt. Quæ vero omnem rationem ac intellectum exuperant, rectè ſimiliter dicuntur non eſſe.

8. *D.* Quid ergo dicemus de illa futura felicitate quæ promittitur Sanctis, quam nihil aliud eſſe putamus, præter ipſius divinæ eſſentiæ puram contemplationem, atque immediatam, ſicut ait Sanctus *Evangeliſta Iohannes*: *Scimus quia filii Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus; cum autem apparuerit, ſimiles ei erimus; videbimus*

enim

enim eum ſicuti eſt. Item Apoſtolus, *Nunc videmus per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* Item S. Auguſtinus in libro de Civitate Dei 22. de futura contemplatione divinæ ut arbitror eſſentiæ, dicit; *Per corpora quæ geſtabimus, in omni corpore quodcunque videbimus, quaquaverſum oculos noſtri corporis direxerimus, ipſum Dominum perſpicua claritate contemplabimur.* Nam ſi angelicæ contemplationis puriſſimam virtutem divinæ eſſentiæ ſuperat altitudo (prædictis enim rationibus confectum eſt, divinam eſſentiam nulli intellectuali creaturæ comprehenſibilem eſſe, quam maximè in angelis conſiſtere dubium non eſt) nobis quoque nulla alia felicitas promittitur, quam ad angelicam naturam æqualitas: quomodo humanæ naturæ felicitas, divinæ eſſentiæ altitudinem contemplari valebit? *M.* Acutè ac vigilanter, non enim ſine cauſa in hoc moveris; ſed tibi ſufficere æſtimarim, quod prius generaliter de omni creatura ſuaſimus. *D.* Quid illud? Repetas peto. *M.* Nonne univerſaliter definivimus divinam eſſentiam nulli corporeo ſenſui, nulli rationali, nulli ſeu humano ſeu angelico intellectui per ſe ipſam comprehenſibilem eſſe? Recordaris quod ſuperius propoſuimus? *D.* Recordor, ac me ſic ſumpſiſſe negare non poſſum: ſed ut mihi videtur, aut illa prædicta concluſio penitus ſolvetur, & intellectuali creaturæ divinæ eſſentiæ per ſeipſam contemplationem dabimus; aut ſi ſolvi non poteſt, quum certiſſimis rationibus ſtabilita eſt, neceſſarium eſt, ut modum Divinæ contemplationis quæ ſanctis in futuro promittitur, & in qua ſemper angeli ſubſiſtunt, veris rationibus, probabilibuſque exemplis abſolvas. *M.* Quem modum quæris ignoro, præter illum de quo paulo ante breviter diſcuſſimus. *D.* Quis ille eſt velim repetas, non enim ipſum recolo. *M.* Recordariſne quid inter nos convenerit, dum de examero ſancti patris Auguſtini quædam dicebamus? *D.* Recordor quidem, ſed de te iterum hoc audire volo. *M.* Movebat te, ut arbitror, quomodo prædictus pater prædixerit cauſas rerum creandarum, quæ æternaliter in Deo ſunt, & Deus ſunt, angelos primum in Deo conſideraſſe, deinde in ſeipſis, deinde ipſarum creaturarum proprias ſpecies differentiaſque cognoviſſe, ſi ulli creaturæ divina eſſentia cum rationibus quæ in ea ſunt, eſſentialiter nequeat comprehenſibilis eſſe. *D.* Totum teneo. *M.* Recordariſne quid ad hoc reſponderimus? *D.* Utique recordor, ſi me memoria non fallit. Dicebas enim non ipſas cauſas rerum, quæ in divina eſſentia ſubſiſtunt, angelos vidiſſe, ſed quaſdam apparitiones divinas, quas ut ais theophanias Græci appellant, cauſarumque æternarum, quarum imagines ſunt, hoc nomine appellatas. Addidiſti etiam non ſolum divinam eſſentiam incommutabiliter in ſeipſa exiſtentem Deum vocari: ſed etiam ipſas theophanias quæ ex ea, & de ea, in natura intellectuali exprimuntur, Dei nomine prædicari. *M.* Benè tenes, ita enim diximus. *D.* Sed quid ad negotium præſens pertinet? *M.* Non parum ut video, eo enim modo & angelos Deum ſemper videre arbitror, juſtos quoque & in hac vita dum mortis exceſſum patiuntur, & in futuro ſicut angeli viſuros eſſe. Non ergo ipſum Deum per ſemetipſum videbimus, quia neque angeli vident, hoc enim omni creaturæ impoſſibile eſt; *ſolus* namque, ut ait Apoſtolus, *habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem*: ſed quaſdam factas ab eo in nobis theophanias contemplabimur; unuſquiſque enim ſecundum ſuæ Sanctitatis atque ſapientiæ celſitudinem ab una eademque forma, quam omnia appetunt, Dei Verbum dico, formabitur. Ipſa namque de ſeipſa loquitur in Euangelio; *In domo patris mei multæ manſiones ſunt*; ſeipſam domum patris appellans, quæ cum ſit una eademque, incommutabiliſque permaneat, multiplex tamen videtur his, quibus ipſe habitare largietur. Nam unuſquiſque, ut diximus, unigeniti Verbi Dei notitiam in ſeipſo poſſidebit, quantum ei gratia donabitur. Quotus enim numerus electorum, tot erit numerus manſionum: quanta fuerit Sanctarum animarum multiplicatio, tanta erit divinarum theophaniarum poſſeſſio. *D.* Veriſimile videtur. *M.* Recte dicis, veriſimile. Quis enim de talibus firmaret ita æternaliter eſſe, dum vires humanæ adhuc in hac fragili carne intentionis videntur excedere.

9. *D.* Sed velim quid de hac theophania conjicere poſſis, breviter aperias: hoc eſt, quid ſit, unde ſit, ubi ſit, utrum eſt, utrum intra nos an extra nos formantur. *M.* Altum quæris, & neſcio quid altius humanis inquiſitionibus fieri poſſit. Dicam tamen quod ſuper hac re in libris Sanctorum patrum, qui talia auſi ſunt dicere, potui invenire. *D.* Dic quæſo. *M.* Quæris itaque, quid ſit, unde, & ubi. *D.* Etiam. *M.* Maximum Monachum, divinum Philoſophum, in expoſitione Sermonum Gregorii

Theo-

Theologi, de hac theophania altiſſimè, atque ſubtiliſſimè diſputaſſe reperimus. Ait enim *theophaniam effici non aliundè niſi ex Deo; fieri vero ex condeſcenſione divini verbi*, hoc eſt, *unigeniti filii qui eſt ſapientia patris, veluti deorſum verſus ad humanam naturam à ſe conditam atque purgatam; & exaltatione ſurſum verſus humanæ naturæ ad prædictum verbum per divinum amorem.* Condeſcenſionem dico hic, non eam quæ jam facta eſt per incarnationem, ſed eam quæ fit per theoſin; id eſt per deificationem creaturæ. Ex ipſa igitur Dei condeſcenſione ad humanam naturam per gratiam, & exaltatione ejuſdem naturæ ad ipſam ſapientiam per dilectionem, fit theophania. Cui ſenſui ſanctus pater Auguſtinus aſtipulari videtur, exponens illud Apoſtoli, *Qui factus eſt nobis juſtitia & ſapientia.* Ita enim exponit; *Sapientia enim Patris in qua & per quam omnia facta ſunt, quæ non eſt creata ſed creans, fit in animabus noſtris quadam ineffabili ſuæ miſericordiæ condeſcenſione, ac ſibi adjungit noſtrum intellectum, ut ineffabili quodam modo quædam quaſi compoſita fiat ſapientia ex ipſo deſcendente ad nos, & in nobis habitante; & ex noſtra intelligentia ab eo per amorem ad ſe aſſumta, & in ſe formata.* Similiter de juſtitia cæteriſque virtutibus, exponit non aliter fieri, niſi *ex divinæ ſapientiæ noſtræque intelligentiæ quadam mirabili atque ineffabili conformatione.* In quantum enim, ut ait Maximus, *humanus intellectus aſcendit per charitatem, in tantum divina ſapientia deſcendit per miſericordiam.* Et hæc cauſa eſt omnium virtutum & ſubſtantia. Igitur omnis th ophania, id eſt, omnis virtus, & in hac vita in qua adhuc incipit, in his qui digni ſunt formari, & in futura vita perfectionem divinæ beatitudinis accepturi; non extra ſe, ſed in ſe, & ex Deo, & ex ſeipſis efficitur. *D.* Ex Deo itaque theophaniæ in natura angelica atque humana illuminata, purgata, perfecta per gratiam, fiunt ex deſcenſione divinæ ſapientiæ, & aſcenſione humanæ angelicæque intelligentiæ. *M.* Sane: nam huic rationi convenit, quod idem Maximus ait; *Quodcunque intellectus comprehendere potuerit, id ipſum fit.* In quantum ergo animus virtutem comprehendit, in tantum ipſe virtus fit.

10. Horum autem exempla ſi quæris, ab eodem Maximo evidentiſſimè poſita ſunt hæc; dicente, *Sic ut aër à Sole illuminatus, nihil aliud videtur eſſe niſi lux, non quia ſui naturam perdat, ſed quia lux in eo prævaleat, ut id ipſum lucis eſſe æſtimetur; ſic humana natura Deo adjuncta, Deus per omnia dicitur eſſe; non quod deſinat eſſe humana natura, ſed quod divinitatis participationem accipiat ut ſolus in ea Deus eſſe videatur.* Item *abſente luce aër eſt obſcurus, Solis autem lumen per ſe ſubſiſtens, nullo ſenſu corporeo comprehenditur. Cum ſolare lumen aëri miſceatur, tunc incipit apparere: ita vero ut in ſeipſo ſenſibus ſit incomprehenſibile, mixtum vero aëri ſenſibus poſſit comprehendi.* Ac per hoc intellige divinam eſſentiam per ſe incomprehenſibilem eſſe, adjunctam vero intellectuali creaturæ mirabili modo apparere; ita ut ipſa divina, dico, eſſentia in ſola creatura intellectuali videlicet appareat. Ipſius enim ineffabilis excellentia omnem naturam ſui participem ſuperat, ut nil aliud in omnibus præter ipſam intelligentibus occurrat; dum per ſeipſam ut diximus nullo modo appareat. *D.* Video admodum quid ſuaderi vis; ſed utrum S. *Auguſtini* patris verbis convenire poſſint, non clarè perſpicio. *M.* Attentior ergo eſto, & ad ejus verba quæ primò poſuimus, redeamus, ſunt autem hac ut æſtimo in libro viceſimo ſecundo de Civitate Dei; *Per corpora quæ geſtabimus*, in omni corpore quodcunque videbimus, *quaquaverſum oculos* noſtri corporis *direxerimus, ipſum Deum perſpicua claritate* contemplabimur. Vim verborum intuere. Non enim dixit per corpora quæ geſtabimus, Deum ipſum contemplabimur, quia ipſe per ſe videri non poteſt: ſed dixit *per corpora quæ geſtabimus* in omni corpore quodcunq; videbimus, *ipſum Deum contemplabimur*; per corpora ergo in corporibus, non per ipſum videbitur. Similiter per intellectum in intellectibus, per rationem in rationibus, non per ſeipſam divina eſſentia apparebit. Tanta enim divinæ virtutis excellentia in futura vita omnibus qui contemplatione ipſius digni futuri ſunt, manifeſtabit, ut nihil aliud præter eam ſive in corporibus ſive in intellectibus eis eluceat. Erit enim *Deus omnia in omnibus:* Ac ſi apertè Scriptura diceret, *Solus Deus aparebit in omnibus.* Hinc ait Sanctus Job: *Et in carne mea videbo Deum.* Ac ſi dixiſſet; in hac carne mea quæ multis temtationibus affligitur, tanta gloria futura erit, ut quemadmodum nunc nihil in ea apparet, niſi mors & corruptio; ita in futura vita nihil mihi apparebit, niſi ſolus Deus qui vere vita eſt, & immortalitas & incorruptio. At ſi de ſui corporis felicitate talem gloriam promiſit, quid de ſui Spiritus dignitate exiſtimandum eſt, præſertim cum ut ait magnus Gregorius Theologus, *corpora Sanctorum in rationem, ratio in intel-*

 lectum,

lectum, intellectus in Deum; ac per hoc tota illorum natura in ipsum *Deum mutabitur.* Cujus rei pulcherrima paradigmata à prædicto Maximo in expositione Gregorii poſita ſunt, quorum unum præmiſimus cum de aëre loquebamur; alterum vero nunc ſubjungemus, quod eſt in igne & ferro. *Nam cum ferrum conflatum in igne in liquorem ſolvitur, nihil de natura ejus remanere ſenſibus videtur, ſed totum in igneam qualitatem vertitur. Sola vero ratione ſuam naturam quamvis liquefactam ſervare cognoſcitur.* Sicut ergo totus aër lux, totumque ferrum liquefactum, ut diximus, igneum, imo & ignis apparet, manentibus tamen eorum ſubſtantiis, ita ſano intellectu accipiendum, quia poſt finem hujus mundi, omnis natura ſive corporea ſive incorporea, ſolus Deus eſſe videbitur, naturæ integritate permanente, ut & Deus qui per ſeipſum incomprehenſibilis eſt, in creatura quodammodo comprehendatur; ipſa vero creatura ineffabili miraculo in Deum vertatur. Sed ſufficiant iſta, ſi tibi clarè luceſcant. *D.* Luceſcunt ſanè, quantum talia noſtris mentibus lucere ſinuntur. De re enim ineffabili quis in hac vita luculenter poteſt fari, ut nihil amplius inquirentium appetat deſiderium? præſertim cum nulla alia promittitur nobis gloria præter eorum quæ hic per fidem creduntur, & ratione quæruntur, & quantum licet ſuadentur, in futura vita per experimentum cognitionem. *M.* Cautè ac rationabiliter æſtimas. Proinde ad ea quæ propoſita ſunt, hoc eſt, ad diviſionem Naturæ, redeundum cenſeo. *D.* Redeundum ſanè, quum modus obſervandus eſt in his quæ dicenda ſunt, ut ad finem quendam poſſint pervenire.

12. *M.* Prædictarum itaque diviſionum Naturæ, prima Differentia nobis viſa eſt, in eam quæ creat & non creatur. Nec immerito; quia talis Naturæ ſpecies de Deo ſolo rectè prædicatur, qui ſolus omnium creans Ἄναρχος, hoc eſt, ſine principio intelligitur, quia principalis cauſa omnium quæ ex ipſo & per ipſum facta ſunt, ſolus eſt; ac per hoc & omnium quæ ex ſe ſunt, finis eſt. Ipſum enim omnia appetunt. Eſt igitur Principium, Medium & Finis. Principium quia ex ſe ſunt omnia, quæ eſſentiam participant; Medium autem, quia in ſeipſo, & per ſeipſum ſubſiſtunt omnia; Finis vero, quia ad ipſum moventur, quietem motus ſui, ſuæque perfectionis ſtabilitatem quærentia. *D.* Firmiſſimè credo, & quantum datur intelligo, de divina ſolummodo omnium cauſa, rectè hoc prædicari, quia ſola omnia quæ à ſe ſunt, creat; & à nulla ſuperiori, ac ſe præcedente creatur: Ipſa enim eſt ſumma, ac ſola cauſa omnium, quæ in ſe & ex ſe ſubſiſtunt.

13. Velim tamen ſcire quid de hac re ſentias. Non enim parum me movet, dum ſæpiſſimè in libris Sanctorum Patrum, qui de Divina Natura diſputare conati ſunt, invenio, eam non ſolum omnia quæ ſunt, creare, ſed etiam creari; & ſiquidem ut aiunt, facit & fit, & creat & creatur. Si igitur ita eſt, quomodo ratiocinatio noſtra ſteterit, facilè non invenio. Dicimus enim eam ſolummodo creare, à nullo autem creari. *M.* Merito moveris, nam & ego de hoc multum admiror, & quomodo hæc quæ videntur eſſe contraria, ſibi invicem adverſari nequeant, quomodoque vera ratio de hoc conſulenda eſt, optarim per te noſſe. *D.* Ingredere precor, nam de talibus non meam ſed tuam ſententiam ratiocinandique viam expeto. *M.* Primum itaque fundetur de ipſo nomine, quod in Sancta Scriptura uſitatiſſimum eſt, quid eſt, Deus, conſiderandum arbitror. Quamvis enim multis nominibus divina natura denominetur, ut eſt Bonitas, Essentia, Veritas, cæteraque hujuſmodi, frequentiſſimè tamen eo nomine divina utitur Scriptura. *D.* Planè videtur. *M.* Hujus itaque nominis etymologia à Græcis aſſumta eſt, aut enim à verbo quod eſt θεωρῶ, hoc eſt, video, derivatur: aut ex verbo θέω, hoc eſt, curro; aut quod probabilius eſt, quia unus idemque intellectus eſt, ab utroque derivari rectè dicitur. Nam cum à verbo θεωρῶ deducitur Θεὸς, videns interpretatur. Ipſe enim quæ ſunt in ſeipſo videt, dum nihil extra ſeipſum aſpiciat, quia nihil extra ſeipſum eſt; Cum autem à verbo θέω, Θεὸς currens rectè intelligitur. Ipſe enim in omnia currit, & nullo modo ſtat, ſed omnia currendo implet. Sicut Scriptum eſt; *Velociter currit ſermo ejus.* Attamen nullo modo movetur, de Deo ſiquidem veriſſimè dicitur motus ſtabilis, & ſtatus mobilis. Stat enim in ſeipſo, incommutabiliter, nunquam naturalem ſuam ſtabilitatem deſerens. Movet autem ſeipſum per omnia, ut ſint ea quæ à ſe eſſentialiter ſubſiſtunt; motu enim ipſius omnia fiunt, ac per hoc unus idemque intellectus eſt in duabus interpretationibus ejuſdem nominis, quod eſt, Deus. Non enim aliud eſt Deo currere per omnia, quam videre omnia: ſed ſicut videndo,

ita

ita & currendo, per eum fiunt omnia. *D.* De Etymologia nominis ſatis ac probabiliter ſuaſum eſt; ſed non ſatis video quo ſe moveat, qui ubique eſt, ſine quo nihil eſſe poteſt, & extra quem nihil extenditur; eſt enim locus omnium, atque circumſcriptio. *M.* Deum moveri non extra ſe dixi, ſed à ſeipſo, in ſeipſo, ad ſeipſum. Non enim alium motum in eo oportet credi, præter ſuæ voluntatis appetitum, quo vult omnia fieri; ſicut ſtatus ejus, non quaſi poſt motum ſtet, ſed ejuſdem ſuæ voluntatis incommutabile propoſitum intelligitur; quo omnia incommutabili rationum ſuarum ſtabilitate permanere definit. Non enim in ipſo propriè ſtatus aut motus dicitur, hæc enim duo oppoſita ſibi invicem eſſe videntur. Oppoſita autem in eo cogitari vel intelligi vera ratio prohibet, præſertim cum ſtatus propriè finis motionis ſit. Non enim DEUS moveri inchoat, ut ad ſtatum quendam perveniat, hæc igitur nomina, ſicut & multa ſimilia ex creatura, per quandam divinam metaphoram, ad creatorem referuntur, nec irrationabiliter, cum omnium quæ in ſtatu & motu ſunt, cauſa eſt; ab eo enim incipiunt currere ut ſint, cum eſt principium omnium, & per eum ad eum naturali motu feruntur, ut in eo incommutabiliter atque æternaliter ſtent, cum finis quieſque omnium eſt; nam ultra nil appetunt. In eo enim ſui motus principium finemque inveniunt. DEUS enim currens dicitur, non quia extra ſe currat, qui ſemper in ſeipſo immutabiliter ſtat, quia omnia implet; ſed quia omnia currere facit ex non-exiſtentibus in exiſtentia. *D.* Redi ad propoſitum; hæc enim non irrationabiliter dicta videntur. *M.* Quale propoſitum quæras, admoneas peto. Nam cum de incidentibus quæſtionibus quædam dicere conamur, principalium quæſtionum ſæpiſſimè obliviſcimur. *D.* Nunquid hoc? Propoſuimus enim ut pro viribus inveſtigaremus qua ratione ab his qui de divina natura diſputant, eandem creare & creari dicitur? Creare enim eam omnia nullus ſanè intelligentium ambigit: quo modo creari dicitur, non tranſitorie prætereundum nobis viſum eſt.

M. Ita profectò. Sed ut arbitror ex his quæ prædicta ſunt, ad hanc quæſtionem ſolvendam non exiguus introitus reſeratus eſt. Confectum enim eſt inter nos, quod per motum divinæ naturæ nihil aliud intelligendum eſt, præter divinæ voluntatis propoſitum ad ea condenda quæ facienda ſunt. Fieri ergo dicitur in omnibus divina natura, quæ nihil aliud eſt, niſi divina voluntas; non enim aliud in ea eſt eſſe & velle, ſed unum idemque velle & eſſe, in condendis omnibus, quæ facienda viſa ſunt. Verbi gratia, ſi quis dixerit, ad hoc divinæ voluntatis motus adducitur ut ſint ea quæ ſunt; creat igitur omnia quæ de nihilo adducit, ut ſint ex non-eſſe in eſſe; creatur autem quia nihil eſſentialiter eſt præter ipſam; eſt enim omnium eſſentia. Nam ſicut nullum bonum naturale eſt, præter ipſum; ſed omne quod dicitur bonum eſſe, ex participatione unius ſummi boni eſt bonum: ita omne quod exiſtit, non in ſeipſo exiſtit, ſed participatione verè exiſtentis naturæ exiſtit. Non ſolum itaque, ut in his quæ ante dicta ſint conſideratum eſt, divina natura fieri dicitur, dum in iis qui fide, & ſpe, & caritate, cæteriſque virtutibus reformantur, DEI Verbum mirabili & ineffabili modo naſcitur; ſicut ait Apoſtolus de Chriſto loquens, *qui factus eſt in nobis ſapientia à Deo & juſtificatio, & redemtio:* Sed & quia in omnibus quæ ſunt apparet, quæ per ſeipſam inviſibilis eſt, non incongruè dicitur facta; nam & noſter intellectus priuſquam veniat in cogitationem atque memoriam, non irrationabiliter dicitur non eſſe; eſt enim per ſe inviſibilis, & nulli niſi DEO nobiſque ipſis cognitus eſt. Dum vero in cogitationes venerit, & ex quibuſdam phantaſiis formam accipit, non immeritò dicitur fieri; fit enim in memoria formas quaſdam accipiens rerum, ſeu vocum, ſeu colorum, cæterorumque ſenſibilium, qui informis erat priuſquam in memoriam veniret: deinde veluti ſecundam formationem recipit, dum quibuſdam formarum ſeu vocum ſignis, literas dico, quæ ſunt ſigna vocum, & figuras quæ ſunt ſigna formarum, matheſeos ſeu aliis ſenſibilibus indiciis formatur, per quæ ſentientium ſenſibus inſinuari poſſit. Hac ſimilitudine, quamvis à divina natura remotum ſit, ſuaderi poſſe tamen arbitror; quomodo ipſa dum omnia creat, & à nullo creari ſciat, in omnibus quæ ab ea ſunt mirabili modo creatur; ut quemadmodum mentis intelligentia, ſeu propoſitum ſeu conſilium, ſeu quoquo modo motus ille noſter intimus & primus dici poſſit, dum in cogitationem ut diximus venerit, quaſdamque phantaſiarum formas accepit, deindeque in ſigna vocum ſeu ſenſibilium motuum indicia proceſſerit, non incongruè dicitur fieri: (fit enim in phantaſiis formatus, qui per ſe omni ſenſibili caret forma) ita divina eſſentia

quæ

quæ per ſe ſubſiſtens omnem ſuperat intellectum, in his quæ à ſe, & per ſe, & in ſe, & ad ſe facta ſunt, rectè dicitur creari. Ut in iis ſive intellectu, ſi ſolummodo intelligibilia ſunt; ſive ſenſu, ſi ſenſibilia ſunt; ab his qui eam recto ſtudio inquirunt, cognoſcatur. De his ſat eſt dictum ut cenſeo.

14. *D.* Sat planè, ni fallor; ſed adhuc neceſſarium ediſſeras, quare divina natura creatrix ſolummodo dicitur eſſe, & non creata; quæ ſicut prædictis rationibus ſuaſum eſt, & creat & creatur; hæc enim ſibimet videntur contradicere. *M.* Cautè vigilas, nam & hoc inquiſitione dignum eſſe video. *D.* Dignum profectò. *M.* Attende itaque in ea quæ ſequentur, mentiſque contuitum huic brevi reſponſioni accommoda. *D.* Præcede, intentus ſubſequar. *M.* Divinam naturam Univerſitatis conditricem eſſe non dubitas. *D.* Perge ad cætera, huic enim hæſitare nefas eſt. *M.* Similiter eam à nullo creari, fide atque intellectu percipis. *D.* Nihil eo firmius. *M.* Non ergo ambigis dum ipſam creari audis, non ab alia, ſed ab ipſa creari. *D.* Non ambigo. *M.* Quid igitur? Nonnè ſemper eſt creans, ſive ſeipſam, ſive à ſe creatas eſſentias creaverit? nam cum dicitur ſeipſam creare, nihil aliud rectè intelligitur, niſi naturas rerum condere. Ipſa namque creatio, hoc eſt, in aliquo manifeſtatio, omnium exiſtentium profectò eſt ſubſtitutio. *D.* Hactenus quæ dicta ſunt, videntur eſſe probabilia: ſed velim audire, quid de hac ineffabili atque incomprehenſibili creatrice omnium cauſalique natura, Theologia edocet, id eſt, utrum ſit, quid, vel quale, & quomodo definitur. *M.* Nonnè ab ipſa quam nominaſti Theologiam, quæ aut ſolummodo aut maximè erga divinam naturam verſatur, ſatis ac planè veritatem intuentibus ſuaſum eſt ex his quæ ab ipſa creata ſunt, ſolummodo ipſam eſſentialiter ſubſiſtere, non autem quid ſit ipſa eſſentia intelligi. Nam non ſolum, ut ſæpè diximus, humanæ rationis conatus, verum etiam eſſentiarum cœleſtium purgatiſſimos ſuperat intellectus. Ipſam tamen eſſe, ex his quæ ſunt; & ſapientem eſſe, ex diviſionibus eorum in eſſentias, in Genera, in Species, Differentiaſque, Numeroſque; vivereque eam, ex motu omnium ſtabili & ex ſtatu mobili, rectè mentis contuitu Theologi ſcrutati ſunt; hac etiam ratione cauſam omnium ter ſubſtantem veriſſimè invenerunt. Nam ut diximus, ex eſſentia eorum quæ ſunt, intelligitur eſſe; ex mirabili rerum ordine, ſapientem eſſe; ex motu, vitam eſſe repertum eſt. Eſt igitur cauſa omnium creatrixque natura, & ſapit & vivit. Ac per hoc, per eſſentiam Patrem, per ſapientiam Filium, per vitam Spiritum Sanctum intelligi, inquiſitores veritatis tradiderunt. *D.* Hæc mihi ſatis planèque ſuaſa ſunt, eaque veriſſima eſſe conſpicio, omnino ſiquidem quid vel quale ſit definiri non poteſt. Nam quod intelligi omnino non ſinitur, definiri omnino nequit. Velim tamen audire qua ratione Theologi unitatem & trinitatem de cauſa omnium prædicare auſi ſunt. *M.* In hac ultima tua propoſitione non magnoperè eſt nobis laborandum; præſertim S. Dyoniſio Areopagita Theologo nobis veriſſimè ac probatiſſimè ſuadente divinæ virtutis atque Trinitatis myſteria; ait enim, ***nullo verborum ſeu nominum, ſeu quacunque articulatæ vocis ſignificatione, ſummam omnium atque cauſalem eſſentiam poſſe ſignificari.*** Non enim eſt unitas neque trinitas, talis qualis ab humano quamvis puriſſimo cogitari, aut angelico intellectu etſi ſereniſſimo, conſiderari poteſt. Sed ut de re ineffabili atque incomprehenſibili religioſi piorum animorum motus aliquid cogitare ac prædicare poſſent, maximè propter eos qui Chriſtianæ Religionis rationem à Catholicis viris exigunt, ſive diſcendæ veritatis gratia, ſi boni ſint; ſive tentandi & reprehendendi occaſione, ſi mali; hæc religiosè fidei ſymbolica verba à Sanctis Theologis & reperta & tradita ſunt, ut corde credamus, & ore confiteamur, divinam bonitatem unius eſſentiæ pro perſonis tribus in tribus ſubſtantiis conſtitutam; & neque hoc abſque ſpiritualis intelligentiæ rationabiliſque inveſtigationis contuitu inventum eſt. Unam enim ineffabilem omnium cauſam, unumque principium, ſimplex atque individuum, univerſaleque quantum divino ſpiritu illuminati ſunt, contemplantes; Unitatem dixerunt. Item ipſam unitatem non ſingularitate quadam & ſterilitate, ſed mirabili fertilique multiplicitate contuentes, tres ſubſtantias unitatis intellexerunt; ingenitam ſc. genitamque, procedentemque; habitum autem ſubſtantiæ ingenitæ ad ſubſtantiam genitam, Patrem; habitum vero ſubſtantiæ genitæ ad ſubſtantiam ingenitam, Filium; habitum vero procedentis ſubſtantiæ ad ingenitam genitamque ſubſtantiam, Spiritum Sanctum nominaverunt. Sed quum in hac re fere omnis ſanctorum expoſitorum Sanctæ Scripturæ verſatur intentio, ſatis ut arbi-

tror

tror præſentialiter dictum eſt. *D.* Satis planè. Veruntamen planiùs audire velim de habitu trium divinarum ſubſtantiarum. Poterit enim quis hæc myſtica Sanctæ Trinitatis nomina, Patrem viz. & Filium & Spiritum Sanctum, non ſecundum habitudinem, ſed ſecundum naturam accipere. Pater enim ſubſtantiæ patris nomen eſſe videtur. Similiter & Filius nomen ſubſtantiæ filii, Spiritûs quoque Sancti nominatio, non aliud præter ſubſtantiam ipſius ſignificat. *M.* Fortaſſis & nos idipſum credere atque fateri non negaverimus, ſi S. Gregorii Theologi ſumma venerabiliſque autoritas, veræque rationis approbatio, talia credere non prohiberet. Nam cum ab Eunomianis venenoſiſſimis Catholicæ fidei adverſantibus interrogatus eſſet de hoc nomine, quod eſt Pater, utrum naturæ ſit an operationis ſignifiativum, divina gratia illuminatus mirabiliter reſpondit dicens, *neque Naturæ eſſe, neque operationis, ſed ſolius ad filium habitudinis.* Si enim reſponderet naturæ nomen eſſe, Patrem, illi continuo ſequerentur, dicerentque ſimiliter Filium nomen eſſe naturæ: ſi autem hoc daretur, neceſſario ſequeretur, alterius naturæ pater eſſe nomen, alterius filius, in una enim eademque natura duo nomina à ſe invicem differentia fieri non poſſunt; ac per hoc conficerent, Patrem & Filium ἑτερουσίους, hoc eſt diverſæ eſſentiæ ſeu naturæ eſſe. Similiter de operatione reſponſum eſt; nam ſi daretur eis, operationis nomen Pater eſſe, confeſtim concluderent, Filium eſſe creaturam, cum Pater operationis, hoc eſt creationis ſuæ nomen eſſe conceditur. *D.* Hoc reſponſum laudabile eſſe certiſſimum eſt, & ex veritate inſpiratum, ſed paulò locupletiùs conſiderare debemus; nam ut mihi videtur, non continuo eum reprehendere poſſent, etſi diceret Patrem nomen naturæ eſſe. Quid enim? nunquid duo nomina, à ſe invicem ſono non ſenſu diſcrepantia, in una eademq; natura intelligi non valent? cum Abraham & Iſaac, Patrem viz. & filium unam naturam ſignificare videamus, non enim alterius naturæ nomen eſt Abraham, alterius Iſaac, ſed unius atque ejuſdem. *M.* Rectè diceres, ſi ſimiliter in hoc tuo exemplo de Abraham & Iſaac affirmare valeres, quod non aliud ſignificat Abraham ſeu Iſaac; & aliud ſignificat in eis Pater & filius. Nam Abraham & nomen eſt ipſius Abraham, & Pater nomen eſt eidem Abraham. Similiter & Iſaac, & nomen eſt Iſaac, & filius nomen eſt eidem Iſaac: ſed non de eadem re Abraham & pater, ſeu Iſaac & filius prædicantur. Nam de ſubſtantia Abraham, id eſt, de ſpeciali ejus perſona Abraham dicitur; de relatione vero ejus ad filium ſuum Iſaac, patrem vocari, nemo bene intelligentium dubitarit. Eodem modo de Iſaac intelligendum, hoc enim nomine Isaac propria individuaque ſubſtantia ipſius ſignificatur; habitus ejus ad patrem ſuum per filium cognoſcitur. Non enim potes negare talia nomina, id eſt, patrem & filium, relativa eſſe, non ſubſtantiva. Si ergo apud nos, id eſt, in noſtra naturâ non ſubſtantialiter ſed relativè tales voces prædicantur, quid de ſumma ac ſancta dicturi ſumus eſſentia, in qua ſubſtantiarum inter ſe invicem relationis vel habitudinis talia nomina, Pater viz. & Filius & Spiritus Sanctus, Sancta Scriptura conſtituit? *D.* Jam video prædicti Sancti Theologi reſponſum omnino veritate ſuffultum. Non enim poteſt, ut ſuaſum eſt, ſive in divina ſive in humana natura, relationis nomen in ſubſtantia ſeu eſſentia recipi. Noſſe tamen apertè & breviter per te velim, utrum omnes Categoriæ cum ſint numero decem, de ſumma divinæ bonitatis una eſſentia in tribus ſubſtantiis, & de tribus ſubſtantiis in eadem una eſſentia, verè proprièque poſſint prædicari. *M.* De hoc negotio neſcio quis breviter atque apertè poteſt dicere; aut enim de hujuſmodi cauſa per omnia tacendum eſt, & ſimplicitati orthodoxæ fidei committendum, nam exſuperat omnem intellectum, ſicut ſcriptum eſt, *qui ſolus habes immortalitatem, & lucem inhabitas inacceſſibilem:* aut ſi quis de ea diſputare ceperit, neceſſario multis modis multiſquè argumentationibus veriſſimè ſuadebit duabus principalibus Theologiæ partibus utendum. Affirmativa quidem, quæ à Græcis καταφατικὴ; & abnegativa, quæ ἀποφατικὴ dicitur. Una quidem ἀποφατικὴ, divinam eſſentiam ſeu ſubſtantiam eſſe aliquid eorum quæ ſunt, id eſt, quæ dici aut intelligi poſſunt, negat; altera vero καταφατικὴ, omnia quæ ſunt de ea prædicat, & ideo affirmativa dicitur, non ut confirmet aliquid eorum quæ ſunt, ſed omnia quæ ab ea ſunt de ea poſſe prædicari ſuadeat, rationabiliter enim per cauſativa cauſale poteſt ſignificari. Dicit enim eſſe Veritatem, Bonitatem, Eſſentiam, Lucem, Juſtitiam, Solem, Stellam, Spiritum, Aquam, Leonem, Urſum, Vermem, & cuncta innumerabilia. Et non ſolum ex his quæ ſunt ſecundum Naturam eam edocet, ſed ex his quæ contra naturam; quando eam inebriari, ſtultamque eſſe, & inſanire dicit; ſed de his nunc non eſt

noſtri propoſiti diſſerere; ſatis enim de talibus à Sancto Dionyſio Areopagita in ſymbolica Theologia dictum eſt; ideoque ad id quod à te quæſitum eſt redeundum. Quæſieras enim utrum omnes Categoriæ de Deo prædicandæ ſint propriè, an quædam ipſarum. *D.* Redeundum ſane, ſed prius conſiderandum ut arbitror, cur prædicta nomina, Eſſentiam dico, Bonitatem, Veritatem, Juſtitiam, Sapientiam, cæteraque id genus, quæ videntur non ſolum divina, ſed etiam diviniſſima, & nihil aliud præter illam ipſam divinam ſubſtantiam ſeu eſſentiam ſignificare metaphorica fieri, id eſt, à creatura ad creatorem tranſlata, prædictus ſanctiſſimus pater atque Theologus pronunciarit. Non enim ſine quadam myſtica atque ſecreta ratione talia dixiſſe æſtimandum. *M.* Bene vigilas, non enim hoc quoque inconſideratè tranſeundum eſſe video, ac per hoc reſpondeas velim, utrum Deo aliquid oppoſitum aut ſibi cointellectum intelligas. Oppoſitum dico, aut per privationem, aut per contrarietatem, aut per relationem, aut per abſentiam. Cointellectum vero, hoc eſt, ſimul cum eo æternaliter intellectum, non tamen ei coeſſentiale. *D.* Clarè video quid velis, ac per hoc, neque aliquid ei oppoſitum, neque ſibi cointellectum ἑτερούσιον, hoc eſt, quod ſit alterius eſſentiæ, quam ipſe eſt, dicere auſim. Nam oppoſita per relationem ita ſibi ſemper oppoſita ſunt, ut ſimul & inchoare incipiant, & eſſe ſimul deſinant: ſive ejuſdem naturæ ſint, ut ſimplum & duplum, ſubſeſqualterum, adſeſqualterum; aut per negationem, ut Eſt, non eſt; aut per abſentiam, ut lux atque tenebræ; aut ſecundum privationem, ut mors & vita; aut per contrarium, ut ſanitas & imbecillitas, vox & ſilentium. Hæc enim his quæ intellectui ſuccumbunt, atque ſenſui, recta ratione attribuuntur, ac per hoc in Deo non ſunt; ea quippe quæ à ſeipſis diſcrepant, æterna eſſe non poſſunt. Si enim æterna eſſent, à ſe invicem non diſcreparent. Æternitas enim ſui ſimilis eſt, & tota per totum, in ſeipſa una ſimplex individuaque ſubſiſtit. Eſt ſiquidem omnium unum principium unuſque finis in nullo à ſeipſo diſcrepans.

16. Eadem ratione coæternum Deo eſſe, quod ſibi coeſſentiale non ſit, neſcio quis audeat affirmare; nam ſi hoc cogitari aut inveniri poteſt, neceſſario ſequitur, non eſſe unum omnium principium, ſed duo quædam, ſeu plura longè à ſe invicem differentia, quod vera ratio ſine ulla hæſitatione renuere conſuevit. Merito ab uno omnia, à duobus autem vel pluribus nihil eſſe inchoat. *M.* Rectè diſceptas ut æſtimo. Si igitur prædicta divina nomina oppoſita è regione ſibi alia nomina reſpiciunt, neceſſario etiam res, quæ propriè eis ſignificantur, oppoſitas ſibi contrarietates obtinere intelliguntur, ac per hoc de Deo cui nihil eſt oppoſitum, aut cum quo coæternaliter natura differens nihil inſpicitur, propriè prædicari non poſſunt. Prædictorum enim nominum aliorúmque ſibi ſimilium nullum vera ratio reperire poteſt, cui non ex adverſa parte, aut ſecum in eodem genere differens, aliud ab ipſo diſcedens nomine reperiatur. *Et quidem in nominibus* cognoſcimus neceſſarium, ut de his rebus quæ ab eis ſignificantur cognoſcamus, ſed cum divinæ ſignificationes quæ in Sancta Scriptura à creatura ad Creatorem relatæ de Deo prædicantur, ſi tamen rectè dicitur aliquid de Deo poſſe prædicari, quod alio loco conſiderandum eſt, innumerabiles ſunt, & parvitate noſtræ ratiocinationis nec inveniri nec in ſimul colligi poſſunt; pauca tamen exempli gratia divina vocabula ponenda ſunt. Eſſentia ergo dicitur Deus, ſed propriè eſſentia non eſt, cui opponitur nihil; ὑπερούσιος igitur eſt, id eſt, ſupereſſentialis. Item Bonitas dicitur, ſed propriè bonitas non eſt; Bonitati enim malitia opponitur, ὑπεράγαθος igitur, pluſquam bonus, & ὑπεραγαθότης, id eſt, pluſquam bonitas. Deus dicitur, non propriè Deus eſt; viſioni enim cæcitas opponitur, & videnti non videns; ὑπέρθεος, pluſquam videns, ſi Θεὸς videns interpretatur. Sed ad aliam originem hujus nominis recurras, ita ut non à verba θεωρῶ video, ſed à verbo, Θέω, id eſt, curro, Θεὸν Deum derivari intelligas, adeſt tibi ſimiliter eadem ratio; nam currenti non currens opponitur, ſicut tarditas celeritati; erit igitur ὑπέρθεος, id eſt, pluſquam currens; ſicut ſcriptum eſt, *velociter currit ſermo ejus.* Nam hoc de Deo verbo, quod ineffabiliter per omnia quæ ſunt ut ſint currit, intelligimus. Eodem modo de Veritate accipere debemus. Veritati etenim falſitas opponitur, ac per hoc propriè veritas non eſt, ὑπεραληθὴς igitur eſt, & ὑπεραλήθεια, id eſt, pluſquam verus & pluſquam veritas. Eadem ratio in omnibus divinis nominibus obſervanda eſt. Non enim propriè dicitur Æternitas, cum æternitati temporalitas opponitur; ὑπεραιώνιος igitur eſt, & ὑπεραιωνία, id eſt pluſquam æternus, & pluſquam æternitas. De ſapientia quoque

nulla

nulla alia occurrit ratio, ideoque propriè de Deo prædicari non eſt arbitrandum; cum & ſapientiæ & ſapienti, inſipiens & inſapientia, oppugnant, proindè ὑπέρσοφος, id eſt, pluſquam ſapiens, & ὑπερσοφία, pluſquam ſapientia, rectè veréque dicitur. Similiter pluſquam vita eſt, ſiquidem vitæ mors opponitur. Eodem modo de luce intelligendum eſt, nam Luci tenebræ obſtant : hactenus ut arbitror, de his ſufficienter dictum eſt. *D.* Atqui fatendum ſatis eſſe dictum. Nam de talibus quæcunque neceſſaria ſunt proferri; propterea quæ præſenti negotio diſputanda ſunt, nunc noſtræ diſceptationis propoſitum non admittit: redi igitur ſi placet ad denariæ quantitatis Categoriarum conſiderationem. *M.* Intentionis tuæ acumen, quæ adhuc admodum pervigil videbatur, admiror. *D.* Unde quæſo dicas? *M.* Nonnè diximus, quod ineffabilis natura nullo verbo, nullo nomine, ſeu aliquo ſenſibili ſono, nulla re ſignificata propriè poſſit ſignificari? & hoc dediſti; non enim propriè ſed tranſlativè dicitur Eſſentia, Veritas, Sapientia, cæteraque hujuſmodi, ſed ſupereſſentialis, pluſquam Veritas, pluſquam Sapientia & ſimilia dicitur; ſed nonnè & hæc quaſi quædam propria nomina videntur eſſe, ſi eſſentia propriè non dicitur, ſupereſſentialis autem propriè? Similiter ſi veritas ſeu ſapientia propriè non vocatur, pluſquam veritas vero, & pluſquam ſapientia propriè dicitur? Non ergo propriis nominibus caret; hæc enim nomina quamvis apud Latinos ſub uno accentu, ſub una compoſitionis harmonia uſitatè non proferantur, excepto eo nomine quod eſt eſſentialis; à Græcis tamen ſub uno tenore compoſita pronunciantur: nunquam enim aut vix invenies, ſuperbonum aut ſuperæternum cæteraque ſimilia compoſitè proferri. *D.* Ego ipſe valdè admiror quo intendebam quum hanc inquiſitionem intactam prætermiſeram; atque ideo eam à te aperiri obnixè poſtulo. Quoquo modo enim divina ſubſtantia ſeu ſimplicibus orationis partibus, ſeu compoſitis, ſeu ſolutis, Græcè ſeu Latinè, tantum ut propriè proferatur, non ineffabilis eſſe videbitur. Non enim ineffabile eſt, quod quodammodo fari poteſt. *M.* Nunc vigilas video. *D.* Vigilo quidem, ſed de hac interpoſita quæſtione nil adhuc video. *M.* Redi igitur ad ea, quæ paulo ſuperiùs inter nos confecta ſunt; duas namque ni fallor, ſublimiſſimas Theologiæ partes eſſe diximus; & hoc non ex nobis, ſed autoritate S. Dionyſii Areopagitæ accipientes, qui apertiſſimè ut dictum eſt bipartitam Theologiam aſſerit eſſe, id eſt, καταφατικήν, & ἀποφατικήν, quas Cicero in *intenſionem & repulſionem* transfert. Nos autem, ut apertiùs vis nominum clareſcat, in Affirmationem & Negationem maluimus transferre. *D.* Talium ut arbitror recordari me video; ſed quid ad hæc quæ nunc conſiderare volumus, proſint, nondum cognoſco. *M.* Nonne vides hæc duo, Affirmationem viz. & Negationem ſibi invicem oppoſita eſſe? *D.* Satis video; & nil plus contrarium poſſe eſſe arbitror. *M.* Intende igitur diligentius; nam cum ad perfectæ ratiocinationis contuitum perveneris, ſatis clarè conſiderabis hæc duo, quæ videntur inter ſe eſſe contraria, nullo modo ſibimet opponi, dum circa divinam naturam verſantur, ſed per omnia in omnibus ſibi invicem conſentire. Et ut hoc apertius fiat, paucis utamur exemplis; verbi gratia, καταφατική dicit, Veritas eſt; ἀποφατική contradicit, Veritas non eſt; hic videtur quædam forma contradictionis, ſed dum intentiùs aſpicitur, nulla controverſia reperitur. Nam quæ dicit Veritas eſt, non affirmat propriè divinam ſubſtantiam Veritatem eſſe, ſed tali nomine per Metaphoram à creatura ad Creatorem vocari poſſe; nudam ſiquidem omnique propria ſignificatione relictam, divinam eſſentiam talibus vocabulis veſtit. Ea verò quæ dicit, Veritas non eſt, meritò divinam naturam incomprehenſibilem, atque ineffabilem clarè agnoſcens, non eam negat eſſe, ſed Veritatem nec vocari propriè, nec eſſe. Omnibus enim ſignificationibus quibus καταφατική divinitatem veſtit, eam ſpoliare non neſcit. Una dicit, ſapientia eſt, verbi gratia eam induens; altera dicit, Sapientia non eſt, eandem exuens. Una igitur dicit, hoc vocari poteſt; ſed non dicit, hoc propriè eſt; Altera dicit, hoc non eſt, quamvis ex hoc appellari poteſt. *D.* Hæc ni fallor, apertiſſimè video; quæ adhuc mihi à ſe invicem diſcrepantia videbantur, nunc inter ſe invicem convenire, & in nullo à ſeipſis diſſentire, dum circa Deum conſiderantur, luce clariùs pateſcunt; ſed quomodo ad præſentis quæſtionis ſolutionem attineant, nondum noſſe me fateor.

M. Attende igitur vigilantiùs, atque ipſas ſignificationes quæ prius adjectæ ſunt, ſupereſſentialem dico, pluſquam Veritatem, pluſquam ſapientiam, cæteraſque ſimiles, ad quam partem Theologiæ pertineant, utrum affirmativæ an negativæ applicandæ ſunt, quantum tibi poſſibile eſt ediſſere. *D.* Hoc per meipſum diſcernere non ſatis audeo.

audeo. Nam cum prædictas ſignificationes negativa carere particula conſidero, quæ eſt *non*; negativæ parti Theologiæ eas adjungere pertimeſco. Si verò affirmativæ parti eaſdem adjunxero, intellectum earum mihi non conſentire cognoſco. Qui enim dicit ſupereſſentialis eſt, aperte negat eſſentialem eſſe. Ac per hoc quamvis in pronunciatione vocum negatio non appareat, occultè tamen ipſius intellectus benè conſiderantes non latet. Proindè, ut arbitror, fateri cogor has prædictas ſignificationes, quæ negatione videntur carere, quantum datur intelligere, plus negativæ Theologiæ parti, quam affirmativæ convenire. *M.* Cautiſſimè & vigilantiſſimè reſpondiſſe te video, multumque approbo, quomodo in pronunciatione affirmativæ partis, intellectum negativæ ſubtiliſſimè perſpexiſti; fiat igitur ſi placet præſentis hujus quæſtionis ſolutio, hoc modo; ut hæc omnia quæ adjectione *ſuper* vel *pluſquam* particularum de Deo prædicantur, ut eſt ſupereſſentialis, pluſquam Veritas, pluſquam Sapientia & ſimilia, duarum prædictarum Theologiæ partium in ſe pleniſſimè ſint comprehenſiva: ita ut in pronunciatione formam affirmativæ, in intellectu vero virtutem abdicativæ obtineant,& hoc brevi concludamus exemplo. Eſſentia eſt, affirmatio; Eſſentia non eſt, abdicatio; ſupereſſentialis eſt, Affirmatio ſimul & negatio. In ſuperficie etenim negatione caret; in intellectu negatione pollet. Nam qui dicit,ſupereſſentialis eſt;non quid eſt dicit,ſed quid non eſt,dicit enim eſſentiam non eſſe, ſed pluſquam eſſentiam; quid autem illud eſt, quod pluſquam eſſentia eſt, non exprimit aſſerens Deum non eſſe aliquod eorum quæ ſunt, ſed pluſquam ea quæ ſunt eſſe: Illud autem eſſe, quid ſit, nullo modo definit. *D.* In hac quæſtione non diutius demorandum ut æſtimo; & nunc ſi videtur Categoriarum natura conſideranda eſt. *M.* Ariſtoteles acutiſſimus apud Græcos, ut aiunt, naturalium rerum diſcretionis repertor, omnium rerum quæ poſt Deum ſunt, & ab eo creatæ, innumerabiles varietates, in decem univerſalibus generibus concluſit, quæ decem Categorias, id eſt, Prædicamenta vocavit. Nihil enim ut ei viſum eſt in multitudine creatarum rerum, variiſque animorum motibus inveniri poteſt, quod in aliquo prædictorum includi non poſſit; hæc autem à Græcis vocantur, Ουσία, ποιότης, ποσότης, πρός τι, κεῖσθαι, ἕξις, τόπος, χρόνος, πράττειν, παθεῖν. Quæ latialiter dicuntur, *Eſſentia, Quantitas, Qualitas, ad aliquid, Situs, Habitus, Locus, Tempus, Agere, Pati.* Horum autem decem generum innumerabiles ſubdiviſiones ſunt, de quibus nunc diſputare præſens negotium non admittit, nè longiùs à propoſito recedamus,præſertim cum illa pars Philoſophiæ quæ dicitur Dialectica, circa horum generum diviſiones à generaliſſimis ad ſpecialiſſima; iterumque collectione à ſpecialiſſimis ad generaliſſima verſetur.

17. Sed ut ait Sanctus pater Auguſtinus in libris de Trinitate, dum ad Theologiam,hoc eſt divinę eſſentię inveſtigationem pervenitur,Categoriarum virtus omnino extinguitur. Nam in ipſis naturis à Deo conditis motibuſque earum, Categoriæ qualiſcunque ſit potentia, prævalet. In ea verò natura, quæ nec dici, nec intelligi poteſt, per omnia in omnibus deficit. Attamen ut prædiximus quemadmodum ferè omnia, quæ de natura conditarum rerum propriè prædicantur, de conditore rerum per Metaphoram ſignificandi gratia dicuntur: ita etiam Categoriarum ſignificationes, quæ propriè in rebus conditis dignoſcuntur, de cauſa omnium non abſurde poſſunt proferri, non ut propriè ſignificent quid ipſa ſit, ſed ut tranſlativè, quid de ea nobis quodammodo eam inquirentibus probabiliter cogitandum eſt, ſuadeant. *D.* Clarè conſpicio, nulla ratione Categorias de natura ineffabli propriè poſſe prædicari. Nam & ſi aliqua Categoriarum de Deo propriè prædicaretur, neceſſario Genus eſſe Deus ſequeretur, Deus autem nec Genus,nec Species,nec Accidens eſt. Nulla igitur Categoria propriè Deum ſignificare poteſt. *M.* Rectè intueris, non autem in vanum, ut arbitror, in prædictis rationibus duarum partium Theologiæ ſudare voluimus. Non enim tam facile ac ferè abſque ullo labore ad hanc Categoriarum diſputationem pervenire valuiſſemus, non poſſe ſc. propriè de Deo prædicari, niſi prius de primordialibus cauſis ab una omnium cauſa præconditis, Eſſentiam dico, Bonitatem, Virtutem, Veritatem, Sapientiam, cæteraſque hujuſmodi, ad purum conficeremus, non aliter niſi tranſlativè Deum ſignificare. Nam ſi ſublimiſſimæ naturarum omnium poſt eam ordinatarum creatæ cauſæ ſoliſque puræ mentis aſpectibus perſpicuè ab una omnium ineffabili cauſa excellentia eſſentiæ deſeruntur, ut nullo modo earum vocabulis ea propriè poſſit ſignificari; quid dicendum eſt de his decem

gene-

generibus prædictis, quæ non ſolum in rebus intelligibilibus, verum etiam in rebus ſenſibilibus dignoſcuntur? Nunquid credibile eſt ut verè ac propriè de divina atque ineffabili natura prædicerentur? *D.* Ita arbitror incredibile eſſe. Non eſt igitur οὐσία, quia plus eſt quam οὐσία, & tamen dicitur οὐσία, quia omnium ὄντων idem eſſentiarum creatrix eſt. Non eſt quantitas quia pluſquam quantitas eſt, Omnis enim quantitas tribus ſpatiis extenditur: Longitudine quidem, Latitudine, Altitudine; quæ item tria ſpacia ſenario protenduntur numero; nam Longitudo ſurſum & deorſum; Altitudo ante & retro; Latitudo dextrorſum & ſiniſtroſum porrigitur: Deus autem omni ſpatio caret, caret igitur quantitate. Item quantitas eſt in numero partium, aut naturaliter conjunctarum, ut eſt linea, & tempus; aut naturaliter disjunctarum, ut ſunt numeri, ſeu corporales ſeu intelligibiles. Divina autem ſubſtantia nec continuis partibus componitur, nec dividuis diſtinguitur. Non eſt igitur quantitas. Quantitas tamen non incongruè denominatur duobus modis, aut quia quantitas ſæpe pro magnitudinè virtutis ponitur, aut quia totius quantitatis principium eſt & cauſa. De Qualitate quoque non aliter intelligendum: nulla enim Deus qualitas eſt, nulla ei accidit, nullius eſt particeps. At vero ſæpiſſimè qualitas de eo prædicatur, aut quia totius qualitatis conditor eſt, aut quod qualitas frequentiſſimè inſignificatione virtutum ponitur. Nam & Bonitas & Juſtitia, cæteræque virtutes qualitates eſſe dicuntur, Deus autem Virtus eſt, & pluſquam Virtus.

18. Relationis autem ratio, non tam apertè pateſcit, quemadmodum aliarum Categoriarum definitiones apparent; videtur enim iſta ſola Categoria veluti propriè in Deo prædicari; atque ideo cum ſumma diligentia inveſtigandum eſſe video, utrum propriè in ſumma ac Sancta Trinitate trium maximarum ſubſtantiarum, prædicetur Pater relative ad Filium, ſimiliter Filius ad Patrem, Spiritus quoque Sanctus ad Patrem & Filium, quia Spiritus amborum eſt; hæc enim nomina habitudinum eſſe Sanctus pater Gregorius Theologus indubitanter aſſerit. An etiam quemadmodum cæteræ Categoriæ, ita iſta quæ dicitur Relationis ſive habitudinis, metaphoricè de Deo, an propriè prædicari, ſed utrum ita ſit necne credendum & intelligendum ſit. Rationabiliter ut eſt imo ad inveſtigandum veritatis myſterium procedis. Nulla enim Categoriarum præter iſtam ſolam de Deo propriè prædicari videtur; ſed utrum ita ſit nec ne, piiſſimè cautiſſimèque inquirendum: nam ſi propriè de Deo dicitur, omnis ferme prædicta noſtra ratiocinatio evacuabitur. Univerſaliter enim diximus nil propriè aut dici aut intelligi poſſe; præſertim Categoria Relationis non inter decem genera Categoriarum reputabitur, ſi propriè de Deo pronunciatur. Si autem hoc confectum fuerit Categoriarum numerus non denario ſed novenario concludetur. Reſtat igitur, ut intelligamus hanc etiam Categoriam, ſicut & cæteras tranſlativè de Deo prædicari. Vera ſiquidem ratiocinatio ad hoc invitat atque coarctat, ne ea quæ prædicta ſunt, incipiant vacillare. Quid enim? Nunquid veris ratiocinationibus obſiſtit, ſi dicamus Patrem & Filium ipſius habitudinis quæ dicitur ad aliquid nomina eſſe & pluſquam habitudinis? Non enim credendum eſt eandem habitudinem in excellentiſſimis divinæ eſſentiæ ſubſtantiis; & in his quæ poſt eam ab ea condita ſunt. Ut enim, ni fallor, quemadmodum ſuperat omnem eſſentiam, ſapientiam, virtutem; ita etiam habitudinem omnem ineffabiliter ſupergreditur. Quis enim crediderit talem habitudinem inter Patrem & Verbum eſſe, qualem inter Abraham & Iſaac poteſt cogitare? hic enim habitus carnalis ex diviſione naturæ per peccatum primi hominis multiplicatione per generationem inquiritur: illic ineffabilis ingenitæ genitæque ſubſtantiæ ſibimet copula creditur; proutque datur, divini luminis radio cognoſcitur; hic quod quæritur, non ex natura proceſſit, ut diximus, ſed ex vitio; illic quod cogitatur, ex ineffabili divinæ bonitatis fœcunditate procedere cognoſcitur: ſed ad cæteras Categorias tranſeamus. *D.* Sex reſtant ni fallor, quarum prima, κεῖσθαι, id eſt, jacere, quam alii Situm appellant. Situs autem intelligitur in poſitione cujuſdam creaturæ, ſive viſibilis ſive inviſibilis: Verbi gratia, de aliquo corpore dicitur, aut jacet aut ſtat; ſimiliter de animo dicitur, ſi quietus, jacet; ſi pervigil, ſtat. Status namque Categoriæ huic applicari ſolet; nam Motus ad Tempus refertur: Sed quia Deus nec ſtat, nec jacet, prædicta Categoria nulla ratione propriè prædicari poteſt de eo. At vero cum ſtandi & jacendi cauſa eſt, in ipſo enim omnia & ſtant, hoc eſt, immutabiliter ſecundum ſuas rationes ſubſiſtunt, & jacent, hoc eſt quieſcunt, finis omnium eſt, ultra quem nihil appetunt; poteſt de eo tranſlativè, jacere vel Situs

prædicari. Nam ſi verè propriéque Deus jacet, aut ſedet, aut ſtat; poſitione non caret: ſi non caret poſitione, localis eſt: non eſt autem localis, nullo igitur ſitu continetur.

19. *M.* Clare quid velis perſpicio; ac per hoc ad Habitudinis Categoriam tranſeundum eſſe video; quæ omnium Categoriarum propter nimiam ſui amplitudinem obſcuriſſima eſſe videtur: non enim eſt ulla Categoria fere, in qua habitus quidam inveniri non poſſit; nam & eſſentiæ, ſeu ſubſtantiæ habitu quodam ad ſe invicem reſpiciunt. Dicimus enim rationabilis eſſentia irrationabiliſque: qua proportione, id eſt, quo habitu, ad ſe invicem reſpiciunt; non enim irrationabilis diceretur, niſi ab habitu præſentiæ rationis: Omnis enim proportio habitus eſt; quamvis non omnis habitus proportio. Propriè namque proportio non minus quam in duobus poteſt inveniri; Habitus vero & in ſingulis rebus perſpicitur: Verbi gratia, habitus rationabilis animæ Virtus eſt; eſt igitur proportio ſpecies quædam habitudinis. Si autem exemplo vis declarari quomodo habitus proportionalis in eſſentia invenitur, ex numeris elige exemplar. Numeri enim, ut æſtimo, eſſentialiter in omnibus intelliguntur; in numeris namque omnium rerum ſubſiſtit eſſentia: Vides igitur qualis proportio eſt in duobus & tribus. *D.* Video plane, & ſeſquialteram eſſe arbitror, & hoc uno exemplo aliorum omnium ſubſtantialium numerorum inter ſe invicem collocatorum, varias proportionis ſpecies poſſum cognoſcere. *M.* Intende igitur ad reliqua: & cognoſce nullas quantitatis ſpecies eſſe, ſeu qualitatis, ſeu ipſius quæ dicitur ad aliquid, ſeu ſitus locive, temporiſve, agendi vel patiendi, in quibus quædam ſpecies habitudinis non reperiatur. *D.* Sæpè talia quæſivi, & ita reperi. Nam ut talibus exemplis utar, in quantitatibus magna & parva & media inter ſe comparata, multaque pollent habitudine. Item in quantitatibus numerorum, linearum, temporum, aliorumq; ſimilium, habitudines proportionis perſpicuè reperies.

20. Similiter in qualitate; Verbi gratia, in Coloribus, album & nigrum, mediumque, qualiſcunque ſit color, habitu ſibimet jungitur. Album ſiquidem & nigrum, quæ extremos colorum locos obtinent, habitu extremitatis ad ſe invicem reſpiciunt. Color autem ad extrema ſui, album dico nigrumque, habitu medietatis reſpicit. In ea quoque Categoria quæ dicitur πρός τι, id eſt, ad aliquid, clarè apparet, qualis habitus ſit Patris ad Filium, ſeu Filii ad Patrem; amici amico; dupli ad ſimplum, cæteraque hujuſmodi.

21. De Situ quoque facile patet, quomodo ſtare & jacere habitudinem quandam inter ſe invicem poſſideant. Hæc enim ex diametro ſibi è regione reſpondent; & nequaquam intellectum ſtandi abſolutum ab intellectu jacendi cogitabis; ſed ſemper ſimul occurrunt, quamvis in re aliqua non ſimul apparent.

22. Quid dicendum eſt de loco? quando ſuperiora, inferiora & media conſiderantur; nunquid habitudine carent? Nullo modo; non enim hæc nomina ex natura rerum proveniunt, ſed reſpectu quodam intuentis eas per partes. Surſum ſiquidem & deorſum in univerſo non eſt, atque ideo neque ſuperiora, neque inferiora; neque media in univerſo ſunt; nam univerſitatis conſideratio hæc reſpuit, partium vero introducit intentio. Eadem eſt de majori & minori. Nullum enim in ſuo genere parvum aut magnum eſſe poteſt, ex cogitatione tamen comparantium diverſas qualitates, talia inventa ſunt. Ideoque locorum ſeu partium contemplatio, habitum in talibus gignit. Nulla enim natura major aut minor alia natura ſit, ſicut neque ſuperior neque inferior, cum una omnium ſubſiſtat natura, ex uno Deo condita. Quid de Tempore? nonne in ipſis dum inter ſe invicem conferuntur, luculenter habitus arridet? Verbi gratia, Diei ad horas, horæ ad punctos, puncti ad momentum, momenti ad atoma. Similiter in ſuperioribus temporum commenſurationibus, ſi quis aſcenderit, reperiet. In his enim omnibus habitus totius ad partes, partium quoque ad totum perſpicitur. *D.* Profectò non aliter. *M.* Quid in diverſis agendi vel patiendi motibus? nonnè habitus ubique relucet? nam amare & amari habitudines ſunt amantis & amati, ſiquidem inter ſe reſpiciunt, ſive in una perſona ſint, quod à Græcis dicitur αὐτοπάθεια, id eſt, cum actio & paſſio in una eademque inſpicitur perſona; ut meipſum amo: ſive inter duas perſonas, quod à Græcis dicitur ἑτεροπάθεια, id eſt, cum alia perſona amantis, & alia amata ſit, ut amo te. *D.* Et hæc vera eſſe diſcerno. *M.* Quæro igitur à te, quare iſta Categoria habitudinis, cum cæteris Categoriis naturaliter ineſſe videatur, & per ſe ſpecialiter veluti ſuis propriis rationibus

nibus ſubnixa, ſuum in denaria Categoriarum quantitate locum obtineat. An fortè quia in omnibus invenitur, præterea in ſeipſa ſubſiſtit? Eadem enim ratio eſſe in Categoria eſſentiæ inſpicienda eſt. Quid enim? nunquid cum decem Categoriæ ſint, una earum eſſentia ſeu ſubſtantia dicitur, novem vero accidentia ſunt, & in ſubſiſtentia ſubſiſtunt? per ſe enim ſubſiſtere non poſſunt. Eſſentia in omnibus eſſe videtur, ſine qua eſſe non poſſunt, & tamen per ſe locum ſuum obtinet. Quod enim omnium eſt, nullius propriè eſt, ſed omnium commune; & dum in omnibus ſubſiſtat, per ſeipſum propria ſua ratione eſſe non deſinit. De quantitate ſimiliter dicendum. Dicimus enim quanta eſſentia, quanta qualitas, quanta relatio, quantus ſitus, quantus habitus, quam magnus locus, quam parvum vel ſpatioſum tempus, quanta actio, quanta paſſio? Videſne quam latè patet per cæteras Categorias quantitas, & non tamen ſuum proprium deſerit ſtatum. Quid de Qualitate? nonnè & ipſa de omnibus Categoriis frequenter prædicari ſolet? dicimus enim qualis ὀσία, qualis magnitudo, qualis relatio, Situs, Habitus, Locus, Tempus, Agere, Pati? Hæc enim omnia qualia ſunt, interrogamus; non tamen Qualitas ſui proprii generis rationem deſerit? Quid ergo mirum ſi Categoria Habitudinis, dum in omnibus inſpicitur, propriam ſuam rationem poſſidere dicatur? Nullo modo mirandum, nam vera ratio ſuadet non aliter poſſe. *M.* Nonnè igitur vides divinam eſſentiam nullius habitudinis participem eſſe, de ea tamen non incongruè, quum ipſius eſt cauſa, prædicari poſſe? Si enim propriè de ipſa Habitus prædicaretur, nequaquam ſuimet ſed alterius eſſet; Omnis propriè habitus in aliquo ſubjecto intelligitur, & alicujus accidens eſt, quod de Deo cui nullum accidit, & qui accidit nulli, in nulloque intelligitur, & nullum in ipſo, impium credere eſt. *D.* Satis de hac Categoria diſputatum eſt ut arbitror.

23. *M.* Quid igitur? nonnè ex his quæ prædicta ſunt, de cæteris Categoriis breviter poſſumus colligere? Non enim Deus locus, neque tempus eſt; attamen locus omnium tranſlativè dicitur, & tempus, cum omnium locorum temporumque cauſa eſt. Omnium quippè definitiones, quaſi quidam loci, in ipſo ſubſiſtunt; & ab ipſo quaſi à quodam tempore, per ipſum veluti per quoddam tempus, & in ipſum veluti in finem quendam temporum, motus omnium & incipit & movetur, & deſinit; dum ipſe nec ſe moveat per tempus, nec ab alio moveatur. Quid enim? nam ſi propriè locus diceretur & tempus, videretur non extra omnia per excellentiam eſſentiæ, ſed in numero omnium quæ ſunt includi. Locus ſiquidem & tempus, inter omnia quæ creata ſunt, computantur. In his namque duobus totus mundus qui nunc eſt conſiſtit, & ſine quibus eſſe non poteſt. Ideoq; à Græcis dicuntur ὯΝ ἄνευ τὸ πᾶν, id eſt, ſine quibus Univerſitas eſſe non valet: Omne enim quod in mundo eſt, moveri tempore, locoque definiri neceſſe eſt; & locus ipſe definitur, & tempus movetur; Deus autem nec movetur nec definitur; nam locus quo definiuntur omnia loca, locus locorum eſt; & quia ille à nullo locatur, ſed omnia intra ſe collocat, non locus, ſed pluſquam locus eſt. A nullo namque definitur, ſed omnia definit. Cauſa igitur eſt omnium. Eodem modo cauſa temporum tempora movet; ipſa vero à nullo, in nullo tempore movetur. Eſt enim pluſquam tempus, & pluſquam motus. Nec locus igitur, nec Tempus eſt. Ita quidem etiam luce clarius apparent quæ dicta ſunt, in tantum ut jam nunc de natura Categoriarum, deque earum tranſlatione in divinæ eſſentiæ ſignificationem, ſatis dictum videatur propter cætera, quæ ad præſens negotium neceſſariò pertinent.

24. Horum decem Generum quatuor in ſtatu ſunt, id eſt, ὀσία, Quantitas, Situs, Locus: Sex vero in motu, Qualitas, Relatio, Habitus, Tempus, Agere, Pati. Nec te latere hoc æſtimo. *D.* Imo mihi clarè patet, ac de his nil amplius quæſierim; ſed quorſum iſtuc? *M.* Ut ſcias planè decem genera prædicta aliis duobus ſuperioribus generalioribuſque comprehendi, motu ſc. atque ſtatu; quæ iterum generaliſſimo colliguntur genere, quod à Græcis τὸ πᾶν, à noſtris vero Univerſitas appellari conſuevit. *D.* Hoc valdè libet, propter eos qui putant, in natura rerum nullum genus generalius præcedere decem prædicta genera, quæ ab Ariſtotele & inventa & nominata ſunt, poſſe reperiri. *M.* Ratáne tibi videtur hæc diviſio Categoriarum in motum atque ſtatum, id eſt, quatuor in ſtatu, ſex in motu?

25. *D.* Rata quidem, ſed adhuc de duabus non ſatis mihi patet, de habitu dico & relatione; hæ namque duæ Categoriæ magis mihi videntur eſſe in ſtatu, quam in motu.

motu. Quodcunque enim ad perfectum venerit habitum, immutabiliter manet. Nam ſi quodammodo movetur, jam non eſſe habitum manifeſtum eſt. Virtus enim in anima tum vero animi habitus eſt, cum ei immutabiliter adhæret ut ab eo ſeparari non poſſit; ideoque corporum nulla vera habitudo invenitur: nam armatus vel indutus poteſt armis ſeu indumentis carere. In relatione item, ſtatus prævalere æſtimatur; Relatio ſiquidem patris ad filium, ſeu dupli ad ſimplum, & è contrariò, immobilis eſt: nam pater ſemper pater eſt filii; ſimiliter filius ſemper filius eſt patris,&c. *M.* Fortaſſe non magnoperè hæſitaſſes, ſi diligentius intuereris, quia omne quod non ſimul connaturaliter perfectè ineſt creaturæ, ſed per incrementa quædam ad inſeparabilem incommutabilemque perfectionem proceſſit, in motu eſſe neceſſe eſt. Omnis autem habitus motu quodam ad perfectionem aſcendit,in eo cujus habitus eſt. De qua perfectione, qui firmus fuerit in hac vita, præſumat. Habitus igitur in motu eſt. De Relatione item miror cur dubitas, cum videas eam in uno eodemque eſſe non poſſe; in duobus namque videtur ſemper. Duorum autem ad ſe invicem appetitus, motu quodam fieri quis dubitarit? Eſt item alia ratio, quæ apertiſſimè ea quæ in motu, ab his quæ in ſtatu ſunt, diſcernit. Ut enim de ipſa generaliſſima ratione nunc plura non dicam, quæ omnia quæ à Deo poſt Deum condita ſunt in motu eſſe manifeſtat. Omnia namque ex non exiſtentibus in exiſtentia per generationem moventur, ex non-eſſe in eſſe divina bonitate omnia vocante ut ſint de nihilo; ut unumquodque eorum quæ ſunt, ad eſſentiam ſuam genuſque ſpeciemque, numerumque ſuum naturali appetitu moveatur. Ea propriè dicimus in ſtatu eſſe quæ per ſe ſubſiſtunt, nulliuſque indigent ſubjecti, ut ſint. Quæ vero in aliquo exiſtunt, quia per ſe exiſtere non poſſunt, in motu eſſe non incongruè judicamus. Habitus itaque & relatio in aliquo ſubjecto ſunt, in quo ſemper eſſe naturali motu appetunt, quia ſine eo eſſe non poſſunt. In motu igitur ſunt.

26. *D.* Quid ergo dicemus de Loco? de Quantitate? de Situ? quæ in ſtatu poſuiſti. Nam de οὐσία idem eſſentia, nemo dubitat, quod nullius indiget ad ſubſiſtendum. Ab ipſa enim cætera fulciri creduntur. Hæc vero, locum dico & quantitatem, ſitumque, inter accidentia eſſentiæ connumerantur. Ac per hoc, illud ſubjectum in quo ſunt, & ſine quo eſſe non poſſunt, appetendo, moventur. Et ſi ita eſt, omnia in motu ſunt præter οὐσίαν, quæ ſola motu caret; eo ſolo excepto quo omnia appetunt eſſe, quum ſola per ſe ſubſiſtit. *M.* Non uſquequaque abſurda eſt inquiſitio tua, quia opinionem communem ſequeris, ſed ſi diligentius intuearis, invenies locum à nullo contineri, continere vero omnia quæ in eo locantur. Si enim nihil aliud locus ſit niſi terminus atque definitio cujuſque finitæ naturæ, profectò locus non appetit ut in aliquo ſit; ſed omnia quæ in eo ſunt ipſum meritò terminum finemque ſuum ſemper deſiderant, in quo naturaliter continentur, & ſine quo in infinitum fluere videntur. Locus itaque in motu non eſt, cum omnia quæ in eo ſunt, ad ſe moveantur, ipſe vero ſtat. Eadem de quantitate,atque ſitu, ratio edocet. Quid enim? Unumquodque quantitatis ſeu poſitionis ſenſibilis intelligibiliſve particeps, niſi ut ad perfectam quantitatem poſitionemve perveniat, appetit ut in ea quieſcat: non ergo appetunt,ſed appetuntur. In motu itaque non ſunt,ſtant igitur. *D.* Num ergo accidentia οὐσίας hæc tria dicenda ſunt, Quantitas, Situs, Locus; an per ſe ſubſtantiæ?

27. *M.* Et hoc dignum quæſitu video; nam juxta Dialecticorum opinionem, omne quod eſt, aut ſubjectum eſt, aut de ſubjecto, aut in ſubjecto eſt. Vera tamen ratio conſulta reſpondet, ſubjectum & de ſubjecto, unum eſſe, & in nullo diſtare. Nam ſi ut illi aiunt, Cicero ſubjectum eſt & prima ſubſtantia, homo vero de ſubjecto & ſecunda ſubſtantia, quæ differentia eſt juxta naturam, niſi quia unum in numero, alterum in ſpecie, cum nil aliud ſit ſpecies, niſi numerorum unitas, & nil aliud numerus niſi ſpeciei pluralitas. Si ergo ſpecies tota & una eſt, individuaque in numeris & numeri unum individuum ſunt in ſpecie, quæ quantum ad naturam diſtantia eſt inter ſubjectum & de ſubjecto, non video. Similiter de accidentibus primæ ſubſtantiæ intelligendum. Non enim aliud eſt quod in ſubjecto dicitur, & aliud quod in ſubjecto ſimul & de ſubjecto. Nam diſciplina ut exemplo utar, una eademque eſt in ſeipſa & in ſuis ſpeciebus numeriſque. Non aliud igitur uniuſcujuſque propria diſciplina, quæ à Dialecticis in ſubjecto dicuntur ſolummodo, & aliud generalis diſciplina quæ ab iiſdem in ſubjecto & de ſubjecto

vocatur; veluti in ſubjecto, prima ſc. ſubſtantia ſubſiſtens, de ſubjecto, id eſt, propria alicujus diſciplina prædicetur; ſed una eademque eſt in toto & in partibus, ac per hoc relinquitur ſubjectum & in ſubjecto. Si autem acutiùs veſtigia Sancti Gregorii Theologi, expoſitoriſque ſui Maximi ſapientiſſimi ſequens inſpexeris, invenies οὐσίαν omnino in omnibus quæ ſunt, per ſe ipſam incomprehenſibilem, non ſolum ſenſui, ſed etiam intellectui eſſe. Atque ideò ex his veluti circumſtantiis ſuis intelligitur exiſtere, loco, dico, quantitate, ſitu; additur etiam his tempus. Intra hæc ſiquidem, veluti intra quoſdam fines circumpoſitos, eſſentia cognoſcitur circumcludi, ita ut neque accidentia ei quaſi in ea ſubſiſtentia videantur eſſe, quia extrinſecus ſunt; neque ſine ea exiſtere poſſe, quia centrum eorum eſt, circa quod volvuntur tempora, loca vero & quantitates & ſitus undique collocantur. Categoriarum igitur quædam circa οὐσίαν prædicantur, quæ veluti περιοχαί, id eſt, circumſtantes dicuntur, quia circum eam inſpiciuntur eſſe. Quædam vero in ipſa ſunt, quæ à Græcis συμβάματα, id eſt, accidentia vocantur, Qualitas, Relatio, Habitus, Agere, Pati. Quæ etiam extra eam in aliis Categoriis intelliguntur, verbi gratia, Qualitas in quantitate, ut color in corpore. Item Qualitas in οὐσίᾳ, ut in generibus inviſibilitas, incomprehenſibilitaſque. Itemque Relatio extra οὐσίαν, Pater ad filium, Filius ad Patrem. Non enim ſunt ex natura, ſed accidente corporum corruptibili generatione, ſiquidem pater non naturâ filii pater eſt, neque filius natura patris filius eſt. Unius enim ejuſdemque naturæ ſunt pater & filius. Nulla autem Naturâ ſeipſam gignit, aut à ſeipſa gignitur. In ipſa ergo οὐσίᾳ relatio eſt, cum genus ad ſpeciem refertur, & ſpecies ad Genus. Genus enim Speciei eſt Genus, & Species Generis eſt Species. Habitus quoque & extra οὐσίαν & intra reperitur, ut armatum, indutum, ſecundum corpus dicimus. Habitus vero οὐσίας, generis aut ſpeciei eſt virtus ipſa immobilis, per quam Genus dum per Species dividitur, in ſeipſo ſemper unum individuumque permanet, & totum in ſpeciebus ſingulis, & ſingulæ ſpecies in ipſo unum ſunt. Eadem virtus & in ſpecie perſpicitur, quæ dum per numeros dividitur, ſuæ individuæ unitatis inexhauſtam vim cuſtodit. Omneſque numeri in quos dividi videtur in infinitum, in ipſa finiti, unumque individuum ſunt. De agendo autem & patiendo nemo dubitat, cum videamus corpora dum ad quantitatem pertineant, & agere & pati. Genera quoque & ſpecies ipſius οὐσίας, cum ſe in diverſas ſpecies & numeros multiplicant, agere videntur. Si quis veræ rationis virtute juxta illam diſciplinam quæ ἀναλυτική vocatur, & numeros in ſpecies, & ſpecies in Genera, generaque in οὐσίαν colligendo adunaverit, pati dicuntur; non quod ipſe colligat, natura enim collecta ſunt, ſicut etiam diviſa, ſed quia colligere actu rationis ea videtur. Nam cum & eadem dividit, ſimiliter agere dicitur, ea vero pati.

28. *D.* Hæc quamvis videantur eſſe obſcura, non tamen ſic animum meum effugiunt, ut nihil in eis purum atque diſcretum ei reluceat. Et cum video omnes fere Categorias inter ſe invicem catenatas, ut vix à ſe invicem certa ratione diſcerni poſſint, omnes enim omnibus ut video inſertæ ſunt, in qua proprietate ſingula quæque inveniri valeant, aperias flagito. *M.* Quid tibi videtur? Num οὐσία in generibus generaliſſimis & in generibus generalioribus, in ipſis quoque generibus eorumque ſpeciebus, atque iterum ſpecialiſſimis ſpeciebus, quæ atoma, id eſt individua dicuntur, univerſaliter propriè continetur? *D.* Nihil aliud eſſe video, in quo naturaliter ineſſe οὐσία poſſit, niſi in generibus & ſpeciebus, à ſummo uſque deorſum deſcendentibus, hoc eſt, à generaliſſimis uſque ad ſpecialiſſima, id eſt, individua; ſeu reciprocatim ſurſum verſus ab individuis ad generaliſſima. In his enim veluti naturalibus partibus univerſalis οὐσία ſubſiſtit; in genere ergo ad cætera. *M.* Num alibi videtur tibi eſſe quantitatis proprietas, niſi in numero partium, ſpatiis, atque menſuris, ſive illæ continuæ ſint, ut ſunt linearum, temporum, cæterorumque quæ continua quantitate continentur; ſive ſegregatæ ſint, certis naturalibuſque finibus diſcretæ, ut ſunt numeri, atque omnis multitudo, in quibus diſcreta quantitas conſtare manifeſtum eſt? *D.* Et hoc luculenter apparet. *M.* Num & ea quæ vocatur Qualitas, propriam ſedem obtinet, niſi in figuris & ſuperficiebus, ſive in naturalibus corporibus, ſeu in geometricis, ut ſunt planæ, triangulæ, quadratæ, multigonæ, rotundæ. Solida etiam in ſuperficie, ut ſunt cubica, conica, ſpherica. Nam ſolida corpora, ſive naturalia, ſive Geometrica, quantum interiùs conſiderantur, propter tria ſpatia in quibus ſunt, longitudinem dico, latitudinem, altitudinem, ad quantitatem applicantur. Dum autem ſuperficies eorum perſpicitur, Qualitati junguntur. Item in rebus incorporalibus, nonnè

maxi-

maximum obtinet locum, cum omnes diſciplinæ, omnes virtutes, ſive rationabiles ſint, ſive irrationabiles, nondum tamen ad immutabilem mentis ſtatum pervenientes, ad eam referantur? *D.* Ingredere ad ea quæ reſtant; hæc enim plane video, & ſic ſe habere aſſero. *M.* Num & ea quæ à Græcis dicitur πρός τι, à nobis vero ad aliquid, vel relatio, alium locum propriè in natura rerum poſſidet, niſi in proportionibus rerum ſeu numerorum, atque reciprocis eorum quæ ad ſe invicem reſpiciunt converſionibus inſeparabilibus, ita quod unum dicitur, non à ſeipſo, ſed ab altero quod ei opponitur, accipere intelligatur? Cujus inconcuſſæ amicitiæ inſeparabiliſque copulæ exempla ſunt multiplices numeri inter ſe invicem copulati, dupli, tripli, quadrupli, cæterique id genus in infinitum; item particulares, ut ſint ſeſquialteri, ſeſquitertii, cæterique hujuſmodi; In quibus omnibus non ſolum integri numeri ad ſe invicem comparati proportionibus diverſis pollent, ſed etiam ſingulorum numerorum partes ſibi invicem conjunctæ proportionum rationibus inſeparabiliter copulantur. Et non ſolum hoc in ipſis terminis numerorum, verum etiam in proportionibus proportionum, quas arithmetici proportionalitates appellant, reperies. *D.* Illud quoque non ignoro; hæc enim artium peritis notiſſima ſunt.

M. Quid de Situ dicendum eſt? nonne in ordinibus rerum naturalibus ſeu artificialibus corporalium ſeu ſpiritualium poſitionibus proprium locum obtinet? Cum enim dico, primum, ſecundum, tertium; ac deinde ſive in totis, ſive in partibus, ſive generibus, ſive in ſpeciebus, nonnè ſitum quendam ſingulorum conſidero? item ſi dextrorſum, ſiniſtrorſum, ſurſum, deorſum, ante, retro, dixero; quid aliud præter poſitionem quandam, ſive generaliter totius mundi, ſeu partium ejus demonſtro? Nam qui dicit de aliquo corpore, jacet, ſeu ſedet, ſeu ſtat, nihil aliud inſinuat niſi deorſum accumbit, aut ſurſum erigitur, aut quodam libramine inter ſurſum atque deorſum pendet. Item ſi quis de animo talia dixerit, nihil aliud videbitur intelligere, niſi quod aut adhuc in paſſionibus delictorum jaceat, aut quodammodo eas deſerere conetur, ut perfectè in virtutes erigatur. *D.* Et hoc ad intelligendum non adeo difficile videtur: ſequere quæ reſtant. *M.* Habitus reſtat, ut æſtimo, qui apertiſſime in virtutum ſeu vitiorum certis poſſeſſionibus inſpicitur. Omnis enim diſciplina, hoc eſt, omnis rationabilis animi motus, aut irrationabilis, dum ad certum ſtatum pervenerit, ita ut nullo modo ab eo ulla occaſione moveri poſſit, ſed ſemper animo adhæreat, ut unum id ipſumque ei videtur, habitus dicitur. Ac per hoc omnis perfecta virtus animo inſeparabiliter adhærens, verè ac propriè habitus appellatur; proinde in corporibus, in quibus nil ſtabile eſſe videtur, aut vix aut nunquam habitus propriè invenitur. Quod enim ſemper non habetur, quamvis ad tempus haberi videatur, abuſivè habitus nominatur. *D.* Tende ad cætera, hoc enim veriſimile eſſe nullus eſſe denegat.

29. *M.* Locus ſequitur, qui ut paulo ante diximus, in definitionibus rerum quæ definiri poſſunt, conſtituitur. Nil enim aliud eſt Locus niſi ambitus, quo unumquodque certis terminis concluditur. Locorum autem multæ ſpecies ſunt; tot enim loca ſunt, quot res quæ circumſcribi poſſunt, ſive corporales, ſive incorporales ſint: verbi gratia, corpus eſt compoſitio quædam quatuor elementorum cum qualitatibus, ſub una quadam ſpecie conglobata; hac enim definitione, generali quadam deſcriptione, omnia corpora quæ ex materia ac forma conſiſtunt, concluduntur. Item, *Spiritus* eſt natura incorporea, formâ per ſe atque materiâ carens. Omnis enim *Spiritus*, ſive rationabilis, ſive intellectualis ſit, per ſe ipſum informis eſt. Si vero converſus fuerit ad cauſam ſuam, hoc eſt, ad *Verbum*, per quem facta ſunt omnia, tunc formatur. Eſt igitur una forma omnium ſpirituum, rationabilium & intellectualium, Dei *Verbum*. Si vero irrationabilis ſpiritus ſit, ſimiliter informis eſt per ſeipſum, formatur tamen rerum ſenſibilium phantaſiis. Eſt iterum forma omnium ſpirituum irrationabilium phantaſia corporalium rerum in memoria eorum per corporales ſenſus infixa. Item in diſciplinis liberalibus, plurima loco reperiuntur. Nulla enim ars eſt, quæ ſuis locis careat, ut ſunt loci dialectici, à genere, à ſpecie, à nomine, ab antecedentibus, à conſequentibus, à contrariis, cæteriſque hujuſmodi, de quibus nunc differere longum eſt; nam tam latè patent dialectici loci, ut undecunque dialecticus animus à natura rerum argumentum, quod rei dubiæ facit fidem repererit; locum argumenti eſſe deſcribat, ſeu argumenti ſedem. Similiter in aliis reperies; quæ ſuis locis, id eſt, propriis definitionibus ambiuntur, quarum exempla ſunt hæc: Grammatica

MATICA eſt articulatæ vocis cuſtos, & moderatrix diſciplinarum. RHETORICA eſt finitam cauſam perſonâ, materia, occaſione, qualitate, loco, tempore, facultate, diſcutiens copioſè atque ornatè diſciplina. Hæc diſciplina ſic breviter definiri poteſt, RHETORICA eſt finitæ cauſæ ſeptem periochis, ſagax & copioſa diſciplina. DIALECTICA eſt communium animi conceptionum rationabilium diligens inveſtigatrixque diſciplina. ARITHMETICA eſt numerorum contemplationibus ſuccumbentium rata intemerataque diſciplina. GEOMETRIA eſt plenarum figurarum ſolidarumque ſpatia ſuperficieſque ſagaci mentis intuitu conſiderans diſciplina. MUSICA eſt omnium, quæ ſunt ſive in motu, ſive in ſtatu ſcibili naturalibuſque proportionibus harmonia, rationis lumine dignoſcens diſciplina. ASTROLOGIA eſt cœleſtium corporum ſpatia motuſque redituſque certis temporibus inveſtigans diſciplina. Hi ſunt generales loci artium liberalium; his terminis continentur, intra quos aliæ innumerabiles ſunt.

30. Septem περιοχαὶ, id eſt, circumſtantiæ, ſunt, quis, quid, cur, quomodo, quando, ubi, quibus facultatibus. *D.* His rationibus cogor fateri, non eſſe locum niſi in animo. Si enim definitio omnis in diſciplina eſt, & omnis diſciplina in animo; neceſſario locus omnis, quia definitio eſt, non alibi niſi in animo erit.

31. *M.* Rectè intueris. *D.* Quid igitur dicendum eſt de his qui dicunt, habitationes hominum cæterorumque animalium locos eſſe? Similiter iſtum communem aërem, terram quoque, omnium habitantium in eis locum æſtimant? Aquam locum piſcium dicunt, planetarum æthera, ſpheram cœleſtem aſtrorum locum eſſe putant. *M.* Nihil aliud, niſi ut aut ſuadeatur eis, ſi diſciplinabiles ſint & doceri valuerint; aut penitus dimittantur, ſi contentioſi ſint. Eos enim qui talia dicunt, vera deridet ratio. Nam ſi aliud eſt locus, & aliud corpus, ſequitur ut locus non ſit corpus; Aër autem iſtius corporalis & viſibilis mundi quarta pars eſt; locus igitur non eſt. Conſtat etenim hunc mundum viſibilem quatuor elementis, veluti quatuor generalibus quibuſdam partibus, compoſitum eſſe. Et eſt quaſi quoddam corpus, ſuis partibus compactum. Ex quibus viz. partibus catholicis omnium animalium, arborum, herbarum propria ſpecialiſſimaque corpora, mirabili ineffabilique mixtura coeuntia, componuntur, inque eas iterum reſolutionis tempore redeunt.

32. Etenim totus iſte mundus ſenſibus apparens aſſiduo motu circa ſuum cardinem volvitur; circa Terram dico, circa quam veluti quoddam centrum cætera tria elementa, Aqua videlicet, Aer, Ignis, inceſſabili rotatu volvuntur, & ita inviſibili ſine ulla intermiſſione univerſalia corpora, quatuor dico elementa in ſe invicem coeuntia, ſingularum rerum propria corpora conficiunt. Quæ reſoluta iterum ex proprietatibus in univerſalitates recurrunt; manente ſemper immutabiliter quaſi quodam centro ſingularum rerum propria naturalique eſſentia, quæ nec moveri, nec augeri, nec minui poteſt. Accidentia enim in motu ſunt, non eſſentiæ. Nec etiam ipſa accidentia in motu ſunt ſeu incrementis, detrimentiſve, ſed participatio eorum ab eſſentia tales patitur mutabilitates. Aliter enim vera ratione non ſunt eſſe; omnis ſiquidem natura ſeu eſſentiarum, ſeu eis accidentium immutabilis eſt; Participatio vero ut diximus eſſentiarum ab accidentibus, ſeu accidentium ab eſſentiis, ſemper in motu eſt, participatio ſiquidem & inchoari & augeri minuique poteſt, donec mundus iſte ad finem ſuæ ſtabilitatis in omnibus perveniat, poſt quem nec eſſentia, nec accidens, nec eorum inter ſe invicem participatio, ullum motum patietur; Omnia enim unum & idipſum immobile erunt, quando in ſuas immutabiles rationes omnia reverſura ſunt. De quo reditu alibi differendum eſt.

33. Qua autem ratione ſolummodo mundi centrum, id eſt Terra, ſemper ſtat, cætera vero elementa circa eam æterno motu volvuntur, non parva indiget conſideratione. Nam & ſecularium Philoſophorum, & catholicorum Patrum de hac quæſtione ſententias agnovimus. Plato ſiquidem, philoſophantium de mundo maximus, in Timæo ſuo multis rationibus aſſerit, *hunc mundum viſibilem, quaſi magnum quoddam animal, corpore animaque componi; cujus animalis corpus quidem eſt quatuor elementis notiſſimis, generibuſque, diverſiſque corporibus ex eiſdem compoſitis, compactum; Anima vero ipſius eſt generalis vita, quia omnia quæ in motu atque in ſtatu ſunt, vegetat atque movet.* Hinc Poëta

> *Principio cœlum & terram campoſque liquentes,*
> *Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque aſtra,*
> *Spiritus intus alit.*

Sed

Sed quia ipſa *anima*, ut ait ipſe, *æternaliter movetur ad corpus ſuum*, id eſt, mundum totum vivificandum, regendum, diverſiſque rationibus variorum corporum ſingulorum conjunctionibus reſolutionibuſque movendum, *manet etiam in ſuo naturali immobilique ſtatu.* Movetur ergo & ſtat, ac per hoc & corpus ejus, id eſt, univerſitas rerum viſibilium, partim quidem ſtat æterna ſtabilitate, ut eſt Terra; partim vero æterna velocitate movetur, ut ſpatium æthereum; partim nec ſtat nec velociter movetur, ut Aqua; partim velociter, ſed non velociſſimè, ut eſt Aër. Et hæc ratio ſummi philoſophi non eſt omnino ſpernenda, ut æſtimo; acuta enim atque naturalis eſſe videtur. Sed cum de eadem cauſa hac magnus Gregorius Nyſſenus Epiſcopus ſubtiliſſimè diſputat in Sermone de imagine, magis video ipſius ſententiam eſſe ſequendam. Dicit enim *conditorem Univerſitatis hunc mundum viſibilem inter duas ſibi invicem contrarias extremitates conſtituiſſe; inter gravitatem dico & levitatem; quæ ſibi omnino opponuntur. Atque ideo cum in gravitate Terra eſt conſtituta, ſemper immobilis manet. Nam gravitas moveri neſcit, & eſt in medio mundi conſtituta, extremumque ac medium obtinet terminum. Ætherea vero ſpatia propterea ineffabili velocitate ſemper circa media volvuntur, cum in natura levitatis conſtituta ſunt quæ ſtare ignorat, & extremum mundi viſibilis obtinent finem. Duo vero in medio elementa conſtituta ſunt, Aqua videlicet & Aër, proportionali moderamine inter gravitatem & levitatem aſſiduè moventur, ita ut proximum ſibi extremum terminum utraque magis ſequantur, quam ab eis longè remotum. Aqua namque tardiùs movetur aëre, cum gravitati telluris adhæret: Aër vero velociùs aqua concitatur, cum ætheræ levitati conjungitur. Sed quamvis videantur extrema mundi partes à ſe invicem diſcrepare, propter diverſas earum qualitates; non tamen per omnia à ſe invicem diſſentiunt. Nam æthera ſpatia quamvis ſemper celerrima velocitate volvantur, chorus tamen aſtrorum ſuam immutabilem obſervat ſedem; ita ut & cum æthere volvatur, & naturalem locum ad ſimilitudinem terrenæ ſtabilitatis non deſerat. Terra vero è contrario cum æternaliter in ſtatu ſit, omnia tamen quæ ex ea oriuntur ad ſimilitudinem levitatis ætheræ ſemper in motu ſunt; naſcendo per generationem, creſcendo in numero locorum ac temporum; iterumque decreſcendo, & ad ſolutionem formæ atque materiæ perveniendo.*

34. *D.* Videris mihi paulo longius à principali quæſtione ad incidentem tranſitum feciſſe. Nam cum de Loco diſputare noſtri propoſiti fuerit, loco relicto ad mundi tractatum tranſiſti, & quorſum hæc tendunt adhuc ignoro.

35. *M.* Non aliorſum, niſi ut corporum naturam à locorum natura diligenti ratiocinatione ſegregemus. Horum namque confuſio, aut maxima, aut ſola eſt erroris cauſa multis ac pæne omnibus æſtimantibus hunc mundum viſibilem, parteſque ejus univerſales atque ſpeciales, loca eſſe. Si enim recta ratione rerum omnium genera acutè ac ſine ullo errore diſcernerent, nullo modo corpus atque locum in uno eodemque genere concluderent. Nemo enim naturas rerum rectè conſiderantium atque diſcernentium, loca & corpora in uno genere miſcet, ſed rationabili diſcretione ſegregat. Nam corpora in Categoria Quantitatis continentur. Categoria autem Quantitatis à Categoria Loci longè naturaliter diſtat. Non eſt igitur corpus Locus, quia localitas non eſt quantitas. Siquidem, ut prædiximus, nil aliud eſt Quantitas niſi partium, qua ſeu ſola ratione, ſeu naturali differentia ſeparantur, certa dimenſio; eorumque quæ naturalibus ſpatiis extenduntur, longitudine dico, latitudine, & altitudine, ad certos terminos rationabilis progreſſio. Locus vero nil aliud eſt niſi rerum quæ certo fine terminantur ambitus atque concluſio. Si ergo mundus iſte viſibilis corpus eſt, ſequitur neceſſariò ut & partes ejus corpora ſint. At ſi corpora ſunt, quantitatis non localitatis generi ſubjunguntur. Sunt autem corpora. Loca ergo non ſunt. Vidéſne itaque quomodo prædictis rationibus confectum eſt hunc mundum cum partibus ſuis non eſſe locum, ſed loco contineri, hoc eſt, certo diffinitionis ſuæ ambitu? Aliud eſt enim quod continet, & aliud quod continetur. Corpora autem continentur locis ſuis. Aliud eſt ergo corpus, & aliud locus. Sicut aliud eſt quantitas partium, aliud diffinitio earum. Non igitur quatuor iſta notiſſima elementa loca ſunt, ſed in loco circumſcripta: quæ ſunt principales partes quibus univerſalitas ſenſibilis mundi completur. *D.* Hæc quæ à te dicta ſunt de differentia locorum & corporum veriſimilia eſſe videntur. Sed ſubtilius eadem velim repetas. Non enim video quare mundus iſte locus non ſit, cum multa in eo locentur. *M.* Non te latet ut arbitror, nullam prædictarum categoriarum, quas decem eſſe Ariſtoteles diffinivit, dum per ipſum, hoc eſt, in ſua natura rationis contuitu conſideratur ſenſibus

corpo-

corporeis ſuccumbere. Nam ὀσία incorporalis eſt, nullique corporeo ſenſui ſubjacet; circa quam, aut in qua aliæ novem Categoriæ verſantur. At ſi illa eſt incorporea, non tibi aliter videtur niſi ut omnia, quæ aut ei adhærent, aut in ea ſubſiſtunt, & ſine ea eſſe non poſſunt, incorporea ſint?

36. Omnes ergo Categoriæ incorporales ſunt per ſe intellectæ. Earum tamen quædam inter ſe mirabili quodam coitu, ut ait Gregorius, materiem viſibilem conficiunt. Quædam verò in nullo apparent, ſemperque incorporales ſiunt. Nam ὀσία, & relatio, locus, tempus, agere, pati, nullo ſenſu corporeo attinguntur. Quantitas verò, qualitaſque, ſitus, & habitus, dum inter ſe coeuntes materiem, ut priùs diximus, jungunt, corporeo ſenſu percipi ſolent. Si ergo locus inter ea quæ nullo modo corporeis ſenſibus ſuccumbunt connumeratur; corpora verò, ſi ſenſibus non percipiuntur, corpora non ſunt: nonne datur quod locus non ſit corpus? corpora enim dico quæ ex coitu quatuor mundi elementorum conficiuntur. Nam quatuor mundi elementa, dum corpora ſint per ſe ipſa diſcreta, ineffabili ſuâ naturali ſubtilitate atque puritate omnem ſenſum mortalem ſuperant. Aliud enim ergo locus, & aliud corpus. An tibi aliter videtur? *D.* Nullo modo: & hæc poſtrema ratiocinationis noſtræ concluſio nequaquam ſinit concedere locum & corpus unius generis eſſe. Sed quod interpoſitum à te video, nil aliud eſſe materiem viſibilem formæ adjunctam (quicquid enim apparet, per formam apparet) niſi accidentium quorundam concurſum, non parum me movet. *M.* Non te moveat. Nam ut dixi, magnus Gregorius Nyſſenus in Sermone de imagine certis rationibus ita eſſe ſuadet: *nil aliud* dicens *materiam eſſe niſi accidentium quandam compoſitionem, ex inviſibilibus cauſis ad viſibilem materiem procedentem.* Nec immeritò: Si enim corporali huic materiæ ſolubilique quædam ſimplex atque immutabilis eſſentia, & nullo modo ſolubilis ineſſet, nulla ratione nullâque actione penitus ſolveretur. Jam verò ſolvitur. Nil igitur ei inſolubile ſubeſt. Nam genera & ſpecies & atoma propterea ſemper ſunt ac permanent, quia ineſt eis aliquid unum individuum quod ſolvi nequit, neque deſtrui: Ipſa quoque accidentia propterea in ſua natura immutabiliter permanent, quia omnibus eis unum quiddam individuum ſubeſt, in quo naturaliter omnia unum ſubſiſtunt.

37. *D.* Nil verius ut arbitror: atque ut præſentem inquiſitionem concludas expecto. *M.* Quid reſtat niſi ut dicamus, verbi gratia, dum videmus corpora noſtra in hâc terra conſtituta, vel hoc aëre circumfuſa, nil aliud niſi corpora in corporibus eſſe? Eâdem ratione piſces in fluctibus, planetæ in æthere, aſtra in firmamento, corpora in corporibus ſunt: minora in majoribus, craſſiora in ſubtilioribus, levia in levioribus, pura in purioribus. Hæc enim omnia ſenſibilia, ſicut etiam intelligibilia, ſuis propriis locis, id eſt, naturalibus diffinitionibus contineri vera ratio edocet.

38. *D.* Nec huic concluſioni reſiſto, dum eam veram eſſe video: ſed valde miror cur in communem uſum humanæ vitæ pervenit, ut omnia hæc corpora ſive cœleſtia, ſive aëria, ſive aquatica, ſive terrena, minorum intra ſe corporum loca eſſe dicere conſueſcat: quemadmodum nil aliud eſſe æſtimat ὀσίαν præter hoc corpus viſibile atque tangibile. Ideóque obnixè flagito, ne ſit tibi moroſum diutius de hâc preſenti difficultate diſputare. *M.* Quid ergo? Nempe jamdudum inter nos eſt confectum, omnia quæ vel ſenſu corporeo, vel ratione, vel intellectu cognoſcuntur, de Deo creatore omnium meritò poſſe prædicari: dum nihil eorum quæ de ſe prædicantur, pura veritatis contemplatio eum approbet eſſe. *D.* Id ipſum inconcuſſum eſſe, lucéque clarius ratio edocet.

39. *M.* Si ergo de Deo omnia quæ ſunt, non quidem propriè, ſed modo quodam tranſlationis, quum ab ipſo ſunt, rite prædicantur: quid mirum ſi cuncta quæ in loco ſunt, dum majoribus ſe undique videantur circumfundi, locus poſſint nominari; cum nullum illorum propriè locus ſit, ſed loco propriæ ſuæ naturæ continentur? Cúmque videamus per metonymiam, i. e. tranſnominationem, ab his quæ continent nominari ea quæ continentur; non tamen ita continentur ab eis, ut ſine eis intra naturales ſuos terminos ſubſiſtere non poſſint. Uſus ſiquidem mortalium domum, uxorem, ſeu familiam ſolet appellare, cum hæc naturaliter diſtent. Non enim domus præſtat uxori ſeu familiæ ſubſtantialiter eſſe; ſed naturæ locus. Quum verò in ea poſſidentur, ab ea denominari ſolent. Similitérque ea quæ continent ab his quæ continentur, verbi gratiâ, Aër continet lucem; ideo illuminatus aër lux dicitur.

citur. Oculus viſus vocatur, ſeu viſio; dum neque viſus, neque viſio ſit juxta naturæ proprietatem. Quis enim neſciat oculum partem quandam corporalem capitis, humidámque eſſe, per quam viſus fuſus radiorum inſtar, ex menica, hoc eſt membranula cerebri foràs funditur? Menica verò luminis naturam ex corde, ignis videlicet ſede, recipit. Eſt enim viſus naturalis luminis in ſenſu videndi poſſidentis radiatim foras proſiliens emiſſio: quæ cum coloribus formiſque exteriorum ſenſibilium corporum circumfunditur, mirabili celeritate ipſis coloratis viſibilibus formis conformatur. Eſt enim viſio formarum colorúmque corporalium in radiis oculorum quædam imago conformata, quæ nulla mora inſtante ſenſu recipitur, memoriæque ſentientis infigitur. Eadem ratio eſt & in ſenſu aurium. Nam & particula quæ propriè auris dicitur, ex auditu denominatur, quum inſtrumentum auditus eſt. Atque id genus mille.

40. *D.* Et hoc planè perſpicio. *M.* Vidéſne itaque qua conſuetudine, rerumque ſignificandarum neceſſitate, inops verarum rerum diſcretionis humanitas, has abuſivas rerum denominationes repererit: imam mediámque mundi viſibilis partem, terram dico, animalium greſſibilium nominans locum? Qui ſimiliter coadunatam inſeparabilémque partem, qualitatémque frigiditatis proximam, aquam videlicet, natantium locum vocat. Deinde naturali ordine tertiam mundi partem pennati generis locum eſſe æſtimat. Eodémque modo ampliſſima ætheris ſpatia cœleſtium corporum circulariter in eo revolutorum loca nominare conſuevit: quæ omnia vera ratione diſcretionis naturarum conſultâ, non loca, ſed partes mundi ſuis locis circumſcripta conſpiciuntur.

41. Ut autem perſpicuè cognoſcas has prædictas mundi generales partes, earúmque partium partes, uſque ad minutiſſimas pervenientes partitiones, non eſſe loca, ſed locis circumſcriptas, ipſius loci natura paulo diligentiùs ſi tibi placet conſideranda eſt. *M.* Placet equidem: & ad hoc audiendum ardenter inſiſto. *D.* Accipe ergo tale ratiocinationis hujuſmodi exordium; quam à Sanctis patribus, Gregorio videlicet Theologo, Sermonúmque ejus egregio expoſitore Maximo ſumpſimus. Omne quodcunque eſt, præter Deum, qui ſolus ſuper ipſum eſſe propriè ſubſiſtit, intelligitur in loco. Cum quo videlicet loco, quia & omnino cointelligitur tempus, impoſſibile eſt locum ſubtracto tempore intelligi: ſicut neque tempus ſine loci cointelligentia diffiniri poteſt. Hæc enim inter ea quæ ſimul & ſemper ſunt, inſeparabiliter ponuntur: ac ſine his nulla eſſentia, quæ per generationem accepit eſſe, ullo modo valet conſiſtere vel cognoſci. Omnium itaque exiſtentium eſſentia localis atque temporalis eſt: atque ideo niſi in loco & tempore, & ſub loco & ſub tempore, nullo modo cognoſcitur. Non enim omnium rerum univerſitas ſub ſe ipſa, & intra ſeipſam eſt. Hoc enim ſtatuere irrationabile eſt & impoſſibile: ipſam videlicet univerſitatem ſuper ſemet univerſitatem eſſe, dum circumſcriptionem habeat poſt omnia, circumſcribentem omnia, ſub ſe ipſa, in ſe ipſa cauſaliſſimam virtutem. Ipſe itaque finis exterior locus univerſitatis eſt: ſicut quidam diffiniunt locum, dicentes, locus eſt ipſe extra univerſitatem ambitus, vel ipſa extra univerſitatem poſitio, vel finem comprehendens in quo comprehenditur comprehenſum. Sub tempore eſſe univerſa comprobabitur: quoniam non ſimpliciter, ſed aliquo modo eſſe habent univerſa, quæcunque poſt Deum eſſe habent, ac per hoc non carent principio. Omne enim quodcunque rationem recipit alicujuſmodi eſſentiæ, etſi eſt, non erat. Itaque aliquo modo eſſe, hoc eſt localiter eſſe. Et aliquo modo inchoâſſe eſſe, hoc eſt temporaliter eſſe. Ideoque omne quod eſt, præter Deum, quum aliquo modo ſubſiſtit, & per generationem ſubſiſtere inchoavit, neceſſario loco ac tempore concluditur: unde Deum eſſe dicentes, aliquo modo eſſe dicimus. Ac per hoc & eſt & erat ſimpliciter, & infinitè, & abſolutè in ipſo dicimus. Incomprehenſibile enim omni rationi & intellectui, divinum eſt: atque ideò prædicantes ipſius eſſe, non dicimus ipſum eſſe. Ex ipſo enim eſſe, ſed non ipſum eſſe. Eſt enim ſuper ipſum eſſe, aliquo modo ſuper eſſe: & univerſaliter, ſuper quod dicitur & intelligitur. Si autem aliquo modo, ſed non univerſaliter ea quæ ſunt habent eſſe: quemadmodum ſub loco eſſe, per poſitionem & finem rationum, in quibus ſecundum naturam ſunt, & ſub tempore eſſe, omnino per principium non oſtendentur. Vidéſne ergo locum tempúſque ante omnia quæ ſunt intelligi? Numerus enim locorum & temporum, ut ait Sanctus Auguſtinus in ſexto de Muſica, præcedit omnia quæ in eis ſunt. Modus ſiquidem,

id eſt,

id eſt, menſura omnium rerum quæ creatæ ſunt, naturaliter conditionem earum ratione præcedit. Qui modus atque menſura uniuſcujuſque locus dicitur,& eſt. Similiter principium naſcendi atque inchoatio, ante omne quod naſcitur atque inchoat, ratione præcedere perſpicitur. Ideóque omne quod non erat & eſt, à principio temporis accepit eſſe. Solus itaque Deus infinitus eſt: cætera ubi & quando terminantur, id eſt,loco & tempore : non quòd locus & tempus in numero eorum quæ adeo creata ſunt, non ſint ; ſed quòd omnia quæ in univerſitate ſunt, non ſpatiis temporum ſed ſola ratione conditionis præceſſerint. Neceſſariò enim ea quæ continent, priùs intelliguntur, quàm ea quæ continentur : ſicut cauſa præcedit effectum, ignis incendium, vox verbum, cæteraque ſimilia. Ac per hoc non aliam beatitudinem his qui digni ſunt,æſtimamus eſſe promiſſam, nec alium hujus mundi finem fore, quàm ut omnes qui gloriam theoſeos, id eſt, deificationis accepturi ſunt, ultra loca & tempora aſcendant. Nam qui loco coarctantur finiti ſunt. Æterna autem beatitudo infinita eſt. Æternæ ergo beatitudinis atque infinitæ participes neque loco circumſcribentur, neque tempore.

42. Quod enim de ſolo Melchiſedech ſcriptum eſt,patre ac matre caruiſſe, nullúmque dierum principium per generationem in eſſentiam, neque finem temporis habuiſſe, univerſaliter de omnibus qui futuræ beatitudinis participes erunt intelligendum arbitror. Omnes ſiquidem qui ad æternas rationes, quæ neque initium temporis per generationem in loco temporéve, neque finem per reſolutionem habent, neque ullâ locali poſitione circumſcribuntur, reverſuri ſunt, ut ſolæ in eis & nihil aliud ſint ; profectò omni locali temporalique termino carebunt. Cauſæ enim omnium rerúmque omni caret circumſcriptione, quum infinita eſt, infiniti in infinitum adhærebunt. Solus namque Deus in ipſis apparebit, quando terminos ſuæ naturæ tranſcendent: non ut in eis natura pereat, ſed ut in eis ſolus appareat, qui ſolus verè eſt. Et hoc eſt naturam tranſcendere: naturam non apparere. Sicut aër, ut ſæpe diximus, luce plenus non apparet, quum ſola lux regnat. Quod ergo de generali loco, generalique tempore univerſalis creaturæ intelligitur, neceſſariò de partium ejus locis, temporibúſque ſpecialibus & propriis à ſummo uſque deorſum intelligetur. Præcedit autem locus generalis, tempúſque generale, ſecundùm intelligentiam omnia quæ in eis ſunt. Præcedit ergo ſpecialium propriorúmque locorùm temporúmque cognitio, ea quæ in eis ſpecialiter propriéque intelliguntur. Ac per hoc concluditur, nil aliud eſſe locum niſi naturalem diffinitionem, modum, poſitionémque uniuſcujuſque ſive generalis ſive ſpecialis creaturæ : quemadmodum nil aliud eſt tempus niſi rerum per generationem ex non eſſe in eſſe inchoatio, ipſiuſque motus rerum mutabilium certæ dimenſiones, donec veniat ſtabilis finis, in quo immutabiliter omnia ſtabunt. *D.* Clareſcit paululum ut reor hujus ratiocinationis intentio. Nam nil aliud appetit, quantum mihi datur intelligere, quàm ut nil eſſe locum ſuadeat niſi naturalem uniuſcujuſque creaturæ diffinitionem, infra quam tota continetur, & extra quam nullo modo extenditur. Ac per hoc datur intelligi, ſive locum quis dixerit, ſive finem, ſive terminum, ſive diffinitionem, ſive circumſcriptionem, unum id ipſúmque ſignificare : ambitum videlicet finitæ naturæ.

43. Quamviſque multæ diffinitionum ſpecies quibuſdam eſſe videantur, ſola ac verè ipſa dicenda eſt diffinitio, quæ à Græcis ὀυσιώδης, à noſtris vero eſſentialis vocari conſuevit. Aliæ ſiquidem aut connumerationes intelligibilium partium ὀυσίας, aut argumentationes quædam extrinſecus per accidentia, aut qualeſcunque ſententiarum ſpecies ſunt. Sola verò ὀυσιώδης id ſolum recipit ad diffiniendum, quod perfectionem naturæ quam diffinit complet ac perficit. *Diffinitio* enim, ut ait Auguſtinus, *nihil majus, nihil minus tenet quam quod ſuſceptum eſt ad explicandum. Aliter omnino vitioſa eſt.* *M.* Clarè perſpicis : non enim aliud præter quod dixiſti, prædicta ratio appetit ſuadere. *D.* Sed miror, nec purè perſpicio, quomodo diffinitio cujuſcunque eſſentiæ non intra ipſam, ſed extra dicatur, hoc eſt, neque totum ipſius, neque pars dici valeat. *M.* Attentior ergo eſto, ut & hoc planè cognoſcas. *D.* Quantum lux interior admittit. *M.* Dic quæſo, cum rerum omnium duo genera ſint, omne enim quod dicitur eſſe, aut viſibile eſt, & ſenſibus corporeis percipitur, aut percipi poteſt : aut inviſibile & intelligentiæ obtutu conſideratur, aut conſiderari poſſibile eſt aut per ſe, aut per aliquod ſibi adhærens ; in quo prædictorum generum diffinitionis eſſe judices.

44. *D.* Ri-

44. *D.* Ridiculum iſtuc. Quis enim locum ſeu finem, ſeu diffinitionem, ſeu qualemcunque circumſcriptionis ſpeciem, quâ uniuſcujuſq; ſubſtantia ambitum, inter ea quæ ſenſibus corporeis ſuccumbunt, rectè ſapientium poſuerit: cum videat terminos lineæ, ſeu trianguli, ſeu alicujus planæ ſolidæve figuræ incorporeos eſſe? Punctus ſiquidem ex quo linea incipit, & in quo terminatur, nec linea eſt nec pars ejus eſt, ſed terminus lineæ. Ac per hoc locus ejus nec ſenſu percipitur, ſed ſolâ ratione cogitatur. Punctus enim ſenſibilis, pars lineæ eſt: non autem ejus principium ſeu finis. Similiter & ipſa linea ratione conſultâ incorporea eſt, & eſt principium ſuperficiei. Item ſuperficies incorporea eſt, & eſt finis lineæ: principium verò Soliditatis. Soliditas quoque incorporea eſt, & eſt finis totius perfectionis. Quicquid enim in his, id eſt, ſive punctum, ſive lineam, ſive ſuperficiem, ſive ſoliditatem viſibilem corporeus ſenſus attigerit; profectò figuræ incorporalium rerum ſunt, non earum ipſa vera ſubſtantia, quæ incorporea eſt. Similitérque naturalium corporum ſive ſenſibilia ſint per contemperantiam elementorum quibus ſubſiſtunt, ſive ſubtilitate ſui mortales fugitent contuitus: ſolo intellectu naturæ fines perſpiciuntur. Forma ſiquidem quæ omnem materiam corpoream continet, incorporea eſt. Ipſa enim materies, ſiquis intentus aſpexerit, ex incorporeis qualitatibus copulatur. *M.* Itaque in genere inviſibilium, diffinitiones, quas locos rerum circumſcriptarum diximus, concludi arbitraris? *D.* Ita quidem arbitror: & nil certius video.

45. *M.* Rectè æſtimas: ſed quia iterum genus inviſibilium in multas ſpecies dividi patitur: quædam enim inviſibilium ſunt quæ intelligunt, & intelliguntur; quædam quæ neque intelliguntur, neque intelligunt: in qua ſpecie horum diffinitiones connumerandas eſſe cenſes? *D.* In eâ profectò, quæ intelligit & intelligitur. Actio ſiquidem diffinitionis, ratiocinantis intelligentiſque naturæ actio eſt. *M.* Nec aliter videtur eſſe poſſe. Nulla enim natura quæ ſeipſam non intelligit eſſe, aut ſui æqualem, aut ſe inferiorem poteſt diffinire. Nam quod ſupra ſe eſt, quomodo poteſt cognoſcere, dum ejus notitiam non valeat ſumere? *D.* Solius ergo intellectualis naturæ quæ in homine angelóque conſtituitur, diffinitionis peritia eſt. Sed utrùm angelus aut homo ſeipſum, aut homo angelum, aut angelus hominem poſſit diffinire, non parva quæſtio eſt: de quâ quid tibi videtur, noſſe cupio. *M.* Videtur mihi, neque ſeipſos, neque inter ſe invicem diffinire poſſe. Nam ſi homo ſeipſum vel angulum diffinit, major ſeipſo eſt & angelo. Majus eſt enim quod diffinit, quam quod diffinitur. Eadem de angelo eſt ratio. Hos itaque ab ipſo ſolo qui eos ad imaginem ſuam condidit, diffiniri poſſe arbitror. *D.* Videtur mihi hâc ratione concludi non alias naturas rationabili animo diffiniri, niſi inferiores ſe, ſive viſibiles ſint, ſive inviſibiles. *M.* Quiſquis hoc dixerit, à veritate non errat. Ideoque ubi diffinitiones eorum quæ diffiniuntur, ibi profectò & loci eorum quæ circumſcribuntur. Prædictis enim rationibus confectum eſt, locum diffinitionem eſſe, & diffinitionem locum. *D.* Confectum ſcilicet. *M.* Atqui diffinitiones corporum, rerúmque ratione carentium, non alibi niſi in anima rationabili ſunt. In eâ itaque & loci ſunt omnium quæ localiter comprehenduntur. At ſi rationalis anima incorporea eſt, unde nullus ſapiens dubitat, neceſſariò quicquid in eâ intelligitur, incorporeum eſſe manifeſtum eſt. Et locus in animo intelligitur, ſicut prius datum eſt. Incorporalis eſt ergo. *D.* Et hoc jure concluſum video. Sive enim angelica natura rerum inferiorum ſe diffinitiones contineat, ut Auguſtino videtur placere: nam & angeli inferiora ſe creduntur adminiſtrare: ſive ad ſuperiora ſe ſemper intendat, id eſt, ad cauſas rerum æternas: huic rationi non obſtat. Non enim à veritate diſtat, ut video, ſiquis æſtimaverit humanum animum terrenis adhuc phantaſiis depreſſum, cauſas creatas inferiorum ſe naturarum poſſe comprehendere; ſi purè vixerit. Angelicum verò omnium rerum æternas appetere rationes; & ad hoc ſemper caritate motus, humanam naturam attrahere. *M.* Rectè vides. Vidéſne itaque non aliud eſſe locum niſi actionem intelligentis atque comprehendentis, virtute intelligentiæ eâ quæ comprehendere poteſt, ſive ſenſibilia ſint, ſive intellectu comprehenſa? Atque ſi ita eſt, aliud ergo eſt quod diffinitur, & aliud ejus diffinitio. *D.* Aliud eſſe video. Sed intellectus qui ſeipſum intelligit, quum ſeipſum diffinit, ſuimet locus eſſe videtur. *M.* Nec hoc abſurdè quis dixerit: ſin ullus intellectus poteſt Deum qui intellectus omnium dicitur, ſeipſum poteſt intelligere. Si autem omnis intellectus præter Deum, non à ſeipſo, ſed à ſuperiori ſe circumſcribitur: nullus intellectus

ſuimet

ſuimet locus erit, ſed intra ſuperiorem ſe collocabitur. Et hoc paulo ſuperius nonnè inter nos convenerat, non aliter eſſe? *D.* De hoc alibi latiùs diſputandum æſtimo.

46. Nunc autem velim ſcire, utrum aliud eſt natura animi diffinientis, id eſt, omne quod ab eo intelligitur cognitionis loco comprehendentis: & aliud locus ipſe, ſeu diffinitio locati vel diffiniti. *M.* Nec hoc inquiſitione indignum eſſe video, multi enim de hoc dubitant. Sed quum videmus aliud eſſe conſtitutas in anima liberales artes, aliud ipſam animam, quæ quoddam ſubjectum eſt artium; artes verò veluti inſeparabilia naturaliſque animæ accidentia videntur eſſe: quid nos prohibet diffiniendi diſciplinam inter artes ponere adjungentes Dialecticæ, cujus proprietas eſt, rerum omnium quæ intelligi poſſunt naturas dividere, conjungere, diſcernere, proprióſque locos unicuique diſtribuere, atque ideo à ſapientibus vera rerum contemplatio ſolet appellari? Nam cum in omni rationabili, intellectualique natura tria inſeparabilia ſempérque incorruptibilia manentia conſiderantur, ὀυσίαν dico, & δύναμιν, ἐνέργειάνque, hoc eſt, eſſentiam, virtutem, operationem (hæc enim teſte Sancto Dionyſio inſeparabiliter ſibimet adhærent, ac veluti ſunt; & nec augeri nec minui poſſunt quum immortalia ſunt atque immutabilia) non tibi veriſimile videtur, certæque rationi conveniens omnes liberales diſciplinas in ea parte quæ ἐνεργεία, id eſt, operatio animæ dicitur, æſtimari? Siquidem è Philoſophis veraciter quæſitum repertúmque eſt, artes eſſe æternas, & ſemper immutabiliter animæ adhærere, ita ut non quaſi accidentia quædam ipſius eſſe videantur, ſed naturales virtutes actionéſque nullo modo ab ea recedentes, nec recedere valentes, nec aliunde venientes, ſed naturaliter ei inſitas: ita ut ambiguum ſit, utrum ipſæ æternitatem ei præſtent, quum æternæ ſint, eique ſemper adhæreant ut æterna ſit; an ratione ſubjecti, quod eſt anima, artibus æternitas adminiſtratur, ὀυσία enim animæ & virtus & actio æternæ ſunt: an ita ſibi invicem cohæreant, dum omnes æternæ ſint, ut à ſe invicem ſegregari non poſſint.

47. *D.* Huic rationi, quum vera eſt, neſcio quis audeat reluctari. Nam quodcunque horum quis firmaverit, rationi non reſiſtit. Ultimum tamen quod à te poſitum eſt, veriſimilius eſſe cæteris elucet. Sed ut ad eandem redeamus: non mihi planè patet, quomodo ὀυσία, ſive in generibus, ſive in ſpeciebus, ſive in atomis diffiniri poſſit: cum in prædictis rationibus hujus libelli concluſum ſit, eam nullo ſenſui corporeo, nullo intellectui comprehenſibilem eſſe. *M.* Ὀυσίαν per ſeipſam diffinire, & dicere quid ſit, nemo poteſt. Ex his autem quæ inſeparabiliter ei adhærent, & ſine quibus eſſe non poteſt, ex loco dico, & tempore (omnis enim ὀυσία de nihilo creata, localis temporaliſque eſt: localis quidem, quia aliquo modo eſt, quum infinita non eſt: temporalis verò, quum inchoat eſſe quod non erat:) ſolummodo diffiniri poteſt: ὀυσία itaque nullo modo diffinitur quid eſt, ſed diffinitur quia eſt. Ex loco namque, ut diximus, & tempore, accidentibuſque aliis quæ ſive in ipſa, ſive extra intelliguntur eſſe, tantummodo datur non quid ſit, ſed quia eſt. Et hoc generaliter de omni ὀυσίᾳ, ſive generaliſſima, ſive ſpecialiſſima, ſive media, non incongruè quis dixerit. Nam & cauſa omnium quæ Deus eſt, ex his quæ ab eo condita ſunt ſolummodo cognoſcitur eſſe. Nullo verò creaturarum argumento poſſumus intelligere quid ſit: atque ideò ſola hæc diffinitio de Deo prædicatur, quia eſt: qui plus quam eſſe eſt. *D.* Huic quoque rationi nemo ſanè intelligentium, ut opinor, obſtabit.

48. *M.* Nunc igitur ſole lucidius perſpicis, eos eſſe deridendos, imò & dolendos, ac per hoc ad veram rerum diſcretionem revocandos, ſi velint; aut penitus relinquendos, ſi ſuam conſuetudinem veritati inimiciſſimam ſequi malint, qui partes hujus mundi viſibilis cæterorum corporum intra ſe conſtitutorum naturalia loca eſſe opinantur. Nam ut, verbi gratiâ, de meo corpore dicam (animam quippe corporalibus hujus mundi ſpatiis putare contineri impudentiſſimum eſt:) ſi aër iſte locus ejus eſt, ſequitur ut quarta pars ſui locus ſuus ſit. Nam omne corpus viſibile quatuor partibus conſtare omnibus notum eſt; ex igne videlicet, aëre, aquâ, terrâ. Nil autem irrationabilitati propinquius, quam ut totum corpus ſui parte locari putetur. Totum ſiquidem omnes ſuas partes comprehendere, non autem pars totum rectè æſtimatur ambire. Item ſi corpus meum in iſto aëre veluti in ſuo loco eſſe dicam, ſequitur nullum certum locum ibi poſſe habere. Iſte enim aër ſemper circa terram volvitur: ac per hoc uno eodémque temporis ſpatio innumerabiles locos habere corpus in eo conſtitutum neceſſe eſt: quod nullâ ratione conceditur. Prædictis ſiquidem rationibus ſuaſum eſt, locum in ſtatu eſſe, nullóque motu variari. Sicut

ergo qui in flumine ſtat, ſedétve, ſeu natat, illam partem fluminis non poteſt retinere, ut poſſit dicere ſe certum locum fluminis poſſidere; cum conſtet ſine ullâ intermiſſione illud tranſire: ita nemo debet dicere locum corporis ſui hunc aërem, ſine ullâ intermiſſione mobilem, nulloque temporis momento ſtantem. Si autem quis huic rationi objecerit terram, quum ſemper ſtat, corporum jure appellari locum, videat ſimiliter terram materiem corporum eſſe, non locum. Quis autem materiam corporum eorundem eſſe locum ratione utens audeat dicere, præſertim cum materia per ſeipſam ratione conſiderata, nec in motu, nec in ſtatu ſit? In motu ſiquidem non eſt, quod nondum inchoat certâ formâ contineri. Nam per formam movetur materia; ſine forma immobilis eſt, ut Græci volunt. Quò enim movebitur, quod nullo loco, nullo tempore certo adhuc coarctatur, nec in ſtatu eſt, quia nondum finem ſuæ perfectionis poſſidet. Status ſiquidem finis motionis eſt. Quomodo autem poteſt in ſtatu fieri, quod non cœpit jam moveri? Quomodo ergo materia corporis, locus corporis quod ex ea conficitur poteſt eſſe, cum & ipſa in ſeipſa nullo certo loco, ſeu modo, ſeu formâ, circumſcribatur, nullâ certâ ratione diffinitur niſi per negationem? Negatur enim aliquid eſſe eorum quæ ſunt, cum ex ea omnia quæ creata ſunt, condita eſſe creduntur. Item ſi partes hujus viſibilis mundi noſtrorum corporum ſeu aliorum loca ſunt, loca noſtra ſemper eſſe non poſſunt. Dum enim corpus cujuſdam animalis ſolutum fuerit, partéſque illius ad ſedes ſuas naturales ex quibus aſſumptum eſt ſeparatim revertuntur; locus ejus, aër v. g. ſeu aqua, ſeu terra, ſeu ignis non erit; ſed ſingulæ partes unius ſingulis connaturalibus ſibi elementis ita commiſcentur, ut unum cum eis ſint, non ut in eis ſint veluti aliquid in aliquo. Quod enim reddetur aëri, aër erit, & non quaſi in quodam loco aëris ſtatuetur; non ut confuſio quædam corporum ſit; ſed mirabili naturæ modo unuſquiſque partem ſuam propriam in ſingulis habebit elementis, totum per totum, non in parte partem: ita ut reſurrectionis tempore nullus accipiat niſi quod ſuum eſt, ſicut multorum luminarium lux ſimul eſt conjuncta, ut nulla in ea ſit commixtio, nulla ſegregatio. Dum enim una eadémque lux videatur eſſe, unumquodque tamen luminare ſuum propriam poſſidet lucem, alterius luci non commixtam: ſed mirabiliter totæ in totis fiunt, & unum lumen conficiunt. Aliud ergo eſt aër, & aliud locus ejus. Eodem modo de cæteris elementis, partibúſque ſolutorum corporum ſibi redditis, intelligendum eſſe cenſeo. Et ſi ita eſt, neceſſariò dabitur, aut iſtas partes mundi generales loca corporum ab eis perfuſorum compoſitorúmque non eſſe; aut corpora ipſa certum locum non habere; aut penitus omni loco vacare: quod natura rerum, veráque ipſius contemplatio non ſinit concedere. Non enim ulla creatura certo ſuo loco atque immutabili, certíſque temporum ſpatiis finibúſque (ſive corporea ſit, ſive incorporea) poteſt carere. Ideóque, ut ſæpe diximus, duo hæc, locus profectò & tempus, à philoſophis ὧν ἄνευ appellantur: hoc eſt quibus ſine. Nam ſine his nulla creatura generationem inchoans, & aliquo modo ſubſiſtens poteſt conſiſtere. Utque proximo rerum utamur argumento, ſi locus corporis eſt omne quodcunque ei circumfunditur, color erit locus corporis. Nullum etenim viſibile corpus eſt, quod luce coloris non circumfundatur. Si autem color colorati corporis locus eſt: neceſſariò dabitur qualitas locus corporis eſſe. Sed quis tam dira ſtultitia opprimitur, ut qualitatem locum corporis eſſe fateatur? At ſi color corporis qualitas eſt incorporea, & extra corpus undiq; corpori circumfunditur, non tamen locus ejus eſſe ulli ſapientum videtur. Quâ ratione aër iſte, ſeu aliquod aliud mundi elementum, quamvis corporibus intra ſe poſitis circumfuſa ſint, eorum tamen ullo modo eſſe poſſe loca non conceditur.

49. *D.* Satis de his diſputatum: ſed adverſus eos qui non aliud eſſe corpus, & aliud corporis eſſentiam putant, in tantum ſeducti ut ipſam ſubſtantiam corpoream eſſe, viſibilémque, atque tractabilem non dubitent, quædam breviter dicenda eſſe arbitror. Nam multi ac pænè omnes tali errore fatigantur, naturales rerum differentias ignorantes. *M.* Adverſus ſtultitiam pugnare nil eſt laborioſius. Nullâ enim auctoritate vinci fatetur, nullâ ratione ſuadetur. Sed quum non eſt æqualis hominum ſtultitia, nec eâdem erroris caligine mentes eorum obſcurantur, paucis argumentationibus adverſus eos utendum video. *D.* Utendum ſanè. Si enim eis proderit, lucrum erit: ſi non verò, noſmetipſos de talibus naturarum diſcretionibus diſputationis ſtudio certiores efficiemus. *M.* Has itaque paucas de pluribus dialecticas collectiones intentus conſidera. Omne corpus quod materia formâque componitur,

ponitur,quum ſolvi poteſt,corruptibile eſt. Mortale autem corpus materia formaque componitur: corruptibile eſt ergo. Item, omnis οὐσία ſimplex eſt, nullámque ex materia formaque compoſitionem recipit, quum unum inſeparabile eſt. Nulla ergo οὐσία corpus mortale rationabiliter conceditur eſſe. Hoc autem dictum eſt, quia omnis οὐσία, quanquam intelligatur ex eſſentia & eſſentiali differentia compoſita eſſe, hâc enim compoſitione nulla incorporea eſſentia poteſt carere, ſiquidem & ipſa divina οὐσία, quæ non ſolum ſimplex, ſed pluſquam ſimplex creditur eſſe, eſſentialem differentiam recipit. Eſt enim in ea ingenitâ genita procedens ſubſtantia; ipſa tamen compoſitio quæ ſola ratione cognoſcitur, nullóque actu & operatione fieri comprobatur, rationabiliter ſimplicitas judicanda eſt. Ut autem firmius cognoſcas οὐσίαν incorruptibilem eſſe, lege librum Sancti Dionyſii Areopagitæ de divinis nominibus; eò loci quo de natura dæmonum déque eorum malitia diſputat, quòd nullam eſſentiam neque eorum neque aliorum corrumpere poſſit: & reperies eum diſputare ſubtiliſſimè, nullum eorum quæ ſunt, in quantum eſſentia & natura eſt, ullo modo corrumpi poſſe.

50. Hæc enim tria in omni creatura ſive corporea ſive incorporea, ut ipſe certiſſimis argumentationibus edocet, incorruptibilia ſunt & inſeparabilia, οὐσία, ut ſæpe diximus, δύναμις, ἐνέργεια, hoc eſt, eſſentia, virtus, operatio naturalis. *D.* Horum trium exemplum poſco. *M.* Nulla natura, ſive rationalis ſive intellectualis,eſt,quæ ignoret ſe eſſe: quamvis neſciat quid ſit. *D.* Hoc non ambigo. *M.* Dum ergo dico,intelligo me eſſe, nonnè in hoc uno verbo, quod eſt intelligo, tria ſignifico à ſe inſeparabilia? Nam & me eſſe, & poſſe intelligere me eſſe, & intelligere me eſſe demonſtro. Num vides verbo uno & meam οὐσίαν, meámque virtutem, & actionem ſignificari? Non enim intelligerem ſi non eſſem: neque intelligerem, ſi virtute intelligentiæ carerem: nec ulla virtus in me ſilet, ſed in operationem intelligendi prorumpit. *D.* Verum & veriſimile. *M.* Num igitur neceſſe eſt eos qui dicunt corpus materiale οὐσίαν eſſe, aut corpus ſuum ex forma materiéque compoſitum non eſſe fateri, ſed οὐσίαν incorruptibile eſſe; aut corpus ſuum corruptibile & materiale eſſe, ac per hoc οὐσίαν non eſſe veritate coactos concedere? *D.* Neceſſe ſanè. Sed mihi videris dicere, non omne corpus οὐσίαν univerſaliter eſſe, ſed omne corpus materia formâque compactum ſolummodo negare. *M.* Intentus itaque hæc intuere: nec me æſtimes non de ſpecie quâdam corporum, ſed univerſaliter de omni corpore dixiſſe, quamvis ſpecialiter de corpore compoſito ex forma materiâque dixerim, pro præſentis quæſtionis utilitate, adverſus eos qui mortalia ſua corpora tranſitoriáque non aliud eſſe niſi ſuam οὐσίαν; ſuámque οὐσίαν nihil aliud eſſe niſi corpus materiale ſuum, diverſiſque ſpeciebus compoſitum, forma videlicet atque materia variiſque accidentibus dicunt.

51. Ut autem planè cognoſcas univerſaliter οὐσίαν nullum corpus eſſe, hanc argumentationis accipe ſpeciem. *D.* Accipiam, ſi prius quandam formulam prædictæ argumentationis fieri neceſſarium video. Nam prædicta ratiocinatio plus argumentum è contrario videtur eſſe quàm dialectici ſyllogiſmi imago. *M.* Fiat igitur maxima propoſitio ſic, utrum οὐσία corpus corruptibile eſt. Omnis οὐσία incorruptibilis eſt. Omne incorruptibile corpus materiale non eſt. Omnis igitur οὐσία corpus materiale non eſt. Et reflexim, omne igitur corpus materiale οὐσία non eſt. Item: Omne corpus quod ex forma atque materia componitur ſimplex non eſt. Omnis autem οὐσία ſimplex eſt. Nullum igitur corpus forma materiâque compoſitum οὐσία eſt. Item, Omnium hominum una eadémque οὐσία eſt. Omnes enim unam participant eſſentiam, ac per hoc quia omnibus communis eſt, nullius propriè eſt. Corpus autem commune omnium hominum non eſt. Nam unuſquiſque ſuum proprium poſſidet corpus,non & οὐσίαν. Igitur communis eſt, & corpus commune non eſt. Eſt autem οὐσία communis, non eſt ergo corpus. Eadem ratio in cæteris animalibus perſpicuè ſplendet. *D.* Hæc formula idonea eſt. Redi precor ad præmiſſam argumenti univerſalem ſpeciem, quâ concluditur nullum corpus οὐσίαν eſſe. *M.* Omne quod longitudine, latitudine, altitudine comprehenditur, quum diverſis ſpatiis concluditur, corpus eſt. Quod autem nullum prædictorum ſpatiorum recipit, quum unum eſt atque ſimplex, nullúmque motum naturæ ſuæ per ſpatia poteſt recipere, neceſſariò incorporale eſt. Οὐσία autem nec longitudine, nec latitudine, nec altitudine protenditur,& quum in ſuæ naturæ ſimplicitate individua permanet, incorporalis eſt.

Nulla itaque οὐσία quum caret ſpatio, corporalis eſt: ſicut nullum corpus quum ſpatiis extenditur, οὐσία eſt. *D.* Hoc in certa dialectica formula imaginari volo. *M.* Fiat itaque formula ſyllogiſmi conditionalis: ita maxima propoſitio eſt, utrum οὐσία corpus eſt. Si οὐσία corpus eſt, longitudinis, ac latitudinis altitudiniſque ſpatia recipit; Οὐσία autem longitudinem, latitudinem, altitudinem non recipit; corpus igitur non eſt. Si autem ἐνθύμημα, hoc eſt conceptionis communis animi ſyllogiſmum, qui omnium concluſionum principatum obtinet, quia ex his quæ ſimul eſſe non poſſunt aſſumitur, audire deſideras, accipe hujuſmodi formulam; num & οὐσία eſt, & incorporalis non eſt. Eſt autem οὐσία. Incorporalis igitur. Non enim ſimul eſſe poteſt, ut & οὐσία ſit, & incorporea non ſit. Item, num & οὐσία eſt, & corpus eſt. Eſt autem οὐσία. Non eſt igitur corpus. Item, num & οὐσία eſt, & non corporalis eſt. Eſt autem οὐσία. Incorporalis igitur. Maximum itaque argumentum eſt, ex quo dignoſcitur aliud eſſe corpus, aliud οὐσίαν. Nam οὐσία in genera & ſpecies dividitur: corpus verò veluti totum quoddam in partes ſeparatur. Itémque corpus in partibus ſuis totum non eſt. In capite enim, ſeu manibus, pedibúſve, totum corpus non comprehenditur. Et eſt majus in omnibus ſuis partibus ſimul: minus verò in ſingulis non ſimul. E contrario autem οὐσία tota in ſingulis ſuis formis ſpeciebúſque eſt: nec major in omnibus ſimul collectis, nec minor in ſingulis à ſe invicem diverſis. Non enim amplior eſt in generaliſſimo genere, quam in ſpecialiſſima ſpecie: nec minor in ſpecialiſſima ſpecie, quam in generaliſſimo genere. Et ut exemplis utamur: οὐσία non eſt major in omnibus hominibus quam in uno homine, nec minor in uno homine quam in omnibus hominibus. Non eſt major in genere, in quo omnes ſpecies animalium unum ſunt, quam in homine ſolo vel bove, vel equo. Nec minor in his ſingulis ſpeciebus, quàm ſimul in omnibus. Item Corpus in partes poteſt ſecari, ut totum ſuum pereat. Verbi gratia, dum ſolvitur in ipſa elementa, ex quibus coeuntibus ſuperaddita forma conficitur, totum perit. Ubi enim partes ſimul non ſunt, neque propria forma continentur, totum ſimul eſſe non poteſt in aliqua re actu & opere; quamvis ſimul videantur eſſe naturas rerum conſiderantis cogitatione. Sed aliud eſt ſimul eſſe rationabili conſideratione naturæ, quæ omnia ſimul ſemper intellectu colligit, & inſeparabiliter comprehendit in univerſitatem: aliud quod operatione agentis, aut paſſione patientis viſibiliter in ſeparatione ſeu collectione ſenſibilium partium peragitur. Ratio ſiquidem omnium numerorum in unitate inconcuſſa eſt, nec augeri poteſt, nec minui. Corporales verò numeri ſeu phantaſmatici & augeri in infinitum poſſunt, & minui ut penitus non ſint. At verò οὐσία quamvis ſola ratione in genera ſua ſpeciéſque & numeros dividatur, ſuâ tamen naturali virtute individua permanet, ac nullo actu ſeu operatione viſibili ſegregatur. Tota enim ſimul & ſemper in ſuis ſubdiviſionibus æternaliter & incommutabiliter ſubſiſtit, omnéſque ſubdiviſiones ſui ſimul ac ſemper in ſeipſa unum inſeparabile ſunt. Atque ideo etſi corpus, quod nihil eſt aliud quam οὐσίας quantitas, & ut veriùs dicam, non quantitas, ſed quantum, actu & operatione vel certæ ſuæ fragilitatis paſſione, in diverſas ſegregetur partes; ipſa per ſe, id eſt, οὐσία cujus eſt quantum corpus, immortalis inſeparabiliſque ſua propria naturalique virtute perdurat.

52. Ideo autem addidi, rectiùs corpus quantum vocari quam quantitas, quum illa accidentia quæ naturalia dicuntur, dum in ſeipſis naturaliter perſpiciuntur, incorporalia ſunt & inviſibilia, & circa ipſam οὐσίαν, ſeu in ipſa ſolo rationis contuitu conſiderantur, & veluti quædam cauſæ ſuorum effectuum ſunt, ut eſt ipſa quantitas & qualitas cauſa quanti & qualis, cæteráque accidentium genera, de quibus ſatis ut arbitror diximus: quum inviſibiles ſunt, ſuos viſibiles effectus gignunt. Corpus igitur non eſt οὐσίας quantitas, ſed quantum: ſicut color viſibilis qui circa corpus ſentitur, non eſt οὐσίας qualitas, ſed quale in quanto conſtitutum: cæteráque id genus. Placuit enim ſententiam Sancti patris Auguſtini ex libro quem de Categoriis Ariſtotelis ſcripſit noſtris diſceptatiunculis inſerere.

53. *Deſcripta igitur* inquit οὐσία, *quoniam diffiniri non potuit propter eas cauſas quas ſuperius memoravi, accidentium diffinitionem neceſſarius ordo poſcebat: quorum primum eſt quantum. Nec ſine cauſa. Nam cum aliquid viderimus, id neceſſe eſt quantum ſit æſtimare. Quantum verò ſit inveniri non poteſt, niſi fuerit adhibita menſura collectum. Si ergo omiſſa latitudine, ſolam quis longitudinem voluerit metiri, longitudo ſine latitudine menſuræ ſubjecta gramme dicitur: non quòd ſit longitudo aliqua quæ careat latitudine, ſed quod ſolam quis*

metiens

metiens longitudinem γραμμὴν *metiri dicitur. Emenſa verò cum longitudine latitudo dicitur Epiphania. Sin autem & altitudo fuerit menſuræ ſociata, corpus cuncta perficiunt. Quod tamen non ita accipimus, quemadmodum ſolemus accipere naturale, ne ad* ἐσίαν *reverti videamur.* Hoc ideò dictum eſt, ut has ſingulas regulas in geometricis corporibus ſciamus eſſe conſtitutas, in quibus hæc tria ſeparatim diſcreta eſſe poſſunt. In naturalibus autem ſeparabiliter cohærent: in quibus ſolo intellectu quantitas ab ἐσία ſeparatur. Nam cum videtur quis de quantitate diſputare, tanquam de ἐσία quid diceret, putatur confundere. Vidéſne quid ſummæ auctoritatis magiſter edicat? Cum videtur, inquit, quis de quantitate, h. e. de ſpatiis quibus conficitur diſputare, ab his qui nihil aliud ἐσίαν eſſe æſtimant niſi corpus quod vident, de ipſa ἐσία putatur quidem dicere. Si igitur geometrica corpora, quæ ſolo animi contuitu contemplamur, ſoliſque memoriæ imaginationibus fingere procuramus, in aliqua ἐσία ſubſiſtunt, profectò naturalia ſunt, nullâque inter geometrica & naturalia corpora differentia eſt. Nunc verò quum geometrica corpora ſolo animo conſideramus, in nullâque ἐσία ſubſiſtunt, atque ideò phantaſtica jure vocantur: naturalia verò corpora propterea naturalia ſunt, quoniam in naturalibus ſuis *ouſiis*, id eſt, eſſentiis ſubſiſtunt, & ſine quibus eſſe non poſſunt: ideóque vera ſunt; alioquin non in rebus naturalibus, ſed ſolâ ratione cogitarentur: profectò datur intelligi aliud eſſe corpus, aliud ἐσίαν, quum corpus aliquando caret ἐσία, aliquando adhæret *ouſia* ut verum ſit, ſine quâ verum fieri non poteſt, ſed quâdam imaginatione figuratum: ἐσία verò nullo modo corporis indiget ut ſit, quum per ſe ipſam ſubſiſtit. Satis de his dictum eſſe reor. *M.* Satis plane: ſed reſtat ſicuti video, ut de ipſa materia formâque quibus materialia componi aſſeris, pauca ediſſeras. Non enim prætereundum eſt ut arbitror: ſiquidem non mihi ſatis elucet, utrum eadem forma eſt & quæ generi ſubditur, & quæ materiæ ut corpus ſit copulatur.

53. Formarum aliæ in ἐσία, aliæ in qualitate intelliguntur: ſed quæ in ἐσία ſunt ſubſtantiales ſpecies generis ſunt. Nam de ipſis genus prædicatur, quia in ipſis ſubſiſtit. Genus namque, ut ſæpe diximus, in ſingulis formis eſt, quemadmodum & ſingulæ formæ unum in ſuo genere ſunt. Et hæc omnia, id eſt, genera & forma ex uno fonte *ouſia* manant: inque eam naturali ambitu redeunt. Formæ verò quæ qualitati attribuuntur, in naturalibus corporibus propriè formæ, in geometricis autem figuræ vocantur. Omne enim geometricum corpus ſpatiis ſolummodo atque figura, nulla verò ſubſtantia continetur. Omne ſiquidem phantaſticum corpus univerſalibus tribus ſpatiis perficitur, longitudine videlicet, latitudine, altitudinéque. Non autem univerſaliter omnia corpora geometrica una figura circumſcribuntur. Eorum namque alia ex triangula ſurgunt figura, alia ex tetragona, alia ex pentagona, cæteriſque in infinitum polygonis: alia ex circulari creſcunt ſuperficie. Atque ideo in quantum numerus linearum ex ternario inchoans progreditur, in tantum & figurarum & ſuperficierum multiplex ordo variatur. Numerus itaque ſpatiorum & linearum in geometricis corporibus quantitati deputatur. Laterum verò angulorumque ordo atque poſitio, ſuperficierumque habitudines, qualitatis proprium eſt & dicitur forma geometrica ſeu propriè figura. Dum verò in naturalibus corporibus, numeris membrorum atque diſtinctionibus, ſive naturalibus diſcretionibus ſegregentur, ſive naturaliter ſibi invicem conjuncta ſint, perſpicitur, quantitatis proprium eſſe nemo deneget: ordinem vero atque poſitionem naturalium partium ſeu membrorum ad qualitatem referri, formámque propriè vocari. Dicimus enim formam hominis ſurſum verſus erectam: Cæterorum verò animalium deorſum verſus pronam. Unde deformes dicuntur, qui congrua membrorum harmonia carent, ſeu coloris pulcritudine privantur, quæ ex qualitate ignea quæ eſt color corporibus innaſcitur. Nam color dicitur quaſi calor mutatione unius literæ. Et forma vocatur à formo hoc eſt calido: converſa *mum* ſyllaba in *ma*. Antiqui ſiquidem formum dicebant calidum. Unde & forcipes formum capientes appellantur. Innormes quoque eos qui naturalem membrorum regulam excedunt, quaſi ſine norma, id eſt, regula, ſolemus nominare. Nonne vides hoc non in numero nec magnitudine membrorum, ſed in poſitione partium corporis, lucéque coloris conſiſtere? An tibi aliter videtur? *D.* Non ut opinor: ſed quid ad propoſitam quæſtionem talis obtineat differentia noſſe ſpecto. *M.* Num prædictis rationibus inter nos eſt conceſſum, aliud eſſe corpus, aliud ἐσίαν? *D.* Satis, plurimúmque.

54. *M.* Sicut itaque naturali diſcretione quantitas ab intellectu *ouſiæ* ſeparatur; quamvis ſibimet adhæreant, ita ut *ouſia* ſubjectum quantitatis ſit & quanti, ipſa verò quantitas ſeu quantum accidentia ſint *ouſiæ*; nonne luce clarius eſt aliam eſſe formam quæ in ipſa *ouſia*, non ut accidens, ſed ut ad ipſum ei proſpicitur, aliam quæ ex qualitate quantitati adjuncta corpus efficit perfectum? *D.* Jam video quo tendis. *M.* Putáſne me velle formam eſſentialem materiæ adjunctam naturale corpus efficere? *D.* Ne id quidem: immo verò nolle te video. *M.* Dic quæſo quomodo. *D.* Ex prædicta formarum differentia, *ouſiadum* ſcilicet qualitativarumque, videris mihi non aliud ſuadere, niſi eam formam quæ ſpecies qualitatis eſt ſuperadditam, corpus cui *ouſia* ſubſiſtit perficere. Hæc etenim tria in omnibus naturalibus inſpiciuntur corporibus: *ouſia*, quantitas, qualitas. Sed *ouſia* ſolo ſemper intellectu cernitur, in nullo enim viſibiliter apparet. Quantitas verò & qualitas ita inviſibiliter ſunt in *ouſia*, ut in quantum & quale viſibiliter erumpant, dum corpus ſenſibile inter ſe conjunctæ componunt. Si enim geometricum corpus cui nulla ſubeſt οὐσία, ſola quantitate ſpatiorum, linearumque, qualitatiſque forma quæ figura dicitur, rationabiliter conſtare probatur; quid impedimenti eſt, ut naturæ corpus cui virtus *ouſiæ* ad permanendum ſubſtat, quantum manere valet, eâ forma quæ ex qualitate eſt adjecta quantitati quæ ex materia aſſumitur, perfici dicamus? Non enim aliud te ſuadere æſtimo, quam ut cognoſcamus quatuor mundi hujus elementorum in ſe invicem concurſu contemperantiâque materiam corporum fieri; cui adjecta qualicunque ex qualitate forma perfectum corpus efficitur. Non enim mihi obſtat, quod multis. Videmur namque eis contra noſmet agere, contrariáque & nobis adverſantia firmare, dicentes aliquando, quatuor elementorum coitum materiam gignere; aliquando, quantitatis atque qualitatis *ouſiæ* conventum cauſam materiæ eſſe. Nec mirum: quum illos latet, non aliunde mundi hujus elementa niſi prædictorum *ouſiæ* accidentium concurſu componi. Ignem ſiquidem caliditas ariditati, aëra caliditas humiditati, aquam humiditas frigiditati, terram frigiditas ariditati copulata conficiunt. Et quum prædictæ qualitates ſibimet coeuntes, per ſe apparere non poſſunt; quantitas ſubminiſtrat eis quantum, in quo ſenſibiliter eluceant. Quantitas ſiquidem veluti ſecundum ſubjectum eſt poſt *ouſian*, ideóque in ordine Categoriarum prima poſt eam ponitur; quum ſine quantitate qualitas neſcit manifeſta fieri. Si itaque elementa quantitate qualitateq; ſiunt, & corpora ex elementis; ex quantitate igitur & qualitate corpora ſunt. *M.* Quoniam igitur video te intentionis noſtræ finem acutè perſpexiſſe, dic oro, num tibi hæc diviſio formarum in duas ſpecies diverſi generis, *ouſiæ* videlicet atque qualitatis, rata eſſe videtur, nécne? *D.* Rata quidem, verique ſimilis, licet non ſine animi mei ſcrupulo hanc rationabilem eſſe conceſſerim. Etenim facilius mihi ſuaderes formam ſubſtantialem materiæ adjectam naturale corpus conſtituere, quam qualitativam. Cauſam ſiquidem conſtitutionis corporis *ouſian* eſſe, non qualitatem probabilius crediderim. Prædictis namque rationibus collectum opinor, qualitatem non ſolum materiæ, verum & formæ cauſam eſſe; excepto quòd materiam mixta quantitati efficiat, formam verò per ſe ſola materiæ ſuperfundat. Non quod neſcierim unam cauſam multos ex ſe effectus producere; cum videam ex uno igne calorem ſimul & lucem erumpere, ipſámque lucem cauſam ſplendoris & umbrarum eſſe. Quid dicam quanta diverſa corpora una eadémque fiunt materia, una forma in quot multiplicatur numeros? & cætera hujuſmodi. Atque ideo *ouſian* ipſam formam materiæ fieri putarem: non autem ejus accidentia.

M. Miror valde, cur tam citò quæ paulo ante inter nos ad purum deducta ſunt, tuâ labuntur memoria. Conſidera itaq; diligentius, atque eadem breviter repetamus. *D.* Præſto ſum: repete. *M.* Num inconcuſſe inter nos convenerat *ouſian* incorpoream eſſe? *D.* Convenerat. *M.* Atqui nondum oblivioni te dediſſe æſtimârim, quantitates qualitateſque quantum in ſeipſis cogitantur incorporeas eſſe, & non in alio ſubjecto niſi in *ouſia* cui accidunt ſubſiſtere, & inſeparabiliter in ea manere. *D.* Hoc quoque firmiter obtineo. *M.* Num itaque probabiliter dicendum eſt, omne quod quantitate & qualitate conficitur, h. e. quantum & quale, non aliunde conſtitutionis ſuæ cauſam accipere niſi ab ipſa *ouſia*, cui naturaliter ipſa quantitas & qualitas veluti prima accidentia, maximáque probantur accidere, & ſine quâ non poſſit eſſe? Quicquid enim ex his quæ in fonte ſunt progreditur, cur non ad ipſum fontem referatur non habeo: præſertim cum ipſa *ouſia* in quantum *ouſia* eſt, nullo modo viſibiliter,

biliter, tractabiliterque ac ſpatioſe valeat apparere. Concurſus verò accidentium quæ ei inſunt, vel circa eam intelliguntur, ſenſibile quoddam ſpatioſúmque per generationem poteſt creare. Quantitas ſiquidem & qualitas quantum & quale inter ſe conjungunt. Quæ duo ſibi invicem conjuncta, modo quodam temporéque generationem accipientia, corpus integrum oſtendunt. Cætera enim accidentia his ſuperaddita eſſe videntur. Hæc enim quatuor in corporibus noſtris, cæterorumque animalium inanimaliúmque principaliter inquirimus, quantum ſit, quibus partibus conſtet, num ſpatiis longitudinis protendatur, latitudiniſque, altitudiniſque; quale ſit, rectæne formæ atque humanæ, pronæve atque beſtialis; quo tempore genitum, quove modo diffiniatur. Itaque in ſe locatur, ne infinitum ſit, ſed unum aliquid in ſuo genere terminatum. Hæc, ut diximus, in corporibus noſtris primordialiter inſpiciuntur. Extra verò hæc altiori conſideratione *ouſian* quæ eſt formarum ſubſtantialium origo contemplamur. Dicimus enim hoc corpus, vel hoc cujus *Ouſiadis*, id eſt, ſubſtantialis formæ, eſt: utrum humanæ, an equinæ, alicujúſve irrationabilis animalis intra *ouſian* comprehenſi. His enim nominibus non animalium corpora, ſed ſubſtantiales eorum formæ appellantur.

55. Tria ſiquidem diſcretè debemus cognoſcere, ſive de nobiſmetipſis cogitantes, ſive de aliis animalibus: quid ſumus, quid noſtrum eſt, quid circa nos. Nos ſumus ſubſtantia noſtra, quæ vitalis atque intelligibilis eſt ſupra corpus, omnéſque ejus ſenſus viſibilémque formam. Noſtrum eſt, non autem nos, corpus quod nobis adhæret, quanto & quali, cæteriſque accidentibus compoſitum, atque ſenſibile, mutabile, ſolubile, corruptibile; nihilque aliud eſſe veriſſimum eſt dicere, quam ſenſuum inſtrumenta vel ſedes, quæ à Græcis vocatur αἰσθήσεια, vel αἰσθήσεων τηρεία, id eſt, ſenſuum cuſtodia. Dum enim anima incorporea ſit, ſuáſque operationes per ſeipſam ſine ſenſibus aperire non poſſit, ſenſúſque ipſi non niſi in ſedibus quibuſdam cuſtodiri valeant; naturæ conditor corpus ad uſus animæ condidit, in quo ſua quaſi quædam vehicula, id eſt, ſenſus cuſtodiret. Circa nos ſunt omnia ſenſibilia, quibus utimur: ut ſunt quatuor hujus mundi elementa, corporáque ex eis compoſita. Non enim mortalia noſtra corpora ſine his poſſunt permanere. Terrâ ſiquidem paſcuntur, humore potantur, aëre inſpirantur, igne caleficantur. Duobus nutriuntur, terra & aqua: duobus ut vivant adminiſtrantur, aëre & igne. Duo patiuntur in corpus, tranſeuntia, terra & aqua: duo operantur officinam corporis conflantia, aër & ignis. Ignea ſiquidem virtus, cujus ſedes in corde eſt, cibi potúſque ſubtilem per occultos poros in diverſas corporis partes vaporem diſtribuit, fæculentum in ſeceſſum diſcernit. Sed ipſe ignis niſi aërio ſpiritu inſuffletur, cibóque ac potu veluti quibuſdam fomentis nutriatur, citò extinguitur; ac ſine mora totum corporis ædificium ſolutum collapſúmque rigeſcit, frigore vim caloris ſuperante. Sed de his alius differendi locus eſt.

D. 56. Probabiliter accipio hæc; ſed mecum tractare non deſino, qualiter hæc ſibimet poſſunt convenire, quomodo incorporales res per ſe atque inviſibiles ſuo concurſu inter ſe invicem viſibilia corpora efficiunt, ita ut nihil aliud ſit materia, nullámque aliam cauſam conſtitutionis habeat, niſi eorum quæ ſolo ſapientiæ contuitu conſiderantur, inter ſe ipſa, in ſeipſis, & non in aliquo contemperato contuitu; præſertim magnifico Boëtio, ſummo utriuſque linguæ Philoſopho, in libris ſuis de Arithmetica talia aſſerente, *Sapientia eſt rerum quæ ſunt, ſuique immutabilem ſubſtantiam ſortiuntur, comprehenſio veritatis. Eſſe autem illa dicimus, quæ nec intentione creſcunt, nec retractatione minuuntur, nec variationibus permutantur: ſed in propria ſemper vi ſuæ ſe naturæ ſubſidiis nixa cuſtodiunt. Hæc autem ſunt qualitates, quantitates, formæ, magnitudines, parvitates, æqualitates, habitudines, actus, diſpoſitiones, loca, corpora, & quicquid adunatum quodam modo corporibus invenitur: quæ ipſa quidem naturâ incorporea ſunt, & immutabilis ſubſtantiæ ratione vigentia: participatione verò corporis permutantur, & tactu variabilis rei in vertibilem inconſtantiam tranſeunt. Hæc igitur quum, ut dictum eſt, naturâ immutabilem ſubſtantiam vimque ſortita ſunt, verè propriéque eſſe dicuntur.*

58. Num ex hac ſententia à parte datur intelligi aliud eſſe materiam corpúſque ex ea factum, aliud quantitatem & qualitatem, cæteráque quæ ſolâ contemplantur ſapientia, immutabilémque naturæ ſuæ virtutem ſemper cuſtodiunt? Materia verò corpúſque, quibus accidunt variabili permutatione diverſa inconſtantiáque ſunt. Quid enim? Numquid veriſimile videtur, ſi ex quantitate & qualitate cæteriſque

natu-

naturalibus accidentibus ſibi invicem copulatis materia ſubſiſteret, neceſſariò & ipſa immutabilis eſſet? Nam ſi de cauſis intelligitur, cur non etiam de effectu earum intelligatur? Ut quemadmodum quantitates & qualitates cæteráque ſimilia ſolo animi contuitu aſpiciuntur, ita & materia & corpus non ſenſibus corporeis, ſed intellectui ſuccumbant. Nunc verò formatam materiam quæ corpus efficitur (nam informis omnino intelligibilis eſt) ſenſu corporeo percipimus: quantitatem vero & qualitatem ſolo intellectu videmus. Quomodo igitur quantitas & qualitas materiam longe ab eis diſtantem poſſit conficere? *M.* Acutè admodum falſo argumento falleris, aut alios fallere vis: ſed utrum tum ipſe de his dubitas, an aliorum de his dubitantium perſonas arripis, adhuc ignoro. *D.* Utrumque in meipſo perſpicio. Nam & ex aliorum perſona qui non immeritò de talibus aut hæſitant, aut penitus ignorant, hæc proponere curavi: & meipſum non adhuc tantæ puritatis in his eſſe video, ut nil jam amplius de eis inquiram. *M.* Utendum igitur eſſe ut opinor ratione & auctoritate: ut hæc ad purum dinoſcere valeas. His enim duobus tota virtus inveniendæ rerum veritatis conſtituitur. *D.* Utendum ſanè. Hæc enim à multis quæſita ſunt, à paucis verò reperta. *M.* Dic itaque quid tibi videtur de ipſa materia, ex qua formata corpora fiunt, per ſe dum ſit informis, ſenſu an ratione conſideratur? *D.* Ratione profectò: non enim audeo dicere ſenſu. Nam materia formâ carens nullo ſenſu corporeo poteſt attingi. *M.* Rectè reſpondiſti: ſed vide ne diutiùs de his, quæ nunc aſſumpſeris, iterum nos interroges; ne in talibus nimium moremur, cùm altiora ad conſiderationem ſui nos invitent. *D.* De his quæ nunc inter nos puro mentis intuitu fuerint diffinita, non ut arbitror ulterius ſollicitum te faciam. De eo autem quod dixiſti, altiora ad conſiderandum nos invitant, mirari non deſino. Quid enim altius ſit ratione conſiderandum poſt Deum, quam informis materia, non video; dum quæritur quid ſit materia, quid forma, quid ex materia formáque conficitur: Unde materia, num inter primordiales cauſas quæ primitus adeò conditæ ſunt, connumeranda ſit, an & inter ſequentes cauſas quæ ex primordialibus naſcuntur? Num in his quæ ſenſibus incumbunt, an in his quæ intellectibus computanda: & utrum diffiniri poſſit, dum adhuc infinita eſt: an etiam infinita diffiniri poteſt, quod rationi videtur reſiſtere, cum à Sanctis patribus ad purum deductum ſit, duo ſolummodo eſſe quæ nullo modo poſſint diffiniri, Deum viz. atque materiam. Deus ſiquidem infinitus informiſque, quum à nullo formatur, dum ſit forma omnium. Materia ſimiliter informis & infinita, aliunde non formari indiget, finirique, dum per ſe non formata, ſed formabilis ſit. Et hæc ſimilitudo cauſæ omnium ex quâ, & in quâ, & per quam, & ad quam omnia ſunt, & ipſius cauſæ informis, dico autem materiæ, quæ ad hoc creata eſt, ut ea quę per ſe ſenſibus attingi non poſſunt, quodam modo in ea ſenſibiliter appareant, è contrario intelligitur. Nam ſumma omnium cauſa per excellentiam omnium formarum finiumqe informis eſt atque infinita. Non enim ſolummodo forma omnium eſt principalis, ſed pluſquam forma, omnem formam ſuperans, omnéque formabile & informabile formans. Nam & eorum quæ formari & formare poſſunt forma eſt, quum eam aut appetunt, aut ad eam convertuntur. Et eorum quæ formari nequeunt, propter ſuæ excellentiam naturæ, proximámque ei videlicet cauſæ ſimilitudinem, informitas eſt. Siquidem ipſa informitas eorum quæ informabilia ſunt, non ideò dicitur informitas, ut omni forma careat: ſed quia omnem formam ſenſibilem intelligibilemque ſuperaſcendat. Atque ideo ipſa omnium cauſa & firmari & negari ſolet, uti de ea ſic dicatur, Forma eſt, forma non eſt, Informitas eſt, Informitas non eſt. Quicquid enim de ipſa prædicatur, & firmari & negari poteſt, quia ſuper omne quod dicitur & intelligitur, & non intelligitur, eſt. Materia verò informis vocatur per privationem omnium formarum. Ab ea ſiquidem nihil formatur, ſed diverſas innumerabiléſque recipit formas. *M.* Non longè diſtas à vero. Num igitur materia informis, quoniam ſolo mentis oculo (ratione dico) perſpicitur? neceſſario eam incorpoream eſſe ſequetur. *D.* Ne hoc quidem negare auſim. *M.* Igitur incorporea eſt. *D.* Eſt quidem: meóque judicio concluſum me eſſe video. *M.* Viſne hoc autoritate roborari? *D.* Valde, & ut fiat poſco.

59. *M.* Multos de materia diſputâſſe reperimus, & mundanæ, & divinæ ſophiæ peritorum: ſed paucorum teſtimonio uti ſat eſt. Sanctus Auguſtinus in libris confeſſionum *informem materiam eſſe aſſerit mutabilitatem rerum mutabilium; omnium formarum capacem.* Cui aſſentit Plato in Timeo: Similiter *informem materiam eſſe dicens forma-*

formarum capacitatem. His ambobus ſibimet conſentientibus poteſt ſic dici & diffiniri. *Mutabilitas rerum mutabilium, capax omnium formarum informis materia eſt.* Sanctus Dionyſius Areopagita in libris de Divinis nominibus materiam dicit eſſe *ornatûs & formæ & ſpeciei participationem, ſine quibus per ſe informis materia, & in nullo intelligi poteſt.* Ac ſic ſecundum Dionyſium poteſt colligi. Si materia eſt ornatûs & formæ & ſpeciei participatio; quod ornatûs & formæ & ſpeciei participatione caret, materia non eſt, ſed quædam informitas. Sive itaque informis materia mutabilitas ſit formarum capax, ſecundum Auguſtinum atque Platonem; ſive informitas quædam, ſpeciei, formæ, ornatûſque participatione carens, ſecundum Dionyſium; non negabis ut arbitror, ſi quodam modo intelligi poteſt, non niſi ſolo intellectu percipi. *D.* Jam dudum hoc inconcuſsè dedi. *M.* Quid, ipſam ſpeciem, formámque, ornatúmque, quorum participatione informitas illa prædicta ſeu mutabilitas in materiam vertitur, putáſne aliter niſi mentis contuitu conſiderari? *D.* Nullo modo; nam de forma & ſpecie, ſine quibus nullus ornatus fieri poteſt, omnino incorporea eſſe prædictis rationibus ſatis eſt actum. *M.* Nunc itaque vides ex incorporeis, mutabili videlicet informitate formarum quidem capaci, ex ipſâque forma, quoddam corporeum (materiam dico) corpúſque creari. *D.* Planè video. *M.* Concedis itaque ex incorporalium coitu corpora poſſe fieri. *D.* Concedo ratione coactus.

60. *M.* Atqui dum hæc ita ſint, neceſſariò fateberis corpora in incorporea poſſe reſolvi, ita ut corporea non ſint, ſed penitus ſoluta. Incorporea verò naturali ſuo concurſu mirabilique harmonia ita corpora conficiunt; ut naturalem ſuum ſtatum immobilémque vigorem nullo modo deſerant habere: quemadmodum, ut quâdam ſimilitudine utamur, ex luce & corpore umbra naſcitur; neque tamen lux, neque corpus in umbram movetur; umbra verò dum ſolvitur, in cauſas ſuas, corpus videlicet atque lucem, intelligitur redire. Umbrarum ſiquidem cauſam corpus lucemque eſſe vera ratio edocet, in quib9 naturaliter ſilent, dum in nullo loco apparere valeant propter undiq; circa corpora circumfuſam luminis claritatē. Errant enim qui putant umbram perire, dum ſenſibus non appareat. Non enim umbra nihil eſt, ſed aliquid. Alioquin non diceret Scriptura, & vocavit Deus lucem diem, & tenebras noctem. Deus namque non nominat, niſi quod ex ipſo eſt; neque eo loci altitudo theoriæ aufert veritatem hiſtoriæ. Ibi ſiquidem ſecundum rerum factarum conſiderationem non aliud tenebras noctémque accipimus, niſi umbram terræ ſolarium radiorum circumfuſione factam inſtar coni, ſempérque globo luminis oppoſitam. Eadémque ratio eſt in minoribus umbris qualicunque lumine corporibúſque projectis, ſeu finitæ ſeu infinitæ ſint, & qualiſcunque formæ ſint. Non mireris itaque ex incorporalibus cauſis corpora creari, inque eaſdem iterum reſolvi; ipſas verò cauſas ab una eadémque rerum omnium creatrice creatas procedĕre.

61. Ex forma enim omnium, unigenito videlicet patris verbo, omnis forma, ſive ſubſtantialis, ſive quæ ex qualitate aſſumitur, materiæque adjuncta corpus generat, creata eſt. Ab ipſa quoque omnis informitas. Nec mirum ex informi forma per excellentiam, informitatem quæ eſt formarum omnium privatio, conditam fieri: quando quidem non ſolùm monogena, ſed heterogena, hoc eſt, non ſolum quæ ſunt unius, ſed & quæ ſunt diverſi generis, & non ſolum quæ per excellentiam, ſed & quæ per privationem dicuntur eſſe vel non eſſe, ab eodem fonte omnium manent. Quid igitur? Num jam tibi clarè lucet, non ſine ratione à nobis dictum eſſe, ex accidentium concurſu corpora fieri, auctoritatem Sancti Gregorii Nyſſæi ſequentibus; cum videas alios, ſive Græcos, ſive Latinos auctores, ex incorporalibus aſſerere corpora fieri? Ideóque prædicti patris Gregorii ſententiam diſputationi noſtræ placuit inſeri. Ait enim in libro de Imagine, adverſus eos qui dicunt materiam Deo eſſe coæternam agens, *Neque extra ea quæ conſequenter inventa ſunt, de materia ſuſceptio illa fertur, quæ ex intellectuali & immateriali eam ſubſiſtere profert. Omnem ſiquidem materiam ex quibuſdam qualitatibus conſiſtere invenimus; quibus ſi nudata fuerit, per ſeipſam nullâ ratione comprehendetur. Atqui unaquæque ſpecies qualitatis ratione à ſubjecto ſeparatur. Ratio autem intellectualis eſt quædam & incorporalis theoria; ut puta propoſito quopiam animali ſeu ligno in theoria, ſeu aliquo alio materialium conſtitutionem habentium, multa circa ſubjectum ſecundum intelligentiam diviſione intelligimus, quorum uniuſcujuſque ad id quod conſideratur inconfusè habetur ratio. Alia ſiquidem coloris, & alia gravitatis ratio; alia iterum quantitatis, & alia intelligentiæ, quæ eſt ſecundum tactum proprietatis. Mollities non eſt inibi cubitale. Cætera etiam eorum*

quæ dicta ſunt, neque ſibi invicem, neque corpori ſecundum rationem commiſcentur. Nam in unoquoque horum ſpecialis juxta quam eſt interpretata intelligitur cauſa; nullaque quæ circa ſubjectum theorizantur alteri qualitati permiſcetur. Si ergo intelligibilis color, intelligibilis etiam ſoliditas & quantitas, & cætera talium ſpecialitatum; horum autem unumquodque ſi ſublatum fuerit ſubjecto, omnis ratio corporis ſimul ſolvetur, conſequens erit, quorum abſentiam ſolutionis corporis cauſam invenimus, horum concurſum materialem naturam creare vel aſſumere. Ut enim non eſt corpus, cui res, id eſt ὀσία, *& figura, & ſoliditas, & diſtantia, & gravitas, cæteráque ſpecialitatum non adſunt, horum autem unumquodque corpus non eſt, ſed alterum quid præter corpus ſeorſum invenitur; ſic converſim ubicunque quæ dicta ſunt concurrerint, corporalem ſubſtantiam perſiciunt. At ſi intelligibilis eſt ſpecialitatum intelligentia, intelligibilis quoque natura Deus dicitur; nil inconſequens ex incorporali natura has intellectuales occaſiones ad corporum generationes ſubſtitutas eſſe ab intellectuali quidem natura intelligibiles ſubſtituente virtutes, naturam harum verò ad ſe invicem concurſu materialem in generationem adducente.*

62. Num itaque vides maximum fortiſſimúmque prædicti magiſtri argumentum ſufficere? Si enim aliud eſſet corpus præter accidentium ὀσίας concurſum, ſubtractis eiſdem, in ſeipſo per ſeipſum ſubſiſteret. Siquidem omne ſubjectum per ſe ſubſiſtens, accidentium non indiget ut ſit, ſicut ipſa ὀσία: ſive enim accidant ei, ſive non accidant; ſive in ea ſint quæ ſine ea eſſe non poſſunt, ſive ab ea recedant quæ ab ea ſegregari poſſunt, ſeu ſola cogitatione, ſeu actu & opere; ſuis naturalibus ſubſidiis ſemper immutabilitérque ſubſiſtit. Corpus autem ſubtractis accidentibus nullo modo ſubſiſtere poteſt, quum nullâ ſubſtantiâ fulcitur. Nam ſi quantitatem à corpore ſubtraxeris, corpus non erit; ſpatiis enim membrorum numeróque continetur. Similiter ſi qualitatem ab eo dempſeris, deformis remanebit, & nihil. Eadem ratio in cæteris accidentibus, quibus corpus contineri videtur, contemplanda eſt. Quod igitur ſine accidentibus per ſe non poteſt ſubſiſtere, nihil aliud intelligendum eſt præter eorundem accidentium concurſum eſſe.

63. Quid ergo mirum aut rationi contrarium, ſi ſimiliter accipiamus magnificum Boëtium, non aliud aliquid *variabilem rem* intellexiſſe, niſi corpus materiale, quod *ex concurſu earum rerum quæ verè ſunt,* ut ait ipſe, *conſtituitur,* & dum in ipſo conſiderantur, mutabilitatem quandam pati neceſſe eſt. Nec hoc mirum, ſed aliter res per ſe immutabiles puro mentis contuitu perſpiciuntur in ſua ſimplicitate, aliter ſenſu corporeo in aliqua materia ex concurſu earum factâ compoſitæ; cum videamus ea quæ per ſe ſimplicia ſunt & incorruptibilia, compoſitum quoddam atque corruptibile inter ſe coeuntia perpetrare. Cui incognitum ſit, hanc molem terreni globi ex quatuor ſimplicibus elementis eſſe compactam, quæ quidem corruptibilis ſolubiliſque dum ſit, ea tamen elementa ex quibus conficitur in ſua ſimplicitate inſolubili permanent? Et hæc in omnibus ferè corporibus communiter ſpeculatur ratio. Ac de his ſatis dictum æſtimo. *D.* Satis profectò; & jam ad reliquarum categoriarum theoriam redeundum eſſe video. Nam de his diutius dubitare, minùs conſiderantium rerum naturas eſſe dubium non eſt. Ac propter hoc meæ tarditatis in multis me pudet & pænitet. *M.* Non te pudeat nec pæniteat; quamvis enim de quibus diſputamus, tam præclara ſapientibus ſint, ut eorum nullus in eis hæſitet; rudibus tamen atque inferioribus ad ſuperiora rationis iter carpentibus utilia eſſe non ambigo. *D.* Nullo modo ambigendum; & hoc in meipſo perſpicio; ſed perge ad cætera.

64. *M.* Duæ Categoriæ contemplationi reſtant ni fallor; agendi viz. & patiendi. Nam diſputantes de loco, quædam de tempore, quantum præſentis diſputationis neceſſitas exigebat, diſcuſſimus. *D.* Nil nunc amplius de tempore déque loco à te quæro. Sufficiunt enim quæ de his dicta ſunt; nam ſi de ſingulis omnia quæ ratio conſiderari appetit, quis dixerit; aut vix, aut nullum finem diſputatio habebit. *M.* Conſidera itaque num actio paſſioque propriè de Deo prædicantur; an ſicut cæteræ categoriæ per metaphoram dici æſtimandum eſt. *D.* Per metaphoram ſanè. Quid enim? Nunquid arbitrandum eſt has duas aliarum regulas excedere, cum minoris virtutis videantur eſſe. *M.* Dic quæſo quid tibi videtur, movere & moveri, nonne agere eſt & pati? *D.* Aliter eſſe non video. *M.* Similiter, ut opinor, amare & amari. *D.* Eâdem regula colliguntur. Hæc enim verba, ſuique ſimilia, activa & paſſiva eſſe nemo artium liberalium peritus ignorat. *M.* Si igitur verba ſive activæ, ſive paſſivæ ſignificationis ſint, non jam propriè ſed tranſlatè de Deo prædicantur, &

omnia

omnia quæ tranſlatè prædicantur, non revera, ſed quodammodo de eo dicuntur. Reverà neque Deus agit, neque patitur; neque movet, neque movetur; neque amat, neque amatur. *D.* Hæc poſtrema concluſio non parvæ indiget conſiderationis. Nam huic, ut opinor, totius Sanctæ Scripturæ ſanctorúmque patrum reluctari videtur auctoritas. Quoties enim, ut noſti, Sancta Scriptura Deum manifeſtè pronunciat agere & pati, amare & amari, diligere & diligi, videre & videri, movere & moveri, cæteráque id genus? quorum exempla quum innumerabilia ſunt, paſſimque quærenti occurrunt, ne nunc prolixitatem generent, placuit præterire. Satiſque hoc uno evangelico utendum eſt exemplo, *Qui diligit me diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſto illi meipſum.* Sanctus iterum Auguſtinus in Examero ſuo de divino motu diſſerens, hæc verba protulit: *Spiritus quidem creator movet ſeipſum ſine tempore & loco, movet conditum ſpiritum per tempus ſine loco, movet corpus per tempus & locum.* Si itaq; agere & pati de Deo, ut priùs diximus, non revera, id eſt, non propriè prædicantur; ſequitur nec movere, nec moveri. Movere enim agere eſt; moveri verò pati. Item, ſi nec agit nec patitur, quomodo dicitur amare omnia, & amari ab omnibus quæ ab eo facta ſunt? Amare enim motus agentis eſt, amari verò patientis; & cauſa & finis eſt motus. Sed hoc dico uſum publicum ſequens. Nam ſi quis diligentius rerum inſpexerit naturam, reperiet quod multa verba quæ cum ſola vocis ſuperficie activa eſſe videantur, intellectu tamen paſſivam habent ſignificationem; & è contrario paſſiva ſuperficies actum ſignificat. Nam qui amat vel diligit, ipſe patitur; qui verò amatur vel diligitur, agit. At ſi amat Deus quæ fecit, profectò videtur moveri: ſuo enim amore movetur. Et ſi amatur ab his quæ amare poſſunt, ſive ſciant quid amant, ſive neſciant; nonne apertum eſt quia movet? Amor ſiquidem pulchritudinis ipſius ea movet. Quomodo ergo dicitur neque movere, neque moveri, ne videatur agere & pati, per meipſum conſiderare nequeo. Ac per hoc hujus quæſtionis nodum ſolvas obnixius poſtulo. *M.* Putáſne in his qui agunt, aliud eſſe agentem, aliud poſſe agere, aliud agere, an unum idémque? *D.* Non unum eſſe opinor, ſed tria quædam à ſe differentia. Amans enim, hoc eſt, qui amat, ſubſtantia quædam certæ ac diffinitæ eſt perſonæ, cui accidit quædam potentia per quam poteſt agere, ſive agat, ſive non. Si verò ipſa ſubſtantia per ipſam potentiam ſe moverit, aut aliquid agat, agere dicitur. Ac per hoc tria quædam videntur eſſe, ſubſtantia viz. cui ineſt agere poſſe. Cujus poſſibilitatis veluti cujuſdam cauſæ effectus eſt in aliqua re agere, ſive ipſa actio reciproca ſit, id eſt, in eandem redeat, ſeu in alteram tranſeat perſonam.

M. Rectè diſcernis. Quid tibi videtur? Nonne eadem diſcretiò eſt obſervanda in eo qui patitur, ut aliud ſit patiens, aliud poſſe pati, aliud ipſum pati, ſive à ſeipſo quis patiatur, ſive ab alio? *D.* Eadem profectò. *M.* Hæc igitur tria & in his qui amant, & in his qui amantur, ejuſdem naturæ non ſunt? *D.* Non ſunt, ut opinor. Alia ſiquidem natura eſt ſubſtantiarum, alia accidentium. Nam qui agit vel patitur, ſubſtantia eſt. Poſſe autem agere vel pati, & ipſum agere & pati accidentia ſunt. *M.* Miror quomodo eorum quæ in prædictis ratiocinationibus & quæſita & inventa, ut arbitror, & diffinita ſunt, oblitus es. *D.* Admone præcor, & quæ ſunt illa in memoriam revoca. Nam me vitio memoriæ, quod eſt oblivio, negligentem oblivioſúmque eſſe non denego. *M.* Recordaríſne collectum concluſúmque à nobis fuiſſe, οὐσίαν, δύναμιν, ἐνέργειαν, id eſt, eſſentiam, ut ſæpe diximus, virtutem & operationem, trinitatem quandam inſeparabilem incorruptibilémque noſtræ naturæ eſſe, quæ ſibi invicem mirabili naturæ harmonia conjuncta ſunt, ut & tria unum ſint, & unum tria, neque veluti diverſæ naturæ ſunt, ſed unius atque ejuſdem, non ut ſubſtantia cjúſque accidentia, ſed quædam eſſentialis unitas ſubſtantialiſque differentia trium in uno? *D.* Recordor, ac deinceps nunquam oblivioni tradam. Apertiſſimam namque conditoris imaginem oblivioni tradere ſtultiſſimum eſt atque miſerrimum. Sed quorſum iſthac nondum video, niſi forte quia tria quædam à ſe invicem diſcrepantia, dum à te interrogatus reſponderim, unum quidem ſecundum ſubjectum, duo verò ſecundum accidens eſſe, quæ tria prioribus tribus longe videntur abeſſe. Ac per hoc ut illa tria quæ diximus unius ejuſdémque ſubſtantiæ eſſe, ſola vere quæ ſunt, i. e. eſſentia, virtus, & operatio: quæ verò nunc à me addita ſunt, id eſt ſubſtantia cum accidentibus, poſſibilitate videlicet agendi, ipſiúſque poſſibilitatis effectu, quod eſt agere, ſuperflua non eſſe, nullâque ratione reperta arbitrandum: aut è contrariò: aut etiam, quod rectius dicendum mihi videtur, ut hæc & illa quæ in natura rerum ſunt, ſuis

naturalibus differentiis diſcernuntur. Sed utrum itaque concedendum, nécne, tuo judicio decernendum committo. *M.* Quod noviſſime poſuiſti, rectè rationi videtur convenire. Quiſquis enim dixerit eſſentialem trinitatem, eſſentiam ſcilicet, virtutem, operationem, inconcuſſam incorruptibilémque omnibus ineſſe, maximè rationabilibus intellectualibúſque naturis, à veritate, ut opinor, non recedit. Quæ trinitas in omnibus quibus ineſt, nec augeri nec minui poteſt. Sequens verò trinitas veluti præcedentis trinitatis effectus quidam intelligitur eſſe. Non enim veritati obſtrepit ut æſtimo, ſi dicamus ex ipſa eſſentia, quæ una & univerſalis in omnibus creata eſt, omnibúſque communis, atque ideò quia omnium ſe participantium eſt, nullius propria dicitur eſſe, ſingulorum ſe participantium quandam propriam ſubſtantiam, quæ nullius alicujus eſt niſi ipſius ſolummodo cujus eſt, naturali progreſſione emanare. Cui etiam ſubſtantiæ propria poſſibilitas ineſt, quæ aliunde non aſſumitur niſi ex ipſa univerſali virtute ipſius prædictæ univerſalis & eſſentiæ & virtutis. Similiter de propria operatione ſpecialiſſimæ & ſubſtantiæ & poteſtatis dicendum, non aliunde deſcendere, niſi ab ipſa univerſali operatione ejuſdem univerſalis & eſſentiæ & virtutis. Nec mirum ſi hæc tria quæ in ſingulis conſiderantur, quædam accidentia prædictæ univerſalis trinitatis dicantur eſſe, primæque apparitiones; quandoquidem ipſa per ſe unum ſint, & in omnibus quæ ex ea & in ea conſiſtunt, incommutabiliter permanet, nec augeri nec minui, nec corrumpi, nec perire poteſt. Hæc verò quæ ſpecialiſſimè in ſingulis conſiderantur, poſſunt & minui, multiplicitérque variari. Non enim omnes ſimiliter participes ſunt univerſalis eſſentiæ & virtutis & operationis. Alii enim plus, alii minus. Nullus tamen participatione ipſius penitus privatur. Ipſa quoque in omnibus participantibus ſe una atque eadem permanet; nullique ad participandum ſe plus aut minus adeſt. Sic lux oculis. Tota enim in ſingulis eſt, & in ſeipſa. Augeri autem, vel minui, quidam defectus ſeu profectus eſt participationis; ideóque non irrationabiliter accidens eſſe judicatur.

65. Nam quod ſemper id ipſum eſt, vera ſubſtantia rectè dicitur; quod vero variatur, aut ex mutabilitate inſtabilis ſubſtantiæ, aut ex participatione accidentium, ſive naturalium ſive non naturalium, procedit. Et ne mireris quædam accidentia ſubſtantias dici, quum aliis accidentibus ſubſiſtunt; dum vides quantitati, quæ ſine dubio accidens ſubſtantiæ eſt, alia accidentia accidere; ut eſt color, qui circa quantitatem apparet; & tempora, quæ in moroſis rerum motibus intelliguntur. Eſt enim tempus mutabilium rerum moræ motúſque certa rationabiliſque dimenſio. *D.* In hoc noſtræ intentionis non diſcrepat finis, ut arbitror; ſed breviter lucidéque de hâc rerum poſtrema conſideratione diffinias vellem. *M.* Trinam rerum intelligentiam, h. e. eſſentiæ, virtutis, operationis, immutabilem ſubſtantiam, firmúmque fundamentum rerum à conditore omnium conſtitutum ponamus, ſi placet. *D.* Ponendum arbitror. *M.* Deinde illa trinitas quæ in ſingulis conſiderari poteſt, & à prima trinitate eſſentiali procedens, veluti præcedentis cauſæ effectus, ejúſque primordiales motus, quædamque primordialia accidentia, penſanda eſt ut video. *D.* Et hoc quoque fatendum. *M.* Quicquid autem illis tribus ſequentibus, ſive interius ſive exterius, ſive naturalibus, ſive quibuſdam eventibus acciderit, veluti accidens accidentium fieri videtur. *D.* Huic etiam concluſioni non reſiſto. Nam cum ſint ſecundum Ariſtotelem decem genera rerum quæ categoriæ, id eſt, prædicamenta dicuntur, & huic diviſioni rerum in genera nullum Græcorum & Latinorum obſtare reperiamus, ſed ſub uno genere omnes primas eſſentias quas Græci οὐσίας appellant; (meritò, quia per ſe ſunt, & nullius indigent ut ſint; ſic enim à conditore omnium veluti quædam immutabilia fundamenta ſtabiliter concluſas eſſe videmus; & ad ſimilitudinem principalis omnium cauſæ mirabili incommutabilique ſua trinitate ſubſiſtunt, hoc eſt, ut ſæpe jam dictum, eſſentia, virtute, operatione) cætera verò novem genera accidentia eſſe dicuntur, nec ſine ratione; non enim per ſe ſed in prædicta eſſentiali trinitate ſubſiſtunt; nam quod à Græcis locus & tempus appellantur ὧν ἄνευ, hoc eſt, ſine quibus cætera eſſe non poſſunt, non ita intelligendum, ut inter ea quæ ſine loco & tempore non valent ſubſiſtere, ſubſtantialis illa trinitas prædicta rerum computetur. Ea namque loci temporiſque auxilio ut ſubſiſtat non eget, dum per ſeipſam ante ſupráque tempus & locum conditionis ſuæ dignitate exiſtat. Sed novem genera quæ ſolis accidentibus attribuuntur, ita ab auctoribus diviſa ſunt, ut ipſa accidentia quæ primordialiter in eſſentiis conſpiciuntur, mox vertantur in ſubſtantias, quum aliis

acci-

accidentibus ſubſiſtunt. Prima ſiquidem rerum omnium diviſio eſt, in eſſentias & accidentia. Secunda accidentium in ſubſtantias, quæ fere in infinitum protenditur, dum quod nunc accidens eſt prioris ſe, mox ſequentis ſe ſubſtantia efficitur. Sed de his alibi diſputandum; nunc verò ſi tibi videtur, quod nobis propoſitum eſt ſequamur. *M.* Quid igitur? Putáſne accidentia non niſi cujuſpiam eſſentiæ aut accidentis eſſe. *D.* Nullus artium peritus aliter dixerit. Non enim ob aliam cauſam accidens vocari meruit, niſi quia aut eſſentiæ, aut ſubſtantiæ, aut alicui accidenti contingit. *M.* Agere & pati accidentium numero continentur? *D.* Etiam. *M.* Cujuſpiam igitur ſubſtantiæ ſunt. Hæc etenim propriis accidit ſubſtantiis; nam generalibus eſſentiis nihil accidit. *D.* Nec hoc negarim. *M.* Dic quæſo num ſummæ ac ſimplici divinæque naturæ aliquid accidit? *D.* Abſit. *M.* Num ipſa accidit alicui? *D.* Nec hoc quidem dixerim; alioquin paſſibilis, mutabiliſque, alteriúſque naturæ capax eſſe videretur. *M.* Nullum ergo accidens recipit, nullique accidit. *D.* Nullum profectò, nullique. *M.* Agere & pati accidentia ſunt? *D.* Et hoc datum eſt. *M.* Summa igitur omnium cauſa, ſummúmque primum, quod Deus eſt, agere & pati non recipit? *D.* Hujus rationis violentia nimiùm coarctor. Nam ſi dixero falſum eſſe, fortaſſis ipſa ratio deridebit, omnéque quod hactenus dedi vacillare ſinet. Si verum, neceſſariò ſequetur, ut quod de agere & pati conceſſerim, id ipſum etiam de cæteris activis paſſiviſque verbis, cujuſcunque generis verborum ſint, concedam, h.e. neque Deum amare, neque amari, neque movere, neque moveri, ſimiliáque mille; eóque magis neque eſſe, neque ſubſiſtere. At ſi hoc, vidéſne quot & quantis frequentibus Scripturæ Sanctæ obruar telis? Undique enim videntur obſtrepere, atque hoc falſum eſſe conclamare. Nec te latet, ut opinor, quam arduum difficiléque ſimplicibus animis talia ſuadere; quandoquidem eorum qui videntur eſſe ſapientes, dum hæc audiunt, aures horrèſcunt. *M.* Noli nunc expaveſcere. Nunc nobis ratio ſequenda eſt, quæ etſi rerum veritatem inveſtigat, nullâque auctoritate opprimitur, nullo tamen modo impeditur, ne ea quæ & ſtudioſè ratiocinantium ambitus inquirit, & laborioſè invenit, publicè aperiat atque pronuntiet.

66. Sanctæ ſiquidem Scripturæ in omnibus ſequenda eſt auctoritas, quum in eâ veluti quibuſdam ſuis ſecretis ſedibus veritas poſſidetur; non tamen ita credendum eſt, ut ipſa ſemper propriis verborum ſeu nominum ſignis fruatur, divinam nobis naturam inſinuans; ſed quibuſdam ſimilitudinibus, variiſque tranſlatorum verborum ſeu nominum modis utitur, infirmitati noſtræ condeſcendens, noſtróſque adhuc rudes infantiléſque ſenſus ſimplici doctrina erigens. Audi apoſtoluum dicentem, *Lac vobis potum dedi; non eſcam.* In hoc enim divina ſtudent eloquia, ut de re ineffabili, incomprehenſibili, inviſibilique, aliquid nobis ad nutriendam fidem noſtram cogitandum tradant, atque ſuadeant. Siquidem de Deo nil aliud caſtè piéque viventibus, ſtudioſéque veritatem quærentibus dicendum vel cogitandum, niſi quæ in Sancta Scriptura reperiuntur, neque aliis niſi ipſius ſignificationibus tranſlationibuſque utendum eſt his, qui de Deo ſive quid credant, ſive diſputent. Quis enim de natura ineffabili quippiam à ſeipſo repertum dicere præſumat, præter quod illa ipſa de ſeipſa in ſuis Sanctis Organis, theologicis dico, modulata eſt? Sed ut hoc firmius & credas & teneas, Sancti Dionyſii Theologi teſtimonium huic inſerendum, ſi tibi videtur, arbitror. *D.* Videtur planè, & nil libentius accipio, quam rationem firmiſſima auctoritate roboratam. *M.* Capitulo primo de Divinis nominibus auctoritatem S. Scripturæ prædictus Theologus magnis laudibus commendat. Et quia more ſuo perplexè hyperbaticéque diſputat; ideóque valde abſtruſus difficiliſque ad intelligendum multis videtur; placuit mihi de hâc re ſententiam ipſius faciliori verborum ordine ad intelligendum quam ſuo loco ſcripta eſt depromere. *Univerſaliter,* inquit, *non audendum dicere, neque intelligere quid de ſupereſſentiali divinitate præter divinitus nobis ex ſacris eloquiis expreſſa. Ipſius enim ſuper rationem & intellectum & eſſentiam ſupereſſentialitatis ſcientia referenda eſt ad ſuperiores claritates, circa divina temperantia & ſimplicitate coarctatas, in tantum ſurſum reſpicientes, quantum ſe infert divinorum eloquiorum radius.*

67. Vidéſne quemadmodum univerſaliter prohibet, ne quis de occulta divinitate, præter quæ in Sanctis eloquiis dicta ſint, dicere audeat? Quæ videlicet eloquia glorioſiſſimo veriſſimóque nomine appellat ſuperiores claritates, in ſimplicitate & & temperantia circa divina coarctatas. Idem in eodem paulo poſt: *Sicut enim incom-*

incomprehenſibilia & incontemplabilia ſunt ſenſibilibus inviſibilia, & in his quæ ſunt in figmento & ſimilitudine ſimpla, & ſimilitudine carentia, & ſecundum corporum figuras formatis incorporalium intacta, & non figurata informitas; juxta eandem veritatis rationem ſuperat eſſentias ſupereſſentialis magnitudo, & animos ſuper animum unitas. Et omnibus virtutibus impoſſibile eſt, quod ſuper ſenſum eſt, arcanúmque rationi omni ſuperrationabile bonum, unifica unitas omnis unitatis, & ſupereſſentialis eſſentia, & intellectus inviſibilis, & verbum arcanum, irrationabilitas, & inviſibilitas, & innominabilitas, ſecundum nullum eorum quæ ſunt exiſtens. Et cauſale quidem eſſendi omnibus, ipſum autem non Ὄν, *quippe omnis eſſentiæ ſummitas, & utcunque ipſa de ſeipſa propriè & ſcienter manifeſtat. De hâc igitur ut dictum eſt ſupereſſentiali & occulta divinitate non audendum dicere, neque intelligere quid præter divinitus nobis expreſſa. Etenim ſic ipſa de ſemetipſa in eloquiis optimè tradidit. Ejus quidem qualis eſt ſcientia, & contemplatio omnibus quæ ſunt invia eſt, omnibus tanquam eſſentialiter ſeparata.* Hæc de ſequenda auctoritate ſolummodo Sanctæ Scripturæ in divinis maximè diſputationibus ſufficiunt.

68. Ratio verò in hoc univerſaliter ſtudet ut ſuadeat, certiſque veritatis indagationibus approbet, nil propriè de Deo poſſe dici, quum ſuperat omnem intellectum, omnéſque ſenſibiles intelligibiléſque ſignificationes; qui meliùs neſciendo ſcitur, cujus ignorantia vera eſt ſapientia, qui veriùs fideliúſque negatur in omnibus quam affirmatur. Quodcunque enim de ipſo negaveris, verè negabis. Non autem omne quodcunque firmaveris, verè firmabis. Siquidem ſi approbaveris hoc vel hoc ipſum eſſe, falſitatis redagueris, quia omnium quæ ſunt, quæ dici poſſunt, & intelligi, nihil horum eſt. Si verò pronuntiaveris nec hoc, nec illud, nec ullum ille eſt, verax eſſe videberis, quia nihil horum quæ ſunt, & quæ non ſunt, eſt; ad quem nemo poteſt accedere, niſi prius corroborato mentis itinere ſenſus omnes deſerat, & intellectuales operationes, & ſenſibilia, & omne quod eſt, & quod non eſt: & ad unitatem ut poſſibile eſt inſcius reſtituatur ipſius, qui eſt ſuper omnem eſſentiam & intelligentiam: cujus neque ratio eſt, neque intelligentia, neque dicitur, neque intelligitur, neque nomen ejus eſt, neque verbum. Non autem irrationabiliter, ut ſæpe diximus, omnia quæ à ſummo uſque deorſum ſunt, de eo dici poſſunt quâdam ſimilitudine, aut diſſimilitudine, aut contrarietate, aut oppoſitione; quum ab ipſo omnia fiunt quæ de eo prædicari poſſunt. Non autem ſimilia ſibi ſolummodo condidit, ſed & jam diſſimilia; quum ipſe ſimilis eſt & diſſimilis. Contrariorum quoque cauſa eſt, virtute ſiquidem eorum quæ verè ab eo condita ſunt, etiam quæ contraria videntur eſſe, & privationes eſſentiæ non ſunt, ratio vera contineri approbat. Nullum enim vitium invenitur, quod non ſit alicujus virtutis umbra; aut quâdam fallaci ſimilitudine, aut aperta contrarietate. Similitudine quidem, ut ſuperbia veræ potentiæ umbram gerit; luxuria, quietis; furor, fortitudinis; ira correctionis, atque ſimilia. Contrarietate verò, ut malitia, bonitatis. Quemadmodum enim bonitas ex non exiſtentibus exiſtentia ducit, ut ſint: ita malitia appetit corrumpere omnia quæ ſunt, & penitus ſolvere, ut non ſint. Et ſi hoc eſſet, id eſt, ſi omnia perirent, ſimul & ipſa periret. Nam ſi periret natura, periſſet ſimul & vitium. Sed virtute bonitatis omnis natura continetur ne pereat. Adhuc tamen malitia permittitur, in ea videlicet natura ad laudem bonitatis, ex contraria comparatione, & exercitatione virtutum rationabili operatione, & purgationem ipſius naturæ: quando abſorbebitur mors in victoria, & ſola bonitas in omnibus apparebit, & regnabit, & univerſaliter eſt peritura malitia. Sed de his in quinto latiùs diſputabitur libro. Nulla itaque auctoritas te terreat, ab his quæ rectæ contemplationis rationabilis ſuaſio edocet. Vera enim auctoritas rectæ rationi non obſiſtit, neque recta ratio veræ auctoritati. Ambo ſiquidem ex uno fonte, divina viz. ſapientia, manare dubium non eſt.

69. Una quidem de naturâ incomprehenſibili ineffabilique piè quærentibus multa conceſſit, ac tradidit & cogitare & dicere; ne veræ religionis ſtudium in omnibus ſileat, ut & rudes adhuc in fidei ſimplicitate doctrinæ nutriat, & catholicæ fidei æmulis, inſtructa armatáque divinis propugnaculis munita reſpondeat. Altera vero, ut ſimplices adhuc in cunabulis eccleſiæ nutriti pie caſtéque corrigat, ne quid indignum de Deo vel credant, vel æſtiment; ne omnia quæ S. Scripturæ auctoritas de cauſa omnium prædicat, propriè prædicari æſtiment; ſiveglorioſiſſima & ſumma omnium ſint, ut vita, virtus, cæterarúmque virtutum nomina; ſive media, ut ſol, lux, ſtella, & cuncta quæ ex partibus ſuperioribus hujus mundi de Deo prædicantur, ſeu

ex

ex inferioribus viſibilis creaturæ motibus; ut ſpecie, nubis ſplendor, ortus, tonitrus, ros, imber, pluvia: Item, aqua, flumen, terra, petra, lignum; vinea, oliva, cedrus, hyſſopus, lilium; homo, leo, bos, equus, urſus, pardus, vermis. Item, aquila, columba, piſcis, cete, cæteráque innumerabilia; quæ ex natura condita ad naturam conditricem transformatione quâdam figuratâque ſignificatione transferuntur. Eóque mirabilius, non ſolum ex creatura ad creatorem artificioſa Scriptura tranſlationes fecit; verum etiam ex naturæ contrariis; ex inſania viz. ebrietate, crapula, oblivione, ira, furore, odio, concupiſcentia, cæteriſque ſimilibus; quibus minus ſimplicium animi falluntur, quam ſuperioribus transfigurationibus quæ ex natura fiunt. Rationabilis ſiquidem anima, quamvis admodum ſimplex, naturalium rerum nomina de Deo prædicari audiens, propriéque de ipſo dici æſtimans fallatur, non tamen omnino decipitur; ut eorum quæ contra naturam ſunt nomina de conditore rerum prædicari auſcultans, aut omnino falſa eſſe judicet, & reſpuat, aut figurate dicta & concedat, & credat. *D*. Non ita ſum territus auctoritate, aut minus capacium animorum expaveſco impetum, ut ea quæ vera ratio clarè colligit, indubitanterque diffinit, aperta fronte pronuntiare confundar; præſertim cum de talibus non niſi inter ſapientes tractandum ſit, quibus nil ſuavius eſt ad audiendum verâ ratione; nil delectabilius ad inveſtigandum, quando quæritur; nil pulchrius ad contemplandum, quando invenitur. Sed quid prædicta ratiocinatione moliris noſſe expeto.

70. *M*. Quid tibi viderer his argumentationibus machinari, niſi ut intelligas, quemadmodum ſignificativa rerum vocabula, ſive ſubſtantiarum ſint, ſive accidentium, ſive eſſentiarum, tranſlativè, non autem propriè; ita etiam ſignificativa naturalium ſeu non naturalium naturæ conditæ motuum verba de natura conditrice tranſlativè, non autem propriè poſſe prædicari? Si enim eſſentiarum vocabula, ſeu ſubſtantiarum, ſeu accidentium, non revera, ſed quadam neceſſitate ineffabilis naturæ ſignificandæ in Deo ponuntur, num neceſſario ſequitur, ut & verba quæ eſſentiarum, ſubſtantiarum, accidentium ſignificant motus, propriè de Deo dici non poſſint; qui omne eſſentiam, ſubſtantiam, omnéque accidens, omnémque motum, actionémque & paſſionem, & quodcunque de talibus dicitur & intelligitur, & quodcunq; nec dicitur nec intelligitur & tamen eis ineſt, incomprehenſibili ineffabilique ſuæ naturæ excellentia ſuperaſcendit? Quid enim? Si Deus per metaphoram amor dicitur, dum ſit pluſquam amor, omnemque ſuperat amorem; cur non eodem modo amare diceretur, dum motum amoris exuperat, quia nihil præter ſeipſum appetit, dum ſolus omnia in omnibus ſit? Similiter ſi agens & actor, faciens & factor, non jam propriè, ſed modo quodam tranſlationis nominatur; cur non & agere & facere, vel agi vel pati eodem locutionis genere prædicaretur? De cæteris autem verbis quæ omnes totius mutabilis creaturæ motus, ſeu naturales, ſeu non naturales; ſeu intellectuales, ſeu rationabiles, ſeu irrationabiles, ſeu corporales, ſeu incorporeos, ſeu locales, ſeu temporales, rectos, obliquos, angulares, circulares, ſphæricos ſignificant, ſimiliter intelligendum eſſe arbitror. *D*. Admodum urges me talia rationabiliter fateri, ſed auctoritate ſanctorum patrum aliquod munimen ad hæc roboranda velim inſeras.

71. *M*. Non ignoras ut opinor majoris dignitatis eſſe quod prius eſt natura, quam quod prius eſt tempore. *D*. Hoc pænè omnibus notum eſt. *M*. Rationem priorem eſſe natura, auctoritatem verò tempore, didicimus. Quamvis enim natura ſimul cum tempore creata ſit; non tamen ab initio temporis atque naturæ cœpit eſſe auctoritas. Ratio vero cum natura ac tempore ex rerum principio orta eſt. *D*. Et hoc ipſa ratio edocet. Auctoritas ſiquidem ex vera ratione proceſſit, ratio verò nequaquam ex auctoritate. Omnis autem auctoritas quæ vera ratione non approbatur, infirma videtur eſſe. Vera autem ratio, quum virtutibus ſuis rata atque immutabilis munitur, nullius auctoritatis aſtipulatione roborari indiget. Nil enim aliud videtur mihi eſſe vera auctoritas, niſi rationis virtute cooperta veritas, & à ſacris patribus ad poſteritatis utilitatem literis commendata. Sed forte tibi aliter videtur. *M*. Nullo modo. Ideóque prius ratione utendum eſt in his quæ nunc inſtant; ac deinde auctoritate.

72. *D*. Ingredere quovis ordine, tui enim pediſſequus ſum. *M*. Num tibi videtur facere & pati ſine aliquo motu facientis vel patientis poſſe eſſe? *D*. De faciente non dubito. Facere enim facientem ſine aliquo ſuo motu poſſe non video. Quod verò patitur, quomodo moveatur in ſeipſo, non tam clarè cognoſco. *M*. Nonne

vides

vides quia omne quod facit, ad hoc ſe movet aut movetur, ut id quod appetit facere, ab eo quod non erat, in id quod eſt moveatur? Nihil enim ab eo quod non erat in id quod eſt ſine ſuo & alieno motu poteſt tranſire, ſive illos motus ſciat ſive neſciat. Non jam dico motum illud generalem communémque, naturalem omnibus creaturis, quo omnia de nihilo in eſſe moventur; ſed uſitatum temporibus motum, quo quotidie mutabilis materia, ſive natura movente, ſive arte, formas quaſdam qualitativas accipit. *D.* Jam perſpicio; & meipſum nimiæ tarditatis accuſo, qui non videbam omne quod patitur, motus ſuos, ſeu alienos, ſeu utroſque, pati. *M.* Faciens igitur & factum motus ſuos patiuntur. Nam quod facit, ſuum motum ad faciendum patitur. Quod verò fit, ſuum & alienum ſuſtinet. Suum quidem, ex eo quod non erat in id quod eſt tranſeundo: alienum verò, quia non eſt ſui motus cauſa per ſeipſum, ſed facientis ſe aut naturalis motus, aut libera voluntas, aut quædam neceſſitas. Quod fit, ut diximus, & motum proprium & alienum; quod verò facit, proprium ſolummodo patitur; quamvis ſæpe contingat, ut ab alia cauſa moveatur ad faciendum, qui facit, ut & faciens & patiens unus atque idem videatur eſſe. Sed ipſe facientis motus, quamvis ex variis cauſis, ſive naturalibus, ſive libentibus, ſive non libentibus naſcatur; propterea proprius dicitur, quum non extra ipſum, ſed in ipſo intelligitur. *D.* Iſtuc mihi à te ſuaſum eſſe non denego. Ideóque quæ reſtant expecto. *M.* Nullum motum principio ac fine carere poſſe arbitror. Non enim aliter ratio ſinit, niſi ut omnis motus ex quodam principio inchoet, & ad quendam finem tendat, in quo dum pervenerit quieſcat. Quod apertiſſimè venerabilis Maximus in tertio capitulo de *Ambiguis* aſſerit dicens; *Si Deus immutabilis eſt, ut puta omnium plenitudo, omne autem quod ex non exiſtentibus eſſe accipit, movetur; merito ad quandam omnino fertur cauſam.* Nam ut alibi docet idem Maximus, *cauſa omnium, eadem finis omnium eſt.* Deus enim principium & cauſa omnium creaturarum & finis; quum ab ipſo & accipiunt, & incipiunt eſſe, & ad eum moventur, ut in eo quieſcant. Idem in eodem cap. paulo poſt: *Eorum quæ facta ſunt, eſt motus, ſive intelligibilium intelligibilis, ſive ſenſibilium ſenſibilis. Nullum enim eorum quæ facta ſunt omnino eſt immobile. Talem autem motum virtutem vocant naturalem ad ſuum finem feſtinantem, qui ſacram divinorum myſteriorum ſcientiam ſacrè introduxerunt; aut paſſionem, id eſt, motum ex altero venientem ad alterum, cujus finis eſt impaſſibilitas; aut operationem activam, cujus finis eſt per ſe ipſa perfectio. Nullum verò eorum quæ facta ſunt, ſuimet finis eſt, quum neque ſui cauſa eſt; alioquin & ingenitum, & carens principio, atque incommutabile eſſet, merito ad nullum quoquo modo habens moveri. Tranſcenderet enim eorum quæ ſunt naturam; utpote pro nullo eſſet. Siquidem vera de ipſo diffinitio eſt quamvis aliena, quæ dicit, finis eſt pro quo omnia; ipſe verò pro nullo, neque per ſe perfectio. Alioquin non efficeretur jure plenum, & ſimiliter; & à nullo eſſe haberet, per ſe enim perfectum, quemadmodum & incauſſale, neque impaſſibilitas; alioquin & manens, & infinitum, & incircumſcriptum eſſet. Non enim pati naturaliter ineſt quod univerſaliter impaſſibile eſt, quod neque amatur ab alio, aut movetur ad aliud quid per amorem. Solius enim Dei eſt finis eſſe, & perfectio, & impaſſibilitas, merito incommutabilis, & pleni, & impaſſibilis. Eorum verò quæ facta ſunt ad finem principio carentem moveri, omnia enim quæcunque facta ſunt, patiuntur moveri, ſicut ea quæ non ſunt, per ſe ipſum motus, aut per ſe ipſam virtus ſunt. Si ergo ea quæ genita ſunt, rationabilia ſubſiſtunt, omnino etiam moventur, utpote ex principio ſecundum naturam per eſſe, ad finem; ſecundum cognitionem per bene eſſe, mota. Finis enim eorum quæ moventur motus; ipſum in eo quod ſemper eſſe, bene eſſe eſt. Sicut & principium eſt ipſum eſſe, quod quidem eſt Deus; qui & eſſe dat, & bene eſſe donat, jure principium & finis. Ex ipſo enim & abſolutè moveri nos, ut à principio; & quoquo modo moveri ad ſe, ut ad finem eſt. Si autem movetur conrationabiliter ſibimet intellectuabiliter; intellectuale omnino etiam intelligit. Si autem intelligit, omnino amat quod intelligit. Si amat, patitur omnino ad ipſum, ut amabile, exceſſum. Si autem patitur, profecto etiam feſtinat. Si feſtinat, omnino intendit validum motum. Si autem intendit validum motum, non ſtat quouſque fiat totum in toto amato, & à toto comprehendatur, libenter ſecundum voluntatem, ſalutarem accipiens circumſcriptionem, ut totum toto afficiatur circumſcribente; ut nihil omnino reſtet velle ex ſeipſo ſeipſum totum cognoſcere valendo circumſcriptum, ſed ex circumſcribente. Sicut aër per totum illuminatur lumine; & igne ferrum totum liquefactum.* Vidéſne quomodo prædictus venerabilis Magiſter omnem motum non niſi his quæ à principio inchoant, & per naturale motum ad finem ſuum tendunt, edocet ineſſe? ipſumque naturalem motum tripliciter diffiniat ſic: *Motus eſt virtus naturalis ad ſuum feſtinans finem.* Vel ſic: *Motus eſt*

paſſio

paſſio ex altero veniens ad alterum, cujus finis eſt impaſſibilitas. Aut ſic; *Motus eſt operatio activa, cujus finis eſt per ſeipſam perfectio.* Quod autem dixit, *motus eſt paſſio ab altero veniens ad alterum,* dum de naturali motu intelligitur, non ita eſt intelligendum ut aliud ſit principium ex quo paſſibilis motus, id eſt, motum ſuum patiens incipiat, & aliud finis quem appetit; dum omnium quæ naturaliter movent principium & finis unum ſit. Eſt enim Deus à quo, & per quem, & ad quem moventur omnia. Sed quia alius intellectus principii, & alius intellectus finis, ideóque quaſi alterum & alterum, ipſi duo intellectus dicuntur, dum circa unum omnium principium & finem verſantur; verbi gratia, veluti ſi quis dixerit ab intellectu principii ad intellectum finis in Deo.

73. Deinde conſidera, quia omne quod principio caret & fine, omni quoque motu carere neceſſe eſt. Deus autem ἄναρχος, hoc eſt, ſine principio eſt; quia nil eum præcedit, nec eum efficit ut ſit. Nec finem habet, quum infinitus eſt; nil enim poſt eum intelligitur, dum terminus omnium ſit ultra quem nihil progreditur. Nullum igitur motum recipit. Non enim habet qua ſe moveat; dum plenitudo, & locus, & perfectio, & ſtatio, & totum omnium ſit, immo & pluſquam plenitudo & perfectio, pluſquam locus & ſtatio, pluſquam totum omnium eſt. Plus enim eſt quam quod de ſe dicitur & intelligitur, quovis modo & dicatur quid de eo, & intelligatur. *D.* Hæc mihi clarè luceſcunt ut opinor. *M.* Si igitur omnem motum creaturæ diſtribuis, Deum verò liberum omni motu facis, tantæne tarditatis es, ut ei à quo omnem motum abſtrahis, facere vel pati tribuas; cum iſta duo indubitanter non niſi in his quibus motus ineſt, fieri poſſe prioribus rationabilibus concluſionibus, ut arbitror, non incautè dederis? *D.* De pati nullo modo dubitârim: Impaſſibilem namque Deum eſſe omnino & credo & intelligo; paſſionem dico quæ opponitur facere, id eſt, fieri. Quis enim dixerit aut crediderit, quanto magis intellexerit, Deum pati fieri, dum creator ſit, non creatura? Dum enim, ut jamdudum inter nos confectum eſt, fieri Deus dicitur, figuratâ quâdam locutione dici manifeſtum eſt. Fieri ſiquidem æſtimatur in creaturis ſuis univerſaliter, dum in eis non ſolum intelligitur eſſe, ſine quo eſſe non poſſunt; ſed & eorum eſſentia ſit. *Eſſe enim, omnium eſt: Supereſſe autem, divinitatis,* ut Sanctus ait *Dionyſius.* Dicitur etiam in animabus fidelium fieri, dum aut per fidem & virtutem in eis concipitur, aut per fidem quodam modo inchoat intelligi. Nil enim aliud eſt fides, ut opinor, niſi principium quoddã ex quo cognitio creatoris in natura rationabili fieri incipit. De facere vero nondum clarè video, totam Sanctam Scripturam, catholicámque fidem factorem omnium Deum fateri audiens. *M.* Facere ſine motu facientis eſſe non poſſe, jam dediſti. *D.* Dedi. *M.* Aut igitur motum Deo dabis, ſine quo facere non intelligitur, aut ſimul & motum & facere ab eo auferes.

74. Hæc enim duo inter ea quæ ſimul ſunt, computantur; ſimúlque oriuntur & occidunt. *D.* Motum Deo dare non poſſum, qui ſolus immutabilis eſt, nec habet quo, vel ad quid ſe moveat, cum in ipſo ſint omnia, immo cum ſit ipſe omnia. Facere verò ab eo auferre non poſſum, cum ſit factor omnium. *M.* Segregabis ergo motum & facere. *D.* Ne id quidem; dum inſeparabilia eſſe à ſe invicem video. *M.* Quid ergo facturus eris? *D.* Neſcio; atque ideò ut viam quandam mihi aperias, ſummâque hâc difficultate me liberes, obnixè ſupplico. *M.* Accipe igitur hunc ratiocinandi progreſſum. Quid tibi videtur? num Deus erat prius quam omnia faceret? *D.* Videtur mihi fuiſſe. *M.* Accidens ergo ei erat facere. Nam quod ei coæternum non eſt, atque coeſſentialè; aut aliud extra eum eſt, aut ei accidens. *D.* Aliud præter eum & extra eum eſſe non crediderim: in ipſo enim omnia ſunt, extra ipſum nihil eſt; nullum ei accidens temere dederim. Alioquin ſimplex non eſt, ſed ex eſſentia & accidentibus quædam compoſitio. Nam ſi aliud cum ipſo intelligitur quod ipſe non eſt, aut ſi quippiam ei accidit, profectò neque infinitus eſt, neque ſimplex; quod fides catholica, veráque ratio firmiſſimè denegat. Fatetur enim Deum infinitum eſſe, & pluſquam infinitum; infinitas enim infinitorum eſt: & ſimplicem, & pluſquam ſimplicem, omnium enim ſimplicium ſimplicitas eſt. Et cum ipſo nihil eſſe credit vel intelligit; quum ipſe eſt ambitus omnium quę ſunt, & quæ non ſunt, & quę eſſe poſſunt, & quę eſſe non poſſunt; & quæ ei contraria ſeu oppoſita videntur eſſe, ut non dicam ſimilia & diſſimilia. Eſt enim ipſe ſimilium ſimilitudo, & diſſimilitudo diſſimilium, oppoſitorumquę oppoſitio, & contrariorum contrarietas. Hæc enim omnia pulcra ineffa-

bilique harmonia in una concordia colligit, atque componit. Nam quæ in partibus univerſitatis oppoſita ſibimet videntur atque contraria, & à ſe invicem diſſona; in generaliſſima ipſius univerſitatis harmonia, & conſiderantur convenientia, conſonáque ſunt. *M.* Rectè intelligis, & vide ne quid de his quæ nunc dederis, de cætero te dediſſe pæniteat. *D.* Ingredere, quovis ordine te ſequar, & quodcunque jam conceſſero, non repetam. *M.* Deus ergo non erat priuſquam omnia faceret? *D.* Non erat. Si enim eſſet, facere ei omnia accideret. Et ſi ei accideret omnia facere; motus & tempus in eo intelligeretur. Moveret enim ſe ad ea facienda quæ jam non fecerat, temporéque præcederet actionem ſuam, quæ nec ſibi coeſſentialis erat, nec coæterna. *M.* Coæternum igitur eſt Deo ſuum facere, & coeſſentiale? *D.* Ita credo & intelligo. *M.* Duóne quædam ſunt, Deus & ſuum facere, h.e. ſua actio, an unum, ſimplex atque individuum? *D.* Unum eſſe video. Deus enim numerum in ſe non recipit, quum ſolus innumerabilis eſt, & numerus ſine numero, & ſupra omnem numerum cauſa omnium numerorum. *M.* Non ergo aliud eſt Deo eſſe, & aliud facere, ſed ei eſſe id ipſum eſt & facere. *D.* Huic concluſioni reſiſtere non audeo. *M.* Cum ergo audimus Deum omnia facere, nil aliud debemus intelligere, quam Deum in omnibus eſſe, hoc eſt, eſſentiam omnium ſubſiſtere. Ipſe enim ſolus per ſe verè eſt, & omne quod verè in his quæ ſunt dicitur eſſe, ipſe ſolus eſt. Nihil enim eorum quæ ſunt, per ſe ipſum verè eſt. Quodcunque autem in eo verè intelligitur, participatione ipſius unius qui ſolus per ſeipſum eſt, accipit. *D.* Nec hoc negare velim. *M.* Vidéſne ergo quemadmodum vera ratio categoriam faciendi ex natura divina penitus ſegregat, mutabilibúſque ac temporalibus, principióque ac fine carere non valentibus diſtribuit? *D.* Hóc quoque clarè perſpicio, etiam nunc nullam categoriam in Deum cadere, incunctanter intelligo.

75. Quid igitur? Num eâdem ratione debemus inſpicere omnium verborum, quæ Sancta Scriptura de divina natura prædicat, virtutem; ut nil aliud per ea æſtimemus ſignificari, præter ipſam ſimplicem, incommutabilem, incomprehenſibilemque omni intellectu ac ſignificatione divinam eſſentiam & pluſquam eſſentiam? Verbi gratia, dum audimus Deum velle, & amare aut diligere, videre, audire, cæteráque verba quæ de eo prædicari poſſunt, nil aliud oportet nos cogitare, niſi ineffabilem ipſius eſſentiam atque virtutem connaturalibus nobis ſignificationibus ſuaderi, ne in tantum vera ac pia Chriſtiana religio de creatore omnium ſileat, ut nil de eo fari audeat ad ſimplicium animorum inſtructionem, hæreticorúmque ſemper veritati inſidiantium, eámque eruere laborantium, minúſque in ea eruditos fallere appetentium, refellendas aſtutias. Non aliud itaque Deo eſſe & velle, & facere & amare, & diligere, & videre, cæteráque hujuſmodi quæ de eo, ut diximus, poſſunt prædicari; ſed hæc omnia in ipſo unum id ipſumque accipiendum, ſuámque ineffabilem eſſentiam eo modo quo ſe ſignificari ſinit, inſinuant. *D.* Non aliud quidem. Ubi enim eſt vera, & æterna, & inſolubilis per ſe ipſam ſimplicitas, ibi aliud, & aliud, multum, diverſúmque fieri impoſſibile eſt.

76. Vellem tamen apertius mihi ſuadeas, ut clarè videam, dum audio Deum amare vel amari, nil aliud niſi ipſius naturam ſine ullo motu amantis vel amati intelligam. Cum enim hoc mihi fuerit ſuaſum, nullo modo hæſitabo ubicunque legero ſeu audiero, ipſum velle vel deſiderare & deſiderari, diligere & diligi, videre & videri, appetere & appeti, movere ſimiliter & moveri. Hæc omnia uno eodemque accipienda ſunt intellectu. Ut enim voluntas, & amor, & dilectio, viſio, deſiderium quoque & motus, dum de eo prædicantur, unum id ipſúmque nobis inſinuant; ita verba ſeu activa, ſeu paſſiva, ſeu neutralia ſint, & cujuſcunque modi ſignificatione proferantur, nulla intelligentiæ differentia intelliguntur diſcrepare, ut opinor. *M.* Nec in talibus deceptum te reor; ita enim poſſunt ut arbitraris. Primùm igitur hanc amoris diffinitionem accipe. Amor eſt connexio aut vinculum, quo omnium rerum univerſalitas ineffabili amicitia inſolubilique unitate copulatur. Poteſt etiam ſic diffiniri. Amor eſt naturalis motûs omnium rerum quæ in motu ſunt finis, quietáque ſtatio, ultra quam nullus creaturæ progreditur motus. His diffinitionibus aperte Sanctus *Dionyſius* aſtipulatur, in amatoriis hymnis ſic dicens; *Amorem ſive divinum, ſive angelicum, ſive intellectualem, ſive animalium, ſive naturalem dicamus, unitivam quandam & continuativam intelligamus virtutem: ſuperiora quidem moventem in providentiam inferiorum, & æquiformia iterum in ſociabilem viciſſitudinem, & noviſſima ſubjecta, ad meliorum*

ſuppo-

ſuppoſitorum converſionem. Idem in eiſdem: *Quum ex una multos amores ordinavimus, nunc iterum omnes in unum & complicitum amorem, & omnium ipſorum patrem convolvamus ſimul & congregemus ex multis, primò in duas comprehendentes amatorias univerſaliter virtutes, quarum potentatur & principatur omnino ex omnium ſummitate omnis amoris immenſurabilis cauſa, & ad quam extenditur connaturaliter unicuique exiſtentium & exiſtentibus omnibus univerſalis amor.* Item in eiſdem: *Age nunc, & has iterum, hoc eſt, amoris virtutes in unum congregantes, dicamus; Quia una quædam eſt ſimplex virtus, ſeipſam movens ad unitivam quandam temperantiam ex optimo uſque exiſtentium noviſſimum, & ab illo iterum conſequenter per omnia uſque ad optimum; ex ſe ipſa, & per ſe ipſam, & ad ſeipſam, ſeipſam reducens: & in ſeipſam ſemper eodem modo revoluta.* Meritò ergo amor Deus dicitur, quia omnis amoris cauſa eſt, & per omnia diffunditur, & in unum colligit omnia, & ad ſeipſum ineffabili regreſſu revolvitur, totiúſque creaturæ amatorios motus in ſeipſo terminat. Ipſa quoque divinæ naturæ in omnia quæ in eâ, & ab eâ ſunt, diffuſio omnia amare dicitur, non quia ullo modo diffundatur, quod omni motu caret, omniáque ſimul implet; ſed quia rationabilis mentis contuitum per omnia diffundit & movet, dum diffuſionis & motus animi cauſa ſit ad eum inquirendum & inveniendum; & quantum poſſibile eſt intelligendum; quia omnia implet ut ſint, & univerſalis veluti amoris pacifica copulatione, in unitatem inſeparabilem, quæ eſt quod ipſe eſt, univerſa colligit, inſeperabiliterq; comprehendit. Amari item dicitur ab omnibus, quæ ab eo ſunt, non quod ab eis aliquid patiatur, qui ſolus impaſſibilis eſt; ſed quia eum omnia appetunt, ipſiuſque pulcritudo omnia ad ſe trahit; ipſe enim ſolus vere amabilis eſt, quia ſolus ſumma & vera bonitas & pulcritudo eſt; omne ſiquidem quodcunque in Creaturis verè bonum, vereq; pulcrum & amabile intelligitur, ipſe eſt. Sicut enim nullum bonum eſſentiale eſt; ita nullum pulcrum ſeu amabile eſſentiale, præter ipſum ſolum.

77. Sicut ergo lapis ille, qui dicitur magnes, quamvis naturali ſuâ virtute ferrum ſibi propinquans ad ſe attrahat, nullo modo tamen, ut hoc faciat, ſe ipſum movet, aut à ferro aliquid patitur quod ad ſe attrahit; ita rerum omnium cauſa, omnia quæ ex ſe ſunt, ad ſeipſam reducit ſine ullo ſui motu, ſed ſolâ ſuæ pulcritudinis virtute. Hinc idem Sanctus *Dionyſius* inter cætera ait; *quare autem Theologi Deum aliquando quidem Amorem, aliquando verò Dilectationem, aliquando amabile & delectabile vocant;* concluſit Sermonem ſic dicens; *quia eo quidem movetur, eo verò quidem movet.* Quam concluſionem aptius venerabilis *Maximus* exponens, ait: *ut amor quidem ſubſiſtens dicitur & dilectio, movetur; ut vero amabile & dilectum, movet ad ſeipſum omnia amoris & dilectionis acceptiva.* Et planius iterum proferendum; *Movetur quidem, quaſi conjunctionem ingerens inſeparabilem, amoris & dilectionis eorum acceptivus; movet autem, quaſi attrahens per naturam eorum quæ in ſe ipſum moventur deſiderium, & iterum movet moveturque, quaſi ſitiens ſitiri, & amans amari, & diligens diligi.* Nam & lux iſta ſenſibilis quæ totum viſibilem implet mundum, dum ſit ſemper immobilis, quamvis vehiculum ejus, quod Solare corpus dicimus, per media Ætheris ſpatia circa terram æterno motu volvatur, ipſa vero lux ab ipſo vehiculo, veluti quodam fonte inexhauſto, manans, ita totum mundum radiorum ſuorum immenſurabili diffuſione perfundit, ut nullum locum relinquat quo ſe movet, manetque ſemper immobilis: ubique enim mundo eſt plena ſemper & integra, nullum locum deſerens vel appetens præter portiunculam quandam inferioris hujus aëris circa terram, quam ad capiendam umbram telluris quæ Nox dicitur relinquit; omnium tamen animalium lumen ſentire valentium obtutus movet, & ad ſeipſam attrahit, ut per eam aſpiciant quantum aſpicere poſſint, quod aſpicere poſſint, ideoque moveri putatur, quia radios oculorum ut ad ſe moveantur promovet, hoc eſt, oculorum motionis ad videndum cauſa eſt. Et ne mireris audiens naturam lucis (quæ eſt ignis) totum mundum ſenſibilem implere, immutabiliterque ubique eſſe: nam & Sanctus Dionyſius hoc docet in libro de Cœleſti Hierarchiâ, Sanctus item Baſilius in Examero eadem affirmat; *ſubſtantiam quidem luminis ubique eſſe, in mundi vero luminaribus, ſive magnis, ſive parvis, naturali quadam operatione perrumpere, non ut ſolum illuminet, ſed ut motibus cœleſtium corporum omnium tempus diſtinguat.* Quid dicam de artibus quas ſapientes liberales appellant diſciplinas, quæ dum in ſemetipſis planè integræ immutabileſque permanent, moveri tamen dicuntur quoniam rationabilis animi contuitum ad ſe quærendas inveniendaſque promovent, & ad ſe conſiderandas attrahunt; ita ut ipſæ dum per ſe, ut diximus, immutabiles ſint, moveri tamen in mentibus ſapientum videantur cum eas moveant. Et multa alia in quibus divinæ vir-

tutis obſcura conſpicitur ſimilitudo: ipſa enim eſt ſuper omnem ſimilitudinem omneque excellit exemplum; quæ dum per ſe, & in ſe immutabiliter æternaliterque ſtat, movere tamen omnia dicitur, quoniam per eam, & in eâ omnia ſubſiſtunt, & ex non eſſe in eſſe adducta ſunt; eſſendo enim eſt (omnia vero de nihilo ad eſſe procedunt) & ad ſe omnia attrahit: moveri quoque dicitur, quoniam ſeipſam ad ſeipſam movet, ac per hoc ſeipſam movet ac veluti à ſeipsâ movetur: Deus itaque per ſeipſum Amor eſt, per ſeipſum Viſio, per ſeipſum Motus; & tamen neque Motus eſt, neque Viſio, neque Amor; ſed plus quam Amor, plus quam Viſio, plus quam Motus: & eſt per ſeipſum Amare, Videre, Movere: nec tamen eſt per ſeipſum Amare, Videre, Movere; quia eſt plus quam Amare, Videre, Movere: item per ſeipſum Amari eſt Viderique, Moverique; non tamen per ſepſum Moveri eſt, nec Videri, nec Amari; quoniam plus eſt quam ut poſſit Amari, & Videri, & Moveri. Amat igitur ſeipſum & amatur à ſeipſo, in nobis & in ſeipſo: nec tamen amat ſeipſum, nec amatur à ſeipſo in nobis & in ſeipſo: ſed plus quam amat & amatur in nobis & in ſeipſo. Videt ſeipſum & videtur à ſeipſo, in ſeipſo & in nobis: nec tamen videt ſeipſum, nec videtur à ſeipſo, in ſeipſo & in nobis; quia plus quam videt & videtur in ſeipſo & in nobis. Movet ſeipſum & movetur à ſeipſo, in ſeipſo & in nobis; nec tamen movet ſeipſum, nec movetur à ſeipſo in ſeipſo, & in nobis, quia plus quam movet & movetur in ſeipſo & in nobis.

78. Et hæc eſt cauta & ſalutaris & Catholica de Deo prædicanda profeſſio, ut prius de eo juxta catafaticam, id eſt, affirmativam omnia ſive nominabiliter, ſive verbaliter prædicemus, non tamen propriè ſed tranſlativè: deinde ut omnia quæ de Deo prædicantur per catafaticam, eum eſſe negemus per apofaticam, id eſt, negationem, non tamen propriè ſed tranſlativè; verius enim negatur aliquid eorum, quæ de eo prædicantur eſſe, quàm affirmatur eſſe; deinde ſuper omne quod de eâ prædicatur, ſupereſſentialis natura, quæ omnia creat, & non creatur, ſupereſſentialiter ſuperlaudanda eſt. Quod ergo Deus verbum caro factum ſuis diſcipulis ait; *non vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis*: vera ratio cogit nos aliis ſimilibus ſimiliter credere, dicere, intelligere; non vos eſtis qui amatis, qui videtis, qui movetis, ſed ſpiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis veritatem de me & patre meo & ſeipſo, ipſe amat & videt me, & patrem meum & ſeipſum in vobis, & movet in vobis ſeipſum, ut diligatis me & patrem meum: ſi ergo ſeipſam Sancta Trinitas in nobis & in ſeipsâ amat, ſeipſum & videt & movet; pro certo à ſeipsâ amatur, videtur, movetur, ſecundum excellentiſſimum modum nulli Creaturæ cognitum, quo ſeipſam & amat, & videt & movet; & à ſeipsâ in ſeipsâ, & in creaturis ſuis amatur, videtur, movetur, cum ſit ſuper omnia quæ de ſe dicuntur; de ineffabili enim quis & quid poteſt fari, cujus nec nomen proprium, nec verbum, nec ulla vox propria invenitur, nec eſt, nec fieri poteſt, *qui ſolus habet immortalitatem & lucem habitat inacceſſibilem. Quis enim cognovit intellectum Domini?* Sed priuſquam præſentem diſputationem terminemus, Sancti Dionyſii de Divino ſtatu motuque capitulum viſum eſt mihi huic loco inferendum, ſi tibi videtur.

79. *D.* Videtur plane, atque hâc noviſſimâ ratiocinatione ab omni ambiguitate purgatum me video. M. In libro de Divinis nominibus, *reliquum autem*, inquit, *ut de divino ſtatu ſive de ſe dicamus: quid autem aliud præter manere ipſum in ſeipſo Deum? & immobili naturali immutabilitate immo defixum eſſe, & ſupercollocari ſecundum eadem & circa id ipſum & ſimiliter operari, & ſecundum ſtabiliſſimum ipſum ex ſeipſo omni modo ſubſiſtere, & ſecundum id ipſum intranſmutabilem & univerſaliter immutabilem, & hæc ſupereſſentialiter. Etenim ipſe eſt omnium ſtationis, & ædificati & ædificationis cauſalis, qui eſt ſuper omnem ædificationem & ſtationem; & in ſeipſo omnia conſtituit, & propriorum bonorum ſtatione immobilia & cuſtodita. Quid autem & cum iterum Theologi, & in omnia pervenientem & mutabilem dicunt immutabilem, nonne divinitus & hoc intelligendum? Moveri enim ipſum pie arbitrandum, non ſecundum delationem, aut alienationem, aut alternationem, aut converſionem, aut localem motum, non rectum, non circulariter ferentem, non ex ambobus, non intelligibilem, non amabilem, non naturalem, ſed in eſſentiam dicere Deum & continere omnia, & univerſaliter omnibus providere, & adeſſe omnibus omnium immenſurabili circumſtantiâ, & in exiſtentia omnia providis proceſſionibus, & operationibus. Sed & motum Dei immutabili divinitus ratione concedendum laudare, & rectus quidem inflexibilis intelligendus, & inrevocabilis proceſſio operationum, & ex ipſo omnium generatio. Elicoeides vero, id eſt, obliquus ſtateralis ſeu ponderatus*

deralis proceſſio,& fertilis ſtatus; quod autem ſecundum cyclum, id ipſum, & media & extrema continens & continenda continere; & in ipſum ab ipſo provenientium converſio. D. Ordo exigit,ut video, ut brevem complexionem de eo quod agere,& pati ſeu facere,& fieri de Deo propriè prædicare nemo valeat colligas, & ſic terminum libello imponas. *M.* Jamdudum dediſti, ni fallor,non aliud Deo eſſe & agere ſeu facere,ſed unum atque id ipſum ei eſt & eſſe, & agere, & facere; non enim recipit ſimplex natura intellectum Subſtantiæ & Accidentium.

80. *D.* Inconcuſſe quidem dedi. *M.* Ut igitur de eo prædicatur eſſe, dum non ſit propriè eſſe, quoniam plus eſt quam eſſe, & cauſa omnis eſſe & eſſentiæ, ita etiam de eo dicitur agere & facere, dum ſit plus quam agere & facere,& cauſa omnium faciendi & agendi ſine ullo motu, qui ſecundum accidens poſſit intelligi ſuper omnem motum; omnium namque motuum, omniumque accidentium, ſicut & omnium eſſentiarum,cauſa eſt atque principium. *D.* Et hoc indubitanter conceſſerim. *M.* Quid igitur aliud reſtat; niſi ut intelligas omnino neceſſe eſſe, ut quemadmodum ab ipſo & eſſe, & agere, & facere propriè aufertur; ita & pati & fieri auferatur. Quod enim agere & facere non recipit, quomodo pati & fieri recipere poſſit non video. *D.* Fige limitem libri, ſat enim eſt in eo complexum.

Explicat Liber Primus

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ.

Incipit Lib. II.

1. *M.* QUum in ſuperiori libro de Univerſalis Naturæ univerſali diviſione (non quaſi generis in formas, ſeu totius in partes; non enim Deus Genus eſt Creaturæ, nec Creatura ſpecies Dei, ſicut Creatura non eſt genus Dei, neque Deus ſpecies Creaturæ eſt: eadem ratio eſt in toto & partibus, Deus ſiquidem non eſt totum Creaturæ, neque Creatura pars Dei, quomodo nec Creatura eſt totum Dei, neque pars Creaturæ quamvis altiori theoriâ juxta Gregorium Theologum *pars Dei ſimus,* qui humanam participamus naturam, *quoniam in ipſo vivimus, movemur & ſumus;* metaphoricéque Deus dicatur & Genus, & Totum, & Species, & Pars: Omne enim quod in ipſo & ex ipſo eſt, piè ac rationabiliter de eo prædicari poteſt; ſed intelligibili quâdam univerſitatis contemplatione: Univerſitatem dico, Deum & Creaturam) breviter diximus; nunc eandem naturæ diviſionem latius, ſi videtur, repetamus. *D.* Videtur quidem,& valde neceſſarium; nam ſi latiori rationis inquiſitione non aperiatur, tacta ſolummodo & non diſcuſſa reſediſſe videbitur. *M.* Talis itaque erat, ut opinor, ſupradicta univerſalis naturæ quadriformis diviſio, in eam ſcilicet formam vel ſpeciem (ſi rite forma,vel ſpecies dicenda eſt prima omnium cauſa, quæ ſuperat omnem formam & ſpeciem, dum ſit formarum & ſpecierum omnium informe principium) quæ creat & non creatur; informe autem principium propterea Deum dicimus, ne quis eum formarum numero æſtimet cenſeri, dum ſit formarum omnium cauſa; ipſum etenim omne formatum appetit, cum ſit per ſe ipſum infinitus & plus quam infinitus, eſt enim infinitas omnium infinitatum. Quod igitur nulla forma coarctatur vel diffinitur, quia nullo intellectu cognoſcitur, rationabilius dicitur informe quam formatum; quia ut ſæpe dictum eſt, verius per negationem de Deo aliquid prædicare poſſumus, quam per affirmationem. Secunda in eam quæ creatur & creat; ſequitur tertia quæ creatur & non creat; dehinc quarta quæ nec creat nec creatur. *D.* Ita ſane diviſum eſt. *M.* Quum igitur de oppoſitionibus prædictarum naturæ formarum breviter in priori diſputatione jam dictum eſt, conſideravimus enim quomodo reſultat tertia, primæ ambæ ſiquidem veluti quadam diametro ad ſe invicem è regione oppoſitæ reſpiciunt; creata enim ut diximus & non creans opponitur creanti & non-creatæ; ſimiliter ſecunda forma è diverſo reſpicit quartam; opponitur enim creata & creans neque creatæ neque creanti: univerſalem vero naturam formas habere propterea dicimus, quoniam ex eâ noſtra intelligentia quodammodo informatur, dum de ipsâ tractare nititur; nam per ſe ipſam univerſa natura non ubique formas recipit, eam ſiquidem Deo & Creaturâ contineri non incongrue dicimus,ac per hoc,in quantum creatrix eſt,nullam formam accipit in ſeipsâ,

formatæ vero à ſe naturæ multiformitatem præſtat: jam nunc de ſimilitudine earum deque differentiâ conſiderandum eſſe arbitror. *D.* Non aliter ordo rerum exigit.

M. Secunda forma primæ ſimilis in eo quod creat, ab eâ vero diſtat in eo quod creatur; nam prima creat & non creatur, ſecunda & creat & creatur, tertia ſecundæ ſimilitudinem attrahit eo quod creatur, ab eâ vero differt eo quod nil creat; nam ſecunda & creatur & creat, tertia vero creatur & non creat, tertia quartæ ſimilis eſt in eo quod non creat, diſſimilis vero in eo quod creatur; tertia enim creatur & non creat, quarta vero neque creat neque creatur: item quarta ſimilis eſt primæ quia non creatur, ab eâ vero diſtare videtur, quia non creat; prima ſiquidem creat & non creatur, quarta vero neque creat neque creatur. Et quia de oppoſitionibus & ſimilitudinibus deque differentiis eſt dictum, de earundem reditu & collectione eâ diſciplinâ quam Analyticam Philoſophi vocant, breviter dicendum video. *D.* Hoc quoque ordo poſcit; nulla enim rationabilis diviſio eſt, ſive eſſentiæ in Genera, ſive Generis in formas & numeros, ſive totius in partes quæ propriè partitio nominatur, ſive univerſitatis in ea quæ vera ratio in ipſo contemplatur, quæ non iterum poſſit redigi per eoſdem gradus per quos diviſio prius fuerat multiplicata, donec perveniatur ad illum unum inſeparabiliter in ſeipſo manens, ex quo ipſa diviſio primordia ſumpſit: ſed prius & de Etymologiâ ipſius nominis quod eſt Analytice pauca ediſſeras, non enim mihi plane patet neceſſarium eſſe video. *M.* Analytice à verbo *analyo* derivatur, id eſt, reſolvo vel redeo; *ana* enim *re*, *lyo* vero *ſolvo* interpretatur; inde & nomen naſcitur *analyo*, quod in reſolutionem vel reditum ſimiliter vertitur; ſed Analyſis propriè pro diſſolutione propoſitarum quæſtionum dicitur, Analytice de reditu diviſionis formarum ad principium ejuſdem diviſionis; omnis enim diviſio quæ à Græcis *meriſmus* dicitur, quaſi deorſum deſcendens ab uno quodam diffinito ad infinitos numeros videtur; hoc eſt generaliſſimo uſque ad ſpecialiſſimum. Omnis vero recollectio veluti quidam reditus iterum à ſpecialiſſimo inchoans, & uſque ad generaliſſimum aſcendens, Analytice vocatur; eſt igitur reditus & reſolutio individuorum in formas, formarum in genera, generum in *ouſias*, *ouſiarum* in ſapientiam & prudentiam, ex quibus omnis diviſio oritur, in eaſdem finitur. *D.* Satis dictum de Analytices Etymologiâ, perge ad cætera.

2. *M.* Quaternarum itaque prædictarum formarum binis in unum coeuntibus, fiat Analytica, id eſt, reditiva collectio. Prima namque & quarta unum ſunt, quoniam de Deo ſolummodo intelliguntur; eſt enim principium omnium quæ à ſe condita ſunt, & finis omnium quæ eum appetunt, ut in eo æternaliter immutabiliterque quieſcant. Cauſa ſiquidem omnium propterea dicitur creare, quoniam ab eâ univerſitas eorum, quæ poſt eam ab eâ creata ſunt, in genera & ſpecies & numeros, differentias quoque cæteraque quæ in naturâ condita conſiderantur, mirabili quadam divinaque multiplicatione procedit; quoniam vero ad eandem cauſam, omnia quæ ab eâ procedunt dum ad finem pervenient reverſura ſunt, propterea finis omnium dicitur, & neque creare neque creari perhibetur; nam poſtquam in eam reverſa ſunt omnia, nil ulterius ab eâ per generationem loco & tempore generibus & formis procedet, quoniam in eâ omnia quieta erunt, & unum individuum atque immutabile manebunt. Nam quæ in proceſſionibus naturarum multipliciter diviſa atque partita eſſe videntur, in primordialibus cauſis unita atque unum ſunt; ad quam unitatem reverſura, in eâ æternaliter atque immutabiliter manebunt; ſed de hâc quartâ univerſitatis conſideratione, quæ in ſolo Deo intelligitur, quemadmodum & primâ, ſuo loco latius diſputabitur quantum lux mentium donaverit. Quod autem de primâ, & de quartâ dicitur, hoc eſt, nec illa nec iſta creatur, cum illa & iſta unum ſunt, utræque enim de Deo prædicantur; nulli recte intelligentium obſcurum eſſe arbitror, à nullo enim creatur, quòd cauſa ſuperiori ſe vel ſibi coæquali caret; eſt enim prima omnium cauſa Deus, quem nihil præcedit, nil ei cointelligitur, quod ſibi coeſſentiale non ſit. Videſne itaque primam & quartam naturæ formam, in unam eſſe revocatas. *D.* Satis video puréque intelligo; non enim in Deo prima forma à quartâ diſcernitur; in ipſo ſiquidem non duo ſunt ſed unum, in noſtrâ vero theoriâ dum aliam rationem de Deo concipimus ſecundum conſiderationem principii, aliam vero juxta finis contemplationem, duæ veluti quædam formæ eſſe videntur, ex unâ eademque ſimplicitate divinæ naturæ propter duplicem noſtræ contemplationis intentionem formatæ.

M. Recte vides; quid igitur? num & ſecundam & tertiam in unum ſimiliter

debe-

debemus redigere? non enim te latet, ut æſtimo, quòd ſicut prima & quarta in Creatore, ita ſecunda & tertia in Creaturâ rationabiliter cognoſcuntur; ſecunda enim, ut prædictum eſt, & creatur & creat, & in primordialibus cauſis conditarum rerum intelligitur; tertia vero forma creatur & non creat, atque in effectibus primordialium cauſarum reperitur; ſecunda itaque & tertia uno eodemque genere, creatæ videlicet naturæ, continentur, atque in eâ unum ſunt; formæ ſiquidem in genere unum ſunt: num itaque vides quatuor formarum prædictarum, duas quidem, primam videlicet & quartam, in Creatorem; duas, ſecundam dico & tertiam, in Creaturam recollectas? *D.* Plane video, admodumque admiror rerum ſubtilitatem: nam duæ prædictæ formæ non in Deo, ſed in noſtrâ contemplatione diſcernuntur; & non Dei, ſed rationis noſtræ formæ ſunt propter duplicem principii atque finis conſiderationem; neque in Deo in unam formam rediguntur, ſed in noſtrâ theoriâ, quæ dum principium & finem conſiderat, duas quaſdam formas contemplationis in ſeipsâ creat; quas iterum in unam formam theoriæ videtur redigere, dum de ſimplici divinæ naturæ unitate incipit tractare; principium enim & finis divinæ naturæ propria nomina non ſunt, ſed habitudinis ejus ad ea quæ condita ſunt; ab ipsâ enim incipiunt, atque ideo principium dicitur, & quoniam in eo terminantur ut in eâ deſinant, finis vocabulo meruit appellari: aliæ vero duæ formæ, ſecundam dico & tertiam, non ſolum in noſtra contemplatione gignuntur, ſed etiam in ipsâ rerum creatarum naturâ reperiuntur; in quâ cauſæ ab effectibus ſeparantur, & effectus cauſis adunantur, quoniam in uno genere, in Creatura dico, unum ſunt. *M.* De quatuor igitur fiunt duæ. *D.* Non reſiſto. *M.* Quid ſi Creaturam Creatori adjunxeris? ita ut nil aliud in eâ intelligas niſi ipſum qui ſolus verè eſt? Nil enim extra ipſum vere eſſentiale dicitur, quia omnia quæ ab eo ſunt, nil aliud ſunt, in quantum ſunt, niſi participatio ipſius qui à ſeipſo ſolus per ſeipſum ſubſiſtit; num negabis Creatorem & Creaturam unum eſſe? *D.* Non facilè negârim, huic enim collectioni reſiſtere videtur mihi ridiculoſum eſſe.

M. Univerſitas itaque quâ Deus & Creatura continetur, prius in quatuor veluti formas diviſa, iterum ad unum individuum principium quippe cauſamque finemque revocatur. *D.* De univerſali univerſalis naturæ diviſione & adunatione interim ſatis dictum video; nam de ſubdiviſionibus ſingularum formarum ſuis locis conſiderabimus; ſecundæ dico & tertiæ: primam quippe & quartam, ſubdiviſiones recipere non facile dixerim, ideoque ad alia quæ jam dicenda ſunt, tranſeundum arbitror. *M.* Quid tibi videtur? num alia tenenda eſt ſemita ad inveſtigationem propoſitarum quæſtionum, quam ut nunc ſecundam naturæ formam quæramus? quoniam de primâ in priori libro quantum facultas ſuppetebat conſideravimus, in quo magis de decem rerum omnium generibus, quod proprie de creatrice omnium cauſâ dici non poſſint, diſputatum eſt, quàm de ipsâ omnium cauſâ; nam quæ de eâ dicenda ſunt, ad quartæ formæ conſiderationem reſervanda eſſe judicavimus: non quod & ibi de Divinâ Natura propriè quid, aut dignè nos dicturos eſſe promittamus; ſed quòd de reditu omnium in eam per primordiales cauſas, quantum ipſa dederit, dicturi ſumus: ſed in hâc ſecundâ Quæſtione maxime intentionis noſtræ propoſitum, Deo largiente, conſtitutum eſt quædam dicere de proceſſione Creaturarum ab unâ & primâ omnium per primordiales cauſarum eſſentias, ante omnia ab eâ, in eâ, per eam conditas, in diverſa rerum Genera diverſaſque formas numeroſque in infinitum: & ne mireris ſi quædam in hoc loco de reditu creaturarum ad principium ſui finemque dicta videris; proceſſio namque Creaturarum earumdemque reditus ſimul rationi occurrunt eas inquirenti, ut à ſe invicem inſeparabiles eſſe videantur; & nemo de unâ abſolute ſine alterius inſertione, hoc eſt, de proceſſione ſine reditu & collectione, & converſim, dignum quid ratumque poteſt explanare. *D.* Diſputationis ſeries nil aliud exigit, quam ut poſt primæ quæſtionis conſiderationem ad ſecundam tranſeamus. *M.* Univerſalis itaque naturæ, ut jam dictum eſt, ea forma ſecunda enitet, quæ creatur & creat, & non niſi in primordialibus cauſis rerum, ut æſtimo, intelligenda eſt; ipſæ primordiales rerum cauſæ à Græcis *Prototypa*, hoc eſt, primordialia exempla, vel *prooriſmata*, hoc eſt, prædeſtinationes vel diffinitiones vocantur; item ab eiſdem *Theia-thelemata*, hoc eſt, divinæ voluntates dicuntur; *Ideæ* quoque, id eſt, ſpecies vel formæ, in quibus rerum omnium faciendarum, priuſquam eſſent, immutabiles rationes conditæ ſunt, ſolent vocari; de quibus latius in progreſſu

ceſſu operis dicemus, teſtimoniisque ſanctorum Patrum roborabimus; & nec immerito ſic appellantur, quoniam pater, hoc eſt, principium omnium in verbo ſuo, unigenito videlicet filio, omnium rerum rationes quas faciendas eſſe voluit prius quàm in Genera & Species numeroſque atque differentias, cæteraque quæ in condita creatura aut conſiderari poſſunt & conſiderantur, aut conſiderari non poſſunt propter altitudinem, & non conſiderantur & tamen ſunt, præformavit.

3. Sed priuſquam ad primordialium cauſarum theoriam perveniamus, viſum eſt mihi ſententiam Venerabilis Maximi de Diviſione omnium quæ facta ſunt, huic diſputationi noſtræ inſerere. Si enim multiplex rerum omnium diviſio, iterumque adunatio multipliciter demonſtrata fuerit, ad cognitionem principalium cauſarum, quæ principaliter à Deo conditæ ſunt, patefacta via facilius apparebit; præſertim cum ipſius diviſio à noſtrâ diviſione in nullo diſcrepare videatur, excepto quod ille ſenſibilem creaturam, quam tertiam formam naturæ poſuimus quoniam maxime cauſarum effectus in eâ apparent, in tres ſpecies ſubdividit: quartamque noſtram à primâ non diſcernit, ſicut ſequentia demonſtrabunt; quoniam ſubdiviſionem ſenſibilis Creaturæ ad Materiem noſtræ quæſtionis tertiæ, prout Deus dederit, reſervabimus. Triceſimo & ſeptimo capitulo de Ambiguis *Sancti*, inquit, *qui multa divinorum Myſteriorum ex his qui pediſſequi & miniſtri fuerunt verbi, & unde immeditatè eorum quæ ſunt eruditi ſcientiam per ſucceſſionem per eos qui ante ſe erant in ſe ipſos diſtributam accipiunt, dicunt omnium quæ facta ſunt, quinque diviſionibus ſegregari ſubſtantiam.* Videſne quantâ autoritate diviſionis ſuæ originem commendat? ab ipſo enim verbo, hoc eſt, Dei filio qui eſt fons totius perfectæ doctrinæ (merito, quia ipſe eſt Sapientia quam omnes Sapientes participant per pediſſequos ſuos, hoc eſt, diſcipulos, qui eum in carne viventem viderunt, & docentem audiêrunt) inchoaſſe commemorat: & per Apoſtolorum ſucceſſores in doctrinâ & ſapientiâ inmediatè, hoc eſt, nulla alia autoritate interpoſitâ, uſque ad ſua tempora traditam fuiſſe; *quarum primam*, inquit, *eſſe aiunt eam quæ à non creatâ natura in creatam univerſaliter naturā, & per generationem eſſe accipientem dividitur: dicunt namque Deum per bonitatem feciſſe exiſtentium ſimul omnium claram diſpoſitionem*; & paulo poſt, *Secundam vero, per quam ipſa ſimul omnis natura à Deo per creationem eſſe accipiens dividitur in intelligibilia & ſenſibilia: tertiam deinceps, per quam ipſa ſenſibilis natura dividitur in cœlum ac terram: quartam itidem, per quam Terra dividitur in Paradiſum & orbem Terrarum; & quintam, per quam ipſe in omnibus veluti quædam cunctorum continuatiſſima officina, omnibuſque per omnem differentiam extremitatibus per ſeipſum naturaliter medietatem faciens benè & pulcre ſecundum generationem. His quæ ſunt ſuperadditus homo in Maſculum fœminamque dividitur, omnem habens profecto naturaliter extremorum omnium medietatibus per ipſam ad extrema omnia copulativam propriarum partium proprietatem adunationis virtutem, partem ſiquidem ſui*, ut idem Magiſter alibi ait, *cum ſenſibilibus poſſidet, in quantum corpus eſt; partem cum Intelligibilibus, in quantum anima; ideoque Univerſam Creaturam in ſe continet.* Et paulo poſt, *hujus rei gratiâ noviſſimus introducitur, in his quæ ſunt, homo; veluti conjunctio quædam naturalis univerſaliter per proprias partes medietatem faciens extremitatibus, & in unum ducens in ſeipſo, multo ſecundum naturam à ſeinvicem diſtantia ſpatio.* Extremitates hic vocat inviſibilem ſenſibilemque Creaturam; quæ à ſeinvicem veluti longiſſimo ſpatio naturaliter diſcrepant. Sicut enim naturarum conditarum duo extremi termini ſibimet oppoſiti, ſed humana natura medietatem eis præſtat; in eâ enim ſibi invicem copulantur, & de multis unum fiunt.

4. *Nulla enim Creatura eſt, à ſummo uſque deorſum, quæ in homine non reperiatur, ideoque officina omnium jure nominatur; in eâ ſiquidem omnia confluunt quæ à Deo condita ſunt, unamque harmoniam ex diverſis naturis, veluti quibuſdam diſtantibus ſonis, componunt. Ut ad Deum, utpote cauſalem, omnia unitate congregantem ex propriâ prius diviſione inchoans, ac deinde per media connexione ordineque progrediens, in Deum acciperet finem ipſius ex omnibus facta per unitatem aſcenſionis excelſæ, in quo non eſt diviſio.* Huc uſque prædicti Venerabilis Magiſtri non continuitatem, ſed quibuſdam intermiſſis, verba introduximus; incipientis quidem eorum quæ facta ſunt ſubſtantiæ diviſionem à ſumma omnium cauſâ, & in homine, qui ad imaginem & ſimilitudinem Dei factus eſt, univerſalis ſubſtantiæ differentias terminantis. Homo ſiquidem, ut diximus, iterumque ſæpiſſime repetemus, in tantâ Naturæ conditæ dignitate creatus eſt, ut nulla Creatura, ſive viſibilis ſive inviſibilis ſit, quæ in eo reperiri non poſſet.

5. Eſt enim ex duabus conditæ naturæ univerſalibus partibus mirabili quadam aduna-

adunatione compoſitus; ex ſenſibili namque & intelligibili, hoc eſt, ex totius creaturæ extremitatibus conjunctus. Nil quidem inferius eſt in naturâ rerum quam corpus, & nil ſuperius quam intellectus, teſte Sancto Auguſtino, in libro de Verâ religione ſic dicente; *Inter mentem noſtram quâ ipſum intelligimus patrem, & veritatem per quam ipſum intelligimus, nulla interpoſita creatura eſt.* Quibus verbis ſanctiſſimi Patris datur intelligi humanam naturam, etiam poſt prævaricationem, dignitatem ſuam non penitus perdidiſſe, ſed adhuc obtinere. Non enim dixit Magiſter nulla interpoſita creatura erat, ſed nulla interpoſita eſt: non ergo etiam in languoribus noſtris Deum penitus deſeruimus, nec ab ipſo deſerti ſumus, dum inter mentem noſtram & illum nulla interpoſita natura eſt, lepra ſiquidem animæ vel corporis non aufert aciem mentis quâ illum intelligimus, & in quâ maxime imago creatoris condita eſt. Videſne igitur quomodo omnium ſubſtantiarum diviſio in humanâ naturâ terminatur? *D.* Plane video, multumque noſtræ naturæ inter omnia quæ facta ſunt dignitatem admiror, dum in eâ veluti quandam omnium creaturarum ſubſtantialium mirabilem compoſitionem, prædictis rationibus ſuaſus, perſpicio. *M.* Itaque quoniam clare vides diviſionem naturalem omnium, à Creatore & Creaturâ inchoantem, & in homine, qui in ſummitate divinæ operationis veluti in ſenaria quadam perfectione eſt conditus, deſinentem; jam nunc ſubſtantiarum omnium adunatam collectionem ab homine inchoantem, & per hominem aſcendentem uſque ad ipſum Deum, qui eſt totius diviſionis principium, totiuſque adunationis finis, prædicti Patris Maximi verba conſiderantes videamus.

6. Non enim, ut prædiximus, recta ratio de Diviſione permittat abſolute tractare, & Analyticam intermittere, ſed ambobus connexim veritatem jubet conſulere, ait ergo ex propria Diviſione inchoans, ac ſi apertè diceret, quoniam ſubſtantiarum diviſio quæ à Deo ſumpſit exordium, & gradatim deſcendens, in Diviſione Hominis in maſculum & fœminam finem conſtituit; iterum earundem ſubſtantiarum adunatio ab Homine debuit inchoare, & per eoſdem gradus uſque ad ipſum Deum aſcendere: in quo, ut ipſe ait, non eſt diviſio, quoniã in eo omnia unum ſunt. Incipiet ergo ab homine naturarum adunatio, per Salvatoris gratiam, in quo, ut ait, *amplius non eſt maſculus neque fœmina,* quando humana natura in priſtinum reſtauratur ſtatum. Nam ſi primus homo non peccaret, naturæ ſuæ partitionem in duplicem ſexum non pateretur, ſed in primordialibus ſuis rationibus in quibus *ad imaginem Dei* conditus eſt, immutabiliter permaneret; quod his verbis prædictus Magiſter aperit: dicit enim, *hujus rei gratiâ, noviſſimus introducitur (in his quæ ſunt) homo, non* * *nullo modo pendentem adverſus primordialem rationem ipſius rationis circa generationem hominis divini propoſiti ſecundum maſculum fœminamque proprietatem. In ipſa circa divinam virtutem impaſſibiliſſima copula, ubique Naturæ extenturis.* *Ita ut oſtenderet futurum hominem ſecundum divinum propoſitum ſolummodo ſecundum maſculum & fœminam appellationem non dividendum; per quam rationem primitus etiam factus eſt; in ipſis nunc exiſtentibus circa eum ſectionibus non diviſus propter ipſam perfectam adunationem ad propriam rationem per quam ſubſiſtit. In his verbis aptiſſime inſinuat divini conſilii propoſitum erga hominis conditionem, ſi eum peccaturum non prænoſceret: homo namque ſolummodo eſſet in ſimplicitate ſuæ naturæ creatus, eoque modo quo Sancti Angeli multiplicati ſunt intellectualibus numeris, multiplicatur; ſed reatu ſuæ prævaricationis obrutus, naturæ ſuæ diviſionem in maſculum & fœminam eſt paſſus; & quoniam ille divinum modum multiplicationis ſuæ obſervare noluit, in pecorinam corruptibilemque ex maſculo & fœmina numeroſitatem juſto judicio redactus eſt. Quæ diviſio in Chriſto adunationis ſumpſit exordium, qui in ſe ipſo humanæ naturæ reſtaurationis exemplum veraciter oſtendit, & futuræ reſurrectionis ſimilitudinẽ præſtitit.

7. *In ipſis,* inquit, *quæ nunc circa eum ſectionibus non diviſus,* ſectiones dicit circa hominem poſt peccatum, non ſolum diviſionem in maſculum & fœminam, verum etiam in multiplices varietates qualitatum & quantitatum, differentiarumque unius formæ; ſiquidem diverſitas hominum à ſeipſis, quâ uniuſcujuſque ſpecies ab aliis diſcernitur, & ſtaturæ modus variatur, non ex naturâ provenit, ſed ex vitio, & diverſitate locorum & temporum, terrarum, aquarum, aërum, eſcarum, cæterarumque ſimilium in quibus naſcuntur & nutriuntur. De diverſitate morum, cogitationumque, ſuperfluum eſt dicere, cum omnibus manifeſtum ſit ex Diviſione Naturæ poſt peccatum initium ſumpſiſſe. *Propter ipſam,* inquit, *perfectam adunationem ad propriam rationem*

nem per quam ſubſiſtit: ac ſi diceret; ideo homo naturæ ſuæ diviſionem non pateretur, ſi non peccaret, quia perfectè rationibus ſuis (in quibus ſecundum imaginem Dei conditus eſt) primordialibus cauſis videlicet, in quibus ſubſiſtit, inſeperabiliter adhæreret, ſi ſponte ſuâ ab eis ſe ipſum non evelleret. Non enim in his in quibus nunc videtur eſſe homo conſiſtit, ſed in occultis naturæ cauſis ſecundum quas primitus conditus eſt, & ad quas reverſurus eſt, continetur in quantum eſt.

8. Et quoniam poſt adunationem hominis, hoc eſt, duplicis ſexus in priſtinam naturæ unitatem, in quâ neque maſculus neque fœmina, ſed ſimpliciter homo erat, confeſtim orbis terrarum adunatio ad Paradiſum ſequitur; *Deinde,* inquit, *Paradiſum orbemque terrarum per propriam ſanctam converſationem adjungens, unam faceret terram non diviſam in eo & partium ejus differentiam, ſed magis congregatam ut nulla partium ejus ullam patiatur ſubductionem.* Quæ ſententia valde obſcura videtur, non enim facile patet quid ſuadere velit: utrum Orbis terrarum dum omnes ſubſtantiæ adunabuntur, paradiſo copulabitur, ut nulla diverſitas partium in eis fiat, ſed totus paradiſus erit; nam in ratione adunationis hoc ſemper obſervari neceſſarium eſt, ut quod inferius eſſe videtur, in id quod ſuperius, hoc eſt, melius moveatur; non autem quod melius eſt in deterius tranſire, hoc eſt, redire in renovatione naturarum (alioquin adunatio non erit ſed diviſio) vera ſinit ratio. Sic enim humanæ naturæ adunatio duplicis ſexus diviſionem in ſimplicitatem hominis revocat: quia homo melior eſt quam ſexus. Maſculus ſiquidem & fœmina non ſunt nomina naturæ, ſed partitionis ejus per prævaricationem: homo vero ſpecialis ipſius naturæ appellatio eſt. An ſic orbis terrarum & paradiſus in unam illam terram, quæ altera ſpecies eſt ſenſibilis creaturæ in cœlum & terram diviſæ applicabuntur, ut ipſa terra non ſolum varietate partium careat, ſed etiam in ſimplicitatem quandam naturæ revocabitur, ut plus ſpiritualis quam corporalis eſſe credatur, qualis futura eſſet ſi homo non peccaret? Et intelligamus quod dixit; *non ſegregatam in eo,* id eſt, homine. Nam in homine omnia adunantur ſecundum partium ſuarum, videlicet, terræ differentiam. Ut quemadmodum nulla partium diverſitas in homine erit, quoniam nulla compoſitio in eo permanebit, ita etiam terrena natura ſibi copulabitur, ut unum in eo & cum eo eſſe videatur: ait enim *ſed magis congregatam*; quatenus nullam partium ejus ſubductionem, hoc eſt, ſeparationem patiatur. Ubi quippe vera eſt ſimplicitas, ibi nullius ſubductionis, videlicet ſegregationis, reperitur varietas; cui ſenſui ſequentia favere aptiſſime videntur: ſequitur enim *inde cœlum & terram adjungens per ipſam Angelis vitæ omnino & virtutum, quantum hominibus poſſibile eſt, ſimilitudinem, unam facere & inſeparabilem uſque à ſeipsâ ſenſibilem creaturam, non ſeparatam in eo,* videlicet homine; *localiter omnino in ſpatiis, levi facto ſpiritu & nullâ gravitate detento, neque ad Cœlos aſcenſione prohibitâ, per ipſam ad hac perfectam animi ἀοραςίαν,* hoc eſt, exorbitatem vel cæcitatem, *ſincere ad Deum pervenientis ſapienter ad eum intentione.* Ubi datur intelligi quod homo, quando revocabitur in priſtinam naturæ ſuæ gratiam, quam prævaricando deſeruit, omnem ſenſibilem & ſe inferiorem creaturam in unitatem ſibi recolliget, mirabili quadam divinæ virtutis potentiâ, in reſtitutione hominis: dum enim ſincere, ut ipſe ait, humanus animus ad Deum perveniet, tum divinam ἀοραςίαν, hoc eſt, omnium creaturarum, quas omnino ſuperaſcendet, ignorantiam patietur, ad ipſum Deum perveniens, ipſumque in omnibus contemplans. Totus namque homo, ut ait ipſe, levis ſpiritus futurus eſt, & nulla gravitate corporali in terrâ detinebitur, neque ad Cœlos aſcenſione prohibebitur. *Deinde,* inquit, *intelligibilia & ſenſibilia cum his copulans,* hoc eſt, cum prædictis naturarum adunationibus, *per ipſam ad angelos ſcientiæ æqualitatem unificabit creaturam, ſimul omnem creaturam non ſeparatim in eo ſecundum ſcientiam & ignorantiam, æquali ſibi ad angelos indifferenter futura, rationum in his quæ ſunt gnoſticâ ſcientiâ; per quam ipſa veræ ſophiæ infinita donorum effuſio ſuperveniens, quantum fas eſt, pure de cætero ipſam circa Deum & immediatè dignis præſtat incognitam interpretabilemque notitiam.* Hujus ſententiæ altitudo incomprehenſibilis mihi videtur, & maxime ubi ait, *& ſecundum ſcientiam & ignorantiam æquali ſibi ad angelos gnoſticâ ſcientia.* Et merito, in prioribus enim nil aliud videbatur ſuaſiſſe, niſi omnium rerum ſenſibilium & intelligibilium in unitatem quandam adunationem, ita ut nil ſeparabile, nil corporeum, nil varium in eis remaneat; ſed ut mirabili quâdam regreſſione inferiora ſemper in ſuperiora tranſeant. Nunc vero dicere videtur adunationem naturarum ſubſtantialium in intellectu ſolummodo, non autem in rebus ipſis eſſe, hoc eſt, non eas res, quæ per generationem

in

in diverſa Genera, diverſaſque formas, infinitoſque numeros juxta Creatoris providentiam, intelligibilem ſenſibilemve acceperunt varietatem. Non enim aliter adunationem creatarum ſubſtantiarum in angelis eſſe intelligimus, niſi ſolâ gnoſticâ ſcientia, non autem ipſarum rerum collectione in unum: Naturarum quippe omnium conditarum rationes in ſemetipſis ſub uno quodam intelligentiæ tenore cognoſcunt. Quemadmodum in quâdam ſapientiſſima humanâ animâ, diverſarum artium una eademque inſeparabilis cognitio eſt; ita ut ignorantia, ſive in Angelis (nam & eorum quoſdam nondum omni purgatos ignorantiâ legimus) ſive in hominibus, nullam ſegregationem rerum faciat; ſcientia vero gnoſtica adunationis cauſa fiat. Intellectus enim rerum veraciter ipſæ res ſunt, dicente Sancto Dionyſio, *Cognitio eorum quæ ſunt, ea quæ ſunt, eſt:* ſed ipſas primordiales ſuas cauſas rationeſque, in adunationem quandam actione intelligentiæ, non autem re ipſa colligi. Verum priuſquam ad hujus quæſtionis theoriam perveniamus, ſi de eâ quid dicendum, prædictæ adunationis rerum ſecundum Maximum reſidua dicenda eſſe arbitror. *Et finis,* inquit, *in omnibus his creatam naturam non creatæ per dilectionem unificans. O miraculum erga nos divinæ clementiæ, unum id ipſumque oſtendetur ſecundum habitum gratiæ totus homo toto univerſaliter ambitus Deo, & factus. Omne ſiquidem dicitur propter ſimilitudinem ſecundum eſſentiam, & totum ipſum accipiens;* ab ipſo videlicet *Deo Deum, utpote finem eorum quæ moventur, motionis; & ſtatum firmum immutabilemque eorum quæ feruntur in ipſum, & omnis finis, & ſtatuti, & legis, rationiſque intellectuſque, & naturæ finem ac terminum infinitum & interminatum exiſtentem.*

9. Ad hoc igitur quintum ex prædicti Magiſtri ſermonibus datur intelligi, inter primordiales rerum cauſas homo ad imaginem Dei factus eſt: ut in eo omnis creatura & intelligibilis & ſenſibilis, ex quibus veluti diviſis extremitatibus compoſitus, unum inſeparabile fieret, & ut eſſet medietas & adunatio omnium creaturarum. Non enim ulla creatura eſt, quæ in homine intelligi non poſſit: unde etiam in Sanctis Scripturis omnis creatura hominari ſolet, in Evangelio ſiquidem ſcriptum eſt, *prædicante Euangelium omni creaturæ;* item in Apoſtolo, *Omnis creatura congemiſcit & dolet uſque adhuc.* Et ſi non peccaret, non eſſet in eo diviſio ſexuum, ſed ſolummodo homo eſſet: non ſepararetur in eo orbis terrarum à Paradiſo, ſed omnis terrena natura in eo eſſet paradiſus; hoc eſt, ſpiritualis converſatio. Cœlum & Terra in eo non ſegregarentur, totus enim cœleſtis eſſet, & nil terrenum, nil grave, nil corporeum in eo appareret; eſſet enim & multiplicaretur in numerum, à conditore ſui præfinitum, ſicut angeli & ſunt, & multiplicati ſunt. Senſibilis natura ab intelligibili in eo non diſcreparet, totus enim eſſet intellectus, Creatori ſuo ſemper & immutabiliter adhærens, & nullo modo à primordialibus ſuis cauſis, in quibus conditus eſt, recederet: Omnis creatura quæ in eo condita eſt, nullam diviſionem in eo pateretur: ſed quoniam primus homo in tali felicitate permanere neglexerat, & ab eâ ſuperbiendo cecidit; & in infinitas partitiones varietateſque naturæ humanæ unitas diſperſa eſt, divina clementia aſſumſit novum hominem, in quo ipſa natura quæ in veteri homine diſpertita eſt, ad priſtinam unitatem revocaretur: in mundo de mundo, hoc eſt, homo ex hominibus propter homines naſci conſtituit. Hinc idem Maximus, *Quoniam itaque,* inquit, *naturaliter ut creatus eſt circa immutabile proprium principium, dico autem Deum, homo non eſt motus: circa vero ea, quæ ſub ipſo ſunt, quorum ipſe divinitus principari ordinatus eſt, contra naturam volens inſipienter eſt motus: eâ in adunationem ſeparatorum data ſibi naturali potentiâ, per generationem in ipſam adunandorum magis abuſus eſt ſeparationem; novantur naturæ, & Deus homo fit, ut hominem perditum ſalvet; & in toto univerſaliter naturæ per ſe ipſum quæ contra naturam ſunt, fiſſuras adjungens, & univerſaliter eorum quæ partita ſunt præmonſtratas rationes; quibus ipſa ſegregatorum fieri conſuevit adunatio, oſtendens magnum conſilium implere Dei & Patris in ſeipſum recapitulans omnia, id eſt, recolligens quæ in cœlo ſunt, & quæ in terrâ; in quo etiam creata ſunt, ipſâ namque univerſaliter omnium ad ſeipſum adunatione, ex noſtra inchoans diverſione, fit perfectus homo, ex nobis propter nos ſecundum nos, omnia noſtra perfecta habens; non ex nuptiali conſequentiâ; per hoc oſtendens, ut arbitror, quomodo erat & alius modus propagationis hominum in multitudinem Deo præcognitus, ſi mandatum primus homo cuſtodiret: inque pecudalitatem ſeipſum eo modo qui eſt per abuſionem propriis potentiis non dejiceret in ipſam, & ſecundum maſculum & fœminam differentiam, & diviſione naturæ retruſus. Cujus ut fieret, ſicut dixi, homo non omnino indigebat; ſine quibus autem eſſe, fortaſſis eſt poſſibile, hæc in perpetuum non neceſſe manere: in Chriſto enim Ieſu,* inquit, *divinus Apoſtolus neque maſculus eſt neque fœmina.*

 10. Vi-

10. Videſne quantum diviſionis humanæ naturæ cauſam ad peccatum primi hominis referendam eſſe inculcat? ſine quibus enim, inquit, fortaſſis eſt poſſibile [illegible] hæc in perpetuum non neceſſe manere. Ac ſi apertè diceret, quoniam ſi homo non peccaret, abſque diviſione ſuæ naturæ permanere poterat, non enim hoc ei ex natura acceſſit, ſed ex delicto contigit; quæ igitur neceſſitas cogit ut poſt adunationem naturæ in priſtinam ſui dignitatem illa diviſio permaneat; ut enim ante peccatum potuit eâ carere, ita poterit poſt ejus redintegrationem æternaliter permanere. Sed ne per ſingula ipſius perſequamur ſermones, in quibus apertiſſime edocet adunationem totius creaturæ, quæ in primo homine fieret ſi non peccaret, in Chriſto reſurgente ante omnes per omnia factam, pauca de pluribus præſentis diſputationis gratia introducam. Primo igitur Dominum Jeſum diviſionem naturæ, id eſt, maſculum & fœminam, in ſeipſo adunaſſe edocet: non enim in ſexu corporeo, ſed in homine tantum ſurrexit ex mortuis; *in ipſo* enim *nec maſculus nec fœmina eſt*. Quamvis in ipſo ſexu virili in quo natus eſt ex virgine, & in quo paſſus eſt, apparuit diſcipulis ſuis poſt reſurrectionem, ad confirmandam reſurrectionis ſuæ fidem; non enim aliter eum cognoſcerent, ſi notam eis formam non viderent; nondum enim Spiritum Sanctum plenum accepêrunt, qui eos docuit omnia. Deinde poſt reſurrectionem noſtrum orbem terrarum paradiſo in ſeipſo colligavit: nam ex mortuis in paradiſum rediens, in hoc orbe cum diſcipulis ſuis converſatus eſt: oſtendens eis manifeſtè non aliud eſſe Paradiſum præter reſurrectionis gloriam, quæ primùm in eo apparuit, & quam omnibus fidelibus ſuis daturus eſt; docenſque noſtrum orbem terrarum differentiam à Paradiſo juxta rationem naturæ non habere: non enim natura ſeparantur, ſed qualitatibus, quantitatibus cæteriſque varietatibus quæ propter peccatum generale, generalis humanæ naturæ, ad pœnam ejus, immo ad correctionem & exercitationem, huic terræ habitabili ſuperaddita ſunt. Et quoniam una terra dum ad ſeipſam conſtituitur, inſeparabilis eſt, ipſam naturæ rationem in quâ eſt, liberam diviſionem ſecundum differentiam ſalvans; non enim vel mole vel ſpatiis diſcernitur Paradiſus ab iſto habitabitabili orbe terrarum, ſed diverſitate converſationis, differentiaque beatitudinis; nam & primus homo ſi non peccaret, feliciter in orbe terrarum vivere poſſet: quoniam una eademque ratio eſt in principalibus cauſis orbis terrarum & paradiſo, quod aptiſſime in ſeipſo Deus noſter poſt reſurrectionem manifeſtavit; ſimul enim & in Paradiſo erat, & in hâc terrâ cum diſcipulis moratus eſt.

11. Non enim credendum eſt aliunde veniſſe localiter, ut ſuis diſcipulis appareret, & aliorſum receſſiſſe, quum non apparebat, qui poſt reſurrectionem, naturam locorum & temporum non ſolum divinitate, verum etiam humanitate fuerat ſupergreſſus; (ſpiritualia ſiquidem corpora, loco temporeque coarctari non facile crediderim: quemadmodum neque qualitatibus, quantitatibuſve, ſeu alicujus formæ deſcriptionibus variari; ſimpliciſſimæ enim naturæ ſunt, quod maxime argumento puri ignis colligitur, qui dum per omnia ſenſibilis mundi corpora diffunditur, tantæ ſubtilitatis eſt, ut nullo loco detineatur, & tamen in omnibus operationem ſuam manifeſtare dinoſcitur,) ſed uno eodemque tempore, uno eodemque loco ad tempus apparebat in eâ forma in qua paſſus fuerat, ut fidem illorum nutriret, donec veræ cognitionis virtute quâ poſtmodum profuſi ſunt, illuminarentur: & peracto momentaneæ apparitionis ſpatio, mox intellectualem inviſibilemque ſpiritualis corporis ἀοϱασίαν, id eſt, inviſibilitatem, quæ omne tempus, ut prædiximus, omnemque locum ſuperat, redibat: vel quod credibilius eſſe videtur, nullo modo ex reſurrectionis gloriâ, loco vel tempore, vel quantitate, qualitateve recedens (his ſiquidem omnibus ſpiritualia corpora carere, nemo qui dubitat.) in eâ formâ qua mundo, in mundo vivens, pro mundi ſalute poſt reſurrectionem diſcipulis ſuis ſeipſum manifeſtabat: non enim humana ratiocinatio prævalet ubi divina potentia ſolummodo pollet: nam quod ipſe ait, *ecce Ego vobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad conſummationem ſeculi*, ſatis ac plane indicat ipſum non ſolum ſecundum verbum, quo omnia implet, & ſuper omnia eſt, verum etiam ſecundum carnem, quam in unitatem ſuæ ſubſtantiæ vel perſonæ accepit, & ex mortuis ſuſcitavit, & in Deum tranſmutavit, ſemper & ubique eſſe, non tamen localiter ſeu temporaliter, nec ullo modo circumſcriptum; mirabili ſiquidem & ineffabili modo & ſuper omnes cœleſtes eſſentias, & cum patre eſt ſecundum humanitatem quæ verbo patris adunata eſt; & Deus eſt & ubique regit mundum, & diligentibus ſe, ſive inviſibiliter, ſive viſibiliter apparet: cœlum non deſerit & mundum regit;

regit; ad dextram patris ſedet, in ſummis omnia gubernans, humanæ naturæ ſalutem in imis miniſtrans: noli ergo in loco fingere Chriſti humanitatem quæ poſt reſurrectionem tranſlata eſt in divinitatem. Divinitas Chriſti in loco non eſt, igitur neque ejus humanitas: eodem modo ſane intelligitur de tempore, de quantitate, de qualitate, de formâ circumſcriptâ: his enim omnibus tota Chriſti humanitas, hoc eſt, corpus & anima & intellectus carere piiſſime creditur, puriſſimeque intelligitur poſt reſurrectionis palmam: & ad eandem gloriam electos ſuos poſt Catholicam reſurrectionem ducturus, qui unum in eo, & cum eo futuri ſunt. Chriſtus igitur & in paradiſo erat ſimul & in mundo, oſtendens & mundi & paradiſi unam rationem naturalem eſſe, in ſeipſo mundum & paradiſum adunans. Non enim in mundo moles corporeas ſpatiiſque diſtentas, multipliceſque diverſarum partium ejus varietates, vera ratio conſiderat & honorificat: ſed naturales & primordiales illius cauſas in ſeipſis unitas atque pulcherrimas, in quas dum finis ſuus venerit, reverſurus erit, & in eis æternaliter manſurus. Non autem alium finem hujus ſenſibilis mundi credimus eſſe futurum, niſi in Deum & in primordiales cauſas ſuas, in quibus naturaliter ſubſiſtit, reditum.

12. Etenim ut ratio docet, mundus iſte in varias, ſenſibileſque ſpecies, diverſaſque partium ſuarum multiplicitates, non erumperet, ſi Deus caſum & interitum primi hominis, unitatem ſuæ naturæ deſerentis, non prævideret: ut ſaltem poſt ruinam ſuam de ſpiritualibus ad corporalia, de æternis ad temporalia, de incorruptibilibus ad caduca, de ſummis ad ima, à ſpirituali homine in animalem, à ſimplici naturâ ad ſexuum diviſionem, ex Angelicâ dignitate & multiplicatione ad pecorinam contumelioſamque corruptibilemque ſecundum corpus generationem, ſuum miſerabilem interitum, tali pœna admonitus cognoſceret: & ad ſuæ dignitatis priſtinum ſtatum pænitendo, ſuperbiamque ſuam deponendo, divinaſque leges quas tranſgreſſus fuerat implendo, redire poſtularet. Non enim credendum eſt, diviniſſimam conditoris clementiam peccantem hominem in hunc mundum retruſiſſe, quaſi quâdam indignatione commotam, aut quodam vindicandi motu cupidam, (his enim accidentibus divinam bonitatem carere vera ratio indicat) ſed modo quodam ineffabilis doctrinæ incomprehenſibiliſque miſericordiæ: ut homo quilibet voluntatis arbitrio in ſuæ naturæ dignitate ſe cuſtodire noluerat, conditoris ſui gratiam ſuis pœnis eruditus quæreret; & per eam divinis præceptis obediens, quæ prius ſuperbiendo neglexerat, ad ſuum priſtinum ſtatum cautus & providus, priſtinæ ſuæ negligentiæ ſuperbique caſus humilis atque memor rediret: unde iterum per gratiam & libero ſuæ voluntatis arbitrio cuſtodito non caderet, nec cadere vellet nec poſſet. Sed redeamus in adunationem naturarum in Chriſto. Deinde, inquit prædictus Magiſter, *per aſſumptionem in cœlum, profecto cœlum vivificavit & terram, & cum terreno hoc corpore nobis connaturali, in ſpiritualem ſubſtantiam videlicet mutato, rediens in cœlum, unam exiſtentem omnem ſenſibilem naturam manifeſtavit: deinde ſenſibilia & intelligibilia conſtituit; conſequenter per omnes cœleſtes, divinoſque, intellectuales ordines tranſiens, cum animâ & corpore, hoc eſt, perfectâ noſtra naturâ, adunavit; totius creaturæ ſecundum principaliſſimam ejus rationem concurſum; in ſe ipſo perfecte inſeparabilem atque immobilem oſtendens; & finis in omnibus his ſecundum intelligentiam humanitatis, hoc eſt, ſecundum ipſam humanitatem, apud ipſum ſit Deum apparens pro nobis: ſicut ſcriptum eſt, vultui Dei & Patris, quantum homo, qui nunquam ullo modo à patre quantum verbum, poteſt recedere; ac primum nos adunavit nobiſmet in ſeipſo per ablationem ſecundum maſculum & fœminam differentiæ, & pro viris & pro mulieribus, quibus diviſionis maxime inſpicitur modus: homines ſolummodo proprieque, vereque oſtendit mundam ferentes imaginem quam nullo modo corruptionis notamina tangunt.* Videſne quantum aperte denuntiat hominem ad imaginem & ſimilitudinem Dei conditum ſexus differentiâ omnino caruiſſe, & adhuc quantum in eo imago & ſimilitudo conditoris permanet carere; ipſamque diviſionem propter peccatum ſecundum corpus ſolummodo accidiſſe: quamquam enim in anima ſpiritales ſexus intelliguntur, νοῦς ſiquidem intellectus veluti quidam maſculus in animâ eſt, αἴσθησις vero, id eſt, ſenſus, veluti quædam fœmina; non tamen ibi cognoſcimus naturæ divortium, ſed Chriſti & eccleſiæ myſterium, uniuſque intellectus ad creatorem & ad creaturam contuitum. *Et nobiſcum*, inquit, *& propter nos ſimul omnem creaturam per medietates veluti propriarum partium extrema comprehendens, & circa ſe ipſum inſolubiliter paradiſum orbemque terrarum conjunxit, cœlum & terram, ſenſibilia & intelligibilia: corpus quippe & ſenſum & animam, ſecundum [illegible] habens & intellectum, quibus quaſi partibus per ſingula unicuique univerſaliter*

cognatum aſſocians extremum, juxta prius redditum motum divinitus omnia in ſe ipſo reca-pitulavit.

13. Vim verborum intentius perſpice, non enim vacant virtute: *corpus quippe,* inquit, *ſenſum & animam ſecundum nos habens,* Chriſtus videlicet, *& intellectum:* his enim veluti quatuor partibus, humana natura conſtituitur; quas partes verus quippe homo Chriſtus & aſſumpſit & in ſeipſo adunavit: homo ſiquidem perfectus: nil enim hominis reliquit præter peccatum, quod in unitatem ſubſtantiæ ſuæ acciperet, inque ſemetipſo non adunaret, hoc eſt, unum non faceret. Non enim in illo poſt reſur-rectionem quatuor ſunt, ſed unum, & non compoſitum, unum ſed ſimpliciter unum corpus, & ſenſus, anima, & intellectus; *quibus,* inquit, *quaſi partibus, per ſingula uni-cuique univerſaliter cognatum aſſocians extremum;* ac ſi aperte diceret, quoniam Chriſtus quatuor humanæ naturæ partes accepit, & in ſeipſo adunavit, univerſam creaturam, hoc eſt, intellectualem & ſenſibilem aſſumpſiſſe, & in ſeipſo adunaſſe manifeſtum eſt. Etenim in homine, quem totum accepit, univerſa creatura condita eſt, *ſingulis enim partibus,* ut ipſe ait, *cognatum aſſocians extremum,* cognata vocans extrema, corpora omniaque viſibilia: hæc enim extremitatem univerſæ creaturæ deorſum verſus ob-tinent, ſibique invicem cognata ſunt: ſurſum vero verſus, alteram creaturæ obtinent extremitatem omnes intellectuales eſſentiæ, quæ inter ſe invicem ſimiliter cognatæ ſunt. Singulis ergo partibus humanæ naturæ, cognata extrema, hoc eſt, connaturales naturæ in Chriſto ſociatæ ſunt. Corpus ſiquidem accipiens quartam veluti hominis partem, omnem corporalem creaturam ſibi adjunxit. Senſum vero aſſumens, uni-verſam ſenſibilem ſenſuque utentem ſibimet copulavit. Quid de anima dicendum? Nonne in eâ quam accepit non ſolum rationabilem animam, verum & omnem vitam nutritivam & activam in ſe ipſo aſſociavit? de intellectu nemo ſapientum dubitat: humano enim intellectui quem Chriſtus aſſumſit omnes intellectuales eſſentiæ inſe-parabiliter adhærent. Nonne plane vides omnem creaturam, intelligibiles dico ſen-ſibileſque mediaſque naturas, in Chriſto adunatam? Quod concluſit breviter Ma-giſter dicens, *unam ſubſiſtentem ſimul omnem creaturam, quaſi aliquem hominem, partium ſuarum ad ſe invicem coitu complexam oſtendens, & ad ſeipſam intuentem per univerſitatis ſub-ſtantiam; juxta unam & ſimplicem & indiffinibilem ſubſtantiam ex eo quod non eſt deductionis & indifferentem notitiam: per quam unam eandemque omnis creatura recipere poteſt cauſam penitus indiſcretam.* Hactenus de diviſionibus,deque adunationibus ſubſtantiarum ve-nerabilem Magiſtrum, Maximum dico, ſecuti, quantum ad præſentis quæſtionis at-tinet negotium diximus; & jam ad propoſitum, id eſt, ad eam formam univerſalis naturæ, quæ & creatur & creat, & in primordialibus cauſis conſtituta eſt, diſcutien-dam, de hâc enim in primo libro dicere propoſuimus, ſi tibi videtur redeundum. *D.* Videretur plane, ſi de quibuſdam quæ in prædictis rationibus dicta ſunt (quo-niam multum me movent) clarius explanares. *M.* Dic mihi quæ ſunt illa, quæ inter ea quæ à me dicta ſunt,valde te movent,quorumque explanationem poſcere videris.

14. *D.* In diviſionibus creatarum ſubſtantiarum ſecundum Maximum, nihil me movet, nec valde mihi obſcurum videtur ſeu ambiguum, præter hominis diviſio-nem inter maſculum & fœminam; eamque non ex primâ hominis conditione ad ima-ginem Dei, ſed ex pœna peccati proceſſiſſe. Iterumque poſt Catholicam reſurrectio-nem omnium corporum, quæ in fine mundi futura eſt, ipſam diviſionem non amplius permanſuram, ſed in unitatem primordialis naturæ reverſuram; quis enim talia au-diens non expaveſcat, confeſtimque in hæc verba prorumpat: Non ergo poſt reſur-rectionem maſculi & fœminæ futurus eſt ſexus? ſi uterque penitus ab humanâ aufe-retur naturâ. At qualis forma in homine apparebit, ſi nemo maſculi ſeu fœminæ cor-pus habuerit; aut qualis poterit fieri cognitio, ſi utriuſque ſexus futura ſit extermi-natio, inque ſimplicem indiſcretamque formarum differentium adunationem omnium hominum coagulatio, ſive ſpiritualis incorporeaque ſeu viſibilis & corporea, loco & tempore circumſcripta: & hoc in ambiguo à te prætermiſſum eſt, atque indiſcuſſum. Quamvis videaris in corporibus reſurrectionis ſpirituales quantitates qualitateſque magis quam corporales ſuadere eſſe futuras; ut non dicam quantum hæc doctrina omnium aut penè omnium Latiaris linguæ ſanctorum magiſtrorum autoritati reſiſtat; qui unanimiter poſt reſurrectionem omnium utriuſque ſexus integritatem futuram eſſe aſſerunt: ita ut vir in formam viri, fœmina in formam fœminæ, cum omnium cor-poralium partium indiciis quibus maxime uterque ſexus diſcernitur, redeat, ac ſic ſive

in gloria,ſive in pœna æternaliter permaneat. Si tamen æterna pœna corporaliter futura ſit, ſicut æterna gloria: ſed de hâc quæſtione in quinto tractabimus. Multis item videtur incongruum coæternam beatitudini miſeriam fore credere, quibus Evangelicus ſermo videtur reſiſtere, qui ait *ite maledicti in ignem æternum.* Hæc ut dixi in prædictis ſubſtantiarum factarum à Deo diviſionibus, maxime mihi ſcrupulum ingerunt. De reditu & adunatione quicquid jam à te dictum eſt, durum mihi atq; obſcurum univerſaliter eſſe fateor. Non enim clare video, quomodo utriuſque ſexus humanæ naturæ adunatio in Chriſto primum à mortuis reſurgente facta eſt,& in omnibus hominibus in mundo futura ſit, in eodem enim ſexu quo in carne vixit, Chriſtum credimus reſurrexiſſe, ſemperque permanere & permanſurum eſſe. Quis autem negabit virili ſexu ipſum fuiſſe indutum, priuſquam pateretur & reſurgeret; ſimiliter etiam credimus omnes homines in eodem ſexu, in quo cadunt, reſurrecturos eſſe. Quomodo quæſo orbis terrarum paradiſo, terraque unita cœlo, omniſque ſenſibilis creatura intelligibili, & hæc omnia Deo copulabuntur, ita ut unum ſint, nullaque in eis diverſitas appareat; & maxime illud, quod promiſiſti à te explanandum, hoc eſt, quomodo omnium ſubſtantiarum prædictarum reditus in unum, atque adunatio futura ſit? Utrum reipsà, hoc eſt, tranſitu omnium ſenſibilium in intellectualia, ita ut peracto mundi hujus ſenſibilis curriculo omnia ſint ſpiritualia, nihil corporeum ſeu ſenſibile remaneat; an ſolo contuitu animi naturalem unitatem omnium rerum in ſuis rationibus primordialibuſque cauſis contemplantis? ea namque quæ extrinſecus corporeo ſenſui varia multipliciaque locis, temporibus, qualitatibus, quantitatibus cæteriſque ſenſibilis naturæ differentiis apparent, in ſuis rationibus ſecundum quas à creatore omnium condita ſunt,æternaliterque immutabili ſuæ naturæ ſtatu, certiſque divinæ providentiæ regulis ſubſiſtunt, puro intellectui, rerum omnium veritatem inquirenti, invenienti, conſideranti, unum individuum videntur eſſe, & ſunt. Nam quantum exteriores naturæ, ſenſibiles dico atque corporales, locis temporibuſque cæteriſque accidentibus variari appetunt (in his enim eorum pulchritudo maxime arridet; ideoque à carnalibus animis, longè à veritate & unitate diſtantibus, inque temporalium rerum numeroſitatem diffuſis, intemperatè luxurioſèque amantur:) tantum interiores, hoc eſt, intelligibiles eſſentiæ, ſimplicem ſui individuamque unitatem in ſeipſis & inter ſeipſas inſeparabiliter oſtendunt, atque per hoc, ſapientum animos pulchritudinem harmoniæ ſocietatiſque earum contemplantes delectant; quibus ex inſtabili diverſaque locorum ac temporum varietate redeuntibus, ſolius unitatis immutabiliſque veritatis contemplatio primum promittitur. Non enim cœleſtes virtutes quas variis nominationibus Scriptura Sacra nominat, per hunc mundum viſibilem extrinſecus corporeiſque ſenſibus intueri credendas eſſe æſtimo: nec tamen eas eum omnino ignorare putandum, quando per eas regi ac miniſtrari hæc omnia viſibilia Sancta edocet Scriptura (leges ſiquidem divinæ per angelos adminiſtratæ ſunt; quibus bonorum hominum mores correcti, ordinati, à pravis viis reducti, multiplicibus divinæ prudentiæ doctrinis exercitati, ad priſtinum naturæ modum revocantur) ſed in cauſis quas ipſæ æternaliter conſiderant hunc mundum quem gubernant, quantum eis ſinitur, perſpiciunt, non locorum ſpatiis diviſum, non variis temporum motibus diſtinctum, non numeroſitate partium ſuarum diſperſum, non qualitatum quantitatumve multiplicibus differentiis diſſimilem, non molis magnitudine tumidum, non diverſis longitudinis, latitudinis,altitudiniſque ſpatiis diſtentum; ſed totum ſimul ſimpliciterque in ſuis rationibus immutabiliter ſubſiſtentem. De his igitur obſcuris quæſtionibus quæ per meipſum ad liquidum intueri nequeo, luculentius à te diſcernendum æſtimarim; tuo tamen arbitrio, quo ordine aperiendæ ſint, tantum ut aperiantur, ſive nunc ſive poſtea, mihi viſum eſt tribuere.

M. De his omnibus quæ, ut dicis, tibi clarè non pateſcunt, alium differendi locum rerum ordo expetit; ſed hic breviter prælibandum, quoniam hæc omnia quæ difficilia tibi videntur uno argumento poſſunt concludi. Si enim Chriſtus qui omnia intelligit, immo eſt omnium intellectus, reipsà omnia quæ aſſumpſit, ordinavit; quis dubitet quod præceſſit in capite ex principali exemplo totius humanæ naturæ, in tota fore ſubſecuturum, ſicut in quinto libro tractabimus? Siquidem hujus præſentis libri textus nil aliud flagitat, quàm ut pro viribus noſtris quicquid lux animorum largita fuerit, de Primordialibus cauſis diſputemus.

15 *D.* Ingredere quovis ordine, eo enim modo quo præſentes quæſtiones de qua-

quadripartitâ univerſalis naturæ diviſione propoſitæ ſunt, non incongruè explanandas eſſe opinor. *M.* Ratiocinationis exordium ex divinis eloquiis aſſumendum eſſe æſtimo. *D.* Nil convenientius, ex ea enim omnem veritatis inquiſitionem initium ſumere neceſſarium eſt. *M.* Diviniſſimus propheta, Moiſea dico, in principio libri Geneſeōs, *In Principio*, inquit, *fecit Deus cœlum & terram*: quo in loco omnes Sanctæ Scripturæ expoſitores ingenii ſui acumen exercuerunt, [illegible] intelligentiæ modis, quid cœli nomine, quid terræ, propheta immo & Spiritus Sanctus per prophetam voluit ſignificari, expoſuerunt; alii ſiquidem brevem quandam comprehenſionem totius perfectæ naturæ his verbis inſinuari æſtimant. Cœli quidem nomine totam ſpiritualem intellectualemque naturam, conditam atque formatam; Terram vero omnem corpoream ſenſibilemque ſuis perfectiſſimis definitionibus conſtitutam, intimari arbitrantur. Alii informitatem utriuſque creaturæ, ſpiritualis quidem nomine cœli; terræ vero appellatione, mundi hujus corporalis inchoationem ſuadere conantur. Alii totius ſenſibilis creaturæ (quæ veluti duabus principalibus partibus, cœlo dico & terra, perficitur) creationem, his verbis indicari affirmant; ita ut nihil de ſpiritualis creaturæ conditione in hoc loco ſignificetur, ſed ſolummodo plenitudinem corporeæ creaturæ propheta voluerit deſcribere. Inter has enim duas partes, cœlum dico & terram, veluti inter quoſdam duos extremos terminos, à ſe ſeinvicem diſcretos, ſuis medietatibus connexos, hujus mundi ſenſibilis univerſitatem harmonia quâdam naturali compoſitam coadunatamque eſſe certis rationibus edocent. Sed longum eſt, & præſentis operis propoſito inconveniens, per diverſas diverſorum opiniones multas ac varias ſermonem extendere; ſuperfluumque videbitur aliorum intellectus de hujuſmodi negotio, niſi ubi ſumma neceſſitas exigit, introducere. Mihi autem multorum ſenſus conſideranti, nil probabilius, nil veriſimilius occurrit, quam ut in prædictis Sanctæ Scripturæ verbis, ſignificatione viz. cœli & terræ, primordiales totius creaturæ cauſas, quas Pater in unigenito ſuo filio, qui principii appellatione nominatur, ante omnia quæ condita ſunt creaverat, intelligamus: & cœli nomine rerum intelligibilium cœleſtiumque eſſentiarum, terræ vero appellatione ſenſibilium rerum quibus univerſitas hujus mundi corporalis completur, principales cauſas ſignificatas eſſe intelligamus. *D.* Similiter etiam hunc intellectum præ cæteris eligerem, ſi me paululum non moveret illa ambiguitas quæ in prædictis intelligentiæ diſcretionibus videtur oriri. Nam ut mihi videtur, aut parva aut nulla differentia eſt inter eorum intellectum, qui dicunt informitatem utriuſque naturæ (intelligibilis dico atque ſenſibilis) & eorum qui primordiales cauſas intelligibilium & ſenſibilium prædictis Scripturæ verbis deſcriptas eſſe judicant. Nam informem materiam ejuſque informitatem cauſam quandam rerum eſſe dicimus; in eâ ſiquidem inchoant, quamvis informiter, hoc eſt, adhuc imperfectè; ac prope nil eſſe, non tamen penitus nihil eſſe intelliguntur, ſed inchoamentum quodammodo eſſe, formamque & perfectionem appetere.

M. Eſto igitur intentior, & rerum differentias acute perſpice, nebulaſque ambiguitatis ex acie intentionis tuæ penitus depelle. Non enim ut arbitror te poteſt latere alias eſſe rerum informitates, & alias rerum cauſas perfectaque Principia: nam ſi eſſe & non eſſe ſibi invicem opponuntur è contrario, nil propinquius eſt ad vere eſſe quam informis materia; eſt enim, ut ait Auguſtinus, *informe prope nihil.* Num tibi videtur parva diſtantia inter id quod veræ eſſentiæ eſt propinquum, & id quod veræ eſſentiæ privationi quæ nihilominus dicitur eſſe, eſt proximum; nec rerum informitatem cauſam eſſentiæ formæque ac perſectionis rerum eſſe diximus, ſed magis privationem eſſentiæ, formæque & perfectionis rerum. Cauſa ſiquidem, ſi verè cauſa ſit, omnia perfectiſſime, quorum cauſa eſt, in ſeipsâ perambit, effectuſque ſuos priuſquam in aliquo appareant in ſeipsâ perficit, & dum in genera formaſque viſibiles per generationem erumpunt, perfectionem ſuam in ea non deſerunt, ſed plene & immutabiliter permanent, nulliuſque alterius perfectionis indigent niſi ipſius unius in quâ ſemel & ſimul & ſemper ſubſiſtunt. Non parva ſiquidem mihi videtur eſſe talis differentia, longe ſiquidem à ſeipſis diſtant primordiales cauſæ quæ ab uno ſummoque omnium principio, quod à nullo eſt, perfectiſſimè in ſuis immutabilibus rationibus conditæ ſunt, & informitates omnium rerum quæ non ſolum ad perfectionem formæ nondum perveniunt, ſed vix jam eſſe incipiunt, nec longe ex non eſſe recedunt: quamvis enim videantur rerum informitates medietatis locum obtinere

inter

inter eſſe & non eſſe, incipientes eſſe ex non eſſe; ſiquidem ex non eſſe, proceſſionem quandam ad eſſe inchoant; nondum tamen ad perfectionem formæ atque eſſentiæ intelliguntur perveniſſe; plus appropinquare judicantur ad non eſſe quam ad eſſe. Nihil enim aliud e[illegible] rerum informitas niſi motus quidam, non eſſe omnino deſerens, & ſtatum ſuum in [illegible] vere eſt appetens. Primordiales vero cauſæ ita in principio, hoc eſt, [illegible] quod vere dicitur eſſe & eſt, conditæ ſunt, ut nullo motu perfectionem [illegible] quo appetant, niſi in eo in quo ſunt immutabiliter, perfecteque formatæ ſunt. Semper enim ad unam rerum omnium formam quam omnia appetunt, Verbum patris dico, converſæ formantur, & formationem ſuam nunquam deſerunt. Cauſæ quippe locorum & temporum in eis ſunt: quæ vero ſub ipſis ſunt inferioribus rerum ordinibus, ita ab eis creantur, ut ad ſeipſas ea attrahant, omniumque rerum principium unum appetant; ipſæ vero nullo modo ad ea quæ ſub eis ſunt reſpiciunt, ſed ſuam formam ſuperiorem ſe ſemper intuentur, ut ſemper ab ea formari non deſinant. Nam per ſeipſas informes ſunt, & in eâ univerſali ſuâ formâ, in Verbo dico, ſemetipſas perfecte conditas cognoſcunt. Quis autem rectæ intelligentiæ, hæc quæ de primordialibus cauſis dici poſſunt, de informitate rerum dicere audebit? præſertim cum & informis rerum materia, non aliunde credatur manare, niſi ex cauſis primordialibus. Si enim primordiales cauſæ ideæ primordiales appellantur quæ primitus ab una creatrice omnium cauſa creantur, & ea quæ ſub ipſis ſunt, creant: nam primordiales cauſas & creari & creare diximus: quid mirum, ſi quemadmodum in numero eorum quæ poſt primordiales cauſas condita ſunt, informem materiam eſſe credimus certiſque rationibus firmamus, eam quoque à primordialibus cauſis creari fateamur.

16. *D.* Alius igitur eſt intellectus primordialium cauſarum, alius informium materiarum: *M.* Prædictis rationibus ita concedere cogimur. Cætera conſidera ſimiliter, & quod ſequitur varii tradunt. *Terra autem erat inviſibilis & vacua*: vel juxta LXX. *Inviſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper faciem abyſſi.* Alii namque terræ inanis & vacuæ ſeu inviſibilis & incompoſitæ nominatione, viſibilis creaturæ; abyſſi vero tenebroſæ vocabulo, inviſibilis eſſentiæ unitatem figurate intelligi volunt. Omnis ſiquidem corporalis ſenſibiliſque creatura ex materiâ & formâ conſtituitur, atque ideo materia carens formâ, informis dicitur, hoc eſt, carens formâ, & inviſibilis & incompoſita, ſeu inanis & vacua: accedente vero forma viſibilis dicitur & compoſita, ſolidaque atque perfecta, naturæ ſuæ certæ finibus circumſcripta; inviſibilis vero creatura, i. e. intellectualis & rationalis, informis dicitur, priuſquam ad formam ſuam, creatorem videlicet ſuum convertatur. Non enim ſufficit ad perfectionem ex eſſentiâ eſſentialique differentia ſubſiſtere: (his enim duobus omnis intellectualis creatura componitur;) niſi ad verbum unigenitum, dico Dei filium qui eſt forma intellectualis vitę, converſa perficiatur: alioquin imperfecta informiſque remanet. Alii terram inanem vacuamque ſeu inviſibilem incompoſitamque dictam arbitrantur molem hanc terreni corporis, primo conditam vacuam quidem & inanem, ut illis videtur, *quia nondum diverſis generibus formiſque germinum, fruticum, animaliumque ornata erat; inviſibilis vero, aut quia humidæ naturæ abundantia undique ſuperfuſa erat, aut quia homo qui eam aſpicere poſſet, nondum ex primordialibus cauſis per generationem eruperat; tenebras autem ſuper abyſſum aiunt, quod aer qui undique abyſſo circumfuſus fuerat, adhuc lucidus non erat, ideoque conſtitutam inter ſe abyſſum nondum illuminare poterat:* cui ſenſui quamvis ſanctus Auguſtinus refragari videatur, non omnino tamen, quia ſancti Baſilii eſt, à nobis refellitur. Non enim noſtrum eſt de intellectibus ſanctorum patrum judicare, ſed eos pie ac venerabilter ſuſcipere: non tamen prohibemur eligere, quod magis videtur divinis eloquiis rationis conſideratione convenire; ſed ſi quis dixerit prædicta Prophetæ verba non aliud, quàm primordiales rerum cauſas innuere, non videbitur ex veritate deviare. Quid enim? num incredibile eſt πρωτότυπον, hoc eſt principale exemplar corporalis naturæ, quod ſignificatur terræ nomine, quodque ante hunc mundum ſenſibilem perpetuo perfectiſſimeque Deus in principio, hoc eſt pater in filio condiderat, vacuum atque inane poſſe vocari? Vacuum quidem, quoniam omni ſenſibili in ſuis effectibus vacabat priuſquam in genera formaſque ſenſibilis naturæ per generationem locis temporibuſque prodiret? Inane vero, quia nullam quantitatem, nil corporali mole denſum, nil locis diſperſum, nil temporibus mobile adhuc in ea intellectus propheticus, qui in divina my-

ſteria eſt introductus, aſpexerat. Hæc enim vocabula, *inane* dico & *vacuum*, plus primordialis naturæ ante omnia in Verbo conditæ pleniſſimam immutabilemque figurant perfectionem, quam mutabilem imperfectamque hujus mundi ſenſibilis informem adhuc proceſſionem, locis temporibuſque diſperſam, perque generationem eſſe incipientem, diverſiſque ſenſibilis creaturæ numeris formari, videntur. Sæpe quidem inane & vacuum & in laudibus rerum corporearum [illegible] totum namque ſpatium quod inter globum terræ claroſque ſiderum [illegible] totiuſque mundi ambitum in medio eſt conſtitutum, in duas partes eſt à ſapientibus mundi divinæque Scripturæ diviſum: inferior enim pars à terra uſque ad Lunam aer dicitur, vel ſpiritus: ſuperior vero à Luna uſque ad ſydera extremæ ſphæræ æther, vel purus ſpiritus; ambæ autem κενὰ à Græcis, vacuum ſeu inane à Latinis vocantur. Sed puriſſimum clariſſimumque illud ſuperius ſpatium conſiſtit, ſuperioris enim naturæ, ſereniſſimum, æternoque ſilentio quietum, excepta harmonia ſiderum, intelligentibus conſonantiiſque Planetarum, omnem terrenum & mortalem ſenſum [illegible] acumine ſuperans, ſubtiliſſimique ignis motibus labens, diurni luminis plenum, præter portiunculam quam umbra terræ obtinet, quæ nox appellatur, ideoque dicitur vacuum: nec immerito, quoniam omni terrâ craſſaque mole vacat, nulloque corporeo pondere impletur. Planetarum etenim leviſſimi globi & ſpiritales ſunt, & quia nulla terrenâ qualitate gravantur, nullam obſcuritatem [illegible]. Lunæ ſiquidem humiditas ſordeſque quæ in eâ apparent, non ex ſuæ naturæ puritate, ſed ex terrenæ molis vaporibus quos Græci ἀτμίδας vocant, humidæque abyſſi vicinitate, accidit: hujus quoque corpulentioris aeris inferioriſque nebuloſitas & obſcuritas, non ex ſeipſo, ſed ex aquarum terrarumque propinquitate advenit. Unde enim naſcitur Lunæ humiditas & aeris nebuloſitas, tonitruaque, fulminaque, imbres, pluviæ, nix, gelu, varii flatus ventorum? non aliunde niſi ex terrenis aquaticiſque vaporibus occaſionem accipiunt.

17. Quid ergo mirum ſi primordiales rerum viſibilium cauſæ terræ inanis & vacuæ vocabulo figurate inſinuentur, præ nimia ſubtilitate ineffabilique intellectualis ſuæ naturæ ſimplicitate, priuſquam in genera & formas ſenſibileſque numeros, in quibus veluti quibuſdam nebulis corporeis ſenſibus apparent, per generationem defluerent; quoniam viſibilis mundi prædicta ſpatia, propter ſui ſubtilitatem ac pæne incorporalitatem, inania ſeu vacua non incongrue appellantur. Sic ait quidam Poetarum: *Aera per vacuum ſaltu jaculabere corpus.* Item Virgilius in duodecimo, *Tum lapis ipſe viri vacuum per inane volutus.* Eadem ratio eſt alterius interpretationis, quæ dicit terram inviſibilem incompoſitamque fuiſſe. Quid enim aliud rationabilius iſta inviſibilitas myſticæ terræ ſignificaret, quam primordialium cauſarum corporalis creaturæ obſcuritatem, nullo coloris lumine, nulla formarum diſcretione adhuc declaratam, inſuper etiam puriſſimos intellectus ſuperantem. Merito quoque cauſæ primordiales incompoſitæ prædicantur, ſunt enim ſimplices omnique compoſitione omnino carentes; nam in eis eſt ineffabilis unitas, inſeparabiliſque incompoſitaque harmonia, univerſaliter differentium ſeu ſimilium partium copulationem ſupergrediens. Quid dicam de cauſis principalibus intellectualis eſſentiæ, nonne congruentiſſime tenebroſæ abyſſi vocabulo à Spiritu ſancto appellatæ ſunt? Abyſſus enim dicuntur propter earum incomprehenſibilem altitudinem, infinitamque ſui per omnia diffuſionem, quæ nullo percipitur ſenſu, nullo comprehenditur intellectu, præque ineffabilis ſuæ puritatis excellentia tenebrarum nomine appellari meruerunt. Siquidem & ſol iſte ſenſibilibus intuentibus eum ſæpe ingerit tenebras non valentibus eximium ſui intueri fulgorem. Tenebræ itaque erant ſuper cauſarum primordialium abyſſum; nam priuſquam in cœleſtium eſſentiarum numeroſitatem procederent, nullus intellectus conditas eas cognoſcere potuit, quid eſſent. Et adhuc tenebræ ſunt ſuper hanc abyſſum, quia nullo percipitur intellectu, eo excepto qui eam in principio formavit. Ex effectibus autem, hoc eſt, proceſſionibus ejus in intelligibiles formas, cognoſcitur ſolummodo quia eſt, non autem intelligitur quid eſt.

18. Sed utrum myſtica illa terra inviſibilis, ipſaque tenebroſa abyſſus, id eſt intellectualis primarum cauſarum inviſibilis terra perpetuo erit, abyſſuſque tenebroſa æternaliter permanebit; an quandoque, hoc eſt, poſt finem mundi hujus inviſibilis in notitiam intellectualium rationaliumque eſſentiarum perventura ſunt,

non

non parva indiget indagine. *D.* Immo maximâ, & ne hoc intactum prætermittas [illegible]onixe peto. *M.* Dic quæſo quid tibi videtur, num primordiales cauſæ rerum, quas terræ atque abyſſi vocabulis ſignificatas eſſe, præque incomprehenſibili atque excellenti altitudine inviſi[illegible]les tenebroſaſque dictas arbitramur, cùm per generationem in genera form[illegible]ſque, [illegible] differentiaſque rerum ſeu ſenſu ſeu intellectu comprehenſibilium [illegible]roce[illegible] & [illegible]ibiles [illegible]comprehenſibileſque eſſe deſinunt; an ſemper in excellentia [illegible]æ na[illegible] ante omnia in principio conditæ ſunt, permanent, & ſub nullum [illegible]enſum intellectumve cadunt, ita ut & in rebus quarum cauſæ ſunt ſenſibus ſeu intellectibus quodammodo appareant, & excelſitudinem ſuæ incomprehenſibilitatis non deſerant, ac veluti in tenebris quibuſdam (in ſecretiſſimis dico divinæ ſapientiæ ſinibus) ſemper ſedeant? *D.* Eas perpetuo inviſibiles tenebraſque eſſe crediderim. Si enim ipſa ſapientia Dei patris, in quo omnia facta ſunt vereque ſubſiſtunt, & extra quam nihil intelligitur eſſe, in ſeipsâ incomprehenſibilis inviſibiliſque permanet; *Lux* enim eſt *inacceſſibilis*, omnem intellectum ſuperans: quid mirum ſi cauſæ omnium quæ in eâ, & per eam, & ad eam factæ ſunt, inviſibiles incomprehenſibileſque æternaliter credantur eſſe, & incommutabiliter permanere? *M.* Exemplo naturæ noſtræ illud poſſumus concipere; nam quod intellectus noſter in ſeipſo primum rationabiliter concipit, & ad habitum puræ perfectæque intelligentiæ perducit, ſemper & in ſe obtinet, & quibuſdam ſignis extrinſecus profert. Verbi gratiâ, ſi veram cognitionem de aliquo ſenſibili vel intelligibili ſapiens animus percepit, ipſa cognitio & in ipſo fixa permanet, & phantaſias primo mittit in cognitionem, demum in ſenſus, demum in vocum ſigna, alioſque nutus quibus animus ſecreta ſua molimina gradatim deſcendentia ſolet aperire, inque animorum aliquorum notitiam naturalibus artificialibuſve progreſſionibus proferre non tardat.

M. Principales itaque cauſæ, & in ea quorum cauſæ ſunt proveniunt, & principium, id eſt, patris ſapientiam in quâ factæ ſunt, non relinquunt; & ut ſic dicam, in ſe ipſis permanentes, inviſibiles tenebræque ſuæ excellentiæ ſemper abſconditæ in effectibus ſuis veluti in lucem quandam cognitionis prolatæ, non ceſſant apparere. *D.* Hæc probabiliter ſuaderi poſſunt; ſed noſſe velim utrum principia rerum, quæ primordialium cauſarum nominibus appellantur, ſeipſa intelligunt, priuſquam in ipſas res, quarum cauſæ ſunt, profluant, necne? *M.* Ad hoc breviter reſpondendum; Si Deus in ſapientia ſua fecit omnia quæ fecit, teſte Scripturâ quæ dicit *omnia in ſapientia feciſti*; cui dubitare permittitur omnia quæ in ſapientia facta ſunt, ſicut ipſa ſapientia ſeipſam cognoſcit, & quæ in ipsâ facta ſunt, non ſolum ſeipſa cognoſcere, ſed & rerum quarum principia ſunt notitiâ non carere? Non enim credendum eſt in divina ſapientia aliquid inſipiens & ſeipſum ignorans conditum fuiſſe; ſed de his diligentius alibi conſiderandum. *D.* Ita fiat; nam non brevem tranſitoriamque quærit indagationem, ſi primordiales cauſæ ſeipſas ſapiunt quoniam in ſapientiâ creatæ ſunt, æternaliterque in eâ ſubſiſtunt quæ nullum inſipiens in ſe recipit, quomodo ex ſapientibus cauſis multa inſipientia procedunt. Non enim omnia quæ ex iis profluunt ſapientia ſunt; duas ſiquidem naturas ſapientiæ participes eſſe credimus, intellectualem in angelis, in hominibus rationalem: cætera vero quæ à ſenſibus ſeu ab intellectu comprehendi poſſunt, ſapientiæ expertia credimus eſſe, quamvis breviter quis reſpondere valeat, non eſſe mirum in ſapientibus exemplaribus inſipientium cauſas ſubſiſtere, dum videmus in ſolaribus radiis tenebrarum occaſiones naturaliter ineſſe, dumque in ſe ipſis nullas tenebras eſſe ſinunt, eas tamen de cauſis in ſe inſitis veluti ſibi oppoſitas gignunt.

19. *D.* Quid ergo vult quod ſequitur? *Et Spiritus Dei ſuperferebatur ſuper aquas.* An forte hoc additum [illegible] æſtimarentur primordiales cauſæ non ſolum intellectualis rationaliſque creaturæ virtutem, verum & creatoris earum intelligibilem cognitionem præ nimiâ ſuæ naturæ excellentiâ ſuperare? *M.* *Et ſpiritus*, inquit, *Dei ferebatur ſuper aquas*; ac ſi diceret, primordialium cauſarum infinita incomprehenſibiliſque abyſſus, ac per hoc inviſibilis tenebroſaque merito appellata, non ita omnem intellectum rationemque altitudine obſcuritatis ſuæ effugit, ut etiam à Spiritu Dei comprehendi & ſuperari non poſſit; Deus namque ipſas veluti quædam fundamenta principiaque naturarum omnium quæ ab eo ſunt, in principio fecit, ſupereminentique ſuâ gnoſticâ virtute eas comprehendit, ſpirituſque ejus non locali vehimine, ſed cognitio[illegible] eminentiâ eis ſuperfertur. Poteſt & ſic dici, *Spiritus Dei ſuperferebatur ſuper*

 aquas

aquas; non enim primordiales omnium cauſas tantæ excellentiæ eſſe credere debemus, ut ſuperior nulla eas præcedat cauſa quæ eas ſuperat: eſt enim una eademque omnium cauſa ex quâ & per quam, & in quâ, & ad quam, rerum omnium præcedentes occaſiones primitus factæ ſunt; ideoque omnibus ſuperfertur, non immerito Scriptura teſtatur, quia univerſæ creaturæ à ſe inchoantis eſſe rationem præcedit, & in eam deſinit; non quod in eâ hoc prius & hoc poſterius ratione temporum creatarum ſit, cum ſimul & ſemel omnia æternaliter in ipsâ fiunt & ab ipsâ facta ſunt; ſed quod ordine ineffabili incomprehenſibilique omni intellectui divina providentia univerſitatem conditæ naturæ ex non-exiſtentibus in exiſtentia produxit, quædam aliis quâdam eſſentiali dignitate præferuntur; ita ut ea quæ circa univerſalem omnium cauſam, ipſum Deum dico, proxime atque immediate nullâ creaturâ ſuperiori interpoſitâ creduntur & intelliguntur eſſe, principaliſſima conditæ univerſitatis principia jure prædicentur; ac deinde alia ex aliis à ſummo uſque deorſum, hoc eſt, ab initio intellectualis creaturæ uſque ad omnium infimum, quod eſt corpus, deſcendunt: ſpiritus ergo Dei ſuper tenebroſam abyſſum cauſarum omnium primordialiter factarum ſuperfertur, quia ſolus conditor ſpiritus conditas cauſas cognitionis causâ ſupereminet, omniumque cauſarum quas creaverat una ac ſola præcedens & ſuperexcellens cauſa eſt, & principaliſſimus fons omnium quæ à ſe in infinitum profluunt, & in ſe recurrunt; & à nullo alio, ſi de Spiritu Sancto propiè intelligitur, niſi à patre manat; ab ipſo enim eſt filius per ineffabilem generationem, in quo ut in principio fecit omnia; ab ipſo eſt Spiritus Sanctus, per proceſſionem, qui fertur ſuper omnia. Pater ſiquidem vult, filius facit, Spiritus Sanctus perficit; nec hoc videtur obſiſtere quæ dicit *patrem in filio omnia feciſſe*; non enim aliud eſt patrem velle omnia fieri, & aliud patrem in filio omnia facere, ſed unum atque id ipſum eſſe patrem velle & patrem facere; ipſius enim actio ſuum velle eſt. Nam & de filio & Spiritu Sancto ſimiliter intelligendum eſt, eorum ſiquidem operatio nil aliud eſt, quam eorum voluntas; nec alia voluntas eſt patris & filii, aliave Spiritus Sancti, ſed una eademque voluntas, unus amor, trium ſubſtantiarum unius eſſentialis bonitatis, quo ſe movet Pater facere in filio omnia & perficere in Spiritu Sancto; & quicquid facit filius, perficit Spiritus Sanctus, totum refertur ad patrem facientem & perficientem; quia ex ipſo ſunt omnia: ex ipſo enim eſt filius, per generationem, qui facit omnia; ex ipſo eſt & Spiritus Sanctus per proceſſionem, qui perficit omnia: ſumma Trinitas, quæ intelligitur eſſe ex his quæ ſunt, & ſapiens eſſe cognoſcitur ex his quæ ſapiunt, & vivere ex his quæ moventur manifeſtiſſime comprobatur. Eſt igitur, & ſapit, & vivit. Si autem, ſicut quidam *Syrus* tranſtuliſſe fertur, (qui ut ait Sanctus Baſilius, tantùm à mundana ſapientia receſſit, quantùm verorum doctrinæ appropinquavit) ſic legatur, *& Spiritus Dei fovebat aquas*, facilior intellectus occurrit. Spiritus enim Sanctus cauſas primordiales quas Pater in principio, in filio videlicet ſuo fecerat, & ut in ea quorum cauſa ſunt procederent fovebat, hoc eſt, divini amoris fotu nutriebat; ad hoc namque ova ab alitibus, ex quibus hæc metaphora aſſumpta eſt, foventur, ut intima inviſibiliſque vis, quæ in eis latet, per numeros locorum temporumque in formas viſibiles corporaleſque pulcritudines igne aëreque in humoribus ſeminum terrenâque materia operantibus erumpat.

20. *D.* Nec hoc ſano intellectui repugnat, ſed brevem luculentamque ἀνακεφαλαίωσιν, hoc eſt, recapitulationem velim à te fieri, quatenus clarius diſtinctiuſque valeam intelligere, quæ verba ſpecialiter prædictæ Sacræ Scripturæ primitivas rerum cauſas cauſarumque omnium cauſam volunt ſignificare. *M.* Adeſto igitur ad hæc diligentius intuenda. *D.* Præſto ſum. *M.* Primitivas cauſas, quas Sanctus *Dionyſius principia rerum omnium* vocat, ſimpliciter generaliterque ſignificatas eſſe his verbis intellige. *In principio fecit Deus cœlum & terram*, hoc eſt, Deus in verbo ſuo intelligibilium eſſentiarum ſenſibiliumque univerſaliter cauſas condidit. Sed propheta quæ generaliter pronuntiavit, ſpecialiter dividere voluit. Cauſas itaque ſenſibilium rerum quibus mundus iſte conficitur, præque nimiâ ſuæ naturæ ſubtilitate mentis oculis incontemplabiles, eximiâque ſui puritate omni corporeâ craſſitudine carentes, his verbis inſinuatas eſſe cognoſce. *Terra autem erat inviſibilis & incompoſita*; ſic enim tranſtulerunt LXX interpretes; ſeu ſecundum Hebraicam veritatem, *Terra autem erat inanis & vacua*. Deinde cœleſtium intelligibiliumque eſſentiarum primitiva principia tantâ altitudine tantâque ſubtilitate obſcuritateque ſuæ conditionis omnem intellectum ſuperan-

ſuperantia, his verbis noveris eſſe introducta utriuſque interpretationis conſonantia, *Et tenebræ erant ſuper aquas.* Qnomodo vero cauſarum omnium cauſa, omniumque principium, ſingulariſque fons ex quo omnia, quo in cœlo & in terra ſunt, profluuut, inacceſſibili incompre[illegible]enſibilique lucis ſuæ excellentia omnia quæ in primordialibus cauſis condidit, ſup[illegible]alt[illegible], & ſupercognoſcit, ſuper eſſentialitatem ſuperque excellentiam ipſius, h[illegible] inſpice [illegible]e intimatam, *Et ſpiritus Dei ferebatur ſuper aquas.* Nam quod pec[illegible]logiâ de Spiritu Sancto protulit, hoc communiter de ſummâ Sanctâque Trinitate & credit ſana fides & intelligit. Sancta enim & inſeparabilis unitas infinitè abyſſo à ſe conditæ, excellentiâ ſuæ eſſentiæ ſapientiæque ſuperfertur. Si vero illum *Syrum* quem Sanctus *Baſilius* in Examero ſuo magnis laudibus prædicat, qui pro eo quod alii interpretes poſuere, *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas*, interpretatus eſt è Syra lingua quæ Hebraicæ vicina eſt, *& Spiritus Dei fovebat aquas*, ſequi volueris, Divinam pietatem altitudine ſuæ clementiæ tenebroſam primordialium cauſarum abyſſum ſuperantem, eamque foventem & fœcundantem, ut ex occultis ignotiſque naturæ ſuæ finibus in cognitionis facilitatem per generationem, perque genera in formas ſpeciesſque proprias ſenſibilium intelligibilliumque ſubſtantiarum multiplicem proceſſionem, in ſuos varios innumerabileſque prodirent effectus his verbis inſinuatam reperies, *Et Spiritus Dei fovebat aquas*; ac per hoc ſummam & ſingularem omnium cauſam, Sanctam dico Trinitatem, apertè declaratam his verbis intellige, *In Principio fecit Deus cœlum & terram.* Patrem videlicet in Dei nomine, verbumque ejus Principii appellatione, & paulo poſt Spiritum Sanctum ubi ait, *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas.* Non enim de alio ſpiritu hunc locum Sacra Scriptura protulit. Ecce habes cauſas primordiales & cauſarum cauſam prædictis Theologiæ verbis aptè diſtinctèque, ni fallor, declaratas. *D.* Habeo plane libenterque accipio Dei nomine, Patrem: principii, filium Dei: ſpiritus Dei, ſpiritum ſanctum ſignificatos: Terræ vero viſibilium vocabulo, cauſas; Abyſſi, intelligibilum indicatas; Divinæ vero naturæ ſupereminentiam, hoc eſt, altitudinem cauſæ cauſarum, ſuperlationis ſeu fotus ſeu fœcunditatis ſymbolo eſſe ſuaſam. *M.* Prius itaque quam ad Senariæ quantitatis primordialium cauſarum in ſex intelligibiles primas dies à Theologiâ diſtinctarum veniamus conſiderationem, pauca de primâ ſummâque omnium cauſâ, de Sanctâ dico Trinitate, dicenda arbitror ſi tibi videtur.

D. Nil avidius quæſierim, nil ſalubrius crediderim, nil altius intellexerim, quam quod de univerſali omnium ineffabili fonte veris probabilibuſque dicitur inveſtigationibus. Non enim alia fidelium animarum ſalus eſt, quam de uno omnium principio quæ vere prædicantur credere, & quæ vere creduntur intelligere. M. Dic itaque quæſo quid intelligis quando Theologiam dicentem audis, *In principio fecit Deus.* *D.* Nil aliud qnam quod inter nos convenerat, patrem in verbo ſuo omnia feciſſe. Dum enim Deum audio, Deum Patrem cogito. Dum principium, intelligo Deum verbum. *M.* Quid de hoc quod Theologus ait, *In principio fecit Deus*, utrum intelligis Patrem Verbum ſuum primo genuiſſe, ac deinde Cœlum ac Terram in eo feciſſe: an forte verbum ſuum æternaliter genuit, & in ipſo æternaliter omnia fecit; ita ut nullo modo proceſſio verbi à Patre per generationem præcedet proceſſionem omnium de nihilo in verbo per Creationem? Et ut manifeſtius dicam, utrum primordiales cauſæ in verbo Dei in quo factæ ſunt non ſemper fuerunt, & erat verbum quando non erant Cauſæ; an coæternæ ei ſunt, & nunquam erat verbum ſine cauſis in ſe conditis, & nullo alio modo intelligitur verbum cauſas in ſe conditas præcedere niſi quod verbum cauſas creat, cauſæ vero creantur à verbo? *D.* Illud primum non omnino conceſſerim. Non enim dico quomodo poſſit temporaliter præcedere Generatio verbi ex Patre creationem omnium à Patre in verbo & per verbum, ſed hæc coæterna eſſe ſibi arbitror; Generationem dico verbi, & creationem omnium in verbo, nullum quippe in Deo accidens aut temporales motus aut temporales proceſſiones quis exiſtimat recte. Hoc autem quod poſterius poſitum eſt non incongrue conceſſerim, hoc eſt, Generationem verbi à Patre, nullo modo creationem omnium in verbo à patre temporaliter præcedere, ſed coæterna ſit eſſe: nam & Propheta dicit patrem alloquiis, *Omnia in ſapientia feciſti*: ſimul enim Pater & ſapientiam ſuam genuit, & in ipſâ omnia fecit. Et alibi idem Propheta ex perſona patris ait, *eructavit cor meum verbum bonum, dedico ego opera mea regi*: ac ſi aperte diceret ex ſecreto ſubſtantiæ meæ verbo in eo naſcente opera mea facio in eo quæ ego illi regnanti do.

Idem iterum ad patrem, *Tecum principium in die virtutis tuæ*: ac ſi dixiſſet, tecum ſemper eſt, & in te principium omnium, hoc eſt, verbum tuum. Si ergo ſemper principium in Patre & cum patre, nunquam erat & principium non erat, ſed ſemper principium. Et quare non accidit ei principium eſſe: nunquam erat ſine his quorum principium eſt. *In die virtutis tuæ*; *In die*, hoc eſt in notitia intellectualis & rationalis creaturæ à te generationis *Virtutis tuæ*, hoc eſt, ſapientiæ tuæ, Virtus enim virtutis patris in hoc loco non incongrue intelligitur cognitio inenarrabilis nativitatis Dei verbi ex Deo Patre. Quantum datur naturæ intelligere quod ſuperat omnem intellectum, & ad lucem inacceſſibilem conceditur acceſſus per Theophanias, hoc eſt, divinas apparitiones, quas Theologia puris intellectibus ingerit, & ineffabili modo, nullique cognito infigit, ut de omnino per ſeipſum incognito habitum quendam veræ cognitionis in ſemetipſis poſſideant. Virtus enim patris eſt ſapientia patris in quâ omnia fecit: ſed illa cognitio divinæ generationis adhuc in me eſt per fidem, in Angelo per ſpeciem: immo & nec in me, nec in Angelo eſt per ſpeciem; *Generationem enim ejus quis enarrabit?* nullus quippe hominum, nulla cœleſtium virtutum Generationem Verbi à patre poteſt cognoſcere quomodo vel qualis eſt: nam nemo novit hominum vel angelorum quid eſt, vel quis genuit, vel quis eſt, vel quid eſt quod genitum eſt: ſed ſolus novit quid genuit, qui genuit, & quia genitum eſt quicquid genitum eſt, & qui genuit novit ſeipſum, & quid eſt, & quomodo & qualiter genuit quicquid de ſe genuit; ſimiliter quicquid genitum eſt, novit ſeipſum, quid eſt, & quomodo, & qualiter genitum eſt: & novit eum qui ſe genuit, & quis eſt, & quid eſt. Si enim nemo novit patrem niſi filius, & cui Verbum filii revelabit, nonne conſequens erit dicere, nemo novit filium niſi pater & cui Verbum patris revelabit? ita ut intelligamus revelari per Theophanias: nam eſſentiam patris & ſpiritus ſancti, atque ſubſtantias eorum per ſeipſa immediatæ creaturæ revelari impoſſibile eſt. Similiter de modo & qualitate divinæ generationis intelligendum: ſi tamen proprie dicitur de divinâ naturâ *quis* & *quid*. Plus enim eſt quam perſona, plus eſt quam ſubſtantia: ſimiliter ſi proprie modus & qualitas de eâ naturâ prædicanda ſit, quæ ſuperat omnem modum omnemque qualitatem, cæteraque quæ ſecundum accidens dicuntur. De quibus in priori libro inter nos convenit. Sequitur *in ſplendoribus Sanctorum ex V. A. L. G. Te.* Ordo verborum ex unigenito genui te, *in ſplendoribus Sanctorum ante Luciferum.* Et iterum hic intellige ſecretos paternæ ſubſtantiæ ſinus, ex quibus unigenitus, qui eſt verbum patris, natus eſt, & de quibus ſemper naſcitur, & in quibus dum ſemper naſcitur ſemper manet; de quibus in Evangelio dictum eſt, *Deum nemo vidit unquam, unigenitus autem qui eſt in ſinu patris, ipſe narrabit.* Non enim ſeparatur à Patre, qui æternaliter & incommutabiliter eſt in patre, ſicut ipſe ait: *Ego in Patre & Pater in me.* Pater igitur *ex utero* ſuo genuit filium ſuum *in ſplendoribus ſanctorum*, naſcente enim filio ex Patre, ſplendores fiunt ſanctorum, hoc eſt, cognitiones electorum, & prædeſtinationes ſubſtantiales in verbo Dei, qui nos, Apoſtolo teſte, ante tempora ſecularia prædeſtinavit in regnum: non dixit ante tempora æterna, ſunt enim tempora æterna Patris, & filii & Sp. Sancti coeſſentialis æternitas: in quo ſubſtantiales ſplendores ſanctorum, omniumque rerum primordiales cauſæ æternaliter conditæ ſunt, ipſarumque cauſarum effectus præſciti & prædeſtinati fuerunt; ſed ante tempora ſecularia, in quibus cauſæ ſemel & æternaliter in principio factæ, ordine quodam ſeculorum ſimiliter prædiffinito atque præcognito, in effectus ſuos ſive viſibiles ſive inviſibiles, divinâ providentia adminiſtrante, procedunt. Prædeſtinationes ſiquidem & præcognitiones Sanctorum, quas Pſalmiſta *fulgores* nominat, rerumque omnium viſibilium & inviſibilium rationes patri & filio coæternas eſſe credimus. *In verbi* enim *Dei diſpenſatione*, ait Auguſtinus, *non facta, ſed æterna ſunt.* Non facta dicit adhuc temporibus & locis per generationem, facta vero æternaliter in verbo juxta primordialium cauſarum conditionem. *In principio enim fecit D. C. & T.* Idem alibi, *Verbum Dei per quod facta ſunt omnia*, ubi incommutabiliter vivunt omnia, non ſolum quæ fuere, ſed quæ futura ſunt; nec tamen in illo fuerunt, nec futura ſunt; ſed tantummodo ſunt, & omnia ſunt: & magis unum eſt. Item Johannes Theologus in Evangelio, *Quod factum eſt in ipſo, vita erat: in ſplendoribus* itaque *ſanctorum Pater ex utero ſuo ſuum genuit filium*, hoc eſt, in unigenito cognitionem futurorum ſanctorum genuit: immo & eos creavit. Sanctorum quippe in ſapientia patris cognitio, eorum eſt creatio. Intellectus enim omnium in Deo, eſſentia omnium eſt. Si

quidem

quidem id ipſum eſt Deo cognoſcere, priuſquam fiant, quæ facit, & facere quæ cognoſcit: Cognoſcere ergo & facere Dei, unum eſt. Nam cognoſcendo facit, & cognoſcit faciendo. Cognitio non præcedit factum, nec factum præcedit cognitionem; quare ſemel & ſimul ſunt omnia coæterna propter rationem creantis & creati. Non enim Deus cognovit omnia postquam facta ſunt, ſed antequam facta eſſent, cognovit omnia quæ facta erant; & quod eſt mirabilius, propterea omnia ſunt, quia præcognita ſunt, nullum enim eſt aliud omnium eſſentia, niſi omnium in divinâ ſapientiâ cognitio: *in ipſo enim vivimus, movemur, & ſumus. Cognitio* enim, ut ait Sanctus Dionyſius, *eorum quæ ſunt, ea quæ ſunt, eſt: ſplendores* igitur *Sanctorum* ſunt eorum in ſapientia divina, & in primordialibus cauſis claræ cognitæque eorum ſubſtitutiones, & hoc totum *ante Luciferum*, hoc eſt, & Nativitas Verbi ex patre, & ſplendor cognitionis Sanctorum, immo & Naturarum omnium, in principalibus ſuis cauſis præcedit Luciferum. Sed quis eſt iſte Lucifer, ante cujus ortum prædicta omnia intelliguntur eſſe, multis variiſque modis à ſapientibus tractatur, quorum ſententias longum eſt modo introducere. Namque quod per Iſaiam Prophetam dicitur, *quomodo cecidit de cœlo Lucifer manè oriens?* de diabolo aperte intelligitur, deque ejus corpore, quod maxime in impiis & hæreticis & apoſtatis conſtitutum, intelligitur. Pſalmiſtæ autem Lucifer quibuſdam videtur in ſignificationem diaboli, quibuſdam in ſignificationem ipſius clariſſimæ ſtellæ, quæ ſolet ortum ſolis præcedere, ante cujus ſtellæ apparitionem, ſurſum verſus horizontem, Chriſtus ex Virgine natus traditur. Sic ſanctus pater Auguſtinus in Decadibus ſuis ſcribit: ſed quoniam ſanctæ Scripturæ interpretatio infinita eſt, quod præſenti diſputationi magis convenire videtur dicendum arbitror. *D.* Dic quæſo, atque ediſſere.

21. *M.* Mihi quidem in hoc loco mea ſufficiat ſimplicitas, quia non convenit aliorum ſagacitas. Lucifer iſte myſticus atque propheticus, ante cujus ortum ſplendores Sanctorum in Verbo Dei unigenito intelliguntur eſſe, iſtum mundum viſibilem ſignificare videtur veriſimile, ea forma locutionis quæ Græce dicitur ſynecdoche, & interpretatur conceptio, quâ forma pars à toto, totumque à parte ſignificatur: priuſquam igitur mundus iſte viſibilis in genera & ſpecies omneſque numeros ſenſibiles per generationem procederet, ante tempora ſecularia Deus pater Verbum ſuum genuit, in quod & per quod naturarum omnium primordiales cauſas perfectiſſimas creavit, quæ divina providentia adminiſtrante mirabili quâdam harmoniâ proceſſionibus ſuis per generationem, numeris locorum & temporum, generum quoque ac ſpecierum multiplicibus differentiis, hunc mundum viſibilem ab initio quo cœpit, uſque ad finem quo deſinet eſſe, non abolitione eſſentiæ, ſed qualitatum & quantitatum moratione naturali curſu, perficiunt. Et ne mireris totum hunc mundum parte ſuâ ſignificari, quæ eſt Lucifer, cum videas per ipſum ſolem (cui ſemper adhæret Lucifer, non enim longe ab eo recedit, ſed aut paulo ante ipſum orientem oritur, aut paulo poſt occidentem occidit) hunc eundem mundum myſtice ſignificari, dicente Salomone, *Quid eſt quod fuit? ipſum quod futurum eſt. Quid eſt quod futurum eſt? ipſum quod faciendum eſt: nihil ſub ſole novum.* Per ſolem ſiquidem non incongrue hic intelligimus omnem viſibilem creaturam: non enim ſolummodo eæ partes hujus mundi, quæ intra ſolarem circulum comprehenduntur, terrarum dico aquarumque naturam, aëra quoque cum inferioris ætheris parte quâ lunaris globus volvitur, his verbis Theologi ſignificantur, verum & ſupra mundi ſpatia à ſolari lineâ uſque ad extremum cœleſtis Sphæræ ambitum: in his enim omnibus ſub ſole, hoc eſt, ſub mundo nihil eſt novum, ſive quis intelligat nil novum eſſe in præſentis vitæ curriculo quod prius non appareret in naturali rerum ordine; nil enim aliud in temporibus præter earundem rerum revolutionem ſentitur & intelligitur: ſive ut Maximus hunc locum Scripturæ intelligit, *Quod ante hunc mundum fuit, id ipſum futurum eſt poſt eum*; id eſt, ea ſola quæ æterna ſunt, ante hunc mundum fuerunt & futura ſunt; & nihil ſub ſole novum, id eſt, quicquid novum ſub hoc mundo eſt, nihil eſt: mundus enim iſte totus novus dicitur, qui æternus non eſt, ideoque nihil eſt: peribit enim cum omnibus quæ in eo ſunt, teſte Pſalmiſta, qui ait, *Opera manuum tuarum ſunt cœli, ipſi peribunt.* Si autem maxima pars mundi, quæ cœlum eſſe perhibetur atque pulcherrima, cæteraſque partes undique ambire non ignoratur, peritura ſit; putaſne quod in cæteris ſuis partibus inferioribus vilioribuſque permanebit? In omni enim corpore compacto, dum ea quæ continent pereunt, quæ continentur retinere permanentiam

non

non poſſunt. Sed quia ad nihilum penitus redire non potuit, quoniam à Deo factus eſt, & omne quod ex Deo factum eſt, ſemper manet: quid in eo peribit & quid non peribit, diligenti indagine quærendum, & in aliud tempus reſervandum, nunc autem quod inſtat ſequere. *D.* Caute ac vigilanter diſputas. *M.* Coæternæ ſunt igitur primordiales rerum omnium cauſæ Deo, & principio in quo factæ ſunt: nam ſi Deus nullo modo præcedit principium, id eſt Verbum à ſe de ſe genitum, ipſumque Verbum nullo modo præcedit factas in ſe rerum cauſas, ſequitur hæc omnia, Deum patrem dico, Verbum, rerum cauſas in eo factas, coæterna eſſe. *D.* Non omnino coæterna ſunt. Nam filium patri coæternum omnino credimus, ea vero quæ facit pater in filio, coæterna eſſe filio dicimus, non autem omnino coæterna; coæterna quidem, quia nunquam fuit ſine primordialibus cauſis filius, naturalibus & in ſe factis: quæ tamen cauſæ non omnino ei in quo factæ ſunt, coæternæ ſunt; non enim factori facta coæterna eſſe poſſunt. Præcedit enim factor ea quæ facit; nam quæ omnino coæterna ſunt, ita ſibi invicem cohærent, ut nullum ſine altero poſſunt manere: factor autem & factum, quoniam conſubſtantialia non ſunt, non coguntur eſſe coæterna: coguntur autem ſemper eſſe [illegible] & ſimul eſſe, quia factor ſine facto non eſt factor, & factum ſine factore non eſt factum: hinc conficitur quod ideo primordiales rerum cauſas Deo coæternas dicimus, quia ſemper in Deo ſine ullo temporali principio ſubſiſtunt, non omnino tamen ideo eſſe coæternas, quę non à ſeipſis, ſed à ſuo Creatore incipiunt eſſe; ipſe vero Creator nullo modo incipit eſſe, ſolus enim ipſe eſt vera æternitas omni principio omnique fine carens, quia ipſe eſt principium omnium & finis. Non enim vere eſt æternitas, quæ quodammodo incipit eſſe; ſed verè æternitas quæ ἄναρχος eſt, hoc eſt, omni caret principio, participatio eſt. Omnis autem creatura incipit eſſe, quia erat quum non erat; erat in cauſis quidem, non erat in effectibus: non omnino igitur verè æternitati coæterna eſt. Si autem in ipſâ cauſâ cauſarum omnium, in Trinitate dico, quædam intelligitur proceſſio; (Deitas enim gignens & mittens, præcedit Deitatem genitam & procedentem ex gignente, dum ſit una & inſeparabilis Deitas,) non mirum aut incredibile cauſarum omnium cauſam omnia quorum cauſa eſt præcedere, & in ea commutabiliter æternaliterque ſine temporali initio fuiſſe: ſi ergo pater occaſiones rerum quas fecit in filio eo modo quo factor facta ſua, & Verbum ea quæ pater in filio fecit eo modo quo ars artficis eas rationes quæ in eâ ab artifice conduntur præcedit; quid obſtat ſi Spiritus Sanctus qui ſuper abyſſum primordialium cauſarum quas pater in Verbo creavit, ſuperfertur, his quibus ſuperfertur præeſſe intelligatur. Spiritus ergo Sanctus myſticas aquas, quas fovet & fœcundat in ſeipſo æternaliter æternitatis ſuæ virtute & ſuperat & præcedit: ſed ſi hæc rationabiliter reſponſa ſunt de conditione principiorum, quid veluti ſpecialiter patri, quid Verbo, quid Sancto Spiritui attribuendum videtur, plane ediſſeras flagito.

22. Quanquam enim ſubſtantiarum divinæ bonitatis una atque eadem communiſque credatur & intelligatur eſſe operatio, nullà tamen differentia ac proprietate dicendum eſt carere: ſunt enim quæ ſingulis perſonis veluti quâdam proprietate à ſanctâ Theologià diſtribuuntur, quorum exempla nota tibi eſſe non dubito. Sed ut paucis utamur exemplis proprium patris audiamus divino ore loquente. *Dum venit plenitudo temporis miſit Deus filium ſuum factum ex lege f. e. m.* proprium filii, *qui cum in forma Dei eſſet non rapin.am. a. eſt eſſe. f. e. d. ſed ſ. e. f. ſ. a.* & reliqua. Proprium Spiritus Sancti in adminiſtratione incarnationis Verbi Dei, Evangelium manifeſtat, dicente Angelo de ſancta Dei genitrice, *Quod in ea natum eſt, de Spiritu Sancto eſt.* *M.* Ratiocinationis tuæ inveſtigatio rata mihi eſſe videtur, non enim à veritate opinor eam deviare; ideoque quicquid à me [illegible] conabor inquirere; eo duce, qui ad ſeipſum inquirendum nos illuminat & [illegible]. Videtur ergo mihi conditionis naturarum cauſaliter proprietatem Deo patri Theologiam tribuere, *In principio,* inquit, *fecit Deus cœlum & terram:* item alibi, *Omnia in ſapientia feciſti:* item, *Qui feciſti mundum de materia informi:* & alibi: *Omnia quæcunque voluit Deus, fecit in cœlo & in terra, in mari & in omni abyſſo,* & cætera mille. In Verbo autem rationis omnium rerum ſubſtantias eſſe conditas perhibet, prædictis eiſdem teſtimoniis atteſtantibus, *In principio fecit Deus cœlum & terram,* & *Omnia in ſapientia feciſti.* Non enim aliud eſt principium, aliud ſapientia, aliud Verbum; ſed his omnibus nominationibus unigenitus filius Dei, in quo & per quem omnia à patre facta ſunt, pro-

pric

pri ſignificatur. Apoſtolus item, in quo vivimus, inquit, movemur & ſumus, idem ipſe eſt imago Dei inviſibilis, primogenitus omnis creaturæ, in quo creata ſunt omnia in cœleſtibus & in terra: ſive viſibilia ſive inviſibilia, ſive ſedes, ſive dominationes, ſive principatus, & poteſtates, & omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt. Omnium vero cauſarum, quas pater in Verbo ſuo univerſaliter & eſſentialiter creavit, diſtributionem Spiritui Sancto eandem Theologiam reperimus applicare. Si enim ipſi divinarum donationum partitio, diſtributioque (teſte Apoſtolo) datur, cur non etiam primordialium cauſarum ſubſtantialiter in Verbo conditarum diviſio daretur? *Aliis* enim, inquit, *per Spiritum datur ſermo ſapientiæ, aliis ſcientiæ* ſec. e. ſ. *aliis fides in eodem Spiritu, aliis donationes Sancto in eodem Spiritu, aliis autem oper. virt. aliis prophetiæ, aliis diſcretio Spirituum, aliis autem g. linguarum, aliis interpretatio ſermonum: omnia autem hæc operatur unus atque idem S. D. S. P. V.* hoc etiam ex Scriptura Geneſeos poſſumus argumentari, ubi ſcriptum eſt, *& Spiritus Dei fovebat aquas*: ad quid enim aliud æſtimandus Spiritus Dei primordialium cauſarum aquas foviſſe, fœcundaſſe, nutriſſe, niſi ut ea quæ informiter unitimque ac ſimpliciter in verbo facta ſunt, per differentias generum formarum, totorumque ac partium, numerorumque omnium diſtribueret atque ordinaret: & ſi nemo ſane credentium recteque intelligentium hæſitat affirmare, Spiritualia dona quæ Propheta Iſaias ſuper Caput Eccleſiæ quod eſt Chriſtus requietura phophetavit, non per alium niſi per Spiritum Sanctum Deo verbo incarnato diſtributa eſſe; quid mirum, ſi Eccleſiæ quæ eſt corpus ejus, non ſolum dona gratiæ per Chriſtum, ſed & dona naturæ per eundem Chriſtum idem Spiritus dividat & det? Inſuper & omni creaturæ viſibili & inviſibili donum eſſentiæ tribuit; ut ſunt quæ ſolummodo ſunt; donum vitæ viventibus, quo vivunt: ſentientibus donum ſenſus, quo ſentiunt: rationalibus rationis donum, quo naturas rerum ratiocinandi actu ac vera diligentiâ perquirunt & inveniunt: intellectuallibus intelligendi donum, quo circa Deum, cauſam videlicet donationum omnium, incognite ac ſuper omnem creaturam voluntatis ineffabili motu, mirabilique renitu. Nam myſticum Zachariæ Prophetæ candelabrum, ut de Moſaico ſileam, dum ad ipſum pertinet Myſterium, Eccleſiam ſignificat. Lampas vero ejus deſuper poſita, paternum eſt lumen ac verum *quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Dominus noſter, id eſt Chriſtus, qui quoniam pro nobis, ex nobis, in noſtræ carnis naturâ, & conceptus eſt & natus eſt, & apparuit mundo, ſuper candelabrum Eccleſiæ lampas dicitur, dum ſit ſecundum naturam ipſa Dei & patris ſupernaturalis ſapientia & verbum. Super quem, primo quod ſecundum intelligentiam humanitatis caput Univerſi corporis Eccleſiæ eſt, donationes Sancti Spiritus quæ ſeptenario numero ſignificari ſolent, requieſcunt; divina ſiquidem dona quæ per Spiritum Sanctum diſtribuuntur Eccleſiæ, quoniam ab uno ſpiritu diſtribuuntur, ab ipſius capite, Chriſto dico, inchoantia, nomine ipſius Spiritus ſolent ſignificari. Non enim Spiritus ipſe ſecundum naturam donum dici poteſt, ſed diſtributor donorum; ideoque ſeptiformis dicitur, qui plenitudinem divinorum quæ ſeptenario inſinuatur numero, univerſaliter proprieque dividit Eccleſiæ. Ipſe enim ſpiritus coeſſentialis eſt patri & filio ſecundum divinitatem; ſuper quem, filium dico, divinas donationes quas diſtribuit, requieſcere facit ſecundum humanitatem: *& requieſcit*, inquit Propheta, *ſuper eum Spiritus Domini*, & ſi apte diceret, & requieſcent ſuper ipſum dona, quæ dividit Spiritus Dei, *ſpiritus ſapientiæ*, & i. *Spiritus conſilii* & f. *Spiritus ſcientiæ* & p. *& replebit eum Spiritus timoris Dei*, quos omnes, id eſt, quas omnes donationes Spiritus, caput Eccleſiæ quod eſt Chriſtus primo ſecundum humanitatem accipiens corpori ſuo Eccleſiæ ſuæ per Spiritum Sanctum partitur: ipſe autem Spiritus Sanctus ſicut in naturâ ſecundum eſſentiam ſubſiſtit Dei & patris, ſic & filii in naturâ eſt ſecundum eſſentiam; quia ex patre ſubſtantialiter per filium natum ineffabiliter procedit: ac per hoc dona quæ diſtribuit non ſua ſolummodo ſunt, ſed & patris ex quo procedit, & filii à quo, & per quem procedit; & ne æſtimes multiformes donationes Spiritus, quibus multiformia peccati genimina expelluntur ab Eccleſiâ penituſque extinguuntur, ſolas per Spiritum diſtributas. Facit enim ſapientia in temptationem inſipientiæ, intellectus ſtultitiæ ablationem, conſilium in diſcretionis deſtructionem, fortitudo infirmitatis ſolutionem, ſcientia ignorantiæ abolitionem, pietas impietatis, & in ipſâ operum pravitatis perſecutionem. Timor abigit cæcitatem conceptus. Sed & præter hæc dona gratiæ, quibus & purgatur & ædificatur, & illuminatur, & perficitur Eccleſia,

I

ſia, bonorum omnium donationes quæ & ſecundum eſſentiam ſunt, & ſecundum naturalia accidentia, non aliunde venire quis dubitet fidelium niſi ex cauſa omnium bonorum, ex patre dico, ex quo, omnia per filium in quo ſunt omnia; nec eorum per alium niſi per Sanctum Spiritum eſſe diſtributionem qui dividit omnia omnibus prout vult. *Omne*, inquit Theologus, *datum optimum; & d. p. d. ē. d. a. p. l.* hoc eſt, à patre omnium bonorum quæ ſunt ſecundum naturam, & quæ ſunt ſecundum gratiam. Pulchre ſiquidem lumina dicuntur omnia dona, quæ ex ingenito lumine per genitum lumen deſcendunt, & per procedens lumen, prout eſt capacitas naturæ, & largitas gratiæ, in uniuſcujuſcunque ſive generalis ſive ſpecialis eſſentiæ individuam ſubſtantiam dividuntur. Nam quod Apoſtolus veluti ſoli homini videtur dicere, *O homo quid habes quod non accepiſti?* univerſaliter omni creaturæ viſibili & inviſibili poteſt dici. Nulla enim natura eſt creata quæ habeat quid præter quod à creatrice acceperit. Si enim eſt, ut prædiximus, inde accepit eſſe; ſi vivit, inde vivere: ſi ſentit, inde ſentire: ſi ratione fruitur, inde ratio: ſi intelligit, inde intellectus: Cæteraque id genus mille. Si igitur nil in naturâ rerum creatarum eſſe intelligitur, præter quod à creatore donatur, ſequitur nil aliud eſſe creaturam, ſive eſſentialiter, ſive ſecundum accidens, niſi creationis data & dona: donorum autem diſtributionem quandam quaſi Spiritui Sancto proprietatem Theologia dedicat. Omnia igitur quæ pater in filio facit, Spiritus Sanctus diſtribuit, & unicuique propria prout vult, dividit. Videſne igitur quomodo Theologia ſingulis divinæ bonitatis ſubſtantiis ſeu perſonis, ſuas veluti proprietates dare intelligitur. Patri enim dat omnia facere: Verbo dat omnes in ipſo univerſaliter, eſſentialiter, ſimpliciter, primordiales rerum cauſas æternaliter fieri: Spiritui Sancto dat, in verbo factas in effectus ſuos fœcundatas diſtribuere: hoc eſt in genera & ſpecies, numeros differentiaſque, ſive cœleſtium & ſpiritualium eſſentiarum corporibus omnino carentium; ſeu puriſſimis ſpiritualibuſque corporibus ex Catholico-elementorum ſimplicitate factis, adhærentium; ſeu ſenſibilium hujus mundi viſibilis univerſalium vel particularium ſeparatarum locis, temporibus mobilium, qualitate & quantitate differentium. Primordiales ſiquidem cauſas, ſive viſibili ſive inviſibili corpore, qualitate quoque & quantitate in ſeipſis omnino carere non irrationabiliter quis approbarit: inviſibile autem corpus dicimus, ſimplicem ac per ſe intellectam ſingulorum hujus mundi elementorum ſubſiſtentiam. Cœleſtes vero eſſentias, id eſt, angelicas virtutes, quamvis ultra hunc mundum ſenſibilem ſuæ naturæ intellectualis eſſentia non incongrue exiſtimentur eſſe: non omnino tamen conſultis Sanctorum patrum ſententiis ſpiritualibus corporibus judicandi ſunt privari. Non enim extraneis ſed ſuis adhærentibus ſibi ſemper ſpiritualibus corporibus, ſenſibus humanis quibus ſæpe apparent, credendi ſunt ſuccumbere: non quia operatio inſeparabilis unitatis divinarum ſubſtantiarum ſit ſegregata (quod enim pater facit, hoc & filius facit, hoc & Spiritus Sanctus facit) ſed quia divina Theologia ſingulis earum quaſdam proprietates videtur diſtribuere, veraciterque intelliguntur habere: in ſanctâ ſiquidem Trinitate & communis operationis cognoſcitur unitas, & diſcretarum operationum non excluditur proprietas. Si enim in eâ eſt eſſentiæ unitas, & ſubſtantiarum differentia, cur non & communis operatio atque differens in eâ crederetur & intelligeretur, non video; ut communi eſſentiæ communis attribuatur operatio, & ſubſtantiali Trinitati trina non auferatur actio.

23. Video plane & mihi videtur eſſe veriſimile, ac divinis eloquiis convenire, ſed utinam quâdam ſimilitudine ex noſtrâ naturâ aſſumptâ, quoniam Deo ſimilis eſſe perhibetur, quæ dicta ſunt de proprietatibus divinæ adminiſtrationis ſuaderes. *M.* Trinitatem noſtræ naturæ te latere non facile crediderim. *D.* Dic quæſo quæ ſit. *M.* Recordariſne quid in prioris libri diſputatione inter nos convenerat? Nonne nobis viſum eſt nullam naturam eſſe quæ non in his tribus terminis intelligitur ſubſiſtere, qui à Græcis ut ſæpe diximus, ȣ̓σία, δύναμις, ἐνέργεια, appellantur: hoc eſt, eſſentia, virtus, operatio. *D.* Recordor ſane, firmiſſimeque teneo. *M.* Noſtra itaque natura quæ humana dicitur, eo quod eam omnes homines participant, eſſentiâ, virtute, & operatione ſubſiſtit. *D.* Neminem peritorum divinæ Philoſophiæ de hoc dubitare æſtimarim. *M.* Quid tibi videtur? Num noſtra natura (teſte ſancta Scriptura) ad imaginem & ſimilitudinem Dei condita eſt? *D.* Liberaliter agis: qui de hoc dubitare homo non eſt. *M.* Putaſne ipſum Deum qui ad imaginem ſuam noſtram creavit naturam, corpus eſſe, an ſpiritum? *D.* Hinc quoque hæſitare ridiculum eſt. Deus enim

eſt

eſt Spiritus, *& qui adorant eum, in Spiritu & veritate adorant.* *M.* Non ergo ſecundum corpus, ſed ſecundum animam imago Dei noſtræ naturæ impreſſa eſt. *D.* Hoc quoque veriſſimum eſt fateri. *M.* Deus eſt Trinitas & Unitas, hoc eſt, tres ſubſtantiæ in unâ eſſentiâ, & una eſſentia in tribus ſubſtantiis vel perſonis: ſicut enim Græci μίαν οὐσίαν, τρεῖς ὑποστάσεις vel τρία πρόσωπα dicunt, id eſt unam eſſentiam, tres ſubſtantias vel perſonas; ita Romani unam eſſentiam, tres ſubſtantias vel perſonas: in hoc tamen videntur differre, quod Græcos, μίαν ὑπόστασιν, id eſt, unam ſubſtantiam dicere non reperimus; Latini vero unam ſubſtantiam, tres perſonas frequentiſſime ſolent dicere. Græci vero dicunt ὁμούσιον, ὁμάγαθον, hoc eſt, unius eſſentiæ, unius bonitatis, unius Deitatis: vel una eſſentia, una bonitas, una Deitas. Hæc autem nomina quæ apud Græcos inſeparabilitatem divinæ naturæ inſinuant, in Romanorum ſermonem non facile vertuntur, & nullo modo ad purum, ut arbitror; ideoque ſolus eorum intellectus ſeparatis verbis per περίφρασιν transfertur, ut eorum ſolummodo virtus intelligatur, quorum interpretatio de verbo ad verbum non exprimitur. *D.* Hoc totum fides Catholica Univerſalis Eccleſiæ fatetur, &, quantum datur, intelligit: Sed quorſum tendunt iſta? *M.* Non aliorſum niſi ut quæramus pro viribus, quomodo Trinitas noſtræ naturæ, Trinitatis creatricis imaginem & ſimilitudinem in ſeipſâ exprimat: hoc eſt, quid in eâ convenientius patri, quid filio, quid ſpiritui ſancto adjungendum. Convenientius dico: quamvis enim convenienter noſtræ naturæ Trinitas tota totius Trinitatis Divinæ imago eſt, (tota enim patris, tota filii, tota ſpiritus ſancti imaginem gerit:) in eâ tamen eſt quod veluti ſpecialius ſingulis perſonis accommodari videtur poſſe, ut arbitror. Nam & in ſe ipſâ noſtra Trinitas tota in ſingulis ſuis eſt: ſua enim eſſentia, & virtus, & operatio eſt; ſua virtus, & eſſentia, & operatio; ſua operatio, & eſſentia, & virtus: Sicut & pater in filio, & ſpiritu ſancto; & filius in patre, & in ſpiritu ſancto; & ſpiritus ſanctus in patre, & in filio eſt.

D. Nil mihi probabilius occurrit, quam ut patris imaginem, eſſentia; filii, virtus; ſpiritus ſancti, operatio, naturæ noſtræ accommodet. Paterna ſiquidem ſubſtantia, quæ de ſe ſubſtantiam filiolitatis genuit, & proceſſionis ſubſtantiam ex ſe emiſit, non immerito dicitur principalis ſubſtantia, non quod una eſſentia Sacræ Trinitatis ſit ſeparabilis; eſt enim una atque individua: ſed quòd ſubſtantialibus differentiis, dum ſit una, non careat. Eſt enim Deitas genitrix, & Deitas genita, & procedens Deitas; & dum ſit una Deitas individua, non tamen ſubſtantialibus differentiis indiſcreta. Virtus quoque non incongrue Deo Filio adjungitur, quoniam ſæpe virtus Patris à Theologia nominatur. Sed ut unum à pluribus teſtimoniis accipiamus, audi Apoſtolum, *Inviſibilia enim ejus per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur; ſempiterna quoque ejus virtus & æternitas.* In hoc enim loco, virtutem patris, ſapientiam patris, filium dico, intelligimus, æternitatem vero Spiritum Sanctum, teſte *Maximo*, venerabili magiſtro. Nam quod Spiritus Sanctus virtutis nomine in Scripturis ſolet appellari, teſtatur Evangelium, domino dicente mulierem αἱμοῤῥοοῦσαν, hoc eſt, fluxum Sanguinis patientem * ſanans: *Senſi à me exiſſe virtutem,* hoc eſt, Spiritum Sanctum, qui dividit dona Sanitatum. Quid dicam de operatione eſſentiali noſtræ naturæ? nonne aptiſſime Sancto Spiritui copulatur, cui veluti proprie operatio virtutum divinarumque donationum, & univerſaliter & proprie unicuique diviſio tribuitur? in naturæ igitur noſtræ eſſentiâ, paternæ ſubſtantiæ; in virtute vero ſubſtantiæ, filii; in operatione ſubſtantiæ, ſpiritus ſancti proprietas dinoſcitur. *M.* Reſponſionem tuam à veritate non diſcrepare arbitror. Sed vide quid tibi videtur de famoſiſſimâ noſtræ naturæ trinitate, quæ intellectu, & ratione, & ſenſu intelligitur: num diſſonat ab eâ quam prædiximus anima, eademque & hæc ipſa & non duæ quædam unius ejuſdemque noſtræ naturæ? ſenſum autem dico non exteriorem ſed interiorem, nam interior coeſſentialis eſt rationi atque intellectui, exterior vero quamvis plus ad animam pertinere quàm ad corpus videatur, non tamen eſſentiam animæ conſtituit; ſed (ut aiunt Græci) conjunctio quædam eſt animæ & corporis, ſoluto enim corpore & recedente vitâ penitus interimitur. Nam ſi in anima maneret, & ad ſubſtantiam ejus pertineret; eo profecto etiam extra corpus uteretur: at vero quia ſine corpore eo nec utitur, nec uti poteſt, relinquitur, nec in corpore ſoluto manere, nec animæ regimen corporis deſerenti adhærere. Nam & ipſa definitio, quâ ſanctus Auguſtinus exteriorem ſenſum voluit diffinire, intra ſubſtantiales animæ partes non videtur connumerari; *Senſus eſt,* inquit, *paſſio corporis, per ſe ipſam non latens animam.* Item alia, quæ dicit,

Senſus eſt ſenſibilium rerum phantaſia per inſtrumentum corporis aſſumpta. Similiter naturæ animæ non videtur eum conjungere, ſed velut internuncium corporis & animæ conſtituere, & ſiquis intentius græcæ linguæ proprietatem perſpexerit, duorum ſenſuum in homine proprietatem reperiet. In ea enim νῦς intellectus dicitur, λόγος, ratio; διάνοια, ſenſus, non ille exterior, ſed interior; & in his tribus eſſentialis trinitas animæ ad imaginem Dei conſtitutæ ſubſiſtit. Eſt enim intellectus & ratio, & ſenſus, qui dicitur interior & eſſentialis; exterior vero, quem corporis & animæ copulam diximus, αἴσθησις vocatur; inſtrumenta autem in quibus poſſidit αἰσθητήρια, quaſi αἰσθήσεως τήρια, hoc eſt, ſenſus cuſtodia. In eis enim ſenſus cuſtoditur & operatur: & ſunt numero quinque, auditus, viſus, olfactus, guſtus, tactus. Nec te movere debet, quòd nominibus quinquepartiti ſenſûs quinquepartitum ejus inſtrumentum appellârim; nam frequentiſſimus & communis locutionis & ſacræ ſcripturæ uſus eſt, ſedes ſenſuum ipſorum ſenſuum nominibus appellare. Viſus enim vocatur oculus, & auris auditus, cæterique ſimiliter ſenſus ſuis inſtrumentis ſignificationem præſtant. Non autem propterea quinque-partitus ſenſus dicitur, quòd in ſeipſo quinario numero dividatur; eſt enim ſimplex & uniformis, & in corde veluti in loco principali ſedem poſſidet: ſed per quinque-partitum corporis inſtrumentum, veluti per quaſdam cujuſdam civitatis quinque portas, ſenſibilium rerum ſimilitudines ex qualitatibus & quantitatibus exterioris mundi venientes, cæteriſque quibus ſenſus exterior formatur, interius recipit; & veluti hoſtiarius quidam internunciuſque ea quæ extrinſecus introducit præſidenti interiori ſenſui annunciat. *D.* Neque me movet ſenſuum nominibus inſtrumenta ſignificari. Neque duorum ſenſuum differentia, quam ad purum diſcreviſti, me latet, ut opinor. Et quid de prædictâ trinitate naturæ noſtræ ſentio, pro ingenioli mei captu ediſſeram. Duæ trinitates videntur eſſe, quibus noſtra natura, quantam ad imaginem Dei facta eſt, probatur ſubſiſtere: ſed conſultâ veritate, non re ipsâ, ſed ſolis nominibus à ſe invicem diſcrepare reperiuntur. Nam νῦς & ὀσία, hoc eſt, intellectus & eſſentia excelſiſſimam noſtræ naturæ partem ſignificant, immo excelſiſſimum motum. Siquidem (ut tu ipſe intelligis) non aliud eſt noſtræ naturæ
“ eſſe, & aliud moveri, eſſentia enim ejus eſt motus circa Deum & creaturam ſtabilis,
“ & mobilis ſtatus. Sed dum movetur circa Deum, qui ſuperat omnia, maximus motus ejus dicitur; dum vero circa primordiales cauſas verſatur, quæ proximæ immediate poſt deum ſunt, veluti medio quodam moderamine intelligitur moveri: quando autem primordialium cauſarum effectus ſive viſibiles ſive inviſibiles perſpicere conatur, extremum ſui motum pati dinoſcitur, non quia idem motus ſubſtantialis augeri vel minui in ſeipſo poſſit; ſed quod ſecundum dignitatem rerum, circa quas volvitur, & minimus & medius, & maximus eſſe indicatur. Eſſentia itaque animæ noſtræ eſt intellectus, qui univerſitati humanæ naturæ præſidet, qui circa Deum ſupra omnem naturam incognite circumvehitur. Λόγος vero, vel δύναμις, hoc eſt, ratio & virtus, ſecundam veluti partem inſinuat; non irrationabiliter, quia circa principia rerum, quæ primo poſt Deum ſunt, circumferuntur. Tertia vero pars, διανοίας & ἐνεργείας, id eſt, ſenſûs & operationis vocabulis denominatur, & veluti extremum humanæ animæ obtinet locum; nec immerito, quum circa effectus cauſarum primordialium, ſive viſibiles, ſive inviſibiles ſint, circumvolvitur. Ac per hoc non duas ſubſtantiales trinitates, ſed unam eandemque ad ſimilitudinem creatoris ſui conditam oportet nos intelligere. Sed miror quâ de cauſa vitam ipſam, quæ à Græcis θρεπτικὴ & αὐξητικὴ, à noſtris vero nutritiva & auctiva (nutrit enim corpora, & incrementa eis præſtat) nec veluti quartam ſubſtantialem humanæ naturæ partem, nec intra ſubſtantialem trinitatem enumeratam à te video, ac veluti penitus prætermiſſam, & nullo modo ad naturæ noſtræ conſtitutionem pertinentem. *M.* Non mireris, non enim ſine cauſa hoc fecimus. Siquidem nunc non de univerſa humana natura ſermo eſt, quæ veluti quinque partibus, hoc eſt, corpore vitalique motu, ſenſu, & ratione conſtare videtur, & intellectu; ſed de ea ſolummodo parte, in qua imago & ſimilitudo conditoris perſpicitur; hoc eſt, de intellectu & ratione & ſenſu interiori, vel (ut ita dicam) eſſentia, virtute, & operatione. In hoc enim ternario ſummæ & ſacræ trinitatis imago expreſſa cognoſcitur. Nam de vitali motu, quo anima corpus & nutrit, & in unum colligit & vivificat, & miniſtrat, eique incrementum dat, deque ipſo corpore, quod totius [illegible] extremum obtinet locum, alius diſſerendi locus erit, dum de naturis ſenſibilibus, Deo duce, diſputabitur, quæ pars quoniam extra proprietatem intelligibilis noſtræ eſſentiæ,

tiæ, qua ad imaginem Dei conditi ſumus, dinoſcitur, propterea à nobis præſentialiter intermiſſa eſt, dum ſit motus quidam extra naturam primordialiter conditus, ſubſtantiali noſtræ operationi, quæ ſenſus interior (ut diximus) vocitatur, ſubjectus, inque pœnam peccati additus: quo videlicet motu ea quæ poſt peccatum humanæ naturæ ſuperaddita ſunt, adminiſtrat. Corpus hoc corruptibile dico, atque mortale, locis temporibuſque varium, partium ſuarum numero diſcretum, ſpatiis diſtentum, incrementis deſcrementiſque ſubditum, qualitatibus quantitatibuſque diverſis ſubjectum, ad omnes irrationabiles motus pronum carnalis adhuc animæ, merito ſuæ inobedientiæ ſuperbiæque diverſis calamitatibus involutæ hoſpitium, cæteraque, quæ de infelicitate in hanc vitam humanæ naturæ ex felicitate Paradiſi expulſæ, & dici & experimento cognoſci poſſunt. Motus itaque humanæ naturæ ad ea adminiſtranda quæ ſibi ad vindictam prævaricationis divini præcepti adjuncta ſunt (vindictam autem dico, non iraſcentis Dei ultionem, ſed miſerentis exercitationem) non irrationabiliter extra terminos eſſentialis noſtræ trinitatis relinquitur, Et ne æſtimes nos his verbis docere velle, prædictam humanæ naturæ trinitatem ad imaginem Dei in Paradiſo conditam, priuſquam peccaret, omnino corpore caruiſſe, abſit à nobis hoc credere, aut quodammodo putare; ſemel enim & ſimul animas noſtras & corpora in Paradiſo conditor creavit, corpora dico cœleſtia, ſpiritualia, qualia poſt reſurrectionem futura ſunt. Tumida namque corpora, mortalia, corruptibilia, quibus nunc opprimimur, non ex naturâ, ſed ex delicto occaſionem ducere, non eſt dubitandum. Quod ergo naturæ ex peccato adolevit; eo profecto renovata in Chriſto, & in priſtinum ſtatum reſtituta, carebit. Non enim poteſt naturæ eſſe coæternum, quod ei adhæret propter peccatum; & intra ſubſtantiales ejus conſtitutiones non connumerari, non incongruum arbitror. *D.* Planè non incongruum; ſed ratæ ſubtilique inveſtigationi & inventioni rationabilis naturæ convenientiſſimum. Quorſum vero hæc nondum video.

M. Patiens eſto. Non enim res parva inter nos quæritur, nec niſi multis diligentiſſimè ratiocinationis ambagibus & inveſtigari & inveniri poteſt, ſi tamen ad purum inveniri poteſt. Nulli enim mortali ſenſui, quamvis videatur acutè inquirere, licet hoc promittere, ne incautus redarguatur eſſe, quod ſuas vires ſuperat invenire per ſe ipſum promittens. Nam ſi invenitur, non ipſe, qui quærit; ſed ipſe, qui quæritur, & qui eſt lux mentium, invenitur. Quærimus namque, ni fallor, quomodo ex argumento ſubſtantialis trinitatis noſtræ naturæ ad imaginem Dei creatæ, ſummam illam trinitatem, quæ Deus eſt, ejuſque veluti proprias in natura condita operationes ſingulis perſonis diſtributas poſſumus inveſtigare. *D.* Id ipſum, non aliud quærimus. Et ordo rerum exigit, ut ſic veritatem quæramus, argumento ſiquidem imaginis ipſa veritas, cujus imago eſt, quærenda eſt, quæ quanto ſtudioſius laborioſiúſque inquiritur, tanto ardentius diligitur, & apertius invenitur. Quid enim prodeſt illa velocitas, quam pura veritatis contemplatio effugit, aut quid nocet ipſa tarditas, cui deſiderata facies occurrit?

M. Itaque ratiocinationis noſtræ exordium ex verbis venerabilis Maximi ſumamus, non eiſdem ſermonibus connexim, ſed eodem ſenſu utentes. *D.* Ingredere quoquo modo vis ratiocinandi viam. *M.* Tres univerſales motus animæ ſunt. Quorum primus eſt ſecundum animum, ſecundus ſecundum rationem, tertius ſecundum ſenſum. Primus quidem motus ſimplex eſt, & ſupra ipſius animæ naturam, & interpretatione caret, hoc eſt, cognitione ipſius circa quod movetur; per quem circa Deum incognitum mota, nullo modo ex ullo eorum quæ ſunt, ipſum propter ſui excellentiam cognoſcit ſecundum quod quid ſit; hoc eſt, in nulla eſſentia ſeu ſubſtantia, vel in aliquo quod dici vel intelligi valeat, eum reperire poteſt. Superat enim omne quod eſt, & quod non eſt, & nullo modo diffiniri poteſt, quid ſit.

Secundus vero motus eſt, quo incognitum Deum cognoſcimus, ſecundum quod cauſa omnium ſit. Diffinit enim Deum cauſam omnium eſſe, & eſt motus iſte intra animæ naturam, per quem ipſa naturaliter mota omnes naturales rationes omnium formatrices, quæ in ipſo cognito ſolummodo per cauſam (cognoſcitur enim quia cauſa eſt,) æternaliter factæ ſubſiſtunt, operatione ſcientiæ ſibi ipſi imponit, hoc eſt, in ſe ipſa per earum cognitionem exprimit, ipſaque cognitio à primo motu naſcitur in ſecundo.

Tertius motus eſt compoſitus, per quem, quæ extra ſunt, anima tangens veluti ex quibuſdam ſignis apud ſeipſam viſibilium rationes reformat, qui compoſitus dicitur,

non quod in ſeipſo ſimplex non ſit, quemadmodum primus & ſecundus ſimplices ſunt; ſed quod non per ſeipſas ſenſibilium rerum rationes incipit cognoſcere. Primo ſiquidem phantaſias ipſarum rerum per exteriorem ſenſum quinquepartitum ſecundum numerum inſtrumentorum corporalium, in quibus & per quæ operatur, accipiens, eaſque ſecum colligens, dividens, ordinans, diſponit; deinde per ipſas ad rationes earum, quarum phantaſiæ ſunt, perveniens, intra ſeipſam eas rationes dico format atque confirmat. Et nec te moveat, quod paulo ante exteriorem ſenſum phantaſiam rerum ſenſibilium eſſe diffinivimus; nunc vero per eam ad phantaſias earundem ſenſibilium rerum pervenire docemus. Prædictus enim tertius motus ex phantaſiis rerum exteriorum per exteriorem ſenſum ſibi nunciatis moveri incipit. Phantaſiarum enim duæ ſpecies ſunt, quarum prima eſt, quæ ex ſenſibili natura primo in inſtrumentis ſenſuum naſcitur, & imago in ſenſibus expreſſa proprie vocatur; altera vero eſt ipſa, quæ conſequenti ordine ex prædicta imagine formatur, & eſt ipſa phantaſia, quæ proprie ſenſus exterior conſuevit nominari; & illa prior corpori ſemper adhæret, poſterior vero animæ; & prior quamvis in ſenſu ſit, ſeipſam non ſentit: poſterior vero & ſeipſam ſentit, & priorem ſuſcipit. Dum vero tertius ille motus phantaſias rerum viſibilium deſerit, nudaſque omni imaginatione corporeâ rationes ac per ſe ſimplices pure intelligit, ipſe quoque ſimplex ſimpliciter, hoc eſt, univerſales univerſaliter rationes viſibilium omni phantaſia abſolutas, inque ſemetipſis puriſſimè ac veriſſimè perſpectas per medium motum primo motui renunciat. Ipſe vero primus motus, quodcunque ex tertio per medium, & ex ipſo medio immediatè in moderationibus rerum creatarum percipit, per ſeipſum immediate incognito quidem (incognito vero quod cauſa omnium eſt) principiiſque omnium rerum, hoc eſt, principalibus cauſis ab eo & in eo factis, & à ſe diſtributis refert, hoc eſt, à Deo per ipſas in omnia quæ poſt ſe ſunt, procedere, & iterum per ipſas in ipſum intelligit recurrere. Animæ igitur purgatæ per actionem, illuminatæ per ſcientiam, perfectæ per Theologiam motus, quo ſemper circa Deum incognitum æternaliter volvitur, ultra & ſuam & omnium rerum naturam ipſum Deum omnino abſolutum ab omnibus, quæ & dici & intelligi poſſunt, necnon omnibus, quæ nec dici, nec intelligi poſſunt, & tamen quodammodo ſunt, intelligens, eumque eſſe aliquid eorum, quæ ſunt, & non ſunt denegans, & omnia quæ de ipſo prædicantur, non proprie ſed tranſlative de ea prædicari approbans, νοῦς, à Græcis, à noſtris intellectus vel animus vel mens dicitur, & ſubſtantialiter eſt, & principalis pars animæ eſſe intelligitur. Non enim aliud eſt animæ eſſentialiter eſſe, & ſubſtantialiter moveri. Ipſa ſiquidem in motibus ſuis ſubſiſtit, ſuique motus in ipſa ſubſiſtunt, eſt enim ſimplex natura & individua, motuumque ſuorum ſubſtantialibus differentiis ſolummodo diſcreta. Nam ſi cœleſtes eſſentias, quas cœleſtes virtutes Angelicaſque divina nominant eloquia, nil aliud eſſe ſubſtantialiter à ſanctis patribus traditur, niſi intelligibiles, æternos, inceſſabileſque motus circa principium omnium, à quo, & per quem, & in quo, & ad quem, & moventur & ſubſiſtunt (eſt enim iſte circularis motus cœleſtium virtutum circa ſuum principium, ab eo videlicet ut à principio; per ipſum, & per rationes ſuas per ipſum conditas, in ipſo ut in legibus ſuis naturalibus, quæ in ipſo ſunt, extraque quas egredi nec volunt, nec poſſe volunt; in ipſum quippe ut in finem ſuum redeunt, & in ſola intelligentia talis motus eſt; intelligunt enim ſe ab ipſo eſſe, & per ipſum, & in ipſo intellectum ſuum exerceri, & nullum alium finem præter ſe habere non ignorant), quid obſtat, ne ſimiliter intelligamus humanos intellectus indeſinenter circa Deum volvi, quum ab ipſo, & per ipſum, & in ipſo, & ad ipſum ſunt? Eodem namque intelligibili circulo volvuntur, præſertim cum divina eloquia hominem ad imaginem Dei factum perhibeant, quod de Angelis dixiſſe apertè non reperitur. Aſtantes etiam & miniſtrantes Deo cœleſtes virtutes legimus, humanam vero naturam in verbo Dei Deum factam, & ſedere ad dextram Dei, & regnare fides teſtatur catholica. Quod enim poſt reſurrectionem omnium generaliter de omnibus hominibus Dominus dicit, *Erunt ſicut Angeli Dei in cælo*, non de condignitate naturæ, ſed de immortalitatis æqualitate, & quod omni ſexu corporeo omnique corruptibili generatione carebunt, intelligendum arbitror. Primam namque hominis conditionem ante peccatum in Paradiſo, hoc eſt, in cœleſti beatitudine æqualem Angelis, ac veluti connaturalem fuiſſe, non eſt incongruum credere. De his namque ambabus naturis, Angelica dico atque humana, Theologia pronuntiat, dicens,

dicens, *Qui feciſti cœlos in intellectu*, hoc eſt, ut eſſentialiter & ſubſtantialiter intellectus eſſent. Quoniam vero *homo, cum in honore eſſet, non intellexit, & comparatus eſt jumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt eis*, longe ex Angelica dignitate receſſit, inque mortalis hujus vitæ calamitatem cecidit. Poſtquam autem *Verbum caro factum eſt*, hoc eſt, Deus homo factus eſt; impletur quod in Pſalmo ſcriptum eſt, *Quid eſt homo quod memor es ejus, aut filius hominis, quia viſitas eum?* Admirans videlicet primæ conditionis humanæ naturæ altitudinem, *Minoraſti eum*, inquit, *paulo minus ab Angelis*, hoc eſt minorari eum merito ſuæ ſuperbiæ permiſiſti, & in turpitudinem irrationabilis vitæ cadere ſuâ propriâ voluntate reliquiſti. Deus enim facere, quod fieri ſinit, modo quodam loquendi dicitur, *Gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſt eum ſuper opera manuum tuarum, omnia ſubjeciſti ſub pedibus ejus*. Videſne quantum humana natura in primo homine poſt peccatum humiliata, & quantum in ſecundo homine, in Chriſto dico, per gratiam exaltata? Siquidem non ſolum ad priſtinum ſuæ naturæ ſtatum, de quo cecidit homo, reſtitutus; verum etiam ſuper omnes cœleſtes virtutes exaltatus. Ubi enim abundavit peccatum, ſuperabundavit gratia. Si igitur humana natura non ſolum ad dignitatem Angelicam in Chriſto renovata pervenit, verum etiam ultra omnem creaturam in Deum aſſumpta eſt, & quod factum eſt in capite, in membris futurum eſſe impium eſt negare: quid mirum, ſi humani intellectus nil aliud ſint, niſi ineffabiles inceſſabileſque motus? In his dico, qui digni ſunt circa Deum, *In quo vivunt, & moventur, & ſunt*. Sunt quidem per rationes quibus exiſtunt: moventur per rationes virtutum, quibus bene exiſtere poſſunt: vivunt per rationes, quibus ſemper exiſtunt.

D. Non ſolum concedo, verum etiam intelligo excellentiſſimum animæ motum circa incognitum Deum ultra omnem creaturam veriſſimè vocari & ſubſiſtere intellectum: ſed quo modo vel quâ ratione intellectus, dum intra terminos humanæ naturæ concluditur, ſupra ſeipſum, omnemque creaturam poteſt aſcendere, ut circa incognitum Deum, qui longe ab omni creata natura remotus eſt, ſuos ſubſtantiales motus valeat perficere, non intelligo.

M. In hac parte theoriæ, quæ de intellectualibus rationalibuſque ſubſtantiis diſputat, dum pervenitur ad conſiderandum, quomodo natura creata extra ſeipſam poteſt aſcendere, ut creatrici naturæ valeat adhærere, omnis de potentia naturæ ratiocinationum inquiſitio deficit. Non enim ibi naturæ ratio, ſed divinæ gratiæ ineffabilis & incomprehenſibilis altitudo conſpicitur. Nulli ſiquidem conditæ ſubſtantiæ naturaliter ineſt virtus, per quam poſſit & terminos naturæ ſuæ ſuperare, ipſumque Deum immediate per ſeipſum attingere; hoc enim ſolius eſt gratiæ, nullius vero virtutis naturæ. Hinc Apoſtolus fatetur ſe ignoraſſe, *Quomodo raptus eſt in Paradiſum*, dicens, *ſcio hominem raptum, ſed neſcio in corpore, an extra corpus*, acſi diceret, non enim in naturalibus animæ motibus in corpore, vel extra corpus, video ullam virtutem, per quam rapi poſſim in tertium cœlum: Deus ſolus ſcit, cujus gratiâ ſolâ raptum me fuiſſe non ignoro. Nulla ſiquidem natura per ſeipſam poteſt aſcendere in illum locum, ubi Dominus ait. *Ubi ego ſum, illic & miniſter meus erit*.

D. Quanquam breviter, ſat tamen clare eſt reſponſum, ideoque quod inſtat, ad ſecundum animæ motum, conſiderandum mentis aciem dirige.

M. Motus animæ ſecundus eſt (ut diximus) qui & intra terminos naturæ continetur, ipſumque Deum ſecundum cauſam diffinit, Hoc eſt, illud ſolummodo de Deo incognito quidem cognoſcit, quod omnium, quæ ſunt, cauſa ſit; & quod primordiales omnium cauſæ ab eo, & in eo æternaliter conditæ ſint, earumque cauſarum, quantum datur ei, intellectarum ipſi animæ, cujus motus eſt, cognitionem imprimit: ut enim ex inferioribus ſenſibilium rerum imagines, quas Græci phantaſias vocant, anima recipit: ita ex ſuperioribus, hoc eſt, primordialibus cauſis cognitiones, quæ à Græcis Theophaniæ, à Latinis divinæ apparitiones ſolent appellari, ſibi ipſi infigit, & per ipſas quandam de Deo notitiam percipit; per primas cauſas dico, non ut intelligat, quid ſubſtantialiter ſunt; hoc enim ſuperat omnem animæ motum; ſed ut univerſaliter cognoſcat, quia ſunt; inque ſuos effectus ineffabili proceſſione profluunt. Et hic eſt motus, qui à Græcis λόγος vel δύναμις, à noſtris vero ratio, ſeu virtus vocatur, & ex primo motu naſcitur, qui eſt intellectus. Sicut enim quidam ſapiens artifex artem ſuam de ſeipſo in ſeipſo gignit, & in ipſâ, quæ ſibi facienda ſunt, prænoſcit, eorumque cauſas priuſquam appareant actu, & opere univerſa-

verſaliter atque cauſaliter creat; ſic intellectus de ſe, & in ſe, ſuam rationem genuit, in qua omnia, quæ vult facere, præcognoſcit, cauſaliterque præcreat. Nam non aliud dicimus eſſe conſilium, præter artificioſæ mentis conceptum. Secundus itaque motus animæ eſt ratio, quæ veluti quidam obtutus ſubſtantialis in animo intelligitur, ac veluti ars ab ipſo de ſeipſo in ſeipſo genita, in qua ea, quæ vult facere, præcognoſcit, & præcondit. Ideoque non immerito forma ejus nominatur; ſiquidem ipſe per ſe ipſum incognitus eſt, ſed in ſua forma, quæ eſt ratio, & ſibiipſi & aliis apparere incipit. Nam quemadmodum cauſa omnium per ſeipſam, nec à ſeipſa, nec ab aliquo inveniri poteſt, qui ſit; in ſuis vero Theophaniis quodam modo cognoſcitur; ita intellectus qui ſemper circa eum volvitur, & ad ejus imaginem omnino ſimilem conditus eſt, nec à ſe ipſo, nec ab aliquo intelligi poteſt, quid ſit; in ratione autem quæ de ipſo naſcitur, incipit apparere. Quod vero dixi cauſam omnium & intellectum à ſeipſis non intelligi, quid ſint; quâ ratione poteſt eſſe paulo poſt conſiderabitur. De ſecundo motu, quid ſit, & unde originem ducit, ſatis dictum, ut opinor. *D.* Sat planè.

M. Tertius itaque reſtat motus, qui circa ſingulas ſingularumque rerum rationes, quæ ſimpliciter, hoc eſt, univerſaliter in primordialibus cauſis conditæ ſunt, verſatur. Et cum ex ſenſibilium rerum phantaſiis per exteriorem ſenſum ſibi nunciatis motus ſui ſubſtantialis ſumat exordium, ad puriſſimam rerum omnium diſcretionem per rationes proprias in eſſentias generaliſſimas, inque genera generaliora, deinde in formas ſpecieſque ſpecialiſſimas, hoc eſt, in numeros innumerabiles infinitoſque, immutabilibus tamen naturæ ſuæ analogiis finitos, pervenit; & ille motus eſt, qui Græcè διάνοια vel ἐνέργεια, Latinè vero ſenſus vel operatio vocatur; ipſum dico ſenſum, qui ſubſtantialis eſt, & interior, qui ſimiliter ab intellectu procedit per rationem. Omne ſiquidem quod intellectus ex primordialium cauſarum gnoſtico contuitu arti ſuæ, hoc eſt, rationi imprimit per ſenſum ſuum ex ſe procedentem, ejuſque operationis nomine appellatum, in proprias rationes ſingularum rerum, quæ primordialiter in cauſis univerſaliterque creatæ ſunt, dividit. Cunctæ quidem eſſentiæ in ratione unum ſunt, ſenſu vero in eſſentias differentes diſcernuntur. Omnium itaque eſſentiarum ex ſuorum principiorum ſimpliciſſimâ unitate per intellectum ſimpliciſſimam cognitionem ratio percipit; ſed ſenſus ipſam ſimplicitatem per differentias ſegregat. Similiter rerum genera uniformiter & ſimpliciter in ſuis univerſalibus cauſis, & in ſeipſis per intellectum ratio cognoſcit, illam vero generaliſſimam ſimplicitatem in ſeipſa individuam nulliſque differentiis obnoxiam, nullis accidentibus ſubjectam, nullis ſpatiis diſtentam, nullis partibus compoſitam, nullo locali vel corporali motu variam, in diverſa genera differentiaſque prædictas, aliaſque mille, ſenſus partitur; id ipſum eſt in differentibus formis, quæ conſultâ ratione in generibus ſuis unum ſunt, ſenſu tamen operante per naturales diſtinctiones à ſe invicem diſcernuntur, hoc eſt, quo modo naturalibus motibus divinâ providentiâ regente, jubente, adminiſtrante, in diſcretas rerum multiformitates dividuntur, ipſe intellectus per conſubſtantialem ſibi ſenſum ſine errore inveſtigat & perſequitur, certiſque regulis comprehendit. Quid dicam de infinitis numeris, qui quanto interioris ſenſus actione ſive in ſeipſo, ſive in rerum natura multiplices fiunt; tanto ratione conſiderata in ſuis formis univerſaliter & ſimpliciter unum ſunt, & ut breviter colligamus, quodcunque anima per primum ſuum motum, qui eſt intellectus de Deo & primordialibus cauſis uniformiter & univerſaliter cognoſcit, ſecundo ſuo motui, qui eſt ratio, eodem modo uniformiter univerſaliterque infigit. Quod autem à ſuperioribus per intellectum in ratione formatum accipit, hoc totum in diſcretas eſſentias, in diſcreta genera, in diverſas formas, in multiplices numeros per ſenſum inferioribus effectibus diſtribuit. Et ut apertius dicam, quodcunque anima humana per intellectum ſuum in ratione ſua de Deo deque rerum principiis uniformiter cognoſcit, hoc totum per ſenſum in cauſarum effectibus multipliciter intelligit; & iterum totum quod per ſenſum multipliciter ſparſum in effectibus intelligit, per rationem in cauſis unum uniformiter ſubſiſtere perſpicit, Omnia vero ex una omnium cauſa & multiplicationis momentum incipere, & unitatis ſimplicitatem, quâ in eâ æternaliter & incommutabiliter ſubſiſtunt, nullo modo deſerere; totiuſque ſui motûs finem, & in ea terminare per intellectum puriſſimè cognoſcit. De tribus animæ motibus, hoc eſt, de intellectu,

qui

qui etiam eſſentia; & de ratione, quæ virtus; & de ſenſu, qui operatio dicitur, ſufficienter ſuaſum, ut opinor. *D.* Lucidiſſimè ac multipliciter.

XXIV. *M.* Intuere itaque, acieque mentis, tota ambiguitatis caligine depulsâ, cognoſce, quàm clarè, quàm expreſſe divinæ bonitatis ſubſtantialis trinitas in motibus humanæ animæ rectè eos intuentibus arridet, ſeque ipſam pie quærentibus ſe, veluti in quodam proprio ſpeculo ad imaginem ſuam facto limpidiſſime manifeſtat; & cùm ſit ab omni creatura remota, omnique intellectui incognita, per imaginem ſuam & ſimilitudinem veluti cognitam & comprehenſibilem intellectualibus oculis, ac veluti præſentem ſeipſam depromit, ultroque ſpecillam, in qua relucet, purificat, ut in ea clariſſimè reſplendeſcat una eſſentialis bonitas in tribus ſubſtantiis, quæ unitas & trinitas in ſeipſa per ſeipſam non appareret, quia omnem intellectum effugit eximiâ ſuæ claritatis infinitate, niſi in ſua imagine veſtigia cognitionis ſuæ imprimeret; Patris ſiquidem in animo, Filii in ratione, Sancti Spiritus in ſenſu apertiſſima luceſcit ſimilitudo. Nam quemadmodum filium artem omnipotentis Artificis vocitamus, nec immerito, quum in ipſo ſua quippe ſapientia Artifex omnipotens Pater ipſe omnia quæcunque voluit, fecit æternaliterque, & incommutabiliter cuſtodit: ita etiam humanus intellectus quodcunque de Deo, deque omnium rerum principiis puriſſimè incunctanterque percipit, veluti in quadam arte ſua, in ratione dico, mirabili quadam operatione ſcientiæ creat per cognitionem, inque ſecretiſſimis ipſius finibus recondit per memoriam. Ut autem pater opifex omnium omnipotens quæcunque in arte ſua, quæ eſt ipſius ſapientia & virtus, in Verbo ſuo in unigenito filio ſimul & ſemel, primordialiter, cauſaliter, uniformiter, univerſaliter condidit per Spiritum Sanctum ex ſe filioque procedentem, in primordialium cauſarum innumerabiles effectus dividit, ſive in eſſentias intelligibiles differentiaſque omnem ſenſum corporeum ſuperantes manârint, ſive in hujus mundi ſenſibilis varium multiplicemque ornatum locorum temporumque diſcretionibus variabilem profluxerint: ita intellectus, hoc eſt, principalis animæ motus ex intelligibilium rerum gnoſtica contemplatione formatus, omne quodcunque in arte rationis creat & reponit per ſenſum animæ interiorem, in ſingularum rerum ſive intelligibilium ſive ſenſibilium diſcretam inconfuſamque dividit cognitionem: omnia enim quæ intellectus in ratione univerſaliter conſiderat, particulariter per ſenſum in rerum omnium diſcretas cognitiones diffinitioneſque partitur. Vides itaque patrem in filio ſuo omnia quæcunque voluit, condidiſſe, & per Spiritum Sanctum ſuum particulariter diſtribuiſſe, & diſtribuere & diſtributurum eſſe, & ad ſimilitudinem trium divinitatis perſonarum cognoſce intellectum noſtrum omnia quæcunque de Deo cauſiſque rerum poteſt intelligere univerſaliter in ratione per cognitionem actu ſcientiæ creare, hoc eſt formas, & per ſenſum conſubſtantialem ſibi particulariter in ſingulas rerum diffinitiones, quas in ratione colligit, contemplationis virtute inconfuſæ dividere; hoc eſt, ſuam cognitionem unicuique cautiſſimæ diſcretionis contuitu accommodare. *D.* Hæc quodammodo mihi ſplendeſcunt, ſed quid diſtat inter operationem creatricis trinitatis & non creatæ, & actum trinitatis creatæ creantis nondum perſpicio; creantis, dico; non enim dubitamus trinitatem noſtræ naturæ, quæ non imago Dei eſt, ſed ad imaginem Dei condita, (ſola enim vera imago inviſibilis Dei eſt, & in nullo diſſimilis, unigenitum Dei Verbum Patri & Spiritui coeſſentiale) non ſolum de nihilo eſſe creatam, verum etiam ſub ſe adhærentes ſibi ſenſus ſenſuumque officinas, totumqe hoc corpus ſuum mortale dico, creare; ex Deo ſiquidem ad imaginem Dei ex nihilo facta eſt; corpus vero ſuum ipſa creat, non tamen de nihilo, ſed de aliquo: anima namque incorporales qualitates in unum conglutinante, & quaſi quoddam ſubjectum ipſis qualitatibus ex quantitate ſumente & ſupponente, corpus ſibi creat; in quo occultas ſuas actiones per ſe inviſibiles manifeſte aperiat, inque ſenſibilem notionem producat; ut jam in priori libro diſputatum eſt, & adhuc dum ad conſiderationem actionis primordialium cauſarum perventum fuerit, diligentiùs inveſtigabitur; nunc autem quod inſtat aperias flagito.

M. Hujus quæſtionis ſolutio facillima ac pene ſine ullo labore mihi videtur. Summa ſiquidem trinitas omnium rerum creatrix, & à nullo creata, omnia quæ fecit, de nihilo fecit. Proprium enim divinæ bonitatis eſt, ex non-exiſtentibus in exiſtentiam, quæ vult fieri, vocare. Nam & hoc nomen, quod eſt bonitas, non aliunde originem ducit, niſi à verbo Græco, quod eſt βοῶ, hoc eſt, clamo; βοῶ autem, & καλῶ, hoc eſt, clamo & voco, unum ſenſum poſſident; etenim qui vocat, ſæpiſſime

in clamorem erumpit. Deus ergo non inconvenienter bonus dicitur & bonitas, quia omnia de nihilo in eſſentiam venire intelligibili clamore clamat; ideoque Græce dicitur Deus καλὸς, id eſt, bonus, διὰ τὸ πάντα καλεῖν εἰς οὐσίαν, hoc eſt, eo quod omnia vocat in eſſentiam; cuncta ſiquidem, quæ naturaliter ſubſiſtunt, de nihilo in eſſentiam à conditore vocata ſunt per quinque-partitum univerſalis creaturæ motum. Quædam namque vocata ſunt, ut ſolummodo ſubſiſtant eſſentialiter; quædam ut ſubſiſtant & vivant: in quibuſdam ſubſtantiali vitæ ſenſus eſt additus; in quibuſdam vitali ſenſui ratio cumulatur; in quibuſdam ad prædictorum naturalium motuum perfectionem intellectus ſuperponitur. Et eſt primus motus in corporibus naturalibus; ſecundus in ea vita quâ ligna herbæque & vivunt & creſcunt; tertius in irrationabilibus animantibus; quartus propriè in humana; quintus in Angelica conſpicitur natura. Ex his quinque gradibus in condendis de nihilo rebus ſummæ ac ſacræ trinitatis bonitas perſpicitur, ineffabiliſque operatio manifeſtatur. Ea vero Trinitas, quæ in noſtra natura ad imaginem creatoris eſt condita, nihil creat de nihilo. Illud enim ſolius Dei eſt, & nullius creaturæ. Duplex vero ejus actio videtur; aut enim ea quæ de nihilo ſuus creator condidit rationabilibus intellectualibuſque ſuis motibus inveſtigat, & quæ in natura rerum puro intelligentiæ contuitu cognoſcit in intimis rationis ſuæ ſedibus diſponit, omniumque rerum, quas poteſt cognoſcere, cognitiones aut in unum colligit, hoc eſt, ut eodem exemplo utamur, eſſentiam in genera, genus in formas, formam in individua gnoſticâ operatione diſcernens; aut multipliciter dividit, ſingulas cognitiones ſingulis rebus, quarum cognitiones ſunt, diſtribuens; verbi gratia, genera in eſſentia, formas in genere, numeros individuorum in forma, ſcientiæ actu unum facit. Et hæc eſt principalis ſummaque rationalis naturæ operatio. Secunda vero eſt, quæ (ut diximus) in creatione ſui corporis cognoſcitur, inque ejus ſolicito regimine aperitur. Primò ſiquidem materiam ejus ex qualitatibus rerum ſenſibilium accipit, eique nullo temporali ſpatio interpoſito vitalem modum accommodat, quo ipſam materiam & vivificat & nutrit, inque augmenta perfectæ ſtaturæ per numeros locorum & temporum provehit, ſenſum quoque exteriorem ei præſtat, per quem omnium rerum, quas extrinſecus attingit, phantaſias recipit, & cætera, quæ de ſolicitudine aſſidua continentique actione animæ circa corpus ſuum reſq; corporeas, ſive ſenſibus præſens vigilando, ſive ab eis remota dormiendo, imagineſq; rerum, quas per ſenſus hauſerat, ſecum tractando, aut imagines imaginum fingendo, aut alimenta corporalia, quæ extrinſecus in ædificium corporis accipit, per occultos venarum nervorumque meatus, quos Græci poros vel arterias appellant, diſtribuendo, & cogitari & intelligi poſſunt. Ut enim ſumma Trinitas univerſitatem totius creaturæ, quam de nihilo condidit, providentiæ ſuæ regulis movet, regit, ordinat, & nihil perire, hoc eſt, penitus ad nihilum redire, ex his, quæ condidit, ſinit: ita noſtræ naturæ trinitas univerſitati corporis ſui omniumque ſenſuum ejus incolumitati providet, ipſumque vivificat & movet, & continet, quantum mortalis fragilitas ipſius permittit.

XXV. Sed vide ne his rationibus incipias conjicere ad animæ creationem temporali quodam ſpatio conditionem corporis præcedere. Sola ſiquidem dignitate excellentiaque naturæ præcedit anima corpus, non autem loco vel tempore, ſimul enim ac ſemel in illo uno homine, qui ad imaginem Dei factus eſt, omnium hominum rationes ſecundum corpus & animam creatæ ſunt. Nullo enim modo juxta moras temporum eſſentia animæ corporis eſſentiam, ſicut nec corporis eſſentia animæ eſſentiam, præcedit. Et ne me æſtimes primum illud eſſentiale corpus in Paradiſo conditum, ſola tamen ratione adhuc factum, ſicut & ipſa anima (in ipſo quippe generali & univerſali homine ad imaginem Dei facto omnes homines ſecundum corpus & animam ſimul & ſemel in ſola poſſibilitate condita ſunt, & in ipſo omnes peccaverunt, priuſquam in proprias ſubſtantias prodirent, hoc eſt, antequam unuſquiſque ſecundum Angelicam multiplicationem in ſua diſcreta differentia in anima rationali & ſpiritali corpore appareret: quod videlicet corpus incorruptibile æternaliter & coæternaliter animæ adhæreret ſi non peccaret, in quo omnes homines reſurrecturi ſunt:) ab anima creari dixiſſe. Illud enim ab uno omnium creatore immediate ſimul cum rationali anima in cœleſti beatitudine, immo ad cœleſtem beatitudinem ſubſtantialiter conditum eſt, ſubſtantialiter autem dico, quia uniuſcujuſque creaturæ vera eſt ſubſtantia ſua in primordialibus cauſis præcognita, conditaque ratio, quâ Deus diffinivit, ſic & non aliter erit. Ad beatitudinem quoque dixi, non enim video quomodo homo beatitudinem perderet, ſi eam re ipſa

plenè

plenè perfectéque guſtaret. Prius enim, ut arbitror, ad ſe ipſum, quàm ad Deum converſus eſt, ac ideo lapſus. Hoc vero corpus corruptibile ac materiale, quod ex limo terræ aſſumptum eſt, poſt peccatum merito peccati ad exercitandam in eo negligentem animam erga mandatorum cuſtodiam, veluti quâdam propriâ operatione animæ & creatum fuiſſe & quotidiè creari, affirmare non hæſito. Quod enim Scriptura " Sacra Deum lutum de terra ſumpſiſſe, deque eo corpus homini formaſſe perhibeat, non te movere debet. Nam & actio creaturæ ad eum ex quo omnis naturalis actio incipit, non immediato refertur. Siquidem & in cœleſtibus eſſentiis à primo ordine, quod immediate poſt Deum incipit, uſque ad extremum gradatim deſcendentibus, quodcunque ordo ſuperior in inferiori ſe ordine propria quadam actione adminiſtraverit atque perfecerit, hoc totum ad eum, à quo omnis naturalis motus inchoat, naturaliſque actio à ſummo uſque deorſum deſcendit, refertur. Ipſa enim cauſa omnium, quamvis non per ſeipſam, quoniam immutabilis eſt, ſed per ſubditam ſibi creaturam univerſitatem totius naturæ à ſe conditæ creet, moveat, gubernet; tota tamen divinæ providentiæ diſpenſatio in eam refunditur, quia cauſa omnium eſt. Quid dicam de ordinibus eccleſiæ in hâc adhuc mortali vita conſtitutæ, quibus Epiſcoporum ordo præfertur? nunquid omne quod cæteræ diſpoſitiones, quæ poſteriores ſunt, in diſtributis ſibi officiis peregerint, ad eum Epiſcopum reducitur, quoniam ab eo poſteri ordines quæ ſibi peragenda ſunt accipiunt? ab eo ſiquidem ſingula ſingulis Symbolica miniſteria diſtribuuntur, totiuſque eccleſiæ ſpiritualis operatio per ipſum refertur in ipſam cauſam, Deum dico, omnium bonarum myſticarumque actionum. Cur ergo mirum, ſi primus homo ad imaginem Dei conditus, divinumque præceptum tranſgreſſus, ac per hoc de beatitudine Paradiſi expulſus, fragile atque mortale de luto terræ ſibimet habitaculum crearet, divinâ providentia admonitus, ut quia cœleſte corpus ac ſpirituale ab ipſo Deo conditum poſſidere & cuſtodire ſuperbus neglexerat, congruum ſibi ſuæ inobedientiæ merito mortale hoſpitium ex terrena materia ſumptum, humiliatus faceret, in quo punitus pœniteret, & exercitatus ad priſtinam dignitatem naturæ ſuæ redire ſeipſum recognoſcendo & humiliando peteret? nec de hoc ſcriptura tacet.

XXVI. Nam poſt prævaricationem continuo de ſimplici humana natura ante peccatum, in duplicem ſexum diviſâ poſt caſum, ait, *Et conſuerunt folia ficus, & fecerunt ſibi perizomata*, aperte inſinuans foliorum ſymbolo fragilem atque caducam mortalis hujus corporis conditionem, quam ſibi homo poſt ſui ruinam texerat. Noſtra ſiquidem mortalia corpora latis fici foliis ſimillima ſunt. Nam quemadmodum folia illa umbram faciunt, radios ſolis excludunt; ſic noſtra corpora & tenebras ignorantiæ animabus ingerunt, & veritatis cognitionem repellunt. Quæ tamen folia noſtra, terrena corpora dico, ſcelerum mortiferarumque deliciarum dulcedinem undique vallare & obumbrare, inque eis nos fallere conſueſcunt. Et ut cognoſcas mortalis noſtri corporis creationem ad eum, cujus conſilio acta ſunt quæcunque erga noſtram exercitationem & renovationem & ſalutem leguntur, appertiſſimè referri; audi eandem ſcripturam dicentem, *Fecit quoque Dominus Deus Adæ & uxori ſuæ tunicas pelliceas, & induit eos.* Ubi non incongrue intelligimus non aliud per tunicas pelliceas ſignificari, præter mortalia corpora, quæ ſibi juſto judicio conditoris permittente primi homines poſt tranſgreſſionem fecere. Et num tibi videtur credibilius mortalem hominem mortalem ſibi carnem feciſſe, quàm ipſum Deum per ſe creaſſe? ſed tantum permiſiſſe & admonuiſſe? Deus enim immortalis eſt, & quodcunque per ſe ipſum facit, immortale eſt. Omne ſiquidem mortale, quodcunque in hoc ſenſibili mundo eſſe videtur & fragile & tranſitorium, aut nos ipſi facimus noſtris irrationabilibus motibus errantibus, aut propter delictum noſtrum fieri finitur, ſive bonis virtutibus adminiſtrantibus, ſive malis naturali curſui, ne ad ſuum finem perveniat, certis ſpatiis conſtitutum impedientibus: vitalem namque motum in ſeminibus agere, ut per generationem in formas viſibiles procedant, nullus recte philoſophantium dubitat; ſed ipſe vitalis motus non ſemper æqualiter in ſingulis generibus actionis ſuæ virtutem manifeſtat, ſive propter quædam accidentia, quæ ſeminibus non conveniunt, & ex contrariis qualitatibus naſcuntur; ſive propter adverſas, ut diximus, virtutes, quæ naturali motui repugnant, de quibus alius diſſerendi locus eſt. Sed fortaſſis quis dicet, illud primum corpus incorruptibile, quod animæ, ſi non peccaret, adhæreret, ubi nunc eſt? perire enim incorruptibile non poteſt. Huic breviter reſpon-

ſpondendum, in ſecretis naturæ ſuæ finibus adhuc latet; in futuro autem ſeculo apparebit; *quando mortale hoc in illud mutabitur, & corruptibile hoc induetur incorruptionem.* Audi Apoſtolum, *Seminatur corpus animale, ſurget corpus ſpirituale: ſeminatur in infirmitate, ſurget in virtute: ſeminatur in contumelia, ſurget ingloria,* immortalitatis videlicet, & incorruptibilitatis, ſive in bonis, ſive in malis. Hoc enim generaliter de omni humano corpore dictum eſſe arbitror, in omnibus enim æternæ immortalitatis, non autem beatitudinis æqualis erit gloria, tota ſiquidem natura reparabitur.

XXVII. *D.* De hac interim quæſtione ſatis dictum, ut opinor, & ad conſiderationem illius trinitatis, in qua ad imaginem & ſimilitudinem Dei conditi ſumus, redeundum, diligenterque conſiderandum utrum per omnia imago illa ſimilitudinem illius, cujus imago eſt, imitatur, an in aliquo diſſimilis deficit, ad perfectamque imaginem non omnino pervenit. Nam in quantum imitatur, in tantum imago recte dicitur; ſi vero in aliquo vacillaverit, ex perfectæ imaginis ratione recedit. *M.* Hominem ad imaginem & ſimilitudinem Dei perfectiſſime factum, & in nullo defeciſſe in Paradiſo ante peccatum credimus, excepta ratione ſubjecti. Deus enim per ſe ipſum ſubſiſtens, & à nullo præcedente per ſe ſubſiſtere accipiens, hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam de nihilo in eſſentiam adduxit. Notato itaque, quòd Deus per ſe ipſum ἄναρχος, id eſt, ſine principio eſſentiam ſuam poſſidet: Homo vero de nihilo creatus, habuit conditionis ſuæ initium, non ſolum in primordialibus cauſis in quibus omnia ſimul creata ſunt; verum etiam in proceſſionibus in diverſas eſſentias formaſque ſive intellectuales ſive ſenſibiles: cætera omnia, quæ de Deo dicuntur & intelliguntur per eſſentialem excellentiam, omnino in Imagine ejus perſpiciuntur per gratiam. Conditor quippe inviſibilis, incomprehenſibilis, omnem intelligentiam exſuperans, imaginem ſuam in his omnibus ſimilem creavit. Nam noſter intellectus nec à ſe ipſo cognoſcitur quid ſit ſecundum eſſentiam, nec ab alio præter Deum; ſed quemadmodum de conditore ſuo hoc tantum cognoſcit, quia eſt; non autem percipit, quid ſit: Ita de ipſo ſolummodo diffinit, quia creatus eſt; quomodo vero vel in qua ſubſtantia ſubſtitutus eſt, intelligere non poteſt. Si enim quid ſit aliquo modo intelligeret, neceſſario à ſimilitudine creatoris deviaret. Πρωτότυπον quippe, hoc eſt, principale exemplum Deus eſt per naturam, imago Deus eſt per gratiam; Πρωτότυπον diffunditur per omnia, diſtribuens eis eſſentiam: imago luce gratiæ purgata, illuminata, perfecta per omnia diſcurrit, eorum in ſeipſa confirmans notitiam. Πρωτότυπον omnia quæ fecit, penetrat, dona ſua ſingulis ſecundum propriam unicuique analogiam dividens: imago omnia luſtrat, bonorum largitorem ex donis ſuis innumerabilibus omnibus diſtributis laudans. Alia ſiquidem ſunt dona ſubſtantialia, alia ſubſtantiæ adjecta. Et quemadmodum Πρωτότυπον imaginem ſuam creavit, in qua notitiam quandam de ſe oſtenderet: ita imago imaginem ſibi fecit, in qua motus ſuos per ſe occultos manifeſtaret. Anima namque imago Dei eſt, corpus vero imago animæ, cæteraque quæ de ſimilitudine imaginis intelligenda & pronuncianda ſunt: de quibus quiſquis ſcire plenius voluerit, legat librum Sancti *Gregorii Nyſſei* de imagine. *D.* Hæc libenter accipio; ſed video aliam differentiam præter ſubſtantialem, quæ imaginem ex principali forma videtur dividere. *M.* Dic, poſtulo, quæ ſit illa. *D.* Num tibi videtur parva differentia inter illam naturam, quæ cognoſcit ſeipſam, & eſſe, & quid ſit; & illam, quæ tantum cognoſcit ſe eſſe, non autem intelligit, quid ſit? Siquidem non negabis, ut æſtimo, ipſum Deum ſeipſum intelligere, quid ſit; cæteras vero creatas eſſentias & ſubſtantias ſe ipſas non negamus intelligere non poſſe? ne videamur *Nazianzeno Gregorio, Nyſſeoque* prædicto impudenter refragari, qui unanimiter certis approbant rationibus nullam creatam eſſentiam à ſe ipſa, vel ab alia quamvis ratione vel intellectu prædita, poſſe diffiniri quid ſit. Videſne ergo diſſimilitudinem imaginis principaliſque ſuæ formæ, hoc eſt, humani intellectus & conditoris Dei, non ſolum in ratione ſubjecti, verum etiam in eo, quod ipſa forma cognoſcit quid ſit; imago vero nec ſe ipſam, quid ſit, nec ſuam formam, quam imitatur, ſubſtantialiter diffinire intelligit?

XXVIII. *M.* Similitudine veræ rationis deceptum te eſſe video; nec immerito, niſi enim quis ea in quibus falli videris, acutè ac diligenter circumſpexerit, non ſolum veri ſimilia, ſed etiam vera eſſe putabuntur. *D.* Explices, poſco, ubi fallor. *M.* Num tibi videtur divina eſſentia infinita eſſe, an finita? *D.* Hinc dubitare & impium & ſtultiſſimum eſt, præſertim cum non eſſentia, ſed plusquam eſſentia, & eſſentiarum

rum omnium infinita cauſa & credi debeat & intelligi; & non ſolum infinita, ſed omnium eſſentiarum infinitarum infinitas, & pluſquam infinitas. *M.* Recte atque catholice, omnino igitur infinita eſt. *D.* Hoc dedi, nec me pœnitet dediſſe, ſed firmiſſime approbo omnino aliter non eſſe. *M.* Vide ne te retrahas. *D.* Nil inde ſuſpicandum. *M.* Itaque quando interrogamus quid eſt hoc vel illud, num tibi videmur aliud quærere, niſi aut jam diffinitam ſubſtantiam, aut diffiniri valentem? *D.* Non aliud. Hoc enim nomen, quid, dum ſit interrogativum, non quærit, niſi ut illa ſubſtantia, quam quærit, quodammodo diffiniatur. *M.* Si ergo nemo ſapientum generaliter de omni eſſentia inquirit, quid ſit, quum diffiniri non poteſt; ſed ex circumſtantiis ſuis intra quas, veluti terminos circumſcribitur, loco dico & tempore, quanto & quali copulatione, ſtatu, motu, habitu, cæteriſque accidentibus quibus ipſa ratione ſubjecti diſtantia per ſeipſam incognita, indiffinibiliſque ſubſiſtens, eſſe tantum, non autem quid ſit, manifeſtatur? quis Theologiæ diſcipulus eruditus interrogare præſumat de divina ſubſtantia, quid ſit, cum puriſſime intelligat de ipſa nec diffiniri poſſe, nec ullum eorum quæ ſunt, eſſe; omniaque quæ diffiniri poſſunt, ſuperare. *D.* Nec hoc quærere præſumpſerim, cognoſcens ipſam omnino infinitam eſſe. Audi Nazianzenum, *Si nihil omnino eſt*, inquit, *exiſtentium ſecundum ipſum eſſe, ipſa cumulatio, quæ eſt, & dicitur, eorum quæ à nobis circa illud quod quæritur, & intelliguntur & dicuntur; ſed alterum quid præter illud, circa quod hæc ſunt; continet namque ea, ipſum vero ab his nullo modo continetur: quieſcat omnis anima ab omni ratione eorum, quæ circa Deum ſunt, temere in diffinitionem ejus inſilire, ſed ſilentio colat tantum ineffabilem & ſuper intellectum, omniſque ſummum ſcientiæ, divinæ eſſentiæ veritatem.* *M.* Si ergo nemo ſapientiſſimorum poteſt cognoſcere exiſtentium ſubſtantiæ rationes, ſecundum quas fundatæ ſunt, quis audeat Deum in aliquo diffinire? diffiniri à ſe ipſo poteſt, ac per hoc non univerſaliter infinitus eſt, ſed particulariter. Si ex creatura ſolummodo diffiniri non poteſt, à ſe vero ipſo poteſt; vel ut ita dicam, ſicuti ipſi finitus, creaturæ infinitus ſubſiſtit; & ſi hoc datum fuerit, neceſſario ſequetur, ut aut non univerſaliter Deus infinitus ſit, ſi à ſola creatura, non autem à ſeipſo, non recipit diffiniri; aut omnino nec à creatura, nec à ſeipſo, ut univerſaliter infinitus ſit, ullo modo diffinitionem percipit. *D.* Præſentis hujus ratiocinationis caliginem inacceſſibilem eſſe æſtimo, & niſi ipſe, qui quæritur, dextram ſuam quærentibus ſe prætendat, nullum in eam introitum facile crediderim. Si enim Deus ſeipſum non diffinit, aut ſe diffinire non poſſit, quis ignorantiam & impotentiam in eum cadere negarit? Ignorantiam ſcilicet, ſi non intelligit quid ſit; impotentiam vero, ſi non poteſt diffinire quid ſubſiſtit. Impotens enim videbitur eſſe, quando ſeipſum in aliquo non poteſt diffinire, ſi vero & intelligit & diffinit, quid ipſe ſit; non omnino infinitus eſſe probabitur, dum à ſola creatura diffiniri non poteſt, quia nullo modo ab ea intelligitur; à ſe vero ipſo & diffinitur, & cognoſcitur quid ſit. *M.* Ne turbere, ſed magis bono animo eſto, hæc enim conſideratio nos ad nos ipſos intelligendos attrahit, & ad ea, quæ piè de Deo noſtro cogitanda & intelligenda & pronuncianda ſunt, ipſo præeunte perducit. Quanto namque in introitu inquiſitionis caliginoſa & laborioſa putabitur, tanto perſpicua & fructuoſa reperietur. *Fieri enim non poteſt* (ut ait Sanctus Auguſtinus) *quadam providentiâ divinâ, ut religioſis animis ſeipſos & Deum ſuum, id eſt, veritatem pie ac ſtudioſe quærentibus inveniendi facultas deſit.* *D.* Non perturbor, ſed magis, & merito de obſcuritate præſentis quæſtionis moveor; ejuſque ſolutionem facilem fieri non opinor. *M.* Redeamus itaque ad ea quæ in priori libro inter nos diſcuſſa & ad purum (ni fallor) deducta ſunt. *D.* Quæ ſunt illa admoneas, quæſo. *M.* Recordarine inter nos ad liquidum conſediſſe, nullam categoriarum denario numero concluſarum de divina natura ullo modo proprie prædicari poſſe. *D.* Illud inconcuſſe & conceſſum eſt & ſtabilitum. *M.* Non igitur tam laborioſe, ut æſtimas, in hujus quæſtionis difficultate ſolvenda ſudabimus, ſi prioris libri ratas concluſiones acute perſpiciamus. Illarum ſiquidem ſubtilis ac perſpicax utilitas in hoc loco pulcherrimum fructum, utiliſſimumque ferre manifeſtabitur. *D.* Valde erit neceſſarium, ſi ſic fuerit. *M.* Erit plane; ipſas itaque categorias breviter in memoriam revocare ratiocinationis ſeries videtur expoſcere. *D.* Alia inquiſitionis via non arridet. Attamen interrogative eas recapitules, velim. *M.* Intentus itaque hunc interrogandi ordinem intuere. Quid, quantum, quale, ad quid, quo ſitu, quo habitu, locine, temporiſne, agit an patitur. Item ſi vis Græce. Τί, πόσον, ποιὸν, πρός τι, κεῖσθαι, ἆρα ἔχεσθαι, ἆρα ποι, πότε, τι πράττει,

ἄρα ἢ πάσχει; horum itaque de Deo nullum proprie interrogatur, quia nullum horum in ipſo, nec à ſe ipſo, nec ab alio intelligitur. Hæc etenim in his, quæ ſub intellectum ſeu ſenſum cadere probantur, proprie conſiderari poſſunt. Quid enim ſi interrogaveris de Deo, quid ſit, nonne quandam propriam ſubſtantiam diffinitam quæris? & ſiquis reſponderit hoc vel illud, nonne certam quandam circumſcriptamque videbitur diffinire ſubſtantiam? Quod ſiquis veraciter de ipſo pronunciaverit, vel ipſe de ſeipſo intelligit, primum categoriarum locum jure obtinebit, qui certis definitiſque tribuitur ſubjectis, in quibus, & circa quæ omnia verſantur & continentur accidentia; ac per hoc non tranſlative, ſed proprie prima de eo prædicabitur categoria; ſive enim ab intellectuali creatura, ſive à ſeipſa in aliqua diffinita eſſentia intelligatur divina natura, non omnino eſt infinita & incircumſcripta, omnique accidenti carens; ideoque non ultra omne quod dicitur & intelligitur, veraciter remota eſſe creditur, quum intra quoſdam terminos diffinitæ naturæ intelligitur. Omne enim de quo poteſt prædicari vel intelligi quid ſit, eorum quæ ſunt numerum non poteſt excedere; ſed veluti pars in toto, vel totum in partibus, vel forma in genere, vel genus in formis, vel individui numeri in ſpecie, vel ſpecies in individuis, vel prædictorum omnium quædam in quandam unitatem ex multis collectio jure æſtimabitur eſſe; quod longe diſtat ex divinæ naturæ ſimplici infinitaque veritate, quæ nihil horum quæ ſunt, ſubſiſtit. Non enim totum eſt, neque pars: totum tamen & pars dicitur, quum ab ea omne totum & omnis pars, & omnia tota & omnes partes condita ſunt. Similiter neque genus eſt, neque forma, neque ſpecies, neque numerus, neque οὐσία, ſive generaliſſima, ſive ſpecialiſſima, ſubſiſtit; & tamen hæc omnia de ea prædicantur, quum ab ea ſubſiſtendi facultatem accipiunt: necnon univerſitas horum omnium dicitur, dum totius creaturæ univerſitatem infinitate ſuæ excellentiæ ſuperat, quum ab ea univerſalis univerſitas creata eſt. Quomodo igitur divina natura ſeipſam poteſt intelligere, quid ſit, cum nihil ſit; ſuperat enim omne, quod eſt, quando nec ipſa eſt eſſe, ſed ab ipſa eſt omne eſſe, quæ omnem eſſentiam & ſubſtantiam virtute ſuæ excellentiæ ſupereminet? Aut quomodo infinitum poteſt in aliquo diffiniri à ſe ipſo, vel in aliquo intelligi, cum ſe cognoſcat ſuper omne finitum & infinitum, & finitatem & infinitatem. Deus itaqne neſcit ſe, quid eſt, quia non eſt quid; incomprehenſibilis quippe in aliquo & ſibi ipſi & omni intellectui: & ſi ipſa veritas intelligibili voce in puris intellectibus hæc veriſſime de Deo dici proclamat, nemo pie cognoſcentium, inque divina myſteria introductorum, audiens de Deo ſeipſum intelligere non poſſe quid ſit, aliud debet exiſtimare, niſi ipſum Deum qui non eſt quid omnino ignorare in ſe ipſo, quod ipſe non eſt, ſeipſum autem non cognoſcit aliquid eſſe. Neſcit igitur quid ipſe eſt, hoc eſt, neſcit ſe quid eſſe; quum cognoſcit ſe nullum eorum, qui in aliquo cognoſcuntur, & de quibus poteſt dici vel intelligi quid ſunt, omnino eſſe. Nam ſi in aliquo ſeipſum cognoſceret, non omnino infinitum & incomprehenſibilem innominabilemque ſeipſum indicaret. Ut quid interrogas, inquit, nomen meum? & hoc eſt genus mirabile, aut nonne hoc vere eſt mirabile nomen, quod eſt ſuper omne nomen, quod innominabile, quod omni ſupercollatum nomini nominato, ſive in ſeculo hoc, ſive in futuro? Si ergo increpat nomen ſuum quærere, quia ſuper omne nomen eſt, innominabile; Quid ſiquis quærat ejus ſubſtantiam, quæ ſi in aliquo finito eſſet, finito nomine non careret? quum vero in nullo ſubſtituitur, quia infinitus omni nominatione caret, quia innominabilis eſt. Omne ſiquidem, quod in aliquo ſubſtantialiter intelligitur, ita ut proprie de eo prædicetur quid ſit, neque modum neque menſuram excedit: aliquo namque modo, quo finitur, concluditur: aliqua menſura, quam ſuperare non poteſt, lineatur. Si enim infimum in natura rerum obtinuerit locum, quo omnia corpora continentur, inferius naturæ ſuæ menſuram non poteſt extendere, quia nihil inferius eſt, nec ſuperius poteſt aſcendere. Finitur enim in ipſo vitali motu, quo nutritur & augetur; atque ideo ultra ipſam non provehitur. Si vero in ſublimitate univerſæ creaturæ ſubſiſtit, ut intellectualis cognoſcatur, ſuis finibus coarctari neceſſe eſt. Non enim poteſt aſcendere in altiorem ſe creaturam, quia altius illo in rebus creatis nil eſſe videtur; inferius item non poteſt remitti propter ſequentes ſe ſubſiſtentias. Si vero in medio libramine locum obtineret, nec ad inferiora ſe relaxaretur, nec ad ſuperiora ſe extenderetur, ſed naturalem ſuum mediumque obtineret ſtatum. Ac per hoc nulla creatura eſt ſive viſibilis ſive inviſibilis, quæ non intra terminos propriæ naturæ in aliquo coarctetur, in menſura & numero & pondere. Deus

autem

autem in nullo eorum intelligit ſe eſſe,ſed cognoſcit ſe ſupra omnes naturæ ordines eſſe ſuæ ſapientiæ excellentia,& infra omnia ſuæ virtutis altitudine,& intra omnia ſuæ providentiæ inveſtigabili diſpenſatione,& omnia ambire; quia in ipſo ſunt omnia, & extra ipſum nihil eſt. Solus enim ipſe eſt menſura ſine menſura,numerus ſine numero,pondus ſine pondere;& merito,quia à nullo, nec à ſeipſo menſuratur, numeratur, ordinatur,nec in ulla menſura, in ullo numero, in ullo ordine intelligit ſe eſſe, quum in nullo eorum ſubſtantialiter continetur, cum ſolus vere in omnibus ſupra omnia infinitus exiſtat. Et ne mihi opponas, quare dixerim, ordinem corporum in altiores ſe naturas extendi non valere, cum credamus omnia corpora in incorporeas qualitates atque ſubſtantias eſſe tranſitura. Quando enim hoc erit, corpora eſſe ceſſabunt. Adhuc autem dum corpora ſunt, nec inferius nec ſuperius ſuæ naturæ terminos poſſunt tranſgredi. De qua parte Philoſophiæ, dum de reditu rerum in cauſas conſiderabimus, diligentius tractabitur. Nunc autem de eo quod inſtat, hoc eſt, quod Deus quid ſit non intelligit, intueamur. Et utrum tibi probabile videtur, quod conamur de hoc ſuadere, non te pudeat fateri. *D.* De hac mirabili divina ignorantia, quâ Deus non intelligit quid ipſe ſit, quæ à te dicta ſunt, quamvis caliginoſa, non tamen falſa, ſed vera, verique ſimilia mihi videri fateor. Non enim ſuades Deum ſeipſum ignorare, ſed ſolummodo ignorare quid ſit, & merito; quia non eſt quid, infinitus quippe eſt, & ſibi ipſi, & omnibus quæ ab eo ſunt; ac per hoc in hâc ſpecie ignorantiæ apertiſſime pulcherrimeque ſumma & ineffabilis arridet ſapientia. Stultum enim Dei ſapientius eſt hominibus, *M.* Quid itaque ſiquis de Deo interrogaverit, quantus vel qualis ſit; num tibi recte videbitur reſponderi, tantus & talis? non illam dico quantitatem & qualitatem, de qua Propheta dicit, *magnus dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis ejus non eſt finis.* Vide, quam alte Theologus loquitur, *Magnus,* inquit, *Dominus.* Sed ne quis finita quantitate eum finiri putaret, continuo addit, *& magnitudinis ejus non eſt finis.* Item nequis qualitatem finitam in eo eſſe opinaretur, non dixit ſimpliciter & laudabilis, ſed ſubjunxit *nimis*; nimis autem dicitur, quod omnem modum excedit. Non illam itaque (ut dixi) quantitatem infinitam nomino; nec illam qualitatem quæ eſt nimis. Hæc namque non incongrue de Deo cogitantur; ſed quantitatem & qualitatem, quæ ſecundum accidens in ſubjecto dicuntur. *D.* Non recte quidem. Ubi enim non invenitur diffinita ſubſtantia, vel (ut ita dicam) diffinitum ſubjectum, ibi quantitatem & qualitatem quærere & firmare ſtultum valde riſuque dignum mihi videtur. Ac per hoc dum in Deo nec ipſe, nec alius intellectus ullam diffinitam ſubſtantiam, vel (ut ita dicam) diffinitum ſubjectum, ſecundum quod dici vel intelligi valeat quid ſit, reperire non poteſt, nonne limpidiſſime claret, nullam finitam vel infinitam quantitatem, nullam qualitatem finitam vel infinitam in ipſo cognoſci à ſe ipſo, vel ab alio valere? Si enim omnem finitam & infinitam ſubſtantiam infinita & pluſquam infinita propriæ virtutis excellentia ſuperexaltat, quis non continuo ac ſine ulla dubitatione erumpat, ut aperte fateatur, atque exclamet, nullam finitam vel infinitam quantitatem vel qualitatem in eum cadere, aut ullo modo quid omnino eſſe? Nam ubi invenitur quid, ibi confeſtim quantum & quale. Ubi vero non eſt quid, ibi quantum & quale impoſſibile eſt reperiri. Si ergo in rerum generibus neque quid, neque quantum, neque quale, neque ullum accidens intelligitur, quia ſimplicia ſunt, hæc vero in individuis ſolummodo quæruntur, quis, niſi ſtultus, in Deo quid vel quantum vel quale audeat quærere?

M. Quid igitur? num in eo æſtimas eſſe relationem, quæ à Græcis dicitur πρός τι. *D.* Ne hoc quidem dixerim. Ubi diffinita ſubſtantia non poteſt intelligi, ibi nullam relationem fieri poſſe non ambigo. Non eſt enim ſecundum naturam, ſed ſecundum quandam copulam duorum ſeu plurium ſubjectorum. De cæteris categoriis per ſingula ſuperfluum videtur dicere, ut æſtimo. Nam ſi Deus ipſe ſeipſum in nulla diffinita ſubſtantia, ſeu quantitate, ſeu qualitate, ſeu relatione intelligit, cui luce clarius non apparebit, nullum ſitum habitumve, nullum locum ſeu tempus, nullum agere vel pati omnino ei accidere, ac per hoc nullum eorum nec à ſeipſo, nec ab alio in ipſo intelligi poſſe? Siquidem diffinita ſubſtantia in eo non reperta, neque intellecta, nullum accidentium ei accidens rudium eſt dubitare. Ubi enim deficit diffinitum ſubjectum, ibi nullum accidens intelligitur adjunctum, vel ſeparatum, vel ullo modo natura ſubjecti diſcretum. Sed ut breviter de ſingulis dicamus, de quibus in ſuperiori libro copioſe tractavimus; Quis divinæ naturæ ſitum dederit, dum & ipſa in ſeipſa

pſa nullum ſitum cognoſcit? Situs enim aut partium in loco eſt. Verbi gratia, ſitus humani corporis eſt ordo membrorum, quod omne membrum in ſuo ordine finitur. Situs quoque dicitur totius corporis poſitio, verbi gratiâ, ſtat, ſedet, jacet, quibus omnibus omnino divinæ eſſentiæ virtutem carere nemo, recte philoſophantium ignorat. Non enim totum eſt, neque pars; neque ſedet veluti fatigata; neque jacet, ut proſtrata; neque poſt ullum motum ſtat. Ad dextram Patris ſedere filius dicitur, totus filius verbum & caro. Dextra patris eſt potentia Patris, fortitudo Patris, ipſe itaque filius dextra Patris eſt. Ubi itaque ſedet, in ſeipſo ſedet conſubſtantialis Patri manens, judicans omnia quietus. Stat Stephano militibus compugnans ſuis, dans eis virtutem, ut vincant in terris, *dextra Domini fecit virtutem*, largiens eis coronam confeſſionis in cœlis. Vide quomodo ſedet, quomodo ſtat. Situs iſte myſticus eſt, non corporeus, non localis, ſed ſpiritualis; tamen ſitum divinæ naturæ cognoſce. Quis ei habitum adjunxerit, dum in ſeipſa nullum percipit habitum. Ipſa ſiquidem ſibi ipſi ad habendum ſufficit, nec ulla virtus ei accidit, quum in ſeipſa ſimpliciſſima virtus, & pluſquam virtus ſubſiſtit, & fons omnium virtutum, & quæcunque ſubſtantia virtutem poſſidet, non aliunde habet, niſi ex participatione generalium virtutum, quas omnium cauſalis virtus in primordialibus ſuis condidit principiis, Omni loco caret divina natura, quamvis intra ſeipſam omnia, quæ ab ea ſunt, collocet, ideoque omnium locus dicitur, ſeipſam tamen neſcit locare, quia infinita eſt & incircumſcripta, & à nullo intellectu, neque à ſeipſa locari, id eſt, diffiniri & circumſcribi permittit. Ab ipſa ſiquidem infinita & pluſquam infinita omnia finita & infinita procedunt, inque infinitam & pluſquam infinitam redeunt. Tempore caret ea natura, quæ ſe ignorat principium habere vel finem, & omnem motum, quo movetur omne quod à principio ad finem & in finem movetur. Neſcit in ſe incrementa, quæ fiunt per numeros locorum & temporum; vel detrimenta, quum in ſeipſa plena atque perfecta eſt. Quid de agere & pati dicendum? num ineptum incongruumque eſt, ſiquis putaverit agere vel pati, ipſi naturæ accidere, quæ in ſeipſa nullum motum ad agendum, nullum habile ad patiendum percipit? Non enim ſicut in nobis, aliud eſt ſubſtantia, aliud eſt accidens ſubſtantiæ; hoc eſt, actio & paſſio: ita ipſa in ſe ipſa cognoſcit compoſitionem quandam ſubſtantiæ & accidentium. His enim in ſeipſa caret, nec ineſſe ſibi cognoſcit, eſt enim ſimpliciſſima omnique compoſitione aliena. Voluntas ſiquidem ſua, quæ eſt ipſa ſubſtantialiter, & pluſquam ſubſtantialiter, & pluſquam voluntas, actio & paſſio ejus eſt; agere enim dicitur, quia vult omnia fieri quæ ſunt: pati autem, quia vult ab omnibus amari, & ſeipſam amat in omnibus; ipſa enim eſt ſubſtantialis & verus amor, & pluſquam ſubſtantialis amor; & amant eam ſive ſciant, ſive neſciant; hoc eſt, ſive motu intelligibili rationabilive, ducente gratia, ſive ſimplici appetitu naturæ. Nihil enim ab ea eſt creatum, quod non ejus habeat deſiderium. Videſne igitur quod omnia quæ intra decem categoriarum terminos amplexantur, non immerito Deus dicitur in ſua natura ſubſiſtere ignorare, quando omnino ea altitudine virtutis ſuæ & infinitate probatur excellere? quod enim infinitum eſt omni ratione & modo, infinitum eſt per eſſentiam, per virtutem, per operationem, per utroſque fines, ſurſum dico & deorſum, hoc eſt, ſecundum principium & finem; incapabile enim ſecundum eſſentiam, & intelligibile ſecundum virtutem, & ſecundum operationem incircumſcriptum, & ſine principio de ſurſum, & ſine fine deorſum eſt, infinitum & ſimpliciter dicendum ac verius per omnia infinitum. *D.* Plane video verumque eſſe, ac veræ ratiocinationis concluſionibus munitum perſpicio. Sed valde me movet, quâ ratione ignorantia in Deum cadat, quem nihil latet aut in ſeipſo, aut in his quæ à ſe ſunt. *M.* Eſto itaque intentus, & ea quæ dicta ſunt, diligenter inſpice. Si enim puro mentis contuitu virtutem rerum atque verborum conſideraveris, apertiſſime reperies, nulla obſtante caligine, nullam in Deum ignorantiam cadere. Ipſius enim ignorantia ineffabilis eſt intelligentia; & ut ex prædictis hoc conemur approbare, verborum virtutem intuere. Num tibi videmur aliud ſuadere, dum dicimus Deum ſeipſum, quid ſit, ignorare, quàm in nullo eorum, quæ ſunt, ſe eſſe intelligere? Quomodo enim in ſeipſo poteſt cognoſcere, quod non poteſt in ſeipſo eſſe? Si enim rationes rerum, quas ipſe in ſeipſo, hoc eſt, pater in filio creavit, in ipſo unum individuum ſunt, nullamqe diffinitionem propriæ ſubſtantiæ, proprias differentias ſeu accidentia recipiunt; hæc enim in effectibus ſuis, non autem in ſe ipſis patiuntur; quod de ipſius ineffabili natura incapabilique exiſtimandum.

Quis

Quis in ea aliquod finitum termino, diſtentum ſpatio, partibus diſcretum, ſubſtantiis accidentibuſque compoſitum cogitârit? ipſa itaque ignorantia ſumma ac vera eſt ſapientia. Tale autem eſt, quod dicimus; veluti ſiquis noſtrûm de ſeipſo dicat, lapidem me eſſe, inſenſatum, omni vitali motu carentem, omnino non intelligo, hoc eſt, me lapidem inſenſatum vitali motu carentem, omnino me non eſſe intelligo. Item ullum hominem vivum in carne, ſenſu ac ratione carere non intelligo; quia omnem hominem viventem in carne ſenſu ac ratione non carere cognoſco: Item ullum irrationabilem motum naturaliter in anima mea ſubſiſtere non intelligo; id eſt, nullum irrationabilem motum naturaliter animæ meæ ineſſe certiſſime ſapio. Et hoc à ſacra ſcriptura poſſumus approbare: nam & in Evangelio legimus, dominum in futuro judicio reprobis reſponſurum, Non novi vos, hoc eſt, non novi vos in rationibus omnium rerum, quas Pater in me condidit, quum intelligo vos non eſſe in meis, non in quantum naturaliter ſubſtitui vos, ſed quantum ex legibus veſtræ naturæ cecidiſtis; novi enim quod in vobis feci, non novi vero quod non feci; ideoque non punio nec recedere à me jubeo quod in me novi; ſed quod in me non novi, illud punio, & à me recedere præcipio, Ignorat itaque Deus in impiis peccatoribuſque, quod non fecit, illorum videlicet malignos irrationabileſque motus. Eſt etiam alia ſpecies ignorantiæ in Deo, quando ea, quæ præſcivit & prædeſtinavit, ignorare dicitur, dum adhuc in rerum factarum curſibus experimento non apparuerit. Inde ipſe in Evangelio, *de die autem illa* (inquit) *& hora illa nemo ſcit, neque Angeli in cœlo, neque filius hominis, niſi Pater ſolus.* In quibus non eſt mirum, ſi futuri judicii ſcientia humanos animos adhuc mortali carne depreſſos lateat. Neque etiam omnino de Angelis negamus adhuc ignorantiæ eſſe capaces, cum ſacra ſcriptura eos ſemper diſcere perhibeat, teſte Sancto Dioniſio Areopagita in ſeptimo capitulo de cœleſti Hierarchia, dicens. *Theologi aperte declarant, ſuppoſitas quidem cœleſtium eſſentiarum diſpoſitiones ex ſuperformatis ornate erudiri deificas ſcientias, omnium vero altiores ab ipſa divinitate (quantum fas) doctrinis illuminari, * & eas ipſum Jeſum immediate docentem, * prælargiens eis manifeſtam ſuam humanam benignitatem. Ego enim (inquit) diſputo juſtitiam & judicium ſalutaris; miror (inquit) quia & cœleſtium eſſentiarum primæ, & ſimul omnes ſupereminentes divinas illuminationes, &, ut mediatæ, quæſtiones reverenter petunt. Nonne inde interrogant, quare tui rubra veſtimenta? apud ſeipſos vero deliberant, ante interrogare, oſtendentes quidem quia diſcunt, & deificam ſcientiam appetunt.* Si ergo, teſte Patre prædicto, cœleſtes virtutes diſcunt, neceſſario non omnis ignorantiæ expertes ſunt. Et ſi ita eſt, non mirandum futuri judicii myſteria adhuc eas ignorare poſſe. Quod vero de ſeipſo dominus dicit, *neque filius hominis, niſi pater ſolus,* obſcuriſſimam efficit quæſtionem. Quomodo enim filius ignorat, quod Pater ſcit, præſertim de die judicii, cum judicium ſpecialiter ad filium pertineat? *Pater enim* (ut ipſe ait) *non judicat quenquam, ſed omne judicium dedit filio*; caliginem tamen hujus quæſtionis ſanctus Epiphanius Conſtantiæ Cypri Epiſcopus, *in libro,* quem de fide ſcripſit, elegantiſſime accuratiſſimeque aperuit, dicens, *Patrem ſolummodo noſſe futurum judicium, non ſolum per præſcientiam, ſed etiam per experimentum. Pater ſiquidem per experimentum cognoſcit judicium, jam enim re ipſa omne judicium dedit filio; omnino enim Pater peregit judicium, dum omne illud dedit filio. Filius vero & ſcit, & neſcit judicium. Præſcientia namque ſcit, nondum tamen experimento, & ideo experimento neſcit, quia nondum re ipſa factum eſt judicium,* hoc eſt, ſegregatio reproborum ab electis, ſiquidem adhuc meſſis eccleſiæ frumento & zizaniis mixta eſt. Audi quoque Apoſtolicam ignorantiam, de qua ſcriptum eſt in actibus Apoſtolorum. Paulo maledicente ſummo ſacerdoti Ananiæ, & dicente, *neſciebam Fratres, quia princeps ſacerdotum eſt. Scriptum eſt enim Principem populi tui non maledices.* Num tibi videtur Sapientiſſimus Apoſtolus & in lege peritiſſimus, Ananiam ſummum ſacerdotem fuiſſe, ſicut cæteri Judæi, non cognoviſſe? quod nullo modo eſt æſtimandum; ſed ideo ipſum ignoraſſe dicitur, quum à Deo fuiſſe ordinatum non vidit. *Ignorabam, Fratres,* inquit, *quia princeps ſacerdotum eſt,* quia cognoſco, quod nec ex Deo, nec ſecundum legem, ſed ſecundum Judaicam ſuperſtitionem conſtitutus eſt; ideoque ignoro eum Principem ſacerdotum eſſe, quum vere cognoſco eum non ſic eſſe. Si enim cognoſcerem Principem populi verum ac legitimum eſſe, profecto ei non maledicerem. Quum vero ignoro eum Principem eſſe in veritate; propterea non me pœnitet ei maledicere. Aliam ejuſdem cognoſce ignorantiam. *Scio* (inquit) *hominem raptum uſque ad tertium cœlum, neſcio in corpore, an extra corpus: Deus ſcit.* Neſcio (ait) in corpore, quum ſcio non in corpore; aut extra corpus neſcio; quia extra

L corpus

corpus me raptum non fuiſſe cognoſco. Non enim operationibus animæ per corporeos ſenſus, neque ejuſdem operationibus extra corpus raptus ſum in tertium cœlum, ſed operatione divinæ gratiæ abſque ullius creaturæ adminiſtratione ſuper omnem creaturam raptum me fuiſſe apertiſſime ſcio. Neſcio ergo in corpore aut extra corpus, quia ſcio, quod nec in corpore, nec extra corpus raptus ſum. Et ne diutius in eadem re immoremur (prius enim deficiet tempus, quam divinæ ignorantiæ, ſive in Scriptura, ſive in rerum natura, exempla) hoc ſolummodo noſſe arbitror ſufficere, divinæ ignorantiæ tres principales ſpecies eſſe. Primam quidem per quam malum non cognoſcit, quia cognitio ejus ſimplex eſt, & à ſolo ſubſtantiali bono, hoc eſt, à ſeipſo formatur. Solus enim ipſe eſt ſubſtantiale bonum per ſe ipſum; cætera vero bona ipſius participatione bona ſunt. Deus itaque malum neſcit. Nam ſi malum ſciret, neceſſario in natura rerum malum eſſet. Divina ſiquidem ſcientia, omnium quæ ſunt, cauſa eſt; non enim ideo Deus ſcit ea, quæ ſunt, quia ſubſiſtunt; ſed ideo ſubſiſtunt, quia Deus ea ſcit: eorum enim eſſentiæ cauſa eſt divina ſcientia, ac per hoc ſi Deus malum ſciret, in aliquo ſubſtantialiter intelligeretur & particeps boni malum eſſet, & ex virtute & bonitate vitium & malitia procederent, quod impoſſibile eſſe vera edocet ratio.

Secunda ſpecies eſt, per quam Deus dicitur ignorare alia præter ea, quorum rationes in ſeipſo æternaliter & fecit & cognoſcit. Quorum enim naturaliter habet virtutem, eorum eſſentialiter poſſidet ſcientiam. Tertia eſt, per quam Deus dicitur ignorare (ut prædiximus) ea, quæ nondum experimento actionis & operationis in effectibus manifeſte apparent; quorum tamen inviſibiles rationes in ſeipſo à ſeipſo creatas & ſibi ipſi cognitas poſſidet. His prædictis quarta ſpecies additur, de qua nunc tractare ordo diſputationis poſcebat, quâ Deus dicitur ignorare ſe eſſe in numero rerum, quæ ab eo factæ ſunt, quas intra denariam quantitatem prædicamentorum Philoſophi conantur concludere. Ac per hæc univerſaliter dicendum, quod in nullo eorum, quæ intra decem genera rerum à Philoſophis comprehenduntur, neque eorum quæ extra illa diligentior inquiſitio invenit, ſive ſecundum ſubſtantiam, ſive ſecundum accidens ſint; neq; eorum, quæ in nulla ſubſtantia vel accidente poſſunt inveniri, ſive in rationibus occultis, ſive in poſſibilitatibus, ſive in impoſſibilitatibus ſunt, Deus intelligit ſe ſubſiſtere; quum ſe cognoſcit nullum eorum eſſe, dum omnia ineffabili eſſentiali ſua virtute & pluſquam virtute, & incomprehenſibili ſua infinitate intelligit ſe excellere.

XXIX. Propterea autem dixi diligentiorem inquiſitionem poſſe quædam invenire in rerum natura, præter ea, quæ decem prædicamentis comprehenduntur. Nam & illa à Philoſophis reperta ſunt. nequis minus capacium exiſtimet rerum diligentem indagationem, ultra prædictrm categoriarum quantitatem non poſſe progredi. Generaliora enim genera eorum comprehendit ratio; ſiquidem in motu & in ſtatu ſunt. Item ſtatus & motus univerſali eſſentia colliguntur, quæ in infinitum diviſionem ſui patitur. Ea namque ſubſtantia, quæ primum in corporeis obtinet locum, finita eſt, & accidentibus ſubjecta; ea vero univerſalis eſſentia nullum in ſe accidens recipit; in ſuis quippe ſubdiviſionibus uſque ad individua pervenientibus accidentium capax eſt, ipſa vero in ſeipſa ſimplex eſt, nullique accidentium ſubjecta. Quod autem addidi in natura rerum eſſe quædam, quæ nec in ſubſtantia, nec in accidentibus cognoſcuntur; hoc eſt, quæ nec ſubſtantiæ nec accidentia ſunt, de rationibus adhuc in nulla re apparentibus ſive ſubſtantialiter, ſive ſecundum accidens, ſenſui vel intellectui dictum eſſe intellige. Poſſibilia quoque & impoſſibilia in numero rerum computari nemo recte Philoſophantium contradicet; quæ nulla alia ratione eſſe dicuntur, niſi quia poſſibilia poſſunt in aliqua re fieri, etſi non ſunt; impoſſibilia vero ſola virtute impoſſibilitatis continentur; eorum enim eſſe impoſſibilitas vere in aliqua re intellectuali ſeu ſenſibili apperere. De quibus quiſque plene voluerit percipere, legat περὶ ἑρμηνείας, hoc eſt, de interpretatione Ariſtotelem; in qua, aut de his ſolis, hoc eſt, poſſibilibus & impoſſibilibus, aut maxime à Philoſopho diſputatum eſt. Nunc itaque ad ea, quæ reſtant, conſideranda tranſeamus. Sicut de ſpecibus divinæ ignorantiæ, quibus dicitur Deus ignorare, ſatis videtur diſcuſſum. *D.* Satis quidem ſuperque, ac diutius in eis immorari non neceſſarium video. Solari namque radio lucidius patefactum, divina ignorantia nil aliud intelligendum eſſe, niſi incomprehenſibilem infinitamque divinam ſcientiam. Nam quod Sancti Patres, Auguſtinum dico, & Dionyſium, de Deo veriſſime pronunciant; Auguſtinus quidem, *qui melius* inquit *neſciendo*

neſciendo ſcitur; Dionyſius autem, *cujus ignorantia vera eſt ſapientia*, non ſolum de intellectibus, qui eum pie ſtudioſeque quærunt; verum etiam de ſeipſo intelligendum opinor. Sicut enim qui recto ratiocinandi itinere inveſtigant, in nullo eorum, quæ in natura rerum continentur, ipſum intelligere poſſunt, ſed ſupra omnia ſublimatum cognoſcunt; ac per hoc eorum ignorantia vera eſt ſapientia, & neſciendo eum in his quæ ſunt, melius eum ſciunt ſuper omnia quæ ſunt, & quæ non ſunt: ita etiam de ſeipſo non irrationabiliter dicitur, in quantum ſeipſum in his, quæ fecit, non intelligit ſubſiſtere; in tantum intelligit ſe ſuper omnia eſſe; ac per hoc ipſius ignorantia vera eſt intelligentia. Et in quantum ſe neſcit in his, quæ ſunt, comprehendi; in tantum ſe ſcit ultra omnia exaltari; atque ideo neſciendo ſeipſum, à ſeipſo melius ſcitur; melius eſt enim ſe ſcire ab omnibus remotum eſſe, quam ſi ſciret in numero omnium ſe conſtitui. *M.* Recte intelligis; & quod de talibus ratio ſuadet, pure ac indubitanter te perſpicere ſentio: nec jam cernis, ut opinor, ullam diſſimilitudinem imaginis & principalis formæ, præter rationem ſubjecti.

Summa ſiquidem Trinitas per ſeipſam ſubſtantialiter ſubſiſtit, & ex nulla cauſa creata eſt: Trinitas vero noſtræ naturæ de nihilo facta eſt ab ipſa, quæ per ſeipſam æterna eſt, ad imaginem & ſimilitudinem ſuam; & ſi aliqua diſſimilitudo, præter hoc imaginis & principalis exempli, reperta fuerit, non ex natura hoc proceſſit, ſed ex delicto accidit; neque ex creatricis Trinitatis invidia, ſed ex creatæ imaginis culpa. Totum namque quod de Deo vel intelligitur ſecundum eſſentiæ virtutem, de ejus imagine in his, quibus purgatur, illuminatur, perficitur, & dici, & intelligi poteſt ſecundum creationis gratiam, eo, ut prædiximus, excepto, quod divina natura Deus eſt excellantiâ eſſentiæ; humana vero Deus eſt divinæ gratiæ largitate: & quod illa creatrix ſit, & à nullo creata; iſta vero ab illa creata eſt, & ea quæ ſuæ naturæ infra ſe adhærent, creat, corpus hoc mortale dico, poſt peccatum animæ adjunctum, quod etiam imago imaginis vocatur. Nam quemadmodum animam ad imaginem ſuam Deus creavit; ita anima corpus veluti inſtrumentum quoddam quodammodo ſui ſimile effecit. Sed ad divinæ trinitatis, quæ cauſa omnium eſt, Theoriam redeundum, ſi tibi quæ de talibus dicta ſunt ſufficiunt. *D.* Sufficiunt ſane. *M.* In ſumma itaque ac ſingulari univerſorum cauſa, ex qua & in qua & ſunt & condita ſunt totius creaturæ principia, hoc eſt, primordiales cauſæ, conſiderandum arbitror, utrum ipſa dum ſit unitas & trinitas (divina ſiquidem bonitas eſt una eſſentia in tribus ſubſtantiis, & tres ſubſtantiæ in una eſſentia: vel ſecundum uſum Romanæ linguæ dicendum, una ſubſtantia in tribus perſonis, & tres perſonæ in una ſubſtantia) in ſeipſa cauſas quodammodo differentes à ſe invicem habeat; hoc eſt, utrum ſicut de ipſa prædicatur una eſſentia in tribus ſubſtantiis, ita etiam una eſſentialis cauſa in tribus ſubſiſtentibus cauſis, & tres ſubſiſtentes cauſæ in una eſſentiali cauſa credendum eſt, & intelligendum; & quid de hujuſmodi Theoriis ſana fide cogitandum ſit & prædicandum, non incongruum orthodoxæ fidei contemplationibus explanare. *D.* Imo congruentiſſimum, & fidelium animarum ſaluti neceſſarium. *M.* Quid igitur? num debemus hoc de cauſa omnium & credere, & quantum datur, intelligere, & prædicare, & eſſentialem cauſam unam in tribus ſubſtantialibus cauſis, & tres ſubſtantiales cauſas in una eſſentiali cauſa? *D.* Quid hîc prohibet intelligi & prædicari, non mihi occurrit. Si enim Deus cauſa omnium eſt, nonne ſequitur, & ut cauſa omnium Deus cognoſcatur? aut ſi Deus cauſa, & cauſa Deus, nonne conſequens, ut & omne, quod de Deo credere debemus, ſimiliter ſine ulla diſcrepantia de cauſa non dubitemus intelligere? Nam ſi unum Deum per ſe exiſtentem in tribus ſubſtantiis per ſe ſubſiſtentibus fides fatetur catholica; quid obſtat, ne ſimiliter dicamus unam cauſam per ſe exiſtentem in tribus cauſis per ſe ſubſiſtentibus, pie & orthodoxe. Igitur eſt una cauſa in tribus cauſis, & tres in una. *D.* Jam & conceſſum eſt & datum.

XXX. *M.* Nunc itaque ad Theologiam redeamus, quæ pars prima eſt & ſumma ſophiæ, nec immerito; quia aut ſola aut maxime circa divinæ naturæ verſatur ſpeculationem; & dividitur in duas partes, in affirmationem, dico, & negationem; quæ Græce appellatur κατaφατικὴ & ἀποφατικὴ, quarum una primo libro uſi ſimus, ubi certis rationibus decem categorias omniaque rerum genera & formas numeroſque & accidentia de Deo proprie prædicari negavimus; & iterum in præſenti libro eandem, ἀποφατικὴν dico, ſerie quæſtionum exigente, repetivimus; dum Deum nullum eorum, quæ ſunt, & quæ non ſunt, in ſuâ eſſentia intelligere diximus, quia omnem ſuperat eſſen-

eſſentiam! ipſumque, quid ipſe ſit, quum nullo modo, diffinitur, & quantus & qualis ſit, quia nihil ei accidit, & in nullo intelligitur, omnino ignorare, ac per hoc ſeipſum in his quæ ſunt, & quæ non ſunt, comprehendi penitur negare, quæ ſpeties ignorantiæ omnem ſcientiam ſuperat & intellectum. Jam vero alteram, καταφατικὴν dico, conamur inſpicere, eo duce qui quæritur, & qui quærit ſe quæri, & ſe quærentibus occurrit, & inveniri deſiderat; & ea pars eſt quæ contemplatur, quid de divina natura veluti proprie proferendum, cauteque & rationabiliter intelligendum. *D.* De parte negativa in prioribus ſatis mihi eſt ſuaſum: nunc vero de affirmativa quid explices, ardens expecto. *M.* Jam inter nos non temere (ut cenſeo) ad purum eſt deductum, omne quod de Deo catholica fide approbante datur intelligi, de cauſa omnium ſimiliter pie Philoſophantes oportere fateri. *D.* Hoc inconcuſſe ſtabilitum eſt. *M.* Num igitur divinitatem ingenitam & gignentem, & deitatem ingenitam, & deitatem procedentem credimus; & dum ſit una, & inſeparabilis divinitas, differentias tamen ſubſtantiales recipit? in Patre enim deitatem ingenitam, in filio deitatem genitam, in Spiritu Sancto deitatem procedentem accipimus & religioſe credimus, & Sancti Dioniſii Areopagitæ aliorumque Patrum ſaniſſima auctoritate utentes approbamus. *D.* Quiſquis in hoc hæſitat, longe à veritate diſtat. *M.* Eſt igitur ſubſtantialis cauſa ingenita & gignens; & eſt ſubſtantialis cauſa genita; item ſubſtantialis eſt cauſa procedens; & tres cauſæ unum ſunt, & una cauſa eſſentialis. *D.* Ex prædictis rationibus hoc neceſſario conficiiur. *M.* In cauſa itaque omnium eſt cauſa præcedens, & ſunt cauſæ ſequentes. Pater ſiquidem præcedet filium & ſpiritum ſanctum; ab eo enim filius eſt genitus, & ſpiritus ſanctus eſt procedens; ac per hoc cauſa cauſarum pater non incongrue creditur. Eſt enim cauſa naſcentis cauſæ & procedentis cauſæ. Paternitas enim præcedit filiolitatem, filiolitatem vero paternitatem præcedere nemo recte ſapientium dixit; hinc & ipſe de ſe ipſo filius ait, *Pater major me eſt,* major quippe pater eſt filio, non ſecundum naturam, ſed ſecundum cauſam. Pater namque cauſa eſt filii, non autem filius cauſa eſt patris, neque hic reciprocam nominum relationem, ſed ſubſtantiarum virtutem conſideramus. Aliter enim inſpicimus in ſubſtantiis vel perſonis habitudinem, aliter generationem vel proceſſionem; illic quidem quomodo à ſe invicem denominentur; hic vero quomodo inter ſe invicem ſubſiſtunt. Filius itaque ex patre eſt, non autem pater ex filio: in Deo etenim non humanarum generationum conſiderantur relationes, ſed ineffabilium ſubſtantiarum ſubſtantiales habitudines. Major quidem eſt Pater filio ſecundum cauſam. Prius etenim Sacra Theologia habitudinem patris ad filium conſiderat, ac deinde filii ad patrem. Et ut hoc certius intelligas & credas, ad Gregorii Theologi auctoritatem recurre, qui in primo ſermone de filio contra Arrianos diſputans, *Majorem eſſe Patrem filio, juxta cauſam* ſapienter edocet; quippe *ex patre exiſtere filium, & non ex filio ſubſiſtere patrem* definiens; nec tamen hoc dicimus illorum ſenſum reſpuentes, qui dominum noſtrum de ſeipſo ſecundum humanitatem dixiſſe aſſerunt, *Pater major me eſt.* Uterque ſiquidem intellectus ſanâ fide recipiendus eſt. *D.* Etiam: quamvis enim non ejuſdem ſint ſubtilitatis atque altitudinis, neuter tamen à catholica profeſſione recedit. *M.* Non id ipſum igitur patri eſt naturaliter ſubſiſtere, & filii ſui cauſam eſſe. Non enim natura patris cauſa eſt filii, una ſiquidem eademque eſt patris & filii natura, quia una eademque eſt amborum eſſentia. Ac per hoc id ipſum eſt patri Patrem eſſe & cauſam filii, Non enim ſecundum naturam, quæ una atque eadem eſt in patre & filio, hæc nomina prædicantur; ſed ſecundum habitum gignentis ad genitum, & cauſæ præcedentis ad cauſam conſequentem; quemadmodum non ſecundum naturam de filio dicitur filius, aut cauſa genita, ſed ſecundum habitum filii ad patrem, & cauſæ genitæ ad cauſam gignentem. *D.* Hæc jam etiam in priori libro ſuaſa ſunt, & nunc iterum non irrationabiliter repetita. *M.* Cauſa itaque filii Pater eſt, & Spiritûs ſancti: filius vero cauſa eſt conditionis principaliter cauſarum; earundem autem cauſarum diſtributionis Spiritus Sanctus cauſa eſt. *D.* Illud etiam fateri, à veritate non abhorrere perſpicio.

XXXI. ed mihi talia cogitanti, atque credenti de trina omnium cauſa, alia caligo occurrit. Non enim clare conſidero, utrum ſolus pater cauſa eſt ſpiritus ſancti, an pater & filius; ita ut quemadmodum fides fatetur catholica, à patre & filio eum procedere, ita etiam duas ſuæ proceſſionis credamus cauſas poſſidere. Si enim ex duabus perſonis ſeu (ut Græci dicunt) ex duabus ſubſtantiis Spiritus ſanctus procedit, quid mirum, aut veræ Religioni contrarium, ex duabus cauſis ipſum procedere fateri?

&

& hanc caliginem mihi reſeras, flagito. *M.* Vere denſiſſima caligo eſt, & non ſolum te, ſed me ipſum involvit. Et niſi ipſa lux initium nobis revelaverit, noſtræ ratiocinationis ſtudium ad eam revelandam nihil proficiet. Ad cumulum quoque obſcuritatis augetur, quod ſymbolum fidei ſecundum Græcos à Nicena Synodo traditum, *à Patre* ſolummodo *Spiritum Sanctum procedere* profiteatur, teſte Epiphanio Cypri Epiſcopo, in libro ſuo *de Fide.* Juxta vero Latinos, *à Patre & filio*; quamvis in quibuſdam Græcorum expoſitionibus eundem Spiritum à Patre per Filium procedere reperiamus. Ideoque præſentis quæſtionis difficultate repercuſſus contrariis cogitationum fluctibus allidor. Deliבero enim, quid mihi de hac ſit agendum; Utrum ſilentio eam honorificemus, dum vires intentionis noſtræ ſuperat; an quodammodo, prout divinus radius in animo refulſerit, conabimur quippiam inter nos non temere diffinitum intueri? *D.* Noli expaveſcere: non enim ille, qui quæritur, quærentes ſe deſerit, nec inveniendi ſe poſſibilitatem pie ac humiliter inveſtigantibus denegat. Ipſe ſiquidem ait, *petite, & accipietis; quærite, & invenietis; pulſate, & aperietur vobis. Omnis enim, qui petit, accipit; & qui quærit, invenit; & pulſanti aperietur.* *M.* Primo igitur de his, quæ in hac quæſtione ſibimet videntur contradicere, dicendum arbitror. *D.* Nec alia via quærendi eſt, nemo enim concordantia copulabit, niſi prius diſcordantia dividi caverit. *M.* Num tibi videtur recte fidei convenire, ut credamus filium ex una cauſa, Patre videlicet naſci, ſanctum vero ſpiritum ex duabus, Patre ſcilicet ac filio procedere. Ex duabus namque cauſis unam cauſam confluere, rationi non facile occurrit, præſertim in ſimplici natura, & pluſquam ſimplici, & ut verius dicatur, in ipſa ſimplicitate omni diviſione & numeroſitate carente; ab una autem cauſa multas cauſas erumpere multis exemplis poteſt approbari. Omnibus namque recte Philoſophantibus perſpicue patet, ex uno genere multas formas naſci; ex monade multos numeros; ex puncto multas lineas. Formæ rerum diverſæ, quæ ex uno genere naſcuntur, cauſa fiunt ſpecierum individuarum, ex quibus & in quibus multitudines, quantitateſque, qualitateſque, differentiæque naſcuntur. Numeri ex monade procedentes diverſarum proportionum cauſæ ſunt; proportiones vero proportionalitatum, proportionalitates harmoniarum. Lineæ ex uno puncto procedentes angulorum & laterum, latitudinis & altitudinis cauſæ dignoſcuntur, quæ iterum Geometricorum corporum occaſiones fiunt. Quid dicam de igneo elemento? quod cum ſit unum atque ſimplex, in ſeipſo & per ſeipſum conſideratum, caloris ſimul & lucis cauſa eſt; calor autem ardentibus ardendi cauſa eſt; lux ſimiliter ſplendentibus ſplendendi cauſa conſtituitur; ſplendor diverſos gignit colores. Aeris elementum diverſarum vocum occaſio; diverſæ voces diverſorum tonorum origines fiunt. Aquæ elementum, cum ſit in ſe ſimplex & unum, humorum diverſorum cauſa eſt, qui iterum ex ſe diverſas qualitates colorum, ſaporum, viriditatum, emittunt. Ex una terra diverſorum corporum diverſæ quantitates naſcuntur: quantitatem nunc dico, non ipſam incorpoream, ſed ipſam molem, quam diverſarum partium compoſitionem eſſe nemo ambigit, & cætera id genus eadem ratione in natura rerum ſive viſibilium ſive inviſibilium reperiri eſt facillimum. *D.* Filium ex una cauſa, id eſt ex Patre naſci nullus fidelium dubitat; Spiritum vero Sanctum utrum ex una cauſa, Patre videlicet; an ex duabus, hoc eſt, ex Patre & Filio procedat, nec affirmare nec negare temere auſim; ac per hoc rectæ fidei profeſſionibus non convenire non ſatis video, cum Spiritum ſanctum Patris & filii Spiritum dici frequentiſſime invenerim. Eſt enim ſpiritus amborum, quum ex patre per filium procedit, ut eſt donum utriuſque, quum ex patre per filium donatur; & eſt amor utriuſque, patrem & filium conjungens, ut Sanctus edocet Auguſtinus in libris, quos de ſumma ac ſancta Trinitate edidit, ipſius imaginem in humana natura mirabili indagatione quærens, luculentiſſimaque inventione oſtendens; interioris noſtræ naturæ, hoc eſt, rationabilis animæ trinitatem ad imaginem Dei conditam, approbans eſſe mentem, principalem ſcilicet animæ partem, & notitiam ſui, qua ſeipſam cognoſcit; & amorem, quo ſeipſam ſuique notitiam conjungit. Humana ſiquidem mens notitiam ſuam, qua ſeipſam cognoſcit, veluti quandam prolem ſui, de ſeipſa gignit; & eſt ſui notitia æqualis ſibi, quia ſeipſam totam novit ad ſimilitudinem Dei Patris, qui de ſeipſo filium ſuum, qui eſt ſapientia ſua, gignit, quâ ſeipſum ſapit; & æqualis ei eſt, quia ſeipſum totum intelligit; & coeſſentialis ei eſt, quia de ſeipſo gignit, quem gignit. Ex humana mente procedit appetitus quidam, quo ſeipſam quærit, ut ſuam notitiam pariat; qui appetitus vel inquiſitio, dum ad inventionem notitiæ perfectam pervenit, amor efficitur, qui mentem notitiamque

tiamque ſui conjungit, & eſt æqualis menti, mentiſque notitiæ, quum totam ſe amat, totamque notitiam ſuam; & eſt coeſſentialis menti atque notitiæ. Quum ipſe amor, qui mentem notitiamque ei copulat, non aliunde, niſi de ipſa mente procedit ad imaginem ſancti Spiritus, qui de Patre procedens, Patrem & filium ineffabili charitatis vinculo conjungit. Quod autem dixiſti, ex duabus cauſis unam cauſam fluere vel procedere rationi non facile occurrit, non jam plane video. Verbum autem quod eſt fluere, quare poſui pro eo, quod eſt procedere, pure, ni fallor, perſpicio. Nam & Spiritus ſanctus flumen in ſacris Scripturis appellatur, & aqua. Unde & ipſe Dominus ait, *qui credit in me, ſicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, de qua ſiquis bibit, non ſitiet in æternum*; ſicut Samaritanæ mulieri dictum eſt. Ipſe quoque fons Paradiſi, qui in quatuor principalia flumina dividitur, dum typice conſideratur, Spiritum ſanctum ſignificare nemo ſapientum denegat; ex quo veluti principali & unico inexhauſto fonte, quatuor principales virtutes in Paradiſo rationabilis animæ manant; Prudentiam dico, temperantiam, fortitudinem & juſtitiam. Ex quibus iterum omnia omnium virtutum fluenta & profluunt, & in eis irrigata & fæcundata humanæ naturæ ſuperficie refluunt. Merito ergo Spiritus ſanctus ſeu à Patre ſolo, ſeu à patre & filio fluere dicitur, quia fons & origo eſt omnium virtutum, & in ipſum ineffabili meatu per occultos naturæ noſtræ poros redeunt. *M.* Recte intelligis de ſpiritualibus fluentis; ſed dicas quæſo quid tibi obſtat ne perſpicue intelligas quod à nobis dictum eſt, hoc eſt, unam cauſam ex duabus cauſis fluere rationi non facile occurrit. *D.* Multa exempla mihi obſtare video, nam & exempla quæ ex quatuor mundi elementis introduxiſti, ſatis, ut arbitror, docent unam cauſam ex duabus cauſis fieri poſſe. Ignis ſiquidem dum fit caloris & luminis fons, ex duabus cauſis naſci videtur. Igneum namque elementum ex caliditate & ſiccitate conficitur, quæ duæ qualitates, veluti duæ cauſæ, unam ex ſe gignunt. Similiter & de cæteris elementis eſt dicendum: nam dum ſint ſuorum effectuum cauſæ, ex ſuperioribus ſe cauſis duplicibus naſci ſapientes mundi dixerunt. Sicut enim, ut prædiximus, ignis ex calido & ſicco; ita aer ex calido & humido, aqua ex humido & frigido, terra quoque ex frigido & ſicco componitur. Quid igitur? num negandum eſt unam cauſam ex duabus cauſis confluere, dum prædicta exempla, ut de cæteris ſileam, ad hoc approbandum ſufficiunt? *M.* Satis miror, & admiratione dignum, cur cum in cæteris acute & probabiliter videas, in his falleris exemplis. *D.* Dic deprecor in quo & quomodo decipior. *M.* Num tibi à Philoſophis ſuaſum eſt mundum iſtum ſenſibilem quatuor univerſalibus atque ſimplicibus conſtare elementis, igne videlicet, aere, aqua, & terra, quorum unumquodque propriam & ſingularem ſui qualitatem poſſidet? eſt enim ignis caliditas, aeris humiditas, aquæ frigiditas, terræ ſiccitas. *D.* Hæc mihi fere ab infantia notiſſima ſunt. *M.* Dic itaque quis eſt iſte ignis, ut uno utamur exemplo, qui veluti una cauſa ex duabus cauſis manat, ut ais, illene qui ſimplex & inviſibilis, & per ſeipſum incomprehenſibilis, omnia viſibilia penetrat atque ſe movet; an ille viſibilis & corporalis, tangibiliſque, & materialiter nutritus? *D.* Illum ſimplicem & incomprehenſibilem, omnia implentem & efficientem, non dixerim: nam primordialis eſt ſenſibilium, & quarta omnium corporum cauſa: iſte vero ſenſibilis & materialis ex caliditate & ſiccitate procedere, veluti ex duabus cauſis, mihi videtur. *M.* Num in prioribus dediſti caliditatem non alterius elementi propriam qualitatem eſſe niſi ſolius ignis? ſiccitatem vero nullius niſi terræ ſolius? ſingula enim ſingulis dantur, id eſt, propriæ qualitates ſuis ſingulis ſubſtantialibus elementis. *D.* Jam dedi: aliter enim philoſophi me non ſinunt intelligere. *M.* Dic itaque, utrum aliud eſt ignis, & aliud caliditas; an unum atque idem? *D.* Dico quædam eſſe mihi videntur. Ignis ſiquidem ſubſtantia eſt; caliditas vero ipſius ſubſtantiæ qualitas, & propria qualitas. *M.* Quid igitur? num ſubſtantia cauſa eſt qualitatis, an qualitas cauſa ſubſtantiæ? an neque qualitas cauſa eſt ſubſtantiæ, neque ſubſtantia qualitatis? quoniam ex eodem genere non ſunt. *D.* Quod ultimum poſuiſti approbo: quamvis enim qualitas in ſubſtantia contineatur, nulla ſiquidem qualitas per ſe ſubſiſtit, non tamen cauſam qualitatis ſubſtantiam dixerim eſſe. Etenim omnis ſpecies ſuum genus ſequitur, quum à ſuo genere naſcitur, & in eo immutabiliter cuſtoditur. Ac per hoc omnis ſubſtantia ex generali eſſentia defluit, omnis autem qualitas ex generali qualitate. *M.* Ignis itaque, quia ſubſtantia eſt, non ab alia cauſa deſcendit niſi à generaliſſima eſſentia. Similiter caliditas, quia eſt qualitas, non ab alia cauſa procedit niſi à generaliſſima qualitate. *D.* Quicunque

que huic concluſioni contendit, rationibus philoſophiæ videtur reſiſtere. *M.* Cur igitur ignem, ſive ſimplicem ſive materialem, veluti unam cauſam ex duabus cauſis, id eſt, caliditate & ſiccitate coufluere auſus es pronuntiare, cum videas ignis ſubſtantiam non ſolum ab aliena qualitate quæ eſt ſiccitas & terrenæ ſubſtantiæ propria, verum etiam à ſua quæ eſt caliditas, naſci non poſſe? *D.* Nunc video me deceptum in eo quod dixi caliditatem & ſiccitatem veluti duas cauſas unius cauſæ, id eſt, ignis, ſubſiſtere: multos tamen eodem errore ſeductos cognovi, qualitatum & ſubſtantiarum differentias naturaſque non ſatis diſcernentes. Et jam nullum locum fugiendi video. Nam ſi dixero ignem & caliditatem unam & id ipſum eſſe, continuo me redagues dicturus, quare ergo eandem rem ſuimet eſſe cauſam æſtimas? Dixi ſiquidem ignem ex caliditate & ſiccitate componi. Si dixero mundum iſtum viſibilem non ex quatuor ſubſtantialibus elementis, ſed ex quatuor ſolummodo ſimplicibus qualitatibus conſtare, caliditate videlicet, humiditate, frigiditate & ſiccitate, quoniam & hoc multis viſum eſt; fortaſſis à me quæras, ſi ergo quatuor qualitatibus totus hic mundus cum ſuis corporibus à ſummo uſque deorſum conſtat; ipſæ qualitates quibus ſubſtantiis continentur? ſi enim qualitates ſint, per ſe ſubſiſtere non poſſe vera edocet ratio. Et non potero invenire quid reſpondeam, hoc eſt, quibus ſubſtantiis ipſe primordiales & generales qualitates quibus mundus conſtituitur, fulciuntur; & veris rationibus conſtrictus fateri compellor quatuor ſubſtantialia mundi elementa ſubſiſtere in quibus quatuor principales qualitates conſiſtunt, quarum coitu omnia corpora compoſita efficiuntur. Sed unum adhuc reſtat, quo in eadem mea ſententia, qua dixi unam cauſam ex multis fluere, mihi videor poſſe permanere. *M.* Quid eſt illud unum velim detegas. *D.* Num omnes philoſophi de mundo illo tractantes uananimiter ſuadent, & ad purum deducere videntur, omnia corpora compoſita ex quatuor ſimplicibus elementis eorumque propriis qualitatibus quatuor componi; & ſi ita eſt, non ſolum ex duabus, verum etiam ex multis cauſis, ſingulorum corporum efficitur compoſitio. *M.* Hic locum fugiendi fortaſſis habere potuiſſes, ſi moles has corporum compoſitas & corruptibiles & ſolutioni habiles aliorum effectuum infra ſe ſequentium cauſas eſſe vera ratione aſſereres. Jam vero quoniam nihil inferius eſt corpore compoſito, nullius ſequentis ſe, neque æqualis ſibi naturæ, cauſa eſſe poteſt. Et nunc de cauſis agimus ſive principalibus ſive ſequentibus & concatenatis. Et omnis cauſa nec vere nec recte cauſa dici poteſt, quoniam vere cauſa non eſt quæ in effectus ſuos erumpere neſcit. Omnino enim effectibus propriis caret quorum cauſa merito poſſit vocari. Corpora autem corruptibilia nullius effectus cauſa ſunt, quoniam nullam naturam de ſe gignunt, cum omnium naturarum extremum atque infimum, ac prope nihil, obtineant locum. Spiritualia autem corpora ſimplicia ſunt ac per hoc inſolubilia & manentia, donec totus iſte mundus cum partibus ſuis, dum ad finem pervenerit, ſolvatur. Et hæc corpora adhuc incorruptibilia & inſolubilia non niſi in quatuor principalibus & catholicis puriſſimiſque in ſeipſis & ſimplicibus & dicuntur & intelliguntur elementis: cætera vero corpora quæ videntur ex eis compoſita, quoniam & componi & ſolvi poſſunt, non inter cauſas, ſed inter extremos effectus qui de ſe nihil efficiunt, à ſapientibus computantur. Simpliciſſima etiam & puriſſima & ſenſum corporeum fugientia quatuor hujus mundi elementa ad unam ſimplicem & individuam cauſam ſolique intellectui perfectiſſimorum ſapientum cognitam referuntur, hoc eſt, ad generaliſſimam, & in ſeipſa ſemper manentem ſubſtantiarum omnium ad viſibiles effectus procedentium eſſentiam. Similiter & de quatuor eorum primordialibus ac propriis qualitatibus non incongrue intelligitur. Cum enim ipſæ ſibimet contrariæ videantur, nam caliditas frigiditati opponitur, humiditati ſiccitas, ad unam tamen ſecretiſſimam ac ſolummodo rationi ſubjectam redeunt cauſam, ad generaliſſimam dico omnium qualitatum qualitatem, ex qua mirabili naturæ ope ad efficienda hæc corpora corruptibilia ac ſolutioni obnoxia procedunt, & in qua ineffabili univerſalis naturæ pacifica concordia ſibi invicem, remota omni contrarietate, conſentiunt. *D.* Hac ultima concluſione undique ſeptum me video, nullamque viam evadendi remanere, ac per hoc priori ex te prolatæ ſententiæ conſentire cogor ut & ego dicam unam cauſam ex duabus cauſis fluere non facile rationi occurrit. *M.* Quid ergo dicemus? num ſpiritum ſanctum quem diſtributionis donorum divinæ bonitatis, ſive eorum quæ ſecundum ſubſtantiam, ſive quæ ſecundum gratiam, infinitam & inexhauſtam largiſſimamque & pluſquam largiſſimam cauſam eſſe catholice confitebimur. Ex una cauſa, hoc eſt, ex patre, an ex

ex duabus cauſis patre & filio procedere profiteri debemus? *D.* Illa exempla quæ ex natura rerum protulimus hoc dicere omnino prohibent, hoc eſt, non ex duabus ſed ex una procedere, niſi forte quis dicat rationem ſummæ atque ineffabilis divinæ Trinitatis naturæ conditæ exempla ſuperare. *M.* Si quis hoc dixerit, confeſtim interrogandus erit unde Divinæ Trinitatem in unitate, & unitatem in Trinitate quærere & inveſtigare poſſumus, ut aliquid de ea quo eam laudemus veriſimile credamus, & quantum datur, intelligamus, niſi prius quaſi quibuſdam grandi [illegible] exemplis naturæ ab ea conditæ ad eam aſcendamus, ea duce atque præcipiente [illegible] & invenietis præſertim Divino Paulo teſtante. *Inviſibilia enim ejus*, inqui[illegible] *à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur, ſempiterna qu*[illegible] *virtus*, hoc eſt, filius, *& æternitas*, hoc eſt, *Spiritus Sanctus*; ita enim hunc locum [illegible] ſcripturæ beatus Maximus exponit *D*, Quid ſi quis dixerit patrem & filium [illegible] duas cauſas eſſe, ſed unam & inſeparabilem cauſam, ipſo filio dicente, Ego & pater unum ſumus. *M.* Huic quoque reſpondendum eſt. Tres cauſæ divinæ bonitatis de quibus nunc agimus, non in ipſa eſſentia quæ una atque eadem eſt, ſed in ipſa ipſius eſſentiæ ſubſtantiarum aut perſonarum Trinitate quæruntur. Non enim confundit dualitatem perſonarum, dum dicit ego & pater unum ſumus: nam non ait, ego & pater unum ſum, ſed ſumus, oſtendens & eſſentiæ unitatem & ſubſtantiarum differentiam; & ſiquidem diceret, ego & pater & Spiritus Sanctus unum ſumus, non aliter intelligeremus niſi trium ſubſtantiarum Trinitatem in ejuſdem eſſentiæ unitate ſubſiſtentem, & quamvis ſic dictum eſſe non reperiamus, veriſſime tamen ita eſſe intelligimus. Pater enim & filius & Spiritus Sanctus unum ſunt & tres unum, à patre ſiquidem filius eſt genitus & ab eo ſpiritus eſt procedens. Ac per hoc dum ſacra ſcriptura prædicante & ſuadente audio gignentem & genitum & procedentem, tres ſubſtantias ſeu perſonas unius eſſentiæ quantum mihi conceditur intelligo. Siquidem impoſſibile eſt ut & gignens & genitus & procedens unus ſint, tres autem eſſe naturalis admonet ratio ſecundum ſubſtantias, dum ſint unum ſecundum eſſentiam. Nam & Abraham & Iſaac & Jacob unum ſunt ſecundum naturalem eſſentialitatem, tres vero ſecundum ſubſtantialem differentiam, & hoc exemplum in omnibus generibus formis & individuis facillime veritatis inquiſitor inveniet. *D.* Quid itaque de hac præſenti quæſtione multumque difficili conceptu in animo habeas detege ſi placet, ne tam diu in eiſdem locis demoremur, dum ad cætera quæ reſtant exponenda debeamus accelerare.

XXXII. *M.* Dicas peto num tibi videtur ex igne radium naſci, & ex radio ſplendorem procedere? *D.* Quiſquis hoc dixerit ex natura rerum diligenti conſideratione non diſcrepat ut arbitror: ignis enim c[illegible]bilis, inviſibilem de ſe radium gignit, qui etiam per ſe inviſibilis eſſet [illegible]licitate ſubſiſtens, ſi corpulentis craſſiſque naturis non immiſceretu[illegible]r im Philoſophi radium Solis animalium ſenſibus incomprehenſibilem e[illegible] ſubtilitatem non valentium ſentire, dum autem gradatim à ſolari corp[illegible]eriora elementa deſcendit, paulatim incipit apparere, primum quidem in æthere puriſſimo vix lucere inchoat, quoniam ipſius ætheris natura ipſi ſimillima eſt. Progrediens vero longius ad ſuperioris hujus aeris partes, paulatim clareſcit, ac deinde in quantum craſſiores naturas penetrat deorſum verſus, in tantum lucidius elucet, ſenſibuſque corporeis comprehenſibilem ſe præſtat. Verum ex ipſo radio ſplendor luculentiſſimus totum mundum implens, & ex omnium corporum ſuperficie reſiliens, diverſaſque colorum ſpecies de[illegible]titur. Ipſe quoque naturali ſua tenuitate corporales ſenſus effugeret ſi [illegible]poralioribus elementis temperaret. *M.* Ita eſt, & naturarum inquiſitio no[illegible] poſſe perdocet. Numquid ergo cogimur ut ipſum ſplendorem qui per [illegible]dium ab igne procedit, duas cauſas habere dicamus? Quamvis enim ab ig[illegible]um procedat, ignis tamen ſolummodo cauſa ipſius eſt, non radius. Sic e[illegible]dius per ſe non ſubſiſteret, ſi de cauſa ſua quæ eſt ignis non naſceretur. [illegible]dor per radium non eſſet, niſi prius ex ipſius radii cauſa procede[illegible] nullam rationem exigere ut ſplendor ex duabus cauſis procedat, q[illegible] radium manare intelligatur; verum ex una eademque cauſa & radiu[illegible]rem procedere, natura ipſa magiſtra non tacet, & adhuc virtute[illegible]mpli intentus perſpice. Radius ipſe ex igne naſcens, non ita naſcitur ut [illegible]m deſerat, ut aliquo modo relinquat; ſed ita gignitur ut virtus ign[illegible] ſemper & ubique inſeparabiliter & immutabiliter in eo perman[illegible], &

totus

totus in tota, & unum duo, & duo unum; & quamvis videatur ſplendor de radio exire, non tamen ex ipſo radio in quantum radius eſt, ſed ex ipſa virtute procedit ex qua radius naſcitur, & quæ tota & totum radium & totum ſplendorem penetrat atque implet. Ac per hoc naturale exemplum ad cauſam omnium quæ trina & una eſt, quum trinitas in unitate & creditur & intelligitur eſſe, poſſumus aſcendere, ut cognoſcamus patrem & filium & ſpiritum ſanctum, tres cauſas & unam cauſam; tres enim unum ſunt. Patrem autem cauſam gignentem naſcentis de ſe filii ſui unigeniti, qui cauſa eſt omnium primordialium cauſarum in ſeipſo à patre conditorum; eundem vero patrem cauſam procedentis à ſe ſancti ſpiritus, qui ſpiritus cauſa eſt diviſionis & multiplicationis diſtributioniſque cauſarum omnium, quæ in filio à patre factæ ſunt, in effectus ſuos & generales & ſpeciales & proprios ſecundum naturam & gratiam. Et quamvis ſpiritum ſanctum à patre per filium credamus & intelligamus procedere, non tamen duas cauſas eundem ſpiritum habere debemus accipere, ſed unam eandemque eſſe cauſam, patrem ſcilicet, & naſcentis de ſe filii, & procedentis ex ſe ſpiritus ſancti. Ut enim propterea ſplendorem ex igne per radium procedere dicimus quia ignis ipſe totus in toto radio ſubſiſtit, ex quo per radium ſplendor emittitur: ita & ſpiritum ſanctum à patre per filium procedere catholica fides prædicat; quum ipſe pater, qui principalis cauſa eſt & ſola proceſſionis ſancti ſpiritus, totus in toto filio eſt, ſicut & totus filius in toto patre, ex quo patre per filium ſpiritus ſanctus procedit. Et quemadmodum tota virtus ignea in toto radio de ſe genito permanet, & ipſe radius totus & tota virtus ignea de qua gignitur in toto ſplendore, & totus ſplendor ex virtute ignea per radium procedens in toto ipſo radio totaque ipſa virtute ex qua procedit exiſtit: ita totus pater gignens in toto filio genito, & totus filius genitus in toto ſpiritu ſancto à patre per filium procedente, & totus ſpiritus ſanctus à patre per filium procedens, in patre à quo procedit, & filio per quem procedit, & tres unum ſunt per intellectam trinitatem in unitate. Et hoc totum ipſe filius homo factus & incarnatus apertiſſime inſinuat dicens, *Ego in patre, & pater in me.* Ubi ſubintelligendum reliquit ac ſi aperte diceret; Et ſicut *ego in patre, & pater in me*: ita & ego & pater in ſpiritu ſancto ſumus; & ſpiritus ſanctus in nobis eſt, quia nobis coeſſentialis & coæqualis, & tres unum ſumus, tres videlicet ſubſtantialiter, eſſentialiter unum. Et vide quomodo ipſe filius ſpiritum ſanctum ad ſolum patrem, unicam quippe ſui cauſam, refert dum dicit; *Paracletus autem,* ſpiritus ſanctus, *quem mittet pater in nomine meo.* Non enim dixit quem mitto in nomine meo, ſed quem mittit pater in nomine meo; quanquam & alibi ſeipſum mittere ſpiritum dicat, dum ait; *Si ego abiero, mittam eum ad vos.* Miſſio ejus proceſſio ejus eſt; proceſſio autem ejus à patre ſolum, modo eſt ſubſtantialiter non localiter; veruntamen in nomine filii, quoniam Spiritus patris & filii eſt. Item alibi ad diſcipulos ait; *Non vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris qui loquitur in vobis.* Item Pſalmiſta ſpiritum ſanctum à patre petit, dicens; *Et ſpiritum ſanctum tuum ne auferas à me.* His & hujuſmodi teſtimoniis ſacra ſcriptura referta eſt. *D.* Hæc omnia plane & pleniter perſpicio, fideliterque accipio, quum omnino veritati conveniant; valdeque miror, quomodo illa quæſtio, quæ primum veluti inſolubilis nobis videbatur, tandem apertiſſimis rationibus exemplorum & teſtimoniorum argumentatione introducta, ſoluta eſt, & ad purum, quod non facile ſperabamus, revelata, & ut mihi videtur, interioris noſtræ naturæ trinitatis ſimilitudine hoc ipſum poſſumus approbare; mens etenim & notitiam ſui gignit, & à ſeipſa amor ſui & notitiæ ſuæ procedit, quo & ipſa & notitia ſui conjunguntur, & quamvis ipſe amor ex mente per notitiam ſui procedat, non tamen ipſa notitia cauſa amoris eſt, ſed ipſa mens ex quo amor inchoat eſſe, & antequam ad perfectam notitiam ſui mens ipſa perveniat. Nam & mens amat ſeipſam cognoſcere, priuſquam cognitionem ſuam de ipſa pariat, veluti prolem ſuam. Non quod mens humana unquam ſe vel non noſſet vel non amaret, dum hæc tria unum ſunt ſecundum naturam vel eſſentiam, & unum tria ſecundum rationis conſiderationem: tria ſiquidem ratio conſiderat in una & ſimplici natura animæ, eſſe, noſſe, amare. Etenim mens & ſeipſam novit & amat ſeipſam & ſui notitiam; ſed quia merito prævaricationis naturæ humanæ in primo homine accidit, ut mens neſciat ſeipſam noſſe, dum naturaliter ſeipſam novit; & neſciat ſeipſam amare, dum naturaliter ſeipſam & notitiam ſui amet; ac per hoc rationis viribus nil aliud appetit, niſi ut cognoſcat qualiter & quantum ſeipſam novit; & ſeipſam & notitiam ſui amet. Et dum hoc totum ad cognitionem & amorem creatoris ſui convertitur,

vertitur, perfectiſſima imago ejus efficitur. Et hic maximus & pene ſolus gradus eſt ad cognitionem veritatis, id eſt, humanam naturam, ſeipſam prius cognoſcere & amare; ac deinde totam cognitionem ſuam, totumque amorem ad laudem creatoris & cognitionem & dilectionem referre. Si enim quod in ſeipſa agitur, neſcit: quomodo ea quæ ſupra ſe ſunt noſſe deſiderat? Sed dum de hac quæſtione tractamus, alia mihi non ſpernenda ut opinor in mente ſupervenit. *M.* Quæ eſt illa?

XXXIII. *D.* Utrum quemadmodum ſpiritum ſanctum à patre per filium procedere credimus, ſymbolum Romanæ linguæ ſequentes; ita filium ex patre naſci per ſpiritum profiteri valeamus: quamvis hoc in ipſo ſymbolo nec ſecundum Græcos nec ſecundum Latinos, ſcriptum reperiamus, nec in divina ſcriptura aperte promulgatum, ut æſtimo. *M.* In ipſa ineffabili ſupernaturali divinæ bonitatis fecunditate qua ex corde, hoc eſt, ex ſecretis ſinibus Dei patris filius naſcitur & ſpiritus ſanctus procedit, eundem ſpiritum ex patre & filio vel ex patre per filium procedere fides catholica nos præcipit confiteri; filium vero à patre per ſpiritum naſci, nec in illo ſymbolo utriuſque linguæ, nec in alia ſcriptura reperi: & cur hoc, nec per meipſum adhuc quæſivi, nec ab aliquo quæſitum & inventum legi. Dum autem de inhumanatione filii Dei, hoc eſt, de incarnatione verbi, & ſcriptura ſacra & ſymbolum à ſacra Niceæ urbis Bithiniæ ſynodo traditum, & contra omnes hæreſes munitum conſulitur, manifeſtiſſimè nobis aperitur, ac ſine ulla ambiguitate docetur, quia verbum de ſpiritu ſancto eſt conceptum. Angelus quoque ad Mariam, *Spiritus ſanctus ſuperveniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi.* Idem ad Joſeph, *Joſeph fili David, noli demittere conjugem tuam, quod enim in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt.* Sed & juxta aliam theoriam filium de ſpiritu ſancto & per ſpiritum ſanctum concipi & naſci inveniet, dum enim unuſquiſque fidelium baptiſmatis ſubit ſacramentum, quid aliud ibi peragitur niſi Dei verbi in eorum cordibus de ſpiritu ſancto & per ſpiritum ſanctum conceptio atque nativitas. Quotidie igitur à piis in utero fidei velut caſtiſſimæ matris viſceribus & concipitur & naſcitur & nutritur, & fortaſſis ideo à Nicena ſynodo ſpiritus ſanctus ex patre ſolummodo procedere traditur, ne talis quæſtio ventilaretur; inquiſitor ſiquidem ſollicitus ſacræ Theologiæ ſpiritum ſanctum à patre per filium audiens procedere, mox divino ſtudio admonitus, quærit & dicit, *Si ergo ſpiritus ſanctus à patre per filium procedit: cur non ſimiliter filius à patre per ſpiritum ſanctum naſcitur?* Si autem filius à patre per ſpiritum ſanctum non naſcitur, cur ſpiritus ſanctus à patre per filium procedere diceretur? Nam quod de ſpiritu ſancto catholice creditur, cur non etiam de filio ſimiliter crederetur? Ac per hoc quod in ſancto ſymbolo ſecundum Græcos canitur, hac quæſtione liberum omnino eſt atque abſolutum. Dicit enim filium ἐκ τȣ̃ πατρὸς γεννηθέντα, hoc eſt, ex patre genitum; ſpiritum vero ἐκ τȣ̃ πατρὸς ἐκπορευόμενον, id eſt, ex patre procedentem. Sed ſi quis ſanctos patres, qui in Latino ſymbolo addiderunt de ſpiritu qui ex patre filioque procedit, conſuleret: rationabiliter ut credo reſponderent, & cauſam ipſius additionis non tacerent; & fortaſſis conſulti ſunt & reſponderunt; ſed quid eis viſum eſt de hac re, nondum in manus noſtras pervenit, atque ideo de hujuſmodi quæſtione nil temere conamur diffinire. Sed forte quis dicat, non immerito hoc additum eſt quoniam multis ſacræ ſcripturæ locis approbatur; nam & ipſe Deus dicit, *Quem pater in nomine meo mittit.* Videtur enim filius mittere ſpiritum quem pater mittit in nomine ejus; ipſe quoque filius ſpiritum veritatis ſpiritum ſanctum vocat; filius autem veritas eſt, ipſo teſtante. *Ego ſum via, veritas & vita.* Si ergo ſpiritus veritatis eſt, profecto ſpiritus ſanctus ſpiritus filii eſt. Mulierem quoque emorouſſan, hoc eſt, fluxum ſanguinis patientem, ſanans, *ſenſi* inquit *de me exiſſe virtutem.* Et quod paulo ante diximus, *Si ego abiero, mittam eum ad vos.* Item Apoſtolus, *Miſit Deus ſpiritum filii ſui in corda noſtra, in quo clamamus, Abba pater.* His itaque atque hujuſmodi teſtimoniis quis catholicorum non poſſit approbare ſpiritum ſanctum à patre & filio procedere?

XXXIV. *D.* De hac quæſtione non nimium hæſito, quoquo enim modo quis eccleſiaſticum ſymbolum pronunciaverit, ſine naufragio ſanæ fidei recipio, hoc eſt, ſive ſpiritum ſanctum à patre ſolummodo procedere dixerit, ſive à patre & filio, ſalva illa ratione qua & credimus & intelligimus eundem ſpiritum ex una cauſa, id eſt, ex patre ſubſtantialiter procedere. Eſt enim pater cauſa naſcentis de ſe filii, & procedentis ex ſe ſpiritus. Sed adhuc velim à te quærere, an ex eſſentia patris, an ex ſ[illegible]antia & filius natus & ſpiritus ſanctus procedens eſt? *M.* De hoc ambiguo fac[illegible]beris, ſi prius pure cognoſcas, quid ſit inter eſſentiam & ſubſtantiam divinæ bo[illegible]. *D.* De

[illegible]rentia

differentia divinæ eſſentiæ atque ſubſtantiæ docuit me theologia ex ſacris patribus utriuſque linguæ, Græcæ videlicet atque Latinæ, tradita. Siquidem Sanctus Dionyſius Areopagita, & Gregorius Theologus, eorumque elegantiſſimus expoſitor Maximus, differentiam eſſe dicunt inter οὐσίαν, id eſt, eſſentiam, & ὑπόστασιν, id eſt, ſubſtantiam; οὐσίαν quidem intelligentes unicam illam ac ſimplicem divinæ bonitatis naturam, ὑπόστασιν vero ſingularum perſonarum propriam & individuam ſubſtantiam. Dicit enim μίαν οὐσίαν ἐν τρίσιν ὑποστάσεσιν, hoc eſt, unam eſſentiam in tribus ſubſtantiis. Sanctus quoque Auguſtinus, cæterique ſancti patres Latialiter ſcribentes, fidem ſacræ trinitatis exprimunt, dicentes unam ſubſtantiam in tribus perſonis, ſignificantes unitatem divinæ naturæ eo nomine quod eſt ſubſtantia; trinam vero ſubſtantiarum proprietatem trium perſonarum vocabulis, quod etiam moderni Græcorum recipiunt. Dicunt enim μίαν οὐσίαν, id eſt, unam ſubſtantiam, & τρία πρόσωπα, id eſt, tres perſonas; una eademque fides eſt in omnibus, quamvis ſignificationum diverſitas videatur. Itaque ſecundum Græcos dicimus, una eademque eſt οὐσία patris & filii & ſpiritus ſancti, ſed non una eademque eſt ὑπόστασις; habet enim pater ſuam propriam ὑπόστασιν, quæ neque filii neque ſpiritus ſancti eſt, ſed ſolius patris; ſimiliter filius ſuam propriam ὑπόστασιν, quæ neque patris neque ſpiritus ſancti eſt, ſed ſolius filii. Eodem modo de ſpiritu ſancto dicendum propriam ὑπόστασιν habere, quæ neque patris eſt neque filii, ſed ſolius ſpiritus ſancti. Neque aliud præter hoc latina vox edocet, tres perſonas in una ſubſtantia pronuntians. Subſiſtit ergo pater ipſe, ſubſiſtit filius, ſubſiſtit ſpiritus ſanctus, & tres ſubſtantiæ in una eſſentia ſubſiſtunt, quæ tres unum ſunt. *M.* Inter orthodoxæ fidei participes hanc fidem computandam arbitror; Jam igitur luculenter potes dinoſcere propoſitam quæſtionem; dixiſti enim te dubitare ex eſſentiáne an ex ſubſtantia patris & natus filius & procedens ſpiritus ſanctus, ac ſi aperte diceres utrum ex una atque communi eſſentia vel natura trium ſubſtantiarum vel perſonarum naſcitur filius & procedit ſpiritus ſanctus, an ex propria ſubſtantia patris vel perſona: eſſentia ſiquidem divinæ bonitatis neque propria ſubſtantia eſt patris, neque filii, neque ſpiritus ſancti, ſed una atque communis ſubſtantiarum trium natura; pater autem ſuam propriam habet ſubſtantiam, ſimiliter & filius, ſimiliter & ſpiritus ſanctus ſuas poſſident ſubſtantias. Si igitur divina eſſentia, quia una eſt atque eadem, neque pater eſt, neque filius, neque ſpiritus ſanctus, ſed communis eorum natura: ſequitur non ab ea naſci filium, neque ſpiritum ſanctum procedere; nam ſi ex ea filius naſcitur, non ex patre naſcitur, ipſa enim ut diximus pater non eſt; ſimiliter ſi ex eadem ſpiritus ſanctus procedit, non ex patre procedit. Si autem catholica fides firmiſſimè atque ſaniſſime & credit & docet, filium ex patre natum, ſpiritum vero ſanctum ex eodem patre procedentem: nonne conſequens eſt ut credamus & intelligamus, ex ſubſtantia patris & naſci filium, & procedere ſpiritum ſanctum? Non igitur ex eſſentia, ſed ex ſubſtantia patris, & filius naſcitur, & ſpiritus ſanctus procedit; nam & apud homines, non dicimus ex communi natura filios naſci, ſed ex propria natura; propriam autem naturam dico uniuſcujuſque perſonæ individuam ſubſtantiam. Nam ſi ex communi natura homines naſcerentur, nullus pater proprium filium, ſic nullus filius proprium patrem poſſideret.

XXXV. Sex hæc altius ac verius cogitantur quam ſermone proferuntur, & altius ac verius intelliguntur quam cogitantur, altius autem ac verius ſunt quam intelliguntur. Omnem ſiquidem intellectum ſuperant; nam quæcunque de ſimpliciſſimæ bonitatis trinitate dicuntur ſeu cogitantur ſeu intelliguntur, veſtigia quædam ſunt atque Theophaniæ veritatis; non autem ipſa veritas quæ ſuperat omnem Theoriam non ſolum rationalis verum etiam intellectualis creaturæ. Neque enim talis unitas eſt ſacræ trinitatis qualis ab ulla creatura poteſt excogitari ſeu intelligi, ſeu aliqua phantaſia quamvis lucidiſſima & veriſimillima formari. Hæc enim omnia fallunt dum in eis finis contemplationis ponitur. Siquidem pluſquam unitas eſt, & pluſquam trinitas; lubenter tamen aliquid de ea dicere & cogitare & intelligere, quantum intellectus eam affingit, ſacra theologia duce atque magiſtra, ut quodam modo materiam habeamus laudandi eam atque benedicendi. Nam & ſummos angelos primaſque ei virtutes veluti pedes & facies alis ſuis velare ſacra confirmat theologia, nobis inſinuant cœleſtes virtutes ſummæ trinitati atque unitati ſemper & immutabiliter adhærentes, timere ea quæ ſupra ſe ſunt ac reverenter contemplari. Alæ ſiquidem earum theoriæ ſunt quibus pedes ſuos velare affirmantur, & facies timentes intueri, quomodo ſa-

cra trinitas & inſeparabilis unitas à ſummo uſque deorſum per omnia diffunditur, & quo modo omnem ſuperat intellectum, & ab omni ſit creatura viſibili & inviſibili in infinitæ naturæ ſuæ altitudinem remota. Veruntamen & homines puri & angeli ſemper & inceſſanter eam conſpicere appetunt, quum contemplari per ſeipſam nequeunt, & hoc per mediarum alarum volatum ſignificatur: hinc ſcriptura dicit, *in quem concupiſcent angeli proſpicere:* eſt enim infinitum quod quæritur & incomprehenſibile quod appetitur, & ſupra omnem intellectum quod concupiſcitur, & ab omni creatura exaltatum. Attamen ad hoc ſumma atque divina unitas movet ſeipſam in intellectibus angelicis ſeu humanis, ut de ea materiam laudis ſuæ & intelligentiæ ſuæ quantum creaturæ conceditur inveniant, trinitatem in unitate percipientes [illegible] ait ſanctus Theologus Gregorius in primo Sermone de filio; *Propterea*, inquit, *monas à principio in dyada mota uſque triada ſtat.* Quam ſententiam beatus Maximus exponit, dicens, *movetur namque in acceptivo ſui intellectu angelico ſive humano, per ipſam, & in ipſa inquiſitiones de ipſa faciente. Et clarius dicendum; docet ipſam in prima acie impartire de Monade rationem, ut non ſeparatio in primo cauſali introducatur; permovet verò ipſam rationem etiam divinam & ineffabilem ipſius cauſalis fecunditatem accipere, dicens myſtice atque occulte ipſi intellectui, non oportere infecundum eſſe, ſapere unquam illud optimum verbi ac ſapientiæ vel ſignificativæ virtutis coeſſentiarumque in ſubſtantiis, non ut compoſitum ex his ſuſcipiatur divinum, quaſi accidentibus & non in eis ſubſiſtens credatur. Moveri itaque divinitas dicitur, cauſa quippe eſt, per quem modum ſubſiſtit inquiſitionis, nam ſine illuminatione intueri divinitatem impoſſibilium eſt: item dicitur moveri per manifeſtationem particulariter perfectioris de ipſa rationis ſecundum ſacram ſcripturam ab inchoante patrem confiteri, & promovente ad confitendum cum patre filium, & cum patre & filio ſpiritum ſanctum accipiendum, & eo adorare eruditos pulſante, trinitatem perfectam in unitate perfecta*, id eſt, *unam eſſentiam & deitatem & potentiam & operationem in tribus ſubſtantiis.* His itaque de ſumma omnium cauſa cauſarum ſecundum parvitatem noſtræ intentionis quoquo modo ſic inveſtigatis, non autem temere definitis, ad primordiales cauſas circa quas noſtra diſputatio verſatur, redeundum. *D.* Redeundum ſane, ſatis enim de his eſt actum.

XXXVI. *M.* Cauſæ itaque primordiales ſunt, (quod & in præcedentibus dixeram, quas Græci ideas vocant, hoc eſt, ſpecies vel formas,) æternæ & incommutabiles rationes ſecundum quas & in quibus viſibilis & inviſibilis mundus formatur & regitur; ideoque à Græcorum ſapientibus προτότυπα appellari meruerunt, hoc eſt, principalia exempla quæ pater in filio fecit, & per ſpiritum ſanctum in effectus ſuos dividit atque multiplicat: προορίσματα quoque vocant, id eſt, prædeſtinationes, in ipſis enim quæcunque divina prudentia & fiunt & facta ſunt & futura ſunt ſimul & ſemel incommutabiliter prædeſtinata. Nihil enim naturaliter in creatura viſibili & inviſibili oritur, præter quod in eis ante omnia tempora & loca prædefinitum & præordinatum eſt, item à philoſophis θεῖα θελήματα, id eſt, divinæ voluntates nominari ſolent; quoniam omnia quæcunque voluit dominus facere, in ipſis primordialiter & cauſaliter fecit. Et quæ futura ſunt in eis ante ſecula, facta ſunt. Ac per hoc principia omnium dicuntur eſſe, quoniam omnia quæcunque in creatura ſive viſibili ſive inviſibili ſentiuntur vel intelliguntur, eorum participatione ſubſiſtunt. Ipſa vero unius univerſorum cauſæ ſummæ videlicet, ac ſacræ trinitatis participationes ſunt, atque ideo per ſe dicuntur eſſe, quia nulla creatura inter ipſa & unam omnium cauſam interpoſita eſt. Et in ipſa dum immutabiliter ſubſiſtunt primordiales cauſæ aliarum cauſarum ſequentium ſe uſque ad extremas totius naturæ conditæ & in infinitum multiplicatæ terminos; infinitum dico non creatori ſed creaturæ; finis enim multiplicationis creaturarum ſoli creatori cognitus eſt. Sunt igitur primordiales cauſæ quas rerum omnium principia divini ſapientes appellant, per ſeipſam bonitas, per ſeipſam eſſentia, per ſeipſam vita, per ſeipſam ſapientia, per ſeipſam veritas, per ſeipſam intellectus, per ſeipſam ratio, per ſeipſam virtus, per ſeipſam juſtitia, per ſeipſam ſalus, per ſeipſam magnitudo, per ſeipſam omnipotentia, per ſeipſam æternitas, per ſeipſam pax, & omnes virtutes & rationes quas ſemel & ſimul pater fecit in filio, & ſecundum quas ordo omnium rerum à ſummo uſque deorſum texitur, hoc eſt, ab intellectuali creatura quæ deo poſt deum proxima eſt uſque ad extremum rerum omnium ordinem quo corpora continentur. Quæcunque enim bona ſunt participatione boni, per ſe bona ſunt; & quæcunque eſſentiali[illegible] ſubſtantialiter ſubſiſtunt, participatione ipſius per ſeipſam eſſentiæ ſubſiſtunt; quæcunque vivunt, participatione per ſeipſam vitæ

vitæ vitam poſſident. Similiter quæcunque ſapiunt & intelligunt & rationabilia ſunt, participatione per ſeipſam ſapientiæ, & per ſeipſam intelligentiæ, & per ſeipſam rationis participatione ſapiunt, & intelligunt, & ratiocinantur. Eodem modo de cæteris dicendum. Nulla ſiquidem virtus, ſive generalis, ſive ſpecialis, in natura rerum invenitur quæ à primordialibus cauſis ineffabili participatione non procedat. Sed ne quis exiſtimet quæ de primordialibus cauſis diximus nullius authoritatis munimine fulciri, quædam ex libro Sancti Dionyſii de divinis nominibus huic operi inſerere non incongruum duximus. D. Nil aptius, nil veris rationibus convenientius ſubjungitur, quam ſanctorum patrum inconcuſſa probabiliſque authoritas. *M.* Ait ergo in undecimo prædicti ſui libri capitulo. *Quid autem omnino, inquis, quod per ſeipſum eſſe dictum eſt, atque per ſeipſum vita aut quæcunque abſolute & principaliter eſſe expoſuimus. Hoc dicimus non eſt pravum, ſed rectum; & ſimplicem declarationem habet. Non enim eſſentiam quandam divinam vel angelicam eſſe dicimus per ſeipſam exiſtendo, exiſtendi quæ ſunt cauſam. Solummodo enim exiſtendi omnia quæ ſunt & ipſum eſſe ſuper eſſentiale principium & eſſentiam cauſale, neque vitæ parentem aliam deitatem præter ſuper divinam omnium quæcunque vivunt & editæ vitæ cauſam vitam; ſed per ſeipſum eſſe & per ſeipſam vitam & per ſeipſam deitatem, dicimus principaliter quidem & deiformiter & cauſaliter unum omnium ſuperprincipale & ſupereſſentiale principium & cauſam, participaliter autem editas ex deo non participante providas virtutes per ſeipſam deificationem quas exiſtentia proprie ſibimet participant, & exiſtentia & viventia & divina ſunt, & dicuntur, & alia ſimiliter. Perinde & primarum ipſarum optimus ſubſtitutor dicitur eſſe; deinde particularium ipſarum, deinde totarum ipſas participantium. Et quid oportet de his dicere, quando quidam divinorum noſtrorum ſacrorum magiſtrorum per ſeipſam bonitatis & deitatis ſubſtitutricem aiunt pluſquam optimam & pluſquam divinam per ſeipſam bonitatem & divinitatem, dicentes eſſe beneficam & deificam ex deo procedentem donationem, & per ſe, ipſam formam per ſe, ipſam formificam fuſionem & totam formam & particularem formam & univerſaliter bona & quæcunque alia ſecundum eundem dicta ſunt, & dicentur, modum declarantia providentiam & bonitatem participatas ab exiſtentibus ex deo non participante provenientes copioſa fuſione & ſuperſcatentes ut diligens omnium cauſalis ſummitas omnium & ſupereſſentiale & ſupernaturale omnino ſuperexcellit ea quæ ſunt ſecundum qualemcunque eſſentiam & naturam.* Item ex eodem libro, capitulo quinto; *Principia exiſtentium omnium ipſius eſſe participantia, & ſunt, & principia; ſunt & primo ſunt, deinde principia ſunt: & ſi quis vult viventium ut viventium principium dicere per ſe ipſam vitam; & ſimilium ut ſimilium, per ſe ipſam ſimilitudinem; & unitorum ut unitorum, per ſe ipſam unitatem; & ordinatorum ut ordinatorum, per ſe ipſam ordinationem; & aliorum quicunque hujus ſive amborum multorum participantia hoc aut hoc aut ambo aut multa ſunt per ſe ipſa participantia, invenies ipſius eſſe primum ea participantia & ab eo eſſe primum quidem exiſtentia; deinde hujus aut hujus principia exiſtentia, & participando eo eſſe exiſtentia participata: ſi autem hac participatione eſſe ſunt multo magis participantia.* Et paulo poſt. *Etenim in monade omnis numerus ante ſubſiſtit, & habet omnem numerum monas in ſe ipſa ſingulariter, & omnis numerus unitur quidem in monade. Quantum autem à monade provenit, tantum diſcernitur & multiplicatur. Et in centro omnis circuli lineæ ſecundum primam unitatem conſubſtitutæ ſunt; & omnis habet ſignum in ſemetipſo ſimplas lineas uniformiter unitas ad ſe invicem & ad unum principium ex quo procedunt. Et in ipſo quidem centro univerſaliter adunantur. Breviter autem eo diſtantes breviter diſcernuntur, magis autem recedentes magis & ſimpliciter quantum proximiores ſunt tantum & ipſi & ſibi invicem adunantur & quantum eo tantum & à ſe invicem diſtant, ſed & in toto omnium natura omnes ſecundum ſingulas naturæ rationes convolutæ ſunt per unam inconfuſam unitatatem, & in alia uniformiter ſecundum partes omnium providæ totius corporis virtutes. Nil ergo inconſequens ex obſcuris imaginibus in omnium cauſale aſcendentes ſuper mundanis oculis contemplari omnia in omnium cauſali & ſibi invicem appoſita uniformiter & unitæ, principium enim eſt exiſtentium ex quo & ipſum eſſe & omnia utrumque exiſtentia omne principium, omnis finis, omnis vita, omnis immortalitas, omnis ſapientia, omnis ordo, omnis harmonia, omnis virtus, omnis cuſtodia, omnis collatio, omnis diſtributio, omnis intellectus, omnis ratio, omnis ſenſus, omnis habitus, omnis ſtatus, omnis motus, omnis unitas, omne judicium, omnis amicitia, omnis compactio, omnis diſcretio, omnis terminus, & alia quæcunque ab eſſe exiſtentia omnia characterizant.* Et poſt aliquanta; *Si enim juxta nos Sol ſenſibilium eſſentias & qualitates & quidem multas & diſcretas exiſtentes, tamen ipſe unus exiſtens & uniformis illuminans lux renovat & nutrit & cuſtodit & perficit & diſcernit & unit & refovet & fecunda eſſe facit & auget & mutat & collocat & renovat*

renovat & vivificat omnia & omnium unumquodque proprie ſibi eundem & unum ſolem participat, & multorum participantium unus ſol cauſas in ſeipſo uniformiter perambit, multo magis ſuper terra & ipſius & omnium cauſalis præteriſſe in ſe omnium exiſtentium paradigmata ſecundum unam ſupereſſentialem unitatem concedendum, deinde & eſſentias adducit juxta ab eſſentia egreſſionem: paradigmata autem dicimus eſſe ipſas in deo exiſtentium ſubſtantificas & uniformiter prætextas rationes quas Theologia prædeſtinationes vocat & divinas & optimas voluntates exiſtentium diſcretivas & factivas ſecundum quas ipſa ſupereſſentialis exiſtentia omnia & prædeſtinavit & adduxit. Et jam huic libro terminus eſt imponendus ut arbitror. *D.* Ita fiat.

Explicit Liber Secundus

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ.

Incipit Lib. III.

M. IN Secundo Libro tota fere noſtræ raciocinationis intentio eſt conſtituta de ſecunda univerſalis naturæ conſideratione, &, ut ita dicam, forma ſeu ſpecie: quæcunque veriſimilia nobis viſa ſunt, & ad liquidum ut arbitror deducta, veræque rationis concluſionibus inconcuſſe munita, literis mandare, univerſaliter naturæ ſecundæ conſideratio eſt. In ea ipſius parte quæ & creatur & creat, & in qua rerum omnium principia, hoc eſt, primordiales cauſæ, ſeu ut ſæpe dictum eſt, prædeſtinationes rerum creandarum ſeu divinæ voluntates, ſicut & ſanctorum patrum auctoritas, & ipſa recta ratione conſulta veritas edocet eſſe conſideranda. Ubi etiam ipſa diſputationis neceſſitas exigebat quædam de incidentibus quæſtionibus principalis quæſtionis revelandæ gratia introducere. Nulla ſiquidem principalis quæſtio eſt ut opinor, quæ non incidentes quæſtiones dum diligenti mentis contuitu inveſtigatur recipiat; enodari enim aliter impoſſibile eſt, præſertim cum neceſſarium & inevitabile fieret, dum de principiis rerum diſputabamus, hoc eſt, de primordialibus cauſis, de uno etiam omnium principio, Deo videlicet, qui ſolus eſt ſola ac prima cauſarum omnium cauſa, & ſupercauſalis cauſa, & ſupereſſentialis bonitas, cujus participatione omnia principia, & omnes cauſæ omnium rerum ſubſiſtunt; ipſe vero nullum participat, quia omni principio ſuperiori ſe vel ſecum exiſtenti non tamen coeſſentiali ſibi omnino caret, quod animo occurrebat inferri: quis enim de creatis cauſis recte quid dicet, niſi prius unicam omnium cauſam per ſe ſubſiſtentem & à nulla præcedenti ſe creatam pure perſpiciat? in quantum de ineffabili datur fari, deque incomprehenſibili comprehendi, de ſuperante omnem intellectum intelligi. Cum his etiam quædam de reditu rerum mutabilium atque ſegregatarum per diverſas naturæ diviſiones & partes quibus iſte mundus perficitur iterum in principia ſua ex quibus procedit, & in quibus immutabiliter ſubſiſtit, dum finis omnium venerit, eorumque quæ in motu ſunt ſtatus apperuerit, per quem nihil movebitur, breviter perlibavimus. His itaque aliiſque ut diximus ſecundi ſermonis ordo texitur, deinde conſequentia quæſtionum ni fallor exigit. Tertium librum, deo duce, de tertia univerſalis naturæ conſideratione, hoc eſt, de ea parte creaturæ quæ creatur & non creat, quicquid nobis in mentem lux æterna patefecerit, texi. *D.* Non aliter diſputandi viam ingredi oportet ut æſtimo; nam ſi primus liber de natura cuncta creante, & à nulla creata, deque ſolo deo intellecta; ſecundus vero de ea quæ & creatur, & creat, & in primordiis rerum cognoſcitur, rationabili tractat progreſſione: nunc conſequens eſt ut & tertius de tertia quæ creatur & non creat conſtitutionis ſuæ materiam ſuſcipiat: ſed priuſquam ad enodandam hanc naturæ partem tranſeamus, noſſe velim qua ratione eam naturam quæ ab omnium naturarum univerſitate per excellentiam ſui, atque infinitatem removetur, veluti primam partem ipſius univerſitatis ponere voluiſti. Univerſitas ſiquidem formarum ſuarum partiumque numeris impletur, ac per hoc in infinitum non progreditur, ſuis enim finibus ſurſum verſus atque deorſum terminatur; ab intellectuali ſiquidem creatura quæ in angelis eſt conſtituta. Et ut altius aſcendamus à primordialibus cauſis, ſupra quas vera ratio nil ſuperius præter ſolum deum reperit, inchoans,

choans, per naturales ordines intelligibilium cœleſtiumque eſſentiarum & viſibilium mundum iſtum conſtituentium, uſque ad extremum totius creaturæ ordinem, qui corporibus corporumque incrementis detrimentiſque impletur, variis quoque deceſſionibus per catholicorum elementorum in propria coitum, eorumque in catholica ſolutionem peragitur, deſcendit creatrix totius univerſitatis natura, quoniam infinita eſt, nullis finibus ſurſum vel deorſum concluditur. Ipſa ſiquidem ambit omnia, & à nullo ambitur, nec mirum dum nec à ſeipſa ambiri ſinitur quia univerſaliter neſcit ambiri. Quemadmodum univerſaliter à ſeipſa, quanto magis ab alio, comprehendi ſeu in aliquo definito vel definibili ſupernaturaliter effugit intelligi, niſi forte quis dicat, in hoc ſolo ſe ambit, dum ſe ſapit ambiri non poſſe; in hoc ſe comprehendit, dum ſe ſapit comprehenſibilem non eſſe; in hoc ſe intelligit, dum ſapit in ullo ſe intelligi impoſſibile eſſe; quia omne quod eſt, & poteſt eſſe, ſuperat. Et cum ita ſit, nulluſque recte Philoſophantium his rationibus temere reſiſtat, cur intra univerſitatis diviſiones à te conſtituatur non plane video. *M.* In diviſionibus univerſitatis conditæ nullo modo eam poſuerim, in diviſionibus autem ipſius univerſitatis quæ uno naturæ univerſalis vocabulo comprehenditur, non uno ſed multiplici rationis intuitu ponendam judicavi. Eo namque nomine, quod eſt natura, non ſolum creata univerſitas, verum etiam ipſius creatrix ſolet ſignificari; prima ſiquidem & maxima eſt diviſio univerſalis naturæ, in creatricem univerſitatis conditæ, & creatam in ipſa condita univerſitate; nimirum cum naturalis iſta diviſio in omnibus univerſitatibus in infinitum uniformiter ſervetur; nam univerſalis boni prima ſectio eſt, in illud unum & ſummum incommutabile per ſe & ſubſtantiale bonum, ex quo omne bonum manat, & in illud bonum quod participatione ſummi & incommutabilis boni bonum eſt. Similiter univerſalis eſſentiæ, univerſalis vitæ, univerſalis ſapientiæ, univerſalis virtutis, eadem principalis diviſio eſt. In his enim cæteriſque ſimilibus, primo diſcernitur ea natura quæ per ſeipſam, à ſeipſa, in ſeipſa, vere & immutabiliter eſſentia eſt, & vita, & ſapientia, & virtus; ab ea natura quæ participatione ſummi boni, aut tantum eſt, aut & eſt, & vivit; aut & eſt, & vivit, & ſapit; aut eſt, & vivit, & ſapit, & virtutem participat. Videſne quemadmodum totius univerſitatis conditor primum in diviſionibus obtinet locum? nec immerito, dum ſit principium omnium, & inſeparabilis ab omni diverſitate quam condidit, & ſine quo ſubſiſtere conditor non poteſt. In ipſo enim immutabiliter & eſſentialiter ſunt omnia, & ipſe eſt diviſio & collectio univerſalis creaturæ, & genus, & ſpecies, & totum, & pars, dum nullius ſit vel genus, vel ſpecies, ſeu totum, ſeu pars, ſed hæc omnia ex ipſo, & in ipſo, & ad ipſum, ſunt. Nam & monas principium numerorum eſt, primaque progreſſio, & ab ea omnium numerorum pluralitas inchoat, eorundemque reditus atque collectio in ea conſummatur. Siquidem omnes numeri univerſaliter & incommutabiliter in monade ſubſiſtunt, & in omnibus eis totum, & pars eſt; & totius diviſionis primordium; dum ſit ipſa in ſeipſa, neque numerus neque pars ejus. Eadem ratio eſt centri in circulo ſeu ſphæra; ſigni, in figura; puncti, in linea. Cum igitur totius univerſitatis diviſio ab ipſius cauſa & creatrice incipiat, non eam veluti primam partem vel ſpeciem debemus intelligere, ſed ab ea omnem diviſionem & partitionem inchoare; quoniam omnis univerſitatis principium eſt, & medium, & finis. Et dum hæc de ea & prædicantur & intelliguntur, hoc eſt, dum in diviſionibus univerſitatum primum locum obtineat, nemo tamen eſt piè credentium & ve[illegible]tem intelligentium, qui non continuo abſque ulla cunctatione exclamet, cauſam totius univ[illegible]ſitatis conditæ creatricem, ſupernaturalem eſſe, & ſupereſſen[illegible]alem, & ſupra omnem vitam, & ſapientiam, & virtutem, & ſupra omnia quæ dicuntur & intelliguntur, & omni ſenſu percipiuntur: dum ſit horum omnium principium cauſale, & medium implens eſſentiale, & finis conſummans, omnemque motum ſtabilitans, quietumque faciens, & ambitus omnia quæ ſunt, & quæ non ſunt, circumſcribens. *D.* His altæ cautæque ratiocinationis collocationibus libenter cedo, ac veriſimiles eas approbo; ſed priuſquam ad conſiderandos effectus primordialium cauſarum, ex quibus maxime prima omnium & una creatrix cauſa ſolet denominari, accedas, ordinem naturalem earum noſſe convenit, adhuc enim mixtim indiſtinctéque introductas eſſe arbitror; nam ni fallor ad earum effectuumque ſuorum perfectam notitiam non mediocre auxilium quærentibus præſtabit, ſi prius naturalis ordo, quo à creatore conditæ ſunt, luculenter patefactus fuerit. *M.* Primordialium

lium cauſarum ſeriem divinæ providentiæ ſolers inveſtigator Sanctus Dionyſius Ariopagita, in libro de Divinis nominibus, aptiſſime diſpoſuit; ſummæ ſiquidem bonitatis quæ nullius particeps, quoniam per ſe ipſam bonitas eſt, primam donationem & partitionem aſſerit eſſe per ſe ipſam bonitatem, cujus participatione quæcunque bona ſunt, varia ſunt; ideoque per ſeipſam bonitas dicitur, quia per ſeipſam ſummum bonum participat. Cætera enim bona non per ſeipſa ſumm[illegible] & ſubſtantiale bonum participant; ſed per eam quæ eſt per ſeipſam ſummi boni prima participatio. Hæc regula in omnibus primordialibus cauſis uniformiter obſervatur, hoc eſt, quod per ſe ipſas participationes principales ſunt unius omnium cauſæ, quæ Deus eſt. Quoniam vera ſummæ ac veræ naturæ prima conſideratio eſt, qua intelligitur ſumma ac vera bonitas. Secunda vero qua intelligitur ſumma ac vera eſſentia. Nec immerito primordialium cauſarum ſecundum locum obtinet per ſeipſam-eſſentia, quæ cum ſummæ ac veræ eſſentiæ prima participatio ſit, omnia quæ poſt ſe ſunt, ſua participatione accipiunt eſſe, ac per hoc non ſolum bona, verum etiam exiſtentia ſunt. Tertia divinæ naturæ intentio eſt qua intelligitur ſumma veraque vita, ideoque Tertia in primordialibus cauſis per ſeipſam vita connumeratur, quæ ſummæ ac veræ vitæ prima per ſe participatio ſubſiſtens, ut omnia poſt eam viventia participatione ejus viverent, creata eſt. Hinc conficitur & bona & exiſtentia & viventia eſſe. Ejuſdem naturæ quarta Theoria, qua ſumma ac vera ratio cognoſcitur; Hinc perſpicitur quarta inter primordiales per ſe ipſam ratio ſeſſionem, primamque ſummæ ac veræ rationis participationem, omniumque poſt ſe rationabilium, hoc eſt, rationis participantium poſſidere primordia. Divinæ naturæ quinta Theoria, in ſumma ac vera intelligentia verſatur; intellectus enim eſt intelligens omnia priuſquam fiant. Ac per hoc quinta in ordine primordialium cognoſcitur per ſeipſam intelligentia, cujus participatione intelligunt quæcunque intelligunt, & intellectus ſunt: ipſa vero prima participatio ſummæ ac veræ intelligentiæ edita eſt. Sexta contemplatio divinæ naturæ in vera ſummaque ſapientia conſtituitur; hinc non immerito inter primordiales cauſas ſexto loco per ſeipſam ſapientia collocatur quæ prima participatio eſt ſummæ ac veræ ſapientiæ, participatione vero ſui omnibus poſt ſe ſapientibus ſapiendi cauſa creata eſt. Veræ ac ſummæ ſeptima contemplatio eſt, quæ conſiderat ſummam ipſius ac veram virtutem. Ac per hoc per ſeipſam virtus inter primordiales ſeptimam ſedem occupat, & eſt prima participatio ſummæ ac veræ virtutis; cæteræ vero poſt eam virtutum ſpecies participationes ſunt. Octavus theoriæ gradus eſt in quo mens pura ſumma veramque divinæ naturæ beatitudinem intuetur; cujus prima participatio eſt per ſe beatitudo, quam veluti octavam primordialium participant, beataque ſunt, quæcunque per ſe beata ſunt omnia. Nona in ordine theoria divinæ ac ſummæ veritatis cujus prima participatio per ſeipſam veritas, poſt quam & per quam quaſi primordialium vera ſunt quæcunque vera ſunt omnia. Decima ponitur per ſeipſam æternitas quæ prima participatio eſt ſummæ ac veræ æternitatis & poſt quam & per quam æterna ſunt quæcunque æterna ſunt omnia; eadem ratio eſt de magnitudine, de amore & pace, de unitate & perfectione; per has enim [illegible] omnium cauſa deſcendunt quæcunque magnitudinis, am[illegible]nis, participantia ſunt. Sufficiunt hæc, ut arbitror, ad [illegible]; prædicta ſiquidem theoria uniformiter in omnibus rerum omnium Principiis, in infinitum progredientibus, mentis obtutibus deiformiter [illegible], ubique ſive [illegible] quæ intelligi & nominari poſſunt, ſive intus quæ ſolo intell[illegible] ſignificationibus tamen deficiunt, ſive in his quæ nec intellectu comprehenduntur, nec [illegible] tionibus exprimuntur, fugiunt enim omnem ſenſum omnemque mentis [illegible] nimia ſiquidem altitudinis ſive claritate obſcurantur. In ipſo enim ſunt de quo Apoſtolus dixit, *qui ſolus habet immortalitatem & lucem habitat inacceſſibilem*; nec mirum ſi cauſæ primordiales in infinitum protendantur, ut enim prima omnium cauſa ex qua, & in qua, & per quam, & ad quam conditæ ſunt, infinita eſt, ita & ipſæ finem neſciunt quo claudantur, præter creatoris ſui voluntatem. & notandum quod ordo iſte primordialium cauſarum, quem à me exigis, ad certum progredi[illegible] modum inconfuſe diſcerni non in ipſis, ſed in Theoria, hoc eſt, in animæ contuitu quærentis, earumque, quantum datur, notitiam in ſeipſo concipientis, eamque quodammodo ordinantis, conſtitutus ſit, ut de eis certum aliquid puraque intelligentia definitum pronuntiare poſſit. Ipſæ ſiquidem primæ cauſæ in ſeipſis unum ſunt, & ſimplices,

plices, nullique cognito ordine diffinitæ, aut à ſe invicem ſegregatæ, hoc enim in effectibus ſuis patiuntur. Et ſicut in monade dum omnes numeri ſola ratione ſubſiſtunt, nullus tamen numerus ab alio numero diſcernitur; unum enim ſunt, & ſimplex unum, & non ex multis compoſitum unum, ſiquidem ex monade omnis numerorum multiplicatio progreditur in infinitum, non autem monas ex multiplicibus & à ſe progredientibus numeris veluti in unum collectis conficitur: ſimiliter primordiales cauſæ, dum in Principio omnium, in verbo videlicet dei ingenito, ſubſtitutæ intelliguntur, unum ſimplex, atque individuum ſunt. Dum vero in effectus ſuos in infinitum multiplicatos procedunt, numeroſam ordinatamque ſui pluralitatem recipiunt, non quia cauſa omnium ordo non ſit, vel ordinatio, vel per ſeipſam ordinatio in principiis rerum non numeretur, cum omne ordinatum participatione ipſius ſit ordinatum; ſed quia omnis ordo in ſumma omnium cauſa, & in ipſius prima participatione unus ac ſimplex eſt, nulliſque differentiis diſcernitur, ubi omnes ordines à ſeipſis non diſcrepant, quoniam unum inſeparabile ſunt, unde rerum omnium multiplex ordo deſcendit; ordo itaque primordialium cauſarum juxta contemplantis animi arbitrium conſtituitur, in quantum earum cognitio de divinis cauſis diſputantibus datur: licet enim pie ac pure Philoſophantibus ab unaquaque earum, prout vult, inchoare, & per cæteras mentis oculum, qui eſt vera ratio, ordine quodam contemplationis convolvere, omnes quaſcunque poteſt percipiens, & in qualicunque earum terminum ſuæ theoriæ conſtituere. Sicut nec intentionis noſtræ humilis capacitas ex bonitate primordialium cauſarum, veluti quodam ordine conſtitutarum, numerum cœpit computare, & in ea quæ dicitur per ſeipſam perfectio veluti quinto decimo loco conſtituta finem exemplo dedit, quoniam exempli gratia has principales cauſas pro viribus intentionis ſuæ elegit, & ut ei viſum eſt, ordinavit; non quod ita natura ſint conſtitutæ, ubi omnia unum ſunt, & ſimul & ſimpliciter ſunt: ſed quod quærentibus eas, deque eis quiddam exempli gratia proferre volentibus, ſic vel ſic & multipliciter, & infinite, divino radio illuminante in theophaniis ſuis ſoleant apparere. Et ut hoc exemplo rerum ſenſibilium clarius eluceſcat, centrum & circumſcriptum ei circulum diligenter intuere, rectaſque lineas à centro inchoatas, & ad circulum portatas ibique terminatas. *D.* Sæpe hoc aſpexi ſeu in animo per phantaſiam interius, ſeu in figura viſibili corporeaque ſenſibus exterius ſubjecta. *M.* Non intuitus es quomodo omnes lineæ in centro adunantur, & nulla illarum ab aliis diſcerni poſſit, nimirum quia omnes in eo unum ſunt & nullo modo à ſeipſis diſcrepant, ita ut rationabiliter non junctura linearum in unum, ſed fons, atque Principium ſimplex & individuum, ex quo ſive naturaliter, ſive arte, multiplex linearum numerus procedit, centrum definiatur; eſt enim univerſale linearum initium in quo omnes unum ſunt. *D.* Hoc quoque in geometricis rationibus mihi apertiſſime ſuaſum, ſed hæc omnia plus animo quam ſenſu percipiuntur, ſive interius ſive exterius de talibus velit quis diſputare. *M.* Recte dicis; hæc enim & hujuſmodi pura mentis acie dijudicantur. Vides, ni fallor, in prima linearum progreſſione ab ipſa unitate, quæ in centro eſt, quantum ſibi invicem lineæ conjunguntur, ut vix diſcerni à ſe invicem poſſint; dum vero longius à centro protenduntur, latius paululum ſpatia, quibus à ſe invicem ſegregantur, creſcere incipiunt; donec ad extremum circulum, quo finiuntur, perveniant; ubi latiſſima ſua diaſtemata menſurantur, hoc eſt, ſpatia inter lineas conſtituta, quæ ſibi invicem æqualia ſunt, ut nulla eorum latiora aut [illegible] aliis reperiantur: quemadmodum & in ipſis lineis, una eademque longitudo eſt in tantum ut earum nullæ longiores aliis aut breviores ſint naturali rationabilique æqualitate in utriſque ſervata, in latitudine ſpatiorum dico & in longitudine linearum. *D.* Ita eſt, ut plane intelligo. *M.* Quid ſi velis ſpatiorum & linearum numerum dinoſcere, & in ordinem quendam redigere? num potes ſpeciale ſpatium, lineamve ſpecialiter invenire, ex quo, vel qua naturaliter ac proprie incipias? *D.* Mihi quærenti non occurrit, tanta ſiquidem æqualitas in his prævalet, ut nullum ſpatium ab alio, nulla linea ab alia per differentiam quandam, ſeu proprietatem poſſit diſcerni; nam & ille circulus, intra cujus ambitum omnia colliguntur ita ſibimet in ſeipſo ſimilis eſt, ut nulla pars ejus ab alia diſcernatur, ſeu natura, ſeu arte. Continua namque quantitate pollet, ac per hoc nullo certo Principio inchoat, nullo conſtituto fine concluditur, ſed totus ſibimet in toto, & Principium eſt, & finis ſubſiſtit. Hinc eſt quod circularis motus ἄναρχος à Græcis, hoc eſt, Principio carens,

N recte

recte nominatur, aliorumque motuum, id eſt, recti & obliqui, obtinet principatum. *M.* In his omnibus non falleris ut opinor, non enim aliter vera edocet ratio. Num itaque cernis quod nulla lex figurarum tibi obſiſtat, vel te cohibeat, ne ab omni ſpatio incipias totam figuram exordinare & numerare ? ſic enim imperat ratio ; ac per hoc quot ſpatia lineæque ſunt, tot principia fineſque numerandi, & ordinandi fieri poſſunt. *D.* Huic etiam concluſioni non reſiſto, ſed quorſum tendat expecto noſſe. *M.* Non aliorſum niſi ut luce clarius cognoſcamus ſummos theologos eorumque pediſſequos omnino poſſe, nulla ratione obſtante, & ab omnibus primordialibus cauſis contemplationis eorum initium ſumere, & in omnibus prout cuique viſum fuerit ipſius contemplationis finem conſtituere, ita ut quot primordiales cauſæ ſint, & ut cautius eloquar, quot in contemplantium intellectibus quoquo modo formantur, ſeu formari poſſunt, tot earum ordines numeroſaque pluralitas recte philoſophantibus juxta capacitatem ſingulorum theoriæ, prout quiſque voluerit mirabili divinæ prudentiæ diſpoſitione ultro ſeſe afferunt ; & dum hæc in mentibus theorizantium divinæ diſciplinæ divinarumque theophaniarum modis diviſis mirabilibus peraguntur, ipſæ per ſeipſas omnium quæ ſunt primordiales rationes, uniformiter & incommutabiliter in verbo Dei, in quo factæ ſunt unum, & id ipſum ultra omnes ordines omnemque numerum æternaliter ſubſiſtit. *D.* Clare jam video tuæ intentionis ratiocinationiſque finem, ſiquidem ut arbitror nil aliud ſuadere contendis, niſi ut in his principiis rerum nullus ordo naturaliter ſpecialis quæratur ; & merito. Quis enim ex his quæ ſupra omnem numerum, omnemque ordinem excelſitudine ſuæ naturæ à conditore omnium creatæ ſunt, ordinem vel numerum rationabiliter quæſierit, dum ſint omnis numeri omniſque ordinis initia in ſemetipſis ſibi invicem unita, & à nullo inferioris naturæ contuitu diſcreta ? ſola ſiquidem gnoſtica conditoris earum virtus eas numerare, diſcernere, multiplicare, ordinare, dividere non incongrue creditur poſſe : quum vero modo quodam incognito, ultraque naturam reperto, in theophaniis ſuis mentibus contemplantium conformantur, in eis etiam & multiplicari, & dividi, & numerari poſſe, in intellectibus dico, prout datur eis contemplantibus, ac per hoc conficitur eas, id eſt, primordiales cauſas, nullum ordinem intellectui, vel ſui incognitum in ſemet ipſis recipere ; in earum vero theorico, hoc eſt contemplativo animo, quoſdam ordines diviſos atque multiplices conceptione quadam intelligentiæ procedente in ratione per quaſdam imaginationes veriſimiles naſci. Sed cum hæc ita ſe habeant, non te crediderim ſine aliqua ſpeciali ratione principalium cauſarum connumerationem ab ipſa per ſeipſam bonitate inchoaſſe. Non enim eſt rite diſputantium otioſum quid cauſa carens dicere. *M.* Hoc fortaſſis non temere diceres ſi de numero pie ac perfecte diſputantium, & nullo modo de veræ ratiocinationis ſemita declinantium, unum me eſſe cognoſceres. Quoniam vero inter magnorum philoſophorum extremos pediſſequos vix locum invenio, non incaute de proceſſionibus meis per altiſſimos theoriæ aſcenſus promittendum ; ſæpe namque melioris ingenii, purioriſque ſine comparatione in ipſis aſcenſionibus inchoantes ingredi, aut errantes deviaverunt, aut altius aſcendere non valentes, ad inferiora reverſi ſunt, aut eas ſilentio honorificantes, altiora ſe attingere, caute ac rationabiliter non præſumentes ſiluerunt ; perfectiſſimorum namque divinique radii ſplendoribus illuminatorum, ac per hoc ad ſacratiſſima cœleſtium myſteriorum abdita manu ductorum, altiſſima theoriæ climata gradu ſuperare, ac ſine ullo errore apertiſſimæ veritatis ſpeciem nulla caligine obſtante intueri. Quæ quoniam ultra vires intentionis noſtræ conſtituta ſunt, nec adhuc poſſumus attingere carnalium ſenſuum pondere oppreſſi, ne pigri videamur in divinis negotiis talentum dominicum in terra fodientes ac ſine ulla uſura pecuniam domini negligentes, malique ſervi ſententiam promerentes, de his quæ nunc inter nos conferimus quantum intima lux capacitati quærentium ſe donaverit, quicquid veriſimilius viſum fuerit dicemus, humilitatis regula ubique obſervata, ne noſmet eſſe æſtimemus quod nos non ſumus ; ſcriptum eſt enim, *noli altum ſapere, ſed time.*

II. Hac igitur ratione ſpecialiter principia rerum ab ipſa per ſeipſam bonitate incipere introductus ſum ; perſpexi ſiquidem, nec abſque ſacrorum patrum auctoritate, & maxime Areopagitæ Dionyſii generaliſſimam divinarum donationum eſſe per ſeipſam bonitatem, aliaſque quodammodo præcedere ; cauſa namque omnium creatrix bonitas quæ Deus eſt, ad hoc ipſam cauſam, quæ per ſeipſam bonitas dicitur, primo omnium creavit, ut per eam omnia quæ ſunt in eſſentias ex non exiſtentibus adduceret. Di-

vinæ

vinæ ſiquidem bonitatis proprium eſt, quæ non erant in eſſentiam vocare. Univerſitatis enim conditæ in eſſentiamque adductæ divina bonitas & pluſquam bonitas & eſſentialis & ſupereſſentialis cauſa eſt. Si igitur creator per ſuam bonitatem omnia de nihilo ut eſſent, derivavit: neceſſario intellectus per ſeipſum bonitatis, intellectum per ſeipſum eſſentiæ præcedit; non enim per eſſentiam introducta eſt bonitas, ſed per bonitatem introducta eſt eſſentia. Nam & hoc apertiſſime ſcriptura pronuntiat, quæ dicit, *Et vidit Deus omnia, & ecce bona valde.* Non enim dicit, & vidit Deus omnia, & ecce valde ſunt. Quid enim valeret ſolummodo eſſe, adempto bene eſſe? Omnia ſiquidem quæ ſunt, in tantum ſunt, in quantum bona ſunt; in quantum autem bona non ſunt, aut, ut ita dicam, in quantum minus bona ſunt, in tantum non ſunt; ac per hoc adempta penitus bonitate, nulla remanet eſſentia; ſimpliciter enim eſſe, vel eſſentialiter eſſe, ſublato bene eſſe, & bene eſſentialiter eſſe, abuſive dicitur & eſſe & æternaliter eſſe. Subtracta itaq; bonitate, proprie non dicitur eſſentia, aut æterna eſſentia. Ac ne forte ad hæc dicas, nunquid ſimiliter poſſumus pronunciare ſubtracta penitus eſſentia, nulla bonitas remanebit: pereunte vero exiſtentia nullum bonum ſubſiſtet? accipe majoris virtutis argumentum. Non ſolum quæ ſunt, bona ſunt; verum etiam quæ non ſunt, bona dicuntur, eoque amplius meliora dicuntur quæ non ſunt, quam quæ ſunt; nam in quantum per excellentiam ſuperant eſſentiam, in tantum ſupereſſentiali bono, Deo videlicet, appropinquant; in quantum eſſentiam participant, in tantum à ſupereſſentiali bono elongantur. Non eſſe autem, ut arbitror, dicuntur quæ nec ſenſu, nec intellectu, præ nimia ſui excellentia, inſeparabilique unitate, ac ſimplicitate, percipi poſſunt; eſſe vero æſtimantur quæ intellectibus ſenſibuſve ſuccumbunt, & in quadam certa definitaq; circumſcriptione circumſcribuntur, accidentibus quoque ſubjecta, locis temporibuſque varia atque diſperſa ſemel & ſimul eſſe non valentia. Videſne igitur quantum generalior eſt bonitas quam eſſentia? Bonorum ſiquidem una ſpecies eſt in his quæ ſunt, altera in his quæ non ſunt. Ac per hoc à generialiorbus divinæ largitatis donationibus inchoans, & per ſpecialiores progrediens, ordinem quendam primordialium cauſarum Theologia duce conſtitui.

III. *D.* Jam intelligo non irrationabiliter te inchoaſſe principiorum conſiderationem. Quicunque enim recte dividit, à generaliſſimis debet incipere, & per generaliora progredi, ac ſic prout virtus contemplationis ſuccurrit, ad ſpecialiſſima pervenire. Quod etiam in ipſis rerum principiis, quæ primo poſuiſti, interius perſpiciens ni fallor intelligo. Ut enim bonitas veluti quoddam genus eſt eſſentiæ, eſſentia vero ſpecies quædam bonitatis eſſe creditur: ita eſſentia genus eſt vitæ, ſiquidem omnia quæ ſunt, dividuntur in ea quæ vivunt, & quæ non vivunt; non enim omnis eſſentia vivit, aut vita eſt, ac per hoc eorum quæ ſunt, una ſpecies eſt in his quæ vivunt, vel vita ſunt, altera in his quæ nec vitam participant, nec vita ſunt: hoc quoque in ſequentibus poteſt inſpici. Nam vita quoddam genus rationis eſt, omnia ſiquidem quæ vivunt, aut rationabilia ſunt, aut irrationabilia. Ac per hoc una ſpecies vitæ eſt rationalis, altera irrationalis; rationis item duplex ſpecies arridet, una ſapientia, altera ſcientia. Sapientia namque proprie dicitur virtus illa, qua contemplativus animus, ſive humanus, ſive angelicus, divina, æterna & incommutabilia conſiderat; ſive circa primam omnium cauſam verſetur, ſive circa primordiales rerum cauſas, quas pater in Verbo ſuo ſemel ſimulque condidit, quæ ſpecies rationis à ſapientibus Theologia vocitatur: ſcientia vero eſt virtus, qua theoreticus animus, ſive humanus, ſive angelicus, de natura rerum, ex primordialibus cauſis procedentium per generationem, inque ge[illegible] ſpecies diviſarum, per differentias, & proprietates tractat, ſive accidentibus ſuccumbat, ſive eis careat; ſive corporibus adjuncta, ſive penitus ab eis libera; ſive locis & temporibus diſtributa, ſive ultra loca & tempora ſui ſimplicitate unita atque inſeparabilis. Quæ ſpecies rationis Phyſica dicitur, eſt enim Phyſica naturarum ſenſibus intellectibuſque ſuccumbentium naturalis ſcientia, quam ſemper ſequitur morum diſciplina, & ſiquis intentus fuerit, eandem regulam, aut in omnibus, aut in multis, primordialibus cauſis reperiet; non quod, ut arbritor, primordialium cauſarum quædam quidem generaliora ſint, quædam ſpecialiora; talis enim æqualitas in his, in quibus ſumma unitas, & ſumma æqualitas pollet, impoſſibile, ut arbritror, eſſe; ſed quia in effectibus earum plures participationes aliarum, aliarum vero pauciores contemplantis animus, rerumque multiplex diviſio, invenit; multipliciores ſiquidem ſunt participationes per ſeipſam bonitatis, quam per ſeipſam eſſentiæ, unam quidem

70575

dem participant quæ ſunt, & quæ non ſunt; alteram vero ſolummodo quæ ſunt. Eodem modo de cæteris principiis intelligere non alienum eſt à veritate; eſſentiam namque participant quæ vivunt, & quæ non vivunt; vitam vero ſolummodo quæ vivunt; vitam participant rationabilia & irrationabilia; rationem vero ſola rationabilia; rationem participant ſapientia & ſcientia; ſapientiam vero ſoli illi intellectus qui circa Deum ultra omnem naturam viſibilium & inviſibilium, & extra ſeipſas æterno & ineffabili motu, & circa rerum principia revolvuntur. Ac per hoc non in ipſis rerum principiis genera vel ſpecies, pluralitas paucitaſve intuenda ſunt, ſed in eorum participationibus, hoc eſt, non in ipſis cauſis in verbo dei uniformiter & incommutabiliter & æqualiter factis, verum in earum effectibus, quibus mundus viſibilis & inviſibilis impletur; in ipſis quidem ſumma eſt æqualitas ac nulla diverſitas, in his vero multiplex & infinita differentiarum varietas. *D.* Sed quid ſit participatio nondum intelligo, ſine cujus intelligentia nemo poteſt prædicta ad purum dinoſcere, ut arbitror. *M.* Omne quod eſt, aut participans, aut participatum, aut participatio eſt, aut participatum participans. Participatum ſolummodo eſt, quod nullum ſuperius ſe participat, quod de ſummo ac ſolo omnium principio, quod deus eſt, recte intelligitur; ipſum ſiquidem omnia quæ ab eo ſunt, participant, quædam quidem immediate per ſeipſa, quædam vero per medietates interpoſitas; participans vero ſolummodo eſt, quod ſupra ſe naturaliter conſtitutum participat, à nullo vero infra ſe poſito participatur; quoniam infra ſe nullus ordo naturalis invenitur, ſicut ſunt corpora quorum participatione nulla rerum ſubſiſtit, non enim umbras inter ſubſiſtentes res connumeramus; corpora cum dico, non illa ſimplicia, inviſibilia, & univerſalia, ſed illa quæ ex ipſis ſunt compoſita, ſenſibuſque & corruptioni, hoc eſt, ſolutioni obnoxia: cætera vero quæcunque ab uno omnium principio per naturales deſcenſiones, graduſque divina ſapientia ordinatos, uſque ad extremitatem totius naturæ qua corpora continentur in medio ſunt conſtituta, & participantia, & participata ſunt, & vocantur. Excellentiſſima namque, inter quæ & ſummum bonum ſuperius nulla creatura interpoſita eſt, immediate deum participant, & ſunt principia omnium rerum, hoc eſt, primordiales cauſæ circa & poſt unum principium conſtitutæ, poſt quas ſequentes eſſentiæ earum participatione ſubſiſtunt. Videſne quemadmodum primus ordo univerſitatis conditæ, & particeps eſt unius omnium principii, & participatus ex ſubſequentibus ſe creaturis? ſimili ratione de cæteris ordinibus intelligendum; omnis enim ordo à ſummo uſque deorſum in medio conſtitutus, hoc eſt, à Deo uſque ad corpora viſibilia, & ſuperiorem ſe ordinem participat, & ab inferiori ſe participatur, ac per hoc, & participans eſt, & participatus: participatio vero in omnibus intelligitur, ut enim inter numerorum terminos, hoc eſt, inter ipſos numeros ſub una ratione conſtitutos, ſimiles proportiones; ita inter omnes ordines naturales, à ſummo uſque deorſum, participationes ſimiles ſunt, quibus junguntur; & quemadmodum in proportionibus numerorum proportionalitates ſunt, hoc eſt, proportionum ſimiles rationes, eodem modo in naturalium ordinationum participationibus mirabiles atque ineffabiles harmonias conſtitui [illegible] ſapientia, quibus omnia in unam quandam concordiam, ſeu amici[illegible], ſeu quocunque modo rerum omnium adunatio, ſignifi[illegible] poſſit, conveni[illegible] enim numerorum concordia, proportionis; proport[illegible] vero collatio, proportionalitatis; ſic ordinum naturalium diſtributio, participationis nomen; diſtributionum vero copulatio, amoris generalis accepit, qui omnia ineffabili [illegible] in unum colligit: eſt igitur participatio, non cujuſdam pa[illegible] ditionum & donationum à ſummo uſque deorſum per ſuperiores ordines inferioribus diſtributio; primum ſiquidem primo ordini immediate à ſummo omnium bono, & datur, & donatur; verbi gratia, & datur eſſe, & donatur bene eſſe; ipſe vero primus ordo ſequenti ſe diſtribuit eſſe & bene eſſe; ac ſic diſtributio eſſendi, & beneeſſendi, à ſummo omnium datorum bonorum vel donationum fonte gradatim per ſuperiores in inferiores uſque ad extremos defluit; niſi notandum duobus modis beneeſſe intelligi, uno quo omnia quæ ſunt bona dicuntur eſſe, quoniam à ſummo bono facta ſunt, & in tantum ſunt in quantum participant, bona; altero vero quo omnia quæ naturaliter bona ſubſiſtunt, virtutum donationibus, ut eorum naturalis bonitas plus appareat, exornantur; quamvis enim maxime ac principaliter rationali & intellectuali creaturæ, dona gratiæ quæ virtutis vocabulo ſolent ſignificari, diſtribuantur,

buantur, nulla tamen naturarum etiam extremarum ſecundum ſuam proportionem divinæ gratiæ participationis expers eſſe arbitranda eſt; ut enim omnia participant bonitatem, ita participant & gratiam; bonitatem quidem ut ſint, gratiam vero ut bona & pulchra ſint: ſimiliter de vita, de ſenſu, de ratione, de ſapientia, cæteriſque divinis dationibus, & donationibus accipiendum, eodem enim modo per ſuperiora inferioribus diſtribuuntur, in quantum perveniunt. Non enim omnes dationes uſque ad extrema deſcendunt, eſſe ſiquidem & bene eſſe ſecundum naturam uſque ad extremum univerſitatis conditæ diſtribuitur, vita vero extremum ordinem non attingit: non enim corpora per ſeipſa vivunt, vel vita ſunt, ſed per ſuperiorem ſe ordinem vivere recipiunt; qui ordo in nutritiva & activa vita conſtitutus eſt, inque ſeminibus viget. Quid dicam de ſenſu, & ratione, & intellectu? Nempe omnibus patet quia ſenſus uſque ad irrationabilia deſcendit animantia: ratio & intellectus rationabilia & intellectualia non excedunt. Inter dationes autem & donationes talis differentia eſt. Dationes quidem ſunt, & dicuntur propriæ diſtributiones quibus omnis natura ſubſiſtit. Donationes vero gratiæ diſtributiones quibus omnis natura ſubſiſtens ornatur; itaque natura datur, gratia donatur, hinc conficitur omnem eſſentiam datum, omnem virtutem donum proprie vocari. Hinc theologia dicit, *Omne datum optimum, & omne donum perfectum de ſurſum eſt, deſcendens à patre luminum.* Sæpe tamen ſacra ſcriptura & datum pro dono, & donum pro dato ſolet ponere. Sciendum quoque virtutem tripliciter intelligendam; eſt enim virtus ſubſtantialis, omne namque quod ſubſiſtit naturali quadam trinitate ſubſiſtit, eſſentia, virtute, & operatione, de quibus in primo libro ſatis diſputatum eſt. Secunda ſpecies virtutis eſt quæ pugnat adverſus corruptionem naturæ, ut ſanitas adverſus ægritudinem, ſcientia & ſapientia adverſus ignorantiam & ſtultitiam. Tertia eſt quæ opponitur malitiæ, ut humilitas ſuperbiæ, caſtitas libidini. Quæ ſpecies in tantum patet, in quantum liberæ voluntatis irrationabilis motus intellectuali naturæ porrigitur; in quantum enim malitia vitiorum ſpecies multiplicat, in tantum bonitas virtutum oppugnacula opponit. Et notandum quod participatio ſignificantius expreſſiuſque, & ad intelligendum facilius, à Græcis dicatur, in quorum lingua μετοχὴ vel μετουσία participationem ſignificat, μετοχὴ autem quaſi μετεχουσία, hoc eſt, poſt habens vel ſecundo habens, μετουσία quoque quaſi μεταουσία, hoc eſt, poſt-eſſentia vel ſecunda eſſentia; hinc facillime datur intelligi nihil aliud eſſe participationem niſi ex ſuperiori eſſentia ſecundæ poſt eam eſſentiæ derivationem, & ab ea quæ primum habet eſſe ſecundæ ut ſit diſtributio, & hoc exemplis naturæ poſſumus argumentari.

IV. Siquidem ex fonte totum flumen principaliter manat, & per ejus alveum aqua quæ primo ſurgit in fonte, in quantamcunque longitudinem protendatur, ſemper ac ſine ulla intermiſſione defunditur: ſic divina bonitas, & eſſentia, & vita, & ſapientia, & omnia quæ in fonte omnium ſunt primo in primordiales cauſas defluunt, & eas eſſe faciunt; deinde per primordiales cauſas in earum effectus ineffabili modo per convenientes ſibi univerſitatis ordines decurrunt, per ſuperiora ſemper ad inferiora defluentia, iterumque per ſecretiſſimos naturæ poros occultiſſimo meatu ad fontem ſuum redeunt. Inde eſt omne bonum, omnis eſſentia, omnis vita, omnis ſenſus, omnis ratio, omnis ſapientia, omne genus, omnis ſpecies, omnis plenitudo, omnis ordo, omnis unitas, omnis æqualitas, omnis differentia, omnis locus, omne tempus, & omne quod eſt, & omne quod non eſt, & omne quod intelligitur, & omne quod ſentitur, & omne quod ſuperat ſenſum, & intellectum. Summæ ſiquidem ac trinæ ſolius ſu[illegible] bonitatis in ſeipſa immutabilis motus & ſimplex multiplicatio & inexhauſta à ſeipſa, in ſeipſa, ad ſeipſam diffuſio, cauſa omnium, immo omnia ſunt. Si enim intellectus omnium eſt omnia, & ipſa ſola intelligit omnia; ipſa igitur ſola eſt omnia, quoniam ſola gnoſtica virtus eſt ipſa quæ priuſquam eſſent omnia, cognovit omnia, & extra ſe non cognovit omnia, quia extra eam nihil eſt, ſed intra ſe; ambit enim omnia & nihil intra ſe eſt, in quantum vere eſt, niſi ipſa, quia ſola vere eſt. Cætera enim quæ dicuntur eſſe, ipſius theophaniæ ſunt, quæ etiam in ipſa vere ſubſiſtunt, deus eſt itaque omne quod vere eſt, quoniam ipſe facit omnia & fit in omnibus, ut ait Sanctus Dionyſius Ariopagita. Omne enim quod intelligitur & ſentitur, nihil aliud eſt, niſi non apparentis apparitio; occulti, manifeſtatio; negati, affirmatio; incomprehenſibilis, comprehenſio; ineffabilis, fatus; inacceſſibilis, acceſſus; intelligibilis, intellectus; incorporalis, corpus; ſupereſſentialis, eſſentia; informis,

forma; immenſurabilis, menſura; innumerabilis, numerus; carentis pondere, pondus; ſpiritualis, incraſſatio; inviſibilis, viſibilitas; illocalis, localitas; carentis tempore, temporalitas; infiniti, definitio; incircumſcripti, circumſcriptio; & cætera quæ puro intellectu & cogitantur, & perſpiciuntur, & quæ memoriæ finibus capi neſciunt, & mentis aciem fugiunt, & hoc exemplis noſtræ naturæ poſſumus conjicere. Nam & noſter intellectus, cum per ſe ſit inviſibilis, & incomprehenſibilis, ſignis tamen quibuſdam, & manifeſtatur, & comprehenditur, dum vocibus, vel literis, vel aliis nutibus, veluti quibuſdam corporibus incraſſatur, & dum ſic extrinſecus apparet, ſemper intrinſecus inviſibilis permanet; dumque in varias figuras ſenſibus comprehenſibiles proſilit, ſemper ſtatum ſuæ naturæ incomprehenſibilem non deſerit; & priuſquam exterius patefactus fiat, extra ſeipſum ſeipſum movet; ac per hoc & ſilet, & clamat; & dum ſilet, clamat; & dum clamat, ſilet; & inviſibilis videtur, & dum videtur, inviſibilis eſt; & incircumſcriptus circumſcribitur, & dum circumſcribitur, incircumſcriptus perſeverat; & dum vult vocibus & literis, incorporatur; & dum incorporatur, incorporeus in ſeipſo ſubſiſtit; & dum ſibi veluti quædam vehicula, quibus ad aliorum ſenſus poſſit pervehi, de aeris materia, vel ſenſibilibus figuris efficit, mox ut ad ſenſus exteriores eorum pervenerit, ipſa vehicula deſerens, ſolus per ſeipſum abſolutus, intima corda penetrat, aliiſque intellectibus ſe miſcet, & fit unum cum his quibus copulatur; & cum hæc peragat, ſemper in ſeipſo manet; & dum movetur, ſtat; & dum ſtat, movetur; eſt enim ſtatus mobilis, & motus ſtabilis; & dum aliis adjungitur, ſuam ſimplicitatem non relinquit; & multa alia quæ mirabiliter, & ineffabiliter de natura, quæ ad imaginem dei facta eſt, excogitari poſſunt; ſed hæc exemplo ſufficiunt ad inſinuandam divinæ bonitatis ineffabilem diffuſionem per omnia à ſummo uſque deorſum, hoc eſt, per univerſitatem ab ipſa conditam, quæ ineffabilis diffuſio & facit omnia, & fit in omnibus, & omnia eſt. *D.* Sufficiunt ſane, & copioſe affluunt in quantum res ineffabilis quibuſdam ſimilitudinibus fari poteſt, dum ab omni ſimilitudine remota ſit: prædicta ſiquidem ſimilitudo, quam exempli gratia ab intellectu ſuſcepiſti, in hoc deficit, ut opinor, ab ea cujus ſimilitudo eſt, quod intellectus, ut dicis, vehicula illa in quibus ad aliorum ſenſus invehitur, de materia extra ſe creata, & facit, & ſuſcipit; divina vero bonitas extra quam nihil eſt, non de aliquo apparitionis ſuæ materiam ſumpſit, ſed de nihilo.

V. Sed cum audio, vel dico, divinam bonitatem omnia de nihilo creaſſe, non intelligo quid eo nomine quod eſt nihil de nihilo ſignificatur, utrum privatio totius eſſentiæ, vel ſubſtantiæ, vel accidentis, an Divinæ ſupereſſentialitatis excellentia. *M.* Non facile conceſſerim divinam ſupereſſentialitatem nihil eſſe, vel tali nomine privationis poſſe vocari. Quamvis enim à Theologis dicatur non eſſe, non eam tamen nihil eſſe ſuadent, ſed pluſquam eſſe. Quomodo enim cauſa omnium quæ ſunt nulla eſſentia intelligeretur eſſe, cum omnia quæ ſunt, eam vere eſſe doceant, nullo vero argumento eorum quæ ſunt intelligitur quid ſit: ſi igitur propter ineffabilem excellentiam, & incomprehenſibilem infinitatem, Divina natura dicitur non eſſe, nunquid ſequitur omnino nihil eſſe? dum non aliam ob cauſam prædicetur non eſſe ſupereſſentialis, niſi quod in numero eorum quæ ſunt, numerari vera non ſinit ratio, dum ſuper omnia quæ ſunt, & quæ non ſunt, eſſe intelligatur. *D.* Quid ergo ſibi vult, dum quæſo te audiens, deum de nihilo omnia quæ ſunt feciſſe? *M.* Intellige ex non exiſtentibus exiſtentia per virtutem bonitatis Divinæ facta fuiſſe. Ea enim quæ non erant, acceperunt eſſe de nihilo, namque facta ſunt, quia non erant priuſquam fierent. Eo namque vocabulo quod eſt nihilum, non aliqua materies, non cauſa quædam exiſtentium, non ulla proceſſio, ſeu occaſio, quam ſequeretur eorum quæ ſunt conditio, non aliquid deo coeſſentiale, & coæternum, neque extra deum per ſe ſubſiſtens, & ab aliquo unde deus veluti materiem quandam fabricationis mutuaretur, inſinuatur, ſed omnino totius eſſentiæ privationis nomen erat, & ut verius dicam vocabulum eſt abſentia totius eſſentiæ. Privatio enim habitudinis eſt ablatio. Quomodo autem fieri poterat privatio, priuſquam fieret habitus? Nullus enim habitus erat ante quam omnia quæ ſunt, habitudinem ſubſiſtentiæ acciperent. *D.* Eo igitur nomine quod eſt nihilum, negatio atque abſentia totius eſſentiæ, vel ſubſtantiæ, immo etiam cunctorum quæ in natura rerum creata ſunt, inſinuantur. *M.* Ita eſt, ut arbitror, nam & omnes ſacræ ſcripturæ expoſitores in hoc conſentiunt, quod conditor univerſæ creaturæ, non de aliquo, ſed de omnino nihilo quæcunque voluit fieri, fecit. *I*

bulis valde tenebroſis cogitationum mearum undique cinctum me eſſe ſentio. Equidem nihil mihi remanet niſi ſola fides quam ſanctorum patrum tradit auctoritas: dum vero de his, quæ ſola fide retineo, aliquid conor ad purum intelligentiæ habitum perſpicere; fugientium me ſubtiliſſimarum rationum nimia obſcuritate, immo etiam nimia claritate, aciem mentis repercuſſus repellor. *M.* Dicas quæſo ubi nunc hæſitas, & quid te tantum perturbat, ut ad nullum puræ intelligentiæ habitum valeas ut ais pervenire, aut ubi noſtra ratiocinatio vacillat, quando te ad nullam certam definitionem, rerumque cognitionem poteſt adducere. *D.* Magnanimum te eſſe, meæque tarditatis morulas patienter ſuſtinere poſtulo. Crediderim namque has rerum tenuiſſimas inquiſitiones etiam perfectiorum me interioribus oculis non tam facile luceſcere, ut confeſtim ad firmum animi habitum poſſint adhærere, præſertim dum ex his, quæ hactenus inter nos veluti ad liquidum producta ſunt, hæc mihi nunc obſcura videntur ingeri. Confectum eſt enim inter nos de primordialibus rerum omnium cauſis, à patre in verbo ſuo ingenito, hoc eſt, in ſua ſapientia ſimul & ſemel æternaliter facta eſſe, ita ut quemadmodum ipſa ſapientia patris æterna eſt, ſuoque patri coæterna, ita etiam cuncta quæ in eo facta ſunt, æterna ſint, eo excepto quod in ipſo omnia facta ſunt, quæ non eſt facta, ſed genita, & factrix. Siquidem in condenda univerſali creatura ſicut una eademque eſt patris & filii voluntas, ita una eademque eſt operatio: in primordialibus itaque ſuis cauſis omnia in ſapientia patris æterna ſunt, non tamen ei coæterna, præcedit enim cauſa effectus ſuos; ut enim intellectus artificis, artis intellectum præcedit, (intellectus autem artis, præcedit intellectum eorum quæ in ea & per eam fiant:) ita intellectus patris artificis, intellectum ſuæ artis, hoc eſt, ſuæ ſapientiæ in qua condidit omnia, antecedit. Deinde intellectum ipſius artis, omnium quæ in ea, & per eam facta ſunt, ſequitur cognitio. Omne ſiquidem quod vera ratio quoquo modo proceſſionis procedere invenit, juxta naturalem conſequentiam præcedere neceſſe eſt, ac per hoc artifex omnium deus pater ſecundum cauſam artem ſuam præcedit, artifex ſiquidem cauſa ſuæ artis eſt, ars autem ſui artificis non eſt cauſa: ipſa vero ars præcedit omnia quæ in ea, & per eam, & ab ea, ſubſiſtunt; eorum namque cauſa eſt. Hinc conficitur in patris ſapientia omnia æterna eſſe, non tamen ei coæterna. Nec jamdudum inter nos diſcuſſa, & ad inconcuſſum mentis habitum deducta vera ratione, ſacrorumque patrum teſtimoniis in hoc conſentientibus. Num itaque vides quod non immerito moveor, & adverſantibus ſibi invicem diverſarum cogitationum fluctibus allidor? nam quomodo hæc ſibi invicem convenire poſſunt? ſi omnia quæ ſunt, in ſapientia creatrice æterna ſunt, quomodo de nihilo ſunt facta? quomodo enim poteſt æternum eſſe, quod priuſquam fieret, non erat? aut quod incipit eſſe in tempore, & cum tempore, quomodo poteſt eſſe in æternitate? omne ſiquidem æternitatis particeps nec incipit eſſe, nec deſinit; quod autem non erat, & incipit eſſe, neceſſario deſinet eſſe, quod eſt; omne namque quod initio non caret, fine carere non poteſt. Non invenio itaque quomodo hæc ſibi invicem non oppugnant: qua ratione, & omnia in ſapientia dei æterna ſunt, & de nihilo facta, hoc eſt, priuſquam fierent, non erant; niſi forte quis dicat primordiales rerum omnium cauſas in ſapientia patris ſemper eſſe æternas, informem vero materiem, in qua & per quam in effectus ſuos per generationem proveniunt in genera & ſpecies quibus mundus impletur, æternam non eſſe: ſed quiſquis hoc dixerit, cogetur fateri, materiam de nihilo factam cauſaliter intra æternas rerum cauſas non connumerandam. Et ſi hoc con[illegible] neceſſario concludetur & cogetur dare non omnia ſed quædam in ſapientia patris æterna eſſe. Materiem autem informem in numero omnium quæ à Deo facta ſunt in ſapientia ſua connumerari, nemo recte Philoſophantium abnegarit: quomodo enim rerum omnium cauſas in verbo dei æternaliter conditas eſſe, informem vero materiem ſua cauſa carere quis dicere poteſt, omnino non reperio. Perinde ſi in numero univerſitatis conditæ materia concluditur, neceſſario ſequitur ut ipſius cauſa ex numero cauſarum æternaliter in ſapientia dei creatarum non excludatur. *M.* De informi materia, quam Græci ὕλην vocant nullus, in ſacra ſcriptura exercitatorum, naturarum conditionem recta ratione conſiderans, ambigit quod à conditore omnium & cauſaliter inter cauſales, & inter cauſarum effectus ſecundum ſuas proportiones condita ſit: qui enim fecit mundum de materia informi, ipſe fecit informem materiem de omnino nihilo, ſiquidem non alius eſt auctor mundi de informi materia facti, & alius ipſius materiæ de omnino nihilo prius creatæ, ſed unus atque idem

idem utriuſque eſt conditor; quoniam ab uno principio omnia quæ ſunt, ſive informia, ſive formata, procedunt; ab uno enim univerſitas creata eſt, ſicut à monade omnes numeri, & à centro omnes lineæ, erumpunt; nam & in hoc maxime ſecularium philoſophorum, qui de mundi hujus factura tractare auſi ſunt, error convincitur, quoniam informem materiem coæternam deo eſſe dixerunt, de qua deus veluti extra ſe ſubſiſtente, & coæterna ſibi, ſuorum operum ſumpſit auſpicium. Indignum namque eis viſum eſt, materiem informem à deo fieri creatam; quomodo enim inquiunt ex forma omnium informe fieret; ab immobili & in nullo in ſeipſo variabili, varium ac mutabile, ab eo cui nihil accidit: variis accidentibus ſubjectum: à non diſtento per ſpatia locorum & temporum, quod recipit locorum temporumque intervalla, & quantitatum. Similiter ab eo quod nulli qualitati ſubditum, diverſarum qualitatum figurarumque receptivum; ab incorruptibili corruptibile; à ſimplici compoſitum; & cætera id genus ſuæ falſæ ratiocinationis nebulis obcæcati: nos autem ſacræ ſcripturæ veritatem inſpicientes, divinorumque ipſius interpretum veſtigia ſequentes, & informitatem rerum omnium, & formas, & omne quod in eis, ſive ſecundum eſſentiam, ſive ſecundum accidens eſt, ab una omnium cauſa condita eſſe, & per fidem credimus, & quantum datur per intellectum conſideramus.

VI. Non enim univerſitatis conditor omnipotens, & in nullo deficiens, & in infinitum tendens, ſimilia ſibi ſolummodo, verum etiam diſſimilia creare potuit & creavit. Nam ſi ſolummodo ſui ſimilia, hoc eſt, verè exiſtentia, æterna, incommutabilia, ſimplicia, inſeparabiliter unita, incorruptibilia, immortalia, intellectualia, ſcientia, ſapientia, cæteraſque virtutes condiderit, in diſſimilium, & oppoſitorum creatione defeciſſe videretur, & non omnino cunctorum quæ ratio invenit poſſe fieri, opifex judicaretur. Diſſimilia autem ſui, & oppoſita eſſe dicuntur & ſunt, omnia quæ prædictis virtutibus opponuntur, non ut negativa ſeu privativa, ſed naturæ diſſimilitudine & oppoſitione. Siquidem perfectæ eſſentiæ ſimiliter in genera formaſque per differentias & proprietates uniformiterque ordinatæ per ſingulas ſpecies omni confuſione ſubtracta imperfecto informis adhuc materiæ & mobilitas opponitur: æternis, temporalia; immutabilibus, mutabilia; ſimplicibus, compoſita; & æterna quæ veluti ex diametro ſibi invicem è contrario reſpondent: horum itaque omnium, ſimilium dico & diſſimilium, unus atque idem artifex eſt, cujus omnipotentia in nullius naturæ deficit operatione. Perinde pulchritudo totius univerſitatis conditæ, ſimilium & diſſimilium, mirabili quadam harmonia conſtituta eſt, ex diverſis generibus variiſque formis, differentibus quoque ſubſtantiarum & accidentium ordinibus, in unitatem quandum ineffabilem compacta. Ut enim organicum melos ex diverſis vocum qualitatibus & quantitatibus conficitur, dum viritim ſeparatimque ſentiuntur longe à ſe diſcrepantibus intentionis & remiſſionis proportionibus ſegregatæ, dum vero ſibi invicem coaptantur ſecundum certas rationabileſque artis Muſicæ regulas per ſingulos tropos naturalem quandam dulcedinem reddentibus: ita in univerſitatis concordia, ex diverſis naturæ unius ſubdiviſionibus à ſe invicem, dum ſingulariter inſpiciuntur diſſonantibus juxta conditoris uniformem voluntatem coadunata eſt. His itaque diffinitis, non immerito, ut inquis, diverſis cogitationum fluctibus ſibi invicem adverſantibus allidens, confectum eſt enim & inconcuſſe diffinitum omnia quæ ſunt, & quæ non ſunt, ab uno omnium principio confluere, ſive in primordialibus cauſis ſemel & ſimul in verbo dei unigenito æternaliter factis, ſive in materia informi ex qua primordiales cauſæ viſibilis creaturæ apparitionem, [illegible] generationem occaſiones acceperunt, ſive in effectibus earum quibus mundus iſte ab initio uſque ad finem naturali ordine divina prudentia miniſtrante peragitur: ſic ait dominus. *Pater meus uſque in me operatur & ego operor.* Sed quemadmodum hæc veluti ſibimet adverſantia in unam quandam intelligentiæ copulam conveniunt, hoc eſt, quomodo omnia ſimul & æterna & facta ſunt, non ſolum tibi, verum etiam & mihi diligentiſſima rationis inquiſitione dignum eſſe videtur.

VII. *D.* Dignum quidem, hac enim quæſtione nullam altiorem inquiſitoribus veritatis quærendam eſſe arbitror. Etenim ut prædiximus facta æternis opponuntur: ac per hoc, ſi facta non ſunt æterna: ſi æterna, non facta. Nam ut eadem & æterna ſimul & facta ſint, qua ratione doceri valeat, non mihi occurrit. Perinde nil aliud reſtat ut æſtimo niſi ut aut iſta penitus præ nimia ſui altitudine ſilentio honorificetur, aut ſi quid tibi de ea videtur inveſtigandum, inveſtigare incipias. *M.* Utrumque

mihi

mihi videtur, ut & eandem, quantum acies contemplationis noſtræ deo illuminante ex nimio ſubtilitatis ſuæ fulgore non repellitur, inveſtigare non pigeat, ne deſidiæ ſeu inertiæ culpam incurramus: ubi vero intentionis noſtræ virtutem exuperat, & non patitur mentibus adhuc terrena habitatione depreſſis perſpici, & ad purum dinoſci, ſilentio cordis & oris honorificanda eſt, ne quid temere de ea definiamus. *D.* Ita fiat, ac ſine mora hujus inquiſitionis viam arripe.

VIII. *M.* De eo quod omnia in verbo dei unigenito æterna ſunt, primo dicendum judico. *D.* Nec aliter volo: ab eo enim quod præcedit, ratiocinatio eſt inchoanda: præcedit enim æternitas facturam; ab eo igitur eſt inchoandum. *M.* Eſto itaque intentus, & vide ne quid incaute concedas, ne iterum te conceſſiſſe pæniteat. *D.* Ingredere, intentus ſum ne quid temere concedam. *M.* Quid tibi videtur, num Deus accidentium capax eſt? *D.* Abſit ab his qui de veritate ſanum ſentiunt hoc dicere vel cogitare: natura enim ipſius ſimplex eſt, & pluſquam ſimplex, omnibuſque accidentibus abſoluta, & pluſquam abſoluta. *M.* Nihil ergo deo accidit? *D.* Omnino nihil. *M.* Itaque non eſt ei accidens univerſitatem condere, eam tamen condidiſſe ſcriptura ſacra non tacet, ſed apertè clamat, dicens, In principio fecit Deus cœlum, & terram, & cætera quæ de operibus primorum ſex dierum leguntur. *D.* Dominus & univerſitatem creaturarum condidit, eamque condidiſſe non eſt ei accidens. *M.* Non ergo erat ſubſiſtens antequam univerſitatem conderet, nam ſi eſſet, conditio ſibi rerum accideret. *D.* Deum præcedere univerſitatem credimus, non tempore, ſed ea ſola ratione, qua cauſa omnium ipſe intelligitur; ſi enim tempore præcederet, accidens ei ſecundum tempus facere univerſitatem foret. Quoniam vero ea ſola ratione qua cauſa eſt, univerſitatem ab eo conditam præcedit, ſequitur univerſitatis conditionem non eſſe deo ſecundum accidens, ſed ſecundum quandam ineffabilem rationem qua cauſativa in cauſa ſua ſemper ſubſiſtunt. *M.* Si igitur nulla alia ratione Deus univerſitatem à ſe conditam præcedit, præter illam ſolam qua ipſe cauſa eſt, ea vero cauſativa, & omne cauſativum ſemper in cauſa ſubſiſtit, aliter enim nec cauſa cauſa eſt; nec cauſativum, cauſativum; ideoque non accidit cauſalis eſſe, ſemper enim & cauſa eſt, & erat, & erit, ſemper igitur cauſativa in ſua cauſa ſubſiſtunt, & ſubſtiterunt, & ſubſtitura ſunt. Proinde univerſitas in ſua cauſa quoniam cauſativa eſt, hoc eſt, ſuæ cauſæ particeps, æterna eſt, totius igitur creaturæ univerſitatem æternam eſſe in verbo dei manifeſtum eſt. *D.* Huic concluſioni contradicere non valeo; dum ſine ulla ambiguitate conſidero omnes numeros in monade, & omnes lineas in centro æternaliter & uniformiter ſubſiſtere. Et quamvis actu & opere numerantis & limantis in varias numerorum ſpecies figuraſque formentur, ſemper tamen in principiis ſuis, in monade dico, & centro, uniformiter permanent, nec unquam ſine eis principia intelliguntur fuiſſe, nec in ipſis principiis fieri inchoaſſe, & dum ab eis multipliciter profluunt, uniformi tamen ratione æterno atque incommutabili ſtatu in eis eſſe non deſinunt. *M.* Simillimo veriſſimoque uſus es exemplo; teſtimonia quoque & ſacræ ſcripturæ & ſacrorum patrum omnia in deo eſſe æterna perhibent, Apoſtolus, In quo vivimus, inquit, movemur, & ſumus. In deo enim ſumus per excellentem & ante exiſtentem in ipſo noſtræ eſſentiæ rationem; movemur autem in deo ſecundum præcedentem in ipſo bene eſſendi rationem per virtutes bonæ actionis. Porro in deo vivimus ſecundum præcedentem in ipſo ſemper vivendi & exiſtendi rationem: & ne quis æſtimaret aliud nos eſſe & aliud noſtras rationes, non dixit in q[illegible] rationes vivunt, & moventur, & ſunt; ſed dixit in quo vivimus, & movemur, & ſumus; nihil enim aliud nos ſumus, in quantum ſumus, niſi ipſæ rationes noſtræ æternaliter in deo ſubſtitutæ. Sanctus item Auguſtinus in opuſculis ſuis operationis Divinæ quadriformem rationem exponens, ſecunda in verbi dei diſpenſatione non facta, ſed æterna eſſe affirmat; ubi non ſolum ſecula, verumetiam omnia quibus ſecula & peraguntur & implentur, voluit intelligi. *Operatio*, inquit, *divina qua ſecula creavit & gubernat, quadriformi ratione diſtinguitur. Primo quod in verbi dei diſpenſatione non facta, ſed æterna ſunt, qui nos Apoſtolo teſte ante tempora ſecularia prædeſtinavit in regnum*; item alibi de trinitate ſcribens, *verbum Dei*, inquit, *per quod facta ſunt omnia ubi incommutabiliter vivunt omnia, non ſolum quæ fuerunt, verum etiam quæ futura ſunt: nec tum in ipſo fuerunt, nec futura ſunt, ſed tantummodo ſunt: & omnia unum ſunt, & magis unum eſt.* Item in Examero de Deo verbo. *Aliter*, inquit, *ſub ipſo ſunt, ea quæ per ipſum facta ſunt, aliter in ipſo ſunt ea quæ ipſe eſt.* Tanquam aperte diceret; Aliter ſub

illo ſunt dum per generationem facta in generibus, & formis, locis quoque, & temporibus viſibiliter per materiem apparent; aliter in ipſo ſunt dum in primordialibus rerum cauſis, quæ non ſolum in Deo, verum etiam Deus ſunt, æternaliter intelliguntur? & ideò ait, ea quæ ipſe eſt, non quod alia ſint, quæ in Deo ſunt, & Deus eſſe dicuntur propter unitatem naturæ, & alia quæ per generationem in mundum veniunt, ſed quia una eademque rerum natura aliter conſideratur in æternitate verbi Dei, aliter in temporalitate conſtituti mundi. Sicut quoque Dionyſius Areopagita in capitulo de perfecto & uno Deo loquens, unum, inquit, dicitur, quia omnia univerſaliter eſt: nullum enim exiſtentium eſt non participans unius. Et paulo poſt; Itaque & hoc cognoſcendum, quia ſecundum unum uniuſcujuſque percogitata eſt ſpecies, unire dicitur unita: & omnium eſt unum exemplar, & ſi interimas unum, neque univerſitas neque aliud aliquod exiſtentium erit; Omnia enim in ſeipſo unum uniformiter præambit, & circumprendit. His atque hujuſmodi exemplis, atque teſtimoniis in unum collectis, apertiſſimè datur intelligi, omnia in verbo Dei non ſolum æterna, verum ipſum verbum eſſe. Quoniam vero & facta ſimul omnia, & æterna eſſe in verbo Dei ſacræ ſcripturæ teſtimoniis planiſſime declaratur; Johannes Evangeliſta, omnia, inquit, per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, ecce apertiſſimè facta eſſe omnia in verbo dicit. Sed, nequis æſtimaret facta eſſe ſolummodo & non æterna, ſequitur; quod factum eſt in ipſo, vita erat; ac ſi dixiſſet, quod factum eſt, ſive in principalibus cauſis, ſive in earum effectibus, in ipſo verbo, in quo rationes omnium æternæ ſunt, vita erat. Item Apoſtolus, in quo creata ſunt omnia, quæ ſunt in cœlis & quæ in terrâ, ſive viſibilia ſive inviſibilia, ſive throni ſive dominationes, ſive principatus, ſive poteſtates, omnia ex ipſo & per ipſum & in ipſo creata ſunt. Cauſas enim ut ait beatus Maximus eorum quæ facta ſunt homines ante ſecula per ſubſtitutas voluntate bona, ſecundum eas viſibilem & inviſibilem, & non exiſtentem ſubſtituit Creaturam; ratione & ſapientiâ ſecundum opportunum tempus & fecit, & facit, & quæ univerſaliter ſunt, & quæ per ſingula. Cauſam quidem angelorum creans produxiſſe credimus cauſam uniuſcujuſque complentium mundum, qui ſuper nos eſt eſſentiarum & virtutum, rationem hominum uniuſcujuſque ex Deo eſſe accipientium. In ſe ipſum omnia recapitulans, hoc eſt, conſummans, per quem & eſſe & permanere, ex quo quæ genita ſunt, quantum genita ſunt manentia & mota participant dominum. Omnia enim participant eo quod ex deo facta ſunt, proportionaliter dominum, ſive per intellectum, ſive rationem, ſive ſenſum, ſive motum vitalem, ſive eſſentialem & habitam opportunitatem, ut magno & Divino manifeſtatori Dionyſio videtur Areopagitæ. Neminem itaque fidelium pieque ſacram ſcripturam inveſtigantium dubitare oportet, quod omnia in Deo verbo æterna ſimul & facta ſunt. Nam & vera ratio & ſacræ ſcripturæ authoritas in hoc unanimiter conſentiunt, & non alia eſſe quæ æterna ſunt, & alia quæ facta; ſed eadem ſimul & æterna, & facta; quâ verâ ratione æterna, & facta, & facta & æterna poſſumus intelligere, exigis à me non immerito explanare. Siquidem id ipſum æternum & factum ſubſiſtere videtur ſibi veræ rationi non convenire, & fortaſſis nondum ego ipſe quomodo hoc conveniat, ad purum dinoſco. *D.* Incipe itaque de hac quæſtione, ſi quid dicendum, & inquirere & aperire.

IX. *M.* Rationes omnium rerum, dum in ipſa natura verbi, quæ ſupereſſentialis eſt, intelliguntur, æternas eſſe arbitror. Quicquid enim in Deo verbo ſubſtantialiter eſt, quoniam non aliud præter ipſum verbum eſt, æternum eſſe [illegible] per hoc conficitur, & ipſum verbum & multiplicem totius univerſitatis conditæ principaliſſimamque rationem id ipſum eſſe. Poſſumus etiam ſic dicere. Simplex & multiplex rerum omnium principaliſſima ratio, dominus verbum eſt. Nam à Græcis logos vocatur, hoc eſt, verbum, vel ratio, vel cauſa. Inde quod in Græco Evangelio ſcriptum eſt, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, poteſt interpretari, In principio erat verbum, vel in principio erat ratio, vel in principio erat cauſa. Quodcunque enim horum quis dixerit, à veritate non deviabit. Nam unigenitus Dei filius & verbum eſt, & ratio, & cauſa. Verbum quidem, quia per ipſum Deus pater dixit fieri omnia, immo etiam ipſe patris dicere, & dictio, & ſermo eſt: ſic ut ipſe ait in Evangelio, Et ſermo quem locutus ſum vobis non eſt meus, ſed ipſius qui miſit me. Tanquam diceret aperte, Ego qui ſum ſermo patris qui locutus ſum vobis, non ſum meus, ſed loquentis in me patris; & ſecretis ſubſtantiæ ſuæ finibus me gignentis, & omnia per me, hoc eſt, gignendo me, facientis.

cientis: Ratio vero, quoniam ipſe eſt omnium viſibilium & inviſibilium principale exemplar, ideoque à Græcis ἰδέα, id eſt, ſpecies vel forma dicitur. In ipſo enim pater omnia quæ voluit fieri, priuſquam fierent vidit facienda. Cauſa quoque eſt, quoniam occaſiones omnium æternaliter, & incommutabiliter in ipſo ſubſiſtunt. Quoniam igitur dei filius, & verbum, & ratio, & cauſa eſt, non incongruum dicere, ſimplex & in ſe infinitè multiplex creatrix univerſitatis conditæ ratio & cauſa Dei verbum eſt: ac ſic recurreret Dei verbum eſt ſimplex, & in ſe infinite multiplex creatrix univerſitatis conditæ, & ratio, & cauſa. Simplex quidem, quia rerum omnium univerſitas in ipſo unum individuum, & inſeparabile eſt; vel certè individua & inſeparabilis unitas omnium dei verbum eſt, quoniam ipſum omnia eſt. Multiplex vero non immerito intelligitur eſſe, quoniam per omnia in infinitum diffunditur, & ipſa diffuſio ſubſiſtentia omnium eſt. Attingit enim à fine ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuaviter. Item in Pſalmo velociter currit ſermo ejus. Sermonem dixit Propheta verbum patris, quod velociter currit per omnia ut omnia ſint. Ipſius enim multiplex & infinita omnium ſubſiſtentia eſt. Hinc Sanctus Dionyſius in capitulo de perfecto & uno, *Perfectum quidem eſt*, inquit, *non ſolum ut per ſe ipſum perfectum ſecundum ſeipſum à ſe ipſo uniformiter ſegregatum, & totum per totum perfectiſſimum, ſed & pluſquam perfectum, ſecundum omnium excellentiam & omnem quidem multitudinem determinans: omni vero ſummitati ſuperexpanſum & à nullo locatum aut comprehenſum, ſed extentum in omnia ſimul & ſuper omnia non deficientibus augmentis & infinitis operationibus. Perfectum iterum dicitur & velut non auctum & ſemper perfectum & ut indiminutum: ut omnia in ſe ipſo ſuperans & ſupermanans, ſecundum unam & inceſſabilem per ſe ſuperplenam & non minoratam largitatem.* Manet ergo in ſe ipſo univerſaliter & ſimpliciter, quoniam in ipſo unum ſunt omnia. Attingit ergo à fine uſque ad finem, & velociter currit per omnia, hoc eſt, ſine mora facit omnia, & fit in omnibus omnia: & dum in ſeipſo unum perfectum & pluſquam perfectum & ab omnibus ſegregatum ſubſiſtit, extendit ſe in omnia & ipſa extenſio eſt omnia. Hoc etiam nomine ipſius cœleſtis eſſentiæ quod eſt Cherubin ſignificari videtur. Siquidem Cherubin fuſio ſapientiæ interpretatur, ut ſapientes Hebræorum tradiderunt. Ubi ſubtiliſſime intelligendum quod fuſio ſapientiæ vel extenſio, vel curſus, vel quoquo alio modo infinita verbi multiplicatio dicatur, non quaſi in ea quæ prius erant quam funderetur vel extenderetur vel curreret verbum patris & ſapientia, ſed ipſius fuſio, vel extenſio vel curſus præcedit omnia, & cauſa exiſtentiæ omnium eſt & omnia. Quis enim veritatem conſulens crediderit vel cogitaverit deum præparaſſe ſibi locos per quos ſeſe diffunderet qui nullo loco continetur, dum locus omnium communis ſit. Ac per hoc locus locorum nullo loco capitur. Aut ſibi præparaſſe ſpatia localia ſeu temporalia per quæ ſeſe extenderet, curſuve ſuo curreret, quia omni ſpatio caret, & omnia tempora ſua æternitate ſuperat. Aut quis dixerit, quod vel credibilius eſt ipſi deo dico ab alio veluti principio præparata fuiſſe locorum temporumque ſpatia, ſeu qualiumcunque quantitatum intervalla quæ ſua diffuſione impleret, vel ſuo curſu peragerct, vel ſua extenſione ſolidaret? Nec enim de natura ineffabili atque ſupereſſentiali non ſolum dicere, verum etiam cogitare, falſiſque imaginationibus fingere, & ridiculoſiſſimum eſt & periculoſiſſimum. Non alia mors rationalis animæ turpior pejorque eſt quam talia monſtra abominandaque idola de creatore omnium cogitare: cum veritas ipſa in intellectibus piè quærentium & diligentium creatorem ſuum intelligib[illegible] proclamet generaliter de omnibus quæ ſunt, & quæ non ſunt, hoc eſt, quæ ſenſu vel intellectu comprehendi poſſunt, & quæ ſenſum vel intellectum ſuperant, quorum eſſe eſt omni eſſentia comprehenſibili carere; nihil aliud ſubſiſtere præter unius ſolius omnium cauſæ participationem, omne autem quod participatur, & participationem ſui & participantia ſe præcedit. Deus igitur præcedit omnia quæcunque ſe participant, & quorum eſſentia participatio ejus eſt. Hinc magnus Dionyſius Areopagita in libro de cœleſti Hierarchia, hoc eſt, Epiſcopatu, quarto capitulo. *Primum*, inquit, *omnium illud dicere verum eſt, ut bonitate univerſali ſupereſſentialis divinitas eorum quæ ſunt eſſentias ſubſtituens ad eſſe adduxit. Eſt enim hoc omnium cauſæ & ſuper omnia bonitatis proprium, ad communionem ſuam ea quæ ſunt vocare, ut unicuique eorum quæ ſunt ex propria diffinitur analogia: Omnia igitur participant providentiam ex ſupereſſentiali & cauſaliſſima divinitate manantem. Non enim fortaſſis eſſent, niſi eorum quæ ſunt eſſentiæ & principii aſſumptione. Exiſtentia igitur omnia*

eſſe participant. Eſſe enim omnium eſt ſupereſſe divinitatis. Viventia autem eandem ſuper omnem vitam vivificam virtutem, rationabilia & intellectualia eandem ſuper omnem & rationem & intellectum per ſe perfectam & ante perfectam ſapientiam. Audiviſti ſummi Theologi Dionyſii Areopagitæ præclariſſimi Athenarum Epiſcopi, de participatione Divinæ eſſentiæ ſententiam, qua apertiſſime manifeſtat omnia quæ ſunt, & quæ non ſunt, nihil aliud intelligenda præter Divinæ eſſentiæ participationem; ipſam vero participationem nihil aliud eſſe præter ejuſdem eſſentiæ aſſumptionem. Non enim inquit fortaſſis eſſent, niſi eorum quæ ſunt eſſentiæ & principii aſſumptione. Eſt igitur participatio Divinæ eſſentiæ aſſumptio. Aſſumptio vero eſt ſapientiæ Divinæ fuſio quæ eſt omnium ſubſtantia & eſſentia, & quæcunque in eis naturaliter intelliguntur. Audi etiam ejuſdem de proceſſione dei per omnia, & manſione in ſeipſo: in epiſtolâ quam reſcripſit Tito pontifici interroganti, quæ ſapientiæ domus, quis crater, & qui cibi ejus & potus. *Duplicem,* inquit, *eſcam Divina ſapientia proponit: unam quidem ſolidam & manducabilem; alteram vero humidam & profuſam, & in cratere porrigit providens ſuas bonitates. Ipſius igitur crater rotundus dum ſit & repandus, ſymbolum eſt expanſæ ſimul & in omnia circumeuntis ſine principio & infinitæ horum omnium providentiæ. Veruntamen quoniam in omnia proveniens manet in ſe ipſa & ſtat immutabili naturæ ſimilitudine, & perfectiſſima inremeabiliter ſe ipſa collocata uniformiter & fixè ſic crater ſtat. Ædificans autem ſapientia domum ſibi dicitur, & in ipſa ſolidas eſcas & potus & cratera proponens: ſic eſſe Divina divinitus ſymbola facientibus clarum, quia & providentia perfectiſſima eſt ipſe eſſendi & bene eſſendi omnia cauſalis, & in omnia procedit, & in omni fit & continet omnia: & iterum ipſe in ſeſe per excellentiam, nullum in nullo per nullum eſt. Sed exaltatur omnibus ipſe in ſe ipſo ſimiliter & æternaliter exiſtens & ſtans & manens, & ſemper ſecundum eadem & ſic ſe habens, & nullo modo extra ſe ipſum factus: neque propria gravitate & incommutabili manſione & bonitate reſtrictus, ſed & in ſe ipſo totas & perfectiſſimas providentias optime operans & proveniens in omnia: & manens in ſe ipſo & ſtans ſemper motus. Animadverte quod ait, in omnia procedit, & in omni fit, quod etiam alibi declarat dicens; Audendum vero & hoc de veritate dicere: quia & ipſe omnium cauſalis bono & optimo omnium amore per excellentiam amatoriæ bonitatis extra ſe ipſum fit in omnia quæ ſunt providentiis, & veluti in bonitate, & dilectione, & amore fovet & exuperat omnia ab omnibus remoto, adhuc in omnibus ſecundum mente excedentem ſupereſſentialem potentiam inconverſibilemque ſuam.* His etiam favet ejuſdem Dionyſii ſententia quam ex Theologicis commentis ſcientiſſimi Hierothei ſumpſit. *Omnium,* inquit, *cauſa & repletiva Jeſu deitas partes univerſitati conſonas ſalvans; neque pars neque totum eſt & totum & pars, ut omne & partem & totum in ſemet ipſa coambiens & ſupereminens & excellens. Perfecta quidem eſt in imperfectis ut perfectio principalis: imperfecta vero in perfectis tanquam ſuper perfecta, & ante perfecta forma formificans in informibus tanquam forma principalis. Informis in ipſis formis tanquam ſuperformis. Eſſentia totius eſſentiæ incontaminata ſupergrediens, & ſupereſſentialiter omni eſſentia remota, tota principia & ordines deſtinans, & omni principio & ordini ſupercollata, & manſura eſt eorum quæ ſunt, & ſeculorum, & ſuper ſecula, & ante ſecula plena in indigentibus, ſuper-plena in multitudinibus, arcana, ineffabilis ſuper animum, ſuper vitam, ſuper eſſentiam, ſupernaturaliter habet ſupernaturale, ſupereſſentialiter ſupereſſentiale.* Sufficiunt hæc ut arbitror bene intelligentibus ad cognoſcendum quod Divinæ bonitatis permanſio cauſa omnium & incommutabilis ſit. Proceſſio vero ejus & ineffabilis motus omnium effectus pergit: porro ejus participatio & aſſumptio nil aliud eſt niſi omnium eſſentia. Et intentus perſpice quod ait: quia & providentia perfectiſſima eſt ipſe & eſſendi & bene eſſendi omnium cauſalis, non ergo alia eſt providentia omnium & alia cauſa omnium, ſed unus atque idem dominus & providentia perfectiſſima eſt omnium & eſſendi & bene eſſendi omnia cauſalis. Quod autem ſequitur & in omnia procedit, & in omni fit, hoc eſt, in univerſitate quam facit & continet omnia; ad ſolvendam præſentis quæſtionis de qua nunc agitur nodoſitatem in tantum valet, ut nullo alio modo conſulta rationis virtute poſſit ſolvi, ut arbitror. Si enim ipſe qui cauſalis eſt & eſſendi & bene eſſendi omnia, & in omnia procedit & in omni creatura fit & continet omnia, quid aliud reſtat niſi ut intelligamus ſapientiam dei patris de qua talia prædicantur & cauſam creatricem omnium eſſe, & in omnibus quæ creat creari & fieri, & omnia in quibus creatur & fit continere? In omnibus enim quodcunque vere intelligitur eſſe, nil aliud eſt niſi ſapientiæ creatricis multiplex virtus quæ in omnibus ſubſiſtit. Si enim intellectu creatricem ſapientiam ab omnibus quæ creat ſubſtraxeris, in nihilum omnino redigentur,

nullaque

nullaque eſſentia, nulla vita, nullus ſenſus, nulla ratio, nullus intellectus, & omnino nullum bonum remanebit. Quod etiam Sanctus Auguſtinus in libro Confeſſionum ſuarum videtur intelligere, ſermonem dirigens ad ipſam veritatem, Divinam ſcilicet ſapientiam. *Et inſpexi*, inquit, *cætera intra te, & vidi nec omnino eſſe; nec omnino eſſe quia non ſunt quod tu es, nec omnino non eſſe quia à te ſunt.* Quibus verbis inſinuat omnem creaturam omnino per ſe conſideratam nihil eſſe. Quicquid autem in ea intelligitur ſubſiſtere, ex participatione creatricis veritatis ſubſiſtit: ſi enim omne verum ex veritate, & ſola veritas permanet: cætera autem moventur, ſola igitur veritas in omnibus veris ſubſiſtit. Moventur autem, dixi, quia per ſe ipſa non ſubſiſtunt, ſed ad nihilum vergunt: virtute vero veritatis providæ, quæ in iis ſubſiſtit, ne ad nihilum ruant prohibentur. Si ergo ipſum verbum dei & omnia facit & in omnibus fit; & hoc ex verbis prædicti patris Dionyſii aliorumque poteſt approbari: quid mirum ſi cuncta quæ in ipſo verbo intelliguntur ſubſiſtere, æterna ſimul & facta credantur & cognoſcantur eſſe. Quod enim de cauſa prædicatur, qua ratione non etiam de cauſativis prædicari poſſit non invenio. Omnia igitur quæ ſunt & æterna ſimul & facta non incongrue dicuntur: dum in eis fit ipſa ſapientia quæ ea facit; & cauſa in qua & per quam & æterna & facta ſunt in eis æterna & facta eſt. *D.* Valde miror, & ſtupefactus veluti exanimis hæreo: his enim rationibus attrahor, quoniam veriſimilia ſunt, & ſacrorum patrum teſtimoniis ſacræque ſcripturæ corroborata. Sed iterum nutans retrahor, ac mox in tenebras denſiſſimas cogitationum mearum relabor. Non eſt enim acies mentis meæ ad præſentis quæſtionis altitudinem intuendam penituſque penetrandam idonea. Audiens quippe illud *qui feciſti mundum de materia informi*; non aliter cogitabam niſi quia mundus viſibilis & inviſibilis, de materia informi quam deus de omnino nihilo veluti auſpicium quoddam ſuæ operationis creavit, factus narratur; & erat quando totius mundi univerſitas non erat. Ac per hoc in primordiis conditionis ſuæ de omnino nihilo in informem proceſſit materiem: & conſequenter per genera & formas cæteroſque numeros naturales ad perfectionem quandam creatori ſoli cognitam pervenit. Nec hoc per morulas temporum factum fuiſſe à Sancto patre Auguſtino in Hexamero ſuo ſuaſum eſt. Non enim in tempore præcedit informitas formam, ſed naturali ordine, quo cauſa prævenit effectum, nempe vox & verbum ſimul ex ore loquentis prodeunt: & tamen antevenit vox verbum, non quidem tempore ſed cauſa. De voce enim efficitur verbum: de verbo autem nullo modo vox. Ità rerum omnium informitas & formatio & perfectio naturali quadam proceſſione & ſequentiâ, non autem tempore & intervallis, diſtincte ſimul & ſemel de nihilo in eſſentiam voluntate creatoris adductæ ſunt: & hæc erat mea fides meaque quantulacunque intelligentia. At nunc aliter à te audio, quæ multum me movent, & ab his quæ hactenus tenebam firmiter uti mihi viſum eſt invitum revocant. Præſens enim ratiocinatio, ut reor, nil aliud videtur velle ſuadere, niſi ea quæ de nihilo putabam eſſe facta, & nullo modo æterna: erat enim quando non erant, ut arbitrabar, ac per hoc acceperant quod non habuerant, æterna ſimul & facta eſſe. Quod valde contrarium opinor, & merito; nam hæc ſibimet videntur opponi, æterna factis, & facta æternis. Quæ enim æterna ſunt, nunquam incipiunt & nunquam deſinunt ſubſiſtere; & non erat quando non erant, quia ſemper erant: quæ vero facta ſunt principium facturæ ſuæ acceperunt. Inchoaverunt enim eſſe, quia erat quando non erant; & deſinent eſſe, quia inchoaverunt habere. Vera ſiquidem ratione conſulta omne quod incipit temporaliter eſſe, non ſinitur ſemper permanere. Neceſſe quidem eſt ad finem vergere, in quo cogitur quod tempore incipit eſſe, perire. Et nemo æſtimet me velle ſuadere reditum ad nihilum eorum quæ temporaliter ex materia per generationem in mundo fiunt, hoc enim ſummum fieret malum: ſolutionem vero eorum in ea ex quibus componuntur, & in quibus ſubſiſtunt, dico. Nam & humana corpora cæterorumque animalium, dum ſolvuntur perire dicuntur: non tum ad nihilum rediguntur, ſed in catholica revertuntur elementa. Et hoc generaliter de univerſitate hujus mundi viſibilis intelligitur, nec incongrue. Nam quoniam principium eſſendi accepit, eſſentiæ ſuæ terminum inevitabiliter accepturus eſt. Sicut enim erat quando non erat, ita erit quando non erit, Pſalmiſta teſtante, æternoque rerum conditore proclamante; *opera manuum tuarum ſunt cœli: ipſi peribunt, Tu autem permanebis, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur; Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. Ipſe etiam conditor omnium, cœlum, inquit, & terra tranſibunt*

bunt, verba autem mea non tranſient. Si autem maxima ſpatio, pulcherrimaque ſublimitate ſyderum, & puriſſima ſubtilitate naturæ, ſtatu aſtrorum conſita, curſu harmonici luminis ſemper plena pars mundi peritura ſit, teſte ſcriptura, nunquid putandum interiores partes, ac multo inferiores permanſuras? Melioribus enim intereuntibus inferiora non interire impoſſibile eſt, & dum aufertur quod continet, quod continetur manere vera non ſinit ratio: hoc autem dicimus ad differentiam eorum quæ æterna ſunt ab his quæ facta ſunt. Non enim parva diſtantia eſt inter ea quæ nec incipiunt eſſe nec deſinunt, & ea quæ inchoant eſſe & non poſſunt ſemper permanere. Non igitur ſine cauſa acies mentis minus talia intelligentium repercutitur, quando ei æterna eſſe facta, & facta æterna ſuadetur, Nam non facile crediderim te conſentire his qui volunt intelligere, multa ex his quæ facta ſunt, imo pæne omnia ſemper permanſura, ac per hoc futura eſſe æterna: verbi gratia, Univerſitas iſta quæ conſtat ex cœlo, & terrâ, quatuor elementis, in ſpeciem orbis abſoluti coaglobata, mundique nomine vocitata, & de nihilo facta eſt, ut aiunt, & æternaliter manſura, præter quaſdam ſuas particulas, hoc eſt, corruptibilia corpora generationi & corruptioni ſubjecta, quæ negare non poſſunt peritura; cœlum vero cum ſuis ſyderibus ſemper fore, ſive volubile ſit, ſive moveri deſinat. In hoc namque ſenſus eorum variatur, quibuſdam affirmantibus ſtatum mutabilium futurum; quibuſdam vero naturalem motum elementorum ſemper non ceſſaturum. Illi quidem ſequentes quod ſcriptum eſt, *erunt omnia quieta*, & hoc de ſtatu mutabilium intelligentes: illi vero, *concentum cœli quis dormire faciet*? de æterno mutabilium motu dictum eſſe accipientes. Harmonia ſiquidem cœleſtis ſine motu ætheree ſphæræ omniumque ſiderum quomodo poterit concinere, cum Muſica ſemper in motu ſit quemadmodum Geometria in ſtatu? Terrenam quoque molem ſuam propriam quantitatem ſemper habituram indubitanter affirmant: ſequentes quod ſcriptum eſt, *Generatio venit, generatio vadit, terra vero in æternum ſtat.* Eo exemplo quod ſuperficies ejus undique planabitur, ut pulchrior quam nunc eſt, efficiatur, ac veluti nova quadam partium æqualitate renovata, non ut intereat quod nunc eſt, ſed ut mutata in melius quantitas ejus & æqualitas permaneat, quod etiam de cœlo volunt intelligi, hoc eſt, quod ejus pulchritudo in qua nunc ſenſibus corporeis arridet, in fine mundi cumulabitur abſque ullo globatæ ſuæ figuræ ſtellatæque picturæ interitu, quoniam ſcriptum eſt, ut aiunt; *Erit cœlum novum & terra nova*: cœlos autem perituros non de ſuperioribus mundi partibus, verum de ſpatiis hujus aeris infra lunam intelligunt: ut quemadmodum in diluvio verſa ſunt in aquam, ita mundi fine vertentur in flammam, & incrementa & decrementa cunctorum quæ intra circulum lunæ continentur: viciſſitudinem ceſſaturam non ſolum non denegant verum etiam affirmant. Spatia item aeris & ætheris diſtribuenda fore arbitrantur, ætheris quidem in æternam poſſeſſionem beatorum angelorum hominumque ſibi ſimilium, aeris vero inferioris circa terram undique diffuſi in æternum carcerem æternaſque flammas, localiter viſibiliterque arſuras, torquendo diabolo cum membris ſuis, hoc eſt, Apoſtatis Angelis, ſimilibuſque ſibi hominibus impiis; ac per hoc quoniam omnem creaturam localem & temporalem & eſſe & futuram eſſe cogitant, loca & tempora, hoc eſt, mundi ſpatia motumque ejus morularum intervallis diſtinctum ſemper eſſe manſura non dubitant. His atque hujuſmodi falſis opinionibus conantur aſſerere ea quæ non erant & inchoaverunt eſſe, & facta ſimul & æterna dici poſſe, quia ſemper in eodem ſtatu in quo temporaliter creata ſunt ſemper manebunt, & quæ principio non carent fine carere arbitrantur: ita ut & facta ſint quia eſſe inchoaverunt, & æterna quia non deſinent ſubſiſtere; veruntamen neque talibus opinionibus quas vera deridet ratio te aſſentire æſtimarim, neque talem æternitatem vel ut verius dicam ſemiæternitatem prædictis tuis rationibus ſuaſiſſe, neque ſic & facta ſimul & æterna docuiſſe, ſed altiori naturarum contuitu ultra humanas opiniones, modo quodam adhuc nobis incognito, divinorum arcanorum adyta penetrare te ſentio, veſtigia patrum, qui talia ſcrutati ſunt, altius ſequendo.

X. *M.* Aiunt enim naturam hujus mundi ſemper manſuram quia incorporea eſt & incorruptibilis, cætera vero quibus conſtat peritura, hoc eſt, omne quod in eo eſt compoſitum, & quia in eo nullum corpus eſt quod non ſit compoſitum, & omne compoſitum ſolvetur in ea ex quibus componitur, totus igitur mundus iſte viſibilis corporeus compoſitus ſolvetur ſola ſimplici natura manente. *D.* Falſis ratiocinationibus humanarum opinionum longe à veritate diſtantium quondam me deceptum eſſe negare

gare non poſſum, quia deceptus ſum; his enim omnibus aut pene omnibus rudis jam aſſenſum præbui quadam ſimilitudine veri carnalibuſque ſenſibus, ut multis evenit, ſeductus; nunc vero ſacrorum patrum veſtigia ſequens, divini luminis radio ab erroribus meis & aliorum me revocante, inque viam rectam ducente, paululum pedem retraho. Divina ſiquidem clementia veritatem pie atque humiliter quærentes in tenebris ignorantiæ non ſinit errare, inque foveas falſarum opinionum cadere & in eis perire. Nulla enim pejor mors eſt quam veritatis ignorantia, nulla vorago profundior quam falſa pro veris approbare, quod proprium eſt erroris; ex his enim turpiſſima & abominabilia monſtra in humanis cogitationibus fingi ſolent, quas dum carnalis anima veluti vera & amat & ſequitur, dorſum vero convertens lumini, umbraſque fugaces comprehendere volens, & non valens, in barathrum miſeriæ conſuevit ruere. Hinc aſſidue debemus orare ac dicere, Deus noſtra ſalus atque redemptio, qui dediſti naturam, largire & gratiam; prætende lumen tuum in umbris ignorantiæ palpantibus quærentibuſque Te, revoca nos ab erroribus, porrige dexteram tuam infirmis non valentibus ſine te pervenire ad Te, oſtende Te ipſum his qui nil petunt præter Te, rumpe nubes vanarum phantaſiarum quæ mentis aciem non ſinunt intueri Te eo modo quo Te inviſibilem videri permittis deſiderantibus videre faciem tuam, quietem ſuam, finem ſuum ultra quem nil appetunt, quia ultra nihil eſt ſummum bonum ſupereſſentiale. Sed ad reſiduum ſententiæ tuæ greſſus dirige. *D.* Quid reſtat niſi quod me valde movet proferre, hoc eſt, quomodo omnia æterna & facta ſunt, quomodo principio ac fine carentia principio ac fine circumſcribuntur: hæc enim inter ſe invicem luctantur; & quomodo ſibi conveniant, niſi à te mihi fuerit ſuaſum, ignoro, ſiquidem Deum ἄναρχον, hoc eſt, carentem principio æſtimabam eſſe; ipſe enim principium omnium & finis eſt, nullo principio inchoans, nullo fine concluſus; cætera vero inchoari, & ad finem ſuum proprium unumquodque tendere, ac per hoc non æterna ſed facta, & his omnibus incomparabiliter altius, & mirabilius mihi videtur, quod Sancti Dionyſii authoritate utens aſſeris, ipſum videlicet Deum & omnium factorem eſſe, & in omnibus factum, hoc enim adhuc inauditum & incognitum non ſolum mihi, ſed & multis ac pæne omnibus. Nam ſi ſic eſt, quis non confeſtim erumpat in hanc vocem & proclamet, Deus itaque omnia eſt, & omnia Deus; quod monſtroſum æſtimabitur etiam his qui putantur eſſe ſapientes, multiplici rerum viſibilium & inviſibilium varietate conſiderata. Deus autem unum eſt. Et niſi hæc exemplis rerum animo comprehenſibilium ſuaſeris, nil aliud relinquitur, niſi ut vel mota ſolummodo non autem diſcuſſa prætermutantur, quod ſine mentis meæ dolore fieri non poterit. Qui enim in tenebris ſpiſſiſſimis conſtituti ortum lucis ſperant, non omnino triſtitia opprimuntur. Sin autem lux ab eis quam ſperant auferatur, non ſolum in tenebris, verum etiam in multa pœna reſident, ablato ab eis bono quod ſperaverant, vel ut omnia quæ à te de talibus dicta ſunt, ab his qui minus intelligunt, omnino falſa eſſe judicentur, & in priſtinas opiniones quas nec adhuc volunt deſerere, veluti veras, his contemptis relabantur. Proinde naturalibus exemplis, quibus niſi nimia ſtultitia excæcatus nemo reſiſtit, primo ratiocinationis via incipienda eſt.

XI. *M.* Num peritus es artis Arithmeticæ? *D.* Peritus, ni fallor: eam namque ab infantia didici. *M.* Diffini igitur eam aperte ac breviter. *D.* Arithmetica eſt numerorum ſcientia, non quos ſed ſecundum quos numeramus. *M.* Cautè ac vigilanter Arithmeticam numerorum diffiniſti; nam ſi ſimpliciter definires Arithmeticam numerorum ſcientiam, omnes numeros generaliter comprehenderes, ac per hoc definitio non ſtaret, non enim diſputat ars illa de omni genere numerorum, ſed eos tantum numeros conſiderat, quos in ſola ſcientia & intellectu novit eſſe, & ſecundum quos cætera numerorum genera numerantur. Non enim numeros animalium, fruticum, herbarum, aliorumque corporum ſeu rerum ad ſcientiam Arithmeticæ artis pertinere ſapientes dicunt: ſed ſolos intellectuales, inviſibiles, incorporales, in ſola ſcientia conſtitutos, in nullo vero ſubjecto ſubſtantialiter poſitos, Arithmeticæ attribuunt. Nam non ita in ſcientia vel intellectu, vel ratione, vel memoria, vel ſenſibus, vel figuris perſpiciuntur, ut ſubſtantialiter unum ſint ipſi cum his in quibus videntur. Propriam namque ſubſtantiam poſſident, nam ſi ejuſdem ſubſtantiæ eſſent, non & eos ſcientia & intellectus & ratio judicarent. Ars autem & judex id ipſum eſſe non poſſunt. Hoc enim de ſolo Deo verbo recte dicitur, qui & judex eſt & ars. Vigilanter itaque, ut dixi, à te additum eſt, non quos, ſed ſecundum quos numeramus, eos ſiquidem

dem in nullo ſubjecto corporeo vel incorporeo inſpicimus: ſed ultra omne ſubjectum ſolo intellectu in ſapientia & ſcientia cernuntur, ſuæ divinæ naturæ excellentia ab omnibus quæ ſecundum eos numerantur abſoluti. *D.* Hæc ſæpe cogitavi, & ad purum, ut arbitror, perſpexi. *M.* Eſt ne igitur ars illa naturalis? *D.* Etiam, & nulla naturalior. Siquidem non ſolum aliarum trium Matheſeos ſequentium ſe partium, hoc eſt, Geometriæ, Muſicæ, Aſtrologiæ, immobile ſubſiſtit fundamentum, primordialiſque cauſa atque principium: verum etiam omnium rerum viſibilium & inviſibilium infinita multitudo, juxta regulas numerorum quos Arithmetica contemplatur, ſubſtantiam accipit, teſte primo ipſius artis repertore Pythagora ſummo Philoſopho, qui intellectuales numeros ſubſtantias rerum omnium viſibilium & inviſibilium eſſe certis rationibus affirmat: nec hoc ſcriptura ſacra denegat, quæ ait, omnia in menſura, & pondere, & numero facta eſſe. *M.* Itaque ſi naturalia quæris exempla prædictæ artis, immo etiam numerorum quos ipſa comprehendit naturam regulaſque diligenter inſpice; ut ad eorum quæ tibi luctantia inter ſe, ſibique oppugnantia putantur, notitiam Deo duce pervenies. *D.* Exempla Arithmeticæ libenter accipio: ea namque nec fallit nec fallitur; quamvis enim ſæpe minus intelligentes in ipſa falluntur, non artis culpa, ſed incaute de ea tractantium judicanda eſt hebetudo. Numerorum itaque, quorum ſcientia Arithmetica eſt, monada eſſe principium, non dubitas, ut opinor. Quiſquis in hoc hæſitat Arithmeticus non eſt: eſt enim principium, & medium, & finis omnium numerorum, monas, id eſt, unitas, omniumque terminorum totum, & pars, & omnis quantitas. Dic itaque num omnes numeri, quos ratio quantum vult multiplicare poteſt, cauſaliter in monade ſunt, & æternaliter? Non aliter vera docet ratio, in ea enim cauſa, in ea enim cauſaliter ſunt, quia omnium numerorum ſubſiſtit principium, & ibi omnes ſunt individuum ſimpliciter, hoc eſt, univerſaliter, & multipliciter ſola ratione, non autem actu & operatione, neque unum ex multis cumulatum, ſed unum ſua & ſimplici & multiplici ſingularitate præditum. Ita ut & omnes numeri in ea ſint ſimul & ſimpliciter ſecundum cauſam, & ipſa in omnibus multipliciter ineffabili diſtributione intelligatur ſecundum ſubſtantiam. Ipſa eſt enim omnium numerorum cauſa & ſubſtantia, & dum ſtatum immutabilem ſuæ naturæ non deſerit, ſe ipſam in omnes multipliciter diffundit, æternaliter vero in ea ſubſiſtunt quoniam in ea eſſe temporaliter incipiunt: nam non erat unitas multiplicibus omnium numerorum rationibus carens in quibus ſubſiſtunt. Quis autem pure intelligentium monada dixerit inchoaſſe, cognoſcens in infinitum tendere? Quomodo enim poteſt fieri infinita progreſſio à finito principio? infinitum enim ab infinito procedit; à finito vero nihil infinitum, & ſi quis dixerit quomodo hoc ſtare poteſt, cum etiam in ipſis numeris multa infinita à finitis inchoantia videamus, ex binario ſiquidem qui finitus numerus eſt omnes duplices naſcuntur, & in infinitum protenduntur, ſimiliter ex ternario finito omnes triplices initium ſumunt, & finem multiplicationis ſuæ neſciunt, & ut breviter dicam nullus numerus eſt ſuis quantitatibus finitus, ſeu ſolis monadibus à quo multiplex quidam in infinitum non profluat. Huic reſpondendum eſt. Iſti numeri partibus ſuis finiti ex quibus multiplices procedunt in infinitum, in ipſa monade ubi omnes unum ſunt infiniti ſunt. Proinde aut in monade eſſe negabit omnes numeros, & in ſuis multiplicationibus extra eam finitos eſſe affirmabit; aut ſi hoc affirmare non poterit, vera ratione reſiſtente, neceſſario fatebitur omnes numeros partibus ſuis finitos in monade infinitos ſubſiſtere uniformiter æternos. Siquidem ubi fons apparet, non ibi aqua incipit eſſe, ſed aliunde per occultos poros ſenſibuſque infinitos longe antemanat priuſquam in fonte appareat; ac per hoc quemadmodum abuſive dicitur fons ubi primo viſibiliter ſurgit, longe enim ante erat in ſecretis terræ ſive oceani, ſive alibi, ubi inviſibiliter latebat. Latex enim à latendo in venis terræ dicitur; ita & numeri quorum multiplicatio ſive aliæ proportiones in infinitum profluunt, non ab ipſis finitis numeris qui primum contemplanti animo apparent, ſed ab ipſis rationibus æternis & infinitis in quibus cauſaliter ſubſiſtunt originem ducunt. In monade autem ſunt, in monade ergo infiniti ſunt, ex qua infinitus omnis numerorum curſus procedit, & in quam deſinit. Et ut majori argumento utamur, unitatem nunquam inchoaſſe affirmantes diligenter animadverte, ſi unitaſque à Græcis dicitur monas, omnium numerorum principium eſt, & medium, & finis, ab ipſa ſiquidem procedunt, per ipſam moventur, ipſam petunt, in ipſam deſinunt, & nemo ſapientum ambigit quod ita ſit: Non alia

erit

erit unitas ex qua numeri profluunt, & alia quam petunt, & in quam finiuntur; ſed una atque eadem quia eſt principium, & finis, proinde numeri à ſuo progredientes principio, non aliunde niſi à ſuo fine progrediuntur: non aliud eſt eorum principium, aliud finis, ſed una atque eadem unitas; ac per hoc neceſſario conficitur ut ſi in infinitum protendantur finem, ab infinito principio protendi incipiant; finis autem infinitus eſt omnium numerorum unitas eadem, igitur eſt omnium numerorum infinitum principium; & ſi omnes numeri æternaliter & incommunicabiliter principio ſuo ſubſiſtunt, in fine ſuo æternaliter & incommunicabiliter ſubſiſtere neceſſarium eſt: & quemadmodum non erit finis ſine deſinentibus in eum, ità non erit principium ſine inchoantibus ab eo actu & operatione intelligentiæ proficiſci; æternaliter ergo in monade omnes numeri ſubſiſtunt, & dum ab ea profluunt, in ea eſſe non deſinunt, quoniam ſtatum ſuum naturalem deſerere non poſſunt, nam ſive multiplicantur, ſive reſolvantur, ab ea veniunt, & in eam redeunt, ſecundum regulas diſciplinæ quæ eorum rationes intuetur. At ſi ita eſt, nemo niſi impudens contradicet, æternos in unitate numeros ſuis rationibus ſubſiſtere; & ſiquis intentus perſpexerit, ipſas rationes ſempiternas eſſe non dubitabit. *M.* Arithmeticæ diſciplinæ non ignarum te eſſe perſpicio, hactenus enim quicquid à te de ipſa prolatum eſt, vera ratio prædicat, ac ſic & non aliter eſſe confirmat; ſed ut firmius de numerorum æternitate in monade perdoceas, eorum rationes quas æternas atque innumerabiles aſſeris eſſe, breviter ediſſere atque aperte. *D.* Prima progreſſio numerorum eſt à monade, & multiplicationis auſpicium Δυὰς idem binarius ſecunda, τριὰς ternarius tertia, poſt quaternarius, deinde omnes termini ſuis ſedibus conſtituti. Et eſt quidem binarius omnis paritatis origo ſub intellectum cadentis, ternarius vero imparitatis. Ex quibus, paritate dico & imparitate, omnes ſpecies numerorum procreantur ſive ſimplices ſint ſive compoſiti, ſimplices ſunt par, & impar: compoſitæ quæ ab his duobus conſtituuntur, pariter par, pariter impar, impariter impar. Videſne quantum impoſſibile eſt hunc numerorum progreſſionis ordinem aliter fieri, aut in alium modum moveri, nullus enim alius numerus naturali ordine conſtitutus primæ proceſſionis ab unitate obtinet locum, niſi binarius; nec ſecundæ, niſi ternarius; nec tertiæ, niſi quaternarius; & uniſquiſque numerus ſuam ſedem naturalem poſſidet, quam nullus numerus præter ipſum, cujus locus eſt, occupare ſinitur; in ipſa vero unitate ſimul omnes numeri ſunt, & nullus alium præcedit, vel ſequitur, quoniam omnes unum ſunt; neque tamen naturalem ſuum ordinem, quo in ſuis multiplicationibus continentur, immutabiliter haberent, ſi non ipſius æternaliter immutabilis cauſa in unitate præcederet: ſimiliter de duplis, quorum princeps eſt binarius, & triplis quos præcedit ternarius, & quadruplis qui ex quaternario incipiunt, omnibuſque multiplicium ſpeciebus intelligendum, quod unaquæque earum à proprio ſuo principio inchoat, & in infinitum tendit. Duplex autem proportio, ſeu triplex, ſeu quadruplex, ſeu alia talium proportionum in unitate ſpecialiter, atque diſtincte, non intelligitur, ſiquidem in ea omnes multiplices, & unum ſunt, & ſimul ſunt, & unum multiplex, & ſimplex. Simplex quidem natura, multiplex vero rationibus ſecundum quas ordinem ſuum in multiplicationibus immutabilem accipiunt. Quid dicam de mirabili, atque divina ſuper-particularium, & ſuper-partientium, & multiplicium ſuper-particularium, & multiplicium ſuper-partientium conſtitutione, & proportione, quas ſingulatim ſpecies ab unitate accipiunt? Quid de proportionalitatibus quas in proportionibus, inque differentiis terminorum contemplamur, in quibus ineffabilis, atque divinæ virtutis eſt conſtantia, ut nullus ſapientiæ ſecreta penetrans eas æternas eſſe contendat? Si enim recta definitio eſt veri, quæ dicit verum eſſe quod ſemper manet, quod autem ſemper manet, æternum eſt: ratiocinationes numerorum veræ ſunt, quia ſemper immutabiliter manent, ac per hoc æternæ ſunt. De quibus quiſquis diligenter ſcire deſiderat, magnifici Boethii de Matheſi libros intentus legat. Item de numerorum æternitate in principio ſuo, id eſt, in monade, veluti ex quodam fonte inexhauſto profluunt, & in eam quantumcunque multiplicentur deſinunt, non ab ea quidem profluerent ſi ante eorum fluxum in ea non cauſaliter ſubſtiterant, nec in eam deſinere appeterent, ſi non in ea ſuas cauſas æternaliter permanere naturali motu cognoſcerent, ad quas ſemper redire non ceſſant per eoſdem gradus quibus ab eadem profluxerant, Analyticis regulis per quas omnis inequalitas ad æqualitatem revocatur. Analyticas autem regulas in fronte ſecundi tractatus Matheſeos magnifici Boethii ſtudioſus

P quiſque

quiſque talium mirabili naturarum indagatione reperiet: ſi autem quis dixerit & unitatem numerorum, & ipſos numeros ſimul eſſe inſeparabiliter, quoniam inter ea, quæ ſimul, & inſeparabiliter ſunt, non incongrue connumerantur, non negandum, imo etiam fatendum; ſed non ideo æterna eſſe, principioque carere credendum, vel intelligendum. Multa enim ſunt quæ ſimul incipiunt eſſe, non tamen ideo æternaliter coguntur ſubſiſtere; nam & materies & forma & vox & verbum ſimul incipiunt ſimul deſinunt, nec tamen æterna ſunt. Si enim æterna eſſent nec inciperent nec deſinerent eſſe, & multa id genus: reſpondendum, ſenarius numerus ab unitate, & multiplicatione aliorum numerorum non ſecluditur, præſertim cum ſolus in cardinalibus, hoc eſt, in primo verſu numerorum ab uno uſque ad decem perfectus ſit: ſuis namque partibus perficitur, ſexta videlicet, & tertia, & dimidia. Sexta quidem unum eſt, tertia duo, dimidia tria, quæ ſimul compactæ ſenariam conficiunt quantitatem. Unum ſiquidem, & duo, & tria ſex fiunt, eſt & alia ratio quæ miro modo ſenarii numeri perfectionem inſinuat, quæ primum verſum numerorum ſuis partibus ordinate conſtitutis perficit. Sexta pars ejus unum primum numerorum obtinet locum, tertia duo ſecundum, dimidia tria tertium; dimidia & ſexta quartum, dimidia, & tertia, quæ ſunt tria & duo, quintum: partes ejus omnes ſimul conjunctæ quæ ſunt unum, duo, tria, ſextum, ſeipſum videlicet complent. Totus cum ſua ſexta, hoc eſt, ſex & unum, ſeptimum: totus cum ſua tertia, hoc eſt, ſex & duo, octavum, totus cum ſua dimidia nonum, hoc eſt, ſex & tria, quibus ſi unum addatur, in quo omnium numerorum finis conſtituitur, denaria quantitas perficietur. Si ergo perfectus iſte numerus, ſenarius videlicet, in unitate numerorum conſtituitur, videat qui dicit, eum æternum non eſſe, cum in ipſo omnium conditor opera ſua perfecerit: ubi notandum quod non ideo ſenarius numerus perfectus eſt, quoniam in eo Deus cuncta quæ creare voluit conſummavit, ſed ideo in eo opera ſua condidit, ut perfectione numeri operum ſuorum perfectionem ſignificaret: hoc igitur maximum ac diviniſſimum exemplar, in quo fecit Deus opera ſua, nunquid credibile, aut veriſimile eſt temporaliter inchoaſſe, dum in eo, non ſolum quæ in temporibus ſunt, verum & ipſa tempora, & quæ ultra tempora ſubſiſtunt, ab opifice omnium conſtituta ſunt? Proinde ſapiens de æternitate numerorum ſolius ſenarii numeri argumento utens, nam quod de æternitate illius intelligitur, de aliorum perennitate intelligendum eſt. Siquidem non de ſolo ſenario, de univerſitate vero generaliter omnium numerorum dictum eſt *omnia in menſurâ, & numero, & pondere fecit Deus.* At ſi loca, & tempora, intra omnia quæ Deus fecit, connumerantur: neceſſario intellectuales numeri in ſola ſcientia ſubſtituti, loca & tempora naturæ ſuæ perpetuitate præcedunt, & intra ea quæ ſimul & æterna, & facta ſunt, computantur; æterna quidem ſunt in monade, in multiplicationibus vero ſui facta. *M.* De æternitate numerorum in monade ſatis eſt diſputatum; quomodo autem fiunt, & ubi, & unde, valde neceſſarium eſt inveſtigare; Eorum namque argumento conamur aſſerere omnia quæ Deo ſunt æterna, ſimul & facta eſſe. *D.* Æternitatem monadis, omniumque numerorum in ea, quantum valeo expoſui: quomodo autem intellectuales numeri, ſecundum quos omnia quæ numerari poſſunt, numerantur, fiunt; & ubi, & unde, tuum eſt explanare. Hoc autem dico, ſciens, facilius eorum æternitatem, quam facturam, & quæri poſſe, & inveniri, & ſuaderi. *M.* De me bene, ut video, æſtimas, quando mihi difficiliora quærenda, invenienda, ſuadenda committis. Veruntamen meum eſt quærere, invenire vero illius ſolius eſt, *qui illuminat abſcondita tenebrarum:* ſuadere quoque ejuſdem eſt, qui poteſt ſolus aperire ſenſum, & intellectum. Quid enim prodeſt exterior ſuaſio, ſi non adſit interior illuminatio? Itaque quod paulo ante à te dictum eſt, æterna quidem in monade, in multiplicationibus vero ſuis facta, hujus quæſtionis prælibamen eſſe arbitror. Et ſi intellexiſti, quod dixiſti, ſuperflue quæris quod intelligis, ſin vero quærendum eſt.

XII. *D.* Omnino video numeros non niſi in multiplicationibus ſuis poſſe fieri, nam in monade æterna ſunt. Quomodo autem, vel unde, vel ubi, fiunt, adhuc non video; ideoque horum cognitionem te aperire poſtulo. *M.* Omnes numeros cauſaliter, hoc eſt, vi & poteſtate, in monade ſemper eſſe non dubitamus. *D.* Hinc dubitare minus eſt intelligentium. *M.* Monada autem ſapientia & ſcientia æternalter ſubſiſtere intelligis, ut arbitror. *D.* Si aliter ſentio, ab ipſius monadis vera cognitione alienus ſum. *M.* Non alios reris, ut opinor, numeros in monade vi & poteſtate

ſtate conſtitutos, & alios actu & opere in genera, & ſpecies intelligibilium numerorum, ſed eoſdem profluentes. *D.* Non alios eoſdem vero, ſed aliter. *M.* Dic quæſo quomodo aliter. *D.* In monade quidem vi, & poteſtate; in generibus vero, & formis, actu, & opere. *M.* Recte reſpondiſti; num ergo vides numeros eoſdem ibi æternos eſſe, ubi vi, & poteſtate cauſaliter ſunt; hoc eſt, in monade: ubi vero actu, & opere intelliguntur, ibi factos eſſe? *D.* Nimium acceleras, pedetentim ratiocinationis ingredienda eſt via, ne quid incautè temereque ſtatuamus. Prius itaque eſt quærendum quid ſit vis & quid poteſtas numerorum in monade, eorundemque quid ſit actus, & quid operatio in generibus, & formis. *M.* Vis eſt, ut æſtimo, ſubſtantialis eorum virtus, æternaliter & immutabiliter ſubſiſtens in monade; poteſtas vero eſt poſſibilitas, quâ in genera & ſpecies poſſunt multiplicari, & intellectibus manifeſti fieri certis terminorum diſtinctionibus, quantitatum diverſitatibus, intervallis differentiarum, & proportionum proportionalitatumque mirabili æqualitate, & inſolubili conſonantia. Actus eſt motus animi procedentium numerorum ex monade in diverſa genera, inque ſpecies differentes multiplicationem contemplantis in ſeipſo & in ſeipſis priuſquam in phantaſias cogitationis veniant, hoc eſt, ſimpliciter incorporea natura omni imagine carente puriſſimo intellectus oculo, ipſos numeros ſupra omnem quantitatem, & qualitatem, & loca, & tempora conſiderantis. Aut breviter diffiniam, actus eſt motus animi puriſſimos in ſua natura numeros abſque ulla imaginatione intuentis. Opus vero eſt ejuſdem animi motus puriſſimos numeros, quos in ſeipſo conſiderat, phantaſiis veluti quibuſdam corporibus incraſſatos memoriæ commendantis, ibique eos ordinantis eorumque rationes facilius tractantis, foraſque quibuſdam ſignis corporalium ſenſuum ſignificatos in aliorum notitiam tradentis. Et ne me exiſtimes velle ſuadere, ipſos numeros ab intellectu vel ratione multiplicari & creari, & non ab ipſo omnium conditore, multiplicatore, ordinatore: ſi enim ab ullo creato intellectu multiplicationem ſuam numeri primum paterentur, non eis divina & ineffabilis immutabilitas & harmonia rationum ineſſet, proinde non ideo intellectus intellectuales numeros creare putandus eſt, quia in ſeipſos contemplatur. Ab uno autem creatore omnium in intellectibus, ſive humanis, ſive angelicis, fieri credendum eſt, à quo etiam in monade æternaliter ſubſtituti ſunt: per intellectus vero in notitionem deſcendunt. Nam quemadmodum, ut exemplo utamur, conſilium quoddam, ſeu qualiſcunque ars naturalis, dum in ſecretiſſimis intellectualis naturæ ſinubus continetur, ſimul eſt, & unum quoddam ſimplex, ſine partibus ſeu diviſionibus; ſine quantitate, ſeu qualitate; ſine loco, ſine tempore, & omnino omnibus accidentibus abſolutum, ac vix ſoli intellectui cognitum: non enim intellectus naturalium artium factor eſt, ſed inventor, non enim extra ſe, ſed intra eas, invenit. Dum vero ipſa ars, ab arcanis ſuis, in quibus ſimul in animo, in quo eſt, in rationem intelligibili progreſſione incipit deſcendere, mox paulatim in ſuas occultas regulas apertis diviſionibus atque differentiis inchoat aperire, adhuc tamen puriſſimas omnique imaginatione alienas; & hæc proceſſio prima artis ab ipſa ſcientia in qua primitus ſubſiſtit, per intellectum in rationem, ipſius intellectus actu perficitur. Omne ſiquidem quod ex ſecretis naturæ in rationem venit, per intellectus actionem perficitur. Iterum autem veluti ſecundo deſcenſu eadem ars ex ratione in memoriam deſcendens, paulatim apertius in phantaſiis, veluti in quibuſdam formis, ſeipſam luculentius declarat; tertio vero deſcenſu ad corporales ſenſus diffunditur, ubi ſenſibilibus ſignis virtutem ſuam per genera, & ſpecies, omneſque diviſiones ſuas, & ſubdiviſiones, & partitiones exerit: ita intellectuales numeri ex monade deſcendunt, ut in animo quodam modo ſplendeſcant, deinde ex animo in rationem perfluentes apertius ſe patefaciunt; mox de ratione in memoriam decurrentes phantaſticas, ex ipſius memoriæ naturâ accipiunt apparitiones, in quibus virtutes multiplicium formarum ſuarum inquiſitoribus ſuis luculenter aperiunt, deinde in ſenſus, poſtremo in figuras. Num igitur vides tria illa quæ quæſieras, quomodo, & ubi, & unde? Unde quidem? à monade: ubi? in intellectu: quomodo? diverſis gradibus, primum à ſemetipſis, in intellectum; ab intellectu, in rationem; ex ratione, in memoriam; ex memoria, in ſenſus corporeos, & ſi neceſſe eſt propter utilitatem diſcentium extremo gradu à ſenſibus ad viſibiles figuras deſcendunt. *D.* Planè clariſſimeque video. *M.* Itaque non te latet, ut opinor, numeros æternos eſſe, & factos; æternos quidem in monade, factos vero multipliciter in ſuis deſcenſionibus: primo videlicet in intellectu contemplantium ſe in ſemetipſis fi-

unt; qui modus faciendi longe à ſenſibus remotus eſt; fieri enim dicuntur in notitiâ ſe intelligentium. Nam in monade dum ſint, ineffabili ſuavitate omnem ſuperant intellectum, eo ſolo, divino videlicet, intellectu excepto, quem nil ubique latet. * Ipſe eſt enim intellectus omnium, imo omnia. Non enim de ipſa monade quæ eſt cauſa ſola & creatrix omnium viſibilium, & inviſibilium, nunc agitur, ſed de illa creata monade in qua omnes numeri cauſaliter & ſemper ſubſiſtunt, & ex qua multiformiter erumpunt. Secundo vero in ratione fiunt in quâ fieri propterea dicuntur, quia in ea manifeſtius ſe oſtendunt. Adhuc tamen per ſeipſos abſ[illegible]o phantaſtico colore. Deinde in memoria, ac ſenſibus, in phantaſiis quibuſdam efficiuntur. Ipſæ autem phantaſiæ aut de natura memoriæ, hoc eſt, de ea parte animæ quæ formandis imaginibus eſt attributa, aut extrinſecus ex ſuperficie corporum per ſenſus exteriores ſumuntur; ſed quæ extrinſecus veniunt phantaſiæ proprie appellantur, quæ vero ex memoriâ phantaſmata; verbi gratia, phantaſia eſt imago quam de certo corpore ſeu colore, ſeu ſpatio, à me viſo per ſenſum videndi aſſumptam meæ memoriæ infigo; phantaſma vero eſt imago illa quam fingo de aliquo nunquam à me viſo. Quæ falſa non immerito dicitur imago, quoniam illud quod cogito, aut penitus non eſt, aut ſi eſt, non ita eſt ſicut imaginor. Ubi notandum, ſi ſanctum ſequimur Auguſtinum, quod phantaſma non aliunde niſi ex phantaſia naſcitur. Eſt enim, ut ipſe ait, imago imaginis, hoc eſt, imago ex alia imagine naſcens, verbi gratia Solis quotidie orientis phantaſiam habeo quam, ut dediſti, formæ ipſius ſpecie accepi, & iterum ad ſimilitudinem ipſius phantaſiæ ſolares imagines mille in memoria fingo majores, vel minores, juxta cogitationis meæ arbitrium, ac per hoc falſæ ſunt quia nil veri imitantur. Nam Græci aliter quid ſit phantaſma intelligunt; dicunt enim notitiam quæ in animo eſt de ſenſibilibus naturis per phantaſias earum ſuſceptam phantaſma eſſe. *D.* Dupliciter ergo factos numeros in monade ſubſtitutos æternaliter aſſeris ni fallor, aut enim in animo, & ratione ſola, ac ſimplici intelligentia fiunt puri per ſe, omnique imaginatione abſoluti, apparentes, aut in memoria ſenſuque corporeo quibuſdam imaginationibus incraſſati, ac veluti ex quadam & in quadam materia facti. *M.* Ita eſt ſed quod addidiſti ex quadam & in quadam materia facti, non ſatis acutè perſpexiſti. Phantaſias namque, quas de memoria in memoriam, vel ſenſu de ſenſibili accipiunt, ut in eis appareant, non ex quadam materia fiunt, ſed ex incorporalibus incorporales naſcuntur. Non enim ex materia corporalium rerum efficiuntur, ſed ex ſpecie quæ procul dubio incorporea eſt, & ex coloribus qui non corpora, ſed circa corpora, intelliguntur. Ac per hoc nil eſt convenientius ac naturalius, quam ut intellectuales numeri in rebus incorporeis, & ex incorporalibus ſumptis virtutem ſuam oſtendant, & modo quodam ineffabili in generationem ſenſibilem facti procedant. Proſpectiſque rerum rationibus non temere quis dixerit ipſas phantaſias, in quibus numeri ſe interioribus numerantium oculis patefaciunt, non aliunde niſi ab ipſis intelligibilibus numeris provenire; nam ſi numeroſitas formarum ſenſibilium in quibus materia continetur, ut ſenſibus poſſit percipi, ſiquidem per ſe ipſam inviſibilis eſt, atque in formis ab intellectualibus numeris originem ducit, & ex ipſa formarum videlicet numeroſitate per corporeos ſenſus memoria phantaſiis conformatur, nil aliud reſtat, niſi ut intelligamus, numeros intellectuales ex monade duplici modo fluere, & in memoria facti acie mentis multiplicari, dividi, comparari, colligi, uniri. Aut enim, ut prædiximus, per intellectum in rationem & ex ratione in memoriam deſcendunt, aut per ſpecies rerum viſibilium in ſenſus corporeos, iterumque ex ipſis in eandem memoriam confluunt, in qua phantaſticas accipientes formas fiunt, interioribuſque ſenſibus ſuccumbunt. Ac per hoc quoquo modo numeri patiantur perſpici, non aliunde niſi à ſemetipſis apparitionis ſuæ occaſionem percipiunt. Perinde & in monade æterni ſunt, & à ſeipſis in quacunque naturæ parte apparuerunt facti, hoc eſt, ſive in intellectu, ſive in ratione abſque ullis imaginationibus, ſive in memoria ex ſpecibus rerum ſenſibilium formata phantaſias quaſdam in quibus appareant veluti facti de ſeipſis facientes. *D.* De numeris ſatis eſt actum, his enim argumentis conficitur, clareque intelligitur, ubi æterni ſunt & quomodo patiuntur fieri, ut non immerito perſpiciamus eos & æternos eſſe, & factos: ſed quorſum hæc tendant intentus expecto Non enim propter ſe ipſa, ſed propter aliud quid ſuadendum introducta ſunt. *M.* Miror cur tam cito oblitus es tui; Nam paulo ante poſtulaſti à me naturalia exempla quibus poſſem te introducere ad intelligentiam eorum de quibus diſputabamus,

mus, id eſt, quoniam omnia quæ ex Deo ſunt, æterna ſimul & facta ſunt, & maxime quomodo Deus ipſe & factor omnium eſt, & in omnibus fit, hæc eſt enim ſumma totius noſtræ præſentis ratiocinationis. *D.* Jam in me ipſum redeo. Nam difficultate prædictorum & adhuc incognita mihi rerum theoria ſtupefactus, ſicut multis evenit, in extaſi factus ſum; quis enim rudium, & nondum ſublimiſſimum ſophiæ verticem aſcendentium, talia cogitans, mentis ſeceſſum non patiatur? Æternam numerorum à creatore omnium immortali audiens conditionem, eorundemque proceſſionem in genera, & ſpecies, in quibus fieri dicuntur, quoniam in eis ab intellectibus patiuntur intelligi; deinde in naturam rationabilem ſecundam veluti procreationem, quoniam in ea ſuas virtutes manifeſtius propagant; deinde in memoria ſenſibuſque phantaſias, imo etiam theophaniam, omne enim quod ex natura rerum in memoria formatur occaſiones ex Deo habere non eſt dubitandum, quodam modo fieri non de alia materia, ſed de ſemetipſis facti. Nunc vero veluti expergefactus in me ipſum rediens, interioriſque luminis radium luculentius perſpiciens, ea quæ à te dicta ſunt cognoſcere incipio; conaris enim, ut opinor, ſuadere, omnes numeros ex monade veluti ex quodam fonte manantes, inſtar duorum fluminum ex una vena ſurgentium, profluere; inque duos alveos ſegregatos, quorum unus per interiores poros naturæ, hoc eſt, per intellectum, & rationem; alter vero per exteriores viſibilium rerum ſpecies decurrere, & per ſenſus donec ſimul in memoriam confluant, in qua multipliciter formantur.

XIII. Sed quoniam res incorporeæ, & non ſolum à ſenſibus, verum etiam ex memoria, omnique imaginatione, præ nimia ſuæ naturæ excellentia, remotæ, in memoriâ ſenſibuſve, hoc eſt, in imaginibus viſibilibuſque figuris veluti quibuſdam corporibus poſſint apparere, non ſatis video. *M.* Hoc uno exemplo totum te intelligere ſentio, ita enim, ut dixiſti, ex monade numeri manant, & in memoria confluunt: de eo autem quod non ſatis vides, accipe quod ſentio; ſpiritualium rerum natura ita contemplationibus mentis ſuccumbit, ut per ſingula de his quæ de ea, vel in ea, vel per eam peraguntur, rationem reddamus; multa enim in ea ſolent apparere, quæ non ſecundum cognitas, vel incognitas ipſius leges, ſed ultra omnem legem divina voluntate quæ nulla lege concluditur, eſt enim lex legum & ratio rationum, mirabili & ineffabili modo fiunt. Quis enim rationem poteſt reddere, ſi interrogatus fuerit, quomodo anima Moyſis viſibiliter apparuit quando transformatio domini facta eſt. Non enim audiendi ſunt hi qui putant eum ad tempus in corpore reſurrexiſſe, ut ſimul cum Helia, in monte viſibiliter, non per ſe animâ, ſed in ſuo corpore appareret, & iterum ad ſepulchrum rediiſſe; quis ergo dicturus eſt quâ ratione anima incorporea & inviſibilis viſibiliter ac veluti corporaliter viſa eſt, cum nec in ſuo corpore, nec in aliquâ materia ſenſibili, ſeu aliunde aſſumpta, apparuerit, ſed quadam ineffabili virtute ſoli deo cognita, inviſibilis ſpiritus viſibilis per ſe factus eſt. Quod dicturus eſt de anima prophetæ Samuelis, ſi quidem credendi non ſunt qui dicunt non ipſum, ſed aliquod figmentum in ſimilitudine ipſius apparuiſſe, indignum judicantes animam ſacroſanctam incantationibus pythoniſſæ potuiſſe ab inferis revocari, non animadvertentes divinam providentiam non minus per immundos, quam per mundos ſpiritus, naturam rerum adminiſtrare. Conſtat autem animam Samuelis per ſe ipſam viſibiliter non in corpore, nec in aliqua ſimilitudine conſulenti eam regi prophanaſſe. Et ſi forte alicui incredibile, vel dubium hoc videtur, legat ſacroſanctum Auguſtinum: nos autem ad manifeſtiſſima naturæ exempla recurramus, de quibus nemo recte Philoſophantium contendit. *D.* Dic quæſo quæ ſunt illa.

XIV. *M.* Formas rerum incorporeas eſſe ſapientes dicunt, eandem quoque ſententiam de coloribus proferunt. Eos enim incorporeos eſſe vera ratione conſulta pronuntiant. *D.* Quiſquis inde dubitat intra Philoſophos locum non habet. *M.* Si ergo formæ atque colores in numero rerum incorporalium computantur, qua ratione ſenſibus corporeis ſuccumbunt, profer ſi potes. Omne enim quod ſentitur, non aliter niſi in forma colorata ſentiri poteſt. *D.* Formas, & colores per ſe apparere non poſſe æſtimo, in quadam vero materia ſibi ſubjecta apparent. *M.* Miror valde cur tam longe à Philoſophia recedis. *D.* Neſcio ubi. *M.* Non te ſentis erraſſe, quando dixiſti, formas & colores per ſe non poſſe ſenſibus ſuccumbere, niſi in aliqua materia, cum materia ipſa carens forma atque colore, omnino inviſibilis ſit, & incorporea, ac per hoc neceſſe eſt rationem reddas quomodo forma &, colores dum incorporeæ na-

turæ ſint, in materia per ſe ipſa conſiderata, hoc eſt, ſine forma atque colore incorporali poſſunt ſenſibus ſuccumbere, proinde ratiocinabilius diceres materiam informem in coloribus ac formis, quam formas atque colores in materia ſenſibiliter, apparere. *D.* Nunc me erraſſe non denego, falſæ ratiocinationis conſuetudine deceptus, & jam quid agam penitus ignoro. *M.* Recordariſne quid de ipſa materia in primo libro inter nos confectum ſit, niſi ex intelligibilium coitu ipſam fieri diſputavimus? Quantitates ſiquidem, & qualitates, dum per ſe incorporeæ ſint, in unum coeuntes informem efficiunt materiam, quæ adjectis formis, coloribuſque incorporeis in diverſa corpora movetur. *D.* Recordor ſane. *M.* Ex rebus itaque incorporalibus corpora naſcuntur. *D.* Negare non poſſum, prædictis enim rationibus collectum eſt. *M.* Corpora ergo non de nihilo, ſed de aliquo fiunt. Non enim quis dixerit, prædictas eorum occaſiones nihil eſſe, hoc eſt, quantitates & qualitates, formas vel ſpecies, colores, intervalla longitudinis, latitudinis, altitudinis, & cum his loca & tempora, quæ ſi abſtraxeris, corpora non erunt; ſi conjunxeris, mox efficiuntur ſive catholica, ut ſunt quatuor mundi maxima corpora, ſive propria, ſpecialiſſimiſque rebus diſtributa. Quæ cuncta ex quatuor ſimplicibus elementis componi non negabis, ut opinor, quoniam in ea reſolvuntur. *D.* Non negabo, ſed illa elementa per ſe ſimplicia ſuaque compoſitione omnium corporum effectiva, de nihilo eſſe facta dixerim, quid ergo dicturus es de primordialibus cauſis, de quibus multa diximus? Quærendum eſt enim quare cauſæ dicuntur, ſi in effectus ſuos non procedunt? ſiquidem ſi omnia corpora ex elementis, elementa vero de nihilo, illorum cauſa videbitur eſſe nihil; non autem ipſæ quas deus pater in verbo ſuo fecit. Et ſi ita, non nihil erit nihil, ſed erit cauſa. At ſi fuerit cauſa, melior erit his quorum cauſa eſt, & neceſſario ſequetur, ut aut verbum dei nihil ſit, in quo pater omnia fecit, quod per privationem impium dicere videbitur: Negatio enim verbi per excellentiam naturæ, non autem per privationem ſubſtantiæ in theologia reperitur, aut extra verbum cauſa quædam ponetur, quæ nihil dicitur, de qua Deus omnia fecit, & in quæ omnia priuſquam fierent conſtituit, aliter enim cauſa non eſt. Et ſi ita eſt, qua ratione dicitur nihil, non video. Prius ſiquidem dixerim eam omnia eſſe quam nihil. In cauſa namque omnia, quorum cauſa eſt, cauſaliter & primordialiter ſubſiſtunt. *D.* Cogor fateri, quatuor mundi hujus elementa in primordialibus cauſis ſubſiſtere, non enim quorundam, ſed univerſaliter omnium viſibilium, & inviſibilium cauſæ ſunt, & nihil in ordine naturarum omnium ſenſu, ſeu ratione, ſeu intellectu percipitur, quod non ab eis procedat, & in eis cauſaliter ſubſiſtat. *M.* Sane intelligis. Proinde, ni fallor, non negabis omnia corpora compoſita, & ſolubilia, quæ naturarum omnium extremum obtinent locum, de aliquo eſſe, non autem de nihilo. *D.* Non negabo. Ex qualitatibus enim & quantitatibus ſimplicium & inviſibilium corporum, ſenſibuſque incomprehenſibilium efficiuntur, quæ propterea elementa vocantur, quoniam ex illorum concurſu omnia corpora componi naturarum inquiſitores aiunt, & in ea ſolvi, & in eis ſalvari. Catholica quoque ſolent appellari, id eſt, Univerſalia, ex ipſis ſiquidem propria ſingulorum corpora fiunt. Iterum elementa non de nihilo facta, ſed ex primordialibus cauſis procedere fateor; quas primordiales cauſas ſimul, & ſemel in verbo Dei factas nullus fidelium dubitat, audiens prophetam dicentem Deo, *omnia in ſapientia feciſti*; frontemque ſacræ ſcripturæ aſpiciens qua ſcriptum eſt, *In principio fecit Deus cœlum & terram*: *M.* Reſtat ergo ut quæramus de ipſis primordialibus cauſis, utrum in verbo dei de nihilo ſunt factæ, an ſemper in eo erant; & ſi ſemper in eo erant, non erat, quando non erant, ſicut illud verbum, in quo erant, non erat, quando non erat; & ſi ſemper in eo verbo erant, quomodo in ipſo de nihilo factæ ſunt: non enim rationi convenit, ea quæ ſemper erant, de nihilo fieri inchoaſſe; & ſi quis dixerit, illud nihil, de quo factæ ſunt, ſemper erat, & ſemper de eo factæ ſunt, quæretur ab illo, ubi ſemper erat illud nihil? Utrum in verbo dei, in quo omnia ſubſiſtunt, an per ſe extra verbum? Si reſponderit in verbo ſemper erat, opponetur ei; Non ergo nihil ſed magnum aliquid erat, omnia ſiquidem quæ in verbo dei ſubſiſtunt, vere & naturaliter ſubſiſtunt. Et in ordine primordialium cauſarum connumerabitur quod Nihil putabatur, & de quo omnia facta creduntur; ſi vero extra verbum per ſe putaverit nihil, duo principia ſibi invicem adverſa, ſicut unus Manichæorum æſtimabitur fingere. Multi ſiquidem ſecularium Philoſophorum informem materiam coeternam deo eſſe putaverunt, de qua omnia opera ſua fecit, quam materiam propterea nihil

dicebant,

dicebant, quia priuſquam formas & ſpecies à Deo acciperet, non apparebat, ac veluti penitus nihil erat. Quicquid enim omnino caret forma, & ſpecie, non immerito poteſt vocari nihil. Quas omnes deluſiones lux veritatis expulit, ab uno principio omnia eſſe prædicans, & nil in natura rerum viſibilium & inviſibilium inveniri, quoquo modo generationis in ſpeciem propriam erumpat, quod in verbo Dei unigenito æternaliter non conſtat ſubſtitui, in quo omnia unum ſunt, ipſumque Deum pronuntians nullam materiam ſeu cauſam univerſitatis à ſe conditæ in ſua ſapientia extrinſecus accepiſſe, quia extra illum nihil eſt, vel intrà ſe coeſſentiale ſibi reperiſſe, de quo faceret in ſapientia ſua omnia, quæ fieri voluit.

XV. Proinde non datur locus nihilo, nec extra, nec intra Deum; & tamen de nihilo omnia feciſſe, non in vanum creditur. Ac per hoc nihil aliud datur intelligi, dum audimus omnia de nihilo creari, niſi quià erat quando non erant. Ideoque non incongruè dicimus ſemper erant, ſemper non erant, & non erat, quando non erant, & quando non erant, erat. Siquidem ſemper erant in verbo dei cauſaliter, vi & poteſtate, ultra omnia loca, & tempora, ultra omnem generationem localiter & temporaliter factam, ultra omnem formam ac ſpeciem ſenſu & intellectu cognitam, ultra omnem qualitatem & quantitatem, cæteraque accidentia per quæ ſubſtantiæ uniuſcujuſque creaturæ intelligitur eſſe. Novi autem quid ſit, & ſemper non erant. Priuſquam enim per generationem in formas, & ſpecies, loca & tempora inque omnia accidentia, quæ æternæ eorum ſubſiſtentiæ in verbo Dei incommunicabiliter ſubſtitutæ accidunt, profluerent; Non erant in generatione, nec erant localiter, nec temporaliter, nec in propriis formis ſpeciebuſque quibus accidentia contingunt; Ac per hoc non irrationabiliter de eis prædicatur, non erat quando non erant, temporaliter enim inchoaverunt per generationem eſſe quod non erant, quia ſemper in verbo Dei ſubſiſtunt, in quo nec eſſe incipiunt; infinita eſt enim æternitas. Et erat quando non erant: temporaliter enim incoaverunt per generationem eſſe quod non erant: hoc eſt, in formis & ſpeciebus apparere. Proinde, ſi quis naturam rerum intentus perſpexerit, nulla natura ſenſibus ſeu intellectibus ſuccumbens reperietur, de qua veraciter dici non poſſit, ſemper erat, & eſt, & erit, & ſemper non erat, nec eſt, nec erit. Siquidem incommunicabiliter & erat, & eſt, & erit ipſa prima conſtitutio in ſapientia Dei per primordiales cauſas: ſed quia ipſa conſtitutio ſoli Deo cognita eſt, omnem vero ſenſum & intellectum totius creaturæ ſuperat, à nulloque adhuc intellectu creato cognoſci poteſt quid ſit, incipit per generationem temporaliter accipere quantitates & qualitates, in quibus veluti quibuſdam veſtimentis operta, poteſt manifeſtare quia non eſt, non autem quid ſit. Inchoat ergo quodammodo eſſe, non in quantum in primordialibus cauſis ſubſiſtit, ſed in quantum ex temporalibus cauſis incipit apparere. Cauſas autem temporales dico qualitates & quantitates & cætera, quæ ſubſtantiis accidunt temporaliter per generationem; & ideo de iis dicitur, erat quando non erant: non enim ſemper in accidentibus apparebant. Eadem ratione & nunc dicuntur eſſe, & ſunt, & verè ac ſemper futura ſunt, in quantum in ſuis cauſis ſubſiſtunt. In quantum verò in accidentibus, quæ eis extrinſecus contingunt, dicuntur eſſe, nec tamen verè, nec ſemper ſunt. Solvuntur enim in ea, ex quibus aſſumpta ſunt, nec verè, nec ſemper ſunt, quando omnis ſubſtantia ab omnibus corruptibilibus accidentibus purgabitur, & ab omnibus quæ ad ſtatum ſuæ propriæ naturæ non attinent, abſolvetur: ſolis naturalibus virtutibus decora, inſolubili ſimplicitate, & in his qui boni ſunt, donis gratiæ ornata æternæ beatitudinis contemplationibus, ultra omnem naturam & ſuam glorificata, inque ipſum Deum converſa, Deuſque non natura, ſed gratia facta. His itaque rationibus conſideratis, quis niſi nimium tardus aut nimium contentioſus non concedat omnia quæ ex Deo ſunt, & æterna ſimul eſſe & facta?

XVI. *D.* Hæc mihi perplane ſuaſa ſunt, non tamen omnis ambiguitas ex me adhuc repulſa eſt: quod enim dixiſti propterea omnia quæ ex Deo ſunt & æterna & facta ſunt, *quia in verbo Dei æterna ſunt*, &, ut ait Sanctus Auguſtinus, *non facta ſubſtantialiter exiſtentia, temporaliter vero per generationem in forma & ſpeciebus & accidentibus facta, ſublata omni ambiguitate perſpicio quoniam vero ſcriptum eſt in principio fecit Deus; cœlum & terram, & omnia in ſapientia feciſti*: cogor fateri omnia in verbo Dei æterna & facta eſſe. Omnia dico viſibilia & inviſibilia, temporalia & æterna omnes primordiales cauſas cum omnibus effectibus ſuis, quibus ordo ſeculorum localiter & temporaliter

poraliter peragitur, & mundus iſte viſibilis impletur; ſed quomodo poteſt hoc rationi convenire ad purum non valeo perſpicere. *M.* Putaſne igitur me docere voluiſſe omnia, in quantum æterna ſunt in verbo Dei unigenito, æterna eſſe, in quantum vero facta ſunt extra verbum facta eſſe? Non enim æſtimas rationibus veritatis convenire univerſitatem conditæ naturæ in verbo & æternum ſimul & factum. *D.* Non putabam te ſic docuiſſe, non enim æſtimo ullum recte philoſophantium putare totius univerſitatis partem in verbo Dei æternam ſubſiſtere, partem extrà verbum temporaliter factam. Nam neque ſinit nos talia cogitare ſacra Scriptura quæ dicit in Pſalmo, *Omnia in ſapientia feciſti.* In Geneſi, *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Apoſtolus in quo inquit, *creata ſunt omnia quæ ſunt in cœlis & quæ in terra, ſive viſibilia ſive inviſibilia, ſive throni, ſive domiuationes, ſive principatus ſive poteſtates, omnia ex ipſo & per ipſum, & in ipſum creata ſunt.* In Evangelio, *omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil; neque ratio extra verbum nil valet perire ſubſtantialiter aut ſecundum accidens.* Clamat enim, *Omnia quæ ſunt & quæ non ſunt non ſecundum privationem dico, ſed ſecundum excellentiam in verbo comprehenduntur, & ſunt in eo & non ſunt.* Sunt quidem quæ intellectu ſeu ſenſu colliguntur, non ſunt vero quæ omnem ſenſum & intellectum ſuperant. Quod autem omnia in verbo Dei & æterna ſimul & facta ſunt, Johannes theologus hauriens de pectore ſapientiæ æternas aquas intelligentiæ ac veri dicas teſtatur, dicens, *Quod factum eſt in ipſo vita erat.* Sive quis ſecundum Auguſtinum ſic diſtinguat. *Quod factum eſt localiter & temporaliter in ipſo vita erat.* Non enim credendum eſt, aut ullo modo æſtimandum de ſolertiſſimo veritatis inquiſitore, propterea Evangelium noluiſſe diſtinguere, ut inſinuaret quod factum eſt localiter & temporaliter, non in verbo, ſed veluti extrà verbum factum fuiſſe. Cum idem ipſe ſanctus videlicet Auguſtinus manifeſtiſſime doceat, & loca & tempora cum his quæ in eis facta ſunt, in verbo Dei æternaliter eſſe facta. Intelligens veraciter Apoſtolum dicentem de verbo in quo creata ſunt omnia quæ ſunt in cœlis, & quæ in terra ſive viſibilia ſive inviſibilia. Ac per hoc & loca & tempora cum omnibus quæ in eis continentur, in numero viſibilium ſunt, id eſt, ſenſibilium. Omnia autem viſibilia, teſte Apoſtolo, in verbo ſunt creata; loca igitur & tempora & omnia quæ in eis ſunt in verbo creata ſunt: ſive ſimpliciter prædictam Evangeliſtæ ſententiam ſecundum alios quis pronuntiaverit, dicens? *quod factum eſt in ipſo*, ac ſi diſtixnerit veluti ab alio commate incipiens, vita erat. Sic enim Græcorum codices invenimus diſtinctos, ut intelligamus quod factum eſt in ipſo temporaliter & localiter per generationem, vita erat æternaliter per rationem. *M.* Non ergo dubitas omnes omnium cauſas, cauſarumque omnes effectus in verbo æterna eſſe, & facta, nec me aliter docere æſtimas.

D. De æternitate omnium deque eorum creatione in verbo, neque dubito, neque aliter te docere puto, ſed ſolummodo quæro, quomodo omnia in verbo patri coæterno omnia æterna ſunt ſimul, & facta. Non enim, ut arbitror, rationi convenit, ut & facta ſint æterna, & æterna facta, nulla ſiquidem differentia videbitur eſſe inter æternitatem univerſitatis in verbo, & creationem; ſi æternitas eſt creata, & creatio æterna. *M.* Miror ac valde moveor, quare quæris rationem in his quibus omnis ratio deficit, aut intellectum in his quæ omnem ſuperant intellectum. Num æſtimas divinæ ſapientiæ propoſitum intellectibus aut humanis, aut Angelicis poſſe fieri manifeſtum, dum myſtica illa animalia alis ſuis, & vultus velare, & pedes, hoc eſt altitudinem divinæ virtutis intueri entia ſuper omnem conditam naturam & profunditatem ipſius in his quæ per eam, & in in ea de ea facta ſunt. Non tamen deſinunt volare ſurſum verſus. Quærunt enim ſemper quantum poſſunt divina gratia ſublevata, ſive naturæ ſubtilitate ea quæ ſuper ſe ſunt in infinitum appetentia. Ubi autem deficiunt, reverenter vultus ſuos, hoc eſt, contemplationis aciem divino radio repercuſſi defendunt, & ab introitu incomprehenſibilium myſtericorum ſuos theologicos pedes, hoc eſt, intellectuales ingreſſus retrahunt, nequid incaute vel temere de ineffabilibus omnemque intellectum ſuperantibus præſumant. Si ergo puriſſimi intellectus quorum ſymbola prædictis animalibus theologia præmiſit, inter quos & verbum nulla medietas eſt præter omnium rerum cauſas primordiales, excelſitudinem divinæ claritatis ſuper omnia fuſeque in omnia virtutis & ſapientiæ à ſummo uſque deorſum attingentis, à fine uſque ad finem, hoc eſt, ab initio intellectualis creaturæ uſque ad vermiculum pertimeſcant inſpicere; cognoſcentes naturæ ſuæ capacitatem ad hæc conſideranda non ſufficere;

quid

quid nos adhuc carne gravati de divina prudentia, & operatione rationem reddere conamur? Ubi ſola divina voluntas cogitanda eſt, quæ operatur omnia prout vult, qui omnipræſens eſt, & naturales rationes occultas, & inveſtigabiles inſerit omnibus, quia omnium ſupernaturalis ratio eſt, quia nihil ſecretius, nihil præſentius; difficile ubi ſit, difficilius ubi non ſit. Lux ineffabilis omnibus intellectualibus oculis ſemper præſens, & à nullo intellectu cognoſcitur quid ſit; per omnia diffuſa in infinitum, & fit in omnibus omnia, & in nullo nullum. Quod autem dixi inter quos & verbum nulla medietas eſt, præter omnium rerum cauſas; propterea addidi ne quis æſtimet cœleſtes eſſentias immediatas eſſe, hoc eſt, nullam medietatem inter ſe & cauſam omnium habere. Quamvis autem dicantur Angeli quaſi eggigi, hoc eſt, juxta dominum ipſum conſtituti. Eggis ſiquidem Græce dicitur juxta, non tamen ita credendi ſunt facti, ut non eorum cauſæ in verbo conditæ. Nulla enim creatura eſt cujus cauſa facta non præcedat in verbo, ſecundum quam ſubſtituitur, ut ſit, & ordinatur, ut pulchre ſit, & cuſtoditur, ut æternaliter ſit, & manifeſtatur ſeu ſenſibus, ſeu intellectibus ad materiam laudis ipſius unius cauſæ, ex quâ, & in quâ, & per quam, & ad quam, condita eſt. Credamus itaque & quantum datur mentis acie intuemur; omnia viſibilia & inviſibilia, æterna & intemporalia, illudque æternum, & tempus, & loca, & ſpatia, & omnia quæ dicuntur ſecundum ſubſtantiam & accidens, generaliterque dicendum quæcunque univerſitas totius creaturæ continet in verbo Dei unigenito & æterna ſimul & facta eſſe, & neque æternitatem in eis præcedere facturam neque facturam præcedere æternitatem. Siquidem eorum æternitas facta eſt, & conditio æterna in diſpenſatione verbi. Nam & cuncta quæ videntur in ordine ſæculorum temporibus & locis per generationem oriri ſimul, & ſemel æternaliter in verbo domini facta ſunt. Neque enim ctedendum eſt tunc inchoaſſe fieri, quando in mundo ſentiuntur oriri. Semper enim fuerunt in verbo domini ſubſtantialiter, ortuſque eorum & occaſus in ordine temporum atque locorum per generationem, hoc eſt, per accidentium aſſumptionem, ſemper in verbo Dei erat, in quo quæ futura ſunt jam facta ſunt. Siquidem divina ſapientia circumſcribit tempora, & omnia quæ in natura rerum temporaliter oriuntur in ipſa præcedunt & ſubſiſtunt æternaliter. Ipſa eſt enim menſura omnium ſine menſura, & numerus ſine numero, & pondus, id eſt, ordo ſine pondere. Ipſa eſt tempus & ſæculum, ipſa eſt præterita, præſentia, & futura. Ideoque à Græcis ἐπέκεινα vocatur, quia omnia tempora in ſe creat & circumſcribit, dum ſuper omnia tempora ſit æternitate ſua omnia intervalla præcedens, ambiens, concludens. Nam & de his quæ naturali curſu in ordine temporum annuntiatum fieri ſentimus, rationem reddere nemo poteſt. Quis enim vim ſeminum cogitans, quomodo per numeros locorum & temporum in varias ſpecies animalium, fruticum, herbarum erumpunt; cur & quomodo dicere præſumat, aut eorum occaſiones ad purum dignoſcere prævaleat, & non continuo pronuntiet, hæc omnia divinis legibus omnem ſenſum & intellectum ſuperantibus attribuenda ſunt? Nulliſque conjecturis animi inquirendum, cur ſic, vel ſic, & quomodo ſic, vel ſic, & non aliter debent ordinem temporum implere, & ex inviſibilibus cauſis in vi ſeminum ſimul conſtitutis non ſimul, ſed temporum intervallis, & locorum in formas ſenſibiles procedere, quaſi non aliter fieri poſſent, ſi divinæ voluntati aliter fieri videretur, quæ nulla lege conſtringitur? Nam & ſæpe contra conſuetum naturæ curſum multa ſolent fieri, ut nobis oſtendatur, quod divina providentia non uno, ſed multiplici modo atque infinito poteſt omnia adminiſtrare. Si itaque nulli intellectui cognita eſt univerſitatis in divinis legibus adminiſtratio, cui rationabilium vel intellectualium poteſt fieri perſpicua ejuſdem univerſitatis in verbo Dei æterna conditio, in quo omnia & æterna ſimul & facta eſſe nemo fidelium debeat ignorare; quamvis non intelligat qua ratione æterna ſunt facta, & facta ſunt æterna: hoc enim ſoli verbo, in quo & facta ſunt & æterna cognitum eſt.

D. De conditione univerſitatis in verbo, & de æternitate rationem non quæro; nemo enim poteſt dicere, quomodo æterna & facta ſunt. Modum namq; conditionis rerum in verbo nulla creatura rationalis ſeu intellectualis poteſt cognoſcere, ſoli ſiquidem gnoſticæ virtuti patet, qua vero ratione compellimur fateri æterna eſſe facta in verbo Dei quæro ſi poteſt inveniri. Non enim de primordialium cauſarum multiplicibus effectibus in rebus viſibilibus & inviſibilibus nunc agitur, in quibus omnia facta eſſe nemo ſapientium dubitat. Eo namque modo præſens quæſtio ſolvi poſſe

videretur, ſiquis poſſet veris rationibus docere omnia in quantum in verbo Dei ſubſiſtunt in principiis ſuis, in tantum æterna eſſe intelligenda ſunt; in quantum vero in effectus ſuos, ſive intelligibiles, ſive ſenſibiles, in ordine temporum per generationem procedunt, in tantum facta ſunt; ita ut eorum æternitas in verbo domini præcederit eorum conditionem in ordine ſæculorum, ſive inviſibilem ſupra nos, ſive viſibilem ſecundum nos mundum implentes. Jam vero quoniam talia fateri vera nos non ſinit ratio, clamat enim, & veriſſime clamat non ſolum primordiales cauſas, verumetiam earum effectus, & loca, & tempora, eſſentias, & ſubſtantias, hoc eſt, genere generaliſſima & generales formas, & ſpecies ſpecialiſſimas per individuos numeros cum omnibus accidentibus ſuis naturalibus, & ſimpliciter dicam, omne quod eſt in univerſitate rerum conditarum ſive ſenſu, ſive intellectu humano, vel angelico comprehendatur, ſive omnem ſenſum, omnemque mentis aciem excedat, & tamen conditum eſt in verbo domini & ſemel & ſimul æternum & factum eſſe, & nunquam erunt æterna & non facta, neque facta & non æterna, nil aliud relinquatur, niſi ut quæratur non quomodo ſint æterna & facta, ſed qua ratione dicuntur & facta & æterna. M. Facta dicuntur juxta ſacræ ſcripturæ authoritatem pronunciantis, ut iiſdem exemplis utamur. *In principio fecit Deus cælum & terram. Omnia in ſapientia feciſti, omnia per ipſum facta ſunt. In quo creata ſunt omnia quæ ſunt in cælis & in terra, ſive viſibilia ſive inviſibilia*, & multa hujuſmodi: modum autem & rationem conditionis omnium in verbo domini dicat, qui poteſt; ego fateor hæc me neſcire audiens apoſtolum dicentem, *qui ſolus habes immortalitatem, & lucem habites inacceſſibilem*. Præſertim quæ de longe præſentis negotii finem conſiderans, ad hoc enim præſens ratiocinatio, imo vero ipſa ratio perducet, ut intelligamus, non ſolum in verbo Dei omnia æterna & facta eſſe; verumetiam ipſum omnia facere, & in omnibus fieri ſimplici mentis acie, ut ait Sanctus Maximus, *peractiones quæ in exiſtentibus ſunt ad cauſæ verbum, videlicet efferentes intellectum, & ipſi ſoli utpote congreganti omnia quæ ex ipſo ſunt, & attrahenti alligantes rationibus per ſingula exiſtentium ordinate utendo, non jam confuſe ſed præclare credentes, ſolum dominum proprie eſſe relictum ex diligenti, quæ eſt ad ea quæ ſunt, intentione, & eſſentiam exiſtentium, & motum, & differentium diſcretionem, & continentiam inſolubilem, mixtorum & fundamentum immutabile poſitorum, & omnis ſimpliciter ut cuique intellectæ eſſentiæ, & motus diſcretionis, & compoſitionis, & habitudinis cauſæ, quid aliud reſtat intelligi, niſi ipſum omnia in omnibus fieri?* Quomodo autem aut qua ratione domini verbum in omnibus, quæ in illo facta ſunt, fit, mentis noſtræ aciem fugit? Nec mirum, cum in rebus ſenſibilibus nemo poteſt dicere, quomodo vis ſeminalis in ſpecies viſibiles, formaſque in varios colores, in diverſas odorum ſuavitates erumpens, fit ſenſibus manifeſta, & in rebus facta, & dum ſit manifeſta non deſinet eſſe occulta. Et ſive manifeſta ſit ſive occulta, naturalibus ſuis virtutibus nunquam deſeritur tota in totis, tota in ſeipſa nec creſcit, dum videtur multiplicari, nec minuitur, dum putatur in paucitatem contrahi, ſed in eodem ſtatu ſuæ naturæ immutabiliter permanet. Non enim minor eſt in uno grano tritici verbi gratia, quam in multis meſſibus ſub eodem genere multiplicatis, & quod eſt mirabilius, nec in uno grano toto major eſt, quam in particula ipſius grani. Multiplex enim in uno eſt, & una in multiplicibus. Si vero quis dixerit vim ſeminum non per ſeipſam, ſed in aliqua materia, hoc eſt, in humore patefieri? Reſpondendum, ſi in ſpecie apparet & fit, eſtne ſpecies materia? dum manifeſta ratio clamat, quicquid manet in materia per ſpeciem manere, dum per ſeipſam & inſtabilis & informis ſit, ac pene nihil ſit, ſi in coloribus non materia eſt, cura conſtet eos circa materiam, imo etiam circa ſpeciem intelligi. Si in odorum ſuavitatibus num odor materia eſt, cum qualitas olfaciendi ſenſum afficiens ab his, qui talia tractant, eſſe dicatur, qualitas autem incorporea eſt. Similiter de cæteris qualitatibus, quibus virtus ſeminum ſolet apparere, dicendum. Si autem prædicta omnia incorporalia ſunt corporibus adhærentia, & in ſemetipſis extra corpora intellecta, quis niſi inſipiens dixerit vim ſeminum incorporalem corporalis materiæ ad apparitionem ſuam indigere? Ablata ſiquidem ſpecie, omnique qualitate, & quantitate, virtus ſeminalis in nuda materia nullo modo poteſt ſeu fieri ſeu ſentiri.

XVII. Inconcuſſa itaque authoritas divinæ Scripturæ nos compellit credere, totius creaturæ univerſitatem in verbo Dei conditam eſſe. Ipſius vero conditionis rationem omnes intellectus ſuperare, ſolique verbo, in quo condita ſunt, cognitam eſſe. Si vero vis audire quid de univerſitatis æternitate in verbo Dei ſentio, ad hæc quæ ſequuntur

quuntur intentus eſto. *D.* Præſto ſum. *M.* Num arbitraris verbum Dei in quo facta ſunt omnia vidiſſe omnia quæ in eo facta ſunt? *D.* Arbitror ſane. Quamvis enim divina operatio, in qua condita ſunt omnia, tripliciter ſacra Scriptura perhibente à theologis conſideretur; Pater enim facit, in Filio fiunt, Spiritu ſancto diſtribuuntur: una tamen atque eadem ſummæque ſacræque trinitatis eſt operatio. Quod enim pater facit, & filius facit, & ſpiritus ſanctus facit, & quod in filio factum eſt, patre & ſpiritu ſancto factum eſt. Siquidem filius in patre eſt omne quod in filio factum eſt, in patre eſſe neceſſe eſt. Nam rationi non convenit, ut intelligamus filium ipſum ſolum in patre, ea vero quæ pater in filio facit, in patre non eſſe, ſimiliter quod ſpiritus ſanctus nutrit & diſtribuit, à patre & filio nutritur, & diſtribuitur. Si itaque filius facit quæ in eo facta ſunt nunquid credendum eſt feciſſe quæ non vidit? vidiſſe ergo eum quæ fecit & in eo facta ſunt arbitror. *M.* Recte arbitraris. Dic itaque quomodo vidit utrum ſenſu corporeo an intellectu? *D.* Nec ſenſu dixerim nec intellectu dominum vidiſſe quæ fecit. Senſu ſiquidem corporeo caret, qui incorporeus eſt, nec proprie intellectus dicitur, qui exuperat omnem intellectum. Intellectus tamen per metaphoram dicitur, ſicut & animus à creatura videlicet & ad creatorem, quoniam totius intellectus & animi cauſa eſt & conditor; Non ergo per creaturam videt ſive corpoream ſive incorpoream, qui nullius creaturæ inſtrumenti indiget ad ea videnda quæ vult facere. *Non enim eſſe,* ut ait Maximus, *poſſibile eſt, ſicut oſtendit ratio, eum qui eſt ſuper ea, quæ ſunt, per ea quæ ſunt,* ea quæ ſunt accipere, ſed ſicut voluntates ſuas cognoſcere eum dicimus, ea quæ ſunt addentes etiam ex cauſa ratiocinationem. Si enim voluntate omnia fecit, & nulla contradicit ratio, cognoſcere autem ſuam voluntatem dominum ſemper pium dicere & juſtum eſt; unumquodque vero eorum quæ facta ſunt volens fecit. Igitur ut ſuas voluntates dominus cognoſcit ea quæ ſunt, quoniam & volens ea quæ ſunt fecit. *M.* Quemadmodum igitur Deus ſuas voluntates videt, ita & ea quæ fecit videt? *D.* Ita quidem & non aliter. Non autem ut incipientes autumant per ſenſum ſenſibilia, neque per intellectum intelligibilia, ſed quemadmodum ſuas voluntates, ita ſenſibilia & intelligibilia videt. *M.* Hanc ac pure intelligis, ſed dicas flagito, utrum aliud ſunt divinæ voluntates quas Deus videt, & aliud facta quæ ut ſuas voluntates videt? *D.* Non ſum idoneus qui huic propoſitioni ſatis recteque reſpondeam. Coarctor enim undique nam ſi dixero aliud mox dicturus eris. Non ergo ut ſuas voluntates Deus videt quæ fecit. In diverſis enim naturaque differentibus una ac ſimplex viſio fieri non poteſt. Et concludes. Divina autem viſio ſimplex eſt & una & uniformis. Igitur ſi aliud eſt divina voluntas, & aliud quod fecit, non ut voluntatem ſuam videt. Si autem dixerim non aliud neceſſario ſequetur. Voluntas igitur Dei facta eſt, & voluntates ſuas fecit, & quæ fecit voluntates ſuæ ſunt. Una enim eademque & ſimplex divina viſio cogit unum, & id ipſum eſſe omne quod videt. Videt autem ut ſuas voluntates quæ fecit. Unum igitur & id ipſum ſunt divinæ voluntates, & quæ deus fecit. Ea ſiquidem unificat ſimplex divina viſio quæ omnia videt, unum & unum omnia. Et ſi hoc datum fuerit, vereor ne forte me compellas unum è duobus fateri, aut videlicet ſegregare voluntatem dei à Deo, & adjungi creaturæ ita ut aliud ſit Deus & aliud ſua voluntas, hoc eſt, ut Deus ſit factor, voluntas autem ejus facta; Aut ſi hoc non ſinit vera ratio dicere, neceſſario fatebor, & dominum & voluntates ſuas, & omnia quæ fecit, unum & id ipſum eſſe ac ſine mora ratiocinationis virtute cogente concludetur. Deus igitur ſeipſum fecit, ſi non extra ejus naturam ſuæ voluntates ſunt, & non aliter videt ſuas voluntates, & aliter quæ fecit, ſed ut ſuas voluntates videt quæ fecit. Et ſi ita eſt, quis de æternitate omnium quæ facta ſunt in Deo dubitaret, quando non ſolum facta & æterna rerum etiam Deus eſſe intelliguntur? *M.* Cautiſſime ac vigilantiſſime rationis iter ingrederis. Ac per hoc ſi pure intelligis ſine ambiguitate ulla, ita & non aliter eſſe quæ dixiſti, in ſuadenda æternitate omnium quæ in Dei verbo facta ſunt amplius laborare neceſſarium non eſſe video. *D.* Derides me ut arbitror dum mecum liberaliter agis, hoc eſt, dum libertati arbitrii mei concedis eligere, quæ velit, & tenere quod vult, & non veris rationibus exigis me concludere, quod de talibus remota omni falſitate credendum, & intelligendum eſt. Si enim per me ipſum pure intelligerem, ea quæ dixi, non fortaſſe vererer apertam ſcientiam de divinis voluntatibus, & de his quæ facta ſunt proferre, num & id ipſum ſint necne. Veritus ſum autem meipſum cognoſcens non ſatis idoneum ad hæc diſcutienda incedere. *M.* Gradatim ergo ingredere, ne in aliquo fallaris ut quodcunque conceſſeris, ſtabili mentis habitu

bitu obtineas. *D.* Præcede ſequar. *M.* Quamvis ut opinor de voluntate divina dubites, ſeu de voluntatibus, ſeu de ineffabili divinæ voluntatis multiplicitate. Deus enim unum multiplex in ſeipſo eſt. Utrum ad ſummæ bonitatis ſimplicem naturam pertineant, ut non aliud præter ipſum ſint annon, dum tamen ſuis voluntatibus caruiſſe non dubitas. *D.* Hinc dubitare inſipientiſſimum eſt, omne ſiquidem quod habet ſemper & immutabiliter habet, quoniam nihil accidit, ideoque aut nunquam habuit ſuas voluntates, aut ſi habuit ſemper eas habuiſſe nullo modo dubitandum. *M.* Deus itaq; ſemper voluntates ſuas habuit, eaſque ſemper vidit, non enim latere eum potuit quod habuit. *D.* Et habuit & vidit. Dominum namque voluntatibus ſuis caruiſſe, aut ſemper eas non habuiſſe, aut non vidiſſe dementium eſt æſtimare. *M.* Divinæ ergo voluntates æternæ ſunt, quoniam ipſe cujus voluntates ſunt æternus eſt. *D.* Omnino hoc conceſſerim. *M.* Quid igitur? num & ea quæ voluit ſemper habuit, & ſemper vidit? Clare quidem intelligis, ut reor domino nihil eſſe futurum dum omnia tempora in ſeipſum concludat, & omnia quæ in eis ſunt. Omnium quippe principium & medium & finis eſt. Et ambitus & curſus & recurſus. *D.* Nihil Deo futurum eſſe non ambigo. *M.* Omnia itaque quæ facere voluit, in ſuis voluntatibus ſemper habuit. Non enim in eo præcedit velle id quod vult fieri. Ipſius enim voluntati coæternum eſt, ſiquidem non expectat fieri quod vult quaſi futurum cui omnia præſentia ſunt, cujus voluntas cauſa omnium eſt, & viſio effectus & perfectio. Fit enim nulla mora interpoſita quod videt faciendum. At ſi voluntas ejus viſio ejus eſt, & viſio voluntas, omne quod vult ſubtracto omni intervallo fit. Ac ſi omne quod vult fieri & faciendum videt, & non extra ſe eſt quod vult & videt, ſed in ſe, nihilque in ipſo eſt, quod ipſe non ſit, ſequitur quod omne quod videt & vult coæternum ei intelligatur, ſi voluntas illius & viſio & eſſentia unum eſt. *D.* Cogis jam nos fateri omnia quæcunque æterna & facta dicuntur dominum eſſe. Si enim divina voluntas divinaque viſio eſſentialis eſt, & æterna, & non aliud eſt ei eſſe aliud velle aliud videre, ſed unum & id ipſum ſupereſſentiale & omne quodcunq; intra voluntatem & viſionem comprehendit, non aliud præter ipſum ratio ſinit intelligi: ſimplex ſiquidem natura intra ſe non patitur eſſe quod ipſa non ſit, reſtat ſine ulla controverſia unum dominum omnia in omnibus eſſe fateri. Et ſi ita eſt, de æternitate omnium quæ in Deo ſunt, imo etiam quæ Deus ſunt, nemo pie philoſophantium debet ignorare. Adhuc tamen non ſatis video, quomodo divina natura extra quam nihil eſt, & intra quam ſubſiſtunt omnia, nihil intra ſe recipit eſſe quod ſibi coeſſentiale non ſit. *M.* De eo quod nulla natura ſubſiſtat, præter dominum & creaturam, non dubitare te crediderim, imo etiam ſatis te videre video. Nam quod dixiſti de divina natura, extra quam nihil eſt, ita intelligis ut arbitror creatricem quidem naturam nihil extra ſe ſinere, quia extra eum nihil poteſt eſſe; totum vero quod creavit, & creat intra ſeipſam continere; ita tamen ut aliud ſit, ipſa quia ſupereſſentialis eſt & aliud quod in ſe creavit, nam ſeipſum creare non tibi veriſimile videtur. *D.* Totam conceptionem cogitationis meæ de Deo & creatura perſpexiſti. Firmiter enim atque inconcuſſo teneo nullam naturam vel creatam vel non creatam, extra dominum ſubſiſtere, & nullo modo eſſe. Omne vero quod ſubſiſtit ſive creatum ſive non creatum, intra ipſum continere. Ac per hoc totius univerſitatis plenitudinem his veluti duabus partibus concludi, hoc eſt, Deo & creatura hactenus tenebam. Sed nunc iterum fides mea videtur nutare prædictis ratiocinationibus infirmata. *M.* Fidem tuam ſtabilitam eſſe, veraque ratione munitam eſſe video ſaltem in hoc extra dominum nihil eſſe credens. *D.* Ita ut dicis, illud enim puriſſime contemplor. *M.* Diligentius itaque & perſpicacius mentis aciem circa ea quæ intra dominum eſſe credis circumfer. *D.* Intra dominum nihil aliud eſſe ſentio præter ſeipſum & ab eo conditam creaturam. *M.* In Deo ergo vides quod Deus non eſt. *D.* Video ex domino tamen creatum. *M.* Quid itaque tibi videtur? num Deus omnia quæ fecit, antequam fierent vidit? *D.* Eum vidiſſe omnia quæ voluit facere priuſquam fierent exiſtimarim. *M.* Ea ergo vidit quæ facere voluit, & non alia vidit, niſi ea quæ fecit, & ea quæ fecit priuſquam faceret vidit. *D.* Ita teneo. *M.* Dic quæſo quæ ſunt illa quæ Deus priuſquam fierent vidit. Quomodo enim creaturam vidit quæ adhuc non erat facta? Et nec aliud præter creaturam vidit. Omne enim quod eſt aut Deus aut creatura eſt. Proinde ſeipſum vidit antequam faceret omne quod fecit, aut creaturam vidit, quæ adhuc non eſt creata. Quomodo autem vidit quod adhuc non erat? Si in eo erat & ideo viſum eſt, quia erat, profecto erat ante creaturam quod creatura non erat. Si autem ſolus Deus ante omnem creaturam ſinitur eſſe, nil aliud

liud

Aliud præceſſit creaturam quod Deus videret antequam faceret creaturam,niſi aut ipſe aut æterna in ſe, & coæterna ſibi creatura. Confectum eſt enim inter nos dominum vidiſſe quæ facienda erant, non enim ignorans fecit aut non prævidens quod facere voluit. *D.* Septum me undique video nullamque fugiendi viam remanere; nam ſi dixero Dominum in ſeipſo vidiſſe quæ facienda erant, cogar fateri ſeipſum vidiſſe quia adhuc non erat creatura quam videret, nec aliud erat ante omnem creaturam quod præter ſeipſum videre poſſit. Ac per hoc ſi omnia quæ facienda erant in ſeipſo vidit, priuſquam fierent neceſſario ſeipſum vidiſſe, vera docebit ratio & ipſe erit omnia quæ fecit. Si ea quæ vidit in ſeipſo fecit, & erit factor & factura. Si autem dixero creaturam vidit faciendam priuſquam fieret dicturus eris. Erat ergo creatura antequam fieret, ſi enim Deus vidit ea antequam fieret, illud vere ſubſtantialiter erat, quod Deus in ea vidit priuſquam fieret. Non enim Deus vidit falſa dum ſit incommunicabilis veritas, & omne quod in ea eſt, verum & incommunicabile eſt. Et ſi Deus in ſeipſo vidit creaturam priuſquam fieret, ſemper vidit quod vidit. Non enim accidit ei videre, quod videt quando non aliud eſt ei eſſe & aliud videre. Ipſius namq; ſimplex natura eſt. Si autem ſemper vidit quod vidit ſemper erat quod vidit, ac per hoc æternum eſſe neceſſe eſt, quod vidit, & ſi creaturam vidit, quæ adhuc non erat, & erat quod vidit, omne enim quod Deus videt verum & æternum eſt. Nil aliud relinquitur niſi ut intelligamus creaturam fuiſſe in Deo priuſquam fieret in ſe ipſa: duplexque de creatura dabitur intellectus. Unus qui conſiderat æternitatem ipſius in divina cognitione in qua omnia vere & ſubſtantialiter permanent. Alter qui temporalem conditionem ipſius veluti poſtmodum in ſe ipſa. Etſi ita eſt rationis conſequentia compellit unum è duobus eligere, ut aut eandem creaturam meliorem ſeipſa aut inferiorem dicamus. Meliorem quidem quantum in Deo æternaliter ſubſiſtit; inferiorem vero quantum in ſe ipſa creata eſt. Et creatio illius non in Deo, ſed veluti extra dominum in ſeipſa æſtimabitur,& erit contrarium ſcripturæ quæ dicit *omnia in ſapientia feciſti,* aut non eandem naturam eſſe, quæ æternaliter in cognitione Dei erat, & quæ veluti poſtmodum in ſeipſa condita eſt. Ac per hoc non ea quæ facta ſunt antequam fierent vidit, ſed ea ſolummodo quæ æterna ſunt in ſeipſo vidit; & ſiquis hoc dederit, catholicæ fidelium profeſſioni videbitur reſiſtere. Sancta ſiquidem ſophia non alia profitetur dominum in ſeipſo priuſquam fierent vidiſſe, & alia poſtmodum in ſeipſis feciſſe, ſed eadem æternaliter viſa, & æternaliter facta,& hoc totum in Deo & nihil extra dominum. Si autem aliud divinæ bonitatis natura, & aliud quod vidit faciendum & fecit, & in ſeipſo vidit, & fecit divinæ naturæ ſimplicitas interrumpetur, quando aliud in ipſa intelligitur, quod ipſa non ſit quod omnino impoſſibile eſt. Si vero non aliunde eſt divina bonitas, & aliud quod in ſeipſa vidit faciendum,ſed una atque eadem eſt natura cujus inviolabilis eſt ſimplicitas, & inſeparabilis unitas, profecto dabitur omnia ubique dominum eſſe, & totum in toto, & factorem & factum, & videntem & viſum, & tempus & locum, & eſſentiam omnium & ſubſtantiam, & accidens, & ut ſimpliciter dicam, omne quod vere eſt, & non eſt ſupereſſentialis in eſſentiis, ſuperſubſtantialis in ſubſtantiis, ſuper omnem creaturam creator, & intra omnem creaturam creatus, & infra omnem creaturam ſubſiſtens, à ſeipſo eſſe incipiens, & per ſeipſum ſeipſum movens, & ad ſeipſum motus, & in ſeipſo quieſcens. Per genera & ſpecies in ſeipſo in infinitum multiplicatus, ſimplicitatem ſuæ naturæ non deſerens, & multiplicationis ſuæ infinitatem in ſeipſum revocans. In ipſo enim omnia unum ſunt. *M.* Nunc video, te perpure inſpicere de quibus videbaris dubitare, & ulterius non titubabis, ut arbitror fateri omnia & facta eſſe & æterna, & omne quod in eis vere intelligitur ſubſiſtere, nil aliud præter ineffabilem divinæ bonitatis eſſe naturam. Ipſa enim eſt ſubſtantiale bonum, & nemo bonus niſi ſolus Deus. Reſtat quidem de æterna conditione omnium in Deo tractare, quantum divinæ veritatis radius aciem noſtræ mentis in divina myſteria permiſerit aſcendere. *D.* Reſtat quidem & jam ordo diſputationis exigit. Prius tamen velim te breviter colligere totum quod de præſenti quæſtione hactenus inter nos confectum eſt. *M.* Ad purum ut opinor deduximus divinam bonitatem vidiſſe & ſemper vidiſſe ea quæ facienda erant. *D.* Hoc pactum eſt. *M.* Et non alia vidit & alia fecit, ſed ea quæ ſemper vidit facienda fecit. *D.* Similiter datum eſt. *M.* Et omnia quæ ſemper vidit ſemper fecit. Non enim in eo præcedit viſio operationem, quoniam coæterna eſt viſioni operatio, præſertim dum non aliud ei ſit videre & aliud operare, ſed ipſius viſio ipſius eſt operatio. Vidit enim operando & videndo operatur. *D.*

Hoc quoque aſſumptum eſt. *M.* De ſimplicitate divinæ naturæ diſcuſſum, quod non in ea vere ac proprie intelligitur, quod ab ea alienum ſit, & non ei coeſſentiale, & quoniam omnia vere ac proprie intra eam intelliguntur eſſe; Non enim extra eam ſubſiſunt, concluſum eſt, Ipſam ſolam eſſe vere ac proprie in omnibus, & nihil vere ac proprie eſſe quod ipſa non ſit. *D.* Concluſum. *M* Proinde non duo à ſeipſis diſtantia debemus intelligere dominum & creaturam, ſed unum & id ipſum. Nam & creatura in Deo eſt ſubſiſtens, & Deus in creatura mirabili & ineffabili modo creatur, ſeipſum manifeſtans, inviſibilis viſibilem ſe faciens, & incomprehenſibilis comprehenſibilem, & occultus apertum, & incognitus cognitum, & forma & ſpecie carens formoſum, & ſpecioſum, & ſupereſſentialis eſſentialem, & ſupernaturalis naturalem, & ſimplex compoſitum, & accidentibus liber accidentibus ſubjectum, & accidens, & infinitum finitum, & incircumſcriptum circumſcriptum, & ſupertemporalis temporalem, & ſuperlocalis localem, & omnia creans in omnibus creatum, & omnium factor factus in omnibus, & æternus cæpit eſſe, & immobilis movetur in omnia, & fit in omnibus omnia; neque hoc de incarnatione verbi & inhumanatione dico, ſed de ſummæ bonitatis, quæ unitas eſt & trinitas, ineffabili condeſcenſione in ea quæ ſunt ut ſint imo ut ipſa in omnibus à ſummo uſque deorſum ſit, ſemper æterna ſemper facta à ſeipſa in ſeipſa, æterna à ſeipſa in ſeipſa facta, & dum ſit æterna non deſinit eſſe facta, & de ſeipſa ſeipſam facit. Non enim indiget alterius materiæ quæ ipſa non ſit in qua ſeipſam facit alioquin impotens videretur, & in ſe ipſo imperfectus, ſi aliunde acciperet apparitionis & perfectionis ſuæ auxilium. A ſe igitur ipſo Dominus accipit theophaniarum ſuarum, hoc eſt, divinarum apparitionum occaſiones: quum *ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo, & ad ipſum, ſunt omnia.* At per hoc, & ipſa materies, de qua legitur mundum feciſſe, ab ipſo, & in ipſo eſt, & ipſe in ea eſt, quantum intelligitur, ea eſſe: nec hoc mirum, cum nos exempla Scripturæ de talibus doceant; Si enim animæ Moyſi & Samuel dum natura ſunt inviſibiles, & incorporales, viſibiles & veluti corporales, non in aliqua extrinſecus aſſumpta materia, ſed per ſe ipſas, nulla medietate interpoſita, ad perpetranda myſteria, non phantaſtice, ſed veraciter, apparuerunt, quid nos prohibet tali miraculo manu-ductos ad altiora divinæ virtutis aſcendere: ut intelligamus eam, & ſupra omnia eſſe, & in omnibus fieri non aliunde accipientem ut diximus materiem, aut de nihilo facientem in qua fit, & manifeſtam ſe facit: Satis de virtute ſeminum diſputatum eſt, quæ dum per ſeipſam inviſibilis, & incomprehenſibilis ſit, in infinitas formas, & ſpecies ſeipſam multiplicat, ſenſibuſque corporeis ſuccumbit: quæ omnem mentis aciem, dum quæritur, effugit: proinde nullus locus conceditur nihilo illi, hoc eſt, privationi totius habitudinis, atque eſſentiæ, de quo omnia putantur ab his qui minus intelligunt, facta fuiſſe, neſcientes quid eo nomine ſacra ſignificat Theologia.

D. Miror quomodo, quæ non à te dicta ſunt, quamvis multis invia, & ab his qui Philoſophari videntur remota: veriſſima tamen eſſe vera proclamat ratio, & auctoritas ſacræ Scripturæ id ipſum dum intentius conſideratur ſuadet, & prædicat: dicit enim *in principio fecit Deus cælum, & terram,* hoc eſt, Deus Pater in Deo filio univerſitatem totius creaturæ viſibilis, & inviſibilis condidit: & quod in principio ſuo in verbo ſuo, in filio ſuo unigenito, pater conderet, quod ipſe filius non eſſet, alioquin non in ipſo conderet, ſe dextra ipſum, quod aliunde accepit, aut de nihilo fecit: aut quomodo pateretur, fieri in ſe verbum, quod ſibi conſubſtantiale non eſſet; non enim lux ſinit in ſe tenebras, nec veritas recipit in ſe figmentum: non autem poteſt eſſe verum, quod non erat ſemper æternum: æternum autem non eſt, quod ex privatione totius æternitatis, atque eſſentiæ factum eſt, aut quid aliud faceret pater in ſua ſapientia, niſi ipſam ſapientiam, ait enim Propheta, *omnia in ſapientia feciſti.* Vim verborum intuere; nam quid quaſi in aliquo loco, ſeu ſpatio, quoddam ædificium fecit Deus in ſua ſapientia, non ut ipſa ſubſtantialiter fieret omnia, ſed ſolum contineret omnia, & quaſi aliud in alio, in ſapientia fierent omnia: non ſic docet ratio, ſed ſic omnia in ſapientia feciſti, hoc eſt, ſapientiam tuam omnia feciſti. Nam & Sol iſte viſibilis, dum per ſeipſum ſimplex Ignis ſit, nullamque compoſitionem ab his quæ ſibi conſubſtantialia non ſunt recipiat: omnium tamen ſenſibilium naturam in ſe continet, & comprehendit, non ut aliud præter ſe ipſum in ſe contineat; omnium namque viſibilium ſubſtantia in ipſo eſt creata, non enim Corpora, in quibus flagrat, veluti in alimonia ſua conſumeret, ſi non prius eorum ſubſiſtentiæ occaſiones præſtaret: Solem nunc dico

" dico ipſam incomprehenſibilem virtutem, quæ diffunditur per totum hunc viſibilem mundum, quæ propterea ignis dicitur, qua intus in omnibus agit, cujus fons maximus, eſt corpus illud æthereum, ſolis nomine appellatum: In quo, & per quod manifeſtiſſimas operationis ſuæ virtutes manifeſtat, lucem dico, & calorem, cætera vero omnia corpora, quæ naſcuntur in mundo, & nutriuntur, occultatiſſimis ſuis operationibus adminiſtrat: & fit ubique totus, & de ſe ipſo, in ſe ipſo, in omnibus factus erumpens. In omnia viſibiliter, conſumens omnia, in ſe ipſum inviſibiliter: hinc non immerito dicit ſcriptura, *gyrans gyrando vadit Spiritus, & in locum ſuum revertitur.* Spiritus enim igneus, eximia ſuæ naturæ ſubtilitate luſtrat omnia, & fit in omnibus omnia, & in ſe ipſum revertitur, quoniam omnium viſibilium fons ſubſtantialis, & origo eſt: ideoque à Græcis φοῖτον appellatur, hoc eſt revertens: luſtratis ſiquidem omnibus, & viſibiliter, & inviſibiliter mundanis corporibus, in ſe ipſum redit, & in ſe ipſum omnia revocat, quæ ab ipſo principium generationis ſuæ accipiunt, nunc etiam ſancti Theologi ſupereſſentialem Divinam, & informem eſſentiam, ut ait S. Dionyſius in igne ſæpe deſcribant, tanquam habente multas divinæ, ſi fas dicere, proprietatis, quantum inviſibilibus, Imagines.

XIX. Quid autem eo nomine quod è nihilum ſacra ſignificat Theologia explanari à te peto. *M.* Ineffabilem, & incomprehenſibilem Divinæ naturæ, inacceſſibilemque claritatem omnibus intellectibus ſive humanis, ſive Angelicis incognitam, (ſupereſſentialis eſt enim, & ſupernaturalis) eo nomine ſignificatam crediderim, quæ dum per ſe ipſam cogitatur, neque eſt, neque erat, neque erit; In nullo enim intelligitur exiſtentium, quia ſuperat omnia; cum vero per condeſcenſionem quandam ineffabilem in ea quæ ſunt, multis obtutibus inſpicitur, ipſa ſola invenitur in omnibus eſſe, & eſt, & erat, & erit, dum ergo incomprehenſibilis intelligitur, per excellentiam nihilum non immerito vocitatur. At vero in ſuis theophaniis incipiens apparere, veluti ex nihilo aliquid dicitur procedere, & quæ proprie ſupra omnem eſſentiam exiſtimatur, proprie quoque in omni eſſentia cognoſcitur, ideoque omnis viſibilis, & inviſibilis creatura Theophania i. e. divinæ apparitio poteſt appellari; omnis ſiquidem ordo naturarum à ſummo uſque deorſum, hoc eſt, ex cæleſtibus eſſentiis, uſque ad extrema mundi hujus viſibilis, in quantum occultus intelligitur, in tantum divinæ claritati approprinquare videtur. Proinde à Theologia cæleſtium virtutum, inacceſſibilis claritas ſæpe nominatur tenebroſitas: nec mirum, cum & ipſa ſumma ſapientia cui appropinquant ſæpiſſime tenebrarum vocabulo ſignificetur; audi Pſalmiſtam, *quia ſicut tenebræ ejus, ita & lumen ejus*, ac ſi aperte diceret: tantus eſt divinæ bonitatis ſplendor, ut non immerito volentibus eum contemplari, & non valentibus vertatur in tenebras: Solus enim, ut ait Apoſtolus, *inacceſſibilem poſſidet lucem*: in quantum vero longius ordo rerum deorſum deſcendit, in tantum contemplantium obtutibus manifeſtius ſe aperit; Ideo formæ, ac ſpecies rerum ſenſibilium manifeſtiſſimam theophaniam nomen accipiunt: divina igitur bonitas, quæ propterea nihilum dicitur, quoniam ultra nulla eſſentia invenitur, ex negatione omnium eſſentiarum in affirmationem totius univerſitatis eſſentiæ à ſe ipſa in ſe ipſam deſcendit, veluti ex nihilo in aliquid, ex ineſſentialitate ſiquidem ipſius progreſſio in ea in quibus fit, veluti informis quædam materia à ſcriptura dicitur. Materia quidem, quia eſt initium eſſentiæ rerum, informis vero, quia informitati divinæ ſapientiæ proxima eſt. Divina autem ſapientia informis dicitur, quia ad nullam formam ſuperiorem ſe ad formationem ſuam convertitur; eſt enim omnium formarum infinitum exemplar: & dum deſcendit in diverſas viſibilium formas, ad ſe ipſam veluti ad formationem ſuam reſpicit: Proinde divina bonitas ſuper omnia conſiderata dicitur non eſſe, & omnino nihil eſſe: in omnibus vero eſſe, & dicitur eſſe: quoniam totius Univerſitatis eſſentia eſt, & ſubſtantia, & genus, & ſpecies, & quantitas, & qualitas, & omnium copula, & ſitus, & Habitus, & Locus, & Tempus, & Actio, & Paſſio: & omne quodcunque in omni creatura, à qualicunque intellectu poteſt intelligi: Et quiſquis intentus ſancti Dyoniſii verba inſpexerit, hæc ita ſe habere inveniet: ex quibus nunc pauca inſerere non incongruum videtur, & quæ in prioribus noſtræ ſermocinationis proceſſionibus ex ipſo accepimus, iterum recipere neceſſarium judicamus; *Age*, inquit, *optimum ut vere, & exiſtentium omnium ſubſtantificum laudemus*, "ON (ſic enim vocat Deum) *totius eſſe ſecundum virtutem ſupereſſentialem eſt ſubſtituens* "*cauſa, & creator exiſtentis ſubſiſtentiæ: ſubſtantiæ, eſſentiæ, naturæ, principium, & menſura, ſeculorum, & temporum, eſſentialitas, &*

" æterni-

“ æternitas exiſtentium temporum factorum eſſe; utcunque factis ex eo quod eſt æ-
“ ternum, & eſſentia, & ὄν, & tempus, & generatio, & factum in exiſtenti eſſentialitas
“ & utcunque ſubſiſtentia, & ſubſtantia, & enim Deus non dum eſt ὄν ſed ſimpliciter,
“ & incircumfinite totum in ſe ipſo coambiens, proinde & rex ſeculorum dicitur, tan-
“ quam in ſe ipſo, & circa ſeipſum totius eſſe, & exiſtentis ſubſtitutor: & neque
“ erat, neque erit, neque factus eſt, neque fit, neque fiet, magis autem neque eſt, ſed
“ ipſe eſt eſſe exiſtentibus, & non exiſtentia ſolum, ſed ipſum eſſe exiſtentium ex ante
“ æternaliter exiſtente: ipſe enim eſt ſeculum ſeculorum ſubſiſtens, ante ſecula, quia
“ omnibus exiſtentibus, & ſeculis eſſe ex providente eſt: & omne quidem ſeculum, &
“ tempus ex ipſo totius ſeculi, & temporis, & omnis utcunque exiſtentis qui eſt, ante
“ ὄν principium & cauſa, Et omnia ipſum participant, & à nullo exiſtentium recedit,
“ & ipſe eſt ante omnia, & omnia in ſe conſtituit: & ſimpliciter ſiquis utcunque eſt
“ in ante exiſtente, & eſt, & intelligitur, & ſalvatur, & paulo poſt primordialium
cauſarum explanationem addit, dicens “ eſſe autem ipſum exiſtentibus omnibus nun-
“ quam deſeritur, ipſum vero eſſe ex ante exiſtente, & ab ipſo eſt eſſe, & principium,
“ & menſura ante eſſentiam ὌΝ, & non ipſe eſſe, & cum habet eſſe, & ὄν, & exiſtentis,
“ & ſeculi, & omnium ſubſtantificum principium, & medietas, & conſummatio: &
“ propterea ab eloquiis ipſe vere ante ὄν, juxta omnem exiſtentium intelligentiam mul-
“ tiplicatur, Et quod erat in ipſo, & quod eſt, & quod erit, & quod factum eſt, & fit,
“ & fiet proprie laudatur: nec enim omnia divinitus intelligentibus ſecundum omnem
“ excogitationem ipſum ſupereſſentialiter eſſe ſignificant, & ubique exiſtentium cau-
“ ſalem; etenim neque quidem eſt hoc, hoc autem, non eſt, neque ibi quidem eſt, ibi
“ autem non eſt, ſed omnia eſt, & cauſalis omnium, & in ipſo omnia principia, omnes
“ concluſiones, omnia exiſtentia coambiens, & perhibens, & ſuper omnia eſt, ut ante
“ omnia ſuper eſſentialiter ſuper ὄν.

XX. Quiſquis horum verborum virtutem perſpexerit, nil aliud reperiet ſuadere, immo pronuntiare, niſi ipſum Deum omnium factorem eſſe, & in omnibus factum: & dum ſuper omnia quæritur, in nulla invenitur eſſentia: nondum enim eſt eſſe, dum vero in omnibus intelligitur, nil in eis niſi ſolus ipſe ſubſiſtit, & neque eſt hoc, ut ait ille, hoc autem non eſt, ſed omnia eſt, proinde ex ſupereſſentialitate ſuæ naturæ in qua dicitur non eſſe primum deſcendens in primordialibus à ſe ipſo creatur, & fit principium omnis eſſentiæ, omnis vitæ, omnis intelligentiæ, & omnium quæ in primordialibus cauſis conſiderat Gnoſtica Theoria, deinde ex primordialibus cauſis quæ medietatem quandam inter Deum, & Creaturam obtinent, hoc eſt, inter illam ineffabilem ſupereſſentialitatem ſuper omnem intellectum, & manifeſtam ſubſtantialiter naturam, puris animis conſpicuam deſcendens in effectibus ipſarum fit, & manifeſte in Theophaniis ſuis aperitur; Deinde per multiplices effectuum formas, uſque ad extremum totius naturæ ordinem quo corpora continentur procedit, ac ſic ordinate in omnia proveniens facit omnia, & fit in omnibus omnia, & in ſe ipſum redit revocans in ſe omnia, & dum in omnibus fit, ſuper omnia eſſe non deſinit, ac de nihilo facit omnia de ſua ſcilicet ſupereſſentialitate producit eſſentias, de ſupervitalitate vitas, de ſuperintellectualitate intellectus, de negatione omnium quæ ſunt, & quæ non ſunt affirmationes omnium, quæ ſunt, & quæ non ſunt, & hoc manifeſtiſſime docet omnium reditus in cauſam, ex qua proceſſerunt, quando omnia convertuntur in Deum ſicut aer in lucem, quando erit, *Deus omnia in omnibus*, non quod etiam nunc non ſit *Deus omnia in omnibus*, ſed quod poſt prævaricationem humanæ naturæ, & expulſionem de ſede Paradiſi, hoc eſt, de altitudine ſpiritualis vitæ, & ex cogitatione clariſſimæ ſapientiæ, in profundiſſimas ignorantiæ tenebras detruſæ, nemo niſi divina gratia illuminatur, & in divinorum Myſteriorum altitudine cum Paulo raptus quomodo deus omnia in omnibus eſt, veræ intelligentiæ contuitu poteſt perſpicere nube carnalium cogitationum, vanarumque phantaſiarum caligine interpoſita, mentiſque acie irrationalibus paſſionibus infirmata, & ex ſplendoribus perſpicuæ veritatis repercuſſa, conſuetiſque corporalibus umbris contenta, non enim credendum eſt de cæleſtibus eſſentiis, quæ nunquam æternæ beatudinis ſtatum deſeruere: aliud aliquid in univerſa creaturæ præter ipſum deum cognoſcere, ſiquidem video, & in primordialibus cauſis ſuper omnem ſenſum, & intellectum omnia perſpiciunt omnibus naturæ operibus ad cognoſcendam veritatem non indigentes: Sola autem in effabili gratia æterni luminis fruentes, ad quam viſionem humanam naturam reducere Dei verbum

incarnatum deſcendit, ipſam prius lapſam quam ad priſtinum ſtatum revocaret, accipiens, delictorum vulnera ſanans, falſarum Phantaſiarum umbras extinguens, oculos mentis aperiens, ſeipſum in omnibus his, qui digni ſunt tali viſione, manifeſtans. *D.* Hæc Ardua valde ſunt, & à ſenſibus corporalia & viſibilia cogitantium remota: his vero, qui ſuper viſibilia, & corporalia, ſpiritualiter in cognitionem veritatis aſcendunt, veriſſime & dulciſſime clareſcunt. Quis enim carnaliter viventium, claramque ſapientiæ lucem cernere nolentium talia audiens non continuo erumpat, & proclamet, Inſaniunt qui hæc dicunt? quomodo enim ſupra omnia Deus Inviſibilis, incorporalis, incorruptibilis poteſt à ſeipſo deſcendere, & ſe ipſum in omnibus creare, ut ſit omnia in omnibus; & uſque ad extremas hujus mundi viſibilesq; turpitudines, & corruptiones: formas & ſpecies procedere, ut ipſe etiam in eis ſit; ſi in omnibus eſt, ignorans qui dicit nullam turpitudinem in univerſitate totius creaturæ poſſe eſſe, nullam malitiam ei nocere, nullo errore falli vel ſeduci? quod enim partim contingit, in toto fieri Deus non ſinit, cujus nec univerſitatis turpitudo turpis eſt, nec malitia nocet, nec error errat. Turpiter quidem viventibus, & à veritate errantibus turpia honeſta, mala bona, errantia recta, prava juſta putantur eſſe; Quorum turpitudine, & malitia, & errore ſublatis, omnia pie intelligentibus, pura perfecta, impolluta, valde bona omni errore carentia remanent, & non cogitans quod ſacra pronunciat ſcriptura, *omne datum optimum, & omne donum perfectum de ſurſum eſt, deſcendens à Patre luminum*: Dati quidem vocabulo omnium rerum ſubſtantiales Conſtitutiones, Doni vero virtutes, quibus ornatur univerſa natura, declarans: & hoc, ſubſtantia videlicet, & virtus de ſurſum deſcendit à patre luminum, hoc eſt, ex fonte omnium bonorum, Deo, qui in omnia quæ ſunt, & quæ non ſunt profluens in omnibus fit, ſine quo nihil eſſe poteſt. Sed, ut Opinor, ſatis de nihilo, de quo deus omnia fecit, actum eſt. *M.* Satis profecto. Neque hæc dicimus illorum ſenſum refutantes, qui de nihilo, quo totius habitudinis privatio ſignificatur, deum omnium feciſſe arbitrantur, non autem de nihilo, quo ſupereſſentialitas, & ſupernaturalitas divinæ bonitatis à Theologis innuitur; In Theologicis ſiquidem regulis ad Inveſtigandam divinæ naturæ ſublimitatem, & incomprehenſibilitatem, plus negationis quam affirmationis virtus valet: quam ſiquis intentus inſpexerit, non mirabitur eo vocabulo, quod eſt nihilum, ſæpe in ſcripturis ipſum Deum vocari. *D.* Nec ego miror cognoſcens plus negationes, quam affirmationes Divinæ cognitioni, teſte ſacro Dionyſio, coaptari poſſe. *M.* Non negabis, ut opinor, cuncta quę de nihilo facta eſſe ſcriptura teſtatur, unam quandam naturam communem omnibus, cujus participatione ſubſiſtunt, ſecundum uniuscujuſque proportionem poſſidere. *D.* Hoc negare riſu eſt dignum. Credimus namque, & intelligimus Deum ſimul, & ſemel, communem omnium rerum naturam creaſſe, ex cujus participatione ſunt omnia. *M.* Putaſne illam naturam de nihilo eſſe factam? *D.* Non ſolum puto, verum etiam firmiter teneo, non aliunde niſi de nihilo productam. *M.* Defini illam naturam, quid ſit. *D.* Non poſſum. Res enim adhuc infinita, omniumque communis, nec certis formis adhuc diſtincta, vel ſpeciebus, quomodo definiri poſſit non video.

XXI. *M.* Quid ſi quis ſummæ ſacræque auctoritatis tibi ſuaderet, illam naturam non aliud eſſe præter Dei verbum: dixiſſeſne eam de nihilo eſſe factam? de illo nihilo dico, quod privationem totius eſſentiæ, & ſubſtantiæ, & qualitatis ſignificat. *D.* Nequaquam; quis enim dixerit verbum Dei de nihilo eſſe factum, dum ſit omnium de nihilo faciens? At quis ille, qui verbum Dei naturam omnium eſſe non timuit dicere? *M.* Audi ſanctum Baſilium in octavâ Homilia in Geneſin: "neque enim, inquit, quando audivit, terra germinet herbam fœni, & lignum fructiferum: occultum habens fœnum produxit; neque Palmam, aut Quercum, aut Cypreſſum ante conſpectum viſceribus ſuis occulta eduxit in ſuperficiem, ſed Divinum verbum natura eſt eorum, quę facta ſunt: producat, non quod habet, depromat, ſed quod non habet, creat, Deo donante Operationis virtutem. Intende quam fiducialiter pronunciavit naturam omnium, quæ facta ſunt, verbum Dei eſſe, ut nulla tibi ſuſpicio ſubrepat exiſtimandi, quod aliud ſit Dei verbum, aliud ejus præceptum; id ipſum namque in eo eſt, & eſſe, & omnia eſſe jubere; eſſendo enim ipſum fiunt omnia, quum ipſum omnia eſt. Et ut certius cognoſcas Dei verbum & naturam omnium eſſe, & conſubſtantialem patri ante omnia in omnibus, quæ in eo facta ſunt, audi Eccleſiaſten: *ſapientiam*, inquit, *Dei præcedentem omnia quis inveſtigavit?* Ecce coæternitatem Patri, & coeſſentia-

eſſentialem, & continuo ſequitur, *Primo omnium creata eſt ſapientia*, ecce in creaturis factum. Audi Evangelium, *Quod factum eſt in ipſo, vita erat.* Nam quod alibi in Salomone legitur *Deus creavit me in initio viarum ſuarum*, alii de incarnatione Verbi, alii de nativitate ejus ex Patre accipiunt, quorum ſenſus credibilior mihi videtur.

XXII. De his autem qui de eo nihilo, quod totius eſſentiæ privationem ſignificat vel abſentiam, mundum factum fuiſſe arbitrantur, quid dicam ignoro. Non enim video, quare non conſiderant oppoſitorum naturam: ſiquidem privatio non poteſt eſſe, ubi non eſt habitus; Privatio namque habitudinis eſt privatio: ac per hoc, ubi non præcedit habitus, non ſequitur Privatio. Quomodo igitur dicunt, mundum privatione factum? ſi enim hoc verum eſſet, conſtaret ipſum mundum habitudinem quandam habuiſſe priuſquam fieret: at ſi ſic, quomodo habitudinis ſuæ privationem pateretur? ſi vero nullo modo erat, priuſquam fieret, omni habitudine caruiſſe nullus ſapientum dubitat: at ſi omni habitudine caruit, quomodo de privatione habitudinis ſuæ fieri potuit, quam nunquam habuit? eadem ratio eſt de abſentia; Abſentia namque eſt rei cujuſdam præſentis, vel pręſens fieri valentis à ſenſibus ablatio: ſi ergo mundus de abſentia factus eſt, præceſſit aliqua natura, cujus abſentia condendi mundi occaſio facta eſt; & ipſa natura, aut Deus, aut creatura erat: & ſi Deus, cogentur fateri ex Divinæ naturæ abſentia mundum factum fuiſſe: ſi verò Creatura, neceſſario viſibilis, aut inviſibilis erit; ſi viſibilis, alium mundum viſibilem præceſſiſſe debemus credere: ſi inviſibilis, qua ratione cogimur concedere de inviſibilis naturæ abſentia mundum iſtum factum fuiſſe, aut eam penitus mundum præceſſiſſe: quomodo de abſentia vel privatione rerum, quæ nunquam erant, mundus factus eſt non intelligo: ſi vero quis dixerit neque privationem habitudinis, neque abſentiam alicujus præſentiæ nihilo nomine ſignificari: ſed univerſalem totius habitudinis, & eſſentię, vel ſubſtantiæ, vel Accidentis, & ſimpliciter omnium, quę dici, & intelligi poſſunt, negationem, concludetur ſic, eo ergo vocabulo, deum vocari neceſſe eſt, qui ſolus negatione omnium quæ ſunt, proprie innuitur; quia ſuper omne quod dicitur & Intelligitur, exaltatur, qui nullum eorum, quæ ſunt, & quæ non ſunt, eſt; qui melius neſciendo ſcitur: ac per hoc inter nos, qui videbamur diſſentire, conveniet: ſi autem reſponderit, neque illam negationem dico nihilo ſignificari, qua negatur Deus eſſe quid eorum, quæ ſunt; ſed illam, quæ negat Deum, & creaturam; neceſſario fatebitur, quod negari conabatur, hoc eſt, de negatione privativa, & creaturæ mundum factum fuiſſe. Mundus ſiquidem de materia Informi factus eſt: materia informis de omnino nihilo, ac per hoc, & mundus de omnino nihilo. Non enim, ut opinor, audebit dicere, omne quod eſt, aut Deus eſt, aut creatura eſt, aut nec Deus, nec creatura; nam ſi dixerit, inter eos, qui dicunt materiam Deo coæternam eſſe, computabitur, de qua Deus mundum feciſſe ab iis putabatur: At ſi omne quod eſt, aut Deus aut creatura eſt, & nemo ſanus ſapiens æſtimavit mundum de negatione Dei, & Creaturæ factum, relinquitur ſola illa negatio ad cauſam mundi faciendi, quæ ablatione totius Creaturæ, ſuper omne quod dicitur, & Intelligitur, deum exaltans, nihil eorum, quæ ſunt, & quæ non ſunt, eum eſſe pronunciat: eſt enim maximum de hac ratione argumentum, ſi duo quædam ſunt Deus, & Creatura, aut ab uno principio ſunt, ac per hoc ejuſdem naturæ: non enim ex principio uno naſcuntur contraria ſecundum naturam: ſui namque Principii naturam attrahunt: aut per ſe duo Principia ſibimet ſunt adverſa. Nam ſicut ſubſtantialia non ſunt duo, ſed unum, ſi autem Deus, & Creatura non ſunt duo, ſed unum, & unum; aut æqualia ſunt, & nullum ex altero; ſi enim duo ex uno naſci neceſſe eſt. Si autem Deus ex nullo, Creatura verò ex Deo; erit unum ex altero, non vero æqualia; unum namque ab æquali ſibi uno non gignitur; at ſi Creatura ex Deo erit, erit Deus cauſa, creatura vero effectus; ſi autem Creatura eſt effectus, non cauſa facta; ſequitur Deum in effectibus ſuis fieri, non enim ex cauſa in effectus ſuos procedit, quod à ſui natura alienum ſit, ſiquidem in calorem, & in lucem, nil aliud, niſi ipſa vis Ignea erumpit; ſi autem quis dixerit, unum æquale ſibi unum gignit, nam & Deus pater, dum ſit unum, æquale ſibi unum Deum filium gignit, cognoſcat ſe nimirum creare. Summa ſiquidem ſanctaque Trinitas non eſt unum, & unum, & unum, ſed ſimplex, & individuum unum, in tribus inſeparabilibus ſubſtantiis, & illud unum multiplex virtute eſt, non numero, & non aliquid unum eſt, ſed univerſaliter, & infinite unum, & ſuper omne unum, quod dici, vel Intelligi poteſt. Sed contra illos qui talia dogmatizant, nunc nobis ſermo non eſt, hoc tantum propoſuimus,

quantum

Quantum vires ſuppetebant inveſtigare, quid eo nomine quod eſt nihilum, de quo Deus creditur feciſſe mundum, ſignificatur. Quiſquis de conſtitutione mundi rationem reddere deſiderat, ſuis ſequacibus eligat, quid ſuadeat: nos autem noſtrę ratiocinationis iter teneamus, & quoniam propemodum inter nos confectum eſt omnia ex Deo, & Deum in omnibus eſſe, & non aliunde niſi ex ipſo facta eſſe, quum ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo facta ſunt omnia; quomodo quadripartita totius naturæ diſcretio Deo conveniat plane, ac breviter recapitules, flagito.

XXIII. In diſputationibus namque, & maxime de rebus obſcuris multum valet ἀνακεφαλαίωσις, hoc eſt, recapitulatio; breviter enim, aperteque prædicta omnia in memoriam revocat, mentiſque obtutibus cuncta quæ acta ſunt, ſimul manifeſta ſunt. *M.* De Deo, ut opinor, inter nos convenerat, quod totius univerſitatis conditæ principium ſit, & medium, & finis, non quod aliud ei ſit eſſe Principium, aliud medium, aliud finis; hæc enim tria in ipſo unum ſunt; ſed quod Theologicæ contemplationis triplex motus ſit; aliter enim movetur Intellectus ſive humanus, ſive angelicus, conſiderans principium omnium Deum eſſe; aliter cognoſcens omnia in ipſo, & per ipſum eſſe, veluti in quadam medietate; aliter contemplatur finem omnium in Deo eſſe, & Deum, quem omnia appetunt, & in qua quieſcunt, & vivunt. Cui ſenſui favet, S. Auguſtinus in libro De Civitate Dei, tertio Capitulo de Socrate Philoſopho diſputans, "nolebat, inquit, immundos terrenis cupiditatibus animos ſeſe extendere, in divina conari, quandoquidem ab iis cauſas rerum videbat inquiri, quas primas atque ſummas non niſi in unius, & ſummi Dei voluntate eſſe credebat; unde non eas putabat, niſi mundata mente poſſe comprehendi: & ideo purgandæ bonis moribus vitæ cenſebat inſtandum, ut deprimentibus libidinibus exoneratus animus naturali vigore in æterna ſe attolleret, naturamque incorporei, & incommutabilis luminis, ubi cauſæ omnium factarum naturarum ſtabiliter vivunt, intelligentiæ puritate conſpiceret. *D.* Plane convenerat, quia ratio approbat. *M.* Dum ergo de divina natura pure percipimus, quod omnium principium ſit, & cauſa; eſt enim ἄναρχος, & ἀναίτιον, hoc eſt, ſine principio, & ſine cauſa: ſiquidem nihil præcedit quod ei principii, vel Cauſæ proportionem obtineat, ipſa vero omnium, quorum Cauſa, & principium eſt, naturam creat, non immerito eam dicimus creatricem naturam, & non creatam; Creat namque, & à nullo creari patitur: eandem vero divinam ſcilicet naturam, finem omnium eſſe, ultra quem nihil, & in quo omnia æternaliter ſubſiſtunt, & univerſaliter Deus ſunt, cognoſcentes, neque creatam neque creatricem rite vocamus, non creatam quidem, quia à nullo creatur, neque creatricem, quia jam deſinit creare, omnibus in ſuas æternas rationes, in quibus æterniter manebunt, & manent, converſis, appellatione quoque creaturæ ſignificari deſiſtentibus. *Deus* enim *omnia in omnibus erit*, & omnis creatura obumbrabitur in Deum; videlicet, converſa ſicut aſtra ſole oriente: videſne ergo qua ratione unam eandemque naturam, ſcilicet Divinam juxta conſiderationem principii non creatam, ſed creatricem, juxta vero finis ſpeculationem, nec creatam, nec creatricem poſſumus appellare? *D.* Satis video quid vis. Dic quod reſtat. *M.* Rationem medietatis reſtare ſolummodo arbitror; quæ duplici modo contemplatoribus ſuis arridet: primo quidem, quando & creari, & creare conſpicitur divina natura; creatur enim à ſeipſa in Primordialibus cauſis, ac per hoc ſeipſam creat, hoc eſt, in ſuis Theophaniis incipit apparere ex occultiſſimis naturæ ſuæ ſinibus, volens emergere, in quibus & ſibi ipſi incognita, hoc eſt, in nullo ſe cognoſcit, quia infinita eſt, & ſupernaturalis, & ſuperæternalis, & ſuper omne quod poteſt intelligi, & non poteſt, deſcendens vero in principiis rerum, ac veluti ſeipſam creans in aliquo inchoat eſſe: ſecundo vero, dum in extremis effectibus primordialium cauſarum perſpicitur, in quibus creari tantummodo, non autem creare recte prædicatur; creatur enim deſcendens in extremos effectus, ultra quos nil creat, ideoque dicitur creari ſolummodo, non creare. Non enim ultra extremos effectus deſcendit, quo & creari, & creare videretur. Creatur ergo, & creat in primordialibus cauſis, in earum vero effectibus creatur, non creat; nec immerito, quum in ipſis finem deſcenſionis ſuæ, hoc eſt, apparitionis ſuæ conſtituit, atque ideo omnis creatura corporalis, & viſibilis, ſenſibuſque ſuccumbens extremum Divinæ naturæ veſtigium non incongrue ſolet in ſcripturis appellari: quod omnis contemplativus animus, veluti quidam Moyſes aſcendens in ſummitatem Theoriæ permittatur inſpicere, & quod adhuc vix à ſapientibus animis poteſt ad purum dignoſci; fumigationibus Phantaſiarum

terrenarum ſtripitibus mutabilium, nec non coruſcationibus ſubito naſcentium, ſubitoque tranſeuntium impedientibus; pauciſſimorum namque, terreniſque cogitationibus penitus remotorum, virtute & ſcientia purgatorum, eſt, deum in his viſibilibus creaturis cognoſcere, ſicut Abraham ex converſione ſiderum cognovit, lege naturali duce; cæterique ſacri Patres ante Legem ſcriptam, & in lege, quemadmodum Moſes in nube, & in montis cacumine. Apoſtoli deum poſt Legem ſub gratia cum chriſto in monte, per viſibilia ſymbola in divina myſteria introducti ſunt. *Veſtimenta* enim *ejus candida, ſicut nix*, viſibilem creaturam in quâ, & per quam dei verbum, quod in omnibus ſubſiſtit, intelligitur, ſignificabant. Audi Apoſtolum dicentem *inviſibilia ejus à creatione mundi, per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque ejus virtus & æternitas. D.* Quadripartitam naturæ univerſalis diviſionem nunc clariſſime video, & de Deo, & in Deo eſſe indubitanter intelligendum cognoſco; proinde finita hac queſtione de nihilo, & ad purum, ut Opinor, deducta, ad conſiderationem tertiæ partis univerſæ naturæ, de qua prædicatur creari ſolummodo, & non creare redeundum eſſe cenſeo: ita enim noſtrum promittit propoſitum, quamvis enim quidem aliæ introductæ Quæſtiones ſunt, ipſa tamen principalem materiam tertio Libro præſtitit; ejus namque gratia diligentius inveſtigandæ incidens, aliarum propoſitionum Theoria inſerta eſt.

XXIV. Recte cenſes, tempuſque poſtulat, ſed prius de ſenaria quantitate dierum intelligibilium, in qua Deus opera ſua feciſſe legitur, ſi quid promiſimus, implere debemus: breviter dicendum, partim quidem ſacrorum Patrum intellectus ſequentes, partim quod in animo venit ab eo, qui illuminat tenebras noſtras, & quærit in ſcripturis ſuis quæri, & inveniri, non celantes. Infinitus ſiquidem conditor ſacræ ſcripturæ in mentibus Prophetarum Spiritus Sanctus infinitos in ea conſtituit intellectus, ideoque nullius Expoſitoris ſenſus ſenſum alterius aufert, dummodo, ut ſanæ fidei Catholicæque profeſſioni conveniat, quod quiſque dicat, ſive aliunde accipiens, ſive à ſeipſo, illuminatus tamen à deo, inveniens. *D.* Procede quovis ordine, meque attrahe. Te enim ſequar, vel ſenſum aliorum ſive tuum in talibus cognoſcam, & quod vera ratio, quæ in omnibus quærit veritatem, & invenit, edoceat, eligam: non quia jam veraces intellectus diſcernere à fallacibus idoneus ſum, ſed quod ſimiliora vere diſſimilioribus proponere conſulta veritate, non temere auſim. *M.* Temere quoque, & inconſiderate nihil velim approbare. Primordialium itaque cauſarum viſibilium, & inviſibilium ſimul, & ſemel conditionem divinus Propheta Moſes breviter ſcribens, dicendo, *in principio fecit deus cælum, & terram*, eorumque occultam in divino conſilio, incomprehenſibilemque magnificentiam, prius quam in formas ſpecieſque profluerent, *inanis terræ*, aut *vacuæ*, aut *inviſibilis*, & *incompoſitæ*, *tenebrarum* quoque *ſuper abyſſum vocabulis* ſignificans, inchoationem quoque procreationis præconditarum cauſarum in effectus ſuos, appellatione *ſpiritus qui fovebat aquas*, vel *ferebatur ſuper aquas* inſinuans, ad myſticam ſen. n. v. exp. deſ. inquiens, *& dixit deus, fiat lux, & facta eſt lux.* In his autem verbis multiplex ſacrorum Patrum intellectus reperitur. Quorum alii quidem angelicæ, & intellectualis cæleſtis eſſentiæ Creationem in hoc loco ſacræ ſcripturæ ſignificatam eſſe diſcernunt; alii vero viſibilis hujus lucis naturam, hoc eſt, ignem incomprehenſibilem adhuc, & inviſibilem creatum, qui poſtmodum veluti in his fontibus emergens, in corporibus æthereis refulſit, ac veluti ſpatia trium dierum occulto meatu abyſſum ſuperficiei terræ undique, ut aiunt, ſuperfuſam luſtrando peregit; quod autem lucis vocabulo ignea natura adhuc inviſibilis, & occulta appellata ſit, nulli mirum debet videri cognoſcenti ſacram ſcripturam, cauſarum nomine effectus, & effectuum cauſas appellare ſolere: effectus autem igneæ naturæ lux eſt, ignea igitur natura in primordio rerum condita, nomine lucis poſtmodum ab ea proceſſuræ, & adhuc in ea latentis non incongrue appellata eſt, quamvis quidam primitivam lucem fulſiſſe continuo arbitrentur; contra quos, ſatis à S. *Auguſtino* actum eſt. Quod autem ſequitur, " & videt Deus lucem quod eſſet bona, & diviſit lucem à tenebris, appellavitque lu" cem Diem & tenebras noctem, & factus eſt veſpere, & mane dies primus, de ſimplici laude corporeæ lucis, deque temporalibus intervallis, quibus circa tellurem lux, & umbra viciſſitudines ſuas peragunt, dictum eſſe exiſtimant, qui naturam lucis corporeæ conditam eſſe arbitrantur, quando dictum eſt, *& dixit Deus, fiat lux, & facta eſt lux.* Nam quia in æquinoctio vernali prima mundi conditio creditur fuiſſe, in quo ſol æquis ſpatiis ſupra, & ſubtra terram moratur, 12 videlicet horis æquinoctialibus, propterea

putant dictum eſſe *diviſit lucem à tenebris*, ac ſi aperte diceretur, totum unius Diei ſpatium quod 24 hor. peragitur, æqua partitione inter diem diviſit, & noctem; qui vero conditionem angelicæ naturæ creatione lucis ſignificatam rectius autumant, S. *Auguſtini* diviſionem ſequentes Lucis à tenebris, aut diſcretionem informis materiæ, & formatæ creaturę intelligunt, ut nomine lucis perfectio formæ, tenebrarum vero informitatis confuſio accipiatur, aut duplicem cæleſtium eſſentiarum Theoriam; aliter namque conſideratur creatura in rationibus ſuis æternis, in deo ſecundum quas condita eſt, & aliter in ſe ipſa ſub Deo in quantum creatura eſt; & prima quidem conſideratio lucis vocabulo, ſecundo verò tenebrarum conſideratur. Ut enim lux præcedit tenebris dignitate, ita claritas æternarum rationum, ſecundum quas omnis creatura facta eſt, præponitur obſcuritati creaturæ per ſe ipſam conſideratæ; ideoque appellavit Deus *Lucem Diem*, ſplendorem ſcilicet divinarum rationum, *tenebras vero noctem*, hoc eſt, obſcuriorem in ſe ipſa creatæ naturæ ſpeciem: quod autem ſequitur *factumque eſt, veſpere et mane Dies nnus* finem peractæ operationis, & inchoationem ſequentis ſignificare volunt. Mane enim, i. e. inchoatio ſequentis operationis finis eſt præcedentis, & præcedentis terminus initium eſt ſequentis, ideoque D[illegible]nus, vel primus finitur veſpere, cujus mane, hoc eſt, initium in lucis conditione præceſſerat. Hæc breviter ab aliis accepimus.

XXV. Nos autem primordialium cauſarum conditionem, ſive viſibilium, ſive inviſibilium in factura cœli & terræ in principio, earumque in effectus ſuos proceſſiones in his verbis ſacræ ſcripturæ fiat lux, & reliqua volentes intelligere, dicimus creatione lucis proceſſionem primordialium cauſarum in ſuos effectus ſignificari; nam ſi ipſas primordiales cauſas propter incomprehenſibilitatem naturæ ſuæ, incognitamque omni intellectui altitudinem, tenebrarum caligine, hoc eſt, profundæ ignorantiæ denſitate ſuperfuſas ſcriptura perhibet, cum dicitur *et tenebræ erant ſuper Abyſſum*, quid mirum, ſi declaratio earum in effectibus ſuis per formas, & ſpecies lucis nomine prædicaretur per hoc, & dixit Deus *fiat lux, et facta eſt lux*: veluti quis diceret primordiales cauſas, in ſe ipſas inconſpicuas, omnemque intellectum obumbrantes juſſit Deus in formas perſpicuas, ſpecieſque intelligibiles, ſenſibileſque viſibilium, & inviſibilium prodire: non enim ſolus Deus, verumetiam omnium rerum principia tenebrarum vocabulo, teſte S. *Dionyſio* ſolet in eloquiis appellari propter incomprehenſibilem infinitatem: proceſſio vero ejus per principia in creaturas viſibiles, & inviſibiles ſuas dico Theophanias claritatis nomine meruit ſignificari: in ipſis enim quodam modo patitur intelligi, qui omnem ſuperat intellectum; *fiat* ergo *Lux* inquit Deus, hoc eſt, procedant primordiales cauſæ ex incomprehenſibilibus naturæ ſuæ ſecretis in formas, & ſpecies comprehenſibiles, intellectibuſque contemplantium ſe manifeſtas. *Et facta eſt lux*, Deo videlicet volente, & dicente obſcuritas primordialium cauſarum in formas, ac ſpecies proceſſit aperta. *Et diviſit Deus à tenebris*, hoc eſt, ſegregavit notitiam effectuum ab obſcuritate ſuarum principalium cauſarum. Diviſio quippe lucis à tenebris eſt diſcretio rerum per formas, & ſpecies apparentium à principiis ſuis, in quibus omnem ſuperant Intellectum, ideoque prædixit, *et vidit Deus Lucem, quia eſſet bona*, hoc eſt, placuit Deo, Originales cauſas ante omnem creaturam ultra omnem intellectum conditas, intellectibus ſive humanis, ſive angelicis luce quadam intelligentiæ ſuperfuſas manifeſtari, *appellavitque lucem diem, et tenebras noctem*, hoc eſt, contemplantibus animis præſtitit manifeſtationem viſibilium, & inviſibilium per formas, & ſpecies diem appellare, eorum vero in principiis ſuis incomprehenſibilem altitudinem, omnique condito iutellectui incognitam vocare noctem; *factumque eſt Veſpere, & mane Dies unus*: quamvis enim inter obſcuritatem cauſarum, & claritatem effectuum diviſio intelligatur, & differentia; unus tamen, idemque dies eſt, hoc eſt, unus eorum intellectus; non enim alia creatura intelligitur in cauſis facta, alia in effectibus cauſarum condita, ſed una eademque in rationibus æternis, veluti in quibuſdam tenebris ſecretiſſimæ ſapientiæ, omnique intellectu remotæ factæ, & in proceſſionibus rationis in effectus intellectibus ſuccumbens, veluti in quadem die perfectæ notitiæ manifeſtata. Hæc autem de operibus primi intelligibilis Diei congrua, ut opinor, intelligentiarum proportionalitate addidi: non ut meum ſenſum, ex me ipſo repertum, aliorum intellectibus velim præferre, quod abſit; ſed conſiderans veris contemplationibus non admodum reſiſtere, primordialiumque cauſarum in effectus his profuſionibus de quibus nunc agimus convenire. *D.* De operibus 6 primorum Dierum quoniam multi, & græce,

græce, & latine multa expoſuere, breviter, & ſuccincte nunc diſputandum eſt, quod de prima luce à te dictum eſt videtur mihi ſufficere, ſive conditionem hujus lucis corporeæ ſubſtantialiter in igne, ut S. *Baſilio* videtur, ſive cœleſtium virtutem forma earum ut S. *Auguſtino*, ſive Primordialium cauſarum in effectus ſuos generalem proceſſionem ſignificet, qualemcunque horum intellectum quis obtinuerit non longe à veritate diſtabit.

XXVI. *M.* Tranſeamus ergo ad ſecundi Diei conſiderationem, ac prius dicendum eſt quod de Allegoricis intellectibus moralium interpretationum, nulla nunc nobis intentio eſt, ſed de ſola rerum factarum creatione ſecundum hiſtoriam pauca diſſerere deo duce conamur. *D.* Nec hoc quæro ſatis enim à ſe patribus de talium allegoria eſt actum. *M. Dixit quoque Deus fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis, et fecit Deus firmamentum.* De firmamento omnes unanimiter conſentiunt, quod non aliud eo nomine, quam hoc cælum viſibile ſignificatur: Alii tamen extremam illam ſphæram volubilem undique totum mundum ambientem, chorisque aſtrorum ornatam ſolummodo, alii totum ſpatium ultra Lunam, ubi Planetarum Corpora, & curſus eſſe credunt, cum ipſo e[illegible]mo ambitu ſiderum, alii totum inane quod circa terram volvitur, hoc eſt, aera, & æthera, ſublimiſſimamque ſphæram uno vocabulo firmamenti comprehendi autumant; non enim alibi, ut aiunt, legitur. Ætheris, & Aeris conditio, quare autem tali nomine vocatur, prout unicuique viſum eſt, ita expoſuit; alii quidem præter ſuſtentationem aquarum ſuperiorum, veluti ſupra illud corporales aquæ ſint: alii quia choras ſiderum ſuſtentant, veluti quædam ponderoſa corpora, alii quia totum viſibilem mundum intra ſe contineat, ac firmet, nec deſunt, qui ſpatium corpolentioris hujus aeris eo nomine proprie vocari volunt, eo quod nubes, pluvias, imbres, nives, grandines, omneque quod ex terrenis vaporibus in eo naſcitur, firma quadam ſuæ naturæ corpolentia ſuſtineat, quantum ſuſtinere poteſt, ac veluti totum ex parte cætera ſpatia levioris, & ſuperioris viſibilis naturæ ab eo denominari: horum vero quis rectius intelligat, legentium arbitrio dijudicandum committo: mihi autem Græci nominis quod eſt Στερεῶμα conſiderata virtute tale vocabulum videtur meruiſſe, eo quod in eo totius corporalis creaturæ ſitus ſtet, ac terminetur. Ultra namque firmamentum nihil ſenſibile, vel Corporeum, vel temporale, vel locale intelligitur eſſe, omnium ſiquidem viſibilium finis in eo firmatur; στερεῶμα enim dicitur quaſi στερέαμα, hoc eſt, ſolida ſimul in ipſo quidem omnia ſolida, hoc eſt, corporalia ſimul terminantur, & ſtant. De aquis vero, quarum in medio firmamentum fieri Deus dixit, non ſatis reperio quid dicam, non quod me latuerit quid multi ſacrorum Patrum de ipſis ſenſerunt. S. ſiquidem *Baſilius* in examine ſuo velle videtur, *aquas illas abyſſi nomine vocatas, undique circa terram diffuſas, rariſſimaſque, et tenuiſſimas; ſuper quas prius erant tenebræ; deinde Spiritus Dei ſuperferebatur, et in quibus primitiva lux, veluti trium dierum ſpatiis, gyrans informem adhuc terrenam molem reſplenduit, denſatas tertia die, et congregatas in locum unum, ut appareret arida* in hoc loco ſignificari, *et in earum medio Deum dixiſſe firmamentum fieri*, cui omnino ſenſui S. *Auguſti:* refragatur, nec tunc de ipſis aquis, intra quas Deus firmamentum fecit, ſatis rationem reddidit: aliorum namque opiniones introducens quid ipſe intellexit, qua occaſione ignoro, non aperuit: eos autem cæteris præponit, qui ſpatia hujus aeris, quæ ſunt inter aquas marinas, & fluviales infra ſe poſitas, & illas in nubibus ſupra ſe ſuſpenſas firmamenti nomine vocari contendunt: nullius itaque ſenſu refutato quid de his aquis ſenſerim paucis, ſi libet, rationibus explicabo. *D.* Libet quidem, & valde neceſſarium eſt. De hac enim quæſtione adhuc quod mihi ſatis videretur, à nullo eſt ſuaſum. *M.* Totius itaque conditæ naturæ trinam dimenſionem eſſe arbitror; omne enim quod creatur, eſt vel omnino Corpus, vel omnino Spiritus, aut aliquod medium: quod nec eſt omnino corpus, nec omnino Spiritus, ſed quadam medietatis, & extremitatum ratione, ex Spirituali omnino natura, veluti ex una extremitate & ſuperiori & ex altera, hoc eſt, ex omnino corporea proportionaliter in ſe recipit, unde proprie, & connaturaliter extremitatibus ſuis ſubſiſtit; proinde ſiquis attentus inſpexerit in hac ternaria proportionalitate hunc mundum conſtitutum intelliget; ſiquidem in quantum in rationibus ſuis, in quibus eſſentialiter & conſtitutus eſt, & eſſentialiter ſubſiſtit conſideratur, non ſolum ſpiritualis, verum etiam omnino ſpiritus cognoſcitur, nemo enim recte Philoſophantium rationes corporeæ naturæ ſpirituales, imo etiam ſpiritus eſſe negarit, dum vero extremæ ipſius deorſum verſus inſpiciuntur partes, hoc eſt, omnia iſta Corpora ex Catholicis elementis

mentis compoſita, maxime etiam terrena, & aquatica, quæ & generationi, & corruptioni obnoxia ſunt, nihil aliud in iis reperitur præter corpus, & omnino corporeum: at ſi quis ſimplicium elementorum naturam intueatur luce, clarius quandam proportionabilem medietatem inveniet, qua nec omnino corpus ſunt, quoniam eorum corruptione naturalia corpora ſubſiſtunt, & coitu: nec omnino corporeæ naturæ expertia, dum ab eis omnia corpora profluunt, & in ea iterum reſolvantur, & iterum alterum alteri ſuperiori quidem extremitate comparata, nec omnino ſpiritus ſunt, quoniam non omnino corporea extremitate abſoluta, nec omnino non ſpiritus, quoniam ex rationibus omnino ſpiritualibus ſubſiſtentiæ ſuæ occaſiones accipiant; non irrationabiliter itaque diximus, hunc mundum extremitates quaſdam à ſe invicem penitus diſcretas, & medietates, in quibus univerſitatis concors harmonia conjungitur, poſſidere. Ponamus igitur inferiores hujus mundi partes, veluti inferiores aquas: nec immerito, dum totum quod in hoc mundo naſcitur, humore creſcit, atque nutritur, humida ſiquidem qualitate corporibus ſublata, abſque mora tabeſcunt, & decreſcunt, & pene ad nihilum rediguntur: nam & cæleſtia corpora ferventiſſima, & ignea humida aquarum natura nutriri ſapientes mundi affirmant, quod nec ſacræ ſcripturæ expoſitores negant. Spirituales vero omnium viſibilium rationes ſuperiorum aquarum nomine appellari ratio edocet. Ex ipſis enim omnia elementa, ſive ſimplicia, ſive compoſita, veluti ex quibuſdam magnis fontibus defluunt, indeque intelligibili quadam virtute rigata adminiſtrantur. Nec hoc ſilet ſcriptura clamans, *et aquæ, quæ ſupra cælum ſunt, laudant nomen Dei.* Quamvis enim hoc de cæleſtibus virtutibus quis intelligat, prædicto ſenſui non repugnat, dum ſit divinorum myſteriorum multiplex interpretatio: proinde harum aquarum in medio dixit Deus fieri firmamentum, hoc eſt, ſimplicium Elementorum naturam, quæ quantum viſibilia corpora ſuperat, tantum ab inviſibilibus eorum rationibus ſuperatur, quantumque à ſuperioribus ſuſcipit, tantum inferioribus diſtribuit, quantum vero ab inferioribus recipit, tantum ſuperioribus reſtituit, referens iis omne quod ab iis defluxit, quam prophetico ſpiritu legiſlator admonitus firmamentum appellavit; Abyſſum namque intelligibilium ratione ſuper ſe poſitarum firma, & inſeparabili ſua fulſit ſimplicitate: fluxum vero mutabilium corporum, & maxime arida, & humida qualitate compoſitorum, dum temporali viciſſitudine reſolvuntur, in ſeipſam retrahit, inque ſua univerſali ſoliditate ne pereant, cuſtodit. Neq; hoc ignorant qui Philoſophiæ ſtudiis imbuti transfuſionem naturarum in ſe ipſas cognoſcunt. Cauſæ quidem in elementa, elementa in corpora deſcendunt, ſoluta corpora per elementa in cauſas ſuas reſiliunt, ipſa etiam corpora in ſe invicem tranſeunt. In diluvio aer verſus eſt in aquam, iterumque reverſa eſt aqua in aera. Dixit itaque Deus *fiat firmamentum in medio aquarum*, hoc eſt, fiat ſoliditas ſimplicium elementorum inter profunditatem rationum ſuarum, & mutabilem fluxum corporum eorundem concurſu compoſitorum, *et dividat aquas ab aquis*, hoc eſt, corpora compoſita locis diſperſa, temporibus mutabilia, generationi, & corruptioni diſtributa diſcernat à ſimplicibus rationibus locorum, temporumque varietate carentibus, generatione, & corruptione liberis, immutabili lege ſtabilitis; inter ſimplicitatem autem cauſarum, & elementorum talis eſt differentia, quod illa cauſarum quidem abſque locorum, & temporum natura intelligitur, illa vero locis, temporibuſque carere non poteſt; in eis enim continetur, & quod illa omnibus accidentibus abſoluta ſemper ſit, iſta aliquando accidentia recipit, aliquando deponit, deponit quidem in univerſalibus, in particularibus recipit.

XXVII. Generaliter autem in omnibus ſex primorum dierum operibus intelligendum eſt, ubicunque ſcriptura commemorat, *dixit Deus fiat Lux, fiat firmamentum,* &c. in reliquis diebus primordialium cauſarum ſpecialem conditionem ſignificari, quarum univerſaliter creatio nomine cæli & terræ præmiſſa eſt; ubicunque vero, *et facta eſt lux, et fecit Deus firmamentum, et factum eſt ita* earundem primordialium cauſarum in effectus ſuos per genera & ſpecies proceſſionem: *vocavitque Deus firmamentum cælum*: juxta Romanæ linguæ Etymologiam cælum dicitur à pictura ſiderum, quaſi cælati inſtar, ut Plinio placet, juxta vero Græcam proprietatem ὀυρανὸς quaſi Ὅρος ἄνω, hoc eſt, viſio deſuper. Merito ergo firmamentum univerſalium elementorum ὐρανὸς, i. e. cælum appellatur: quoniam omnem compoſitam, corporeamque creaturam altitudine naturæ ſupereminet. Sunt qui tenuiſſimas aquas ſupra firmamentum, i. e. ſuper choros ſiderum eſſe putant, ſed eos refellit & ratio ponderum, & ordo elementorum: alii verò vaporabiles aquas, & pæne incorporeas ſupra cælum argumentantur ex pallore ſtellarum.

Dicunt *ſtellas frigidas eſſe, et ideo pallidas* : frigiditas autem non eſt, ut aiunt, ubi aquarum ſubſtantia deeſt, minus conſiderantes quod dicunt ; nam & ubi ignis eſt ſubſtantialiter, ibi & frigiditas : ſiquidem Chryſtallum, cum ſit frigidæ naturæ, carere tamen ignea virtute, quæ omnia penetrat corpora, nullus ſapiens dixerit. Ignea itaque vis, ubi ardet, calor eſt, ubi non ardet, frigus eſt, & non ardet niſi ubi ſit materia in qua ardeat, & quam conſumat. Ideoque ſolares radii per ætherea ſpatia diffuſi non ardent. In ſubtiliſſima enim, & ſpirituali natura ardendi materiam non reperiunt. Deſcendentes vero ad corpulenti aeris ſpatia, veluti quadam materia operationis inventa flagrare incipiunt, & in quantum ad craſſiora corpora perveniunt, in tantum vim ſuam ardendo exercent, in his quæ caloris virtute ſolvuntur, aut ſolvi poſſunt: dum vero ſurſum verſus in extrema mundi intervalla tenuiſſima, ſpiritualique naturæ proxima eriguntur, non invenientes materiam flagrandi nullum calorem gignunt, illuminationis tantum operationem oſtendentes, ideoque ætherea, & pura, & ſpiritualia corpora cæleſtia ibidem conſtituta lucida ſunt ſemper, caloris autem expertia, ac per hoc, & frigida, & pallida eſſe creduntur. Proinde Planeta ille Saturni nomine vocatus, quoniam choris ſiderum eſt vicinus, pallidus & frigidus eſſe dicitur: Solare autem corpus dum medium mundi ſpatium poſſidet, *quantum ſiquidem, ut aiunt Philoſophi, à terra ad ſolem intervalli eſt, tantum à ſole ad ſidera* medietatem quandam intelligitur obtinere. Ab inferioribus enim naturis corpulentiam quandam, à ſuperioribus verò ſpiritualem ſubtilitatem ad ſubſtantiam ſui recipit, ac veluti contrarias utriuſque mundi, partis ſuperioris viz. & inferioris, in ſe colligi Qualitates, quarum contentione veluti quadam ſtaterá ponderatum naturalem ſuum ſitum non ſinitur deſerere, gravitate quidem inferioris partis ſuperius aſcendere, levitate vero ſuperioris inferius inclinari non permittente. Proinde ſplendidi coloris videtur eſſe, qui color medius eſt inter pallidum, & rubrum, partem quidem ex palliditate frigidorum ſiderum ſupra, partem vero ex rubedine calidorum corporum infra, in contemporantiam ſui ſplendoris accipiens. Planetæ vero, qui circa eum volvuntur, mutant colores ſecundum qualitates ſpatiorum in quibus diſcurrunt, Jovem dico, & Martem, Venerem, & Mercurium, quæ ſemper circulos ſuos circa Solem peragunt, ſicut *Plato* in Timæo edocet. Atque ideo dum ſupra ſolem ſunt, claros oſtendunt vultus, dum verò infra, rubros. Non igitur pallor ſiderum cogit nos intelligere aquæ elementum ullo modo ſupra cælum eſſe, dum ipſa palliditas ex caloris abſentia naſcatur ; ſed quoniam de his longum eſt exponere quantum ratio exigit naturæ, redeamus ad propoſitum. *Et factum eſt veſpere, & mane Dies ſecundus*, eadem interpretatio eſt, quam & primi Diei conſummationem prædiximus. Quamvis enim alia contemplatio ſpiritualium ſit mundi rationum in primordialibus cauſis, alia in ſimplicibus & univerſalibus elementis, alia in compoſitis, particularibuſque corporibus, unus tamen idemque intellectus eſt totius mundi univerſitatis. Et hæc expoſitio in cæteris diebus obſervanda eſt, ubicunque interponitur, *& factum eſt veſpere, & mane, dies unus*. Sat de ſecunda Die, quantum brevitas exigit, eſt dictum. *D.* Sat plane, ac veriſimile quamvis multis, & pene omnibus ignotum. *M.* Sequitur ergo, ut de tertia Die ſtrictim dicamus. *Dixit autem Deus, congregentur aquæ quæ ſub cælo ſunt in locum unum, & appareat arida, factumque eſt ita.* De congregatione aquarum in locum unum, opinio illa, quam plurimi expoſitores hujus ſcripturæ à S. *Baſilio* Cæſareæ Cappadociæ antiſtite ſumptam ſequuntur, omnibus nota eſt, quoniam cogitantibus eam facillime occurrit, quæ infinitam aquarum, undique circa molem terræ adhuc informem, & inviſibilem diffuſarum, ſpatia aeris, & ætheris adhuc implentium, & primitivæ lucis ambitu ſplendentium, tenuiſſimam, ac veluti vaporalem quantitatem, tertia Die in unum locum congregatam autumat ; in cujus medio firmamentum ſecunda die factum fuiſſe credit, ſuper quod ſuperiorem aquarum partem ſuſpendi putat : inferiores autem prædictæ Abyſſi diffuſiones in unum collectas, hoc eſt, inter incluſi ſuis littoribus oceani ambitum congregatas, ut appareret arida, locuſque aeri, & ætheri daretur. Sed hæc opinio, conſulta veritate multis rationibus videtur titubare, & inconſequens omnino, falſiſque imaginationibus reſultans ; non enim credimus S. *Auguſtinum* ſequentes, neque veritati convenire judicamus, molem illam terream primo omnium fuiſſe creatam, vel illam abyſſum undique circa illam diffuſam, deindeque firmamentum in medio aquarum factum, deinde inferiorum aquarum ſub cælo remanentium, in unum locum collectionem, ullum horum localiter temporaliterve aliud proceſſiſſe, ſiquidem hæc omnia, cæterarumque viſibilium rerum natura ſimul, & ſemel condita ſunt, ſuis tem-

poribus,

poribus, & locis ordinata, & conſtituta, nulliuſque eorum generatio in formas, & ſpecies, quantitates, & qualitates generationem alterius temporalibus morulis præoccupavit; ſed ſimul ex æternis ſuis rationibus, in quibus eſſentialiter exiſtunt, in verbo Dei unumquodque ſecundum genus & ſpeciem ſuam, numeroſque individuos proceſſere: Senaria namque ſex primorum dierum quantitas, & intelligibilis diviſio de cauſis conditarum rerum, deque primo earum impetu ſimul in primam mundi hujus conſtitutionem intelligitur, & quod ſemel, & ſimul à creatore factum eſt, ſenarii numeri perfectione, à Spiritu Sancto per Prophetam diſtinguitur non tempore, ſed intelligibili diſtinctione, ut per numeri virtutem divinæ operationis perfectio indicaretur; hic namque numerus ſuis partibus impletur, nec totum partes ſuperat, nec partes totum; ut enim vox præcedit verbum non tempore, ſed cauſa, de voce ſiquidem fit verbum, veluti de quadam materia informi corpus quoddam formatum: ſic de cauſis adhuc incognitis, ac veluti inviſibilibus, formis adhuc carentibus omnium rerum viſibilium conditis, nullis temporum ſpatiis, vel locorum interpoſitis, ſimul in formas, numeroſque locorum, & temporum producta eſt: & qui de materia informi mundum fecit, quemadmodum non aliunde accepit materiam, de qua fecerat, ſed de ſeipſo, & in ſeipſo & accepit, & fecit; ita neque loca extra ſe quæſivit, in quibus faceret, neque tempora ſpectavit, quorum intervallis opus ſuum perageret, ſed in ſeipſo omnia fecit, qui locus omnium eſt, & tempus temporum, & ſeculum ſeculorum; qui ſimul operatus eſt, omnia enim in momento oculi facta ſunt. Nam & ea, quæ per curſus temporum, diſtincta generationem acceperunt, & accipiunt, & acceptura ſunt, ſimul & ſemel in ipſo facta ſunt, in quo, & præterita, & præſentia, & futura in unum ſunt ſimul, & ſemel. Prædicta itaque opinione repulſa, quæritur quales aquæ ſub cælo, quæ congregatæ ſunt in locum unum, & quis eſt locus ille unus. Aquæ ſiquidem ſenſibiles, quæ vulgari vocabulo maris, & abyſſi, & oceani appellantur, mox ut ex occultis ſuis cauſis eruperant, in ſuâ propria ſpecie, & quantitate, & qualitate, in loco ſuo, hoc eſt, inter terram, & aera hunc terræ proximum apparuerunt littoribus ſuis cinctæ, partim in gremiis telluris, veluti in quibuſdam poris magni cujuſpiam corporis occulte diſcurrentes, partim ſuperficiem ejus aperte contegentes, & in quibus locis diſperſæ fuerant, quando unum proprium non habebant, in quem poſtmodum coarctatæ terminos definitos non tranſgrediuntur. Quatuor enim principalia hujus mundi corpora ex quatuor ſimplicibus elementis compoſita, terram dico, aquam, aera, & æthera, cum omnibus quæ in eis, & de eis facta ſunt, ſimul & ſemel ſpecies ſuas accipiunt, & loca, & numeros, & tempora, & intervalla, & differentias, & proprietates; menſuras quoque, & pondera, & omne quod in eis ſentitur, & ſenſum ſuperat, & intelligitur, vel intellectum fugit. Sed ſi quis de talibus phyſicas reddiderit rationes, quia ſenſu corporeo comprehendi non poſſunt ab his, qui ſenſibilia ſolummodo cogitant, aut ſpernetur, tanquam nihil dicat, aut allegorizare putabitur, neſcientibus naturam ſex motibus ſuis diſcernere. Phyſica ſiquidem ſubſtantiales naturæ rationes, Ethica vero rationabiles ipſius, vel irrationabiles motus conſiderat. *D.* Ediſſere quæſo quodcunque de hac quæſtione ſolvenda videtur tibi veriſimile, neminemque verearis, quomodo ferat, ſive non intelligat quid dicas, luce veritatis non percuſſus; aut ſpernat invidiæ veneno corruptus, ſive veterum opinionum zelo contentioſus. *M.* Poſt narrationem mundanæ conſtitutionis, extremarum viz. illius partium ſive invicem diſparium, incorporalium dico rationum ſimpliciumque, ſecundum quas eſt condita: & compoſitorum corporum, generationi & corruptioni, locis quoque, temporibuſque obnoxiorum; quæ quidem extremitates aquarum vocabulo propter cauſas prædictas appellatæ ſunt, medietatiſque quatuor elementorum, quæ firmamenti, cœlive nomen acceperunt: ad contemplationem infimæ ejuſdem partis, omnium ſcilicet corruptibilium corporum, prophetica intentio videtur deſcendere, veluti ad tertiam naturæ conditæ theoriam. Imo ſiquidem generaliter, primordialium cauſarum in ſuos effectus proceſſionem, ex incognitis arcaniſque naturæ ſinibus, quaſi quibuſdam tenebris, in lucem formarum multiplicium perſpicuam intellectibus contemplantium, vel ſenſibus manifeſtam expreſſit; deinde ſecundo contuitu triformem mundi conditionem in rationibus viz. & univerſalibus elementis, inque corporibus particularibus, atque compoſitis conſiderans, ad ipſorum ſolubilium & corruptibilium corporum, quæ infimum totius creaturæ obtinent locum, ſpeculationem pervenit. Quum igitur omnium corporum ex quatuor

ſimplicium Elementorum coitu compoſitorum, ex maximis uſque ad minima pervenientium triplex eſt conſideratio; aliter enim in iis materia inſpicitur, aliter forma; & ſpecies, quæ materia adjecta, omne ſolidum atque ſenſibile corpus efficit: ſola ſiquidem materia carens ſpecie nullum corpus peragit; quia per ſe informis eſt; adjecta vero ſpecie corpus fit: aliter eſſentia, & ſubſtantialis forma, quæ veluti fundamentum immobile formatam ſuffert & continet materiam; neceſſarium erat ſubſtantialem formam ex materia formata rationabili contuitu ſegregare. Maxima autem corpora dixi terram, aquam, aera, ætheraque, cælumque, in quibus innumerabilis minorum corporum,& mediorum,& numerorum quantitas multiplicatur. Quæ tunc omnia,hoc eſt, maxima, & media, & minima ex quatuor puriſſimis, ſimpliciſſimis, inviſibilibus per ſe elementis conſtituuntur, quum in ea reſolvuntur; nullum enim elementum per ſe corporeo ſenſu attingitur. Si ergo, ut prædictis rationibus demonſtratum eſt, quatuor illa pura elementa vel cœli vocabulo à ſcripturis propter ſuæ naturæ ſimplicem virtutem meruerunt appellari, nimirum omnia corpora ab eis, & ſub eis ineffabili eorum coitu conſtituta, aquarum ſub cœlo poſitarum poſſunt nomine comprehendi. Nec immerito; nam non ſolum mutabilia ſunt, verum etiam generationi & corruptioni ſubjecta; illa etenim quæ cœleſtia, vel æthereа dicuntur corpora, quamvis ſpiritualia & incorruptibilia videantur eſſe, neceſſario tunc quum per generationem & compoſitionem inchoaverunt fieri, ad finem ſuæ ſolutionis, & corruptionis pervenient. Si autem cæleſtia corpora neceſſariam ſui ſolutionem expectant, veritate dicente, *Cœlum, & terra peribunt*, item Pſalmiſta, *opera manuum tuarum ſunt cœli, ipſi peribunt*, & ſimilia S. Scripturæ teſtimonia, quid de infimis mundi corporibus eſt æſtimandum, quæ quotidie naſcuntur, atque ſolvuntur? Itaque ſi in omni corpore ſive cœleſti, ſive terreno, ſive aquatili, inſtabilis inundatio materiæ informis proſpicitur; ita enim definitur, materia eſt mutabilitas rerum mutabilium capax omnium formarum, inſtabilitaſque mutabilis formæ, qua ipſa materia ſpecificata formatur; ipſa namque eſt qualitativa forma, quæ adjuncta materiæ corpus efficit: qualitativam quidem formam dico illam, quæ ex qualitate ſumta, & quantitate ſenſibus corporeis apparet, materiæque inſtabili adhærens,cum ipſa ſemper fluctuat, generationem & corruptionem patiens,incrementa & detrimenta per quantitates, & qualitates recipit, multiſque & variis differentiis, quæ extrinſecus ex qualitate locorum, aerum, humorum, ciborum, ſimiliumque occaſionum accidunt, ſuccumbit; nonne veriſimile videtur, rectæque rationi conveniens, ut ipſa mutabilitas materiæ cum ipſa forma qualitativa, quæ ei adhæret, eundem æſtum fluctuationis aſſiduæ, turbidæque patitur, aquarum ſub cælo ſimplicium elementorum poſitarum tropico nomine debeat ſignificari? Subſtantialis vero forma vel ſpecies genere ſuo incommutabiliter ſubſiſtens, quæ nullo modo cum corpore ex materia, & qualitativa forma compoſito, mutabilitatem patitur; (non enim cum corpore incipit, quamvis in corpore naſcatur, ſine quo per ſeipſam in genere ſuo eſſentialiter permanet; neque cum eo corrumpitur, quum eſſentia, & virtus, & operatio cum corruptibilibus & mutabilibus nec corrumpi, nec mutari poſſunt, propriis ſuæ naturæ ſubſidiis,) *arida*, hoc eſt, terræ vocabulo non incongrue appelletur. *Congregentur ergo aquæ, quæ ſub cælo ſunt, in locum unum,& appareat arida.* Niſi enim contemplativus animus fluctuantem materiæ adhærentiſque ei formæ inſtabilitatem, veluti quoſdam æſtuantes fluctus, in unum intelligentiæ locum (unus namque intellectus eſt materiæ, adhærentiſque ei formæ, quoniam unum corpus efficiunt) prius colligat, forma illa ſubſtantialis, naturali ſoliditate ſuæ naturæ ſemper ſtabilis, mentis oculis apparere non poterit; ut enim diffuſio aquarum telluris ſoliditatem, ne ſenſibus corporeis appareat, cooperit; ita corruptibilium corporum mutabilitas, & innumerabilis multiplicatio, ſubſiſtentis eis formæ ſtabilitatem ab intellectualibus oculis naturam rerum contemplantibus aufert, ne per ſe à corporibus diſcreta conſideretur perſpicua. Et quemadmodum recedentibus aquis, inque alveum ſuum undique collecte cumulatis, littora longe lateque nuda, ſicca, ſolidaque pateſcunt; ſic inſtabilitate corruptibilium rerum mentis contuitu ab incorruptibilibus naturis uno contemplationis tenore ſegregata, mox formarum ſubſtantialium, & ſpecierum immutabilis pulcherrimaque ſoliditas, in generibus ſuis animi obtutibus arridet. Arida autem dicitur ſubſtantialium formarum ſtabilitas. Nec immerito; quoniam nuda & abſoluta eſt omnium accidentium operimento. Omnis enim forma, & ſpecies in generali ſimplicitate, qua ſubſiſtit, conſiderata; accidentium concurſu omnino eſt libera:

ra: corpora vero, quibus ſubſiſtit, omnino accidentium capacia ſunt. De forma autem ſubſtantiali, ſemperque manente, deque ipſa mutabili ex quantitate, & qualitate materiæ copulata in primo lib. ſatis, ut opinor, eſt actum. Et nunc breviter de iiſdem repetendum, ne ulla ambiguitas legentibus relinquatur. Subſtantialis forma eſt ipſa, cujus participatione omnis individua ſpecies formatur, & eſt una in omnibus, & omnis in una, & nec multiplicatur in multiplicatis, nec minuitur in refractis. Non enim eſt major forma illa, verbi gratia, quæ dicitur homo, in infinita humanæ naturæ per individuas ſpecies multiplicatione, quam in illo uno, & primo homine, qui prius particeps illius factus eſt; nec minor in illo erat, quam in omnibus, quorum corpora ex illo multiplicantur, ſed in omnibus una, eademque eſt, & in omnibus tota æqualiter, in nullis ullam varietatem, aut diſſimilitudinem recipiens, eadem ratione in omnibus ſubſtantialibus formis, in equo, in bove, in leone, cæteriſque animalibus, in ſurculis quoque & herbis ſimilis regula naturaliter conſtituitur. Forma vero illa materiæ adhærens ad conſtitutionem corporis varia ſemper, atque mutabilis, inque diverſas differentias ſecundum accidens diſperſa. Non enim ex naturalibus cauſis viſibilium formarum multiplex differentia procedit in una; eademque forma, ſed extrinſecus evenit. Hominum ſiquidem inter ſe diſſimilitudo in vultu, in quantitate, & qualitate ſingulorum corporum; morum quoque, & converſationum varietas non ex humana natura, quæ una eademque eſt in omnibus, in quibus eſt, & ſibi ſemper ſimillima, nullamque varietatem recipiens, ſed ex his, quæ circa illam intelliguntur, contingit: ex locis viz. & temporibus, ex generatione, quantitate, & qualitate alimoniorum, regionum, aerum, in quibus quiſquis naſcitur, ſeu nutritur, & univerſaliter dicam ex omnibus, quæ circa ſubſtantiam intelliguntur, & non ipſa ſubſtantia ſunt; ipſa enim ſimplex & uniformis eſt, nulliſque varietatibus, ſive compoſitionibus obnoxia.

XXIX. Quiſquis ergo actu rationis, omnia quæcunq; extrinſecus circa propriam ſubſtantiam ſingularum formarum, hoc eſt, circa individuas & ſpecialiſſimas ſpecies uniuſcujuſque formæ, verbi cauſa, hominis, equi, bovis, piſcis, volatilis, herbarum, & lignorum intelliguntur vel ſentiuntur mutabilia, veluti quadam multarum aquarum inundatione ſemper fluctuantia; ab ipſa intima ſubſtantia, circa quam volvuntur, dum ſit ipſa incommutabili ſuæ naturæ tenore ſtabilita, ſegregare potuerit, inque unum locum congregare, hoc eſt, unius, ejuſdemque definitionis ambitu concludere, dicens, omne quodcunque circa propriam ſubſtantiam vel intelligitur, vel ſentitur, varium, & mutabile eſt, eamque inundationibus ſuis cooperit, ut vix dignoſci quid ſit, valeat: ipſe aquas, quæ ſub cælo ſunt, divinis admonitionibus in unum locum jubetur congregare, ut appareat arida, hoc eſt, ut occulta ſubſtantialis forma, circa quam accidentium fluctus exæſtuant, intellectualibus oculis naturas rerum diſcernentibus, clare perluceat. De eo autem, quod omnium rerum quæ definiri poſſunt, locus ſit communis eorum, vel propria definitio; in primo libro ſatis, ut opinor, diſputatum eſt. *Et vocavit Deus aridam terram, congregationeſque aquarum appellavit maria.* Vocabulorum geminatione in operibus trium dierum primordialium, in primo viz. appellavit lucem diem, & tenebras noctem, in ſecundo vocavit Deus firmamentum cælum, in tertio vocavit Deus aridam terram, congregationeſque aquarum appellavit maria, duplicem totius creaturæ ſpeculationem ſignificari arbitror. Aliter enim in cauſis, aliter in effectibus una eademque res theoriæ ſpeculationibus intimatur. *Et vidit Deus quod eſſet bonum.* Viſio Dei totius univerſitatis eſt conditio. Non enim aliud eſt ei videre, aliud facere, ſed viſio illius voluntas ejus eſt, & voluntas operatio. Merito autem omne, quod vidit dominus, eſt bonum; divina ſiquidem bonitas bonorum omnium cauſa eſt: Imo etiam omnia bona ipſa eſt; nullum enim per ſe bonum eſt, ſed in quantum bonum eſt participatione illius boni, quod per ſe ſolummodo ſubſtantiale bonum eſt, bonum eſt. *Nemo* enim *bonus niſi ſolus Deus. Vidit* ergo *Deus quod eſſet bonum*, hoc eſt, vidit ſeipſum in omnibus bonum; non enim Deus vidit niſi ſeipſum, quia extra ipſum nihil eſt, & omne quod in ipſo eſt, ipſe eſt, ſimplexque viſio ipſius eſt, & à nullo alio formatur ipſa niſi à ſeipſo. Et ait, *germinet terra herbam virentem, & facientem ſemen, & lignum pomiferum faciens fructum juxta genus ſuum, cujus ſemen in ipſo ſit ſuper terram.* Virtutem herbarum, lignorumq; in primordialibus cauſis conditam per hæc verba Propheticus commemorat, quæ virtus vis ſeminum à ſanctis Patribus ſolet appellari, in qua ſpecies illa animæ, quæ dicitur nutritiva, & activa, operationem ſuam exercet, genera-

 tionem

tionem viz. ſeminum adminiſtrans; & quæ genita ſunt nutriens, incrementaque eis per numeros locorum, & temporum diſtribuens, Et quum omne, quod in natura rerum viſibiliter apparet, non aliunde niſi ex occultis naturalis, & ſubſtantialis formæ ſinibus, quam aridæ, vel terræ vocabulo ſignificatam prædiximus, originales cauſas generationis ſuæ recipit, propterea ſcriptum eſt, *germinet terra herbam virentem*, &c. ac ſi aperte diceretur, vis ſeminalis herbarum, & lignorum, quæ in intimis ſubſtantiarum rationibus cauſaliter creata eſt, in formas, & ſpecies ſenſibiles per generationem procedat, quæ proceſſio primordialium cauſarum in effectus ſuos, ſequentibus ſcripturæ verbis explanatur. *Et factum eſt ita, & protulit terra herbam virentem, & ferentem ſemen juxta genus ſuum, lignumque faciens fructum, & habens unumquodque ſemen ſecundum ſpeciem ſuam.* Videſne quemadmodum divina ſcriptura, genera & ſpecies manifeſtiſſime declarat? In quibus cauſaliter, & inviſibiliter ſubſiſtunt quæcunque per generationem in quantitatibus & qualitatibus, in notitiam corporalium ſenſuum erumpuntur. Si cui autem videtur quod iſta explanatio, quam de primis diebus juxta vires intentionis naturæ protulimus, non ſecundum hiſtoriam ſit, ſed ſecundum leges Allegorię, intentus perſpiciat quadriformem ſophiæ diviſionem.

XXX. Et eſt quidem prima practice activa, ſecunda phyſice naturalis, tertia theologia, quæ de Deo diſputat, quarta logice rationalis, quæ oſtendit quibus regulis de unaquaque trium aliarum partium diſputandum. Quarum una virtutes, quibus ſupplantantur vitia, penituſque eradicantur, inveſtigat: altera rationes naturarum, ſive in cauſis, ſive in effectibus: tertia quod de una omnium cauſa, quæ Deus eſt, piè debeat æſtimari: quomodo autem & virtus, & natura, & Deus rationabiliter quæritur, quarta, ut diximus, edocet, diligenterque conſiderat. Cui, prædictarum ſophiæ partium, numerationem hiſtoricam de conditione rerum adjungere debeat, & ſi non penitus philoſophiæ expers eſt, non alicui niſi phyſicæ copulabit. Et ſi ita eſt, intueatur quod à nobis allegoricè dictum eſt, &, ut opinor, inveniet. In prima ſiquidem die primordialium cauſarum generaliter in effectus ſuos, ſenſibus vel intellectibus comprehenſibilem proceſſionem conditione lucis ſignificatam diximus; quod autem primordiales cauſæ rerum omnium ſubſtantiæ ſint in Divina ſapientia ſubſtitutæ, teſtis eſt S. *Ambroſius* in Hexamero ſuo dicens, *advertit vir plenus prudentiæ, Moyſes ſcilicet, quod viſibilium, & inviſibilium ſubſtantiarum rationes & cauſas rerum, mens ſola divina contineat.* In ſecunda triformem mundi hujus conſtitutionem, ex rationibus videlicet ſuis, ſimplicibus elementis, corporibuſque compoſitis perfectam, aquarum vocabulo, firmamentique in medio earum facti non incongrue, ut reor, deſcriptam exiſtimavimus. Tertiam vero mundi conſiderationem in ſegregatione eorum, quæ in eo mutabilia ſunt, ab his, quæ naturæ ſuæ ſubſidiis cuſtodita, incommutabiliter in eodem permanent ſtatu conſtitutam, hoc eſt, in diſcretione omnium mutabilium accidentium, rationabili contuitu ab immutabili ſubſtantialium formarum ſoliditate, aquarum congregatione, terræque apparitione divinam ſcripturam inſinuaſſe arbitrati ſumus. Nec immerito; cum frequentiſſimus divinorum eloquiorum uſus eſt, viſibilium rerum ſignificativis vocibus, inviſibilium rerum naturales ſubſiſtentias, rationeſque ad exercitationem piè philoſophantium ſignificare. Nec mirum, cum ſyrec me ſpiritualium, & inviſibilium rerum nominibus, corporales ſenſibileſque aſſueſcat innuere. Cujus reciprocæ metaphoræ dum ſunt multa exempla & innumerabilia, præſenti negotio cumulare, omnibuſque in divina ſcriptura exercitatis manifeſtiſſima, longum videtur & ſuperfluum: paucis tamen exemplis utamur. *Quod natum eſt ex carne caro eſt*: hic totus homo originali peccato naſcens carnis nomine vocatur: & *quod natum eſt ex ſpiritu ſpiritus eſt*: totus homo ex regeneratione in Chriſto renaſcens vocabulo ſpiritus exprimitur. Et ſi quis dixerit, non totus homo ex carne naſcitur, ſed ſola hominis caro: reſpondebo, Non igitur totus homo ex ſpiritu naſcitur, ſed ſola anima. Et ſi ita eſt, ſequitur gratiam baptiſmatis nihil corporibus noſtris prodeſſe: ſi autem totus homo anima viz. & corpus in Chriſto renaſcitur, & ſpiritus efficitur, neceſſario totus homo in *Adamo* ex carne naſcitur, & caro eſt. Ac ſic concluditur, & carnem appellari ſpiritum, & ſpiritum carnem. *Verbum Dei* vocatur *caro*, & caro verbum, & ſimilia, in quibus ſimul & ſynecdoche intelligitur, & metaphora. Non ergo allegoriavimus dum nomine lucis, ſpecies rerum viſibiles & intelligibiles, tenebrarum vero ſignificationem cauſas ſubſtantiales, omnem ſenſum & intellectum ſuperantes, in mente divina æternaliter ſubſtitutas, divinam ſcripturam inſinuaſſe diximus. Aquarum vero &

firmamenti

firmamenti in medio earum ſymbolicis appellationibus, hujus mundi viſibilis triplicem ſubſtitutionem in cauſis viz. ſuis, quas S. *Ambroſius ſubſtantias rerum viſibilium in mente Divina præconditas* appellat, & in univerſalibus elementis, quæ Græci catholica ϛοιχεῖα vocant, eo quod ſibi invicem conveniant, & concinant. Στοιχείωσις enim eſt διατύπωσις, hoc eſt, conformatio. Illorum namque concurſu omnia corpora viſibilia conficiuntur. Ideoque Athenienſes ϛοιχεῖα literas appellant, quarum compoſitione articulata vox perficitur. Nec immerito; Dum enim viritim conſiderantur pura & à ſe invicem ſegregata, videntur eſſe contraria; frigus ſiquidem calori, humiditas ſiccitati contradicit; dum vero in ſe invicem miſcentur, omnium rerum viſibilium harmonia quadam mirabili atque ineffabili, compoſitiones efficiunt. Re namque vera non elementorum ſubſtantiæ, ſed qualitates diſſentiunt. Quas viz. compoſitiones; quum ſolvi, & in ea, quorum coitu efficiuntur, redire poſſunt; aquarum, quæ ſub cælo ſunt, vocabulo congruentiſſime Propheta ſignificavit. Quum vero harum rerum viſibilium corporeis ſenſibus ſubjectarum duplex ſpeculatio eſt; aliter enim in eis ſubjectas, & immutabiles ſubſiſtentias, quibus proprie ſubſiſtunt; aliter accidentia, quæ augeri, & minui patiuntur, inſtabilique motu ſemper variari non deſinunt, ſpeculamur; neceſſarium erat mutabilia ab immutabilibus ſegregari, hoc eſt, accidentia à ſubſtantiis intellectualibus dijudicatione diſcerni: & mutabilia quidem veluti inſtabilium aquarum, ac ſemper fluctuantium; immutabilia vero, ſuæque naturæ ſtabilitate ſubſiſtentia, ſolidæ telluris aridæque vocabulo ſignificari. In his ergo omnibus nulla allegoria, ſed ſolummodo phyſica conſideratio tractatur, mutuatis ſenſibilium nominibus ad ſignificanda inviſibilia frequentiſſimo divinæ ſcripturæ uſu. Sed ne S. Patris *Baſilii* reverentiſſimos videamur ſpernere intellectus, quid de hoc ſenſerit, quantum mihi datur intelligere, breviter intimabo: In quarta Homilia in Geneſin, *congregentur*, inquit, *aquæ in congregationem unam, ne influens aqua recipientes ſe regiones ſuperfundens, creſcenſque ſemper, & alia ex aliis implens, omnem contigua includeret Epirum, eo juſſa eſt congregari in congregationem. Per hoc, ſæpe fluctuans ex ventis mare, et in altitudinem maximam ſublevatis fluctibus; mox ut littora tetegerit, in ſpumam ſolvens impetum, revertitur. An me non timebitis, dicit Dominus, ponentem terminum mari arenam, infirmiſſimo omnium ſabulò, maris violentia invicti refrænatur*: *alioquin quid*, inquit, *prohiberet rubrum mare omnem Ægyptum, dum ſit humilior, intrare, & cooperire, ſeque mari quod Ægypto adjacet conjungere, niſi præceptum creatoris eſſet impedimentum. Nam quia humilior eſt rubro mari Ægyptus, quidam opere perſuaſerunt nobis, volentes invicem pelagos conjungere Ægyptum & Indicum, in quo rubrum eſt mare: propter hoc prohibiti ſunt conatibus, & primus inchoans* Seſoſtris *Ægyptius, ac poſtea volens perficere* Darius Medus. *Hæc à me dicta ſunt, ut intelligamus præcepti virtutem, congregentur aquæ in congregationem unam, hoc eſt, ne illa à ſeipſa recedant, ſed in prima collectione congregata permaneant.* Deinde dicens, *congregentur aquæ in congregationem unam oſtenditur, quia multæ erant multos modos ſegregatæ aquæ. Juga namque montium, profunditate vallium irrigua, aquarum collectionem habebant: & adhuc campi multi & planities, nil maximorum pelagorum multitudinis indigentes; & ſulci multi, & convalles ſecundum alias & alias figuras cava, quæ omnia undarum tunc plex... juncta ſunt; & Dei ipſius divino præcepto ad unam congregationem undique aquæ collectæ.*

XXXI. His, atque hujuſmodi verbis prædicti authoris aperte ſuadetur ob hanc cauſam multitudines aquarum ubique per cava & plana terrarum diffuſas, in congregationem unam divino præcepto fuiſſe collectas, ne totam terræ ſuperficiem inundationum ſuarum cumulationibus cooperirent, & ad uſus humanæ habitationis appareret arida; herbis arboribuſque decorata, diverſis animalium formis copioſa; ampliſſimis oceani, diverſorumque pelagorum littoribus aucta, & ab impetu fluctuantis maris, arenoſis obicibus divinæ juſſionis virtute roboratis munita: divini ſiquidem præcepti vigore validiſſimus undarum furor refrænatur & repercutitur, ne plana terrarum, & humiliora ſe loca obruant. Hæc autem, ut dixi, ſubjungere volui, ne forte quis diceret, quare glorioſiſſimi S. ſcripturæ expoſitoris ſenſum, omnino præterire auſi ſumus.

XXXII. Provide cauteque. Non enim debemus divinorum Patrum intellectus ullo modo negligere, ſeu annullare, præſertim cum nos non lateat eos ſæpiſſime ſimpliciter diſputaſſe, capacitatem audientium non ſatis idoneam ad profundiſſimos ſpiritualis virtutis naturalium rationum percipiendos intellectus providentes. Atque ideo non temere

mere dixerim, ut opinor, deiferum *Baſilium* ſuperna gratia illuminatum, ſimplicius expoſuiſſe ſex primorum dierum intelligibilium operationes quam intellexerat, ſermonem ſimplicitati auditorum coaptans. Siquidem homiliariter ad populum locutus eſt, & quod ſimul & ſemel à Deo factum fuiſſe altius cognoverat, veluti temporum morulis diſpertitum propter eos, quorum ſenſus moras temporum, locorumq; diſtantias ſuperare neſcierat, expoſuit. Quod & ipſe ſublimiſſimus Prophetarum *Moyſes* feciſſe dignoſcitur. Non enim ſimul & ſemel potuit narrare, quod ſimul & ſemel Deus potuit facere. Siquidem & nos, qui adhuc in tenebris ignorantiæ palpantes lucem veritatis conamur aſpicere, non omne quod ſimul mente concipimus, verbis explanare valeamus; omnis namq; ars in animo ſapientis univerſaliter formata, diverſis literarum & ſyllabarum, dictionumque temporalibus morulis, neceſſario particulariter ordinateque in aures diſcentium diffunditur. Non ergo prædictum Patrem debemus arbitrari ſimpliciter intellexiſſe, quod ſimpliciter videtur expoſuiſſe. Quis enim audebit divinum luminare reprehendere, dum neſciat quantum in ſeipſo potuit lucere, lumenque ſuum minus capacibus temperanter voluit diſtribuere; neque facile crediderim magnum præconem ſapientiæ pleniſſimum virtute, intellexiſſe aut cogitaſſe inertem molem telluris tenebroſam, infinita adhuc abyſſi inundatione undique coopertam; per moras temporum prius fuiſſe conditam, ac poſtea peracto duorum dierum ſpatio, per intervalla temporum transactorum veluti inchoante tertia luce, denudatam abyſſo illa, qua tegebatur, in congregationem unam collectam. Hæc enim omnia, &c. quæ de ſex primordialium dierum operibus divina ſcriptura commemorat, ſimul, & ſemel divino præcepto abſque ullis temporalibus intervallis; ſuis rationibus, ſecundum quas condita ſunt, diſtincta & facta fuiſſe, & in ſpecies ſuas producta, beatiſſimus perſpexerat *Baſilius*. An aliud ex verbis ipſius in nona Homilia Hexameri ſui intelligendum? "intellige, inquit, verbum Dei per "creaturam curren[illegible], tunc incipiens, & uſque nunc operans, & in finem proveniens, "donec mundus conſummetur. Utque ſphæra cum aliquo impellitur, ſi proclivo quo-"dam accipiatur: & propria conformatione, & commoditate regionis fertur in de-"clive, nec prius ſtans, quam æqualitas camporum ipſam ſuſcipiat: ſic natura exi-"ſtentium, uno præcepto mota in generatione & corruptione plane percurrit, gene-"rum conſequentias per ſimilitudinem ſalvans, donec ad ipſum deſcendat finem. Equum "quidem equi facit ſucceſſorem, leonem leonis, aquilam aquilæ, & nunc quodque "animalium conſequenter ſucceſſionibus conſervatum, uſque ad conſummationem uni-"verſitatis tranſmittit. Intuere vim ſimilitudinis, Verbum, inquit, Dei per omnia & initio creaturæ uſque ad finem univerſitatis ſemper operans omnia, & movens percurrit; uno namque præcepto, veluti unam quandam ſphæram, unam naturam eorum, quæ ſunt ſimul & ſemel facta, movet in genera & ſpecies, quæ currens veluti in declivve quoddam voluta, currere non deſinet, donec ad finem univerſitatis, veluti ad quandam quietem perveniat: unum igitur verbum, uno præcepto unam exiſtentium naturam fieri juſſit, quam ſimul & ſemel & condidit, & in ſpecies proprias produxit. Ut enim uno præcepto, repetito tunc ſexies à Theologo, naturam omnium ſimul creavit: ita ipſa natura ſimul in omnes cæpit currere creaturas, nec ulla alteram, locorum ſeu temporum numeris, ſeu ſpatiis præceſſit. *M.* Juſte, recteque maximum virum prædicas, nec aliter de ipſo eſt ſentiendum. Pulchre igitur ſegregata mutabilitate accidentium, ſtabilitate ſubſtantiæ; multiplex ipſius vis per diverſas ſpecies viſibiliter erumpens, herbarum lignorumque ſignificationibus inſinuatur. Omnis enim ſpecies in genere, & omne genus ſubſtantia naturaliter continetur. Item omnis ſubſtantia per generationis formas ſpecieſque proprias vim ſuam exerit, & hoc totum, vita illa, quæ in ſeminibus operatur, divini præcepti virtute juſſa adminiſtrat. Ideoque herbas lignaque, animalia fixa in loco phyſici non irrationabiliter appellant. Sunt enim animata corpora, locorum & temporum intervallis creſcentia, ſuiſque locis in quibus creſcunt, fixa; & notandum, quemadmodum aquarum collectio per ſe ſtare non poteſt, niſi mole terræ ſuſtineatur; ſive interius per occultos poros, ſive exterius per apertas inundationes diſcurrens; ſive ſtagnis lacubuſque ſtans: ita accidentium inundatio non niſi in ſubjecta ſubſtantia conſiſtere prævalet, ſive in occultis ſubjecti finibus lateant, ut ſunt qualitates, & quantitates cauſaliter; ſive foras erumpant, & in aliqua materia appareant, ut ſunt moles corporeæ diverſis coloribus ſuperfuſæ; ſive ſtabilia ſunt, ut ſpecies, & figuræ, quæ adjectæ mutabilitati viſibilia efficiunt corpora, ſtatu quodam ſpeciali conformata, & in unum colliguntur, ne ſubito ſolvantur, inque fluxus ſuæ mutabilitatis ſpeciem, qua continetur,

tur, deſerentia labantur, & refluant. Sed ne in talibus diutius immoremur, ad quartam mundanæ conſtitutionis tranſeamus ſpeculationem.

XXXIII. *D.* Series diſputationis ita exigit: nam ſi per ſingula, quæcunque de talibus quærenda & ſolvenda ſunt, quiſquis inveſtigare voluerit; prius ei tempus deficiet, quam ad finem omnium quæ tractanda ſunt, ad purum diſcutienda valeat pervenire. *M.* Peracta itaque duarum inferiorum viſibilis hujus mundi partium; terræ viz. & aquæ, formationis narratione, imo etiam ſimul & ſemel, abſque ullis temporalibus morulis, divino præcepto in generibus ſuis, & ſpeciebus formatarum; locis quoque, certiſque finibus circumſcriptarum ſpeculatione: mox ad ſuperiorum partium, aeris, dico, & ignis conſtitutionem, divinus coſmographus mentis intuitum convertit, dicens, *dixit autem Deus, fiant luminaria in firmamento cæli, & dividant diem, ac noctem, & ſint in ſigna, in tempora, in dies, & noctes, & annos: & luceant in firmamento cæli, & illuminent terram, & factum eſt ita.* Audiſti conditionem generalem omnium luminarium cæleſtis firmamenti in primordialibus cauſis, ante omnem diem, & tempus, & locum; audi eorundem proceſſionem in effectus ſuos, in ſpecies proprias multiplicatam, locorum intervallis diſcretam, temporum curriculis volubilem, motu ſtabili, ſtatuque mobili compactam. *Fecitque Deus duo magna luminaria; luminare majus, ut præeſſet diei, luminare minus, ut præeſſet nocti, & ſtellas, &c.* quæ de operibus quartæ lucis ſcriptura commemorat. De firmamento dum de ſecunda die tractabamus, quæ nobis veriſimilia viſa ſunt, expoſuimus. Non enim, ut opinor, aliud firmamentum ſecundo die eſt factum in medio aquarum, & aliud in quo quarto die facta eſt ſeries cæleſtium luminarium: ſiquidem ſi aliud eſſet, fortaſſis ſcriptura non ſileret, ſed diceret, fiant luminaria, & firmamentum cæli, ſicut dixit, *fiat firmamentum in medio aquarum*: nunc autem, quia non dixit, fiat firmamentum, ſed *fiant luminaria in firmamento,* clarè datur intelligi unum id, ipſumq; eſſe firmamentum, quod ſecunda die in medio factum eſt aquarum, & in quo poſtmodum, non ſpatio temporis, ſed diſtantia propheticæ viſionis, ſiderea luminaria condita ſunt. Cum igitur tria corpora maxima mundi, ſint, ut Philoſophi perhibent, quorum unum infimum, mediumque totius mundi inſtar centri, in circulo, ſeu ſphæra aridam, vel terram divina vocavit auctoritas, ſegregatione aquarum tegentium ſe ſpecificatum: herbarum, lignorumque pulcherrima varietate coopertum: ſive quis ſimpliciori ſenſu viſibilem hanc molem in medio mundi poſitam, oceani limbo circumcinctam, terræ aquarumq; vocabulis ſignificatam; ſive altiori intellectu, ſubſtantiæ ab accidentibus dijudicationem intellexerit: herbarum vero, & lignorum nominationibus, ſive hæc ornamenta ſenſibilia, quibus æſtivis temporibus terrena veſtitur ſuperficies, vi ſeminum erumpentia, telluri radicitus fixa, humore nutrita, & corpulentia: ſive intelligibiles ſpecies ex intimis naturalibus ſubſtantiæ finibus procedentes, inſtar herbarum, lignorumque de terra naſcentium perceperit, aliter namque in omni ſenſibili corpore (quantitatis molem qualitatibus ſuis ſubjectam, corporeis ſenſibus conſideramus; aliter inviſibilem ſubſtantiam, ſpeciesque proprias in ipſa ſubſiſtentes, mentis acie intelligimus, ſecundum quas rerum omnium viſibilium, & inviſibilium numeroſitas multiplicatur, univerſitas colligitur, proprietas cuſtoditur): ad aliorum duorum maximorum mundi corporum theoriam prophetica intentio converſa eſt. *Fiant luminaria*, inquit, *in firmamento cæli.* Recordaris, ut opinor, de hoc nomine firmamenti in medio aquarum conſtituti, dum de eo tractabamus, noſtri conſiderationem intellectus. *D.* Recordor ſane. Si me non fallit memoria, convenerat quidem inter nos, nil probabilius in eo nomine ſignificari, quam quatuor ſimplicium elementorum univerſitatem, quæ dum per ſe puriſſima ſint, & Incomprehenſibilia omni corporeo ſenſu, & ubique univerſaliter diffuſa, inviſibili ſuo meatu, proportionabilique coitu in ſe invicem, omnia corpora ſenſibilia perficiunt, ſive cæleſtia ſint, ſive aerea, ſive aquatica, ſive terrena, ſive maxima, ſive minima, ſive media, &, ut univerſaliter dicam, tota cæleſtis ſphæra, & omnia, quæ in ea, & extra eam ſunt, à ſummo uſque ad deorſum continentur; eorum concurſu, & quicquid in ordine ſeculorum viciſſitudine rerum corruptibilium naſcitur, ab ipſis procedit, & in ipſa reſolvitur. Hæc autem vocantur à Græcis, Πῦρ, Ἀὴρ, Ὕδωρ, Γῆ, hoc eſt, ignis, aer, aqua, terra, ex nominibus maximorum corporum, quæ ex eis componuntur, denominata. Ubi notandum, quod non ex coitu ſubſtantialium elementorum, dum ſint incorruptibilia, & inſolubilia, ſed ex eorum qualitatibus ſibi invicem copulatis corpora ſenſibilia conficiuntur. Qualitates autem quatuor Elementorum notiſſimæ ſunt, caliditas, humiditas, frigiditas, ſiccitas, ex quibus omnia corpora materialia

terialia adjectis formis componi, Phyſica perhibet theoria. Quarum quidem activas eſſe duas Philoſophi dicunt, caliditatem, & frigiditatem; paſſivas duas, humiditatem, & ariditatem; dum enim caliditas humiditati, & frigiditas ariditati naturali quodam coitu miſcentur, omnia, quæ in terra, & mari naſcuntur, procreationem accipiunt: quod etiam Poeta intelligebat, dicens,

Tum pater omnipotens fæcundis imbribus æther
Conjugis in gremium læte deſcendit.

Patrem ſiquidem igneam qualitatem, quæ eſt caliditas, fœcundos vero imbres aquaticam, quæ eſt frigiditas appellavit: conjugis vero gremium fertilitatem humiditatis, quæ eſt qualitas aeris propria, & ariditatis, quæ eſt terræ qualitativa proprietas, vocando unius veluti uxoris nominationem terram, eam ſibi proximiori, & corpulentiori aere ſignificavit. Hinc colligitur, ut duæ qualitates activæ ſibi invicem contrariæ, caliditas viz. & frigiditas, duabus paſſivis ſibimet oppoſitis, humiditati viz. & ariditati copulatę; occaſionem omnibus in terra, & in aquis naſcentibus, præbeant generationis, & incrementorum. Et ne quis miretur frigiditatem, dum ſit proprie aquarum, de ſuperioribus hujus aeris partibus veluti in gremium ariditatis deſcendere, cognoſcat aquas in nubibus ſuſpenſas, frigidiores eſſe marinis, fluvialibuſque fluentis. Si autem ad hæc quis dixerit, quare ergo multi Philoſophorum, teſte S. *Auguſtino*, affirmant *ignem & aerem agere, aquam vero & terram pati*, ſi aqua frigida ariditati terræ mixta in ſeminibus agit, & non patitur? huic ſatis eſt reſpondere, aquam frigidam eſſe, & humidam, ſed humiditatem ab aere, frigiditatem vero à ſeipſa recipiens, ea qualitate, quam ex vicino ſibi elemento ſuſcipit, actum calidi patitur; ea vero, quæ ſua eſt, ſemper in ſeminibus agit. Quis enim naturalium rationum peritus ignorat, ſolam ſinceram caliditatem abſque ullo ex frigiditate temperamento, aut ſolam ſinceramque frigiditatem ſine quadam caliditatis mixtura, cujuſquam corporis nullam generationem agere; aut ex ſola humiditate, aut ex ſola ariditate ſine utriuſque contemperantia nullum corpus naturali paſſione naſci? In his tamen, in quibus mundanæ philoſophiæ ſtudium exercetur, longius immorari non valde eſt neceſſarium. Proinde paucis his de quatuor qualitatibus quatuor univerſalium elementorum prælibatis, quę, quoniam medietatem quandam inter primordiales cauſas, & compoſita corpora obtinent, firmamenti nomen acceperunt; ad luminarium, quæ in ipſo ſunt conſtituta, expoſitionem properandum video. *D. M.* Recte vides. Si ergo nomine firmamenti, quatuor ſimpliciſſima univerſaliſſimaque mundi elementa vocantur, quid tibi videtur? Num illa quatuor ubique in omnia corpora, ſive ætherea, ſive aerea, ſive aquatica, ſive terrena diffunduntur, connexa ita ut nullum ſenſibile corpus poſſit reperiri, quod illorum careat concurſu? an quædam ex quibuſdam, non autem omnia ex omnibus confluunt? *M.* Huic quæſtioni facillimum eſt ſatisfacere, quoniam à mundi Philoſophis quæſita eſt, & rationabiliter inventa. Aiunt enim intra ambitum mundi hujus ſenſibilis nullum corpus intellectualis longitudinis, latitudinis, altitudinis dimenſum poſſe fieri, in quo quatuor elementorum natura, quamvis inviſibiliter non valeat intelligi. Nam ſicut omne, quod ſenſus corporeus in eis attingit, non aliunde niſi ex qualitatum quatuor elementorum confluxu in ſe invicem ſuæ conſtitutionis materiam recipit; ita omne, quod in eiſdem, in quantum corpora ſunt, rationabilis inveſtigatio invenit, nil aliud eſt præter ipſorum ſimplicium, & inſeparabilium elementorum uniformiter con[illegible]. Ideo autem additum eſt, in quantum corpora ſunt, ne quis exiſtimaret nos ſub[illegible]tias rerum, ſeu genera, ſeu ſpecies, ſeu illam vitam, quæ omnia corpora, in quibus motus vitalis cognoſcitur, & animare, & nutrire perhibetur, in hoc loco tetigiſſe, vel tractaſſe. Hæc enim ultra omnem univerſaliter corpoream naturam & ſunt, & intelliguntur; & ſine quibus nulla corporea natura, ſive incomprehenſibilis ſit ſenſibus corporeis, ut ſunt quatuor illa elementa, de quibus nunc agitur; ſive comprehenſibilis, ut ſunt diverſarum qualitatum materialium rerum ſenſibilem conſtitutionem præſtantium conventus. Quamvis itaque qualitatum quædam quidem in quibuſdam corporibus plus, quædam vero minus ſenſibus appareant, ſynodus tamen ipſorum catholicorum Elementorum una, eademque uniformiter commenſurabilis in omnibus eſt. Mens ſiquidem divina examinationem totius mundani corporis inter duas extremitates ſibi invicem è contrario oppoſitas, æquali lance libravit; inter gravitatem dico, & levitatem, inter quas omnis medietas viſibilium corporum ponderata eſt. Proinde omnia corpora, in quantum gravitatem participant, in tantum terrenarum qualitatum ſunt capacia, hoc eſt, [illegible]

tatis,

tatis, & ſtabilitatis, in quantum vero ex levitate attrahunt, in tantum qualitates cœleſtes participant, inanitatem dico, & mutabilitatem. Media autem, quæ ſimili libramine extremitatem attingunt, æquali participatione illarum qualitates poſſident. In omnibus autem quatuor Elementorum univerſalium unus idemque motus eſt, & ſtatus, & capacitas, & poſſeſſio. *M.* Probabiliter reſponſum eſt. In hoc enim omnes Phyſici conſentiunt. Ubique igitur ſunt per totum ſenſibilem mundum æquali menſuratione atque concurſu, quatuor puriſſima elementa firmamenti vocabulo divina auctoritate appellata. *D.* Jam datum eſt, & ratione inventum, Græcorum quoque nominum interpretatio teſtis eſt, ſiquidem πῦρ ignis propterea dicitur, ut arbitror, quia per poros, hoc eſt, occultos meatus omnia penetrat. Nullum enim corpus eſt, ex quo ignis excuti non valeat colliſione quadam attractus. Nam attritus undarum ſcintillant, nec omnino currerent, ſi caliditatis expertes eſſent. Quid dicam de coloribus, qui de lucis natura abſque dubio procedunt? non omnibus corporibus ſuperfuſos eſſe videmus? Aer nominatus, i. e. ſpiritus, quia per omnia ſpirat. Nulla namque ſenſibilis natura eſt, quam ſubtiliſſimus aer penetrare non poſſit, quod ex odoribus & ſonis poſſumus argumentari. Non enim invenies corpus quod quendam odorem olfacientibus, aut quendam ſonum pulſantibus non reddat. Ὕδωρ vocatur, i. e. aqua quaſi εἶδος ὁρώμενον, hoc eſt, ſpecies viſa. Nulla ſiquidem corporea res eſt, ex cujus ſuperficie attritu quodam lævigata, imago quædam reſultare non valeat. Ἄχθος appellatur terra ex gravitate. Non enim ullum corpus, quod proportione ſui ponderis naturalem ſuum locum non appetat, ſive in medium mundi, ſive in extrema vergatur. Nec hunc ſenſum refutat illud aliud nomen terræ, quod eſt γῆ, quod proprie vallem ſignificat; ſiquidem uniuſcujuſque creaturæ eſt vallis, locuſque, in quo propria ſua definitione circumſcribitur. Cum ergo aliquod corpus perſpexeris, ſi in eo colorem lucis ſenſeris, ſubeſſe igneum; ſi ſonum, ſeu ſpontaneum, ſeu artificialem, ſubeſſe aereum; ſi ex plana ſuperficie naturæ, ſeu arte quandam imaginem reſultare, ſubeſſe aquaticum; ubi enim non reſultat, ibi non eſt defectus naturæ, ſed induſtriæ: ubi aliquem appetitum naturalis ſtationis ſurſum verſus, ſeu deorſum, ſubeſſe terrenum intellige elementum. Multa alia ſunt argumenta naturalia, quibus quatuor elementorum inſeparabilis concurſus in compoſitis omnibus corporibus ſemper, & ubique indubitanter cognoſcitur. *M.* Quæ à te dicta rata mihi veriſimilia videntur. Quod ergo ſcriptum eſt, *dixit autem Deus, fiant luminaria in firmamento cœli*, ita intelligere debemus, ac ſi aperte diceretur, fiant ſidera corpora clara lucidaque in quatuor elementis ubique diffuſis, ex eorum qualitatibus compoſita. Etenim aliter in eis ſubjecta corpora, ſuis ſpatiis collocata intelliguntur; aliter claritas ab iis per univerſa mundi elementa ubique refulgens. Siquidem aliud eſt album, aliud albedo, nec id ipſum eſt clarum, & claritas: unum namque ſubjectum, aliud accidens. Divino itaque præcepto, quo imperatum eſt, *fiant luminaria in firmamento cœli*, *vehicula lucis*, ut ait S. Baſilius, *quibus circa mundi ambitum certis quibuſdam temporis intervallis veheretur*, *facta ſunt*. Et vide quam provide loquitur Scriptura. Non dixit, fiat luminare majus, & luminare minus, ſed *fiant luminaria*. Generaliter enim omnium cœleſtium corporum lucentium ſuper terram conditionem expreſſit. Quorum quædam quidem non longe à terra ſtatuta ſunt, ut luna, quæ centum viginti ſex millibus ſtadiorum, teſte *Pythagora*, à telluris mole exaltatur in altum. Ideoq; vicina terris appellatur. In cujus umbram ſæpe incidens, ſolari luce deſerta defectum luminis patitur, illudque ſpatium, quo luna diſtat à terra, tonum Philoſophi, hoc eſt, ſpatium cum rationabili quantitate vocant. Duobus ſiquidem modis harmoniæ vocum periti tonos dicunt. Nam & diaſtemata, hoc eſt, ſonorum intervalla, & analogias, hoc eſt, eorum proportiones tonos appellant. Quædam vero in medio mundi, ut Sol, omneſque planetæ, qui circa eum volvuntur: quædam in ſuperioribus mundi partibus, ut fixis aſtrorum chori.

XXXIV. *D.* De circulis, deque interſtitiis cœleſtium, lucidiſſimorumque corporum multiplex, variaque ſapientum mundi opinio, & ad nullam certam rationem, quantum mihi videtur, deducta. Ideoque quæſo, ſi quid de talibus veriſimile, aut rationi conveniens tibi viſum eſt, explanare non differas. *M.* In longum nos mittis, cum videas ad reliqua, quæ de operibus ſex dierum dicenda ſunt, potius properandum. Hujus quoque libri prolixitas terminum exigat, præſertim dum vix de talibus, quæ nunc exigis, ulla opinio ſit ratione ſubnixa, vel ab ullo Philoſophorum definita; non quod illi, ut arbitror, non intellexerint: alioquin non recte Phyſici aut Philoſophi

appellarentur: ſed quod nullus illorum, quos adhuc legimus, purè & indubitanter horum rationes ſatis reddere videatur. Veruntamen ex his quæ ipſi ſparſim ſcripſerunt, certiſque argumentationibus, rerum experimento approbaverunt, de telluris lunæque interſtitiis, quiddam veriſimile tibi aperire non negarim. Lunam namque centum viginti ſex millibus ſtadiorum à terra diſtare, ex ipſius eclipſi, abſque ullo errore, exploratum eſt: umbram ſiquidem terræ, quam noctem vocant, circulum Lunæ attingere, ipſa prodit natura. Globus enim illius detrimentum ſuæ lucis non pateretur; ſi ſolari radio, in regionem umbræ incidens, non privaretur. Ac per hoc, ſubtracta omni ambiguitate, conficitur, tanto ſpatio lunam à terra elongari, quanto intervallo noctis umbram ratio docet protendi. Protenditur autem noctis umbra uſque ad Lunæ circulum; Noctem igitur centum viginti ſex millibus ſtadiorum in altum erigi manifeſta edocet ratio. Quo autem argumento centum viginti ſex ſtadiorum millia lunam à terra diſtare, indubitanter approbari poſſit, diligentioris inquiſitionis indiget. *D.* Planè adhuc enim, de hac quæſtione, nulla mihi ratio ſatisfaciens refulſit. *M.* Intentus itaque perſpice quæ mihi veriſimilia de his videntur à Philoſophis inventa. Ex gnomonica quippe, hoc eſt, horologica ſpeculatione, prædictum ſpatium, & quæſitum ſubtiliter ab iis eſt, & abſque ulla ambiguitate repertum. Quorum doctiſſimus, in omni Geometrica & Aſtrologica ſupputatione, Eratoſthenes traditur fuiſſe. Scaphia ſiquidem dicuntur rotunda ex ære vaſa, quæ horarum ductus, ſtyli in medio fundo ſiti proceritate, diſcriminant: Qui ſtylus gnomon appellatur; à quo, veluti quodam centro, lineæ ducuntur in extrema ſcaphiorum: Quæ lineæ totum horologii ambitum in XXIV ſpatia diſcriminant; hoc eſt, in XXIV horarum morulis, quibus totius cœleſtis ſphæræ amplitudo convolvit; donec ad eundem ſitum naturalis Horizontis, quem pridie tenuerat revertatur. Præfatus itaque Eratoſthenes, motum umbræ ſtyli per ſpatia horologii diligenter animadvertens, apertè intellexit; unam eandemque rationem eſſe, in motu umbræ, per horarum intervalla, inque noctis circuitu, per earundem horarum ſpatia circa telluris ambitum: in tantum, ut omne quod in vaſis horoſcopi, hoc eſt, ſigniferi, perſpicitur; ſimili ſpeculatione de motu cœleſtium corporum intelligatur. Vernali itaque æquinoctio, umbræ ſtyli prolixitas mediam gnomonis menſuram efficit in Meroe, inſula Nili, & Syene, civitate Ægypti; ipſa autem medietas ſtyli diameter eſt totius ambitus horologii. Ac per hoc & umbra ſtyli in æquinoctio diameter eſt & ſtyli & horologii. Et quia omnis diameter ab ipſa ſphæra, ſeu circulo, cujus diametros eſt, duplo ſuperatur; neceſſario umbra ſtyli circuli duplicis rationem reddit; duplo enim vincitur ab ipſo circulo ſeu ſphæra. Nam & denarii numeri, veluti cujuſdam circuli, quinarius diameter eſt. Hac itaque ratione horologii perſpicuè intellecta, vir ſagacis ingenii Eratoſthenes ambitum totius terra ſubtili indagatione requiſivit. Ac primum quidem cognovit ambitum Æquinoctialis circuli, qui totum orbem terrarum, totamque cœleſtem ſphæram in duas æquales ſecat partes, trecentis ſexaginta partibus compleri. Quarum duodecimam portionem, hoc eſt, triginta partes, duabus horis oriri ſeu occidere, de loco per quem moventur, indubitanter intellexit. Itaque quod umbra in horologio ſenſui [illegible] inceſſabilem motum efficere ratio probat. Non enim umbra ſtyli per horologica intervalla moveretur, ſi non ætherium corpus cum ſideribus ſuis cir[illegible] circumvolveretur. Quod ergo valet moles terræ in medio mundi, hoc valet ſtylus in med[illegible] horologii: & quemadmodum umbra ſtyli circa ſeipſum per ambitum [illegible] circumd[illegible] ita nox, quæ eſt umbra terræ, circa ipſam terram undique, per [illegible] Lunaris [illegible]tis, circumvehitur. Sol autem idem de corporibus & Terræ, & ſtyli umbram facit. Qui quidem, ſicut in æquinoctio, meridiano tempore, in illis partibus orbis terrarum quæ æquinoctiali circulo appropinquant, in Meroe dico & Syene, um[illegible] gnomonis facit tantæ proceritatis, ut diametrum ipſius, hoc eſt, medietatem, ſeu paulo plus, poſſit attingere: ita ex omni mole telluris ubique umbram protendit, ut ad circulum Lunæ, ſeu paulo ſuperius, exaltetur; quod ipſius Lunæ probat defectus. Si enim aliquoties umbra terræ ultra Lunarem circulum non extenderetur, non fortaſſis ſolaris lucis caſum ipſa Luna pateretur. Nam, ut aiunt Philoſophi, Lunaris circuli centrum terra eſt; quamvis aliquando, in ſigno Tauri, altiu[illegible] elongari ab eo æſtimetur: ubi altiſſima apſis, hoc eſt, altitudo ſui circuli, [illegible] eſſe; ideoque non inæqualitas ſui ambitus circa terram, verum umbræ a[illegible] ecli-pſeos ejus æſtimanda eſt. Eratoſthenes igitur umbræ altitudinem, ex gnomonis [illegible]

bræ

bram ſuam comparatione, inveſtigans; cognoſcenſque non ultra ipſam terræ diametrum exaltari; tanta enim altitudo noctis eſt, quanta ſpiſſitudo telluris; intra æquinoctialem circulum menſuratæ prius ambitum terræ quæſivit, ut ex eo diametrum poſſet invenire; amplitudine ſiquidem circuli, ſeu ſphæræ reperta, facile eſt lineam, quæ dividit in partes æquales, incunctanter dignoſcere. Proinde per Geometricos regis Ptolemæi, quanta portio eſſet telluris inter Meroen & Syenem, certior factus; per ſimilitudinem umbræ, meridionali tempore æquinoctialis diei, in ſeptingentis ſtadiis unam partem invenit compertam; quam trecenties ſexagies, hoc eſt, per longitudinem æquinoctialis circuli, multiplicans; abſque ullo errore, amplitudinem totius telluris in ducentis quinquaginta duobus millibus ſtadiorum reperit. Septingenta namque ſtadia trecenties ſexagies multiplicata 252 M. ſtadiorum colligunt; quem numerum æqualiter dividens, medietatem illius, hoc eſt, 126 Millia ſtadiorum, in diametro telluris, inque Lunæ ac Terræ intercapedine intellexerat eſſe. Exinde quantum perfecti numeri in his omnibus vigent, ſenarius videlicet & ſeptenarius & octonarius, in quibus maxima ſymphonia muſicæ naturaliter conſtituitur, quæ diapaſon vocatur. Habet enim octo ſonos ſeptem ſpatia ſex tonos. Senarius namque numerus per ſeipſum multiplicatus, id eſt, ſex ſexies, triginta ſex efficit. Quo numero ſi ſeptem Millia multiplicaveris, invenies totius orbis ambitum: ſiquidem ſeptem millia tricies ac ſexies, aut triginta ſex ſepties millies multiplicata, 252 M. ſtadiorum faciunt; quo numero totius telluris amplitudo concluditur. Si autem ſenarium ſui diametri, qui eſt ternarius, quantitate multiplicaveris, decem & octo numeri ſummam efficies; per quam ſeptem millia ſtadiorum multiplicata, diametrum totius terræ conſummant: ſeptem ſiquidem millia decies & octies, ſeu decem & octo ſepties millies, centum viginti ſex millia fiunt; qui numerus ſtadiorum & terræ diametrum, & Lunæ atque Telluris intercapedinem collocat. Proinde non irrationabiliter Lunæ terræque intercapedo, totiuſque telluris complexio, toni proportione contineri à philoſophis pronuntiatur. Quatuordecim namque millia ſtadiorum, decies & octies multiplicata, ducenta quinquaginta duo millia, ambitum videlicet terræ; diametrum vero ejus, Lunæque ab ea diſtantiam, ſeptem millia ſtadiorum decies & octies multiplicata peragunt. Decem autem & octo, comparati ad decem & ſex, quos bis octo menſurant, toni obtinent proportionem; major enim numerus tonum minorem colligit, octavamque ejus partem, qui eſt binarius. Nam quemadmodum novem ad octo proportione epogdoâ, ita decem & novem ad decem & ſex harmonicis ſpeculationibus coaptantur. Omnis ſiquidem major numerus, minorem ſe, & octavam minoris partem continens, epogdoos in numeris, in muſicis vero tonus vocatur. His ergo rationibus & orbis ambitus, ejuſque diameter, & ſpatium quo Luna diſtat à terra, & noctis altitudo incunctanter comprehenſa ſunt. Si autem quæras, cur & *Plinius* ſecundus, & *Ptolemæus*, in Geographico ſuo, ut *Martianus* ſcribit, non plus quam quingenta ſtadia ſingulis partibus diſtribuunt; qui numerus, trecenties ſexagies multiplicatus, ambitum telluris, juxta *Eratoſthenis* ſupputationem, comprehendere non poterit: non mihi facile occurrit quid reſpondeam. Si enim dixero *Eratoſthenem* plus terræ magnitudinem, *Plinium* vero & *Ptolemæum* minus exiſtimaſſe; non videbitur veriſimile, quod inter ſummos auctores mundanæ ſapientiæ tanta diſſonantia ſit, ut alii amplitudinem Terræ 252 M. ſtadiorum, alii 180 Millia argumententur amplecti. (Quingenta ſiquidem ſtadia trecenties ſexagies, 180 M. ſtadiorum faciunt; qui numeri à ſe invicem diſcrepant 72 millibus ſtadiorum) præſertim cum prædicti ſapientes, ſolertiſſimique naturarum inquiſitores, in numero partium æquinoctialis, ſeu Zodiaci circuli, conſentiant: omnes enim unanimiter trecentas ſexaginta pronuntiant. Si dixero minora ſtadia hunc, *Eratoſthenem* dico, menſuraſſe, ac per hoc, majorem numerum ſingulis partibus dediſſe; illos vero majora, ideoque pauciora; quomodo probabile judicabitur? nam utrique ſtadium 125 paſſibus menſurari confirmant. Mihi itaque videtur inæqualitatis hujus cauſa quantitatis paſſuum inæqualitas fuiſſe. Fieri enim potuit, duos menſores, quorum unus ſtatura major, alter minor, majoribus minoribuſque paſſibus ſtadium unum menſurare; indeque ſtadia majora minorave in menſura unius partis computari. Quiſnam non crediderit *Herculem*, quem primùm juxta *Olympum* montem ſtadium fertur menſuraſſe, majoribus incomparabiliter paſſibus & pedibus menſuram ſtadio dediſſe, quam cæteri qui poſt eum ſtadia menſurabant? Nam ex quantitate ſtadii, quod ipſe primus menſuraverat, paſſuum greſſuumque ejus, ac pedum magnitudo, ex pedum

vero amplitudine totius ſtaturæ illius altitudo æſtimata eſt. Quid ergo mirum, ſi una eademque unius ejuſdemque partis intercapedo, & 500 ſimul, & 700 ſtadia capiat, & unumquodque ſtadium eodem numero paſſuum, & greſſuum, pedumque computari; ipſos autem paſſus, & greſſus, & pedes, non ejuſdem quantitatis, eſſe in quibuſdam minores: ita ut majoribus menſurata, ſtadia 500, minoribus vero, 700, unum id ipſumque unius partis ſpatium implerent? Habet autem ſtadium, juxta Græcam ſupputationem, jugera 6. cubitos 100. greſſus 240. ulnas 400. pedes 600. Verum amplitudine terrenæ molis, noctiſque altitudine, quæ ejus menſuræ eſt cujus etiam telluris diameter, rationabili argumentatione repertis; ambitus Lunaris circuli Lunaris diametrum efficit: centum namque 26 millia ſtadiorum tertio repetita 378 millia faciunt: Eſt enim Lunaris circuitus diameter in millibus ſtadiorum 378. Si autem diametrum multiplicaveris, erit totius circuli ambitus in 756 millibus ſtadiorum. De menſura autem lunaris corporis multorum varia opinio eſt. Multi enim dicunt globum Lunæ Telluris amplitudini æqualem eſſe: & hoc argumentantur ex Eclipſi ſolis, putantes lunam ſolares radios ab omni terra auferre poſſe. Sed æquinoctiali circulo appropinquantes, de magnitudine Lunæ, ut *Martianus* ſcribit, veriſimiliora tradunt; & ex defectu ſolis rationabiliter approbant. Dicunt enim umbra Lunæ, momento ſolaris defectus, duodeviceſſimam telluris partem occultari. Sed quia omne corpus triplici umbra ſua, quam metaliter jacit, majus eſt; Lunæ corpus ſextam Terræ partem in amplitudine ſua habere colligitur. Ac per hoc, quoniam duodeviceſſima, hoc eſt, 18va totius Terræ portio, eſt in 14 millibus ſtadiorum; ſequitur ut ipſa 18va pars triplicata amplitudinem Lunaris globi perficiat. 14 autem ter ducta 42 faciunt. Quadraginta igitur duo millia ſtadiorum amplitudinem Lunæ comprehendunt; tot enim millia ſtadiorum ſextam Terræ obtinent partem. Quadraginta namque duo millia ſexies, vel ſex millia quadragies bis, 252 millia ſtadiorum cumulant. Et miraberis ſenarii numeri & ſeptenarii reciproca virtute, Lunæ atque Telluris amplitudinem comprehendi. Septem ſiquidem ſexies, vel ſex ſepties, 42, Lunæ videlicet globum; & iterum 42 ſexies, 252, terræ ſcilicet ſpatium, in gyro amplexantur. Hoſque omnes numeros in millibus ſtadiorum computari, ratio indicavit, ad cumulum perfectiſſimæ naturalium mundi corporum conſtitutionis manifeſtandum. Omnis ſiquidem perfectionis cubica ſolidaque millenarii numeri conformatio ſignificatrix eſt. Status itaque naturæ ſenario, motus ſeptenario, utriuſque autem immutabilis ratio millenario ſignificatur. Eſt enim rerum omnium ſtatus mobilis, & motus ſtabilis, æternis rationibus perfectiſſime conſtitutus. Nec ſine ratione Philoſophi hæc omnia ſtadiis metiebantur. Quinarius namque numerus ἀνακαταστικὸς, hoc eſt, in ſeipſum redire neceſſe eſt. Primus itaque quinarii cubicus motus ſtatum perficit, quinquies quinque quinques 125 paſſus. Ac per hoc non irrationabiliter, & motus mundanorum corporum & ſtatus eo numero colligitur; qui & cubicus eſt, & volubilis, & in ſeipſum revertens. Hæc de ſpatiis inferiorum mundi partium diximus, magnorum Philoſophorum ratiocinationes ſecuti; non affirmantes incunctanter ita ſe habere, ſed quæ veriſimiliora certiſque regulis propinquiora viſa ſunt proferentes, tuis petitionibus ſatisfaciendi molimine. *D.* Mihi ſufficiunt quæ à te de talibus prolata ſunt. Cæterum cui hæc vel non ſatis rata, vel non ſatis inſinuata videntur, alios aliorum quærat intellectus. Multipliciter enim, ex diverſis auctoribus, mundanæ conſtitutionis ratio tractata eſt. Verum quia de magnitudine, deque intervallis inferiorum mundi corporum, Lunæ dico ac Terræ, quæ rationi convenire inſpiciuntur inveſtigata ſunt; de ſpatiis ætheris quædam breviter velim audire; ea ſiquidem aut ſola, aut maxime, in ſpeculationibus divinis in quarta intelligibili die operationis, diſcutienda nemo ambigit. *M.* Nimium moramur in quarto die. *D.* Minus eruditis diſcereque cupientibus, naturamque rerum inveſtigantibus, ſi forte hanc noſtram diſputationem lecturi fuerint, non nimis videbitur ut arbitror: præſertim cum rationi non conveniat de inferioribus mundi partibus quædam rationabiliter tractari, ſuperiores vero omnino intactas relinqui. *M.* Jamdudum inter nos confectum eſt de ſolari globo, medio libramine graviſſimæ leviſſimæque naturæ, circulari motu, per mediam ſigniferi lineam, circa inferiora mundi ſpatia æternaliter ferri. *D.* Confectum planè certiſque rationibus ſuaſum, nec naturæ ſitus aliter fieri ſinit. *M.* De magnitudine ipſius ſolaris globi, neque ſecularium literarum eruditi, neque divinarum ſcripturarum expoſitores certam definitionem proferri permittunt. Nam & *Plinius* ſecundus, in naturali hiſtoria, & Sanctus *Baſilius*, in Hexa-

mero

mero ſuo, magnitudinem ſolis omnino prohibent definiri. Non ejus enim eſt umbra, cujus argumento experiremur, quantæ ſit magnitudinis. Nam neque telluris lunæve amplitudo inveniretur, niſi umbra earum, metaliter jacta, certis dimenſionibus extenderetur. Ac per hoc corpus ſolare, quoniam nullam umbram in infinitum progredi ſinit; ſed pro rationibus corporum, quorum umbræ ſunt, certis dimenſionibus concludit, ſuæ magnitudinis infinitatem manifeſtiſſime aperit. *D*. Nec hoc quæro, neque ab aliquo quærendum exiſtimo, (non enim oculorum conjectura prævalet, ubi ratio ſedem argumenti non habet) quanto autem ſpatio à Terra elongatur. *Juxta * primus philoſophorum, ut aiunt, *Pythagoras* interſtitium Terræ ac Lunæ in millibus ſtadiorum 126 prodidit; quod poſtmodum, ut diximus, *Eratoſthenes* ex umbra Terræ, Lunæque defectu incunctanter approbavit. Cujus inſtinctu duplici proportione ſolem à Luna in altum elongari, idem *Pythagoras* fertur tradidiſſe. Sed qua ratione illud exiſtimaverit multorum diverſa ſententia eſt.

XXXV. Veruntamen quoniam ipſe juxta rationes muſicas totius mundi fabricam & volvi, & menſurari, certis argumentationibus conatus eſt aſſerere; quod nec divina negat ſcriptura; dicens, *& concentum cœli quis dormire faciet?* poſſumus explorare non aliam ob cauſam hoc dixiſſe; niſi ut oſtenderet, in ſpatiis ſiderum, muſicorum diaſtematum rationabiles proportiones. Proinde in medio totius ſpatii, quod eſt à terra uſque ad ſublimiſſimam ſphæram, qua omnia ſenſibilia circumſcribuntur, ſolis ambitum cognoſcens, unam diapaſon à terra ad ſolem, alteram à ſole uſque ad extremum mundi ambitum, non irrationabiliter exiſtimavit. Diapaſon autem dupli proportione modulatur. Ut ergo in diatonico genere, verbi gratia in harmonia ſonorum, bis Diapaſon ex his duplo coaptatur: Prima quidem à principali principalium uſque ad μέσων, id eſt mediam: ſecunda vero ex μέση uſque ad ὑπερβολαίων, hoc eſt ultimam excellentium, protenditur. Ita & totum ſpatium à terra ad ſolem, medium quippe, & à ſole ad duodecim ſidera, hoc eſt ad extremum ſtellarum motum, rationibus harmoniæ quæ dicitur duplex diapaſon, in quadrupli proportione conſtitutum eſſe arbitratus eſt. Ac per hoc conficitur, ut diametrs terræ, tertio multiplicata, terræ ſoliſque intercapedini, quemadmodum & Lunaris circuli diametro, æqualis ſit. Proinde & in Diametro Lunaris circuli, inque Terræ ac Solis interſtitio, unum & id ipſum ſpatium menſurabitur. In utroque enim millia ſtadiorum 378 computantur. Itaque duplicato hoc numero, intercapedinem terræ extimæque ſphæræ, reperies in millibus ſtadiorum 756, & miraberis naturæ concordiam. Quot enim millia ſtadiorum ſunt in longitudine Lunaris circuli; tot ſunt in altitudine à Terra ad ſigna ſpatii: in utriſque namque 756 millia ſtadiorum colliguntur. Si vero ſolaris circuli diametrum vis cognoſcere, telluris diametrum 126 millia ſtadiorum ſepties multiplicabis, & habebis 882 millia ſtadiorum in diametro ſolaris gyri; quo numero bis ducto, ipſius gyri longitudo, colligetur, in millibus ſtadiorum mille millies 764 millia. At ſi requiris diametrum totius ſphæræ cœleſtis, tali reperies argumento. Longitudinem Lunaris gyri, hoc eſt, 756, millia ſtadiorum duplicabis; addes etiam diametrum Terræ, 126 millia ſtadiorum; & colliges diametrum ſphæræ in millibus ſtadiorum mille millies 734 millia. Quo numero bis facto, ambitus totius mundi exiſtimatur comprehendi in millibus ſtadiorum mille millies ter, ſuperadjectis etiam 266 millibus ſtadiorum, ut ſenarii numeri perfectione totus mundus concludatur. Hactenus de argumentationibus philoſophicis, mundi ſpatia inveſtigantibus. Si cui vero hęc ſuperflua videntur, cum ſacræ ſcripturæ teſtimoniis nec roborantur, nec tradita ſunt; non nos reprehendat. Nam & ille [illegible] approbare hæc ita non eſſe: ſicut nos non poſſumus affirmare ita eſſe.

XXXVI. Et quamvis in divinis ſcripturis, de talibus mundanorum corporum dimenſionibus magnitudinum & intervallorum, nihil definitum reperiatur: Eccleſiaſtes enim *altitudinem*, inquit, *cœli & longitudinem Terræ & profundum abyſſi quis menſus eſt?* ubi plus allegoriam quam hiſtoriam intelligendam exiſtimarim: Non enim mundum iſtum ultra intelligentiam rationabilis naturæ conſtitutum dixerim, cum propter eam factus ſit: divina tamen auctoritas rationes rerum viſibilium & inviſibilium non ſolum non prohibet, verum etiam hortatur inveſtigari. *Inviſibilia enim ejus*, ait Apoſtolus, *à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur*. Non parvus itaque gradus eſt, ſed magnus & valde utilis ſenſibilium rerum notitia, ad intelligibilium intelligentiam. Ut enim per ſenſum pervenitur ad intellectum; ita per creaturam reditur ad Deum. Nam non ſicut irrationabilia animalia, ſolam ſuperficiem rerum viſibilium oportet nos intueri: verum

etiam de his, quæ corporeo ſenſu percipimus, rationem reddere debemus. Acutius videt aquila ſpeciem ſolis, acutius videt ſapiens homo ſitum illius, & motum per loca & tempora. Quod ſi homo non peccaret, inque ſimilitudinem jumentorum caderet: num poſſeſſionis ſuæ, mundi hujus, perfectos terminos ignoraret, quos naturæ legibus juſtiſſime regeret? Oportebat enim alium angelum eſſe, qui in creaturis ſenſibilibus Deum laudaret: qui nec poſt delictum naturæ dignitatem omnino perdidit. Manet enim in eo rationabilis motus, quo rerum notitiam appetit, neque falli vult quamvis in multis fallatur, non tamen in omnibus. Et ſi duo veſtimenta Chriſti ſunt, tempore transformationis ipſius, candida ſicut nix; divinorum videlicet eloquiorum litera, & viſibilium rerum ſpecies ſenſibilis: cur jubemur unum veſtimentum diligenter tangere, ut eum cujus veſtimentum eſt mereamur invenire; alterum vero, id eſt creaturam viſibilem, prohibemur inquirere? & quomodo, & quibus rationibus contextum ſit, non ſatis video. Nam & *Abraham*, non per literas ſcripturæ, quæ nondum confecta fuerat, verum converſione ſiderum Deum cognovit. An forte ſimpliciter, ſicut & cætera animalia, ſolas ſpecies ſiderum aſpiciebat, non autem rationes eorum intelligere poterat? non temere hoc de magno & ſapienti theologo auſim dicere. Et ſi quis nobis in culpam reputaverit, quod philoſophicis ratiocinationibus uſi ſumus; videat populum Dei Ægypto fugientem, ejuſque divino conſilio admonitum ſpolia ferentem, ipſiſque ſpoliis irreprehenſibiliter utentem. Præſertim cum & ipſi mundanæ ſapientiæ periti non in hoc reprehenſibiles facti ſunt, quaſi in rationibus viſibilis creaturæ errarint, ſed quia auctorem ipſius naturæ non ſatis ultra eam quæſierint, cum creatorem ex creatura deberent invenire; quod ſolus *Plato* legitur feciſſe. Si vero præfatæ mundanorum corporum, eorumque interſtitiorum dimenſiones propterea incredibiles alicui videntur; quoniam ipſa corpora majoris amplitudinis eſſe cogitantur à multis, quam ut prædictis ſtadiorum numeris poſſint comprehendi: intentus legat arcæ *Noæ* menſuras, cujus trecentorum cubitorum erat longitudo, quinquaginta cubitorum latitudo, triginta cubitorum altitudo; & videat quomodo, in tam parvo ſpatio cubitorum, ex omnibus animantibus mundis ſeptena & ſeptena, ex immundis vero duo & duo poterant comprehendi cum alimoniis ſuis; inſuper etiam *Noæ* cum filiis & uxoribus: præſertim ſi ipſe cubitus, teſte Sancto *Auguſtino*, quo & arca *Noæ*, & arca Teſtamenti & tabernaculum, cæteraque veteris Teſtamenti myſtica opera menſurata ſunt, non amplius quam duarum palmarum ſemis menſuram obtinuerit: ipſaque palma à ſummitate pollicis uſque ad ſummitatem minimi digiti menſurabatur. Plus ergo tenet divina virtus & naturarum ratio, quam quod machinatur humana cogitatio. Et ne videamur ad divinæ virtutis miracula confugere, tanquam non valentes rationibus naturæ quod ſuademus affirmare; non aliter cogitas, ut, arbitror, terram in medio mundanæ ſphæræ poſitam, quàm vides centrum in fundo cujuſdam circuli ſeu globi; imum ſiquidem, mediumque in creaturis obtinet locum. *D.* Non aliter, una vero eademque ratione. *M.* Nec alio modo partes ſigniferi deduci ad Terram, niſi eo quo lineæ in circulo ad centrum. *D.* Æquali lege. *M.* Et quamvis non ejuſdem ſpatii ſint in ſignifero & in tellure, idem tamen ductus rationabilium linearum, & eædem partes à ſummo uſque deorſum. *D.* Prorſus. *M.* Quod autem de partibus intelligitur: id ipſum de ſtadiis æſtimandum non negas. *D.* Imo aſſero. *M.* In tantum ergo ſeu partes ſeu ſtadia centro terræ appropinquant, in quantum anguſtioris latitudinis ſunt: è contrario autem, in quantum elongantur à terra, in tantum propagantur ſpatia. *D.* Non aliter circularis ſinit figura. *M.* Quid itaque tibi videtur de cenſoribus Terræ per partes & ſtadia, cæteraque intervalla, quos Græci geometricos vocant, num arbitraris eos terram menſuraſſe pedibus, aut paſſibus, cubitove, ſeu ſimilibus menſuris? *D.* Non facile hoc crediderim fieri poſſe, in tanta diverſitate montium & vallium. Nam & camporum planities tantæ æqualitatis non eſt, ut ſimili progreſſu poſſit menſurari. Terra ſiquidem, non ſolum gravitate ponderis, verum etiam cauſa inæqualitatis partium ſuarum, infimum in naturis poſſidet locum: ſimilitudo namque partium facit ordinem elementorum: ſimiliora enim ſuis ſibi partibus, altiora ſunt etiam ſuis ſedibus. *M.* Fortaſſis ergo corporeo viſu. *D.* Ne id quidem; fallit enim ſenſus, ejuſque judicio nihil eſt committendum: exterior ſiquidem ſenſus quamvis rationi non renunciat, niſi quod extrinſecus patiatur; interioris tamen judicium, de his quæ per corpus recipit, ſæpe fallitur; fractum in aqua remum, duplicem lunam ſeu candelam, ſeu aliud quid, per prævaricationem ſenſus, hoc eſt, per radiorum, qui ex pupillis

oculorum

oculorum ſparguntur, ſegregationem, geminatum exiſtimans. *M.* Quomodo ergo metiebantur? *D.* Virga prius, ut aiunt, geometrica, quam Græci radium vocant; quæ quinque paſſus cubico motu multiplicans, hoc eſt, quinquies quinque quinquies, unum ſtadium menſurabat. Uno autem ſtadio reperto, facile erat multa ſtadia, per plana Ægypti, quæ mater talium dimenſionum dicitur, invenire. *M.* Quomodo præter Ægyptum terræ partes, tanta inæqualitate ad menſurandum difficiles, explorabant? *D.* Non, ut aiunt, pedibus, neque radiis, ſed ſola rationis argumentatione; horologiis videlicet, ex umbrarum ſimilitudine, ſingularum partium intercapedinem incunctanter invenientes. Tantum namque una pars, hoc eſt, quotidianus ſolis in ſignifero progreſſus, in terra patet, quantum ſimilitudo umbrarum horologii obtinet. *M.* Latitudinem ergo partium & ſtadiorum ex menſura qua terram attingunt, colligebant. *D.* Nec ſic exiſtimabant; ſed primum altiſſimos montes menſurantes, quot millibus ſtadiorum ex terræ planitie in altum erigerentur; verbi gratia Olympum, cujus verticem decem millibus ſtadiorum autumant ſublimari, Pindum, Rhodopen, Acroceraunia, Atlantem, veluti lineam quandam rationabili ductu de ſummitatibus montium in aeris ſpatia porrectorum, extendere inchoabant; eamque æquali ſemper à Terra intervallo, inſtar rotundiſſimi circuli, circumferentes, donec ad eundem locum, quo cœperat, perveniret; æquis undique ſpatiis telluris ambitum mentis contuitu perſpexere. *M.* Dimenſiones geometricas talibus argumentis ita primo repertas non contradixerim. Ac per hoc ſtadia illa, quæ prope terram veluti anguſta putabantur, paulatim juxta montium altitudinem telluris ſuperficie elongata, non jam ſtricta, & ad amplitudinem terrenæ molis ambiendam incommoda: ſed dum ſint eadem & juxta terram, & ab ea longius prædictis ſpatiis remota, irrationabilium cogitationum falſa imaginatione abjecta, ſufficiunt. Hinc eſt quod Plinius amplitudinem Terræ, ducta rationabili linea, geographica ſpeculatione, per cacumina altiſſimorum montium, menſurandam exiſtimat; aliter enim circularis dimenſio Telluris non proveniret. *D.* Satis de his eſt actum. *M.* Redeamus itaque ad ſcripturam. *D.* Tempus invitat. *M.* *Fiant*, inquit, *luminaria in firmamento cœli, & dividant diem ac noctem.* Ac ſi plane diceretur, luminaria quæ in firmamento cœli facta ſunt, dividant inter ſe diem ac noctem: quod Pſalmiſta declarat, dicens. *Qui fecit luminaria magna; ſolem in poteſtatem diei, Lunam & ſtellas in poteſtatem noctis.* Non quod dies & nox ſemper non ſint circa ambitum telluris; ſed quod ubicunque Sol præſens eſt, ſemper illuminandi poteſtatem habet; ubi autem abſens eſt, Lunæ ſtellarumque ſplendor umbrarum caliginem, ne omnino animalium obtutibus impenetrabilis ſit, raram lugubremque facit. *Et ſint in ſigna & tempora, & dies & annos.* Signa intelligimus in hoc loco non ſidera, ſed præſagia quædam futuræ ſerenitatis, ſeu tempeſtatis; quæ maxime ex coloribus cœleſtium luminarium ſolent habere experimentum. Tempora autem vocat generaliter curſus & reditus ſiderum, certis morarum intervallis, ad eundem motum, ſitumque locorum divina providentia revocatos, naturali dierum annorumque revolutione. *Et luceant in firmamento cœli.* Siquidem nullum ſidus defectum ſui luminis patitur; ſed ſemper omnia in æthereis ſpatiis, abſque ulla obumbratione, refulgent. Excepto Lunæ globo; qui quando in regionem umbræ deſcendit, ſolari radio deſertus, videtur obſcurari: propterea ait, *& luceant in firmamento cœli, & illuminent terram. Et factum eſt ita.* In cauſis videlicet originalibus, ex quibus in ſpecies proprias, & quantitates, & intervalla, & motus, & ſplendores proceſſere. Propterea ſequitur cauſarum in ſpecies proceſſio. *Fecitque Deus duo magna luminaria; luminare majus ut praeſſet diei,* ſolem videlicet, cujus præſentia diem efficit; *et luminare minus* (Lunam videlicet dicit, cujus & quantitas, & lux incomparabiliter à ſole ſuperatur) *ut praeſſet nocti.* Luna ſiquidem ab octava uſque ad viceſſimam ſecundam, aut totam noctem, circa plenilunium in æquinoctiis, aut partem ejus cæteris temporibus illuminat. Quum vero, dum ſit in coitu ſolis, aut hinc inde propinquis partibus, noctis tenebras luce ſua penetrare non ſinitur; ſuccurrunt ſtellæ, quarum claritate umbrarum denſitas rareſcit: propterea dicit, *et luminare minus ut praeſſet nocti, et ſtellas. Et poſuit eas,* ſtellas videlicet, *in firmamento cœli,* ac ſi dixiſſet, fixit eas in firmamento cœli. De choris namque ſiderum hoc dictum intelligimus; qui quamvis cum mundo volvantur, fixi tamen in iiſdem ſedibus ſemper permanent, etſi ſtante mundo chori ſiderum ſolum circumvehantur, ut quidam philoſophorum volunt, ordo autem, ac ſeries ſtellarum ſtabiliſque poſitio non tranſmutatur. *Ut lucerent ſuper terram.* Naturæ ordinem pulchre deſcribit ſcriptura;

Quamvis

Quamvis enim cœleſtia luminaria ſub terris lucere humana opinione putentur; rerum tamen ratio incunctanter edocet, nullam naturam terra inferiorem poſſe eſſe. Medium ſiquidem, infimumque totius mundanæ conſtitutionis obtinet locum: ac per hoc nulla corporea creatura infra eam intelligitur. Proinde omnia mundi ſpatia & corpora, quæ circa Terram undique ſunt, ſive mobilia ſint, ſive ſtantia, ſuper eam naturaliter creata ſunt: ideoque ait, *ut lucerent ſuper Terram.* Ubicunque enim luxerint, ſive infra horizontem in inferiori hemiſphærio, ut humanus exiſtimat uſus; ſive ſupra horizontem, in ſuperiori hemiſphærio, quod ideo ſuperius dicitur, quia in eo ſidera hominibus apparent; naturali rerum ſitu ſuper terram lucent. *Et præeſſent diei & nocti.* Hoc ſuperius expoſitum eſt. *Et dividerent lucem à tenebris*; id eſt, ut ſegregarent noctem & diem; ut ſole apparente dies eſſet, Luna vero ac ſtellis, nox. Et notandum quod iſta diviſio lucis atque tenebrarum, non in ipſis luminaribus ſit, ſed in terra habitantibus. Illa enim ſemper lucent, & ſemper eis dies eſt, nullamque noctem patiuntur. Sedes namque eorum, abſque ulla intermiſſione, & ſua & ſolari luce reſplendent, nec minus interdiu, quam noctu claritatis ſuæ gratiam mundo diſtribuentia. Terrenis itaque habitatoribus, quibus per viciſſitudines dies noctesque proveniunt, cœleſtia luminaria lucem dividunt à tenebris. Aſſidua namque circumvolutione circa telluris ambitum, alibi lucem præſtant, alibi auferunt. Ut enim nil aliud eſt dies, niſi lucis præſentia; ita nil aliud nox præter ipſius abſentiam: ideoque etiam lucidiſſima nox, quoniam non omnino tenebras expellit, noctis nomen non amittit. Sed jam, quantum brevitas exigit, de quarta die ſatis eſt dictum. Ideoque de opinionibus quintæ intelligibilis lucis quædam dicenda ſunt. *D.* Ita conſequens ordo rerum expetit.

XXXVIII. *M.* Dixit etiam Deus, *Producant aquæ reptile animæ viventis, & volatile ſuper terram ſub firmamento cœli.* Prædictis quatuor diebus conditionis naturarum, nulla commemoratio animæ legitur, neque ſimpliciter tantum & abſolute, neque cum additamento viventis: & cur hoc, non immerito quæritur. Denique de hac rerum theoria diverſa multorum ſententia eſt. Sunt enim qui dicunt elementa hujus mundi, cœlum dico cum ſuis aſtris, ætheraque cum planetis, aera cum ſuis nubibus, ventorumque ſpiritibus, fulgoribus etiam, cæteriſque perturbationibus, aquam quoque, motumque ipſius fluctivagum, terram ſimiliter cum omnibus herbis arboribuſque, non ſolum anima, verum etiam omni ſpecie vitæ omnino carere. Ideoque, ut aiunt, in operibus quatuor primorum dierum, nullius animæ ſeu vitæ ſignificatio introducitur. Plato vero, philoſophorum ſummus, & qui circa eum ſunt, non ſolum generalem vitam mundi aſſerunt; verum etiam nullam ſpeciem corporibus adhærentem, neque ullum corpus vita privari fatentur: ipſamque vitam, ſeu generalem, ſeu ſpecialem, vocare animam fiducialiter auſi ſunt. Quorum ſententiæ ſummi expoſitores divinæ Scripturæ favent; herbas, & ligna, cunctaque de terra orientia vivere affirmantes. Neque aliter rerum natura ſinit. Si enim nulla materia eſt, quæ ſine ſpecie corpus efficiat, & nulla ſpecies ſine ſubſtantia propria ſubſiſtit; nulla autem ſubſtantia vitali motu, qui eam contineat, & ſubſiſtere faciat, expers eſſe poteſt; (omne enim quod naturaliter movetur ex vita quadam motus ſui principium ſumit;) neceſſario ſequitur, ut omnis creatura aut per ſeipſam vita ſit, aut vitæ particeps, & quodammodo vivens, ſive in ea motus vitæ manifeſte appareat, ſive non appareat: veruntamen latenter adminiſtrari per vitam ſpecies ipſa ſenſibilis indicat. Audi *Auguſtinum* in libro de vera religione. "Si quæ-
"ritur, inquit, quis inſtituerit corpus, ille quæratur qui eſt omnium ſpecioſiſſimus.
"Omnis enim ſpecies ab illo eſt; quis autem eſt hic niſi unus Deus, una veritas, una
"ſalus omnium, & prima atque ſumma eſſentia, ex qua eſt omne, quicquid eſt, in
"quantum eſt? quia in quantum eſt, quicquid eſt bonum eſt; & ideo ex Deo non eſt
"mors. Nam ſi ea quæ moriuntur penitus morerentur, ad nihilum ſine dubio perveni-
"rent; ſed tantum moriuntur, quanto minus eſſentiæ participant. Quod brevius
"ita dici poteſt, tanto magis moriuntur, quanto minus ſunt. Corpus autem minus eſt,
"quam vita quælibet, quoniam quantulumcunque manet in ſpecie, per vitam manet;
"ſive qua unumquodque animal, ſive qua univerſa natura mundi adminiſtratur. Ut enim nullum corpus eſt, quod propria ſpecie non continetur; ita nulla ſpecies eſt, quæ cujuſpiam vitæ virtute non regitur. Proinde ſi omnia corpora naturaliter conſtituta quadam ſpecie vitæ adminiſtrantur, omniſque ſpecies genus ſuum appetit, omne autem genus à generaliſſima ſubſtantia originem ducit; omnem ſpeciem vitæ, quæ diverſorum corporum numeroſitatem continet, ad generaliſſimam quandam vitam recurrere

neceſſe

neceſſe eſt, cujus participatione ſpecificatur. Hæc autem generaliſſima vita, à ſapientibus *mundi* univerſaliſſima *anima*, totum quod intra cœleſtis ſphæræ ambitum comprehenditur per ſpecies ſuas miniſtrans, vocatur: divinæ vero ſophiæ ſpeculatores *communem vitam* appellant; quæ dum ſit particeps illius vitæ quæ per ſe ſubſtantialis eſt, omniſque vitæ fons & creatrix, ſuis diviſionibus viſibilium vitas, juxta divinam ordinationem, diſtribuit; quemadmodum Sol iſte ſenſibus notus radios ſuos ubique diffundit: non tamen ita vita in omnia pervenit, ſicut ſolares radii: illi ſiquidem non omnia penetrant; interiora etenim multorum corporum non tranſeunt: vitæ vero nulla creatura, ſeu ſenſibilis, ſeu intelligibilis, expers eſſe poteſt. Nam & corpora, quæ noſtris ſenſibus videntur veluti mortua, non omnino vita relinquuntur. Ut enim illorum compoſitio atque formatio adminiſtratione propriæ vitæ, ita etiam ſolutio, & infirmitas, & reditus in ea ex quibus deducta ſunt, ejuſdem obſequio peragitur. Semina ſiquidem terræ commendata, *niſi prius moriantur, non reviviſcunt*: & mors illorum ſolutio materiæ & ſpeciei eſt; eademque vita quæ vivificat vim ſeminum, & per vim ſemina priuſquam ſolvantur, in ſolutione non deſerit; ſed iis ſemper adhæret, imo etiam ea ſolvit: moxque, nulla mora interſtante, vivificare, hoc eſt, in eandem ſpeciem revocare, incipit. Ubi enim eſſet illa vita, ſolutionis corporis tempore, niſi in ipſo ſoluto? ut enim illa cum compacto non compingitur, ita cum ſoluto non ſolvitur, neque cum renaſcente renaſcitur; nec plus vegetat totum ſimul conjunctum, quàm in partes disjunctum; neque major, id eſt potentior, in toto quam in parte: ejuſdem namque regiminis eſt in cunctis. Ipſa etiam ſolutio, quę mors corporis dicitur, noſtris ſenſibus & materiæ ſolutio eſt, non ipſi naturæ, quæ inſeparabilis eſt in ſeipſa, & ſimul & ſemper eſt, nec ſpatiis locorum, & temporum ſegregatur. Homo ſiquidem non deſinit eſſe homo; homo autem corpus & anima eſt. Si autem ſemper homo, ſemper igitur anima & corpus: & quamvis partes hominis à ſe invicem ſegregentur, anima enim deſerit uſitatum, poſt generationem ſui corporis, regimen; qua deſerente corpus ſolvitur, parteſque illius propriis elementorum ſedibus redduntur: naturali tamen ratione & partes ad totum referri non deſinunt ſemper & inſeparabiliter, & totum ad partes: relationis ſiquidem ratio nunquam poteſt perire. Proinde quod corporeo ſenſui videtur ſegregari, altiori rerum ſpeculatione, ſemper ſimul & inſeparabiliter ſubſiſtere neceſſe eſt. Nam & corpus humanum, ſive vivum, ſive mortuum, corpus hominis eſt: ſimiliter anima humana, ſive corpus ſuum ſimul collectum regat, ſive in partes diſſolutum ut videtur, ſenſibus regere deſinat, anima tamen hominis eſſe non ceſſat. Ac per hoc datur intelligi, altiori rerum intimatione, non minus eam adminiſtrare corpus per elementa diſperſum, quam una compagine membrorum conjunctum; quod vera ratio indubitanter edocet. Si enim anima ſpiritus eſt, per ſe omni corporea craſſitudine carens; ipſa quoque elementa, in quæ corpus ſolvitur, quantum per ſe ſimpliciter ſubſiſtunt, ſpirituali naturæ proxima ſunt: quid mirum ſi incorporea anima partes corporis ſui in primis ſibi naturis cuſtoditas rexerit? facilius enim ſimilia ſibi, quam diſſimilia poteſt attingere. Diſſimilia autem ſunt ſibi craſſa, & corruptibilia corpora; ſimilia vero tenuiſſima, & nullo modo corruptioni obnoxia. Non enim credendum eſt corporeas partes, ex compagine ſpiſſi corporis diſſolutas, in ipſis elementis, in quibus ſ[illegible]vantur, craſſitudinem ſuam non deſerere; & non in ipſorum elementorum leviſſ[illegible]as, ſpiritualeſque qualitates tranſire, non ut penitus non corpora, ſed ut ſpiri[illegible]alia corpora, ſicut & ipſa ſint elementa: quod etiam viventis adhuc corporis argumento promtiſſime vales approbare. Partium ſiquidem ipſius quædam quidem ponderoſæ ſunt, & in craſſitudinem denſatæ; ut ſunt oſſa, carnes, nervi quoque, ac venæ, omnes etiam humores, quibus moles tota irrigatur, & nutritur, & fabricatur: hæc enim omnia, ex aquatili, terrenaque qualitate in conſti[illegible]utionem corporis ſumuntur. Quædam vero leviſſimæ, nulloque gravitatis, ſeu craſſitudinis pondere impeditæ, quaqua verſum, prout anima juſſerit, nulla mora interſtante, confeſtim perveniunt; ut eſt viſus, & auditus; quas partes corporis eſſe ex igne & aere deductas nemo recte philoſophantium abnegarit. Eſt enim, ut ait Sanctus Auguſtinus, *luminoſum aliquid in oculis; aereum quiddam mobile & ſonorum in auribus.* Viſus ſiquidem eſt lux quædam, ex cordis igne primum naſcens, deindeque in ſummitatem verticis aſcendens, in eam videlicet partem, quæ à Græcis dicitur μῆνιγξ, à Latinis vero membranula, quæ cerebrum & ambitur & cuſtoditur, per quoſdam poros ad ſupercilia pupillaſque oculorum derivata, unde velociſſimo impetu, ſolarium radiorum inſtar, foras

tas proſiliens, prius propinqua loca & corpora, ſeu longiſſime conſtituta, tanta velocitate attingit, quam palpebra oculorum & tautonis ſupercilia. Auditus quoque eſt ſubtiliſſimus quidam tinnitus, qui ex pulmonum ſpiritu primo procedens, ſurſumque in prædictam capitis partem conſurgens, per ſuos occultos meatus, in aurium cocleas diffuſus, foras erumpit, viciniſque partibus aeris ſeu longius poſitis ſe miſcens, quicquid in eo ſonuerit, abſque ulla tarditate, recipere feſtinat. Has itaque partes corporis ſubtiliſſimas, ſpiritualibuſque naturis vicinas, quamvis ex interioribus ſpiſſæ molis originem attrahant, foras tamen in tantum porriguntur, ut longe extra eam æſtimentur ſeparari. Extenditur enim viſus ad recipiendas viſibilium rerum colorabiles ſpecies: extenditur auditus ad vocum, ſeu aliorum ſonituum, percuſſione aeris erumpentium, proſodias, quas formas coloreſque vocum dicimus in ſe imaginandas. Cæteri enim tres ſenſus intra terminos corporis contineri videntur: quamvis olfaciendi ſenſus foris protendi, non incongrue, ut arbitror, exiſtimetur. Hoc autem totum in ſeipſa ſimplex, omnique corporali quantitate, localibuſque ſpatiis anima carens, in corpore quod regit ſua præſentia peragit. Et dum ipſa nullo loco contineatur, locales tamen partes ſui corporis, ubicunque ſint, vivificat atque gubernat. Non enim cumulo carnalium membrorum localiter concluditur, nec cum ſenſibus foras porrectis localiter porrigitur. Adeſt autem potentialiter ad recipiendas phantaſias, quæ in ſenſuum ſuorum inſtrumentis, ubicunque ſint, formantur. Quo argumento naturalis virtutis ipſius, & illocalitatis magnitudo cognoſcitur. Uno ſiquidem eodemque temporis momento, & ſiderum in radiis oculorum per æthera ſparſis, & vocum in auditu per aera diffuſo, & odorum in olfactu, ſeu intra corpus, ſeu extra, & ſaporum in guſtu, in tactu quoque omnium quæ tactui accidunt phantaſias, hoc eſt imagines, primum quidem nullis temporum morulis, mirabili celeritate, ex corporalibus numeris in ſenſualibus formatas ſentit, per occurſores recipit, per progreſſores inducit, per recordabiles memoriæ commendat, per rationabiles ordinat, per intellectuales approbat, aut improbat, ſecundum regulas divinorum numerorum, qui ſupra eam ſunt: quorum exemplaria perſpiciens, & de numeris intra ſeipſam conſtitutis judicat, deque corporalibus & ſenſualibus, qui utrique extra ſe ſunt. Octo ſiquidem numerorum ordines ratio invenit: quorum primus & ſummus eſt ſupra intellectum in æternis cauſis, ſecundum quem diſcernit anima rationalis omnia: ſicut ait Apoſtolus, *ſpiritualis homo judicat omnia, ipſe autem a nemine judicatur*: duo quoque omnino & extra & infra animam ſunt: quorum quidem unus & extimus in corporibus eſt, ex quibus corporei ſenſus formantur, in quibus phantaſiæ fiunt: alter in ipſis corporeis ſenſibus formatur, & ipſe eſt phantaſiarum primus ordo, in inſtrumentis ſenſuum conſtitutus: in oculis dico & auribus cæteriſque ſenſuum ſedibus: in ipſa vero anima quinque numeri computantur naturaliter inſiti: occurſores qui primum occurrunt phantaſiis, eaſque recipiunt; poſt hos progreſſores, veluti duces quidam, ad urbem memoriæ; ad quam dum phantaſiæ pervenerint, à recordabilibus introducuntur: deinde rationabiles per urbem diſtribuunt, prout intellectuales juſſerint; turma ſiquidem phantaſtica veniens per viſum ſpecialiter in memoria poſſidet locum. Similiter per auditum, cæteroſque ſenſus intrantes, ſuis ſedibus in eadem urbe recipiuntur. De quibus omnibus quiſquis plenius ſcire deſiderat, legat magnum Auguſtinum in *ſexto de Muſica*, & in *libris Confeſſionum*; Magnumque Gregorium Nyſſenum *in ſermone de imagine*. Quid ergo mirum, ſi anima rationalis, poſt ſolutionem corporis ſui, in partibus ejus, per elementa diffuſis aliquid agat, occulta naturali adminiſtratione, omnique corporeo ſenſu remota? quandoquidem & in vivente adhuc corpore ſimulque collecto, quantum ſenſibus videtur, non ſolum in cumulo membrorum, verum etiam in ſenſibus longe ab ipſo porrectis, regiminis ſui virtutem exercet.

XXXIX. Sed redeamus ad generaliſſimæ vitæ conſiderationem, cujus manifeſtandæ poteſtatis in corporibus gratia, hæc introducta ſunt de rationabili vita; non autem de omni vita quæcunque corpus adminiſtrat: hoc autem dico propter irrationabilium animalium animas, de quibus multorum varia ſententia eſt. Alii namque dicunt eas poſt corporis interitum vivere: alii vero cum corporibus interire, nec diutius manere. De qua quæſtione pauca paulo poſt dicemus. Generaliſſima igitur vitæ prima maximaque diviſio eſt, in eam differentiam, quæ rationabilem ab irrationabili ſegregat: & rationalis quidem vita angelis hominibuſque diſtributa eſt; ſed in angelis, veluti ſpecialis ſignificationis cauſa, intellectualis dicitur: in hominibus vero rationalis.

Veruntamen,

Veruntamen, conſulta veritate, & in angelis, & in hominibus intellectualis, & rationalis eſt: ideoque communiter de iis prædicatur vita intellectualis & rationalis: ad differentiam tamen relinquitur, ut ipſa vita intellectus in angelis, in hominibus anima vocitetur. Non enim ratio mihi occurrit, quæ prohibeat angelicam vitam animam vocari rationalem; quemadmodum non prohibet humanam rationalem intellectum: præſertim dum angeli cœleſtia ſua corpora, in quibus ſæpe apparent, poſſident: ac per hoc ſi corpora habere perhibentur, quid obſtat ne illorum vita anima dicatur ignoro, niſi, ut prædiximus, ſola vocabulorum differentia: quo modo & angelos ad imaginem Dei factos non dubitamus. Ubi enim eſt ratio & intellectus, ibi imaginem Dei deeſſe nullo modo crediderim. Solum tamen *hominem ad imaginem Dei factum* manifeſtè divina perhibet ſcriptura. De Platone ſileo, ne videar ſectam illius ſequi, qui definit *angelos eſſe animalia rationabilia immortalia*. Ad differentiam ergo humanæ naturæ ab angelica ſubſtantia, relictæ ſunt hæ ſignificationes, anima videlicet rationalis, & imago Dei. Irrationabilis autem vita diſtribuitur in eam quæ ſenſum participat, inque eam quæ eo caret; & una quidem omnibus animalibus ſentiendi virtutem habentibus diſtribuitur, altera vero omni ſenſu carentibus materiis, quæ ſpecies vitæ herbarum lignorumque donari perhibetur, & infra quam nullam ſpeciem vitæ ratio invenit. Proinde creatæ vitæ quatuor differentiæ in quatuor ſpeciebus colliguntur: Intellectualis in angelis, rationalis in hominibus, ſenſualis in beſtiis, inſenſualis in germinibus cæteriſque corporibus, in quibus ſola ſpecies veſtigium vitæ manifeſtat, ut ſunt quatuor mundi elementa, ſive ſimplicia ſint per ſe, ſive compoſita: terram dico, aquam, aera, ætheraque: ac per hoc non immerito dicitur *homo creaturarum omnium officina*, quoniam in ipſo univerſalis creatura continetur. Intelligit quidem ut angelus, ratiocinatur ut homo, ſentit ut animal irrationale, vivit ut germen, corpore animaque ſubſiſtit, nullius creaturæ expers; extra hæc enim nullam creaturam invenis. Sed fortaſſis quis dixerit, hæc omnia in angelo quoque contineri; cui reſpondeo ſenſum animalibus diſtributum non poſſe ſubſiſtere, niſi in corpore ex quatuor elementis conſtituto. Non enim erit viſus, ubi non eſt ignis, neque auditus ſi aer deſit, humore ſubtracto nec olfactus remanebit, nec guſtus, terræ abſentia totum abſtrahit tactum. Corpora vero angelica ſimplicia, ſpiritualiaque ſunt, omnique exteriori ſenſu carentia. Non enim ſenſibilium rerum notitiam per phantaſias corporum accipiunt, ſed omnem corporalem creaturam in cauſis ſuis ſpiritualibus ſpiritualiter perſpiciunt, quemadmodum viſuri ſumus cum ad æqualitatem naturæ eorum tranſmutabimur. Senſu itaque corporeo carent angeli, quia ſuper ipſum ſunt: ac per hoc totius irrationabilis vitæ expertes, ſive ſenſualis, ſive omni ſenſu privatæ, compoſitis corruptibilibuſque corporibus non gravantur. Proinde multa reperies in homine, quæ nequaquam natura recipit angelica, non autem ſubſiſtit in angelo ſeu in alia creatura, quod naturaliter homini non inſit. Et ne dicas, ſi ergo omnis ſpecies vitę in homine eſt, non unam, ſed multas, & à ſe differentes vitas continet, habens irrationalem & rationalem, ſenſualem ſimul & germinalem. Intuere diligentius humanæ animæ potentias, quæ dum ſit unius ejuſdemque ſubſiſtentiæ, & virtutis, & operationis in omnibus ſimul corporibus humanis, & generaliter, & in ſingulis ſpecialiter: cunctos tamen vitales motus, adminiſtrationeſque in corpore ſuo, intra, ſeu extra, poteſt peragere. Siquidem ultra corporeos ſenſus & ratiocinatur & intelligit, ut angelica vita; in ſenſibus corporeis ſentiendi vim exercet ſimilitudine irrationabilium, ſuam rationabilitatem non deſerens; nutrit, & auget corpus ſuum, ut illa quæ ſenſu caret, herbaſque ac ligna penetrat; ubique in ſe ipſa tota, & in omnibus tota, totos ſenſus ſuos cuſtodit. In oſſibus ergo, & unguibus, & capillis vim germinalis vitæ aperit; quæ partes noſtri corporis, quoniam aeri perviæ non ſunt, nullum ſenſum participant. In quinquepertito ſenſuum inſtrumento irrationabili vitæ communicat, quæ animalium ratione carentium propria ſubſiſtit. In his omnibus per ſe ipſam quamvis ſæpe irrationabiliter moveatur, rationē ſua carere natura non ſinit. Omne autem quod poteſt, præter has prædictas virtutes vivificandi ſcilicet nutriendique, ac ſentiendi per ſenſus, ſive agat, ſive patiatur, extra corpus ſuum agere vel pati recta ratione cognoſcitur. His itaque de diviſionibus deque differentiis generaliſſimæ vitæ, præcognitis, ad prædictæ quæſtionis reſerationem, quantum datur nobis intelligi, redeamus: quoniam ipſius occaſione hæc de generali anima, ſeu vita interpoſita ſunt.

XL. Eſt enim quæſitum quare in operibus quatuor primordialium dierum, nullius

vitæ ſeu animæ commemoratio facta ſit. Quinto autem die ſubito erumpens ſcriptura, *producant*, inquit, *aquæ reptile animæ viventis*: nec ſimpliciter dixit *reptile animæ*, ſed cum additamento *viventis*, quaſi anima non ſit vivens. Et eſt cauſa, ut opinor, ſpecies illa, quam in diviſionibus generalis vitæ extimam poſuimus. Et merito, quoniam omnis intellectus & rationis expers eſſe ſubtili naturarum indagatione reperitur: ac veluti nulla vita, ſeu anima, ſeu vivens anima ſit, ſiletur à ſcriptura; ut intelligamus eam noviſſimam & imperfectiſſimam eſſentialiter creatæ vitæ participationem. Ac per hoc plus inter corporales numeros, quam inter vitales connumerandum, divina ſanxit auctoritas. Recte igitur in operibus quatuor dierum, in quibus ſpecies cœleſtium terreſtriumque eſſentiarum ex cauſis primordialibus producuntur in apertum, & perfectionem ſuæ formationis accipiunt; hujus vitalis motus nulla ſignificatio interpoſita eſt; nam & in tertia die ſiletur, in qua herbarum lignorumque germinatio de terra præcipitur; in quibus adminiſtrationis ſuæ virtutem corporeis ſenſibus manifeſtat. Non quod ipſa ſpecies vitæ in natura rerum proportionaliter ſubſiſtendi locum non obtineat: non enim parvipendenda eſt vis illa naturalis, quæ omnia, quæ terræ radicitus inhærent, & ex terra oriuntur, ſecundum infinitam numeroſitatem ſurculorum herbarumque, & nutrit & auget; inque ſpecies proprias, juxta ſingulorum generum ſimilitudinem, & naturalem conſequentiam florum, fructuum, ſeminum, per numeros locorum, & temporum producit. Verum quoniam extra corpus nil agere prævalet, nec perfectæ vitæ, corporibuſque abſolutæ, virtutem in ſe manifeſtat; in numeris corporalis naturæ potius, quam in ſpeciebus generalis vitæ, divina, ut prædiximus, auctoritate deputata eſt. Et quoniam ipſa per ſe, germinalis videlicet vita, ſine altioris vitæ, ſenſualis dico & rationalis, communione poteſt intelligi; rationalis vero & ſenſualis abſque illa nullum corpus vegetare naturaliter ſinuntur; donec in ſuperioribus animarum viventium formis inſinuaretur, à ſacra ſcriptura reſervata eſt. Anima ſiquidem omni ſenſu carens, motu quoque vitali veluti omnino carere videtur: Ac per hoc anima ſolummodo dicitur, non autem vivens anima. Nec hoc mirum: ſi enim in infantibus in utero conceptis, aut ex utero egredientibus talis anima exiſtimatur, veluti rationis intelligentiæque omnino expers, cum & rationabilis & intellectibilis ſit, quamvis rationis & intellectus indicia in recentibus adhuc & imperfectis corporis particulis non poſſit manifeſtare: quanto magis anima illa, intelligentiæ viribus & rationis & ſenſus naturaliter deſtituta, non immerito animæ viventis vocabulo non debuit in Scriptura ſignificari? *D*: Hunc ſenſum approbo, & naturæ rerum propheticiſque ſermonibus convenire perſpicio. Veruntamen quoniam multi ſunt, qui herbarum lignorumque corporeas moles omnino vitalem motum non habere contendunt; dicentes humore quo vireſcunt, & nulla alia vita vegetari: tuam prædictam de hac re diſputationem gravi quadam auctoritate velim roborari; quæ aperte pronuntiaret herbas arboreſque qualicunque ſpecie vitæ adminiſtrari. *M.* Non te latet, ut arbitror, omnium philoſophorum de mundo diſputantium, de hac parte naturæ unanimem eſſe ſententiam. Aiunt enim omnia corpora, quæ intra hunc mundum ſenſibilem continentur, vitali motu contineri, ſive in ſtatu ſint, ſive in motu. *D.* Omnibus philoſophantibus aut philoſophos legentibus illud notiſſimum eſt. Nam & Plato *in Timæo*, & Plinius ſecundus *in Naturali Hiſtoria*, manifeſtiſſime de his nos edocent. *M.* Si itaque Sanctorum Patrum teſtimonia quæris; audi nobiliſſimum Baſilium, Cæſareæ Cappadociæ antiſtitem, in ſeptima homilia in Geneſin: "educant aquæ, inquit, "reptilia animarum vivarum: Nunc primum animatum animal creatur. Germina enim "& arbores, & ſi vivere dicantur propter participationem nutritivæ & activæ virtutis, "aſt non etiam animalia, neque animata ſunt. Gregorius item Nyſſenus, qui etiam Nazianzenus vocatur, prædicti Baſilii germanus frater, in ſermone *de imagine*, cap. 8vo. "Docet, *inquit*, ratio in tribus differentiis vitalem animalemque virtutem conſiderari. "Una enim quædam eſt quæ ſolummodo incrementum dat & nutrit; & vocatur activa "& nutritoria, quia in augmentum ejus quod nutritur quicquid conveniens eſt affert: "ipſa etiam germinalis dicitur, & circa germina conſideratur: neceſſe enim etiam in germinibus vitalem quandam virtutem ſenſus expertem intelligi. Altera vero præter hanc "ſpecies vitæ eſt, quæ & hoc habet quod prædicta poſſidet, inſuper etiam per ſenſum "adminiſtrare accepit; quæ ſpecies in natura rerum irrationabilium eſt. Nam non "ſolum nutrit & auget, ſed etiam ſenſualem operationem perceptionemque habet. "Perfecta vero in corpore vita in rationabili, humana dico, formatur natura; & nu-

"tritiva

" tritiva eſt, & ſenſualis, & rationem participat, & animo miniſtrat. Idem in eodem ſermone, quinto decimo capite; " tres, *inquit*, ſecundum vitalem virtutem differentias " ratio invenit: primam quidem nutritivam, ſine ſenſu: ſecundam vero nutritivam " quidem & ſenſitivam, expertem vero rationalis operationis: Item tertiam rationa- " bilem & perfectam, omnemque virtutem penetrantem. Auguſtinus in libro de ve- ra Religione, " non ſit nobis, *inquit*, religio cultus illius vitæ, qua dicuntur arbores " vivere, quoniam nullus ſenſus in illa eſt; & ex eo genere eſt iſta, qua noſtri corpo- " ris numeroſitas agitur, qua etiam capilli & oſſa vivunt, quæ ſine ſenſu præciduntur. " Hac autem melior eſt vita ſentiens, & tamen vitam beſtiarum colere non debemus. " Non ſit nobis religio vel ipſa perfecta & ſapiens anima rationalis, ſive in miniſterio " partium ſtabilita, ſive in miniſterio univerſitatis. Et hæc teſtimonia prædictorum Patrum ad ea roboranda quæ diximus ſufficiunt, ut opinor. *D.* Sufficiunt quidem; & ad alia transeundum. *M.* Vide itaque quam pulchre ingreditur ſeries rerum, di- vinis ordinata eloquiis. Quinto ſiquidem die conditionem animalium quinquepertito ſenſu pollentium depromit.

XLI. Sed de anima omnium irrationabilium animalium non mediocriter moveor; qua ratione plurimi Sanctorum Patrum cum corporibus eam interire, nec diutius per- manere poſſe affirmant. *Baſilius* ſiquidem, in VIII homilia in Geneſin ait, " Educat ter- " ra animam vivam. Quare, *inquit*, terra animam educit, niſi ut diſcas differentiam ani- " mæ pecoris ab anima hominis? paulo poſt cognoſces quomodo anima hominis facta " eſt; nunc autem audi de irrationabilium anima, quoniam, juxta quod ſcriptum eſt, " omnis animalis anima ſanguis ejus eſt. Sanguis autem concretus in carnem mutari " conſuevit: caro vero corrupta in terram reſolvitur: conſequenter terrena quædam " eſt anima jumentorum. Educat ergo terra animam viventem, vide conſequentiam " animæ ad ſanguinem, ſanguinis ad carnem, carnis ad terram; & iterum revolvens per " eadem redi, à terra in carnem, à carne in ſanguinem, à ſanguine in animam: & in- " venies quia terra eſt jumentorum anima: ne exiſtimes antiquiorem eſſe corporis ſui " ſubſtantiam, neque permanentem poſt carnis ſolutionem. *Gregorius* quoque *Nyſſe- nus* in ſermone de *imagine*, 16to capitulo. " Si autem, *inquit*, quædam in creatura nu- " tritoriam operationem habeant, ſeu iterum quædam ſenſitiva adminiſtrantur poten- " tia; neque illa ſenſum, neque hæc intellectum participant; ſi vero in anima intelle- ctuali & rationali perfectionem habet: " omne quod non ita eſt, æquivocum quidem " animæ eſſe poteſt, non tamen vere anima, ſed quædam operatio vitalis, vocatione " animæ utens. Sed ſi ita eſt, ut illi volunt; Cur generalis vitæ principalis diviſio eſt in animam rationalem & intellectualem, & animam ratione & intellectu carentem? quare ſub uno genere vitæ, duæ ſpecies ſibi invicem contrariæ ponuntur? Non enim rationale & irrationale ſibi invicem adverſantur; ſed differentiam ſpecierum unius ge- neris exprimunt: vivere autem, & mori ſibi omnino opponuntur; unum enim habi- tum ſignificat, alterum privationem; habitus autem & privatio ſibimet contradicunt. Si igitur poſt ſolutionem corporis una ſpecies manet, altera perit; quomodo earum genus totum ſuum ſervabit? Ut enim pereunte genere omnes ſpecies illius perire neceſſe eſt: ita intereuntibus ſpeciebus illorum genus interire ratio cogit: genus enim in ſuis ſpeciebus ſalvatur, & ſpecies in genere. Si autem formarum, ſeu ſpecierum, ſub uno genere conſtitutarum, quædam quidem poſſunt mori, & moriuntur; quædam vero non poſſunt mori, nec moriuntur; quid de ipſarum genere dicemus? an & ipſum in quibuſdam peribit, in quibuſdam non peribit? non enim integrum poteſt perma- nere, quod quaſdam ſuas partes patitur perdere: ac per hoc non erit genus, ſed gene- ris ruina. Si enim omnium corpore & anima conſtitutorum unum genus eſt, quod animal dicitur, quoniam in eo omnia animalia ſubſtantialiter ſubſiſtunt: nam & homo, & leo, & bos, & equus in ipſo unum ſunt, & ſubſtantiale unum: quomodo illius ge- neris omnes ſpecies peribunt ea ſola permanente quæ hominibus eſt diſtributa? ac per hoc, ſi una ſpecies ſola permanſerit cæteris intereuntibus, peribit etiam genus quod nequaquam in una ſpecie ſtabit. Quemadmodum enim una ſpecies ullum genus effi- cit, non video. Cur enim multarum genus formarum, ſeu ſpecierum ſubſtantialis uni- tas ſit; quomodo ſtabit genus, ubi multarum formarum ſpecierumve ſubſtantialis uni- tas non permanet? Quod autem multæ ſpecies unum ſint in genere, Sanctus Dionyſius edocet, in capite de *perfecto & uno*, dicens, *neque enim eſt multitudo non participans unius*; " ſed multa quidem partibus, unum in toto; & multa accidentibus, unum in ſubjecto;

& multa in numero aut virtutibus, unum ſpecie; & multa ſpeciebus, unum in genere. Proinde ſi omnes ſpecies in genere unum ſunt, quomodo illud unum ex parte peribit, ex parte permanebit? & ſi illud unum ſubſtantiale unum eſt, quomodo peribit? cum in omni creatura hæc tria incorruptibiliter, ſine incremento vel decremento, permaneant, ſubſtantia, virtus, & operatio. Et ſi omnium animalium corpora, quando ſolvuntur, non ad nihilum rediguntur, ſed in elementorum qualitates, quarum concurſu materialiter facta ſunt, redire naturalis ratio perhibet: quomodo eorum animæ, (cum profecto ſint melioris naturæ, qualiſcunque enim anima ſit, meliorem eſſe omni corpore nemo ſapientum denegat) omnino perire poſſunt; dum rationi non conveniat, quod deterius eſt manere & ſalvari, quod vero melius corrumpi & perire: & quod compoſitum eſt in ſuis partibus disjunctis cuſtodiri; ſimplex autem, omnique compoſitione carens, diſſolvique nequiens, interimi? Omne autem corpus compoſitum eſſe, omnem vero animam ſimplicem, quis ſophiæ ſtudentium neſciat? Et quod his omnibus mirabilius, quare qui irrationabiles animas poſt ſolutionem corporis interire aſſerunt, nec immerito, ut aiunt, quoniam de terra ſumptæ ſunt, & in terram reſolvuntur, magnis laudibus irrationabilis animæ virtutem in ſenſibus exaltant, & rationabilis animæ in ſenſibus corporeis virtuti præferunt? Quis enim hominum acute videt ut aquila & dorcas? quis pollet odorifera vi ut canis? Et ne longum videatur de irrationalis animæ potentia in ſenſibus ſingulorum animalium diſſerere; quid de diuturnitate memoriæ irrationabilium eſt dicendum? Canis Ulyſſis poſt annos viginti dominum ſuum recognovit. Camelus injuriam à magiſtris patiens multo annorum ſpatio aptum ultioni ſuæ ſpectat locum, dum ſit ipſe memor ſemper injuriæ. De naturalibus autem eorum virtutibus pauca ſufficiunt exempla; tantæ caſtitatis ferunt eſſe gryphum, quæ dum ſemel conjugale conſortium perdiderit, ſemper caſtitatem ſuam inviolatam conſervat, prioris conjugii memorans: quod etiam de turture naturarum inquiſitores tradunt. De pietate ciconiarum erga parentes Baſilius ſcribit; *patre ſiquidem ſeneſcente, & præ nimia ſenectute indumenta plumarum perdente, nati undique circumſtant, ſuiſque pennis eſſovent, & eſcas copioſe præparantes; etiam in volatu validum præſtant auxilium, quietum volatile utrinque levantes; ac ſic illud in omnibus adjuvant.* Hæ igitur omnes naturales virtutes quomodo irrationabili animæ poſſunt ineſſe, ſi terra, &c, ut aiunt prædicti Patres, de terra orta, & in terram reſoluta; aut ſi vere ſubſtantialis anima non eſſet, invenire non poſſum. Et ſi anima terra eſt, & terra corpus, quomodo corpus anima vocatur, cum differentia naturali longè à ſe invicem diſcrepent? Et ſi corpus eſt anima, neceſſario habebit vitam, quæ eam vivificet; nullum ſiquidem corpus eſt quod vita & ſpecie careat, alioquin non erit corpus: ac per hoc erit anima animæ, ſeu vita vitæ. Sed nemo exiſtimet nos talia dicere, veluti ſenſum Sanctorum Patrum deſtruentes, ſed potius quid de his rationabilius tenendum pro viribus noſtris quærentes: hoc eſt, utrum irrationabiles animæ corporibus ſolutis intereunt; & in terram ſolvuntur an in generibus ſuis corporum ſuorum adminiſtrationem deſerentes ſolvantur: illud ubique, quod veris ratiocinationibus quæſitum, & repertum, & concluſum, inconcuſſe tenentes: quod omnis vita, ſive anima corpus regitans participatione unius primordialis vitæ, ſeu animæ participatione, animam ſubſiſtere ſeu vitam acceperit, quam participationem, ſive in adminiſtratione corporum ſit, ſive non ſit, omnino deſerere non ſinit ratio. Nullius ergo ſenſum præjudicando talia dicimus, ſed legentibus ſuadendo ſtudioſius quærere, & quod iis probabilius videtur, conſulta veritate, indubitanter ſequi. Verumtamen crediderim ſanctos philoſophicoſque viros, ſolerteſque in veraci rerum indagatione, hujuſmodi doctrinam publice protuliſſe, propter inſipientes homines, carni omnino, ſicut bruta irrationabiliaque animalia, deditos; ne ſic in carnem caderent, ejuſque deſideriis ſervirent: ſed ut talis irrationabilis creaturæ vilitate territi, ad rationabilis creaturæ dignitatem, in qua conditi ſunt, moribus correctis ſe erigerent. Quod ipſe Gregorius, in 17mo capite *de Imagine*, plane aperit. Nam poſtquam dixit irrationabilem animam non eſſe vere animam, paulo poſt ſubjunxit, *Diſcant amatores carnis non valde de viſibilibus ſecundum ſenſum alligare intelligentiam, ſed in animarum obſervationibus vacare: vera quippe anima in hominibus conſideratur, ſenſus vero etiam in irrationabilibus æqualiter habetur.* D. Unuſquiſque quod vult eligat, & quod eligit ſequatur: nos autem ad ea quæ reſtant conſideranda tranſeamus.

XLII. M. *Producant aquæ reptile animæ viventis, & volatile ſuper terram ſub firmamento cœli.* Hic quoque ſubaudi animæ viventis, ut intelligas volatile animæ viventis.

Plus

Plus enim animæ viventis indicia in ſenſibus volatilium, quam piſcium dignoſcuntur. Nam, ut ait Baſilius, *auditus in piſcibus tardus eſt, viſu obtuſiore propter aquam vident, & neque multa memoria in illis eſt, neque phantaſia, neque conſuetudinis cognitio.* Hæc autem omnia non minus in avibus, imò plus quam in hominibus pollent. Meritò autem quæritur quare volatilia ex aqua producta dicantur. Credibilius namque videretur, quemadmodum animalia terram habitantia de terra perhibentur creata, ita etiam piſces ſolummodo, aquæ quidem poſſeſſores, de aqua; volatilia vero, quæ aera tranant, de aere quoque creari. Sed huic quæſtioni rationabiliter occurritur ſi aquarum natura conſideretur, quarum duæ ſpecies ſunt: una quidem marina & fluvialis, craſſioriſque qualitatis; altera vero vaporalis & nebuloſa, leviorque; & craſſior quidem terrena ſoliditate fulcitur; levior vero aerea ſuſpenditur ſerenitate, donec in craſſitudinem vertatur, & ponderoſitatem, quam exilitas ejus ſuſtinere non poteſt. Hinc conficitur naturali conſideratione, reptilia animæ viventis, hoc eſt, omnium piſcium genera & ſpecies, ex craſſiori aquarum ſpecie; volatilia vero ſimiliter in generibus & ſpeciebus ſuis ex leviori creari. Et quoniam aeris hujus, qui eſt inter lunam & terram, ſpatium in duas partes dividitur, quarum ſuperior ſerena quidem eſt, nulliſque perturbationibus, quæ ex terrenis, aquaticiſque vaporibus in aere naſcuntur, obnoxia, inferior vero humida eſt & corpulentioris qualitatis, motibus ventorum, conglobationibus nubium, cæteriſque quæ ex vicinitate terræ aquarumque efficiuntur, accommodata: quicquid ex illa parte aeris humidæ aquoſæque qualitatis gignitur, ex aere creari non incongruum eſt credere. Non enim poſſent volatilia hanc partem aeris terris aquiſque vicinam tranſmeare, ſi aereæ naturæ omnino eſſent expertia. Jam vero dum in eis & levitas pennarum, & oſſium concavitas, & volitandi facilitas dignoſcitur; apertiſſime datur intelligi, non ſolum ex aqua, verum etiam ex aere creata. Quod etiam ex amphibiorum natura facile perſpicitur, quæ & in aqua & in aere, vel in aqua & in terra vivunt. Volatilium namque quædam ſunt quæ viciſſim & in aere degunt & in aqua; & dum in aqua vivunt, piſcium formam; dum vero in aere, volatilium induunt: & hoc per ſex menſes mutata ſpecie faciunt: ſex enim in aqua natitant, & ſex in aere volitant, & in terram ſicut cætera volatilia deſcendunt: & hæc ſpecies avium gregatim ſemper, ſive in aere, ſive in aqua, incedit, & luligo appellatur. Ex quo datur intelligi, utriuſque elementi, aeris videlicet & aquæ, ſubſtantiam volatilia participare. Sunt autem amphibia, hoc eſt, dupliciter viventia, & in terra & in aqua, phocæ & crocodili multaque ſimilia. Eſt etiam illud argumentum quo conficitur volatilia ex humido aere facta eſſe: ſpirant enim & reſpirant, ideoque & in terris & in aere habitant; aqua vero ſuffocantur, cui ſemper ſupernatant, præter illa amphibia quæ ſponte undis ſe mergunt. Piſces vero quoniam de aqua ac pene ſola ſpiſſa creati ſunt; quoniam ſpirare ac reſpirare, ſicut terrena & aerea animalia, non poſſunt: tactu terræ & aeris citiſſime pereunt: non tamen ſpiratione & reſpiratione omnino privantur; nam ſi penitus privarentur, penitus non dormirent: *dormiunt autem*, ut ait Plinius, *Piſces*; pulmones igitur ſpirantes & reſpirantes habent: ſed ipſum ſpiritum non ex iſto corpulentiori aere, ſed ex illo tenuiſſimo, omniaque corporea penetrante, accipiunt. Quoniam igitur piſces & volatilia, plus cæteris animalibus, ex humida natura ac pene ſola creari eorum qualitates manifeſte declarant, humida namque ſunt & frigida; propterea ex aquis produci divina Scriptura commemorat: & intentus aſpice. Non dixit deducat aqua, ſed *producant aquæ*; ut intelligas aquarum, ut diximus, duas ſpecies eſſe; craſſiorem quidem in pelago & fluminibus, leviorem vero in aere: ideoque diſtinxit narrationem, dicens *producant aquæ*: deinde ſubjungit *reptilia animæ viventis, & volatile ſuper terram*; ac ſi aperte diceret: aquarum una ſpecies craſſior quidem piſces, altera vero quæ levior eſt, volatilia producat: quod etiam ex ipſis corporibus quis poteſt dignoſcere: piſces ſiquidem craſſiorum corporum ponderoſitate gravari, volatilia vero pennarum levitate in altum ſublevari videmus. Quod autem ait, *ſuper terram ſub firmamento cœli*: aperte ſignificat volatilium corpora terreno pondere non omnino prægravari, ſed ſuper terram in aera, cujus humida qualitate condita ſunt, ſubvehi ſub firmamento cœli: quoniam ſubtilitati & ſpiritualitati ſimplicium elementorum, quæ, ſicut expoſuimus, firmamenti ſeu cœli vocabulo divina ſignificant eloquia, nulla ſpecies animalium, quemadmodum avium, naturali ſimilitudine appropinquant. Jure ſub firmamento cœli volatilia fieri juſſa ſunt, hoc eſt, in vicinia puriſſimorum ac pene incorporalium elementorum qualitatis. Sub firmamento itaque cœli

volatile creatur, hoc eſt prope, infra tamen ſpiritualium corporum leviſſimam exiſtentem. Hactenus de conditione piſcium & volatilium in primordialibus cauſis: eorum vero in genera, & ſpecies proceſſio ſequitur. *Creavitque Deus κήτη grandia, & omnem animam viventem*; & reliqua: κῆτος hoc eſt bellua neutrius generis eſt apud Græcos, & ſingularis numeri: pluraliter autem, ſicut & cætera apud eos neutralia nomina, α litera terminatur, κῆτος κητέα: deinde per ſynæreſin duarum ſyllabarum in unam, hoc eſt ε & α in η, κητέα κήτη; & duorum accentuum, acuti videlicet & gravis, in unum, id eſt circumflexum: κητέα enim in penultima acuitur, in ultima gravatur: κήτη autem in fine circumflectitur, Sed huic libro, ne longius progrediatur, finis eſt imponendus, ut arbitror, ſi tibi videtur. *D.* Videtur quidem, & jamdudum, ſi prolixitas rationum non retardaret, terminum poſtulaverat.

EXPLICIT LIBER TERTIUS Περὶ Φύσεων,

INCIPIT QUARTUS.

1. *M.* PRIMA noſtræ phyſiologiæ intentio præcipuaque materia erat ὑπερουσιώδης, id eſt ſupereſſentialis natura; quod ſit cauſa creatrix exiſtentium & non exiſtentium omnium, à nullo creata: unum principium, una origo, unus & univerſalis univerſorum fons; à nullo manans, dum ab eo manant omnia, trinitas coeſſentialis in tribus ſubſtantiis, ἄναρχος, hoc eſt ſine principio; principium & finis, una bonitas, Deus unus, ὁμούσιος & ὑπερούσιος, id eſt, coeſſentialis & ſupereſſentialis: & ut ait Sanctus Epiphanius, epiſcopus Conſtantiæ Cypri, in accurato ſermone de fide, *Tria Sancta, tria conſancta, tria activa, tria coagentia, tria formativa, tria conformantia, tria operativa, tria cooperativa, tria ſubſiſtentia, tria conſubſiſtentia ſibi invicem coexiſtentia. Trinitas hæc Sancta vocatur, tria exiſtentia, una conſonantia, una Deitas ejuſdemque eſſentiæ, ſimilia ex ſimili, æqualitatem gratiæ operantur Patris & Filii & Spiritus Sancti. Quo modo autem, ipſis relinquitur docere. Nemo enim novit patrem niſi filius, neque filium niſi Pater, & cuicunque Filius revelaverit; revelatur autem per Spiritum Sanctum. Non ergo hæc tria exiſtentia aut ex ipſo, aut per ipſum, aut ad ipſum, in unoquoque digne intelliguntur, ſicut ipſa revelant φῶς, πῦρ, πνεῦμα: hoc eſt lux, ignis, ſpiritus.* Hæc, ut dixi, ab Epiphanio tradita, ut quiſquis interrogatus quæ tria & quid unum in Sancta Trinitate debet credere; ſana fide reſpondere valeat; aut ad fidem accedens ſic erudiatur. Et mihi videtur Spiritum pro calore poſuiſſe: quaſi dixiſſet in ſimilitudine, lux, ignis, & calor. Sed cur lucem primo dixit non eſt mirum. Nam & Pater lux eſt, & ignis, & calor: & filius eſt lux, ignis, calor: & Spiritus Sanctus lux, ignis, calor. Illuminat enim pater, illuminat Filius, illuminat Spiritus Sanctus: ex ipſis enim omnis ſcientia & ſapientia donatur. Urit Pater, urit Filius, urit Spiritus Sanctus: quia ſimul noſtra delicta conſumunt; & nos, velut holocauſtum quoddam, per θέωσιν, id eſt Deificationem, in unitatem ſuam convertunt. Calificat Pater, calificat Filius, & calificat Spiritus Sanctus: quia uno eodemque caritatis æſtu, & nos fovent & nutriunt; ac veluti ex informatione quadam imperfectionis noſtræ poſt primi hominis lapſum, *in virum perfectum, in plenitudinem ætatis Chriſti, educant*: vir autem perfectus eſt Chriſtus, in quo omnia conſummata ſunt, cujus ætatis plenitudo eſt conſummatio ſalutis univerſalis eccleſiæ, quæ in angelis & hominibus conſtituta eſt.

In ſecundo Libro de natura creata & creatrice diſputabamus; quam in principiis rerum, id eſt in primordialibus cauſis ſubſiſtere diximus: nam & ab omnium cauſa, quæ eſt ſumma bonitas, cujus proprium eſt omnia de non exiſtentibus in exiſtentia ſua ineffabili virtute producere, creatur. Cætera vero quæ poſtea ſunt, participatione ſua creare non ceſſat. Tertius Liber diſputat de natura creata & non creante, hoc eſt de effectibus extremis primordialium cauſarum, qui rerum omnium extimam obtinent portionem: motus enim progreſſionum univerſitatis in eis deſinit, non habens inferius egredi, quia in corporibus conſtitutus eſt. In quo libro etiam de primordialibus cauſis multa conſideravimus, deque Deo, ejuſque imagine in animo & ratione & ſenſu: & de quali nihilo facta ſunt omnia; & quomodo verbum Dei unigenitum & facit omnia,

&

& in omnibus ſit. Pauca quoque de operibus primæ intelligibilis ſeptimanæ, uſque ad quintum diem, tractavimus.

II. Quartus hic, ab operibus ſextæ propheticæ contemplationis de conditione univerſitatis inchoans, reditum omnium in eam naturam, quæ nec creat nec creatur, conſideraturus, finem conſtituet. Cujus difficultatis, diverſorumque ſenſuum occurſus atque colluctatio, tantum terroris nobis incutit, ut in comparatione ipſius, tres præcedentes libri, inſtar plani pelagi, fluctuumque ſerenitate abſque ullo naufragio navigabilis, tutum legentibus meatum præbere videantur: ipſe vero tortuoſis anfractibus invius, obliquitate ſententiarum proclivis, tractibus Syrtium, hoc eſt incognitæ doctrinæ ductibus periculoſus, ſubtiliſſimorum intellectuum, inſtar cautium latentium, naveſque repente frangentium, caliginoſitate naufragiis promtus. Divina tamen ducente & gubernante opera, proſperoque flatu divini ſpiritus noſtræ navis carbaſum implente, tutum inter hæc rectumque iter carpentes, ad portum quem petimus, leni curſu liberi atque illæſi perventuri ſumus. *D.* Tendenda ſunt vela, navigandumque; accelerat namque ratio perita ponti, nullas veretur minas, nullos anfractus ſyrteſve cauteſve formidat, cui delectabilius eſt in abditis divini oceani fretis virtutem ſuam exercere, quam in planis apertiſque otioſa quieſcere, ubi vim ſuam non valet aperire: *in ſudore enim vultus ſui panem ſuum* juſſa eſt *veſci*; terramque Sacræ Scripturæ, ſpinas & tribulos ſibi germinantem, hoc eſt divinorum intellectuum exilem denſitatem ſtudiumque ſapientiæ, ſpernentibus inviam, aſſiduis theoriæ greſſibus luſtrare; *donec inveniat locum Domini, tabernaculum Deo Jacob*: hoc eſt, donec ad veritatis contemplationem, quam lapſu primi hominis perdiderat, frequenti literarum divinarum laborioſoque ſtudio, ducente & adjuvante & cooperante & ad hoc monente divina gratia, redeundo perveniat, perveniendo diligat, diligendo permaneat, permanendo quieſcat.

III. *M.* Dixit quoque Deus, *Producat terra animam viventem in genere ſuo*; *jumenta, & reptilia, & beſtias terræ ſecundum ſpecies ſuas*: &c. *Producat*, inquit, *terra animam viventem*: ac ſi aperte diceret, Producat terra animal vivens: ille ſiquidem tropus qui dicitur ſynecdoche, hoc eſt conceptio, in divinis eloquiis uſitatiſſimus eſt: quę forma locutionis totum à parte, & partem à toto concipit. Solet itaque Sacra Scriptura totum animal animæ ſolummodo vocabulo ſignificare. In Actis Apoſtolorum, *Eramus*, inquit, *in navi ducentæ ſeptuaginta animæ*; ſiquidem animæ non erant ſine corporibus. Item in Geneſi, *Omnes animæ domus Jacob, quæ ingreſſa eſt in Ægyptum, fuere ſeptuaginta.* In Evangelio quoque ex carne totus homo vocatur. *Et verbum caro factum eſt*, hoc eſt totus homo, carne, anima, menteque ſubſiſtens. Et alibi. *Spiritus quidem promtus eſt*, *Caro vero infirma*: carnis vocabulo totam ſuam humanitatem ſignificans; ſpiritu vero Sanctum Spiritum, promtum quidem & corroborantem ſe ad redemtionem humani generis in difficultate paſſionis; quem ſpiritum, crucis patibulo fixus, patri commendavit, dicens, *Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum*: ac ſi dixiſſet, ſpiritum à me & à te procedentem in manus tuas commendo, quoniam impaſſibilis eſt; donec ſolus carni compatiar, qui ſolus carnem accepi, & caro factus ſum: non quod & ipſe paſſibilis ſit ſecundum divinitatem; ſed quod in eum humanitatis, quam ſolus aſſumſerat, paſſibilitas, & paſſio, & mors refertur: humanitatique, quam ſibi in unitatem ſubſtantiæ acceperat, compaſſus eſt: ideoque quia compaſſus non immerito dicitur, & vere dicitur paſſus. Non enim ſeparata eſt in paſſione una ſubſtantia verbi & hominis: & ut certius corroboratum auctoritate perſpicias, audi prædictum Epiphanium in ſermone de Fide. "Semel, *inquit*, mortuus eſt pro nobis, ſuſtinens pati pro no-"ſtris paſſionibus: ſemel guſtavit mortem, mortem autem uſque ad crucem volens pro "nobis: verbum in mortem venit ut mortem interimeret: verbum caro factum eſt, "non patiens in Deitate, compatiens autem cum humanitate in impaſſibilitate. Paſſio "autem ſibi deputata eſt ipſo manente in impaſſibilitate: mors ei reputata eſt, eo ma-"nente in immortalitate; ipſe enim dixit, ego ſum vita: vita autem nunquam moritur, "ſed venit vivificare, pro nobis mortem accipiens. Non enim per hominem erat nobis "vita, neque per carnem nobis ſpes: Maledictus enim, inquit, ſperans in hominem: & "qui habet ſpem in hominem erit ſicut agreſtis myrice. Quid ergo dicemus? non ho-"mo Chriſtus ex his quæ prædicta ſunt? unicuique clarum eſt, quia abſque ulla am-"biguitate confitemur Dominum Deum Verbum hominem factum, non opinione ſed "veritate: ſed non homo venit in profectum Deitatis. Non enim in homine erat no-"bis ſpes ſalutis: nemo enim omnium hominum ab Adamo potuit operari ſalutem. Sed

" Deus verbum homo factus, ne ſpes noſtra in hominem, ſed in Deum viventem & ve-
" rum, factum hominem. Omnis enim ſacerdos ex hominibus acceptus pro hominibus
" conſtituitur, juxta quod ſcriptum eſt. Unde ex noſtra humanitate accepit Domi-
" nus veniens carnem, & homo factus eſt nobis Deus verbum; ut in Deitate daretur
" nobis ſalus, & in ſua humanitate pateretur pro nobis hominibus, paſſionem per paſ-
" ſionem ſolvens, & mortem per mortem ſuam mortificans. Deputata eſt autem paſ-
" ſio in Deitatem, & quidem Deitate non patiente, reputata autem paſſione Deitati,
" quia ſic beneplacuit venienti Sancto & impaſſibili Verbo. Eſt autem hujuſmodi quod-
" dam exemplum, velut ſiquis veſtimentum indutus, in veſtimento autem ſanguis ſpar-
" ſus pollueret veſtimentum, & ſanguis in veſtimentum veniens non tangeret corpus
" induti; deputaretur autem contagio ſanguinis veſtimenti in eum qui veſtimento in-
" duitur: ſic in carne paſſus eſt Chriſtus, in ipſo Dominico homine; quem in ſeipſum re-
" formavit ex cœlis veniens ipſe Sanctus Deus Verbum: ſicut ait beatus Petrus, Morti-
" ficatus carne, vivificatus autem ſpiritu. Et iterum. Chriſto ergo patiente pro nobis
" carne, & vos in eandem intelligentiam armemini: ſicut veluti ſanguis in veſtimento
" deputatur ferenti, deputata eſt ei paſſio carnis in Deitatem, Deitate nihil patiente, ut
" non in hominem haberet mundus ſpem, ſed in Dominico homine Deitate recepta, re-
" putaretur in ipſam paſſio, ut fieret pro mundo ex Deitate impaſſibili ſalus: ut in car-
" ne facta paſſio & Deitate nil patiente neque ſuſtinente, in eam fieret deputata paſſio; ut
" impleatur Scriptura quæ dicit, Si enim cognoviſſent, nunquam Dominum gloriæ cru-
" cifixiſſent. Crucifixus eſt ergo, crucifixus eſt Dominus; & adoramus crucifixum, ſepul-
" tum, & reſurgentem tertia die, & in cœlos aſcendentem. Ut autem cognoſcas quod
non de alio, verum de Spiritu Sancto dictum eſt, *Pater in manus tuas commendo ſpi-
ritum meum*; audi eundem in eodem. " Si audieritis, *inquit*, quia in dextera Dei exal-
" tatus, & promiſſionem ſpiritus accipiens à Patre: *aut*, præſtolari promiſſionem Pa-
" tris quam audiſtis mei: *aut*, quia ſpiritus eum immiſit in deſertum: *aut*, quod ipſe
" dicit, nolite cogitare quid dicatis, quia ſpiritus Patris mei qui loquitur in vobis: *aut*,
" ſi autem in ſpiritu Dei ejicio dæmonia: *aut*, qui autem blaſphemat in Spiritum San-
" ctum non demittetur ei: &c. *aut*, Pater, in manus tuas commendo ſpiritum me-
" um: *aut*, puer autem creſcebat & confortabatur ipſe ſpiritu: *aut*, Jeſus autem plenus
" Spiritu Sancto reverſus eſt à Jordane: *aut*, reverſus eſt Jeſus in virtute ſpiritus: *aut*,
" quod natum eſt ex ſpiritu ſpiritus eſt: *aut*, & ego rogabo Patrem, & alium Paracle-
" tum dabit vobis, ſpiritum veritatis: *aut*, quare implevit Satanas cor tuum, Ananiæ
" dixit Petrus, mentiri Spiritui Sancto? & poſt hæc non hominibus mentitus es ſed
" Deo: igitur Deus ex Deo, & Deus Spiritus Sanctus eſt. Hactenus ex Epiphanio.

D. Tranſitus iſte, quamvis longius à propoſito videatur receſſiſſe, utilis tamen eſt volentibus Sacram Scripturam intelligere: ſuaſit enim & Deitatem Verbi impaſſibilem eſſe, & ſuæ humanitati compaſſam: approbat etiam quod Dominus dixit in Evangelio. *Spiritus quidem promtus eſt, caro vero infirma*: itidem, *Pater, in manus tuas commendo ſpiritum meum*; non de alio ſpiritu dictum, ſed de Spiritu Sancto. Sed ad propoſitum redire oportet.

IV. *Producat terra animam viventem*: hoc eſt producat terra animal vivens. Vide quam pulchre, juxta prædictum tropum, & totum à parte, totum ſcilicet animal ex meliore ejus medietate, quæ eſt anima, ſignificat. Et quia minor medietas totius animalis, quæ eſt corpus, à terra ſumitur: eodem tropo totum animal, hoc eſt corpus & anima, à terra produci jubetur: dum anima omnino terra non ſit, ſicut neque corpus anima: quoniam vero ipſa corpori adhæret in unitate animalitatis, ſimul de terra fieri Scriptura teſtatur. Sed ſiquis altius hunc locum quæſierit, poteſt alio modo intelligere. Terræ ſiquidem vocabulo, totius naturæ ſubſtantialis, viſibilium & inviſibilium incommutabilis ſoliditas ſolet inſinuari: quod etiam tertiæ lucis operationem ſpeculantes expoſuimus. Hinc eſt quod ait Apoſtolus, *Mortificate membra veſtra quæ ſunt ſuper terram*: ac ſi aperte diceret, Membra malitiæ, quæ veſtra ſunt, quoniam ex veſtra inobedientia, & non ex Deo facta, ex quibus veluti quoddam corpus univerſalis nequitiæ ædificatis ſuper terram, hoc eſt ſuper ſoliditatem naturæ à Deo conditæ, ne ab iis diutius polluatur, mortificate; & pro membris malitiæ interemtis, membra juſtitiæ, quæ ſunt virtutes, conſtituite: quemadmodum ſuper naturam ex Deo conditam, veſtris diverſis criminibus, veluti templum quoddam abominabile, diabolicaque habitatione condignum conſtruxiſtis; ita etiam ex lapidibus virtutum divina gratia dolatis,

domum

domum pretioſam conditori ipſius terræ, hoc eſt ipſius naturæ, omni ſorde expulſa penituſque interemta, reædificetis. Cui ſenſui Pſalmiſta conſentit dicens, *Deficient peccatores a terra, & iniqui ita ut non ſint.* Ubi tropice ex effectibus cauſam ſignificans, per peccatores & iniquos peccata & iniquitates inſinuat, quæ ex terra naturæ, quando liberabitur ab omni malitia, deficient, ita ut non ſint. Peccata enim & iniquitates tam diu eſſe videntur dum nihil ſint, quam diu ſubjecta natura contineantur: ea vero purgata, & ad priſtinam ſinceritatem reducta: quæ per ſe, id eſt peccata & iniquitates, ſubſiſtere neſciunt, ad nihilum penitus redigentur, ita ut non ſint. Idem alibi, ſub perſona viri juſte viventis, omnes juſtos beatificans, *qui erunt tanquam lignum quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum,* hoc eſt tanquam verbum quod inhumanatum eſt, in fine omnium ſeculorum propter nos, in quos, ſicut ait Apoſtolus, *fines ſeculorum devenere*: pluraliter quidem omnium unum finem, Chriſtum videlicet, nominans: ipſe ſiquidem eſt *fines ſeculorum,* qui univerſorum eſt conſummatio: continuo ſubjunxit: *non ſic impii, non ſic, ſed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ*: diſcretionem juſti judicii ventum vocans, quo ille cujus ventilabrum in manu ſua, pulverem totius malitiæ ex ſuperficie terræ, hoc eſt ex ſubſtantiali pulchritudine naturæ, projiciet. De hac terra in alio Pſalmo idem ait. *Exibit ſpiritus ejus & revertetur in terram ſuam.* Cujus ſpiritus? illius videlicet qui patiens pro nobis inclinato capite tradidit ſpiritum. Quo exibit? Deſcendit ad inferna. Ad quid? Reducere inde humanam naturam quæ captiva illic detenta eſt: *captivam enim duxit captivitatem.* Sed quoniam mors non poterat retinere captivum, quæ non invenerat criminoſum; revertetur in terram ſuam, in naturam ſuam quam fecit & redemit & accepit, in corpus immortale, in priſtinum naturæ humanæ ſtatum, inſuper etiam in gloriam reſurrectionis. Et ut cognoſcas eum qui pollicitus eſt ſpiritum ſuum ſolum exiturum non ſolum, ſed cum tota natura reverſurum, audi ipſum dicentem. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet. Si autem mortuum fuerit, multum fructum fert. Emittes,* inquit, *ſpiritum tuum & renovabis faciem terræ,* reſtitues integritatem naturæ: ſive de anima Chriſti ſpiritum quis intelligat, quæ *inclinato capite,* compatiente videlicet ejus Deitate, pro ſalute mundi tradita eſt, & exivit, & reverſa eſt in illam patriam quam legatione ſua redemit. Emiſſa quoque eſt, ut reſtauraret pulchritudinem naturæ quæ deleta eſt: ſive de Spiritu Sancto, qui eſt ſpiritus Chriſti, qui humiliato capite, quod Chriſtus eſt, momentanea carnis morte traditus eſt: univerſæ creaturæ, cujus primogenitus eſt, ipſe cujus ſpiritus eſt exibit & revertetur *in terram ſuam*; hoc eſt in illam naturam, quam propter peccatum primi hominis deſeruerat: *ſua* erat priuſquam peccantem relinqueret, ſed propter eum cujus ſpiritus eſt, & qui pro ea paſſus eſt, in eam revertitur, & amplius reſurrectionis tempore revertetur, & mittetur; ut virtute ipſius univerſæ naturæ facies in priſtinum decorem reſtituatur. Quoniam itaque in hac omnium communi terra, omnia animalia ſecundum corpus & animam cauſaliter & primordialiter creata ſunt; quoniam in honore omnia facta ſunt: quid mirum, ſi divino præcepto jubeatur, *animam viventem,* hoc eſt animal vivens, producere: ut quod cauſaliter occulte in cauſis & rationibus habebat, hoc in genera & ſpecies aperte produceret? Et vide quomodo naturalem rerum conſequentiam divinum nobis manifeſtat eloquium. *Producat,* inquit, *terra animam viventem in genere ſuo.* Primo genus poſuit, quoniam in ipſo omnes ſpecies & continentur & unum ſunt, & in eas dividitur & multiplicatur per generales formas ſpecialiſſimaſque, quod etiam oſtendit dicens: *jumenta & reptilia & beſtias terræ ſecundum ſpecies ſuas.* Ac per hoc intelligitur quod ars illa quæ dividit genera in ſpecies, & ſpecies in genera reſolvit, quæ Διαλεκτικὴ dicitur, non ab humanis machinationibus ſit facta, ſed in natura rerum, ab auctore omnium artium quæ vere artes ſunt, condita, & à ſapientibus inventa, & ad utilitatem ſolertis rerum indaginis uſitata.

V. *M.* Ex his quæ, ni fallor, rationabiliter à te dicta ſunt, ſi quis voluerit poteſt etiam alio modo intelligere quod ſcriptum eſt: *producant aquæ reptile animæ viventis, & volatile ſuper terram*; ut non ſolum ſimpliciter, quemadmodum ſuperius tractatum eſt, intelligat piſces & volatilia de hoc viſibili atque tractabili, humidoque ac frigido aquarum elemento creata eſſe: verum etiam altiori ſenſu ex abditis profundiſque naturæ finibus, in quibus cauſaliter & primordialiter facta ſunt, in genera & ſpecies deducta. Quid enim obſtat, ne ſicut terræ vocabulo naturæ ſignificatur ſoliditas & fertilitas, ita etiam aquarum ſignificatione ejuſdem naturæ abdita intelligatur profunditas: ut

omnium animalium, quæ ſive ex terra, ſive ex aquis leguntur creari, una eademque cognoſcatur origo, quamvis dividatur eorum ſpeculatio? Alia ſiquidem in quinta prophetica theoria, alia in ſexta condita memorantur: ne hoc ſine ratione factum crediderim. Veri enim ſimile videtur, quod ideo terrena animalia ſexta die, in qua etiam homo factus eſt, de terra produci jubentur, quoniam majorem ſimilitudinem hominis in natura ſua videntur habere. Omne ſiquidem quod in natura animalis hominis, præter intellectum & rationem, cognoſcitur; naturaliter iis ineſſe phyſica ſpeculatione invenitur. *M.* Non ſolum, ut opinor, nil obſtat; verum etiam ut ita intelligamus ea quæ ſcripta ſunt ſecundum veritatem rerum factarum, ratio ipſa intentius conſiderata nos advocat. Eſt enim multiplex & infinitus divinorum eloquiorum intellectus: ſiquidem in penna pavonis una eademque, mirabilis ac pulchra innumerabilium colorum varietas conſpicitur, in una eademque ejuſdem pennæ portiuncula. Et quidem natura ipſa rerum ad hunc attrahit intellectum. Terra namque iſta ſenſibilis & aqua, corpora compoſita ſunt ex qualitatibus quatuor elementorum; & nihil de ſe gignunt, nullaque naturæ ſpecies ex iis naſci videatur. Vis autem ſeminum quæ in eis ſunt, operante illa vita quæ nutritiva dicitur, ſecundum leges & rationes inſitas, quantum ſinit divina providentia, in diverſas ſpecies herbarum, ſurculorum, animalium, per genera & formas ex ſecretis creaturæ ſinibus erumpit: ac per hoc unde terra & aqua viſibilis & tractabilis in ſuas naturales ſpecies & qualitates & quantitates proceſſere, inde omnia quæ ex eis naſci videntur, generationis ſuæ originem ſumunt. Eſt enim generaliſſima quædam & communis omnium natura ab uno omnium principio creata, ex qua, veluti ampliſſimo fonte, per poros occultos corporales creaturæ, veluti quidam rivuli derivantur, & in diverſas formas ſingularum rerum eructant. Prædicta ſiquidem vis per diverſa ſemina ex arcanis naturæ proveniens, primumque in ipſis ſeminibus erumpens, deinde diverſis humoribus admixta, in ſpecies ſingulas ſenſibiles ebullit. *D.* Rata hæc verique ſimilia, phyſiologiæque ſpeculationibus conveniunt. Quoniam vero homo, qui in ſexta die conditus eſt, in numero animalium conſtituitur, quæ ſub uno genere comprehenduntur, num in hoc præcepto divino, quo jubetur terra *animam vivam producere*, intelligendus ſit nec ne, velim à te audire. *M.* Hanc inquiſitionem non tam facile abſolverim, ſi ſolummodo divina Scriptura pronuntiaret, *producat terra animam viventem.* Verum quia addidit *in genere ſuo*; planiſſime patefecit, omnia animalia in hoc præcepto contineri. Nulla enim ſpecies eſt, quæ in genere ſuo omnino non collocatur. Sed quia hæc forma animalis quæ in homine conſtituta eſt, cæterorum animalium naturam, quæ ſub eodem genere ſunt, dignitate rationis & intelligentiæ ſuperat: provide prophetica contemplatio eam cæteris animalibus abjungere voluit: ut conditionem ipſius, juxta ſuæ naturæ excellentiam, latius & copioſius, in fine omnium quæ à Deo facta ſunt, narraret. Species igitur animalis maxima & pretioſiſſima bis in operibus ſextæ ſpeculationis commemoratur: primum quidem in genere ſuo, quod eſt animal, videtur à terra produci: deinde paulo poſt, cæterorum animalium breviſſima diviſione facta, conditio ejus ad imaginem & ſimilitudinem Dei introducitur. *D.* Una igitur forma & inter cætera animalia de terra producitur; ac mox ad imaginem Dei fieri perhibetur; quod merito me movet. Si enim omne illud genus, quod dicitur animal, cum omnibus ſuis formis, ad *imaginem & ſimilitudinem Dei* fieret, non perturbaret me fortaſſis quod doces; hominem quidem & de terra inter cætera animalia produci; & poſtmodum ad imaginem & ſimilitudinem Dei fabricari. Jam vero quoniam ſolum hominem, & nullum aliud animal præter hominem, ad imaginem Dei creari divina perhibet hiſtoria: valde miror, quomodo inter jumenta & reptilia & beſtias terræ homo è terra producitur; & ad imaginem Dei, longe & incomparabiliter ultra cætera univerſa animalia, ſolus formatur: dicente Scriptura, *faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram*: & quod eſt mirabilius, quomodo è terra producitur, inter ea quibus præfertur, & dominari jubetur. Subjunxit enim Scriptura, & *præſit piſcibus maris & volatilibus cœli, & beſtiis, univerſæque creaturæ, omnique reptili quod movetur in terra.* *M.* Nec immerito, nec irrationabiliter moveris: hæc enim cautiſſima & ſolertiſſima inquiſitione digna ſunt. Et primum quidem, ut intelligas, remota totius ambiguitatis caligine, quod in univerſali animalium genere homo conditus ſit; hoc maximum ſuſcipe argumentum, tripertitam videlicet hujus generis diviſionem, in jumenta, & reptilia, beſtiaſque: quæ diviſio non ſine cauſa facta eſt ut æſtimo. Nam in aliis diebus, id eſt in tertia & quinta, in quibus genera & ſpecies commemorantur,

morantur, nulla diviſio generis in ſpecies introducitur; ſed ſimpliciter, aut ſolum genus & indiſcretæ ſpecies, ut in tertia, qua herbarum ſurculorumque genera ſpecieſque de terra oriri jubentur; aut ſolum genus & una ſpecies ipſius; ut in quinta piſcium quidem genus *reptile*, avium vero *volatile* vocans; neque hoc neque illud in ſpecies dividens. Nam in eo quod dixit, *Creavitque Deus cete grandia*, magis ſpecies pro genere intelligendum eſt poſuiſſe, quam genus in ſpeciem diviſiſſe. Quomodo enim diviſio generis in unam ſpeciem poſſet fieri, dum omnis diviſio non minus quam in duobus invenitur? Sexta autem die non ſolum generis conditio, verum etiam trina diviſio ipſius in ſpecies narratur. *Dixit*, inquit, *Deus, Producat terra animam viventem in genere ſuo; jumenta, & reptilia, & beſtias terræ, ſecundum ſpecies ſuas.* Vel ſecundum ſeptuaginta interpretes. *Dixit Deus, Educat terra animam vivam ſecundum genus, quadrupedia, & reptilia, & beſtias ſecundum genus & factum eſt ſic.* Hæc itaque, ut arbitror, tripertitio totius vitæ corpori adhærentis, animalque per copulam ad corpus efficientis (eſt enim animal corporis & animæ connexio) triplicem motum inſinuat. Et quidem ternarius ille motus in homine ſolo, qui ſolus rationabile animal, intelligitur: quoſdam quidem motus ſuos rationi ſubditos habens, qui jumentorum ſeu quadrupedum vocabulo ſignificari videntur: verbi gratia, movet quinquepertitum corporis ſenſum diſciplinaliter in cognitionem ſenſibilium rerum ſolerti earum intelligentiæ ſtudio: qui motus non irrationabiliter jumentum dicitur: non enim parvum adjutorium rationabili animæ præſtat ad contemplationem veritatis ſenſibilium omnium, cuncta falſitate remota, vera ſinceraque notitia. Eſt etiam quaſi quoddam quadrupes motus ſenſuum ſub ditione rationis. Siquidem omne quod per ſenſum cognoſcimus, in natura ſenſibilium rerum eſt; hoc eſt, ex quatuor Elementis compoſitum, aut in ipſo compoſito conſtitutum. Age enim, ſi corpoream ſpeciem aſpexeris, ipſa ſpecies in aliqua materia ex qualitatibus quatuor Elementorum conſtituta eſt. Si ſonum ſeu odorem ſenſeris, ex aere quatuor Elementis compoſito; ſimiliter, ſi guſtum ſeu tactum, ex compactionibus aquæ terræque accidere non dubitabis. Non immerito igitur corporeus ſenſus, Quadrupedum vocabulum, accepit; quoniam omne quod ſentit, non aliunde niſi ex quatuor Elementis originem ducit; quoſdam vero ex inferiori natura ſumptos, recte dixeris irrationabiles, hoc eſt, rationi reſiſtentes, ut eſt furor & cupiditas, inordinatique corporalium ſenſuum appetitus, in abuſionem attributos ſenſibilibus creaturis. Et quoniam hujuſmodi motus ex irrationabilibus animalibus humanæ naturæ inſerti ſunt, non incongrue beſtiarum appellatione ſignificantur: præſertim cum ſuper rationabilibus diſciplinis reluctari non deſinant, & aut vix aut nunquam domari ab eis poſſint; motuſque rationabiles feroci impetu dilaniare ſemper appetant. Sunt præterea in animali rationabili occulti quidam motus, quibus maxime corpus ſibi conjunctum adminiſtrat, & ſunt in activa & nutritiva parte animæ conſtitutæ. Qui quoniam naturali facilitate ſua peragunt officia, & quaſi latenter; quia animæ intentionem, nullo modo ſollicitant atque perturbant: ſi tamen integritas naturæ incolumis extiterit, ſilenti quodam meatu corporalem harmoniam penetrantes, reptilium appellationem, non irrationabiliter meruere. Cæteris vero Animalibus, præter ſolum hominem, ex tribus prædictis motibus, duo tantum inſunt; unus quidem qui in ſenſibilibus eſt proprie rationis regimine carens, ac propter hoc beſtialis; Alter qui nutritivæ vitæ deputatur, reptili ſimilis; quos homo cum cæteris animalibus participat, & reciproce cætera animalia cum ipſo participant. Videſne igitur hominem in omnibus animalibus, & omnia in homine, & ſupra omnia hominem? Et ſi quis intentius naturæ ipſius mirabilem ac penitus ineffabilem conditionem inſpexerit, clare inveniet, eundem hominem & forma quadam in genere animalium eſſe, & ſupra omnem formam animalem ſubſiſtere; ac per hoc & affirmationem & negationem recipere; & de eo prædicari recte poſſe, Homo animal eſt, Homo animal non eſt. Dum enim in ipſo corpus & vita nutritiva, & ſenſus, & memoria ſenſibilium, omniſque irrationabilis appetitus, ut eſt furor & cupiditas, conſiderantur; omnino Animal eſt; hæc enim omnia communia ſunt illi cum cæteris animalibus: altiori vero ſui parte, quæ ratione conſiſtit, & intellectu, & interiori ſenſu, cum omnibus ſuis rationabilibus motibus, quas virtutes appellant, cumque æternarum divinarumque rerum memoria, omnino Animal non eſt. Siquidem cuncta hæc eadem ſunt homini cum cœleſtibus eſſentiis, quæ omne quod in animalium natura comprehenditur, excellentia ſuæ naturæ incomparabiliter ſuperant. Recte igitur, ut diximus, de homine dicitur, Animal eſt, Animal non eſt. Quod etiam ex auctoritate divinæ ſcri-

pturæ poſſumus corroborare. Apoſtolus ait, *Animalis homo non percipit quæ ſunt ſpiritus*; Et iterum, *Spiritualis homo judicat omnia, Ipſe vero a nemine dijudicatur.* Intuere quam clare, quam aperte hominem, velut in duos homines dividit. Quorum unus quidem animalis eſt, quoniam naturæ animalium ſimilis conſiſtit, quæ nihil ſpiritualium in ſe recipit: Alter vero ſpiritualis, quoniam æternis & ſpiritualibus diviniſque communicat ſubſiſtentiis, totiuſque animalitatis expers eſt; & ea quidem pars qua animal eſt, Exterioris hominis; ea vero qua ſuperat cætera animalia & ſeipſum, in quantum animal eſt, interioris congrue appellationem recipit. In his enim qui ſpiritualiter vivunt, ut idem ait Apoſtolus, *Exterior homo corrumpitur, interior vero de die in diem renovatur.* Qui enim perfecte vivunt omnino corpus ſuum & vitam qua illud adminiſtratur, omneſque corporeos ſenſus cum his quæ per eos percipit; omneſque irrationabiles motus, quos in ſe ſentit, cum omnium rerum mutabilium memoria, non ſolum ſpernit, verum etiam quantum poteſt & corrumpit & deſtruit, ne ullo modo in eo prævaleant, & omnino perire eis & ea ſibi appetit; ſeipſum vero, in quantum cœleſtis eſſentiæ particeps eſt, *de die in diem*, hoc eſt, de virtute in virtutem aſcendens, divina gratia movente, cooperante, ducente, perficiente renovat; & ea quidem natura, qua animalibus communicat homo, Caro dicitur: ea vero, qua cœleſtis eſſentiæ particeps eſt, Mens, vel Animus, vel Intellectus. Audi Apoſtolum. *Mente*, inquit, *ſervio legi Dei, carne autem legi peccati.* Et innumerabiles divinæ ſcripturæ ſententiæ hoc ipſum approbant. Quid igitur mirum, ſi duplex hominis conditio intelligatur, cum ipſe quodammodo duplex ſit? Et quod animalibus ſimile eſt, cum animalibus; quod autem ſpiritualibus per ſe & abſolute, cum ſpiritualibus creari. Ac per hoc non te turbet quod dixi hominem cum cæteris animalibus in uno eodemque genere de terra productum & ultra omnium animalium naturam, ad *imaginem & ſimilitudinem Dei* factum. *D.* Nonne fortaſſis moveret, ſi poſſem ad purum dignoſcere quo modo ſub uno eodemque genere cunctorum animalium, ita homo conditus ſit, ut meliori ſui parte, ſupra omnem naturam animalium ſubſiſtat. *M.* Miror cur eadem repetis. Diximus enim hominem in quantum animal eſt, inter animalia ſub uno genere, in quantum animal non eſt, extra omne genus animalium omnium factum fuiſſe. *D.* Eheu! Jam major longeque difficilior quæſtio quantum videtur orta eſt. *M.* Quæ ſit illa dic quæſo. *D.* Videris, ut opinor, duas animas in uno homine ſubſiſtere arbitrari; unam quidem corpus quæ adminiſtrat, & vivificat, & nutrit, & auget, & per corporeos ſenſus ſenſibilia ſentit, eorumque phantaſias in memoria ſua recondit, & cætera quæ animas animalium cæterorum in corporibus ſuis peragere notiſſimum eſt; alteram vero in ratione & intellectu ſubſiſtentem, *ad imaginem Dei & ſimilitudinem factam*: quod valde abſurdum videtur. *M.* Duas animas in uno homine nec ratio, nec divina auctoritas ſinit me arbitrari; imo etiam prohibet, nec ulli recte philoſophantium fas eſt æſtimare: unam vero eandemque rationabilem animam ineffabili modo adjunctam, hominem eſſe aſſero; ipſumque hominem mirabili quadam & intelligibili diviſione ea parte qua ad imaginem & ſimilitudinem creatoris factus eſt, nullius animalitatis participem eſſe, & ab ea omnino abſolutum: ea vero qua animalitati communicat, in univerſali animalium genere de terra, hoc eſt, de communi omnium natura productum. *D.* Quid ergo dicemus? Num humana anima, ſimplex quædam natura, omnique compoſitione abſoluta, in quibuſdam partibus, in unitatem quandam copulata credenda eſt? *M.* Unum firmiſſime teneo, ſimplicem viz. omnique copula partium carentem eſſe; alterum vero omnino abnuo, hoc eſt, ullam compoſitionem, differentium à ſe invicem partium recipere; tota enim in ſeipſa ubique eſt per totum. Tota ſiquidem vita eſt; tota, intellectus; tota, ratio; tota, ſenſus: tota, memoria: tota, corpus, vivificat, nutrit, continet, auget; tota in totis ſenſibus ſpecies rerum ſenſibilium ſentit; tota ipſarum rerum, ultra omnem corporeum ſenſum; naturam, & rationem, tractat, diſcernit, conjungit, dijudicat; tota extra & ſupra omnem creaturam, & ſeipſam, quia in numero creaturarum comprehenditur circa ſuum creatorem intelligibili motu atque æterno, dum omnibus vitiis purgatur, circumvolvitur. Et cum ita ſimplex naturaliter ſubſiſtat, ſuarum intelligibilium & ſubſtantialium differentiarum, veluti totius in partes, diviſiones recipit; ſecundum motuum ſuorum numeroſitatem; ac per hoc multis nominibus denotatur. Siquidem dum circa divinam eſſentiam vehitur, & Mens, & Animus, & Intellectus; dum rerum creatarum naturas cauſaſque conſiderat, Ratio; dum per ſenſus corporeos ſpecies ſenſibilium recipit, Senſus; dum in corpore occultos ſuos motus juxta ſimilitudinem irrationabilium

animarum

animarum peragit, nutriendo illud & augendo, Vita proprie ſolet appellari. In his autem omnibus tota ubique eſt. *D*. Tota igitur & in genere animalium de terra producta eſt, & tota ad imaginem Dei facta; prædictis enim rationibus concluditur, ita & non aliter eſſe. *M*. Etiam; & nec ulli recte ac pie Philoſophantium de hoc dubitare licet, ne ſimpliciſſimam & individuam naturam ſcindere videatur, quod valde impium eſt. *D*. Quomodo ergo unus atque idem homo ſecundum prædictam controverſiam & animal eſt & non eſt animal, vel quomodo & animalis eſt & animalis non eſt; & caro eſt & caro non eſt; & ſpiritualis eſt & ſpiritualis non eſt; & quomodo hæc ſibi invicem oppoſita & contradicentia, in una ſimpliciſſima natura poſſunt intelligi, non ſatis video. *M*. Ex his quæ prædicta ſunt, omne quod tibi videtur in ſimplicitate humanæ naturæ contrarium, ſiquis intentus perſpexerit, luce clarius inveniet, non ſolum non eſſe contrarium, verum etiam omnino conveniens. Conſtat enim inter ſapientes, in homine univerſam creaturam inveniri. Intelligit enim & ratiocinatur, ut Angelus; ſentit & corpus adminiſtrat, ut animal; ac per hoc omnis creatura in eo intelligitur. Totius ſiquidem creaturæ quinquepartita diviſio eſt. Aut enim Corporea eſt, aut Vitalis, aut Senſitiva, aut Rationalis, aut Intellectualis. Et hæc omnia, omni modo in homine continentur. Extremum quidem naturæ ipſius Corpus eſt: deinde ſeminalis Vita corporis adminiſtrativa, cui præeſt ſenſus: deinde Ratio, quæ inferioribus ſe naturæ partibus dominatur, ſupremum in his omnibus animus obtinet locum, ac per hoc tota humana natura in quantum communicat animalibus, merito animal eſt. Communicat autem eis, in quantum corpus eſt, & vita corpus regitans, & ſenſus, & memoria rerum ſenſibilium phantaſias tractans: in quantum vero divinæ cœleſtiſque eſſentiæ particeps, non eſt animal, ratione autem & intellectu æternorumque memoria cœleſtem participat eſſentiam. Ibi igitur, omnino animalitatis expers eſt. In illa ſiquidem parte ſui, ad imaginem dei factus eſt, ad quam ſolam in idoneis hominibus loquitur Deus. *Ad illud enim hominis*, ut ait Auguſtinus x1mo de Civitate Dei, *loquitur, quod in homine cæteris quibus homo conſtat eſt melius, & quo ipſe Deus ſolus eſt melior. Cum enim homo ad imaginem Dei factus ſit, profecto ea ſui parte eſt propinquior ſuperiori ſe Deo, qua ſuperat inferiores ſuas; quas etiam cum pecoribus communes habent*. Et notandum, quod etiam in hac vita, priuſquam totum quod in homine Animale eſt, vertatur in ſpirituale, & omne quod in eo compoſitum eſt in ineffabilem adunitur ſimplicitatem, poteſt totus homo & animalis fieri & ſpiritualis: ſed animalis ſola libertate arbitrii; ſpiritualis vero & libero arbitrio ſimul & gratia, ſine qua naturalis potentia voluntatis, movere hominem in Spiritum nullo modo ſufficit. Animalis igitur homo & fit & dicitur, quando relictis motibus qui ſecundum rationem & intellectum ſunt circa cognitionem creatoris & creaturæ; in motus irrationabiles, quibus animalia bruta circa corporis deſideria moventur, ſpontaneo appetitu decidit; ita ut totam ſuam intentionem temporalium fragiliumque rerum & ad non eſſe tendentium, lethiferis delectationibus ingurgitet: ſpiritualis vero, dum mutata omni converſatione in melius, amoris incendio inflammatus, mundo & carne omni modo ſpretis, omnibuſque animalium motibus relictis, ad cœleſtium eſſentiarum ſimilitudinem totus transformatur; ut quod ei futurum eſt ſecundum inconverſibilem ſubſtantiam, hoc in eo procedat ſecundum vitæ virtutibus ornatæ qualitatem. Ac per hoc duobus modis animalis homo cognoſcitur. Uno quidem, quo ſecundum naturam ſubſiſtit: altero, qui ei ex irrationabili motu liberæ voluntatis procliviſq; ad malitiam accidit. Similiter ſpiritualis & ſecundum naturam ſubſiſtens, & ſecundum bonam voluntatem divina gratia præventam, ac tam vitiis purgatam, quam virtutum ornamentis redimitam, ad priſtinam divinæ imaginis dignitatem revocatus. *D*. Hæc libenter accipio: ſed non pure conſpicor quomodo cum omnes ſpecies in genere unum ſunt, contradicentes invicem ſpecies illo unum ſubſiſtunt. Definitio ſiquidem hominis, cæterorum animalium definitionibus contradicere videtur. Eſt enim animal rationale; cætera vero animalia irrationabilia. Videſne quomodo adverſantur ſibimet rationale & irrationale? *M*. Paululum acutius naturas rerum inſpice, & invenies hanc propoſitionem quæ eſt in differentia virtutum, non autem controverſiæ in multis. Verbi gratia. Omnis creatura aut viſibilis eſt aut inviſibilis. Hic differentiam facit, non controverſiam. Viſibilitas enim & inviſibilitas duo quædam ſunt à ſe diſcreta, non ſibi repugnantia. Similiter aut corporalis aut incorporalis eſt omnis creatura. Divinarum quoque perſonarum habitudines diſcernit. Pater ſiquidem ingenitus eſt, filius vero genitus; & innumerabilia exempla hujuſmodi ſunt. Et ut clarius cognoſcas: vide quod omnis controverſia,

controverſia, in una eademque ſpecie ſeu parte intelligitur; differentia vero in diverſis: veluti ſiquis de homine dixerit, homo eſt animal rationale, homo eſt animal irrationale; de illa ſpecie quæ ſubſtantialiter homo dicitur pronuntians; contradictoria proloquia fient, & neceſſario; unum enim verum, alterum vero falſum. Non enim aut ſimul vera poſſunt eſſe,aut ſimul falſa contradictoria proloquia de ſubjecto eodem: ſive univerſaliter ſint, ſive particulariter. Dum igitur dicis homo eſt animal rationale, equus eſt irrationale animal, nulla intelligitur contradictio, quoniam rationabilis & irrationabilis animalis ſubſtantialem differentiam patefacis. Dum enim rationem homini das & ab equo aufers, differentiam hominis & equi ſignificas. Eſt enim ſic differentia hominis à cæteris animantibus habere rationem, ſic & cæterorum animantium ab homine differentia, rationem non habere; dum neque in hoc habitus & privatio dignoſcitur. Habitus enim hominis eſt habere rationem, habitus autem equi, rationis abſentia. Siquidem equus non privatur eo habitu, quem nunquam potuit habere. Ubi autem habitus non recedit, ibi conſequens privatio non erit. Animali, ſeu cuicunque vitam participanti mors non accideret, ſi prius & habitus vitæ non ineſſet; ideoque nullum animal proprie dicimus ſtultum, preter illud in quo videmus, poſſe fieri rationis habitum, neque ſtolidum, niſi cui naturaliter ineſſe non poteſt ſentiendi habitudo. *D.* Quare ergo dixiſti in uno eodemque ſubjecto duo proloquia ſibimet adverſantia falſa ſimul aut vera ſimul eſſe non poſſe, ſed ſi unum ſit verum neceſſario alterum erit falſum. Verbi gratia, ſiquis dixerit de uno eodemque, hoc animal equus eſt, equus non eſt; cum videaris aſſerere contradictoria proloquia vera ſimul eſſe poſſe in homine; homo animal eſt, non eſt animal homo; & hoc naturaliter non eſſe ei doces, donec totus moveatur animalis in ſpiritualem. Et cur hoc in homine ſolo? In cæteris vero animalibus nullo modo, in quibus verum eſt animal eſſe, animal autem non eſſe omnino falſum. *M.* Putaſne aliud animal quam hominem ad imaginem Dei factum? *D.* Nequaquam. *M.* Negabis duo proloquia ſibimet & colluctantia, dum de Deo prædicantur, vera ſimul eſſe & nullo modo falſa? quanquam ambo ejuſdem virtutis non ſint, ut puta, Deus veritas eſt, Deus veritas non eſt. *D.* Negare non auſim, dum ipſe de ſeipſo dicit, *Ego ſum via, veritas, & vita.* Sanctus autem Areopagita Dionyſius in ſymbolica Theologia Dierum. *Quia ait neque veritas eſt neque vita eſt. Ait enim, neque virtus eſt, neque lux, neque vita*; & paulo poſt; *neque ſcientia eſt, neque veritas eſt.* *M.* Fortaſſis Dionyſius contradicit Chriſto, qui de ſeipſo prædicat ſeipſum veritatem eſſe. *D.* Abſit. *M.* Utrumque igitur verum eſt, Deus veritas eſt, Deus veritas non eſt. *D.* Non ſolum verum eſt, ſed etiam veriſſimum. Unum quidem dictum eſt; ſed in affirmatione per metaphoram, quoniam ipſe conditor, & cauſa primordialis veritatis, cujus participatione vera ſunt quæcunque vera ſunt omnia. Alterum autem per negationem, quæ eſt ſecundum excellentiam, quia plus eſt quam veritas: ac per hoc & verum eſt, Deus veritas eſt, dum ſit verorum omnium cauſa; & verum eſt, Deus veritas non eſt, quia ſuperat omne quod dicitur, & intelligitur, & eſt. Nec me latet quod addidiſti, quanquam ambo non ejuſdem virtutis ſunt. Minus enim valet ad ineffabilis divinæ eſſentiæ ſignificationem affirmatio quam negatio; quoniam una ex creaturis ad creatorem transfertur; altera ultra omnem creaturam de creatore per ſeipſum prædicatur. *M.* Bene vides quod addidi; quid igitur mirum ſi de homine qui ſolus inter cætera animalia ad imaginem dei factus eſt, vere ſimul poſſit prædicari, homo animal eſt, non eſt animal homo: ut per hoc ſaltem intelligamus ad imaginem Dei illud animal ſpecialiter eſſe conditum, de quo pugnantia ſibimet in aliis animalibus proloquia vere ſimul prædicantur? Porro ſi propterea divinæ eſſentiæ affirmationes & negationes conveniunt, quoniam ſuperat omnia quæ ab eo facta ſunt & quorum cauſa eſt, cui non liceat proſpicere negationes & affirmationes imagini & ſimilitudini ejus quæ in homine eſt, unanimiter convenire? Quandoquidem ſuperat cætera animalia inter quæ ſub uno genere eſt conditus, & cujus cauſa condita ſunt. Quis enim recte ſapientium ignorarit, hunc mundum viſibilem cum omnibus ſuis partibus, à ſummo uſque deorſum propter hominem eſſe factum, ut ei præeſſet & dominaretur omnium rerum viſibilium? Quod Sanctus Gregorius in ſermone de Imagine his verbis edocet. *Quoniam*, inquit, *Creatura divina virtute ſimul cum præcepto conſtituta ſit, hominis vero conſtitutionem conſilium præludit, & performatur ab Artifice per verbum ſcripturæ, quid futurum eſſet, & quale eſſe conveniret, & ad quale principale exemplar ſimilitudinem ferret, & in quo fieret, & quid operaretur factum, & quibus dominaretur; omnia prius ſermo circumſpicit, ut venerabi-*

venerabiliorem generationis dignitatem, priuſquam in eſſentiam veniret, ipſe ſortiretur, qui principatum eorum quæ ſunt poſſeſſurus foret. Dixit enim, inquit, Deus; Faciamus hominem ad imaginem noſtram & ſimilitudinem, et dominetur piſcium maris, et beſtiarum terræ, et volatilium cœli, et pecorum, et omnis terræ. Et hoc ei datum eſt, ſive peccaret ſive non peccaret, quamvis non eodem modo regeret, ſi non peccaret, quo regit poſtquam peccatur. Et ut hoc certius cognoſcas, num exiſtimas hominem ea parte ſui qua ad imaginem Dei factus eſt animal eſſe? Aut ea qua inter animalia de terra productus eſt imaginem Dei ſubſiſtere? Aut utrumque, hoc eſt & imaginem & animal, veraciter in eo non eſſe? *D.* Hoc ultimum nullo modo dubium oportet æſtimari, hæc enim ſimul eſſe in homine vera ratio comprobat. Illud vero, hoc eſt imaginem in animali & animal in imagine omnino non negarem, ſi me non moveret quod in ſuperiori à te definitum eſt, hominem viz. in ſeipſo ubique totum eſſe; ex quo datur intelligi ut opinor, & totam imaginem in toto animali, & totum animal in tota imagine per totum hominem ſubſiſtere. *M.* Miror cur te talia moverent, cum videas in hoc maxime imaginem & ſimilitudinem Dei in humana natura poſſe cognoſci. Ut enim Deus & ſupra omnia & in omnibus eſt, ipſe ſiquidem eſſentia omnium eſt, qui vere ſolus eſt, & cum in omnibus totus, ſic extra omnia totus eſſe non deſinit; totus in mundo, totus circa mundum, totus in creatura ſenſibili, in intelligibili totus; totus in univerſitate fit; in toto univerſitatis totus, in partibus ejus totus, quia ipſe eſt & totum & pars, & neque totum neque pars: ita humana natura in mundo ſuo, in univerſitate ſua, in partibus viſibilibus & inviſibilibus tota in ſeipſa eſt, & in toto ſuo tota eſt & in partibus ſuis tota, partes ejus in ſeipſis totæ, & in toto totæ. Nam & extrema pars ejus & viliſſima, corpus dico, ſecundum rationes ſuas, tota eſt in toto homine, & cum in ſeipſa ita ſit; totum ſuum excedit. Non enim aliter conditori ſuo adhærere poſſet, ſi omnia quæ ſub ipſo ſunt, & ſeipſam non excederet; quoniam *inter mentem noſtram,* ut ait Auguſtinus, *qua patrem intelligimus & veritatem per quam ipſum intelligimus, nulla interpoſita creatura eſt*: quod etiam ipſe Areopagita, in ſymbolica Theologia pulcre docet, dicens: *O amice Timomothee, circa myſticas ſpeculationes corroborato canere, et ſenſus deſerere, et intellectuales operationes, et ſenſibilia et inviſibilia, et omne non ens et ens, et ad unitatem ut poſſibile inſcius reſtituere ipſius qui eſt ſupra omnem eſſentiam et ſcientiam: ea enim teipſo et omnibus immenſurabili et abſoluto mentis exceſſu, ad ſupereſſentialem divinarum tenebrarum radium, omnia deſerens et ab omnibus abſolutus aſcendes*: & Dominus in Evangelio dicens ait, *ubi ego ſum, illic & miniſter meus*; eſt autem ille ſupra omnia. Eſt igitur illi adhærens homo ſupra omnia & ſupra ſeipſum, quantum in omnibus eſt. Et quamvis humana natura, dum in hac vita mortali verſatur, adhærere Deo ſeipſa non poſſit; veruntamen, quoniam poſſibile eſt ei & naturale creatori ſuo adhærere, ejus gratia cui adhæret, adhærere non incongrue dicitur. Sæpe enim poſſibilitas pro experimento ſolet accipi, & quod certum eſt quandoque fore, pro præſenti computari, etiam pro acto. Et quid dixi, in mundo ſuo, in univerſitate ſua? Cum apertius pronuntiarem in univerſo mundo viſibili & inviſibili. Humana ſiquidem natura in univerſitate totius conditæ naturæ, tota eſt; & in ipſa omnis creatura conſtituta eſt, quoniam in ipſa copulata eſt, & in ipſum reverſura, & per ipſum ſalvanda. Audi Creatorem ipſius dicentem, *Prædicate Evangelium omni creaturæ*: homini profecto. Ibi intellectus, ibi ratio, ibi ſeminalis vita, ibi corpus: non hoc corruptibile poſt peccatum, ſed illud ante delictum; non hoc compoſitum atque ſolubile, ſed illud ſimplex & individuum; non hoc animale & terrenum, ſed illud ſpirituale & cœleſte; non hoc ex duplici fluxu per carnales connexus ſeminibus genitum, ſed illud ex ſimplicitate naturæ, ante prævaricationem productum, & in reſurrectione futurum; non hoc corporeo ſenſui cognitum, ſed illud in ſecreto naturæ adhuc occultum; non hoc quod merito peccati ſuperadditum, ſed illud, quod incorruptæ adhuc naturæ erat inſitum; & in quod hoc corruptibile & mortale reverſurum. *Seminatur,* inquit, Apoſtolus, hoc eſt de ſemine naſcitur *in corruptione; ſurget in virtute*: In quali virtute? Ipſius videlicet corporis, quod prius naturaliter eſt conditum. *Seminatur in contumelia: ſurget in gloria; ſeminatur corpus Animale; ſurget corpus ſpirituale.* Omne ſiquidem quod naturaliter in homine eſt creatum, neceſſario æternaliter manet integrum atque incorruptum. Non enim divinæ juſtitiæ eſt viſum, ex eo quod fecit quicquam perire, præſertim cum non ipſa natura peccaverit, ſed perverſa voluntas, quæ contra naturam rationabilem, irrationabiliter movetur. Cujus rei maximum eſt argumentum: Si naturaliter ineſt homini mortis odium,

quomodo in odio non haberet naturaliter mortis cauſam? Peccatum dico. Et hoc commune omnibus animalibus eſt, mortem, mortiſque cauſas devitare & timere. Ut ergo nullus ſapiens vult errorem incurrere, ita humana natura noluit peccare; ac per hoc conditor ipſius dum ſit juſtus noluit eam punire, voluit autem ei ſuperaddere in quo poſſet delictum quod ex perverſa voluntate & ſuadente ſerpente acciderat, ne ſemper ei adhæreret, purgari. Natura ſiquidem rationalis & intellectualis, quamvis noluit falli, potuit tamen decipi; præſertim cum nondum formationis ſuæ perfectionem acceperit, quam merito obedientiæ eſſet acceptura, in Theoſin, deificationem dico transformanda. Non ergo debemus de humana natura judicare, ſecundum quod corporeis ſenſibus apparet, & merito prævaricationis pœnaliter ad ſimilitudinem irrationabilium animalium per copulam ſexuum in hoc mundo temporaliter corruptibiliterque, cujus finis mors eſt: verum ſecundum quod ad imaginem Dei priuſquam peccaret, condita eſt. Quod etiam omnem ſenſum corporeum, omnemque mortalem cogitationem pro ineffabili naturæ dignitate incomprehenſibiliter fugit, ſed decepta & lapſa, pravæ ſuæ voluntatis tenebris occæcata, & ſeipſam & creatorem ſuum oblivioni tradidit. Et hæc eſt miſerrima mors ipſius, profundiſſimaque in caligines ignorantiæ ſubmerſio, & à ſeipſa & à creatore ſuo longiſſima diſtantia; irrationabilibus vero mortalibuſque animantibus proxima turpiſſimaque ſimilitudo; ex qua iterum nemo eam potuit redimere, revocare, reducere, & ad ſtatum priſtinum de quo ceciderat reſtaurare, ſed Dei ſapientia quæ eam creavit, eamque in unitatem ſuæ ſubſtantiæ accepit, ut ſic eam ſalvaret, cuncta liberaret miſeria. Non te igitur moveat, quod de humana natura dictum eſt, totam in ſeipſa ubique eſſe; & imaginem in animali totam, & animal in imagine totum.

VI. Omne ſiquidem quod in ea conditor ſuus primordialiter creavit, totum integrumque manet, adhuc tamen latet, revelationem filiorum Dei expectans. *D.* Non me fortaſſis moveret, ſi mihi clare ſuaderes quod per meipſum perſpicere non valeo. Delibero namque utrum homo ſi non peccaret animal eſſet: quod etiam alio modo poſſum dicere num homo ante peccatum animal erat? Si non erat, cur tantum laboravimus quærentes, & ut eſt viſum invenientes, in univerſali animalium genere hominem editum eſſe. Si enim in eo genere non eſt beatus; aut omnino ante peccatum animal non erat, aut ſi erat, in alio genere animalium conditus erat; quod nec Divina Scriptura introducit, nec diligens rationis inquiſitio in natura rerum reperit. Omnia enim animalia in uno genere ſubſiſtunt, à quo per diviſiones procedunt. At ſi in eo quod ſcriptum, *Producat terra animam vivam* inter animalia cætera conditio hominis introducta eſt ante peccatum, quomodo Pſalmiſta veluti magnum opprobrium humanæ naturæ poſt lapſum ingerit? dicens, *Homo cum in honore eſſet non intellexit, comparatus eſt jumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.* Ubi Propheta aperte videtur pronuntiare hominem ante lapſum in honore ſpiritualis ſubſtantiæ ultra omnium animalium naturam ſubſtitiſſe, eo vero labente, dignitatemque ſuæ naturæ non intelligente, in contumeliam jumentorum ſimilitudinis cecidiſſe. Si autem ante lapſum animal erat, cur poſt lapſum in eo juſte reprehenditur animalium ſimilitudinem incurriſſe, quibus naturaliter ſub uno genere concreatus eſt. *M.* Merito deliberares ſi propheta ſimpliciter dixiſſet, comparatus eſt jumentis & ſimilis factus eſt illis. Addens vero jumentis inſipientibus ſatis patefecit quod in hoc homo maxime reprehenditur, quia dum eſſet ſpirituale animal & ſapiens in prima ſui conditione ad imaginem dei & ſimilitudinem, ipſe inſipienter & irrationabiliter ſe movens contra ſui conditoris mandatum, inſipientium animalium ſimilitudinem attraxit, eorumque inconvenientibus motibus ſibi naturalem naturæ ſuæ honeſtatem dehoneſtavit. Non enim in eo laudatur, quod animal eſt, ſed quod imago Dei eſt, ſicut in eo non vituperatur quod animal, ſed quod imaginem deformare voluit quam perdere non potuit. Nam in cæteris animalibus irrationabiles motus turpes non ſunt, dum naturaliter eis inſunt, & ſine quibus animalia eſſe non poſſent. Reprehenſibile autem eſt atque deforme in animali rationabili in motus irrationabilium, quamvis naturales illis ſint, illicito perverſæ voluntatis appetitu cadere, in eiſque velle manere, relicta ſuperiori pulcritudine divinæ imaginis. *D.* Jure quidem culpatur rationabilis, ob animalium irrationabilium motus. Nam ſi aliquis homo honeſtæ formæ beſtialem effigiem ſponte ſua ſe indueret: non immerito reprehenderetur, ab eo quod melius eſt, in id quod multum deterius ſeipſum præcipitans.

VII. Sed adhuc quæro: cur Deus hominem in genere animalium creavit, quem ad

imaginem

imaginem ſuam & ſimilitudinem facere voluit? Glorioſius quippe videretur, omni animalitate fieri abſolutum, quod ſuperni characteris particeps eſſe ultra omnia animalia fuerat electum, cœleſtiumque eſſentiarum conſors, quibus terrenorum animalium nulla conſubſtantialitas ſinitur ineſſe. Non enim terrenis corporibus gravantur, nec corporeis ſenſibus ad rerum ſenſibilium notitiam; non enim extrinſecus phantaſias accipiunt, ſed intrinſecus in ſeipſis, rationes eorum quæ vident cognoſcunt. Nam & anima non extra ſe videt quæ ſentit, ſed per phantaſias in ſeipſa quod angeli non patiuntur. Quamvis Plato angelum definiat animal rationale & immortale: ſed quod auctoritate S. Scripturæ ſanctorumque Patrum probare non poſſumus, inter certas naturarum ſpeculationes, quoniam temerarium eſt, accipere non debemus. Quod aut Sanctus Auguſtinus ſummos angelos ſpiritualia ſua corpora in quibus ſępe apparent non ſolum habere non denegat, verum etiam confirmat, nullo modo compellit nos, cœleſtes ſubſtantias animalia eſſe credere; præſertim cum non cœleſtium & incorruptibilium corporum cum angelicis ſpiritibus harmonia inſeparabiliſq; junctura, ſed terreſtrium & corruptibilium cum animabus ſive rationabilibus ſive irrationabilibus ſenſu mediante connexio animal efficiat. Nam ſi ſenſus exterior angelicis corporibus atq; intellectibus ineſt; quid prohibet ne illos animalia, corpore ſenſuq; mediante & intellectu vivificante compoſita, ſicut Platoni placet, dicamus? Et ſi ſic, quare in genere animalium non computantur? Siquidem & homo ſi non peccaret, animal eſſet. Non enim peccatum fecit animalia ſed natura. Nam & angelos prævaricatores animalia eſſe, nulla tradit auctoritas. Quod maxime tali docetur argumento. Siquidem illa futura fælicitas quæ ſanctis hominibus promittitur, non alia eſſe prædicatur quam angelicæ naturæ perfecta, & in nullo deficiens æqualitas. Quis autem ſanus ſapiens futuram hominis tranſmutationem crediderit, veluti ex animali inferiori in animal ſuperius, ex terreno in cœleſte, ex temporali in æternum, ex mortali in immortale, ex miſero in beatum: ſed potius omnia quæ in hac vita in hominibus ſanctis cæteris communia animalibus, ſeu intelligunt ſeu ſentiunt, in illam eſſentiam cœleſtem & incommunicabilem, omnique animalitate carentem ineffabili quadam mutatione transferri, quod etiam homini ſi non peccaret futurum erat? Quare igitur homo in genere animalium quæ de terra producta ſunt creatus ſit, in quo ſemper non manebit? Siquidem cum mundus iſte, cujus pars animalis homo eſt interierit, omne quod in homine animale eſt, cum ipſo & in ipſo peribit. Non autem ſinit vera ratio totum pati interitum, partes vero illius ab interitu ſalvari. Porro ſi totus mundus cum omnibus ſuis partibus interiturus erit, quomodo homo in quantum pars mundi eſt, poſt mundum manebit, aut ubi, aut quo modo non ſatis video: ac per hoc hujus quæſtionis nodulos ſolvas, obnixe flagito. *M.* Altam valde humanæ conditionis phyſicam theoriam poſtulas, naturamque diſputatione longius progredi compellis: & mihi ſufficeret interroganti tibi, quare Dominus hominem in genere animalium creaverit, quem ad ſuam imaginem facere propoſuit, breviter reſpondere, quia ita voluit eum condere, ut quoddam animal eſſet, in quo imaginem ſuam expreſſam manifeſtaret: cur autem ita voluit quiſquis quærit, Divinæ voluntatis cauſas quærit, quas quærere nimis præſumtuoſum eſt, atque ſuperbum. *Quis enim cognoſcit ſenſum Domini?* Sed ſi hoc dixero, ingratus fortaſſis ſilebis, & nos æſtimabis nil ad purum perfectumve ducere poſſe. Non dicam igitur cur voluit, quia omnem intellectum ſuperat; ſed dicam prout ipſe dederit quid facere voluit. Omnem quidem creaturam viſibilem & inviſibilem in homine fecit, quoniam ipſa univerſitas conditæ naturæ ineſſe intelligitur. Quamvis enim adhuc lateat quanta ſit prima hominis conditio poſt prævaricationem ſuperni luminis defectu, nihil tamen in cœleſtibus eſſentiis naturaliter ineſt, quod in homine eſſentialiter non ſubſiſtat. Eſt enim intellectus & ratio, eſt cœleſtis angelicique corporis habendi naturaliter inſita ratio, quæ poſt reſurrectionem luce clarius & in bonis apparebit & in malis. Hoc enim commune erit univerſæ humanæ naturæ in æternis incorruptibilibuſque ac ſpiritualibus corporibus reſurgere. *Seminatur*, inquit, *corpus animale*; *ſurget corpus ſpirituale*; Totus iſte mundus ſenſibilis in ipſo conditus eſt. Nulla enim pars ejus invenitur, ſive corporea ſive incorporea, quæ non in homine creata ſubſiſtat, ſentit, vivit, incorporatur. Noli moles corporeas in homine penſare, virtutem magis conſidera naturalem; præſertim cum videas in ipſo humano corpore pupillam oculi, quæ cum ſit minima omnium membrorum quantitate, maxima ſubſiſtit potentia. Si igitur Deus hominem in genere animalium voluit ſubſtituere, quoniam in ipſo omnem naturam voluit creare,

ſi à me quæris, reſpondeo, quia ad imaginem & ſimilitudinem ſuam voluit eum facere, ut quemadmodum principale exemplum ſuperat omnia eſſentiæ excellentia, ita imago ejus ſuperaret omnia creationis dignitate & gratia. Cur autem ſpecialiter præ cæteris viſibilibus & inviſibilibus creaturis ad imaginem ſuam hominem voluit facere, fateor me omnino ignorare. *D.* Mihi interroganti cur Deus in genere animalium hominem voluit facere, ſatis ut æſtimo & rationabiliter reſponſum: veruntamen adhuc quæro quomodo in homine omnia creata ſunt & in ipſo ſubſiſtunt; num ſecundum ſolam eſſentiam, an ſecundum ſola accidentia, cunctaque quæ conſiderantur in univerſa creatura, hoc eſt, ſecundum eſſentiam & ſpeciem, & differentiam & proprietatem, & omnia quæ circa intelliguntur?

M. Hanc inquiſitionem non mihi facile occurrit quomodo rationabiliter abſolvam. Nam ſi dixero ſecundum ſolam eſſentiam, merito reſpondebis: omnia igitur in tantum ſolummodo ſunt in quantum eſſentialiter ſubſiſtunt, cætera vero, quæ circa eſſentiam vel ſubſtantiam intelliguntur, in numero univerſitatis rerum nec computanda nec penitus ſunt. Et ſi ita eſt, quæres à me unde ergo ſunt, quæ circa eſſentiam rerum intelliguntur. Si dixero ex Deo facta ſunt, dicturus eris, quare ergo in numero univerſitatis quæ in homine facta eſt non includuntur? Si dixero à Deo facta non ſunt, reſpondebis; non ſunt igitur. Nam ſi eſſent, non aliunde eſſent niſi ex cauſa omnium quæ Deus eſt. Et ſi conſenſero ea quæ circa eſſentias intelliguntur in numero rerum non eſſe quia à Deo non ſunt, continuo dices, quomodo ergo intelliguntur? Omne enim quod ex Deo non eſt nullo modo intelligi poteſt, qui ullo modo non eſt. Si dixero non ſolum eſſentias, verum etiam omnia quæ naturaliter circa eas intelliguntur & ex Deo eſſe & in partibus univerſitatis computari, non eſt dubium quin cogar unum ex duobus eligere, aut non totam univerſitatem in homine conditam, ſi ſolummodo eſſentiæ in ipſo factæ ſunt; aut totam univerſitatem, hoc eſt eſſentias, & quæcunque circa eas & in eis perſpiciuntur in homine condita eſſe. Et ſi dixero non partem univerſitatis, hoc eſt, ſubſtantias ſed totum in homine conſtitutum, graviſſima quæſtione perſequeris dicendo, irrationabilitas ergo in eo facta eſt, & beſtialitas, quadrupedalitas, volatilitas, omneſque differentiæ diverſorum animalium aliarumque rerum. Species quoque & proprietates, & accidentia, & cætera innumerabilia, quæ ab humana natura longe diſtare videntur, in tantum ut ſi homini ineſſe conſtiterit, eſſe hominem non homo, ſed turpiſſimum monſtrum recte judicetur. *D.* Difficultatem quæſtionis cumulaſti, quadamque deliberatione, quicquid ab alio opponeretur tibi ipſe oppoſuiſti, ac per hoc aut eam reſerabis, aut abſtruſam præteribis: & ad aliam tranſibis, quod valde incongruum videbitur. *M.* Conemur ergo illam quodammodo conſpicari, ne omnino intacta interim relinquatur. *D.* Mihi aliter ſatisfacere non valebis. *M.* Omne quod cognoſcitur in intellectu & ratione ſeu corporeo ſenſu imaginatur, putaſne in ipſo qui intelligit & ſentit quodammodo poſſe creari & effici? *D.* Videtur mihi poſſe. Rerum ſiquidem ſenſibilium ſpecies & quantitates & qualitates quas corporeo ſenſu attingo, quodammodo in me creari puto: earum namque phantaſias dum memoriæ infigo, eaſque inter meipſum tracto, divido, comparo, ac veluti in unitatem quandam colligo, quandam notitiam rerum, quæ extra me ſunt in me effici perſpicio. Similiter etiam interius intelligibilium quæ ſolo animo contemplor: verbi gratia, liberalium diſciplinarum quaſdam notiones veluti intelligibiles ſpecies, dum ſtudioſe eas perquiro in me naſci & fieri intelligo. Quid autem intereſt inter notitiam & res ipſas quarum notitia eſt, plane non video. *M.* Quid tibi videtur? Num unius naturæ an alterius ſunt [illegible] earumque notitiæ quæ in animo fiunt? *D.* Alterius. Quomodo enim unius naturæ erit ſpecies corporea, verbi gratia, cujuſdam animalis, ſeu herbæ, ſeu arboris, & notitia ejus quæ in natura incorporea efficitur? Eadem ratione, quomodo cujuſpiam diſciplinæ intelligibilis ſpecies & notitia ipſius unius natura poſſunt fieri? *M.* Si ergo, alterius generis ſeu naturæ & non ejuſdem, dic quæſo quid horum præſtantius ponendum arbitraris; num excelſioris naturæ ſunt res propriis notionibus; an ipſæ notiones rebus? *D.* Viſibiles ſpecies melioris eſſe naturæ notionibus earum dixerim, ſi Sanctus Auguſtinus in nono de Trinitate undecimo capitulo talem ſententiam non pronuntiaret. *Cur per ſenſum*, inquit, *corporis diſcimus corpora, fit aliqua eorum ſimilitudo in animo noſtro quæ phantaſia memoriæ eſt; non enim omnino ipſa corpora in animo ſunt cum ea cogitamus, ſed eorum ſimilitudines. Melior eſt tamen imaginatio corporis in animo quam illa ſpecies corporis, in quantum hæc in meliori natura eſt, id eſt, in ſubſtantia vitali, ſicuti eſt animus.*

Non

Non autem res intelligibiles notione ſua quæ eſt in anima meliores eſſe audeo dicere: Quod enim intelligit melius eſſe quam quod intelligitur, ratio edocet. Nam ſi rerum omnium cognitio in divina ſapientia ſubſiſtit, meliorem eſſe incomparabiliter eam rebus omnibus quarum cognitio eſt, non temere pronuntiarim. Et ſi ita eſt, talis ordo, ut reor, ex divina providentia per univerſam creaturam, ut omnis natura quæ ſequentis ſe notitiam comprehendit, non ſolum melior & ſuperior ſit, verum etiam & ipſa notitia dignitate naturæ in qua eſt, præcedit eam longe cujus notitia eſt. Ac per hoc facilius dixerim notitiam intelligibilium rerum antiquiorem eſſe ipſis intelligibilibus rebus. *M.* Illud fortaſſis recte diceres, ſi præſtantius ſit quod formatur, illo quod format. *D.* Quare hoc opponis? *M.* Quia notitia artium quæ in anima eſt, ab ipſis artibus formari videtur. Sed ſi certiſſima ratione ſuaderes, non notitiam ex artibus, verum artes ex notitia formari ſua forſitan ratiocinatio recte ingrederetur. *D.* Nonne inter nos confectum jam, omne quod intelligit illo quod intelligitur præſtantius eſſe? *M.* Confectum. *D.* Dic ergo utrum peritia mentis intelligit diſciplinam, an diſciplina peritiam? *M.* Mente intelligi diſciplinam non dubito; ſi vero dixero ex ipſa quoque peritia ſimiliter, ſicut & mente cujus peritia eſt eandem diſciplinam cognoſci, vereor ne videar aſſerere, mentem peritiamque ſui duo quædam eſſe diſciplinæ notionibus vigentia, & non unam eandemque eſſentiam cui naturaliter ineſt diſciplinæ cognitio. Si autem mentem ſuique peritiam, non duo quædam ſed unum atque idem vera docet ratio, cogor fateri omne quod mente intelligitur peritia quoque ſui intelligi, & continuo ſequetur, mentem & peritiam vel certe mentem peritam præſtantioris naturæ eſſe ea diſciplina quam intelligit, ſi antiquiora ſunt intellectis intelligentia. Si autem dixero ipſam diſciplinam peritæ mentis peritiam eſſe; conſequens erit aut mentem peritiam diſciplinamque peritam duo quædam eſſe ſe invicem intelligentia & à ſe invicem intellecta, ac per hoc æquali dignitate naturæ pollentia; aut mentem, peritiamque ſui diſciplinamque quam intelligit & à qua intelligitur unius ejuſdemque eſſentiæ fateri. Sed quid horum tenendum ſit nondum clare patet. *D*: Forſan patebit dummodo rectam ratiocinandi viam Deo duce ingrediamur. *M.* Quæramus itaque diligentius: ac primum dicas volo mentis naturam, cui ineſt diſciplinæ peritia ſimplicem eſſe, an non. *D.* Simplicem eſſe arbitror. Eſt enim incorporea, intellectualis: ac per hoc omni compoſitione carere neceſſe eſt. *M.* Recte arbitraris. Putaſne igitur aliquid ei accidere quod ejus eſſentiæ naturaliter non ineſt? *D.* Puto quidem; multa enim contingere ei video. Verbi gratia, temporaliter movetur, dum ipſa non ſit tempus, peritia diſciplinarum ei accidit, nec enim perita nec imperita dignoſcitur, nec ſapiens nec inſipiens, nec errans quando irrationabiliter volvitur, nec rationis viam recte ingreditur: & multa id genus. *M.* Non ergo peritia diſciplinæ ut ipſa diſciplina naturaliter ei ineſt. Sed ex accidentibus ei extrinſecus proveniunt. *D.* Non auſim hoc dicere. Non enim veriſimile eſt dominum ad imaginem & ſimilitudinem ſuam creaſſe mentem, cui naturaliter peritia atque diſciplina non ingenita ſit; alioquin non eſſet mens, ſed bruta quædam irrationabiliſque natura. Non recte quis dixerit, ut arbitror, hominem ad imaginem dei factum ſecundum accidens, & non ſecundum ſubſtantiam, præſertim cum intellectum & rationem ſubſtantialiter ineſſe ei videamus. *M.* Non ergo accidunt ei, ſed naturaliter inſunt. *D.* Non temere dixerim, ut opinor. Quamvis enim imperita & inſipiens naſci videatur: quod ei accidit divini tranſgreſſione mandati qua & ſuimet & creatoris ſui oblita eſt; doctrinæ tamen regulis reformata, Deum ſuum & ſeipſam, ſuique peritiam & diſciplinam, & omnia quæ naturaliter in ea ſubſiſtunt, in ſeipſa poteſt reperire, redemtoris ſui gratia illuminata. *M.* Reſtat igitur conſiderare quomodo ei inſunt peritia & diſciplina, num veluti naturales qualitates quas virtutes appellant, ut ſunt ſpecies ſapientiæ & ſcientiæ, quas divini radii repercuſſione percipit, an veluti ſubſtantiales ſuas partes quibus conſiſtit, ita ut quædam Trinitas ſit unius eſſentiæ, mens, peritia, diſciplina. *D.* Quod poſtremo poſuiſti crediderim: videtur enim mihi ſubſtantialis quædam & connaturalis Trinitas. *M.* Mens itaque & peritiam & diſciplinam ſuam intelligit, & à ſua peritia, ſuaque diſciplina intelligitur non quid, ſed quia eſt; aliter enim coeſſentialis & coæqualis Trinitas non erit. *D.* Nec hoc negarim: quia ratio ita me fateri exigit. *M.* Vide igitur utrum à ſe invicem, an ab alia quadam ſuperiori ſe natura formantur. *D.* Si ſuperiorem naturam ex qua hæc Trinitas & ſubſtituitur & formatur & intelligitur, fides Catholica non ſuaderet, & non approbaret veritas, fortaſſis à ſeipſa formari, vel certe principalem formam eſſe

 non

non incaute reſponderim: jam vero quoniam per ſuperiorem, ipſa ex qua omnia formantur incipiunt formari, & ad quam converſa formantur, quæ ad eam convertuntur aut poſſunt converti, ab eadem etiam mentis Trinitatem formari non dubito. *M.* Hinc ambigere ſtultiſſimum: ſola itaque divina mens notitiam humanæ mentis, peritæ, diſciplinalis, à ſe formatæ veram poſſidet notionem. *D.* Nil verius æſtimandum. *M.* Putaſne aliud eſſe humanam mentem & aliud notionem ejus in mente formantis & noſcentis? *D.* Abſit. Imo vero intelligo non aliam eſſe ſubſtantiam totius hominis niſi ſuam notionem in mente artificis, qui omnia priuſquam fierent in ſeipſo cognovit; ipſamque cognitionem ſubſtantiam eſſe veram, ac ſolam eorum quæ cognita ſunt, quoniam in ipſa perfectiſſime facta & æternaliter & immutabiliter ſubſiſtit *M.* Poſſumus ergo hominem definire ſic. Homo eſt notio quædam intellectualis in mente divina æternaliter facta. *D.* Veriſſima & probatiſſima definitio hominis eſt iſta: & non ſolum hominis, verum etiam omnium quæ in divina ſapientia facta ſunt. Nec vereor eos qui definiunt hominem non ſecundum quod intelligitur eſſe, ſed ex his quæ circa eum intelliguntur, dicentes, homo eſt animal rationale mortale, ſenſus & diſciplinæ capax, & quod eſt mirabilius, hanc definitionem uſiadem vocant: dum non ſit ſubſtantialis, ſed circa ſubſtantiam ex his quæ per generationem ſubſtantiæ accidunt extrinſecus aſſumta. Notio namque hominis in mente divina nihil horum eſt. Ibi ſiquidem ſimplex eſt, nec hoc nec illud dici poteſt: omnem definitionem & collectionem partium ſuperans, dum de ea eſſe tantum prædicatur, non autem quod ſit. Sola etenim ac vera uſiades definitio eſt, quæ ſolummodo affirmat eſſe & negat quid eſſe. *M.* Num tibi videtur rerum omnium ſenſibilium & intelligibilium quæ poteſt humana mens intelligere, notionem quandam in homine eſſe? *D.* Videtur plane: & quidem per hoc maxime intelligitur homo eſt quod cunctorum, quæ ſive æqualiter ſibi creata ſunt, ſive quibus dominari præcipitur, datum eſt ei habere notionem. Quomodo enim dominatus eorum homini daretur quorum notionem non haberet? Siquidem dominatus illius erraret, ſi ea quæ regeret neſciret; quod apertiſſime divina nobis indicat Scriptura, dicens, *Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ & univerſis volantibus cœli, adduxit ea ad Adamum, ut videret quid vocaret ea: omne autem quod vocavit Adamus animæ viventis, ipſum eſt nomen ejus. Ut videret,* inquit, hoc eſt, ut intelligeret, *quid vocaret.* Si enim non intelligeret, quomodo recte vocare poſſet? *Omne autem quod vocaret ipſum eſt nomen,* hoc eſt, ipſa eſt notio animæ viventis. *M.* Quid ergo mirum, ſi rerum notio quam mens humana poſſidet dum in ea creata eſt, ipſarum rerum quarum notio eſt, ſubſtantia intelligatur; ad ſimilitudinem videlicet mentis divinæ in qua notio univerſitatis conditæ, ipſius univerſitatis incommunicabilis ſubſtantia eſt: & quemadmodum notionem omnium quæ in univerſitate & intelliguntur, & corporeo ſenſu percipiuntur, ſubſtantiam dicimus, eorum quæ intellectui vel ſenſui ſuccumbunt: ita etiam notionem differentiarum, ac proprietatum, naturaliumq; accidentium ipſas differentias, & proprietates, & accidentia eſſe dicamus. *D.* Non mirum. *M.* Creata eſt igitur in eo irrationabilitas & omnis ſpecies, omniſque differentia & proprietas ipſius irrationabilitatis, & omnia circa eam naturaliter cognoſcuntur; quoniam horum omnium & ſimilium notitia in ipſo condita eſt. Similium autem dixi propter illa quæ extra animalia natura rerum continet, ut ſunt mundi Elementa, herbarum quoque lignorumque genera & ſpecies, quantitates & qualitates, cæteraque per innumerabiles differentias multiplicata: quorum omnium vera cognitio humanæ naturæ inſita eſt, quamvis adhuc ineſſe ei lateat ſeipſam, donec ad priſtinam integritatem reſtituatur; in qua magnitudinem & pulchritudinem imaginis in ſe conditæ puriſſime intellectura eſt, & nihil eam latebit ex his quæ in ſe condita ſunt divino lumine objecta, & in deum converſa, in quo omnia perſpicue contemplabitur. An aliud voluit magnificus Boethius intelligi, ubi ait, *ſapientia eſt rerum quæ ſunt, ſuique immutabilem ſubſtantiam ſortiuntur comprehenſione veritatis? Eſſe autem illa dicimus, quæ nec intentione creſcunt, nec retractione minuuntur, nec variationibus permutantur, ſed in propria ſemper vi ſuæ ſe naturæ ſubſidiis nixa cuſtodiunt. Hæc autem ſunt qualitates, quantitates, formæ, magnitudines, parvitates, æqualitates, habitudines, actus, diſpoſitiones, loca, tempora, & quicquid adunatum quodammodo corporibus invenitur: quæ ipſa quidem natura incorporea ſunt, & immutabilis ſubſtantiæ ratione vigentia, participatione vero corporis permutantur; & tactu variabilis rei in vertibilem inconſtantiam tranſeunt.* Et ubi hæc ſubſiſtere intelligis, niſi in notionibus ſuis in anima ſapientis? Ubi enim intelligitur ibi ſunt, imo vero intellectus ſui finit. *D.* Præſentis quæſtionis reſeratio

multiplicem

multiplicem exigit expoſitionem, & dum reſeratur, innumerabilis diverſarum quæſtionum undique circumſtantium multitudo, velut ex quodam infinito fonte manare non deſinit; ut non immerito aſſimiletur ei Herculeæ Hydræ figmentum, cujus capita in quantum truncantur, in tantum creſcunt; ita ut pro uno amputato centum ebulliant: humanam porro inſinuans naturam, quæ hydra, id eſt, fons quidam multiplex eſt, & infinitæ profunditatis, quam præter ſolum Herculem, id eſt, virtutem, quis poteſt perſpicere? *Nemo ſcit* enim *quæ ſunt in homine, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt.* Itaque ſi notio illa interior quæ menti ineſt humanæ, rerum quarum notio eſt ſubſtantia conſtituitur, conſequens ut & ipſa notio, qua ſeipſum homo cognoſcit, ſua ſubſtantia credatur. *M.* Conſequens profecto. Diximus enim in mente humana, ſuique notitiam qua ſe novit, & diſciplinam qua ſeipſam diſcit & ſeipſam cognoſcit, unam eandemque eſſentiam ſubſiſtere. *D.* Quid ergo dicemus? Numquid paulo ſuperius ad purum deduximus hominis definitionem, dicentes, homo eſt notio quædam intellectualis in mente divina æternaliter facta? Et ſi ita eſt, quomodo illa notio qua homo ſeipſum cognoſcit, ſubſtantia ſua ſit, ſi prædicta definitio non temere ſtatuta ſit? *M.* Non temere quidem. Nam & illa definitio quæ dicit, notionem quandam in mente divina æternaliter factam ſubſtantiam hominis eſſe, verax eſt. Et quod nunc dicimus, notitiam videlicet qua ſe mens humana cognoſcit ſubſtantialiter homini ineſſe, non irrationabiliter docetur. Aliter enim omnis creatura in verbo Dei in quo omnia facta ſunt, conſiderat, aliter in ſeipſa. Hinc Sanctus Auguſt. in Hexamero ſuo, *aliter,* inquit, *ſub ipſo ſunt ea quæ per ipſum facta ſunt, aliter in ipſo ea quæ ipſe eſt. Siquidem intellectus omnium in divina ſapientia ſubſtantia eſt omnium, imo omnia: Cognitio vero qua ſeipſam in ſeipſa intelligit intellectualis & rationalis creatura, veluti ſecunda quædam ſubſtantia ejus eſt qua ſe novit ſolummodo ſe noſſe & eſſe. Et illa quidem ſubſtantia in ſapientia Dei conſtituta, æterna & incommutabilis eſt: iſta vero, temporalis & commutabilis: illa præcedit, iſta ſequitur: illa primordialis & cauſalis, iſta præcedens & cauſativa: illa univerſaliter hominem continet, iſta particulariter, quantum a ſuperiori diſtribuitur ſubjecta ſibi per notitiam comprehendit: ab illa producta eſt iſta, iſta vero reverſura eſt in illam.* Et non dico nunc illam ſupereſſentialem ſubſtantialem ſubſtantiam, quæ per ſeipſam Deus eſt, & unica omnium cauſa, ſed illam, quæ primordialiter in ſapientia Dei facta eſt, & cauſaliter cujus effectus eſt hæc quam ſecundo loco ſtatuimus ſubſtantia: imo naturalis ordo rerum conſtituit. *D.* Duas igitur ſubſtantias hominis intelligere debemus, unam quidem in primordialibus cauſis generalem, alteram in earum effectibus ſpecialem. *M.* Duas non dixerim, ſed unam dupliciter intellectam. Aliter enim humana ſubſtantia per conditionem in intellectualibus perſpicitur cauſis, aliter per generationem in effectibus. Ibi quidem omni mutabilitate libera, hic mutabilitati obnoxia, ibi ſimplex omnibuſque accidentibus abſoluta, omnem effugit contuitum & intellectum; hic compoſitionem quandam ex quantitatibus & qualitatibus, cæteriſque quæ circa eam intelliguntur patiens, mentis recipit intuitum. Una itaque eademque veluti duplex dicitur propter duplicem ſui ſpeculationem, ubique tamen ſuam incomprehenſibilitatem cuſtodit, in cauſis dico & in effectibus, hoc eſt, ſive nuda in ſua ſimplicitate, ſive accidentibus induta. In his enim omnibus nulli intellectui creatoque ſenſui ſuccumbit, nec à ſeipſa intelligitur quid ſit. *D.* Quid eſt ergo quod jam pridem dixiſti, mentem quidem humanam notionem qua ſe cognoſcit, & diſciplinam qua ſeipſam diſcit habere, & nunc iterum, neque à ſeipſa, neque ab alia creatura dignoſci poſſe aſſeris? *M.* Utrumque verum eſſe ratio perdocet: humana ſiquidem mens & ſeipſam novit & ſeipſam non novit. Novit quidem quia eſt, non autem novit quid eſt. Ac per hoc ut in prioribus libris docuimus, maxime imago Dei in homine eſſe docetur. Ut enim Deus comprehenſibilis eſt, dum ex creatura colligitur quia eſt; & incomprehenſibilis eſt, quia à nullo intellectu humano vel angelico comprehendi poteſt quid eſt, nec à ſeipſo quia non eſt quid, quippe ſupereſſentialis, ita humanæ menti, hoc ſolum datur noſſe, ſe eſſe: quid autem ſit, nullo modo ei conceditur; & quod eſt mirabilius & conſiderantibus ſeipſos & dominium ſuum pulcrius, plus laudatur mens humana in ſua ignorantia, quam in ſua ſcientia. Laudabilius namque in ea eſt ſe neſcire quid ſit, quam ſcire quia eſt; ſicut plus & convenientius pertineat ad divinæ naturæ laudem negatio quam affirmatio, & ſapientius eſt ignorare illam quam noſſe, cujus ignorantia vera eſt ſapientia, quæ melius neſciendo ſcitur. Apertiſſime ergo divina ſimilitudo in humana mente dignoſcitur, dum ſolummodo eſſe ſcitur, quid autem eſt neſcitur, & ut ita dicam, negatur in ea quid

eſſe,

eſſe, affirmatur ſolummodo eſſe; nec hoc ratione vacat. Si enim cognoſceretur quiddam eſſe, circumſcripta profecto in aliquo eſſet, ac per hoc imaginem ſui creatoris non omnino in ſe exprimeret, qui omnino incircumſcriptus eſt, & in nullo intelligitur, quia in finitus ſuper omne quod dicitur & intelligitur eſt, ſupereſſentialis. *D.* Quomodo igitur omnis creatura in notitia hominis facta eſt, quæ nec ſeipſam cognoſcit quid ſit, & hoc pro magna laude ipſius accipitur, præ nimia ſui excellentia, dum nulla finita ſubſtantia circumcluditur. *D.* Imo etiam hoc maximo argumento colligitur, quod in homine omnis creatura ſubſtantialiter creata ſit. Omnium ſiquidem quæ ſunt ſubſtantia nullo modo definiri poteſt quid ſit, teſte Gregorio Theologo, qui de talibus diſputat, agens adverſum eos, qui negant verbum Dei ſupereſſentialem eſſe, contendentes illud in aliqua ſubſtantia concludere, ac per hoc non ſuper omnia eſſe, ſed in numero omnium contineri; volentes ſubſtantiam Filii à ſubſtantia Patris ſegregare. Sed ſicut illa humana ſubſtitutio, nullo certo fine terminatur, ex his autem quæ circa eam intelliguntur, hoc eſt, temporibus, locis, differentiis, proprietatibus, quantitatibus, qualitatibus, relationibus, habitudinibus, poſitionibus, actionibus, paſſionibus, ſolummodo intelligitur eſſe, quid autem ſit, nequaquam. Atq; hinc datur intelligi, nullius creaturæ aliam ſubſiſtentiam eſſe, præter illam rationem, ſecundum quam in primordialibus cauſis, in Dei verbo ſubſtituta eſt, ac per hoc definiri non poſſe quid ſit, quia ſuperat omnem ſubſtantialem definitionem. Definitur autem per ſuas circumſtantias quæ ſibi accidunt in ſpecie propria, per generationem ſeu intelligibilem, ſeu ſenſibilem proveniens.

VIII. *D.* Humanam Angelicamque naturam, aut eandem aut ſimillimas eſſe, & divina ſcriptura, & ipſa ratio perhibet. Nam & homo & angelus intellectualis & rationalis creatura dicitur, & eſt. Et ſi ita ſibimet conveniunt, non immerito quærendum, quare omnis creatura in hominis creata legitur, non autem in angelo. *M.* Non ſine cauſa, ut opinor. Siquidem videmus in homine non perpauca quæ in angelo ſubſiſtere, nec auctoritas tradit nec ratio intelligit: ut hoc corpus animale quod etiam ante peccatum humanæ animæ adjunctum fuiſſe divina ſcriptura teſtatur, corporeus quoque quinquepartitus ſenſus exterior rerumque ſenſibilium phantaſiæ, quæ per eum humanæ animæ ingeruntur; ratiocinationis quoque in inquirendis rerum naturis perplexio moroſaque difficultas; in diſcernendis item virtutibus & vitiis laborioſa ſolertia, plurimaque id genus. His enim omnibus angelica eſſentia carere perſpicuum, & tamen naturæ rerum ineſſe nemo recte ſapientium abnegarit, quamvis videatur Auguſtinus ſentire Angelicos docuiſſe; in lib. octavo de Civitate Dei ſexto capitulo: ubi magnorum philoſophorum contemplationis virtutem laudat, qui *viderunt omnem ſpeciem in re quacunque mutabili, qua eſt quicquid illud eſt, quoquomodo & qualiſcunque natura eſt, non eſſe poſſe niſi ab illo qui vere eſt, quia incommunicabiliter eſt. Ac per hoc ſive univerſi mundi corpus, figuras, qualitates, ordinatumque motum, & elementa diſpoſita a cælo uſque ad terram, & quæcunque corpora in eis ſunt, ſive omnium vitam, vel quæ nutrit & continet, qualis eſt in arboribus: vel quæ & hæc habet & ſentit, qualis eſt in pecoribus: vel quæ & hæc habet & intelligit, qualis eſt in hominibus: vel quæ nutritorio ſubſidio non indiget; ſed tantum continet, ſentit, intelligit, qualis eſt in angelis, niſi ab illo eſſe non poſſe, qui ſimpliciter eſt.* De ſenſu tamen interiori dixiſſe crediderim. Proinde cœleſtem eſſentiam plurimarum naturæ partium motionumque quæ naturaliter humanæ inſunt naturæ, expertem quis ignorat? Eorum etiam quæ ei aut ſecundum ſubſtantiam non inſunt, aut ſecundum accidens non contingunt, ſcientia non habere vera teſtatur ratio. Quamvis enim angeli mundum iſtum omnem & corpoream creaturam adminiſtrare perhibeantur, nullo modo tamen putandi ſunt ad hoc peragendum corporeis ſenſibus, ſeu motibus localibus, vel temporalibus aut viſibilibus apparitionibus indigere. Hæc autem omnia pro noſtræ naturæ indigentia, locorum temporumque varietatibus adhuc ſubjectæ, non illorum poteſtatis defectu eis accidere rectè videantur. Dum enim ſpiritualia ſua corpora & inviſibilia in formas viſibiles tranſmutant, ita ut mortalium ſenſibus viſibiliter, localiter, temporaliter poſſint apparere, non hoc eis accidit propter ſemet ipſos, ſed propter homines, quibus præſunt & divina myſteria declarant. Nam localiter non vident per ſenſum, neque temporaliter eis accidit noſſe quid in rerum adminiſtratione acturi ſunt, quippe dum ſunt æternaliter ſuper omne tempus & locum in contemplatione veritatis in qua vident ſimul adminiſtrationis ſuæ cauſas. Et ne me exiſtimes de omnibus cœleſtibus eſſentiis talia pronuntiare, ſed de excelſioribus ſolummodo ordinibus, qui ſemper circa Deum ſunt, & quibus nulla ignorantia ineſt, præter

illam

illam divinarum tenebrarum quæ ſuperat omnem intellectum. Ordo ſiquidem extremus qui proprie dicitur angelicus, per quem ſuperiores ordines adminiſtrant, quicquid in humanis motibus per divinas revelationes, vel in cæteris mundi hujus partibus divina providentia jubet peragi; nondum omni ignorantia abſolutus eſt, ideoque ut Sanctus Dionyſius Areopagita in libro de cœleſti hierarchia ſubtiliſſime pertractat. *A ſuperioribus ordinibus docetur, et in altiorum ſe divinorum myſteriorum notitiam introducitur.* Proinde non irrationabiliter jubemur credere & intelligere omnem viſibilem & inviſibilem creaturam in ſolo homine eſſe conditam, cum nulla ſubſtantia ſit creata quæ in eo non intelligatur eſſe: nulla ſpecies, ſeu differentia, ſeu proprium, ſeu accidens naturale in natura rerum reperiatur, quæ vel ei naturaliter non inſit, vel cujus notitia in eo eſſe non poſſit, ipſaque notitia rerum quæ intra ſe continentur, in tantum melior eſt his quorum notitia eſt, in quantum melior eſt natura in qua conſtituta eſt. Omnis autem rationabilis natura omni irrationabili & ſenſibili naturæ recta ratione præponitur, quoniam Deo propinquior eſt, quapropter & res quorum notitiæ humanæ naturæ inſunt, in ſuis notionibus ſubſiſtere non incongrue intelliguntur. Ubi enim melius cognitionem ſuam patiuntur, ibi verius exiſtere judicandæ ſunt. Porro ſi res ipſæ in notionibus ſuis verius, quam in ſeipſis ſubſiſtunt, notitiæ autem earum homini naturaliter inſunt, in homine igitur univerſaliter creatæ ſunt, quod reditus omnium in hominem ſuo tempore indubitanter probabit. Qua enim ratione in eum reverſura ſunt, ſi in eo connaturalem quandam cognitionem non poſſiderent, & ab eo quodammodo non procederent? De quo reditu, ſuo loco dicendum promiſimus. *D.* Hæc quamvis valde difficilia videantur, quoniam ſimplicis doctrinæ modum excedunt, ſpeculatrice tamen conſiderata ratione, amplitudini humanæ conditionis intelligendæ admodum conveniunt, utiliſſimeque proficiunt: ut non immerito dicamus non hominem in genere animalium ſed magis omne genus animalium in homine de terra, hoc eſt, ſoliditate naturæ productum, & non ſolum omne genus animalium, verum etiam univerſitatem conditam in homine factam, ita ut veraciter de homine intelligatur quod veritas dixit: *Prædicate Evangelium omni creaturæ:* Item Apoſtolus, *Omnis creatura congemiſcit & parturit uſque adhuc.* Cui autem hæc vel nimium abſtruſa, vel penitus incredibilia videntur, ſi omnium naturalium diſciplinarum, quas liberales appellant, imperitus eſt, aut ſileat aut diſcat, non incautus repugnet his quæ intelligere non valet; ſi doctus, plane videbit, ut de una earum exemplum proferamus, figuras geometricas non in ſeipſis naturaliter ſubſiſtere, ſed in rationibus ipſius diſciplinæ, quarum figuræ ſunt. Trigonus ſiquidem qui corporeo ſenſu in aliqua materia conſpicitur, profecto illius qui animo ineſt, quædam ſenſibilis imaginatio eſt; ipſumque trigonum qui in animo diſciplinabili ſubſiſtit, intelliget; rectoque judicio quid præſtantius ſit ponderabit, num figura Trianguli, an ipſe Triangulus cujus figura eſt; & inveniet ni fallor, illam quidem figuram vere figuram eſſe, & falſum Triangulum; illum vero Triangulum, qui in arte ſubſiſtit, illius figuræ cauſam eſſe, verumque Triangulum, & non dico phantaſticum Triangulum, qui ex animo deſcendit per memoriam in ſenſus, per ſenſus in ſenſibiles figuras; neque illum, qui iterum ex figura ſenſibili per corporeum ſenſum memoriæ infigitur; ſed illum ipſum, qui in ipſa diſciplina uniformiter permanet; ubi ſimul eſt linea & angulus, nec alibi linea, alibi angulus, alibi medium, alibi extremum, alibi ſignum, alibi ſpatium laterum à ſigno, alibi angulorum, alibi punctum quo lineæ incipiunt, & in quo per juncturas laterum anguli concluduntur; ſed in una eademque notione geometrici animi prædicta omnia unum ſunt, & totum in ſingulis & ſingula in toto intelliguntur, & in ipſo intellectu unica ſunt, quia ipſe omnium quæ intelligit ſubſtantialis ratio eſt, ex qua geometricorum corporum formulæ ſpecificantur: & quod de Triangulo diximus, de cæteris quoque figuris angulofis, ſeu circularibus ſive obliquis, in planis quoque ac ſolidis intelligendum; cuncta quippe hæc una eademque ratione in mente perita diſciplinabilique in notionibus ſuis ſubſiſtunt. Si ergo geometrica corpora ſive in phantaſiis memoriæ, ſive in aliqua materia ſenſibili formentur in notionibus ſuis rationabilibus, omni phantaſia atque materia carentibus, ſuper omne quod ſenſu corporeo percipitur vel in memoria figurata ſubſiſtunt, quid mirum corpora quoque naturalia, ex qualitatibus elementorum mundi compoſita, in ea natura in qua eorum notitia eſt ſubſiſtere; præſertim, cum omnia quæ circa corpora ſentiuntur, incorporea ſint? Nam & ſpecies, quibus continentur, incorporales ſunt; quantitates ſimiliter & qualitates, intelligibilis naturæ eſſe nulli ſapienti dubium videtur

& ab intellectualibus vitalis ſubſtantiæ rationibus procedere.

IX. Quiſquis naturas rerum intentus perſpexerit, hæc ita ſe habere incunctanter inveniet. *D.* His itaque diſcuſſis, non incongrue quæritur, quomodo omnis creatura in homine eſt condita, cum ipſe poſt creationem omnium factus fuiſſe perhibeatur. Si ergo ante ipſum univerſa creatura viſibilis & inviſibilis creata eſt, ut divina tradit Hiſtoria, nulliuſque conditio poſt ipſum legitur, qua ratione poſſumus perſpicere omnem creaturam in homine conditam fuiſſe? Nam ſi quis dixerit univerſam creaturam bis conditam, primo quidem ſpecialiter in ſeipſa, ſecundo vero generaliter in homine, non facile crediderim rationi convenire. Quia ſi ita eſt, propriam ſubſtantiam homo non habebit, ſed erit veluti quædam compoſitio multarum rerum, imo etiam totius creaturæ prius factæ, & una multiplex diverſis formis exaggeratio: & quod eſt gravius, ſi omnis creatura ſive viſibilis ſive inviſibilis in ſeipſa perfectiſſime facta eſt, perfectus ſiquidem conditor dum ſit, & pluſquam perfectus, nullum imperfectum credibile eſt condidiſſe, quomodo veluti ſecundam ſuæ conditionis perfectionem in homine accepit, qui extremus in divinis operationibus creatur: & ſi ita eſt, non de nihilo fecit Deus hominem ad imaginem ſuam, ſed de his quæ ante ipſum facta ſunt. Quod ſi quis dixerit, humanum corpus non de nihilo, ſed de aliquo terreno, videlicet luto, conditum fuiſſe, quid dicturus erit de meliori hominis parte, quæ ſine dubio in anima conſtituta eſt; quam flatu divino, imo flatum divinum, de nihilo conditam, non autem de aliquo credimus. *M.* Hanc quæſtionem multa caligine involutam ſentio, multiplicemque reſerationis ſuæ facultatem quærere; ſed ne penitus intacta tranſiliatur, ipſam quodammodo, prout interior *divini* luminis radius arriſerit, contemplari conabimur. Ac primum dicas quæſo, utrum res intelligibiles ſeu ſenſibiles, priores ſunt animo qui eas intelligit, vel ſenſu quo ſentiuntur. *D.* Ubi aliud eſt quod intelligit, & aliud quod intelligitur, & melioris naturæ eſt quod intelligit, quam quod intelligitur, intelligenti animo ſeu ſenſu ſentienti rem intellectam, ſeu ſenſu apprehenſam, præcedi non incongrue dixerim. Res autem ipſas quæ ſe intelligunt, in quantum ſe intelligere poſſint, non dixerim eſſe ſemet priores. Nam ubi res ipſa, & ſui cognitio unum eſt, qualis præceſſio fieri poteſt non video. Scio enim me eſſe, nec tamen me præcedit ſcientia mei: quia non aliud ſum, & aliud ſcientia qua me ſcio, & ſi neſcirem me eſſe, non neſcirem ignorare me eſſe; ac per hoc ſive ſcivero, ſive neſcivero me eſſe, ſcientia non carebo, mihi enim remanebit ſcire ignorantiam. Et ſi omne quod poteſt neſcire ſe ipſum neſcire, non poteſt ignorare ſe ipſum eſſe; nam ſi penitus non eſſet non ſciret ſeipſum neſcire; conficitur, omnino eſſe omne quod ſcit ſe eſſe, vel ſit ſe neſcire ſe eſſe. Si quis autem tanta ignorantia obrutus eſt, ut nec ſeipſum eſſe ſciat, nec ſcire ſeipſum eſſe ſentiat; aut penitus talem non eſſe hominem, aut omnino extinctum dixerim. In ſupradictis quoque rationibus ſatis inter nos ſtatuitur, hæc duo humanæ animæ ſimul & inſeparabiliter ac ſemper ineſſe ſcire & neſcire. Scit enim ſe eſſe rationabilem & intellectualem naturam; neſcit autem quid ſit eſſe intellectus & ipſa ratio. *M.* Non eras ergo priuſquam ſcires vel neſcires te eſſe? *D.* Non, ſimul enim accepi eſſe & cognoſcere me eſſe, & intelligere me ignorare quid ſum. *D.* Dic mihi quando notitiam ſui accipit homo: utrum in illa conditione in qua omnes homines univerſaliter facti ſunt in primordialibus cauſis ante tempora ſecularia: an in ipſa generatione, qua in ordine temporum, Deo ſoli cognito & prædefinito, in hanc vitam procedit. *D.* In utriſque ut arbitror: in una quidem generaliter in cauſis latenter, in altera vero ſpecialiter in effectibus manifeſte. Nam in illa primordiali & generali totius humanæ naturæ conditione nemo ſeipſum ſpecialiter cognoſcit, neque propriam notitiam ſui habere incipit: una enim & generalis cognitio omnium eſt ibi, ſolique Deo cognita. Illic namque omnes homines unus ſunt, ille profecto ad imaginem Dei factus, in quo omnes creati ſunt. Ut enim omnes formæ vel ſpecies quæ in uno genere continentur, adhuc differentias & proprietates intellectui vel ſenſui cognitæ non ſuccumbunt; ſed veluti quædam unitas nondum diviſa ſubſiſtit, donec unaquæque ſuam proprietatem & differentiam in ſpecie individua intelligibiliter vel ſenſibiliter accipiat: ita unuſquiſque in communione humanę naturæ, nec ſeipſum nec conſubſtantiales ſuos propria cognitione diſcernit, priuſquam in hunc mundum ſuis temporibus, juxta quod in æternis rationibus conſtitutum eſt proceſſerit. *M.* Quare ergo unuſquiſque mox ut per generationem in hunc mundum provenerit, non ſeipſum cognoſcit? *D.* Pœnam prævaricationis naturæ in hoc manifeſtari non temere dixerim. Nam ſi homo non

peccaret,

peccaret, in tam profundam ſui ignorantiam profecto non caderet; ſicut neque ignominioſam generationem ex duplici ſexu ad ſimilitudinem irrationabilium animalium non pateretur: ut Græcorum ſapientiſſimi certiſſimis rationibus affirmant: ipſe ſiquidem qui ſolus natus eſt abſque peccato in mundo, Redemtor viz. mundi, nunquam talem ignorantiam perpeſſus eſt, ſed confeſtim ut conceptus & natus eſt, & ſeipſum & omnia intellexit, & docere ac loqui potuit, non ſolum quia ſapientia Patris erat, quam nihil latet, verum etiam quia incontaminatam humanitatem acceperat; ut etiam naturam purgaret; non quia aliam accepit præter eam quam reſtituit, ſed quia ipſe ſolus incontaminatus in ea remanſit; & ad medicamentum vulneris vitiatæ naturæ in ſecretiſſimis ipſius rationibus reſervatur. Tota quippe in totis periit, præter illum, in quo ſolo incorruptibilis permanſit. Et quidem maximum exemplum gratiæ ipſe eſt, non quia quid ex reatu humanæ naturæ indultum ſit ei, ſed quia ſolus omnium nullis præcedentibus meritis in unitatem ſubſtantiæ verbo Dei conjunctus eſt, in quo omnes electi de plenitudine gratiæ ejus accipientes, filii Dei & participes Divinæ ſubſtantiæ fiunt. *M.* Inerat ergo humanæ naturæ potentia perfectiſſimam ſui cognitionem habendi, ſi non peccaret. *D.* Nil veriſimilius. Caſus quippe illius maximus & miſerrimus erat ſcientiam & ſapientiam ſibi inſitam deſerere, & in profundam ignorantiam ſuimet & creatoris ſui labi, quamvis appetitus beatitudinis quam perdiderat etiam poſt caſum in ea remanſiſſe intelligatur, qui in ea nullo modo remaneret, ſi ſeipſam & Deum ſuum omnino ignoraret. *M.* Perfectiſſima ergo cognitio & ſui & creatoris ei ante peccatum naturaliter inſita eſt, quantum cognitio creaturæ, & ſeipſam & cauſam ſuam poteſt comprehendere. *D.* Non aliter æſtimo. Nam quomodo imago eſſet, ſi in aliquo ab eo cujus imago eſt diſtaret? excepta ſubjecti ratione, de qua in ſuperioribus libris diximus, dum de prototypo, hoc eſt, de principali exemplo ejuſque imagine diſputabamus; dicentes, ipſum Deum principale exemplum eſſe per ſeipſum, à ſeipſo, in ſeipſo, & à nullo creatum vel formatum vel converſum ſubſiſtens, imaginem vero ejus quæ eſt homo, ab ipſo creata, nec per ſeipſam eſſe, nec à ſeipſa, nec in ſeipſa ſubſiſtere, ſed ab eo cujus imago eſt accepit eſſe ſecundum naturam, & Deus eſſe ſecundum gratiam, cætera quoque omnia quæ de Deo prædicantur, de imagine ejus prædicari poſſe: ſed de Deo eſſentialitate, de imagine vero participatione. Nam & bonitas eſt & bona imago, participatione ſummi boni ſummæque bonitatis, cujus imago eſt; æterna quoque & æternitas, participatione illius omnipotentiæ à qua condita & ad quam converſa ſpecificata eſt. Nam ſi humana natura non peccaret, eique qui eam condiderat immutabiliter adhæreret, profecto omnipotens eſſet: quicquid enim in natura rerum fieri vellet, neceſſario fieret, quippe dum nil aliud fieri vellet, præter quod creatorem ſui fieri velle intelligeret. Creatoris autem ſui voluntatem omnipotentem, incommutabilem omnino intelligeret, ſi ei omnino adhæreret, eumque non deſereret, ne ſibi diſſimilis eſſet; & cætera quæ recta ratione de Deo ejuſque imagine, intelligi, vel cogitari, vel prædicari poſſent. *M.* Si ergo humanæ naturæ ante peccatum inerat & ſuimet perfecta cognitio & creatoris ſui, quid mirum ſi rationabiliter de ea intelligatur pleniſſima ſcientia ſimilium ſui naturarum, ut ſunt cœleſtes eſſentiæ, & inferiorum ſe, ut eſt mundus iſte cum rationibus ſuis intellectui ſuccumbentibus, habuiſſe & adhuc ſola poſſibilitate, & reipſa in ſummis hominibus? *D.* Clare intelligentibus non erit mirum, ſed verum & veriſimile. *M.* Magna laus enim ac vera humanæ naturæ, imo etiam illius qui ſic eam creare voluit. Quapropter de intellectu quoque illius ac cognitione ſimiliter accipiendum, ut enim ſapientia creatrix quod eſt verbum Dei, omnia quæ in ea facta ſunt priuſquam fierent vidit, ipſaque viſio eorum qua priuſquam fierent viſa ſunt, vera & incommunicabilis, æternaque eſſentia eſt: ita creata ſapientia quæ eſt humana natura, omnia quæ in ſe facta ſunt priuſquam fierent cognita ſunt vera eſſentia & inconcuſſa eſt: proinde ipſa notitia ſapientiæ creatricis prima cauſaliſque totius creaturæ eſſentia recte intelligatur eſſe, cognitio vero creatæ ſapientiæ ſecunda eſſentia & ſuperioris notitiæ effectus ſubſiſtit: & quod diximus de prima & cauſali eſſentia in creatricis ſapientiæ notione conſtituta; deque ſecunda & effectiva quæ in anima humana ſubſiſtere non incongrue aſſeritur; de omnibus ſimiliter quæ circa eſſentiam totius creaturæ dignoſcuntur, incunctanter intelligendum eſt. Omne ſiquidem quodcunque in humana intelligentia circa ſubſtantias rerum conſtituitur, ex ipſa notitia creatricis ſapientiæ procreatam ſapientiam præcedere recta naturæ conſideratio declarat. Conſtituuntur autem circa eſſentias quidem ſpecies ſenſibiles, quan-

titates, qualitates, loca, tempora, & ſimilia ſine quibus eſſentia eſſe intelligi non poteſt. Quamobrem totum quod volumus ſuadere breviter, ac ſic poſſumus concludere, quemadmodum intellectus omnium quæ Pater fecit in ſuo verbo unigenito, eſſentia eorum eſt & cunctorum quæ circa eam naturaliter intelliguntur; ita cognitio omnium quæ patris verbum in humana anima creavit, eſſentia eſt eorum omniumque quę circa eam naturaliter dignoſcuntur: & quemadmodum divinus intellectus præcedit omnia, & omnia eſt; ita cognitio intellectualis animæ præcedit omnia quæ cognoſcit, & omnia quæ præcognoſcit eſt: ut in divino intellectu omnia cauſaliter, in humana vero cognitione effectualiter ſubſiſtant: non quod alia ſit omnium eſſentia, ut ſæpe diximus, in verbo, alia in homine; ſed quod unam eandemque aliter in cauſis externis ſubſiſtentem, aliter in effectibus intellectam mens ſpeculatur: illic enim ſuperat omnem intellectum, hic autem ex his quæ circa eam conſiderantur eſſe ſolummodo intelligitur: in utriſque vero quid ſit nulli creato intellectui noſſe licet. Nam ſi noſci poteſt, non omnimodo creatoris ſui imaginem in ſe exprimeret, qui ex his quorum principium, & cauſa, & conditor eſt cognoſcitur tantum eſſe, quid autem ſit omnem intellectum effugit. *D.* Nulla igitur creatura vel viſibilis vel inviſibilis, conditionem hominis præcedit, non loco, non tempore, non dignitate, non origine, non æternitate, & ſimpliciter nullo præceſſionis modo; ipſa vero cognitione & dignitate, non autem loco vel tempore præcedit ea, quæ cum ea, & in ea, & infra eam creata ſunt: his vero quibus condignitate naturæ æqualis eſt, cœleſtibus videlicet eſſentiis, concreata eſt; nam & ipſa cœleſtis eſſentiæ & intellectualis eſt particeps; de Angelica quippe humanaque eſſentia & natura ſcriptum eſt, *qui fecit cœlos in intellectu* ac ſi aperte diceret, qui fecit intellectuales cœlos. Quapropter non facile occurrit ad intelligendum, ſi homo angelicis eſſentiis ſubſtantialiter concreatus ſit, quomodo omnia viſibilia & inviſibilia in ipſo condita ſunt. Non enim rationi convenire videtur, ut & cum cœleſtibus virtutibus ſuæ ſimul principium conditionis habeat & eſſentiæ in ipſo creatæ ſint. *M.* Si intentus intellectualium & rationabilium naturarum reciprocam copulationem & unitatem inſpexeris, invenies profecto & angelicam eſſentiam in humana, & humanam in angelica conſtitutam. In omni ſiquidem quodcunque purus intellectus perfectiſſime cognoſcit fit, eique unum efficitur. Tanta quippe humanæ naturæ & angelicæ ſocietas fuerat & fieret ſi primus homo non peccaret, ut utraque unum efficeretur, quod etiam in ſummis hominibus quorum primitiæ in cœleſtibus ſunt, fieri incipit: & angelus quidem in homine fit per intellectum angeli qui in homine eſt, & homo in angelo per intellectum hominis in angelo conſtitutum. Qui enim, ut dixi, pure intelligit, in eo quod intelligit fit. Natura itaque intellectualis & rationabilis angelica, in natura intellectuali & rationali humana facta eſt, quemadmodum & humana in angelica per reciprocam cognitionem, qua & angelus hominem intelligit, & homo angelum. Nec mirum. Nam & nos dum diſputamus in nobiſmet invicem efficimur. Siquidem dum intelligo quod intelligis, intellectus tuus efficior, & ineffabili quodam modo in te factus ſum. Similiter quando pure intelligis quod ego plane intelligo, intellectus meus efficeris, ac de duobus intellectibus fit unus, ab eo quod ambo ſincere & incunctanter intelligimus formatus. Verbi gratia, ut ex numeris exemplum introducamus: ſenarium numerum ſuis partibus eſſe æqualem intelligis; & ego ſimiliter intelligo, & intelligere te intelligo, ſicut & me intelligis intelligere. Uterque noſter intellectus unus fit ſenario numero formatus, ac per hoc & ego in te creor, & tu in me crearis. Non enim aliud ſumus, aliud noſter intellectus; vera ſiquidem ac ſumma noſtra eſſentia eſt intellectus contemplatione veritatis ſpecificatus. Quod autem intellectus non ſolum coeſſentialibus ſibi naturis, verum etiam inferioribus conformari poſſit, dum eas amando intelligit ſeu ſentit, ſermo docet Apoſtolicus, intellectuale nimirum diligere viſibiles formas perhibens, dicendo: *Nolite conformari huic ſeculo.* Hac itaque ratione reciprocæ intelligentiæ, & angelus in homine, & homo in angelo non abs re creari dicitur, & neque angelum præcedere hominem ulla conditionis lege, ullo proceſſionis modo recte creditur & intelligitur: quamvis naturæ angelicæ creationem prophetica narratio prius pronuntiet ut multi volunt, humanæ vero poſterius. Non enim ut ait Sanctus Auguſtinus in undecimo lib. de Civitate Dei credibile eſt, divinam ſcripturam in operibus ſex primordialium & intelligibilium dierum conditionem cœleſtium virtutum omnino ſiluiſſe, ſed vel in prima fronte Geneſeos, ubi ſcriptum eſt, *in principio fecit Deus cœlum & terram,* cœli nomine earum facturam protuliſſe; aut paulo poſt ubi ait, *& dixit Deus fiat*

lux,

lux, & facta eſt lux. In alterutro namque loco prædictus pater angelicam conditionem inſinuatam fuiſſe affirmat, & maxime in ſecundo. In primo quippe ſub *cœli* appellatione totius inviſibilis creaturæ conditionem plus aſſerit ſignificatum in informi materia, quam angelicæ naturæ ſpecialiter formationem. In eo vero quod ſcriptum eſt, *fiat lux & facta eſt lux,* cœleſtium eſſentiarum formationem deſcriptam incunctanter aſſerit: quanquam aliorum ſenſum introduxerit, qui in hoc divino præcepto, cujuſdam primitivæ lucis viſibilis localiſque in ſuperioribus mundi partibus opinantur conſtitutionem; cui tamen ſenſui in Hexamero ſuo acutiſſime repugnat. Quod autem dictum eſt, *& diviſit lucem a tenebris, & vocavit Deus lucem diem, tenebras vero noctem,* dupliciter vult intelligi: aut enim *lucis* vocabulo formatio creaturæ angelicæ in ſpecie propria, tenebrarum vero ipſius præcedens origine, non tempore informitas adhuc imperfecte; aut diviſionis lucis à tenebris ſegregatio atque differentia illius partis angelicæ quæ conditori ſuo incommutabiliter adhæſerat, meritoque ſuæ obedientiæ beatitudinis præſcia, ab ea parte quæ in veritate non ſtetit, ſed ſuæ ſuperbiæ pœna in tenebras ignorantiæ ſui lapſus futuri, atque æternæ miſeriæ cecidit, ſignificatum eſt. Quiſquis autem plenius, hunc duplicem intellectum diviniſſimi magiſtri noſſe velit, ipſius verba in Hexamero ſuo, & in præfato de Civitate Dei volumine ſtudioſus legat; quæ quoniam plura, & omnibus in propatulo ſunt, huic noſtræ diſputatiunculæ ſuperfluum mihi viſum eſt inſerere. *D.* Provide: non enim ſanctorum Patrum ſententiæ, præſertim ſi plurimis notæ ſunt, introducendæ ſunt niſi ubi ſumma neceſſitas roborandæ ratiocinationis exegerit: propter eos, qui cum ſint ratiocinationis inſcii, plus auctoritati quam rationi ſuccumbunt.

X. Sed velim per te noſſe quamobrem angelica conſtitutio, veluti in prima intellectuali die, hoc eſt, in prima propheticæ contemplationis ordinatione narratur, poſt modum vero interpoſita quaternaria ſenſibilis mundi theoria humana ſexta contemplatione introducitur formatio: vel ut aptius dicam, quare non in primo introitu totius creaturę contemplationis homo introducitur, ſed eadem contemplatione ſexies repetita in fine omnium introductus eſt; videtur enim non ſolum angelica eſſentia, verum etiam ſenſibilium rerum quadam dignitate, ut non dicam temporalitate, humanam præcedere ſubſtitutionem. *M.* Quinimo in hoc maxime humanæ eſſentiæ ſuper omnia quæ ſunt manifeſtiſſime dignitas aperitur. Siquidem luce clarius datur intelligi in omnibus quæ ante conſtitutionem hominis narrantur, ipſum fuiſſe creatum, imo omnia in ipſo conſtituta. Non enim alia ratione in *lucis* vocabulo angelorum conſtitutio aperte non deſcribitur, quippe non dictum eſt fiat angelus, ut faciamus angelum, quemadmodum expreſſe eſt ſcriptum, *faciamus hominem,* niſi ut intelligatur in conditione lucis non minus hominis quam angeli creatam ſignificationem fuiſſe. Porro ſi cœleſtis eſſentiæ conditionis *lucis* vocabulo ſignificatæ homo particeps eſt; quaſi rerum naturalis recte intuentium non conſequenter inſpiciat omnia quæ poſt lucis conſtitutionem narrantur, in homine creata eſſe non ſolum ſecundum eorum cognitionem, verum etiam ſecundum res ipſas; præſertim dum incunctanter videat hunc mundum ſenſibilem propter hominem factum fuiſſe, ut ei præeſſet ut rex regno, ut dominus domui, utque eo ad laudem creatoris uteretur; nullis ejus partibus ſubditus, ſed ſupra eum, in nullo ejus indigens, ſolo regimine ſupervectus. Non enim homo ſi non peccaret inter partes mundi adminiſtraretur, ſed univerſitatem omnino ſibi ſubditam adminiſtraret, nec corporeis his ſenſibus mortalis corporis ad illum regendum uteretur, verum ſine ullo ſenſibili motu vel locali vel temporali, ſolo rationabili contuitu naturalium & interiorum ejus cauſarum facillimo rectæ voluntatis uſu ſecundum leges divinas æternaliter ac ſine errore gubernaret; ſive in adminiſtratione partium, ſive in adminiſtratione univerſitatis; ſi vero creatorem deſerendo ex dignitate ſuæ naturæ in eum caderet, inter partes ejus ignobiliter deputatus, divina juſtitia correctus, ſuæ prævaricationis pœnas lueret. Proinde poſt mundi viſibilis ornatus narrationem introducitur homo veluti omnium concluſio, ut intelligeretur quod omnia quæ ante ipſum condita narrantur in ipſo univerſaliter comprehenduntur. Omnis enim numerus major minorem in ſe numerum concludit. Nam ſi hominis conditio primitus in narratione conditarum rerum ſive viſibilium ſive inviſibilium apte indicaretur: cætera omnia quorum conditio narrationis ordine creationem ipſius ſequerentur, extra notitiam ejus ſubſiſtere non immerito viderentur. Jam vero quoniam in fine divinorum omnium operum introducitur, omnia divina opera in ipſo ſubſiſtere, & comprehendi manifeſtantur.

tur. Et quidem cœleſtes eſſentias, hoc eſt, angelicas duobus modis in ipſo eſſe diximus; uno quidem, quo coeſſentialis, hoc eſt intellectualis & corrationalis eis eſt, præter quod terrena hæc habitatio mortalis corporis poſt peccatum impedit: altero vero, quo per mutuam cognitionem ſibi invicem inferuntur: ita ut & angelus in homine veluti homo, & homo in angelo veluti angelus, reciproco intellectu adunati, ſimplicique veritatis contemplatione formati procreantur. Quid de operibus ſecundæ propheticæ contemplationis dicam? Nonne *firmamentum*, hoc eſt ſimplicium elementorum ſoliditas, tam quæ inter aquas primordialium cauſarum ſuperiores, & mutabiles corporeæ corruptibiliſque naturæ inferiores, temporibus & locis per generationem & ſolutionem fluctuantes facta eſt, in humana eſſentia ſubſtitutam cognoſcimus? Quis enim humanam naturam perſpicue conſiderans, non catholica mundi elementa in ea reperiat? Quid de operibus tertiæ lucis æſtimandum? Nunquid ſtabilitas ſubſtantiæ *aridæ* vocabulo ſignificata, & mutabilium accidentium inſtabilitas *aquarum* inundationibus intellecta, & hæc à ſe invicem naturali differentia diſcreta, in homine intelliguntur: inſuper etiam, vita illa quæ herbarum ſurculorumque diverſas ſpecies & nutrit, & auget, & vivificat, intra partes humanæ naturæ connumeratur. Et quoniam prima die in conditione lucis principalis pars hominis ac ſublimiſſima lux, intellectus viz. & ratio, in conſortio angelicæ naturæ conſtituta eſt, ſecundæ lucis illius, hoc eſt exterioris ſenſus ad viſibilium rerum recipiendas formas & ſpecies & qualitates & quantitates, facti quarta die propheticæ theoriæ ordo rationabiliter introduxit conditionem. Exterior namque ſenſus exteriorum rerum internuntius, quamvis proprie & naturaliter ad animam pertineat, corpori tamen deputatur, quoniam per corporis inſtrumenta vim ſuam exercet. Pulcre itaque ſenſus illius qui corpori ex quatuor mundi elementis compoſito attribuitur, conditionem quarto loco conditionis rerum prophetica theoria conſtituit; quoniam vero ipſius ſenſus triplex modus eſt, quorum primus qui ſine ulla erroris occaſione ſpecies rerum ſenſibilium animo internuntiat, tam præclare ut facillime ac ſine ullo labore ipſas ſpecies judex animus planiſſime omni caligine remota diſcernat; qui modus viſionis luminare majus appellatur; ipſe ſiquidem animum non fallit, ac veluti clariſſimus Sol omnes ſenſibiles ſpecies detegit, rationique patefacit. Secundus vero modus eſt qui veluti luminare minus dicitur ille, per quem ſæpiſſime animus fallitur, veluti in nocturnis quibuſdam lucubrationibus ambiguus atque errabundus; ut non facile de his quæ per ſenſum recipit rectum judicium proferre poſſit; hujuſmodi exempla ſunt remus in aqua quaſi fractus, averſa facies in ſpeculo, motus turrium, imago vocum quæ à Græcis ἠχὼ vocatur, & mille ſpecies falſitatum omnibus corporeis ſenſibus naturaliter adhærentium, quas diſcernere ex vera ſpecie rationabilis animæ judicium laborioſiſſime & ſolertiſſime ſudat; hæc enim non in rerum natura, ſed in ſenſibus formantur, ac ſæpe animum fallunt, & in errorem mittunt, & falſa vera eſſe approbant. Tertius modus eſt qui multipliciter & cumulatim ſenſibilium formarum numeros animo infundit, ac veluti innumerabilium ſtellarum ex ſphæra ſenſibilis naturæ innumerabilium ſpecierum variis ordinibus cœlata cohors accipit; in tantum multiplicium phantaſiarum diffuſionibus perturbatus ut aut vix aut nunquam de eis ſine ullo errore valeat judicare; ſed quibuſdam argumentationibus veri quodammodo ſimilia, ac veluti de incertis certa proferre conatur, & nec ſemper eodem modo de minutiſſimis viſibilium rerum rationibus diſputat: aliquando quippe clarius veritatique propinquius, aliquando obſcurius & à veritate longius, aliquando obſcuriſſime & ab ipſis rebus longiſſime opiniones quaſdam deprimit; ideoque tertius ſentiendi modus diverſis ſtellarum præfulſionibus ſignificatur. Triplex itaque ſentiendi modus in triplici cœleſtium luminarium ordine conſtituitur. Quod enim Sol eſt in mundo, hoc eſt clariſſimus & non fallens in homine ſenſus: & quod Luna, hoc eſt ambigua phantaſia & veluti dubia lux animi ſentientis: & quod ſtellæ, hoc eſt incomprehenſibiles & minutiſſimi phantaſiarum numeri ex innumerabilibus & incomprehenſibilibus corporalium rerum ſpeciebus procreati. Et ne mireris veluti minora, hoc eſt quæ conſiderantur in humana natura, per majora; hoc eſt per cœleſtia corpora ſignificari. Veriſſima quippe ratio incunctanter nos docet unum hominem & ſingulariter unum, majorem eſſe univerſo mundo viſibili, non mole partium, ſed rationabilis naturæ dignitate: *Nam ſi melior eſt anima vermiculi*, ut Sanctus pater Auguſtinus edocet, *quam corpus ſolare totum mundum illuſtrans*, vita ſiquidem extrema qualiſcunque ſit primo corpori pretioſiſſimoque dignitate eſſentiæ præponitur; quid mirum, ſi omnia totius mundi corpora humano

mano ſenſui poſtponantur? Primum quidem ratione illa qua præponitur cauſa naturalis his quæ propter eam naturaliter fiunt, & quidem ſenſibilia propter ſenſum facta, non autem ſenſus propter ſenſibilia, nemo ſapientium dubitat; deinde, quod vera ratione præponitur dignitate naturæ, quod judicat, ei quod judicatur. Senſus autem de ſenſibilibus, non vero ſenſibilia de ſenſibus judicare, nulli naturas rerum pure ſpeculanti eſt ambiguum. Huc accedit, quod ſenſus non niſi in ſubſtantia vitali, in qua manifeſtiſſimus motus vitæ eſt, conſtituitur: ſenſibilia vero in quantum corpora ſunt, quoniam extremum in creaturis obtinent locum, nec ſemper motum vitæ aperte demonſtrant. Senſibilium quippe quædam ſunt, in quibus aut vix vitalis motus apparet aut nunquam. Poſtremo nullum ſenſibile vita eſt, qua vita moveri videatur: ſenſum vero non ſolum vivere, verum etiam ſubſtantialiter eſſe vitam, ipſa docet natura. Et ſi quantitas & magnitudo corporeæ molis in rebus ſenſibilibus laudatur, laudabilior eſt ipſa quantitas & magnitudo virtutis quæ in ſenſibus ſubſtituta eſt. Vide quanta vis eſt in ſenſu oculorum ad luſtranda in infinitum lucida ſpatia, ad formandas in ſe diverſas & innumerabiles ſpecies, corporum, colorum, figurarum, cæterorumque quorum phantaſiæ per hunc ſenſum memoriam ingrediuntur. Quid de virtute audiendi dices? Tantas quippe voces ſimul ſonantes, & inter ſe diſcrepantes ſimul poteſt auditus in ſeipſum haurire atque diſcernere. In hunc modum, quiſquis reliquos ſenſus inſpexerit, mirabiles ineffabileſque eorum virtutes contemplabitur. Hinc datur intelligi quemadmodum univerſitatis conditæ intelligibiles rationes in quantum intelligi poſſunt, in ejuſdem ſenſu conditionis ſuæ cauſas conſtituunt atque ſubſiſtunt: Sed quoniam ipſe ſenſus non homini tantum, ſed & cæteris animalibus naturaliter ineſt propterea & aliam patitur diſtributionem. Tribuitur enim & reptilibus maris & volatilibus cœli, in quinta prophetica contemplatione. Nec immerito, cum & ipſe ſenſus qui quinto die naturæ rerum inſeritur quinquepartitus ſit. Terrenis quoque animalibus ſexta die copulatur, ea intentione, ut opinor, quoniam ipſa majorem cognationem eum homine qui ſexta die factus eſt, videntur habere, quam quæ de aquarum natura producta ſunt. Ipſe itaque homo, cujus conditio in prædictis divinæ operationis contemplationibus, veluti latenter inſinuatur, quoniam in ipſo & cum ipſo prædicta omnia condita ſunt, non per moras temporum, ſed ordinatione cauſarum in in effectus ſuos manantium, in fine totius univerſitatis manifeſte formatur, ſenaria repetitione propheticæ theoriæ peracta, ut eo numero non ſolum perfectio humanæ naturæ, verum etiam omnium quæ ante ipſam explicata ſunt, in ea conditio ſignificaretur, ſcriptura dicente: *Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, & præſit piſcibus maris, & volatilibus cœli, & beſtiis, univerſæque creaturæ, omnique reptili quod movetur in terra. Et creavit Deus hominem ad imaginem ſuam, ad imaginem Dei creavit illum.* Ubi primo notandum, quod in conditione omnium quæ ab initio creaturæ in prædictis quinque intellectualibus diebus narrantur, divinæ naturæ ſuperesſentialis unitas & ineffabilis pluralitas, vel ut ait Sanctus Dionyſius Areopagita, *ſummæ bonitatis fœcunditas aperte non eſt expreſſa,* quamvis in eo quod ſcriptum eſt, *in principio fecit cœlum et terram,* Patris & Filii perſonas ſignificari non incongrue intelligitur. *Dei* quidem vocabulo Pater, *Principii* vero Verbum: & paulo poſt Spiritus Sanctus introducitur, ubi dictum eſt, *et ſpiritus Dei fovebat aquas,* ac ſic in conditione primordialium cauſarum, Sanctæ Trinitatis ſuadetur proprietas. In proceſſionibus etiam ipſarum cauſarum in formas & ſpecies ſuas, eandem Trinitatem Scriptura commemorare inſpicitur. Verbi gratia: *Dixit Deus, Fiat lux*: *Dei* nomine Patrem, verbo autem [illegible] quod eſt *Dixit* unigenitum & ſuperintelligibile ejus Verbum, in quo & per quod fecit quæ ſunt omnia. Ubi vero dixit, *& vidit Deus lucem quia bona eſt*, Spiritum Sanctum inſinuat. Id ipſum in cæteris quoque diebus facit: ubicunque addit, *& vidit Deus quod eſſet bonum.* Sexta vero die dum homo formatur, & unitas Divinæ naturæ, & pluralitas apertiſſime prædicatur: unitas quidem dicendo *& ait*, ut ſubaudiatur Deus, ſicut aperte ſeptuaginta interpretati ſunt, *& dixit Deus,* plurali autem verbo quod eſt *faciamus,* tres ſubſtantiæ unius eſſentiæ, vel ut uſitatius Latini volunt, tres perſonæ unius ſubſtantiæ exprimuntur. Nec immerito. Ubi enim imago conditur, ibi principale exemplum cujus imago eſt apertiſſime aperitur. Sed quoniam homo cum ſit unus, veluti ex multis partibus compoſitus eſt; conſtat enim ex corpore, hoc eſt ex formata materia ſenſibili & anima, hoc eſt ſenſu & ratione, & intellectu, & vitali motu.

XI. Quæ-

XI. Quæritur utrum per omnes ſuas partes ad imaginem Dei homo factus eſt, an ſecundum eas ſolummodo quæ in eo excelſioris vel excellentiſſimæ naturæ ſunt; & quid tibi videtur de tali negotio ſi libet ediſſere. *D.* De hac quæſtione, omnes ferè Scripturæ Sanctæ expoſitores non tacent. Et primum quidem unanimiter perhibent hominem in quantum corpus eſt ad imaginem Dei non eſſe factum; Deus quippe incorporeus eſt, nihilque corporalitatis ei ineſt, vel accidit; utrum vero ſecundum omnia, hoc eſt ſecundum omnes partes quæ intelliguntur in anima, ad imaginem Dei conditus eſt, an ſecundum præcellentes ſolummodo, ſtudioſiſſime à ſpiritualibus viris eſt quæſitum: & ad hoc perventum, non alibi niſi ſecundum excellentiſſimam ſui partem, intelligibilem videlicet, divinam imaginem exprimere. Quæ pars veluti triformis intelligitur in intellectu plane & ratione & ſenſu interiori, de quibus ſuperioribus libris multa inter nos alternata ſunt. Illa ſiquidem vita, qua corpus adminiſtrat & qua anima humana nutritivæ & auctivæ vitæ quæ herbis & arboribus ſpecialiter attributa eſt, communicare videtur: ſenſus quoque exterior & quinquepartitus, quo irrationabilibus animalibus homo communicat, quamvis ad partes animæ pertinere intelligatur, ei tamen ineſſe imaginem Dei multi ſapientes abnegant. Sed dum ipſa ratio humanam animam diligentius conſpicatur, ſimpliciſſimæ naturæ eam reperit, totamque per totum in ſeipſa & nullo modo in aliqua ſui parte diſſimilem ſui, vel inferiorem vel ſuperiorem ſeipſa in ullo eorum quæ in ipſa eſſentialiter eſſe intelliguntur. Tota quippe corpus ſuum adminiſtrat, nutrit, & auget. Tota ſentit in ſenſibus, tota rerum ſenſibilium phantaſias recipit, tota in occurſoribus numeris qui primi phantaſias ſenſibilium ſuſcipiunt, tota in progreſſoribus qui introducunt, tota in recordabilibus qui memoria commendant, tota in tota memoria, tota ſuper totam memoriam, ſive rerum ſenſibilium ſive rerum intelligibilium: ac per hoc non illius partium diverſitas, ſi tamen partes in ea eſſe dicendum eſt, ſed adminiſtrationum ac motuum varietas; motus quippe ejus partes ejus ſunt, diverſas intelligentias in anima fecit. Ipſa ſiquidem in ſeipſa tota ubique eſt & individua, motus tamen ipſius, quos etiam numeros animales vocant, quia in anima ſunt, diverſis appellationibus ſignificantur. Dum enim creatorem ſuum, ſuper ſeipſam attendit, & ſuper totius creaturæ intelligentiam, contemplativo motu verſatur intellectus, ſeu mens, ſeu animus; dum rationes rerum veluti ſecundo motu naturali inveſtigat, ratio; dum invenit eas, & diſcernit, atque definit, ſenſus interior; dum rerum ſenſibilium phantaſias per organa corporalium ſenſuum recipit, ſenſus exterior; non quod ſit ipſe ſubſtantialiter ſenſus exterior anima, ſed quod per ipſum rerum ſenſibilium formas & ſpecies ſentit: magna enim differentia eſt inter naturam ſimplicis animi & corporalium inſtrumentorum multiplicem varietatem; dum corpus adminiſtrat nutriendo illud & augendo, vitalis motus meruit appellari; dum ſit ipſa ſimpliciſſimę naturæ & individuæ & in partibus eſſentiæ, nec minor in minoribus ſuis officiis, nec major in majoribus, nec maxima in maximis, ſed in omnibus ſibimet æqualis eſt, ut magnus ille Gregorius Nyſſenus aſſerit in ſermone *de Imagine*.

Hinc datur intelligi, totam animam humanam ad imaginem Dei factam, quia tota intellectus eſt intelligens, tota ratio diſputans, tota ſenſus & ſentiens, tota vita & vivificans. Duobus autem modis maxime humanam animam ad imaginem Dei factam cognoſcimus: primo quidem, quod ſicut Deus per omnia quæ ſunt diffunditur, & à nullo eorum poteſt comprehendi; tota anima totum ſui corporis organum penetrat, ab eo tamen concludi non valet: ſecundo vero, quod quemadmodum de Deo prædicatur ſolummodo eſſe, nullo modo autem definitur quid ſit; tota humana anima tantummodo intelligitur eſſe, quid autem ſit, nec illa ipſa nec alia creatura intelligit, ſicut præfatus Gregorius in undecimo capite prædicti ſermonis, corporeos ſenſus ab animi natura diſcernens, explanat ipſum animum, incomprehenſibilem affirmans. “Quid igitur eſt, *inquit*, animus ſecundum ſui naturam, qui ſenſuum virtutibus ſeipſum impertitur, & per ſingulas convenienter eorum quæ ſunt ſcientiam recipit. Nam quia aliud quid præter ſenſus eſt, non arbitror quempiam ſapientium dubitare Si enim id ipſum eſſet, ſenſui ad unum omnino haberet ſecundum ſenſum operum ſocietatem; eo quod ſimplex quidem ipſe eſt, nil autem varium in ſimplice conſideratur. Nec vero omnibus comparatis aliud quidem tactum eſſe, aliud olfactum, aliis ſimiliter abſque communione ad ſe invicem diſpoſitis; quoniam æqualiter unicuique & convenienter adeſt; alterum quid oportet omnino ipſum animum præter ſenſum ſubſtituere per naturam ne quis varia intellectuali commiſceat. Quis cognovit animum

“Domini

“ Domini ait Apoſtolus ? Ego autem præter hoc dico, quis ſuum animum intellexit ?
“ Dicant qui Dei naturam inter ea quæ in eorum comprehenſione ſunt, faciunt; ſi
“ ſeipſos intellexerint, ſi ſui animi naturam cognovere. Multum partibilis qui-
“ dem eſt multumque compoſitus; & quomodo intellectuale in compoſitione eſt ?
“ aut quis modus eſt diverſorum generum concretionis ? Sed ſimplex & incompoſitus,
“ quomodo in multipliciter partitam ſenſualitatem dividitur, quomodo in ſingulari-
“ tate varium, in varietate unum ? ſed cognoſcens eorum de quibus dubitatur, ſolu-
“ tionem, in ipſam vocem Dei recurro; Faciamus enim, inquit, hominem ad imaginem
“ & ſimilitudinem noſtram. Imago donec in nullo eorum quæ in principali intelligun-
“ tur exemplo, deficiat, proprie eſt imago: ſi vero in aliquo ex ſimilitudine principa-
“ lis exempli exceſſerit, in illa parte imago non eſt. Nonne ergo quoniam in his quæ
“ circa divinam conſiderantur naturam, incomprehenſibilitas eſſentiæ eſt, neceſſarium
“ erit eum qui ſortitur imaginem ad principale exemplum imitationem habere ? Si
“ enim imaginis natura principale exemplum comprehenderit, ſupra comprehen-
“ ſionem erit: ſi contrarietas eorum quæ conſiderantur, invenitur, peccatum
“ imaginis reprehenditur. Quoniam vero ſcientiam fugit ipſa noſtræ animæ natura
“ quæ eſt ſecundum imaginem conditoris, diligentem ad id quod ei ſuperponitur ha-
“ bet ſimilitudinem; eo quod ſecundum ſeipſam eſt incognita, incomprehenſibilem na-
“ turam characterizans. Idem in decimo ſecundo capitulo, “ Quoniam pulcherrimum
“ omnium & excellentiſſimum bonum ipſe Deus eſt, ad quem omnia reſpiciunt, quæ-
“ cunque boni habent deſiderium: propterea dicimus animum etiam ad imaginem for-
“ moſiſſimi factum, quatenus ad principale exemplum ſimilitudinem participarit:
“ quantum quidem ipſum in bono licet permanere. Si vero quodammodo extra hoc
“ fuerit, pulcritudine illius in quo erat, denudatur. Sic quidem dicimus ſimilitudine
“ principalis exempli pulcritudinis animum ornari, veluti quoddam ſpeculum chara-
“ ctere apparentis formatum: juxta eandem analogiam etiam adminiſtratam à ſe
“ naturam habere animum arbitramur, pulcritudineque quæ ab illo eſt, ipſam ornari,
“ veluti quoddam ſpeculi ſpeculum factam, tenerique ab ipſa & comprehendi mate-
“ riale ſubſtantiæ, hoc eſt, materialem ſubſtantiam circa quam conſideratur natura.
Hoc autem propterea dicit, quod circa materiam proprie dicitur natura, quia natat
donec formam quam ſtabilitet, materia inveniat. Si ergo habetur ab altero alterum
“ per omnia corrationabiliter ipſa veri boni ſocietas deducendo per id quod ſupponi-
“ tur id quod conſequens formificat, hoc eſt per animam naturam per naturam materi-
am. Cum vero efficitur hujus optimæ connaturalitatis diſperſio; & contrarium
“ conſequens fuerit tranſgredienti ſupereminens, etiam ipſius materiæ cum deſolata
“ fuerit ex natura redarguitur deformitas. Informis enim res quædam eſt per ſeipſam
“ materia, & imperfecta: & ipſius informitate corrumpitur pulcritudo naturæ in qua
“ per animam formatur, ac ſic in ipſum animum turpitudinis materiæ per naturam di-
“ ſtributio efficitur: ut non jam Dei imaginem in charactere figmenti conſideres. Nam
“ veluti quoddam ſpeculum retro bonorum formam animus factus, projicit quidem ful-
“ goris boni notitias; materiæ vero informitatem in ſeipſum abſorbet: & hoc modo
“ fit mali generatio per privationem boni ſubtexta. Bonum vero eſt quodcunque con-
“ ſequitur, quod primum bonum proprie habet; quodcunque vero extra illam copu-
“ lam & ſimilitudinem quæ ad illud eſt efficitur, expers boni omnino eſt. Si ergo u-
“ num quidem juxta conſideratam rationem bonum quod vere eſt: animus autem ad
“ imaginem boni efficiendo etiam ipſe habet bonus eſſe; natura vero quæ ab animo
“ continetur, veluti quædam imago imaginis eſt: ex his autem oſtenditur quia mate-
“ riale noſtrum conſtituitur quidem & comprehenditur cum ex natura adminiſtratur;
“ ſolvitur vero iterum & decidit cum à continente animo & comprehendente ſepara-
“ tur, & ab ipſa ad bonum connaturalitate diſpergitur. Hoc autem non aliter effi-
“ citur, quam cum naturæ ad contrarium fit converſio: dum deſiderium non ad bo-
“ num, ſed ad id quod formantis indiget in[illegible]aetur. Neceſſe eſt enim omnem materi-
“ am per egeſtatem propriæ formæ in aliquam fœdam, ac deformem imaginem tranſ-
“ formari. Et paulo poſt. Ac per hoc conſequens contemplatio rationi occurrit per
“ quam diſcimus in humana concretione à Deo quidem animum adminiſtrari: ab illo
“ autem materialem noſtram vitam dum in natura, hoc eſt, in imagine animi manet;
“ ſi autem averſa fuerit à natura etiam ab ipſa quæ eſt per animum, operatione alie-
“ nari. Proinde ſi quis prædicti Theologi verba intentus perſpexerit, per totum ſer-

monis de imagine textum inveniet conſtitutionem totius hominis in tribus quibuſdam veluti compoſitis concretam: in animo videlicet & vitali motu, quem ipſe aliquando fluxilem, aliquando materialem vitam appellat: & in materia, ita ut totus homo animo & materiali vita & ipſa materia conſtare intelligatur: & animus quidem, in quo tota animæ virtus conſtat, ad imaginem Dei factus & ſummi boni ſpeculum, quoniam in eo divinæ eſſentiæ incomprehenſibilis forma ineffabili & incomprehenſibili modo reſultat. Materialis autem vita, quæ ſpecialiter circa materiam verſatur & propterea materialis dicitur, quia mutabilitati materiæ, id eſt, corporis adhæret, imago quædam animi eſt & ut ipſe dicit, ſpeculum ſpeculi; ita ut animus divinæ naturæ forma ſit: vitalis autem motus, qui etiam materialis vita vocatur, forma ſit animi, ac veluti ſecunda imago: per quam etiam animus materiæ ſpeciem præſtat. Ac per hoc quadam ratione per humanæ naturæ conſequentiam totus homo ad imaginem Dei factus non incongrue dicitur: quamvis proprie & principaliter in ſolo animo imago ſubſiſtere intelligatur, eo ordine ut animus quidem à Deo nulla alia interpoſita creatura: vitalis autem motus ab animo. Poſtremo ex vitali motu materia formationis cauſam accipiat: ita ut materia vitalem motum ſequatur, vitalis motus animum, animus ipſum Deum: ad quem converſus naturæ ſuæ integritatem & pulcritudinem cuſtodit: averſus vero ab eo, & ſeipſum & quæ ſibi ſubjecta ſunt, materialem vitam dico, ipſamque materiam diſſipat atque deformat. Sed ipſe vitalis motus non parvam quæſtionem gignit. Quæritur enim utrum ad ſubſtantiam hominis pertineat necne: & ſi non pertinet, cur imago imaginis dicitur, hoc eſt, imago animi, & qua ratione per ipſum materiæ animus præſtat formam: ſi autem ſubſtantialiter talis vita ineſt homini, quare homo ex anima ſolummodo & corpore conſtare perhibetur: & quare ſoluta materia illa vita in nullo intelligitur? Non enim in materia manet, quæ jam omni motu vitali deſeritur dum præſentia ſubſtantialis vitæ quæ anima eſt, privatur: nec in anima ſubſiſtere dignoſcitur quæ poſt regimen corporis nullum ad materiam motum patitur. Quapropter non incongrue, ut opinor, motus vitalis talis ratio reddenda eſt, ut nihil aliud ſit ipſe præter quandam copulam & juncturam corporis & animæ, quæ ſibi invicem adhærent, & per quam corpus ab anima vegetatur & adminiſtratur, ſive vigilando ſive dormiendo, ſive anima intendat ut quid in corpore peragat, ſive à ſenſibus recedat & in ipſa quieſcat, ac veluti oblita ſit coporis ſui. Illud tamen ineffabili quodam ſilentio adminiſtrare non deſinit, alimenta quibus corpus nutritur & cuſtoditur, ſingulis quibuſque partibus diſtribuens. Separatis autem utriſque, corpore videlicet & anima, vitalis ille motus omnino interit. Non enim vivit niſi habeat quod moveat, hoc eſt, niſi habeatur quod per eum moveatur: quia nihil aliud ſubſiſtit niſi motus animæ corpus regentis. Dum autem moriens deſinit movere vel moveri: motus in eo omnino perit. Totius enim motus terminus eſt quies moti aut moventis. Quieſcente igitur anima corpus ſuum movere, totus vitalis motus, hoc eſt, tota materialis vita eſſe deſinit. Hinc idem, beatus Gregorius in decimo tertio capitulo. „ Materialis, *inquit*, &
„ fluxilis hæc corporum vita, ſemper motu proveniens, in hoc habet eſſendi virtutem,
„ in non ſtante unquam motu. Ut enim quidam fluvius juxta ſuum ruens impetum, im-
„ plere quidem vallem oſtenditur per quamcunque conſequitur, ferri non tamen in
„ eadem aqua circa eundem ſemper locum cernitur, ſed illa quidem ſubter lapſa cucur-
„ rit, illa vero deſuper lapſa fluxit: ſic & materiale hujus vitæ per quendam locum
„ motum fluxumque viciſſitudinum ſucceſſionis continuitate permutatur, ut nunquam
„ poſt mutabilitatem ſtare poſſit; ſed impotentia quieſcendi inceſſabilem habet alter-
„ num per ſimilia motum. Si autem aliquando motus ceſſaverit omnino etiam eſſendi
„ quietem habebit, hoc eſt omnino eſſe ceſſabit. At ſi vis cognoſcere quod animus in nulla parte corporis concludatur, dum totum corpus præſentia ſui adminiſtratur & ubique in omnibus quibus adminiſtrat, totus eſt: audi eundem in eodem ſermone decimo quarto capitulo. „ Nobis, *inquit*, ſermo erat propoſitus oſtendere, non in parte corporis
„ detineri animum: ſed totum æqualiter attingere, conſequenter naturæ ſubjectæ partis
„ motum operans. Eſt autem ubi etiam naturales affectus animus ſubſequitur, veluti
„ miniſter factus. Nam & ſæpe percipit corporis natura & contriſtati ſenſum & læ-
„ tantis concupiſcentiam animo imponit: ita ut ipſa quidem prima præſtet princi-
„ pia, ut ciborum appetitum, vel cujuſdam omnino eorum quæ ſecundum delectatio-
„ nem ſunt, deſiderium ingerens: animus vero tales impetus accipiens, ſuis cogitatio-
„ nibus occaſiones ad id quod deſideratur, cum corpore exquirit. Hoc autem non

„ in

" in omnibus eſt, ſed ſolummodo in his, qui plus captivi diſponuntur, qui rationem
" ſervire facientes deſideriis naturæ, per auxilium mentis libidini, quæ per ſenſus eſt,
" ſerviliter blandiuntur. In perfectioribus vero non ſic efficitur. Imperat enim ani-
" mus; ratione,& non paſſione, quod utile eſt eligens: natura autem eveſtigio ſequitur
" præcipientem. Quomodo vero tres ſecundam vitalem virtutem differentias ratio
" invenit, primam quidem nutritivam ſine ſenſu; ſecundam nutritivam quidem &
" ſenſitivam, expertem vero rationabilis operationis; item tertiam rationabilem &
" perfectam, perque omnem virtutem penetrantem: ut & in illis ſit, & intelligentiæ
" plus poſſideat: nemo ex his opinetur tres animas commixtas eſſe in humana concre-
" tione, in propriis circumſcriptionibus conſideratis: ita ut conformatione multarum
" animarum humanam eſſe arbitretur; ſed vera quidem & perfecta anima una in na-
" tura eſt, intellectualis & immaterialis, quæ per ſenſus materiali copulatur naturæ.
" Materiale autem omne in converſione & mutabilitate poſitum eſt; ſiquidem animan-
" tem virtutem participaverit, juxta incrementum movebitur; ſi vero vitali opera-
" tione deciderit,motum in corruptionem reſolvet.Neque igitur ſenſus abſq; materiali
" eſſentia,neque intellectualis virtutis ſine ſenſu fit operatio. In decimo quinto quoque
capitulo eundem ſenſum repetit dicens, " In parte quadam eorum quæ in nobis ſunt
" animus non comprehenditur, ſed æqualiter in omnibus & per omnia eſt, neque ex-
" trinſecus comprehendens, neque intrinſecus comprehenſus; hæc enim in cadis ſeu
" aliis quibuſdam corporibus ſibi invicem impoſitis, proprie dicuntur. Ipſa autem in-
" tellectualis ad corporale ſocietas,ineffabilem & inintelligibilem habet contactum: ne-
" que intus exiſtens, non enim in corpore incorporale tenetur; neque extra com-
" prehenſus, non enim circumprehenditur incorporale, ſed ſecundum quendam mo-
" dum ſuperrationabilem & inintelligibilem appropinquat animus naturæ,& coaptatus
" in ipſa & circa ipſam conſideratur; neque intus poſitus neque circumplexus, ſed
" quomodo non eſt dicendum neq; intelligendum, præter hoc quod juxta proprium or-
" dinem ipſius permeabilis naturæ etiam animus efficax ſit. Si autem aliquod delictum
" circa ipſam contigerit, ſecundum illud motus intelligentiæ titubat. Ac ſi aperte
diceret, ſi organum corporis in aliquo deliquerit, hoc eſt, in aliquo defecerit, & in-
tegritatem ſuæ naturalis conſtitutionis aliqua occaſione corruptam habuerit: motus
intelligentiæ, id eſt, motus animi in ea parte quæ in organo corrumpitur, titubat, hoc
eſt, adminiſtrationis ſuæ virtutem manifeſtare non poteſt: non quod ille animus de-
ficiat, ſed quod illa pars animi virtutem recipere non valeat.

XII. Quoniam vero neceſſarium eſt humanam naturam diligenter conſiderare,indu-
bitanterque diſcernere quid in ea ad imaginem Dei & ſimilitudinem, hoc eſt, ad imagi-
nem ſimilem creatum ſit, & quid ſimilitudine divinæ imaginis longe in ea diſtat:ejuſdem
ſcientiſſimi & ſapientiſſimi magiſtri,Gregorii videlicet,verba inſerere placuit. Ait ergo
in decimo ſexto capitulo ſermonis de Imagine."Recipiamus iterum divinam vocem,fa-
" ciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Quomodo parva & indigna
" magnanimitate hominis ex his quæ extra ſunt, quidam imaginavere comparatione ad
" hunc mundum quaſi in ipſo exiſteret, hominem magnificantes? Dicitur enim homi-
" nem parvum mundum eſſe,ex iiſdem quibus univerſum elementis conſiſtentem. Nam
" qui ornamento nominis talem laudem humanæ naturæ donant, obliti ſunt ſemet-
" ipſos; in proprietatibus quæ circa culicem & murem ſunt, venerabilem hominem
" facientes. Etenim & illis ex his quatuor concretio eſt: eo quod omnino in uno
" exiſtentium aut ex pluribus aut minoribus quædam portio circa animatum conſide-
" ratur, eorum ſine quibus conſiſtendi aliquid ex his quæ ſenſum participant naturam
" non habet. Quid igitur magnum,ſi hominem arbitremur mundi charactera & ſimilitu-
" dinem eſſe, cœlo prætereunte, terra mutata;omnibuſq; quæ in his comprehenduntur,
" cum tranſitu comprehendentis prætereuntibus?Sed in quo juxta eccleſiaſticam ratio-
" nem humana magnitudo eſt, non in ipſa ad creatum mundum ſimilitudine,ſed in ipſo
" quod ſecundum imaginem naturæ conditoris facta eſt. Quæ eſt igitur imaginis ra-
" tio, merito dices. Quomodo aſſimilatur incorporeo corporale? Quomodo ſem-
" piterno temporale, immutabili, quod per converſionem mutabile eſt; impaſſibili &
" incorruptibili,paſſibile & corruptibile; puro ab omni malitia, quod ſemper ei coha-
" bitat & ad eam convertitur? Multa enim medietas eſt illius animi qui eſt principale
" exemplum, & illius qui ſecundum imaginem factus eſt. Imago ſiquidem ſi habuerit
" ad principale exemplar ſimilitudinem, proprie illud etiam nominatur. Si vero imi-

“ tatio ab eo quod præponitur diſtaverit, aliud aliquid & non imago illius eſt illud.
“ Quomodo ergo homo mortale hoc & paſſibile citoque deficiens, immortalis ac puræ
“ ſemperque exiſtentis naturæ eſt imago? Sed veram de hoc rationem ſolam noverit
“ apertè quę vere eſt veritas. Nos vero quantum capimus ſpeculationibus quibuſdam
“ & opinionibus quod verum eſt inveſtigantes, hæc de quæſtionibus ſuſceptis dicimus;
“ neque divinus mentitur ſermo, ſecundum imaginem Dei fieri hominem dicens: ne-
“ que miſeranda humanæ naturæ ærumna beatitudini impaſſibilis vitæ aſſimilatur. Ne-
“ ceſſe enim eſt è duobus alterum fateri. Si quis comparat Deo quod noſtrum eſt,
“ aut paſſibile eſſe divinum, aut impaſſibile humanum: ut ex æqualibus ſimilitudinis
“ ratio in utriſque comprehendatur, ſi autem neque divinum paſſibile, neque noſtrum
“ extra paſſionem eſt: igitur quæ alia relinquitur ratio per quam veridicam dicimus
“ divinam vocem, quæ in imagine Dei factum fuiſſe hominem dicit. Non igitur ipſa
“ nobis recipienda eſt ſacra ſcriptura. Fiat itaque quædam ex his quæ ſcripta ſunt ad id
“ quod quæritur à nobis, manuductio. Poſtquam dixit, faciamus hominem ſecun-
“ dum imaginem & in talibus faciamus, infert hunc ſermonem, quia Deus fecit homi-
“ nem & ſecundum imaginem Dei fecit eum, maſculum & fœminam fecit eos. Dictum
“ eſt igitur jam & in his quæ coram ſunt, quia ad ſolutionem hæreticæ impietatis talis
“ ſermo prænuntiatus eſt: ut diſcentes quia fecit hominem unigenitus Deus ſecundum
“ imaginem Dei, nulla ratione divinitatem Patris & Filii ſegregemus, fideli divina
“ ſcriptura Deum utrumque nominante, eum videlicet qui fecit hominem, & eum ad
“ cujus imaginem factus eſt. Sed de hoc quidem ſermo dimittatur, ad propoſitum vero
“ convertenda eſt quæſtio, quomodo eſſe divinum beatum, & miſera humanitas; & ſi-
“ mile illi hoc à ſacra ſcriptura nominatur. Nonne itaque diligenter ordinanda ſunt
“ verba? Inveniemus enim quia alterum quid, quod ſecundum imaginem factum eſt,
“ alterum quod nunc in infœlicitate oſtenditur. Fecit Deus, inquit, hominem; ad imagi-
“ nem Dei fecit eum. Finem habet ipſa ad imaginem facti creatio. Deinde epanalepſin
“ id eſt adjectionem facit ſecundum conſtitutionem ſermonis: & ait, maſculum & fœ-
“ minam fecit eos. Omnibus enim arbitror notum eſſe: quia hoc extra principale ex-
“ emplum intelligitur. In Chriſto enim Jeſu, ſicut ait Apoſtolus, neque maſculus ne-
“ que fœmina eſt, ſed in hæc hominem dividi ſermo dicit. Nonne itaque duplex quæ-
“ dam eſt noſtræ naturæ conſtitutio, una ad Deum aſſimilata, altera ad talem differen-
“ tiam diviſa? Tale enim aliquid ex conſtructione eorum quæ ſcripta ſunt, ratio inſi-
“ nuat. Primum quidem dicens, quia fecit Deus hominem ſecundum imaginem Dei
“ fecit eum. Iterum vero his quæ dicta ſunt addens, quia maſculum & fœminam fecit
“ eos. Quod alienum eſt ab his quæ de Deo intelliguntur. Ego enim arbitror magnam
“ quandam excelſamque doctrinam ex his quæ dicta ſunt, ſcriptura tradi. Talis autem
“ doctrina eſt. Duorum quorundam per extremitatem à ſe invicem diſtantium medium
“ eſt humanitas, divinæ videlicet incorporaliſque naturæ, & irrationabilis pecudaliſque
“ vitæ. Licet enim utrumque prædictorum in humana comparatione conſiderare. Por-
“ tionem quidem Dei quod rationabile eſt atque intellectuale, quod juxta maſculum
“ & fœminam differentiam non admittit; irrationabilis vero, corporalem conſtitutio-
“ & duplicationem in maſculum & fœminam partitam. Utrumque horum eſt omnino
“ in omnibus. Sed præcedere intellectuale, ex illo qui humanam generationem in ordine
“ percurrit, didicimus; ſupergenitivam vero eſſe homini ad irrationabilem ſocieta-
“ tem & cognationem. Primum namque ait, quia fecit Deus ad imaginem Dei hominem
“ oſtendens ex his quæ dicta ſunt, ſicut ait Apoſtolus, quia in eo qui talis eſt maſculus
“ & fœmina non eſt. Deinde infertur humanæ naturæ proprietas, quia maſculum &
“ fœminam fecit eos. Quid ergo ex hoc diſcemus? Et mihi nemo imputet longius ſer-
“ monem producenti propoſito intellectu. Deus in ſua natura omne quodcunque eſt,
“ per notitiam accipiendum bonum illud eſt. Magis autem omnis boni intellecti &
“ & comprehenſi ſummitas exiſtens, non ob aliud aliquid humanam vitam creat, quam
“ quod bene eſſe talem oportet. Ac per hoc ad conditionem noſtræ naturæ motus, non
“ niſi imperfectam bonitatis oſtenderet virtutem, aliquod quidem dans ex his quæ ſibi
“ inſunt, in aliquo autem invidens ſuæ participationi. Aſt perfecta bonitatis ſpecies
“ in hoc eſt, & adducere hominem ex non exiſtente in generationem, & non indigen-
“ tem bonorum perficere. Quoniam vero multus ſingulorum bonorum catalogus eſt,
“ non facile eſt eum numero perficere: propterea comprehenſiva quadam voce omnia
“ comprehendens ſermo ſignificavit, dicendo, ad imaginem Dei hominem factum fuiſſe.

Tale

“ Tale enim eſt hoc ac ſi diceret: quia omnis boni humanam naturam participem fe-
“ cit. Si enim plenitudo bonorum Deus; illius autem hoc, id eſt homo, imago: igitur
“ in eo quod ſit plenitudo omnis boni ad principale exemplum imago habet ſimilitudi-
“ nem. Ergo eſt in nobis omnis boni forma, omnis virtus & ſapientia, & omne quod-
“ cunque eſt in melius intelligendum. In eo enim eſt, quod ſit omnium neceſſitate li-
“ berum, nullique naturali, hoc eſt, materiali potentiæ ſubjugatur; ſed per ſe poten-
“ tem ad id quod deſiderat habet voluntatem. Res enim eſt dominatu carens ac volun-
“ taria virtus. Quod autem cogitur violentiamque patitur, virtus eſſe non poteſt. Interea
“ in omnibus imaginem principalis exempli & charactera pulcritudinis geſtans, niſi in a-
“ liquo differentiam habuerit, non jam erit omnino ſimile: ſed hoc ipſum per omnia
“ oſtenditur, quod in univerſo non diſtat. Qualem igitur ipſius Dei, & Deo ſimilis diffe-
“ rentiam contemplabimur? In hoc, illud quidem non creatum, illud vero per creationem
“ ſubſiſtit. Talis autem proprietatis differentia aliarum iterum proprietatum conſe-
“ quentiam fecit. Conceditur enim omnino increatam naturam inconverſibilem eſſe,
“ ſemperque ſimiliter habere: creaturam vero non ſine mutabilitate conſiſtere. Nam
“ ipſe ex non exiſtente ineſſe tranſitus motus quidam eſt, & mutatio non exiſtentis in
“ eſſe, ſecundum divinam voluntatem tranſmutati. Ac ſicut in ære charactera Cæſaris im-
“ aginem Evangelium dicit: per quod diſcimus juxta quidem figuram ſimilitudinem eſſe
“ formati ad Cæſarem, in ſubjecto vero differentiam habere; ſic etiam ſecundum præ-
“ ſentem rationem loco imaginum quæ conſiderantur in divina natura, in humana etiam
“ cogitantes ea in quibus ſimilitudo eſt, in ſubjecto differentiam invenimus, quatenus in
“ non creato & creato conſiderantur. Quoniam igitur illud quidem ſemper ſimiliter
“ habet, hoc autem per creationem factum ex mutabilitate eſſe inchoavit, & cognatam ad
“ talem mutabilitatem habet converſionem: propterea qui novit omnia ante genera-
“ tionem, ſicut ait Propheta, conſecutus autem magis præintelligens prognoſtica virtute
“ ad quid inclinaret per ſuam virtutem ſuamque potentiam humanæ voluntatis motus,
“ quoniam quod futurum eſt vidit, ſupermachinatus eſt imagini ſecundum maſculum
“ & fœminam differentiam, quæ non jam ad divinum principale exemplum aſpicit, ſed
“ (ſicut dictum eſt) irrationabiliori adhæret naturæ. Cauſam vero talis ſupermachi-
“ nationis ſoli quidem noverint, qui veritatem per ſe vident & miniſtri ſunt verbi. Nos
“ autem, quantum poſſibile eſt ex quibuſdam conjecturis atque conſequentiis verita-
“ tem opinantes, quod in animum venit non pronuntiative exponimus; ſed, veluti in
“ gymnaſio auribus fidelibus audienda proponemus. Quid ergo eſt quod de his
“ cogitamus? Sermo qui dicit, fecit Deus hominem, infinita ſignificatione omnem huma-
“ nitatem oſtendit. Non enim nunc cognominatur creaturæ Adam, ſicut in ſequenti-
“ bus hiſtoria dicit; ſed nomen* creato homini non aliud quoddam univerſaliter eſt.
“ Igitur univerſali naturæ vocatione tale aliquid ſuſpicari introducimur, quia
“ in divina præſcientia & virtute omnis humanitas in prima conſtitutione compre-
“ henſa eſt. Oportet enim nil Deo infinitum in his quæ ab eo facta ſunt æſtimare,
“ ſed uniuſcujuſque eorum quæ ſunt finis & menſura circumponderans factoris ſapi-
“ entia eſt. Quemadmodum igitur aliquis homo corporis quantitate coarctatur, &
“ menſura ſibi ſubſtantiæ magnitudo eſt, quæ in ſuperficie corporis perficitur: ſic ar-
“ bitror veluti in uno corpore totam humanitatis plenitudinem prognoſtica virtute à
“ Deo omnium comprehenſam fuiſſe; & hoc docet ſermo qui dicit, quia fecit Deus
“ hominem, ſecundum imaginem Dei fecit eum. Non enim in parte naturæ imago, ne-
“ que in quodam eorum quæ ſecundum ipſam conſiderantur gratia eſt: ſed in totum ge-
“ nus æqualiter talis pervenit virtus. Signum vero eſt, quod omnibus ſimiliter animus
“ collocatur, dum omnes intelligendi & conſiliandi virtutem habeant, & alia omnia ex
“ quibus divina natura in eo quod ſecundum ipſam factum eſt ſimilitudinem refert, ſi-
“ militer habent: Et ipſe in prima mundi conſtitutione oſtenſus homo, & poſt univerſi-
“ tatis conſummationem futurus, æqualiter in ſeipſis divinam ferunt imaginem. Propte-
“ rea unus homo nominatum eſt omne, quia in virtute Dei nil præterit, nil inſtat, ſed &
“ quod ſpectatur æqualiter præſenti comprehenſiva univerſitatis operatione contine-
“ tur. Omnis itaque natura quæ à primis uſque noviſſima pervenit, una quædam vere
“ exiſtentis imago eſt: ipſa vero in maſculum & fœminam generis differentia noviſſime
“ conſtitutioni formationis adjecta eſt. In decimo ſeptimo item ejuſdem ſermonis capitu-
lo. “ Reſurrectionis, *inquit*, gratia, nil aliud nobis promittit, quam lapſorum, in
“ priſtinum ſtatum reſtitutionem. Eſt enim reditus quidam in primam vitam exſpe-

" ctata gratia, expulſum paradyſo iterum in ipſum reducens. Ipſa igitur reſtitutorum
" vita ad eam quæ proprie angelorum habetur, profecto ante ruinam angelica quædam
" erat, propterea ipſe ad antiquitatem vitæ noſtræ reditus, angelis aſſimilatur. Attamen
" ſicut dictum eſt nuptiis non exiſtentibus, in myriadibus infinitis militiæ angelorum
" ſunt, ſic enim in viſionibus Daniel narravit. Non igitur per enndem hominem ſi
" nulla converſio & receſſus ab angelica ſocietate ex peccato nobis fieret, fortaſſis nos
" nuptiis ad multiplicationem ailigaremur. Alius quidam eſt in natura angelorum
" multiplicationis modus, ineffabilis quidem & inintelligibilis humanis argumentatio-
" nibus, veruntamen quoniam omnino eſt: Ipſe etiam in his qui paulo minorati ſunt ope-
" raretur hominibus in ipſam definitam factoris conſilio menſuram humanitatem augens.
" Si vero coarctatur quis generationis auimarum modum inquirens, niſi alligaretur nu-
" ptiarum cooperationi homo, reſpondebimus & nos angelicæ ſubſtantiæ modum quo-
" modo infinitis myriadibus illi, & una eſſentia exiſtunt, & in multis numerantur, hoc
" enim apte reſpondebimus proponenti, quomodo eſſet ſine nuptiis homo, dicentes ſi-
" cut ſunt angeli ſine nuptiis, hominem enim ſimilem illis fuiſſe ante prævaricationem
" oſtendit ipſa in illum iterum reſtitutio. His iterum à nobis ſic jam bene diſcretis, ad
" priorem rationem redeundum eſt: quomodo poſt conſtitutionem imaginis ipſam ſe-
" cundum maſculum & fœminam differentiam ſupermachinatus eſt Deus formationi.
" Ad hoc enim dico utilem eſſe prius perfectam à nobis Theoriam. Qui enim omnia ad-
" duxit in eſſe, totumque in ſua voluntate hominem ad divinam imaginem formavit,
" non paulatim adjectionibus futurorum moras fecit, ſciendo in ſuam plenitudinem
" animarum numerum perficiendum: ſed cumulatim in ipſa plenitudine omnem hu-
" manam naturam per prognoſticam operationem intellexit, & in excelſitudine & in
" coæquali angelis quiete honorificavit. Quoniam vero prævidit non recte euntem
" ad bonam voluntatem, atque ideo ex angelica vita recedentem: ne animarum huma-
" narum multitudo minueretur, cadens ex illo modo per quem angeli ad multitudinem
" aucti ſunt, propterea convenientem in peccatum lapſis incrementi excogitationem in
" natura conformavit, pro angelica magnificentia pecudalem & irrationabilem ex ſe
" invicem ſucceſſionis modum humanitati inſerens. Hinc mihi videtur etiam magnus
" David dolens hominis miſeriam, talibus verbis planxiſſe naturam: quia homo
" cum in honore eſſet non intellexit, honorem dicens æqualem angelicis reverentiam.
" Propterea, *inquit*, comparatus eſt jumentis inſipientibus. Vere enim pecorinus factus
" eſt, qui animalem hanc generationem accepit propter ad materiale inclinationem.

M. Præfati itaque magni Theologi verba quæ à te introducta ſunt, nihil aliud viden-tur ſuadere, quam ut hominem intelligamus ſolo animo & virtutibus ei naturaliter inſitis, ad imaginem Dei factum. Inſunt autem ei ſapientia, ſcientia, ratiocinandi virtus, cæteræque virtutes quibus ornatur anima, ſimilitudinem in ſe creatoris ſui exprimens: & quod omnes homines ſimul & ſemel facti ſint in illo uno homine de quo ſcriptum eſt, *faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram*, & in quo omnes peccaverunt, adhuc enim ille unus omnis fuit, & in quo omnes beatitudine paradiſi expulſi ſunt. Et ſi homo non peccaret, in geminum ſexum ſimplicitatis ſuæ diviſionem non pateretur. Quæ diviſio divinæ naturæ imaginis & ſimilitudinis omnino expers eſt, & nullo modo eſſet ſi homo non peccaret: ſicut nullo modo erit poſt reſtaurationem naturæ in priſtinum ſtatum, qui poſt catholicam reſurrectionem cunctorum hominum manifeſtabi-tur. Quapropter ſi homo non peccaret, nullus utriuſque ſexus copula nec ullo ſe-mine naſceretur: ſed quemadmodum angelica eſſentia dum ſit una, in infinitas myria-des, nullis temporum morulis interjectis, ſimul & ſemel multiplicata eſt; ita humana natura ſi mandatum vellet ſervare & ſervaret, in præcognitum ſoli conditori nume-rum ſimul & ſemel erumperet. Quoniam vero prævidit Deus qui nec fallit nec falli-tur, hominem conditionis ſuæ ordinem & dignitatem deſerturum, ſupermachinatus eſt alterum multiplicationis humanæ naturæ modum, quo mundus iſte locorum & tem-porum intervallis perageretur, ut homines generalis delicti generalem luerent pœnam, ex corruptibili ſemine, ſicut & cætera animalia, naſcentes. Sed dum hæc multaque ſimilia ex prædicti magiſtri teſtimoniis colliguntur, multæ quæſtiones undique proſili-unt? Quarum prima ac maxima impetum validiſſimum facit. Si enim omnes homines non ſolum qui fuerunt & qui ſunt, verum & qui futuri ſunt, ſimul & ſemel creati in illa divina voce quæ dicit, *faciamus hominem*: & ſi iſta corruptibilia & mortalia cor-pora ex corruptibili & mortali & materiali ſemine naſcentia, extrinſecus humanæ na-

turæ

turæ ad imaginem Dei conditæ prævaricationis merito ſupermachinata ſunt, ac per hoc nullo modo eſſent: ſi homo divinæ imaginis in qua conditus erat, pulcritudinem non dehoneſtaret: non ſupervacuo quæritur quomodo prima conditio ad imaginem Dei facta eſt: ſiquidem ſecunda non ad imaginem, ſed propter præfatam cauſam ſuperaddita, an in ſola anima erat ſine corpore, an in anima ſimul & corpore: & ſi in ſola anima, quomodo homo appellatus eſt? cum conſtet hominem ex duabus naturis eſſe compoſitum, ex inviſibili quidem ſecundum animam, & viſibili ſecundum corpus; & nec partem quidem hominis tunc creatam fuiſſe crediderim; ut ſynecdochicōs intelligamus quod dictum eſt, *faciamus hominem*; præſertim cum naturarum omnium pleniſſima & perfectiſſima conditio his propheticis verbis narretur. Si autem prima conditio in anima & corpore, hoc eſt, in toto & integro homine recte intelligitur, quærendum profecto quale corpus illud erat in prima conditione hominis. Et quidem vera ratio clamat hoc corpus merito peccati ſupermachinatum non fuiſſe, illud in prima ac naturali conformatione hominis conditum. *D.* Non ex ſuperfluo hæc quæſtio interpoſita eſt, & non infructuoſe quærenda atque ſolvenda: & quia tu propoſuiſti, ſolvendæ illius debitor factus es. Non enim, ut arbitror, proponeres, quod omnino ſolvere non procurares. *M.* Illud corpus quod in conſtitutione hominis primitus eſt factum, ſpirituale ac immortale crediderim eſſe, ac tale aut ipſum, quale poſt reſurrectionem habituri ſumus. Non enim facile conceſſerim corruptibile corpus fuiſſe & materiale, priuſquam cauſa corruptionis & materialitatis, hoc eſt, peccatum fieret: & maxime cum manifeſta ratio perdoceat, ſi id ipſum corpus quod in prima conditione hominis factum eſt ante delictum, mox converſum eſt & factum corruptibile poſt delictum, non erat illud ſupermachinatum; ſed de ſpirituali & incorruptibili in terrenum & corruptibile tranſmutatum: ac per hoc prædicti magiſtri, Gregorii videlicet Theologi auctoritas vacillare videbitur, quod abſit. Ipſe ſiquidem incunctanter aſſerit totum quod in prima conditione hominis factum eſt ad imaginem Dei, ſecundum rationem animæ & corporis incorruptibiliter manere. Ut enim omittamus perſpicuas illius argumentationes, quibus indubitanter affirmat nec animas ante corpora fuiſſe creatas, nec corpora ante animas, ſed ſimul & ſemel totum factum in divino conſilio, quo dictum eſt *faciamus hominem*: ac ſimul in hunc mundum ſecunda quadam ratione quæ ſuperaddita eſt in ordine temporum naſci: quomodo etiam nec poſt peccatum perverſæ voluntatis humanæ naturæ, & corpus illud ſpirituale & naturale animo ſemper adhærens ac ſibi concretum, diſcernitur ab eo quod merito tranſgreſſionis adjectum eſt: viceſimo ſeptimo capitulo ſæpe dicti ſermonis luculentiſſime explanat. " Non enim, *inquit*, per omnia quod noſtrum eſt in fluxu & tranſmutatione eſt. Si " enim eſſet reprehenſibile univerſaliter quod nullum ſtatum habet ex natura, ſed juxta " ſubtiliorem rationem eorum quæ in nobis ſunt, quoddam quidem ſtat, quoddam " vero ex mutabilitate accidit. Mutatur enim per auctionem & diminutionem corpus, " veluti veſtimenta quædam, conſequentes ætates indutum. Stat vero per omnem con" verſionem intranſmutabilis in ſe ipſa forma, inſita ſibi ſemel ex natura ſigna non " amittens: ſed in omnibus ſecundum corpus tranſmutationibus cum ſuis notionibus " apparet: ſubtrahitur autem per verbum Domini videlicet ea mutatio, quæ morbo " formæ ſuperaccidit. Nam veluti facies quædam ad aliena ipſa per informitatem de" formitas formam deprehendit, qua informitate per verbum circumablata, ſicut in " Naaman, ſeu in his qui in Evangelio narrantur, iterum obſcurata ſub paſſione facies " per ſanitatem in ſuis notionibus relucet. Igitur in deiformitate animæ non fluxibile " per mutabilitatem & tranſmutabile eſt, ſed quod permanet ſimiliterque in noſtra na" tura habet, hoc inſeritur. Et quoniam ipſas per ſpeciem differentias ipſæ mutabiles " concretionis qualitates transformant, concretio vero non alia eſt præter elementorum " mixturam: elementa autem dicimus univerſitatis conſtitutioni ſubjecta, ex quibus " etiam humanum corpus conſtat: neceſſario ſpecie veluti deſcripti ſignaculi in anima " permanente, neque reformanda in ſignaculo ad formam ab ea videlicet anima igno" rantur, ſed in tempore reformationis illa iterum ad ſe ipſam recipiet, quæcunque " formæ characteri coaptabit. Coaptabit autem omnino illa quæ ab initio in forma " characterizata ſunt. Videſne igitur quam ſimiliter primæ conditionis proprietatem ab his quæ ſuperaddita ſunt diſcernit? Quodcunque enim in humanis corporibus immutabile intelligitur, primæ conditionis proprium eſt, quicquid vero in eis mutabile & varium percipitur, illud eſt ſuperadjectum extraque naturam ſubſtitutum. Univer-

ſaliter

ſaliter autem in omnibus corporibus humanis una eademque forma communis omnium intelligitur: & ſemper in omnibus incommutabiliter ſtat. Nam innumerabiles differentiæ, quæ eidem formæ accidunt, non ex ratione primæ conditionis, ſed ex qualitatibus corruptibilium ſeminum contingunt. Ipſa igitur forma ſpiritualis ſpirituale corpus eſt in prima conditione hominis factum: quod autem ex materia, hoc eſt ex qualitatibus & quantitatibus quatuor elementorum, mundi ſenſibilis cum ipſa forma qualitativa, de qua in prioribus libris diſputavimus, quoniam & augeri & minui patiuntur, ad compoſitionem ſuperadjecti ac veluti ſuperflui corporis pertinere non dubium eſt: quod corpus materiale & exterius veluti quoddam veſtimentum interioris & naturalis non incongrue intelligitur. Movetur enim per tempora & ætates, augmentum & detrimentum ſui patiendo, illo ſemper interiori in ſuo ſtatu incommutabiliter manente.

XIII. Sed quoniam & illud exterius à Deo factum eſt & ſuperadditum, divinæ bonitatis magnitudo & infinita erga omnia quæ ſunt providentia, noluit perire penitus & ad nihilum redigi: quia ab ipſa eſt, & extremum in creaturis obtinet ordinem: porro quia omne quod in hunc mundum per generationem localiter & temporaliter naſcitur, non poteſt fine carere, ſive in minimis ut dies, horæ, momenta; ſive maximis, ut ſecula; ſive mediis, ut ætates, anni temporum, intervallis inter principium nativitatis in hanc vitam ejuſdemque vitæ finem interpoſitis naturali creaturarum ordinatione exigente. Omne ſiquidem quod in mundo ex mundo compoſitum incipit eſſe, neceſſe eſt reſolvi & cum mundo interire. Neceſſarium erat exterius ac materiale corpus ſolvi in ea elementa ex quibus aſſumtum eſt: non autem neceſſarium perire, quoniam ex Deo erat manente ſemper interiori illo & incommutabiliter ſtante in ſuis rationibus ſecundum quas, cum anima & in anima & per animam & propter animam conſtitutum eſt. Quoniam vero illius corporis materialis atque ſolubilis manet in anima ſpecies, non ſolum illo vivente, verum etiam poſt ejus ſolutionem & in elementa mundi reditum. Diſputatio quippe divitis cum Abrahamo notionem corporum adhærere animabus poſt mortem indicat. Propterea partium illius ubicunque elementorum ſint, non poteſt anima oblviſci, aut eas neſcire. Quamvis enim propter peccatum ſuperadditæ ſint humanæ naturæ, ad eam tamen non pertinere non poſſunt; quoniam ab eodem naturæ conditore & additæ ſunt & factæ, ac per hoc in reſtauratione hominis in unitatem naturæ revocandæ, dum anima totum ſibi ſubditum reſurrectionis tempore recipiet: & hoc eſt quod ait magiſter, *neceſſario ſpecie veluti deſcripti ſignaculi in anima permanente, neque reformanda in ſignaculo ad formam ab ea ignorantur.* Ac ſi diceret, dum ſpecies, hoc eſt, notio deſcripti ſignaculi, exterioris videlicet corporis, quod vocatur ſignaculum, in anima permanet, etiam poſt ſignaculi ſolutionem propter illam notionem quam ſemper habet, non ignorat partes ſignaculi per elementa ſparſas; & reſurrectionis in ſignaculo, hoc eſt, in corpore ad formam animæ quod eſt interius corpus, reformandas. Eſt enim exterius & materiale corpus ſignaculum interioris; in quo forma animæ exprimitur, ac per hoc forma ejus rationabiliter appellatur. Et ne me exiſtimes duo corpora naturalia in uno homine docere: verum enim eſt corpus quo connaturaliter & conſubſtantialiter animæ compacto homo conficitur. Illud ſiquidem materiale quod eſt ſuperadditum rectius veſtimentum quoddam mutabile & corruptibile veri ac naturalis corporis accipitur quam verum corpus; non enim verum eſt, quod ſemper non manet, & ut ait Sanctus Auguſtinus, *quod incipit eſſe quod non erat, & deſinit eſſe quod eſt, jam non eſt.* Inde fit quod ſemper non ſimpliciter, ſed cum additamento aliquo ponitur corpus mortale vel corruptibile vel terrenum vel animale, ad diſcretionem ipſius ſimplicis corporis, quod primitus in homine editum eſt, & quod futurum eſt.

XIV. *D.* Quid ergo reſpondebimus ſcientiſſimo diviniſſimoque Theologo, Auguſtino videlicet, qui prædictis rationibus refragari videtur? Nam fere in omnibus ſuis libris incunctanter aſſerit, corpus primi hominis ante peccatum animale fuiſſe, terrenum, mortale, quamvis non moreretur ſi non peccaret: peccando vero mortuum, ſicut ait Apoſtolus, *corpus quidem mortuum propter peccatum.* Hinc eſt quod primo in libro de Baptiſmo parvulorum convincens eos qui dicunt Adamum ſic creatum, ut etiam ſine peccati merito " moreretur, non pœna culpæ, ſed neceſſitate naturæ. Quid igitur re-
" ſpondebunt, cum legitur, hoc Deum primo homini etiam poſt peccatum increpando
" & damnando dixiſſe: terra es, & in terram ibis? Neque enim ſecundum animam, ſed
" quod

" quod manifeſtum eſt ſecundum corpus terra erat, & morte ejuſdem corporis erat
" iturus in terram. Quamvis enim ſecundum corpus terra eſſet, & corpus in quo
" creatus eſt animale geſtaret, tamen ſi non peccaſſet, in corpus fuerat ſpirituale mu-
" tandus, & in illam incorruptionem quæ fidelibus & ſanctis promittitur, ſine mortis
" periculo tranſiturus. Cujus rei deſiderium nos habere non ſolum ipſi ſentimus in no-
" bis; verumetiam admonente Apoſtolo cognoſcimus, ubi ait: Et enim in hoc in-
" gemiſcimus habitaculum noſtrum, quod de cœlo eſt, ſuperindui cupientes, ſi tamen
" induti non nudi inveniamur. Etenim qui ſumus in hac habitatione ingemiſcimus
" gravati, in quo nolumus expoliari ſed ſuperveſtiri, ut abſorbeatur mortale à vita.
" Proinde ſi non peccaſſet Adamus, non erat expoliandus corpore, ſed ſuperveſtien-
" dus immortalitate & incorruptione, ut abſorbeatur mortale à vita, i. e. ab animali
" in ſpirituale tranſiret: neque enim metuendum fuit, ne forte diutius hic vivendo in
" corpore animali, ſenectute gravaretur & paulatim veteraſcendo perveniret ad mor-
" tem. Si enim Deus Iſraelitarum veſtimentis & calceamentis præſtitit quod per tot
" annos non ſunt attrita: quid mirum ſi obedienti homini ejuſdem potentia præſtare-
" tur, ut animale ac mortale habens corpus, haberet in eo quendam ſtatum quo ſine
" defectu eſſet annoſum, tempore quo Deus vellet, à mortalitate ad immortalitatem
" ſine media morte venturus? Sicut enim hæc ipſa caro quam nunc habemus, non ideo
" non eſt vulnerabilis, quia non eſt neceſſe ut vulneretur; ſic illa non ideo non fuit
" mortalis, quia non erat neceſſe ut non moreretur. Talem puto habitudinem adhuc
" in corpore animali atque mortali etiam illis qui ſine morte hinc tranſlati ſunt, fuiſſe
" conceſſam. Neque enim Enoch & Elias per tam longam ætatem ſenectute marcue-
" runt; nec tamen credo eos jam in illam ſpiritualem qualitatem corporis commutatos,
" qualis in reſurrectione promittitur, quæ in Domino prima præceſſit; niſi quia iſti
" fortaſſe nec his cibis egent qui ſui conſumtione reficiunt. Sed ex quo tranſlati
" ſunt, ita vivunt ut ſimilem habeant ſocietatem illis quadraginta diebus, quibus E-
" lias ex calice aquæ & ex collyride panis ſine cibo vixit: aut ſi & his ſuſtentaculis
" opus eſt, ita in paradiſo fortaſſe paſcuntur, ſicut Adam priuſquam propter pecca-
" tum exinde exire meruiſſet: Habebat enim quantum exiſtimo & de lignorum fructi-
" bus refectionem contra defectionem; & de ligno vitæ ſtabilitatem contra vetuſtatem.

Et quid ad rem tantam tanti & tam magni viri teſtimonia exaggerare, cum omnibus libros illius legentibus, & maxime de Geneſi ad literam & de Civitate Dei manifeſtiſſimum ſit, nil aliud docere de corpore primi hominis ante peccatum quam animale atque mortale fuiſſe. Si enim animale non fuiſſet, quomodo de fructibus paradiſi comedere juberetur ne deficeret, & de ligno vitæ ne ſeneſceret? Nam ut ipſe ſæpe aſſerit primi homines ante prævaricationem de fructibus paradiſi corporaliter comediſſe perhibentur. Quiſquis igitur vult & poteſt reſpondeat: mihi autem & tibi ſi placet ſufficiat, ſententias ſanctorum Patrum de conſtitutione hominis ante peccatum legere, & quid unuſquiſque eorum voluit cauta ac diligenti inquiſitione quærere; lites autem inter eos conſtituere non eſt noſtrum, aut hunc conſtituere, hunc autem refellere: ſcientes præter ſanctos Apoſtolos nullum apud Græcos fuiſſe in expoſitionibus divinæ ſcripturæ majoris auctoritatis Gregorio Theologo, nullum apud Romanos Aurelio Auguſtino; & quid ſi in hac veluti controverſia magnorum virorum quendam conſenſum velimus machinari, dicentes illud corpus quod Gregorius dicit, divina præſcientia propter futurum peccatum homini ſupermachinatum exteriuſque adjectum, id ipſum ab Auguſtino animale vocatum, duaſque hominis conſtitutiones, unam quidem ad imaginem Dei ſubſtantialiter factam, alteram vero longe ab imagine diſtantem & in maſculum & fœminam propter peccatum diviſam Gregorium non tacuiſſe, ſolam vero illam in maſculum & fœminam bipartitam Auguſtinum dixiſſe, alteram vero, quæ ad imaginem Dei eſt omnique ſexu caret, tacuiſſe quid ad rem pertinebit? cum veriſimile non videatur de Auguſtino æſtimare, conditionem hominis ad imaginem Dei ſiluiſſe, eam vero, quæ ſecundum Gregorium ad ſimilitudinem jumentorum inſipientium merito obedientiæ facta eſt, explanaſſe: præſertim cum quiſquis libros ejus perſpexerit, apertiſſime inveniet in primo homine maſculum & fœminam ad imaginem Dei factos fuiſſe; ipſaque animalia corpora quæ ante peccatum geſtaverant, non ex pœna peccati, ſed ex neceſſitate naturæ proceſſiſſe ad procreationem, videlicet prædeſtinati ſanctorum hominum numeri, & ſocietati angelicæ beatitudinis ex humana natura adunandi, donec cœleſtis civitas angelis ſanctiſque hominibus impleretur? Sed mirari non deſino, cur

cur illud corpus animale appellat quod magnis laudibus exaltat tanquam ſpirituale at-
que beatum; beatum autem fuiſſe ante delictum ille ipſe in decimo quarto lib. de Civi-
tate Dei teſtatur decimo capite dicens: “ Sed utrum primus homo vel primi homines
“ (duorum erat quippe conjugium)habebant iſtos affectus,concupiſcentiam profecto &
“ lætitiam, timorem & dolorem, in corpore animali ante peccatum, quales in corpore
“ ſpirituali non habebimus omni purgato finitoque peccato,non immerito quæritur. Si
“ enim habebant, quomodo erant beati in illo memorabili beatitudinis loco, id eſt,
“ paradiſo? Quis tandem abſolute dici beatus poteſt, qui timore afficitur, vel do-
“ lore? Quid autem timere aut dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluen-
“ tia bonorum: ubi nec mors metuebatur, nec ulla corporis mala valetudo; nec aberat
“ quicquam, quod bona voluntas non adipiſceretur, nec inerat quod carnem ani-
“ mumve hominis feliciter viventis offenderet? Amor erat imperturbatus in Deum,
“ atque inter ſe conjugum fida ac ſincera ſocietate viventium, & ex hoc amore grande
“ gaudium, non deſiſtente quod amabatur ad fruendum. Erat devitatio tranquilla
“ peccati, qua manente, nullum omnino aliunde malum quod contriſtaretur, irruebat.
“ An forte cupiebant prohibitum lignum ad veſcendum contingere, ſed mori metue-
“ bant; ac per hoc & cupiditas & metus jam tunc illos homines etiam in illo perturba-
“ bat loco? Abſi ut hoc exiſtimemus fuiſſe, ubi nullum erat omnino peccatum. Neque
“ enim nullum peccatum eſt, ea quæ lex Dei prohibet concupiſcere, atque ab his ab-
“ ſtinere timore pœnæ, non amore juſtitiæ. Abſit, inquam, ut ante omne peccatum,jam
“ ibi fuerit tale peccatum, ut hoc de ligno admitterent, quod de muliere Deus ait.
“ Si quis viderit mulierem ad concupiſcendum eam, jam mœchatus eſt in corde ſuo.
“ Quam igitur felices erant primi homines, & nullis agitabantur perturbationibus ani-
“ morum, nullis corporum lædebantur incommodis: tam felix univerſa ſocietas eſ-
“ ſet humana, ſi nec illi malum, quod etiam in poſteros trajicerent, nec quiſquam ex
“ eorum ſtirpe iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet. Atque iſta
“ permanente felicitate, donec per illam benedictionem qua dictum eſt, creſcite &
“ multiplicamini, prædeſtinatorum ſanctorum numerus compleretur, alia major dare-
“ tur, quæ beatiſſimis angelis data eſt: ubi jam eſſet certa ſecuritas peccaturum nemi-
“ nem, neminemque moriturum; & talis eſſet vita ſanctorum poſt nullum laboris, do-
“ loris, mortis experimentum, qualis erit poſt hæc omnia in incorruptione corpo-
“ rum reddita reſurrectione mortuorum. Idem in eodem viceſimo ſexto capitulo.
“ Vivebat itaque homo in Paradiſo ſicut volebat, quamdiu hoc volebat quod Deus
“ juſſerat: vivebat fruens Deo, ex quo bono erat bonus: vivebat ſine ulla egeſtate, ita
“ ſemper vivere habens in poteſtate. Cibus aderat, ne eſuriret; potus, ne ſitiret; li-
“ gnum vitæ, ne illum ſenecta diſſolveret: nihil corruptionis in corpore, vel ex cor-
“ pore ullas moleſtias ullis ejus ſenſibus ingerebat. Nullus intrinſecus morbus, nul-
“ lus ictus metuebatur extrinſecus. Summa in carne ſanitas, in animo tota tranquilli-
“ tas. Sicut in paradiſo nullus æſtus aut frigus: ita in ejus habitatore nulla ex cupidi-
“ tate vel ex timore accedebat bonæ voluntatis offenſio. Nihil omnino triſte, nihil erat
“ inaniter lætum, gaudium verum perpetuabatur ex Deo, in quem flagrabat caritas ex
“ corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta. Atque inter ſe conjugum fida &
“ ex honeſto amore ſocietas, concors mentis corporiſque vigilia, & mandati ſine la-
“ bore cuſtodia. Non laſſitudo fatigabat otioſum, non ſomnus premebat invitum.
“ In tanta facilitate rerum, & felicitate hominum, abſit ut ſuſpicemur, non potuiſſe
“ prolem fieri ſine libidinis morbo: ſed eo voluntatis nutu moverentur membra illa
“ quo cætera, & ſine ardoris illecebroſo ſtimulo cum tranquillitate animi & corporis,
“ nulla corruptione integritatis infunderetur gremio maritus uxoris. Videſne quan-
tum laudat, quantum glorificat felicitatem utriuſque ſexus in paradiſo ante prævari-
cationem, quam ſanctæ incontaminatæque nuptiæ fierent, qualis amor irreprehenſi-
bilis conjugum & inſeparabilis ſocietas, quam pulcra ſanctorum hominum procreatio,
& in prædeſtinatum numerum mnltiplicatio, quam poſt paradiſi felicitatem in ange-
licam beatitudinem ſequeretur tranſlatio, ut non immerito quis miretur, quomodo
animalia corpora in tam excelſa beatitudine vixiſſe credibile ſit. *D.* Num inter nos
cum de conditione humanæ naturæ diſputabamus, confectum eſt hominem in genere
animalium ſubſtitutum fuiſſe, imo etiam omnia animalia ſubſtantialiter in illo creata,
non ſolum quod omnium notitia inerat ei, verum etiam quia univerſitas viſibilis &
inviſibilis creaturæ in eo condita eſt? *M.* Confectum plane. *D.* Quid ergo mirum
vel

vel cur incredibile ſit, ſi humana corpora priuſquam peccarent in paradiſo, animalia fuiſſe dicantur, quæ in genere animalium conſtituta ſunt? E duobus quippe unum eligere cogit nos ratio: aut enim negabimus omnino in genere animalium factum, quomodo negabimus animale corpus habuiſſe ante peccatum, & ſi non peccaret potuiſſe fieri beatum? *M.* Acute quidem philoſpharis. Putaſne itaque Deum ſimul omnia feciſſe? *D.* Imo credo & intelligo. Omnia ſiquidem quæ temporum intervallis in mundo naſcuntur, ſimul & ſemel, & ante mundum & cum mundo facta ſunt, quamvis non ſimul divinæ providentiæ adminiſtratione mundum ſenſibiliter adimpleant, ſed ordine temporum; Domino dicente, *pater meus uſque modo operatur, & ego operor*. *M.* Recte intueris; num tibi videtur quod propterea Deus hominem in genere animalium fecerit, quia illum animaliter victurum præſcivit, inque irrationales motus eorum relicta divinæ imaginis pulcritudine ac dignitate caſurum. *D.* Veriſimile videtur. Fecit enim futura qui fecit omnia ſimul. *M.* Quoniam igitur de ſua præſcientia quæ falli non poteſt, certiſſimus erat; etiam prius quam homo peccaret, peccati conſequentia in homine & cum homine ſimul concreavit: ut nec immerito æſtimetur, eorum quæ ſimul in homine facta ſunt, quædam quidem propter divinam bonitatem, ut ſunt illa in quibus imago creatoris intelligitur, animus videlicet & ratio, ſenſuſque interior, vel ut ita dicam, eſſentia, virtus, & operatio, quædam vero propter delictum præſcitum atque certiſſime futurum. Multa enim præſcit Deus, quorum non eſt cauſa ipſe, quia ſubſtantialiter non ſunt. Eſt autem ſapiens factor & ordinator, ne univerſitatis pulcritudinem perturbent, & ſolus potens eſt de malo irrationabilis voluntatis facere bonum. Hæc autem ſunt conſequentia peccati propter peccatum, priuſquam fieret peccatum ab cujus præſcientia non fallitur in homine: & cum homine veluti extra hominem, ac ſuperaddita animale quidem corpus atque terrenum & corruptibile, ſexus uterque ex maſculo & fœmina, beſtiarum ſimilitudine procreationis multiplicatio, indigentia cibi & potus, incrementa & decrementa corporis, ſomni ac vigiliarum alterna inevitabiliſque neceſſitas, & ſimilia, quibus omnibus natura humana ſi non peccaret, omnino libera maneret, quemadmodum libera futura eſt. Hoc autem dico Gregorium Nyſſenum ſequens, expoſitoremque ipſius Maximum: non autem alios ſanctos Patres ſpiritualis doctrinæ qualiter videntur ſenſiſſe refellens, hæc omnia ad primam & ſubſtantialem hominis creationem pertinere autumantes. Et ſi te movet quare Deus in homine fecerit priuſquam peccaret, quæ propter peccatum facta ſunt: animadverte quod Deo nihil eſt ante, nihil poſt, cui nihil præteritum, nihil futurum, nihil medium inter præteritum & futurum: quoniam *ipſi omnia ſimul ſunt*. Cur ergo non ſimul faceret quæ facienda videbat & volebat? Nam cum dicimus ante & poſt peccatum, cogitationum noſtrarum mutabilitatem monſtramus: dum adhuc temporibus ſubdimur; Deo autem ſimul erant & peccati præſcientia ejuſque conſequentia: homini ſiquidem, non Deo futurum erat peccatum, & conſequentia peccati præceſſerunt peccatum in homine. Mala quippe voluntas quod eſt peccatum occultum, præceſſit vetiti fructus guſtum, quod eſt peccatum apertum. Eadem ratione poteſt intelligi quod ſcriptum eſt, *Jacob dilexi, Eſau autem odio habui*. Nondum enim utriuſque malis aut bonis actibus perpetratis, in ordine temporum eorum conſequentia facta ſunt in eo in quo univerſitas ſimul & unum eſt: conſequentia autem dico dilectionem & odium. Hoc etiam ipſe magiſter Auguſtinus edocet in præfati libri decimo tertio capitulo de primis hominibus dicens: *In occulto autem mali eſſe cœperunt, ut in apertam inobedientiam laberentur. Non enim ad malum opus perveniretur, niſi præceſſiſſet voluntas mala. Porro malæ voluntatis initium quid potuit eſſe niſi ſuperbia? Initium enim omnis peccati ſuperbia eſt.* Ac per hoc datur intelligi hominem peccato nunquam caruiſſe: ſicut nunquam intelligitur abſque mutabili voluntate ſubſtitiſſe. Nam & ipſa mutabilitas liberæ voluntatis, quia cauſa mali eſt, nonnullum malum eſſe neceſſe eſt. Cauſam ſiquidem mali malam non eſſe quis audeat dicere; quandoquidem libera voluntas ad eligendum bonum ſeipſam ſervilem fecit ad ſequendum malum? Quod etiam Auguſtinus inſinuaſſe videtur. Non enim ait, vixit homo in paradiſo vel vixerat, vixit fruens Deo vel vixerat, vixit ſine ulla egeſtate vel vixerat. Nam ſi talibus verbis uteretur; fortaſſis non incongrue intelligerem docere voluiſſe hominem in paradiſo perfectam beatitudinem ſine ullo peccato per ſpatia quædam temporis habuiſſe: ſed *vivebat*, inquit, *homo in paradiſo, inchoabat vivere ſine ulla egeſtate*. Ac ſi aperte diceret, inchoabat vivere homo in paradiſo, inchoabat vivere fruens Deo, inchoabat vivere ſine ulla ege-

ſtate. Hæc enim ſpecies præteriti temporis ab his qui verborum ſignificationes acute perſpiciunt, inchoativa vocatur. Inchoationem quippe & auſpicium cujuſpiam rei ſignificat, quæ jam ad perfectionem nullo modo pervenit.

XV. Quod etiam, hoc eſt, nullo temporali ſpatio primos homines fuiſſe in paradiſo in octavo Hexaemeri ſui ipſe edocet dicens: *Cur non coierunt niſi cum exiſſent de paradiſo: cito reſponderi poteſt, quia mox creata muliere priuſquam coirent, facta eſt illa tranſgreſſio, cujus merito in mortem deſtinati, & etiam de loco illius felicitatis exierunt. Non enim ſcriptura tempus expreſſit, quantum interfuerit temporis inter eos factos & ex eis natum Cain.* Fuiſſe Adam temporaliter in paradiſo, priuſquam de coſta ejus mulier fabricaretur, dicat quis poteſt. Proinde plus, ut arbitror, laus illa vitæ hominis in paradiſo referenda eſt ad futuram ejus vitam, ſi obediens permaneret, quam ad pactam quæ ſolummodo inchoaverat, nec unquam ſteterat. Nam ſi ſaltem vel parvo ſpatio ſtetiſſet; neceſſario ad aliquam perfectionem perveniret. Ac per hoc præfatus magiſter non diceret vivebat, ſed vixit vel vixerat: quanquam ſi talibus præteriti perfecti & pluſquam perfecti verbis uteretur, ut ſi alias uſus eſt, plus crediderim præteritum pro futuro poſuiſſe, quam ſtatum hominis temporali ſpatio in felicitate paradiſi ante peccatum docuiſſe, ea videlicet ratione ut prædeſtinatam prædefinitamque beatitudinem hominis in paradiſo ſi non peccaret, quaſi tam perfectam innueret, dum adhuc in re ipſa, hoc eſt, in effectibus perfectæ prædeſtinationis futura & facienda erat. Hoc autem dicit, quia ſæpe ipſe de paradiſo diſputans, præteriti perfecti temporis & pluſquam perfecti verba poſuit, ſicut librorum illius ſtudioſus lector reperiet, ut eſt illud in undecimo Hexaemeri lib. *In ſudore faciei tuæ edes panem tuum, donec convertaris in terram ex qua ſumtus es, quia terra es, & in terram ibis. Hos,* inquit, *eſſe in terra labores humani generis, quis ignorat? & quia non eſſent ſi felicitas quæ in paradiſo fuerat teneretur, non eſt utique dubitandum.* Fuerat dixit, non fiebat. Nec hoc mirum, cum ſæpiſſime divina auctoritas futura quaſi jam peracta pronuntiet. Quis enim crediderit diabolum in beatitudine paradiſi fuiſſe, qui mox ut conditus lapſus eſt, ſicut Dominus ait in Evangelio: *Ille homicida erat ab initio & in veritate non ſtetit.* Quam Dominicam ſententiam in undecimo Hexaemeri ſui ipſe Auguſtinus de quo tractamus, exponit. " Quid ergo, *inquit*, putatur nunquam diabolus in veritate ſtetiſſe, nunquam cum angelis beatam duxiſſe vitam " ſed ab ipſo conditionis ſuæ initio cecidiſſe: non ſic accipiendum eſt, ut non propria " voluntate depravatus ſed malus à bono Deo creatus putetur; alioquin non ab initio " cecidiſſe diceretur. Neque enim cecidit ſed talis eſt factus: ſed factus continuo ſe " à luce veritatis avertit, ſuperbia tumidus & propriæ poteſtatis delectatione corru" ptus: unde beatæ & angelicæ vitæ dulcedinem non guſtavit, quam non utique ac" ceptam faſtidivit, ſed nolendo accipere deſeruit & amiſit. Proinde nec ſui caſus " præſcius eſſe potuit, quoniam ſapientia pietatis eſt fructus. Ille autem continuo " impius, conſequenter & mente cæcus non ex eo quod acceperat cecidit, ſed ex eo " quod acciperet ſi ſubdi Deo voluiſſet. Quod profecto quia noluit, & ab eo quod " accepturus erat cecidit, & poteſtatem illius ſub quo eſſe noluit non evaſit, factuſ" que in illo eſt pondere meritorum: ut nec juſtitiæ poſſit lumine delectari, nec ab " ejus ſententia liberari. Item in figura principis Tyri per Ezechielem Prophetam dicitur ei. " Tu es ſignaculum ſimilitudinis, & corona decoris, in deliciis paradiſi " Dei fuiſti, omni lapide pretioſo ornatus es: & cætera quæ quaſi jam facta ante ruinam " diaboli dicuntur. Et quidem in divina diſpenſatione erant facta, quæ in illo ſi non rueret, erant facienda. Porro ſi de diabolo myſtica mutatione temporum talia pronuntiantur, & nec aliter ſcriptura recte intelligitur: quid obſtat, ſi eodem modo de homine prædicetur in deliciis paradiſi fuiſſe ante peccatum? Quod ſi non peccaret, profecto ei fieret, præſertim cum nulla auctoritas aut divina aut humana tradiderit quantum temporis in paradiſo priuſquam peccaret, feliciter vixit. Et quare hoc taceretur ſi fuiſſe intelligeretur? Argumenta autem non deſunt, quibus approbari poteſt aut breviſſimo aut nullo temporis intervallo ante peccatum vixiſſe. Ex his enim quæ ei juſſa ſunt ante peccatum nihil legitur egiſſe. Verbi gratia. *Creſcite & multiplicamini & implete terram* videlicet paradiſi, qua ratione non continuo felicem prolem gigneret, ſi in paradiſo quodam temporis ſpatio ante delictum habitaret, & ſi de ligno vitæ guſtaret, ne quid corruptibile ejus corpus pateretur: quare divini & ſpiritualis medicaminis virtus in corpore ejus prævaluit, ne etiam peccando in corruptionem caderet? Lignum ſiquidem vitæ eſca ſi corpori ipſius uno vel duobus vel quotlibet diebus ad ſani-

tatem

tatem & incorruptibilitatem profuit, non habebat tantum virtutis quantum & legitur & creditur habuiſſe. Aut qua ratione lignum vitæ diceretur quod ſolummodo corruptionem potuit retardare, non autem potuit à corruptione penitus liberare, diuturnamque vitam edentibus præſtare? Si enim illius ligni natura omni morbo erat contraria, ut omnibus ea fruentibus præſtaret vitam: cur in guſtantibus vel etiam comedentibus non vinceret mortem? Peccatum dices virtutem ipſius vicerat, ne in tantum prodeſſet? Validius ergo peccati malum quam vitæ bonum. Potius itaque videamus quod dominus ipſe ait verum vitæ lignum. Ille inquit, *diabolus profectò homicida erat ab initio.* Putaſne alterum hominem occidiſſe præter illum unum & ſolum quem Deus ad imaginem ſuam creavit? *D.* Nequaquam. *M.* A quo ergo initio homicida erat diabolus, num ab initio conditionis hominis, an certe ab initio conditionis utriuſque, ſi ſimul conditi ſunt & alter alterum in conditione non præceſſit? Sed ſi conditio diaboli conditionem hominis præoccupavit, quomodo ab initio ſuo diabolus homicida erat? Si vero hominis conditio conditionem diaboli antevenit, quomodo diabolus ab initio humanæ conditionis homicida dicetur? Si autem relinquitur ut ab initio utriuſque ſimul facto, & homicida erat diabolus & homo erat occiſus: quale ſpatium datur homini in paradiſo vixiſſe, priuſquam à diabolo occideretur? Hoc etiam ex Evangelica parabola manifeſte probatur. *Homo quidam deſcendebat ab Hieruſalem in Jericho, & incidit in latrones.* Non enim ait, homo quidam erat in Jeruſalem & incidit in latrones. Nam ſi in Jeruſalem, hoc eſt, in paradiſo humana natura permaneret, profectò in latrones, diabolum videlicet ſatellitesque ejus, non incurreret. Prius ergo deſcendebat de paradiſo, ſuæ voluntatis irrationabili motu impulſus, & in Jericho præcipitabatur, hoc eſt, in defectum inſtabilitatemque rerum temporalium; & cadendo vulneratus eſt, omnibusque naturalibus bonis in quibus erat conditus, ſpoliatus. Ubi datur intelligi quod homo prius in ſe ipſo lapſus eſt, quam diabolo tentaretur, nec hoc ſolum, verum etiam quod non in paradiſo, ſed deſcendente eo propriaque voluntate à paradiſi felicitate quæ *Jeruſalem* vocabulo, hoc eſt, viſionis pacis intelligitur, deſerente, & in Jericho, hoc eſt, in hunc mundum labente à diabolo ſauciatus ſit, & ſpoliatus. Non enim credibile eſt eundem hominem & in contemplatione æternæ pacis ſtetiſſe, & ſuadente fœmina ſerpentis veneno corrupta corruiſſe, aut ipſum ſerpentem, diabolum dico, jam de paradiſo, dignitate videlicet angelicæ naturæ, lapſum, in homine adhuc non peccante, neque celſitudine divinæ imaginis corruente prævaluiſſe: id ipſum quoque, hoc eſt, hominem æqualem angelis conditum fuiſſe, non autem in illa dignitate ſtetiſſe: ſed mox non recte ad bonum ingredi inchoaſſe, Sanctus Gregorius docere videtur in decimo octavo capitulo ſermonis de Imagine, quod etiam ſuperius poſuimus, & non repetere debemus. " Qui omnia, *inquit,* ad-" duxit in eſſe, totumque in ſua voluntate hominem ad divinam imaginem formavit " non paulatim adjectionibus futurorum moras fecit, ſciendo in ſuam plenitudinem " animarum numerum perficiendum; ſed cumulatim in ipſa plenitudine omnem hu-" manam naturam per prognoſticam operationem intellexit & in excelſitudine & in " coæquali angelis quiete honorificavit. Hic intellige prædictum magiſtrum præterita pro futuris poſuiſſe. Quod enim ait per prognoſticam operationem Deum omnem humanam naturam in excelſitudine & in æquali angelis quiete condidiſſe, quomodo aliter intelligi poteſt, niſi quia jam homo in cauſis conditus erat, nondum vero in effectus ſuæ beatitudinis procedebat? Et cur non proceſſerat: reddit cauſam dicens: " quo-" niam vero prævidit contemplatoria virtute non recte euntem ad bonam voluntatem, " atque ideo ex angelica vita recedentem: ne animarum humanarum multitudo minue-" retur, cadens ex illo modo per quem angeli ad multitudinem aucti ſunt, propterea " convenientem in peccatum lapſis incrementi excogitationem in natura conformavit, " pro angelica magnificentia pecudalem & irrationabilem ex ſe invicem ſucceſſionis " modum humanitati inſerens. Si itaque hæc verba Sancti Theologi veracia ſunt, quod non temere crediderim: quid aliud datur intelligi, quam ut humana natura nullis temporum morulis, nullis rerum ſenſibilium effectibus, in paradiſo in quo naturaliter conditus eſt, ſtetiſſe; ſed mox de via veritatis deviaſſe, & diviſionem naturæ in duplicem ſexum, per quem jumentorum ſimilitudine multiplicaretur, perverſæ voluntatis motu meruiſſe? ac per hoc ſi in ea beatitudine in qua creata eſt, permaneret, utriuſque ſexus copula ad multiplicationem ſuam non indigeret: eo enim modo quo angeli multiplicati ſunt, ſine ullo ſexu multiplicaretur. Huic ſenſui venerabilis magiſter Maxi-

mus præfati Theologi expoſitor, ſermonem ejus de baptiſmo exponens conſentit, dicens: "Aiunt qui divina myſtice aſſequuntur eloquia, & altioribus quantum conſequens eſt glorificant ſpeculationibus, ſecundum imaginem Dei per principia factum "hominem fuiſſe, omnino naſcendo ſecundum propoſitum ſpiritum, & accipiendo ſecundum ſimilitudinem per obſervantiam divini mandati quod ſibi futurum erat: ut "eſſet idem homo figmentum Dei ſecundum quidem naturam: filius autem Dei & "Deus per ſpiritum ſecundum gratiam. Non enim poſſibile erat aliter filium Dei "oſtendi & Deum ſecundum deificationem ex gratia factum hominem: niſi prius ſecundum propoſitum naſcentem ſpiritum per adunatam ſibi naturaliter per ſeipſam "motam & liberam potentiam. Quam deificam divinamque, & immaterialem divinitatem intelligibilium & occultorum duntaxat bonorum deſerens primus homo, "præhonorificando quod ſecundum ſenſum & delectabile eſt & manifeſtum, merito "ex corporibus indiſpoſitam & materialem & corruptibilem habere damnatus eſt nativitatem: digne Deo judicante, pejora melioribus voluntarie proponentem, in "poſſibilem & ſervilem & coanguſtatam ſecundum ſimilitudinem in terra irrationabilium brutorumque jumentorum generationem libera & impaſſibili, ſpontanea & "caſta alienari nativitate, & pro ipſo cum Deo divino & ineffabili honore, cum inſipientibus jumentis ignobilem recipere copulationem. Qua hominem liberare, & "ad divinam beatitudinem reducere volens, naturam hominum creans, Verbum ho"mo ex hominibus vere fit & naſcitur corporaliter ſine peccato per hominem. Ut autem cognoſcas quod non ex nobis ipſis accipientes; verum ex præfati auctoris, Maximi videlicet, diſcentes, hominem dicimus de ligno vitæ non guſtaſſe; ſed primum cibum mortiferum de ligno vetito primitus ſumſiſſe, & ad divinum lumen mentis oculum non ſublevaſſe. Audi ipſum in viceſimo octavo capite expoſitionum verborum Gregorii dicentem: "Huic itaque divino lumini nolens elevare oculum animæ pri"mus pater Adam cecidit, inſtar merito in tenebris ignorantiæ ambabus manibus mate"riali immunditiæ voluntariæ adhærens, ſoli ſenſui ſeipſum totum pronus tradidit, "per quem amariſſimæ beſtiæ corruptivum virus accepit. Hoc autem dicit, quoniam corporeum ſenſum per quem Adam deceptus eſt, in figura mulieris vult intelligi. Nam apud Græcos αἴσθησις, id eſt, ſenſus fœminini generis eſt. Amariſſimam vero beſtiam diabolum vocat: per quem ſenſum corporeum humano animo virus nequitiæ ſuæ infudit. Deinde ait paulo poſt. "Et ex vetito ligno cui etiam mortem ineſſe prius "didicerat, ſenſu fructum porrigente cibi primitias faciens convenientem fructui vi"tam mutavit, mortalem videlicet ac fluxilem per corpus corruptibile. Deinde ſubjungit. "Si itaque Deo magis quam conſervo ſenſui videlicet, credens, ligno vitæ ve"ſceretur, non fortaſſis datam deponeret immortalitatem, ſemper conſervatam parti"cipatione vitæ, quoniam omnis vita ex propria & conſequenti conſuevit eſca con"ſervari. Eſca vero beatæ illius vitæ eſt panis qui de cœlo deſcendit & vitam dat "mundo, ſicut ipſum de ſeipſo in Evangeliis non mendax pronuntiavit Verbum. Quo veſci volens primus homo, merito divina projectus eſt vita, aliam vero ex morte genitrice accepit, per quam irrationabilem ſibi formam imponens, divine ſuperſplendentem abſcondens pulcritudinem, veſcendo omnem naturam morti tradidit. Sed quia adverſus eos qui dicunt hominem in paradiſo ante peccatum vixiſſe temporali ſpatio, illud autem ſpatium quantum fuerit, affirmare non audent, non eſt noſtri propoſiti agere: ea ſiquidem ſolummodo quæ nobis veriſimilia videntur, dicere procuravimus: aliorum vero ſententiam qualiter ſapiunt refellere ſeu ſpernere, ſeu falſum eſſe pronuntiare, ad nos nullo modo pertinet. Ad ipſius paradiſi conſiderationem tranſeundum eſſe video. *D.* Tranſeundum plane. Recte quippe ratiocinandi via tenenda eſt: ut neque in dexteram neque in ſiniſtram deviare videamur, hoc eſt neque his quos ſummæ ac ſanctæ auctoritatis eſſe Catholica ſanxit Eccleſia, detrahamus: neque eos quos ſimpliciter intellexiſſe cognovimus, quoniam intra Catholicæ fidei ſinceritatem continentur, ſpernamus. *Unuſquiſque enim*, ut ait Apoſtolus, *ſuo ſenſu abundet.* Noſtrum quippe ſenſum approbare, aut eorum quos cæteros præcellere arbitramur, aliorum vero ſenſum reprobare, aut periculoſiſſimum eſt, aut ſuperbiſſimum, aut certe contentioſum. Ingrediamur itaque caute, humiliter, modeſte ſanctorum Patrum in tali negotio veſtigia ſequentes.

XVI. *M.* Sanctus Auguſtinus in octavo Hexaemeri ſui, "non ignoro, *inquit*, de pa"radiſo multos multa dixiſſe. Tres tamen de hac re quaſi generales ſunt ſententiæ.

"Una

“ Una eorum, qui tantummodo corporaliter paradiſum intelligi volunt. Alia eorum,
“ qui ſpiritualiter tantum. Tertia eorum, qui utroque modo paradiſum accipiunt,
“ alias corporaliter, alias autem ſpiritualiter. Breviter ergo ut dicam, tertiam mihi
“ fateor placere ſententiam. Idem in quarto decimo de Civitate Dei undecimo capi-
tulo. “ Vivebat itaque, *inquit*, homo ſecundum Deum in paradiſo, & corporali & ſpi-
“ rituali. Neque enim erat paradiſus corporalis propter corporis bona, & propter
“ mentis non erat ſpiritualis. Aut vero erat ſpiritualis, quo per interiores, & non
“ erat corporalis, quo per exteriores ſenſus homo frueretur? Erat plane utrumque
“ propter utrumque. Poſtea vero quam ſuperbus ille angelus ac per hoc invidus, per
“ eandem ſuperbiam à Deo ad ſemetipſum converſus, de ſpirituali paradiſo cecidit,
“ maleſuada verſutia in hominis ſenſum ſerpere affectans: cui utique ſtanti quoniam
“ ipſe ceciderat, invidebat, colubrum in paradiſo corporali, ubi cum duobus illis ho-
“ minibus maſculo & fœmina animalia etiam terreſtria cætera ſubdita, & innoxia ver-
“ ſabantur, animal ſcilicet lubricum & tortuoſis anfractibus mobile, operi ſuo con-
“ gruum, per quem loqueretur, elegit. Animadverte quomodo duos paradiſos aſſe-
rit eſſe: unum quidem ſpiritualem, in quo ſecundum animam, alterum vero corpo-
ralem, in quo idem homo ſecundum corpus feliciter vivebat. In libro autem quem de
vera religione ſcripſit, unum tantummodo paradiſum eundemque ſpiritualem videtur
aſſerere. “ Eſt autem, *inquit*, vitium primum animæ rationalis, voluntas ea faciendi
“ quæ vetat ſumma & intima veritas. Ita homo de paradiſo in hoc ſeculum expulſus, id
“ eſt, ab æternis ad temporalia, à copioſis ad egena, à firmitate ad infirmum: non er-
“ go à bono ſubſtantiali ad malum ſubſtantiale, quia nulla ſubſtantia malum eſt; ſed
“ à bono æterno ad bonum temporale, à bono ſpirituali ad bonum carnale, à bono in-
“ telligibili ad bonum ſenſibile, à bono ſummo ad bonum infimum. ” Videſne quod
ait à bono intelligibili ad bonum ſenſibile? Nonne aperte dixit paradiſum in-
telligibilem eſſe, non autem ſenſibilem? Nam ſi ſenſibilem eſſe vellet, dixiſſet utique
à bono ſenſibili, hoc eſt, à paradiſo corporali ad inferius bonum ſenſibile: niſi forte
quis dicat de ſolo ſpirituali paradiſo, ex quo anima peccatrix expulſa eſt, hanc ſenten-
tiam protuliſſe: de expulſione vero corporis ejus è corporali paradiſo, in ipſa ſenten-
tia ſiluiſſe. Non enim ait primum hominis, ſed primum animæ rationalis vitium eſt:
totum tamen hominem melioris partis vocabulo ſignificaſſe crediderim. Non enim
credibile eſt hominem ex ſpirituali paradiſo, non autem ex corporali prævaricationis
merito expulſum fuiſſe: ſi duo paradiſi vel fuere vel adhuc ſunt: niſi forte quis dicat
de ſpirituali paradiſo expulſionem hominis ſolummodo in hoc loco expoſuiſſe, ejuſ-
dem vero ex ſenſibili lapſu ſiluiſſe. Sanctus quoque Ambroſius in primordio libri
quem ſcripſit de paradiſo, duos ſimiliter paradiſos eſſe videtur affirmare: eo loci ma-
xime ubi ait: “ In hoc ergo paradiſo hominem Deus poſuit quem formavit. Intellige
“ etiam quod non eum hominem qui ſecundum imaginem Dei eſt, poſuit in paradiſo,
“ ſed eum qui ſecundum corpus eſt: incorporalis enim in loco non eſt. Sed paulo poſt
ad explanationem paradiſi perveniens, non ſolum paradiſum ſpiritualiter intelligi, ve-
rum etiam nihil aliud eſſe paradiſum, niſi ipſum hominem manifeſtime aſtruit, omni-
no ut æſtimo Origenem ſequens, quamvis eum aperte non nominavit. Ait enim: “ An-
“ te nos fuit, qui per voluptatem & ſenſum, prævaricationem ab homine memorave-
“ rit eſſe commiſſam, in ſpecie ſerpentis, figuram accipiens delectationis, in figura
“ mulieris ſenſum animi mentiſque conſtituens: quem ſenſum videlicet αἴσθησιν vocant
“ Græci: decepto autem ſenſu prævaricatricem mentem aſſeruit: quam Græci νοῦν vo-
“ cant. Rectè igitur in Græco νοῦς figura viri accipitur, αἴσθησις vero figura mulieris.
“ Unde quidam Adam νοῦν terrenum interpretati ſunt. Et poſt aliquanta. Eſt ergo Pa-
“ radiſus terra quædam fertilis, hoc eſt, anima fœcunda in Eden plantata, hoc eſt,
“ in voluptate quadam, vel exercitata terra, in qua animæ fit delectatio. Eſt etiam νοῦς
“ tanquam Adam, & eſt αἴσθησις, id eſt, ſenſus tanquam Eva: Ac ne haberes quod ad
“ infirmum retorqueres naturæ, ut ad obnoxiam in tolerandis periculis conditionem;
“ conſidera, quæ habeat anima iſta ſubſidia. Erat fons qui irrigaret paradiſum. Quis
“ fons? Dominus Jeſus Chriſtus fons vitæ æternæ, ſicut & Pater: quia ſcriptum eſt,
“ quoniam apud te fons vitæ. Denique flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Et
“ fons legitur & fluvius legitur, qui irrigat paradiſi lignum fructuoſum, quod ferat
“ fructum in vitam æternam. Hic ergo fons ſicut legiſti. Fons enim procedit, inquit,
“ ex Eden, id eſt, in anima tua fons eſt; unde & Solomon ait: bibe aquam de tuis

“ vaſis

“ vaſis & de puteorum tuorum fontibus. Hic eſt fons qui procedit ex illa exercitata & plena voluptatis anima: hic fons qui irrigat paradiſum, hoc eſt, virtutes animæ eminentiſſimo fonte pullulantis. Et dividitur, inquit, hic fons in quatuor initia: “ Nomen eſt uni Phiſon, & cætera quæ præfatus ſanctus Ambroſius de quatuor paradiſi fluminibus luculentiſſime diſputat, ſingula flumina ſingulis animæ virtutibus comparans; Phiſon quidem qui ſecundum Græcos Ganges dicitur, prudentiæ: Geon autem qui eſt Nilus, temperantiæ: Tygrin qui velocitate ſui curſus dicitur, fortitudini: Euphraten vero juſtitiæ. Videſne quemadmodum ſpiritualiter intelligit paradiſum? *D.* Video. Sed fortaſſis quis dixerit, magis allegorizare, quam paradiſum corporalem negare videtur. Nam ſi corporalem & localem paradiſum non exiſtimaret eſſe: non fortaſſis in proceſſu præfati operis poſt ſpiritualis paradiſi, qui ſive ipſa anima eſt ſive aliquid ſpirituale in qua conſtituta eſt, expoſitionem adderet, exponens illum locum in quo ſcriptum eſt, “ & apprehendit Deus hominem quem fecit, & poſuit eum in paradiſo operari & cuſtodire. Vides, inquit, quoniam, qui erat, apprehenditur? Erat autem in terra formationis ſuæ. Apprehendit ergo eum virtus Dei, inſpirans proceſſus & incrementa virtutis. Denique in paradiſo eum collocavit, ut ſcias apprehenſum, quaſi afflatum divina eſſe virtute. Quo loci illud adverte, quia extra paradiſum vir factus eſt, & mulier intra paradiſum: ut advertas, quod non loci, non generis nobilitate, ſed virtute unuſquiſque gratiam ſibi comparat. Denique extra paradiſum factus, hoc eſt in inferiore loco vir melior invenitur: & illa quæ in meliore loco, hoc eſt in paradiſo facta eſt, reperitur inferior. Mulier enim prior decepta eſt, & virum ipſa decepit. Nunquid his verbis manifeſte datur intelligi, localem paradiſum ac per hoc corporalem atque ſenſibilem voluiſſe aſtruere? *M.* Cum his quia talia volunt, non eſt noſtrum colluctari. Neque enim duos paradiſos eſſe, unum quidem corporalem, alterum vero ſpiritualem negamus, nec affirmamus. Sanctorum autem Patrum ſolummodo ſententias interim inter nos conferimus; qui autem magis ſequendi ſunt, non eſt noſtrum judicare: unuſquiſque ſuo ſenſu abundet, & quos ſequatur, eligat, litigationibus relictis. Sed quo ſenſu ſummæ auctoritatis magiſter, atque acutiſſimi & ſubtiliſſimi ingenii, in expoſitionibus divinæ ſcripturæ talia protulerit, non facile nobis elucet: niſi forte ut ſæpiſſime in ipſius expoſitionibus invenimus, ſummos Græcorum Theologos ſecutus ſit, & maxime Gregorium: qui duas hominis conditiones eſſe aſſerunt, unam quidem ad imaginem Dei, in qua nec maſculus nec fœmina intelligitur, ſed ſola univerſalis & ſimplex humanitas, ſimillimaque angelicæ naturæ; quam omni ſexu omnino carere, & auctoritas incunctanter & vera docet ratio: alteram vero atque ſecundam præſcitum rationabilis naturæ delictum ſuperadditam, in qua ſexus conſtituitur. Merito ergo quod propter peccatum adjectum eſt, extra paradiſum ac veluti in inferiori loco factum fuiſſe de terra formationis narratur. Virilis itaque ſexus naturæ ad imaginem Dei factæ ſuperadditus extra paradiſum factus eſt. Sed quia & ipſe ſexus priori naturæ divinæ videlicet imagini adjungitur, veluti aliunde apprehenſus in paradiſo cum prima ſcilicet conditione conſtituitur: in quo iterum veluti in ſuperiori loco ſecundus ſexus vocabulo mulieris appellatus & ex latere ejus attractus; in adjutorium procreandæ prolis in contumelia ſimilitudinis inſipientium animalium ei adjungitur. Et quia conditio virilis ſexus, quamvis non tempore ſed ſola dignitate, præcedit conditionem fœminei, mulier enim ex viro in prima conditione, in ſecunda autem vir ex muliere factus eſt: propterea conditionem viri dicunt extra paradiſum, mulieris vero intra: ut per hoc intelligas virum etiam extra paradiſum, hoc eſt extra primordialis conditionis dignitatem conditum meliorem eſſe muliere quæ veluti inter paradiſum, hoc eſt ſuperadditi ſexus ſimplicitati divinæ imaginis adunationem condita eſt. Poteſt & ſic dici. Quoniam in unoquoque homine duo quidam homines intelliguntur dicente Apoſtolo, *exteriorem hominem corrumpi, interiorem vero renovari.* Merito interior qui ad imaginem Dei factus eſt, in paradiſo formatur: exterior vero & corruptibilis extitit & infra paradiſum de limo terræ fingitur: qui etiam apprehenſus in paradiſo ponitur, quoniam ſi in ipſo ſalutem ſuo operaretur, divinumque cuſtodiret præceptum, poterat etiam ad dignitatem ſuperioris conditionis pervenire. Quoniam vero noluit obedire divino præcepto: non ſolum creatorem ſuum, verum etiam dignitatem imaginis deſeruit. Ac per hoc in geminum ſexum ſciſſus eſt, in maſculum videlicet & fœminam: quæ diſciſſio non ex natura, ſed ex vitio cauſam accepit. Ideoque quamvis in paradiſo fœmina de viro facta eſt, non

erat

erat inde melior quia non ex divina imagine quæ intra paradiſum condita eſt: ſed ex merito prævaricationis ſuæ futuræ facturæ ſumſit occaſionem. Nam & illa in exteriore homine qui extra paradiſum merito peccati de limo terræ conditus, cauſaliter creata eſt, quæ poſtmodum ordine non tempore, in paradiſo de latere viri aſſumta eſt. Sed ſive hoc, ſive aliquid aliud prædictus voluit magiſter: non eſt nobis colluctandum adverſus eos qui duos paradiſos, ut prædiximus, eſſe credunt; unum quidem ſpiritualem, alterum vero corporalem, propter duplicem hominis naturam: præſertim cum videamus ſæpiſſime in divinæ ſcripturæ narrationibus, multa juxta rerum factarum veritatem & hiſtorialiter facta & ſpiritualiter intellecta. Abraham enim duos filios habuit, unum quidem ex ancilla, unum de libera. Et hæc quidem ſecundum hiſtoriam facta ſunt. Juxta tamen Allegoriam duas leges ſignificant, unam quidem Veteris Teſtamenti, Novi vero alteram. Petra de qua aquæ fluxerunt, in eremo populum ſequebatur, cum dicat Apoſtolus, *Petra autem erat Chriſtus.* Et quid dicam de ipſis primis duobus hominibus, maſculo videlicet & fœmina, in paradiſo, de quo ſermo eſt conſtitutus: nonne ut idem teſtatur Apoſtolus, figuram Chriſti & Eccleſiæ geſtabant? Quid ergo mirum ſi corporalis paradiſus crearetur, per quem ſpiritualis paradiſus ſignificaretur? Novimus autem ſummum ſanctæ ſcripturæ expoſitorem, Origenem dico, ediſſerere non alibi, neque alterum paradiſum eſſe, præter ipſum qui in tertio cœlo, ut ipſe vult, conſtitutus eſt; in quem Apoſtolus Paulus raptus eſt; & ſi in tertio cœlo eſt, profecto ſpiritualis eſt: tertium ſiquidem cœlum in quod raptus eſt Paulus, ſpirituale eſſe ſummi utriuſque linguæ auctores non dubitant, ſed unanimiter affirmant, illud intellectuale vocantes: quanquam Epiphanius Conſtantiæ Cypri Epiſcopus in hoc Origenem reprehendat, & omnino paradiſum eſſe in terra aſtruat: *quendam quidem ſenſibilem locum in orientalibus mundi partibus, cum ſenſibilibus lignis fluminibuſque, cæteriſque quæ carnaliter ab his qui corporeis ſenſibus adhærent, ſimpliciter de paradiſo creduntur.* Idem namque Epiphanius tunicas pellicias quas Deus primis hominibus poſt prævaricationem conſuerat, hiſtorialiter de pellibus omnium *quæ*, ut ait ille, *in paradiſo fuerant, factas eſſe non dubitat*: & Origenem reprehendit, qui ſub illarum pellium figura mortalia corpora quæ primis hominibus merito peccati ſuperaddita ſunt, pulcherrime atque veriſſime ſignificata fuiſſe exponit. Quem Origenem dico, in theoria tunicarum pelliciarnm omnes fere auctores Græcorum Latinorumque ſequuntur. Non ab re etiam placet, ut opinor, ſententiam magni Gregorii Nyſſeni de eſca paradiſi, & de ligno vitæ, deque ſcientiæ boni & mali ligno inſerere. In viceſimo capitulo ſermonis de Imagine. " Fortaſſe, *inquit*, aliquis non in eandem iterum vitæ ſpeciem reverſurum eſſe hominem dicit, ſi prius in comedendo nobis ſpecies vitæ erat: " poſthæc autem tali adminiſtratione liberabimur. Sed ego ſanctæ auſcultans Scripturæ, non ſolum corporalem cognoſco cibum, neque ſolam carnis lætitiam: ſed etiam alteram quandam eſcam, analogiam quandam ad corporis alimenta habentem, cujus fruitio in animam ſolam pertranſit. Comedite ex meis panibus, ſapientia eſurientibus jubet: & eos qui talem cibum eſuriunt, Dominus beatificat: & ſiquis ſitit, inquit, veniat ad me & bibat. Magnus item Iſaias bibere lætitiam valentibus magnificentiam ejus laudare præcepit. Eſt autem quædam comminatio prophetica adverſus eos, qui ultione digni ſunt, veluti fame torquendos. Fames vero non panis eſt quędam egeſtas & aquæ, ſed verbi defectus. Non enim famem panis, inquit, " aut ſitim aquæ, ſed famem audiendi verbum Domini. Num quid ergo plantationis Dei in Eden (deliciæ autem ipſa Eden interpretatur) dignum quendam fructum convenit intelligere, ac per hoc comediſſe hominem non dubitare; & non omnino tranſitoriam fluxilemque hanc eſcam in paradiſi converſatione intelligere. Ab omni, inquit Deus, ligno quod eſt in paradiſo cibum comedite. Quis dabit ſane eſurienti " lignum illud, quod eſt in paradiſo, quod omne bonum comprehendit, cui nomen eſt πᾶν, id eſt omne, cujus participationem homini vox donat? Hac enim generali & ſupereminenti voce omnis bonorum forma inter ſe continetur, & in uno boni adeo totius univerſitatem exiſtere ſignificatur. Quis contra me arceat ab altero ligno, cujus fruitio mixtum quiddam habet, & utramque in partem efficax? Omnino enim non eſt perſpicatioribus obſcurum, quid omne illud, cujus fructus vita: & iterum, quid hoc mixtum, cujus finis eſt mors. Nam qui illius omnis fruitionem copioſe proponit, ratione quadam omnino & providentia promiſcuorum participatione, hominem prohibet. Et mihi libet magno Davide, & ſapienti Solomone ma-

 giſtris

" giſtris in harum rerum expoſitione uti. Uterque enim conceſſæ eſcæ unam intelli-
" git gratiam, ipſum bonum quod vere eſt, quod etiam omne eſt bonum. David qui-
" dem dicens, delecta in Domino. Solomon autem ſapientiam quæ eſt Dominus, li-
" gnum vitæ nominans. Igitur id ipſum eſt lignum vitæ & omne lignum: cujus ci-
" bum ſecundum Deum formato lex dat. E contrario autem ſeparatur ab hoc ligno
" alterum lignum, cujus cibus boni & mali ſcientia eſt: dum non ſpecialiter alteru-
" trum è contrario ſignificatorum in parte fructificet: ſed quendam confuſum mix-
" tumque fructum pullulat contrariis qualitatibus concretum. Cujus quidem eſcam
" prohibet dux vitæ, ſuadet autem ſerpens, ut morti præpararet introitum. Et ſua-
" ſor factus eſt conſilium dans, bona quadam pulcritudine ac delectatione fructum
" circumcolorans, ut delectabiliter videretur, ac deſiderium ad guſtum proritaret.
Idem in viceſimo ejuſdem ſermonis capitulo. " Quid ergo eſt, *inquit*, illud lignum,
" quod boni & mali commixtam habet ſcientiam, delectationibus quæ ſecundum ſen-
" ſum ſunt, inſitum? Non longe itaque à veritate aberravero, ſi mentis intelligentia,
" quatenus intelligi hæc poſſunt, hac ipſa conſideratione utar. Arbitror enim non di-
" ſciplinam hic à Scriptura intelligi per ſcientiam: ſed quandam differentiam ex Scri-
" pturæ conſuetudine invenio ſcientiæ & dijudicationis, hoc eſt diſcretionis. Nam diſ-
" cernere diſciplinabiliter bonum ex malo perfectæ habitudinis eſſe Apoſtolus dicit, &
" exercitatorum ſenſuum. Propter etiam præceptum facit omnia probandi: & ſpiritualis
" hominis dijudicare eſſe proprium dicit: Scientia vero non ubique diſciplinam & peri-
" tiam illius quod ſignificatur indicat, ſed ad id cui gratia donata eſt affectum. Ut cum
" ſcriptum eſt: cognovit Dominus qui ſint ejus, hoc eſt ſuam gratiam eis donavit. Et ad
" Moſen ait, quia cognoſcebam te ſuper omnes. His autem qui in malitia redarguuntur,
" dicit qui omnia novit, quia nunquam cognoſcebam vos, hoc eſt, meam gratiam nun-
" quam vobis largiebar: Igitur lignum ex quo mixta ſcientia fructificatur, prohibitum
" eſt. Miſcetur autem ex contrariis, bono videlicet & malo, fructus ille, qui cauſidicum,
" hoc eſt, advocatum ſuum habet ſerpentem: juxta hanc forſitan rationem quod non
" nudum proponitur, id eſt oſtenditur malum ipſum in ſeipſo ſecundum propriam na-
" turam manifeſtum. Ipſa enim malitia otioſa eſſet, nullo colorata bono, quo ad con-
" cupiſcentiam ſuam ſeductum hominem attraheret; nunc autem commixta quodam-
" modo eſt malitia: in profundo ſiquidem perniciem, veluti quendam dolum inſidias
" occultas habens, aperte vero in ſeductionem quandam boni phantaſiam oſtendens.
" Bonum videtur avaris materiæ pulcritudo: ſed radix omnium malorum philargyria
" exiſtit. Quis forſitan in fœdam paludem intemperantiæ perderetur niſi delectatio-
" nem bonum itaque eximium quoddam æſtimaret qui tali illecebra ad paſſionem at-
" tractus? Similiter habent & cætera peccata, quum occultam perniciem habent, pri-
" ma tamen vice videntur expetenda, & per ſeductionem quandam inconſiderantibus
" pro bono ſollicitanda. Quoniam igitur multi illud in quo ſenſus delectantur, bo-
" num judicant, & eſt cognominatio exiſtentis, hoc eſt veri boni & apparentis boni
" quod videtur eſſe, dum non ſit bonum: hujus rei gratia ipſa ad malum veluti ad bo-
" num facta concupiſcentia, boni & mali ſcientia à Scriptura nominata eſt, dum affe-
" ctionem quandam & concretionem interpretatur, hoc eſt ſignificat ſcientia. Neque
" abſolute malum, eo quod ambitur bono, neque pure bonum, eo quod ſubocculta-
" tur malum: ſed commixtum ex utriſque interdicti ligni fructum eſſe ſcriptura ait,
" cujus guſtum dixit in mortem tangentes ducere. Solummodo non aperte doctrinam
" clamans, quod verum, quod ſimplex & uniforme eſt natura, omnique duplicitate &
" ad contrarium copulatione alienum. Malum vero varium & configuratum eſt, ali-
" ud judicatum, & aliud per experimentum, cognitum. Non enim ita in-
" venitur, ſicut æſtimatur; eſſe aſſumtio mortis & corruptionis principium cauſaque
" efficitur. Propterea ſerpens præmonſtrat malignum peccati fructum, non illum qui-
" dem aperte, qualis à natura erat (non enim forſitan ſeduceretur homo aperto malo)
" ſed per quandam ſpecioſitatem apertum exornavit malum, quandamque delectatio-
" nem ſecundum ſenſum ſeducens, guſtui, ut ita mulieri quod vellet perſuaderet. Si-
" cut ait Scriptura: Et vidit fœmina quod bonum lignum in eſcam, & quod oculis
" gratum videre, & ſpecioſum cognoſcere; & accipiens fructum ejus comedit. Eſca
" autem illa mater mortis hominibus facta eſt. Ipſa igitur mixta eſt fructiferatio aper-
" te intellectum ratione interpretante, per quem boni & mali cognitio lignum illud
" nominatum eſt; quia juxta mortiferorum malitiam quæ in melle fiunt, in quantum

quidem

“ quidem dulcorat in ſenſu, bonum eſſe videtur: in quantum vero tangentem corrumpit, omnis mali peſſimum efficitur. Cum itaque operatum eſt hominis vita malum mortiferum, tunc homo, magna res & nomen, divinæ naturæ imago, vanitati ſicut ait Propheta, aſſimilatus eſt. Ergo ſiquidem imago ad id quod melius in nobis intelligitur ſociatur. Quæcunque vero circa hanc vitam triſtia miſeraque ſunt, à ſimilitudine quæ ad Deum eſt, longe ſunt. Animadverte qualem paradiſum & qualia ligna, & quales fructus præfatus aſtruit Theologus. *D.* Animadverto clareque perſpicio ſpiritualem profecto & illocalem. Velim tamen aperte ac breviter ea quæ ab ipſo obſcurius explicata ſunt, à te aperiri. *M.* Quiſquis diligenter præfati Theologi verba perſpexerit; nil aliud, ut opinor, in eis reperiet ſuaderi, quam humanam naturam ad imaginem Dei factam, paradiſi vocabulo, figuratæ locutionis modo, à divina ſcriptura ſignificari. Vera enim plantatio Dei natura ipſa, quam ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, hoc eſt ad imaginem omnino ſibi ſimilem præter rationem ſubjecti, ut prædictum eſt, creavit in Eden, hoc eſt, in deliciis æternæ felicitatis, & beatitudine divinæ ſimilitudinis: major & melior omni ſenſibili mundo, non mole, ſed dignitate naturæ. Cujus terra fertilis erat corpus immortale per poſſibilitatem. Corpus namque primi hominis potuit non mori: nec moreretur, ſi veneno prævaricationis non corrumperetur, ſed floribus ſpiritualis pulcritudinis vireſceret: neque unquam temporalibus incrementis ſeneſceret: cujus aqua, formarum capax ſenſus incorruptibilis corporis ſenſibilium rerum ſine ulla falſitatis deceptione phantaſiis formatus: cujus aer divinæ ſapientiæ radiis illuminatus ratio erat, qua rerum omnium naturas cognoſceret: cujus æther, animus circa divinam naturam æterno & inerrabili motu immutabili & mutabili ſtatu circumvolveretur: & cætera quæ de divina imagine ſunt prædicanda; imo etiam quoniam intelligi non poſſunt, ſilentio ſunt honorificanda. In hoc itaque paradiſo fontem vitæ manare ſcriptura teſtatur, ex quo quatuor virtutum flumina, in figura quatuor principalium mundi fluviorum dividi narrantur: prudentiam dico, temperantiam, fortitudinem, juſtitiam: quæ ſpiritualia fluenta ex divina ſapientia, quæ eſt totius vitæ fons atque virtutis, erumpentia, irrigant ſuperficiem humanæ naturæ: prius quidem in ſecretis humanitatis finibus, veluti in occultiſſimis intelligibilis terræ poris, in inviſibiles virtutes ſurgentia: deinde in apertos bonarum actionum effectus ſcatentia, innumerabiles ſpecies virtutum & actionum produnt. Ex ipſis enim omnis virtus & actio progreditur, & in ipſas revertitur, ipſæ vero ex divina ſapientia egrediuntur & in eam revolvuntur. In eodem paradiſo duo ligna eſſe præfatus Theologus, magnus videlicet Gregorius, exponit: *quorum uni,* ut ait ipſe, *nomen eſt πᾶν, hoc eſt omne, alteri vero γνωστὸν,* cujus nominis interpretatio ſi ad liquidum proferatur, non ſatis intellectum ligni exprimit. Propterea ut facilius intelligatur, quid eo ligno ſignificatur, placuit nobis γνωστὸν vertere in *mixtum.* Quid eſt ergo πᾶν, de cujus fructu juſſus eſt homo cibum ſumere? Πᾶν profecto eſt illud lignum de quo ſcriptura dicit: *Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulcrum viſu & ad veſcendum ſuave. Lignum etiam vitæ in medio paradiſi.* Et paulo poſt. *Ex omni ligno paradiſi comede:* unum lignum omne lignum vocitans. Nemo ergo ſequentium prædicti Theologi doctrinam, exiſtimet in paradiſo eſſe plurima ligna diverſarum formarum diverſorumque fructuum, veluti quandam ſylvam multis arboribus copioſam, ſed duo ſolummodo: unum quidem πᾶν, alterum vero γνωστὸν; & eſt πᾶν ξύλον, hoc eſt, *omne lignum* verbum & ſapientia patris, Dominus noſter Jeſus Chriſtus, qui eſt omne lignum fructiferum in medio humanæ naturæ paradiſi plantatum, duplici videlicet modo. Primo quidem ſecundum ſuam divinitatem, qua noſtram naturam & creat, & continet, & nutrit, & vivificat, & illuminat, & deificat, & movet, & eſſe facit. *In ipſo enim vivimus & movemur & ſumus.* Secundo vero quo noſtram naturam ut ſalvaret eam & in ſtatum priſtinum revocaret, in univerſitatem ſubſtantiæ ſuæ adjunxit: ut in duabus naturis ſubſiſteret, divina videlicet atque humana, & hoc eſt quod ſcriptura ait: *Produxitque Deus de humo,* hoc eſt ex materiali noſtra natura *omne lignum,* hoc eſt verbum incarnatum: in quo & per quod facta ſunt omnia, & quod eſt omnia. Ipſum enim ſolummodo eſt ſubſtantiale bonum. Cætera enim quæ dicuntur eſſe bona non per ſe, ſed participatione ipſius bona ſunt; qui per ſe vere exiſtens bonum eſt, & omne bonum & bonitas, & totius boni & bonitatis fons & origo, cauſa & principium, finis & perfectio, motus atque quies, medium & extremitas, ambitus & locus. Cujus fructus vita æterna eſt, cujus eſus gaudium & lætitia, & ineffabiles deliciæ; cujus aſpectus

pulcher eſt. Ipſe ſiquidem pulcrum & pulcritudo totius pulcri, & pulcritudinis cauſa & plenitudo, cujus & comeſtio neſcit ſaturitatem, eo ſiquidem in quantum quis veſcitur, in tantum in deſiderium veſcendi ſuſcitatur. De hoc itaque omni ligno, id eſt, omnium bonorum plenitudine, primi homines juſſi ſunt cibum ſumere: & adhuc omni generi humano inde vivere præcipitur. Quoniam vero primi parentes inde cibum ſumere noluerunt, præponentes ei prohibiti ligni mortiferum fructum, non ſolum illi, verum etiam totum genus ab eis propagatum, juſtiſſimo divino judicio & ex dignitate naturæ expulſi ſunt ac morte damnati. Videſne igitur quid omnis ligni vocabulo figurate divinus Propheta, imo Spiritus Sanctus per Prophetam ſignificare voluit? *D.* Plane video: & nihil aliud, ut arbitror, præter Deum verbum hominem factum omne bonum totius paradiſi, hoc eſt, totius noſtræ naturæ, & non aliud præter ipſum ſubſiſtere, de quo comedere, hoc eſt, pio intellectu percipere ſeu fide credere vita æterna eſt, & incorruptibilis ſanitas: ignorare vero vel negare, mors æterna eſt & infinita corruptio. *M.* Clare perſpicis. Reſtat itaque de γνωστῷ dicere, hoc eſt, de ligno ſcientiæ boni & mali. jam diximus γνωστὸν non de verbo ad verbum, ſed de ſenſu ad ſenſum faciliori intellectu *mixtum* interpretari poſſe. Et eſt quidem γνωστὸν juxta præfatum magiſtrum (cujus ſententiam de paradiſo & ſequimur, & aperiendæ obſcuritatis gratia recapitulamus) malitia in phantaſia boni colorata, corporeis ſenſibus inſita, ligno priori quod eſt πᾶν, omnino contrarium. Ut enim in illo omne bonum imaginatur & omne bonum eſt, ita in iſto univerſitas totius mali. Illud igitur eſt omne bonum vere ſubſiſtens, hoc autem omne malum per phantaſiam boni omnis malos ſeducens. Cur autem utrumque lignum, hoc eſt, omne lignum quod etiam lignum vitæ vocatur, & alterum lignum ſcientiæ boni & mali in medio paradiſi eſſe narrantur: non otioſa eſt quæſtio; quæ tamen, ut opinor, tali modo ſolvi poteſt. Sic primum quidem tota humana natura, viſibilis videlicet & inviſibilis, exterior & interior, ad imaginem Dei facta, & propter peccatum ſuperaddita intimanda fuerat. Quiſquis itaque textum ſermonis beati Gregorii de *imagine* intentus perſpexerit, ſenariam totius humanæ naturæ & generaliter in omnibus & ſpecialiter in ſingulis participationem reperiet. Ac primum in duas veluti principales partes ſegregatur; & una quidem corpori attribuitur, altera vero animæ; & ea quidem quæ corpori, exteriori videlicet homini datur, in tres partes rationabili contuitu ſeparatur: quarum prima corpus ipſum eſt formata materia conſtitutum; de quo ſolummodo prædicatur eſſe, quo in humana natura nil inferius intelligitur. Secunda pars eſt ſurſum verſus quæ multis nominibus appellari & ſolet & poteſt. Dicitur enim nutritiva & auctiva, quia nutrit corpus & auget & continet: ut non defluat & ſolvatur. Vocatur etiam vitalis motus: nec immerito, quod non ſolum vitam corpori præſtat, verum etiam movet illud ſive localiter per ſpatia locorum, ſive per numeros locorum & temporum: locorum nunc dico, quibus plenitudo membrorum impletur, temporum vero, quibus incrementa ætatum ad perfectionem ducuntur. Tertia pars eſt, quæ in quinque-partito corporeo ſenſu dignoſcitur, quæ videlicet pars phantaſias rerum omnium ſenſibilium, quæ circa hominem exteriorem intelliguntur, recipit memoriæque tradit. In his tribus partibus totus exterior homo conſtituitur. Interior vero homo qui in anima ſola ſubſiſtit, & ad imaginem Dei factus eſt, alteram tripartitam recipit diſcretionem. Habet enim ſenſum interiorem, per quem anima phantaſias ſenſibilium rerum quas per corporeum ſenſum excipit, diſcernit atque dijudicat. Deinde rationem poſſidet, per quam omnium rerum quas vel intelligere vel ſentire poteſt, rationes inveſtigat. Summum hominis eſt animus, ultra quem in humana natura nil ſuperius invenitur, cujus proprium officium eſt & prædictas partes inferiores ſe regere, & ea quæ ſupra ſe ſunt, Deum ſuum videlicet, & ea quæ in ipſo & proxime circa ipſum ſubſiſtunt, quantum ſinitur aſcendere, contemplari. Videſne igitur ſenariam humanæ naturæ diſcretionem? Eſt enim, & vivit, & ſentit per corpus; ſentit extra corpus, ratiocinatur, intelligit. Sed illa tria quæ in inferiori hominis parte cognoſcuntur, corruptibilia ſunt ſolutionique obnoxia: ternarius vero ſuperioris partis qui ſola anima omnino abſolute conſtitutus eſt, incorruptibilis & inſolubilis & æternus merito, dum in eo imago divinæ naturæ expreſſa eſt. Ideoque à Græcis, ut in prioribus libris docuimus, οὐσία, δύναμις, & ἐνέργεια præfatus ternarius humanæ animæ vocitatur, qui, teſte Sancto Dionyſio, nec ſolvi nec corrumpi nec ullo modo perire poteſt. Conſidera ergo extremitates humanæ naturæ veluti cujuſpiam paradiſi terminos ſurſum verſus

atque

atque deorſum, extra quos nulla creata intelligitur natura. Siquidem ultra animum ſolus Deus eſt, non illud nihil quod per excellentiam naturæ; ſed illud quod per privationem totius naturæ & dicitur & cogitatur. Invenies itaque, ni fallor, animum ſummum naturæ humanæ locum obtinere: corpus vero materiale infimum. Intuere etiam media ejuſdem naturæ; & invenies infra animum ſuperius rationem ſupra corpus: inferius vitalem motum, & iterum in ipſa medietate naturæ, veluti in medio paradiſi, duos ſenſus, exteriorem videlicet vitali motui corporique adhærentem, & interiorem rationi animoque inſeparabiliter & conſubſtantialiter conjunctum. In his igitur duobus ſenſibus, veluti in quibuſdam duobus locis mediis humanæ naturæ paradiſi duo illa intelligibilia ligna, πᾶν videlicet & γνωστὸν, intelliguntur: πᾶν quidem in interiori ſenſu, γνωστὸν vero in exteriore. In interiori enim homine habitat veritas & omne bonum, quod eſt verbum Dei filius Dei unigenitus Dominus noſter Ieſus Chriſtus, extra quem nullum bonum eſt, quum ipſe eſt omne verum & ſubſtantiale bonum & bonitas. Cui è contrario ex diverſa parte malum & malitia opponitur. Et quia omne malum nec in natura rerum ſubſtantialiter invenitur; neque ex certa cauſa & naturali procedit: per ſe enim conſideratum omnino nihil eſt præter irrationabilem & perverſum imperfectumque rationabilis naturæ motum; nullam aliam in univerſa creatura ſedem reperit, niſi ubi falſitas poſſidet; propria autem falſitatis poſſeſſio eſt ſenſus corporeus: nulla enim alia pars humanæ naturæ falſitatis errorem recipit præter ſenſum exteriorem. Siquidem per ipſum & interior ſenſus & ratio, ipſe etiam intellectus ſæpiſſime fallitur. In loco itaque falſitatis & vanarum phantaſiarum, hoc eſt, in ſenſu corporeo qui à Græcis αἴσθησις vocatur, & ſub figura mulieris inſinuatur, γνωστὸν, hoc eſt, lignum ſcientiæ boni & mali conſtituitur: malitia videlicet in phantaſia boni colorata, vel malum eſt figuratum bono, vel ut ſimpliciter dicam, falſum bonum, vel malum ſub figura boni latens, cujus fructus mixta ſcientia eſt, hoc eſt, confuſa: confunditur enim ex malo latente & ex forma boni patefacta, ac per hoc ſeducit primo ſenſum in quo eſt, veluti quandam mulierem diſcernere non valentem inter malitiam quæ latet, & formam boni qua ipſa malitia ambitur: malitia ſiquidem per ſe deformitas quædam eſt & abominabilis turpitudo, quam ſi per ſeipſam errans ſenſus cognoſceret, non ſolum non ſequeretur, neque ea delectaretur; verum etiam fugeret & abhorreret. Errat autem inſipiens ſenſus ac per hoc decipitur, credens malum bonum & pulcrum eſſe & ad uſum ſuave. Verbi gratia, ut aliquo utamur exemplo. Dum phantaſia auri, vel cujuſpiam ſenſibilis materiæ corporeo ſenſui imprimitur; ipſa phantaſia pulcra atque formoſa videtur; quia de creatura bona extrinſecus aſſumta eſt, ſed mulier, hoc eſt, carnalis ſenſus decipitur & delectatur, non ſentiens latentem ſub ipſa falſa & phantaſtica pulcritudine malitiam, hoc eſt, philarguriam, quæ *eſt radix omnium malorum. Qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam,* Dominus inquit, *jam mœchatus eſt in corde ſuo*: Ac ſi aperte diceret: Qui phantaſiam de forma fœminea ſuo carnali infigit ſenſui, jam mœchatus eſt in cogitatione ſua; appetens turpitudinem libidinis quæ ſe latenter attrahit ſub falſa illa muliebris formæ imaginatione. Eſt igitur, ut prædiximus, lignum ſcientiæ boni & mali malitia perniciosa mortiferaque in figura boni imaginata, & hoc eſt lignum veluti intra quandam fœminam ſcilicet in carnali ſenſu quem decipit, conſtitutum; cui ſenſui ſi animus conſenſerit, totius naturæ humanæ integritas corrumpitur. Excelſiſſima namque naturæ parte prævaricante, qualis inferior ſalva remanebit, cujus ligni fructus mixta ſcientia eſt ex bono & malo, hoc eſt, indiſcretus mali bono imaginati appetitus, & amor, & concupiſcentia, & delectatio, per quæ veluti per quendam colubrum antiquus hoſtis humani generis primo prævaricationem ſuaſit, deinde mortem totius naturæ adjecit: animæ quidem deſerentis Deum, corporis vero ab anima deſerti. Scientia itaque in hoc loco non doctrinam quandam cognitionis & dijudicationis naturarum, ſed illicitum motum atque confuſum appetitum ad concupiſcendum malum, hoc eſt, peccatum ſimilitudinis boni falſa ſpecie ſeducendi gratia coloratum ſignificat. Sed fortaſſis quærere vis, utrum Deus tale lignum cujus fructus mixtus atque confuſus appetitus eſt boni & mali; cujus natura eſt malum phantaſia boni coloratum; cujus eſca cauſa mortis extitit, in paradiſo humanæ naturæ plantavit. *D.* Profecto quæro, & nec otioſe quærendum video. Si enim Deus creavit illud, fortaſſis æſtimabitur conditor mali, & cauſa mortis eſſe, quod impiiſſimum eſt de auctore omnium bonorum dicere, quanto magis credere vel exiſtimare? Si autem à Deo non eſt plantatum,

tum, unde illud naturæ humanæ eſt inſitum? *M.* Primo itaque conſulenda eſt ſacra ſcriptura, quæ incunctanter illud lignum quod eſt πᾶν ad divinam plantationem pertinere teſtatur, dicens: *produxitque Dominus Deus omne lignum pulcrum viſu & ad veſcendum ſuave*: ac veluti ipſius ligni, quod eſt *omne*, qualitatem explanans; *lignum etiam vitæ in medio paradiſi.* Ac ſi aperte diceret, illud lignum non ſolum omne bonum eſt & omne pulcrum & omnis eſca ſuavis ac ſpiritualis: verum etiam lignum quo vivit paradiſus ille, humana videlicet natura, in cujus medio conſtitutum eſt. Quod autem ſequitur, *lignumque ſcientiæ boni & mali*: non ſatis elucet, utrum à ſuperioribus ſuppletur, ut ita legatur, produxitque lignum ſcientiæ boni & mali in medio paradiſi, quemadmodum lignum vitæ: an etiam ita introductum eſt abſolute, lignumque ſcientiæ boni & mali, ut non productum à Deo intelligamus; ſed ſolummodo ſuperiori ligno contraria qualitate oppoſitum: ut quemadmodum omne illud bonum & vita cauſaque vigentium; ita & illud omne malum & mors cauſaque morientium: an forte debemus intelligere, quum ſcientiæ boni & mali eſt lignum, in quantum forma boni ambitur, ex Deo eſſe; quum ipſe eſt totius formæ & pulcritudinis cauſa: ſive ipſa forma & pulcritudo in aliqua ſubſtantia intelligatur vel ſentiatur, ſive in phantaſiis ſenſibilis materiæ, quarum propria ſedes eſt ſenſus corporeus, quia per ipſum interiori ſenſui inferuntur. In quantum vero ipſum malum forma boni ambitum ac per ſeipſum informe & incognitum malum eſt, nec à Deo eſt, nec ab aliqua cauſa certa ac definita. Malum ſiquidem varium eſt & incauſale, quum in rerum natura omnino ſubſtantialiter non invenitur. Illud igitur lignum in quantum malum eſt, nulli cauſæ refertur, quia omnino nihil eſt: in quantum vero formatur bono ut incautos decipiat; quum materia illa, cujus phantaſia formatur, ex omnium bonorum conditore & facta eſt, & bona eſt, non omnino malum. Forma itaque, per quam malum ſeducit eos, quos interimit, bona eſt: quum cujuſpiam boni phantaſia eſt: ipſum vero malum omnino malum eſt & à nullo bono factum; quum omni bono eſt contrarium. Proinde ſi naturam phantaſiarum quibus coloratur malum, quod per ſeipſum apparere non poteſt, quum informe & deforme & turpe eſt & incauſale, quis acute perſpexerit: ipſam profecto omnino bonam reperiet, quod tali argumento manifeſtiſſime poſſumus approbare. Ponamus enim duos homines, unum quidem ſapientem, & nullo modo avaritiæ ſtimulis titillatum ſeu compunctum, alterum vero ſtultum, avarum omnino perverſæ cupiditatis aculeis confixum ac laceratum: his duobus uno loco conſtitutis afferatur vas aliquod obrizo auro factum, pretioſiſſimis gemmis decoratum, forma pulcherrima compoſitum, regali uſu dignum: ambo illud aſpiciunt, ſapiens videlicet & avarus, ambo ipſius vaſis phantaſiam ſuo corporeo ſenſu recipiunt, memoriæ infigunt, cogitatione tractant: & ſapiens quidem ſimpliciter ad laudem creatoris naturarum pulcritudinem illius vaſis cujus phantaſiam intra ſemet ipſum conſiderat, omnino refert. Nulla ei cupiditatis illecebra ſubrepit, nullum philargyriæ venenum intentionem puræ ipſius mentis inficit, nulla libido contaminat: avarus vero penitus è contrario. Ille namque mox ut phantaſiam vaſis imbiberit, cupiditatis flamma ardeſcit, conſumitur, contaminatur, moritur: pulcritudinem naturæ ipſiuſque phantaſiarum non ad laudem ipſius qui dixit, *meum eſt aurum meum eſt argentum*, referens: ſed ſeipſum in fœtidiſſimam cupiditatis paludem immergens & ingurgitans. Videſne unius vaſis phantaſiam in utroque bonam & pulcram? ſed in ſapienti ſenſu ſimplex eſt & naturalis, nullaque rei malitia ſubeſt, in avaro autem duplex & mixta eſt contrario malo cupiditatis quæ ei miſcetur & ab ea formatur & coloratur, ut videatur eſſe bonum, dum ſit venenoſiſſimum malum. Non ergo in natura humana plantatum eſt malum, ſed in perverſo & irrationabili motu rationabilis liberæque voluntatis eſt conſtitutum. Qui motus non intra naturam, ſed extra & ex beſtiali intemperantia ſumtus perſpicitur, miſcetur cum bono ac tinguitur antiqui hoſtis conſilio & aſtutia, & ad decipiendos carnalium ſenſuum libidinoſos affectus, ac per hoc morte perimendos: neque hoc dicimus ſenſum illorum refellentes, qui præfatum lignum ſcientiæ boni & mali omnino naturaliter aſſerunt eſſe bonum & hiſtorialiter in paradiſo locali factum, cujus fructus ſcientia, hoc eſt experimentum boni & mali. Nam ſi tactu & guſtu ipſius primi homines ſe abſtinerent, ſicut eis præceptum eſt, experimentum vitæ æternæ perpetuæque beatitudinis nulla interpoſita morte haberent. Sin vero diabolicis aſtutiis conſentientes, ſua miſerrima intemperantia de fructu ipſius eſcam mortiferam illicite ſumerent, æternæ mortis & infelicitatis experimentum ſubirent. Sed quiſquis hæc quæ

inter

inter nos contrectavimus, non dedignatus fuerit legere ac diligenter intueri, eligat ex prædictis ſanctorum Patrum ſententiis quod ſibi ſequendum videtur, videatque ne incaute nos laceret; æſtimans ea quæ à nobis dicta ſanctorum nullius auctoritatis auxilio eſſe munita, ac veluti præſumtive contra ſanctorum Patrum traditiones machinata: habes itaque, ut opinor, brevem aptamque paradiſi expoſitiunculam, quantum vires intentionis noſtræ ſuppetunt.

XVII. *D.* Habeo ſane, ſed velim ἀνακεφαλαίωσιν, hoc eſt recapitulationem à te fieri, quæ veluti modo quodam concluſionis ea quæ ſparſim dicta ſunt de paradiſo, in unam quandam complexionem colligat atque definiat. *M.* Plantationem Dei, hoc eſt, paradiſum in Eden, hoc eſt, in deliciis æternæ ac beatæ fælicitatis humanam naturam eſſe diximus ad imaginem Dei factam: cujus fons eſt de quo Propheta ad Patrem proclamat, quum apud te eſt fons vitæ, qui etiam omnes ſitientes juſtitiam ad ſe bibendum, invitat dicens, *ſi quis ſitit veniat ad me, & bibat.* Cujus flumina ex ſapientiæ fonte manantia, quatuor principales animæ virtutes ſunt, ex quibus omnis virtus & bona operatio ſcatet, cujus omne lignum de quo ſcriptum eſt, *qui vicerit, dabo ei edere de ligno vitæ quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum,* hoc eſt, circa quod omnia Prophetarum oracula, omnia utriuſque legis ſymbola, ſymbolorumque intelligentiæ, omneſque apertæ ac ſimplices doctrinæ effluunt, dominus videlicet verbum humanæ naturæ inſitum, & vere humana natura incarnata, cujus paradiſi mixtæ ſcientiæ eſt lignum indiſcreta vel confuſa carnalium ſenſuum appetitio in diverſas libidines ſub forma boni latentes & incautas animas decipientes ac perimentes, cujus vir animus eſt, univerſæ naturæ humanæ præſidens; cujus mulier ſenſus, cui incaute animus conſentiens perditur; cujus ſerpens illicita delectatio, qua ea quæ carnalem ſenſum delectant, illicite ac damnabiliter concupiſcuntur. Et ne exiſtimes his, quæ diximus, hoc eſt, duo ſolummodo in paradiſo ligna eſſe πᾶν & γνωστόν, repugnare quod mulier diabolo reſpondiſſe narratur, *de fructu lignorum quæ ſunt in Paradiſo veſcimur*: non enim dixit de fructu omnis ligni veſcimur, hoc eſt, veſci jubemur, ſed de fructu lignorum pluraliter, ac ſi plurima ligna diverſarum formarum eſſent quibus veſci eſt eis conceſſum; poteſt namque intelligi omne lignum plurima ligna mulierem dixiſſe: omne ſiquidem non de aliquo ſingulari, ſed quodam in ſeipſo multiplici dicitur. Omnis enim homo multiplex humanæ naturæ numerus: & iterum ipſe multiplex numerus quum unius naturæ particeps eſt, unus homo ſolet appellari. Quid ergo mirum, ſi omne lignum plurima ligna dicatur? Dei namque verbum quod eſt omne lignum, hoc eſt, omne bonum, & unum eſt & in ſeipſo multiplex, & ex quo omne bonum, hoc eſt, omnis virtus & ſapientia & eſſentia in humana natura fructificat; omnes igitur rationabiles motus rationalis naturæ quibus homo uti conceſſus eſt & juſſus, quum ex communi omnium bono, divina videlicet ſapientia, in humana natura quæ eſt Dei plantatio & paradiſus, pullulant, veluti quædam ligna plurima atque fructifera appellata ſunt, quæ videlicet ligna in ipſo in quo omnia bona, univerſaliter ſubſiſtunt. Unum itaque lignum quod eſt πᾶν plurima ligna, quum in ipſo omnia bona ſunt, pulcre à muliere adhuc non decepta, ac virtutum ſibi inſitarum naturaliter conſcia, eſt vocatum. Sed ne videamur Græcorum auctorum ſolummodo ſententias de paradiſo ſequi, Latinorum vero auctoritatem in talibus aut prætermiſiſſe, aut in eis talem ſenſum de paradiſo invenire non potuiſſe; ac per hoc temere affirmaſſe quod in magiſtris utriuſque linguæ non valuimus invenire: ſancti Ambroſii ſententias de paradiſo huic noſtræ diſputationi inſerere congruum mihi videtur ac neceſſarium, ſi tibi placet. *D.* Placet ſane; magni ſiquidem & ſapientiſſimi viri ſententiis reſiſtere quis niſi amens audebit?

XVIII. *M.* Ait itaque in libro de paradiſo. "Sunt qui putant nequaquam mandatum iſtud, de manducando videlicet ligno vitæ, & non manducando de ligno prohibito, convenire cœli & terræ atque omnium creatori: nequaquam dignum incolis paradiſi, & quod illa vita ſimilis ſit Angelorum. Et ideo non terrenum & corruptibilem hunc cibum eſui fuiſſe poſſumus æſtimare, quia non bibunt neque manducant, & erunt ſicut angeli in cœlo. Cum igitur in cibo neque præmium ſit, quia eſca nos non commendat Deo: neque magnum periculum ſit, quia neque quod intrat in os, coinquinat hominem, ſed quod exit de ore: videtur ſine dubio tanto auctore indignum præceptum, niſi hunc cibum ad illud propheticum referas, quod pro magno præmio Deus de ſanctis pollicetur ſuis: ecce qui ſerviunt mihi, manducabunt, vos "autem

“ autem eſurietis; hic eſt enim cibus in quo vita definitur æterna, quo quiſquis fuerit
“ defraudatus, morte morietur. Quandoquidem panis vivus atque cœleſtis ipſe Do-
“ minus eſt, qui vitam dat huic mundo. Unde & ipſe ait: niſi manducaveritis carnem
“ meam, & biberitis ſanguinem meum, non habebitis vitam æternam. Erat ergo pa-
“ nis aliquis de quo præceperat Deus edendum paradiſi incolis. Quis ille? Accipe
“ quem dicat: Panem, inquit, Angelorum manducavit homo. Eſt enim bonus panis,
“ ſi facias voluntatem Dei. Vis ſcire quis bonus panis? Ipſe filius manducat hunc pa-
“ nem, de quo ait: Meus cibus eſt, ut faciam voluntatem patris mei, qui eſt in cœlis.
Intende qualem cibum ſummus magiſter edocet, quem paradiſi incolis edendum Dominus præcepit, non corporalem & corruptibilem, ſed ſpiritualem, Dei verbum videlicet ejuſque voluntatem. *D.* Animadverto valdeque admiror quantum intellectui Gregorii Theologi congruit, qui & ipſe ut ſuperius dictum eſt, *cibum fructumque potumque ſpiritualem atque intellectualem paradiſi eſſe incunctanter aſſerit.* Porro ſi cibus paradiſi ſpiritualis & intelligibilis eſt, neceſſario ſequitur, ut & illud omne lignum cujus fructus cibus ille eſt intellectuale & ſpirituale intelligatur. Non enim de corporeo ſenſibilique ligno incorporeus intelligibiliſque fructus naſci credibile eſt & rationi rerum conveniens. Porro ſi & fructus & ligna ſpiritualia ſunt, nonne conſequens eſt, ut & locus ille in quo ſubſiſtunt, non corporalis, ſed profecto ſpiritualis & credatur & cognoſcatur. *M.* Conſequens quidem & rationis plenum, & veritati ſimillimum. Sed ut hoc præfati patris, Ambroſii dico, inconcuſſo teſtimonio roboretur quid ipſe de loco paradiſi, deque fere omnibus quæ in ipſo eſſe divina narrat hiſtoria, in præfato ſuo opere ſcripſerit, intentius intueamur. “ Pleroſque, *inquit*, movet qui diligen-
“ tius intuentur, quomodo ſi vel primo magnum munus Dei fuit circa homines, ut
“ in paradiſo collocarentur; vel poſtea magnorum remuneratio eſſe videatur merito-
“ rum, ut ad paradiſum juſtus unuſquiſque rapiatur. Dicuntur etiam beſtiæ, & pe-
“ cora agri, & volatilia cœli in paradiſo fuiſſe. Unde plerique paradiſum animam
“ hominis eſſe voluerunt, in qua virtutum quædam germina pullulaverint; hominem
“ autem & ad operandum, & cuſtodiendum paradiſum eſſe poſitum, hoc eſt, mentem
“ hominis, cujus virtus animam videtur excolere nec ſolum excolere, ſed etiam cum
“ excoluerit, cuſtodire. Beſtiæ autem agri, & volatilia cœli quæ ducuntur ad Adamum,
“ noſtri irrationabiles motus ſunt, eo quod beſtiæ vel pecora, quædam diverſæ ſint
“ corporeæ paſſiones, vel turbulentiores, vel etiam languidiores. Volatilia autem cœ-
“ li quid aliud æſtimamus, niſi inanes cogitationes, quæ volatilium more noſtram cir-
“ cumvolant animam, & huc atque illuc vario motu ſæpe traducunt. Propterea nul-
“ lus invenitur menti noſtræ ſimilis adjutor niſi ſenſus, hoc eſt, Αἴσθησις. Similem ſibi
“ ſolam νοῦς noſter potuit invenire. Sed forte arguas, quia hæc quoque Deus in tali
“ paradiſo locavit, hoc eſt, paſſiones corporis, & vanitatem quandam fluctuantium
“ vel inanium cogitationum, quaſi ipſe noſtri fuerit auctor erroris. Conſidera
“ quid dicat. Habere, inquit, poteſtatem piſcium maris, & volatilium cœli, & om-
“ nium reptilium, quæ repunt ſuper terram. Vides quod ille tibi tribuerit poteſtatem,
“ ut de omnibus judicare debeas, ſingulorum genera judicii tui ſobria definitione diſ-
“ cernere, vocavit ad te omnia Deus, ut ſupra omnia mentem tuam eſſe cognoſceres;
“ Cur quæ tibi ſimilia minime reperiſti, aſciſcere tibi & copulare voluiſti? dedit tibi
“ certe ſenſum quo univerſa cognoſceres, & de cogitationibus judicares. Meritoque
“ de illo fœcundo paradiſi agro ejectus es, quia non potuiſti ſervare mandatum. Scie-
“ bat enim Deus eſſe te fragilem, ſciebat judicare non poſſe, ideo dixit quaſi fragilio-
“ ribus nolite judicare ut non judicemini. Ergo quia ſcivit infirmum te eſſe ad ju-
“ dicandum, voluit te obedientem eſſe mandato, Ideo præceptum poſuit. Quod ſi
“ illud non prævaricatus eſſes, periculum incerti judicii incidere nequiviſſes. Quum
“ vero judicare voluiſti, ideo addidit; ecce Adam factus eſt tanquam unus ex nobis,
“ ut ſciat bonum & malum. Voluiſti tibi arrogare judicium: pœnam pravi judicii
“ refutare non debes. Poſuit te tamen contra paradiſum, ne memoriam ejus poſſis
“ abolere. Denique juſti in paradiſum ſæpe rapiuntur, ſicut Paulus raptus eſt in pa-
“ radiſum & audivit verba ineffabilia. Et tu ſi à primo cœlo ad ſecundum cœlum, & à
“ ſecundo ad tertium mentis tuæ vigore rapiaris, hoc eſt, quia primum unuſquiſque
“ homo eſt corporalis, ſecundo animalis, tertio ſpiritualis; ſi ita rapiaris ad tertium
“ cœlum, ut videas fulgorem gratiæ ſpiritualis: animalis enim homo quæ ſunt ſpiritus
“ Dei, neſcit. Et ideo tertii cœli aſcenſio tibi eſt neceſſaria, ut rapiaris in paradiſum:

" rapiaris jam ſine periculo, ut poſſis dijudicare omnia, quia ſpiritualis dijudicat " omnia, ipſe vero à nemine dijudicatur. Intuere quemadmodum Ambroſius ſenſum Origenis approbat, Epiphanii autem infirmat. *Origenis ſiquidem paradiſum, in tertio cœlo quod eſt intellectuale, hoc eſt, in ipſo homine quantum intellectus aſſerit eſſe*: Epiphanius vero, ut prædiximus, nimium ſimpliciter ſentiens, *terrenum quendam locum paradiſum æſtimat, terrenaque ligna fonteſque ſenſibiles*, quod vera deridet ratio. Non enim credibile eſt de Apoſtolo æſtimari, in alium paradiſum raptum fuiſſe, niſi in ipſum in quo primus homo ad imaginem Dei factus eſt, & de quo merito inobedientiæ detruſus. Unum namque paradiſum divina narrat hiſtoria, & unum hominem in ipſo creatum, in quo videlicet homine vir & mulier intelligitur eſſe; ſi verba Sanctorum Patrum ſequenda ſunt. Naturæ ſiquidem humanæ vir eſt intellectus, qui a Græcis vocatur Νῦς; mulier ſenſus, qui fœminino genere Ἀιϑησις exprimitur, quorum myſtico conjugio Chriſti & Eccleſiæ futura copula præfigurata eſt. Cui viro atque mulieri, intellectui videlicet ſenſuique, divina lex non ſolum conceſſit, verumetiam præcepit de ligno vitæ comedere, de ſapientia profecto patris & verbo quod eſt Dominus Jeſus Chriſtus, qui in medio humanæ naturæ paradiſi plantatus eſt, qui eſt ſpiritualis panis, quo angeli perfectique homines quorum converſatio in cœlis eſt, veſcuntur. Prohibentur autem à non diſcreto atque commixto boni & mali appetitu, qui ex delectatione materialium rerum pulcritudinis imperfectis animabus infigitur: à quo abſtinere meritum vitæ æternæ eſt, eo abuti æterni interitus occaſio. Cætera vero quæ à ſacra ſcriptura de paradiſo traduntur, quamvis per anticipationem dicta ſunt, ac veluti in paradiſo facta: plus tamen & rationabilius, quum merito peccati ſuperaddita ſunt & ad exteriorem hominem pertinent, extra paradiſum & poſt peccatum fuiſſe intelligenda.

XIX. Verbi gratia. *Formavit igitur Deus hominem de limo terræ, & inſpiravit in faciem ejus ſpiraculum vitæ, & factus eſt homo in animam viventem.* Quomodo de limo terræ eſt formatus, qui ad imaginem & ſimilitudinem Dei factus eſt? aut quomodo de eo diceretur, *factus eſt homo in animam viventem*, quod de cæteris beſtiis de terra prolatis ſimiliter dictum eſt, *Producat terra animam viventem*? Nonne ergo duarum hominis conditionum ratio datur intelligi? Primo quidem ſcriptum eſt, *& creavit Deus hominem ad imaginem ſuam, ad imaginem Dei creavit illum.* Ecce prima conditio, in qua nulla terreni limi commemoratio facta eſt, neque animæ viventis. Sequitur autem ſecunda, quæ ex diviſione naturæ in duplicem ſexum pœna prævaricationis ſuperaddita, exordium ſumſit. *Maſculum*, inquit, *& fœminam creavit eos.* Prius ſiquidem ſimplicitate naturæ ante delictum ſingulariter expreſſit, *ad imaginem Dei creavit illum*: diviſionem vero ejus propter delictum pluraliter, *maſculum & fœminam creavit eos.* Quam diviſionem ſimilitudo inſipientium animalium ſequuta eſt; *factus*, inquit, *homo in animam viventem*. Non dixit, in ſpiritum vivificantem. *Primus enim homo de terra terrenus*, ait Apoſtolus: *ſecundus homo*, in quo tota natura humana reſtaurata eſt, *de cœlo cœleſtis. Et non prius*, inquit, hoc eſt, in primo homine prævaricante, *quod ſpirituale, ſed quod animale: deinde*, hoc eſt, in ſecundo reſtaurante, *quod ſpirituale*: hoc etiam textus divinæ hiſtoriæ evidentiſſime declarat. Nam poſtquam ſecundam conditionem terreni hominis de limo terræ, cæterorum animalium ſimilitudine, in animam viventem introducit: ne primam conditionem ad imaginem Dei introductam æſtimares, ipſam primam ſeorſim addidit. *Plantaverat autem Dominus Deus paradiſum voluptatis in principio.* Ac ſi diceret: Noli primam conditionem, in eo quod ſcriptum eſt, *& factus eſt homo in animam viventem*, intelligere, ſed ſecundam. Primam autem in plantatione paradiſi intellige, plantavit ſiquidem Deus paradiſum voluptatis, hoc eſt, humanam naturam in deliciis æternæ felicitatis. Et ubi plantaverat? In principio videlicet, in quo fecit Deus cœlum & terram. Intuere vim verborum. In ſecunda conditione verbo præteriti perfecti propheta uſus eſt, *Factus eſt*, inquit, *homo in animam viventem*: in prima vero verbo præteriti pluſquam perfecti, *Plantaverat Dominus Deus paradiſum*, ut cognoſceres primam dignitate & beatitudine, non autem tempore præcedere ſecundam: in qua prima tantæ ſpiritualitatis homo fuerat, ut nullis uſibus corporalium ſenſuum indigeret, ſed ſolo intelligentiæ officio frueretur. Quod autem ſanctus Ambroſius teſtatur, dicens: " Et aperti ſunt, *inquit*, oculi eorum, " & cognoverunt quod nudi eſſent. Et ante quidem nudi erant, ſed non ſine virtutum " integumentis: nudi erant propter morum ſimplicitatem, & quod amictum fraudis " natura neſciret. Nunc autem multis ſimulationum involucris mens humana velatur.

" Ergo poſteaquam ſpoliatos ſe illa ſinceritate ac ſimplicitate viderunt integræ incor" ruptæque naturæ, quærere mundana & manufacta cœperunt, quibus nuda ſuæ men" tis operirent, & obumbrarent genitale ſecretum. Nam quomodo clauſos oculos " corporis habuit Adam, qui omnia animantia vidit & illis nomen impoſuit? quomodo " cognovi? Interiore videlicet & altiore ſcientia non tunicam ſibi, ſed virtutum " deeſſe velamina. Eodem igitur modo quo omnia animalia vidit, ſuam nuditatem cognovit, ſolo videlicet interioris ſcientiæ ſimplicique mentis oculo, abſque corporalis mortaliſque ſenſus auxilio. Ubi datur intelligi quod omnia animalia & volatilia quæ de terra & de aquis facta narrantur, ſparſim per terrarum ſpatia locis ſuis ſedibuſque naturalibus erant, quæ tum omnia nec localiter nec ſenſu corporeo, ſed ſolo mentis contuitu ultra omnem ſenſum corruptibilem, ultra omnem locum & omne tempus in rationibus ſuis ſecundum quas creata ſunt, primus homo priuſquam virtutum tegimine ſpoliaretur, potuit contemplari. De ipſa quoque nuditate primi hominis Gregorius Theologus in ſermone de Paſchate, ſic ait: *Nudum ſimplicitate & vita ſine arte, & ſine omni velamine & problemate talem decuit eſſe eum, videlicet hominem à principio.* Cujus verba Maximus expoſuit quadrageſimo primo capitulo de ambiguis dicens: *An forte nudus, ut ait magiſter, varia circa naturam contemplatione ſcientiaque, & vita ſine arte circa actionem & virtutem, extra multimodam artificioſitatem ſubſiſtens, ſecundum habitum habens incontaminatus virtutum rationes.* Et ſine omni velamine atque problemate ipſius in ſenſibus viſibilium notitiæ ad intelligentiam divinorum præductivæ non indigens, in ſolum ſimplum uniformis & continuativæ eorum quæ poſt Deum ſunt virtutis atque ſcientiæ acceſſum, ſolius in operatione motus indigentem ad promtam per ſe pronuntiationem. Itaque quicunque philoſophica ratione ſeipſos erigere primi patris lapſu deſiderant; primo perfecta paſſionum ablatione incipiant: deinde ſic circa rationes artium ſollicitudine ac finis naturalem ſupervolantes theoriam in æternam immaterialemque aſpiciant ſcientiam non habentem omnino ſenſui impreſſam formam, aut intellectum duce ratione collocatum: ſicut ex principio primum hominem fecit Deus, nudi erant ſimplicitate ſcientiæ, & incircumflexa & mortificatione carnalis legis facti.

XX. Similiter de ſopore quem Dominus Deus immiſit in Adamum, intellige; ſiquidem ſopor ille & cauſa peccati & poſt peccatum immiſſus, & ut verius dicam, permiſſus videtur eſſe. Nam Deum facere quod ſinit fieri, modo quodam locutionis ſcriptura ſolet dicere. Sopor itaque ille erat animi intentionis quo ſemper & inflexibiliter creatorem ſuum contemplari debuerat, ad delectationes rerum materialium reflexio, & carnalis copulæ appetitus, ut beatus Ambroſius exponit. *Quis eſt iſte*, inquit, *ſopor niſi quia pauliſper ad conjugium copulandum cum intendimus animum, velut intentos oculos ad Dei regnum, inclinare atque inflectere videmur ad quendam ſomnum iſtius mundi, & pauliſper obdormire divinis, dum in ſecularibus mundaniſque requieſcimus?* quem ſoporem, hoc eſt ab externis ad temporalia, à Deo ad creaturam mentis inclinationem ſequitur dormitus. *Poſtquam ſoporem*, inquit, *immiſit Deus in Adamum, obdormivit*, hoc eſt ſeipſum omnino æternæ ac beatæ contemplationis vigore ſegregavit, & in delectationem ſenſibilium omni virtute evacuatus cecidit, ſenſibuſque ſpiritualibus penitus receſſit. Ubi notandum: quod poſtquam obdormivit Adam, conditionem mulieris introduxit ſcriptura, ut per hoc inſinuaret: quod ſi humana natura ſimplicem ſinceramque integritatem ſuæ conſtitutionis, quæ ad imaginem Dei facta eſt irrationabili motu liberæ voluntatis non dereſeret, ſed ſemper in contemplatione veritatis incommutabiliter permaneret, omnino ſciſſuram ſuam in duplicem ſexum ad ſimilitudinem irrationabilium animalium non pateretur, ſed eo modo quo angelicus numerus ſine ullo ſexu multiplicatus eſt, multiplicaretur. Quando vero ſponte dormivit, hoc eſt ſuæ naturæ dignitate non invita lapſa eſt, ſui diviſionem & ad ſimilitudinem pecorum propagationem conſequuta eſt. Cumque obdormiſſet, inquit, *tulit unam de coſtis ejus, & replevit carnem pro ea, & ædificavit Dominus Deus coſtam quam tulerat de Adamo in mulierem.* Ubi quamvis ſub figura unius coſtæ quam tulit Deus de latere Adami, & naturæ ſciſſura in duplicem ſexum & univerſæ virtutis interioris quæ ei inerat priuſquam peccaret, cuſtodiæ ablatio: per carnem vero quæ in loco coſtæ ablatæ collocata eſt, miſerrima commutatio illa qua pro cuſtodia virtutis & beatitudinis, vitiorum atque miſeriæ mortiferam imbecillitatem mutuavit, ſignificari videatur: plus tamen Chriſti & Eccleſiæ myſterium prophetice præfiguratum intelligendum eſſe arbitror. Primus ſiquidem homo, Adam ſicut docet Apoſtolus, ubique forma futuri eſt, Chriſti videlicet. Sed è con-

contrario. In primo ſiquidem Adamo ſciſſa eſt natura in maſculum & fœminam, in ſecundo adunata eſt. In Chriſto enim Jeſu non eſt maſculus neque fœmina. In primo univerſa natura de felicitate paradiſi eſt expulſa: in ſecundo in eandem felicitatem eſt revocata & reſtituta. In primo caro pro coſta, hoc eſt infirmitas pro virtute aſſumta eſt: in ſecundo infirmitas & mors abſorpta, virtus vero & vita æterna humanæ naturæ donata eſt. *Sicut enim in Adamo omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes vivificabuntur. Dormit* itaque, ut ait Sanctus Auguſtinus, *Adam & fit Eva, moritur Chriſtus & fit Eccleſia.* Dormienti Adam fit Eva de latere: mortuo Chriſto percutitur latus, ut profluant ſacramenta quibus formatur Eccleſia. Sanguis enim eſt in conſecrationem calicis, aqua vero in conſecrationem baptiſmatis. In primo homine humana natura tunicas induitur pelliceas, hoc eſt mortalia corpora relicta naturali nuditate, videlicet ſinceritate & ſimplicitate: in ſecundo eadem tunicas ſpoliatur pelliceas, omni imbecillitate mortalium corporum peremta, & nuditate, id eſt ſimplicitate priſtinæ naturæ recepta. Hæc igitur ut prædiximus, quæ poſt ſoporem immiſſum in Adamum divina narrat hiſtoria, quamvis in paradiſo veluti facta legantur, rationabilius tamen & veritati congruentius, poſt peccatum ac per hoc extra paradiſum humanæ naturæ merito inobedientiæ ſuperaddita credenda & intelligenda ſunt. Si enim plantatio Dei & paradiſus in delitiis ſit humana natura ad imaginem Dei facta, nullaque prævaricationis contagione deformata; quicquid extra dignitatem naturæ cauſaque peccati factum intelligitur, cur non etiam extra paradiſum fuiſſe non intelligeretur, ignoro. Non ignoro autem uſitatiſſimum Divinæ ſcripturæ tropum, qui à Græcis ὕστερον πρότερον, à Latinis vero præpoſterum ſeu Anticipatio, quam Græce πρόληψιν dicunt, vocatur; quo Matthæus Evangeliſta uſus eſt, paſſionem & reſurrectionem Domini narrans. Ea ſiquidem quæ reſurrectionis articulo facta ſunt, paſſionis hora eveniſſe ſcribit. Ait enim, *Jeſus autem iterum clamans voce magna emiſit Spiritum; & ecce velum templi ſciſſum eſt in duas partes à ſummo uſque deorſum, & terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt, & monumenta aperta ſunt, & multa corpora ſanctorum qui dormierant ſurrexerunt, & exeuntes de monumentis poſt reſurrectionem ejus, venerunt in ſanctam civitatem & apparuerunt multis.* Hæc omnia juxta rerum factarum ſeriem reſurrectionem Domini ſecuta ſunt; ſed prædicto narrationis tropo poſt paſſionem fuiſſe Evangeliſta voluit narrare. Non enim credendum eſt aliorum monumenta aperta fuiſſe priuſquam ipſe ſuum aperiret monumentum, aut ante illos veræ qui reſurrectionis teſtes ſunt, reſurgeret. Sopor itaque Adam, ſequenſque eum dormitus, & ablatio coſtæ, & diviſio ſimplicis naturæ in duplicem ſexum, & myſtica uxoris cognitio, cæteraque quæ in figura Chriſti & Eccleſiæ præfigurata ſunt: cognitio quoque nuditatis, hoc eſt naturæ ſinceritatis, atque ideo non de ipſa erubeſcebant, quum virtutum tegmina induebantur, delectationibus vero irrationabilium motuum omnino abſoluta, quam peccando perdiderant & perdendo recognoverant; fallax autem ſuaſio ſerpentis & ſubdola, mulieriſque cum ſerpente diſputatio atque ſeductio, ac de fructu vetiti ligni illicita aſſumtio, lethiferque guſtus, viri quoque conſenſus & caſus non ignorantis, ſed leve peccatum exiſtimantis unicæ ſuæ uxori conſentire: Adam enim non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta eſt. Non enim inſcius peccavit, ideoque durius puniri meruit. Apertio item oculorum qua ſuam nuditatem cognoverant, perizomatumque de foliis fici conſutio, vocis item deambulantis Domini Dei in paradiſo auditus, amborumque, Adami videlicet & uxoris ejus, à facie Domini Dei fuga, & in medio ligni abſconſio, & cætera uſque ad expulſionem hominis de paradiſo. Hæc omnia in paradiſo per anticipationem præpoſtere facta eſſe divina narrat ſcriptura, dum ſint peccatum conſequuta. Si enim paradiſus eſt humana natura ad imaginem Dei condita, & in angelicæ beatitudinis æqualitate conſtituta; mox profecto ut creatorem ſuum deſerere voluit, ex dignitate ſuæ naturæ lapſa eſt. Nam & priuſquam uxori ſuæ conſentiret, ſuperbire inchoavit. Porro, ſi nullum ſpatium temporis inter conditionem ipſius & lapſum divina tradidit hiſtoria, quid aliud datur intelligi ſcripturæ ſilentio niſi hominem mox ut conditus eſt, ſuperbiſſe ac per hoc corruiſſe. Cui rei maxima argumentatio eſt, homicidium Diaboli, *qui homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit*: qui & ipſe nulla mora interſtante, mox ut creatus eſt lapſus ſuperbiendo, conſequenterque homini cum creato ſibi invidendo eumque aſtutiæ veneno interimendo. De Paradiſo ſufficienter habes, ut arbitror. *D.* Sufficeret forſitan ſi breviter de ficu illa cujus foliis ſuccinctoria conſuta ſunt, deque Domini Dei deambulatione in paradiſo aperires quid ſentias: nam de pelliceis tunicis prædictum eſt.

XXI. Ficus illa divinum legis mandatum primis hominibus in paradiſo traditum non incongrue accipitur. Erat autem illud mandatum, *de omni ligno paradiſi comedite, de ligno autem ſcientiæ boni & mali comedere nolite.* Et ut cautius mandatum cuſtodirent, prævaricationis periculum non eſt ab eis occultatum. *In quacunque enim die,* inquit, *comederitis ex eo, morte moriemini.* Lex ergo primis hominibus in paradiſo data eſt, cujus verba memoriter tenebant, quod reſponſo mulieris ſerpenti declaratur. *Reſpondit enim de fructu lignorum quæ ſunt in paradiſo veſcimur, de fructu vero ligni quod eſt in medio paradiſi, præcepit nobis Deus, ne comederemus & ne tangeremus illud, ne forte moriamur.* Cujus legis verba male interpretatus eſt coluber, ut primo mulierem i. e. ſenſum deciperet, ut per eum ad virum, ad animum videlicet, haberet acceſſum: veram autem & ſalutiferam Divini mandati diſſimulavit virtutem; quam ſi mulier illa cognoſceret, deligeret, vereretur; non fortaſſis à ſerpente ſeduceretur, nec virum ſuum attraheret ut perderetur, nec de foliis fici, hoc eſt de verbis ſolummodo mandati ſuccinctoria ſibi conſuerent, hoc eſt congruos deſideriis carnis mortiferiſque turpitudinibus ſuis uſus, ſed de fructu illius, hoc eſt de vera vitalique divinæ legis virtute atque intelligentia ſumerent, comederent, & in æterna felicitate viverent. Lex itaque divina perverſe interpretata & ſecundum ſolam literam conſiderata, humaniſque ſeu diabolicis ſuperſtitionibus corrupta, carnalibus concupiſcentiis eſt congrua & irrationabilibus motibus perizomata, veluti quibuſdam foliis inanibus omnique virtute ac vero intellectu, præſtat conſuta: bene vero & ſpiritualiter intellecta omnique carnali ſenſu ac ſuperſtitione purgata, ſalutiferum vitalemque comedentibus, hoc eſt recte ſecundum ſpiritum intelligentibus eam, fructificat eſum: de quo primi homines comedere nolentes, ſed falſiloqui ſerpentis interpretationi credentes, non fructum legalis fici in uſum ſpiritus acceperunt, ſed folia inania fraudiſque plena, ſola videlicet verba diabolica aſtutia connexa, quibus ſuarum libidinum turpitudines cooperire valerent. Hoc autem dicimus ſanctum Ambroſium ſequentes, qui præfatam ficum in libro de paradiſo exponit, dicens “Aſſuerunt folia ficus, & fecerunt ſibi ſuccinctoria. Ficum hoc loco pro qua ſpecie debemus accipere, divinarum nos docet ſeries lectionum: quandoquidem ſalvos eſſe qui ſub vite & ficu requieſcunt, ſcriptura memoraverit, & Salomon dixerit: Quis plantat ficum, & de fructu ejus non manducat? Et Dominus ad ficum venerit, ſed ideo erit offenſus, quia non invenerit fructum, ſed folia tantum. Docet me ergo Adam quæ ſunt folia, qui poſteaquam peccavit, de foliis fici ſibi fecit ſuccinctoria, qui de fructibus ejus magis guſtare debuerit: Juſtus fructum eligit, folia peccator. Quid eſt fructus? fructus, inquit Apoſtolus, ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, modeſtia, continentia, dilectio. Non habebat fructum, qui gaudium non habebat: non habebat fidem, qui prævaricaturus erat mandatum Dei: non habebat continentiam, qui interdicto ſibi guſtaverat ligno. Ergo quicunque prævaricatur mandatum Dei, ſpoliatur atque nudatur, & fit ipſe ſibi turpis: vult ſe operire quibuſdam foliis ficus, fortaſſe quibuſdam inanibus vel umbratilibus ſermonibus, quos compoſitis mandatis aſſuens, & verbum de verbo ſtruens, ad operiendam conſcientiam ſuæ mentis factique turpitudinem velamen peccator intexit, ut pudenda ſua contegat. Ita enim ſupra ſe folia conſuit, qui culpam velare deſiderans, aut diabolum delicti memorat auctorem, aut carnis prætendit illecebras, aut alium quempiam perſuaſorem prodit erroris. Et de ſcripturis divinis frequenter promit exempla quibus juſtos in culpam perhibet incidiſſe, dicens: ſi forte in ſtupris fuerit deprehenſus: & Abraham cum ancilla procubuit, & David alienam adamavit & ſibi aſcivit uxorem. Aſſuit enim quædam folia, quædam exempla de propheticarum ſerie ſcripturarum, fructum earum non putans requirendum. Nonne tibi videntur etiam Judæi folia aſſuere, dum legis ſpiritualis verba corporaliter interpretantur? quorum interpretatio fructum omnem viriditatis amittit, damnata maledicto ariditatis æternæ. Bona igitur interpretatio, hoc eſt ſpiritualis ficus eſt fructuoſa, ſub qua juſti ſanctique requieſcunt, quam qui plantaverit in animis ſingulorum, ſicut Paulus ait, ego plantavi, Apollo rigavit, &c. manducabit ex ea fructum. Mala autem interpretatio fructum ferre viriditatemque ſervare non poterit. Quod igitur gravius eſt, hac ſe Adam interpretatione ſuccinxit eo loco, ubi fructu magis caſtitatis ſe ſuccingere debuiſſet.” Audiſti Ambroſium de ficu: audi & eundem de Domini Dei deambulatione in paradiſo, humana videlicet natura, quam ad imaginem ſuam condidit, quam nunquam deſeruit neque perire permiſit, in qua ſemper deambulabat occulte ac ſpiritualiter, ſcrutans corda ſingulorum & renes, intelligi-

bilique

bilique voce cauſas prævaricationis interrogans, & plus miſericorditer increpans & corrigens, quam juſte ulciſcens. Ait ergo præfatus magiſter, " Et audierunt vocem Do-" mini deambulantis ad veſperam. Quæ eſt deambulatio Dei, qui ubique ſemper eſt? " Sed puto deambulationem quandam eſſe Dei per divinarum ſeriem ſcripturarum: in " quibus quædam Dei verſatur præſentia, cum audimus,quia ipſe aſpicit omnia,& oculi " Domini ſunt ſuper juſtos : cum legimus,quia Jeſus ſciebat cogitationes eorum:cum le-" gimus, quid cogitatis mala in cordibus veſtris? Ergo dum hæc recenſemus, quaſi deam-" bulantis cognoſcimus Domini vocem.Fugerat ergo peccator,non quo Dei poſſet latere " conſpectum,ſed intra conſcientiam ſuam latere cupiebat,opera ſua lucere nolebat. Juſti " enim eſt facie ad faciem videre, quia juſti mens non ſolummodo præſens eſt, ſed etiam " cum Deo diſputat, ſicut ſcriptum eſt: Judicate pupillo, & juſtificate viduam, & venite " diſputemus,dicitDominus.Ergo cum legit peccator has divinas ſcripturas,audit vocem " domini quaſi ambulantis ad veſperam. Quid eſt ad veſperam,niſi quia culpam ſuam ſe-" ro cognoſcit,& ſero venit quædam erroris præteriti verecundia,quæ errorem præve-" nire debuerat. Nam dum culpa fervet in corpore, & anima exagitatur corporis paſ-" ſionibus, non cogitat Deum ſenſus errantis, hoc eſt non audit Deum ambulantem in " ſcripturis divinis, ambulantem in mentibus ſingulorum. Dicit enim Deus: quum in-" habitabo inter illos,& inter eos ambulabo,& ero illorumDeus.Ergo cum in animæ ſen-" ſum redierit poteſtatis formido Divinæ, tunc erubeſcimus, tunc nos geſtimus abſcon-" dere: tunc in peccatorum noſtrorum poſiti cogitationibus, in medio ligni paradiſi ubi " peccavimus,deprehendimur,latere cupientes,& arbitrantes quod Deus non requirat oc-" culta. In his verbis prædicti magiſtri intellige illud lignum in medio paradiſi in quo latere ſe poſſe fugientes prævaricatores putaverant,non aliud eſſe niſi humanæ cogitationis & conſcientiæ ſecretum."Sed ſcrutator,*inquit*,animorum & cogitationum uſque ad-" diviſionem animi penetrans, dixit : Adam ubi es? quomodo loquitur Deus? num-" quid voce corporea?non utique,ſed virtute quadam præſtantiore,quam vox corporis " poteſt eſſe, fundit oracula. Hanc vocem ejus prophetæ audierunt,hanc vocem fideles " audiunt,impii non intelligunt. Talium ſermonum virtutem quiſquis acute perſpexerit, inveniet paradiſum non localem terrenumve quendam locum eſſe nemoroſum, ſed ſpiritualem germinibus virtutum conſitum & in humana natura plantatum: & ut apertius dicatur, non aliud præter ipſam humanam ſubſtantiam ad imaginem Dei factam, in qua lignum vitæ, verbum videlicet patris & ſapientia, omnem fructificat vitam: in cujus medio fons omnium bonorum eadem videlicet divina ſapientia manat, ibi ficus illa divina profecto lex radicata eſt: cujus vera interpretatio & ſpiritualis fructus vitæ eſt comedentibus, hoc eſt intelligentibus eam pie perfecteque: perverſa vero & carnalis ſecundum literam inania folia ſunt & infructuoſa, quibus divinæ legis tranſgreſſores culpas ſuas operire contendunt falſiloqua apologia, & vel in ipſum legis auctorem, vel in Diabolum, vel in aliam quampiam perſonam, vel in ſimilitudinem factorum quæ à ſanctis Patribus figurate perpetrata ſunt, referre non verentur, facta patrum carnaliter ſecundum literam accipientes, ſpiritualiter autem nullo modo intelligentes, & in occaſionem ſui erroris talia exempla de divina ſcriptura proferentes: de quibus convenienter Apoſtolus ait, *litera occidit, ſpiritus autem vivificat.* In quibus paradiſo intelligibili inceſſu Deus deambulabat. Cuſtos quippe eſt & ſcrutator plantationis, quam ad imaginem & ſimilitudinem ſuam plaſmavit. Cujus vox inexplanabilis *Adam ubi es*? hæc vox eſt creatoris humanam naturam increpantis. Ac ſi dixiſſet, ubi nunc es poſt prævaricationem? non enim ibi te reperio, ubi te creatum cognoſco: non in ea dignitate qua ad imaginem & ſimilitudinem meam te feci, invenio; ſed deſertorem beatitudinis veri luminis fugitantem, & in latebris malæ conſcientiæ latitantem increpo, cauſamque tuæ inobedientiæ inquiro. Putaſne me ignorare quid feciſti, vel quo fugiſti, vel quomodo timens vocem meam te abſcondiſti, vel quemadmodum nuditatem tuam, ſinceritatem videlicet & ſimplicitatem naturæ, in qua conditus eras,ſero recognoviſti? Nonne hæc omnia perpeſſus es, quia ex ligno de quo præceperam ne comederes, comediſti? nam ſi non comediſſes, non fortaſſis vocem deambulantis in te creatoris tui timeres, nec à facie ipſius fugeres, nec nuditatem tuam quam prævaricando perdidiſti, cognoviſſes.

XXII. De ligno autem interdicto & in ſuperioribus multa jam diximus, Gregorium Niſſenum ſequentes, & nunc iterum breviter dicendum arbitror, nobiliſſimi magiſtri Maximi monachi ſenſum introducentes. Ipſe ſiquidem lignum ſcientiæ boni &

mali viſibilem creaturam, quam homo creatorem ſuum deſerens, ſecutus eſt, eſſe intelligit, cui videlicet creaturæ viſibili & delectatio voluptatis ineſt, & anxietatis occaſio, & mortis quaſi quidam mixtus fructus ex bono falſo libidinis & malo ſequentis triſtitiæ. Nulla enim delectatio viſibilis creaturæ eſt, quam non ſequitur egeſtas. Egeſtatem vero ſequitur anxietas mortiſque triſtitia. Et quamvis arridente voluptate lateat anxietas & cauſa mortis; ſimul tamen humanæ animæ inſunt, ſimulque incipiunt. Latet enim anxietas ſub quadam falſa pulcritudine voluptatis, & eſt veluti quidam mixtus fructus ex libidine apparente & anxietate latente. Deficiente vero voluptate & delectatione viſibilis creaturæ, nuda per ſe atque aperta remanet anxietas, quæ naſcitur ex egeſtate defectuque viſibilis boni. Hinc præfatus Maximus *forſan*, inquit, *lignum eſſe ſcientiæ boni & mali viſibilem creaturam qui dixerit, non à veritate aberrabit.* Voluptatis namque & anxietatis factricem naturaliter habet perceptionem. Aut quum & rationes habet ſpirituales viſibilium creatura & intellectum nutrientes: & iterum naturalem potentiam ſenſum delectantem, intellectum vero ſubvertentem, lignum ſcientiæ boni & mali appellata eſt; boni ſiquidem habet ſcientiam ſpiritualiter conſiderata, mali vero ſcientiam corporaliter aſſumta. Paſſionum namque fit magiſtra corporaliter eam accipientibus, divinorum eis oblivionem inferens: propter quod interdixit homini, intermittens interim ejus perceptionem Deus, ut prius, maxime quippe erat juſtum, per participationem gratiæ propriam cognoſcens cauſam datamque per gratiam immortalitatem, per hujuſmodi ligni perceptionem ad impaſſibilitatem conſummatus & inconverſibilitatem, ſicut jam Deus Deificatione factus innocui cum Deo communione Dei diſceptaret creaturas, & earum reciperet ſcientiam, ut Deus & non homo eandem habens cum Deo per gratiam eorum quæ ſunt ſapienter notitiam per ipſam & Deificationem animi atque ſenſus tranſmutationem: ſic accipiendum de ligno juxta omnibus valentem coaptari anagogen. Intuere quam pulcre, quam aperte quid ſit lignum ſcientiæ boni & mali exponit. *Eſt enim*, ut ipſe ait, *viſibilium rerum natura, quæ ſpiritualiter in rationibus ſuis intellecta, ſcientiam boni & ſpiritualem fructum intelligentibus eam præſtat*: carnaliter vero & libidinoſe appetentibus, & intemperate & contra leges divinas abutentibus mortiferam infert ſcientiam. Ac per hoc non in ipſa natura cauſa mali eſt conſtituta, ſed in abutentium intemperantia, & hæc eſt ipſa mulier, vel ut ita dicam, hoc eſt illud lignum de quo Dominus dicit: *Qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, jam mœchatus eſt in corde ſuo.* Materialium ſiquidem ſuperficies rerum dum ſit naturaliter pulcra, incaute & libidinoſe ſenſibus eam conſiderantium mortis infert occaſionem. Viſibilem namque creaturam ad hoc Deus condidit, ut per eam ſicut per inviſibilem, laus ejus cumularetur, & cognoſceretur non quid eſt, ſed quia eſt unius totius creaturæ viſibilis & inviſibilis conditor: ideoque interdixit Deus humanæ naturæ viſibili creatura delectari, priuſquam veniret ad perfectionem ſapientiæ, in qua poſſet deificata de rationibus rerum viſibilium cum Deo diſputare; nec illa mulier, carnalis videlicet ſenſus, ad delectationem materialis creaturæ extrinſecus conſideratæ valeret eum attrahere. Ordo itaque divinæ legis erat, primum creatorem cognoſcere ejuſque ineffabilem pulcritudinem: deinde creaturam rationabili ſenſu mentis nutibus obtemperante conſiderare, totamque ipſius pulcritudinem, ſive interius in rationibus, ſive exterius in formis ſenſibilibus, ad laudem creatoris referre. Hunc autem divinæ legis ordinem homo ſuperbiendo ſpernens, creatoris ſui amorem & cognitionem materialis creaturæ exteriori pulcritudini poſtpoſuit, ac per hoc periculum divinæ indignationis incurrit, inque mortem corporis & animæ totiuſque naturæ perditionem incidit, quia divinæ legis juſtiſſimam pulcherrimamque ſeriem ſervaſſe neglexit. Hæc de ligno prohibito ſenſus honorabilium divinæ ſcripturæ expoſitorum perſpicientes diximus. Hunc etiam ſenſum ſanctus pater Auguſtinus in undecimo hexameri ſui introduxit. " Non autem, *inquiens*, ignoro quibuſdam viſum eſſe feſtinatione prævertiſſe illos homines appetitum ſcientiæ boni & mali, & immaturo tempore percipere voluiſſe, quod eis dilatum opportunius ſervabatur; idque egiſſe tentatorem, ut præcerpendo quod nondum talibus congruebat, offenderent in Deum, & ab ejus rei utilitate alienarentur excluſi atque damnati: ad quam ſi ſuo tempore ſicut Deus volebat accederent, poſſent ea ſalubriter perfrui, hoc [*diximus propter aliquos ut*] ſi forte lignum illud non ad proprietatem ut verum lignum & vera poma ejus, ſed ad figuram velint accipere, habeant exitum aliquem recta fide veritateque probabilem. Sed præfatus magiſter videtur hunc ſenſum de ſpirituali

paradiſo

paradiſo nec refellere nec laudare more ſuo ſolito quo duos paradiſos aſtruit eſſe, unum quidem terrenum localemque ſecundum proprietatem rerum ſenſibilium, alterum vero omnino ſpiritualem, ad cujus figuram terrenus ille atque ſenſibilis factus eſt. *D.* Qui ſic de ligno prohibito ſenſere, non mihi videntur à veritate recedere: veri ſiquidem ſimile eſt valdeque rectæ ratiocinationi congruum, ut arbitror, hominem vetito fructu veſci inchoantem, cognitione videlicet ſenſibilis materiæ per corporeos ſenſus abuti præſumentem, ex ligni vitæ dulcedine, hoc eſt ab internæ contemplationis in qua & ad quam conditus eſt, delitiis juſtiſſimo conditoris judicio expulſum fuiſſe exiſtimari. Nam ſi rationabili naturalique ordine ingrederetur, id eſt, ſi cauſa omnium rerum Theoriæ primum quidem, deinde rationum ſecundum quas & in quibus omnia facta ſunt, perfecta intentione frueretur; neque intelligibili eſca ligni vitæ, in æterno videlicet divinæ ſapientiæ contuitu, recluderetur, neque ab eſu illiciti pomi, cognitione ſcilicet viſibilis materiæ congruo maturoque tempore perfectæ ſuæ ſapientiæ qua Deum & conſequenter creaturam abſque ullo errore ulliſque carnalis concupiſcentiæ delectationibus cognoſceret, prohiberetur. Impoſſibile quippe eſt cognitionem creaturæ impediri rationabili animæ, in qua perfecta contemplatio creatoris incipit lucere. Ubi vero ſpeculatio naturæ conditæ conditoris cognitionem præcedit, quum phantaſiis & illecebris rerum ſenſibilium carere non poteſt, nunquam error deerit niſi in his qui divini radii ſplendore ſuperfuſi, rectæ contemplationis ſemitas carpunt, ſeipſos & Deum ſuum quærentes. Non ergo creatura mala eſt, neque cognitio ejus, ſed perverſus rationabilis animæ motus quo conditoris ſpeculationem deſerit, & ſeipſam libidinoſo illicitoque appetitu in amorem ſenſibilis materiæ mortiferiſque greſſibus flectit, unde niſi prius divina gratia liberata, redire non poterit. Humana ſiquidem natura, ut ait ſanctus Auguſtinus, idonea fuit per liberum arbitrium vulnerare ſe, jam vero vulnerata & ſauciata, idonea non eſt per liberum arbitrium ſanare ſe. Sed ad ea quæ reſtant, ratiocinationis iter eſt carpendum.

XXIII. *M.* Quid reſtat? non de paradiſo ſatis eſt dictum. Nam de remotione criminis qua objurgatur divina voce Adam, culpam removit in mulierem; & ut attenuaret mulieris cauſam, removit culpam in eum qui ſibi mulierem dedit, deque ipſius mulieris remotione qua cauſam prævaricationis in ſerpentem refert, quum ab expoſitoribus ſacræ ſcripturæ ſatis eſt diſcuſſum, non neceſſarium arbitror dicere. *D.* Neceſſarium quidem valdeque utile. Poteſt enim fieri, ut fortaſſis quis exiſtimet remotiones ipſas, quibus & vir in mulierem ſibi à Deo datam ac per hoc in mulieris datorem, mulier autem in ſerpentem occaſionem peccati removit, ratas juſtaſque apologias fuiſſe ultioneque indignas, niſi vera ratione convincantur, ac mox injuſtæ & reprehenſibiles refellantur, meritoque ad cumulum juſtiſſimæ pœnæ delicti pertinere judicentur. *M.* Ponamus itaque ipſius ſcripturæ verba. *Dixit*, inquit, *Adam, mulier quam dediſti ſociam mihi, dedit mihi de ligno, & comedi.* Dic quæſo Adam, quis tibi mulierem dedit? Dominus inquis qui eam formavit. Quæro à te cur Deus eam formavit tibique dedit? cur te dormiente, hoc eſt mentis contuitum à contemplatione veritatis in amorem carnalis conjugii convertente, coſtam de latere tuo traxit, de qua mulierem fecit quam tibi peccanti ſeque deſerenti dedit? cur non eodem modo quo te fecit, mulierem quam tibi daret, fecerit? Tu ipſe de terreno limo merito qui cœleſtia deſerens terrena elegiſti, factus es: mulier tua ex latere tuo ſumta eſt congruenter, quia cauſa prævaricationis tuæ ex teipſo orta eſt Reſpondebis, credo hæc omnia: Deus fecit quia voluit; & ideo ſic fecit, quia ſic faciendum prævidit, qui omnia quæcunque voluit, fecit. Sed adhuc à te quæro, quare ſic voluit mulierem tibi facere? Quis inquies divinæ voluntatis cauſas poteſt inveſtigare? Quis enim cognovit ſenſum Domini? Ignoras igitur qua ratione Deus fecit mulierem, quam tibi dedit? Ignoro, inquis, ſi non in adjutorium propagationis & multiplicationis humanæ naturæ, quæ in me primitus facta eſt, & ex me auſpicium procreationis accepit. Hic tibi occurro, veraque ratione talem intentionem repello. Non enim humana natura ignominioſæ generationis ex maſculo & fœmina in ſimilitudine irrationabilium animalium indigeret, ſi ſuperbiendo ſuæque ſimplicitatis in qua ad imaginem Dei condita eſt, pulcritudinem ſpernendo, modum angelicæ multiplicationis qui omnino, ut ſæpe jam dictum eſt, ſexuum copula caret, non deſereret. Quære itaque aliam rationem, qua poſſis aſſerere, cur tibi mulier data eſt: iſta ſiquidem quam poſuiſti, falſa eſt. Imago enim Dei ad quam homo factus eſt, omni ſexu libera eſt & abſoluta. Aliam dicis ignoro præter eam quam introduxi,

duxi, & à te infirmatam video. Miror cur te dicis ignorare ea quæ propter tuam inobedientiam atque ſuperbiam facta ſunt. Ego autem qui in te peccavi & peccando mortuus ſum, non ignoro. Clamat enim in me inconcuſſa & apertiſſima ratio, quod etiam approbat multorum patrum auctoritas. Quod ſi humana natura in ipſa ſimpliciſſima ſinceriſſimaque Divinæ imaginis beatitudine permaneret, nulli ſexui ſuccumberet, nullam contumelioſam propagationem ſicut animantia ſubiret. Quum vero in dignitate illa in qua edita eſt, perſeverare noluit, ſed ignobiliter inter cætera animalia multiplicari elegit: idem ipſe conditor quicquid facturus eſſet homo perverſo motu liberæ voluntatis perditus, prævidit, & duplicem ſexum per quem propagaretur beſtiarum inſtar, ſuperaddidit. Quid ergo removes in mulierem prævaricationis tuæ occaſionem, cum in teipſo ſuperbiente Deumque tuum ſpernente, ac per hoc deſerente, faciendæ mulieris cauſa præceſſerit. Quod etiam divina ironia aptiſſime declarat, quæ dicit: *Non eſt bonum hominem eſſe ſolum, faciamus ei adjutorium ſimile.* Ac ſi aperte diceret, non videtur homini quem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram fecimus, bonum eſſe ſolum, hoc eſt ſimplicem atque perfectum, univerſaliterque ſine diviſione naturæ in ſexus ad ſimilitudinem angelicæ naturæ abſolutum permanere; ſed pronum proclivemque ad terrenos coitus pariter cum beſtiis ruere, ac ſi unitatem naturæ per carnalem generationem ſexusque corporeos ſeminaliter multiplicare, cœleſtium numerorum multiplicationis dignitate contemta: faciamus ergo ei adjutorium ſimile, quo id quod appetit, peragere poſſit, fœminam videlicet quæ ſimiliter ut maſculus, fragilis ac lubrica terrenas appetat concupiſcentias. Et hoc eſt quod per anticipationem ſcriptura profert dicens: *maſculum & fœminam fecit eos*, vaſa videlicet procreandæ carnalis prolis, ſpreta dignitate divinæ imaginis ſpiritualiſque numeroſitatis. Cur itaque prævaricationis tuæ cauſam quæ in teipſum refunditur, in mulierem quam tibi creator tuus dedit, vel certe in ipſum creatorem removere conaris? talis itaque remotio criminis nil defenſionis contulit, cumulum vero damnationis exaggeravit. Sed fortaſſis quis dicat: quod conjugium proliſque procreationem reprehendimus, dum diviſionem naturæ humanæ in maſculum & fœminam quorum copula & conjugium & filiorum propagatio naturæque augmentatio perficitur, merito peccati fuiſſe affirmamus. Cui reſpondebimus: conjugia non reprehendimus, ſi legitima ſint, proliſque procreandæ, non libidinis perpetrandæ appetitu copulata, utriuſque ſexus fide caſtaque pudicitia ſervatis: imo etiam laudamus, quia & à Deo conceſſa ſunt & juſſa; *creſcite* enim, inquit, *& multiplicamini, & implete terram*: uterque quoque ſexus ſine quo carnale connubium fieri non poteſt, quod à Deo factus ſit, nullus catholicorum ambigit. Ait enim ſcriptura: *maſculum & fœminam fecit eos.* Item alibi: *quod Deus conjunxit, homo ne ſeparet.* Carnalia vero conjugia, etſi legitima ſint & in religioſis hominibus conjuncta; libidinoſo tamen illicitoque motu carnalis pruritus carere non poſſe incunctanter affirmamus. Non enim aliunde naſcentes in carne parvuli, niſi inde æternæ mortis reatum attrahunt, quos ſecum Catholicæ Eccleſiæ baptiſma ab ipſo reatu liberat. Aſſerimus quoque copulas illas carnales quibus humana localiter & temporaliter natura propagatur, non neceſſarias fore, ſi homo ſuæ naturæ multiplicationem ad ſimilitudinem pecorum fieri, cœleſtium numeroſitate deſerta, non eligeret. Sicut ait David: *Homo cum in honore eſſet, non intellexit: comparatus eſt jumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.* Sed redeamus ad reſponſum mulieris, culpæ ſuæ occaſionem in ſerpentem removentis. *Dixit Dominus Deus ad mulierem: quare hoc feciſti? quæ reſpondit, ſerpens decipit me, & comedi.* Et tu mulier, quare removes crimen tuum in ſerpentem, cum tuipſa ſis culpæ tuæ creatrix? ſerpens ipſe in quem culpam refundis, in te ipſa repit: ſerpens tuus tua carnalis concupiſcentia eſt atque delectatio, quæ ex irrationabilis animæ motu in ſenſu corporeo gignitur. Fruſtra igitur mulier, ſenſus videlicet carnalis, culpam ſuam in ſerpentem, hoc eſt in delectationem irrationabilem cujus ipſa auctor eſt, removet. Non enim materialium rerum illicita delectatio ortum duxit ex natura, ſed ex peccatricis animæ imperfectis irrationabilibuſque motibus per corporeos ſenſus in amorem ſenſibilium rerum mortifero appetitu irrumpentis; neque antiquus hoſtis ad virum animæ, animum dico ad imaginem Dei factum, acceſſum haberet, ni prius per inſitam corporeo ſenſui qui eſt veluti quædam mulier, animi delectationem, quaſi per quendam colubrum ipſum corporeum ſenſum ſeduceret: quemadmodum neque animus in rerum materialium pernicioſa delectatione & perfruitione corporeo ſenſui conſentiret, ſi prius in ipſo ſuperba

perba

perba præſumtio non præcederet. Superbia itaque animi carnaliſque ſenſus illicita delectatio ſibi invicem copulatæ, naturam humanam mortis damnationi tradiderunt: de qua ſola Chriſti humilitas & ſpiritualium rerum in animabus fidelium delectatio eandem revocatliberatque naturam. Non habes itaque, mulier, in quid vel in quem culpam tuam removeas, niſi in te ipſam, dum illicitæ delectationis tuæ in quam culpam tuam removere conaris, convinceris auctor eſſe. Ubi pulcre divinorum verborum textum animadvertere debemus: ea ſiquidem quæ ſimul facta ſunt abſque temporalium morularum interſtitiis, propter noſtram tarditatem carnaleſque ſenſus quibus originali peccato corrupta locis & temporibus ſuccumbimus, ordine quodam mirabili myſticorum ſenſuum pleniſſimo, veluti locis temporibuſque peracta contexuit. Primo itaque interrogatus vir, hoc eſt animus; nec immerito, dum omni paradiſo humanæ naturæ præſit, eumque cuſtodire ne in eo præceptum divinum violaretur, debuit. Ac ſic interrogatur: Adam qui priuſquam peccaſſes, ultra omnia loca & tempora conſtitutus fueris, reſponde nunc prævaricator, ubi es? Eras in cœlo, ſicut angelica creatura beatus, nunc in terris es, ſicut bruta animalia ſuperbus. Sermo convertitur ad mulierem, & ab ea quæritur, cur ſic feceris? Ubi notandum, quod non confeſtim viro & mulieri ſententia inquirentis judicis profertur, ſed veluti ſpatium improbæ excuſationis corrigendæ conceditur, locuſque indulgentiæ præparatur. Poſtremo vero dum ad ſerpentem pervenitur, non ille interrogatur, nec ei ſpatium remotionis culpæ præbetur, quia non potuit, quum primordialis cauſa totius malitiæ fuit; ſed continuo ſententiam juſti judicis ſuſtinuit. Ait enim Deus ad ſerpentem: *quia feciſti hoc, maledictus es inter omnia animantia, & beſtias terræ.* Animadverte, quod neque viro neque mulieri, ſed ſolo ſerpenti maledicitur. Non enim Deus maledicit ea quæ fecit, ſed benedicit; Animus autem & ſenſus creatura Dei ſunt, carnalis vero delectatio extra divinam conditionem, irrationabilibus humanæ animæ paſſionibus orta eſt; ideoque divinæ ſententiæ ſeveritati ſuccumbit, quia extra naturam à Deo facta reperitur. Quid enim aliud eſt divina maledictio, niſi eorum qui extra naturam ſunt eamque contaminant, juſtiſſima & irrevocabilis damnatio? Quæ ſint autem animantia illa & beſtiæ terræ, inter quæ carnalis delectatio per quam diabolus ſeducit animam, & in qua veluti principali ſede habitat, pulcherrime & copioſiſſime ſanctus Ambroſius in libro de Paradiſo expoſuit; ſunt enim omnes irrationabiles paſſiones rationabilis noſtræ naturæ, quam *terræ* vocabulo divina commemorat ſcriptura. Et ne mireris, quod mixtim ac veluti indiſcrete, & carnalis delectatio & aſtutia diabolica in figura ſerpentis ſignificatur; aliquando enim ipſum Diabolum abſolute coluber ille conformat, aliquando libidinoſum deceptæ ab eo carnalis animæ, hoc eſt carnaliter viventis appetitum, aliquando confuſe & indiſtincte utrumque & alterum in altero concatenatum inſinuat. Nec immerito; alterum enim ſine altero ſeparabiliter eſſe non poteſt. Ubicunque enim fuerit libidinoſus animæ contuitus, ibi abſque mora aderit immundi ſpiritus acceſſus; ubicunque autem adſit diabolicæ aſtutiæ introitus, ibi non deerit univerſalis malitiæ pruritus. In quocunque autem corporeo ſenſu qui in figura mulieris ponitur, hæc duo convenerint neceſſario, illicitus eſus, illicitæ eſcæ, hoc eſt materialium rerum pulcritudinis ſequetur abuſio; quæ mortem animæ infert, cujus mortis mors corporis umbra eſt. De maledictione autem qua ſerpens damnatus eſt, deque ſententiis quæ in mulierem inque virum ſuum Adamum perlatæ ſunt, in quibus plus miſericordiæ intelligitur quam vindictæ, ſuperfluum videtur nihil nunc dicere. Quod enim à ſanctis patribus ſatis eſt explanatum, explanare fortaſſis videbitur non neceſſarium: & quod in illorum ſcriptis pleniſſime planiſſimeque invenitur, cur à nobis forte quis dicet quaſi melius explanatis repetatur? quod abſit à nobis exiſtimari, cum eorum veſtigia vix valeamus conſequi. *D.* Non neceſſarium plane videretur, ſi hoc ſolum non obſtaret. Mirum namque videbitur & rationi textuique diſputationis inconveniens, cur cum pene omnia quæ de natura paradiſi ſpiritualis, deque his quæ in eo facta fuiſſe ſcriptura commemorat, dicenda videbantur, quamvis curſim breviterque ſanctorum patrum ſententias ſequens tetigeris, hunc ſolum locum omnino intactum ac tranſitorie prætermiſſum ſilentio veneraris; ac per hoc non omnino oportet te talia prætervolare, ſed plane & compendioſe percurrere.

XXIV. *M.* Audiamus ergo divinæ indignationis in colubrum examen. *Super pectus tuum,* inquit, *gradieris, & terras comedes cunctis diebus vitæ tuæ.* Serpentem in hoc loco in figura & diabolicæ aſtutiæ & carnalis delectationis, & ambarum in ſe invicem indiſcrete

diſcrete & inſeparabiliter perplexarum, divinam ſcripturam poſuiſſe diximus. *D.* Pulcre, & luculenter, & à veritate non alienum. *M.* Hujus ſerpentis pectus eſt prudentia carnis, in qua diabolicæ fraudis calliditas dominatur; inanis quoque & falſiloqua ſapientia quæ animum non ædificat, ſed inflat, pectus ejus eſt. Carnalis itaque prudentia & inanis fallaxque ſophia pectus ſerpentis eſt, quas Deus deſtruit. *Perdam,* inquit, *ſapientiam ſapientum, & prudentiam prudentum reprobabo.* Sed ſi quæris, qualis differentia ſit inter carnis prudentiam & inanem philoſophiam, hanc definitionis accipe formulam. Prudentia carnis eſt falſa virtus quæ vitia virtutum coloribus tingit, quæ malitiam bonitati ſimilatorie conformat, quæ turpitudinem honeſtatis habitu exornat; ipſas vero ſimplices veraſque virtutes diſſimulat, ac mentis obtutibus ne illarum ſinceram faciem poſſit agnoſcere, ſubtrahendo occultat: ac ſic carnales ſenſus decipit, animaſque deludit, fallacibus phantaſiis falſarum virtutum obruit, mortiſque æternæ tenebris opprimit. Inanis vero inutiliſque ſapientia eſt cujus exemplum maxime in Judæis perfidis viget, quæ literam divinæ hiſtoriæ ſolummodo ſequitur, ſpiritum vero, hoc eſt myſticum intellectum odit, ſpernit, negligit, ignorat: quæ de natura rerum falſas inaneſque fabulas abſque ulla veriſimilitudine ad illudendas carnales animas machinatur, naturalium rationum ſecundum quas univerſa creatura facta eſt, veritate contemta, inuſitatorum verborum pompoſum grandiloquumque leporem ventilans, ſeu fallacium propoſitionum ſyllogiſmorumque contortis crinibus veritatis formam qua incautos decipiat, ſimulans. His itaque duabus pectus ſerpentis, hoc eſt diabolica aſtutia carnaliumque delectationum illecebra componitur: ſuper quod pectus dico, ſerpens ille graditur, hoc eſt exaltatur, & de quo glorificatur totum hominem ſupplantans. Et hoc ex verbis propheticis datur intelligi; non enim ſimpliciter dixit ſuper pectus tuum repes vel ſerpes, ſed figurate ſuper pectus tuum gradieris. Non enim proprie prædicatur de ſerpente animal greſſibile, ſed reptile. Omne autem animal quod repit, à terra non erigitur, ſed per terram trahitur; omne vero quod graditur priuſquam gradiatur, de terra erigitur. Ergo *ſuper pectus tuum gradieris,* hoc eſt ſuper aſtutiam & calliditatem tuam quæ ſapientia carnalique prudentia compoſita eſt, qua hominem deceptum fefelliſti, inque tuam poteſtatem redegiſti, peccatorumque funiculis alligaſti, inque æternæ mortis voraginem merſiſti, in ſuperbiam erigeris, & ad incrementa vitiorum inque tuæ damnationis cumulum, in cordibus infidelium tuæ malitiæ profectibus elatus & cenedoxus deambulabis. *Et terram comedes,* hoc eſt terrena appetentium terrenis cogitationibus, carnalibuſque deſideriis, mortiferiſque actionibus veſceris. *Cunctis diebus vitæ tuæ,* hoc eſt quanto tempore in humana natura regnum tuum, veluti quædam falſa lux, arriſerit & prævaluerit: non enim aliter in imaginem Dei regnabis & vinces; ſed aut ſpecialiter in Chriſto redemtore de poteſtate tua liberabitur adhuc in hac vita detenta, aut generaliter in fine mundi quando noviſſima inimica mors per eundem Chriſtum dei verbum deſtruetur, & univerſaliter humana natura in priſtinum ſtatum reſtituetur. *Inimicitias ponam inter te & mulierem, & ſemen tuum & ſemen illius.* Mulier eſt ſenſus corporeus naturaliter humanæ naturæ inſitus, per quam in his videlicet qui perfecti ſunt, viſibilis creaturæ pulcritudo ad laudem creatoris refertur. Inter quam mulierem dico & ſerpentem, hoc eſt libidinoſam delectationem materialis pulcritudinis diabolicamque calliditatem in ea poſſidentem, magna inimicitia à Deo conſtituta eſt: mulier quippe, hoc eſt perfectus perfectorum ſenſus odit materialium rerum carnalem appetitum; ſerpens vero ſpiritualium divinarumqne virtutum inimicum habet deſiderium. *Et ſemen illius.* Semen mulieris eſt rerum viſibilium perfecta naturaliſque ac multiplex cognitio, omni errore ſublato. Ad hoc enim in homine corporeus ſenſus conſtitutus eſt, ut ſenſibilium & intelligibilium per medietatem phantaſiarum internuntius fieret; ſemen vero ſerpentis innumerabilium delictorum mortiferum incrementum eſſe, nemo recte philoſophantium ignorat. *Ipſa conteret caput tuum.* Caput hujus ſerpentis, hoc eſt initium duabus veluti partibus conflatur; omnis enim malitia ex motu irrationabili rationabilis naturæ & ex invidioſa diaboli aſtutia ortum origenemque ſumſit, quod caput in ſenſu perfectorum fidelium conteritur. Non enim eos diabolica fallit aſtutia, neque primæ ſuggeſtioni latenter ſubrepenti præſtant introitum, ſeu irrationabili motui accommodant acceſſum. Caput illud dum unum putatur, in infinitum numerum dividitur, quia univerſalis malitia in tantum multiplex eſt, ut nulla pars ipſius ſit ex qua venenoſa vitiorum germina non creſcant; quæ omnia mulier illa de qua

Solomon

Salomon ait, *mulierem fortem quis inveniet?* virtus videlicet & ſapientia in ſenſibus fidelium perfectorum comminuit: quam mulierem propheta Pſalmographus alloquitur, dicens: *tu confregiſti capita draconis; dediſti enim eſcam populis Æthiopum.* Populi Æthiopum ſunt multitudines gentium quæ in Chriſtum fortis præfatæ mulieris typo figuratum crediderint: de quibus Iſaias ait: *Populus qui ſedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* Æthiopes enim tenebroſi atque humiliati tranſlationis proprietate dicuntur. Quorum Theoria gentilium populis convenienter coaptatur, qui ante adventum veri luminis quod eſt dei verbum, tenebroſi erant, caligine videlicet ignorantiæ mortiſque æternæ denſiſſima nebula ſepti; ſed mox humiliati fidem accipientes, illuminati ſunt & ſpiritualibus epulis reficiuntur, quas de capitibus draconis contritis, hoc eſt totius malitiæ numeroſitatibus devictis divina præparat ſapientia. De hoc dracone idem Pſalmiſta loquitur: *draco iſte quem formaſti ad illudendum ei.* Draco iſte, inquit, diabolus profecto corpuſque illius univerſale, hoc eſt totius malitiæ plenitudo ipſe eſt quem formaſti, ut illudatur ei à ſanctis tuis, qui ipſius pernicioſis fallacibuſque inſidiis illudunt, dum artes malitiæ quibus bonitatis munimina machinatur deſtruere, patefactas exprodunt, malleiſque virtutum principia nequitiæ quæ ab eo pullulant, confringunt. Cujus ſententiæ congruit quod ait ſanctus Job: *hoc eſt initium figmenti Dei quod fecit, ut illudatur ab angelis ejus.* Cur autem draco iſte ſpiritualis cum omnibus membris ſuis quæ ejus malitiam ſequuntur, formatio Dei vel figmentum dicitur, duobus modis intelligi poteſt. Primum quidem, quia omnes apoſtatæ angeli omneſque homines eorum ſequaces, quantum naturaliter ſubſiſtunt, à Deo conditi ſunt, figmentum ejus non incongrue formatioque eſſe creduntur. Deinde quod talia ſymbolica verba in talibus divinæ ſcripturæ ſententiis non ſemper naturam dæmonum malorumque hominum in qua eos conditor omnium bonorum ſubſtituit, ſed ea quæ merito utriuſque creaturæ inobedientiæ ſuperaddita ſunt eſſentiæ in eis conditæ, ſignificant: ut ſunt corpora aerea dæmonum, terrena quoque mortaliaque hominum membra quæ incunctanter in pœnam peccati ſimplicitati naturæ à Deo conſtitutæ adjuncta eſſe credenda & intelligenda ſunt. Sed utrum natura dæmonum à corporibus ab iſto aere ſibi adjunctis liberabitur, ſicut humana natura ſui redemtoris gratia adjuta, reſurrectionis momento animalibus corruptibilibuſque corporibus abſolvetur, alius differendi locus eſt. Quod igitur Propheta ait: *draco iſte quem formaſti ad illudendum ei,* poſſumus ſic accipere: quia non videtur à veritate diſtare, ut in *draconis* ſignificatione mortiferam aſtutiam diaboli membrorumque ejus ſive in angelis, ſive in hominibus malis; *figmenti* vero ſeu *formationis* vocabulo, quia ſic diverſitas interpretum eccleſiæ uſibus ex Hebraico tranſtulit eloquio, aut naturam eorum ſecundum quam à Deo ſubſtituta ſunt priuſquam peccarent, aut ea quæ propter ſuperbiam ſuam eis ſuperaddita ſunt, intelligamus. Sed qualicunque modo accipiamus figmentum ſeu formationem, hoc eſt ſive de natura, ſive de naturæ ſuperadditis, ad illudendum ei à ſanctis hominibus ſanctiſque angelis diabolus cum ſuo toto corpore formatus eſt, non juxta quod naturaliter factus, ſed juxta quod ſuperbiendo ſuæque naturæ dignitatem deſerendo futurus. Illudetur enim à ſanctis angelis ejus. Remanentibus quippe illis bona voluntate, & conditoris gratia fixis in ea felicitate in qua creati ſunt, ille ſuperba ignorantia qua ſe caſurum non præſciverat; nam ſi præſciret, fortaſſis ſibi prævideret ne caderet, deceptus invidiæque livore inflatus, in ſuam ſponte delapſus eſt miſeriam. Juſti vero homines creatoris ſui ac redemtoris pietate liberati & illuminati, illudunt ei, dum ipſum latenter forma boni coloratum, virtutumque ſimilitudine vitia mortiferumque malitiæ venenum ſuggerentem ſentientes, mox caput ejus conterunt, eſcamque ſpiritualem, divinam videlicet prudentiam quæ vitia à virtutibus ſecernit ne ſubdola verſutia eos fallere valeat, internæ diſcretionis dentibus comminuunt, verique boni ſinceris dapibus omni mixtura mali purgatis veſcuntur. Neque illorum mulieres, hoc eſt ſenſus materialium rerum pulcritudo decipit: per quam antiquus coluber libidinoſa delectatione mediante, mortifera vitiorum venena imprudentium animis diffundit. Conterit ergo mulier, hoc eſt ſenſus malitiam bonitate diſcerpens, fortioris mulieris, Dei verbi dico, virtutibus incitata, mota, adjuta, roborata, & ad perfectionem actionis & contemplationis perducta, caput ſerpentis & capita diabolicæ videlicet ſuggeſtionis illecebroſæque delectationis primordia, unde eis lætitia divinaque efficitur perfectio. Qualis enim major lætitia eſt ſpiritualiter in hac vita degentibus, quam ſerpentinas libidinoſaſque diaboli verſutias in ſeipſis primo convincere, ac deinde

ſimplicioribus ſe in actione & intelligentia fidelibus ne & ipſi eiſdem deceptoris inſidiis capiantur, propalare. *Et tu inſidiaberis calcaneo ejus.* Calcaneum mulieris quæ eſt αἴσθησις, rerum ſenſibilium phantaſiæ ſunt, hoc eſt imagines quæ de corporalibus numeris in quinque-partito ſenſu exprimuntur: ac per hoc calcaneu[illegible] partitum eſſe neceſſe eſt. Dividitur enim in quinque notiſſima ſent[illegible] ſum dico, auditum, olfactum, guſtum, tactumque. Quorum quæ[illegible] molem corpoream ſentientis extenduntur: ut viſus & auditus. [illegible] lunam, cæteraque ſidera longe ab eo loco quo corpuſculi mei mole[illegible] ſentio. Ubi enim ſunt, ibi ea ſentio in radiis oculorum meorum qu[illegible] ra interſtante, eriguntur, in quibus phantaſiæ prædictorum ſiderum [illegible] deſine igitur, quam longe præfata fœmina calcaneum ſuum in organum [illegible] dit. Similiter de his quæ proprie tibi in mediis ſpatiis videntur, inte[illegible] alio modo de audiendi officio naturalis organi conſideratio edocet. Auditus ſiquidem extra corporis ſpatia foras erumpit, ut ſonorum ſeu vocum formulas in ſeipſo expreſſas recipiat, ſive longe, ſive prope jactu aeris effectas. Quidam vero intra terminos corporis continentur, ut eſt olfactus & guſtus: ut multis de natura ſenſuum diſputationibus videtur. Non deſunt tamen qui ſenſum olfaciendi foras autumant proſilire, quorum opinionem non poſſumus ſpernere, longiuſcule enim à corporibus noſtris bene ſeu aliter olentia ſentimus. De tactu autem nemo Phyſicorum dubitat, quod & intra corpus & extra ſuum peragat officium. Solus enim & ſine aliis ſenſibus vim ſuam exercet. Nullus vero aliorum quatuor abſque illius cooperatione miniſterium ſuum valet adimplere. Nam & viſus non poteſt videre niſi tetigerit quod videt; nec auditus audire niſi tetigerit quod audit; nec olfactus olfacere ſi non tetigerit quod olet; neque guſtus guſtare ſi non tetigerit quod guſtat. Animadverte itaque quinque-partitum ſenſum ſenſibilium rerum phantaſiis formatum, cui ſerpens callidus inſidiatur. Inſidiatur enim ſenſui videndi, dum pulcritudinem formarum colorumque incautis animabus pernicioſe ſuadet concupiſcere. Eadem ratione de harmonia vocum, de ſuavitate odorum, de ſaporum eorumque quæ tactus attingit delectationibus intelligendum arbitror: quæ omnia dum improvide, hoc eſt carnali cupiditate concupita per corporeum ſenſum ab animo percipiuntur, mortiferum divinorum mandatorum tranſgreſſionis efficiunt venenum, omniumque delictorum ſemina nutriunt. Et hoc eſt quod ſuperius inſinuat ſcriptura ubi ait: *Vidit igitur mulier quod bonum eſſet lignum ad veſcendum, & pulcrum oculis aſpectuque delectabile, & tulit de fructu illi & comedit, deditque viro ſuo.* Mulierem videlicet figurate exteriorem ſenſum appellans, rerum ſenſibilium phantaſiis delectatum atque deceptum: viri autem appellatione animum ſignificans qui ſenſui corporeo illicite conſentiens, corrumpitur, hoc eſt contemplatione intimæ veritatis ſegregatur.

XXV. *Mulieri quoque dixit, multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos; in labore paries filios.* Ubi aperte datur intelligi, quod ſi homo non peccaret, non ſolum interiori intellectu, verum etiam exteriori ſenſu naturas rerum & rationes ſumma facilitate, omni ratiocinationis neceſſitate abſolutus, puriſſime contemplaretur. Poſtquam vero peccavit, per organa exterioris ſenſus non niſi ſolas ſenſibilium ſuperficies, & quantitates, & qualitates, ſitus quoque, & habitudines, cæteraque quæ corporeo ſenſui ſuccumbunt, animus percipit: & hæc omnia non per ſeipſum, ſed per eorum phantaſias attingit, quas ſecum tractans ſuum judicium ſæpiſſime fallit: ac per hoc non ſine multiplicibus ſtudiorum laboribus quos ærumnas mulieris ſcriptura nominat, ad multiplices conceptus, id eſt ad inchoationes intelligibilium rerum intelligentiæ, atque filios, hoc eſt rectas rationes de natura rerum procreandos per eundem ſenſum poteſt pervenire. Propterea autem ærumnas, & conceptus, filioſque exteriori ſenſui divina deputat auctoritas, quum omne ſtudium ſapientiæ omniſque mentis conceptio puraque veritatis cognitio à ſenſibus corporis auſpicium ſumunt, ab inferioribus ad ſuperiora & ab exterioribus ad interiora ratione gradatim aſcendente. *Et ſub viri poteſtate eris & ipſe dominabitur tui.* In hoc loco naturalis ordinis humanæ naturæ reſtitutio divina voce promittitur & in antiquum ſtatum conditionis reverſio. Ordo ſiquidem naturalis eſſet ſi animus ſui creatoris poteſtati ſubditus atque obediens adhæreret: deinde ſenſum poteſtatem nutumque animi libenter ſequeretur, corpus autem ſenſui ſuccumberet. Sic namque pax & harmonia ipſius creaturæ, & in ſeipſa & cum creatore ſuo fieret. Jam vero poſt tranſgreſſionem divini mandati talis ordo ad quem conſer-

conſervandum creatus eſt homo, taliſque pax & unitas creatoris & creaturæ perturbatur: homo ſiquidem ſponte ſua, nulla occaſione cogente, rerum ſenſibilium amore corruptus, Deum ſuum deſeruit; cui adhærere ſolum bonum eſt humanæ naturæ & non aliud. Ideoque Deus ſuperbiam humanæ naturæ ſubſternere volens, propriis ſuis irrationabilibus libitiſque motibus hominem permiſit abuti, ut in ſeipſo probaret quid ſui conditoris gratia meritumque obedientiæ & quid irrationabilibus motibus ſuperbaque mandati tranſgreſſio ſibi conferret. Ac per hoc veluti divortium quoddam maris & fœminæ ſubſequutum eſt inter animum & ſenſum; non enim obtemperat ſenſus corporeus juſſionibus animi juxta leges naturæ. Quod divortium Apoſtolus aperte pulcreque expreſſit, dicens: *Mente ſervio legi Dei, carne autem legi peccati*: carnem videlicet carnalem ſenſum appellans, qui rationabilibus animi motibus etiam in his qui perfecti ſunt, inobediens reſiſtit. Et alibi: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati.* Animadverte diſſidium legis mentis & legis carnalis ſenſus, quæ dominatur in membris carnaliter viventium, repugnat mentibus ſpiritualium in mortalibus membris ad exercitationem virtutis: ideoque lex peccati i. e. carnalis ſenſus ab Apoſtolo nominatus eſt. Sed hoc diſſidium divortiumque animi & ſenſus quando reſtaurabitur natura & ad naturalem ordinem revocabitur, in pace ſpiritualis naturaliſque conjugium vertetur, quando corpus ſenſui, ſenſus animo, animus Deo ſubditus & obediens erit. Hoc etiam apertius datur nobis intelligi, ſi Septuaginta editionem intendamus. *Et ad virum tuum converſio tua, & ipſe tui dominabitur.* Quibus verbis apertiſſime intelligitur reditus humanæ naturæ in priſtinum ordinem.

XXVI. Quod autem viro dictum eſt, *maledicta terra in opere tuo*, & cætera quæ ſub forma maledictionis videntur eſſe ſcripta, non facile patent qualis ſit illa terra cui merito prævaricationis animi qui eſt vir humanæ naturæ maledicitur, & qualis ſit illa maledictio. Utrum indignationis ſeveritas ſit, an quædam myſtica objurgatio: & cur non ipſe animus qui vocem mulieris audiens vetitumque fructum comedens peccavit, maledictum ſuſtinuit: & in quibus laboribus comedit maledictam terram: & qui ſunt dies vitæ animi: qualeſque ſpinas & tribulos germinet terra, quaſque herbas ejus comedit: quis ſudor, quis vultus, qualis reditus animi in terram de qua ſumtus eſt; quis pulvis. Hæc omnia ſi ſecundum hiſtoriam, hoc eſt ſecundum rerum ſenſibilium quæ in hac & de hac terra hominibus habitabili fiunt, accipiantur, ſicut multis auctoribus placuit, aut nullam aut leviſſimam quæſtionem gignunt; ſin vero in ipſa humana natura ſicut & cætera quæ de ipſo prædicta ſunt, intelligenda, non parva indigent indagatione. Quod autem & ſecundum rerum factarum proprietatem accipiuntur, & tamen propheticam flagitant intentionem ſanctus Auguſtinus in undecimo Hexaemeri ſui teſtatur his verbis: “Quia audiſti vocem mulieris tuæ, & ediſti de ligno de quo “præceperam tibi de eo ſolo non edere, maledicta terra in operibus tuis. In triſtitiis “edes illam omnes dies vitæ tuæ: ſpinas & tribulos edet tibi. Et edes fœnum agri, in “ſudore faciei tuæ edes panem tuum, donec convertaris in terram ex qua ſumtus es: “quia terra es & in terram ibis. Hos inquit eſſe in terra labores humani generis, quis “ignorat? Et quia non eſſent, ſi felicitas quæ in paradiſo fuerat teneretur, non eſt u- “tique dubitandum, ac per hoc etiam proprie verba hæc primitus accipere non pi- “geat, ſervanda tamen eſt & expectanda ſignificatio prophetice quam maxime hic in- “tuetur Dei loquentis intentio. Videſne quomodo jubet hunc locum ſacræ ſcripturæ & proprie & figurate accipi? Sed quid vult illa figura prophetica, in præfato ſuo libro, non explanat. Sed ſi explanaret, fortaſſis nobis ſufficeret, nec aliam expoſitionem quæreremus. Non autem explanat. Quæramus igitur breviter, Deo duce, quid ſibi volunt talia divini eloquii verba. *D.* Quæramus; non enim intacta prætermittenda ſunt. *M.* Sufficiat, ut arbitror, de talibus reſponſionem beati Maximi Monachi ponere. Sed ut apertius ipſa reſponſio patefiat, ejuſdem ſciſcitatio proponenda eſt. *D.* Aliter fieri non oportet. *M.* Proponit itaque in quinto ſcholiarum capitulo hoc pacto: “Quæ ſit maledicta terra in operibus Adami ſecundum anagogen,& quid in tri- “ſtitiis eam comedere, & quid poſt germinationem ſpinarum tribulorumque herbam “comedere, & poſtremo quid in ſudore vultus ſui panem comedere? Et quidem nun- “quam viſus eſt homo terram comedens neque herbam: neque panem manducantes jux- “ta judicium hiſtoriæ in ſudore vultus comedunt. Reſponſio ipſa terra maledicta in “operibus Adami caro eſt Adami, ſemper facta per opera Adami. Dico autem paſſiones

 “cognoſ-

“ cognoſcentis animi maledicta virtutum veluti divinorum operum in fructuoſitate
“ quam cum anxietate multa triſtitiaque comedit, brevi ſecundum ipſam voluptate
“ perfruens. Quæ caro pro ipſa corruptibili perfruentia germinat ei cogitationes &
“ curas, veluti ſpinas, magnaſque tentationes atque periclitationes, velut [illegible]
“ contra rationem furorem & concupiſcentiam alnguide eum undique co[illegible]
“ ut vix poſſit ejus, carnis videlicet, ſanitatem incolumitatemque, veluti fe[illegible]
“ dum, adquirere atque manducare, hoc eſt conſequi : & tunc poſt multam [illegible]
“ revolutionem in ſudore vultus, hoc eſt in ipſa ſecundum ſenſum humilita[illegible]
“ re operoſæ conſiderationis ſenſibilium velut panem ad conſtitutionem h[illegible]
“ ſentis vitæ occaſionem, ſive per artem, ſive per aliam quandam huic vitæ [illegible]
“ machinationem. An magis terra eſt Adami cor maledictum, per prævaric[illegible]ac-
“ cipiens cœleſtium bonorum ablationem. Quam terram per practicam philoſophiam
“ permultas comedit tribulationes, purgatam per conſcientiam maledictione operum
“ turpitudinis, & iterum germinans in eo inſtar ſpinarum, cogitationes circa corporum
“ generationem, ac veluti tribulos, circa incorporalium providentiam judiciumque,
“ ſcatentes opiniones, rationes purgatas, phyſicam, veluti fœnum, carpit ſpiritualiter
“ theoriam. Et ſic quaſi in ſudore vultus ſcibili intelligentiæ ſecundum ſcientiam vul-
“ tu incorruptibilem theologiæ comedit panem, ſolum vere vitalem & comedentium
“ ſe conſervantem ad incorruptibilitatem generationem. Terra itaque eſt bene comeſa
“ ipſa per actionem cordis purgatio, fœnum vero ipſa ſecundum Theologiam myſterio-
“ rum doctrina. Hactenus Maximus.

Arbitror autem dies vitæ animi quibus terram cordis ſui purgando laborat, non hos ſolummodo quibus præſentis vitæ tempora volvuntur corpuſque ab anima vegetatur, verum etiam & illud ſpatium temporale quo animæ regimen corporis deſerentes in alia vita donec corpora ſua recipiant morantur, ſignificare. Nam & in hac vita, qua ſimul corpus & anima degunt, & in altera poſt mortem corporis, hoc eſt ſolutionem ejus reditumque in quatuor mundi elementa, ex quibus eſt collectum atque compoſitum, uſque ad finem mundi, corporumque reſurrectionem, diemque judicii purgari animas poſſe credimus. Hi ſunt igitur dies quibus animus terram cordis ſui comedit, hoc eſt actione purgationis utitur. Nam poſt finem rerum ſenſibilium nullum purgationis actum legimus fore poſt reditum naturæ in priſtinam puritatem. Et fortaſſis hoc ſignificat quod dictum eſt: *donec convertaris in terram de qua ſumtus es*: ac ſi aperte diceret, tanto tempore in purgationis tuæ per actionem & ſcientiam laboribus ſudabit vultus tuus, hoc eſt rationabilis inquiſitio veritatis, donec convertaris in terram de qua ſumtus es, hoc eſt in ſoliditatem incommutabilem primordialium cauſarum ex quibus originem ducis; non enim ulterius ſudabis, dum illuc perveneris. Quod autem nomine terræ felicitas æternæ vitæ ſtabilitaſque primordialium cauſarum ex quibus omnia quæ ſunt oriuntur, ſignificetur; multis divinæ ſcripturæ locis aperte innuitur. Verbi gratia. Abrahamo dictum eſt: *egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui: & veni in terram quam monſtravero tibi.* Et poſt aliquanta. *Profectus inde Abraham in terram auſtralem, & habitavit inter Cades & Aſſur,* hoc eſt inter ſanctificationem & æquanimitatem; inter quas in æterna requie omnis ſanctorum felicitas conſtituta eſt. Sanctificati enim, hoc eſt omni contagione corporis & animæ purgati, æquanimiter juxta leges naturæ victuri ſunt. Et ſi quis aliam Aſſur interpretationem quæ eſt Meſopotamia conſideraverit, pulcherrimam præſentique negotio convenientiſſimam theoriæ occaſionem inveniet; Meſopotamia quippe media inter flumina & eſt & dicitur. Nunquid autem credibile eſt habitationem ſanctarum animarum totiuſque humanæ naturæ reſtauratæ alibi futuram, niſi inter media ſpiritualium virtutum flumina, ex fonte omnium bonorum manantia? Et quid aliud præter id ipſum per repromiſſionis terram ad quam Dei populus ductus eſt, Ægyptiaca captivitate ſervituteque liberatus, myſtice ſignificabatur? Hæc eſt terra viventium in qua ſancti duplicia poſſidebit, hoc eſt corporis & animæ felicitatem. De hac etiam Dominus ipſe ait: *beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram.* Quod autem ſequitur, *quia terra es & in terram ibis,* vel ſicut in alia interpretatione continetur, *quia pulvus es & in pulverem reverteris,* poteſt ſic intelligi: ut quum natura animi quæ ad imaginem & ſimilitudinem Dei facta eſt, ex fertili terra primitivarum cauſarum ſumſit exordium, in eam igitur credamus neceſſario rédituram. Si autem quæritur cur præfata terra in alia interpretatione pulveris nomine ſignificatur, non alia ratio reddenda eſt, niſi quia ſicut ex pulvere iſtius terræ ſenſibilis omnia quæ de ea naſcuntur,

naſcendi

naſcendi cauſam accipiunt: ita omnium rerum viſibilium & inviſibilium multiplex numeroſitas ex primordialium cauſarum fertilitate procreatur, inque eandem finito mundo regredietur. Hæc autem dicimus non ſimplicitate illorum qui hunc locum divinæ ſcripturæ ſecundum hiſtoriam accipiunt, redarguentes qui ſolutionem humani corporis in quatuor mundi hujus elementa ſolius terræ nomine generaliter ſignificata, per hæc verba ſcripturæ ſignificari conantur aſſerere, non animadvertentes quanta ſenſui ſuo videntur adverſari. Si enim de ſolutione corporis divina vox talia protulit, cur viro ſoli prædixit? cur non etiam & mulieri, cui corpus non minus ſolvitur? Deinceps cur totum hominem ſolvendum divina animadverſio indicit, cum extremæ ejus tantummodo partes viliſſimæque, corpus videlicet corporeuſque ſenſus ſolvantur: animæ autem naturalis ſimplicitas omni compoſitione libera, nequaquam ſolutionem recipit; ſed perpetuo inſolubilis manet, ſive rationabiliter ſive irrationabiliter ſe moveat, niſi forte dicant hunc locum uſu frequentiſſimo ſacræ ſcripturæ ſynecdochicos accipiendum, ut à toto pars intelligatur. Nec mirum ſi non de ipſo animo, ſed de ſolo virili ſexu intra quem etiam fœmineus conſignificatur, talia dicta eſſe arbitrantur. Poſtremo, cur non advertant quod in his verbis plus reſtitutio corporis promittitur, quam ſolutio vel corruptio? Nam dum corpus corruptibile atque mortale deſtruitur, tunc ad incorruptibile immortaleque revocatur; nullius enim corpus in corruptionem eſt reverſurum. Non ergo hæc verba reditum in hanc terram, ſed potius reditum in ſpiritualem naturam præſagiunt. Sed eligat quis quod ſequatur: ego autem quod mihi veriſimilius viſum eſt, ex ſanctorum patrum ſententiis, Ambroſii dico & Auguſtini, necnon & venerabilis Gregorii Nazianzeni qui & Nyſſenus dicitur, expoſitoriſque ejus, Maximi videlicet Monachi, ratiocinationis occaſionem ſumens, tibi interroganti partimque exponenti protuli. Et quum prolixitas hujus voluminis quædam ex his de quibus in ejus exordio nos dicturos eſſe promiſimus, nunc exponere non admittit, in alium librum differenda ſunt. De reditu quippe naturarum in primordiales cauſas, inque eam naturam quæ nec creat nec creatur, quæ profecto Deus eſt, latius intra hujus libri terminos tractare propoſuimus. Sed ſi impatiens es donec de divina natura cognoſcas, qua ratione nec creare nec creari dicitur, breviter prælibabo.

XXVII. Divina itaque natura propterea creditur non creari, quum primitiva omnium cauſa eſt, ultra quam nullum principium eſt, à quo poſſit creari. Quum vero poſt reditum univerſitatis conditæ viſibilium & inviſibilium in ſuas primordiales cauſas, quæ in ipſa divina videlicet natura continentur, nulla ulterius natura ex ea procreabitur, ſeu in ſpecies ſenſibiles intelligibileſve multiplicabitur. Nam in ipſa unum erunt, ſicut nunc in cauſis unum ſunt; non immerito nihil creare & creditur & intelligitur. Quid enim creabit, dum omnia in omnibus ipſa ſola fuerit? Itaque ſi tibi videtur, hujus libri progreſſio pedem retrahat, ne longius incedat. *D.* Videtur plane, & jamdudum finem poſtulat.

Explicit

Explicit Liber Quartus,

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ ΜΕΡΙΣΜΟΥ

Incipit Lib. V.

I. M. N*Unc ergo ne forte mittat manum ſuam, & ſumat etiam d*[illegible] *& comedat, & vivat in æternum.* Horum verborum priuſ[illegible]ti-cam contemplemur virtutem, qua manifeſtiſſime redit[illegible]na-turæ in eandem felicitatem, quam peccando perdiderat, promittitur; [illegible]li ordo præmonſtrandus eſt, in quo magnam Prophetum Moyſen hyperb[illegible]m, quiſquis acute proſpexerit, inveniet. Ordo itaque verborum talis eſt[illegible]o-
“ que Dominus Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos, & ai[illegible]
“ Adam factus eſt, quaſi unus ex nobis. Et emiſit eum Dominus Deus de paradiſo, ut
“ operaretur terram de qua ſumtus eſt. Nunc ergo ne forte mittat manum ſuam, &
“ ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & vivat in æternum. Ejecitque Adamum, & col-
“ locavit ante paradiſum voluptatis Cherubin, & flammeum gladium atque verſatilem
“ ad cuſtodiendam viam ligni vitæ. Quod itaque ſcriptum eſt; *nunc ergo ne forte mittat manum ſuam, &c.* poſſet venire in ambiguum cujus perſonæ dicta ſint, utrum Theologi prophetantis, an Domini loquentis: ſi non aperte in Septuaginta editione diſtingueretur, in qua ſcriptum eſt, *& nunc inquit Deus, ne aliquando extendat manum, & ſumat de ligno vitæ*: nemini tamen vim verborum clare intuentium in dubio, ut arbitror, erit, quin reditum naturæ humanæ in ſuam antiquitatem hæc verba quoquo modo ſint, ordinata, repromittant. Non enim mihi videntur diligenter inſpicere, qui illam particulam quæ eſt *ne*, negandi intellectum, non autem interrogandi ac veluti dubitandi in hoc loco arbitrantur obtinere: Et quod ideo expulſus ſit homo de paradiſo, ne poſſet de ligno vitæ ſumere vivereque in æternum. Qua enim poſſibilitate poſt peccatum humana natura de ligno vitæ valeret ſumere, ac comedere, & vivere in æternum, nondum liberata à peccato & morte quæ eſt pœna peccati? quando nec ipſa ante peccatum de eodem ligno vel præſumſerit, vel comederet; ut diligens divinæ ſcripturæ inquiſitio ſubſinuat. Si enim ſumeret & comederet, profecto neque peccaſſet neque ruiſſet, ſed in æternum feliciter vixiſſet. Additur, ſi paradiſus ille de quo homo expulſus eſt, localis erat terrenuſque, & ſi lignum vitæ quod in medio ipſius plantatum eſt, terrenum fuit atque ſenſibile, fructumque corporeis uſibus aptum protulerit; cur non ab ipſo ſolo vitæ ligno Deus hominem expulerit, & in aliqua parte paradiſi cum ſepſerit, ne lignum illud poſſet attingere? Si enim nulla alia cauſa feliciter & æternaliter vivendi in paradiſo fuerit præter eſum ligni vitæ, qui ſolis rationabilibus creaturis conceſſus eſt; cur homo poſt peccatum in aliqua parte paradiſi miſer atque mortalis degere temporaliter non potuerit? Nam ſi cætera animalia præſertimque ſerpens ille quo antiquus hoſtis malitiam ſuam exercuit, in paradiſo fuiſſe, nec tamen ſpiritualiter & feliciter vivere poſſe creduntur, quum non ad eſum ligni vitæ creata ſunt; cur non etiam homo delinquens inter illa vivere non ſineretur? cum vera ratio docuerit rationabilem creaturam etſi peccatricem omnem irrationabilem peccato carentem naturæ dignitate antecedere. Si ergo irrationabilia animalia homine depulſo, in paradiſo remanſerunt, dum ſit cæteris præſtantior, qua ratione non & ille etiam peccator inter illa in paradiſo remanere permiſſus eſt? An forte cum illo cætera animalia de paradiſo expulſa ſunt? Si quis hoc dixerit, quærat ex divina ſcriptura, aut ſanctorum patrum auctoritate, aut ex utroque, unde approbet expulſionem animalium, quibus homo in paradiſo ante peccatum nomina impoſuit, ſimul cum homine peccante de paradiſo expulſa fuiſſe. Quod ſi homo non potuerit carnaliter de paradiſo ejuſque animalibus ſentire, deſinat; & ad ſpirituales intellectus quos veritas edocet, promtus accedat, qua una & ſola via myſticarum literarum penetrantur adita. Veni igitur, divinorumque verborum virtutem diligentius intuere. *D.* Præſto ſum paratuſque quæ à te dicentur cognoſcere, valde quippe neceſſaria ſunt, & à paucis, ut opinor, tractata. Siquidem de humanæ naturæ cæterorumque in ea, &

propter

propter eam in æternas rationes, ex quibus profecta eſt, reditu, & in priſtinam dignitatem reſtitutione nullum adhuc ſcripſiſſe vel legi vel audivi: quamvis ſparſim & in divinis libris & ſanctorum Patrum documentis forma talis doctrinæ frequenter arrideat.

II. *M.* Divina itaque vox talem reditum, de quo ſermo eſt, his verbis inſinuat, dicens. “Nunc ergo, vel ut alia interpretatio apertius profert, “& nunc inquit Dominus; ac ſi plane diceret, divina clementia infinitaque bonitas ad indulgendum miſerendumque ſemper facillima, caſum divinæ imaginis ſuſpirans, miſericorditerque “condeſcendens, hominiſque arrogantiam patienter ſufferens; nunc ergo, hoc eſt, jam “de paradiſo expulſum hominem video, factumque de beato miſerum, de copioſo “egenum, de æterno temporalem, de vitali mortalem, de ſapiente ſtultum, de ſpiri“tuali animalem, de cœleſti terrenum, de novo inveteratum, de læto triſtem, de ſalvo “perditum, de prudenti filio prodigum, ex virtutum grege errantem, eique condoleo; “non enim ad hoc factus eſt. Siquidem ad poſſeſſionem æternæ vitæ ac beatitudinis “conditus eſt ille, quem vos, ô vicini ejus & amici, in regionem mortis & miſeriæ vi“detis nunc de paradiſo expulſum, cœleſtes videlicet ordines alloquens, qui adhærentes conditori ſuo in beatitudine perpetua permanſerunt, quorum tamen numerus in perditione hominis ademtus eſt. Videſne quanta divinum pathos contineat, dum ſic breviſſimum ex uno temporali adverbio, quod eſt *nunc*, & una cauſali conjunctione, quæ eſt *ergo*, comparatum. Sed veluti poſt hominis planctum eadem divina clementia ad ſeipſam cœleſteſque virtutes conſolandas converſa, reditum hominis in paradiſum ſub quadam dubitativa locutionis forma interrogativaque promittit. Ait enim, *ne forte manum ſuam mittat, & ſumat de ligno vitæ & comedat, & vivat in æternum.* Tanquam diceret, non adeo de interitu hominis dolendum lapſuque ipſius de paradiſo lugendum, non enim ſpes redeundi ab illo penitus ablata eſt, forte ne mittat manum ſuam, hoc eſt, ſuæ bonæ actionis in virtutibus ſtudium extendat quo poſſit de fructibus ligni vitæ ſumere, hoc eſt, Dei verbi ſpiritualibus donis, & comedat eſcam puræ contemplationis; cujus virtute vivet in æternum, nunquam ad egeſtatem temporalium rerum quæ omnino cum mundo peribunt reverſurus, totus in Dominum tranſiturus, & unum in illo futurus. Et hoc ſequentibus ſcripturæ verbis clare datur intelligi. Ait enim: *Ejecitque Adamum, & collocavit ante paradiſum voluptatis Cherubin, & flammeum gladium atque verſatilem ad cuſtodiendam viam ligni vitæ.* Non arbitror te oblivioni dediſſe quomodo in quarto libro ſanctorum Patrum utriuſque linguæ peritorum de paradiſo tractantium ſententias ſequentes, ad purum, ut nobis viſum eſt, deduximus non aliud eſſe paradiſum, de quo homo expulſus eſt, præter ipſam humanam naturam ad imaginem Dei creatam, ex cujus imaginis videlicet dignitate eadem ipſa natura divinum præceptum contemnens corruit. Atque per hoc conficitur, nihil aliud eſſe hominis emiſſionem vel ejectionem, ni naturalis felicitatis, ad quam poſſidendam factus eſt, perditionem; non enim homo naturam ſuam perdidit, quæ, quum ad imaginem Dei & ſimilitudinem facta eſt, neceſſario incorruptibilis eſt: perdidit autem felicitatem, quam adepturus eſſet, ſi obediens Deo eſſe non contemneret. *D.* Non ſolum non oblivioni tradidi, verum etiam firmiter memoriæ infixi. *M.* Quid ergo ait, & collocavit ante paradiſum humanæ voluptatis, hoc eſt ante humanæ naturæ ſpirituales delitias Cherubin? Quid vult hoc nomine ſignificare? utrum cœleſtem illam virtutem quæ in prima angelicorum ordinum hierarchia ponitur ſecunda; in ea enim Cherubin, Seraphin, Thronos divina computat traditio: an ipſum ſolummodo nominis intellectum; an aliquid aliud altiori intelligentia hoc nomine vult ſuadere? Atque per hoc interpretatio nominis hujus prius eſt manifeſtanda. Interpretatur itaque Cherubin *multitudo ſcientiæ*, vel *fuſio ſapientiæ*, ut ſcilicet Dionyſius Areopagita in libro de Cœleſti Hierarchia ſcribit. Cui etiam aſtipulatur Epiphanius in libro de Hebraicis nominibus; dicit enim Cherubin *cognitionem plenam* vel *cognitionem multorum* interpretari. Sed ſi cœleſtem eſſentiam in hoc loco divina voluit ſignificari ſcriptura, neceſſario cogemur fateri paradiſum ſpiritualis naturæ eſſe. Non enim ratio nos ſinit credere ſpiritualem Deoque proximam naturam ac circa eum ſemper motam, ante terrenum localemque paradiſum poſſe collocari; ni forte dicamus non ipſum Cherubin, ſed unum de extremo ordine cœleſtium virtutum, qui prope angelicus dicitur, ante paradiſum locatum fuiſſe, qui propterea Cherubin appellatus eſt, quia ab ipſo Cherubin ante paradiſum collocari jubetur. Quicquid enim ab inferioribus cœleſtium ordinibus in rerum natura perficitur, ad ſuperiores

periores refertur, quia inferiores nil agunt præter quod à ſuperioribus agere præcipiuntur. Eadem quippe ratione Seraphin ſcribitur Iſaiam purgaſſe Prophetam, cum *non ipſe Seraphin*, ut Sanctus Dionyſius Areopagita exponit, *per ſeipſum purgavit Prophetam, ſed per unum Angelorum extremi ordinis cœleſtium eſſentiarum*, qui propter [illegible] appellatione meruit vocari, quia, ſicut ei juſſerat Seraphin, purgavit Pro[illegible] quod ipſa purgatio non ad purgatorem refertur, ſed ad eum qui juſſit Prop[illegible] gari. Quod ſi hoc dixerit, nonne eadem difficultas remanebit? non eni[illegible] eſt angelicam ſubſtantiam, quamvis in ordine cœleſtium virtutum extrema [illegible] terreno loco poſſe collocari. Si vero ſolum nominis intellectum, nullam [illegible] ſtem ſubſtantiam in hoc loco accipiamus, poſſumus dicere Deum ante pa[illegible] luptatis, hoc eſt ante conſpectum rationabilis humanæ naturæ, quamvis [illegible] expulſæ, hoc eſt ex dignitate primæ ſuæ conditionis remotæ, Cherubin [illegible] multitudinem videlicet ſcientiæ aut fuſionem ſapientiæ, qua ſeipſam rec[illegible] inque priſtinam felicitatem, quam peccando deſeruerat, actione & ſcien[illegible] ſapientiæque ſtudiis exercitata vellet & poſſet redire. Ubi datur intelli[illegible] næ miſericordiæ, quam vindictæ in expulſione hominis de paradiſo fuiſſe. [illegible] conditor voluit imaginem ſuam omnino damnare, voluit autem eam renov[illegible] tudineque ſcientiæ exercitare, fuſione item ſapientiæ rigare & illuminare, [illegible] efficere iterum lignum vitæ, à quo remota eſt, adire, eoque frui ne interiret, ſed viveret in æternum. Sed ſi quis altius velit conſpicere, Cherubin vocabulo ipſum Dei verbum ſignificari non incongrue intelliget. Dei namque verbum, in quo ſunt theſauri ſcientiæ ſapientiæque abſconditi, ſemper ſine ulla intermiſſione humanæ naturæ obtutibus præſto eſt, eamque admonet, & purgat, & illuminat, donec ad perfectionem ſuam intemeratam reducat. Et quid mirum ſi Dei ſapientia Cherubin vocabulo ſignificetur, cum & Angelus magni conſilii & virtus dicatur? Audi Apoſtolum de Patre Deo loquentem: *inviſibilia enim ejus à creatione mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur:* ſempiterna quoque ejus virtus ſimiliter & poteſtas, & ut breviter dicam, omnium cœleſtium eſſentiarum appellationibus quadam mutabili metaphora in divinis ſcripturis ſoleat intimari. Flammeum quoque gladium eadem ratione ipſum Dei verbum ſignificare non inconvenienter accipimus: urit namque & dividit, urit quidem noſtra delicta; *eſt enim Deus ignis conſumens*, purganſque irrationabiles noſtræ naturæ ſordes, eamque dividit ac diſcernit, ab his quæ ei merito prævaricationis ſupervenerant, eamque decolorant, atque deformant, diſſimilemque conditori ſuo efficiunt. Gladius iſte, verbum videlicet Patris unigenitus Filius virtus & ſapientia non immerito & creditur & intelligitur verſatilis, quia dum eſt natura immutabilis, movetur tamen ineffabilis ſua clementia & miſericordia erga ſalutem humanæ naturæ. Semper itaque talis Cherubin flammeuſque gladius verſatilis ante oculos animæ noſtræ, rationis dico & intellectus, collocatur. Quid ita? *ad cuſtodiendam viam ligni vitæ*, hoc eſt, ne viam ligni vitæ oblivioni tradamus, ſed ſemper memoriam ipſius ligni viæque, qua itur ad illud, ante oculos cordis noſtri indeſinenter habeamus. Et ne mireris me ſingulariter Cherubin protuliſſe, cum beatus Hieronymus & pluralis numeri & maſculini generis talia nomina in *im* deſinentia apud Hebræos pronunciarit. Secutus namque ſum ſanctum Dionyſium Areopagitam ſingulariter Seraphin & Cherubin nominantem, præſertim cum & Hebræorum & Græcorum uſus ſit ſingularia & pluralia pro ſe invicem ponere. Sed quæ eſt illa via, quæ ducit ad lignum vitæ? & quod eſt illud lignum, ad quod ducitur? Nonne idem ipſe Filius Dei, qui de ſeipſo loquitur, *ego ſum via, veritas, & vita.* Quod autem ipſe ſit lignum vitæ, multis ſcripturæ divinæ locis comperitur apertiſſime, ita ut nullo indigeat teſtimonio. Multipliciter itaque in hoc loco ſanctæ ſcripturæ Dei verbi ſymbolica nomina exaggerata ſunt. Nam & Cherubin, & flammeus gladius verſatilis, & via, & lignum vitæ appellatur, ut per hoc intelligamus quod ipſum verbum nunquam cordis noſtri obtutibus recedat, & quod ſemper ad illuminandos nos præſentiſſimum ſit, & beatitudinis, quam prævaricando perdidimus, nuſquam memoriam perdere ſinit, ad eandem ſemper nos redire volens, & donec id fiat, condolendo ſuſpirans, perque ſcientiæ & actionis perfectos gradus iter quod illuc ducit, carpentes nos inſtigans. Ignem, inquit, veni mittere in terram, & quid volo, ni ut accendatur? Sed priuſquam de ipſo reditu noſtræ naturæ tractemus, quædam ex ſenſibilibus probatiſſima argumenta, quibus docemur incunctanter credere ipſum futurum eſſe, ſumenda exiſtimo, ſi tibi videtur.

III. *D.* V[illegible]

III. *D.* Videtur plane. Ex ſenſibilium quippe naturalibus argumentis ad puram ſpiritualium rerum cognitionem veræ ratiocinationis progreſſio poteſt pervenire. *M.* Conſidera itaque, utrum iſti locales temporaleſque hujus mundi viſibilis partium recurſus vacant quodam myſterio, nec-ne. *D.* Vacare eos myſterio non facile dixerim; nihil enim viſibilium rerum corporaliumque eſt, ut arbitror, quod non incorporale quid & intelligibile ſignificet: ſed ipſorum recurſuum, ex quibus argumenta vis ſumere, quoſdam breviter velim commemores. *M.* Omnibus, ut æſtimo, naturam rerum conſiderantibus & animi conceptione & corporalis ſenſus judicio luce clarius patefactum eſt cœleſtem aſtrigeramque ſphæram ſemper volubilem ad eundem locorum ſitum in viginti quatuor horarum ſpatio redire. Solem ſimiliter ad idem punctum æquinoctialis Diametri peracto quadriennio eodem temporis momento in ortu dico pervenire. Lunam quoque ad eundem locum ſigniferi quo accenſa eſt paulo pluſquam viginti ſeptem dierum & octo horarum intervallo recurrere. De reditu autem aliarum planetarum, quod omnibus Aſtrologiæ peritis notiſſimum eſt, ſupervacaneum eſt dicere. Sufficit enim duorum maximorum mundi luminarium leges naturales & revolutiones, ad ea quæ conamur aſſerere, ſuadenda poſuiſſe. Luna ſiquidem ad principia curſus ſui, decimo nono anno peracto; Sol vero decimo octavo finito revocatur: qui duo numeri in ſe invicem multiplicati in quingentos triginta duos annos concreſcunt, quibus peractis ad eoſdem locorum ſigniferi & temporum magni anni numeros & ſitus, omnemque ſui curſus harmoniam duo prædicta luminaria totam paſchalis curſus rationem peragentia, redire perhibentur. Quid aër? nonne ad eaſdem qualitates frigoris, ſeu caloris, ſeu temperantiæ definitis revocatur temporibus? quid dicam de Oceano? Nonne per omnia lunarem curſum ſequitur, certaque ſpatia recurſionis ſuæ obſervat? Sive quotidianos æſtus, ſive receſſus, ſive malinas, ſive liduncas peragat, varios ſemper naturæ certoſque recurſus non prætermittit. Quid de aeris terrenis animantibus, ſurculis, herbis? num ſimiliter ſua tempora obſervant, quibus in fœtus, flores, folia, fructus erumpunt? Et ſimpliciter dicendum, nulla corporea creatura eſt vitali motu vegetata, quæ non ad principium motus ſui revertatur. Finis enim motus eſt principium ſui; non enim alio fine terminatur, ni ſuo principio à quo incipit moveri, & ad quod redire ſemper appetit, ut in eo deſinat atque quieſcat. Et non ſolum de partibus ſenſibilis mundi, verum etiam de ipſo toto id ipſum intelligendum eſt; finis enim ipſius principium ſuum eſt quod appetit, & quo reperto ceſſabit: non ut ſubſtantia ipſius pereat, ſed ut in ſuas rationes ex quibus profectus eſt, revertat. *Præterit enim*, ait Apoſtolus, *figura hujus mundi*. Quam Apoſtolicam ſententiam ſanctus Pater Auguſtinus breviter expoſuit, dicens; *figura, non natura*: naturam pro eſſentia, ut æſtimo, mutans, uſu frequentiſſimo Græcæ Latinæve elocutionis. Nam Græci φύσιν pro ἐσίᾳ & ἐσίαν pro φύσει ſæpiſſime commutant. Horum ſiquidem nominum proprietas eſt ἐσίαν, id eſt, eſſentiam de eo quod nec corrumpi, nec augeri, nec minui in omni creatura ſive viſibili ſive intelligibili poteſt, prædicari: φύσιν vero, hoc eſt, naturam de generatione eſſentiæ per loca & tempora in aliqua materia, quæ & corrumpi & augeri & minui poteſt diverſiſque accidentibus affici. Οὐσία namque ex verbo εἰμὶ derivatur, quod eſt *ſum*, cujus participium maſculinum ὤν, fœmininum ἐσα, unde ἐσία. Φύσις autem ex verbo φύομαι, quod eſt *naſcor*, vel *plantor*, vel *generor*. Omnis itaque creatura, quantum in ſuis rationibus ſubſiſtit, ἐσία eſt; in quantum vero in aliqua materia procreatur, φύσις eſt. Veruntamen, ut diximus, ſicut apud Græcos ἐσία pro φύσει & φύσις pro ἐσίᾳ, ita apud Latinos eſſentia pro natura & natura pro eſſentia indifferenter conſtituitur, ſalva tamen ſingularum ſignificationum proprietate. Eſſentiam itaque rerum ſenſibilium, quam præfatus Pater naturæ ſignificavit appellatione, perpetualiter permanſuram eſſe ratio fiducialiter aſtruit, quoniam in divina ſapientia incommutabilis ultra omnia loca & tempora omnemque mutabilitatem facta eſt. Naturam vero per loca & tempora generatam, ceteriſque accidentibus intervallo ambitam, intervallo omnium prædefinito perituram, nemo ſapientiæ ſtudiis inſtructus poteſt ambigere. His igitur & hujuſmodi ſenſibilis mundi & univerſaliter & particulariter motibus recurſionibuſque certiſſimiſque à principio motuum reſtitutionibus ad ipſum principium, dum enim motus rerum ab eo incipit, principium, dum vero in ipſum deſinit, finis ſolet appellari; nam & apud Græcos principium τέλος, id eſt finis, appellatur. Indiſcrete quidem dicentes principium & finem τέλος, quid aliud nobis myſtice intimant, ni reditus noſtræ naturæ ad principium ſuum à quo facta eſt, & in quo & per

 quod

quod movetur, & ad quod tendit redire ſemper. Generaliter in omnibus hominibus ſive perfecti ſint ſive imperfecti, ſive puri ſive contaminati, ſive veritatem cognoſcentes in Chriſto renovati, ſive in tenebris ignorantiæ in veteri homine detenti, unus atque idem naturalis appetitus eſt eſſendi, & bene eſſendi, & perpetualiter eſſendi, ut Sanctus Auguſtinus breviter comprehendit, beate vivendi miſeriamque fugiendi. Motus n[illegible]e iſte feliciter vivendi & ſubſiſtendi ab eo qui ſemper, & bene, & om[illegible]ſi omnis motus naturalis neceſſario non deſinit neque quieſcit, donec p[illegible]m quem petit, quid poteſt humanæ naturæ neceſſarium prohibere, co[illegible]re, ne ad id quod naturaliter appetit, valeat pervenire? nulla enim crea[illegible] vel appetit nihil eſſe, fugit autem ne ei contingat non eſſe, præſertim [illegible] quod ab eo qui vere eſt & ſupereſſe factum eſt ad nihilum redire difficile. S[illegible]a occaſione natura Deo ſimilis à principio ſui per diſſimilitudinem remo[illegible]m-per ad principium ſuum redire contendit, ut ſimilitudinem, quam cor[illegible]at. Si enim ignis iſte viſibilis in aliqua materia ardens flammarumq[illegible]-gens, ſemper in altum tendit, nulloque ſuæ flagrantiæ motu ima p[illegible]g-nem illum intelligibilem ſubſtantiæ ad imaginem Dei creatæ credibile ſit in i[illegible]is & miſeriæ poſſe ſemper detineri, ut in ſublimia vitæ beatitudiniſque natural[illegible], & conditoris gratia adjuta non valeat erigi? Nos autem dicimus non quod na[illegible]n omnibus æqualiter futura ſit beata, ſed quod in omnibus morte & miſeria futura ſit libera. Eſſe enim & vivere & æternaliter eſſe commune erit omnibus & bonis & malis; bene autem & beate eſſe ſolis actione & ſcientia perfectis proprium & ſpeciale erit. Aut quomodo veriſimile poteſt approbari, ut piiſſimus rationabilis naturæ conditor rationabilem ipſius motum, ne eum attingat, prohibeat? Nec ſolum ad hæc cogitanda, credenda, intelligenda, hoc eſt, quod omnia ad principium motus & cauſas principales naturali lege cogente redeunt, exempla rerum ſenſibilium attrahunt, verum etiam quæ ſolo mentis contuitu conſiderantur. Ut ſunt diſciplinæ, quas vocant Philoſophi liberales, ex quibus pauca ad id, quod ſuadere volumus, introducere neceſſarium video, ſi tibi moroſum non ſit atque ſuperfluum.

IV. *D.* Neque mihi moroſum, neque ſuperfluum videtur, ſed valde utile & commodum, ut quomodo ex motibus rerum ſenſibilium quædam exempla de reditu naturæ aſſumta ſunt, ita etiam ex intelligibilium contemplationibus, quæ ſolo mentis conceptione percipiuntur ad eundem reditum ſuadendum introducantur, præſertim cum majoris virtutis ſint ad faciendam rei dubiæ fidem argumenta quæ ex inconcuſſis verarum artium regulis, quam quæ ex corporalium ſenſuum conjecturis comparantur: licet & illa ſine rationis & intelligentiæ ducatu nec inveniri nec approbari poſſint. Rerum namque ſenſibilium veram cognitionem ſolo corporeo ſenſu impoſſibile eſt inveniri. *M.* Quid tibi videtur? Nonne ars illa, quæ à Græcis dicitur *Dialectica*, & definitur bene diſputandi ſcientia, primo omnium circa οὐσίαν veluti circa proprium ſuum principium verſatur, ex qua omnis diviſio & multiplicatio eorum, de quibus ars ipſa diſputat, inchoat per genera generaliſſima mediaque genera uſque ad formas & ſpecies ſpecialiſſimas deſcendens, & iterum complicationis regulis per eoſdem gradus per quos degreditur, donec ad ipſam οὐσίαν, ex qua egreſſa eſt, perveniat, non deſinit redire, in eam quæ ſemper appetit quieſcere, & circa eam vel ſolum vel maxime intelligibili motu convolvi. Quid de Arithmetica dicendum? nunquid & ipſa à monade incipiens, per diverſas numerorum ſpecies diſcedens, iterum facta reſolutione ad eandem monada redit, ultra quam aſcendere neſcit. Nec immerito, cum omnis numeri numerorumque ſpecies ab ea incipiant, & in eam deſinant, & in ea vi & poteſtate ſubſiſtant: quemadmodum omnia genera omneſque ſpecies rerum continentur in οὐσίᾳ atque ſalvantur. Non aliter in Geometria ſentiendum, quæ eadem ratione à principio ſui, quod Græci σημεῖον, Latini ſignum vocant, incipiens per plana ſolidaque ſchemata, ſuperficies & latera angulos quoque componens, longitudinis, latitudinis, profunditatis etiam ſpatia perficit. Quibus omnibus reſolutis ad proprium ſui principium, quod eſt ſignum in quo tota virtus artis conſiſtit, regreditur. Quid de Muſica? Nonne & ipſa a principio ſuo incipit, quod vocant tonum, & circa ſymphonias ſive ſimplices, ſive compoſitas movetur, quas denuo reſolvens, tonum ſui videlicet principium repetit, cum in ipſo ipſa tota & vi & poteſtate ſubſiſtit? Quis autem Aſtrologiam ignorat? cujus maxima vis eſt motus ſyderum per loca & tempora conſiderare, ab atomo curſum ſuum incipere, inque ipſum reſolutis temporum ſpatiis ſuum recurſum terminare.

terminare. Videſne itaque quomodo prædictæ animæ rationabilis conceptiones principia ſua repetunt, in quibus finem motus ſui conſtituunt? principium quippe & finis in his omnibus, ut prædictum eſt, id ipſum eſt. *D.* Plane video, & modus iſte argumentationis, qui ex intelligibilibus ſumitur, ad rem de qua nunc agitur credibilem faciendam multum valet, ut arbitror. Agitur autem de reditu naturæ, veruntamen cum ex liberalibus diſciplinis præfatas attraxeris argumentationes, cur Grammaticam & Rhetoricam prætermiſeris, non ſatis video. *M.* Non unam ob cauſam prætermiſſas eſſe cognoſce. Primum quidem, quia ipſæ duæ artes veluti quædam membra Dialecticæ multis Philoſophis non incongrue exiſtimantur. Deinde brevitatis occaſione. Poſtremo, quod non de rerum natura tractare videntur, ſed vel de regulis humanæ vocis, quam non ſecundum naturam, ſed ſecundum conſuetudinem loquentium ſubſiſtere Ariſtoteles cum ſuis ſectatoribus approbat: vel de cauſis aut perſonis ſpecialibus, quod longe à natura rerum diſtat. Nam cum Rhetorica de communibus locis, quoad naturam rerum pertinent, tractare nititur, non ſuas, ſed Dialecticæ arripit partes. Hoc autem dico, non quod Grammatica & Rhetorica omnino ſuis veluti principiis caruerint, cum una ex litera, altera ex hypotheſi, hoc eſt finita quæſtione incipiant & in eaſdem reſolvantur, bene ſcribendi quidem ſcientia in literam, bene dicendi vero peritia in hypotheſin: ſed quod validioris vigoris ſint ad probandas vel negandas quæſtiones quæ de rerum incertarum inquiſitionibus fiunt, argumenta ex natura rerum ſumta, quam ex humanis inventionibus excogitata. Humanis ſiquidem argumentationibus & bene ſcribendi & bene dicendi ars & facta & reperta eſt. *D.* Cur itaque in numero liberalium diſciplinarum computantur, ſi ſecundum naturam non ſunt, ſed ſecundum humana machinamenta? *M.* Non aliam ob cauſam video præter quod matri artium quæ eſt Dialectica, ſemper adhærent. Sunt enim veluti quædam ipſius brachia rivulive ex ea manantes, vel certe inſtrumenta, quibus ſuas intelligibiles inventiones humanis uſibus manifeſtat. *D.* Huic reſponſioni non uſquequaque contradixerim, veriſimile namque eſt. Poteſt enim rationabilis anima intra ſemetipſam de liberalibus diſciplinis tractare, abſque vocis articulatæ diſertæque orationis ſtrepitu. Sed quod inſtat, & ad præſentem actionem attinet, videndum eſt. *M.* Quid iſtuc?

V. *D.* Quid ni ut auctoritate approbes principium naturalium motuum finemque id ipſum eſſe & in nullo diſtare. *M.* Si hoc quæris, audi beatum Maximum in decimo nono capitulo de Ambiguis loquentem. Omne quod ſecundum naturam movetur per cauſam omnino movetur, & omne quod per cauſam movetur, per cauſam omnino & eſt; omne autem quod per cauſam eſt & per cauſam movetur, principium quidem habet omnino eſſendi ipſam per quam eſt & ex qua ad eſſe inchoatum eſt, cauſam; finem vero movendi eandem, per quam movetur & ad quam adducitur, cauſam. Omne autem quod per cauſam & eſt & movetur, genitum prorſus. Si autem moti finis eſt ipſa per quam movetur, cauſa, eadem prorſus ei eſt, per quam factum eſt, & cauſa. Una igitur omnis utcunque exiſtentis & moti ſecundum naturam ut principium & finis cauſa, per quam & eſt & movetur omne quod eſt & movetur. Activa namque ſubſiſtens potentia & facit facta divinitus ut principium: & præmittit & attrahit mota, proinde ut finis & finit. Si autem omne quod movetur, eſt & factum, per cauſam eſt, & movetur & factum eſt: omne quod non per cauſam eſt, neque factum eſt neque profecto mobile. Non enim movetur, quod per omnia in omnibus eſſendi cauſam non habet: ſi autem quod caret cauſa omnino etiam immobile, immobile igitur divinum, eſſendi quippe nullam habet cauſam, & omnium quæ ſunt ſubſiſtit cauſa. Animadverte quomodo cauſam omnium rerum & finem id ipſum eſſe evidentiſſime diſputat. *D.* Animadverto. Sed quid ad præſentem quæſtionem pertineat non intelligo. Non enim de Deo, qui eſt principium & finis omnium, quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo, & ad ipſum ſunt omnia, videris diſcutere, ſed de principiis ſenſibilium rerum temporalibus, ſive per generationis ſive per localitatis motum, deque contemplativis intelligibilium inchoamentis, quæ animo percipimus. Ac per hoc quorſum iſtæc quæ à te dicta ſunt de Deo exempla tendant, nondum mihi clare pateſcit.

VI. *M.* Miror cur tantæ tarditatis ſis, ut quorſum talia tendunt non clare perſpicias. Nam omnia argumenta, quæ ex natura ſenſibilium & intelligibilium introduximus, ad hoc reſpiciunt; ut quemadmodum unumquodque ad ſuum principium ſive ſenſibile ſive intelligibile naturaliter cogitur redire, ita etiam humanam naturam ad ſuum principium, quod nihil aliud eſt præter Dei verbum, in quo & facta eſt & incommutabiliter

ſubſiſtit & vivit, reverſuram eſſe incunctanter credimus, certiſſimiſq; rerum argumentationibus roborati intelligimus. Si enim omnium rerum quæ ſunt & quæ non ſunt, earum dico quæ corporis ſenſibus animiq; contemplationibus ſuccumbunt, earumq; quæ corporales ſenſus mentiſq; contuitum præ nimia ſuæ ſubſtantiæ ſubtilitate & altitudine fugiunt, Deus principium eſt, & ipſum appetunt, & appetitus earum [illegible] illuc perveniat, prohibetur, quid mirum, ſi de humana natura quæ [illegible] nem & ſimilitudinem unius & communis omnium principii facta eſt, [illegible] telligatur, quod illuc reverſura ſit unde profecta eſt, præſertim cum [illegible] fecta eſt, ut omnino principium ſui deſeruerit; *in ipſo* enim, ut ait Apoſt[illegible] *& movemur, & ſumus*: ſed quod quadam diſſimilitudine propter peccatum [illegible] dicitur receſſiſſe. Similitudo namq; fecit proximam, diſſimilitudo longi[illegible] nim greſſibus corporis, ſed affectibus mentis elongatur à Deo, aut ei ap[illegible] Localibus intervallis à ſolari luce non receditur, ſed vel oculorum priva[illegible] niventia, vel lucis ipſius occaſu. Sanitas non loco deſeritur, ſed dolore. [illegible] beatitudo, ſapientia, omneſque virtutes non aliter relinquuntur in ſuis [illegible]: morte ſcilicet, miſeria, ſtultitia, vitiiſque. Et ſicut cutis humani corporis lepræ contagione deformitateque percutitur: ſic humana natura ſuperba inobedientia infecta & corrupta eſt, deformiſque, & conditori ſuo diſſimilis facta. De qua lepra cum divinæ gratiæ medicina liberata fuerit, in priſtinam revocabitur formoſitatem: magiſque dicendum, quod ipſa natura quæ ad imaginem Dei facta eſt, ſuæ pulcritudinis vigorem integritatemque eſſentiæ nequaquam perdidit, neque perdere poteſt. Divina ſiquidem forma ſemper incommutabilis permanet; capax tamen corruptibilium pœna peccati facta eſt: quod ex verbis Beati Gregorii Nyſſeni poſſumus approbare. Ait enim in capitulo viceſimo ſeptimo de Imagine, tractans de Reſurrectione: " Non eſt " incredibile ex communione quatuor generalium elementorum mundi ad proprium " ſtatum naturæ, de corpore occulto & incorruptibili quod reſurget, reſolutionem, hoc " eſt reditum reſurgentium corporum fieri. Non enim per omnia quod noſtrum eſt, " in fluxu & tranſmutatione eſt. Si enim eſſet, incomprehenſibile univerſaliter fie" ret; quod nullum ſtatum ex natura habet, ſed juxta ſubtiliorem rationem eorum " quæ in nobis ſunt, quædam quidem ſtant, quædam vero ex mutabilitate proveniunt. " Mutatur enim per augmentationem & diminutionem corpus, veluti veſtimenta quæ" dam, conſequentes ætates indutum. Stat vero per omnem everſionem intranſmuta" bilis in ſe ipſa forma, in ſuis ſibi ſemel ex natura ſignis non deſiſtens, ſed in omnibus " ſecundum corpus tranſmutationibus cum ſuis notis ingenuis apparet. Subtrahatur " autem per Dei verbum, ipſa quæ ex paſſione eſt mutatio, quæ formæ ſuperaccidit. " Nam veluti facies quædam aliena, ipſa per infirmitatem deformitas formam depre" hendit, qua deformitate per verbum Dei circumablata, ſicut in Naamano Syro, ſeu " in illis leproſis qui in Evangelio narrantur; iterum occulta ſub paſſione ſpecies, per " ſanitatem in ſuis notionibus relucebit. Igitur in Deiformitate animæ non fluxile per " mutabilitatem & tranſmutabile, ſed quod permanet ſimiliterque in noſtra concreti" one habet, hoc inſitum eſt. Animadverte quam clare, quam aperte præfatus Nyſſenus aſtruit quod non ſolum forma animæ ad imaginem Dei facta eſt: verum etiam naturalis forma corporis quæ imaginem animæ imitatur, ſemper incorruptibilis & incommutabilis permaneat: quicquid vero naturali corpori ex concretionibus elementorum, & animæ ex ſordibus irrationabilium motuum ſuperadditum eſt, in fluxu & corruptione ſemper eſt. Et hoc, ut ait ipſe, ſub figura Naamani Syri, & illorum decem quos Evangelium purgatos à Domino fuiſſe narrat, pulcre inſinuatur. Ille namque Syrus ipſique decem humanam effigiem non perdiderant; ſed ſolummodo tumore & turpitudine lepræ percuſſi & cooperti ſunt: ut per hoc intelligamus naturam noſtram non eſſe perditam vel mutatam, ſed vitiorum deformitate decoloratam. Et vide quantum incunctanter ipſe Syrus humanæ naturæ geſſerit figuram. Naaman quippe decorus interpretatur: Syria vero cœleſtium contemplatio. Nunquid & ſic humana fieret ſi non ſuperbiret? Decora enim & ad cœleſtium contemplationem condita eſt, ſed prævaricationis cauſa lepra eſt percuſſa. At deſcendens in Judæam Naaman, rediensque iterum in Syriam, jubente Propheta Eliſæo, in Jordane flumine lepram depoſuit, cutiſque corporis ipſius renovata eſt. Num & noſtra natura dum languorem ſuum turpitudinemque ſuorum vitiorum recognoverit, in confeſſionem miſeriæ ſuæ deſcendens, inque ſe ipſam reverſura purgabitur? Et quis eam purgabit? Eliſæus, Dei

videlicet

videlicet ſalvator, vel Dei ſalus. Nonne noſter Eliſæus eſt Dei verbum Dominus noſter Jeſus Chriſtus, qui eſt Dei ſalvator & Dei ſalus, in redeundo in Syriam noſtram ſalvabit naturam, hoc eſt, dum ad priſtinum ſtatum, in contemplationem videlicet intelligibilium virtutum reverti nos juſſerit? Et ubi purgabitur? in Jordane: cujus interpretatio eſt deſcenſus Domini, vel deſcenſus judicii, vel potentia, vel terra extrema, vel aſcenſio eorum. Et quando credimus & ſperamus ſalutem & reditum noſtræ naturæ in Syriam cœleſtis contemplationis, niſi quando deſcendet Dominus in gloria ſua, deſcendet ad judicium vivorum & mortuorum, & ſuam potentiam manifeſtaturus in terra extrema, hoc eſt in finem mundi, quando cœlum & terra tranſibunt in aſcenſione eorum, hoc eſt in exaltatione ſanctorum in æternam beatitudinem, vel certe in communi omnium reſurrectione? Siquidem reſurrectio communis omnium aſcenſio eſt ex morte in vitam, ex animali corpore & corruptibili in ſpirituale & incorruptibile. Tota autem lepra humanæ naturæ & corruptio exaggerabitur & convertetur in Giezi. Giezi interpretatur videns vallem, vel diſciſſio à viſione; typice diabolum ſignificans: qui dum ſit nequam Salvatoris noſtri ſervus, ſine cujus juſſionibus, aut permiſſionibus malitiæ ſuæ machinamenta non ſinitur peragere, ſemper in profundum perditionis, æternæque mortis non deſinit proſpicere, & ex veritatis contemplatione merito ſuæ ſuperbiæ diviſus diſcedere. Lepra itaque noſtra quæ livore ipſius invidiæ imaginem Dei contaminaverat, in ipſum redigetur: quia dolore ſalutis & reſtaurationis noſtræ ſuperfuſus, pœna ejus cumulabitur. Quid dicam de decem leproſis? Num & ipſi ejuſdem noſtræ naturæ charactera geſſere, quæ à ſuo redemtore redemta eſt, & quotidie in ſingulis redimitur: & in conſummatione mundi univerſaliter in omnibus & redimetur & liberabitur? Humana quippe natura denaria quantitate ſolet ſignificari: anima namque & corpore conſtare dubium non eſt. Corpus autem quinario numero pollet, quatuor videlicet elementis corporalibus, & forma, quæ illa componit elementa & formificat. Anima quoque quinario numero non diſſonat. Subſiſtit namque intellectu & ratione, & duplici ſenſu, interiori profecto & exteriori, vitalique motu quo corpus adminiſtratur. Denariam hominis quantitatem habes, ut opinor: quæ conditoris & redemtoris ſui gratia, de omni ſuperaddita ſibi miſeria veluti de quadam lepra liberabitur, & in unum redigetur: ut non denaria quantitas, ſed ſolus intellectus ſimplicis veritatis pura contemplatione unitus remaneat: quod ſignificari arbitror per ipſum leproſum, qui ſolus ad Dominum reverſus eſt, gloriam Deo de ſua mundatione referens: ac veluti alienigena de longinquitate diſſimilitudinis rediens, liberatori & purgatori ſuo adhæſerat. Ceteri autem novem non jam reperti ſunt. Tota ſiquidem humana natura in ſolum intellectum refundetur, ut nil in ea remaneat, præter illum ſolum intellectum quo Creatorem ſuum contemplabitur.

VII. Sed antequam de purgatione naturæ humanæ, deque adunatione ipſius ſibimet & conditori ſuo ad cujus imaginem facta eſt, tractemus: de ipſo reditu quædam dicenda eſſe non incongruum exiſtimo. Niſi enim quis prius ediſſerit quorſum cecidit, & unde incipit reditus naturæ, & per quos gradus aſcendit, & quid appetit, & in quo deſinit, non facile quod aſtruit ſuadebit. *D.* Nil verius, ut arbitror. Quis enim naturæ reditum facile ſuaſerit, ſi non ante quo cecidit, & quo, & quomodo reverſura ſit certis ratiocinationis argumentationibus approbarit? *M.* Unde cecidit, & quo pervenit, nulli fidelium incognitum eſt; Pſalmiſta dicente: *Homo cum in honore eſſet, non intellexit, comparatus eſt jumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.* Deſeruit itaque honorem divinæ imaginis, cœleſtiumque virtutum æqualitatis, cecidit autem in ſimilitudinem irrationabilium animalium. Terrenis namque cupiditatibus, carnalibuſque deſideriis opprimitur natura, quæ ad cœleſtia appetenda & diligenda naturaliter eſt condita: irrationabili motu volvitur, quæ ratione frui comparabatur. Non enim eſt beſtialis motus, qui non in homine poſtquam peccavit non deprehendatur: & ut certa docet ratio, reprehenditur in homine, quod laudatur in beſtia. Quare? Quia in beſtia irrationabilis motus naturaliter ſubſiſtit: in homine vero contra naturam. Quicquid autem ſecundum naturam inſitum eſt, bonum eſt: quicquid vero contra naturam ſuperadditum eſt, quamvis in beſtiali ſubſtantia bonum ſit, homini tamen inconveniens & alienum. Nec aliunde humanæ naturæ irrationabiles motus ſupervenerunt, niſi ex beſtiarum ſubſtantiali impetu: quibus peccando ſimilis facta eſt. Quod etiam idem Gregorius Nyſſenus teſtatur in capitulo decimo octavo de Imagine, dicens. “Arbitror ex hoc principio, ſimilitudine videlicet irrationabilium animantium, “etiam

“ ſingulas

“ ſingulas paſſiones, veluti ex fonte quodam in inundatione in humana vita conditas. Hanc autem rationem ipſa paſſionum cognatio, æqualiter & in nobis, & irrationabilibus manifeſtat. Non enim juſtum eſt humanæ naturæ ad divinam ſpeciem formatæ, paſſibilis affectus referre principia. Nam non ſecundum furorem eſt ipſa hominis ad Deum ſimilitudo: neque ex voluptate ipſa ſupereminens natura formatur. Formido quoque, & ferocitas, & ad id quod plus eſt deſiderium, [illegible]nus eſt odium: & omnia hujuſmodi longe à divinæ pulcritudin[illegible]nt. Hæc itaque ex irrationabili parte humana natura ad ſeipſum attra[illegible]m irrationabilis vita ad conſervationem ſuam munita eſt, hæc ad hum[illegible]lata, paſſiones factæ ſunt. In hos itaque irrationabiles motus q[illegible]naturaliter, humanæ vero paſſibiliter inſunt, hominem cecidiſſe nullu[illegible]bigit: & ex his iterum in mortem corporis, & ſolutionem corruit. [illegible]us inferius vivere potuit. Siquidem in natura rerum nihil inferius [illegible] ſenſu carente: infimum autem omnium corpus corruptibile, quum [illegible] nulla natura finitur, & ubi ruinæ ſuæ finem poſuit, inde iterum red[illegible] Finis autem ruinæ ſolutio corporis eſt. Ex ſolutione itaque corpo[illegible] proficiſcitur; ac per hoc plus utilitatis humanæ naturæ contulit mors carnis, quam vindictæ: (quamvis pœna peccati fuiſſe æſtimata ſit:) in tantum ut carnis ſolutio quæ mortis nomine ſolet appellari, rationabilius mors mortis dicatur, quam mors carnis. Si enim humana vita in hac corruptibili carne recte à ſapientibus mors vocitatur, qua ratione finis ipſius vitæ mortis vocabulo cenſetur: dum plus de morte liberat, quam mortem morientibus infert? Hinc Beatus Maximus in viceſimo octavo cap. de Ambiguis; “ finem, inquit, præſentis hujus vitæ injuſtum eſt, ut arbitror, mortem nominare, ſed à morte alienationem, & à corruptione ſegregationem, & à ſervitute libertatem, & à perturbatione quietem, & bellorum interitum, & à confuſione tranſitum, & à tenebris reditum, & à doloribus requiem, & ab ignobili pompa ſilentium, & ab inſtabilitate otium, & turpitudinis velamen, & à paſſionibus refugium, & peccati abolitionem: & omnium ut comprehendens dicam, malorum terminum. Finis itaque præſentis vitæ initium eſt futuræ, & mors carnis auſpicium naturæ reſtitutionis, & in antiquam incolumitatem reditus.

VIII. *Prima* igitur humanæ naturæ reverſio eſt, quando corpus ſolvitur, & in quatuor elementa ſenſibilis mundi ex quibus compoſitum eſt, revocatur. *Secunda* in reſurrectione implebitur, quando unuſquiſque ſuum proprium corpus ex communione quatuor elementorum recipiet. *Tertia*, quando corpus in ſpiritum mutabitur. *Quarta*: quando ſpiritus &, ut apertius dicam, tota hominis natura in primordiales cauſas revertetur, quæ ſunt ſemper & incommutabiliter in Deo. *Quinta*, quando ipſa natura cum ſuis cauſis movebitur in Deum, ſicut aer movetur in lucem. Erit enim Deus omnia in omnibus: quando nihil erit niſi ſolus Deus. Nec per hoc conamur aſtruere ſubſtantiam rerum perituram, ſed in melius per gradus prædictos redituram. Quomodo enim poteſt perire, quod in melius probatur redire? Mutatio itaque humanæ naturæ in Deum, non in ſubſtantiæ interitu æſtimanda eſt, ſed in priſtinum ſtatum quem prævaricando perdiderat, mirabilis atque ineffabilis reverſio. Si enim omne quod pure intelligit efficitur unum cum eo quod intelligitur, quid mirum ſi noſtra natura, quando Deum facie ad faciem contemplatura eſt in his qui digni ſunt, quantum ei datur contemplari in nubibus theoriæ aſcenſura, unum cum ipſo & in ipſo fieri poſſit? Nec hoc dicimus illorum ſenſum refellentes qui dicunt nullum corpus mutari in vitam, neque ullam vitam mutari in corpus: præſertim cum Sanctus Pater Auguſtinus hoc dicere videatur. Sed quod in hac diſputatione de naturæ reditu Gregorium ſequimur Theologum ejuſque expoſitorem Maximum, nec non & ſanctum Ambroſium in explanatione Evangelii ſecundum Lucam: neque cuipiam ſuademus credere quod ei incredibile videtur. Prædictorum namque reverſionis naturæ graduum, quidam ſunt in quibus theologorum traditio univerſaliter conſentit: quidam in quibus omnino diſcrepat. Nam de reditu corporis in elementa ex quibus venit, deque ipſius reſurrectionis tempore in ſeipſum recurſu, nullus diſſonat ab altero. De tranſitu vero, id eſt tranſmutatione corporis in animam, vel animæ in cauſas, vel omnium in Deum, valde diſſimilis ſententia eſt, variumque fere in omnibus dogma. Multi enim diſſolutionem ſolummodo, corporis in elementa, deque ejus reditu reſurrectionis momento in ſuum proprium ſtatum diſputant, & neque plus aſcendere videntur; quam-

quum in qualitate corporum poſt reſurrectionem diſputationis ſu[illegible] finem conſtituunt: transfuſionem vero corporum in animas, & animarum in cauſas, & cauſarum in Deum quidam penitus negant, quidam caute dubitant: in tantum ut etiam humanitatem Chriſti in divinitatem converſam fuiſſe dicere non audeant. Et quum illorum non eſſe prætermittenda auctoritas: quid de hoc ſentiunt breviter commemorare debemus. Beatus Aurelius Auguſtinus in decimo Hexaemeri ſui: “Primum, inquit, “illud firmiſſime teneamus, animæ naturam nec in naturam corporis converti, ut quæ jam “fuit anima, fiat corpus: nec in naturam animæ irrationalis, ut quæ fuit anima hominis, fiat pecudis: nec in naturam Dei, ut quæ fuit anima, fiat quod Deus eſt: atque ita viciſſim nec corpus, nec animam irrationabilem, nec ſubſtantiam quæ Deus “eſt, converti & fieri animam humanam. Vides quemadmodum negat animam humanam, hoc eſt naturam rationabilem converti poſſe in Deum, neque corpus in animam. Boëtius quoque in ſecundo libro de Trinitate: “Non eſt, inquit, “humana “anima in divinitatem à qua aſſumta eſt, permutata. Quod ſi neque corpus, neque “anima in divinitatem potuit verti, nullo modo fieri potuit ut humanitas converteretur in Deum. Multo minus vero credi poteſt, ut utraque in ſe converterentur: “quum neque incorporalitas tranſire ad corpus poteſt, neque rurſus è converſo cor-“pus ad incorporalitatem: quandoquidem nulla his materia ſubjecta communis eſt, “quæ alterutris ſubſtantiarum qualitatibus permutetur. In his verbis prædictorum auctorum nil aliud datur intelligi quam nullam corpoream naturam in incorpoream poſſe mutari. Quorum ſententiam non ſolum non reprehendimus, verum etiam libenter accipimus: theologos autem qui Græce locuti ſunt aliter ſenſiſſe non ignoramus. Quorum dicta quamvis in præcedentibus diſputationis hujus libris frequenter de reditu naturæ introduxerimus: eadem & nunc repetere neceſſarium judicamus. Beatus Gregorius Theologus in Epitaphio fratris ſui Cæſarii de reſurrectione diſputans: “Paulo poſt autem, inquit, & congenitum carnale; corpus videlicet receptu-“ra eſt anima, cum quo quæ illic ſunt, hoc eſt, in futura vita philoſophata eſt: per ipſam & datam & creditam terram, carnem profecto in modum quem novit qui ea “colligavit & diſſolvit Deus: huic cohæreditabit illic gloriam, & quemadmodum “laborum ejus, animæ videlicet per congenerationem participavit corpus: ſic ex ju-“cunditatibus ſuis tradet totum in ſeipſam corpus ſcilicet conſumtura, & futura cum “ipſo unus ſpiritus, & animus, & Deus, abſorpto à vita & mortali & fluenti. Quam ſententiam Maximus explanans: “ut enim, inquit, “abſorpta eſt per peccatum caro à “corruptione, à carne vero anima terrena operationibus ſuis facta; ab anima autem “per conſummatam ignorantiam cognitio Dei; ut neque ſi Deus eſt cognoſceret: Sic “omnino tempore reſurrectionis ſecundum bene futuram converſionem in Spiritu “Sancto, per gratiam incarnati Dei abſorbebitur caro ab anima in ſpiritu: anima ve-“ro à Deo, qui eſt vere vita: ipſum quippe ſingulariſſimum per omnia totum tota ani-“ma manifeſte habitura eſt. Et ſimpliciter dicendum per converſionem à præſentibus “circa quæ nunc ſumus, & convolvimur omnia in futuro oſtendet, quæ noſtra ſunt “ipſa divina reſurrectionis gratia: ut ſicut hic nos abſorpſit mors valida per pecca-“tum, ſic illic illa juſte infirmata deponatur per gratiam. Intuere quam clare & aperte præfati theologi reditum corporis in animam incunctanter edocent. Et ne quis forte nos exiſtimet nullum Latinæ linguæ auctorem qui huic rationi adunationis naturæ, hoc eſt de reditu inferiorum in ſuperiora faverit, poſſe invenire: Beati Ambroſii ſententiam introducere convenit in expoſitione in Lucam, eo loci, ubi de muliere illa Evangelica tractat, tria ſata ſimilæ abſcondente, donec fermentarentur in unum: “Apoſtolus, inquit, “non in carne, ſed in ſpiritu ambulare nos præcepit: ut ſanctifica-“ti per lavacrum regenerationis veterem hominem cum ſuis deſideriis exuentes, indu-“ti novum qui ſecundum Chriſtum creatur, non in vetuſtate literæ, ſed in ſpiritus no-“vitate gradiamur, quo poſſit nobis reſurrectionis tempore incorrupta corporis, & “animæ & ſpiritus manere communio. Et paulo poſt. “Itaque ſi in hac vita tres menſuræ, corporis videlicet, & animæ, & ſpiritus, “in eodem fermento, hoc eſt in unitate eccleſiæ “permanſerint, donec fermententur & fiant unum, ut æqualitatum nulla di-“ſtantia ſit, nec compoſiti ex trium diverſitate videamur: erit in futurum diligenti-“bus Chriſtum incorrupta communio, nec compoſiti manebimus. Nam & qui “compoſiti nunc ſumus, unum erimus, & in unam ſubſtantiam transformabimur. “Neque enim in reſurrectione aliud erit alio inferius, ſicut nunc fragilis in nobis eſt

“ carnis infirmitas, & corporalis habitudo naturæ vel vulneribus patet, vel injuriis ſubjecet, vel ſui oneris mole depreſſa, ſupra terras nequit extollere altius atque elevare “ veſtigium: ſed in ſimplicis creaturæ gratiam figurabimur, cum completum fuerit quod “ dictum eſt à Johan. cap. 5. Nunc filii Dei ſumus, & nondum revelatum eſt quid erimus. “ Sed ſcimus quia cum revelatum fuerit, ſimiles ei erimus. Itaque cum Dei natura ſit “ ſimplex (ſpiritus enim Deus eſt) nos quoque in eandem imaginem figurabimur: ut “ qualis cœleſtis, tales & cœleſtes. Igitur ſicut portavimus imaginem illius terreni, “ portemus & imaginem hujus cœleſtis, quia eum animus noſter debet induere. Sed non ita hunc excelſiſſimum (Ambroſium dico) magiſtrum debemus intelligere veluti ſubſtantiarum confuſionem, vel tranſmutationem velit ſuadere; ſed adunationem quandam ineffabilem, atque inintelligibilem noſtrarum ſubſtantiarum evidentiſſime docuiſſe. In humana ſiquidem natura nil ſubſiſtit quod ſpirituale & intelligibile non ſit. Nam & ſubſtantia corporis profecto intelligibilis eſt: atque ideo non eſt incredibile, nec rationi ſubſiſtens, ſi intelligibiles ſubſtantiæ ſibi invicem adunentur ut & unum ſint, & unaquæque proprietatem ſuam & ſubſiſtentiam habere non deſinat: ita tamen ut inferiora ſuperioribus contineantur. Non enim vera ratio ſinit ſuperiora inferioribus vel contineri, vel attrahi, vel conſumi. Inferiora vero à ſuperioribus naturaliter attrahuntur, & abſorbentur, non ut non ſint, ſed ut in eis plus ſalventur, & ſubſiſtant, & unum ſint. Nam neque aer ſuam perdit ſubſtantiam, cum totus in ſolare lumen convertitur: in tantum, ut nihil in eo appareat niſi lux; cum aliud ſit lux, aliud aer: lux tamen prævalet in aere, ut ſola videatur eſſe. Ferrum aut aliud aliquod metallum in igne liquefactum, in ignem converti videtur, ut ignis purus videatur eſſe, ſalva metalli ſubſtantia permanente. Eadem ratione exiſtimo corporalem ſubſtantiam in animam eſſe tranſituram: non ut pereat quod ſit, ſed ut in meliori eſſentia ſalva ſit. Similiter de ipſa anima intelligendum: quod ita in intellectum movebitur, ut in eo pulcrior Deoque ſimilior conſervetur. Nec aliter dixerim de tranſitu, ut non adhuc dicam omnium, ſed rationabilium ſubſtantiarum in Deum: in quo cuncta finem poſitura ſunt, & unum erunt. Sed quod de adunatione humanæ naturæ abſque ſingularum ſubſtantiarum proprietatis abolitione diximus, Maximi ſententia poſſumus approbare. Exponens namque magnum Gregorium Nyſſenum in ſermone de grandine, ubi ait: “ Et nos quidem lux ineffabilis accipiet, & ſanctæ ac regalis “ contemplatio Trinitatis illuminantis planius & purius, & totius toti animo mixtæ: “ quam etiam ſolum regnum cœlorum ego pono: conſequenter adjunxit, dicens: in “ omni creatura rationabili angelorum & hominum quicunque nullam ſecundum motum qui ad finem eſt naturaliter compactarum eis divinarum rationum ab ipſo creatore per negligentiam corruperunt, magis autem ſeipſos temperanter ſalvaverant, totos inconverſibiliter utpote divinæ organa naturæ & eſſe, & futuros eſſe ſcientes, “ quos per totum totus circumſpirans Deus, in modum animæ veluti membra corporis compacta, optimo Domino factos ad voluntatem tractat, & propria implet gloria “ & beatitudine, vitam dans & donans æternam atque ineffabilem, & omnibus modis “ univerſa liberam cognitione conſtitutæ proprietatis præſentis, & per corruptionem “ conſiſtentis vitæ, quam videlicet vitam æternam non aer inſpirans, neque ſanguinis “ rivuli hepate fluentis conſtituunt, ſed Deus totus totis participatus, & animæ in modum ad corpus, & per medium animum ad corpus factus, ſicut novit ipſe, ut ea quidem anima inconverſibilitatem accipiat; illud vero corpus immortalitatem, & totus “ homo deificetur per inhumanati Dei gratiam deificantis, totus quidem homo manens “ ſecundum animam, & corpus per naturam, & totus factus Deus ſecundum animam & “ corpus per gratiam, & convenientem ſibi per totum divinam beatæ gloriæ claritatem, poſt quam nihil eſt ad intelligendum lucidius aut excelſius. Quid enim θεώσεως, “ id eſt deificatione dignis amabilius, per quam Deus diis factus unitus omnino univerſitatem ſuam facit per bonitatem? Animadverte quod ait, “ totus homo manens “ ſecundum animam & corpus per naturam, & totus factus Deus ſecundum animam “ & corpus per gratiam. Naturæ igitur manebit proprietas, & earum erit unitas, nec proprietas auferet naturarum adunationem, nec adunatio naturarum proprietatem. *D.* Iſthæc quæ à te dicta ſunt quamvis veræ rationi videantur ſimilia, minus tamen capacibus, rerumque naturam conſiderantibus videbuntur, ut opinor, veluti quædam deliramenta, ac ſibimet contradicentia. Magnus ſiquidem “ Gregorius Nyſſenus ait, ut dicis, “ quod anima ſuum totum corpus in ſeipſam conſumtura ſit, & cum ipſo unus & ſpiritus, & animus, & Deus futura: Cui etiam favet

" favet Maximus, dicens: " Omnino tempore reſurrectionis ſecundum bene futuram " converſionem in Spiritu Sancto per gratiam incarnati Dei abſorbebitur caro ab anima " in ſpiritu; anima vero in Deo Addidiſti quoque Beati Ambroſii ſententiam de adunatione humanæ naturæ, hoc eſt, de reditu in unum, ne videreris Græcorum ſolummodò auctorum auctoritatem ſequi: nullo auxilio Latialiter loquentium, imo etiam de natura rerum diſputantium ſuffultus. Ipſe ſiquidem docet tres humanæ naturæ ſubſiſtentias, corpus videlicet, & animam,& intellectum, veluti tria quædam ſata farinæ, ut non dicam confundendas, ſed veluti fermento quodam charitatis vinculo reſurrectionis tempore adunandas: non ut aliqua compoſitio noſtræ naturæ, ſed omnino ſimplicitas, & inſeparabilis unitas efficiatur. *Non* enim ut ipſe ait, *aliter ad imaginem Dei reſtaurabitur, ſi non ſimplex ſpiritus, omnique compoſitione libera futura ſit.* Et nunc iterum poſt prædictorum Patrum de ſimpliciſſima humanæ naturæ, non ſolum in ſeipſa, verum etiam in Deo adunatione ſententias: ejuſdem Maximi dicta introduxiſti, quæ ſunt hujuſmodi: *totus quidem homo manens ſecundum animam & corpus per naturam, & totus factus Deus ſecundum animam & corpus per gratiam,* Quibus verbis quid aliud datur intelligi, niſi naturam corpoream in ſeipſa ſemper permanſuram, & nullo modo nec in animam, nec in animum, nec in ipſum Deum tranſituram: quamvis reſurrectionis gloria beata & incorruptibilis ſit futura animæ & animo & Deo adunanda. Simili modo de animæ natura animique non aliter intellexiſſe opinor, non tranſituras, ſed ſingulas quaſque in propria ſubſtantia permanſuras. Neque enim parva differentia eſt inter animam & animum: dum ille circa divina ſolummodo, illa vero circa creaturas moveatur. At ſi iſta ſic ſe habent, quomodo non contradictoria videbuntur?

IX, *M.* Cur te talia movent multum admiror: cum tibi prout potui ſuaſerim, intelligibilium naturarum adunationem fieri poſſe ſine cumulo & compoſitione, proprietatibus obſervatis, & incommutabiliter manentibus. Tria etenim ſunt quæ in omni ſubſtantia, ſive corporibus adhærente, ſive omni corpore abſoluta, ſi tamen aliqua ſubſtantia eſt præter Deum, quæ ſive intelligibili ſive ſenſibili corpore careat, incommutabilia & inconverſibilia permanent, ut in prioribus libris multipliciter perdocuimus: eſſentia, virtus, & naturalis operatio. Nunquid hæc tria unum ſunt, & non unum compoſitum, ſed ſimpliciſſimum unum & inſeparabilis unitas? Horum enim nullum ſine altero eſſe poteſt: quum unius ejuſdemque ſubſtantiæ ſunt, & tamen ratione conſulta nonnulla differentia diſcernuntur. Aliud eſt enim eſſe, aliud poſſe aliquid efficere, aliud ipſe effectus. Aliud eſt arbori eſſe, aliud poſſe creſcere, aliud creſcere. Aliud homini eſt eſſe, aliud poſſe intelligere, aliud intelligere quod poteſt intelligere. Et hæc tria omni creaturæ viſibili & inviſibili ineſſe dubium non eſt.

X. Accipe aliud exemplum de adunatione naturarum, ſine confuſione, vel mixtura, vel compoſitione. Num in una ſpecie multi numeri ſubſtantiales ſunt, & in uno genere multæ ſpecies, & in una eſſentia multa genera: & ita ſunt (ut vera edocet ratio) ut in una οὐσίᾳ unumquodque genus ſuas proprias rationes poſſideat, alterius generis rationibus diſcretas, neque confuſas, neque mixtas, neque compoſitas, adunatas tamen, atque (ut ita dicam) unum quoddam multiplex & ſimplex? Similiter de ſpeciebus in genere, & de numeris ſpecialiſſimis in ſpecie intelligendum eſt. Horum namque ſingula quæque & proprietatem ſuam & adunationem poſſident, omni compoſitione remota. Aliud exemplum intuere ex numeris materia abſolutis. Nonne omnes numeri ſive finiti ſive infiniti, hoc eſt, ſive rationis contemplationibus & nominationibus comprehenſibiles, ſive humanæ adhuc in hac vita contemplationis & ratiocinationis virtutem ſuperantes, in monade unum ſubſiſtunt? Et quidem in ipſa nulla numerorum compoſitio, vel confuſio, vel mixtura numerorum eſt: ſinguli autem ſuas ſingulares rationes in ea vi & poteſtate cuſtodiunt. Quis enim recte diſputantium dixerit binarium numerum vel ternarium in monade compoſitos eſſe, ita ut binarius in ea bis ſingulis, & ternarius ter ſingulis ſubſiſtat? ſi enim hoc fieret, non eſſet monas, ſed multarum diverſitatum & partium exaggeratio, & diſcrepantium numerorum cumulus. Eſt autem monas in qua omnium numerorum mirabili quadam adunatione fons unus manat. In ipſa enim binarius & ternarius unum ſunt, & proprias rationes cuſtodiunt, quæ ſibi invicem conveniunt abſque ulla mole corporea, abſque ulla humanarum cogitationum phantaſia ſeu phantaſmate, ſeu phantaſiæ & phantaſmatis copulatione, ſed ſolo ſimplici & intelligibili intellectu ſubſiſtunt, unde in res corporeas ſive incorporeas procedunt, actu & opere ſeu natura, hoc eſt, ſeu naturali ſeu artifi-

ciali operatione, ſeu arithmetice: non aliter, ſed eadem ratione de omnibus numeris à monade progredientibus, & in eandem reſolutis intelligendum. Quid de puncto dicendum, à quo omnes lineæ egrediuntur, & in quod reſolvuntur & in eo unum ſunt, neque illud unum compoſitum, ſed ex rationibus diverſis adunatum? Nec talium exempla etiam in rebus ſenſibilibus deſunt. Non negabis, ut exiſtimo, oculorum radios, cœleſtiumque corporum fulgores, ceterorumque luminarium ſenſibiles atque corporeos eſſe. *D.* Quis negarit? Si enim luminarium ſplendor corporeus eſt, cur non etiam oculorum? Nam fortaſſis loca non implerent, & localiter non porrigerentur: ſi corporales non eſſent. *M.* Age: ſive lux oculorum & luminarium corporea ſit vel non ſit, ſenſibile eſſe nemo denegarit. *D.* Nemo. Sed quare hæſitas, ac veluti dubius videris de luce, utrum corpus ſit an non? Atque ideo velim certam inde ſententiam audire.

XI. *M.* De ratione lucis nunc non agitur: ſed quid de ipſa ſentio, quum à me exigis, breviter dicam. In natura rerum tria rationabilis inquiſitio invenit. Omne enim quod eſt, aut corpus eſt, aut incorporeum, aut medium quod corporale dicitur & neque corpus eſt, neque incorporeum: in corporibus tamen ſentitur, & propterea corporale dicitur & eſt. Corpus eſt omne quod longitudine, & latitudine, & altitudine extenditur, ſive naturale ſit, ſive Geometricum. Incorporeum eſt omne quodcunque prædictis ſpatiis omnino caret: ut eſt vita, omni materia carens: corporale vero eſt: ut color, & forma, & ſimilia; quæ neque corpus ſunt; quia circa corpora intelliguntur: neque incorporea ſunt; quia ſemper corporibus adhærent. Si ergo lux color eſt, & formas rerum ſenſibilium detegit: quid impedit ne dicatur, neque corpus eſſe, neque incorporeum, ſed medium quoddam quod corporale dicitur atque ſenſibile? *D.* Redi ad propoſitum: neque hic diutius immorandum. Facillime quippe crediderim lumen oculorum, ſeu ceterorum luminarium colorem eſſe, & neque corpus, neque incorporeum. Sed adhuc non ſatis video: utrum ille radius, verbi gratia, ſolaris, vel oculorum animalium, corpus quoddam ſit, an corporale, ac ſolummodo color circa corpora ſenſibilis: ideoque definias optarim quid ſit radius. *M.* Radius eſt, ut opinor, igneum quiddam, ſimplex, tenuiſſimum, purum, velox, mobile, lucifluum, ex quo ſplendor procedens loca & corpora quæ penetrat, illuminat atque declarat. *D.* Talis definitio veriſimilis videtur. Sed Quorſum iſthæc?

XII. *M.* Non aliorſum, niſi ut intelligas quomodo multorum & innumerabilium hominum, ſeu ceterorum animalium, videndi ſenſus capacium, viſus circa aliquod viſibile uno eodemque momento temporis volvatur. Verbi gratia, aurea ſphærula in ſummitate altiſſimæ turris poſita, ſimul ab omnibus undique circumſtantibus poteſt videri: & unuſquiſque illam aſpicientium obtutus ſui radios in ea infigit; & nullus alii dicit, tolle tuum viſum ut & ego videam quod vides; quia ſimul omnes poſſunt aſpicere. Si ergo tot radii in unum confluunt, & nullus alteri confunditur, vel miſcetur, vel componitur; quum ſinguli intuentium quique proprietatem ſuam obtinent, dum circa unam eandemque rem mirabili quadam adunatione verſantur: quid mirum ſi tota humana natura in unitatem quandam ineffabilem redigatur, proprietatibus & corporis, & animæ, & intellectus incommutabiliter permanentibus? Aliud exemplum ex ſenſibilibus intuere, quod etiam Beatus Dionyſius Areopagita de talibus diſputans introduxit. Ponamus veluti in quadam Eccleſia multas lucernas ſimul ardentes, & ex diverſis ſedibus lampadum fulgentes: nonne unum lumen efficiunt, ita ut nullus corporeus ſenſus ſit qui proprietatem luminis ſingularum lampadum ab alterius lumine poſſit diſcernere? Eo autem argumento incunctanter apertiſſimum eſt multarum lampadum lumina nullo modo eſſe confuſa, ſed ſolummodo adunata. Nam ſiquis, verbi gratia, lucem unius lampadis ex ipſa domo in qua lucent, ſubtraxerit, & aliorſum duxerit ardentem, de ſuo proprio lumine inter ceterarum lampadum ſplendores nihil relinquet, nihil aliarum luminis ſubtrahet. Sic de ceteris omnibus lampadibus ſentiendum. Nam ſi & ipſæ ſubtractæ fuerint, nil alieni luminis ſecum ſubtrahent, nil proprii dimittent.

XIII. Num ſimili modo de humanis organiciſque vocibus intelligitur? Singula quæque vox, ſive humana, ſive fiſtularis vel lyrica qualitatem ſuam habere non deſiſtit: dum unam harmoniam inter ſe plures unitate congrua analogia efficiunt. Ubi etiam apertum argumentum de ſonis datur, quod in ſe invicem non confunduntur, ſed ſolummodo adunantur. Nam ſi aliqua vox ex ipſis ſiluerit, ſola ſilebit, nec de melodia ſilentis inter adhuc ſonantes quicquam reſultat. Ex quo manifeſtum eſt, quod quando

quando inter ceteras ſonuit, proprietatem ſuæ qualitatis obſervavit. Nam ſi cum aliis confunderetur, non poſſet totam ſe ſilendo ſubtrahere. Quod enim confunditur vel miſcetur, non facile in ſuam proprietatem reſolvitur. His itaque atque hujuſmodi rerum intelligibilium & ſenſibilium exemplis facillime poſſumus cognoſcere, adunationem humanæ naturæ fieri poſſe, proprietatibus ſingularum ſubſtantiarum obſervatis. Sed quoniam de reditu ſermo eſt, neceſſarium quærere quod corpus in anima reverſurum ſit, ut fiat cum ipſa, ſicut Gregorius Theologus ait, *unus & ſpiritus & animus & Deus*: vel *ut fermentetur in unum incompoſitum*, ut beatus Ambroſius edocet: ſi ſubſtantia ipſius. corporis dico ſemper incommutabiliter abſque ulla commutatione permanſura ſit. Idem itaque ſanctus Gregorius præfatus paucis verbis hanc quæſtionem ſolvit, dicens: *Abſorpto à vita & mortali & fluenti.* Ac ſi aperte diceret: dum abſorptum fuerit à vita quicquid mortale & fluxile eſt in corpore. Quod etiam Apoſtolus manifeſtiſſime docet. Ait enim: *Seminatur corpus animale, ſurget corpus ſpirituale.* Item. *Dum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem.* Moles itaque terrena, mortalis, fluxilis, quæ ex diverſis qualitatibus ſenſibilium elementorum & aſſumta & compoſita eſt, ſub forma hac quæ ſenſibus corporeis ſuccumbunt, ſicut in præcedentibus libris tractavimus; quum merito peccati naturali corporis ſubſtantialique ſuperaddita eſt, ſolvetur, & in melius mutabitur, in ſpiritum, ſtabilemque ſubſtantiam, quæ neſcit fluere vel mori, reſurrectionis tempore reverſura. Saniſſima namque & Catholica fide credimus, divinorum virorum, Theologi videlicet Gregorii & Maximi, de talibus inconcuſſas rationes reddentium, dogmate imbuti: quod conditor humanæ naturæ totam ſimul eam creavit, nec animam ante corpus, nec corpus ante animam condidit. Ideoque non irrationabiliter tenemus, in ipſa prima conditione animam ſimul & corpus abſque ulla corruptibilitatis & mortis capacitate ſubſtitiſſe. Non enim rectæ rationi convenit putari, conditorem naturæ ſimul factæ, partem ejus immortalem & incorruptibilem, animam dico, partem mortalem & corruptibilem, corpus videlicet, creaſſe. Ideoque totam naturam hominis, animam & corpus, immortalem & incorruptibilem creatam fuiſſe, non incongrue, ut arbitror, æſtimamus. Nam & angelos tales creatos fuiſſe ſapientes tradunt. Eos ſiquidem ſpiritus incorporeos, & ſpiritualia corpora, omni corruptione carentia conſtitutos eſſe non dubitant: hominibus vero & prævaricantibus angelis pœna peccati, terrena & corruptibilia corpora aereaque ſuperaddita eſſe, terrena quidem hominibus: aerea vero angelis. Sed quod nobis ſuperadditum eſt, quum ex redemtore noſtro aſſumtum, qui ſeipſum exinanivit, formam ſervi accipiens, movebitur in ſpiritum, & in ipſam ſubſtantiam primitus à Deo creatam, *quando abſorbebitur mors in victoriam*, & totus homo, exterior videlicet & interior, ſenſibilis & intelligibilis in unum adunabitur. Si cui autem incredibile videtur, corpus quidem terrenum mutari poſſe in ſpiritum; videat quomodo ſenſibilium rerum qualitates in ſemetipſas tranſmutantur, manentibus ſubſtantiis quarum qualitates ſunt: videat quomodo aquatilis qualitas in igneam vertitur qualitatem: videat quomodo nubes de aere conglobatæ in aera puriſſimum reſolvuntur; ita ut nihil de denſitate earum remaneat: videat quomodo & ipſe aer (ut ſæpe diximus) ſolari claritate conſumitur: videat quomodo fumus in flammam vertitur: videat fortiſſimam ratiocinationis virtutem. Si enim qualitates rerum viſibilium incorporales ſunt, unde nullus recte diſputantium dubitat: & ſi omnia terrena corpora ex ipſarum qualitatum exaggeratione conglobantur: quid mirum vel incredibile eſt, quod ex incorporalibus qualitatibus conficitur res incorporales poſſidere? *D.* Plane intuentibus rerum ſubſtantias & qualitates, transfuſiones quoque & compoſitiones, nec non & adunationes & progreſſiones ex primordialibus cauſis, inque eaſdem reditus, fortaſſis nec mirum nec incredibile videbitur. Mihi autem nullius ſententiam præſcribenti, vel litigioſe refellenti, etſi de talibus aliter ſenſerit, ſatis actum. Non enim plus quæro certis rationibus ſuaderi ſubſtantiarum adunationem abſque ullis confuſionum, vel mixturarum, compoſitionumve perturbationibus, ſeu tranſmutationibus, qualitatum quoque ex quibus hæc omnia ſenſibilia compacta ſunt, reditum & ſolutionem in ipſas ſubſtantias, ſine quibus ſubſiſtere non poſſunt. Nulla enim qualitas, ſeu quantitas, ſeu quodcunque aliud accidens per ſe valet ſubſiſtere. Ac per hoc non temere, ut arbitror, dixerim ipſum reditum de quo nunc tractamus, non ſubſtantiarum, quæ immutabiliter & inſolubiliter in ſe permanent, ſed qualitatum & quantitatum, aliorumque accidentium quæ per ſe & mutabilia

ſunt

ſunt & tranſitoria, locis temporibuſque ſubjecta, generationibus & corruptionibus obnoxia futurum eſſe. Et ſi ita eſt, ut vera ratio ſuadet; non tranſeunda, ſed diligenti conſideratione inveſtiganda ſequitur quæſtio. *M.* Dic quæſo quæ & qualis ſit illa, acuta inquiſitione inventioneque digna.

XIV. *D.* Utrum rerum conditarum ſubſtantiæ, & eſſentiæ, & rationes, ex primordialibus cauſis per generationem in locis temporibuſque, diverſorumque accidentium capacitatem procedunt atque deſcendunt; ut iterum finitis temporibus, hoc eſt mundo ſenſibili terminato in eaſdem cauſas ex quibus profluxerint redeant: an ſemper in ſuis cauſis ultra omnem generationem & ſolutionem, ultra omnia loca & tempora, & (ut breviter dicam) ultra omnia accidentia incommutabiliter permanent: ita ut ipſarum ſola inſita eis naturaliter & ſuperaddita συμβάματα, hoc eſt accidentia quæ rationabiliter à ſapientibus paſſiones ſolent appellari, ab eis progrediantur materialiter ad hunc mundum viſibilem procreandum: ut eo iterum ſoluto illa ſolvantur, & in ſuas ſubſtantias revertantur ut in eis quieſcant, terminumque ſuæ mutabilitatis conſtituunt, omni fluxu generationis & corruptionis per incrementa & decrementa in locis temporibus libera, ſuiſque ſubjectis ſubſtantiis unita: ut æternaliter unum cum ipſis inſeparabile & incommutabile ineffabili adunatione efficiantur. *M.* Nimis iſta inquiſitio alta, ac nondum in civilem animi conceptionem promulgata. Sed quia abs te cautiſſime & ordinate propoſita eſt, non multa & laborioſa reſeratione indiget: fere namque à te ipſo ſoluta eſt. Cauſas itaque omnium rerum in ſapientia creatas, & ſubſtitutas in ipſa æternaliter & incommutabiliter non dubitas, ut opinor, permanere, & ab ipſa nuſquam nunquam recedere, vel fluxum aliquem pati, ad ea quæ inferiora ſunt: non enim per ſe ſubſiſterent, ſi aliquo modo ab ipſa recederent. *D.* De cauſarum omnium incommutabili perſeverantia in ipſa divina ſapientia quod eſt Verbum Dei Patris, in quo & per quod & facta ſunt & ſubſiſtunt, nullo modo dubitarim. Illud ſiquidem & divina ſcriptura, & ſanctorum Patrum traditio incunctanter aſſerit. *M.* Quid tibi videtur de ſubſtantiis rerum quæ in prædictis & factæ & ſubſtitutæ ſunt? num veriſimile, imo veriſſimum ut credamus, etiam ipſas ſubſtantias dico in ſuis cauſis ſemper & incommutabiliter permanere, & ab eis nunquam nuſquam nullo modo recedere? Ut enim ipſæ cauſæ primordiales non deſerunt ſapientiam, ſic ipſæ ſubſtantiæ non deſerunt cauſas, ſed in eis ſemper ſubſiſtunt. Et quemadmodum cauſæ extra ſubſtantiam neſciunt eſſe, ita ſubſtantiæ extra cauſas non poſſunt fluere. *D.* Nil veriſimilius, & ad intelligendum facilius, & veritati propinquius, quam ut ita & credamus & inconcuſſe teneamus. *M.* Reſtat itaque de qualitatibus ſubſtantiarum (qualitates autem dico, ſicuti ſolent ſapientes omnia quæ ſubſtantiis accidunt appellare, quia mutabiles ſunt, & circa ſubſtantias ſuas volvuntur;) hunc mundum fabricatum compactumque fuiſſe, & in eaſdem reſolvendum fore. Omne enim quod temporaliter per generationem incipit eſſe, neceſſe eſt eſſendi finem habere: nec ſic tamen prædictas ſubſtantiarum qualitates ſuas ſubſtantias circa quas volvuntur omnino deſerere, & in materiem ſenſibilis mundi convenire arbitramur; ſed mirabili & ineffabili modo ſoli fabricatori illius cognito, & circa ſuas ſubſtantias quibus inſeparabiliter adhærent ſemper permanent, & hunc mundum modo quodam intelligibili compoſitionibus ſuis perficiunt atque componunt. Nam ſupra univerſitatem viſibilem cauſas & ſubſtantias omnium corporum ſive catholicorum ſive particularium quibus conſtituitur, non irrationabiliter credimus eſſe. Ex incorporalibus enim intelligibilibus corporalia & ſenſibilia originem ducunt.

XV. *D.* Reſtat: nec alius exitus de præſenti quæſtione videtur poſſe inveniri. Adhuc tamen velim breviter definias: qualis inter cauſas & ſubſtantias differentia ſit. Utræque namque incorporales & intelligibiles ſunt. *M.* Cauſas dicimus generaliſſimas omnium rerum ſimul rationes in verbo Dei conſtitutas. Singulas vero ſubſtantias, & ſpecialiſſimas ſingularum & ſpecialiſſimarum rerum proprietates & rationes in ipſis cauſis diſtributas & conſtitutas. *D.* Aperte ac breviter eſt diſcretum. Ex ipſis itaque cauſis & ſubſtantiis mundus iſte, coagulatis videlicet illarum qualitatibus proceſſerat, & in eadem iterum ſuæ reſolutionis tempore reverſurus & tranſiturus erit. *M.* Nil verius veritatique propinquius credendum eſt & intelligendum. Ipſa ſiquidem veritas ait: *Cœlum & terra tranſibunt: verba autem mea non tranſibunt.* Sed quorſum cœlum & terra tranſibunt? Nunquid in nihilum? *D.* Abſit. Non enim illud ullo modo dicendum. Nihilum autem nunc dico abſentiam & privationem

omnium

omnium quæ ſunt, & quæ non ſunt, in quo nulla creatura & viſibilis & inviſibilis occaſura ſit.

XVI. *M.* Quorſum igitur cœlum & terra cum omnibus quæ in eis ſunt tranſitura? Quod enim veritas promiſit, inevitabiliter erit. *D.* Non aliorſum ut cenſeo niſi in ea ex quibus proceſſerunt. Proceſſerunt autem ex cauſis generaliſſimis, & ſpecialiſſimis ſubſtantiis, per compactas in materiam qualitates addita forma. In eaſdem igitur incunctanter tranſibunt. Sed quæ ſunt illa verba veritatis, quæ nunquam tranſibunt, noſſe velim. Non enim illa quæ ictu aeris proferuntur: quibus ipſa veritas, dum præſens in carne fuerat hominibus locuta eſt crediderim eſſe. Tranſitoria namque erant: ſicut & ceterorum hominum verba. *M.* Non alia dixerim verba veritatis, vel ut ita dicam verba Verbi (quia veritas Verbum eſt:) niſi cauſas præfatas & ſubſtantias, hoc eſt incommutabiles rerum rationes in ſapientia Dei factas ſecundum quas viſibilia & inviſibilia condita ſunt, & in quas cœlum & terra tranſibunt. Ipſæ autem nunquam nuſquam tranſibunt: quoniam in Verbo Dei unigenito veluti quædam verba ineffabilia & incommutabilia perpetualiter manent. Quæ verba, ut opinor, audivit Apoſtolus, quando in paradiſum raptus eſt. Quis enim angelorum vel hominum fari verbis vel mente cognoſcere poſſit quas, & quales, & quantas rationes rerum in principio, Verbo videlicet ſuo, Pater ante omnia tempora & ante omnem creaturam fecerit. *D.* Non itaque cauſas & ſubſtantias rerum in verbo Dei ſubſtitutas, in numero computas creaturarum? Dixiſti enim eas ante omne tempus omnemquè creaturam factas fuiſſe. *M.* Non computo nec ſine ratione: quum proprie creaturæ vocabulo ſignificantur: quæ per generationem motu quodam temporali, in ſpecies proprias ſive viſibiles ſive inviſibiles profluunt. Quod autem ante omnia tempora & loca ſubſtitutum eſt, quoniam ultra tempora & loca eſt, creatura proprie non dicitur: quamvis modo quodam loquendi ſynecdochiκῶς, univerſalitas quæ poſt Deum eſt, ab ipſo condita creatura vocitetur.

XVII. Sed rurſum quæritur: utrum omne quod temporaliter movetur, localiter etiam moveri neceſſarium ſit. In qua quæſtione multorum non ſolum catholice, verum etiam ſeculariter de mundo diſputantium ſententia variatur. Sunt enim qui dicunt hæc duo, locum dico & tempus, circa & extra corpoream creaturam eſſe, & ab eis contineri, & circumſcribi. Et quia naturali ratione plus eſt quod continet quam quod continetur: non intra partes mundi, ſed extra ipſius univerſitatem loca & tempora computanda exiſtimant: præſertim dum incorporalia ſunt in numero corporalium non recte connumeranda eſſe judicant. Alii vero loca & tempora intra mundanam univerſalitatem concludunt. Dicunt enim ſimul cum ceteris quæ intra mundum continentur congenita & concreata fuiſſe, & quemadmodum cuncta ex cauſis ſuis prolata ſunt, ita & illa. Rationes quidem locorum & temporum priuſquam in mundo crearentur, in Verbo Dei in quo facta ſunt omnia, præceſſerunt. Addunt etiam ratiocinationem; ſi loca & tempora ante mundum fuere, profecto æterna ſunt; & ſi æterna ſunt: aut Deus ſunt, aut principales omnium cauſæ in ſapientia divina ſubſtitutæ: quod ſtultiſſimum eſt æſtimari. Duo enim maximi errores ſunt hominum, ut ait Auguſtinus: ***loca ſupra cœlum, & tempora ante mundum putare.*** Ac per hoc concluditur, tempora ſecularia ſimul cum mundo orta & coorta eſſe, & nullo modo ipſum præceſſiſſe. In numero itaque eorum quæ intra mundum continentur, locum & tempus connumerandum vera ratio cogit: ac per hoc non ſolum in ipſis quicquid in mundum venit generari (locorum namque temporumque numeris & naſcitur & movetur:) verum etiam omnibus quæ in eis generantur congenerari, & ex generalibus cauſis quæ mundum præcedunt prodire. Quod autem propoſuimus, utrum omne quod movetur temporaliter, neceſſe ſit etiam localiter moveri: eodem modo catholicorum doctorum traditio diſſimiliter ſentit. Primum quidem Deum ſolum per ſeipſum ſine loco & tempore moveri abſque ulla diſcrepantia dogmatizant. De motu vero ſpiritualis creaturæ omnis materiæ corpulentia liberæ nonnullis diſſonant theoriis. Quidam etenim ipſum ſolo tempore ſine loco moveri affirmant, omnem vero corporalem creaturam non ſolum temporaliter, verum etiam localiter mutabilem eſſe non incongrue arbitrantur. Non ibi omnes diſſonant: quorum ſententiæ Beatus Auguſtinus favet, de Deo loquens: ***Movet,*** inquit, ***ſeipſum ſine loco & tempore, movet conditum ſpiritum per tempus ſine loco, movet corpus per tempus & locum.*** Alii vero locum & tempus, teſte Maximo in Ambiguis, Gregorium Theologum ſequentes, inſeparabilia eſſe incunctanter

ctantur aſtruunt, in tantum; *ut omne temporale locale ſit, & converſim omne locale temporale: & nullo modo in natura rerum inveniri, quod ſolo tempore ſine loco, vel ſolo loco ſine tempore poſſit moveri.* Sed quid horum convenientius tenendum ſit, non eſt noſtrum dijudicari. Unuſquiſque de talibus diſputantium intra ſeipſum deliberet, quid ſibi rationabilius ſequendum ſit: nos autem redeamus ad propoſitum. *D.* Caute ac vigilanter. Non enim debemus de ſententiis magnorum & venerabilium virorum temere judicare. Nam ſi unum dixerimus rectius ſenſiſſe, videbimur alterum refellere; quæ maxima & promtiſſima cauſa litigandi ſolet evenire.

XVIII. *M.* Nullus pie atque catholice philoſophantium, ivinæque ſcripturæ virtutem conſiderantium dixerit, ut opinor, loca & tempora ante mundum fuiſſe. *D.* Iſthæc credentibus & intelligentibus non contradixerim. Saniſſime enim credunt, & puriſſime intelligunt. Quid enim præcederet mundum niſi ſola æternitas; præſertim cum ſcriptum ſit *omnia in momento oculi facta ſunt?* Loca autem & tempora in numero omnium ſunt. Item. *Qui vivit in æternum creavit omnium ſimul.* *M.* Quid ergo dicemus, ſi loca & tempora ante mundum non fuere ſed ſola æternitas ipſum præceſſit: nunquid veriſimile eſt ut eodem modo credamus nec poſt mundum remanſura? Si enim in univerſitate mundi loca & tempora computantur, qua ratione ſoluto mundo permanebunt? Totum ſiquidem aut univerſaliter manet, aut univerſaliter perit: ut autem ex parte maneat, aut ex parte pereat impoſſibile eſt. Si enim una pars ex toto perierit, totum interit. Una namque demta, totum non eſt: ſimiliter ſi una pars ſalva fuerit, & ceteræ interierint, totum interit. Totus itaque mundus aut totus interibit, aut totus ſemper erit. Peribit autem. Totus igitur peribit: neque ulla pars ſui poſt ſuum interitum remanebit ſine interitu. Sunt autem partes ejus locus & tempus. In ipſo igitur & cum ipſo peribunt locus & tempus. Locum nunc dico, non rerum definitionem quæ ſemper manet in animo, ſed ſpatium quo corporum quantitas extenditur. Nam quod Græci duas illas mundi partes, locum dico & tempus ὧν ἄνευ, hoc eſt ſine quibus ceteræ partes eſſe non poſſunt appellant: tamdiu illud vocabulum non temere dixerim in eis prævalere, quamdiu totum illud cujus partes ſunt permanſerit. Eo vero tranſeunte, ſimul & illius vocabuli virtus revocabitur. Cum enim non fuerit quod locari & circumſcribi indigeat, quomodo erit locus? Si enim nihil locaverit, locus non erit. Eo ſiquidem pereunte quod locatur, qua ratione locus erit? Locus quippe omnino non eſt, quod quid non collocat. Non aliter de tempore. Quando enim nullus motus erit, quem menſura temporis non dividet & comprehendet, quomodo tempus erit? Eſt enim tempus morarum vel motuum certa & naturalis dimenſio. Pereunte igitur quod menſuratur, & illud quod metitur neceſſario peribit. In quo enim intelligetur tempus? quando nullus ſentietur motus? Ut enim motus in quodam motu continetur; ita tempus in quodam dimenſo motu. Sicut ergo motus non erit quando nulla pars mundi movebitur, ita tempus quando nullus menſurabitur motus. De interitu autem mundi ac de fine, nullus catholicorum ambigit. Non enim ſola ratio & naturalis neceſſitas quod interiturus ſit, verum etiam divinarum literarum veriſſima auctoritas comprobat. Maxime namque ſapientes mundi non auſi ſunt docere vel concedere, hunc mundum temporali principio per generationem inchoaſſe, ne cogerentur fateri finem temporis per occaſum habiturum eſſe. Nam ſi mundum temporali principio inchoare concederent, finem quoque temporis terminari negare non poſſent. Ideoque illorum quidam, mundum totum, (hoc eſt materiem ejus & formam) coæternum Deo fuiſſe: quidam ſolam informem materiem aſtruere conati ſunt; formam ſolam & formationem mundi Deo attribuentes: materiem vero ejus æternam, & coæternam Deo per ſe ipſam ſubſtitiſſe; Dei tamen formatoris indiguiſſe, & ſe ipſam formare non valuiſſe.

XIX. Sana autem & eccleſiaſtica doctrina firmiſſime credit, & luculentiſſime perſpicit, unum & omnipotentem Deum principium cauſamque omnium quæ ſunt & quæ non ſunt, materiem dediſſe mundo & formam quando voluit, finemque daturum eſſe quando ſtatuit: qui fecit omnia in æternalibus cauſis priuſquam fierent temporalibus momentis: qui eſt finis omnium; quia in ipſum revertentur quæ ab ipſo profecta ſunt, & in ipſo moventur: Dominus ipſe de tranſitu mundi (ut paulo ſuperius introduximus) ait: *Cœlum & terra tranſibunt; verba autem mea non tranſibunt.* Et nequis tranſitum mundi de loco in locum, vel de tempore in tempus, vel de forma viſibili in formam viſibilem, vel de qualitate in qualitatem, vel de quantitate in quantitatem; in

his

his verbis putet poſſe intelligi: audiat Prophetam fabricatori mundi dicentem: *Opera manuum tuarum ſunt cœli: ipſi peribunt, tu autem permanes.* Ille autem aperte dixit, *peribunt*: ut intelligas quid ſit *tranſibunt.* Si autem *cœli tranſibunt*; quid de his quæ intra ambitum ejus continentur exiſtimandum? Si enim excellentiſſima pars mundi peritura ſit, nunquid putandum inferiores remanſuras eſſe? Et ſi quod continet & ambit, perierit; nunquid quod continetur & ambitur, ſalvabitur? Non enim veriſimile; quod melius, obire, & quod deterius, ſalvari: præſertim cum Propheta non dixerit, opera manuum tuarum ſunt cœlum; ipſum peribit: ſed opera manuum tuarum ſunt cœli; ipſi peribunt. Ubi aperte datur intelligi, quod non ſolum illud aſtrigerum cœlum, quod univerſitatem ſenſibilis creaturæ circumſcribit & ambit, verum etiam cœlum æthereum, in quo ſeptem planetæ curſus ſuos peragunt, & aereum cœlum quod inter terram & lunam coarctatur, periturum ſit. Aer namque corpulentus terræque proximus, aliquando nomine cœli vocatur, ut in Geneſi quando volatilia ſub firmamento cœli, terra, mare facta ſunt; aliquando nomine terræ, ut in Pſalmo: *Laudate eum de terra dracones.* Si igitur omnia mundi intervalla, tenuiſſimaque corpora peritura ſunt; putaſne aquas terraſque manſuras; dum illarum natura paſſibilior ſit, & ad corruptionem facilior plusquam ignis & aeris; Johanneſque theologus in Apocalypſi ſua dixerit, de conſummatione mundi prophetans: *Primum enim cœlum, & prima terra abiit, & mare jam non eſt.* Salomon item, *omne*, inquit, *quod fuit, ipſum quod erit, & non eſt omne recens ſub ſole.* Ac ſi aperte diceret; ſolus Deus, omniumque in eo cauſæ, ante mundum fuit, & ipſe poſt mundum, & in eo cunctorum cauſæ, ſolus erit: ipſe vero mundus qui ſub ſole eſt & ab æternis cauſis ortum accepit, & in eaſdem cauſas reverſurus eſt, non erit quod nunc eſt. Omne enim quod incipit eſſe quod non erat, & deſinit eſſe quod eſt; jam non eſt. Animadverte apertiſſimas divinæ ſcripturæ de interitu mundi ſententias. Dominus generaliter extremitates ejus colligens, *cœlum*, inquit, *& terra tranſibunt.* Propheta interiora ſpatia ætheris & aeris: *opera manuum tuarum ſunt cœli; ipſi peribunt.* Evangeliſta Johannes, *mare*, inquit, *jam non eſt.* Ex his incunctanter docemur nullam mundi partem remanſuram eſſe, quæ interitura non ſit. *D.* Quid ergo dicemus? Nam & idem Salomon ait: *Generatio venit, generatio vadit*; *terra vero in æternum ſtat.* Si tranſierit; quomodo ſtat, & ſtabit in æternum? *M.* In his verbis Salomonis non illam partem mundi quæ media & infima eſt (quoniam infra eam nihil eſt) in qua genus humanum adhuc mortale & corruptibile poſſidet, generationi & corruptioni obnoxiam accipimus: ſed illam terram de qua Propheta dicit: *Qui fundaſti terram ſuper ſtabilitatem ſuam: non inclinabitur in ſeculum ſeculi*: incommutabilem videlicet naturarum omnium ſtabilitatem in eſſentialibus & ſubſtantialibus cauſis, quarum immobile fundamentum ſapientia Patris, quæ non inclinabitur in ſeculum ſeculi. Solet namque Scriptura ſacra terræ nomine naturarum ſtabilitatem incommutabilem ſignificare: & maxime humanæ naturæ ſoliditatem. Hinc Apoſtolus, *mortificate*, inquit, *membra veſtra quæ ſunt ſuper terram.* Tanquam diceret: Mortificate vitia veſtra quæ ſunt ſupra ſoliditatem naturæ: ut eradicatis eis, virtutum germina creſcant. Ipſa eſt terra repromiſſionis; in quam populus fidelium de Ægypto, hoc eſt de labore ſeu tenebris (nam utrumque Ægyptus interpretatur) liberatus, & per mare baptiſmatis introductus, & in deſerto præſentis vitæ exercitatus, reverſurus eſt. Ipſa eſt terra quam filii ſpiritualis Iſrael poſſidebunt, quando Deum facie ad faciem contemplaturi ſunt. Eademque Abrahamo patriarchæ figurate monſtrata eſt, & in æternam poſſeſſionem data. Sed ſi tibi prædictæ divinarum ſcripturarum ſententiæ de interitu hujus terrenæ molis, in qua nunc vivimus in ſimilitudinem jumentorum procreati, non ſufficiunt, aliæ ex eadem ſcriptura addendæ ſunt. Vertex Apoſtolorum, Petrus videlicet, in ſecunda ſua Epiſtola, *Cœli autem*, inquit, *qui nunc ſunt, & terra eodem verbo repoſiti ſunt, igni reſervati in die judicii & perditionis impiorum hominum.* Johannes in Apocalypſi: *Vidi*, inquit, *cœlum novum & terram novam, primum enim cœlum & prima terra abiit, & mare jam non eſt. Cœlum autem novum & terram novam*, vel, ut ait Petrus, *novos cœlos & novam terram*; Beatum Gregorium Nazianzenum theologum ſequentes de reſtauratione humanæ naturæ in priſtinum ſtatum, deque ejus in antiquam dignitatem reditu, non longe ut video à veritate remoti intelligimus. *D.* De interitu mundi, imo etiam ipſius reditu in æternas cauſas ex quibus defluxerat, ſatis eſt diſputatum: ſed quo fine terminabitur, apertius audire velim.

XX. *M.* Miror quare hoc interrogas; dum tu ipſe paulo ſuperius incunctanter definieris finem mundi, ſuas videlicet æternas cauſas, in verbo Dei æternaliter & incommutabiliter ſubſiſtentes: & in ſuperioribus inter nos confectum eſt, in omnibus quæ in ſtatu vel in motu ſunt, vel certe, ut ita dicam, in mobili ſtatu & in motu ſtabili, non aliud eſſe principium, aliud finem, ſed unum & id ipſum. Si ergo principia mundi ſunt cauſæ ex quibus ortus eſt: nonne fines ejuſdem, eædem cauſæ in quas reverſurus? Non enim in nihilum redigetur, ſed in cauſis ſuis motu ſuo finito perpetualiter ſalvabitur & quieſcet. At ſi verbum Patris in quo & ſunt & facta ſunt omnia, cauſa omnium cauſarum eſt viſibilium & inviſibilium: nunquid ipſa cauſarum cauſa finis eſt mundi, in quam deſinet quando omnia quæ in motu ſunt, in eo quod appetunt, in ipſo videlicet Dei verbo motus ſui finem conſtituent, ultra quem finem nullus nullius creaturæ appetitus erit: non enim habet ulterius quo tendat, vel quid petat? Univerſalis quippe totius creaturæ finis Dei verbum eſt. Principium itaque & finis mundi in Verbo Dei ſubſiſtunt, & ut apertius dicam, ipſum verbum ſunt, quod eſt multiplex ſine fine finis & principium: ἌΝΑΡΧΟΣ, hoc eſt ſine principio præter Patrem. Hinc etiam breviter colligere poſſumus, quod multis ratiocinationibus ſuadere conamur, ac ſic definire; *ab ipſo & ad ipſum omnia*; eſt enim principium & finis: quod etiam Apoſtolus apertiſſime concluſit, dicens: *Quoniam ex ipſo, et per ipſum, et in ipſo, et ad ipſum omnia*; & hoc etiam naturarum omnium quæ factæ ſunt quinquepartita diviſio, *qua ab Apoſtolica auctoritate* (ut Maximus in Ambiguis, triceſimo ſeptimo capitulo ſcribit) *tradita eſt*, luculentiſſime declarat: reditusque iterum & adunatio earundem per eaſdem diviſiones et convolutiones totius creaturæ in unum, et poſtremo in ipſum Deum. *Prima* ſiquidem omnium naturarum diviſio eſt, quæ creata à non creata quæ eſt Deus, ſegregat. *Secunda* creatam dividit in ſenſibilem & intelligibilem. *Tertia* ſenſibilem inter cœlum diſcernit & terram. *Quarta* ſeparat paradiſum & orbem terrarum. *Quinta* omniumque ultima diviſio eſt hominis in maſculum & fœminam. In quo, videlicet homine, omnis creatura viſibilis & inviſibilis condita eſt. Ideoque *officina omnium* dicitur: quum in eo omnia quæ poſt Deum ſunt continentur. Hinc etiam *medietas* ſolet appellari: extrema ſiquidem longeque à ſe diſtantia, ſpiritualia ſcilicet & corporalia in ſe comprehendit & in unitatem colligit, corpore & anima ſubſiſtens. Ideoque in conſummatione rerum omnium fabricationis ipſum divina introduxit hiſtoria, ſignificans univerſitatem factarum rerum in ipſo contineri. Proinde ex adunatione diviſionis hominis in duplicem ſexum, prædictarum diviſionum incipit aſcenſus & adunatio. In reſurrectione enim ſexus auferetur, & natura adunabitur, & erit ſolummodo homo, ſicut fieret, ſi non peccaret. Deinde orbis terrarum in paradiſo adunabitur: & non erit niſi paradiſus. Deinde cœlum & terra adunabuntur: & non erit niſi ſolum cœlum. Et notandum quod ſemper inferiora iu ſuperiora tranſmutantur. Sexus quippe in hominem movetur, quum inferior eſt ſexus homine. Orbis terrarum qui inferior eſt, in paradiſum. Terrena quia inferiora ſunt, in cœleſtia mutabuntur corpora. Deinde totius ſenſibilis creaturæ adunatio, & in intelligibilem tranſmutatio ſequitur: ita ut univerſa creatura intelligibilis efficiatur. Poſtremo univerſalis creatura creatori adunabitur, & erit in ipſo & cum ipſo unum. Et hic eſt finis omnium viſibilium & inviſibilium: quum omnia viſibilia in intelligibilia, & intelligibilia in ipſum Deum tranſibunt, mirabili & ineffabili adunatione. Non autem ut ſæpe diximus eſſentiarum aut ſubſtantiarum confuſione aut interitu. Et hoc totum Dominus & Salvator noſter Jeſus Chriſtus reſurgendo à mortuis in ſeipſo & perfecit, & exemplum omnium quæ futura ſunt præmonſtravit. Reſurgens quippe nullum ſexum habuit. (Quamvis enim in ipſo ſexu, maſculi videlicet, in quo ex virgine natus, & inter homines quouſque ad paſſionem converſatus, poſt reſurrectionem diſcipulis ſuis ad confirmandam illorum fidem apparuit: non enim aliter ipſum cognoſcerent, niſi in habitu illis cognito ſe ipſum manifeſtaret.) Nulli fidelium licet credere, aut ullo modo cogitare, ipſum poſt reſurrectionem ullo ſexu detineri. *In Chriſto enim Jeſu neque maſculus eſt neque fœmina*: ſed * ſolum verum & totum hominem (corpus dico, & animam, & intellectum) abſque ullo ſexu vel aliqua comprehenſibili forma; quoniam hæc tria in ipſo unum ſunt, & Deus facta, ſine proprietatum tranſmutatione vel confuſione. Totus namque Deus eſt, & totus homo, una ſubſtantia, vel (ut uſitatius dicam) una perſona, locali & temporali motu carens; dum ſit ſuper omnia loca & tempora Deus & homo,

mo, abſque ulla forma, cum ſit forma omnium & paternæ ſubſtantiæ character, abſque ulla ſimilitudine, dum omnia ei eſſe appetunt ſimilia. Humanitas ſiquidem Chriſti unum cum Deitate facta nullo loco continetur, nullo tempore movetur, nulla forma ſeu ſexu circumſcribitur: quia ſuper hæc omnia exaltata eſt, & non ſolum ſuper hæc, verum etiam *ſuper omnes virtutes & poteſtates*, ceteroſque ſpirituales ordines, quia *ſedet ad dextram Patris*, quam ſeſſionem nulla creatura poteſt attingere. Proinde non immerito redarguendi ſunt, qui corpus Dominicum poſt reſurrectionem in aliqua parte mundi conantur aſtruere, & localiter & temporaliter moveri, & in eo ſexu in quo apparuit mundo intra mundum detineri. Quomodo enim inter omnia poteſt eſſe corpus, quod in unitate divinitatis ſuper omnia exaltatum eſt? Deinde conſiderandum: quod ipſe reſurgens à mortuis in paradiſum reverſus eſt. Non enim credendum eſt aliquod ſpatii temporis inter reditum ipſius à mortuis & paradiſi introitum fuiſſe: nec ipſum paradiſum in quem à mortuis reſurgens intravit localem eſſe, vel in aliqua parte hujus mundi ſenſibilis contineri. Neque quando manifeſtabat ſe diſcipulis ſuis, credendum eſt extra paradiſum fuiſſe: ſed ſimul & in paradiſo erat, & ſe ipſum ſuis diſcipulis demonſtrabat. Ille enim jam in paradiſo erat, quia in ipſo humana natura reſtaurata eſt: illi vero quibus ſe manifeſtavit nondum in paradiſo, hoc eſt nondum reſtaurata in natura erant. Neque quando evaneſcebat ab oculis eorum, localiter ab eis recedebat, ſed in ſubtilitatem ſpiritualis corporis carnalibus adhuc Apoſtolorum oculis inconſpicuam occultabat. Hinc datur intelligi; non aliud eſſe paradiſum in quem reſurgens regreſſus eſt, præter ipſam humanæ naturæ integritatem quam in ſeipſo reſtauraverat, & in qua primus homo, ſi non peccaret, glorioſus permaneret. Ipſe eſt paradiſus qui ſanctis promittitur, in quem ex parte, animæ videlicet jam ingreſſæ, ex parte, corpora dico, extra adhuc ſunt. Adunavit itaque in ſe orbem terrarum paradiſo. Ipſi ſiquidem orbis terrarum paradiſus erat. Totum namque quod de orbe terrarum acceperat, materialem videlicet carnem cum ſuis accidentibus abſque peccato, & virilem habitum in ſpiritualem in ſeipſo mutavit naturam. Ac deinde non ſolum humanitatem quam acceperat & renovaverat in ſeipſo, in æqualitatem angelicæ naturæ exaltavit, & reduxit, quod per aſcenſionem ejus in cœlum ſignificatum eſt, quando videntibus diſcipulis elevatus eſt in aëra, nube eum ſuſcipiente ab oculis eorum, quæ & claritatem ipſius & ſpiritualitatem indicabat; (dixit enim priuſquam pateretur, *Pater clarifica filium tuum*:) verum etiam ſuper omnes angelos & virtutes cœleſtes, & (ut breviter dicam) ſuper omnia quæ ſunt & quæ non ſunt ſublimavit. Et quod in ſeipſo particulariter perfecit, generaliter reſurrectionis tempore in tota humana natura perfecturus eſt: hoc eſt, non ſolum omnia quæ ipſa poſt peccatum de hoc mundo materiali attraxerat, convertet in ſpiritum; verum etiam ad æqualitatem cœleſtis gloriæ quam angeli poſſident perducet. Et ne mireris quod de talibus in aliis libris hujus noſtræ diſputationis multa tractata ſunt, & nunc iterum recapitulantur: quum ſic ordo & neceſſitas inveniendarum rerum, quas inquirimus, exigit, ut eaſdem ſententias & argumentationes multipliciter repetamus & revolvamus; & veluti quadam ἀνακεφαλαιώσει in memoriam revocemus. Hoc autem dico, quoniam in ſuperioribus libris multas de reditu naturæ B. Maximi ſententias introducendas prægustavimus, ſed nunc plenius tractare debemus. Idem itaque Maximus non ſolum in Ambiguis, verum etiam in ſcholiis de Adunatione creaturarum diſputat, quadrageſimo octavo capitulo, ubi turrium, quas Ozias ædificavit in Jeruſalem, theoriam expoſuit. *Angulos fortaſſis*, inquit, *ſermo Scripturæ dixit ipſas per Chriſtum factas differentes ſeparatarum creaturarum adunationes. Adunavit enim hominem, ipſam ſecundum maſculum & fœminam differentiam myſtice in ſpiritum auferens, & proprietatibus quæ per paſſiones ſunt in ambobus, liberam naturæ rationem conſtituens. Adunavit autem & terram quæ eſt ſecundum ſenſibilem paradiſum, & orbem terrarum ſeparationem expellens. Adunavit & terram & cœlum, oſtendens unam apud ſemet ipſam viſibilium naturam. Adunavit ſenſibilia & intelligibilia, unamque oſtendit exiſtentem eorum quæ facta ſunt naturam quadam myſtica ratione coaptatam. Adunavit per rationem ſupernaturalem ac modum creatam naturam non creatæ.* D. Quid igitur dicemus? qua ratione vel ſimilitudine credendum eſt Dominum abſque ulla ſenſibili & circumſcripta forma, & maxime abſque illa quam naſcendo ex virgine accepit, reſurrexiſſe? Et quoniam ille exemplum generalis atque futuræ reſurrectionis & erat & eſt, ſi abſque ullo ſexu reſurrexit, neceſſario ſequitur, ut omnes homines in

reſurrectione & poſt reſurrectionem univerſaliter ſexu careant. *M.* Hoc ſuperfluum eſt quærere; quoniam in ſuperioribus libris multipliciter & ratione ſuaſum eſt, & ſententiis B. Gregorii ejuſque Expoſitoris, Maximi dico, eſt concluſum, quod in futura vita poſt reſurrectionem, natura hominum omnino ſexu, hoc eſt virili & fœminea forma carebit; quoniam in ipſam formam quæ ad imaginem Dei facta eſt, reverſura eſt. Imago autem Dei non eſt maſculus neque fœmina; iſta enim diviſio naturæ propter peccatum facta eſt. *D.* In futura itaque vita neque maſculus erit neque fœmina, ſi ſola ſimplicitas naturæ duplicem, qui nunc eſt, ſexum in ſeipſam abſorpſerit. *M.* Cur de hoc hæſitas, cum de hominibus in reſurrectione generaliter Veritas dicat, *neque nubent neque nubentur, ſed erunt ſicut angeli in cœlo*? Nunquid angelos ex intellectu & ſpirituali corpore conſtare credimus? omni tamen circumſcripta forma eos carere non dubitamus. Nam quod ſæpe in humana effigie apparuiſſe illos divina narrat hiſtoria, non nos cogit æſtimare eos tali effigie naturaliter detineri. Illud enim pro tempore factum eſt, quoniam aliter hominibus & cum hominibus loqui aut impoſſibile aut non facile erat. Si ergo angeli omni forma circumſcripta carent, quid mirum homines dum æquales angelis fuerint, omni & ſexu & formarum circumſcriptione carituros? Neque enim aliter æquales eis erunt, neque hoc incredibile videtur. Quædam namque corpora ſunt liquida ac ſpiritualia, circumſcriptis formis carentia. Quod autem liquidum ac ſpirituale eſt puriſſimæque ſubſtantiæ, corporalibus quantitatibus ac lineamentis ſeu aliqua mole circumſcripta contineri poſſe non video; quoniam vera ratio talia exiſtimare non me ſinit. Quatuor ſiquidem ſimplicia mundi elementa nullis coarctantur formis; ubique enim in mundo ſunt, cujus nulla pars eſt illorum concurſu carens. Quod autem ubique eſt in mundo, quomodo aliqua forma circumſcribi poſſit? Sunt igitur corpora formis ſenſibilibus carentia. Quid de radiis oculorum dicendum? Nonne & ipſi corporei ſunt, omni forma carentes? Si autem dixeris angelos formas intelligibiles habere, omnino concedo; ac per hoc homines etiam poſt reſurrectionem ſimiliter intelligibiles formas habituros eſſe non ſolum non denego, verum etiam affirmo. Sed quæ & quales nunc in angelis ſunt, & in hominibus futuræ omnino me ignorare fateor; *donec tranſeat*, ut ait Auguſtinus, *corpus meum in affectum voluntatis meæ.* Non ignoro tamen multos magnoſque ſapientes, qui omnino aliter de humanis corporibus poſt reſurrectionem ſentiunt, quorum ſententias in proceſſu hujus libri non pigebit introducere; ne videamur eos vel ſpernere vel non legiſſe. *D.* Conſequens diſputationis ordo exigit, ut quid quiſque Eccleſiaſticorum ſapientum, quos legiſti (non enim omnes te legiſſe opinor, quod cuiquam impoſſibile eſt,) de talibus ſenſerit proferas, ut in arbitrio legentis ponatur quod velit ſequi. Nunc autem à te quæro qua ratione dicitur perire, quod in primordiales cauſas vel certe in ipſum Deum perhibetur reverſurum: dum plus pronunciandum ſit vivere & permanere, quam interire & tranſire.

XXI. *M.* Huic tuæ interrogationi breviter ac facile reſpondeo, B. Dionyſii Areopagitæ propheticam ſententiam exponentis ſenſum conſiderans, *precioſa in conſpectu Domini mors Sanctorum ejus.* Sanctorum ſiquidem mortem non aliam in hoc verſu prophetam dixiſſe aſtruit, præter illorum tranſitum in Deum contemplationis celſitudine, omnia viſibilia & inviſibilia ſuperantes, adhuc in corpore conſtituti. Num & Petrus ille Apoſtolorum vertex mortuus erat omni creaturæ & tranſivit in Deum, quando Domino interroganti quem ſe eſſe diceret, reſpondit: *Tu es Chriſtus, filius Dei vivi*? Num ſimiliter Johannes Evangeliſta omnibus quæ facta ſunt defunctus eſt, altitudine theoriæ cuncta ſuperans & clamans: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*; totaque ipſius mirabilis & ineffabilis Theologi theoria? Audi Apoſtolum adhuc mortali corpore detentum, mortuum tamen ſe & crucifixum pronunciantem: *Mihi mundus crucifixus eſt*, inquit, *& ego mundo.* Talis itaque eſt interitus ſanctorum contemplationis virtute in ipſum Deum tranſeuntium, & omnia quæ ſunt & ſeipſos altitudine divinæ gratiæ ſuperantium. Eo itaque modo quo ii qui virtute atque ſcientia implentur, adhuc in hac vita conſtituti ſolo animo intereunt, totus mundus quando terminabitur, interibit. In ipſum enim qui propter ſupereſſentialitatem ſuæ naturæ nihil dicitur, reverſus eſt, non ut totus deificetur, aut cum Deo unum efficiatur, ut cœleſtes virtutes & humani animi illuminati, purgati, perfecti; ſed ut unum quod eorum quibus conſtituatur in ſuas, ut

ſæpe

ſæpe diximus, revertatur cauſas. Cauſas autem omnium in Deo eſſe ſubſtitutas nemo fidelium dubitat. Qui enim dubitat, aut infidelis eſt aut inſipiens. Proinde omne quod in cauſam ſuam reducitur, in Deum redire cur dubitaretur? Et ne rearis me temere Deum vocaſſe nihil, & nulla auctoritate ſuffultum, audi B. Dionyſium Areopagitam in primo cap. de Divinis Nominibus; "Diximus, *inquit*, cum Theolo-
"gicos characteres expoſuimus, unum incognitum, ſupereſſentiale, per ſe optimum,
"quod quidem eſt; trinam unitatem dico, ὁμόθεον & ὁμοάγαθον, neque dicere neque in-
"telligere poſſibile eſt: ſed & ſanctarum virtutum angelicæ unitates, quas ſive ſpe-
"culativas, ſive acceptivas oportet dicere, ſuperincognitæ & ſuperlucentis bonita-
"tis, & arcanæ ſunt & incognitæ; & ſolis ipſis ſubſiſtunt, qui ſuper ſcientiam angelicam
"dignantur illis angelis. His deiformes angelica unitate quantum licet coadunati hu-
"mani animi, quia ſecundum omnem intellectualem operationem requieſcunt, talis
"autem fit deificatorum animorum ad ſummum lumen Deum videlicet, unio: laudant
"ipſum potiſſime per omnium quæ ſunt ablationem. In hoc vere & ſupernaturali-
"ter illuminati ex beatiſſima cum ipſo unitate, quæ omnium quidem eſt quæ ſunt
"cauſale, ipſum autem Nihil, ut omnibus quæ ſunt ſupereſſentialiter exaltatum. Animadverte præfatum theologum quomodo incunctanter ſummum lumen, Deum videlicet, qui omnem intellectualem & rationalem illuminat creaturam nomine, quod eſt *nihil*, inſinuat. Et ſubjecit rationem cur nihil vocatur, *quia ſuper omnia quæ ſunt ſupereſſentialiter exaltatur.* Commune igitur omnium quæ facta ſunt, veluti quodam interitu redire in cauſas, quæ in Deo ſubſiſtunt; Proprium vero intellectualis & rationalis ſubſtantiæ unum cum Deo virtute contemplationis, & Deus per gratiam fieri. *D.* Plane perſpicio non aliud eſſe mundo perire, quam in cauſas ſuas redire, & in melius mutari. Sed quia pars ſenſibilis mundi maxima eſt corpus humanum, non mole ſed dignitate rationalis animæ, qua formatur & vivificatur & regitur & continetur; de ipſius reditu tractare ordo rerum exigit & diſputationis ſeries, ni fallor.

XXII. *M.* In hoc non falleris; ita enim inſtans via carpenda eſt. *D.* Ingredere itaque. *M.* Reditum ſecundum humani corporis (nam primus in elementa ſolutio ejus eſt) reſurrectionem ipſius eſſe communiter omnis Eccleſia fatetur. *D.* Omnium proprie recteque credentium communis confeſſio eſt, non aliud eſſe reditum corporum præter eorum reſurrectionem, & ex quatuor mundi elementis in qua ſolvuntur revocationem; Utrum vero reſurrectio corporum ſecundum gratiam an ſecundum naturam, an utroque concurrente fit, quærendum; nam fere paucos de hoc tractantes reperi.

XXIII. *M.* Non ego recordor me in Latinis codicibus legiſſe, non quod fortaſſis de hac quæſtione tractatum à quodam nobis adhuc incognito non ſit, ut opinor; non enim putandum eſt Romanæ linguæ auctores hanc magnam quæſtionem intactam prætermiſiſſe, aut notatam non tractaſſe, ſed quod in manus meas, ſiquid inde definitum eſt, non pervenit. Ideoque dum diu per me ipſum de hoc cogitabam, nil aliud mihi occurrebat, præter quod reſurrectio mortuorum generaliter bonorum malorumque non niſi ſola redemtoris mundi gratia futura ſit, nulla naturali virtute cogente, in tantum, ut ſi Deus verbum caro factum non fieret, & inter homines converſatus non eſſet, & totam humanam naturam non reciperet, in qua paſſus eſt & reſurrexit; nulla mortuorum reſurrectio foret, & ut ſic intelligerem, eo quod ipſe dixit, attractus eram, *ego ſum reſurrectio & vita*; ac ſi per ſolam incarnationem ejus generale hoc donum nullo excepto genus humanum acceperit, reſurrectionem videlicet à mortuis, hoc eſt reſtitutionem & redintegrationem totius hominis naturæ, quæ corpore & anima conſtituta eſt. Si autem Dei verbum humanam naturam non ſuſciperet, & in ea ex mortuis non reſurgeret, nullus omnino reſurrectionis gratiam haberet, ſed ſicut ceterorum animalium cadavera, in terreno pulvere perpetualiter humana corpora permanerent. Hoc etiam putabam audiens Apoſtolum dicentem, quod *Deus verbum ſit primitiæ mortuorum.* Hæc erat mea de reſurrectione mortuorum opinio. Sed poſtquam Sancti Epiphanii Epiſcopi Conſtantiæ Cypri Ancoratum ſermonem de Fide legi, magnique Gregorii Theologi de Imagine diſputationem, mutavi ſententiam, ut illorum auctoritati conſentiens meamque opinionem parum pendens, reſurrectionem mortuorum naturali virtute futuram eſſe concederem. Ideoque eorundem verba huic noſtræ præſenti diſputationi inſerere non incongruum judicavi.

cavi. Præfatus itaque Epiphanius de Reſurrectione diſputans, Græcoſque reſurrectionem omnino negantes convincens, hæc ait: “Græci quidem penitus reſurrectio-
“nem negant, Dominum ignorantes ejuſque mandata; veruntamen reſurgent etiam
“nolentes. Ipſa enim creatura plane eos redarguit, manifeſtans quotidie reſurrectio-
“nis formam. Occidit namque dies, & mortuorum imitatur modum, ablata nocte
“oritur dies, nos inſpirans, & reſurrectionis ſignum inſinuans. Colliguntur fructus
“& ſtatus præſentium ſecatur, noſtræ hinc tranſmutationis definita ſpecie: ſemina-
“tur terra & producit: quia depoſita ſemina poſt meſſem, id eſt poſt collectionem
“frugum reſurgent. Locuſta mortua & ſepulta, quod ex ea projectum conſpicitur
“in terra, & poſt tempus terra quæ ei commendata ſunt reddit. Semina germinum
“ſeminantur, & primum moriuntur; ſi enim non moriuntur, non vivificantur. Signa-
“cula in nobis Deus fecit reſurrectionis per ungues decem & decem, teſtimonium
“perhibens de noſtra ſpe. Sed & ſic per coronam capitis perque capillos noſtram
“reſurrectionem prædicat. Quod enim videtur in nobis mortuum corpus (hoc
“eſt) capilli quotidie ſecati & ungues iterum creſcent, ſignificantes reſurrectionis
“ſpem. Et non eſt fabuloſum dicere propter incredulos exempla naturæ. Palum-
“bes aves animalia non * ſimul velociter volantia moriuntur ſemenſtres, & poſt qua-
“draginta dies continuo reviviſcunt. Κάνθαροι, hoc eſt ſcabrones futuram ſui mor-
“tem ſentientes in ſphæram fimi ſe ipſos abſcondunt, ſepelientes ipſam ſphæram in
“terra & obruentes; ac ſic ex ſuo humore iterum inveniuntur ex ſuis reliquiis re-
“viviſcentes. De Phænice ave Arabica ſuperfluum mihi eſt dicere; jam namque in
“aures multorum venit fidelium & infidelium. Hæc eſt autem ipſius cauſa, quin-
“genteſimum annum peragens prænoſcit tempus mortis ſuæ inſtare; ſepulcrum e-
“nim operatur aromatibus, illudque ferens venit in civitatem Ægyptiorum quæ
“vocatur Eliopolis, id eſt ſolis civitas, & plantis ſuis pectora ſua multum percu-
“tiens, ignem de ſuo corpore proferens, incendit ſubjectam in loco ſepulcri mate-
“riam, ac ſic ſeipſum totum comburit, ac totas carnes ſuas cum oſſibus. Divina
“autem adminiſtratione nubes mittitur & pluit & extinguit corpus avis conſumen-
“tem flammam; mortua quidem jam exiſtente ave, & penitus ardente, extincta
“autem flamma reliquiæ carnis ejus conſumtæ relinquuntur, & per unam diem non
“apparentes, vermem gignunt, qui vermis plumaſcit & novus fit, tertia die ſoli-
“datur, & ſolidatus locum inquirentibus & miniſtrantibus loco ſe ipſum manifeſtat,
“& iterum in ſuam recurrit patriam unde venit, & combuſtus juveneſcit. Audiſti Epiphanium. Si ergo in reſtaurandis rebus humanique corporis partibus naturalis vis operatur, inque animalibus irrationabilibus reſuſcitandis, ut præfati auctoris approbant exempla; quid mirum ſi vitalis & naturalis virtus quæ nunquam ſubſtantiam humanorum corporum deſerit, in tantum prævaleat, ut ipſius operatione ipſa corpora ad vitam reſtituantur, & ad totius humanæ naturæ integritatem? Ceterorum namque animalium omniumque rerum ſenſibilium diverſa & ſpecialia corpora, quum & in ipſis vitalis motus, dum formis ſuis continentur, viget & movet, dum ſolvuntur, ſilet; nequaquam tamen eorum ſubſtantiam deſerit, generaliter cum mundo tranſibit, eo modo tranſeundi de quo plura ſuperius tractavimus. Et quum cuncta ſenſibilia & intelligibilia in humanæ naturæ plenitudine condita ſunt, num rationi reſiſtit, ſi totum mundum cum omnibus ſuis partibus tempore reſtitutionis ipſius naturæ in qua totus continetur, generali quadam reſurrectionis ſpecie reſurrecturum deliberemus? Præſertim cum omnium ſenſibilium, dum in ſe ipſa conſideratur natura, una eademque perſpicitur, & in hoc mundo non magnitudinem corporeæ molis, ſed incorporalium ſubſtantiarum adunationem abſque omni cumulo & partium exaggeratione vel compoſitione vera conſiderat ratio. Sicut in monade & in centro non quantitatem vel qualitatem numerorum & linearum, ſed ſolam virtutem quæ nulla mole, nullo ſpatio, nulla quantitate & qualitate circumſcribitur, perſpicit. Eſt enim tota per totum in ſeipſa nullo loco ambita, nullo tempore mota. Proinde ſi in univerſitate ſenſibilium humana præcellit natura, & ſuperiora ſemper inferiora ad ſe attrahunt; non enim ratio ſinit ſuperiora ab inferioribus conſumi, inferiora autem in ſuperiora tranſire certiſſimis approbationibus approbat: num veriſimile eſt humanam naturam cuncta intra ſe & infra ſe condita ſibimet copulaturam & adunaturam in fine omnium exiſtimare? De ſpirituali autem humanorum corporum poſt reſurrectionem ſubtilitate ejuſdem Epiphanii ſententiam non

præter-

prætereundam eſſe arbitror. Nam de corpore Chriſti poſt reſurrectionem in quo perfectiſſimum totius humanæ reſurrectionis præceſſit exemplum, diſputans, hæc ait: "Intravit januis clauſis; carnale enim ipſius corpus ſpirituale reſurrexit: non aliud præter quod fuerat; ſed illud ipſum in ſubtilitatem ſpiritus tranſmutatum. "Ut autem omnes incredulos redargueret, clavorum veſtigia monſtravit & lanceæ, adeoque cicatrices ipſas reliquit in corpore, quamvis illud ſpiritalem in unitatem conflaſſet. Quomodo igitur clauſis januis intravit, niſi ut oſtenderet craſſimembre ſubtili-membre, & mortale immortale, & corruptibile incorruptibile? Intuere quantum incunctanter ſpiritualium corporum reſurrectionem & in ſubtilitatem incomprehenſibilem reditum, omni tarditate & qualitate terrenæ molis totiuſque ponderis corporeis ſenſibus ſuccumbentis localibuſque ſpatiis circumſcripti ab ſpiritu abſorpta pronunciat, puriſſime intelligens Apoſtolum dicentem, *ſeminatur corpus animale, ſurget corpus ſpirituale*. *D*. Intueor, & magni viri auctoritatem amplector. De ſpiritualitate ſiquidem & illocalitate omnium generaliter humanorum corporum poſt reſurrectionem, quando humana natura quæ corpore & anima conſtat, æqualis erit Angelis, & ſanctorum Patrum auctoritate mihi jam ſuaſum eſt, & intra me perſpexi rationem conſultans nil aliud probabilius veritatique propinquius occurrere, quam corpora in cœleſtem qualitatem converſa omneque terrenum univerſaliter deponentia, exiſtimari ſenſibus mortalium incomprehenſibilia omnique locali circumſcriptione libera. Si enim ſimplicia mundi hujus corruptibilis elementa ut ſæpe diximus, omne quod intra ambitum ejus continetur penetrant, nulliuſque circumſcripti corporis denſitas obſtat, ne ubique in omnia diffundantur; quiſnam de viſibilis hujus machinæ natura diligenter diſputantium, ejuſque ſubtilitatem ac veluti quandam incorporalitatem mentis contuitu inveſtigantium non incunctanter aſſerat, aëra tenuiſſimum omnia cœleſtia & terreſtria, nec non & aërea & Neptunia nullo obſtaculo demorante penetrare, eoque mirabilius & ſpirituali tenuitati propinquius igneum, *ſpiritum*, ſimplex, purum, omni corporeo ſenſu remotum non ſolum cuncta mundi ſpatia implere & ambire; verum etiam ipſum tenuiſſimum aëra nimia ſui ſubtilitate & incorporalibus naturis ſimilitudine dum ſit intimus omnium tranare. Similiterque de aqua ſimplici & terra ſentiendum; nam & ipſa ubique omnibus corporibus inſunt ſecundum ſuam analogiam. Quid mirum reſurrectionis corpora ultra omnem ſenſibilem qualitatem aſcendentia, omni mole & localitate abſoluta, & ut ita dicam in ſpiritum omnino converſa vitæque ſimillima, ſuper omne quod ſenſus corporeus poteſt attingere, ineffabili ſua ſpirituali ſubtilitate exaltari? De eo vero quod reſurrectio corporum naturali virtute cooperatrice ſit futura, & non ſola incarnati Verbi gratia, nunc primum incipio cogitare, & ubi prius titubabam, in operatione videlicet naturali utrum reſurrectionis ſit effectiva; humani quippe corporis redintegrationem ſoli redemtoris gratiæ tribuebam, ſicut & tu aliquando: ibi jam certus efficior ratione duce. Nullum enim miraculum in hoc mundo contra naturam Deum feciſſe legimus, ſed cauſis naturalibus adminiſtrativis & effectricibus juſſu Dei movente factas eſſe qualcunque virtutum theophanias divina narrat hiſtoria. Et ſi miraculum miraculorum eſt generalis mortuorum reſurrectio, cujus maximum exemplum præceſſit in Chriſto, in tantum ut cetera fere omnia naturalia argumenta in præfiguratione ipſius facta fuiſſe recte intelligantur: num veritati putandum eſt non convenire nos exiſtimare ex cauſarum naturalium effectiva potentia divinæ voluntati ſubdita ipſam, reſurrectionem dico, futuram. *M*. Ambabus itaque cooperatricibus ipſa quidem natura & gratia reſurrectio perficietur. *D*. Crediderim: ſed quid ad gratiam, quid ad naturam proprie in hac reſurrectionis actione pertineat, non ſatis conſpicor. Nullam ſiquidem inter eas eſſe nemo ſolerter ſapientiæ ſecreta rimantium dixerit differentiam. *M*. Imo magnam diligentique inquiſitione lucidaque inventione dignam. In ea ſiquidem theoria, id eſt de reſurrectione tria quædam intueri debemus, & primo inexhauſtam divinæ bonitatis infinitamque per ea & in ea quæ facta ſunt diffuſionem, deinde diviſionis ipſius generalem bipartitamque ſcaturiginem in ea quæ dantur & ea quæ donantur. Tria itaque ſunt conſideranda, bonitas ejuſque data & dona, quæ à ſe invicem diſcernit rationis acies, propriaque ſingulis coaptat. Datum itaque divinæ bonitatis eſt univerſitatis ſubſtitutio, & ſecundum generales & ſpeciales rationes cunctarum creaturarum diſtributio, quam ſupereſſentialis bonitas quæ Deus eſt, univerſaliter omnibus largitur

tur à ſummo uſque deorſum; hoc eſt ab intellectuali natura quæ ſumma omnium creaturarum eſt, uſque ad corporalem quæ imum & extremum univerſitatis poſſidet locum. Summa igitur bonitas dat univerſæ conditæ naturæ eſſe, quoniam ipſam ex non exiſtentibus in exiſtentia adduxit. Hinc Beatus Dionyſius capitulo quarto de cœleſti Hierarchia, "Primum, *inquit*, omnium illud dicimus ſecundum veritatem, "quod Deus omnes creaturas bonitate, non neceſſitate ſubſtituit. Eſt enim hoc "cauſæ omnium & ſuper omnia Dei bonitatis proprium, ad communicationem "ea quæ ſunt vocare, juxta analogiæ cujuſque definitionem. Omnia igitur quæ "ſunt, divinam participant providentiam ex ſupereſſentiali Deitate emanantem. "Quomodo enim quidquam erat, ſi rerum cauſam non participabant? Exiſtentia "igitur omnia eſſe ejus participant: eſſe enim omnium eſt ſupereſſentialis divi-"nitas. Hactenus Dionyſius. Et non ſolum ſupereſſentialis bonitas dat omnibus eſſe, verum etiam æternaliter eſſe. Omnis quippe eſſentia & ſubſtantia non aliunde & eſt & ſubſiſtit, niſi ab ea ſupereſſentiali & ſubſtantiali bonitate, quæ per ſe vere eſt & ſubſiſtit. Nullum namque ſubſtantiale vel eſſentiale bonum per ſe eſt, præter ipſam ſolam, cujus participatio dat omnibus bona eſſe, ſolis electis donat deificari. Nulla enim eſſentialis ſubſtantia eſt divina bonitate condita, quæ non æternaliter & incommutabiliter permaneat. Ea ſiquidem quæ perpetuo perſeverare nequeunt, accidentia ſunt ſubſtantiis ſuperaddita, & circa eas conglobata, inque eas reverſura. Eſt itaque datum divinæ bonitatis natura omnis, quæ in eſſentiam ducta eſt, & perpetualiter cuſtoditur ne pereat. At vero quum inter eſſe & æternaliter eſſe medietas quædam conſtituitur, quæ dicitur bene eſſe, ſine qua ipſæ extremitates, eſſe videlicet & ſemper eſſe, nec vere ſunt, quamvis ſint; nec recte dicuntur eſſe: (eſſe enim & ſemper eſſe, ſublato bene eſſe, nec vere eſſe eſt, nec vere ſemper eſſe. Illud enim vere & eſt & ſemper eſt, quod bene ac beate ſubſiſtit.) Illa inſita medietas, hoc eſt bene eſſe, donum divinæ bonitatis eſt, libero ac bono voluntatis intellectualis & rationalis creaturæ motu adjuncto. His enim duobus efficitur bene eſſe, libera videlicet voluntate donoque divino, quod *gratiam* ſacroſancta vocat Scriptura. Sed illud donum non omnibus generaliter diſtribuitur. Soli quippe angelicæ humanæque naturæ donatur deificatio: neque illis univerſaliter, ſed ſolis angelis qui creatoris ſui dilectione ardentes, ſtabiliti in veritatis contemplatione permanent, ſoliſque hominibus *ſecundum propoſitum vocatis*. Huc accedit quod donum gratiæ neque intra terminos conditæ naturæ continetur, neque ſecundum naturalem virtutem operatur, ſed ſupereſſentialiter & ultra omnes creatas rationes effectus ſuos peragit. Itaque ſi per ſolam divinam gratiam reſurrectio mortuorum fuerit; omnino naturalis virtus evacuabitur, vitaliſque motus qui rerum ſubſtantias nunquam deſerit: ſive vi & poteſtate ſiluerit, ut in monade numeri; ſive actu & operatione reperta ſit, ut numeri à monade præcedentes, ceteraque quæ ex occultis cauſis in apertos effectus prodeunt. Et verum ſi naturalis virtus reſurrectionis effectiva eſt abſque adjutorio gratiæ, quomodo redemtoris humani generis virtutem in reſurrectione mortuorum prævalere poſſibile eſt credere; cum ipſe dixerit: *Ego ſum reſurrectio & vita*? Non enim hanc dominicam ſententiam de reſurrectione animarum quæ eſt de morte injuſtitiæ & impietatis ad juſtitiæ & pietatis vitam, hoc eſt in veritatis contemplationem, ſolummodo debemus accipere; verum etiam de reſurrectione corporum, cujus principale exemplum in ſua propria carne præmonſtravit. Sana itaque fide poſſumus attribuere reſurrectionis virtutem & dato divinæ bonitatis ſecundum naturalem effectivam potentiam, & dono ejuſdem bonitatis ſecundum ſuperexcellentem omnes naturas gratiam. Nam & hæc duo, datum dico & donum, à ſe invicem ſegregavit Jacobus Apoſtolus, dicens: *Omne datum optimum & omne donum perfectum de ſurſum eſt deſcendens à Patre luminum.* Ac ſi aperte diceret: Omnis naturarum data ſubſtitutio & reſtauratio quæ ex dato & dono conformatur, omniſque perfecta eorum qui digni ſunt æterna beatitudine deificatio, quam Græci θέωσιν dicunt, ab uno fonte manat, hoc eſt de ſurſum à Patre luminum. Itaque datum ut prædiximus, in creaturarum ſubſtitutione ſubſtantiali, donum vero in deificatione electorum ſupereſſentiali accipere debemus. Non enim aliter divina providentia univerſitatis quam condidit, ordinem ſubſtituere voluit, nec fieri debuit nec poſſibile fuit: niſi ut primo daret eſſentias & ſubſtantias quibus poſtea diſtribueret ornamenta, hoc eſt virtutes donaret juxta dignitatem & angelorum & hominum, quos *præſcivit & prædeſti-*

navit

navit conformes fieri unigenito Dei verbo. Ut igitur concludamus breviter, natura eſt datum, gratia vero donum. Natura ex non exiſtentibus in exiſtentia adducit: donum vero quædam exiſtentium ultra omnia exiſtentia in ipſum Deum evehit. Eos enim qui divinam ſuper omnia communionem participant, inter omnia connumerari vera non ſinit ratio. De ſe namque veritas ait: *Ubi ego fuero, illic & miniſter meus.* Ipſam incunctanter ſuper omnia eſſe credimus. Miniſtri igitur ipſius ſuper omnia ſunt. Cætera vero quæ virtutem puræ contemplationis de ordine theophaniarum non attingunt, inferiores ordines obtinent, ſive in theophaniis ſive in inferiorum naturarum ſublimitatibus. Hoc autem dicimus non quod ulla creatura ultra omnes theophanias poſſit aſcendere, eumque *qui ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem,* nulla theophania interpoſita attingere, ſed quod theophaniarum quædam tantæ altitudinis ſunt ut ſuper omnem creaturam proxima Deo contemplatione intelligantur exaltari, ac velut theophaniarum theophaniæ creduntur eſſe: Deus enim omnino nulli creaturæ viſibilis per ſeipſum eſt; ſed in nubibus theoriæ & videtur & videbitur, ſicut ait Apoſtolus: *Rapiemur in nubibus obviam Chriſto, & ſic ſemper cum ipſo erimus.* In theophaniis autem dixi pluraliter, quum nec intellectuales nec rationales naturæ eodem modo veritatem contemplaturæ ſunt, ſed unicuique hoc dicit, de angelica & humana natura quæ ſublimiſſimum univerſitatis conditæ locum obtinent, earum ſecundum propriam analogiam altitudo theoriæ diſtribuitur atque definitur. Cæteræ vero naturæ quas ipſa veritas non ad ſe contemplandam fecit, ſed ut per eas contemplativæ virtutes ipſam laudarent, in ſuis ordinibus & ſemper ſunt & erunt quietæ, abſque locali circumſcriptione & temporali mutabilitate. Finito namque mundo qui localibus ſpatiis & temporalibus motibus ambitur, quid erit localiter circumſcriptum aut temporali mutabilitati ſubditum? Erunt enim omnia quieta: quando nihil per generationem in mundum veniet, nihil per corruptionem in mundum reſolvetur. Mundus quippe peribit, nullaque ipſius pars remanebit: ac per hoc neque totum. Tranſibit enim in ſuas cauſas ex quibus proceſſit, in quibus neque loca ſunt neque tempora, ſed locorum temporumque ſimplices ſinceræque rationes: in quibus omnia unum ſunt, neque ullis accidentibus diſcernuntur. Omnia enim ſimplicia, omni compoſitione ſubſtantiarum accidentiumque carentia, & ut ſic dicam, unitas ſimplex & multiplex adunatio omnium creaturarum in ſuis rationibus & cauſis, ipſarum autem cauſarum & rationum in verbo Dei unigenito, in quo & facta ſunt & ſubſiſtunt omnia. Habes igitur differentiam & proprietatem naturæ & gratiæ, dati videlicet & doni, eorumque communionem. *D.* Habeo plane & ni fallor intelligo, ac per hoc breviter colligam, quæ à te dicta ſunt. Naturam dixiſti eſſe datum, gratiam vero donum. *M.* Ita. *D.* Addidiſti etiam utriuſque proprietatem,& naturæ dediſti de nihilo eſſe & ſemper manere,gratiæ vero deificare,hoc eſt, efficere homines in Deum tranſire:eoſq; affluentia divinæ bonitatis gratis abſq; naturæ ſubdio, nullis præcedentibus meritis, exaltat ſuper omnia, quæ ſunt & quæ continentur intra univerſitatis conditæ terminos. Commune vero earum, naturæ dico & gratiæ, intelligitur eſſe humanæ ſubſtantiæ reſurrectio, hoc eſt mortalium corporum in immortalia tranſitus, & corruptibilium in incorruptibilia, & animalium in ſpiritualia, & temporalium & localium in æterna omnique circumſcriptione libera. *M.* Recte collegiſti; hæc enim ſuadere volui, & ut video tibi ſuaſi. *D.* Adhuc tamen hæſito, quoniam non tam clare contemplor, quomodo non ſolum humanæ naturæ reſurrectionem, verum etiam omnium rerum ſenſibilium, quas hujus mundi ambitus comprehendit, videris aſſerere. *M.* Mirari non deſino, cur tam frequenter de talibus hæſitas, cum ſuaſum tibi ſæpe conceſſeris, omnia in homine eſſe creata, viſibilia dico & inviſibilia, ac poſt hoc reſurrectura. Verum de reſurrectione inviſibilium nunc tractare non eſt noſtri propoſiti. De reſurrectione vero corporalium ſenſibilium, hoc eſt, de eorum reditu in ſuas cauſas diſputamus. Si igitur humana natura ex intelligibilibus & corporalibus ſenſibilibus compoſita eſt, animo dico & corpore; quid mirum ſi univerſitas omnium ſenſibilium in humano corpore reſurgat; & quocunque tranſierit, tranſeat; in cauſas tamen ſolummodo dico, non in ipſam deificationem, quæ ſolis purgatiſſimis intellectibus donabitur? Et ſi maxime argumentationem de hoc audire deſideras, attentus eſto, & in ea quæ reſtant intuere. Ac vera fidei Catholicæ ſimplicitate diſputare incipiam, ex qua omnis aſſenſus in puriſſimam rerum cognitionem inchoat. Credis, ut opinor, omnia quæ ſunt & quæ non ſunt,

hoc eſt, quæ ſenſu & intellectu ſuccumbunt, & quæ ſenſum omnem & intellectum ſuperant, & tantum poſt Deum, ut & verbis ſancti Dionyſii Areopagitæ utar, circa Deum volvuntur, inferioribus ſe naturis incognite in verbo Dei facta eſſe.

XXIV. *D.* Hoc incunctanter & credo & quantum illuminor ſuperno lumine intelligo; audiens ſacram ſcripturam dicentem: *In principio fecit Deus cœlum & terram*; principium appellans unigenitum verbum in quo pater fecit omnia, cœli vero terræque vocabulis inviſibilem & viſibilem creaturam ſignificans. Et alibi ſimpliciter, hoc eſt univerſaliter ait: *Omnia in ſapientia feciſti*; omnia dicens omnium creaturarum univerſalitatem in verbo Dei factam concluſit. *M.* Putaſne igitur omnia quæ in ſapientia Dei facta ſunt, vivere an vita carere, vel ut verius & apertius dicam, utrum omne quod in Dei ſapientia factum eſt, vita & ſapientia eſt, vitæque & ſapientiæ particeps, necne? Et ſi vita & ſapientia eſt omne quod in ſapientia factum eſt divina, utrum temporaliter cœpit eſſe an ſemper erat, & non erat quando non erat? Et ſi ita eſt; nunquam erit quando non erit;nam ſi ex tempore cœpit eſſe,neceſſe eſt cum tempore finiri. *D.* Abſit à corde fidelium hoc exiſtimare, ut omne quod in verbo Dei factum eſt vita non ſit, & vita ſapiens & æterna abſque ulla temporali inchoatione, abſque ullo temporali termino. Nam & corpora omniſque ſenſibilis creatura in ipſo, vita ſapiens & æterna eſt,ita ut ineffabili & incomprehenſibili, credibili tamen modo omnis creatura in ipſo vivat & vita ſit; & cum extra ipſum nihil ſit, de ſeipſo, velut extra, creaturas conditas produxit. Nam & intra ipſum & extra ipſum univerſam creaturam dicimus eſſe, ea ratione ut intra ipſum dicantur cauſæ rerum & rationes propter ſimilitudinem earum & ſimplicitatem; extra ipſum vero, effectus earum cauſarum & rationum propter quandam diſſimilitudinem: locis enim & temporibus variantur, generibus & ſpeciebus, proprietatibus & accidentibus diſcernuntur. Ideoque veluti extra ſimplicitatem divinæ ſapientiæ dicuntur eſſe, cum extra ipſam nihil ſit, & in ipſa omnia, univerſalis & ſimplex vita eſt. Quid enim in ſapientia Dei eſſet, quod vita careret, aut vita non eſſet; cum & ipſa vera vita ſit, & pluſquam vita, & nihil in ipſa quod aut ipſa non eſt, aut ſui ſimillimum. Præſertim cum Theologus Johannes dicat: *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt: in ipſo vita erat.* *M.* In verbo igitur quod eſt ſapientia divina, omnis creatura & eſt & vivit, & omne quod in ipſo eſt, perire non poteſt. Si enim quod continet, ſemper & incommunicabiliter manet & vivit, imo etiam vita eſt & vita æterna; omne quod in eo continetur, neceſſario & eſt & ſemper manet, & vita eſt & vita æterna. *D.* Hinc dubitare & impium & ſtultiſſimum eſt, cum omnis divinæ hiſtoriæ auctoritas omneſque Theologi perhibeant omnem creaturam in verbo æternaliter eſſe. Hinc Sanctus Auguſtinus in decimo ſexto cap. duodecimi libri de Civitate Dei, evidentiſſime ac breviter ſententiam protulit de eo quod dominus non ſolum omnium creator creaturarum ſemper fuit, verum etiam & dominus; & ſicut nunquam fuit non creator, ita nunquam non fuit dominus, diſputans: “Quapropter, “*inquit*, ſi Deus ſemper dominus fuit, ſemper habuit creaturam ſuo dominatui ſer“vientem; veruntamen non de ſeipſo genitam, ſed ab ipſo de nihilo factam, nec ei “coæternam. Erat quippe ante illam, quamvis nullo tempore ſine illa, non eam ſpa“tio tranſcurrente, ſed permanente perpetuitate præcedens. Sed ſi reſpondero eis “qui requirunt quomodo creator ſemper dominus fuit, ſi creatura ſerviens “non ſemper fuit, & quomodo creata eſt, & non potius creatori coæterna eſt, ſi ſem“per fuit: vereor ne facilius judicer affirmare quod neſcio, quam docere quod ſcio. Ac ſi aperte præfatus Pater diceret, minus in æternitate creaturarum capacium tarditatem redarguens: Si aſſeruero quod firmiſſime ſcio, dominum videlicet & ſemper creatorem & dominum creaturæ fuiſſe, ac per hoc & ſemper creaturam ſervientem ſubſtitutam non defuiſſe. Nam ſi ſemper creatura non fuit, ſequitur neque creatorem neque creaturæ ſemper dominatorem extitiſſe; at verò quia & ſemper creator & dominus erat, neceſſario ſequitur ſemper creaturam ſervientem ſubſtitiſſe. Non enim accidens creatori omnium eſt creaſſe quæ creavit, ſed ſola perpetuitate ſemper aſcendit & præcellit quæ creavit: vereor ironice ſuggillans ne forte judicer affirmare quod neſcio, quam docere quod ſcio. Incunctanter ſiquidem intelligo ſemper & creaturam & creatorem ejus, & dominum & ſervientem ſibi inſeparabiliter fuiſſe: non quod creatura creatori, ut ſerviens domino, coæterna ſit; creator ſiquidem creaturam, & dominus ſervientem æternitate præcedit, non tempore, ſed ea ratione

qua creator & Dominus principium creaturæ & ſervientis eſt, creator autem & Dominus Ἄναρχος, hoc eſt carens principio: creatorem autem noſtrum & Dominum dicimus unum & ſolum Dominum, ſummam videlicet & ſacram Trinitatem unam eſſentiam in tribus ſubſtantiis; quæ dum per ſe cogitatur, ſolus in ea Pater ἄναρχος creditur; nam Filius & Spiritus Sanctus non omnino ἄναρχοι ſunt, dum principium, Patrem dico, habent. Filius namque ab ipſo generatus eſt, Sanctus vero Spiritus procedens. *M.* Primordiales cauſas in Deo ſolummodo creatas fuiſſe, ac Domino ſuo ſerviſſe, non autem earum effectus quibus hunc ſenſibilem mundum compoſitum non incongrue credimus, arbitraris, ut opinor. *D.* Non aliter arbitror. Cauſas etenim rerum ſemper creatas fuiſſe, earum vero effectus definitis locorum ac temporum interſtitiis in hunc mundum proceſſiſſe & adhuc procedere & proceſſuros eſſe opinor. *M.* Hæc opinio neque à fide catholica neque vera intelligentia recedere exiſtimanda. Quid igitur? Putaſne cauſas ſolummodo rerum æternas fuiſſe, effectus vero earum temporales; ac per hoc ſolas cauſas ſemper manſuras, effectus vero perituros? *D.* Ita ſemper cogitare ſolitus eram; ſed poſtquam hujus præſentis diſputationis ſemitam tecum carpere inchoavi, rationis acumen ac veluti inevitabilis rerum conſequentia cœpit me attrahere, ut non ſolum cauſas, verum etiam earum proceſſiones, quas ſapientes effectus vocant, perpetualiter permanſuras conceſſerim; eo tamen tenore ut non ipſæ proceſſiones in ſemetipſis, ſed in ſuas cauſas reverſuræ permaneant. *M.* De hoc adhuc hæſitare te video. *D.* Negare non poſſum. Nam quæ per me de his cogitabam, vera ratio mutare cogit; incognita vero quæ introducere vis, nondum mihi liquide patefacta ſunt. *M.* Dic quæſo quid pure liquideque perſpicis, & de quibus adhuc aut penitus titubas, aut partim intelligere incipis, partim obſcuritas atque ſubtilitas aciem tuæ mentis effugit. *D.* De cauſis æternaliter factis ſemperque manentibus & in infinitum permanſuris, nequaquam mentis meæ contuitus caliginem patitur: clare ſiquidem ac ſine ulla nebula illud intueor, ea maxime ratione ductus qua in ſapientia divina creatas eſſe non ſolum credo, verum etiam intelligo incunctanter. Nam omne quod in ſapientia divina creatum ſubſiſtit, nullus non impius vel inſipiens ſemper permanſurum dubitavit. De effectibus vero quos proceſſiones cauſarum ſapientes ſequens vocaſti, jamdudum delibero: utrum ſicut ſuæ cauſæ, permanſuri, an cum mundo perituri; ita ut non in cauſas ſuas redeant & in eis ſalventur, ſed in nihilum de quo facti ſunt redigentur, ut penitus ulterius non ſint. *M.* Effectus nunc cauſarum dicimus totum mundum ſenſibilem cum omnibus ſuis partibus quibus conſtat. Nam de mundo intelligibili indubitabilis ſententia eſt, quod nunquam periturus, quoniam in illo nihil eſt corruptioni obnoxium; ipſe ſiquidem ſemper ſubſiſtit, quemadmodum & cauſæ quarum effectus eſt, cœleſtes dico eſſentias, quamvis Beatus Dionyſius Areopagita aſſeverat, quaſdam angelicas virtutes in altiorem divinæ theoriæ gradum quam nunc ſunt, aſcenſuras, *dum Deus omnia in omnibus fuerit.*

XXV. *D.* De effectibus cauſarum inviſibilium, de inviſibili dico mundo adhuc titubo, deliberans qua ratione dicitur, quod periturus ſit & permanſurus; hæc enim ſibi invicem pugnare videntur, perire dico & permanere. Quomodo enim perit quod permanet, vel permanet quod perit? *M.* Num paulo ſuperius confeſſus es, quod ea ratione maxime introductus fueras, ut nullo modo dubitares de æternitate cauſarum, quoniam in verbo factæ ſunt; non enim poteſt perire omne, quod ſemper vivens verbum continet, & in quo omnia ſemper vita ſunt, nulli corruptioni & defectui ſubjecta. *D.* Ad hoc ſane productus ſum, in tantum ut prius dicam me penitus non eſſe quam illud ignorare poſſe, audiens Apoſtolum dicentem: *In quo vivimus, & movemus, & ſumus.* Si enim in ipſo non ſum; omnino non ſum: & ſi hoc ignoro, inſipientiæ & ignorantiæ interitu perditus ſum. Dic igitur num Dei verbum in quo cauſæ omnium æternaliter ſubſiſtunt, venit in cauſarum effectus, hoc eſt in hunc mundum ſenſibilem, necne. *M.* Quiſquis hoc negaverit, omnino à vera religione qua unus Deus colitur & incarnatio verbi diviſim prædicatur, alienus eſt. Ait enim Theologia: *Et verbum caro factum eſt,* hoc eſt verbum homo factum eſt; itemque ipſum verbum incarnatum de ſeipſo prædicans: *Exivi,* inquit, *à Patre, & veni in mundum, & iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.* Ac ſi aperte diceret; ego qui ſecundum divinitatem æqualis ſum Patri, unius ejuſdemque eſſentiæ, cujus & ipſe eſt exiſtens, exivi ab illo, hoc eſt exinanivi meipſum, formam

ſervi accipiens, caro videlicet factus ſum, totamque humanam naturam accepi, & iterum relinquo mundum & vado ad Patrem, hoc eſt, ſervilem formam totamque humanam naturam, corpus videlicet, & animam, & intellectum, & univerſaliter omne quod ex ipſa creatura quæ conſtat ex viſibili & intelligibili exiſtentia, ſumſi, ultra omnem mundum in deitatem meam convertens, ſalva naturarum ex quibus ſubſiſto, ratione manente, ſuper omnia quæ ſunt, exaltata. Exivit igitur à Patre & venit in mundum, humanam videlicet naturam accepit in qua totus mundus ſubſiſtit; nihil enim in mundo eſt quod non in humana natura comprehendatur: & iterum reliquit mundum & ivit ad Patrem, hoc eſt humanam quam acceperat naturam, ſuper omnia viſibilia & inviſibilia, ſuper omnes virtutes cœleſtes, ſuper omne quod dicitur & intelligitur, ſuæ deitati quæ Patri eſt æqualis, adunans ſublimavit. Quanquam enim totam humanam naturam, quam totam accepit, totam in ſeipſo & in toto humano genere totam ſalvavit; quoſdam quidem in priſtinum naturæ ſtatum reſtituens, quoſdam vero per excellentiam ultra naturam deificans: in nullo tamen niſi in ipſo ſolo humanitas deitati in unitatem ſubſtantiæ adunata eſt, & in ipſam deitatem mutata omnia tranſcendit. Hoc enim proprium caput Eccleſiæ ſibi ipſi reſervavit, ut non ſolum ejus humanitas particeps deitatis, verum etiam ipſa deitas, poſtquam aſcendit ad Patrem, fieret; in quam altitudinem nullus præter ipſum aſcendit nec aſcenſurus eſt. Et hoc eſt quod alibi aperte de ſeipſo dicit: *Nemo aſcendit in cœlum niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis qui eſt in cœlo.* Ac ſi manifeſte diceret; nemo aſcendit in Patrem niſi qui ex Patre deſcendit, & dum à Patre deſcendit, Patrem non deſeruit, qui ſemper in Patre eſt; quoniam Pater in illo inſeparabiliter & ille in Patre ſemper eſt: *Ego enim*, ait, *& Pater unum ſumus.* In quam unitatem ſolus ille ſuam humanitatem ſubvexit, ceteros autem, quos deificat, ſola participatione ſuæ divinitatis unumquemque ſecundum altitudinem propriæ contemplationis pro ſe conſtituit; ordinans in ſeipſo veluti in quadam domo, omnes quos conformes ſibi fieri elegit. Deus itaque Dei verbum in quo omnia facta ſunt cauſaliter & ſubſiſtunt, ſecundum ſuam divinitatem deſcendit in cauſarum quæ in ipſo ſubſiſtunt effectus, in iſtum videlicet ſenſibilem mundum, humanam accipiens naturam, in qua omnis viſibilis & inviſibilis creatura continetur. *D.* In hoc incunctanter catholica fides conſentit: ipſum namque Dei verbum homo factum, poſtquam reſurrexit à mortuis, ſuos diſcipulos erudiens, dixit: *Prædicate evangelium omni creaturæ*, omnem creaturam appellans hominem. Non enim irrationabilibus animalibus ſeu omnibus creaturis ſenſu carentibus ſuum evangelium juſſit prædicari, ſed ſoli homini in quo omnis natura creata continetur. *M.* Omnis itaque creatura in homine eſt? *D.* Hoc indubitanter fatendum. *M.* Fateris ergo verbum Dei in quo & per quod & ad quod facta ſunt omnia, ſecundum ſuam divinitatem, in effectus cauſarum deſcendiſſe ſecundum ſuam humanitatem? *D.* Firmiſſime fateor. *M.* Quare deſcendit? *D.* Dic quæſo. *M.* Non aliam ob cauſam, ut opinor, niſi ut cauſarum, quas ſecundum ſuam divinitatem æternaliter & incommutabiliter habet, ſecundum ſuam humanitatem effectus ſalvaret, inque ſuas cauſas revocaret: ut in ipſis ineffabili quadam adunatione ſicuti & ipſa cauſa ſalvarentur. Ac ſi aperte diceret; Si Dei ſapientia in effectus cauſarum quæ in ea æternaliter vivunt, non deſcenderet, cauſarum ratio periret; pereuntibus enim cauſarum effectibus nulla cauſa remaneret, ſicut pereuntibus cauſis nulli remanerent effectus; hæc enim relativorum ratione ſimul oriuntur & ſimul occidunt, aut ſimul & ſemper permanent. *D.* Totus itaque mundus in verbo Dei unigenito, incarnato, inhumanato adhuc ſpecialiter reſtitutus eſt, in fine vero mundi generaliter & univerſaliter in eodem reſtaurabitur. Quod enim in ſeipſo ſpecialiter perfecit, generaliter in omnibus perficiet. Non dico in omnibus hominibus ſolummodo, ſed in omni ſenſibili creatura. Ipſum ſiquidem Dei verbum, quando accepit humanam naturam, nullam creatam ſubſtantiam prætermiſit, quam non accepit. Accipiens igitur humanam naturam, omnem creaturam accepit. Ac per hoc ſi humanam naturam quam accepit, ſalvavit & reſtauravit; omnem profecto creaturam viſibilem & inviſibilem reſtauravit. Hinc non incaſſum credimus & intelligimus incarnationem verbi divini non minus angelis, quam hominibus profuiſſe: profuit namque hominibus ad redemtionem ſuæque naturæ reſtaurationem, profuit angelis ad cognitionem. Incomprehenſibile quippe erat verbum omni creaturæ viſibili & inviſibili, hoc eſt intellectuali & rationali, angelis videlicet & hominibus, priuſquam incarnaretur,

incarnaretur; quoniam remotum & ſecretum ſuper omne quod eſt & quod non eſt, ſuper omne quod dicitur & intelligitur: incarnatum vero quodammodo deſcendens, mirabili quadam Theophania & ineffabili & multiplici ſine fine in cognitionem angelicæ humanæque naturæ proceſſit, & ſuper omnia incognitam ex omnibus naturam, in qua cognoſceretur aſſumſit, mundum ſenſibilem & intelligibilem in ſeipſo incomprehenſibili harmonia adunans. Et lux inacceſſibilis omni creaturæ intellectuali & rationali præbuit acceſſum. Hinc eſt quod communiter angelicam hymnologiam univerſalis Eccleſia in cœlo & in terra intelligibili & ſenſibili voce cantare non deſinit. *Gloria in excelſis Deo, & in terra pax, hominibus bonæ voluntatis.* Ac per hoc breviter concludendum, in ipſo viſibilia & inviſibilia, hoc eſt ſenſibilis & intelligibilis mundus, reſtaurata, inque unitatem ineffabilem revocata ſunt: adhuc in ſpe, in futuro vero in re: adhuc in fide, in futuro in ſpecie: adhuc in argumento, in futuro in experimento: jam in ipſo homine quem ſpecialiter accepit factum, in futuro in omnibus generaliter perficiendum. Non itaque quis parvipendat, quod Dei verbum inhumanatum ſit, ac veluti humanam naturam ſolummodo ſalvavit: ſed firmiſſime credat & puriſſime intelligat, quod per inhumanationem filii Dei omnis creatura in cœlo & in terra ſalva facta eſt. Omnem vero creaturam dico corpus & vitalem motum & ſenſum & ſuper hæc rationem & intellectum. Extra quæ putaſne præter Deum ullam naturam eſſe? *M.* Nullam. Totius creaturæ nulla alia partitio invenitur. Si enim eſt; aut intellectus cognitus vel incognitus eſt, aut ratio, aut ſenſus, aut vita nutriens augenſque corpora, aut ipſum corpus erit, & hæc omnia verbum Dei incarnatum accepit. *D.* Quid itaque dicturi ſumus? Num irrationabilia animalia, ligna etiam & herbæ, omneſque hujus mundi partes à ſummo uſque deorſum in verbo Dei incarnato reſtaurata ſint? *M.* Miror cur totiens eandem rem repetis. Nonne verbum aſſumens hominem, omnem creaturam viſibilem & inviſibilem accepit, ac totum quod in homine accepit ſalvum fecit? Ac ſi omnem creaturam accepit humanam accipiens naturam, profecto omnem creaturam ſalvavit & in æternum ſalvaturus erit. *D.* Corporeæ igitur moles localibus ſpatiis diſtentæ multis diverſiſque partibus compoſitæ, nec non etiam viſibiles ſpecies, quibus moles ipſæ, ne fluant in unum, continentur, reſurrecturæ ſunt in generali reſurrectione? Ac per hoc ſi partes ipſæ in ſuas moles formaſque & ſpecies, quibus viſibilis mundus & ornatur & componitur, reſurgant; ſequitur quod totus mundus non periturus ſit, ſed in eundem ſtatum reverſurus. Nam ſi partes reſtaurabuntur, cur non & totus? *M.* Viſibilium & ſenſibilium corporum moles & ſpecies reſurrecturas non dicimus, ſed ut ſæpe inter nos convenerat, in ſuas cauſas & rationes quæ in homine factæ ſunt, in reſurrectione hominis cum homine & in homine reverſuras: in quibus plus animalia omnia dicenda ſunt animalia eſſe, quam in ipſis effectibus corporeis ac ſenſibilibus. Ubi enim ſubſiſtunt, ibi veraciter animalia ſunt. Similiter de omnibus ſenſibilibus ſive cœleſtibus ſive terrenis intelligendum. Omnia ſiquidem quæ locis temporalibuſque variantur, corporeiſque ſenſibus ſuccumbunt, non ipſæ res ſubſtantiales vereque exiſtentes, ſed ipſarum rerum vere exiſtentium quædam tranſitoriæ imagines & reſultationes intelligenda ſunt. Cujus rationis exemplum eſt vox ejuſque imago quæ à Græcis ἠχὼ vocatur: ſeu corpora ipſorumque umbræ quæ ſive in puro aëre formatæ, ſive de aquis, ſive de qualicunque re unde ſolent reſultare, reſultant: quæ cuncta non res, ſed falſæ rerum imagines probantur eſſe. Itaque ſicut imagines vocum umbræque corporum per ſe non ſubſiſtunt, quia ſubſtantia non ſunt: ſic corpora iſta ſenſibilia veluti rerum ſubſiſtentium quædam ſimilitudines ſunt, & per ſe ſubſiſtere neſciunt. Nam & humana corpora quæ localiter diſtenduntur, incrementis decrementiſque variantur, & moventur, ſpecies quoque illorum ſive generalis illa quam omnia corpora humana participant, ſive ſpecialis qua ſingulorum corporum quantitas circumſcribitur, in reſurrectione futura non ſunt: ſed in ſpiritualem naturam, quæ locis temporibuſque, propriis quoque ſpeciebus, quæ ex qualitate & quantitate ſumuntur, neſcit circumſcribi, tranſitura eſſe naturalis ratio edocet. Hoc autem dicimus non præſcribendo ſententias eorum, qui aliter de reſurrectione corporum omnino diſputant. Affirmant enim humana corpora in ea quantitate & ſpecie, in qua unumquodque cecidit, futura eſſe: ſexumque eorum, virilem dico fœmineumque, permanſurum autumant. De quibus poſtmodum commemorabimus. Quod autem animalia ea ratione qua diximus, hoc eſt in cauſis ſuis iterum

futura ſunt; ex verbis Sancti Dionyſii incunctanter poſſumus argumentari. Capitulo ſexto de Divinis Nominibus de divina vita diſputans, *Immortalium*, inquit, *angelorum vita & immortalitas & imperdibile ipſum angelicæ ſemper motionis ex ipſa divina videlicet vita & per ipſam eſt & ſubſtitit; idcirco & viventes ſemper & immortales dicuntur: & non immortales iterum; quoniam non à ſeipſis habent immortaliter eſſe & æternaliter vivere, ſed ex vivifica & totius vitæ factrice & continuatrice cauſa. Et ſicut in ὄντι dicimus, hoc eſt de eſſentia tractantes (ὂν enim à Græcis eſſentia dicitur, ſicut & ὀσία,) quia & ejuſdem eſſe eſt cauſalis; ſic & ibi iterum, in vita videlicet, quia & per ſeipſam vita eſt divina vita, vitalis & ſubſtantialis, & omnis vita, & vitalis motus ex vita ipſa, quæ eſt ſuper omnem vitam & omne principium totius vitæ: ex ipſa & animæ habent imperdibile, & animalia omnia & germina ſecundum noviſſimam conſonantiam animæ habent vivere. Qua ablata, tam generali videlicet vita quam ſpeciali & ſingulari, juxta eloquium deficit vita omnis ad terram, & deficientia ad participandum eam infirmitatem, iterum converſa, iterum animalia fiunt.* In quibus verbis præfati Theologi non reſurrectionem animalium irrationabilium, ſeu rerum ſenſu carentium reſtaurationem in priſtinas ſpecies quantitateſque quibus mundus iſte impletur, futuram intelligimus; ſed in cauſas ſuas ex quibus procedunt & in quibus ſubſiſtunt reditum eſſe futurum. Non enim dixit divinam vitam angelicæ ſolummodo & humanæ, hoc eſt, intellectualis & rationalis vitæ cauſam eſſe, ſed univerſaliter omnis vitæ. Omnis autem vita aut rationalis eſt, ut in ſuperioribus libris copioſe diſputavimus, aut irrationalis, aut nutritiva corporum & activa; hoc eſt aut angelica, aut humana, aut animalis, aut ſenſu carentium: ut ſunt ligna & herbæ, ceteraque ſimilia in quibus vitalis ſolummodo motus operatur. Ac per hoc non de ſola humana vita, ſed de omnibus prædictis vitæ ſpeciebus; nec de corporibus ſolummodo humanis, ſed de omnibus quæ ſpiritus vitæ vegetat, divinum pronuntiat eloquium: *Auferes ſpiritum eorum, & deficient & in pulverem ſuum revertentur.* Nulla enim vita ſeu rationalis, ſeu animalis, ſeu nutritiva diu, ut ne dicam, ſemper, corruptibilia & mortalia corpora vivificare & adminiſtrare poteſt; ideoque deſerit, eaque deſerente deficient corpora & in pulverem ſuum revertentur. Et hoc eſt quod ait: *Et deficient*, id eſt animalia & gramina ad participandum eam infirmitatem; non enim ſemper participare vitam poſſunt, propter corruptibilium terrenorumque corporum infirmitatem & fragilitatem. Naturalis autem operatio vitæ in corporibus ſive ea regendo ſive deſerendo ad creatorem omnium refertur; propterea dicit; *auferes ſpiritum eorum*, non quod Deus auferat ſpiritum ullius corporis, ſed quod deſinat ſpiritus corruptibilibus corporibus gravatus ab eis deficere ad tempus, in eandem incorruptibilitatem & ſpiritualitatem converſa iterum naturali motu reverſuri. Quod enim eis congenitum eſt in hunc mundum non poſſunt ſemper deſerere, ſed quandoque finito mundo recipient, dum in cauſis quod tegit & quod tegitur, mirabili quadam harmonia unum inſeparabile futurum ſit. Ideoque ait: *Et mitte tuum ſpiritum, & creabuntur.* Ac ſi diceret: ſpiritum vitalem, quem feciſti, emitte, hoc eſt emitti & redire in corpora quæ temporaliter deſeruit naturali appetitu permitte: *Et renovabis faciem terræ*, hoc eſt adunatis inſeparabiliter corporibus ſuis vitalibus ſpeciebus reſtaurabis integritatem naturæ, quæ vocabulo terræ myſtice ſignificatur. Quod ſi cuipiam incredibile videtur & contra naturalem rationem, irrationabilia ſenſuque carentia in humanam tranſire naturam: primum intentus conſpicetur, quod inferiores humanæ naturæ partes, ſenſum dico corporeum & nutritivam vitam ipſumque corpus, irrationabilium ſenſuque carentium nec non terrenorum corporum conditionibus ſimillimæ ſunt. At ſi ita eſt; quid mirum aut incredibile eſt, ſi ſimilia in ſui ſimilia, id eſt in ſuperiora, quorum ſimilitudines ſunt, tranſeant? Non enim naturalis ratio ſinit ſuperiora in inferiora mutari, inferiora vero ſuperiora naturaliter appetunt eiſque adunari. Perſpiciat quoque paſſiones irrationabilis creaturæ, quas propter caſum hominis à dignitate divinæ imaginis inſertas ſibi pœna quadam peccati humana natura attraxerat: quas inſitas naturaliter ante lapſum non habebat, moveri poſſe in his qui perfecti ſunt, in virtutes naturales. Paſſiones autem dico voluptatem & triſtitiam, concupiſcentiam atque timorem, & quæ ex his naſcuntur, quas in virtutes poſſe mutari dubium non eſt. Verbi gratia, concupiſcentia quidem intellectualis divinorum appetitus deſiderantium operatur motum: voluptas vero innocuam nutritivæ animi operationis lætitiam: timor quoque futuræ in delictis providam ultionis curam: item triſtitia correctricem

correctricem in præſenti malorum pœnitentiam. Si ergo paſſiones, quas rationalis natura ex irrationabili in ſeipſam deduxerat, in naturales animæ poſſunt mutari virtutes; cur incredibile ſit ipſam irrationabilitatem in altitudinem rationabilitatis transmutari? Nam & ſuperbia quæ veluti caput totius malitiæ prohibetur, in amorem cœleſtis excellentiæ & in deſpectum terrenæ infirmitatis in bonis hominibus vertitur, dicente Apoſtolo: *Quæ ſurſum ſunt ſapite, & non quæ ſuper terram.* Breviterque dicendum nullum vitium eſſe quod in ſapientibus, divina gratia operante, mutari in virtutem non poſſit. Ac ſic de malitia ſolet fieri bonitas, de bonitate autem nequaquam malitia. Virtus ſiquidem bonitatis contrarium ſui mutat in ſeipſam, malitiæ vero dedecus bonitatis pulcritudinem decolorare impoſſibile eſt. Si itaque vitia in virtutes cum ſibi invicem contraria ſint, moveri non negamus: cur naturas inferiores in naturas ſuperiores dum ſibi nullo modo adverſantur, mirabili quadam adunatione transfundi negaverimus? Satis de his dictum. *D.* Satis plane.

XXVI. *M.* Quoniam vero de eo quod reſurrectio corporum naturali virtute, divina gratia cooperante, per ſalvatoris mundi inhumanationem futura ſit, Beati Epiphanii teſtimonium introduximus; neceſſarium arbitror, ut magni quoque Theologi Gregorii ſententiam de eadem ratione introducamus. *D.* Neceſſarium. Nam & ſic permiſſum, & *quod in ore duorum idoneorum teſtium conſtituitur, inconcuſſum eſſe videtur.* *M.* Viceſimo itaque primo capitulo ſermonis de Imagine diſputans, quod reſurrectio non tantum ex prædicatione ſcripturæ, quantum ex ipſa rerum neceſſitate ſperatur. "Sed non ſic eſt fortis, *inquit*, malitia, ut bonitatis vincat virtutem: neque melior " neque ſingularior eſt noſtræ naturæ inſipientia, quam Dei ſapientia. Non e- " nim poſſibile eſt converſibile atque mutabile potentius eſſe atque ſingularius, " quam quod ſemper ſimiliter ſe habet atque in bono fixum eſt. Nam divi- " num quidem conſilium ſemper & immutabile ubique ſe habet: converſibile au- " tem noſtræ naturæ non in malo fixum manet. Quod enim ſemper omnino " movetur, ſi quidem ad bonum proceſſionem habuerit; propter eximietatem rei " perquirendæ, nunquam deſinet ab ipſo, qui ſurſum eſt meatu. Non enim inve- " niet terminum quæſiti, qui nanciſcentis ſtabilitabit unquam motum. Sin ad " id quod contrarium eſt motum ſuſceperit, ubi curſum malitiæ peregerit & in " ſublimiſſimam mali menſuram pervenerit: tunc quod ſemper impetu movetur, nul- " lum ex natura ſtatum inveniens, cum ſpatium quod in malitia eſt, tranſcurſum fue- " rit, ſecundum neceſſitatem ad bonum convertit motum. Nam dum malitia in in- " finitum non progreditur, ſed neceſſariis finibus comprehenditur: conſequenter " boni ſucceſſio finem malitiæ excipiet. Ac ſic, ut dictum eſt, ſemper-mobile noſtræ " naturæ ultimo recurret in bonam viam, dum ex memoria priorum infælicitatum " caſtigatur, ne in æquales recidat. Rurſus igitur erit nobis curſus in bonis, eo " quod finibus neceſſariis malitiæ natura circumterminatur. Ut enim ſuperiorum " periti luminis quidem omnem mundum plenum eſſe dicunt, tenebras vero oppoſi- " tione terreni corporis obumbrationem fieri, quum quidem à ſolis radiis à tergo ſe- " cundum formam rotundi corporis umbra inſtar coni claudatur. Sol enim multi- " pliciter magnitudine terram ſuperans, illamque radiis undique complectens, in ſum- " mitate coni commiſſuras luminis connectit. Itaque ſecundum hypotheſin ſi fieret " alicui virtus tranſgrediendi menſuram in quam extenditur umbra; omnino in " lumine eſſet, à tenebris illæſus. Sic arbitror oportere etiam de nobis cogi- " tare, quia tranſeuntes malitiæ terminum, cum in ſummitate umbræ peccati " fuerimus, iterum in lumine converſabimur, ſecundum infinitam multiplicatio- " nem quantum ad malitiæ menſuram, bonorum natura abundante. Iterum ergo " paradiſus, iterum omne illud lignum quod etiam vitæ eſt lignum, iterum " imaginis gratia & principii dignitas. Animadverte quam clare & rationabiliter & indubitanter aſtruit, primum quidem malitiam non poſſe eſſe perpetuam, ſed ex neceſſitate rerum ad certum terminum perventuram & quandocunque defecturam. Si enim divina bonitas, quæ ſemper non ſolum in bonis, verum etiam in malis bene operatur, æterna eſt & infinita; contrarium ejus neceſſario non erit æternum & infinitum. Alioquin non erit contrarium, nec ex adverſa parte oppoſitum. Æterna ſiquidem qualitate diſcrepant, ſola æternitatis æqualitate ſibimet conveniunt. Divina namque pietas atque ſeveritas qualitate diſſonant, dum una delicta punit, altera indulget: ambæ tamen æternæ ſunt. Divinæ autem bonitati, malitia omnino opponitur.

nitur. Malitia itaque conſummationem accipiet, & in nulla natura remanebit; quoniam in omnibus bonitas divina & operabitur & apparebit. Ac per hoc naturam noſtram non eſſe in malo fixam, nec futuram eſſe ſemper malitia detentam, ſed ad bonum finito omni malo reverſuram præfatus auctor aſſerit. Sicut enim umbra terræ, quam noctem appellant, in aëris & ætheris ſpatia per infinitum non porrigitur, ſed intra centum & viginti ſex millia ſtadiorum, ut phyſici perhibent, coarctantibus eam undique ſolaribus radiis circa terram diffuſis, inſtar coni acuminatur, ita ut penitus deficiat; ſic malitia, quæ veluti quædam umbra delictorum noſtrorum noſtram occupat naturam, abundantia ſupernæ & æternæ bonitatis coarctabitur & omnino abolebitur; dum irrationabiles humanæ animæ motus ad rationabiles veritatis affectus convertentur. Deinde noſtram naturam ſemper moveri, quod etiam fere omnes divini philoſophi approbant, incunctanter aſſerit, & nihil aliud appetit niſi ſummum bonum, à quo veluti principio incipit moveri, & ad quod veluti ad finem motum ſuum accelerat. Tota ſiquidem rationabilis creatura quæ proprie in hominibus ſubſiſtere intelligitur, etiam in delictis ſuis perverſiſque anfractibus dominum ſuum, à quo eſt & ad quem contemplandum condita eſt, ſemper quærit. Rationabilis quippe natura nunquam malum appetit: in multis tamen fallitur & decipitur, falſa pro veris approbans, quod proprium eſt erroris, & non rectam viam ingredientis ad ſummum bonum quod ſemper quærit. Perverſus autem ipſe motus vocabulo malitiæ non incongrue appellatur. Malitia namque eſt animæ intellectualis naturalium bonorum oblivio, & ad finem inſitarum naturæ virtutum operationis defectus, naturaliumque potentiarum per fallentem judicationem in aliud præter finem irrationabilis motus. Finem vero dico eorum quæ ſunt cauſam, quam naturaliter appetunt omnia. Proinde ipſo irrationabili motu, qui totius mali & malitiæ & cauſa & plenitudo eſt, bonitatis amplitudine circumſcripto penituſque terminato, rationabiliter ſecundum inſitas ſibi naturales virtutes humana natura movebitur, ſurſum verſus erecta; cauſam ſuam ſemper appetens, & in paradiſum, delicias dico virtutum quas naturaliter ſibi inſertas peccando perdiderat, rediens; eſcamque ligni vitæ, Dei videlicet verbi contemplationem ardenter deſiderans, divinæque imaginis ad quam facta eſt, dignitatem recipere feſtinans. Sed quod quærit & appetit, dum recte movetur vel non recte, infinitum eſt omnique creaturæ incomprehenſibile; neceſſarioque ſemper quæritur ac ſemper movetur per hoc quod quærit, mirabilique modo, quodammodo quod quærit, invenit & non invenit, quia invenire non poteſt. Invenit autem per theophanias, per naturæ vero divinæ per ſeipſam contemplationem non invenit. Theophanias autem dico viſibilium & inviſibilium ſpecies, quarum ordine & pulcritudine cognoſcitur Deum eſſe & invenitur, non quid eſt, ſed quia ſolummodo eſt; quoniam ipſa Dei natura nec dicitur nec intelligitur: ſuperat namque omnem intellectum lux inacceſſibilis. Et hoc eſt quod Pſalmiſta dicit: *Quærite Dominum & confirmamini: quærite faciem ejus ſemper.* Et hæc eſt ſpiritualis illa via, qua in infinitum tendit, quam puræ perfectæque animæ ingrediuntur, Dominum ſuum quærentes. Nam & virtutes cœleſtes Dominum ſuum ſemper quærunt, in quem ſemper perſpicere concupiſcunt. Ipſa eſt caligo, de qua Dionyſius Areopagita Dorotheo ſcribens, ait: *Divina caligo eſt lumen inacceſſibile, in quo habitare Deus dicitur. Et cum quidem ſit inviſibilis propter ſupereminentem claritatem, & inacceſſibilis propter exuberantiam ſupereſſentialis luminum effuſionis, in hoc fit omnis Deum ſcire & videre dignus, eoque ipſo quo neque videt neque cognoſcit, in illo vere ſuper viſionem & cognitionem factus eſt: hoc ipſum ſciens, cum in omnibus ſenſibilibus & intelligibilibus eſſe, & prophetice dicens: Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me, confortata eſt, & non potero ad eam. Quemadmodum etiam Divinus Paulus Deum cognoviſſe dicitur, cognoſcens illum ſuper omnem intelligentiam & cognitionem exiſtentem: propter quod & inveſtigabiles eſſe vias ejus ait, & inſcrutabilia judicia ejus, & inenarrabiles donationes ejus, & pacem ejus ſuperantem omnem intellectum, ſic inveniens eum ſuper omnia, & hoc ſuper intelligentiam cognoſcens, quia ſupra omnium eſt, omnium cauſalis exiſtens.* Idem in epiſtola ad Gaium Monachum, " Tenebræ, *inquit*, quidem obſcuræ ſunt in lumine, &
" magis in multo lumine. Ignorantia occultant ſcientiæ, & magis multæ ſcientiæ. Hæc
" enim ſupereminenter, ſed non ſecundum privationem accipiens, enuntia ſuper-vere,
" quia latet, etiam qui habent incomprehenſibile lumen neſciunt quid ſit quod habent,
" teſtante Evangeliſta: Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.
" runt. Ideoque divinum lumen tenebrarum vocabulo, quoniam incomprehenſibile
" eſt,

“ eſt, vocitatur. Similiter & gnoſtica virtus contemplantium illud, quoniam ab eo “ repercutitur, tenebrarum nomine frequens appellatur; quia habentes lumen & “ rerum ſcientiam latet ſecundum Dominum ignorantia: & ſuperpoſitæ ipſius tenebræ “ velantur ab omni lumine, & abſcondunt omnem ſcientiam. Et ſiquis videns Do-“ minum, intellexit quod vidit; non ipſum contemplatus eſt, ſed quid eorum ab ipſo “ exiſtentium & cognitorum; ipſe autem ſuper animum & ſuper eſſentiam colloca-“ tus, univerſaliter non cognoſcitur neque videtur, ſed eſt ſupereſſentialiter & ſuper “ animum cognoſcitur. Et ipſa ſecundum quod melius eſt perfectiſſima ignorantia, “ ſcientia eſt ejus ſuper omnia cognita. Neque hoc Evangeliſta prætermiſit, dicens: *Dominum nemo vidit unquam.* Et ut ait Ambroſius: *Sicut nunquam viſibilis fuit; ita nunquam viſibilis erit.* Et quod ipſa veritas dicit: *Nemo novit Patrem niſi Filius, nec Filium niſi Pater.* Sed utrum Dei verbi humanitas, ſicut & ejus divinitas, incomprehenſibilis eſt omni creaturæ, omnemque ſuperat intellectum, poſtquam in Deitatem verbi aſſumpta eſt, unaque cum ipſa ſubſtantia facta abſque ulla confuſione utriuſque naturæ, divinæ ſcilicet & humanæ, ex quibus unus Chriſtus Dominus noſter atque ſalvator conſtare creditur & intelligitur ab his qui orthodoxæ fidei participes ſunt; an intra terminos univerſitatis conditæ rationabili & intelligibili naturæ cognoſcibilis circumſcribitur, hoc eſt intra numeros qui cognoſci poſſunt detinetur; unuſquiſque prout vult ſuam ſententiam proferat. Ego autem incunctanter veſtigia eorum ſequor, qui non temere prædicant humanitatem Domini noſtri Jeſu Chriſti ſuæ divinitati unitam, ita ut unum, ſalva naturarum ratione, in ipſa & cum ipſa ſit: quoniam una ſubſtantia eſt, & ut uſitatius dicam, una perſona humanitas Chriſti & divinitas, & quemadmodum divinitas ejus omnem ſuperat intellectum; ita & humanitas, quæ ſuper univerſalitatem viſibilis & intelligibilis creaturæ, ſuper omnia loca & tempora, ſuper omnem circumſcriptionem & definitionem, ſuper omnes cœlos, ſuper omnes virtutes & poteſtates, ſuper omne quod dicitur & intelligitur, ſuper omne quod poſt Dominum eſt, exaltata eſt & ſupereſſentialis facta eſt, omni creaturæ incomprehenſibilis & ininveſtigabilis, & hoc in ſuperiori hujus operis textu docuimus.

XXVII. *D.* De exaltatione incarnati verbi cum carne quam de virgine accepit totoque homine copulato ſibi in unitatem ſubſtantiæ ſuper omnia ſupereſſentialiter, & à te copioſe ſuaſum & à ſanctis Patribus eſt roboratum: ſed utrum tota natura humana, quam ſolam partim in electis liberandam putaveram, ſemper partim in reprobis æterno igne torquendam detineri, ſolutis ipſius malitiæ retinaculis penituſque diſruptis, ut ſuperior docet ratio, aſcenſura eſt, quo primitiæ ipſius humanitatem Chriſti dico, aſcendit; jam dubius delibero, cum inter ſe multa in hac quæſtione colluctantur. Si enim tota illuc aſcenſura eſt, & ut apertius dicam, reditura in eum quem peccando deſeruit; ſi eam totam redimendo ſuſcepit; quid dicturi ſumus, nonne conſequens erit, nullam æternam mortem miſeriæ, nullam impiorum pœnam remanſuram? Quid enim in eis torquebitur, poſtquam tota natura cujus boni & mali participes ſunt, non ſolum omni morte atque malitia liberabitur, verum etiam in ipſum Deum revertet? Ubi vero æſtus ille flammarum ignis æterni, in quem ſeveritas juſtiſſimi judicis malos miſſura eſt, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus eſt diabolo & angelis ejus?* Ubi erit ſupplicium æternum in quod ituri ſunt impii, ſi nulla pars humanæ naturæ remanſerit, quæ æterno ſupplicio obnoxia ſit? Finita namque omni malitia, quis malus remanebit? Omnis enim malus malitia malus eſt, ac per hoc pereunte malitia, peribit etiam & malus. Deficiente quippe cauſa neceſſarium eſt effectum ſui deficere. Eadem eſt ratio de morte & vita. Si enim *abſorbebitur mors à vita,* quemadmodum à bonitate malitia & à beatitudine miſeria; quis à morte & miſeria torquebitur, quando extra vitam & beatitudinem nemo reſidebit? Si vero quis aſſeruerit partem humanæ naturæ in Dominum redituram, partem in pœnis ſemper manſuram; quanta incommoda veræque rationi reluctantia aſſertionem ejus conſequentur? Cogetur ſiquidem fateri divinum verbum non totam humanam naturam, ſed partem ejus ſumpſiſſe; ac per hoc neque totum humanum genus ſalvare voluiſſe, neque ſalvaſſe, quod abſurdum credere. Vera item ratio puraque rerum ſpeculatio eum deridebit ſimplicitatem humanæ naturæ dividentem, ac veluti ex multis diſſimilibus vel ſimilibus compoſitam eſſe docentem; cum ſit una & ſimplex, omnique compoſitione & diſſimilitudine & multiplicitate partium libera: alioquin non jam ad imaginem Dei facta eſt, ſed ad mortalium & corruptibilium corporum multifor-

 mem

mem varietatem, quod exiſtimare & ſtultiſſimum eſt & turpiſſimum, & omnino à veritate alienum. Porro, ſi humana natura imago & ſimilitudo Dei eſt; profecto & tota per totum in ipſa eſt, & tota in ſingulis eam participantibus, nullam in ſeipſa vel in aliquo ſuæ uniformiter ſimplicitatis diviſionem vel partitionem ſeu poſſibilitate dividendi vel partiendi ſeu actu & opere recipiens. Si enim una & individua divinitas eſt, ad cujus imaginem humanitas facta eſt; neceſſario & ipſa una & individua eſt, & omnes homines, nemine excepto, in ea unum ſunt. At ſi quis humanitatis ſimplicitatem & impartibilitatem me dixiſſe, nulla ſacrorum Patrum auctoritate adjutum exiſtimet; audiat beatum Origenem in libro tertio in Epiſtola ad Romanos, *Ego dixi Dii eſtis & filii excelſi*, & addidit, *omnes*. Quæ adjectio omne ſimul ſub hoc titulo humanum connexuit genus. “ Denique in conſequentibus dicit : Vos autem ut “ homines moriemini ; unde & illud quod ſcriptum eſt, Et recogitavit Deus quia fe- “ cit hominem ſuper terram, & pœnituit in corde ſuo ; & dixit Deus, deleam homi- “ nem quem feci à facie terræ, non ſolum pro excidio diluvii dictum puto, ſed ali- “ quid ex hoc etiam ſub myſterio de futuris prædictum, ut eo modo ſentiatur quod “ dictum eſt, Deleam hominem, quod & per Prophetam Deus dicit, Ecce enim deleo “ iniquitates tuas, ut nubem : ut videatur delens eum ſecundum hoc quod homo “ eſt, poſt hæc facere eum Deum, tunc cum erit Deus omnia in omnibus. Magnum quoque Theologum Gregorium in decimo ſeptimo capitulo ſermonis de Imagine diſputantem de humanitate legat, ubi ait : “ Quid eſt quod de his cogitamus ? ſermo “ qui dicit, fecit Deus hominem, infinita ſignificatione omnem humanitatem oſten- “ dit : non enim nunc connominatur creaturæ Adam ſicut in ſequentibus hiſtoria dicit, “ ſed nomen creato homini non aliud quoddam univerſaliter eſt. Non igitur uni- “ verſalis naturæ vocatione tale aliquid ſuſpicari introducimus, quia in divina præ- “ ſentia & virtute omnis humanitas in prima conſtitutione comprehenſa eſt. Opor- “ tet enim nil Deo infinitum in his quæ ab eo facta ſunt æſtimare, ſed uniuſcujuſque “ eorum quæ ſunt finis & menſura ſibi ſubſtantiæ magnitudo eſt, quæ in ſuperficie “ corporis perficitur. Sic arbitror veluti in uno corpore totam humanitatis plenitu- “ dinem pro gnoſtica virtute à Deo omnium comprehenſam fuiſſe. Hoc docet ſermo “ qui dicit : *Quia fecit Dominus hominem, ſecundum imaginem Dei fecit eum.* Non enim in “ parte naturæ imago, neque in quodam eorum quæ ſecundum ipſam conſiderantur “ gratiam eſt, ſed in totum genus æqualiter talis pervenit virtus. Signum vero eſt “ omnibus ſimiliter animum collocari, dum omnes intelligendi & conſiliandi virtu- “ tem habeant, & alia omnia ex quibus divina natura in eo quod ſecundum ipſam “ factum eſt imaginatur. Similiter ſe habet & ipſe in prima mundi conſtitutione oſten- “ ſus homo, & poſt univerſitatis conſummationem futurus æqualiter in ſeipſis divinam “ imaginem ferat. Propterea unus homo nominatum eſt omne, quia in virtute Dei “ nihil præterit, nihil inſtat, ſed & quod ſpectatur æqualiter præſenti comprehenſiva “ univerſitatis optatione continetur. Omnis itaque natura quæ à primis uſque ad no- “ viſſima pervenit, una quædam vere exiſtentis imago eſt ; ipſa vero in maſculum & “ fœminam generis differentia noviſſime conſtitutioni formationis adjecta eſt. Proinde fidei verbum humanitatem accepit, non partem ejus quæ nulla eſt, ſed univerſaliter totam accepit : & ſi totam accepit ; totam profecto in ſeipſo reſtituit, quoniam in ipſo reſtaurata ſunt omnia, & nihil humanitatis quam totam accepit, perpetuis pœnis inſolubilibuſque malitiæ quam tormentorum calamitas ſequitur, nexibus obnoxium reliquit ; in nullo enim damnat Deus quod fecit, ſed quod non fecit, punit. Nam & prævaricantium angelorum naturam non punit, nec puniturus eſt ; illorum vero malitiam & impietatem nocivamque potentiam, quemadmodum & malorum hominum eis adhærentium extinguet, & fortaſſis illorum erit æterna damnatio, ſuæ malitiæ impietatiſque univerſalis abolitio. Inter hæc itaque ſibi invicem repugnantia, veluti inter æſtuantis oceani fluctus cauteſque quas allidunt afflictus, longa & inextricabili deliberatione fatigatus convolvor, nullamque viam evadendi reperio. Si enim ut breviter colligam quæ late ſuperius dicta ſunt, totam humanitatem verbo divino aſſumptam, ac per hoc in ipſo ſalvandam naturali reſurrectionis virtute cooperatrice, quæ nullam naturam perire ſinit, neque perpetuo puniri dixero ; quid erit quod æternæ damnationi attribuatur ? Divinæque ſcripturæ auctoritati reſiſtere videbor, quæ incunctanter diabolo omnibuſque ejus membris, æterna tormenta minatur eſſe futura. Si autem neque totam humanitatem à Chriſto aſſumptam atque

ſalvandam, neque naturali reſurrectionis virtute totam liberandam, ſed ex parte in divinæ imaginis dignitatem redituram, ex parte in æterna calamitate captivam remanſuram docuero; nonne confeſtim vera ratio divinaque ſimul auctoritas me redarguet? Ratio quippe evidentiſſime docet, nil bonitati vereque beatitudini ex diametro contrarium perpetuo eſſe poſſe. Bonitas enim circumſcribit malitiam penituſque conſumit, ſimiliter vita mortem, beatitudo miſeriam, virtus vitia mortuorumque cauſas, cæteraque id genus. In hac acie inter hæc tela veluti ex utroque latere confixus, ignorans quo tendam & quid potius ſequar, anxius conſiſto; non enim levis conſideratio eſt, unum ex duobus eligere, aut æternas pœnas impiorum angelorum & hominum deſtruere, aut divinam bonitatem & beatitudinem, abſorpta omni malitia miſeriaque, non ubique in omni creatura regnaturam. *M.* Patiens eſto; aderit lux mentium, quæ illuminat abſcondita tenebrarum, aperit abſtruſa, incognita revelat, fugitiva revocat, incircumſcripta circumſcribit, indefinita definit, ambigua ad certam quodammodo ſententiam adducit. Ac primum quidem contemplari oportet quid inter nos confectum inque inconcuſſam definitionem pervenit, quid adhuc in fluctuanti deliberatione æſtuat, quid de cetero quærendum ſit. *D.* Non aliam naturarum inquiſitionem ratio exigit. *M.* Multa definita rationabiliterque reperta in tua deliberativa theoria perſpicio, ſed quoniam adhuc veluti in ambiguo poſita, ut tu ipſe fateris, tibi videntur; neceſſarium arbitror ea repetere in quibus titubare videris, ut ſedatis animorum fluctibus, firmam de his, quæ inter nos quærimus, proferam ſententiam; ne diutius amphibologi videamur, nil ad purum diſcutientes. *D.* Ita fiat. *M.* Divino animo omnia contineri nullus recte naturas rerum intelligens dubitat. *D.* Hinc dubitare ridiculum, dum omnes ſapientes nullo modo in hoc diſſentiunt, audientes Apoſtolum dicentem: *Ex ipſo & per ipſum & in ipſo & ad ipſum ſunt omnia.* Dionyſius Areopagita cap. ſeptimo de Divinis Nominibus, *omnis*, inquit, *animi & rationis & ſenſus omnis divina ſapientia & principium & cauſa & ſubſtantia & conſummatio & cuſtodia & fons dicitur eſſe & eſt.* Beatus Ambroſius in Expoſitione in Lucam introducens Apoſtolum, *in Domino*, inquit, *Jeſu omnia condita ſunt in cœlis & in terra viſibilia & inviſibilia, & ipſe eſt ante omnes & omnia in ipſo conſtant.* Ceterorum Patrum ſententias de hoc ponere longum eſt & non neceſſarium. *M.* Si igitur in animo divino ſubſiſtunt omnia; nihil extra ipſum conficitur, ſupra quem infra vel extra nihil eſt. *D.* Omnino. *M.* Itaque ipſe eſt omnia. *D.* Omnino. Quid enim aliud omnia ſunt, niſi eorum in divino animo ſcientia, ſicut ait in præfato capitulo Dionyſius: *Divinus animus omnia continet, omnibus remota ſcientia, juxta omnium cauſam in ſeipſo omnium ſcientiam præambiens: priuſquam angeli fierent, ſciens & adducens angelos, & alia omnia ab intus, & ab eo, ut ſic dicam, principio, ſciens & in eſſentiam ducens. Et hoc arbitror tradere eloquium cum ait, ſciens omnia ante generationem eorum. Non enim ex exiſtentibus exiſtentia addiſcens, novit divinus animus, ſed ex ſe & in ſe ſecundum cauſam omnium ſcientiam & cognitionem præfert & ante-coambivit; non ſecundum ſpeciem ſingula contemplans, ſed ſecundum unam cauſæ circumſtantiam omnia ſciens & continens. Sicut & lux ſecundum cauſam in ſeipſa cognitionem tenebrarum præambit, non aliunde videns tenebras quam à lumine. Semet igitur divina ſapientia cognoſcens, cognoſcit omnia immaterialiter materialia, & non partite partita, & multa univerſaliter, ipſo uno omnia & cognoſcens & adducens. Etenim ſi ſecundum unam cauſam Deus omnibus exiſtentibus eſſe tradit; ſecundum eandem unicam cauſam ſcivit omnia, & ex ipſo exiſtentia & in ipſo ante ſubſtituta; & non ex exiſtentibus accipiet eorum ſcientiam, ſed & ipſis ſingulis eorum ſcientiæ erit largitor.* *M.* Divinus itaque animus nullum malum nullamque malitiam novit: nam ſi noſſet; ſubſtantialiter extitiſſent, neque cauſa carerent. Jam vero & cauſa carent; ac per hoc in numero conditarum naturarum eſſentialiter non ſunt, ideoque omnino divina alienantur notitia. *D.* Aliter intelligi vera non ſinit ratio. Divina namque ſcientia cauſa eſt exiſtentium, ideoque quicquid novit, neceſſe eſt in natura rerum fieri; quod autem in natura rerum non invenitur, nullo modo in divina ſcientia inveniri poſſibile eſt. *M.* Deus itaque impios neſcit, & angelos & homines, omneſque divinæ legis prævaricatores. *D.* Illorum ſubſtantias omneque quod in eis fecit & in ipſo ſubſiſtit, novit: quod autem illorum perverſis motibus naturæ ab ipſo ſubſtitutæ accidit, omnino ignorat. Nam quicquid non fecit, ſua ſcientia penitus alienum eſt. *M.* De divinæ naturæ omniumque quæ in ipſa & per ipſam & ad ipſam & ex ipſa facta ſunt æternitate, & quod ipſa ſola vere & ſingulariter æterna ſit, &

quod omne æternum participatione æternitatis ejus æternum ſit, non dubitas credo. *D.* Quomodo dubitarim, dum talia & ratio & divina auctoritas approbat? Si enim unus Deus eſt cauſa omnium & finis; ſequitur quod ſolus ſingulariter æternus ſit, & omne quod eum participat ſolummodo æternum eſſe. Quid enim æternum eſſe poteſt præter ipſum, & quod in ipſo & ab ipſo factum eſt? *M.* Malitiam pediſſequaſque ejus, mortem dico & miſeriam, diverſorumque delictorum pœnas arbitrariſne à Deo factas, aut divinæ virtutis participes eſſe? Nam quod ſcriptum eſt: *Mors & vita à Domino Deo eſt*, non de illa morte qua moritur humanitas peccando, pœnaque peccati ſubſequente per corruptionem ſolvitur, arbitror eſſe dictum; ſed de illa de qua Pſalmiſta dicit: *Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum ejus*, hoc eſt pretioſus purgatiſſimarum animarum in intimam veritatis contemplationem, quæ vere vera beatitudo eſt & æternitas, tranſitus. Et hæc eſt mors qua religioſe viventes caſteque Deum ſuum quærentes, adhuc in hac mortali vita conſtituti, moriuntur, in ſpeculo & ænigmate quod quærunt videntes; in futuro vero in priſtinam divinæ imaginis dignitatem, ad quam facti ſunt, reverſuri, ipſum *Deum facie ad faciem*, quantum creaturæ comprehenſibili & intelligibili fas, incomprehenſibilem & inintelligibilem univerſalitatis cauſam ſuper omnia exaltati facie ad faciem, hoc eſt proxima illi theophania, viſuri ſunt: ſicut ait Apoſtolus: *Videmus nunc per ſpeculum et in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*, faciem appellans comprehenſibilem quandam humano intellectui divinæ virtutis, quæ à nulla creatura per ſeipſam perſpicitur, apparitionem. Porro ſi malitia & mors & miſeria naturæ adeo conditæ repugnans, neque in cauſa omnium facta, neque ejus particeps eſt; miror qua ratione deliberas & hæſitas, malitiam mortemque æternorum tormentorum in humanitate quam totam Dei verbum in ſeipſo aſſumptam liberavit, æternaliter permanſuram; cum vera ratio doceat nullum contrarium divinæ bonitati vitæque ac beatitudini poſſe eſſe coæternum. Divina ſiquidem bonitas conſumet malitiam, æterna vita abſorbet mortem, beatitudo miſeriam. Scriptum eſt enim; *Ero mors tua, ô mors, & morſus tuus, ô inferne*; niſi forte adhuc ambigis Dominum Jeſum humanæ naturæ acceptorem & ſalvatorem non totam ipſam, ſed quantulamcunque partem ejus accepiſſe & ſalvaſſe, quod credere ſuperiores rationes refutant. *D.* Jam video undique me captum nullamque rationem reperire, qua poſſim aſtruere malitiam mortemque ac miſeriam in humanitate aut in tota aut in aliqua parte ejus dominaturam perpetuoque permanſuram; quum in verbo Dei, quod eam totam in unitate ſuæ ſubſtantiæ ſuſcepit, univerſaliter & redemta & liberata eſt: ac per hoc rectæ ratiocinationis virtute ſuperatus, cogor fateri totam humanitatem in omnibus eam participantibus liberandam, omnibuſque malitiæ vinculis mortiſque atque miſeriæ abſolvendam: quando in ſuas cauſas, quæ in ſuo ſalvatore ſubſiſtunt, reverſura eſt. Adhuc tamen delibero, ſecurus jam de humanitate factus, utrum univerſaliter in omni creatura malitia abolebitur, an in ſola humanitate. Æſtimo namque diabolicos animos nunquam malitia omnibuſque eam conſequentibus carituros. Ac per hoc licet in ſola humanitate dono divinæ gratiæ naturalique virtute cooperatrice malitia penitus aboleatur; in Dæmonum tamen natura ſine fine perſeveraturam puto, & in ipſos divinæ bonitati coæterna erit. *M.* Nondum clare perſpicis, ut opinor, Deum nullam creaturam quam fecit, punire, nec in humana nec in Dæmonum ſubſtantia; ſed quod non fecit, in omnibus punit, hoc eſt irrationabiles perverſæ voluntatis motus. Ac ne de hoc diutius hæſites; audi beatum Auguſtinum in undecimo libro Hexaemeri ſui dicentem, de natura Dæmonum malitiaque diſputans: " Nonnulli, *inquit*, eum, *Diabolum videlicet*, non in hanc ma-
" litiam libero voluntatis arbitrio eſſe deflexum, ſed in hac omnino creatum putant,
" quamvis à Domino Deo ſummo & vero naturarum omnium creatore: adhibentque
" teſtimonium de libro Job, quoniam ibi ſcriptum eſt, cum de illo ſermo eſſet: Hoc
" eſt initium figmenti Domini, quod fecit ut illudatur ab angelis ejus. Cui ſententiæ
" congruit quod in Pſalmo ſcriptum eſt: Draco hic quem finxiſti ad illudendum ei:
" niſi quod hic quem finxiſti dixit: non autem ſicut ibi, hoc eſt initium figmenti
" domini: tanquam initio eum ita finxiſſet, ut malus, ut invidus, ut ſeductor, ut
" omnino diabolus eſſet, non voluntate depravatus, ſed ita creatus. Hæc opinio quo-
" modo non ſit adverſa ei quod ſcriptum eſt: Fecit Deus omnia bona valde: ubi in-
" venitur diabolus non propria voluntate depravatus, ſed ab ipſo domino Deo factus
" malus valde. Quamvis conentur oſtendere ut inſulſe etiam vel inerudite aſſeratur,

" non

“ non tantum conditione prima, ſed etiam nunc depravatis tot voluntatibus: in ſum-
“ ma tamen omnia quæ creata ſunt, id eſt univerſam omnino creaturam bonam eſſe
“ valde, non quod boni ſint in ea mali, ſed quod non efficiant malitia ſua, ut ſub
“ Dei adminiſtratoris imperio, virtute, ſapientia, decus & ordo univerſitatis aliqua
“ ex parte turbetur aut turpetur, cum ſuis quibuſque voluntatibus etiam malis
“ tribuantur certi & congrui limites poteſtatum & pondera meritorum,
“ ut etiam cum ipſis convenienter juſteque ordinatis univerſitas pulcra ſit: tamen
“ quia cuilibet occurrit & verum eſt atque manifeſtum, juſtitiæ ipſi eſſe contrarium,
“ ut nullo præcedente merito, hoc ipſum in quoquam Deus damnet, quod in eo ipſe
“ creavit, certaque & evidens damnatio diaboli & angelorum ejus ex Evangelio reci-
“ tatur, ubi ſe dicturum dominus prænunciavit eis qui à ſiniſtris ſunt: Ite in ignem
“ æternum, qui præparatus eſt diabolo & angelis ejus, nullo modo in eo naturam quam
“ Deus creavit, ſed malam propriam voluntatem pœna ignis æterni plectendam eſſe
“ credendum eſt. Dæmonum autem malitiam non eſſe perpetuam beatus Ambroſius
in Expoſitione in Lucam apertiſſime docet, dicens: “ Cœpit orare dæmon, ut in-
“ troeundi in porcos acciperet facultatem. Et primum clementiam Domini debemus
“ advertere, quod nullum primus ipſe condemnat, ſed unuſquiſque ſibi auctor eſt
“ pœnæ. Non mittuntur in porcos dæmones, ſed ipſi petunt, quia cœleſtis luminis
“ claritatem ſuſtinere non poterant: ut qui oculos dolent, radium ſolis ferre non
“ poſſunt, ſed tenebroſa eligunt, ut ſplendentia relinquant. Fugiunt ergo Dæmo-
“ nes ſplendorem lucis æternæ, & ante tempus debita ſibi tormenta formidant, non
“ prædivinantes quæ futura ſunt, ſed quæ prophetata ſunt recordantes. Dixit enim
“ Zacharias: Et erit in illa die, diſperdet Dominus nomina Idolorum de terra; &
“ non erit ulterius memoria eorum, & ſpiritum immundum exuram de terra. Do-
“ cemur ergo, quod non ſemper manebunt, nec malitia eorum poſſit eſſe perpetua.
“ Nunc igitur illam metuentes pœnam, aiunt: Veniſti perdere nos ante tempus? Sed
“ quia adhuc eſſe deſiderant jam ab hominibus recedentes, propter quos pœnam ſci-
“ unt ſibi eſſe ſubeundam, petunt mitti in porcos. Et ne forte exiſtimes non ſolum
in diabolo malitiam, verum etiam ſubſtantiam eſſe perituram; ſubſtantiam enim di-
cit non à Deo factam naturam, ſed omnem ſuæ Apoſtaſiæ conſequentiam, id eſt pro-
poſitum ſuperbiæ & inimicam voluntatem & immunditiam idolatriæ. His enim &
ſimilibus veluti membris ſubſiſtit omne quod Diabolus dicitur. Poteſt etiam intelli-
gi de aëreo corpore quod ei eſt ſuperadditum. Et quod non in omni rationali crea-
tura mors aculeuſque ejus, peccatum dico, omniſque malitia interitura ſit; ſed in par-
te creaturæ interimentur, in parte permanebunt: audi magnum Origenem diligentiſ-
ſimum rerum inquiſitorem in tertio libro περὶ Ἀρχῶν de conſummatione mundi, hoc
eſt de ſummo bono, ad quod univerſa rationabilis natura feſtinat, ut Deus omnia in
omnibus ſit; non enim alia conſummatio mundi eſt præter Deum omnia in omni-
bus eſſe. “ Quæ ſint ergo, *inquit*, iſta omnia quæ Deus futurus ſit in
“ omnibus requiramus. Et ego quidem arbitror quia hoc quod in omnibus omnia
“ eſſe dicitur Deus, ſignificet etiam in ſingulis eum omnia eſſe. Per ſingulos autem
“ omnia erit hoc modo: ut quicquid rationabilis mens expurgata omni vitiorum
“ fæce atque omni penitus abſterſa nube malitiæ vel ſentire vel intelligere vel cogi-
“ tare poteſt, omnia Deus ſit; nec ultra jam aliquid aliud niſi Deum videat, Deum
“ teneat, omnis motus ſui Deus modus & menſura ſit; & ita erit omnia Deus. Non
“ enim jam ultra mali bonique diſcretio, quia nuſquam malum. Omnia enim ei De-
“ us eſt, cui jam non adjacet malum: nec ultra ex arbore ſciendi bonum & malum
“ edere concupiſcet, quia ſemper in bono eſt, & cui omnia Deus eſt. Si igitur finis
“ ad principium reparatus & rerum exitus collatus initiis reſtituet illum ſtatum, quem
“ tunc habuit natura rationabilis, cum de ligno ſciendi bonum edere non egebat, ut
“ amoto omni malitiæ ſenſu, & ad ſincerum purumque deterſo, ſolus qui eſt unus
“ Deus bonus hic ei fiat omnia, & non in paucis aliquibus vel pluribus, ſed ut in
“ omnibus ipſe ſit omnia, cum nuſquam mors, nuſquam aculeus mortis, nuſquam
“ omnino malum; tunc vere Deus omnia in omnibus erit. Verum iſtam perfectio-
“ nem ac beatitudinem rationabilium naturarum ita demum quidam permanere in
“ eo ſtatu, quo ſupra diximus putant; id eſt ut Deum omnia habeant, & Deus eis
“ ſit omnia; ſi nullatenus eas ſocietas naturæ corporali admoveat. Alioquin æſti-
“ mant gloriam ſummæ beatitudinis impediri, ſi materialis ſubſtantiæ interſeratur

 “ admixtio

"admixtio. De qua re plenius à nobis, quæ in ſuperioribus occurrere potuerunt, "pertractata atque digeſta ſunt, nunc vero quoniam Apoſtolum Paulum mentionem "ſpiritualis corporis feciſſe invenimus, qualiter etiam inde ſentiri debeat, de hoc "tantummodo prout poſſumus requiramus. Quantum ergo ſenſus noſter capere "poteſt, qualitatem ſpiritualis corporis talem quandam eſſe ſentimus, in quo habi- "tare deceat non ſolum ſanctas quaſque perfectas animas, verum etiam omnem illam "creaturam, quæ liberabitur à ſervitute corruptionis. De quo corpore etiam illud "Apoſtolus dixit: Domum habemus non manufactam æternam in cœlis, id eſt man- "ſionibus beatorum. Ex hoc ergo conjecturam capere poſſumus, quantæ puritatis, "quantæ ſubtilitatis, quantæ gloriæ ſit qualitas corporis illius, ſi comparationem "faciamus ejus ad ea quæ nunc licet cœleſtia ſint & ſplendidiſſima corpora, manufacta "tamen ſunt & viſibilia. De illo autem dicitur domus eſſe non manufacta, ſed æter- "na in cœlis. Quia ergo quæ videntur temporalia ſunt, quæ autem non videntur "æterna ſunt, omnibus his corporibus quæ ſive in terris ſive in cœlis videmus, & "quæ videri poſſunt, & manufacta ſunt, & æterna non ſunt, multa longe prælatione "percellit illud quod & viſibile non eſt, nec manufactum eſt, ſed æternum eſt. Ex "qua comparatione conjici poteſt quantus decor, quantus ſplendor, quantuſque "fulgor ſit corporis ſpiritualis; & verum eſſe illud quod dictum eſt: quia oculus nec "vidit, nec auris audivit, nec in cor hominum aſcendit, quæ præparavit Deus eis "qui diligunt eum. Non enim dubitandum eſt naturam corporis hujus noſtri vo- "luntate Dei qui talem fecit eam, uſque ad illam ſubtiliſſimi & puriſſimi ac ſplendidiſſi- "mi corporis poſſe à creatore produci, prout rerum ſtatus vocaverit, & meritum "rationabilis naturæ popoſcerit. Denique cum varietate & diverſitate mundus indi- "guit, per diverſas rerum facies ſpecieſque omni famulatu præbuit ſe materia con- "ditori, utpote Domino & creatori ſuo, quo diverſas cœleſtium terrenorumque de "ſimplicitate & unitate corporum poſt reſurrectionem ex ea duceret formas. Cum "vero res ad illud cœperint feſtinare, ut ſint omnes unum, ſicut eſt Pater cum Filio "unum: conſequenter intelligi datur, quod ubi omnes unum ſunt, jam diverſitas "non erit. Propterea namque noviſſimus inimicus Diabolus qui mors appellatur, "deſtrui dicitur, ut neque ultra triſte ſit aliquid, ubi mors non eſt, neque diverſum "ſit, ubi non eſt inimicus. Deſtrui ſane noviſſimus inimicus ita intelligendus eſt, non "ut ſubſtantia ejus quæ à Deo facta eſt, pereat; ſed ut propoſitum & voluntas inimi- "ca quæ non à Deo, ſed ab ipſo proceſſit, intereat. Deſtruetur ergo non ut non ſit, "ſed ut inimicus & mors non ſit. Nihil enim omnipotenti impoſſibile eſt, nec in- "ſanabile eſt aliquid factori ſuo. Propterea enim fecit omnia, ut eſſent, ideo non "eſſe non poſſunt. Propter quod immutationem quidem varietatemque recipient, "ita ut pro meritis vel in meliore vel in deteriore habeantur ſtatu: ſubſtantialem "vero interitum ea quæ à Deo ad hoc facta ſunt ut eſſent & permanerent, recipere "non poſſunt. Itaque quod Ambroſius in ambiguo reliquerat, Origenes declarat. Nam quod ille ait, *docemur quod non ſemper Dæmonia manebunt, ne malitia eorum poſſit eſſe perpetua*; dubium eſt quid velit, utrum ſubſtantia dæmonum ſimul & eorum malitiæ perituræ ſint: an ſolummodo malitia qua ſola dæmonia vocantur, manente eorum incorruptibiliter natura. Iſte vero indubitanter aſtruit, quod in ipſis ſubſtantia à Deo facta ſemper permanſura, malitia vero perverſa illorum voluntate reperta, in æternum peritura. Talia ſiquidem nomina Dæmonum, *Diabolus, noviſſimus inimicus, & mors*, non ſunt naturæ ſed pravæ voluntatis vocabula. Audiſti igitur Sanctum Auguſtinum dicentem, quod *Deus in diabolo non quod fecit, ſed quod non fecit puniturus ſit*: audiſti Origenem affirmantem diaboli ſubſtantiam nunquam perituram, ſed ejus ſolummodo malitiam. Et ut hoc firmius credas & cognoſcas, lege magnum Dionyſium Areopagitam in libro de Divinis Nominibus de eo quod in natura Dæmonum malum non ſit, eamque nullo modo corrumpi vel minui poſſe diſputantem.

XXVIII. *Sed neque Dæmones*, inquit, *natura mali. Etenim ſi natura mali*, [hoc dicit, quia dæmones ex bono creati ſunt, & naturaliter ſubſiſtunt, & converſi à bono ſunt deſerentes illud,] *neque ex bono, neque in exiſtentibus, neque ex bonis converſi ſi natura & ſemper mali exiſtunt. Sequitur ſibimet ſunt mali an aliis? Siquidem ſibimet; an corrumpunt ſeipſos? Si autem aliis; quomodo corrumpunt, eſſentiam an virtutem ac actionem? Siquidem eſſentiam; primum quidem non juxta naturam. Natura enim incorruptibilia non corrumpunt, ſed acceptiva corruptionis*, [hoc eſt nullam naturam corrumpunt, quia nulla

nulla natura acceptiva eſt mali.] *Deinde neque hoc omni & omnino malum, ſed neque corrumpitur quidquam exiſtentium ſecundum quod eſſentia & natura, ſed defectu* [ordo verborum; ſed infirmatur ratio harmoniæ & commenſurationis defectu naturalis ordinis:] *juxta naturam ordinis, harmoniæ & commenſurationis ratio eodem modo ſe habens,* [id eſt dum ſimiliter natura manet] *non poteſt manere. Imbecillitas autem non eſt perfecta: ſi enim perfecta eſſet; & corruptionem & ſubjectum tolleret, eſſetque talis corruptio & ſuimet interitus, ideoque ut talis non malum, ſed deficiens bonum. Quod enim omnino expers eſt boni, neque in exiſtentibus erit. Eadem etiam eſt ratio de potentiæ & actionis corruptione.* [Sicut natura corrumpi non poteſt, ita virtus & actio naturalis corruptionem non recipiunt.] *Deinde, quomodo dæmones ex Deo facti, ſint mali? Bonum enim bona adducit & ſubſtituit. Verum dicet aliquis, dicuntur mali. Sed non ſecundum quod ſunt, (ex bono enim ſunt, & bonam ſortiti ſunt eſſentiam) ſed ſecundum quod non ſunt, infirmi (ut Eloquia aiunt) ſervare ſuum principium. In quo enim, dic mihi, dæmonas vitiari dicimus, ſi non in ceſſatione habitus & operationis quæ verſantur circa divina bona? Alioquin, ſi natura mali ſunt dæmones, ſemper ſunt mali: atqui malum inſtabile eſt. Si itaque ſemper eodem modo ſe habent, non ſunt mali: ſemper enim idem eſſe, boni proprium eſt. Si vero non ſemper mali; neque natura mali ſunt, ſed angelicorum bonorum indigentia. Sed non omnino expertes ſunt boni, ſecundum quod & ſunt, & vivunt, & intelligunt, & omnino eſt quidam in illis appetitus motus: mali autem eſſe dicuntur, eo quod in naturali operatione ſunt infirmi. Depravatio igitur eſt eis malum, & rerum illis convenientium deſertio fruſtratioque, atque imperfectio & impotentia; facultatiſque in eis perfectionem conſervantis infirmitas, & abactio, & dilapſio. Quid vero alìud in dæmonibus malum? Furor irrationalis, concupiſcentia demens, imaginatio præceps. Sed hæc etſi in dæmonibus ſunt, non omnino, neque in omnibus, neque hæc per ſe mala. Etenim in aliis animalibus non habitus horum, ſed privatio eſt & corruptio animalium & malum; habitus vero animalis naturam quæ iſthæc habet, ſervat & conſtituit. Non itaque malum eſt dæmonica gens, quæ ſecundum naturam eſt, ſed quâ non eſt. Neque totum bonum illis datum, mutatum eſt, ſed ipſi à toto bono dato exciderunt. Neque dicimus angelicas donationes illis datas, unquam mutatas fuiſſe: ſed & integri ſunt, & plane conſpicui, quamvis ipſi non vident, dum facultatem claudunt qua bona ſua poſſunt intueri. Itaque quod ſunt, & ex bono ſunt, & boni, & bonum pulcrumque appetunt, dum eſſe, & vivere, & intelligere exiſtentia deſiderant: & privatione, & fuga, & prolapſione bonorum eis convenientium dicuntur mali; ſuntque mali, ſecundum quod non ſunt, & non exiſtentis cupidi, malum appetunt.* Intuere tenorem verborum, & quantæ ſubtilitatis ſunt. Primo quidem univerſaliter breviterque comprehendens dæmones natura malos non eſſe dicendo *ſed neque dæmones natura mali,* rationem ſubjunxit, *etenim ſi natura mali, neque ex bono,* Deo videlicet, qui ſolus à ſeipſo bonus eſt, *creati ſunt*: omne quippe quod ab eo creatum eſt, bonum eſt; non enim ex bono malum fieri poteſt, neque in exiſtentium naturarum numero computantur, *neque ex bonis converſi natura,* hoc eſt neque ex bonis angelis natura in malitiam perverſæ voluntatis converſi ſunt. Hæc enim vocabula præfatus auctor prævaricatoribus angelis ſolet imponere. *Converſi,* hoc eſt converſionem ex bonorum natura, & caſum à ſapientia; *& ſemper mali exiſtunt.* A ſuperioribus aſſumitur negatio, & *neque ſemper mali exiſtunt.* Nam quod natura malum eſt, non poteſt ſemper exiſtere. Naturam quippe mali & malitiæ æternam eſſe impoſſibile eſt. Subſtantia autem dæmonum nunquam peribit; natura itaque mali non ſunt. Deinde argumenta per interrogationes ſubdidit, dicens: *Sequitur, ſibimet ſunt mali, an aliis?* Ac ſi dixiſſet, ſi natura mali ſunt; neceſſario aut ſibimet mali ſunt, aut aliis. *Et ſiquidem ſibimet, an corrumpunt ſeipſos?* Utique corrumpunt quod impoſſibile eſt fieri; nulla ſiquidem natura ſeipſam corrumpere poteſt: accidens eſt enim omni naturæ ſui corruptio. Ac per hoc ſi natura dæmonum mala eſt, ſibimet non eſt mala; quum ſeipſam non ſinitur corrumpere: malum quippe non mali, ſed boni eſt corruptio. *Si autem aliis natura bonis mali ſunt, quomodo ea corrumpunt, utrum eſſentiam eorum, an virtutem ac actionem?* Ac ſi diceret: *harum trium nulla poſſunt corrumpere.* Hæc enim tria, eſſentiam dico & virtutem & actionem *in omnibus incorruptibilia ſunt, quum in his tribus omnis natura ſubſiſtit. Et hoc eſt quod ſequitur. Siquidem eſſentiam; primum quidem non juxta naturam,* hoc eſt non illam eſſentiam qua ſubſiſtit natura. *Natura enim incorruptibilis, eſſentiam videlicet virtutem & actionem non corrumpunt, ſed acceptiva corruptionis,* hoc eſt, quæ poſſunt corrumpi: ut ſunt naturalia accidentia, qualitates dico & quantitates,

tates, ceteraque quæ augeri ac minui poſſunt, & in ſubjecto quodam intelliguntur. Sed neque illa corrumpuntur à malo; augeri enim accidentia ſubſtantiæ vel minui neque malum eſt neque corruptio, ſed perfectio quædam atque defectus capacitatis ſubſtantiarum. Ideo ait: *Neque hoc omni & omnino malum,* hoc eſt neque accep[illegible] à corruptionis à malo corrumpuntur, quia neque omnino malum. Nam in hoc loco una negatio bis ponitur, ſic *neque hoc omni & neque omnino malum.* Quid enim corrumperet quod omnino non eſt? Nam omnis corruptio quæ in natura rerum mutabilium intelligitur, aut defectus perfectionis eſt, aut de ſpecie in ſpeciem tranſitus materiæ, aut generalium in ſpecialia & ſpecialium in generalia tranſmutatio: quæ omnia non mala, ſed mutabilium rerum naturales qualitates & quantitates intelliguntur. Cetera vero hujus capituli plana ſunt, & expoſitionis non indigent. Apertiſſime namque docet nihil eorum quæ ſunt ſecundum eſſentiam & naturam poſſe corrumpi; defectum vero naturalis ordinis & commenſurationis infirmitatem, quibus duobus mutabilia eodem modo ſemper manere non poſſunt, corruptionis vocabulo vocitari; & quod ipſa corruptio non malum ſit, ſed deficiens bonum. Si enim malum eſſet, in natura rerum non exiſteret. Docet etiam Dæmones non ſecundum quod ſunt malos eſſe, (ex optimo enim ſunt, optimamque ſortiuntur eſſentiam) ſed ſecundum quod non ſunt, mali dicuntur. Et quid in eis malum dicitur, aperte declarat; infirmitatem videlicet eorum, qua ſervare ſuum nolunt principium, ſummum ſcilicet bonum ex quo ſunt: negligentiam quoque eorum qua divinorum bonorum habitudine vacant & actione, ceteraque quæ de miſeria dæmonum luculentiſſime à præfato magiſtro dicta ſunt; deque naturæ eorum bonitate, & quod nihil donationum quas in conditione ſui acceperunt, in eis commutatum ſit aut ab eis demptum, *ſed integritatem & claritatem ſuæ naturæ ſemper manere*; *quamvis non intelligunt ſuas ſpeculativas virtutes*, quas ad contemplationum ſui creatoris, ſi vellent, inſitas habent, *fugientes à vero lumine & cadentes ex connaturalium ſibi optimorum* angelorum contemplativa virtute, appetentes quod non eſt, & hoc eſt totum quod in eis malum & malitia dicitur. Vidiſti ergo quod natura dæmonum & bona ſit & à ſummo bono facta, & quod non ſecundum quod ſunt, ſed ſecundum quod non ſunt, mali dicuntur. Ac per hoc naturali neceſſitate ſequitur, quod in eis eſt à ſummo Deo factum, ſolummodo in eis permanſurum, nullo modoque puniendum: quod autem ex Deo non eſt, hoc eſt illorum malitia periturum, ne in aliqua creatura ſive humana ſive angelica, malitia fieri poſſit perpetua & bonitati coæterna. Similiter de morte & miſeria intelligendum, ne vitæ & beatitudini quid contrarium atque coævum intelligatur. * Porro, ſi univerſaliter malitia & mors aculeuſque ejus, quod eſt peccatum, omniſque miſeria, inſuper etiam noviſſimus inimicus, nequitia videlicet diabolica, univerſaliſque impietas de natura rerum abolebitur, quid reſtat niſi ut ſola univerſalis creatura omni fæce malitiæ & impietatis purgata, omni morte corruptionis libera penituſque abſoluta remaneat? Et hæc eſt generalis univerſæ creaturæ, quæ à ſervitute liberabitur, reſurrectio, myſticæque terræ, naturæ videlicet, revocatio. De qua Propheta prædixit: *Auferes ſpiritum eorum & deficient, & in pulverem ſuum revertentur; emittes ſpiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* Qui *etiam lætari Dominum in operibus ſuis* dicit, *deficientibus peccatoribus à terra & iniquis, ita ut non ſint.* Quomodo enim quis peccator nominabitur, peccato non exiſtente; aut iniquus, iniquitate deſtructa? Sicut ait idem Propheta: *Non reſurgent impii in judicio.* Nam quando humanitas in reſurrectione reſtaurabitur, omni impietate & malitia & morte abſolvetur. Ac per hoc neque mali neque impii reſurgent: ſola ſiquidem natura reſurget; impietas vero & malitia æterna damnatione peribunt. *D.* Quis eſt ergo ille æternus ignis, quod ſupplicium, ardenſque ſulphur & ſtagnum ignis, vermis quoque non moriens, ceteraque tormenta quæ divina eloquia diabolo omnibuſque ejus membris futura eſſe pronunciant? Si ſecundum hiſtoriam rerumque viſibilium proprietatem putantur fore; neceſſario in aliqua parte mundi ſenſibilis ſenſibiliter erunt: & ſi ita; mundus iſte, aut totus aut aliqua pars ejus reſervabitur, in qua damnandi perpetuo damnabuntur. Ac per hoc non ſolvetur omnino, neque conſummabitur, hoc eſt, in cauſas ſuas non reverſurus eſt, quando *Deus omnia in omnibus erit.* Ipſa enim eſt, ut prædiximus, conſummatio mundi & non alia, Deum in omnibus eſſe. Et quod eſt gravius, quid punietur, ſi nullum ſubſtantiale ſubjectum, quod puniri poſſit nullo modo remanſerit? Porro ſi totus mundus, univerſaliterque

tota

tota creatura, quæ à Deo facta eſt, in æternas cauſas in quibus ſubſiſtit, non eſt reverſura; tota adhuc noſtra ratiocinatio irrita penituſque diſſoluta reſidebit. *M.* In vanum laboravimus, ſi ita fuerit; ſententiæque ſanctorum Patrum quas introduximus, redigentur in riſum; quod abſit. *D.* Succurre itaque; deque prædictis tormentorum ſpeciebus, quas divina non mendax promittit hiſtoria, probabilem redde rationem.

XXIX. *M.* Diverſas ſuppliciorum formas non localiter in quadam parte, veluti toto hujus viſibilis creaturæ, & ut ſimpliciter dicam, neque intra diverſitatem totius naturæ à Deo conditæ futuras eſſe credimus; & neque nunc eſſe, & nuſquam, & nunquam, ſed in malarum voluntatum corruptarumque conſcientiarum perverſis motibus, tardaque pœnitentia & infructuoſa, inque perverſæ poteſtatis omnimoda ſubverſione, ſive humana ſive angelica creatura. Subvertitur autem quod omnino extinguitur. Extinguetur omnino omnis facultas peccandi, malefaciendi, impie agendi; facultate autem totius malitiæ penitus ſubtracta, nonne ſola occaſio remanebit veluti extincta? Ut enim *fides ſine operibus mortua eſt*; ita peccatum abſque poſſibilitate peccandi, & malitia abſque maleficio, & impietas abſque idolorum cultu. Quamvis enim in perverſis voluntatibus perverſe agendi appetitus ardorque ſemper permanſerit, quoniam quod appetitur, perfici non ſinitur, & in nullo niſi in ſemetipſa flamma malevolæ cupiditatis ardet; quid aliud relinquitur niſi fœtida cadavera, omni vitali motu, hoc eſt omni naturalium bonorum virtute atque ſubſtantia privata? Et fortaſſis tales ſunt graviſſimi cruciatus malorum hominum & angelorum, & ante judicium futurum, & poſt malefaciendi cupiditas, & perficiendi difficultas. Quod autem non in localibus ſpatiis carnalibuſve carceribus diabolus cum membris ſuis punietur, ſed unuſquiſque intra ſuæ malæ voluntatis terminos pœnas luet; Beatus Ambroſius in Expoſitione in Lucam manifeſte declarat, illum locum Evangelii exponens; " Tolletur manibus & pedibus ligatis, & mittite in tenebras exteriores, illic erit fletus & ſtridor dentium. Quæ ſunt tenebræ exteriores? Nunquid " illic quoque carcer aliquis latumiæque ſubeundæ ſunt? Minime. Sed quæcunque " extra promiſſa ſunt cœleſtium mandatorum, in tenebris exterioribus ſunt; quia " mandata Dei lumen ſunt: & quicunque ſine Chriſto eſt, in tenebris eſt; quia lu- " men interius Chriſtus eſt. Ergo neque corporalium ſtridor aliquis dentium, ne- " que ignis aliquis perpetuus flammarum eſt corporalium, neque vermis eſt corpora- " lis; ſed hæc ideo, quia ſicut ex multa cruditate & febres naſcuntur & vermes; ita " ſiquis non decoquat peccata ſua, velut quadam interpoſita ſobrietate abſtinentiæ, " ſed miſcendo peccata peccatis, tanquam cruditatem quandam contrahit veterum " & recentium delictorum, igne aduretur proprio, & ſuis vermibus conſumetur. " Unde & Iſaias ait: Ambulate in lumine ignis veſtri, & flamma quam accendiſtis. " Ignis eſt quem generat mœſtitia delictorum; vermis eſt, eo quod irrationabilia ani- " mæ peccata mentem rei ſenſumque compungant, & quædam exedant viſcera con- " ſcientiæ, quæ tanquam vermes ex unoquoque naſcuntur tanquam ex corpore pec- " catoris. Denique id Dominus per Iſaiam declaravit, dicens: Et videbunt mem- " bra hominum prævaricantium in me, & vermis eorum non moritur, & ignis non " extinguitur. Stridor quoque dentium prodit indignantis affectum, eo quod ſero " unumquemque pœniteat, ſero ingemiſcat, ſero iraſcatur ſibi quod tam pervicaci " improbitate deliquerit. Vide igitur qualia loca tormentorum præfatus deſcribit Theologus. Ubi Judas Salvatoris noſtri proditor torquetur? Nunquid alibi niſi in ſua polluta conſcientia, qua Dominum tradidit? Qualem pœnam patitur? Seram profecto pœnitentiam & inutilem, qua ſemper uritur. Quid patitur Dives iſte in inferno? Nonne ſplendidarum epularum quibus in hac vita veſcebatur egeſtatem? Qua flamma conſumitur impuriſſimus rex Herodes, niſi ſuo furore, quo in necem exarſit innocentium? Hæc exempla de pravis malarum voluntatum motibus, quos in ſemetipſis vitiorum torquet juſtiſſima vindicta, diverſarumque libidinum cicatrices ſufficiunt. Unuſquiſque enim impie viventium ipſa vitiorum libidine, qua in carne exarſit, veluti quadam flamma inextinguibili torquebitur. De diabolicarum vero perverſarum voluntatum ſupplicio quid aliud intelligendum, præter illarum æternam refrænationem, ſuæque impietatis æternum interitum? Quæ enim gravior pœna impio, quam impie agere & neminem lædere poſſe? Hæc eſt enim catena qua Dominus noſter Jeſus Chriſtus deſcendens in infernum diabolum ligavit, eos videli-

cet qui in eum pie perfecteque credunt, ejuſque mandata cuſtodiunt, perdere non valere, quamvis ante judicium non puniri precetur, ſed mitti in porcos, libidinoſos videlicet homines, in quibus adhuc vim ſuam exerceat, durius ligandus, quando de poteſtate illius poſt judicium omnis liberabitur creatura, omninoque abſolvetur à ſervitute, in principium ſuum, Deum videlicet qui eſt principium omnium & finis, reverſura, dum "viſibilium adminiſtratio circa mortis regionem & corruptionem finem accipiet, per magnam (ut ait B. Maximus) communemque reſurrectionem, quæ gignit "in immortalitatem hominem ſecundum ſubſiſtentiam immutabilem *nominatum "natura eſſe per generationem ſuſcepit, & eum quo accipiet per gratiam ſecundum "eſſentiam non corrumpi. Ad hanc igitur viſibilis creaturæ ſervitutem ſolvendam. "Verbum Dei homo ex hominibus corporaliter naſcitur ſine peccato per hominem, "& baptizatur in filiolitatem ſpiritualem, pro nobis voluntarie ſubiens nativitatem; "Deus ſecundum eſſentiam, & Dei Filius ſecundum naturam, ut nativitatem ex cor- "poribus deſtrueret corporaliter naſcitur ſine peccato, & ex baptiſmate in ſpiritua- "lem filiolitatem pro nobis ſubire recepit nativitatem natura Deus. Adam quippe "in deificationem ex ſpiritu nativitatem ſponte ſua relinquens, natus eſt corporali- "ter in corruptionem: ſed hoc damnavit optimus & clemens pro noſtro delicto fa- "ctus homo; & condemnavit ſeipſum pro nobis ſolus liber peccato; & ex corpo- "ribus naſci dignatus nativitate, in qua potentiam noſtræ condemnationis ſuperavit, "myſticæque in ſpiritu direxit nativitatem; & corporalis nativitatis ſolvens pro no- "bis in ſeipſo vincula, dedit nobis poteſtatem per nativitatem ex ſpiritu filios Dei "pro carnis & ſanguinis fieri credentibus in nomine ejus. Et hæc eſt invidia qua maxime intra ſemetipſam diabolica punitur iniquitas; torquetur enim magnam communemque reſurrectionem humanæ ſubſtantiæ, omniumque in ea viſibilium in immutabilem immortalitatem, deque ſua poteſtate elapſam proſpiciens; quam videlicet ſubſtantiam ſubditam ſibi atque captivam penitus abolere, vique in æternam mortem perpetuis pœnis obnoxiam detinere decreverat. Dum enim viciſſitudo naſcendi ex corporibus & in corruptionem redeundi deſierit, in quo poteſtas antiqui hoſtis remanebit? In nullo.

XXX. *D.* Hæc omnia probabili auctoritate & ratione ſubnixa eſſe arbitror. Sed adhuc reſtat difficillima illa, ut mihi videtur, quæſtio, in quo ſupplicia illa erunt, quæ non ſolum diabolo, verum etiam impiis hominibus futura divina teſtatur auctoritas. Verbi gratia, ut pauca ex multis introducam. Dominus in Evangelio promittit ſe dicturum: *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt Diabolo & angelis ejus*; ubi oſtendit æterno igne diabolum & angelos ejus arſuros. Et quod ſcriptum eſt in Apocalypſi; *Diabolus qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, quo & beſtia & pſeudopropheta cruciabuntur die et nocte in ſecula ſeculorum.* Ubi vocabulo *diei* intelligimus apertam angelicis humaniſque puris intellectibus impiorum damnationem; *noctis* vero tropo, divinæ ſententiæ incognitam omnibus profunditatem. Et animadverte quod nunc non quæro de qualitate ſuppliciorum & localitate; ſatis namque in ſuperioribus auctore Ambroſio ſuaſum eſt nulla corporalia, vel localia, vel ſenſibilia, vel temporalia futura. Nec immerito; nam poſt conſummationem mundi, neque corporalia neque ſenſibilia erunt, neque loca neque tempora, in quibus tormenta intelligantur eſſe poſſe. Hæc enim omnia finem accipient cum mundo, dum finis fuerit omnium corporum ſpiritualitas; omnium locorum ſimplicitas, omnino ſpatiis carens; omnium temporum æternitas, ideoque æternitatem ignis, de quo Dominus dicturus eſt, *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum*: & alibi, *Ibunt iſti in ſupplicium æternum*: item in Apocalypſi, *Et cruciabuntur die nocteque in ſecula ſeculorum,* non de diuturnitate deque infimis temporalium revolutionum prolixitatibus, verum de irrevocabili & incommutabili juſtiſſimi judicis ſententia intelligere debemus. Eadem ratio eſt de æternitate beatæ vitæ: in qua etiam nulla temporalia ſpatia intelliguntur, quum in ſeipſa immutabiliter permanens, ſuper omnia tempora, nullo principio ſeu fine concluditur. Hinc confectum, omne quod æternum dicitur in Deo ſolummodo intelligi; ne ulla æternitas exiſtimetur extra eum, qui ſolus æternus eſt & æternitas. Aut enim inconcuſſa juſtiſſimorum ejus judiciorum ſeveritas, qua puniri ſinit in impiis irrevocabiliter quod non fecit; aut ineffabilis & ſupernaturalis ejus gratia, qua *quos præſcivit et prædeſtinavit conformes fieri imagini filii ſui,* deificat ac ſuper omnia exaltat, æternitatis nomine rectæ rationis contuitu

tuitu

tuitu accipitur, cum nihil Deo coæternum eſt, aut ex diametro contrarium. Ipſe ſiquidem ſolus in his quæ in ipſo ſunt & feliciter vivunt, æternus eſt per gratuitam gratiam; in his vero quæ extra ipſum ſunt, cum ab ipſo non ſint, ideoque quamvis dicantur eſſe, omnino non ſunt, æternus eſt per ſeveram ſententiam. Non itaque te nunc interrogo de corporalitate, ſeu localitate, ſeu temporalitate ſuppliciorum; ſpiritualiter enim futura impiorum tormenta intelligenda ſunt: ſed adhuc quæro in qua re debemus ea credere, vel intelligere futura eſſe; non enim putandum eſt ſubjecto aliquo carere: accidentia quippe ſunt ſimplicia. Si autem nullum accidens eſt niſi in ſubjecto, & omne ſubjectum res aliqua eſt per ſe ſubſiſtens; ſupplicia igitur in ſubjecto aliquo per ſe ſubſiſtente futura eſſe neceſſe eſt. Porro, ſi omne quod per ſe ſubſiſtit, ab eo qui omnium ſubſiſtentium cauſa eſt, ſubſtitutum eſt; (omne quippe quod à cauſa omnium ſubſtitutum non eſt, penitus nihil eſt, & in numero exiſtentium non ſubſiſtit) ſequitur, ut in aliqua ſubſtantia à Deo ſubſtituta, ſuppliciorum calamitas conſtituatur. Si autem hoc datum fuerit; confeſtim illa ratio vacillabit, quæ approbat divinam juſtitiam in nulla creatura quam fecit, punire quod fecit: quoniam omne quod in omnibus quæ ab eo qui impaſſibilis eſt & incorruptibilis, factum eſt, profecto impaſſibile & incorruptibile eſt, nulliſque paſſionibus obnoxium. Paſſiones autem nunc dico, non illas quæ naturaliter, ut corporei ſenſus, inſunt; ſed quæ contra naturam ſunt, circaque corruptibilem materiam verſantur, in hac adhuc mortali vita; ipſius autem naturæ trinitatem, quæ eſt eſſentia, virtus, operatio, nec attingere nec corrumpere poſſunt, quamvis videantur appetere eam oppugnare. Hæ autem paſſiones ſunt generatio ex corporibus ad ſimilitudinem irrationabilium animalium, incrementa & decrementa corporum, omneſque eorum corruptiones, & extrema corporalis compaginis ſolutio; irrationabiles quoque animæ motus, qui ex materia naſcuntur & circa eam volvuntur: quæ cuncta non ex prima conditione humanitatis, ſed ex generali ejus peccato initium ſumſerunt, ideoque ſimul cum ipſa materia quam inficiunt, peribunt, quando ipſius humanitatis prima conditio ab his omnibus ſimilibuſque ſibi paſſionibus liberabitur, igneque ſpirituali divinæ gratiæ & bonitatis purgabitur. Et hoc Propheta Iſaias ſub figura Jeruſalem prædicens, *ſanctificabo*, inquit, *eam in igne ardente, et devorabit ſicut fœnum materiem*; ignem appellans, non impios torquentem juſtiſſima pœna, ſed ſordes naturæ purgantem clementiſſima gratia. At ſi divina juſtitia in omni creatura non ſinit puniri omne quod à ſummo bono creatum eſt, non ſolum ut eſſet, verum etiam ut ſemper impaſſibile & incorruptibile contrariis paſſionibus permaneret; quomodo puniri poteſt aut ſuppliciis ſubjectum eſſe, quod omnino in natura rerum non intelligitur eſſe; aut quomodo impiorum tormenta naturali ſubjecto quod torqueant, poſſunt carere? *M.* Nodoſa nimis difficiliſque, ut dixiſti, ad ſolvendum perplexio; in hac enim quæſtione tria nobis occurrunt; & unum ex iis eligere, & alia duo infirmare neceſſe eſt. Cogimur namque fateri, aut quod penitus non eſt in rerum natura, per ſe abſque ullo ſubjecto poſſe puniri; & hoc rationi valde videtur reſiſtere. Quomodo enim punitur, quod non in aliquo ſubſiſtit? Aut quoddam naturale ſubjectum ſupplicia pati, quod non minus, imo plus rationi & auctoritati contrarium eſſe vides. Omne quippe quod in natura rerum à ſummo bono ſubſtitutum eſt, ſive ſecundum ſubſtantiam, ſive ſecundum accidens, divina juſtitia atque pietate provida prohibetur puniri, ne quid triſte miſerumve in univerſa creatura reperiatur. Aut puniri quod non eſt, & tamen in ſubjecto aliquo quod eſt omnique pœna liberum punitur. Horum trium elige quid ſequendum. *D.* Tertium, & ex duobus præcedentibus compoſitum; ſi tamen probabiliter poteſt inveniri; torqueri enim quod non eſt, & in natura rerum non invenitur, aut naturale ſubjectum pœnas pati, rationes prædictæ incunctanter refellunt; puniri autem vitium quod non eſt, in aliquo tamen quod eſt & impaſſibile eſt, quoniam pati pœnas non ſinitur, credibile mihi videtur, verique ſimillimum; quamvis mentis meæ contuitum adhuc fugere videatur, utrum tale quiddam ita ſit. *M.* Veritas quærentibus ſe pie ac devote amat occurrere ſeque ipſam aperire, & quæ mentes eorum fugiunt, prodere. Denique eam inter nos quæramus, rationabili inceſſu gradientes, & viciſſim me præcedentem ſequere, & ego te prægredientem ſequar. *D.* Præcede.

XXXI. *M.* De reditu humanitatis omniumque quæ in ipſa & propter ipſam facta ſunt, in ipſa & cum ipſa in principium ſuum tractamus. Non enim nunc de ſub-

ſtantia dæmonum, quam conditor omnium bonam & incorruptibilem in eis fecit, ſermo nobis eſt, utrum & ipſa purgata convertetur ad principium ſuum, quod prævaricando deſeruit, an ſemper à contemplatione veritatis ſua perverſitate exorbitata fugiet; hoc interim ſolummodo ad purum de ea cognoſcimus, quod non punietur, nec unquam punietur; & quod dignitas ſuæ primæ conditionis priuſquam ſuperbiret, hominemque deciperet, ſemper immutabiliter abſque ulla demtione in ea manet, manebitque in æternum; & quod impietas quam ſuperbiendo attraxerat penitus peribit, ne divinæ bonitati coæterna fieri poſſit: de ſalute autem ejus, aut converſione, ſeu in cauſam ſuam reditu, propterea nihil definire præſumimus, quoniam neque divinæ hiſtoriæ, neque ſanctorum Patrum qui eam expoſuere, certam de hoc auctoritatem habemus; atque ideo illam obſcuritatem ſilentio honorificamus; ne forte quæ extra nos ſunt quærere conantes, plus cadere in errorem, quam aſcendere in veritatem nobis contingat. Proinde quod extra nos non eſt, naturam noſtram dico, duce Deo quærere debemus. *D.* Ita oportet; nam non ſolum nos ipſos non prohibemur, verum etiam jubemur quærere, dicente Salomone, *niſi cognoveris teipſum, vade in vias gregum.* Non enim longe à brutis animalibus diſtat, qui ſeipſum communemque humani generis naturam ignorat. Moyſes item; *attende tibi ipſi*, ait, & lege veluti in libro, operationum animæ hiſtoriam. Si enim nos ipſos noſſe & quærere nolumus, profecto ad id quod ſupra nos eſt, cauſam ſcilicet noſtram redire non deſideramus: ac per hoc in grabbato carnalis materiæ, morteque ignorantiæ jacebimus. Nulla quippe alia via eſt ad principalis exempli puriſſimam contemplationem, præter proximæ ſibi ſuæ imaginis certiſſimam notitiam. Inter principale namque exemplum imaginemque & ſimilitudinem ſui, hoc eſt inter Deum & humanitatem, nullum interſtitium conſtitutum eſt. Hanc rationem intuentes Græci, humanitatem ἀνθρωπίαν appellavere, hoc eſt ἀνωθρωπίαν, ſurſum verſus converſionem; vel ἄνω τηροῦσα ὀπίαν, hoc eſt, ſurſum ſervans viſum. Ad creatoris ſui ſiquidem contemplationem, nulla alia interpoſita creatura, humanitas creata eſt. *M.* Age itaque, dic quæſo, putaſne illam humanitatem, inter quam & ſuum creatorem nulla creatura intercluditur, unam quandam ſimplicem, inſeparabilem, in ſe ipſa partitione carentem naturam ſubſiſtere. *D.* Non aliter exiſtimo; alioquin imago Dei non eſt, qui unus & unitas inſeparabilis eſt, & una eſſentia in tribus ſubſtantiis, ad cujus imaginem trinitas quoque humanitatis intelligitur, quæ eſt *eſſe, velle, ſcire*, ut S. Auguſtinus in libris Confeſſionum ſuarum diſputat. Beatus autem Dionyſius Areopagita eandem trinitatem, eſſentiam, virtutem, & operationem perdocet. Nec inter ſe diſſonant, niſi in ſignificationibus vocabulorum; neque hoc in omnibus; ambo ſiquidem eſſe dicunt: unus autem velle, alter virtutem; nec in hoc juxta rerum ſpeculationem inter ſe diſcrepant: nulla enim naturalior & ſubſtantialior virtus eſt humanitatis, quam bene velle. Unus item ait ſcire, alter operationem. Et quæ eſt rationabilis naturæ operatio, præter ſeipſam & Deum ſuum quantum datur ſciri, quia ſuperat omnem ſcientiam ſcire? Hæc namque eſt naturalis noſtra operatio, quæ non extra nos, ſed intra nos conſtituta eſt. Quid enim noſſe appetimus, niſi cauſam noſtram intra nos ineffabili providentia, & ultra nos incomprehenſibili virtute? Ac de his in ſuperioribus libris ſatis inter nos eſt actum, ut arbitror. *M.* Satis profecto; ſed eadem repetere ut clarius elucеſcant, non te pigeat nec pudeat. *D.* Nequaquam. *M.* Eſt igitur humanitas ſimplex quædam, & in rationibus ſuis in infinitum multiplex creatura; quemadmodum & ſua cauſa in ſeipſa ſimplex eſt & pluſquam ſimplex, & in occaſionibus rerum ab ea factarum infinita & pluſquam infinita. Eſt autem cauſa ejus ſumma & ſola per ſe bonitas, cui ſimillima eſt humanitas. Ut enim illa tota ubique in ſeipſa eſt, ita & iſta quam ſimillima imago eſt, ubique in ſeipſa tota eſt. Et quemadmodum divina bonitas in omnibus participantibus ſe tota eſt, & nullius malitia, ſeu ſtultitia ſeu ignorantia, prohibetur penetrare univerſitatem ab ea conditam: ita humanitas in omnes homines diffunditur, & tota in omnibus eſt, & tota in ſingulis, ſive boni ſint ſive mali. Nullius enim ſtultitia repellitur, nullius malitia detinetur, nullius vitio corrumpitur, ſordibuſve polluitur, pura in omnibus; in ſuperbis non inflatur, in puſillanimis non tabeſcit, in majoribus corporibus non eſt major, neque in minoribus minor, æqualis in omnibus, æqualiter in ſuos participes proveniens, melior in bonis non eſt quam in malis, neque deterior in malis quam in bonis; in integris corporibus non eſt integrior, quam in his qui occaſione aliqua integritatem ſuam aut

perdunt

perdunt aut non attingunt. Paradigma; Solaris radius munda penetrat & immunda, dum ſit in omnibus mundus, neque purior in mundis quam in ſordibus incontaminatus. Eſt enim in omnibus quæ illuminat, lucet in tenebris; & mirabile dictu tenebras in ſe non ſinit, dum tenebrarum cauſas intra ſe comprehendit, non ſolum umbrarum, verum etiam abſentiarum ratione. Nullæ quippe tenebræ ſunt in natura rerum quæ lumine non circumſcribuntur: ſi enim in corporibus ſunt; quamvis longiſſime protendantur, poſtremo tamen ſolari luce ambiuntur: ſi in ſpiritibus, quorum tenebræ ignorantia veritatis ſunt; ſapientiæ claritate finem accipiunt. Similiter nulla abſentia eſt, quæ non ab eo cujus abſentia eſt, cauſam naſcendi accipiat; nam ſi lumen non præceſſerit, abſentia ejus quæ tenebræ ſunt, non ſequetur. Ideoque ex uno genere ſunt abſentiæ & res quarum abſentiæ ſunt, ut lux & tenebræ, ſonus & ſilentium, forma & informitas, ceteraque id genus. Sed quis dignis laudibus imaginem Dei demonſtrare, congruiſve ſimilitudinibus comparare poteſt? Et ut cognoſcas æqualitatem humanitatis in omnibus hominibus, intuere communem ſpeciem humanorum corporum. Nullus enim homo alio homine humanior eſt; nam ſi aliqua deformitas contigerit, vel formarum differentia; non ex natura evenit, ſed vel ex corruptione corporeæ integritatis, vel quibuſdam accidentibus quæ extrinſecus adveniunt, quaſdamque ſingulis hominibus differentias addunt, dum ſit una ſpecies & generalis omnibus ex natura uniformiter impreſſa, unus ſenſus corporeus quinquepartitus communiter omnibus ineſt; quamvis in multis organa ejus deficiant, oculos dico aureſque, ceteraque inſtrumenta, in quibus exterior ſenſus operatur. Quid dicam de ratione & intellectu? Nonne omnibus generaliter inſunt, quamvis non omnes eis bene recteque utantur? multi ſiquidem naturalibus bonis abutentes, æternæ ſuæ damnationis cauſas invenerunt. Similiaque manifeſta indicia communionis in omnibus humanæ naturæ. Quæ cum ita ſint, quis recte philoſophantium pureque naturas rerum inſpicientium non continuo pronunciat, irrationabiles motus malarum voluntatum poſſe puniri in his, qui naturam bonam & rationabilem & impaſſibilem participant? Et quemadmodum mala voluntas naturale bonum non contaminat; ita etiam tormentum malæ voluntatis naturale ſubjectum cui accidit & in quo continetur, non torquet. Ipſa ſiquidem natura ſicut libera eſt penituſque abſoluta ab omni peccato; ita univerſaliter libera & abſoluta eſt ab omni pœna peccati. Nam & ſecularium cauſarum judices, ſi tamen non libidine vindictæ, verum correctionis gratia reos ſuppliciis dignos examinant, non naturam in eis, ſed delictum torqueri appetunt. Quoniam vero delicta per ſe, naturali ſubjecto ſegregata punire non poſſint, propterea corpus ſimul cum delicto puniunt. Naturarum autem optimus conditor, piiſſimus proviſor, juſtiſſimus delictorum in his qui ſe ſpernunt ac neſciunt ultor, punit in natura, quam fecit, delictum quod non fecit; liberans ex delicto, ſeparanſque quod fecit, ineffabilique modo in eo quod fecit impunito, punit, & ut verius dicam, puniri ſinit quod non fecit. Non enim peccata naturalia ſunt, ſed voluntaria. Etenim cauſa totius peccati eſt, ſive in angelo ſive in homine, propria perverſaque voluntas; ipſius autem perverſæ voluntatis cauſa in naturalibus motibus rationabilis & intellectualis creaturæ non invenitur. Etenim bonum cauſa mali eſſe non poteſt; incauſalis itaque eſt, omnique naturali origine carens. Hinc illud mirabile & inexplanabile oritur, quomodo mala voluntas prævaricantium angelorum & hominum dum ſit incauſalis, totius peccati totiuſque pœnæ peccati cauſa efficax eſt. Et ſi quis dixerit omnis peccati initium eſſe ſuperbiam; videat eam in natura rerum non ſubſiſtere; neque enim eſſentia eſt, neque virtus, neque operatio, neque accidens ullum naturale; eſt autem intimæ virtutis defectus, perverſuſque dominationis appetitus; ſicut ſcriptum eſt: *Quid ſuperbit terra & cinis, cum projecit intima ſua in vita ſua?* Et initium dicitur, non cauſa; quia prima progreſſio eſt & manatio primordialis peccati, in quo omnes peccaverunt. At ſi omnino nihil eſt; quis ſapiens conſtituerit eam inter cauſas, cum in nullo naturaliter ſubſiſtat? Punitur itaque irrationabilis motus perverſæ voluntatis in natura rationabili, ipſa videlicet natura ubique in ſeipſa, & in omnibus eam participantibus bona, ſalva, integra, illæſa, incontaminata, incorruptibilis, impaſſibilis, immutabilis participatione ſummi boni permanente, ubique beata, glorioſiſſima in electis in quibus deificat, optima in reprobis quos continet; ne illorum ſubſtantialis proprietas ad nihilum redigatur, hoc eſt ne naturalium bonorum, quæ ex conditione ſua attraxerant, patiantur interitum, gau-

det contemplatione veritatis, in his qui perfectam beatitudinem poſſident; gaudet administratione ſubſtantialitatis, in his qui ſuorum delictorum pœnas ſolvunt; in bonis bus tota, perfecta, ſuo ſimilis creatori; cunctis vitiorum ſordibus, quibus in hac mortali carne, veluti lepra quadam deformari & violari extrinſecus patitur, purgata, in priſtinum conditionis ſuæ ſtatum reſtituta revertetur, redemtoris & ſui conditoris ſui gratia revocata. Hinc datur intelligi, quod in natura rerum, poſt mundi hujus ſenſibilis conſummationem, nulla malitia, nulla mors corruptionem inferens, nulla miſeria fragilem in hac adhuc vita materiem inficiens relinquetur. Omnia quippe viſibilia & inviſibilia in ſuis cauſis quieſcent, ſola vero illicita voluntas malorum hominum & angelorum ſauciata pravorum morum memoria conſcientiaque, in ſeipſa torquebitur, cum de his quæ in hac vita ſibi optaverat, & futura ſibi cogitaverat, nihil inveniat. *In illa die peribunt omnes cogitationes eorum.* *Cogitationes* dixit perituras, non autem ſubſtantias. Sed quas cogitationes ait? Vanas profecto rerum ſenſibilium, quibus in hac vita inſano inhiant amore, phantaſias, quas irrationabilibus obcæcatæ per malitiam animæ affectibus attrahunt. Quibus phantaſiis ipſi qui eas fingunt, ſimillimi erunt: nullam quippe vere veri ſoliditatem invenient, ſed veluti inanibus ſomniis torquebuntur. Hinc Maximus decimo ſexto de Ambiguis capitulo, *qui divina*, inquit, *ſapienter meditantur verba, perditionem & infernum & filios perditionis & ſimilia appellant eos, qui quod non eſt, ſibimet & ſecundum mentis affectum ſubſiſtentiam faciunt, & ſic phantaſiis per omnia ſimiles fiunt.* Quid dicam de Sancto Auguſtino in duodecimo libro Hexaemeri ſui diſputante de eo quod animæ adhuc in carne mortali conſtitutæ, non alibi niſi in phantaſiis, aut quaſdam inanes lætitias, aut quaſdam inanes pœnas patiantur: in futura vero vita *receptis corporibus* ſolida veritatis contemplatione juſti gaudebunt, impii vero inanes rerum ſenſibilium imagines patientes flebunt, ſalva & impunibili in utriſque ſubſtantia. Duo namque genera paſſionum ſunt: unum quo deificati in conditoris ſui puriſſimam cognitionem rapiuntur, alterum vero quo impii in profundiſſimam veritatis ignorantiam merguntur. Et quid mirum, ſi impii, quod in hac vita adhuc in carne corruptibili detenti per ſomnia, & poſt eam phantaſtice patiuntur in inferno, ſpiritualibus ſuis corporibus receptis, ac veluti graviſſimo quodam ſomno evigilantes, expreſſius patiantur per ſupplicia; ita ut ſemper, ſicut ait Auguſtinus, veræ pœnæ eis ſint, falſæ vero imagines in non veris; vera triſtitia, verus luctus pavorque, ſera pœnitentia, urens cogitationum flamma. E contrario autem juſti patientur; quibus receptis corporibus deificatiſque mentibus, veræ beatitudines erunt in veris contemplationibus, verum gaudium, vera lætitia, cum omne quod in hac vita per fidem accipiunt, in futuro per ſpeciem conſiderabunt. Sed qualis ipſa ſpecies ſit, unuſquiſque in ſeipſa videbit experimento; *In domo* enim, inquit Veritas, *Patris mei manſiones multæ ſunt.* Utriſque tamen erunt phantaſiæ veluti facies quædam expreſſæ; juſtis quidem divinarum contemplationum; nam non per ſeipſum, ſed per quaſdam ſuas apparitiones ſecundum altitudinem uniuſcujuſque Sanctorum contemplationis videbitur Deus. Hæc quippe ſunt nubes de quibus ait Apoſtolus: *Rapiemur in nubibus obviam Chriſto*: nubes videlicet appellans divinarum phantaſiarum diverſas apparitiones, ſecundum uniuſcujuſque deificati altitudinem theoriæ. Impiis vero mortalium rerum ſemper erunt phantaſiæ, ac diverſæ falſæque ſpecies, ſecundum diverſos malarum ſuarum cogitationum motus. Et quemadmodum deificati per innumerabiles divinæ contemplationis gradus aſcendent, ſicut ſcriptum eſt: *Ibunt juſti de virtute in virtutem*, in nubibus viſionis rapti, *videbuntque Deum Deorum in Sion*, hoc eſt, non per ſeipſum, ſed in ſpeculo divinæ phantaſiæ: ita à Deo elongati ſemper deſcendunt per diverſos vitiorum ſuorum deſcenſus in profundum ignorantiæ, inque tenebras exteriores, in quibus *erit fletus & ſtridor dentium.* In utriſque tamen, juſtis dico & impiis, ſalva, & integra, & incontaminata, omnique contraria paſſione libera erit & ſemper erit humana natura: utriſque erit ſimilis corporum ſpiritualitas, ablata omni animalitate; ſimilis incorruptibilitas, ſubtracta omni corruptione; ſimilis naturæ gloria, quando auferetur omnis contumelia; ſimilis eſſentia, ſimilis æternitas. Hæc ſunt in regeneratione generalia naturaliaque bona totius humanitatis, omnibuſque participantibus eam communia. Hæc ſunt *data de ſurſum à Patre luminum deſcendentia*, in omnes generaliter diffuſa, quorum participatione nemo excluditur, nemo privatur, cum nemo ſine his ſubſiſtit, nullius mali meritis impediuntur, ne dentur;

nullius

nullius bona merita præcedunt, quibus præſtentur; omne meritum præoccupant; ſola divina bonitatis largiflua plenitudine omnibus per omnia univerſaliter inexhauſta effuſione manant; in nullo augentur, in nullo minuuntur; æqualiter omnibus inſunt, & bonis & malis; à nullo retrahuntur, æternaliter in omnibus & ſubſtantialiter permanebunt, omni corruptione contrariaque paſſione abſoluta. Attamen ſunt contrariarum qualitatum, bonarum dico malarumque voluntatum, virtutis ignominiæque capacia. Et bonæ quidem voluntates atque virtutes ex natura & gratia eis adſunt: pravæ vero voluntatis obnoxios motus, qui vere proprieque ſuperflua naturæ dicuntur, ex nulla cauſa naturali ſeu ſupernaturali eis accidunt: ideoque extra ſe ſimul & intra ſe impaſſibiliter eos ſuſtinent. Non enim ex natura vel gratia provenit, quod per privationem nihil eſt, cum neque ſubſtantia eſt, neque naturale accidens, neque virtutis naturalis quadriformis qua rationalis anima ornatur, prudentiam dico, temperantiam, fortitudinem, juſtitiam; neque harum bicornis fons, charitas videlicet & manſuetudo; neque ulla virium quæ ab eis erumpunt, de quibus nunc tractare longum videtur, propoſitoque alienum; neque ſupernaturalis excellentia ineffabilis deificationis ultra omnem creaturam, quam *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendere* poteſt. Non enim inter omnia, ſed ſuper omnia comparatur; nec intra poteſtates naturæ conditæ includitur. Et ne mireris quod dixi humanam naturam contrariorum capacem eſſe, ex quibus nihil patitur, nec ſuæ ſimplicitatis ſerenitas perturbatur. Accipe paradigmata aëris; de quo circumfundimur, & quo ſpirantia & reſpirantia per pulmones veluti per fabrinos folles ignem cordis ſemper ſufflant, nulloque temporis momento ſopiri eum natura ſinit animalium, lucidas ſimul tetraſque fert nubes; illas quidem ſolaris radii receptivas, illas vero repulſivas; illæ ex ſuperioribus tenuitatem fulgidam, æthereæ puritati propinquam, qua lucent, recipiunt; illæ vero ex inferioribus denſitatem tenebroſam terrenis ſordibus ſimilem, qua lucem reſpuunt, attrahunt: ipſe autem aër in omnibus ſuæ ſemper ſubtilitatis & ſerenitatis immobilem cuſtodit qualitatem, nec in nubibus corporaſcit, nec cum perturbationibus quas ſuffert; perturbatur lucis capax & tenebrarum, dum ſua natura neque luce augetur, neque tenebris minuitur; calorem recipit & frigus, dum ſubſtantia ipſius nihil calore neque frigore patitur. Corpulentia ſiquidem quam ex terrenis & aquaticis vaporibus accipit, calet in eo aut friget, in nubes conglobatur, vertitur atque movetur in ventos, denſatur in pluvias imbreſque, coagulatur in nives grandineſque, ceteraſque ſpecies quas ex prædictis vaporibus (quos Græci Ατμίδας vocant) naſcentes ſimplex & ſpiritualis natura aëris donec interna humidaque pondera graventur, ſuſtinet; ipſe vero ut prædiximus, puritatem ſuam & ſpiritualitatem incorruptibilem poſſidet, neque purior neque ſpiritualior in luce quam in tenebris, neque ſubtilior; neque plus inferiora ſe corpora penetrat in ſerenitatibus, quam in perturbationibus ſuis. Hinc à philoſophis Græcorum vocabulum ſibi attributum eſt condignum. Aër enim dicitur, id eſt ſpiritus, ideoque ſimplex ac ſpirituale corpus à Phyſicis vocitatur, quod ab his qui Olympi montis verticem aſcendunt, indubitanter approbatur, cum illic nulla ἀτμὶς, hoc eſt vaporatio, ſeu de terra ſeu de aqua, poteſt exaltari. Quod autem inferior pars ejus, aëris dico, vapores recipit ad mortalium animalium utilitatem, quæ abſque flatu aëreo vivere non valent, divina providentia adminiſtrante diſpoſitum eſt. Si enim ſimplicitas illius abſque ulla humiditate, quadamque corpulentia interpoſita mortalium corporum pulmones inflaret; nequaquam ignea natura quæ cordibus ineſt arderet, ac per hoc totum corpus frigeſceret, caloris virtute deſertum per quam vitalis motus mortalia membra miniſtrat. Ut ergo ſubtilitas aëris adjunctis ſibi vaporibus in pulmones intraret, fortioremque impetum faciens ignem cordis incenderet, propterea inferior pars aëris circa terras aquaſque diffuſa, humiditatis corpulentiæque capax facta eſt, abſque ſuæ ſimpliciſſimæ ſereniſſimæque naturæ vel corruptione, vel detrimento, vel additamento, vel ulla mutatione vel tranſmutatione. Propterea autem dixi aëreum ſolum ſpiritum ad ignem cordis incendendum, ſeu ad alia corpora ſenſu carentia nutrienda non ſufficere abſque ulla corpulentia intermixta, quoniam igneum aëreumque elementum per ſe ſibi invicem junguntur, ita ut nullum motum ſenſibilem efficiant, præ nimia ſuæ naturæ ſubtilitate, quæ ſemper quieta eſt omnique perturbatione remota. Dum vero inferioribus ſe elementis, terræ dico & aquæ miſcentur, in illorum corpulentiori qualitate vim ſuam exercent, motuſque ſuos quibus corpora ſenſibilia

ſenſibilia adminiſtrant, manifeſtos depromunt. Hoc autem paradigma propterea introduximus, ut incunctanter cognoſcamus humanam naturam in regeneratione ejus ſereniſſimam eſſe futuram, dum in ea nihil terrenum ſeu humidum ſeu ponderoſum relinquetur, omnino in ſpiritum converſa: diverſarum tamen qualitatum capacem fore abſque ulla reſtitutionis ſuæ præmutatione aut contraria ſibi paſſione Ut enim aër iſte ex quo ſimilitudinem quandam humanitatis accepimus, æthereos deſuper ſplendores, deorſum vero concretas ex terra & aqua recipit fumigationes: ita humanitas ad imaginem Dei facta, irrationabilibus autem ſuis motibus in amorem rerum ſenſibilium, inque corpora corruptibilia quæ eam aggravant miſerabiliter lapſa, dum tempore regenerationis in antiquum revocabitur ſtatum, divinis radiis in ſe & ſupra ſe ſplendentibus in his qui deificabuntur fulgebit; temporalium autem mortaliumque rerum quibus in hac vita inficitur, phantaſticam memoriam infra ſe & extra in his qui omni beatitudine privabuntur ſuſtinebit; non ut ipſa in ſeipſa pœnas luat, ſed ut illa quæ contra voluntatem creatoris ſui attraxerat, extra ipſam damnentur, penituſque pereant; malitiam dico & impietatem, ceteraque nequitiæ membra, quæ ex operibus carnis hoc eſt, carnaliter animæ viventis, merito originalis peccati occaſionem ſumſerunt; quæ dum per ſe quæruntur, nihil ſunt, quoniam in numero eorum quæ à conditore omnium ſubſtituta ſunt, non ſunt. Ex irrationabilium quippe animalium ſimilitudine rationabili naturæ ſubrepſere; ideoque in ea omnino damnabuntur, ne ei perpetuo noceant, quamvis in propriis impiorum voluntatibus recordationes eorum quibus torquebuntur permanſuras eſſe non ſit negandum. Aliud eſt enim omnem malitiam generaliter in omni humana natura penitus aboleri, aliud phantaſias ejus, malitiæ dico, in propria conſcientia eorum quos in hac vita vitiaverat ſemper ſervari, eoque modo ſemper puniri: quemadmodum aliud eſt eandem humanam naturam in ſuam gratiam quam peccando perdiderat, divinæ videlicet imaginis dignitatem reſtitui; aliud uniuſcujuſque electorum propriam in bonis meritis conſcientiam, qua in hac vita Deo ſuo in omnibus ſervierunt, ſuper omnem humanitatis virtutem deificari, eoque modo ſemper ac beate vivere & ſuper omnia quæ ſunt exaltari. Ibi enim erunt, ubi eſt ille quem in hac vita dilexerunt, & ſemper eum videre appetiverunt.

XXXII. Hic occurrit quintuplex rationabilis creaturæ theoria. *Prima* enim ſpeculatio ipſius eſt, in generali illa & communi ſubſtantialique virtute qua omnes homines ſimul & ſemel in prima ejus conditione eam participant, ſive boni ſint ſive mali. *Secunda,* in proceſſionibus ipſius in hanc vitam mortalem per ſingulorum hominum ex corporibus generationem. *Tertia,* in reditu ipſius generaliter per ſeipſam in angelicum ſtatum quem deſeruit, in hunc mundum ſenſibilem cadens. *Quarta,* in his qui eam participant, & in hac mortali carne viventes, ſeipſos communemque ſuam naturam, ac ſuper omnia creatorem omnium quærentes, merito ſuæ propriæ ac bonæ voluntatis ad communem ſuæ naturæ integritatem redire adepti ſunt: ac deinde dono divinæ gratiæ ſuper omnia poſt ſe relinquentes, omnia in ipſum Deum transferentes. *Quinta* ſpeculatio eſt, eorum qui univerſaliter naturæ inſita bona, quæ omnibus, nemine excepto, divina largitate præſtantur & præſtabuntur, poſſidebunt. Ad ſumma tamen dona divinæ gratiæ quæ ſolis juſtis repoſita ac præparata ſunt, pervenire non poterunt, cum in hac vita Deo ſervire noluerunt, temporalium rerum amore detenti; quo videlicet amore in alia vita, ſive in ſolis animabus ſive receptis corporibus, velut inextinguibili flamma ardebunt, dum illic non invenient ea, quibus hic intemperanter inhiabant; ſed eorum vanas falſaſque phantaſias videbunt, quas cum veluti veras res comprehendere voluerint, umbrarum inſtar evaneſcunt, cum naturali ſubſiſtentia non fulciuntur. Erunt enim ſicut ſcriptum eſt, *Vanitas vanitatum & omnia vanitas.* Ipſæ erunt cogitationes de quibus Pſalmiſta ait: (quod etiam paulo ſuperius introduximus) *in illa die peribunt omnes cogitationes eorum.* Ac ſi diceret, omnes cogitationes quas in hac vita de rebus terrenis temporalibuſque animabus ſuis & carnalibus deſideriis dediti infixerant, in illa die, hoc eſt in apparitione veritatis peribunt, quando de his quæ viventes in carne, cogitaverant, reſurrecturi in ſpiritu nihil invenient. Quid enim perfidus Judæus, arrogans Iſmaelita, exorbatus impietate paganus de falſa felicitate, quam ſibi vana opinio in futura vita promittit, inventuri ſunt; aut quanta triſtitia, quantus dolor, qualis flamma perpetuæ egeſtatis eos torquebit, quando nihil terrenarum cupiditatum mortaliumque de-

liciarum

liciarum quas ſpe vana imbiberant, reperturi, nihilque eis remanebit præter vacuam incomprehenſibilemque rerum, quas ſibi futuras eſſe crediderant, umbram fugitivam? Quam ſemper comprehendere volentes, cum nihil eſt, pœnas luent æternas, ut non dicam de his qui fidem catholicam profitentur, carnalia tamen ſibi & localia & temporalia & ſenſibilia bona futura eſſe exiſtimant, ſimiliter etiam de ſuppliciis infernalibus arbitrantur. Ubi datur intelligi quod nihil in natura rerum pœnas patietur præter vanas impiarum animarum cogitationes in ſemet ipſis extra omnem naturam, cum in numero naturarum non ſunt. Ex mala enim voluntate terreniſque deſideriis occaſionem acceperunt. Ut enim quod ſœpe diximus, ultra omnes naturales virtutes juſtorum beatitudo per conditoris gratiam exaltabitur, ita infra omnem naturam impiorum ſuppliciorum per ejuſdem conditoris juſtitiam deprimetur. Quid enim inferius eſt, extraque omnem naturam demerſius vanitate vanitatum falſiſque imaginationibus rerum quæ ſemper peribunt? hinc illud mirabile & inexplanabile naſcitur. Attamen vera ratione, divinæque ſcripturæ auctoritate ita fieri & non aliter probatur; quoniam ultra omnia naturalia bona beatificantur juſti, ac veluti ex contraria parte infra eadem naturalia bona puniuntur impii: & quomodo natura illa quam & boni participant & mali, medietas quædam conſtituitur, ita ut neque beatitudine bonorum augeatur, neque infelicitate malorum minuatur, ſuis ſolummodo naturalibus bonis ſubnixa contentaque omnium ſubſtantias continens omnia ſua omnibus participantibus ſe miniſtrandæ bonis naturalibus. Siquidem inde eſt generalis omnium forma, qui eam participant; inde ſingulorum ſpecialiſſima ſpecies, pluralitatiſque infinitus numerus; inde numeri incrementorum corporalium per loca & tempora. Tempora nunc dico ſpatia quibus corpus humanum ad perfectum ſui incrementum pervenit, loca vero ſedes ſingulorum corporis membrorum, inde naturalia accidentia corporum animarumque procedunt. Et quid dicam? Ita illa humanitas omnium generalis à conditore ſuo intra duas ſibi invicem oppoſitas extremitates, inter felicitatem dico electorum & infelicitatem reproborum librata eſt, ut in his qui boni ſunt, quandam ineffabilem pulcritudinem ultra ſuas virtutes gratia largiente de ſurſum accipiet; in his autem qui mali ſunt, nullam turpitudinem deorſum juſtitia prohibente in ſeipſam attrahat. In ipſa ſiquidem nullius turpitudo turpis eſt, nec malitia nocet, nec error errat. Suus conditor omne quod in ea fecit, exornat, & nullo modo punit; omne autem quod in ea non fecit, in ea ſuſtinet & finit, & impunitum fieri non permittit. Sed illa pœna dupliciter intelligitur; aut enim delicta in his, qui ad principium ſuum revertuntur, per indulgentiam puniuntur; aut in his qui à principio ſuo ſemper fugiunt, perpetuo torquentur.

XXXIII. Si autem à me quæris, qua ratione ea quæ à Deo facta non ſunt, intra ea quæ ab eo facta ſunt continentur; aut quomodo ea quæ extra humanam naturam computantur, intra eam puniri poſſunt; primo tibi reſpondebo juxta ſimplicitatem catholicæ fidei: *Quis cognovit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius ejus fuit?* Et cum inveſtigabiles ſint viæ illius in omni tempore; quomodo in operibus ejus & providentia & bonitate & juſtitia ratio quæritur, qui omnem rationem ſuperat & intellectum, & ſuper omne quod dicitur & intelligitur exaltatur? At ſi de talibus rationem exigis, exige ſimiliter qua ratione omnia de nihilo facta ſunt; qua ratione mundus iſte ſolvetur, & in cauſas ſuas revertetur; & qua ratione mortalia noſtra corpora, non ſolum in ſpiritualia, verum etiam in animas noſtras tranſibunt; qua ratione nos qui in hac vita ex tribus ſatis ſimilæ, corpore & anima & ſpiritu compoſiti ſumus, in futuro veluti in unam quandam maſſam ſimplicem fermentabimur in inſeparabilem ſpiritualitatem; qua ratione homines mortales per naturam, (omne enim quod à ſeipſo non accepit eſſe, mortale dicitur) in immortalem Deum mutabuntur per gratiam. Ac ne longius præſenti negotio tranſitum facere videamur; ſi quæris à me, qua ratione quod non eſt ſecundum naturam, ſed extra naturam, expellitur in natura & ſuſtinetur & punitur ipſa natura impunita permanente, omnibuſque contrariis paſſionibus illæſa; quæram à te qua ratione ea quæ virtute naturæ excellunt, qui intra terminos naturæ continentur poſſidebunt, hoc eſt, qua ratione ſancti & naturæ ſuæ fines non excedent, & ea quæ ultra naturam ſunt, dona videlicet gratiæ ſuſcipient: At ſi in his omnibus non ſolum humana, verum etiam angelica ratio deficit & intelligentia; patiens eſto, & divinæ virtuti incomprehenſibili locum da eamque ſilentio honorifica; quoniam dum ad eam pervenitur omnis ratio

deficit & intellectus; & inter cetera quæ omnem rationem & intellectum ſuperantis humiliter concede poſſe fieri divina providentia adminiſtrante ea quæ & extra & contra naturam ſunt, virtute naturæ ſuſtineri & intra eam puniri, ipſa ſemper in ſeipſa incolumi perſeverante. At ſi dixeris, hæc omnia divinæ virtutis inſcrutabilia miracula, quamvis omni creaturæ rationabili & intelligibili cognoſcere impoſſibile eſſe, cur omnia quæ facta ſunt; quomodo facta ſunt, non tamen in omnibus ſupra cognitionem fiunt, ut de eis nulla reddatur ratio cur facta ſunt. Propterea ſiquidem, inquis, omnia de nihilo facta ſunt, ut divinæ bonitatis amplitudo & largitas per ea quæ fecit, & oſtenderetur & laudaretur. Nonne hoc docet pſalmus iſte prophetico ſpiritu cantatus, in quo omnis creatura inviſibilis & viſibilis creatorem omnium laudare jubetur: *Laudate Dominum de cœlis*, &c. In cujus fine mirabili Theologiæ contuitu apertiſſime datur intelligi, quod omnia in ſpiritualem naturam reverſura ſunt. Ita enim concluditur: *Omnis ſpiritus laudet Dominum.* Si enim ſola intra ſemetipſam divina bonitas quieta abſque ulla operatione perſeveraret, non fortaſſis laudis ſuæ occaſionem faceret; jam vero in omnia viſibilia & inviſibilia ſeipſam diffundens, & in omnibus omnia exiſtens, rationabilem intellectualemque creaturam ad ſeipſam cognoſcendam convertens, ceterarum vero rerum pulcras & innumerabiles ſpecies rationabili & intellectuali creaturæ in materiem ſuæ laudis præſtans, ita omnia fecit ut nulla creatura ſit, quæ non aut per ſeipſam & in ſeipſa, aut per aliud ſummum bonum non laudet. Alia ratio eſt qua omnia de nihilo facta ſunt. Summum bonum quod à ſeipſo & in ſeipſo ſubſiſtens bonum eſt, non debuit abſtinere à conditione bonorum, quæ nec à ſemetipſis, nec in ſemetipſis, ſed ab ipſo & in ipſo bona ſunt. Ac per hoc ex non-exiſtentibus exiſtentia creavit, ne veluti invidiæ reprehenderetur, retrahens ſe à ſubſtitutione eorum quæ potuit ſubſtituere. Alioquin neque dominus eſſet, neque conditor naturarum, neque ſuorum bonorum copioſiſſimus & in nullo deficiens largitor, neque juſtiſſimus meritorum judex, neque omnium proviſor, ſi nihil crearet.

XXXIV. Cur autem mundus iſte ſolvetur, inque ſuas cauſas revertetur, talis ratio redditur. Omnia quæ ex cauſa omnium procedunt, & ex primordialibus cauſis in ea conſtitutis naturali motu ſuum principium ſemper appetunt, extra quod quieſcere nequeunt. Alia ratio, omnia quæ ex fonte omnium manant, vileſcerent, imo etiam penitus perirent, ſi ad fontem ſuum redire neque poſſent neque redirent; at ſi viſibilium reditus in ſuas inviſibiles cauſas prohiberetur, valde naturali omnium deſiderio non ſolum contrarium, verum etiam fieret nocivum. Mortalia vero noſtra corpora non ſolum in ſpiritualia, verum etiam in animas noſtras propterea tranſibunt, cum naturalis neceſſitas cogit; ut quemadmodum anima rationalis ad imaginem Dei facta, in eum cujus imago eſt & ſimilitudo revertetur; ita & corpus quod ad imaginem animæ, ac veluti imago imaginis eſt factum, in ſuam cauſam quæ eſt anima, ac per eam veluti medietatem quandam in ipſum Deum, qui eſt unica omnium cauſa, vertatur; omni terreno pondere & corporalitate abſolutum. Cujus rei paradigmata manifeſta promuntur. Videmus enim humorem in fumum, & fumum in flammam, ac per hoc humorem in flammam, flamma vero in igneum tranſire elementum. Phyſici etiam perhibent, ſolarem radium de mari, deque fluminibus, omnibuſque aquarum collectionibus madoribuſque terrenis in ſeipſum attrahere, inque ſuam naturam veluti quædam alimenta conſumere.

XXXV. De eo autem quod nos qui in hac vita compoſiti ſumus in ſimplicem quandam unitatem adunabimur, talis ratio eſt. Oportebat ſiquidem imaginem unius ac ſummæ Trinitatis, quæ in ſeipſa inſeparabilis & ſimplex & incompoſita eſt, in unitatem & inſeparabilem ſimplicitatem redigi, alioquin dignitatis amplitudinem perderet, & pulcritudinem deformaret, quod fieri divina clementia non ſinit. Non enim principale exemplum imaginem ſibi ſimilem à ſeipſo & ſecundum ſeipſum factam, elongari ſemper à ſe quadam deformitate & diſſimilitudine aut aliqua compoſitione, ſua ſimplicitate remota permittit. Eadem ratio eſt de reditu mortalium hominum, qualicunque modo mortales dicantur, ſeu quia nec à ſeipſis nec in ſemetipſis ſubſiſtunt, ſeu quia pœna originalis peccati mortalitate abſorpti ſunt, in Deum ſuum qui ſolus immortalis eſt. Non enim conveniret immortalis creatoris bonitati imaginem ſuam æterna morte detineri. Nam quod eam merito perverſæ voluntatis, qua ſibi obedire noluerat, mortalem fieri morique permiſerat, plus miſericordiæ

quam

quam vindictæ manifeſtat. Siquidem corrigere eam, correctamque ad ſeipſam revocare: non autem incorrectam, ſemperque expulſam & in infinitum voluit. Si itaque de talibus non quomodo facta ſunt, ſed qua ratione facta ſunt conaris aſtruere, unum quippe omnem ſuperat intellectum, alterum quodammodo theoreticis ſpeculationibus comprehenſibile eſſe non denegatur, ut nulla de eo reddi poſſit ratio; & ego nonnullam rationem de præſenti quæſtione conabor reddere. Videtur enim mihi propterea totius univerſitatis conditæ creatorem & ordinatorem irrationabiles motus perverſæ malorum & hominum & angelorum voluntatis intra eam puniri ſiviſſe, ipſa viz. univerſitate omnibus contrariis paſſionibus abſoluta omninóque libera ſemper ſubſiſtente; *ut ex collatione,* ſicut ait S. Auguſtinus, *perverſa voluntatis impiorum laudaretur & exaltaretur rata voluntas juſtorum.* Etenim, ut ipſe ait, *nigrum colorem inter ceteros ars picturæ interſerit, ut ex comparatione ipſius, dum obſcurus cernitur, aliorum colorum claritas probetur.* Nam quod deforme per ſeipſum in parte aliqua univerſitatis exiſtimatur, in toto non ſolum pulcrum, cum pulcre ordinatum eſt, verum etiam generalis pulcritudinis cauſa efficitur; & eſt ſapientia ex collatione inſipientiæ, ſcientia ex collatione ignorantiæ, quæ per defectum & privationem, & ut breviter dicam, omnes virtutes ex oppoſitis ſibi vitiis, non ſolum laudem comparant, verum etiam ſine illorum comparatione laudem non adquirerent. Eadem ratione beatitudo juſtorum gloriam ſibi invenit ex ſuppliciis impiorum, gaudiumque bonæ voluntatis ex triſtitia perverſæ; & ut vera ratio pronunciare non trepidat, omnia quæ in partibus univerſitatis mala, inhoneſta, turpia, miſera, ſuppliciaque ab his qui ſimul omnia conſiderare non poſſunt, judicantur; in contemplatione univerſitatis, veluti totius cujuſdem picturæ pulcritudinis neque ſupplicia ſunt, neque miſera, neque turpia, neque inhoneſta, neque mala ſunt: quicquid enim divinæ providentiæ adminiſtrationibus ordinatur, bonum & pulcrum & juſtum eſt. Quid enim melius eſt, quam ut ex oppoſitorum comparatione & univerſitatis & conditoris omnium laus ineffabilis comparetur? Quid juſtius, quam ut bene meriti ſublimiſſimum rerum ordinem, male vero meriti infimum obtineant? Quid honeſtius, quam ut ex propriis ſingulorum habitudinibus univerſitas rerum omnium ornetur? Nemo itaque recte philoſophantium exiſtimat ullam malitiam malumve, ullam impietatem impiumve, ullam miſeriam miſerumve, ullam pœnam punitumve, ullum ſupplicium ſuppliciove obnoxium, ullam turpitudinem turpeve, ullam inhoneſtatem inhoneſtumve, in bona, & optima, & religioſiſſima, & feliciſſima, & impunibili, & beatiſſima, & pulcherrima, & honeſtiſſima totius univerſitatis conditæ ordinatione; & ab eo qui ſumma honeſtas eſt, ſumma pulcritudo, ſumma beatitudo, ſumma quies, ſumma felicitas, ſummum bonum ſummæ religionis ordinatæ. Aliud enim eſt conſiderare ſingulas univerſitatis partes, aliud totum. Hinc conficitur ut quod in parte contrarium eſſe putatur; in toto non ſolum non contrarium, verum etiam pulcritudinis argumentum reperitur. Infernus itaque cum à Græcis ἅδης, hoc eſt triſtitia vel deliciarum privatio, dum per ſe ipſum conſideratur, malum malis cognoſcitur; dum vero in univerſitatis pulcherrima ordinatione conſtituitur, bonum bonis efficitur: quoniam non ſolum juſtiſſimi judicis ſeveritas, (æterna namque ſententia in eo manifeſtatur) verum etiam beatorum hominum & angelorum laus felicitatis adquiritur, & pulcritudo cumulatur. Quare itaque intra terminos naturæ fieri non ſineretur, unde laus ejus & adquiritur & pulcritudo augetur? Cur autem diverſa impiorum ſupplicia inferni vocabulo Latini ſolent ſignificare, ex opinione vulgi, ut S. Auguſt. in duodecimo libro Hexaemeri ſui explanat, tractum eſt. Antiqui enim ſpes ſuas fabulis animaſque ſepulcris dantes, quemadmodum cadavera corporum obruta ſepulcris; ita etiam animas cum ipſis cadaveribus detentas in iiſdem ſepulcrorum cavernis putabant. Hinc infernum quaſi infra terram poſitum vocabant. Inde falſa crevit opinio, animas videlicet locales eſſe ſub terra. Græci autem ſolito more res acutius conſiderantes expreſſiuſque ſignificantes, ἅδην (ut diximus) hoc eſt triſtitiam appellaverunt infernum. Naturam ſiquidem rerum viſibilium & inviſibilium diligenter rimantes, locum ſuppliciis invenire non potuerunt, niſi in libidinoſæ voluntatis malorum hominum & angelorum egeſtate, rerumque quas intemperanter amaverant defectu & privatione: ex quibus triſtitia naſcitur, rationabilium animarum irrationabiles appetitus ſive in hac vita ſive in futura torquentur. Egeſtate quidem non valentes invenire quod ſibi optant fieri; defectu vero & privatione, dum quod illicito pernicioſoque

ſoque amore poſſidere putaverant, omnino ab eis aufertur, diutiuſque eo abuti non ſinuntur. Et hoc eſt totum quod dicitur malarum cogitationum irrationabiliumque cupiditatum pœna atque ſupplicium, dolor videlicet atque triſtitia, quibus duobus impiorum conſcientia intra ſemetipſam punitur; quæ duo propterea mala non ſunt, quoniam juſtiſſima divinæ providentiæ adminiſtratione his quos torquent, accidunt; & quoniam quod ubique in omnibus malum non eſt, malum dici non poteſt. Eſt autem triſtitia bona in his qui ſua lugent delicta, ſicut ait Dominus in Evangelio: *Beati qui lugent nunc, quoniam ipſi conſolabuntur.* Similiter bonus dolor in his quibus tardum moroſumque videtur, donec ad promiſſam ſibi beatitudinem perveniant. Quo dolore Apoſtolus laborabat, dicens: *Utinam diſſolvi & eſſe cum Chriſto.* Quid dicam de doloribus eorum qui pro Chriſto martyres fiunt? Triſtitia autem dolorque impiarum cupiditatum, ſive in hac vita ſive in altera, propterea mala non ſunt; cum mala deſideria puniunt: urit enim triſtitia quæ naſcitur ex egeſtate rerum temporalium, veluti quædam inextinguibilis flamma imperfectos appetitus. Mordet veluti vermis non moriens, dolor qui putredine libidinoſæ concupiſcentiæ naſcitur, dum quod concupiſcitur, aufertur. Eſt & alia ratio quæ triſtitiam & dolorem impiorum mala non eſſe perhibet. Sunt enim veluti quædam materia copioſiſſimæ laudis, æterni gaudii æternæque ſalutis, quibus qui in Deum tranſeunt, fruuntur. Repertum eſt itaque, ut arbitror, illud tertium quod quærebas ceteriſque duobus præferebas, hoc eſt poſſe puniri quod in natura rerum nec ſecundum ſubſtantiam nec ſecundum naturale accidens, nec omnino à Deo factum eſt, in aliquo ſubjecto naturali & ſubſtantiali à Deo facto, quod per ſeipſum nec punitur, neque in ſe punito compatitur; & hac ratione recte intelligitur quod veriſſime creditur, Deum videlicet in nulla natura à ſe condita punire quod fecit, quod autem non fecit punit. *D.* Repertum ſane; quamvis adhuc non omni caligine remotum. Non enim jam clare perſpicio & abſque ulla nebula luculenter, quomodo poteſt puniri quod non eſt, & quod eſt puniri non poteſt; facilius namque crediderim poſſe puniri quod eſt, quam quod non eſt. *M.* Ecce iterum quaſi oblivifcens præteritarum rationum videris, & quem putaveram ex præſentis negotii profundo emerſum & abſolutum, denuo demerſum atque detentum te eſſe vereor. *D.* Non adeo te oportet vereri. Siquidem de talibus quæ inter nos conveniunt, quædam mentis acumine, veluti æthereum lumen, puriſſime penetro; quædam vero caliginoſe ac veluti aëre interciſas ruptas nubeculas conſpicor. Ideoque non me pudet, nec piget repetere ut lucidius aſpiciam quæ adhuc mentis meæ obtutibus non omnino patefacta ſunt. *M.* Age igitur; dic num omnia quæ ſunt ab eo ſolo qui vere eſt & totius eſſentiæ ſupereſſentialis cauſa, ex non exiſtentibus in exiſtentia deducta ſunt; & utrum quiddam in natura rerum eſt, quod ab eo ſubſtitutum non eſt. *D.* Cur me interrogas de eo quod omnibus recte philoſophantibus notiſſimum eſt, & incunctanter definitum? Ab uno enim omnia, & nihil eſt quod ab eo non ſit. *M.* Putaſne itaque omne quod ab ipſo eſt, poſſe corrumpi? *D.* Nec hoc dixerim; omne enim quod in eſſentiam duxit, non ut eſſet tantummodo duxit, ſed ut ſemper eſſet, cum ſemper cauſaliter in eo erat. Omne autem quod ſemper eſt, æternum eſt; omne autem æternum verum; omne autem verum nulla vi poteſt corrumpi. Nullum igitur ab uno omnium principio factum recipit ſui corruptionem. Quid enim illud corrumpere poſſet? Non enim verum neque veriſimile eſt, ut à creatore corrumpatur, quod ut ſemper eſſet, ab eo conſtitutum eſt. Et ſi aliqua natura creata melior illo eſt, inferiorem ſe naturam corrumpere impoſſibile eſt; quoniam bonum nullius boni corruptionis cauſa fieri poteſt: ſin autem inferior ſe creatura ſit, difficilius eſt inferius corrumpere quod ſuperius eſt. At ſi æquale ſibi bonum eſt, nullum bonum æquale ſibi bonum corrumpere appetitur, dum ejuſdem virtutis ſint & operationis & eſſentiæ. Relinquitur ergo nullam naturam alteram corrumpere velle vel poſſe. Eſt & alia ratio quæ indubitanter aſſerit, ullum eorum quæ ab uno Deo conditore omnium ſunt, corruptionem nec recipere nec corrumpi poſſe. Si enim corrumpi inchoaret, corruptionis ejus finis ſequeretur. Omne ſiquidem quod inchoat pati, paſſionis ſuæ duplicem finem expectat. Aut enim penitus ut non ſit ſua corruptione conſummabitur, ſuaque corruptio ſecum extinguetur; conſumto quippe corruptibili; corruptionem ejus perire neceſſe eſt, quando non invenit quod corrumpat: aut ad talem finem corruptio perveniet, ut in eo quod corrumpit, aliquid incorruptibile remaneat, quod corrumpi

rumpi non poteſt, eoque reperto, ipſa corruptio neceſſario deficit; corruptio quippe quando nihil corrumpit, in ſeipſa extinguitur. Sed hæc duo vera refutat ratio. Nulla enim natura poteſt corrumpi, ut penitus non ſit, & ad nihilum redigatur; ad hoc quippe creata eſt, ut ſemper ſubſiſtat: at ſi inchoaret corrumpi, & ad talem finem perduceretur, ut penitus ſua corruptione interimeretur; profecto ad nihilum redigeretur, quod virtus eſſentiæ à ſummo bono conditæ penitus excludit. Nulla itaque natura corrumpi inchoat, neque finem interemtionis ſuæ expectat. Si autem quippiam à Deo factum incipit corrumpi, & tamen in eo relinquitur quod corrumpi impoſſibile eſt, nullamque corruptionem recepit; profecto ipſum eſt, quod ſolum & totum à Deo incorruptibili factum eſt, quod corruptionem non recipit, ac per hoc nuſquam nunquam corrumpi inchoavit. Nullum itaque eorum quæ à ſummo condita ſunt, corruptionem vel corrumpendi poſſibilitatem recipit. *M.* Video te reſipiſcere, ac de his quæ tibi caliginoſa viſa ſunt, claram indubitabilemque rationem reddere. Hac itaque de incorruptibilitate rerum à Deo conditarum definita ſententia, conſidera num omne quod corrumpi non poteſt, poteſt puniri. *D.* Qua ratione id fieri poteſt non intueor; videtur enim mihi omne quod corrumpi non poteſt, puniri non poſſe; ſicut omne corruptibile, punibile arbitror eſſe. Corruptionem ſiquidem quandam pœnam fieri quis negarit? Nam dum corpora noſtra mortalia, ipſum dolorem qui repentina ſanitatis corruptio definitur, patiuntur, ea puniri ſentimus. Animas quoque adhuc in eis detentas, eiſque compatientes quodammodo puniri nullus ambigit; cum ratio doceat ſimplicem animæ naturam neque corrumpi neque puniri, neque paſſionibus corporeis infici; compati tamen dicitur, dum congenito ſibi corpore & compaginato auxilium præſtare laborat, ne deſtruatur. Semper enim appetit corpus ſibi ſuperadditum in hoc colligere in unoque, ne fluat & corrumpatur, continere. *M.* Anima itaque ad imaginem Dei facta, ſicut nunquam corrumpitur per ſeipſam, ita nunquam punitur. *D.* Non aliter præfata docet ratio. Si enim nulla ſpiritualis ſubſtantia per ſeipſam puniri poteſt; quanto magis illa quæ ad imaginem Dei facta eſt. *M.* Quid ergo dicemus de corpore? Numquid cum corrumpitur, punitur? *D.* Puniri non dicimus, niſi quod ſuam pœnam ſentit: ideoque ſi ſolus animæ ſenſus eſt, quod ex mortuis cadaveribus datur intelligi; corrumpitur ſolummodo corpus, non autem punitur. Nam & corpora rerum omni ſenſu carentium, ut ſunt ligna & lapides, herbarumque germina, corrumpi dicimus, non autem puniri. Sed ſi ſenſus exterior non ſolum ad animam, verum etiam ad corpus pertineat; non magnopere negandum corpus mortale & animale & corrumpi & puniri poſſe. *M.* Corpora igitur mortalia ſi ſenſus ſint capacia, corrumpi & puniri; ſin vero ſenſu carentia, corrumpi ſolummodo videntur poſſe. *D.* Ita exiſtimo. *M.* Omnia itaque corpora mortalia, ſive ſolummodo corrumpantur ſive ſimul & corrumpantur & puniantur, à Deo facta non ſunt. Prædictis ſiquidem rationibus confectum eſt, omne quod à ſummo bono factum eſt, nullam corruptionem, & per hoc nullam pœnam recipere. *D.* Mundum iſtum viſibilem ſenſibilibus corporibus maxime ſubſiſtentem à Deo factum eſſe, quis niſi inſipiens negare præſumat? *M.* Quomodo ergo illius corpora corrumpuntur vel puniuntur? *D.* Duobus modis corruptionem dicimus: quorum unus quidem ille qui generalium elementorum coitum per viſibiles ſpecies in generationem procedere docet, & iterum ſpecialium corporum reſolutionem in catholica elementa ex quibus compacta ſunt reditum; alter quo nullius creaturæ eſſentiam & virtutem & operationem poſſe vitiari affirmantes, rationabilis intellectualiſque creaturæ voluntates irrationabilibus motibus corrumpi approbamus. Et primus quidem modus temporalium localiumque rerum & ſenſibilium plus videtur docere in ſe invicem transfuſionem & tranſmutationem, quam corruptionem; cum omne quod divina providentia ordinatum eſt, pulcritudinem infert univerſitati, non corruptionem. In his enim omnibus & naturalium ſubſtantiarum integritas, & qualitatum naturalium mutabilitas cuſtoditur; quibus duobus ſenſibilis creaturæ plenitudo componitur: ac per hoc abuſive temporalium rerum varietas per incrementa & reſolutiones incrementorum corruptionis nomine appellatur. In hac forma locutionis intelligitur Apoſtolus dixiſſe, de fragilitate humani corporis diſputans: *Corruptibile hoc induetur incorruptionem, & mortale immortalitatem.* Et alibi. *Corpus quod corrumpitur aggravat animam, & terrena habitatio deprimit ſenſum multa cogitantem.* Quibus verbis non ſolum humani corporis adhuc fragilis

atque mortalis ſolutionem in elementa ſimplicia quorum qualitatibus invicem convenientibus componitur, verum etiam ex ipſis iterum revocationem inque ſpirituales incorruptibileſque qualitates reditum ſignificat, terreni corporis mutabilitatem corruptionis vocabulo appellans. Non enim propterea iſta ſenſibilia & temporalia ſpernuntur ab his qui ſpiritualia deſiderant & æterna, quaſi mala ſint; ſed quia inſtabilia & mutabilia ſunt, finemque tranſmutationis ſuæ in melius expectant, & in comparatione ſtabilium immutabiliumque nullum tranſmutationis ſuæ finem in melius expectantium veluti contemtibilia penituſque deſerenda & poſtponenda judicantur. Secundus vero modus non in rerum mutabilium transfuſionibus intra naturam verſatur, ſed in propriarum voluntatum perturbationibus quæ extra naturam ſunt; quum quæ ex Deo non ſubſiſtunt, corruptiones quæ vere dicendæ ſunt, perverſæ voluntatis vitia conſiderat. Proinde hujus mundi corpora non corrumpi, ſed in ſeipſa naturali motu ac varietate transfundi exiſtimanda ſunt, ac per hoc neque puniri. Naturales ſiquidem paſſiones pœnarum vocabulo juxta proprietatem rerum nullo modo appellandæ ſunt: & ſi quis dixerit ſenſibilium corporum in ſemetipſis transfuſiones per generationem & ſolutionem propter peccatum humanæ naturæ fieri, ac per hoc veraciter corruptiones poſſe vocari; videat totius viſibilis creaturæ ordinem & pulcritudinem non niſi in viciſſitudinibus rerum per loca & tempora conſtare, illaſque viciſſitudines ac varietates non aliunde niſi divina providentia & adminiſtratione cauſas ducere, & plus ad humanæ naturæ eruditionem, & ad creatorem ſuum revocationem factas fuiſſe, quam ad peccati ultionem. Eo enim modo ſpiritualis medicinæ imaginem ſuam Deus voluit & in ſeipſam & ad ſeipſam revocare, ut rerum mutabilium tædio fatigata & exercitata, immutabilium æternorumque ſtabilitatem contemplari deſideraret; ardenterque verorum incommutabiles ſpecies appeteret, in quarum abſque ulla varietate pulcritudine quieſceret. Hinc conficitur quod etiam in ſuperioribus præſentis diſputationis plurimis locis eſt concluſum atque definitum, nullam aliam ſedem corruptionibus pœniſque poſſe reperiri præter rationabilis & intellectualis creaturæ perverſos illicitoſque propriæ voluntatis motus, qui nec ex Deo, nec ex natura condita occaſiones accipiunt; incauſales enim ſunt, cum per ſeipſos dum quæruntur, nihil aliud in eis invenitur præter licitæ & naturalis voluntatis privationem atque defectum. *M.* Omne itaque quod corrumpi non poſſe, puniri poſſe ratio non ſinit; omne autem quod ex una omnium cauſa factum eſt, pœnas pati impoſſibile eſt. Porro ſi impiorum ſupplicia futura eſſe divina teſtatur auctoritas, quæ nullo modo fallit vel fallitur; ſequitur ut in aliquo quod ex Deo factum eſt, ideo non abuſive dicitur eſſe, & probabiliter concluditur impaſſibile, corruptiones pœnaſque atque ſupplicia conſtituas; & ad id de quo hæſitare videbaris intrepidus redeas, & incunctanter dicas, ſolummodo poſſe puniri quod non eſt, in eo quod eſt, hoc eſt perverſam voluntatem quæ penitus ſubſtantialis non eſt, in phantaſiis rerum ſenſibilium, quæ phantaſiæ cum de naturalibus formis in memoria exprimuntur, non omnino non eſſe intelligendæ ſunt; quod autem eſt, omnino impaſſibile eſſe neceſſe eſt, dum virtute ſua quod punitur ſuſtineat, & puniri ſinat. Ac per hoc veriſſime de divina prædicatur juſtitia quod in nulla creatura quam fecit, puniri permittit quod fecit; punit autem quod non fecit. *D.* Satis & copioſe de hoc negotio eſt actum. *M.* Satis plane; ſi puriſſime ac ſine ulla cunctatione perſpicis ita eſſe & non aliter. *D.* Clare perſpicio, omnique caligine remota intelligo univerſitatem creaturæ à Deo conditæ impunibilem eſſe, omnique corruptione abſolutam. *M.* Redeamus ergo ad propoſitum, hoc eſt ad reditum univerſitatis conditæ in ſuas cauſas.

XXXVI. *D.* Prius conſiderandum arbitror qua ratione æterna erunt ſupplicia, quando nulla erit malitia, ne ſit bonitati coæterna; & omnis impietas ne ſit divino cultui coæterna, peribit; & omnis nequitia, ne ſit divinis legibus infeſta, de natura rerum abolebitur; & quod vera exigit ratio, deficiente malitia, nullus erit malus; malus enim malitia malus eſt. Pereunte impietate, nullus impius remanebit; omnis enim impius impietate impius eſt: abolita iniquitate quis iniquus relinquetur? Malitiam autem & impietatem & iniquitatem perituras eſſe nemo ſapientum dubitat, conſiderans malitiam non poſſe fieri, niſi ubi invenit cui noceat. In futuro autem quando *omnia in omnibus Deus erit*, & omnis liberabitur à ſervitute, cui malitia nocebit? Nulli. Impietas autem eadem ratione quod peritura ſit, intelligitur. Quomodo

modo enim impietas erit & impius, quando falſorum Deorum cultus omnino extinguetur, & unus Deus ab omnibus electis & reprobis in omnibus cognoſcetur? Iniquitas quomodo remanebit, quando nemo leges divinas prævaricare poterit? Et hoc apertiſſime divina declarat Scriptura, quæ dicit: *Deficiant peccatores à terra, & iniqui ita ut non ſint*; non enim ſubſtantiam illorum, ſed peccatum & iniquitatem defectura eſſe credendum eſt: & quod B. Hieronymus in expoſitione Ezechiel ab Iſaia propheta de generali * totius humanæ naturæ in figura Jeruſalem introduxit, *ſanctificabo eam in igne ardente, & devorabit ſicut fœnum materiem.* Quoniam in ipſo loco dupliciter materiem intelligimus; aut enim materies informis quæ de nihilo facta eſt, & ex qua diverſitate formarum ſibi adjuncta hujus mundi ſenſibilis componitur ſtructura, ſignificatur, quæ videlicet materia ſicut fœnum ardebit, quando ſanctificabitur, id eſt purgabitur ipſa natura ad imaginem Dei facta, ita ut nihil in ea materiale, vel temporale, vel terrenum, vel viſibile, vel tranſitorium mutabileve remaneat, quoniam omnino in ſpiritualem vertetur ſtabilitatem & uniformitatem; aut cunctorum vitiorum & malefactorum occaſiones, hoc eſt malitiam, impietatem, iniquitatem materiæ vocabulo Propheta inſinuare. Quomodo ergo ſupplicia erunt, quando nihil dignum ſupplicio in natura rerum relinquetur? *M.* In ſuperioribus ſufficienter de his actum eſt & ad purum (ut arbitror) definitum; ideoque nunc breviter quoniam exigis, colligendum. Siquidem inter nos ſubtracta omni controverſia conſideratum, omnem malitiam maloſque, omnem impietatem impioſque, omnem iniquitatem iniquoſque juſtiſſima divini judicii ſententia, ne naturarum integritati ſemper impediant, veluti quaſdam ſordes purgandas penituſque de natura rerum adimendas aboleri; & hoc non ſolum auctoritate Sanctorum Patrum divinæque ſcripturæ verum etiam recte ratiocinationis inveſtigationibus eſt firmatum: vanas autem cogitationes hominum in falſis rerum temporalium phantaſiis in eorum animabus qui ſolummodo integritatem naturæ recepturi ſunt, non autem in gloriam immutabuntur, ſemper manſuras ſeraque pœnitentia de rebus quas in hac vita illicite atque inordinate concupiverant, veluti quadam inextinguibili flamma arſuras. Proinde non mihi videntur conveniens poſuiſſe exemplum, qui rationabilem naturam & ſemper manſuram, & ſuppliciorum flammis ſemper arſuram docere volentes, asbeſtum lapidem ſemper manere ſemperque ardere dicunt: ita ut & ſubſtantia ejus & quantitas & qualitas nullo modo minuatur vel corrumpatur, dum flamma in ea non extinguitur. Hac enim ſimilitudine rationabilius uti poſſent ad ſuadendum quod non ſolum naturalia bona rationabilis creaturæ ſemper abſque ullo detrimento permanebunt: verum etiam in his qui purgati & ſanctificati ultra omnia naturalia bona, deificationem accipient, æternæ beatitudinis gloriam, veluti in extinguibili divinæ gratiæ flamma fulgebunt; ita ut in eis & naturalis pulcritudo perpetuo maneat, & deificationis claritas ſuper omnia eluceat. Diſcernis itaque, ut opinor, inter ea quæ penitus peribunt, & ea quæ æternis attribuuntur ſuppliciis. *D.* Diſcerno; video enim quod vitia vitiorumque occaſiones de natura rerum penitus delebuntur, phantaſiæ autem rerum temporalium quibus imperfectæ animæ in carne conſtitutæ ſeducuntur, æternis ſuppliciorum ardoribus attributæ manebunt, ut in eis pravæ torqueantur cupiditates pravorum. Sed adhuc non parva mihi obſtat quæſtio. Si bonitati & beatitudini ceteriſque divinis virtutibus quæ de Deo prædicantur, nihil erit coæternum; cur veritati aliquid coæternum opponitur, hoc eſt falſum & falſitas? Ut enim ni fallor, veritati opponitur falſitas, ita vero falſum. Si igitur omnis phantaſia falſa eſt, ac per hoc & falſitas; quis phantaſiam veritati eſſe contrariam negaverit? At ſi phantaſia rerum temporalium ſuppliciis diſtribuitur æternis; profecto æternæ erunt phantaſiæ, perpetuoque opponentur veritati. *M.* Non immerito talis caligo tibi occurreret, ſi prius clariſſimo ipſius veritatis de qua quæſtio eſt, radio illuminatus, ad purum dinoſceres id ipſum eſſe, abſque ulla differentia, [nunquam enim Dædalus volavit, navigaſſe autem de Creta in Euboeam fertur,] falſum & phantaſiam, ita ut omnis phantaſia ſit falſa, & omne falſum phantaſia. Nunc autem quoniam magna differentia eſt inter falſum & phantaſiam, relinquitur ut illud quod proprie dicitur falſum ſolummodo opponatur veritati, [phantaſiam veritati eſſe contrariam] *D.* Expone quæſo quæ ſit illa differentia quæ falſum ſegregat à phantaſia. *M.* Suis definitionibus diſcernuntur. Eſt enim falſum quod appetit eſſe quod non eſt; aliter enim vult ſe videri quam eſt, quia non ita eſt ipſa res de qua prædicatur, quomodo

de

de ea prædicatur. In quo genere quædam fabularum ſint conſtitutæ, ut volatus Dædali, quæ fabula nec vera eſt, nec veri ſimilis, ſed falſa omnino opinio, quæ fallit inſipientes, ideoque falſum dicitur quia fallit, & decipit judicium eorum qui falluntur falſa pro veris approbantes, quod eſt proprium erroris; & hoc eſt quod vere dicitur falſum, quamvis ſæpe in dialecticis propoſitionibus negationes falſi nomine vocitentur, ſæpeque affirmationes negationes quidem: ut omnis homo animal non eſt, falſum eſt; affirmationes autem, ut omnis homo juſtus eſt, falſum eſt. Phantaſia vero eſt imago quædam & apparitio de viſibili vel inviſibili ſpecie memoriæ impreſſa. Dum enim nulla res corporea vel incorporea per ſeipſam mortalibus adhuc ſenſibus conſpicua ſit, natura rerum conſtituit ut in ſenſu exteriori ſenſibilium rerum imagines, in interiori vero intelligibilium exprimuntur: ac deinde veluti ex duobus fontibus, ſenſibilibus dico & intelligibilibus, duo quædam flumina in memoriam confluunt, & unum quidem flumen ex inferioribus per ſenſum corporeum, alterum vero per eum ſenſum qui ſolus animæ eſt, meatum trahit; & omne quod ex eis memoriæ infigitur, phantaſia proprie nominatur, hoc eſt apparitio, ut ſuperius diximus. Siquidem phantaſia ex verbo Græco quod eſt φαίνω, cujus interpretatio eſt appareo, etymologiam ducit. Qua igitur ratione phantaſia veritati opponetur, cum & ipſa veritas per ſeipſam inconſpicua in ſuis phantaſiis quærentibus ſe occurrit, & ineffabili modo manifeſtatur? & dum omnis phantaſia quædam naturalium rerum ſimilitudo ſit animæ impreſſa, cur quod ex natura procedit veritati contrarium judicaretur, cum nulla natura veritati contrarietatis ratione obſiſtat? Et hoc approbat vera ratio quæ firmiſſime aſtruit, nullam phantaſiam de eo quod intra naturarum numerum non continetur, poſſe in ſenſibus ſeu memoria exprimi. Omne quippe quod omnino caret ſubſtantia & forma & qualitate, nulla poteſt imaginari ſimilitudine ſeu apparitione, ac per hoc nulla phantaſia. Siquidem phantaſiæ quæ de falſis fictiſque corporibus immundorum ſpirituum in ſenſibus hominum, quos deludunt, effigiantur, umbræ proprie appellandæ ſunt, non autem phantaſiæ. *D.* Phantaſia igitur aliquod bonum eſt, cum naturalium rerum imaginatio eſt. *M.* Illud negare non poſſum; omne ſiquidem quod ex naturalibus cauſis oritur, bonum eſſe non denegatur. *D.* Puniri ergo bonum poſſe cogeris fateri; dixiſti enim rerum temporalium phantaſias ſuppliciis æternis eſſe diſtribuendas. *M.* Nullatenus; non enim dixi ipſas phantaſias ſuppliciis torquendas, ſed in ipſis irrationabiles motus perverſarum voluntatum ſuppliciis æternis ſubigendos. Conſideravimus enim quod non eſt non poſſe puniri, niſi in aliquo bono quod eſt. *D.* Recordaris, ut opinor, ſupradictæ ratiocinationis tuæ, qua incunctanter concluſiſti phantaſias rerum temporalium animabus infixas, ſive in hac vita ſive poſtmodum in altera, omnino nihil eſſe; ideo in eis perverſæ voluntates puniuntur, quoniam cum comprehendi poſſe in aliquo putantur, fugiunt ſe comprehendere cupientes, & evaneſcunt. *M.* Recordor; nec me penitet talia dixiſſe, quoniam phantaſias ſubſtantiale bonum non eſſe omnino dixi, ſubſtantialibus autem bonum adhærere, & ex eis naſci indubitanter probavi: & ſive in eis impiorum ſupplicia, ſive juſtorum præmia diſponentur, ubique tamen bonas eſſe non dubitavi aſſerere, quoniam & beatorum felicitas quæ in contemplatione veritatis conſtituitur in phantaſiis quas propter differentias aliarum phantaſiarum Theologi theophanias appellant, adminiſtrabitur. Ipſe Deus enim per ſeipſum ſemper inviſibilis eſt & erit, *qui ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem.* Dico autem quod falſum & falſitas non perpetuo vero & veritati opponentur, nec coæterna ſint, nullus ſapiens dubitare debet. Quis enim futuræ vitæ ſtatum rectis ratiocinationibus inquirens, dixerit falſitatem eſſe futuram, quando veritas in omnibus apparebit, & omne falſum non ſolum de natura rerum, verum etiam de judicio totius rationabilis & intellectualis creaturæ auferetur: ubi nemo fallit & fallitur nemo, dum natura rerum in ſuas cauſas revertetur; in quibus nihil aliud conſiderabitur præter verum & veritatem, in quantum unicuique electorum juxta donationis ſuæ altitudinem contemplari eam permittetur. Quamvis enim non eodem modo, ſed multiplicius in infinitum divinarum viſionum aſcenſionibus & deſcenſionibus juſtis & impiis apparebit; omnibus tamen apparebit, quando in omnibus injuſtis, ſola injuſtitia punita & interemta, ipſa purgata & intemerata relinquitur natura, in ipſos gradus de quibus peccando corruerat reverſura: de quo reditu, quod reſtat diſcutiendi tempus eſt. *D.* Tempus plane; prius tamen noſcere velim, quoniam me

valde

valde perturbat, quomodo univerſitas naturarum omnium, ſi in Deum reverſura eſt, ulla ſupplicia intra ſe contineri patietur. Non enim ſupplicium in Deo eſſe credibile eſt. *M.* Dic quæſo, num omne quod inferni & ſuppliciorum nomine vocitatur, eſt an non eſt. *D.* Coarctor undique. Si enim dixero, eſt; confeſtim tum dicturus eris, quid mirum tibi videtur, ſi quod eſt in eum à quo ſunt omnia inter cetera quæ ſunt, reverſurum ſit. Sin autem dixero, non eſt; reſpondebis, cur computas inter omnia quæ in Deum reverſura ſunt id quod non eſt. Et iterum ſi dedero omne quod inferni nomine ſignificatur, extra univerſitatem eſſe; abſque mora concludar omni ratione deſertus, invituſque cogar fateri, non eſſe mirum quod intra ea quæ ſunt in Deo non eſt, intra ipſum quoque Deum non eſſe; & deridebit me ratio, quæ incunctanter prædicat, extra Deum & univerſitatem ab eo conditam nihil cogitari vel intelligi poſſe. Omne enim quod eſt & quod non eſt, creatore ambitur & creatura. Si autem dixero, intra; coactus fatebor non ſolum ea quæ ſunt, verum etiam quæ non ſunt intra terminos divinæ bonitatis & juſtitiæ & providentiæ & judicii contineri. Non enim ſolummodo ea quæ ſunt, verum etiam ea quæ non ſunt, ſive per ſuperexcellentiam ultra omnem intellectum, ſive per privationem eorum quæ ſunt, infra omnia quæ intelliguntur eſſe, divina virtute credimus & intelligimus adminiſtrari, extra quam omne quod eſt & quod non eſt, egredi non poteſt. Nam omnia quæ extra beatorum ordinem expelluntur, extra divinas leges in quas continentur, evadere non poſſunt, & quæ à ſuperioribus ordinibus cadunt, in inferiores ordines decidere inque eis detineri coguntur. Omnis enim ordo, ſive ſummus ſurſum verſus, ſive extremus deorſum verſus, ſive medius & à Deo eſt conſtitutus & intra eum cuſtoditur, extra quem nihil eſt, & intra quem omne quod eſt & omne quod non eſt, mirabili & ineffabili modo comprehenditur. Sive ergo dixero infernum eſſe, quod Scriptura teſtatur divina, ſive negavero in natura rerum non eſſe; negare non potero intra ea quæ in Deum reverſura ſunt, contineri, ipſoque qui omnia ambit, ambiri: & extra quem nihil poteſt vel cogitari, vel credi, vel intelligi. Præſertim dum inconcuſſe intelligo tenebras in luce contineri, ſilentium intra ſonitum, umbram intra corpus, ceteraque ſimilia, quæ cauſas ſuas in his quibus è contrario reſpondent, conſtituunt. Sive enim abſentia rerum ſint, ſive defectus & privationes, ſive oppoſita atque contraria, abſque his quorum abſentiæ, defectus, privationes & oppoſitiones, contrarietates ſunt, nullo modo eſſe intelligi poſſunt. Eſſe autem dico ea ratione qua non ſolum ſubſtantialia & naturalia, verum etiam quæ ex eis ex adverſa parte reſpondent, eſſe dicuntur. Nullum namque vitium eſt, quod non ex poſitione virtutis cui ex diametro reſiſtere conatur, continetur. *M.* Lætor valde quando retia quæ tu ipſe tetendiſti tuæ contemplationis viribus illæſus, nullo modoque detentus evaſiſti; & jam ni fallor intelligis, non ſolum omne quod ab uno Deo creatum eſt, verum etiam omne quod irrationabilis motus rationabilis & intellectualis creaturæ ſupermachinatus eſt, & nunc intra ordinem divinæ providentiæ contineri, & tunc poſt univerſalis creaturæ in ſuas cauſas reditum, inque ipſum Deum ordinandum fore, quando totius univerſitatis conditæ pleniſſima perficietur pulcritudo. Neque hoc mirum dum nulla natura aliam naturam punire, nullum vitium virtutem qua continetur poſſit corrumpere; & non ſolum hoc, ſed ex his omnibus intra divinas leges ordinatur omnium plenitudo naturarum, & formoſitas complebitur omnium viſibilium & inviſibilium, conſona abſque ulla diſſonante harmonia modulabitur. *D.* Non falleris; nam retia quæ tetendi, hoc eſt problemata quæ propoſui, propterea à me tenſa ſunt, ne diutius in eis caperer, ſed ab eis abſolutus libero mentis contuitu clare perſpicerem univerſæ naturæ adunationem ex diverſis ſibique oppoſitis cooptari, muſicis rationibus admonitus, in quibus conſpicor nihil aliud animo placere pulcritudinemque efficere, niſi diverſarum vocum rationabilia intervalla, quæ inter ſe invicem collata muſici modulaminis efficiunt dulcedinem. Ubi mirabile quiddam datur intelligi, & ſolo mentis contuitu vix comprehenſibile; non enim ſoni diverſi, verbi gratia, fiſtularum organi vel chordarum lyræ, ſeu foraminum tibiæ, qui quodammodo ſenſibus percepti, in numero rerum eſſe videntur, harmonicam efficiunt ſuavitatem, ſed proportiones ſonorum & proportionalitates quas ſibi invicem collatas, ſolius animi interior percipit & dijudicat ſenſus; quæ videlicet proportiones & proportionalitates vocum ſenſibilium, ſonorumque merito dicuntur eſſe, quoniam non ſolum nihil ab eis corporeus ſenſus patitur,

N n verum

verum etiam ultra omnem ſenſum acutiſſimis rationabilis animi obtutibus veluti ſupra rerum naturam conſiderantur, & dum inter ea quæ non ſunt computantur, his quæ ſunt honeſtiſſimam præſtant & adminiſtrant concordiam, ſive * intelligat, ineſt tamen omnibus interior ſenſus quem rata rerum ratio, convenienſque adunatio non latet. Quis enim ſenarii numeri virtutem, qui totius harmoniæ intelligitur fundamentum; quis collationes ipſius cum ſuis ſeſquialteris, ſeſquitertiis dupliſque intra naturas rerum poteſt cognoſcere, dum rerum omnium viſibilium & inviſibilium univerſitas in eo veluti in quodam principali exemplo conſtituta ſit? Quid ergo mirum, ſi ex his quæ ſunt ſubſtantialiter, & naturalibus accidentibus, & ex his quæ non ſunt ſive per excellentiam ſive per defectum & privationem totius creaturæ harmonia componatur; dum in omnibus quæ ſunt & quæ non ſunt, nulla malitia vel malum, quod bonitati omnium, nulla turpitudo vel deformitas, quæ pulcritudini & formoſitati in cauſas ſuas conditoremque ſuum reverſuræ reſtat, omnino non remanebit. Ac per hoc non me movet, dum audio ex ſuppliciis malarum voluntatum & præmiis bonarum pulcherrimam harmoniam futuram eſſe, quoniam ſupplicia bona ſunt, dum ſint juſta, & præmia dum ſint plus gratuita quam bonis meritis retributa; quando video graves acutoſque ſonos eorumque medios quandam ſymphoniam inter ſe invicem proportionibus & proportionalitatibus ſuis efficere. Et ſiquis ad hæc objecerit perverſas voluntates malorum hominum & angelorum quibus debentur ſupplicia, malas eſſe; ac per hoc in reſtauratione ac reditu naturarum malum ſemper eſſe remanſurum, ſuppliciaque paſſurum; & ſi ita eſt, ſequitur non omnino pulcritudinem naturarum turpitudine malitiæ non omnino non infectam eſſe: huic reſpondebo duce Deo ac vera ratione, primum quidem intra rerum naturam vel extra eam nullum malum inveniri, ſicut Dionyſius Areopagita in libro de Divinis Nominibus multiplicibus aſtruit rationibus, quas nunc introducere & longum & ſuperfluum videtur. Deinde perverſos perverſarum voluntatum motus malos non eſſe, ſed illicitos; quod enim ex libero rationabilis creaturæ arbitrio proceſſit, quis malum eſſe dixerit? Si enim libertas naturæ rationabilis ad imaginem Dei conditæ à Deo data eſt, non enim imago Dei ullis legibus detineri debuit coacta; neceſſario omne quod ex ipſa libertate evenit, malum ſeu malitia recte dici non poteſt, ne in aliquo malum & malitia concludatur. Et ſi libera voluntas rationabili & intelligibili creaturæ non ideo conceſſa ſit ut per eam peccaret, ſed ut per eam pulcre & rationabiliter conditori ſuo in ſerviret; tamen in ſuis licet veluti captiva irrationabilibus motibus ad illicita attracta ſit, non inde malum naſcitur, ſed aliquod corrigendum divina juſtitia & revocandum divina miſericordia, ſi correctionibus ſuis & emendationibus liberæ voluntatis arbitrium fuerit obediens; ſin vero contumax ſuperbia inflatum in ſuis perverſis motibus perſeverare voluerit, impetus ejus libidinoſus retinebitur, ne quod illicito appetit, apprehendat. Et hoc eſt totum quod dicitur liberæ & perverſæ voluntatis ſupplicium; hoc eſt ab illicitis ſuis motibus prohiberi, ne ad finem ſuæ cupiditatis poſſit pervenire. Hoc autem dico ne beatiſſimi Dionyſii Areopagitæ auctoritati reſiſtere videar, qui non ſolum in aliqua natura ſeu ſubſtantia, verum etiam in nullis irrationabilibus rationabilis naturæ affectibus malum ſinit inveniri, ſeu aliqua ratione concedi. Nullum enim rationabilis creaturæ vitium eſt, quod non in aliqua irrationabili bonum ſit, ideoque quod ubique prohibitum non invenitur, ſed in aliquo in eo in quo prohibetur non malum, ſed illicitum vocari oportet. Et ut de hac ratione pauca introducamus exempla, ſuperbia (ut ait B. Dionyſius Gregoriuſque Theologus) in equo bonum eſt, in homine vero illicitum & inconveniens. Ferocitas in leone bonum eſt, & ſine qua leo dici non poteſt, mitis enim leo non eſt, perdita qualitate naturali: ipſa autem ferocitas in natura rationabili vitium eſt & inconceſſum. Spurcitia porcorum eſt proprium, in homine alienum; & ſimilia, quæ dum in beſtiis conſiderantur, naturalia bona ſunt; in homine vero & angelo vitia contra naturam pugnantia: in nulla tamen mala. Quod enim (ut diximus) in toto malum non eſt, malum fieri in parte non poteſt, quamvis videatur eſſe illicitum, atque purgandum ſeu refrænandum. Nihil ergo relinquitur quod plenitudinem & pulcritudinem totius univerſitatis minuat vel dehoneſtet, ſive hic dum adhuc ſenſibilis mundus curſum ſuum peragit, ſive illic dum in cauſas ſuas reverſus fuerit, inque eis quietus permanebit. Sed iſta theoria paucis recte ſapientibus nunc perſpicua, in futura vero omnibus erit patefacta, dum veritas per omnia in omnibus eluceſcet, quæ natu-

rarum

rarum omnium ſecreta incunctanter abſque ulla caligine aperiet. Non enim ſolis juſte in hac vita viventibus veritatemque rite quærentibus, verum etiam injuſtis pravisque ſuis moribus corruptis lucemque veram odientibus & fugientibus ipſa veritas per omnia fulgebit in futuro. Omnes enim videbunt gloriam Dei. Nec obſtat quod ſcriptum eſt: *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei. Videat* namque eloquium Dei poſuit pro *fruatur*: ac ſi diceret, tollatur impius, ne fruatur gloria Dei. Etenim oculorum paſſionibus gravatos non luce perfrui videmus, verum etiam fugere volentes, inque tenebris ſe abſcondere appetentes, non quod ſit lux, & quantum utilis valentes eam perſpicere ignorantes, ſed in infirmitate oculorum ſuorum cauſam fugiendi à lumine conſtituentes. Eodem modo & impii in ſuppliciis detenti cauſam odiendæ veritatis impietati ſuæ reputabunt, ſera inutiliter compuncti pœnitentia. Et hoc datur intelligi ex ipſo divite pœnas patiente; qui *elevans oculos ſuos dum eſſet in tormentis, vidit Abraham à longe & Lazarum in ſinibus ejus*: vidit igitur Abraham & Lazarum in gloria divinæ contemplationis, ſed ipſius gloriæ delectationibus privatus eſt; ſeraque pœnitentia compunctus, petit Abraham ut mitteret ad ſuos fratres quos in hac vita relinquerat, ne, ſicut ipſe, viverent, & ut tormentorum loca devitarent. Non te ergo moveat ſtultiſſima & falſiſſima mortalium cogitationum judicia inaneſque opiniones quibus his quæ ſibi mala & turpia videntur, bonitatem & pulcritudinem & æquitatem univerſitatis minui & corrumpi exiſtimant, ignorantes quod in omnibus quæ intra univerſitatem comprehenduntur, nullum malum vel turpe, vel injuſtum invenitur. Neque enim hæc ſumma bonitas & pulcritudo & æquitas ſapienter omnia diſponens in his quæ ſunt & quæ non ſunt, fieri permittit, nec unquam permiſſura eſt. Et ſi quis dixerit; unde igitur hæc quæ dicuntur mala & inhoneſta & injuſta, & ubi? cui reſpondendum; non aliunde neque alibi, niſi ex vanitatibus vanitatum inque falſis argumentationibus quæ fingunt eſſe quod penitus non eſt, blaſphemantes & putantes omne quod libidinoſis ſuis affectibus obſtat, eoſque prohibet atque refrænat, malum eſſe, quia eis nocet. Inde etiam eſt, quod divinæ providentiæ adminiſtrationem redarguunt, dicentes impetum liberæ voluntatis in aliquo impediri vel retrahi vel extingui; malum eſſe ignorantes hoc totum ad divinæ bonitatis piiſſimam clementiam pertinere; optimi quippe ſereniſſimique conditoris eſt bono, quod fecit providere, ne pereat inque ſuis propriis nociviſque motibus evaneſcat. Illud quoque veluti malum in omnium miſericordiſſimum ordinatorem refundunt, punire quod fecit; garrientes ad hoc multos Deus fecit ut eos puniret, eo modo iræ ſuæ viam invenire volens, non animadvertentes Deum in nullo quod fecit punire, quod autem non fecit, puniri permittit. Turpia quoque inhoneſtaque facta ſua in Deum referunt; aiunt *enim ſi hoc creatori omnium diſpliceret, nequaquam fieri in natura quam fecit ſineret.* Jam vero non ſolum pulcra & honeſta, verum etiam inhoneſta & turpia creaturæ ſuæ mixtum inſerere prædeſtinavit; ut ex his juſtitiæ manifeſtandæ occaſiones inveniret, pulcre quidem honeſteque juxta divinas leges viventibus præmia, tranſgreſſoribus vero turpitudiniſque & inhoneſtatis ſordibus contaminatis ſupplicia redditurus: utriſque autem juſte ſecundum prædeſtinationum ſuarum inevitabile propoſitum, ac per hoc (ut ait Apoſtolus) *voluntati ejus quis reſiſtit?* Ut ſic totius perverſæ ſuæ converſationis immutabiles cauſas divinis prædeſtinationibus aſcribant, non valentes occæcato & inſipienti corde intueri ſummam bonitatem & pulcritudinem, & ut expreſſius dicam, totius bonitatis & pulcritudinis & honeſtatis inexhauſtum & non deficientem fontem, ſicut nullius mali vel malitiæ, ita nullius turpitudinis vel turpis, nullius inhoneſti vel inhoneſtatis auctor eſt vel prædeſtinator. Hæc enim omnia irrationabilium cupiditatum inventa ſunt. Nam ſi ex divina prædeſtinatione profluerent; neceſſario in natura rerum ſemper permanerent. Omne quippe quod divina prædeſtinatione eſt diſpoſitum, quis dubitarit ſemper eſſe manſurum? Hæc autem in æternum peribunt, & univerſaliter de natura rerum abolebuntur: non igitur ex æternalibus cauſis divinæ prædeſtinationis profecta ſunt. Eadem blaſphemia eſt de divina æquitate. Dicunt enim Deum inæqualem, ut non dicam injuſtum eſſe, quoniam (ut aiunt) non æqualiter bona ſua diſtribuit; quoſdam exaltans, quoſdam ſpernens, alios pauperes relinquens, alios autem divites magnificans, alios ſtultitiæ caligine occæcans, alios ſapientiæ lumine illuſtrans, quoſdam dominos, quoſdam ſervos faciens, & cætera in quibus humanæ conditionis diverſa & infinita varietas in hac adhuc mortali vita perſpicitur: non intuentes primum quidem tem-

poralia & tranſitoria hujus vitæ bona vere bona non eſſe, quoniam non poſſunt ſemper manere, & plus amatores ſuos decipiunt quam eis proſunt; umbræ quippe inanes ſunt, ideoque bonis & malis diſtribuuntur, quoniam ab omnibus auferuntur tam inordinate, & confuſe omnibus dantur. Non enim ſolummodo æterna perpetuoque permanſura, verum etiam temporalia & caduca certis ordinationibus ſuis diſpenſantur, in quibus pulcritudo & æternorum & temporalium conſtituitur. Deinde conſiderant quoniam juſtiſſimus omnium conditor ſapientiſſimus ordinator unicuique ſecundum providentiæ ſuæ leges impertitur largiſſimæ ſuæ bonitatis donationes, & in nullo fallitur; mortalium vero falſa ſunt judicia de divina prædeſtinatione & adminiſtratione, dum quid in hac republica univerſitatis viſibilium & inviſibilium agatur neſciunt. Inſuper etiam inſipientiſſimos eorum animos fugit, quod æquiſſimus bonorum omnium largitor naturalia bona æqualiter omnibus partitur; naturalia enim bona eodem modo & bonis & malis tribuuntur, quæ in his ſenſibilibus tranſitoriiſque rebus nullo modo poſſunt apparere, in intimis autem naturæ finibus adhuc occultantur, donec in reſtauratione univerſæ naturæ in manifeſtum procedant, quando veritas in omnibus apparebit; præfatæque vanitates & falſæ mortalium de creatore & creatura cogitationes peribunt, quando *Deus omnia in omnibus erit*; nullumque malum vel turpe vel inhoneſtum vel injuſtum in ordine & pulcritudine rerum omnium invenietur; & omne quod vaniſſimis mortalium opinionibus machinatum eſt, evacuabitur; ideoque penitus interimeretur, quoniam nihil eſt. O quantum beati ſunt, qui ſimul omnia quæ poſt Deum ſunt mentis obtutibus vident, & viſuri ſunt! quorum judicium in nullo fallitur, quoniam in veritate omnia contemplantur; quibus in univerſitate naturarum nihil offendit vel infeſtum eſt; non enim de parte judicant, ſed de toto, quoniam neque intra partes totius, neque intra ipſum totum comprehenduntur, ſed ſupra totum ejuſque partes altitudine contemplationis aſcendunt. Nam ſi in numero partium totius, ſeu in ipſo toto concluderentur; profecto neque de partibus neque de toto recte poſſent judicare, ideoque ei qui de partibus ac de toto recte judicat, neceſſe eſt, prius omnes partes omneque totum univerſitatis conditæ mentis vigore ac puritate ſuperare: ſicut ait Apoſtolus, *ſpiritualis homo judicat omnia, ipſe autem à nemine judicatur*. Sed quorſum aſcendit ſpiritualis ille homo, qui de omnibus judicat, & de quo nemo judicare poteſt, niſi ipſe ſolus qui fecit omnia? In ipſum itaque Deum aſcendit, qui univerſitatem creaturæ ſimul contemplatur, & diſcernit, & dijudicat; neque ejus judicium fallitur, quoniam in ipſa veritate quæ nec fallitur nec fallit, quia eſt quod ipſe eſt, omnia videt. Virtute ſiquidem intimæ ſpeculationis ſpiritualis homo in cauſas rerum de quibus judicat, intrat. Non enim juxta exteriores ſenſibilium rerum ſpecies diſcernit, omnia verum juxta interiores earum rationes, & incommutabiles occaſiones, principaliaque exempla in quibus omnia ſimul ſunt, & unum ſunt. Ibi ergo ſpiritualis homo judicat omnia, ubi omnia unum ſunt, & vere & immutabiliter vivunt & ſubſiſtunt, & quo omnia quæ primordialibus ſuis cauſis profecta ſunt, reverſura ſunt, & quorum nihil extra relinquetur temporalibus mutabilitatibus ſubjectum, ſeu localibus circumſcriptionibus incluſum, quando univerſitati naturæ ſuper omnia localia & temporalia ſpatia in cauſas ſuas, in quibus omnia unum ſunt finito ſenſibili mundo revertetur. Nam & ipſa loca & tempora cum omnibus quæ in eis adhuc in hac vita ordinantur & moventur & circumſcribuntur, in ſuas æternas rationes redire neceſſe eſt, quas rationes tempora æterna divina vocat hiſtoria. Quomodo enim remanebunt tempora ſecularia, quando nihil erit temporale; quomodo loca, ubi nihil locale? Et hæc eſt ratio quæ nullum locum ſenſibilem & corporalem in natura rerum inferno permittit, vanaſque opiniones eorum deſtruit, qui infernum vel ſub terris, vel terrarum in gremio fallacibus ſuis cogitationibus autumant, ignorantes quod ipſa terra ſubtus quam vel intra quam infernum conſtituunt, penitus ſit peritura. Si autem terra peribit, profecto nihil ſub ipſa & in ipſa quod inferni vocabulo dignum ſit, relinquetur; ac per hoc nullus locus intra ſenſibilem corporalemque creaturam inferno datur, neque æterno igni in quo impii ardebunt, neque vermibus nunquam morituris. Hæc enim omnia tormentorum nomine figurate in ſancta ſcriptura poſita ſunt. Sancto Ambroſio atteſtante, Græciſque vocabulis quæ (ut prædiximus) expreſſius informant quod divina Scriptura inferni nomine inſinuat. Ἄδης quippe dicitur, hoc eſt ut paulo ſuperius expoſitum, abſque deliciis vel abſque voluptatibus, vel inſuavitas. Item λύπη vocatur,

vocatur; cujus interpretatio eſt triſtitia, vel mæror, vel luctus. Ἄχος quoque ſolet appellari, hoc eſt deſperationis gravitas, quæ demerſas oppreſſaſque malas cupiditates, egeſtates temporalium rerum quas in hac vita intemperanter concupiverant, afflictas veluti in profundiſſimam quandam voraginem inque vanarum phantaſiarum rerum ſenſibilium caligines in quibus cruciantur, obruit, divinæque ſententiæ incommutabili mole perpetualiter calcatas & irrevocabiliter contemptas. Quæ cunctæ ſignificationes apud Græcos infernum cum omnibus ſuis ſuppliciis non eſſe localem vel temporalem vel ſenſibilem, ſeu in aliqua parte quatuor elementorum, quibus iſte mundus conſtituitur, neque in toto ipſius conſtitutum; ſed quiddam lugubre lacrimabileque graveque, deſperationis plenum inevitabilemque carcerem, & omnium bonorum egeſtatem in phantaſticis vaniſſimiſque viſionibus incunctanter pronunciant. *D.* De inferno, deque tormentis ſatis eſt actum. Nam luculentiſſime ſuaſum eſt non eſſe ſubſtantialiter eum in natura viſibilium & inviſibilium; quoniam neque corpus eſt, neque ſpiritus, ſed juſtiſſima damnatio pravæ & illicitæ cupiditatis abutentium naturæ bono, hoc eſt liberæ voluntatis arbitrio, ipſamque damnationem bonam eſſe, non ſolum quia juſtam, omne ſiquidem juſtum bonum; verum etiam quia intra divinas leges & comprehenditur & ordinatur, intra quas quicquid eſt, bonum & juſtum eſſe & honeſtum neceſſe eſt, ipſæ etiam phantaſiæ in quibus erit bonæ ſunt. Nam & umbras corporum quas vanas eſſe nemo ambigit, ſplendore luminis undique coarctari & oriri videmus, nihil turpitudinis ſeu inhoneſtatis pulcritudini lucis inferentes. Vide quantum ornamenti laudiſque perfectarum animarum virtutibus comparatur, dum intra ſe vitia coambiunt atque coarctant, ſuoque dominatui ſubigunt & refrænant, legibuſque divinis ordinant, ne in profundum malitiæ, animas quas conantur corrumpere, mergant. Sæpe etiam penitus ea vitia extinguunt, ſæpe in ſemetipſas transfundunt, ita ut & vitia in virtutes vertantur. Quæ ratio docet non omnino vitia mala eſſe, ſed illicita. Si enim mala eſſent, nequaquam in virtutes mutari poſſent, ceteraque ſimilia, quæ cum contra naturam ex perverſis motibus abuſionis libera voluntate rationabilis naturæ ſeipſam ſponte ſua captivantis videtur inſurgere; univerſitatis tamen ordinationibus non ſinuntur nocere, magis autem ornare eas coguntur æternis legibus divinæ providentiæ atque judicii ambita. Quæ dum ita ſint, remota omni ambage ac deliberatione, luce conſpicor clarius & univerſitatis conditæ plenitudinem in cauſas ſuas inque ipſum Deum in quo omnia ſubſiſtunt, reverſura, & juſtiſſimas irrationabilium cupiditatum æquiſſimi judicis ſententiis illatas ſeu inferri permiſſas inconcuſſeque definitas intra ipſam plenitudinem perpetuo permanſuras; quoniam non ſolum in aliquo non nocebunt, verum etiam laudis ipſius & pulcritudinis ineffabilis adminiſtrabunt occaſiones; ac per hoc non temere quis dixerit pœnas ac præmia non localibus ſpatiis, ſed diverſitatibus qualitatum diſgregari, ita ut ſimul ſint, quoniam ex ipſis duobus reſpublica totius creaturæ ordinatur; & ſimul non ſint propter diverſos eorum effectus. Peccatorum quippe effectus ſunt luctus, gemitus, triſtitia, ſera pœnitentia, ardor inſatiabilis cupiditatis, quæ in aliquo nullam inveniet quietem, ſcatens delictorum putredo ac vermiculatio, profundæ ignorantiæ denſiſſima obſcuritas, in qua nulla verorum vel ipſius veritatis cognitio, id eſt ea fruendi beatitudo, ligatis pedibus difficultas in divinis legibus ambulandi, ligatis manibus difficultas bonorum actuum qui ſecundum virtutes ſunt, peragendi, hiſque ſimilia quæ enumerare & longum eſt & impoſſibile. Meritorum vero effectus ſunt, gaudium, lætitia, pax, beatitudo, felicitas, gloria, beatiſſimis angelis æqualitas, ac breviter dicendum, theoſis, id eſt deificatio; in qua *Deus ſe diligentibus præparabit quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit.* Ubi autem cauſarum effectus inter ſe invicem contrarii ſunt, ibi neceſſe eſt, & ipſas cauſas diſparari. Et ſi quis dixerit, quomodo à ſe invicem longe diſtantia, ſimul & in uno coadunari poſſunt; videat in magna domo atque regali diverſiſque ornatibus conſtructa, ſanum & imbecillem, orbum & videntem, lætum & triſtem, ſecurum & curioſum, divitem & egenum, verberibus cæſum, ut ſervus, honoribus exaltatum, ut dominus, carcere incluſum, ut reus, omnibus vinculis abſolutum, ut innocuus, omnique crimine abſolutus, cæteroſque ſimiliter uno eodemque loco ac tempore ſimul poſſe contineri. Quod ſi ita eſt, omnibuſque fere æqualiter patefactum, quid mirum ſi credamus & intelligamus in una harmonia univerſitatis reſtauratæ inque ſuas cauſas reverſæ totam rationabilem creaturam gratia redemtoris ſui, qui eam totam acce-
 pit,

pit, ſanam factam; languidam vero perverſæ voluntatis imbecillitatem quæ ipſi videlicet naturæ extrinſecus adhæſerat, ſuis congruis ordinibus diſponendam, condignaſque ſuis operibus retributiones paſſuram; quid ſi ipſa natura non ſolum ſanata ſed etiam illuminata, cæcitas malarum voluntatum perpetuis abſentiæ naturarum reſtauratoris obſtruatur tenebris? quid ſi natura ad imaginem Dei condita, non ſolum ſanata & illuminata, verum etiam in paradiſum quem ſpiritualium deliciarum locum ſapientes interpretantur reducta. Leproſitas quæ merito peccati eam deformaverat, omnibus deliciis privata, æternis pruritibus exardeat, & cætera quibus diſcernitur meritum & culpa, præmium & pœna, dum mirabili & ineffabili modo natura omnino libera phantaſias ſuſtineat, in quibus culpa quod deliquerat luat. *M.* Hæc omnia veriſimilia, probabilibuſque argumentationibus comparata videntur. Sed occurrunt nobis in hoc loco qui carnaliter ſpiritualia tractant, dicentes; quid ergo oberit Paganis ſua impietas, qua idola colunt, verum Deum ignorantes? quid Judæis ſua perfidia, qua Dei verbum incarnatum Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum conſubſtantialem & coæternum & in omnibus ſecundum ſuam divinitatem Patri ſuo æqualem eſſe negant? quid ceteris nationibus veritatem reſpuentibus ſua ſuperſtitioſa falſiſſimaque machinamenta nocebunt, ſi in futura vita tota eorum natura ſalvabitur; ita ut neque corpus neque anima, neque ulla pars naturalibus æternis pœnis torquenda relinquatur? Quibus ſuaderi aut difficillimum eſt aut impoſſibile ad juſtitiam Dei nullo modo pertinere, ſed omnino ab ea alienum eſſe, punire in omnibus quæ fecit quod fecit, ſuum vero eſſe punire quod non fecit, quoniam omnia quæ in malis omnibus redarguuntur, æterniſque ſuppliciis digna judicantur, non ex natura, ſed ex propriæ voluntatis uniuſcujuſque malorum praviſſimis motibus quos diſcretiva rerum ſpeculatio naturæ vitia ſolet appellare. Nec immerito; quoniam naturalibus affectionibus reluctantur, profluxere & ab originali peccato in quo generaliter, excepto humanitatis redemtore, omnes homines peccaverunt, quod etiam naturæ attribuitur, ejuſque peccatum vocitatur, non quod ipſa natura ad imaginem dei facta illud commiſerit, ſed quod liberæ voluntatis quæ à Deo data eſt, rationabili bono irrationabilis abuſio, & in amorem ſenſibilium converſio ipſam naturæ pulcritudinem in qua ex principio conditionis ſuæ ſubſtituta eſt, diſſimulavit, propriamque dignitatem abſcondit. Nam ſi culpam referas in naturam, in ipſum naturæ conditorem eandem referre videberis. Si enim culpæ cauſa attribuitur naturæ; ipſius naturæ cauſæ quæ eſt Deus, peccatum naturæ neceſſario attribuetur. Natura ſiquidem ad imaginem Dei facta non omnino principali exemplo ſuo ſimilis eſt, ſi cauſam peccandi in ſeipſam recipit. Ut enim principale exemplum nullius peccati vel malitiæ cauſa ſubſiſtit; ita & natura ad imaginem & ſimilitudinem ejus facta. Ridiculoſiſſimum quippe eſt dicere humanam naturam imaginem & ſimilitudinem creatoris ſui, prius perdidiſſe ac deinde cauſas peccati in ſe ſuſcepiſſe. Quiſquis enim hoc dixerit, cogetur quærere quo peccato natura imaginem & ſimilitudinem creatoris ſui perdiderit; ſiquidem non eam perderet, ſi in aliquo non peccaret. Porro, ſi humana natura imaginem & ſimilitudinem creatoris ſui perdidit, imago quippe & ſimilitudo inter naturalia bona & data computantur; naturalia autem data & bona non ſolum ab humana natura, verum etiam ab omnibus quæ largitore & ſubſtitutore omnium bonorum facta ſunt, nullo modo auferuntur, in nullo minuuntur vel augentur: quis, niſi amens dixerit naturalia bona cauſarum peccandi acceptiva eſſe poſſe, vel ab eis peccata oriri? Si enim acceptiva, naturalis in eis pulcritudo corrumpitur, dignitas minuitur, immutabilitas vacillat, ordo titubat. Hinc conficitur nullam rationabilem naturam cauſarum culpæ capacem eſſe, nec creatori ſuo diſſimilis redarguatur. Sed merito quæritur, ſi propterea peccati cauſa in naturam non refertur, ne iterum per eam in creatorem referatur, quoniam omne quod ab ipſo eſt, nullius peccati vel peccandi cauſæ receptivum eſt; cur non quis dixerit eadem ratione neque in liberum arbitrium peccandi occaſio referenda eſt, ne in eum qui illud naturæ conceſſit culparum cauſa referatur. Qui enim naturam dedit, ipſe & liberum arbitrium in ea creavit; & quemadmodum natura bonum & incorruptibile bonum, ita & liberum voluntatis arbitrium; ac per hoc neceſſario ſequitur, ut ſicut culparum cauſæ in natura conſtituuntur, ita nec in libero arbitrio; in nullo quippe bono cauſa mali conſtituenda eſt. Proinde, ſi nullum peccatum ex naturalibus oritur cauſis, quærendum unde accepit occaſionem; & ſi quis reſponderit quod verum & veriſimile eſt probabilibuſque

babilibuſque argumentationibus approbatur, non aliunde originem ſumere peccatum, niſi ex irrationabilibus motibus rationabilis naturæ, abuſioneque liberi arbitrii bono, continuo videbitur irrationabilis motus occaſionem in natura rationabili conſtruere. Relative ſiquidem æſtimabitur pronunciare irrationabilem motum rationabilis naturæ eſſe, ideoque ex ipſa occaſionem ducere. Quod ſi ita eſt, cogetur etiam fateri irrationabilium motuum cauſas à Deo proceſſiſſe. Nam ſi omnis naturalis cauſa rationabilis naturæ in Deo ſubſtituta eſt, neceſſario quicquid ad eam refertur, ad cauſam ejus referetur. Sin autem vera ratio irrationabilem motum non relativo modo ad rationabilem naturam referri, ſed omnino è contrario opponi contendit, quemadmodum irrationabile rationali; relinquitur ad inquiſitionem, unde igitur ille irrationabilis motus, in quo cauſa peccati conſtituitur, originem ducit? Quo in loco nihil aliud veriſimilius occurrit in quo cauſa irrationabilis motus intelligatur præter naturalis boni abuſionem divinis legibus prohibitam; quod proprium eſt perverſæ & illicitæ cupiditatis uniuſcujuſque liberi arbitrii, bono male utentis. Cujus abuſionis exempla tam late patent, ut nullus ferme ſit, qui non ipſa in ſeipſo uberrime probare poſſit. Sed notandum neminem ſummis naturæ noſtræ bonis male uti valere: naturalis ſiquidem virtus eſſentia, virtute & operatione nullum ſinit abuti; ſicut neque ſapientia & intellectu & ratione, quoniam hæc ſunt quæ principalem naturæ noſtræ poſſident ſedem. Mediis autem naturæ bonis, ut eſt ingenium & ſenſus corporis, & ipſo corpore extremiſque bonis, ut ſunt ea quæ extra nos ſunt in rerum ſenſibilium ordinibus conſtituta; & bene uti & male poteſtas datur. Ingenium quippe naturale bonum eſt, hominibuſque à Deo datum & ad cogitanda & invenienda utilia & honeſta; eo tamen perverſa voluntas abutitur, quærens nocivas & pernicioſas occaſiones, quibus decipiat & perdat quos decipere & perdere cupit. Oculorum ſenſus (ut de ceteris taceam) naturale bonum eſt, & à Deo datum ad corporalis lucis receptionem ut per eam & in ea rationalis anima formas & ſpecies numeroſque ſenſibilium rerum diſcerneret, inque licitos ſuos uſus ex eis accipiet verum, & ipſo male abutuntur qui libidinoſo appetitu viſibilium formarum pulcritudinem appetunt, ſicut ait Dominus in Evangelio: *Qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, jam mœchatus eſt in corde ſuo*, mulierem videlicet appellans generaliter totius ſenſibilis creaturæ formoſitatem. Quid dicam de extremis bonis ſenſibilibus? Nonne luce clarius eſt, quod in eis boni bene, mali vero male utuntur? Boni quidem ad laudem & ſervitutem bonorum omnium largitoris; mali vero ad perficiendos impetus ſuæ perverſæ cupiditatis. Cauſas autem illicitæ abuſionis atq; perverſæ cupiditatis ſiquis vult invenire, ſollicitus quærat. Ego autem ſecurus ſum incunctanter proſpiciens quod nemo eas poteſt reperire. Ut enim malum incauſale eſt, & nullo modo invenitur unde eſt, ita naturalis boni illicita abuſio ex nulla naturali naſcitur cauſa. Hoc autem dico B. Dionyſium Areopagitam in libro de Divinis Nominibus, & S. Aurel. Auguſtinum, in libris de Libero Arbitrio ſequens. Stultum quippe eſt eorum cauſas quærere quæ nullo genere, nulla forma vel ſpecie, nullo numero bonorum quæ à ſummo bono & conditore omnium & facta & ordinata ſunt, continentur; quoniam penitus incauſale & inſubſtantiale eſt omne quod ab eo factum non eſt. Hinc mihi videntur rectius rerum proprietates conſiderare, qui dicunt libidinoſum appetitum, non autem malam voluntatem ſuppliciorum cauſam eſſe, nequis exiſtimet duas voluntates in una eademque natura comprehendi, una quidem bona, altera vero mala; dum una voluntas humanitati ineſt, quamvis ſæpe in bono, ſæpe in malo accipiatur: libido autem non ſolum naturalibus bonis omnino excluditur, verum etiam aut vix aut nunquam in ſignificatione boni in divina ſcriptura reperitur. Nam & primus homo in quo omnes peccaverunt, libidine dominandi & ſuper omnia exaltandi deceptus eſt, atque peccavit ſuadente diabolo ac dicente: *in quocunque die comederitis ex eo*, prohibito videlicet ligno, *aperiuntur oculi veſtri, & eritis ſicut dii ſcientes bonum & malum.* O quanta libido ſuperbiæ in illo erat, qui ſua virtute Deus eſſe cupiebat! Non ergo Paganorum impietas, vel Judæorum perfidia, vel aliarum nationum fabuloſa deliramenta ex naturalibus cauſis, ſed ex libidinoſis cupiditatibus vanarum cogitationum profluxere; ideoque in nullo eorum natura punietur, ſed libido. Omnia quippe vitia quæ virtutibus contraria ſunt, naturamque corrumpere appetunt, generaliter libidinis vocabulo ſolent appellari. Turpiſſima itaque libido impiorum in falſorum deorum cultu, perfidorum in negatione veritatis, aliarumque

gentium in falſarum libidinum deliramentis, in vaniſſimis phantaſiis eorum quæ ſibi futura fingunt, dum nihil in eis invenient præter incomprehenſibiles umbras, ſuppliciis relinquitur torquenda, univerſitate naturalium bonorum totiuſque naturæ à Deo creatæ integra, pleniſſima, impunitaque permanente. Cæterum generalis omnium impiorum pœna erit, ut ſæpe diximus, luctus & triſtitia de abſentia & perditione rerum quibus in hac vita delectabantur, quarum phantaſias ſemper veluti præ oculis habebunt, quas comprehendere ardenter cupientes nequibunt, quoniam nihil ſunt, cupientes conſolationem habere ex his quæ deſperationem ingerunt & inquietudinem. Hinc oritur ſera pœnitentia, inutiliſque conſolationis poſtulatio; quod per linguam divitis guttulam aquæ de ſummo digito pauperis Lazari petentis & dicentis, *quia crucior in hac flamma*, ſignificatur. Lingua quippe poſtulationis auxilii, flamma tardæ de delictis pœnitentiæ, aqua refrigerii, digitus diſtributionis meritorum qua creduntur Sancti poſt hanc vitam poſſe præſtare auxilium his qui in pœnis ſunt, typum gerit. Ex hoc enim loco datur intelligi non ſolum viventes in carne adhuc, verum etiam ſpoliatas carne animas auxilium Sanctorum petere poſſe, ſive ut penitus liberentur à pœnis, ſive ut minus crucientur in eis. Incaſſum tamen petere ſi in hac vita in profundum malitiæ cecidere pœnarum omnibus impiis communis quæ omnia vitia in hac vita perpetrata, & in quibus uſque ad ſeparationem corporis & animæ abſque ulla pœnitentia aut aliqua occaſione purgationis poſt corpus perſeveratur in trucibus horribilibuſque veluti ferocium beſtiarum ſpeciebus ad cumulum tormentorum adminiſtrat; ut quæ hic delectabilia impie viventibus arrident, illic terribiliter appareant juſtiſſimo puniendi modo. Quid enim æquius eſt divinæque ordinationi congruentius, quam ut ea quæ in hac vita illicito amore ardentes ſequuntur injuſti, in alia vita quæ rectius æternæ mortis vocabulo ſignificatur, ingenti pavore territi fugiant puniti, nec tamen evadere valituri? Hæc autem omnes ceteræque ineffabiles & innumerabiles varietates, in phantaſiis rerum ſenſibilium futuræ ſunt. Phantaſiæ autem in latiſſimis memoriæ capis ſive hic ſive illic ordinatiſſimi diſponuntur: quorum primus eſt, earum quæ per Viſum, Secundus, earum quæ per Auditum, Tertius, earum quæ per Olfactum, Quartus, earum quæ per Guſtum, Quintus, earum quæ per Tactum, veluti per quinque portas civitatem animæ intrant. Quarum phantaſiarum duæ formæ ſunt. Una earum in quibus his qui in hac vita bene, ſed non ſumme vixerunt, præparantur præmia; alia in quibus his qui male vivunt, diſpenſantur ſupplicia. Siquidem ſancti qui adhuc in carne conſtituti, virtute actionis & ſcientiæ mundum carnemque ſeque ipſos ſuperantes uſque ad ipſum Deum altitudine contemplationis aſcenderunt; non in phantaſiis rerum ſenſibilium, ſed in theophaniis divinarum virtutum laboris ſui mercedem, inſuper etiam deificationis gratiam accipient. Aliud eſt enim intra naturæ bona manere, quod generaliter omnibus divina largitate præſtabitur; aliud autem omnem naturam ejuſque bona ſuperare, & ad ipſum Deum pervenire, quod proprium eſt divinæ gratiæ. *Ubi* enim *fuerit corpus*, hoc eſt Veritas, *illuc congregabuntur aquilæ*, hoc eſt animi qui eam contemplaturi ſunt. Et iterum eorum qui terminos naturalium bonorum non exceſſuri ſunt, biformis ſpeculatio eſt. Aliter enim conſiderantur in his qui merito bonæ converſationis ſimpliciſque innocentiæ non ſolum omnes pœnas evaſuri, verum etiam præmia ſibi condigna ac ſoli Deo cognita recepturi, ita ut naturalia bona poſſideant, & ſuperaffluentis divinæ largitatis quodammodo participes fiant, non tamen deificati; aliter in his in quibus ſolummodo naturæ integritas reſtaurabitur, maleficia vero & libidinoſa carnalis eorum vitæ intemperantia æternis punietur ſuppliciis. Quæ videlicet ſupplicia divinis legibus ordinata, naturæ, intra cujus virtutem & ſuſtinentur & comprehenduntur, nuſquam nunquam ſunt nocitura, ejuſve pulcritudinem nec in toto nec in parte infectura. Unuſquiſque itaque in ſua conſcientia intra ſemetipſum aut præmia recipiet, aut pœnas luet; ipſa vero natura in omnibus libera permanebit. Hactenus de his; nunc ad reditum creaturæ in priſtinum ſtatum, de quo principaliter ſermocinatio eſt, redeundum. *D*. Redeundum ſane, ac tempus exigit prolixitaſque diſputationis. Et vereor ne forte his qui lecturi ſunt, multiplex perplexaque earundem rerum repetitio faſtidium gignat. *M*. Perplexa materia difficillimarumque rerum anfractus multiplicem perplexamque ratiocinationem exigunt. Et fortaſſis non deerunt quibus magis placebit frequens earundem rerum repetitio, quam brevis curſique ingrediens de his quæ ſæpe mentis aciem fugiunt, intimatio,

matio, quæ ſolet facilius cludere obtruſa quam aperire, & amphiboliam inferre quam expellere. *D.* Ingredere quo & quali modo vis; tantum ut principalem quæſtionem quæ de reditu eſt, abſque ullis incidentibus quæſtionibus diſcutias. Incidentes quippe quæſtiones finem diſputationi impediunt imponere. *M.* De generali totius ſenſibilis creaturæ in cauſas ſuas reditu finito mundo docuimus, & nunc iterum ſpecialiter de reditu humanæ naturæ docere debemus. Tota itaque humanitas in ipſo qui eam totam aſſumſit, in priſtinum reverſura eſt ſtatum, in Verbo Dei videlicet incarnato. Qui reditus duobus modis conſideratur, quorum unus eſt, qui totius humanæ naturæ docet in Chriſto reſtaurationem; alter vero, qui non ſolam ipſam reſtaurationem generaliter perſpicit, verum etiam eorum qui in ipſum Deum aſcenſuri ſunt, beatitudinem & deificationem. Aliud enim eſt in paradiſum redire, aliud de ligno vitæ comedere. Legimus quippe primum hominem ad imaginem & ſimilitudinem Dei factum, in paradiſo poſitum fuiſſe; ſed non legimus eum de ligno vitæ comediſſe. Eſus ſiquidem ligni vitæ prohibiti ligni præoccupatus dulcedine eſt expulſus: futurum quippe erat ei de ligno vitæ edere, ſi divinis præceptis voluiſſet parere; feliciter tamen vixiſſet etiam priuſquam de ligno vitæ comederet, ſi abſque mora poſtquam creatus eſt, non peccaret. Ubi datur intelligi, quod tota noſtra natura, quæ generaliter vocabulo hominis ad imaginem & ſimilitudinem Dei facti ſignificatur, in paradiſum, hoc eſt in priſtinam conditionis ſuæ dignitatem reverſura ſit: in his autem, qui ſolummodo deificatione digni ſunt, ligni vitæ fructum participabit. Ligni autem vitæ, quod eſt Chriſtus, fructus eſt beata vita, pax æterna in contemplatione veritatis, quæ proprie dicitur deificatio. *Eſt enim beata vita*, ut ait Auguſtinus, *gaudium de veritate, qua eſt Chriſtus*; & fortaſſis hoc eſt quod ait Apoſtolus: *Omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur.* Sic enim multi & pene omnes hunc locum Apoſtoli de Græco in Latinum tranſtulerunt; ac ſi aperte diceret, omnes nos qui homines ſumus, nemine excepto, in ſpiritualibus corporibus & integritate naturalium bonorum reſurgemus, & in antiquitatem primæ conditionis noſtræ revertemur; ſed non omnes immutabimur in deificationis gloriam, quæ ſuperat omnem naturam & paradiſum. Itaque ſicut aliud eſt generaliter reſurgere, aliud eſt ſpecialiter immutari: ita aliud eſt in paradiſum redire, aliud de ligno vitæ comedere. In uno quidem naturæ ſignificatur reſtauratio; in altero vero commendatur electorum deificatio. Hoc autem dico, non ignorans hunc locum Apoſtolicum aliter ab aliis eſſe tranſlatum. Quidam enim interpretati ſunt, *omnes quidem dormiemus, ſed non omnes immutabimur*, quidam ex quibus eſt Johannes Chryſoſtomus; *omnes quidem immutabimur, ſed non omnes dormiemus.* Quorum interpretationes ad præſentis operis negotium non pertinent, ut opinor. *D.* Cur non pertinuerint, ignoro. Qui enim de creaturæ ſenſibilis reditu diſputat, nunquid non de reſurrectione corporum tractat? Profecto. Non enim aliud eſt reſurgere, aliud redire. Nam ex mortuis reſurrectio quid aliud eſt, quam in ſtatum naturalem recurſio? Expone itaque breviter curſimque, quid volunt prædictæ interpretationes, quas penitus intactas præterire voluiſti. *M.* Qui interpretati ſunt, *omnes quidem dormiemus, ſed non omnes immutabimur*, videntur mihi Apoſtoli verba ita intellexiſſe, ac ſi diceret; omnes moriemur. *Quis enim qui vivit, & non videbit mortem*; ſed non omnes immutabimur. Nam qui ab initio mundi uſque ad ſecundum Domini adventum, hoc eſt uſque ad finem ſeculi mortui ſunt, & moriuntur, & morituri ſunt, non continuo abſque ulla mora, verum interpoſitis temporalibus ſpatiis reſurrectionem corporis communem expectant, præter eos qui cum Chriſto reſurrexerunt: illi vero, quos in carne viventes finis mundi & adventus Domini inveniet, non ſolum dormient, verum etiam immutabuntur: nullo quippe temporali ſpatio interpoſito ſimul dormient & evigilabunt, hoc eſt morientur & reſurgent, ſicut ipſe Apoſtolus dicit, in momento, in ictu oculi. Ita ut plus immutatio in eis, quam mors perficiatur. Quomodo enim mors intelligitur, ubi nullum ſpatium inter exitum de hac vita, & tranſitum in alteram interponetur? Qui autem tranſtulerunt, *omnes quidem immutabimur, ſed non omnes dormiemus*, nihil aliud videntur velle, niſi quod omnes homines in reſurrectione futura de præſenti vita in futuram, alii morte corporis interpoſita, alii non interpoſita, immutabuntur; *quando*, ut idem Apoſtolus ait, *corruptibile hoc*, videlicet corpus, *induet incorruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem, & abſorbebitur mors in victoriam, & noviſſime inimica deſtruetur mors:* ſed non omnes dormiemus, hoc eſt non omnes mor-

tem carnis patientur, priuſquam de vita temporali in vitam immittentur æternam. Nam quos adventus filii hominis vivos jam in carne reperiet, mors corporis non diſſolvet, nec ſeparationem corporis & animæ patientur; ſed ſolummodo in momento, in ictu oculi immutationem habebunt; ideoque non dormient, ſed ſemper, nulla morte carnis interpoſita, vivent. Cui ſenſui omnino favet Sanctus Auguſtinus & Joannes Chryſoſtomus. Fides etiam catholica videtur hoc approbare, quæ incunctanter credit Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum judicare vivos & mortuos venturum: vivos quidem, quos adventus judicis manentes adhuc in carne reperiet: mortuos vero, qui jam ſolutionem corporis & animæ perpeſſi ſunt. *D.* Nonne ergo omnes, qui in paradiſum redituri ſunt, hoc eſt in priſtinam naturæ humanæ conditionem, ligni vitæ fructum participabunt? *M.* Non omnes plane, ſed ſoli, qui mundum & carnem vicerint; ſicut in Apocalypſi ſcriptum eſt: *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod eſt in paradiſo Dei mei.* Et gratia ſiquidem & natura, ut in ſuperioribus tractatum eſt, omnibus hominibus communiter præſtatur in paradiſum redire: ſola vero gratia ſolis deificatis de ligno vitæ edere. *D.* Cur itaque in medio paradiſi lignum vitæ eſſe Scriptura teſtatur; ſi non omnibus, qui in paradiſum redituri ſunt, de fructu ejus edere permittitur & perdonatur? *M.* Attende, quod divina Scriptura non ſimpliciter lignum vitæ in paradiſo eſſe teſtatur, ſed expreſſius *in medio paradiſi*; ut vocabulo paradiſi totam humanam naturam, quam omnes homines & boni & mali participant, intelligas; medii vero ejus ſignificatione ſecretiſſimos intimoſque ejuſdem naturæ ſinus, in quibus imago & ſimilitudo Dei expreſſa eſt, ubi lignum vitæ, hoc eſt Dominus noſter Jeſus Chriſtus, plantatum, cujus contemplatione nemo niſi purgatiſſimus fide & actione, & illuminatiſſimus ſcientia, & perfectiſſimus ſapientia & divinorum myſteriorum intelligentia frui ſinitur. Et hoc, ut arbitror, in myſtica Solomonis templi ædificatione præfiguratum eſt. Omnes ſiquidem, nemine excluſo, & boni & mali, circumciſi & incircumciſi, maſculi & fœminæ, omneſque totius mundi nationes, ſive orationis ſive negotii cauſa, undique illuc confluerent, in extremas porticus intrabant, ibique negotia ſua peragere ſinebantur: ſoli vero Sacerdotes & Levitæ in porticum Sacerdotum & in porticum Solomonis ingrediebantur. Deinde Sacerdotes loti & purgati in mari æneo, quod erat in porticu Solomonis, in Sanctum templum exterius, ubi erant panes propoſitionis & candelabra, introibant: nulli vero ultra velum in Sancta Sanctorum, ubi erat arca & altare thymiamatis, & propitiatorium, & duo Cherubim, niſi ſummo Sacerdoti introire licebit. Ex hoc datur intelligi omnes intra terminos naturalis paradiſi, veluti intra quoddam templum, unumquemque in ſuo ordine contineri; ſoli vero in Chriſto ſanctificati interiora intrabunt, & iterum in Sancta Sanctorum, veluti interiora interiorum, ipſi qui in ſummo Pontifice, Chriſto videlicet, ſunt, & unum cum ipſo, & in ipſo facti ſunt, introducentur; ubi Chriſtus eſt, qui ſignificatur per altare; quoniam ſuæ ſoliditate ſuſtinet omnia, & non ſolum altare, ſed thymiamitis altare: odor ſiquidem illius, hoc eſt laus & gloria, implet omnia. Ipſe eſt arca, in qua omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ ſunt abſconditi. Ipſe eſt virga, quæ regit & menſurat omnia; & manna, quia paſcit omnia. Ipſe propitiatorium, quia ſemper pro nobis intercedit ad Patrem, oſtendens ei generale ſacrificium, & mundi pretium, humanitatem videlicet ſuam, quam ſacrificavit & tradidit pro purificatione & redemptione totius generis humani, nemine excepto. Nam quemadmodum in nullo venit abſque peccato, quod non acceperit; ita in nullo reliquit, quod non redemerit, & redimendo ſalvavit & ſanctificavit; quoniam ipſe eſt redemptio & ſalus, purgatio, & illuminatio, & perfectio univerſæ humanitatis in omnibus & ſingulis; circa quem Cherubim, ordines videlicet Angelorum diſcurrunt; per quos viſibilia & inviſibilia ordinata diſponit. Et fortaſſis ideo bini Cherubim circa arcam, id eſt, Chriſtum deſcribuntur; quia Angelica natura ſenſibilem & intelligibilem mundum adminiſtrat; quamvis non irrationabiliter unus Cherubim in figura intellectualis in Angelis; alter vero in typo rationalis naturæ in hominibus accipiatur. Intelligibiles quippe rationabileſque ſubſtantias proximas eſſe Chriſto nemo ſapientum dubitat. Videſne ergo quam altum & ſuper-naturale eſt tale lignum in medio paradiſi, humanæ videlicet naturæ plantatum, audire, eoque frui ad hoc remotum ab omnibus lignum, ſoliſque deificatis conceſſum? Paulus raptus eſt in tertium naturæ noſtræ cœlum, hoc eſt ſuper omne corpus & ſpiritum vitalem, in ipſum intellectum, in quo Dei verbum,

quod

quod eſt lignum vitæ, ineffabili modo ſuper omnem eſſentiam & virtutem & operationem in luce habitat inacceſſibili, ultra & intra naturam ad imaginem Dei factam. In ipſum itaque paradiſum, veluti in ampliſſimum ſereniſſimumque templum omnes homines, unuſquiſque ſecundum ſuam analogiam intrabit; & habitabit in eis ipſe qui dixit: *Ego ero in medio eorum.* Hinc Propheta, *vota mea* (inquit) *reddam in conſpectu omnis populi ejus, in atriis domus Domini in medio tui.* Jeruſalem ſiquidem viſio pacis ſeu templum pacis interpretatur, & ipſa eſt domus Domini in monte ſupernæ contemplationis ædificata, ad quam Propheta hortatur omnes homines per virtutum gradus & ſpeculationum altitudines aſcendere, dicens: *Venite, aſcendamus ad montem Domini & ad domum Dei Jacob.* Non enim alibi habitat Deus, niſi in humana & Angelica natura, quibus ſolis donatur contemplatio veritatis. Neque has duas naturas veluti duas domus debemus accipere; ſed unam eandemque domum ex duabus intelligibilibus materiis conſtructam. De hac domo videtur Dominus dixiſſe, *in domo Patris mei manſiones multæ ſunt.* In atriis domus hujus omnes homines manſiones poſſidebunt, dum in cauſas ſuas redituri ſunt, ſive bene in carne ſive male vixerint. Nullus enim pulcritudinem ejus poteſt corrumpere, neque honeſtatem turpificare, neque amplitudinem minuere vel augere. Extra quam quid eſſe poſſet, intra quam quid eſſe non valeret? in qua nullius turpitudo turpis eſt, nec malitia nocet, nec error errat. Cujus pulcritudinem immundorum Spirituum nequitia, ſeu hominum impiorum irrationabiles motus non ſolum non contaminant, verum etiam adaugent. Nulla enim pulcritudo efficitur, niſi ex compaginatione ſimilium & diſſimilium contrariorum & oppoſitorum; neque tantæ laudis eſſet bonum, ſi non eſſet comparatio ex vituperatione mali. Ideoque quod malum dicitur, dum per ſe conſideratur, vituperatur; dum vero ex ejus conſideratione bonum laudatur, non omnino vituperabile videtur. Quod enim boni laudem cumulat, non omnino laude caret. Nunquid omnium bonorum conditor, malorum ordinator, in univerſitate, quam condidit, malum ſineret, ſi nihil utilitatis conferret? Quod etiam ex collationibus rerum ſenſibilium aut ex humanis moribus facillime conjicitur. Ex infructuoſo quippe ligno fructiferi laus amplificatur, ex libidinoſo homine caſti. In paradiſo itaque humanæ naturæ unuſquiſque locum ſuum ſecundum proportionem converſationis ſuæ in hac vita poſſidebit; alii exterius veluti in extremis porticibus, alii interius tanquam in propinquioribus atriis divinæ contemplationis, alii in ampliſſimis divinorum myſteriorum templis, alii in intimis ſuper omnem naturam in ipſo & cum ipſo, qui ſuper-eſſentialis & ſuper-naturalis eſt, Theophaniis. Beati ſunt, qui in abdita intrant ſapientiæ, quæ eſt Chriſtus; qui accedunt in obſcuriſſimas tenebras excellentiſſimæ lucis, in qua ſimul in cauſis ſuis vident omnia; ubi non locorum vel temporum intervalla bonos à malis, ſed meritorum diſtantia ſegregat. Non quantitas & pulcritudo corporum, ſed honeſtas & magnitudo virtutum laudatur; non perſonarum, ſed morum dignitas & nobilitas quæritur; una omnibus communis natura, diverſa autem gratia; ubi omnes ſimul ſunt, & ſimul non ſunt; ſimul ſunt ſimilitudine ſubſtantiarum, ſimul non ſunt diſſimilitudine affectuum. Simul erant Dives & Abraham in ſpiritualibus ſubſtantiis, quas una eademque humana colligit, & inſeparabiliter jungit eſſentia; ſed non ſimul erant per differentiam ſpiritualium qualitatum. Chaos enim magnum erat inter eos; Abraham quippe in æterna quiete gaudebat, Dives in flamma in extinguibili lugebat; propterea vidit de longe Abraham. Quis verbis poteſt exprimere, quantum interſtitit inter triſtitiam & lætitiam etiam in hac vita, quanto magis in altera? in qua nulla triſtitia ſequetur juſtorum lætitiam; neque ulla lætitia ſequetur impiorum triſtitiam, divina ſententia dignas ſingulis incommutabiliter attribuente retributiones. Et hoc eſt chaſma magnum & impermeabilis hiatus, dividens inter præmia & ſupplicia. Dives autem non de longe, ſed juxta loquebatur, ut intelligas eum non natura ſegregatum fuiſſe ab Abraham, ſed culpa. Una ſiquidem eſſentia jungit, quos meritum diſſimile dividit. Paulo priuſquam Dominus pateretur, ſimul in uno cœnaculo Judas Iſcariotes & Simon Petrus cum Chriſto cœnabant; ſed unus juxta Chriſtum, alter longe erat à Chriſto. Unus qui cum Chriſto intingebat manum in paropſidem, humanitatis Chriſti erat traditor; alter qui non legitur intinxiſſe manum cum Chriſto in paropſidem, divinitatis Chriſti erat contemplator: unus avarus vendidit hominem Dominum, alter Theologus cognovit Dominum hominem: unus oſculo corporis corpus tradidit, alter oſculo mentis di-

vinam mentem dilexit. Hoc autem dico, ut cognoſcas quod non locorum intervalla, ſed meritorum qualitates faciunt hominem appropinquare Chriſto, aut ab eo elongari. Hinc datur intelligi omnes homines unius ejuſdemque naturæ, quæ in Chriſto redemta eſt, omnique ſervitute, ſub qua adhuc congemiſcit & dolet, liberata, participes eſſe, & in ea unum omnes ſubſiſtere: meritorum vero qualitates & quantitates, hoc eſt bonorum actuum malorumque differentias, quibus unuſquiſque in hac vita bene vixit, adjutus Deo per gratiam; ſeu male, deſertus Deo per juſtitiam, longe à ſe invicem & multipliciter & in infinitum diſparari. Omnia autem hæc in illa una & ampliſſima domo ordinari & comprehendi, in qua reſpublica univerſitatis à Deo & in Deo condita per multas diverſaſque diſpenſata manſiones; hoc eſt meritorum & gratiarum ordinationes. Domus illa Chriſtus eſt, qui omnia ambit virtute, diſponit providentia, regit juſtitia, ornat gratia, continet æternitate, implet ſapientia, perficit deificatione; *quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo, & ad ipſum ſunt omnia*.

XXXVII. *D.* Quæ à te dicta ſunt, recta fide credentibus rectoque intuitu rerum naturas perſpicientibus, non ſolum rationabilia, verum etiam veriſimilia probantur eſſe: quamvis his, qui nihil eſſe inter ea, quæ localiter & temporaliter intra hunc mundum ſenſibilem continentur, cogitant, incredibilia ac veluti vana deliramenta videantur; affirmantes hunc mundum ſenſibilem in ſuas cauſas non rediturum, neque penitus periturum; ſed ſuis qualitatibus ſolummodo permutatis in melius, permanſurum, ſuis corporibus compoſitum, ſuis locis diſcretum, ſuis temporibus diſtinctum, ſuis numeris multiplicatum, ſuis extremitatibus ambitum in parte ſui, veluti inferiori, corporibus animabuſque impiorum æterni ignis ardore torquendis locum præbentes. De quo & in ſuperioribus libris tractavimus, & nunc iterum in memoriam revocantes breviter repetimus. Quidam enim ſpatium, quod luna ſegregat à terra, tormentorum loco diſtribuunt: quidam inferiorem corpulentioremque, umbrarum capacem, terriſque proximam, præfati ſpatii, quod aëris vocabulo nuncupatur, partem: quidam intimos telluris ſinus, veluti profundiſſima & ampliſſima antra, denſiſſimarumque perpetuo caliginum plena, ac veluti filiis tenebrarum condigna. Ipſa autem impiorum corpora, in ea quantitate, qua ceciderunt, inque eorum ſexu & forma, numeroque membrorum reſurrectura, eodemque omnino modo, quo in hac vita vixere, futura prædicant; eo excepto, quod de mortalibus temporalibuſque in immortalia mutabuntur & æterna, de animalibus in ſpiritualia: neque hoc ad virtutem naturæ divinæque bonitatis refertur largitatem, ſed ad ſtrenui judicis duriſſimam & incommutabilem auſteritatem, data naturæ & dona gratiæ in crudelitatem vindictæ transfundentes. Aiunt enim impiorum corpora non aliam ob cauſam immortalia, æterna, ſpiritualiaque reſurrectura, niſi ut perpetua ſuſtineant ſupplicia. Ignem quoque in quo ardebunt, corporeum ſenſibilemque eſſe non dubitant. Similiter de vermibus non morituris, deque ſtagno ſulphureo neſcio quid ſomniant. Corporalia tamen atque localia hæc omnia eſſe incunctanter affirmant: maſculos in ſexu maſculino, fœminas in ſexu fœminino, propriosque ſingulorum habitus reſurrecturos publice clamant; nec non & ſingulorum membrorum officia, ſed non neceſſaria, non defutura, ceteraque, quæ vera plus deridet, quam aſtruit ratio. Duobus enim commatibus concludit eos Apoſtolus, de generali omnium humanorum corporum reſurrectione prædicans: *Seminatur in contumelia, ſurget in gloria: ſeminatur in infirmitate, ſurget in virtute.* Si ergo omnia corpora ſurgent in gloria & virtute, ablata omni contumelia & infirmitate; qualis gloria erit his, qui æternis damnabuntur ſuppliciis, vel qualis virtus? Nec obſtat quod alibi idem Apoſtolus ait: *An non habet poteſtatem figulus luti, aliud vas facere in honorem, aliud in contumeliam?* Non enim de reſurrectione corporum eo loco diſputat. Sed adverſus eos ait, qui Deum conantur reprehendere, veluti iniquum, alios quidem eligentem, alios vero repellentem, & illos quidem vaſa miſericordiæ facientem, illos autem vaſa iræ deſerentem. Si autem quis dixerit, quod non de generali omnium humanorum corporum, ſed de ſpeciali juſtorum his verbis prædicaverit; videat quid ipſe Dominus dum Lazarum reſuſcitaverat, de ſeipſo dicebat: *Ego ſum* (inquit) *reſurrectio.* Non dixit ſpecialiter, ego ſum reſurrectio juſtorum; ſed univerſaliter, *ego ſum reſurrectio.* Si ergo ipſe eſt reſurrectio; profecto uniformiter his quos reſuſcitat, ſeipſum præſtat; quemadmodum ipſe, ut Pater ſuus, *ſolem oriri facit ſuper bonos & malos, &*

pluit

pluit ſuper juſtos & injuſtos. Et fortaſſis ipſe eſt ſol qui omnibus ſimiliter oritur, & pluvia quæ ſimiliter ſuper omnes pluit; generaliter quidem omnibus reſurrectionis & vitæ gratiam præſtans, ſpecialiter vero in ſe credentibus, non ſolum mortem carnis, ſed etiam mortem mentis, qua Deus ignoratur & quæ maxima impiorum pœna eſt, auferens. Ita ſicut æqualiter dedit omnibus hominibus eſſe, ita æqualiter daturus eſt reſurgere, & Angelicæ naturæ ſimilitudinem poſſidere. Superiora vero mundi ſenſibilis ſpatia, quæ dicuntur ætherea, à luna videlicet ſurſum verſus uſque ad extremum ſtelligeræ ſphæræ ambitum corporibus Sanctorum in poſſeſſionem ſegregant, rationabili, ut eis videtur, diſtributione, infimas quidem caliginoſaſque mundi partes dignis ſupplicio, ſummas vero lucidaſque præmio honorificandis ordinare. Ipſa etiam Sanctorum corpora localia ſuiſque quantitatibus corporalium membrorum, propriiſque ſtaturis circumſcripta, ſexu quoque virili fœmineoque diſcreta futura eſſe prædicare non trepidant; mutata tamen in ſpirituales qualitates ſubtiliſſimaſque ſubſtantias, æthereorum corporum inſtar; ita ut quæ hic terrena & caduca, illic cœleſtia & æterna; quæ hic gravia & corruptibilia, illic omni pondere carentia, omni corruptione libera, ut mirabili celeritate quorſumcunque velint, motum ſuum oculorum radiis ſimillima exerceant; omnia tamen corporalia organa, id eſt, corporalia membra ſuis diſcreta locis habitatura, oculos ſcilicet, ceteraque ſenſuum inſtrumenta, caput humerorum tenus, brachia, thoracem, pedes, ceteraque membra ſuis ſedibus diſpoſita. Sed dum talia in libris Sanctorum Patrum lego, ſtupefactus hæſito maximoque horrore concuſſus titubo: & dum intra me ipſum cogito, cur ſpecialiſſimi viri ultra omnes operationes localium temporaliumque cogitationum aſcendentes, totumque ſenſibilem mundum virtute contemplationis ſuperantes, hujuſmodi dicta ſuis ſcriptis commendaverunt poſteritatique tradiderunt; facilius ducor exiſtimare non aliam ob cauſam ad hæc excogitanda & ſcribenda attractos fuiſſe, niſi ut ſaltem vel ſic terrenis carnalibuſque cogitationibus deditos, ſimpliciſque fidei rudimentis nutritos ad ſpiritualia cogitanda ſublevarent. Nam qui ultra hunc mundum ſenſibilem nihil eſſe excogitant, promptiores ſunt ad negandam quam ad confitendam veridicam naturarum ſpeculationem: audientes ſiquidem neque loca, neque tempora, neque corpora, neque corporalia poſt finem hujus mundi eſſe futura, confeſtim inflammati erumpunt & proclamant, dicentes; nihil igitur erit, ſi nihil talium remanſerit; & inſultant his, qui ſola ſpiritualia promittunt, rerumque ſenſibilium auferunt opiniones. Hæc itaque, ut opinor, magnis diviniſque conſiderantibus, timidiſque fidelium ſimplicium cogitationibus conſulentibus utilius viſum eſt prædicare terrenorum ſenſibiliumque corporum tranſmutationem in cœleſtia ſpiritualiaque corpora quam penitus corpora & corporalia & ſenſibilia omnia nunquam eſſe futura. Tolerabilior quippe carnaliter cogitantibus videtur ad credendum terrenorum corporum in cœleſtia tranſitio, quam totius corporalitatis negatio. Eodem condeſcenſionis modo locutus eſt Apoſtolus, ut exiſtimo, de reſurrectione terreni corporis diſputans: *Seminatur*, inquit, *corpus animale, ſurget corpus ſpirituale*; ac ſi dixiſſet, corpus terrenum & animale, quod ſeminatur in mortis & corruptionis ſolutione, ſurget corpus ſpirituale & cœleſte, terrena videlicet quantitate & qualitate in cœleſtem qualitatem & quantitatem tranſmutata: & ut breviter dicam, ſic multi ac pene omnes hæc verba Apoſtoli volunt intelligere; de terreno erit cœleſte, de corporali erit ſpirituale, ſemper tamen corpus erit; de ponderoſo in ſubtile mutabitur; nunquam tamen ætherea corpora tranſcenſurum, neque corporales qualitates amiſſurum, ſed terrenis qualitatibus in cœleſtes tranſiturum, ſicut fumus vertitur in flammam. Quiſquis autem Sancti Ambroſii Gregoriique Theologi, nec non expoſitoris ejus, Maximi dico, diligentius dicta inſpexerit; inveniet profecto non mutationem corporis terreni in cœleſte corpus, ſed omnino tranſitum in ipſum ſpiritum, non illum, qui æther, ſed in illum, qui intellectus vocitatur. Ambroſius ſiquidem omnem compoſitionem aufert, ita ut poſt reſurrectionem corpus & anima & intellectus unum ſint, & unum ſimplex, neque ex tribus conjunctum, ſed in unam ineffabilem harmoniam compactum, & quæ hic tria videntur, illic unus intellectus efficitur. Gregorius ſimiliter & incunctanter aſtruit mutationem corporis tempore reſurrectionis in animam, animæ in intellectum, intellectus in Deum; ac ſic omnia in omnibus Deus erit, ſicut aër vertitur in lucem. Et hoc Apoſtolus, ſiquis ſubtiliter verba ejus intimaverit, non ſilet; ait enim, *Seminatur corpus animale, ſurget corpus ſpirituale*, hoc

eſt corpus, quod animale ſeminatur, id ipſum corpus ſpirituale, hoc eſt mutatum ſurget in ſpiritum, & ut apertius dicam, de corpore erit ſpiritus. Quod etiam aperte declarat, dicens: *Seminatur in contumelia, ſurget in gloria; ſeminatur in infirmitate, ſurget in virtute.* Quæ enim gloria eſt ſeu virtus, terrenum corpus in qualitate ſiderum & ſubtilitate ætherea ſurgere, ſeu celeritate moveri? Nec obſtat quod idem Apoſtolus ait: "Alia claritas ſolis, alia claritas lunæ, alia claritas ſtellarum; ſtella "autem à ſtella differt in claritate; ita & reſurrectio mortuorum. Similitudinem quippe introduxit è corporibus excelſiſſimis clariſſimiſque ſenſibilis mundi, ut ſuaderet reſurrectionis gratiam, & divinarum apparitionum per ſingulos regenerationis participes differentiam, hoc enim eſt *ſtella autem à ſtella differt in claritate*, pulcre & convenienter ex comparatione cœleſtium luminarium varietatis multiformem infinitamque retributionem, ſecundum quam juſtiſſimus judex reddet unicuique juxta opera ſua, egregius Doctor inſinuans. Non enim audiendi ſunt, qui autumant humana corpora poſt futuram reſurrectionem ita in æthereis ſpatiis fulſura, ut unumquodque tantum claritatis accipiat, quantum in hac vita converſationis merito geſſit, ſive bene ſive male; & juſtorum corporalis claritas ſoli lunæque fulgentibuſque ſtellis, impiorum vero obſcuritas minus ſplendentibus comparetur; contra quos vera ratio ait divinis adjuta ſcripturis, manifeſte docens omnium humanorum corporum communem eandemque gloriam & virtutem in eadem ſpiritualitate, immortalitate, æternitate futuram. Hæc enim omnia generaliter omnibus & indifferenter ex natura præſtabuntur & gratia. Et quid lucrum confert juſto radioſum corpus inſtar ſolis; aut quid damni impio caliginoſum, veluti quæpiam obſcuriſſimarum ſtellarum, habere; cum neque juſti gloria in claritate corporis, ſed in puritate contemplationis, qua Deus facie ad faciem videbitur, neque impii contumelia in membrorum turpitudine, ſed in divinæ ſpeculationis privatione futura ſit? Præſentia ſiquidem veritatis faciet bonum, abſentia miſerum. Exempli gratia; duos homines ponamus, ſtatura & ætate, forma & pulcritudine, ſanitate etiam corporis, nobilitate generis, ſenſuum integritate, virium valetudine, membrorum agilitate ceteriſque corporalibus bonis ſibimet abſque ulla differentia ſimillimos; quorum tamen unus ſapiens, moribus honeſtus, omnibus virtutibus, quibus anima decoratur, comptus; alter vero inſipiens, moribus turpis, omnibus vitiis, quibus anima deformis efficitur, corruptus: quid utriſque proſunt bona corporalia ſimiliter poſſeſſa, dum unus nihil aliud conſiderat, niſi ut ad ſummum bonum, ad quod tendit, perveniat, cognoſcens non aliud eſſe ſummum bonum, niſi ſummo bono adhærere, in eoque quieſcere, æternaliterque gaudere; hic incipiens, illic perficiens, beatitudinem ſuam; ſemper quærens totum ſuum corpus dico, & animam & mentem ſuper omnem creaturam ad eum, qui ſuper omnia exaltatur, ſublevare: alter vero adhuc in carne mortali conſtitutus, initium tormentorum ſuorum in æterna triſtitia, inſipientiæ ſuæ caligine obcæcatus non ſentit; neque cogitans, quod ſimul & inſeparabiliter hujus vitæ deliciæ futurique dolores naſcuntur, dum adhuc in carne verſatur, verum dum in præſenti ſtadio concurrunt, ſolæ deliciæ diligentibus eas arrident, & inter eas futura triſtitia ſeipſam latitat; dum vero ad finem mortalis curſus pervenitur, deficientibus deliciis ſola illa triſtitia, quæ jamdudum occulta ac veluti extincta putabatur, inextinguibili ardore, hoc eſt cupiditate libidinum, quas perdiderat, lugebit. Hinc apertiſſime efficitur, nihil aliud appetendum, niſi gaudium de veritate, quæ eſt Chriſtus; & nihil aliud fugiendum, niſi ejus abſentiam, quæ eſt una ac ſola totius cauſa æternæ triſtitiæ. Tolle à me Chriſtum, nullum bonum mihi remanebit, nullum tormentum me terret: ejus ſiquidem privatio & abſentia totius rationabilis creaturæ tormentum eſt, & nullum aliud opinor. Sed de his multa dici poſſunt; redeamus ad ea, quæ reſtant. *M.* Priuſquam ad finem præſentis libri perveniamus, pauca, ut exiſtimo, dicenda ſunt adverſus eos, qui nobis objiciunt quaſdam divinæ Scripturæ ſententias, quibus conantur aſtruere ſenſibilia iſta elementa, totamque mundanæ molis amplitudinem ſemper manſuram, intra quam humanorum quoque corporum poſt regenerationem ſtationes motuſque, ut dicunt, ordinabuntur; nulla corpora ultra hunc mundum aſcenſura credentes, vel in ſpiritum tranſitura. Aiunt itaque: Si cœlum & terra peribunt, ita ut nihil de corporalitate, vel localitate, vel de quantitate, vel de motibus temporalibus, vel localibus, vel de ſpatiis magnitudinum, vel de intervallis poſitionum in eis remanſerit; quid eſt, quod ait ſcriptura; *Erit cœlum novum & terra*

nova?

nova? Quibus verbis non ſolum cœli & terræ non promittitur deſtructio, verum etiam in novitatem quandam certa perhibetur reſtauratio. Quibus reſpondemus, quod uſitatiſſimus in divina Scriptura loquendi modus eſt, totum à parte ſignificari, vel partibus, vel ex maxima diviſione univerſæ creaturæ ipſam univerſitatem ſimpliciter comprehendi. Itaque quoniam totius mundi ſenſibilis conſtitutio inter duas extremas ſui partes ſibi invicem oppoſitas ac veluti contrarias, cœlum dico & terram diſpoſita eſt; pulcre Propheticus ſpiritus totius viſibilis conditionis innovationem, hoc eſt in ſpirituales ſubſtantias tranſmutationem cœli novi terræque novæ typo ſignificavit; ut cœli vocabulo ætherea cœleſtiaque omnia corpora extrema, terræ vero inferiora mediaque intelligas; ac per hoc ſimul totum viſibilem mundum in ſuas ſpirituales cauſas tranſiturum. Si autem quis dixerit, hac diviſione cœli novi terræque novæ univerſitatem viſibilis & inviſibilis creaturæ ſignificatam eſſe; non elongabitur à veritate, ut opinor. Rationabiliter quippe per innovationem cœli ſpiritualis naturæ, terræ autem innovatione corporalium rerum reſtitutio præfiguratur. Teſtatur ſiquidem Apoſtolus *omnia quæ in terra ſunt & in cælo, in Chriſto & per Chriſtum reſtaurari.* Non enim ſenſibiles ſolummodo, verum etiam intelligibiles creaturæ ineffabili modo Deoque ſoli cognito in ſuas cauſas tranſibunt; hoc eſt in ſuarum cauſarum puriſſimam cognitionem, per quam eis adunabuntur; ea ratione, qua id quod pure intelligit, & id quod pure intelligitur, unum efficiuntur. Quod etiam, ut arbitror, Dominus in Evangelio ſignificare voluit, dicens: *Cælum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt.* Poteſt autem ſpecialiter intelligi, *erit cælum novum & terra nova,* de humanæ naturæ innovatione & in ſeipſam adunatione. Noſtra ſiquidem natura adhuc in hac vita ex duabus ſubſtantiis compoſita eſt, conſtat enim ex corpore & anima; & quum hæc tanta ſimilitudo noſtrarum ſubſtantiarum, ex quibus nunc conſtituimur, ex prævaricatione humanitatis in prima conditione proceſſerat, ad veterem hominem pertinere teſtatur Apoſtolus, docetque nos ſpoliari veterem hominem, & indui novum, Chriſtum videlicet, in quo noſtra natura, corpus dico, & animam, & intellectum, renovata eſt, & in unum ſimplificata, & de compoſita incompoſita facta; & quod in capite totius humanæ naturæ, in ipſo videlicet Domino noſtro Jeſu Chriſto, jam peractum eſt, in tota natura perficietur, dum terra nova corporis noſtri in cœlum novum, hoc eſt in novitatem animæ mutabitur; ac deinde ſuperiori aſcenſu corpus ſimul & anima, in ſpiritum, ſpiritus in ipſum Deum: & hoc totum in Chriſto & per Chriſtum perficietur, qui finis eſt noſtræ naturæ & conſummatio. Et iterum dicunt, veluti fortiſſimis acutiſſimiſque ac neceſſariis argumentationibus nos convincere poſſe ſibimet promittentes; ſi terra iſta omnium corporum graviſſima, medium imumque in creaturis obtinens locum, peritura ſit, neceſſario confinis ei luna proximaque ſiderum terris peribit: & ſi luminare minus, profecto etiam & luminare majus; nam ſi totum periberit, nulla pars remanebit: & ſi ita evenerit, quid eſt quod per Prophetam promittitur: *Erit lux lunæ ſicut lux ſolis, & lux ſolis ſeptempliciter, ſicut lux ſeptem dierum.* Non enim hic quærimus (inquiunt) allegoriam lunæ intelligi de Eccleſia, quæ in Chriſto, qui eſt ſol juſtitiæ, fulgebit, & de ipſo Chriſto, in quo ſeptem dona Spiritus ſancti manifeſtiſſime omnibus, qui eum contemplaturi ſunt, apparebunt; ſed nudam hiſtoriam de amplificatione claritatis duorum maximorum cœleſtium corporum. Si autem hæc duo luminaria non ſolum non peribunt, verum etiam manentibus illorum corporibus ſplendoris eorum gratia cumulabitur: quid obſtat, ſi ſimiliter quod de medii mundi partibus credimus, de extremitatibus quoque ejuſdem credamus? præſertim cum Beatus Auguſtinus in ultimis de Civitate Dei libris non ipſa mundi corpora tranſitura, ſed eorum qualitates in melius mutandas videatur docere; quemadmodum & humanorum corporum neque formæ, neque qualitates, neque ſexus tranſibunt, ſed ſolummodo ſpirituales qualitates & immortales induentur: & in epiſtola ad Dardanum incunctanter aſtruit, corpus Domini poſt reſurrectionem in cœlo localiter eſſe in eadem forma carnis atque ſubſtantiæ, in qua apparuit mundo; adjecta ſolummodo immortalitate, non ablata natura: ac per hoc non ubique eſſe, ſicut Deus, neque in divinitatem converſum ultra omnia loca & tempora, ultra omne quod dicitur & intelligitur; ſed de aliquo loco viſibiliter & corporaliter deſcendet judicare vivos & mortuos. Sed huic argumentationi non tantum laborioſe, quantum illi exiſtimant, poſſumus occurrere. Dicimus enim univerſam ſenſibilem creaturam lunæ tropo

inſinuari,

inſinuari. Nec immerito; ut enim luna incrementis decrementiſque obnoxia eſt, ſic & totus mundus iſte generationi & corruptioni partium ſui. Nihil enim in eo eſt firmum vel ſtabile; omne quippe quod comprehendit, quum incipit oriri, neceſſarium eſt occidere. Solaris autem curſus & claritatis typo ſpiritualium rerum, quæ uniformiter & ſtant & moventur, pulcherrimam diſpoſitionem ſignificari. Erit ergo lux lunæ ſicut lux ſolis, quando tranſmutabitur corporalium rerum multiformis mutabiliſque varietas, & incomprehenſibilis diſcurſio nunc ſenſibus apparens, nunc ab eis recedens, nunc perfectam, nunc imperfectam ſpeciem præſtans, in ſpiritualium ſubſtantiarum pleniſſimam immutabilemque claritatem uniformemque pulcritudinem & honeſtatem: lux vero ſolis, hoc eſt ſpiritualium rerum pulcra formoſitas erit ſeptempliciter ſicut lux ſeptem dierum, hoc eſt principalium cauſarum, quæ in ſublimiſſimæ ſapientiæ claritate ſubſtitutæ ſunt, quæ etiam ſeptenario numero typice ſolent figurari, quoniam ſex primis myſticis intelligibilibuſque diebus in verbo Dei factæ ſunt, ſeptimoque die earum perfecta conſummatio in eo, in quo creatæ ſunt, requievit, & hoc eſt intelligibile ſabbatum, quod & in conditione rerum præfiguratum eſt & inchoatum, & in earum fine manifeſtabitur & perficietur; quando omnis ſenſibilis creatura in intelligibilem, & omnis intelligibilis in cauſas, & cauſæ in cauſarum cauſam, quæ eſt Deus, mutabuntur, æternaque requie gaudebunt, ineffabilique claritate fulgebunt, & ſabbatizabunt. Et qui nobis Auguſtinum opponunt, tanquam ipſi majorem doctrinæ illius reverentiam, quam nos, præbere voluerint, & frequentius ſtudioſiuſque ſententias ejus de talibus legerint; videant quid ipſe in eiſdem libris de Civitate Dei de interitu, deque deſtructione illius ſenſibilis & corporei cœli, omniumque quæ intra ambitum ejus, in quibus etiam carnem Chriſti poſt reſurrectionem includi ipſum beatum magiſtrum putant exiſtimaſſe, diſſeruerit; & quomodo acutiſſimæ intelligentiæ homo ſenſerit duo ſibimet contraria, cœlum ſcilicet corporeum penitus interiturum, & carnem Chriſti poſt reſurrectionem in eo conſtitutam localiter & circumſcripte in ea forma, qua inter homines verus homo ex hominibus factus, vixit. Itaque credibilius arbitrandum eſt de magno divinarum humanarumque rerum & ſolertiſſimo inquiſitore & copioſiſſimo expoſitore ſecundum capacitatem ſingulorum, quibus ſcripſit, ſcripſiſſe; quam à Sanctis Patribus, qui eum præceſſerunt ordine temporum, ab Ambroſio dico Gregorioque Theologo, quorum auctoritate in aliis locis non diſcrepat, diſſenſiſſe. Ego autem nulli derogans, cum nullo contendens indubitanter intelligo, quod ipſe Dominus dixit, *ego & Pater unum ſumus*, non de ſola ſua divinitate, ſed de tota ſua ſubſtantia dixiſſe; ac per hoc totus Chriſtus, verbum videlicet & caro ubiqué eſt, nulloque continetur loco, nec in toto nec in parte ſui; hoc eſt neque in divinitate, neque in humanitate, quibus veluti duabus partibus tota ipſius ſubſtantia conſtituitur. Et hoc ex ſententia Sancti Hilarii Pictavenſis Epiſcopi poſſumus approbare: in libro ſiquidem tertio de Trinitate exponens, quod Dominus Patrem ſuum orans, ait: “ & nunc clarifica “ me tu Pater apud temet ipſum ea claritate, quam habui, priuſquam mundus eſſet; “ *hoc protulit verbum*, verbum caro factum, non amiſerat quod erat, ſed cœperat eſſe “ quod non erat; non de ſuo deſtiterat, ſed quod noſtrum eſt acceperat; profectum “ ei, quod accepit, ejus claritatis expoſtulat, unde non deſtitit. Ergo quia filius “ verbum, & verbum caro factum, & Deus verbum, & hoc in principio apud Deum “ & verbum ante mundi conſtitutionem filius; filius nunc caro factus orabat, ut hoc “ Patri caro inciperet eſſe, quod verbum, ut id quod de tempore erat, gloriam ejus, “ qui ſine tempore eſt, acciperet, ut in Dei virtutem & in ſpiritus incorruptionem “ transformata carnis corruptio abſorberetur.

XXXVIII. Si ergo transformata caro Chriſti eſt in Dei virtutem & ſpiritus incorruptionem; profecto ipſa caro virtus eſt & incorruptibilis ſpiritus: ac ſi Dei virtus & ſpiritus ubique eſt, non ſolum ſuper loca & tempora, verum etiam ſuper omne quod eſt; nulli dubium, quin ipſa caro in virtutem & ſpiritum transformata, nullo loco contineatur, nullo tempore mutetur; ſed ſicuti Dei virtus & ſpiritus, verbum videlicet, quod etiam in unitatem ſibi ſubſtantiæ acceperat, omnia loca & tempora, & univerſaliter omnem circumſcriptionem excedat. Sat eſt igitur præfati magiſtri unam ſententiam, cum multæ ſint, ponere de cœlo & terra, quæ nunc ſunt, quid poſt judicium futura erunt in viceſimo de Civitate Dei libro tredecimo capitulo. “ Poſtea, *inquit*, peracto judicio tunc eſſe deſinet hoc cœlum & hæc terra, quando “ incipiet

" incipiet eſſe cœlum novum & terra nova; mutatione namque rerum, non omnimo-
" do interitu tranſibit hic mundus. Unde & Apoſtolus dicit: " Præterit figura
" hujus mundi, volo vos ſine ſollicitudine eſſe: figura ergo præterit, non natura.
Dic, quæſo, ubi diſſonat ab his, quæ diximus de tranſitu mundi hujus in ſuas cauſas, quas ipſe naturam vocavit. Ille dicit, hoc cœlum & hanc terram poſt judicium eſſe defutura, ſolam vero eorum naturam immutabiliter manere; ſimiliter & nos docuimus veſtigia ejus & aliorum ſimilium requirentes, omne quod in hoc mundo ſenſibile & locale & temporale omnique mutabilitati obnoxium, periturum, hoc eſt tranſiturum in ipſam ſubſtantiam; naturam vero ejus, quæ incorporaliter & intelligibiliter in primordialibus rerum cauſis immutabiliter & incorruptibiliter continetur, ſemper manſuram. Siquis autem dixerit hujus mundi naturam atque ſubſtantiam ſenſibilem corporeamve eſſe, locis temporibuſque, generationibus & corruptionibus ſubditam, vera ratione elongatus, omni reſponſione indignus efficietur; omnibus Phyſicis ſapientibus dum ſit definitum, naturam ſubſtantiamque corporum incorpoream eſſe Si autem dixerit carnem Chriſti poſt reſurrectionem intra ambitum hujus corporei cœli uſque ad diem judicii manſuram, eo vero defecturo ultra omnia loca & tempora, ultra omnes virtutes cœleſtes aſcenſuram; profecto non intelligit, quod de toto Chriſto catholica confitetur eccleſia, dicens: *Aſcendit in cœlum, ſedit ad dextram Patris*. Et quis niſi amens dixerit cœleſtes virtutes ultra hunc mundum eſſe, intra ipſum vero carnem Chriſti verſam jam in ſpiritum, imo in ipſum Deum, detineri cum videamus craſſiſſimas nubes ſolari igne conſumi, inque eum converti? Si dixerit, quid mirum ſi Chriſtum ſecundum carnem in aliquo loco hujus corporei cœli, vel ubicunque in eo voluerit ſtare vel moveri credamus, ſecundum vero animam vel divinitatem ubique eſſe; ſi tamen anima ejus, ſicut & divinitas ubique præſens eſt atque diffuſa: confiteamur Angelicos ſpiritus ultra omnem corpoream creaturam ſubſiſtere, & ultra omnem locum inlocaliter moveri; eorum vero corpora, quibus hominibus ſolent apparere, & localia eſſe, & intra ambitum ſenſibilis creaturæ contineri. Reſpondemus neque Angelicos ſpiritus, neque ſpiritualia eorum corpora, quæ cauſaliter in ipſis ſpiritibus ſubſiſtunt, intra ſepta corporeæ creaturæ omnino comprehendi. Non enim materialia ex qualitatibus mundi hujus elementorum compoſita poſſident corpora; ſed ſpiritualia intellectibus ſuis coadunata, in quibus quando & ubi & quomodo volunt, humanis ſenſibus ad tempus apparent, non tamen phantaſtice, ſed veraciter. Ex veris quippe rationibus vera corpora procedere & ſpiritualia, dubium non eſt. In tali corpore Chriſtum ſuis diſcipulis poſt reſurrectionem apparuiſſe credimus, non quod aliud illud, aliud quod natum eſt ex virgine, ſuſpenſum in cruce, reſuſcitatum à mortuis; ſed ipſum de mortali in immortale, de animali in ſpirituale, de terreno in cœleſte mutatum. In talibus corporibus humanæ naturæ numeroſitas ex ſecretis ſuis finibus, ſi non peccaret, pullularet. Ineſt ſiquidem unicuique hominum occulta corporis ſui ratio, in quam reſurrectionis tempore hoc terrenum mortaleque mutabitur, & in qua Angelicis corporibus aſſimilabitur, quando homines *æquales angelis erunt*. Nulla itaque ratio nobis obſtat, ut non incunctanter & credamus & intelligamus Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum in duabus ſuis naturis in inſeparabilem ſuam ſubſtantiam adunatis, ubique eſſe, nullamque ſui partem ullo vel loco vel tempore, ſeu aliquo modo, quo creatura definitur, circumſcribi. Totus enim Deus eſt totus ubique, totus ſuper omne quod dicitur & intelligitur exaltatus, totus in Patre & cum Patre unum effectus, totus Deus in toto homine, & totus homo in toto Deo rationibus utriuſque naturæ in ſemetipſis permanentibus. Ac ſic ineffabiliter & ſupernaturaliter noſtri capitis harmonia coaptata eſt, in quam omnia membra ipſius ſibi invicem coadunata reverſura ſunt; *quando occurrent in virum perfectum, in plenitudinem ætatis Chriſti*, & unus in omnibus, & omnes in uno, & erit, & apparebit. Non enim audiendi ſunt, qui aliter putant accipiendum, quod ait Apoſtolus, *donec occurramus omnes in unitatem fidei & cognitionis filii Dei, in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti*. Arbitrantur quippe hoc dictum fuiſſe de perfecta ſtatura corporis Chriſti, triceſimo anno ætatis ſuæ in carne, in qua ſtatura & ætate corporali omnes homines reſurrecturos conantur aſſerere, ſint abortivi, ſint decrepiti, ſint in quibuſlibet incrementis decrementiſve corporalibus, ſolvantur à corpore. Quorum falſiſſima deliramenta ipſius Apoſtoli verba maniſeſtiſſime deſtruunt atq; convincunt. Non enim de incrementis Chriſti ſecundum carnẽ quam acceperat, ſeu menſura ejus vel ætate, ſed de corpore ejus, quod eſt eccleſia, talia

dicta ſunt. Cujus corporis, eccleſiæ videlicet, menſura & perfectio & plenitudo ætatis ſpiritualis ipſe eſt, qui & caput perfectiſſimum & intellectuale eſt ſui corporis intellectualis, qui eſt finis omnium & conſummatio. Intuere Apoſtolum ad Epheſios dicentem: "Omnia dedit ſub pedes ejus, & eum dedit caput ſuper omnia membra "eccleſiæ, quæ eſt corpus ejus, & plenitudo omnia in omnibus implentis. Et poſt aliquanta iterum in eadem Epiſtola intuere, quibus membris Chriſtus corpus ſibi ædificare voluit & ædificat: "ipſe dedit, *inquit*, quoſdam quidem Apoſtolos, quoſ-"dam vero Prophetas, quoſdam Evangeliſtas, quoſdam Paſtores & Magiſtros. Vidiſti membra, vidiſti materiem: interroga eundem Apoſtolum ad quid hæc membra parantur. Reſpondet; "ad perfectionem Sanctorum, in opus adminiſtrationis, in "ædificationem corporis Chriſti, donec occurramus omnes in unitatem fidei & cognitionis filii Dei. Vide initium ædificationis, unitatem quidem fidei; ædificationis perfectionem cognoſce, unitatem videlicet cognitionis filii Dei. Hic igitur incrementa corporis Chriſti incipiunt, illic perficientur; quando Chriſtus cum toto & in toto ſuo corpore quidam perfectus & unus vir, caput in membris & membra in capite apparebit: quando menſura & plenitudo ætatis Chriſti non corporalibus oculis, ſed virtute contemplationis in omnibus Sanctis ſuo capiti adunatis clariſſime videbitur: quando ſpiritualis ætas, hoc eſt virtutum plenitudo, quæ in Chriſto & eccleſia ſua conſtituta eſt, conſummabitur, & cetera quæ de æterna felicitate & perfectione beatitudinis in Dei filio intelligi poſſunt. In reſurrectione autem humanorum corporum, quod unuſquiſque in ea ſtatura & magnitudine, ad quam perfecto ſui corporis incremento pervenit in juvenili ætate ſive robore perventurus ſit; Beatus Auguſtinus in libris de Civitate Dei incunctanter affirmat. Quod vero immortalia & ſpiritualia corpora nullis corporalium formarum lineamentis, vel qualitatibus, vel quantitatibus circumſcribentur propter ineffabilem eorum ſpiritibus incircumſcriptis adunationem indiſcretamque ſimplicitatem, Beatum Gregorium Theologum, Sanctum quoque Ambroſium, nec non & Maximum venerabilem Magiſtrum certis rationibus approbare ſæpe diximus. Cauſam tamen erroris eorum, qui in ſtatura corporis Dominici omnia humana corpora reſurrectura dogmatizant, non ignoramus: minus enim intelligentes quod in Græco eſt ſcriptum, εἰς μέτρον ἡλικίας, hoc eſt in menſuram ætatis; exiſtimabant ἡλικίαν proprie ad perfectam corporis ætatem pertinere; cum ἡλικία plus animæ in virtutibus, quam corporis per localia & temporalia incrementa perfectam ſignificat menſuram. Hinc eſt quod Philoſophi animam rationalem ἐνδελεχίας filiam, hoc eſt perfectæ ætatis in virtutibus aſſerunt eſſe, veluti ΕΝΔΟΝ ἡλιχίας, id eſt interioris ætas. Ac per hoc nemo ſane intelligens præfata Apoſtoli verba de perfectione ætatis corporis, ſed de plenitudine eccleſiæ in capite ſuo, quod eſt Chriſtus, gratiæ & beatitudinis & incomprehenſibilis adunationis accipiat. Et miror de his, qui talia nobis opponunt, de amplificatione corporalium mundi luminum, cur non intendunt, quod in Evangelio de defectu totius mundi ſenſibilis per defectum partium ipſius Dominus ipſe prophetat, dicens: "Statim autem poſt tribulationem "dierum illorum, *hoc eſt perſecutionem Antichriſti,* ſol obſcurabitur, & luna non dabit "lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo. Quibus verbis intelligimus ſolem & lunam poſt defectum ſui luminis non remanſuros, neque ſtellas deficiente æthere & ſphæra, in quibus diſpoſitæ ſunt. Neque enim in hac dominica Prophetia allegoricum ſolummodo ſenſum, verum etiam totius mundi deſtructionem ſolutionemque corporum accipimus. Quam deſtructionem dico, multi nolentes credere, ad ſolius allegoriæ leges recurrunt, & per defectum ſolis titubationem fidei etiam perfectiſſimorum virorum, qui tunc temporis, quando filius iniquitatis apparebit, futuri ſunt. Cujus perſecutio in tantum tenebras erroris & perfidiæ inducet; ut non ſolum in cœlo eccleſiæ carnales qui per lunam, verum etiam ſpiritualiores qui per ſtellas, lumini quoque & ſpiritualiſſimi Doctores ejus qui per ſolem myſtice præfigurantur, lumen orthodoxæ fidei aut ad tempus abſcondent, aut territi minuent, aut ab eo penitus labentur. Quam theoriam neque nos refellimus: veruntamen audiendi non ſunt, qui hunc locum evangelicum violenter ſecundum hiſtoriam conantur aſtruere, putantes, quod nunquam cœleſtium corporum caſus luminis in fine mundi futurus ſit; ſed illorum ſplendor ſuperabitur nimia claritate ſupervenientis judicis, cœleſtiumque eſſentiarum cum ipſo deſcendentium; quando venturus eſt judicare vivos & mortuos. Addunt etiam Paradigma exorientis ſolis radiis, qui impetu ſuo fulgorem aliorum ſiderum obtundet, imo etiam ab oculis noſtris auferet: in ſe namque ipſis ſui luminis

minis vibratum indiminutum ſemper cuſtodiunt; quoniam ſol à quo lumen accipiunt, ſemper præſens eis eſt. Nec obſtat, quod aliquoties lunari globo interjectus terræ ſolares aufert radios. Erroris autem eorum, qui talia ſomniant, cauſa eſt, ut opinor. Arbitrantur enim judicium futurum in aliquo loco intra Septa hujus mundi agendum fore, judicem quoque cum ſuis Sanctis Angelis de ſuperioribus ſenſibilis naturæ partibus localiter & corporaliter deſcenſurum. Hinc eſt quod quidam ſedem judicii in confinio aëris & ætheris, quo Phyſici lunarem circulum deſcribunt; quidam Judæis conſentientes, in valle Joſaphat delirant, non animadvertentes virtutem nominis, quod eſt Joſaphat: compoſitum quippe eſt ex *ἰαὼ* & *σαφάτ*. Et *ἰαὼ* quidem multas habet interpretationes; interpretatur enim viſibilis, aut Dominus, aut gloria, aut exiſtens, aut erat, & eſt, & futurus eſt; *Σαφὰτ* autem vertitur in judicium: Joſaphat autem inviſibile judicium vel Domini judicium, vel glorioſum judicium, vel erat, & eſt, & futurus eſt, qui judicat. Videns itaque Joel prophetico ſpiritu illuminatus, divini judicii profunditatem & inviſibilem virtutem, omnibuſque remotam, typice vallem introduxit Joſaphat, & perſonam Domini, cujus gloria in altitudinem judicii ſui apparebit, qui erat, & eſt, & futurus eſt, accipiens &, in ſeipſum infundens proclamat: *Conſurgant & aſcendant gentes in vallem Joſaphat, quia ibi ſedebo, ut judicem omnes gentes in circuitu*; ac ſi dixiſſet, conſurgant omnes ex mortuis, & aſcendant in judicii mei altitudinem, arcanumque profundum, quod ſuperat omnem intellectum. Hos itaque, qui talia ſomniant, clara veraque deridet ratio. Quomodo enim Dominus noſter Jeſus Chriſtus, cui Pater dedit judicium, localiter & temporaliter movebitur, poſtquam humanitatem ſuam ſuper omnia loca & tempora, ſuper omne quod dicitur & intelligitur, in unitatem ſuæ divinitatis exaltavit; ubi ſedet æternaliter & incommutabiliter ad dextram Patris, & ſeſſurus eſt, unde regit & judicat omnia, & recturus & judicaturus eſt. Nam quod in eccleſiaſtico Symbolo fides catholica confitetur, dicens: *Inde venturus judicare vivos & mortuos*; non ita debemus cogitare, ut localem motum ipſius, ſeu ex intimis naturæ finibus in hunc mundum proceſſionem quandam intelligamus, donec viſibilibus membris, corporeis ſenſibus judicandorum appareat; ſed adventum ipſius unuſquiſque bonorum & malorum intra ſeipſum videbit in ſua conſcientia, quando aperientur libri, & revelabit Dominus abſcondita tenebrarum, & unuſquiſque ſuarum actionum & cogitationum judex erit. Hinc Auguſtinus in viceſimo libro de Civitate Dei, decimo tertio capitulo. " Quædam, *inquit*, vis eſt intelligenda divina, qua fiet ut unicuique opera " ſua vel bona vel mala, cuncta in memoriam revocentur, & mentis intuitu mira ce" leritate cernantur; ut accuſet vel excuſet ſcientia conſcientiam, atque ita & omnes " & ſinguli judicentur. Quæ nimirum vis divina libri nomen accepit: in eo quippe quodammodo legitur, quicquid ea faciente recolitur; ſicut ait Apoſtolus: " O" mnes enim ſtabimus ante tribunal Domini, ut ferat unuſquiſque, quæ per corpus " geſſit, ſive bonum ſive malum; tribunal Domini appellans majeſtatis ejus excelſitudinem, quæ omnibus ubique in omnibus apparebit, qua manifeſtata *videbunt* impii *in quem pupugerunt, & plangent ſe omnes tribus terræ*. Ac ſic ſignum filii hominis, hoc eſt honor & gloria crucis ejus cunctis fulgebit; & fortaſſis illa eſt flamma ultima, quæ totum mundum & implebit & conſummabit; apparitio videlicet Dei verbi in omni creatura, quando nil aliud bonis & malis in omnibus ſplendebit, niſi intelligibilis lux, quæ nunc implet omnia occulte, & tunc aperte impletura eſt. Illa eſt flamma, ut opinor, quæ de ſeipſa loquens, ait: *Ego ſum ignis conſumens*: conſumet enim omnia, quando omnia in omnibus erit, & ſolus in omnibus apparebit; in Evangelio quoque [illegible]. *Ig[illegible] veni mittere in terram*; quid volo, niſi, ut ardeat? Terræ vocabulo omnem ſenſibilem creaturam; ignis vero ardentis, ſuæ manifeſtationis claritatem in omnibus futuram, ſuique judicii ferventiam typice ſignificans, & cetera, quæ typice de futuro judicio divina tradit hiſtoria; de quibus nunc tractare longum eſt. *D.* Longum quidem; vellem tamen breviter audire, quæ ſint nubes illæ, in quibus Sancti rapientur obviam Chriſto in aëra; & quis eſt ille aër, in quo cum Chriſto in ipſis nubibus ſemper erunt. Ait enim Apoſtolus: " Nos autem qui relinquimur, " qui reſidui ſumus, hoc eſt qui nondum in alitudinem deificationis aſcendimus, ra" piemur in nubibus obviam Chriſto in aëra, & ſic ſemper cum illo erimus. *M.* De his nubibus & in prioribus diſputationis libris Beatum Maximum ſequentes præfati pauca ſumus; & nunc iterum Sancti Ambroſii ſenſum addentes, dicemus. Unuſquiſque igitur Sanctorum, ut ait Maximus, ſuam habebit nubem, propriam videlicet ſuæ

contemplationis virtutem & altitudinem; in quantum quippe quiſque cogitationi veritatis appropinquabit, in tantum rapietur obviam Chriſto in aëra, hoc eſt in puriſſimæ intelligentiæ altitudinem & claritatem; ac ſic ſemper in nube contemplationis ſuæ in divinis theophaniis & erit & gaudebit. Item ſecundum Ambroſium nubes ſunt Patriarchæ, verbi gratia, Abraham, Iſaac, & Jacob; in quorum fide & actione & ſcientia, veluti in quibuſdam nubibus clariſſimis hæredes novi Teſtamenti obviam Chriſto rapientur. Similiter legiſlator Moſes ceterique Prophetæ, Apoſtoli quoque, qui ipſius Domini virtutes & doctrinam præſentialiter perſpexere, nubes ſunt; in quorum fidei & actionis, ſpei quoque & caritatis, ſcientiæ & ſapientiæ, ceterarumque virtutum exemplis, veluti quibuſdam nubibus, qui in hac vita illorum veſtigia ſequuntur, rapientur obviam Chriſto, ſicut & ipſi, ſive viventes adhuc in carne, rapti, ſive carne ſoluti. Dic, quæſo, quo raptus eſt Enoch, quo Elias, qui adhuc in carne conſtituti, rapti ſunt. Nonne obviam Chriſto, quem ſpiritu cognoverint venturum eſſe in mundum? Quo Abraham, de quo dominus ipſe dicit: *Vidit Abraham diem meum, & gaviſus eſt.* Quid moror? Quo Job, qui dixit: *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te.* Quo Moſes aſcendens in montem Sinai. Quo ceteri Prophetæ prævidentes verbum Dei in carne venturum, eique ſpiritu occurrentes. Quo Petrus raptus eſt, Domino ſuo reſpondens: *Tu es Chriſtus Filius Dei vivi.* Quo Paulus in tertium cœlum aſcendens. Nonne omnes iſti, eorumque ſimiles obviam Chriſto juxta uniuſcujuſque propriam communemve theoriam rapti, cum illo ſunt, & in illo in ſpirituali aëre virtutum & contemplationum? Has omnes ceteraſque ſimiles intelligibiles nubes illa ſenſibilis nubes præfigurabat, quæ tempore aſcenſionis Dominum accepit ab oculis diſcipulorum, quando elevatus eſt in cœlum. Non enim indigebat ipſe cujuſdam vehiculi ex nubibus conglobati ad ſe ſublevandum in aerea æthereaque ſpatia, cum fuerit ille poſt reſurrectionem purior leviorque omni viſibili & inviſibili creatura, nullumque localem motum in ſpiritualitatem ſui corporis poſt regenerationem receperit, aut ſineret remanere: typice autem voluit ſuis diſcipulis viſibiliter oſtendere modum, quo inviſibiliter ipſe in cordibus diligentium ſequentiumque ſe aſcendit. Ipſe ſiquidem aſcendit in contemplationibus aſcendentium ad ſe: nullus quippe ad illum ſine illo poteſt aſcendere. *Nemo* enim, ut ipſe ait, *aſcendit in cœlum, niſi qui de cœlo deſcendit*; nec cœlum deſerit, dum in Sanctis intellectibus eos ſecum ſublevans ad ſeipſum aſcendit: propterea ſubſecutus, *Filius*, inquit, *hominis, qui eſt in cœlo,* cœlum appellans Patrem: à quo exivit per incarnationem, & ad quem reverſus poſt reſurrectionem. Ubicunque legimus in Evangelio Dominum ſublevaſſe oculos in cœlum, Patrem ſuum intelligere debemus, qui ſolus major illo eſt: ea ratione, qua Pater præcedit, cauſa filii. Tribus autem modis Sancti in puritate contemplationis cum Chriſto & in Chriſto fieri intelliguntur. Fiunt enim & adhuc in carne detenti; fiunt à corpore ſoluti; fiunt corporibus receptis. Horum trium modorum manifeſtiſſima exempla, in transformatione Domini in monte manifeſtata ſunt; viventium ſiquidem in carne Elias, ſolutorum corpore Moſes, reſurgentium ipſe Dominus typum geſtabat. Reſurrectionis ſiquidem omnium formam in transfiguratione ſui corporis diſcipulis oſtendit. Et ne exiſtimes Eliam adhuc in corpore ſuo viventem de locali aliquo paradiſo, ſeu Moſen de ſede aliqua animarum, ſeu recepto corpore ad Chriſtum tunc conveniſſe, peractoque transfigurationis myſterio, ad loca illa, unde venerant, reverſos fuiſſe; verum incunctanter fideliterque crede & intellige non aliunde proceſſiſſe, niſi ab eo, cum quo apparuerant in monte, & in quo priuſquam apparerent, erant, & quem cum apparerent, non deſeruerant; & in quem finito apparitionis ſacramento, reverſi ſunt, non aliorſum, ſed in ipſum, in quo & cum quo unum ſunt. Quod apertiſſime ſignificatum eſt per illos tres electos diſcipulos, in arcana transformationis, qui elevatis oculis neminem viderunt, niſi ſolum Jeſum. Et ut credibilius hoc cognoſcas, lege Sanctum Ambroſium in expoſitione in Lucam. „Cognoſce, *inquit*, nubem iſtam non fumigantium eſſe montium nebuloſo humore „concretam, & coacti aëris caliginem piceam, quæ cœlum tenebrarum horrore ſub„texat: ſed lucidam nubem, quæ nos non pluvialibus aquis, & humentis alluvione „imbris immadidet; ſed de qua mentes hominum voce Dei omnipotentis emiſſa fi„dei ros rigavit, & dum fit vox, inventus eſt Jeſus ſolus. Itaque cum tres eſſent, u„nus eſt factus; tres in principio videntur, unus in fine: perfectæ enim fidei unum „ſunt. Denique hoc etiam Dominus orat Patrem, ut omnes unum ſimus; nec ſolum „Moſes & Elias in Chriſto unum ſunt, ſed etiam nos unum corpus Chriſti ſumus:

„ergo

"ergo & illi tanquam in uno corpore recipiuntur in Chriſti corpus, quia & nos u-"num erimus in Chriſto Jeſu. *D.* De nubibus in quibus Sancti obviam Chriſto rapiuntur ſatis eſt actum. Sed quales ſunt nubes illæ cœleſtes, cum quibus filius hominis venturus eſt, merito quæritur; ac per hoc eas vellem, quales ſint, curſim ediſſeras. *M.* Nubes cœli, cum quibus filius hominis venturus eſt, non alias eſſe dixerim, niſi ipſas cœleſtes ſubſtantias, quæ ſemper virtute contemplationis circa Chriſtum volvuntur. Quum vero incomprehenſibilem omnique intellectui inviſibilem ſummam ac ſanctam Trinitatem, quæ ſuperat omnem intellectum, non per ſeipſam aſpiciunt, ſed in Theophaniis comprehenſibilibus ſibique connaturalibus; propterea nubes cœli dicuntur. Ex ipſis ſiquidem apparitionibus divinis, in quibus Deum vident, cœleſtes ſubſtantias nubium vocabulo Dominus ipſe ſignificavit, cum quibus & in quibus adventus ejus, hoc eſt majeſtatis illius clariſſima omnibus bonis & malis amplitudo declarabitur. Nam & cœleſtes ſubſtantias localiter moveri ſpiritualis ſuæ naturæ ratio non patitur; moventur autem ſpiritualiter, cum quod in cauſa omnium faciendum eſſe perſpiciunt, in ipſa natura quæ per eos adminiſtratur, & cui præſident, peragunt abſque ſuo locali & temporali motu, loca & tempora omniaque, quæ in eis circumſcribuntur, diſponentes. Dicuntur etiam venire, quando in aliquo viſibili, his qui digni ſunt, apparent; recedere vero, quando omni ſenſu corporeo omnino removentur. Nec te moveat, quod dixi ſpirituales ſubſtantias temporalem motum non pati; dum Sanctus Auguſtinus proclamat: *Solum Deum ſine loco & tempore à ſeipſo movere, conditum vero ſpiritum per tempus ſine loco; corpus autem per locum & tempus ab eo qui movet omnia, motum pati.* Hoc enim dixi Græcorum auctoritatem ſequens, quæ incunctanter aſtruit, omne quod localiter movetur, temporaliter moveri; omne autem quod locali motu caret, ſequitur temporali etiam carere. Hæc enim duo, locum dico & tempus, aut ſimul erunt, aut ſimul auferentur, quum à ſe invicem diſgregari non patiuntur. *D.* De auctoribus utriuſque linguæ non eſt noſtrum contendere; ſequatur quis quem vult, nulli derogans: & quum de nubibus intelligibilibus quamvis breviter, eſt dictum; redi, quæſo, ad reditum, noſtramque fluctuantem navem feſſoſque nautas ad portum dirige. *M.* Reditus omnium, quæ in ſuas cauſas reverſura ſunt, quando mundus iſte ſenſibilis ſolvetur, & mundus ille intelligibilis, qui ſuper nos eſt, in Chriſto implebitur, dupliciter intelligitur. Eſt enim generalis, & eſt ſpecialis: generalis quidem in omnibus, qui ad principium conditionis ſuæ redituri ſunt; ſpecialis vero in his qui non ſolum ad primordia naturæ revocabuntur, ſed etiam ultra omnem naturalem dignitatem, in cauſam omnium, quæ Deus eſt, reditus ſui finem conſtituent. Exempla autem ac ſimilitudines utriuſque reverſionis ex divinis Scripturis comparare debemus; & quum naturali ordine genus præcedit ſpeciem, prius de generali reditu dicendum. Exemplum itaque generis præceſſit in populo Dei, qui de jugo ſervitutis intelligibilis Pharao, hoc eſt Diaboli, ſatellitumque ejus liberatus, duce ſpirituali Moſe, Chriſto videlicet, ſuis pedibus mare rubrum tranſiens, ſolidam ſcilicet humanæ * viam diſciſſis rationabilium motuum cœlis deambulans, rebelleſque gentes, vitiorum videlicet turmas ſuperans atque proſternens: defunctis ſuis corporibus, carnalibus dico cogitationibus, in deſerto virtutum, quo omne mortale & corruptibile conſumitur, ſpiritualiter ſolummodo in filiis bonorum operum in terram repromiſſionis reverſus eſt. Quod autem duo ex omnibus, qui venerant de Ægypto, vivi adhuc in carne, in terram promiſſam intraverint, myſtice inſinuat duplicem noſtram naturam, corpus videlicet & animam in Salvatore noſtro, quem præfigurabat Jeſus filius Navæ, hoc eſt pulcritudinis eorum, in terram, quam peccando deſeruimus, reverſuram, Caleb comitante, hoc eſt libero noſtro cordis arbitrio. Caleb quippe interpretatur, ſicut omne, vel omne cor; ut enim uniuſcujuſque cordis devotio divina gratia adjuta fuerit; ita Salvatorem ſuum in regionem ſequetur viventium, naturalibuſque bonis utentium. Hac autem ratione ducimur ad intelligendum totius humanitatis reditum ad priſtinum naturæ ſtatum per Iſraelitici populi de Ægyptiaca captivitate revocationem intelligere; quoniam Scriptura nullum de populo Dei in Ægypto remanſiſſe commemorat, ſed omnes unanimiter ex ipſa fugiſſe, & nemine excepto de manibus crudeliſſimæ poteſtatis liberatos fuiſſe. Quod autem nullus eorum, qui de Ægypto reverſi ſunt, obrutus eſt fluctibus vel merſus, ſed omnes, ut ait Apoſtolus, *ſub nube fuerunt*, ſub divina videlicet protectione, *& omnes mare tranſierunt, & omnes ſub Moſe baptizati ſunt in nube & in mari*, præfigurabat generale illud baptiſma, quod in fine mundi perficietur, quando myſticus

 Moſes

Moſes populum ſuum univerſum videlicet genus humanum ſanguine ſuo redemtum omnique impietate atque malitia deterſum de morte ducet ad vitam; quando in nullo homine nihil præter ſimplicitatem naturæ apparebit, merito ipſius qui eam totam accepit totamque ſanavit; quando intelligibilis rex Ægypti, Princeps profecto hujus mundi cum innumerabili exercitu malitiæ ſuæ omnibuſque vitiis, quibus imaginem Dei in homine creatam captivam detinuerat, fluctibus rubri maris, hoc eſt profundiſſima copioſiſſimaque at infinita effuſione gratiæ, quæ in pretium ſanguinis Chriſti humanæ naturæ diffuſa eſt, obruetur. Ut enim hominibus ſanguis Chriſti profuit in redemtionem, & proficiet ad priſtinam naturæ ſuæ reſtaurationem; ita Diabolo & Angelis ejus nocuit ad eorum deſtruendum imperium, & nocebit ad augendum ſupplicium. Inundatio ſiquidem Rubri maris, hoc eſt diffuſio Dominici cruoris, quemadmodum humanam naturam ab æternæ mortis profundo in vitam emerſit æternam; ita Diabolicam malitiam in perpetuam ſuffocavit damnationem. Nulla quippe majorem pœnam Diabolica patietur ſuperbia, nullamque graviorem triſtitiam, quam humanæ ſaluti invidiam, pediſſequamque ejus deſperationem. Non quod & ille, ſi vellet, ad creatorem naturæ ſuæ converti non poſſet: ſed quod malevolentiæ ſuæ nexibus ligatus dulcedinem beatitudinis perpetualiter in odio habebit, lapſos de manibus ſuis aſſiduis cruciatibus dolens. Iſaias quoque Propheta ſalutem humani generis generaliter in Chriſto non tacet, ſed clamat, dicens: *Terra Zabulon, & terra Nepthalim, via maris transjordanen Galileæ Gentium populus, qui ſedebat in tenebris, lucem vidit magnam, & ſedentibus in regione umbræ mortis, lux orta eſt eis.* Et quis eſt ille populus, qui ſedebat in tenebris, & in regione umbræ mortis, niſi infinita ſolique Deo cognita humanitatis numeroſitas, quæ poſtquam lucem paradiſi deſeruit, in tenebris ignorantiæ & in regione umbræ mortis ſedebat, non ſolum ipſius, qua anima ſegregatur à corpore per corruptionem; verum etiam qua Deus animam deſerit per peccatum: ex qua duplici morte totum genus humanum liberat lux illa, quæ omnibus orta eſt, quæ de ſeipſa dicit: *Ego ſum lux mundi.* Nunc quidem partim idolorum ſervitium deſtruens in his, quos ad cultum & agnitionem veri Dei convertit, ſordeſque vitiorum inundatione baptiſmatis diluit, & inflammatione pœnitentiæ exurit. Infinite autem non ſolum generaliter mors corporis, verum etiam mors mentis deſtruetur, ac penitus idololatriæ ritibus omnibuſque omnium nationum ſuperſtitionibus iniquitatibuſque ventilatis unius veri Dei cognitio univerſæ præſtabitur creaturæ. Cuncti ſiquidem boni & mali quando ſtabunt ante tribunal domini cognoſcent, quia *unus Deus eſt, & non alius præter eum.* Tunc quippe erit generalis omnibus unius Dei confeſſio, quando nulla erit veritatis negatio. Nam & cæci lucem, quam non vident, negare non poſſunt videntibus lucere. Quod autem in Chriſto totius noſtræ naturæ ſalus jam peracta ſit, ex interpretationibus prædictorum nominum quiſquis voluerit, facillime cognoſcet. Zabulon quippe habitaculum virtutis interpretatur: illa itaque lux, quæ ſedentibus in tenebris orta eſt, virtus & ſapientia Patris eſt; & quod ejus habitaculum, nonne noſtra natura, in qua per incarnationem habitare voluit? Audi Evangeliſtam: *Et verbum* (inquit) *caro factum eſt, & habitavit in nobis.* Proinde ſpiritualis Zabulon humanitas Chriſti eſt, in qua nos omnes ſalvi facti ſumus, & ſalvati habitamus, & in æternum habitamus: ipſe eſt enim virtus noſtra & fortitudo. Nepthalim quoque latitudo dicitur, & quæ latitudo noſtra, niſi Chriſtus? cujus charitas & clementia totum genus amplectitur humanum, qui pro impiis mortuus eſt, *cum pro bono forſitan quis audeat mori:* qui omnes homines æqualiter dilexit, quando pro omnibus ſeipſum tradidit; hæc eſt enim ampliſſima lex naturæ, quam in ſeipſo implevit, mortem pro omnibus [illegible]. Lex quippe naturæ eſt communis omnium hominum dilectio abſque ulla perſonarum acceptione, quæ in Chriſto perfectiſſime impleta eſt, & à Patre proceſſit, *qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum.* Eſt etiam alia ratio, qua Chriſtus latitudo intelligitur; latitudo quippe eſt apparitio & ſuperficies, ideoque Græca ſignificatione Epiphania dicitur. Chriſtus itaque eſt noſtra Epiphania, hoc eſt apparitio & ſuperficies, quia cum tres ſunt ſubſtantiæ ſummi boni, una illarum in homine Chriſto, verbo videlicet incarnato, nobis apparuit, ſenſibuſque corporeis comprehenſibilem ſe fecit. Nemo enim Patrem, nemo Spiritum ſanctum in unitate ſubſtantiæ, cum creata, vidit. Et Ezekiel quoque ſub figura trium civitatum reditum totius humanæ naturæ prophetice denuntiat. Dicitur enim Jeruſalem, *& tu confundere, & porta ignominiam tuam, quæ juſtificaſti ſorores tuas*; ac deinceps ſubjungitur:

" Et

“ Et tu & filiæ tuæ revertemini in antiquum ſtatum; & convertam reſtituens eas
“ converſione Sodomorum cum filiabus ſuis; & converſione Samariæ & filiarum
“ ejus; & convertam reverſionem tuarum in medio earum. Ex quo (ut ait Sanctus Hieronymus) perſpicuum eſt, non eſſe naturalem iram Dei, ſed noſtris vitiis clementiſſimum & manſuetiſſimum Deum ad iracundiam provocari. Sequitur, “ & Soror tua
“ Sodoma & Filiæ ejus revertentur ad antiquitatem ſuam, & Samaria & Filiæ ejus
“ revertentur ad antiquitatem ſuam; & tu & Filiæ tuæ revertemini ad antiquitatem
“ veſtram. *Septuaginta*: Et Soror tua Sodoma & Filiæ ejus reſtituentur, ſicut
“ fuerunt à principio; & Samaria & Filiæ ejus reſtituentur, ſicut erant à principio;
“ & tu & Filiæ tuæ reſtituemini, ſicut fueritis in principio. Hæc verba Prophetæ, imo Domini per Prophetam, Beatus Hieronymus exponens: “ Judæi, *inquit*, inter ceteras fa-
“ bulas & interminabiles genealogias & deliramenta, quæ fingunt, etiam hoc ſomniant
“ de adventu Chriſti ſui, quem nos ſcimus Antichriſtum; & in mille annorum regno So-
“ domam reſtituendam in antiquum ſtatum; ita ut ſit quaſi paradiſus Dei, & Samariam
“ priſtinam recipere felicitatem, ut de Aſſyriis revertantur in terram Judæam; Je-
“ ruſalem quoque tunc eſſe fabricandam. *Et paulo poſt*, nos autem, *inquit*, horum
“ perfectam ſcientiam Dei judicio relinquemus, imo liquido confitentes dicimus
“ poſt ſecundum adventum Domini Salvatoris nihil humile, nihil futurum eſſe ter-
“ renum; ſed regna cœleſtia, quæ primum in Evangelio promittuntur. Cetera autem quæ de his præfatus interpres exponit, propterea intermiſimus, quia mortalia ſunt, & de reditu Gentilium Hæreticorumque & peccatricum ſolummodo animarum ad catholicam fidem diſputant. Myſticam quoque legalemque Septimanam, quam Quinquageſimus ſequebatur annus, qui Hebraice *jobel*, hoc eſt libertas vocabatur, quoniam in ipſo omnes libertatem accipiebant, & unuſquiſque ad priſtinam habitationem revertebatur, omni lege qua detinebatur abſolutus, hunc reditum de quo agitur, aperte ſignificare non incongrue quis dixerit, finita Septenaria præſentis vitæ revolutione. David rex & Propheta renovationem naturæ promittit, dicens: *Emitte ſpiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* Quid dicam de evangelicis Parabolis, de prodigo videlicet filio, qui in terra aliena partem ſubſtantiæ, quam à patre acceperat diſſipans, egeſtate coactus ſeipſum recognoſcens pœnitentiaque ductus ad patrem ſuum reverſus eſt; à quo piiſſime clementiſſimeque receptus non ſolum priſtinam adeptus eſt gratiam; verum etiam pro reverentia ſui vitulus ſaginatus occiſus eſt? Quis eſt ergo filius iſte? Nonne homo ad imaginem Dei factus? Pater ſiquidem cœleſtis duas naturas ad ſe cognoſcendum creavit, Angelicam videlicet & humanam, quibus duobus filiolitatis gratiam donavit; ſed homo adoleſcentior filius dicitur, angelus vero major ætate; quum prius Scriptura conditionem angeli, poſterius hominis commemorat. Partem itaque Angelicæ numeroſitatis, quæ nunquam conditorem ſuum deſeruit, major filius, adoleſcentior totum hominem lapſum & à creatore ſuo peregrinantem inſinuat; poſtmodum tamen ad Patrem ſuum reverſurus, & primam ſtolam, id eſt primum habitum naturæ recepturus. Inſuper etiam ambitum virtutis, quæ per annulum ſignificatur, præmium quoque mortis Chriſti, quæ per calceamenta in pedibus formatur, accipiet, æternam videlicet vitam, quæ univerſaliter humano generi merito mortis Domini rependitur; & tunc vitulus ſaginatus adducetur & occidetur. Et quis eſt ille vitulus, niſi homo Chriſtus Septena Sancti ſpiritus gratia plenus, vel certe pinguedine literæ viſibiliſque naturæ incraſſatus? His enim duobus, litera videlicet & viſibili creatura veluti quædam Chriſti corpulentia apparet; quum in eis & per eas intelligitur, quantum intelligi poteſt. Spiritus enim [illegible]gis [illegible] Chriſtus, *& inviſibilia Dei per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque ejus virtus & æternitas*; ſeu ut Beatus Maximus dicit, exponens Gregorium Theologum in Sermone de Nativitate dicentem, verbum craſſatur:
“ Verbum, *inquit*, dum ſit ſimplex & incorporeum, & omnes conſequenter ac ſpiri-
“ tualiter nutriens divinas in cœlo potentias per ſuam in carne præſentiam ex nobis
“ propter nos ſecundum nos ſine peccato incraſſari dignatum eſt. Quod autem iſte filius figuram generis humani geſtat, ut non dicam Johannis Chryſoſtomi ſententias de hac Parabola, quoniam prolixæ ſunt, teſtimonium Beati Ambroſii in expoſitione in Lucam ſat eſt ponere. “ Poteſt, *inquit*, in uno, *filio videlicet prodigo*, ſpecies accipi
“ generis humani. Fuit Adam, & in illo fuimus omnes, periit Adam, & in illo perie-
“ runt omnes. Homo igitur in illo homine, qui perierat, reformatur; & ille ad ſi-
“ militudinem Dei factus, & imaginem divina patientia & magnanimitate reparatur.

Videſne

Videſne igitur quod iſta Parabola non partem generis humani, ſed totum reſtaurandum eſſe in Chriſto typice doceat? Eadem interpretatio eſt de drachma perdita; & poſt everſionem hujus mundi, veluti cujuſdam domus inventa à muliere, Dei videlicet ſapientia, quæ eam fecit & poſſedit. Decima etiam ideo computatur, quoniam humana natura non ſolum novem ordinibus angelorum æqualis facta eſt; verum etiam nullus Angelicus ordo eſt, cui humana natura poſt reſtaurationem ſuam juxta intelligibiles gradus non interſeratur, donec perfectum denarium cœleſtis compleat civitatis, teſte Dionyſio Areopagita in libro de Cœleſti Hierarchia; quod etiam ei futurum erat, ſi non peccaret. Simili modo de ove centeſima intellige, quæ erraverat cœleſtem gregem deſerens, quam bonus Paſtor, qui eſt Chriſtus, quæſivit & reperit, repertamque inque humeros ſuos acceptam ad gregem, quem errando deſeruerat, reportat. Quæ propterea centeſima connumeratur; quoniam poſt lapſum humanæ naturæ perfectio, quæ per centenarium numerum innuitur cœleſtis Jeruſalem, quæ eſt mater noſtra, diminuta eſt, cujus numeroſitas, veluti centenarii numeri latitudo ad integrum implebitur, dum humanum genus in capite ſuo, quod eſt Chriſtus, in eam revertetur. Quo in loco illa non parva quæſtio oritur, jam divulgata, ſed non jam, ut arbitror, ſoluta; & ſi ſoluta, nondum in manus noſtras veniſſe fatemur. Quæritur enim, ſi tantus numerus hominum in conſortium cœleſtis civitatis, hoc eſt ſocietatis beatæ multitudinis ſub uno Deo degentis reverſurus eſt, quantus prævaricantium angelorum inde lapſus; ſequitur ut aut numeroſitas humanæ multiplicationis à primo homine uſque ad finem mundi tanta ſit, quanta Apoſtatarum angelorum; ita ut illorum cœleſtes ſedes, quas ſuperbiendo reliquerant, ad totum genus humanum capiendum illic redeundo ſuffecerint: aut ſi minor eſt cadentium angelorum numeroſitas, quam humani generis multiplicitas, pars humanæ naturæ non neceſſaria, qua labentium angelorum numerum exuperat, remanebit extra ſupernæ civitatis conſortium. Non enim illuc poterit aſcendere, qua ſedem non finitur invenire. Pars autem, quæ eis, lapſis dico, æquiparatur, reverſura eſt: ac per hoc incunctanter dabitur non omnes homines redemtos fuiſſe in eo, qui vult omnes ſalvos fieri & in agnitionem veritatis venire. Et quidem pene omnes auctores utriuſque linguæ indubitanter aſtruunt tot homines in cœleſtem civitatem intraturos, quot angeli fugitivi ab ea egreſſi ſunt. Et ſi ita eſt, unum è duobus eligere cogemur, aut æqualem numeroſitatem eſſe omnium hominum numeroſitati malorum angelorum, aut numeroſiorem humani generis multitudinem apoſtatæ multitudinis numeroſitate; ac per hoc non omnes humanitatis participes ad principium ſuæ conditionis redituros, quod præcedentes rationes de ſalute totius humanitatis in Chriſto incunctanter roboratæ omnino prohibent aſſumi. Et quoniam de hac ratione, hoc eſt reſtituendorum hominum & lapſorum angelorum comparatione Sanctorum Patrum ſententias introducere prolixum; uno Sancti Patris Auguſtini teſtimonio contenti ſumus. In primo capitulo viceſimi ſecundi libri de Civitate Dei, de natura Dæmonum eorumque lapſu diſputans: "Natura, *inquit*, quæ frueretur Deo, optimam ſe inſtitutam docet " etiam ipſo vitio, quo ideo miſera eſt, quia non fruitur Deo, qui caſum angelorum " voluntarium juſtiſſima pœna ſempiternæ infelicitatis obſtrinxit; atque in eo ſummo bono permanentibus ceteris, ut de ſua ſine fine permanſione certi eſſent, tan" quam ipſum præmium permanſionis dedit, qui fecit hominem etiam ipſum rectum " cum eodem libero arbitrio, terrenum quidem animal, ſed cœlo dignum, ſi ſuo co" hæreret auctori: miſeria ſimiliter, ſi eum deſereret, qualis naturæ hujuſmodi con" veniret; quem videlicet prævaricatione legis Dei per Dei deſertionem peccaturum " eſſe præſciret; nec illi ademit liberi arbitrii poteſtatem, ſimul prævidens [illegible] " de malo ejus eſſet ipſe facturus, qui de mortali progenie merito juſteque damnata " tantum populum gratia ſua collegit; unde ſuppleat & inſtauret partem, quæ lapſa " eſt, angelorum; ac ſic illa dilecta & ſuperna civitas numero civium non fraudare" tur, quinetiam fortaſſis & uberiore lætaretur. Quæ ſola concluſio ſanctiſſimi magiſtri ſuffecerit nobis ad intelligendum uberiorem numerum humani generis in ſanctam civitatem cœleſtem reverſurum eo numero, qui ex ea lapſus eſt. Et id ipſum arbitror Davidem Prophetam dixiſſe: *Annuntiavi*, inquit, *& locutus ſum, multiplicati ſunt ſuper numerum.* De his enim dixit, qui per ſacrificium corporis Domini purgati & redemti ſunt; qui multiplicati ſunt ſuper numerum Angelicum, per ſuperbiam unius refugæ de beatitudinis gloria ruentem. Quod apertiſſime ſequens verſus inſinuat: *Sacrificium*, inquit, *& oblationem noluiſti; corpus autem perfeciſti mihi holocauſtum:* ac

ſi

ſi diceret, ſacrificium legis & oblationem pro purgatione & redemtione peccati generis humani dare noluiſti, corpus autem Chriſti perfeciſti mihi, hoc eſt pro me holocauſtum igne paſſionis in altare crucis: ac per hoc pro peccato noſtro nihil aliud poſtulaſti. Superabundat enim gratia delictum: incomparabiliter quippe plus nobis contulit Chriſti paſſio ad vitam, quam Adami tranſgreſſio ad mortem. Sive itaque æqualis ſit numerus prævaricantium hominum & angelorum, ſive uberior & multiplicior, nil obſtat credere totum genus humanum & in Chriſto redemtum, & in cœleſtem Jeruſalem reverſurum. Si enim æqualis ſit, ut multis, qui de talibus tractant, videtur; ad laudem redemtoris ſui ſuffecerit: cujus providentia tantum humanæ numeroſitatis præordinavit, quantum poſſet mundi hujus Principi inſultare: à quo non ſolum totum regnum noſtræ naturæ abſtulit, verum etiam ejus hæreditatem, ex qua inflatus ſuperbia dejectus eſt, nobis in æternam poſſeſſionem diſtribuit, ut duplicis triſtitiæ pœna torqueretur; una quidem, qua regni ſui, quod primum hominem ſeducendo adeptus eſt, juſte, amiſſione; ſecundum hominem occidendo injuſte: altera qua inimicis ſuis cœleſtem ſuam hæreditatem, quam deſeruerat, poſſidentibus invidendo cruciatur. Sin vero uberior, uberiorem profecto laudem gratiæ ipſius deberemus ſolvere; qui non ſolum poſſeſſiones antiqui noſtri hoſtis nobis in cœlo diviſit, verum etiam numeroſiores nos ad habitationem cœleſtis Patri præparavit, his qui eà lapſi ſunt. De generali reditu in paradiſum præfata ſufficiunt paradigmata, ut opinor. *D.* Sufficiunt plane: omnia enim talium ſymbola, quæ ſparſim ſacræ ſcripturæ inſita ſunt, in unum colligere & longum eſt, & fortaſſis faſtidioſum. Vellem tamen ſcire, quid ſenioris filii invidia adverſus adoleſcentiorem ad patrem ſuum revertentem, vituloque ſaginato occiſo epulantem inſinuat. Multum ſiquidem me movet, ſi duo illi fratres humanam Angelicamque naturam ſignificant, qualis invidia bonorum angelorum de ſalute humani generis intelligitur, deque ejus reditu ad Patrem ſuum, cujus ſubſtantiam, hoc eſt imaginis gratiam in villa mortalis hujus vitæ ſerviens Diabolo diſſipavit. Legimus enim ſanctos angelos de interitu hominis condolere, ei autem invidere nequaquam: concives enim ſunt cœleſtis civitatis, paternæque ſubſtantiæ & hæreditatis poſſeſſores. De reperta quippe ove inque humeris paſtoris ſui reducta Angelicas virtutes congratulari Dominus ipſe teſtatur, per unum peccatorem genus humanum inſinuans; & ſi ſenior filius univerſitatem bonorum angelorum ſymbolizat, quomodo de agro legitur veniſſe hædumque poſtulans patri ſuccenſuiſſe, ceteraque Angelicæ charitati repugnantia? *M.* Nodum hujus quæſtionis ad ſolvendum difficilem, uno modo arbitror enodari poſſe, qui parabolarum tranſitus vocari poteſt. Parabolarum ſiquidem duæ ſpecies ſunt, quarum una eſt, quæ continuum vigorem uniformemque de una eademque re abſque ullo tranſitu in aliam figuram obtinet: altera, quæ tranſitum in diverſas conformat figuras, qua ſpecie multos ſanctorum Patrum maximeque Beatum Ambroſium hanc parabolam expoſuiſſe comperimus. Prima itaque parabolæ pars, quæ in diviſione paternæ ſubſtantiæ & ſenioris filii cum patre perſeverantia, adoleſcentioriſque peregrinatione, partis quoque ſubſtantiæ ſuæ, quam à Patre ſuſceperat, diſſipatione, ceteriſque incommodis, quæ cauſam humanitatis ſecuta ſunt, complaſmata eſt, duplicem incunctanter naturam, intellectualem dico in angelis, & rationalem in hominibus ſpecificat: in reverſione autem prodigi filii parabola inchoat tranſitum facere. Ipſa ſiquidem reverſio biformem interpretandi recipit modum: intelligitur enim generaliter de reditu totius humani generis propter vituli ſaginati occiſionem, Chriſti videlicet pro ſalute totius mundi paſſionem; & ſpecialiter, ubi tranſitus parabolicæ figuræ incipit, de reditu Gentilis populi, quaſi junioris filii per fidem Chriſti ad Patrem cœleſtem, cujus imaginem idololatriæ ſordibus menſtruoſiſque imaginationibus contaminavit propter invidiam Judaici populi, veluti ſenioris filii de converſione gentium ad fidem per Apoſtolicam prædicationem. Qui videlicet populus quamvis ſæpiſſime cultu Dæmonum fuerit corruptus & prævaricatus, nunquam tamen omnino Deum Patrum ſuorum, ut ei videtur, abnegavit: abnegavit autem, & adhuc abnegat Chriſtum filium Dei eſſe, ac per hoc & Patrem ejus. Qui enim Filium negat, negat & Patrem, quia Filio negato Pater non eſt. Hædum à Patre Chriſti, quem negat, perfidus flagitat. Sed à Patre Chriſti hædum non accipiat; accipiet autem à Patre ſuo, de quo Jeſus Chriſtus, quem Filium Patris eſſe negat, ait: *Vos ex patre Diabolo eſtis*, deque fide Gentilis populi in eum torquetur. Ideoque non vitulum ſaginatum, id eſt Chriſtum domini petit à Patre ad epulandum, ſed hædum fœtidum petulcumque in omnemque libidinem pronum, Antichriſtum dico, in quo ſe epulaturum & regnaturum vaniſſime

 me

me ſomniat, poſtulat & expectat: ac de agro veniens, hoc eſt de terrenis operibus laborioſeque colendæ legis, ſecundum literam ſervitii audivit ſymphoniam & chorum, hoc eſt conſonam undique convenientem Gentilis populi in Chriſto epulantis & ad Patrem ſuum redeuntis catholicam in fide, perfectamque ſpirituali cognitione veritatis harmoniam, ac de ſuæ libertatis & redemtionis munere lætitiam; & ob hoc invidia commotus fratri ſuo ſimilitudine naturæ, inimico vero diſſimilitudine Judaicæ perfidiæ & Chriſtianæ religionis iraſcitur, patremque ſuum de receptione filii, qui bona naturæ ſuæ perdidit, increpat, dum plus ipſe naturæ ſuæ divitias diſſipat, qui unicum Dei Filium creatorem & ſalvatorem omnium negat. Perfidi ſiquidem Judæi per invidiam, nationes autem incredulæ per ignorantiam verbum Dei abnuunt: & quoniam tolerabilius peccatum eſt ignorantiæ quam invidiæ, minus Gentilium quam Judæorum populus naturales perdidit theſauros. Ideoque receptæ ſunt Gentes tenebris ignorantiæ abſolutæ, & in lucem veritatis revocatæ; Judæi vero perfidi Filium negantes, in paſſionibus ignominiæ invidiæque graviſſimis doloribus relicti ſunt; donec in fine mundi ineffabili divinæ bonitatis magnanimitate recipiantur, quando *convertentur ad veſperam, & famem patientur, ut canes, & circuibunt civitatem*, ſocietatem videlicet catholicæ fidei, volentes in eam recipi; & quod alibi idem ait Propheta, implebitur: *Confundantur & revertantur omnes inimici mei, convertantur retrorſum, & co. [illegible] valde velociter.* Hac igitur parabola pro paupertate ingenioli noſtri ſpiritualium philoſophorum ſemitas carpentis, expoſita, de ſymbolis ſpecialis humanæ naturæ reditus breviter tractandum. *D.* Tempus exigit ita fieri; noſtræque diſputationis curſus jamdudum finem expectat, & mihi valde arridet duplex iſta Evangelicarum parabolarum ſpecies. Non enim ſolummodo in parabolis, verum etiam in multis divinæ Scripturæ locis talis formæ locutionis divinum nectar eructat, facilemque interpretationis viam ſtudioſis myſticorum ſermonum theoriæ præſtant. Non enim alio modo ſanctorum Prophetarum multiplex in divinis intellectibus contextus poteſt diſcerni, niſi per frequentiſſimos, non ſolum per periodos, verum etiam per cola & commata tranſitus ex diverſis ſenſibus in diverſos, & ab eiſdem iterum in eoſdem occultiſſimas crebriſſimaſque reverſiones. Sæpiſſime enim unam eandemque expoſitionis ſpeciem abſque ullo tranſitu in diverſas figurationes ſequentibus aut error aut maxima difficultas innaſcitur interpretandi: concatenatus quippe eſt divinæ Scripturæ contextus, dædaliciſque diverticulis & obliquitatibus perplexus. Neque hoc Spiritus Sanctus invidia intelligendi, quod abſit exiſtimari, ſed ſtudio noſtram intelligentiam * ſudoriſque & inventionis præmii reddendi: premium quippe eſt, in ſacra Scriptura laborantium pura perfectaque intelligentia. O Domine Jeſu, nullum aliud præmium, nullam aliam beatitudinem, nullum aliud gaudium à te poſtulo, niſi ut ad purum abſque ullo errore fallacis theoriæ verba tua, quæ per tuum Sanctum Spiritum inſpirata ſunt, intelligam. Hæc eſt enim ſumma felicitatis meæ finiſque perfectæ eſt contemplationis; quum nihil ultra rationabilis anima etiam puriſſima inveniet, quia nihil ultra eſt: ut enim non alibi aptius quæreris, quam in verbis tuis; ita non alibi aptius inveniris, quam in eis. Ibi quippe habitas, & illuc quærentes & diligentes te introducis: ibi ſpirituales epulas veræ cognitionis electis tuis præparas, illic tranſiens miniſtras eis. Et quis eſt iſte, Domine, tranſitus tuus, niſi per infinitos contemplationis tuæ gradus aſcenſus? Semper enim intellectibus quærentium & invenientium te tranſitum facis. Quæreris enim ab eis [illegible] inveniris, & non inveniris ſemper: inveniris quidem in tuis theophaniis [illegible] multipliciter, veluti in quibuſdam ſpeculis occurris mentibus intelligentium [illegible] do quo te ſinis intelligi, non quid es, ſed quid non es, & quia [illegible] in tua ſemper eſſentialitate, qua tranſis & exuperas omnem [illegible] aſcendentem comprehendere te. Miniſtras igitur tuis præſentiam tuam [illegible] dammodo apparitionis tuæ; tranſis ab eis incomprehenſibili [illegible] eſſentiæ tuæ. Quæſo itaque ad ſpecialis reditus conſiderationem [illegible] noſtræ diſputationis limitem conſtituamus. Non enim diutius eſt [illegible] his, quæ multipliciter apertioris perſuaſionis gratia repetita ſunt; ne forte plus in verbis, quam intellectibus noſtram diſputationem impleſſe videamur. *M.* Totius rationabilis creaturæ, quæ ſpecialiter in homine creata eſt, & cui naturaliter ineſt affectus beatitudinis & cognitionis ſummi boni facultas, hoc eſt excelſiſſimæ trinitatis, ex qua manat omne bonum, ipſe Dominus in Evangelio decem virginibus aſſimilavit univerſitatem; quæ accipientes lampadas ſuas, hoc eſt capacitatem æternæ lucis cognoſcendæ, exierunt obviam ſponſo & ſponſæ, Chriſto videlicet & Eccleſiæ, quæ jam in cœlo eſt, partim in ſanctis angelis, partim in purgatiſſimis hominum animabus, in quibus jam i-

ti,e

tiæ naturæ, quæ adhuc in captivitate eſt, mortalis vitæ fragiliumque membrorum cœleſtis patriæ civibus inſeruntur. Sed quare obviam? quia videlicet redemtor & ſponſus rationalis naturæ ineffabili clementiæ ſuæ condeſcenſione & ſolertia ſemper ad recipiendos nos ſpiritualiter venit, cœleſtibus virtutibus animabus ſanctis ei commeantibus, affectione ſalutis noſtræ commotæ. Ille ſiquidem ſponſus in aure cordis generaliter univerſo generi humano clamat, dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Tollite jugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, & invenietis requiem animabus veſtris.* Venit ergo obviam omnibus cum ſponſa ſua, Jeruſalem videlicet cœleſti, qui recipere omnes devotus eſt in conſortium ſuæ civitatis. Et animadverte, quod tota humanitas denario numero comparatur, quoniam decimam in ædificatione ſupernæ civitatis poſſidet regionem. Decem itaque virgines, hoc eſt tota humanæ naturæ numeroſitas naturali appetitu obviam diligenti ſe & ad eam venienti exit, non greſſibus corporis, ſed affectibus mentis. Sed quamvis æqualis motus ſit rationalis naturæ ad finem ſuum, qui eſt Chriſtus, æqualiſque æterni luminis, quæ per lampades ſignificatur, appetitio; non tamen æqualiter lucem illam, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum participant. *Unum eſt* enim, ut Beatus Dionyſius Areopagita ait, *quod omnia naturaliter participare appetunt; ſed non æqualiter omnia unum participant.* Nullum tamen eſt in natura rerum, quod ejus participatione omnino privetur; ideoque non æqualiter ſponſo & ſponſæ virgines exibunt. Nam qui non ſolum capacitatem veri luminis, verum etiam & ipſum lumen, quod oleum conformat, poſſident, ad ipſum ſponſum pervenient, & cum ipſo in ſpirituales nuptias intrabunt. Qui vero ſolam luminis capacitatem, non autem ipſo lumine illuminantur & coronantur, obviam Chriſto procedent; hoc eſt non ſolum naturaliter in ſuo appetitu, ſed etiam reipſa & experimento ad ſola naturalia humanitatis bona, quæ in Chriſto ſubſiſtunt, aſcendunt; non autem ad ſupernaturalem deificationis in eo gratiam & lætitiam pervenient. Et hoc eſt quod denariæ quantitatis diviſio inſinuat. Ait enim, *quinque autem ex eis erant fatuæ,* id eſt imprudentes, *& quinque prudentes.* Sed fatuæ ſolas lampadas, non autem oleum ſecum ſumſerunt: prudentes vero non ſolum lampadas, verum etiam oleum in lampadibus ſuis acceperunt. Vaſa itaque ſimilia ſunt prudentium & imprudentium virginum; quoniam ratio quæ veluti naturalis divini luminis ſedes eſt, uniformiter integritati naturæ incorruptibilis, quæ in nullo auget vel minuit, diſtributa eſt, quam non uniformiter divinum lumen accipiat. Nec hoc in culpa ipſius luminis aut invidia, aut inopia conſtituitur; quoniam omnibus præſens eſt, omnibuſque æqualiter ſuperfulgens, & inexhauſta effuſione omnibus æqualiter profluens, ſed quoniam non eadem virtus eſt oculorum, quibus lux mentium percipitur; ſequitur ut alii plus, alii minus ea fruantur, alii penitus ab ea excludantur; ut immundi ſpiritus, qui ad eam nolunt converti: non quod & ipſi ſecundum intellectualem ſubſtantiam, in qua à ſummo bono creati ſunt, participatione vere exiſtentis luminis ſecludantur; alioquin ad nihilum penitus redigerentur; omne ſiquidem participatione ejus privatum omnino in natura rerum non eſt; in quantum vero irrationabilibus perverſæ ſuæ voluntatis motibus contaminantur, veræ lucis excluduntur participatione: non enim ad illam, ſed ad ſemetipſos, hoc eſt ad nequitiam ſuam convertuntur. Si enim ad naturam ſuam reſpicerent, & ad ejus creatorem, profecto beati fierent. Et ſiquis dixerit; quare æqualiter intuendi divini luminis univerſæ rationali naturæ non datur poſſibilitas, non autem intuendi illud data eſt æqualiter virtus & actio ſive in hac vita, ſive in futura vita? interroget illum, qui ſtupefactus & inacceſſibili lumine percuſſus clamat, dicens: *O altitudo divitiarum ſcientiæ & ſapientiæ Dei! quam inſcrutabilia ſunt judicia ejus in omni tempore? Quis enim cognovit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius ejus fuit? & quis prior dedit illi, ut retribuatur ei? quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo, & ad ipſum ſunt omnia.* Interroget etiam, cur omnium bonorum largitor non æqualiter omnibus ordinibus Angelorum virtutem contemplationis ſuæ diſtribuerit? Altius ſiquidem liquidiuſque propinquiuſque illum contemplantur Seraphim & Cherubim & Throni, quam Virtutes & Poteſtates & Dominationes; & ipſæ iterum excellentius clariuſque, quam Principatus & Archangeli & Angeli. Et quis huic interrogationi reſpondebit? Nemo, niſi cogitans intra ſeipſum, quod ſcriptum eſt, *omnia in menſura & numero & pondere,* id eſt ordine *fecit Deus*: & qualis pulcritudo univerſitatis à Deo conditæ foret, ſi omnia Deus æqualiter conſtituerat. Nam & ſenſibilis harmoniæ dulcedo & pulcritudo non ex ſimilibus ſonis, ſed ex diverſis, ratis tamen proportionibus ſibi invicem compactis ordinatur. Proponat item: ſi primus homo non peccaret, cujus peccati ultione per maſculum & fœminam multiplicatur genus hu-

manum, ſed ex intimis naturæ finibus aut ſimiliter omnes homines in ſpecies proprias numeroſque prodirent; quemadmodum & omnes Angeli ex ſuis cauſis ſimul prodiere, aut ordine temporum conſtituto, unuſquiſque abſque ulla corruptione, & ſimilitudine generationis jumentorum in hunc mundum procederet; num omnes homines æqualis ejuſdemque virtutis & ordinis eſſent: an ſicut Angeli, ita & homines ſuis ordinibus ſecundum divinam providentiam & ſapientiam diſponerentur? Reſpondebit illi credo, qui promittit hominibus poſt reſurrectionem, quod *erunt ſicut Angeli in cœlo.* Angeli autem propriis ordinibus diſponuntur: diſponentur itaque & homines diverſis virtutum ordinationibus. At ſi ita futuri ſunt, licet poſt peccatum, profecto futuri eſſent, ſi non peccarent: hoc eſt non eodem modo contemplatione veritatis fruerentur. Porro primus homo, ut ait Sanctus Auguſtinus, in prima ſua conditione, priuſquam peccaret; neque ſapiens erat, neque inſipiens. Si enim ſapiens, non Deumdeſereret, ut uxori ſuæ conſentiret, neque incaute ageret, ne Diabolicæ aſtutiæ ſuperbiam imitaretur; non enim ſeductus eſt, ſed ſuperbia inflatus: ſi autem inſipiens, quis crediderit Deum feciſſe hominem inſipientem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. Profecto quadam medietate libratus inter ſapientiam & inſipientiam conditus eſt, & futurum ei erat ſapiens fieri, ſi mandatum Dei ſervaret. Non enim ait Scriptura, faciamus hominem imaginem & ſimilitudinem noſtram; ſed *ad imaginem & ſimilitudinem noſtram*: ac ſi plane diceretur; ad hoc faciamus hominem, ut ſi præceptum noſtrum cuſtodierit, imago noſtra & ſimilitudo fiat. Non ergo ſapiens factus eſt, ſed capax, ſi vellet, ſapientiæ. Potuit enim ſapientiam capere, & ad ejus habitum pervenire, ſi divinum conſilium noluiſſet ſpernere. Quoniam vero non ſurſum verſus per cuſtodiam mandati ad ſapientiam ſe erexerat; ſed pronus, ejus per tranſgreſſionem, in libidinem temporalium & ſenſibilium rerum ſua propria voluntate corruerat; plus inſipiens atque imprudens exiſtimandus eſt, etiam priuſquam peccaret, quam ſapientiæ & prudentiæ appetitor: præceſſit enim inſipientia & imprudentia peccatum. Neque hoc accepit ex cauſis conditionis, ſed mutabilitate propriæ voluntatis, quæ ex naturalibus cauſis nequaquam naſcitur; inſipiens igitur erat & imprudens ante tranſgreſſionem mandati, per ſeipſum factus eſt. Attamen ſi mandatum non tranſgrederetur, fortaſſis neque ex paradiſo expelleretur; ſed ſolis naturæ ſuæ bonis, quæ in prima conditione ſui acceperat, frueretur, inque eis quadam felicitate lætaretur, quamvis participatione ſummæ ſapientiæ & prudentiæ merito ſuæ ſtultitiæ & fatuitatis privaretur. Multos ſiquidem ac pene omnes improvidos & inſipientes lætos & contentos eſſe audimus de nobilitate generis, de pluribus conſanguineis, de honeſtate corporis viribuſque & ſanitate, de aſtutia mentis, de verborum lepiditate, de pulcra & morigera uxore, de fœcunditate prolis, terrenarumque rerum affluentia; ut non dicam de dignitate & honoribus, ceteriſque, quibus mundus iſte arridet; in tantum ut optarint perpetuo ſic vivere, nihil de ſpiritualibus deliciis audire vel cogitare volentes. Ad hunc itaque ſtatum primorum hominum ante delictum, hoc eſt ad ſola naturalia bona abſque virtutum ornamentis, partem humani generis unam, quæ typo fatuarum quippe virginum configuratur, reverſuram; ad ipſam vero excelſitudinem, ad quam homo, ſi non peccaret, aſcenſurus eſſet, hoc eſt ad participationem ſummæ ſapientiæ omniumque virtutum, quam participationem dico, deificatio & contemplatio veritatis ſequitur, alteram humanæ numeroſitatis partem, cujus ſymbolum eſt quinarius prudentium virginum numerus, ſublimandam ultra omnia bona naturalia, & ad ſpirituales nuptias ſponſi ſui in[illegible] non incongrue exiſtimatur; ad quas nemo intromittitur, niſi ſapientiæ luce [illegible], divinique amoris inflammationibus ardens; quæ duo, ſapientiam dico & charitatem, [illegible] & actionis nutriuntur; & ad eas nuptias nullus ſcientiæ & actionis expers, quamvis naturalibus bonis integerrime & pulcherrime floruerit, ſinitur aſcendere, ſed omnimodo eis ſecluditur. Non enim illuc natura humanam mentem ſublevat, ſed gratia & mandatis Dei obedientiæ puriſſimæ, quantum in hac vita datur, [illegible] cognitionis meritum ſubvehit. Intuere itaque hujus parabolæ medullam, & quomodo tranſitum facit de genere ad ſpeciem, quemadmodum in præfata parabola de duobus filiis patris ſui ſubſtantiam inter ſe partientibus. In ea ſiquidem totius generis humani generalis reditus primo, deinde ſpecialis Gentilis populi conformatur: in hac autem ſimilitudine per decem virgines obviam ſponſo exeuntes, totius humanæ numeroſitatis generalis ad priſtinum naturæ ſtatum reverſio; ſpecialis autem per quinque prudentes omnium Sanctorum. Species enim humani generis eſt electorum numerus, non ſolum ad antiquum naturæ principium reditus in generalitatem humanitatis; verum etiam ultra naturam in ipſum Deum in ſpecialitate deificationis, ineffabilis inſinuatur aſcenſus;

omnes

omnes quippe in paradiſum, ut prædiximus, ſunt reverſuri; ſed non omnes ligno vitæ ſunt fruituri; vel certe omnes de ligno vitæ ſunt accepturi, ſed non æqualiter. Nam & naturalia bona, quorum omnes æqualiter participes erunt, fructum ligni vitæ eſſe, ſtultus qui ignorat. Πᾶν ξύλον quippe, ut in ſuperioribus tractavimus, id eſt omne lignum, vocatur Chriſtus; quippe omnium bonorum lignum eſt fructiferum, quia ipſe eſt omne bonum omniumque bonorum largitor. Fruentur itaque omnes homines ipſius fructu participatione naturalium bonorum generaliter; fruentur electi ſui excelſitudine deificationum ultra omnem naturam ſpecialiter. Deificationes itaque quas ſoli juſti participabunt, ſpiritualibus figurantur nuptiis, in quas prudentes intraverunt. Non enim omnes ſupernaturalibus fruentur bonis, ſed illi ſoli, *quibus*, ut Gregorius ait Theologus, *licet ſuperata malitia & carne, veluti quibuſdam nubibus & velaminibus tranſcenſis per rationem & contemplationem cum Deo fieri, & puriſſime lumine teneri, quantum poſſibile eſt humana natura.* Iſti ſunt beati, hinc aſcenſione, & illic deificatione. Sed hujus nominis, deificationis dico, in latinis codicibus rariſſimus eſt uſus; intellectum vero ejus apud multos & maxime apud Ambroſium invenimus: ſed quare hoc eveniat non ſatis nobis patet. An forte ſenſus ipſius nominis, quod eſt Theoſis, (quo maxime Græci utuntur, ſignificantes Sanctorum tranſitum in Deum, non ſolum anima, ſed etiam corpore, ut unum in ipſo & cum ipſo ſint, quando in eis nil animale, nil corporeum remanebit) altus nimium caſus, ultraque carnales cogitationes aſcendere non valentibus incomprehenſibilis & incredibilis, ac per hoc non publice prædicandus, ſed de eo inter ſapientes tractandum. Multa quippe divina myſteria à Sanctis Patribus intacta ob hanc cauſam prætermiſſa ſunt: infirmi ſiquidem oculi claritatem luminis ſufferre nequeunt. Sufficiunt, ut arbitror, hæc pauca paradigmata ex divinis parabolis aſſumta, ad generalem ſpecialemque humani generis reditum in principium ſuum, primordialem dico conditionem, inque ipſum Deum, in his, qui ſinceriſſima ejus participatione digni ſunt frui, deque totius ſenſibilis creaturæ, quæ in homine & propter hominem fabricata eſt, in cauſas ſuas reverſione. Quando erit non ſolum generale ſabbatum in omnibus divinis operibus; verum etiam & ſpeciale ſabbatum ſabbatorum in ſanctis angelis, ſanctiſque hominibus; & implebitur domus Dei, in qua unuſquiſque ordine ſibi congruo conſtituitur: alii inferius, alii ſuperius, alii in ſublimitate naturæ, alii ſuper omnem naturalem virtutem circa ipſum Deum. Ac ſic cœna illa magna ordinabitur, & celebrabitur; ex qua nullius ſubſtantia, quia ex Deo facta eſt, reſpuetur, nullius vitium, quia ex Deo factum non eſt, introducetur. Purgabitur enim natura, ventilabitur vitium: recondentur ſubſtantialia grana, flamma divinæ ſententiæ delictorum ardebit palea; illuminabuntur abſcondita tenebrarum, omnia in omnibus videbitur Deus. *D.* Sufficiunt ſane: ſed hujus parabolæ reſidua breviter exponas flagito. *M.* Quæ ſunt illa? *D.* Mora ſponſi, dormitus & dormitatio omnium virginum, ceteraque quæ intacta reliquiſti. *M.* Mora ſponſi eſt, ut exiſtimo, temporale intervallum, quod inter primum Domini & ſecundum tranſcurrit adventum; vel certe ab initio mundi uſque ad finem ejus. Nullum enim tempus tranſactum eſt, vel tranſigetur per ſex mundi ætates, in quo virginitas, hoc eſt integritas humanæ naturæ, in quibuſdam fatua, in quibuſdam prudens, in omnibus conditoris ſui ſupernæque patriæ, quam deſeruerat, appetitrix, (appetitus quippe beatitudinis omnibus ſapientibus & inſipientibus, bonis & malis communiter & naturaliter ineſt) in præfato intervallo mundani curſus per ordinata tempora quidam dormiunt, quidam dormitant. Dormiunt quidem, qui jam mortui ſunt, & adhuc morituri: dormitare autem dicuntur, quos finis mundi vivos in carne inventurus eſt, qui non dormire, ſed dormitare perhibentur, quoniam perfecta morte non ſunt morituri; nullo vero ſpatio temporali in ea erunt detenti, ſed veluti gravati ſomno, non autem proſtrati, nulla morte interpoſita in aliam vitam mutabuntur. Quo in loco videatur Sanctus Auguſtinus conſentire his qui dicunt, tantillam mortem in ipſo velociſſimo raptu eorum, qui in fine mundi vivi futuri ſunt, eſſe futuram. Ait enim: *Si Sanctos, qui reperientur Chriſto veniente viventes, eique in obviam rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadem mox immortalia redituros; nullas in verbis Apoſtoli patiemur anguſtias, ſive ubi dicit: Tu quod ſeminas, non vivificatur, niſi moriatur, ſive ubi dicit: Omnes quidem reſurgemus, aut omnes dormiemus; quia nec illi per immortalitatem vivificabuntur, niſi qualibet morte paululum tamen ante moriantur, ac per hoc & à reſurrectione non erunt alieni, quam dormitione præcedunt, quamvis breviſſima, non tamen nulla.* Media nox, in qua clamor factus eſt, & ſponſus venit, incertum mundi finem remotumque ab omni ſcientia ſpiritualis ſponſi inſinuat. Sicut ipſe dixit, *de die autem illa & hora illa nemo ſcit, neque Angeli in cœlo, neque filius hominis, niſi Pater ſolus.* Et in fine præſentis parabolæ: *Vigilate*

gilate itaque, quia neſcitis diem, neque horam. Clamor ille ſignificat apertiſſima ſigna, quæ præcedent deſtructionem mundi & adventum Domini; de quibus ipſe ſedens ſuper montem olivarum diſcipulis prophetavit. Surrectio omnium virginum regenerationem totius humani generis præſagit. Prudentes virgines lampadas ſuas, rationabiles videlicet motus, bonæ actionis pinguedine, puræque conſcientiæ claritate exornant; quibus duobus, actu dico & ſcientia, fatuæ virgines carent. Quod autem prudentes virgines de oleo ſuo fatuis virginibus impertiri abnegant, nil aliud veriſimilius, ut opinor, typice conformat, quam prudentes animas, quibus vilia & non ſufficientia in illa die intellectuali, in quo unuſquiſque profunda conſcientiæ ſuæ rimabit, merita apparebunt, æternæque felicitati nullo modo comparanda, ſicut ait Apoſtolus: *Non ſunt condignæ paſſiones hujus temporis ad ſuperventuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* Hinc dominus ipſe: *Beati Pauperes,* inquit, *ſpiritu,* hoc eſt beati, qui & ſeipſos & merita ſua pro nihilo ducunt, & omnino ſe in divitiis virtutum egenos judicant; *quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.* Ideoque dicturæ ſunt petentibus à ſe auxilium, *ne forte non ſufficiat nobis & vobis.* Quod dupliciter modo intelligi poteſt: aut enim negative ponitur ne & producitur, aut interrogative & corripitur; ſicut in libro Geneſeos: *Ne forte extendat manum ſuam, & ſumat de ligno vitæ*; & ne forte viderentur quadam invidia meritorum ſuorum paupertatem impertiri fatuis noluiſſe, abnegantes oleum, dant conſilium reſpondentes, *ite potius ad vendentes, & emite vobis*; hoc eſt ite ad eos, qui eximietate & affluentia ſuorum meritorum non ſolum ſibimet ſufficiunt, verum etiam his, qui eos in hac vita honorificare poterant, poſſent præbere auxilium, futuræque beatitudini meritum. Hac autem tarditate & negligentia interpoſita venit ſponſus, & paratas virgines, inque ſuo adventu ornatas præoccupavit, & ad ſuas nuptias introduxit; hoc eſt in ſuam deificationem, qua perfectiſſimos animos ſupernaturali contemplationis ſuæ gloria glorificat; ceteris in naturalium bonorum plenitudine relictis, & excelſitudine ineffabilis deificationis, *quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit,* excluſis. Et hoc eſt quod ait: *Et clauſa eſt janua,* introitus videlicet divinæ contemplationis facie ad faciem; ad quam incaute in hac vita viventes, oleumque actionis & ſcientiæ in rationis ſuæ receptacula non infundentes, etiamſi clamaverunt, ſi ra quandoque pœnitentia compuncti, non intrabunt, dicentes: *Domine Domine, aperi nobis.* Iſta a ſtem geminatio dominici nominis, aut aſſiduum humanæ naturæ appetitum ad contemplationem conditoris ſui nulla ignorantiæ nebula interpoſita in his, qui in hac vita nullis bonis converſationis ſubſidiis ſuffulti vixere, vel certe ſimplicium fidelium nimis catholicæ fidei altitudinem conſiderantium ignaviam ſignificat: putantes Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum duabus ſubſtantiis eſſe compoſitum, dum ſit una ſubſtantia in duabus naturis, & petunt, quæ ſibi non conveniunt. Ideoque reſpondebitur eis; *petitis & non accipitis, quia male petitis.* Quanti ſunt, qui divinam eſſentiam in tribus ſubſtantiis, & tres ſubſtantias in una eſſentia aut penitus ignorant, aut penitus abnegant, & per ſuas falſas cogitationes carnalis opinionis ad internas divinæ puræque contemplationis nuptias poſtulant intrare. Quanti ſunt, qui Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum ita ſegregant, ut neque divinitatem illius humanitati, neque humanitatem divinitati in unitatem ſubſtantiæ, ſeu ut Latini uſitatius dicunt, in unitatem perſonæ adunatam, vel credant, vel intelligant; cum ipſius humanitas & divinitas inſeparabile unum ſint, ſalva utriuſque naturæ ipſius ſignificatione. Geminantibus itaque ſubſtan[illegible] *Domine Domine, aperi nobis,* juſte congruenterque reſpond[illegible] hoc eſt intimas ſecretaſque meæ divinitatis & humanit[illegible] intelligentibus priuſquam fieret mundus, præparavi, & [illegible] troduxi, neſcire vos permittam. Non enim dum adhuc [illegible] larum lætitia præparaſtis. Intra tamen naturalium bono[illegible] minos reſidere vos concedo. Similiter promittit ſe reſpon[illegible] clamabunt, *Domine Domine, nonne in tuo nomine virtutes* [illegible] *neſcio vos, recedite à me*: & alibi, *non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum.* Verbum itaque adunatum carni, & caro adunata verbo in unitatem inſeparabilem unius ejuſdemque ſubſtantiæ ex duabus naturis, divina videlicet & humana non alios recipit, niſi eos qui ſimplici perfectæ contemplationis oculo unitatem ſubſtantiæ ſuæ intuentur; ita ut & homo in verbo vere filius Dei, & verbum in homine vere filius hominis abſque ulla creaturarum tranſmutatione, unus idemque filius Dei & hominis Dominus noſter Jeſus Chriſtus intelligatur: celerem parabolæ expoſitiunculam juxta quod nobis viſum eſt, veriſimilem habes. *D.* Habeo plane. *M.* Quid ergo reſtat, & finem operi impedit imponere? *D.* Nihil, ut video, niſi ut totius operis materiæ

riæ, hoc eſt univerſalis naturæ diviſionis aliquantulam ἀνακεφαλαίωσιν ſubjicias.

XXXIX. *M.* Quadriformem univerſalis naturæ, quæ in Deo & creatura intelligitur, fecimus diviſionem. Cujus prima ſpecies eſt, quæ naturam creatricem & non creatam: ſecunda, quæ naturam & creatam & creatricem: tertia, quæ creatam & non creantem: quarta, quæ neque creatam neque creatricem conſiderat atque diſcernit. Et prima quidem & quarta forma de Deo ſolummodo prædicatur; non quod ipſius natura, quæ ſimplex & pluſquam ſimplex eſt, dividua ſit; ſed quod duplicis theoriæ modum recipit. Dum enim ipſam eſſe rerum omnium principium & cauſam intueor, occurrit mihi vera ratio, quæ fiducialiter ſuggerit divinam eſſentiam vel ſubſtantiam, bonitatem, virtutem, ſapientiam, ceteraque, quæ de Deo prædicantur, à nullo creari; quia divinam naturam nihil ſuperius præcedit: omnia autem quæ ſunt & quæ non ſunt, ab ea, & per eam, & in ea, & ad eam creari. Dum vero eandem eſſe finem omnium intranſgreſſibilemque terminum, quem omnia appetunt, & in quo limitem motus ſui naturalis conſtituunt conſpicor; invenio eam neque creatam eſſe, neque creantem. A nullo ſiquidem creari poteſt natura, quæ à ſeipſa eſt, neque aliquid creat. Cum enim omnia, quæ ab ipſa per generationem intelligibilem ſeu ſenſibilem proceſſerint, mirabili quadam & ineffabili regeneratione reverſura ſint ad eam, & in ea omnia erunt quieta; quoniam ulterius nihil ab ea per generationem profluit, nihil dicitur creare. Quid creabit, dum ipſa omnia in omnibus fuerit, & in nullo niſi ipſa apparebit? De duabus autem mediis formis in ſuperioribus ſatis eſt actum, prompteque eas quærentibus claro lumine circumfuſæ occurrunt. Una enim in cauſis perſpicitur primordialibus; altera in cauſarum effectibus. Et ea quidem, quæ in cauſis conſtituitur, in unigenito Dei Filio, in quo & per quem omnia facta ſunt, creatur; & omnia, quæ ab ea profluunt, hoc eſt omnes effectus ſuos ſive intelligibiles ſive ſenſibiles creat. Ea vero quæ in effectibus cauſarum ſubſtituta eſt, ſolummodo à cauſis ſuis creatur; nihil autem creat, quia nihil in natura rerum inferius eſt ipſa; ideoque maxime in rebus ſenſibilibus ordinata eſt. Nec obſtat, quod Angeli vel homines, ſive boni ſive mali, aliquod novum humaniſque uſibus incognitum in hoc mundo ſæpe putantur creare, dum nihil creant. Sed de creatura materiali à Deo facta aliquid efficiunt divinis legibus obedientes & juſſionibus, ſi boni ſunt; fallacibus vero diabolicæ aſtutiæ machinamentis commoti atque decepti, ſi mali ſunt. Omnia tamen divina providentia ordinantur, ut nullum malum in natura rerum ſubſtantialiter inveniatur, nec aliquid quod rempublicam civilemque rerum omnium diſpoſitionem perturbet. Et poſt quadrifariam univerſalis naturæ theoriam in prædictis quatuor ſpeciebus, quarum duas quidem in divina natura propter rationem principii & finis, duas in natura condita, ratione videlicet cauſarum & effectuum contemplati ſumus; viſum eſt nobis quaſdam theorias de reditu effectuum in cauſas, hoc eſt in rationes, in quibus ſubſiſtunt, ſubjungere. Cujus iterum reditus triplex occurrebat modus. Quorum *primus* quidem generaliter in tranſmutatione totius ſenſibilis creaturæ, quæ intra hujus mundi ambitum continetur, hoc eſt omnium corporum ſeu ſenſibus corporeis ſuccumbentium, ſeu eos præ nimia ſui ſubtilitate fugientium conſiderantur; ita ut nullum corpus ſit intra textum corporeæ naturæ, ſive vitali motu ſolummodo, ſeu occulte ſeu aperte vegetatum, ſeu irrationabili anima corporeoque ſenſu pollens, quod non in ſuas cauſas occultas revertatur; ad nihilum enim redigetur in his quæ ſubſtantialiter à cauſa omnium ſubſtituta ſunt. *Secundus* vero modus ſuæ ſpeculationis obtinet ſedem in reditu generali totius humanæ naturæ in Chriſto ſalvatæ, in priſtinum ſuæ conditionis ſtatum, ac veluti in quendam paradiſum, in divinæ imaginis dignitatem, merito unius, cujus ſanguinis communiter pro ſalute totius humanitatis fuſus eſt; ita ut nemo hominum naturalibus bonis, in quibus conditus eſt, privetur, ſive bene ſive male in hac vita vixerit; ac ſic divinæ bonitatis & largitatis ineffabilis & incomprehenſibilis diffuſio in omnem humanam naturam apparebit, dum in nullo punitur, quod à ſummo bono manat. *Tertius* de reditu theoriæ modus verſatur in his, qui non ſolum in ſublimitatem naturæ in eis ſubſtitutæ aſcenſuri, verum etiam per abundantiam divinæ gratiæ, quæ per Chriſtum & in Chriſto electis ſuis tradetur, ſupra omnes naturæ leges ac terminos ſupereſſentialiter in ipſum Deum tranſituri ſunt, unumque in ipſo & cum ipſo futuri. Quorum recurſio veluti poſt quoſdam gradus ſeptem diſcernitur. Ac *primus* erit mutatio terreni corporis in motum vitalem: *ſecundus* vitalis motus in ſenſum: *tertio* ſenſus in rationem; *dehinc* rationis in animum; in quo finis totius rationalis creaturæ conſtituitur. Poſt hanc veluti quinque partium noſtræ naturæ adunationem, corporis videlicet & vitalis motus, ſenſuſque rationiſque, intellectuſque; (ita ut non quinque, ſed unum ſint, inferioribus ſemper à ſuperioribus conſummatis; non ut non ſint, ſed ut

unum

unum ſint;) ſequentur alii tres aſcenſionis gradus, quorum *unus*, tranſitus animi in ſcientiam omnium, quæ poſt Deum ſunt: *ſecundus* ſcientiæ in ſapientiam, hoc eſt contemplationem intimam veritatis, quantum creaturæ conceditur: *tertius* qui & ſummus, purgatiſſimorum animorum in ipſum Deum ſupernaturaliter occaſus, ac veluti incomprehenſibilis & inacceſſibilis lucis tenebræ, in quibus cauſæ omnium abſconduntur: & tunc nox ſicut dies illuminabitur, hoc eſt ſecretiſſima myſteria beatis & illuminatis intellectibus ineffabili quodam modo aperientur. Tunc perficietur octonarii numeri veluti ſupernaturalis cubi perfectiſſima ſoliditas, in cujus typo ſextus titulatur Pſalmus, *Pſalmus David per octava*. Reſurrectio quoque Domini non aliam ob cauſam octava die facta eſt, niſi ut beata illa vita, quæ poſt Septenariam hujus vitæ per ſeptem dies revolutionem eſt futura poſt mundi conſummationem, myſtice ſignificaretur, quando humana natura, ut prædiximus, in ſuum principium per octonariam aſcenſionem reditura ſit; quinariam quidem, intra naturæ terminos; ternariam vero, ſupernaturaliter & ſuperefſentialiter intra ipſum Deum; quando quinarius creaturæ numerus, ternario creatoris adunabitur; ita ut in nullo appareat, niſi ſolus Deus; quemadmodum in aëre puriſſimo, nil aliud niſi ſola lux.

XL. Hæc eſt itaque hujus operis, quod quinque libris includitur, univerſalis materia. De qua ſiquis nos invenerit incognitum atque ſuperfluum aliquid ſcripſiſſe, noſtræ intemperantiæ incuriæque imputet, pioque corde humanæ indigentiæ, carnis adhuc habitaculo gravatæ, humilis contemplator indulgeat. Nil enim perfectum eſt in humanis ſtudiis adhuc, ut opinor, in hac caliginoſa vita, quod omni errore careat; quando & juſti non ideo juſti dicuntur jam in carne viventes, quod juſti ſint, ſed quod ſe juſtos eſſe velint, perfectamque juſtitiam futuram appetentes, ſolo mentis affectu denominati. Non enim crediderim ullum mortalibus membris carnalibuſque ſenſibus gravatum, excepto Chriſto ad perfectum virtutis habitum veræque contemplationis altitudinem perveniſſe, Johanne Evangeliſta atteſtante, *Si dixerimus*, inquit, *quod peccatum non habemus; nos ipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt.* Sin autem in eo utile & ad ædificationem catholicæ fidei pertinens arriſerit, ſoli Deo, qui ſolus abſcondita tenebrarum reſerat, & quærentes ad ſe ipſum nullo errore deceptos, ſed ab erroribus emendatos introducit, deputet; unanimiſque in charitate ſpiritus gratias univerſali omnium bonorum cauſæ, ſine qua nihil poſſumus facere, nobiſcum referat, nulla reprehenſionis libidine attractus, nullis facibus invidiæ accenſus; quæ ſola præ ceteris vitiis charitatis & fraternitatis vinculum rumpere laborat; in pace autem omnium, quæ inter nos confecta ſunt, benevole recipientium, puraque mentis acie intuentium; ſeu malevole reſpuentium, & priuſquam cognoſcant quid & qualia ſint præjudicantium, hoc opus primo omnium Deo, qui dixit, *petite & dabitur vobis, quærite & invenietis, pulſate & aperietur vobis*: ſubinde dilectiſſimo tibi, *Frater* in Chriſto, & in ſtudiis ſapientiæ cooperatori, & examinandum offero & corrigendum committo. Nam & tuis exhortationibus eſt inchoatum, tuaque ſolertia, quoquo modo ſit, ad finem uſque perductum. Si autem de his, quæ in contextu hujus, gravitate materiæ rerumque exponendarum copia coacti, prætermiſimus, deque eis quantulamcunque quandoque rationem nos reddituros promiſimus, ſoliciti ſitis, ac veluti promiſſorum exactores fueritis, opere curſo, omnibus promiſſionibus repertis, inque unum collectis curſim capitulatimque pro viribus noſtris tractabimus. Interim de his, quæ jam diſcuſſa ſunt vos contentos eſſe flagito: non mei ingenii virtutem, quæ vix parva, aut nulla eſt, ſed veſtræ [illegible] meæque [illegible] devotæ tamen, circa rerum inveſtigationes facultatem conſiderantes; quam [illegible] viribus acutiſſimæ veſtræ intelligentiæ, quam meæ contemplationis obſcuræ lucubrationibus non dicam cum æmulis, ſaltem cum amicis & veritatis [illegible] debetis; nec multum in hoc, ut opinor, laborabitis. [illegible] talia in manus [illegible] philoſophantium pervenerint, quoniam illorum diſputationibus conveniunt; non ſolum libenti animo recipient, verum etiam ut ſua oſculabuntur. Sin vero in eos, qui promptiores ſunt ad reprehendendum, quam ad compatiendum incurrent, non magnopere cum eis colluctandum. Unuſquiſque in ſuo ſenſu abundet; donec veniat illa lux, quæ de luce falſo philoſophantium facit tenebras, & tenebras recognoſcentium convertit in lucem.

EXPLICIT LIBER

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ ΜΕΡΙΣΜΟΥ, *hoc eſt*, DE NATURÆ DIVISIONE.

S. MAXIMI
SCHOLIA
IN
Gregorium Theologum.

DOMINO GLORIOSISSIMO PIISSIMOQUE
DIVINA PROVIDENTE ATQUE ADJUVANTE GRATIA

REGI
KAROLO
JOHANNES

Extremus ſervorum veſtrorum perpetuam in Chriſto ſalutem.

HOC opus Maximi Monachi atque Abbatis, quod Sanctiſſimo atque Beatiſſimo Archiepiſcopo Kyzico Johanne poſtulante de quorundam in ſermonibus beatiſſimi Gregorii theologi ambiguorum, hoc eſt intellectu difficilium, explanationibus compoſuit, de Græco in Latinum vobis jubentibus edidi; difficillimum prorſus (Orthodoxiſſime Regum) ſervulo veſtro imbecilli valde etiam in Latinis, quanto magis in Græcis, laborem injunxiſtis; Inſuper etiam accelerare veluti erudito utriuſque linguæ citoque perficere imperaſtis. Sed pro viribus ingenioli mei & acceleravi, & Divina ducente ac largiente gratia ad finem uſque perduxi. Fortaſſis autem qualicunque apologia defenſus, non tam denſas ſubierim caligines, niſi viderem præfatum Beatiſſimum Maximum ſæpiſſime in proceſſu ſui operis obſcuriſſimas Sanctiſſimi Theologi Dionyſii Areopagitæ ſententias, cujus ſymbolicos theologicoſque ſenſus nuper vobis ſimiliter jubentibus tranſtuli, introduxiſſe, mirabilique modo dilucidaſſe, in tantum ut nullo modo dubitarem divinam clementiam, quæ illuminat abſcondita tenebrarum, ſua ineffabili providentia hoc diſpoſuiſſe, ut ea quidem quæ nobis maxime obſtruſa in prædictis Beati Dionyſii libris aut vix pervia, ſenſuſque noſtros fugere videbantur, aperiret, ſapientiſſimo præfato Maximo lucidiſsime explanante. Exempli gratia, ut pauca de pluribus dicam, quomodo cauſa omnium, quæ Deus eſt, una ſit ſimplex & multiplex, qualis ſit proceſſio, id eſt multiplicatio divinæ bonitatis per omnia quæ ſunt, à ſummo uſque deorſum per generalem omnium eſſentiam primo, deinceps per genera generaliſſima; deinde per genera generaliora, inde per ſpecies ſpecialiores uſque ad ſpecies ſpecialiſſimas per differentias proprietateſque deſcendens. Et iterum, ejuſdem divinæ videlicet bonitatis qualis ſit reverſio, id eſt congregatio per eoſdem gradus

ab

ab infinita eorum quæ ſunt variaque multiplicatione uſque ad ſimpliciſſimam omnium unitatem, quæ in Deo eſt & Deus eſt; ita ut & Deus omnia ſit, & omnia Deus ſint. Et quomodo prædicta quidem divina in omnia proceſſio ἀναλυτικὴ *dicitur, hoc eſt reſolutio, Reverſio vero* θέωσις, *hoc eſt Deificatio. Et qua ratione quæ ſunt maxima multiplicatione, minima ſunt virtute, quæ vero minima multiplicatione, maxima virtute. Quid* καταφατικὴν & ἀποφατικὴν *dicam.* θεολογίαν, *in quibus maxime prædicti Beati Dionyſii Areopagitæ profundiſſima diviniſſimaque admiranda eſt diſputatio? quam clare pulcreque aperit, quomodo cum inter ſe oppoſitæ valdeque contrariæ videantur, ad unum tamen conſenſum perveniunt, ut dum una neget, altera confirmet, utrumque in utraque contineatur, ita fit ut &* καταφατικὴ *non confirmet, quod* ἀποφατικὴ *abnegat, neque* ἀποφατικὴ *abneget, quod* καταφατικὴ *affirmat; & non ſolum has duas maximas Theologiæ partes in Deo, ſed etiam in omni creatura eſſe manifeſtiſſimis declarat exemplis: per eas namque ordines cœleſtium eſſentiarum & diſcernuntur & ordinantur. Et qua ratione Deus dicitur movere & moveri, dum ſit immutabilis; & quod nec ſenſibilia per ſenſum Deus ſentiat, nec intelligibilia per intellectum, nec ſenſibilia per intellectum, nec intelligibilia per ſenſum, ſed omnia in æternis ſuis rationibus contemplatur. De unitate quoque trium divinarum ſubſtantiarum, deque tribus ſubſtantiis divinæ unitatis veluti myſticiſſimo mirabiliter diſputat ſenario, & multa alia quæ ſtudioſus præſentis operis Lector inveniet. Euſebeſtate igitur Regum, opus quod ad Communem catholicæ fidei illuminationem juſſiſtis fieri, altiſſimæ auctoritatis veſtræ judicio non reſpuatis roborari, & inter ſimilia ſanæ doctrinæ inſtrumenta recipi, cum ex præclariſſimis Græcorum fontibus non dubitetis derivari; in quibus ſi quid incognitæ adhuc nobis doctrinæ inveniatur, auctoribus ipſis eſt deputandum, quia nemo aliud in hoc opere recte mihi debet tribuere, niſi ſolummodo ſimpliciter tranſtuliſſe.*

ΠΡΟΣ

ΠΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗΝ

Αρχιεπίσκοπον ΚΥΖΙΚΟΥ

ΜΑΞΙΜΟΣ

ΕΝ ΚΥΡΙΩ ΧΑΙΡΕΙΝ.

Sanctiſſimo ac Beatiſſimo *Archiepiſcopo* KUZICI

JOANNI MAXIMUS

Humilis *MONACHUS* S.

Joanne Erigena Scoto interprete.

ΕΠΑΙΝΟΥΝΤΑΙ μὲν καὶ τυχὸν δικαίως παρὰ πάντων τῆς φιλομαθείας ἕνεκεν, οἱ προθυμότεροι τῶν καλῶν ἐρασταί, καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἐπιστήμης ἐπιμεληταὶ σπουδαιότεροι, τοῖς κρείττοσι καὶ τῶν κρειττόνων διδασκάλοις προσιόντες· ὅτι δι' ἐρωτήσεως, τὴν γνῶσιν τῶν ἠγνοημένων καὶ τὴν ἐπιστήμην ἀνεπαισχύντως λαμβάνοντες, σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοίας καὶ ἀπειρίας καὶ τῶν κατ' αὐτὰς ὀνειδῶν ἐλευθεροῦσιν. ὑμᾶς δὲ τίς ἂν ἀξίως ἐπαινέσειε λόγος; ἢ τίς ἀνθρώπων κἂν διανοίᾳ περιλαβεῖν ὑμῶν τὸ τῆς ἀρετῆς μέγεθος ἱκανὸς εὑρεθήσεται; ὅτι δόκιμοι λογικῶν προβάτων ποιμένες ὑπάρχοντες, καὶ πρὸς τὴν ἄνω μάνδραν φωναῖς σύριγγος

LAUDANTUR quidem, & fortaſſis juſte, ab omnibus, qui bona, (propter ſtudium doctrinæ promptiores) amant, & diſciplinam quæ in eis eſt ſollicitiores cogitant, ad meliores & meliorum Magiſtros accedentes: quia per interrogationem ſapientum diſciplinam reverenter accipientes, ſeipſos ab ignorantia & imperitia, & earum opprobrio liberant. Vos autem quis digne laudarit ſermo? aut quis hominum, etſi intelligentiæ experimentum accipiens, veſtræ virtutis magnitudinem idoneus inveniet? quia probabiles ovium rationabilium paſtores dum ſitis, & ad ſupernum ovile vocibus fiſtulæ ſpiritualis eas ducere & introducere noſtis, ſin-

gularem, multis impoſſibilem, Myſticæ divinorum ſcientiæ habitudinem præoccupaſtis, per quam Chriſti Eccleſiæ digni fideleſque gubernacula, navis in modum, diſciplinate dirigitis cum onere fidei divinæque converſationis decore ad portum divinæ voluntatis per Mare ſæculi tentationibus illæſam. De his autem quæ vobis cognita ſunt, quorum etiam Magiſtros vos conſtituit Dominus, non ſolum ſapientiores, ſi quis veſtrum eſt omnino ſecundum ſcientiam ſuperior, ſed & nullo dignos & penitus omnis imperitos doctrinæ, fide inveniendi quid nobile etiam apud Immundos, ſicut ſoliti eſtis, indignum interrogare non ducitis. Ac per hoc accipiens & Ego venerabilem veſtram epiſtolam ſcribere vobis jubentem de unoquoque dubiorum vobis Capitulorum in Sancti Theologi Gregorii ſermonibus, de quibus ſtudium habebam quando cum convenientibus eram, redditam tunc rationem ſcripturæ commendo. Vos quidem merito virtutis miratus ſum, & in ipſa claram atque excelſam Chriſto placentem veſtram hoſpitalitatem laudavi, magis vero per omnem modum per vos & in vobis glorificatum Dominum, qui fecit vos ad hoc dignos fieri, donatamque ab ipſo virtutem, qui ſuis ſervis per veſtra opera veritatis aperte pulcritudinem manifeſtat, uſque ad me parvum & nullo dignum & indoctum & omni nudum omnino virtute & ſcientia. Ac per hoc humiliatos conſiderans, meipſum accipere veſtrum præceptum ſecundum virtutem compuleram; dum in nullo temerarius æſtimabor multis, veſtri gratia, faciens ſermonem, ſed & vos gratam & amabilem obaudientiæ mercedem accipere ex-

πνευματικῆς ἀνάγειν τε καὶ ἐπανάγειν εἰδότες οἷα δὴ τὴν ἀνέφικτον τοῖς ἄλλοις τῆς θείας μυστικῆς γνώσεως τὴν ἕξιν περιειληφότες· καθ' ἣν τῆς Χριστοῦ ἐκκλησίας ἀξίως πεπιστευμένοι τοὺς οἴακας, νηὸς τρόπον ἐπιστημόνως ἰθύνετε μετὰ τοῦ φόρτου τῆς πίστεως, καὶ τῆς τοῦ κατὰ θεὸν βίου εὐπρεπείας, πρὸς τὸν λιμένα τοῦ θείου θελήματος, μηδὲν τῶν κατὰ τὴν θάλασσαν τοῦ βίου πειρασμῶν περιβλαβεῖσαν· περὶ τῶν ἐγνωσμένων ὑμῖν, ὧν καὶ ἐξηγητὰς ὑμᾶς κατέστησεν ὁ θεὸς, οὐ μόνον τοὺς σοφωτέρους, εἴπερ τις ὑμῶν ἐστιν ὅλως κατὰ τὴν γνῶσιν ἀνώτερος, ἀλλὰ καὶ τοὺς μηδενὸς ἀξίους καὶ παντελῶς παντὸς ἀπείρους μαθήματος, πίστει τοῦ εὑρεῖν τι καθὼς εἰώθατε καὶ παρὰ τοῖς ἀσήμοις ἐπίσημον, ἐρωτᾶν οὐκ ἡγεῖσθε ἀνάξιον. Διὸ κἀγὼ δεξάμενος τὴν τιμίαν ὑμῶν ἐπιστολὴν, τὴν περὶ ἑκάστου τῶν ἀπορηθέντων ἡμῖν κεφαλαίων ἐν τοῖς τοῦ ἁγίου θεολόγου Γρηγορίου λόγοις· περὶ ὧν ἐφιλοπονοῦμεν ἡνίκα σὺν ἀλλήλοις ἦμεν ἀποδοθέντα τὸν τηνικαῦτα λόγον γραφῇ καταθεμένῳ στεῖλαι ὑμῖν κελεύουσαν, ὑμᾶς μὲν, εἰκότως τῆς ἀρετῆς ἐθαύμασα, καὶ τὸ παμφαὲς καὶ ὑψηλὸν τὴν κατ' αὐτὴν χριστοπρεποῦς ὑμῶν φιλοξενίας ἀνύμνησα· μᾶλλον δὲ τὸν κατὰ πάντα τρόπον δι' ὑμῶν τε καὶ ἐν ὑμῖν δοξαζόμενον κύριον τὸν καὶ ποιήσαντα ὑμᾶς καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀξίους αὐτοῦ γενέσθαι χαρισθεῖσαν ὑμῖν δύναμιν τοῖς ἑαυτοῦ ἰδιώμασι δι' αὐτῶν ἔργων καὶ τῆς ἀληθείας ἀριδήλως ὡραϊσμένην ἐκφαίνοντα μέχρις ἐμοῦ τοῦ μικροῦ καὶ μηδενὸς ἀξίου καὶ ἀμαθοῦς καὶ πάσης γυμνοῦ παντάπασιν ἀρετῆς καὶ γνώσεως, διὰ τοῦτο ταπεινωθέντα θεώμενος ἐμαυτὸν δὲ καταδέξασθαι ὑμῶν τὸ ἐπίταγμα κατὰ δύναμιν ἐβιασάμην μηδένα τοῦ προπετοῦς νομισθῆναι τοῖς πολλοῖς ὑμῶν χάριν ποιησάμενος λόγον. ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς τὸν προσφιλῆ καὶ ἐράσμιον τῆς εὐπειθείας μισθὸν ἀντιλαβεῖν

ἐκδε-

ἐκδεχομένῳ τὰς ὑμετέρας ἐκτενεῖς εὐχὰς συνήθως χαρίσασθε, ὅπως Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡ ἑτοίμη τῶν φοβουμένων αὐτὸν βοήθεια ἔλθῃ μοι τῷ λόγῳ σύμμαχος, μᾶλλον δὲ τοῦ λέγειν ὅλον εὐσεβῶς, ὡς λόγος χορηγήσοι λόγον. ἀξιῶ δὲ ὑμᾶς ἐντυγχάνοντας, μὴ τὴν κεκομψευμένην ἐπιζητεῖν παρ᾽ ἐμοῦ λέξιν, τοὺς περικομποῦντας τὴν ἀκοὴν λόγους οὐκ ἔχοντος, καὶ ταῖς περιέργοις τομαῖς ἐμπεριηχήτους ποιεῖν ἀγνοοῦντος. ἀτελὴς γὰρ ὢν τῶν τοιούτων μαθημάτων, καὶ τῆς ἐπ᾽ αὐτοῖς μελέτης ἄπειρος τυγχάνων, ἀγαπητὸν ἡγοῦμαι καὶ ἐπευκτόν, εἰ τῆς διανοίας τοῦ ἁγίου τούτου καὶ μεγάλου διδασκάλου καὶ ἐν χυδαίῳ φράσει. καὶ τοῦτο ποσῶς καταστοχάσαιμι μήτε τῷ πολυστίχῳ τῆς ἐξηγήσεως ἐπισκήπτειν. ὁ θεολόγος γὰρ οὗτος ἀνήρ, ὡς ἴστε, βραχυλόγος ὑπάρχων καὶ πολύνους, ἀνάγκην δίδωσι τῷ ἐξαπλοῦν βουλομένῳ τὸν αὐτοῦ σκοπόν, κἂν ὁ ῥητορικώτατος ᾖ καὶ φιλοσοφώτατος διὰ πολλῶν ἰέναι, καὶ μάλιστα ἐμοὶ τῷ ἰδιώτῃ, εἰ δ᾽ ὑμᾶς συνήθως ὁ θεοφιλὴς ἀνακινήσοι ζῆλος πρὸς τὸ σύντομον ἅμα καὶ εὐφραδὲς τὰ γραφόμενα μετακομίσαι, εἰ καὶ τὸν νοῦν ὅλον διορθώσασθαι πρὸς τὸ ὑψηλότερον, μισθὸν αὐτοτελῆ λήψεσθε, τὰς τοῦ θεοφόρου πρὸς τὸν δεσπότην τῶν ὅλων εὐχάς, ἅτε μὴ συγχωρήσαντες αὐτοῦ τὰ θεῖα καὶ ὑπερφυῆ νοήματα ταῖς ἀποτεύκτοις καὶ χαμαιπετέσιν ἐπιβολαῖς περισύρεσθαι. ἀκολούθως δὲ τῇ ὑμετέρᾳ ἐπιστολῇ, τὴν περὶ ἑκάστου κεφαλαίου ποιησάμενος ζήτησιν, κατεθέμην τῷ γράμματι, χρηστοὺς καὶ φιλανθρώπους ὑμᾶς τῶν λεγομένων κριτὰς γενέσθαι παρακαλῶν.

* pectanti veſtras videlicet orationes intentas conſuete donabitis, ut Chriſtus Dominus qui eſt paratum timentium ſe adjutorium, veniat mihi ſermonis adjutor; magis autem dicendo totum pie, ut verbum largiatur verbum. Poſco autem vos poſtulantes, ne ornatam quæratis à me dictionem, qui ornantes auditum ſermones non habeo, & curioſis bombis ambitus facere ignoro. Talium enim doctrinarum dum ſim inſcius, & curæ quæ in eis eſt magnitudinem non conſtituens, dilectiſſimum reor atque optabile, ſi ſenſum ſancti hujus & magni magiſtri, etſi confuſa explanatione; & hoc aliquantulum conſiderarim, non tamen multiplici verſu expoſitionem honorificando. Theologus enim iſte vir, ſicut ſcitis, brevis ſermonibus dum ſit & multus intellectu, neceſſitatem dat explanare volenti ejus intentionem, etſi facundiſſimus & ſapientiſſimus in multis ſit, & magis mihi indocto: ſi vero vos conſuete Deo amabilis moverit zelus dum ad breve ſimul ac planum ea quæ ſcripta ſunt deferimus nos magis quam totum intellectum erigimus ad id, quod excelſius eſt, mercedem per ſe perfectam accipietis deiferi, illius ſcilicet ad Dominum omnium orationes, utpote non concedentes ejus divinos & ſupernaturales intellectus ſpretis ac vilibus tractari contemplationibus. Conſequenter autem veſtræ epiſtolæ per ſingula capita inquiſitionem feci & literis commendavi, bonos atque miſericordes vos eorum quæ dicta ſunt judices fieri deprecans.

CAP. I.

Ex Sermone de Hoſpitalitate.

In hoc; *Parco ut cooperatori, & Non habeo quomodo fugiam ſuperventum, aut quomodo non à Deo cadam, gravatus pueris deripientibus aut detinentibus in terram.*

NON id ipſum *deripi* quod eſt *detineri* viſum eſt beato huic viro; neque ſic arbitreris, probatiſſime, ſi quid tibi intelligere ipſius magnanimitate dignum ſollicitudini ſit. Nam ſuperfluus verbis & intellectum ſermones ſupereminentem non habens manifeſtaretur, ſi non omni fere ſyllabæ decentem inſerens notitiam ad pulcherrima & utilia ſequentes ducendo ullo modo diſceptandi relinqueretur. Non ſic hæc habent ſe longe, ſed & intellectui ſermonem ſapienter conſtituunt, & ſermonem excelſum excelſus ſupereminet intellectus, ut excelſus excelſo annuncietur, & veritatis aliquantulum ex ambobus interim multis aut etiam omnibus invia magnitudo oſtendatur. Ut vero manifeſta nobis ſit omnis eorum quæ dicta ſunt obſcuritas, ipſa ut ſe habent Beati conſiderabimus verba. *Parco* (inquit) *ut cooperatori, & non habeo quomodo fugiam ſuperventum, aut quomodo non à Deo cadam, gravatus pueris deripientibus aut detinentibus in terram.* Hæc dicens, non de ſeipſo omnino, ſed per ſeipſum de communi humanitate diſputat; videns quia omnis qui ſalutem amat, aut actioni penitus aut contemplationi attendit. Abſque enim virtute & ſcientia nullus ullo modo aliquando conſequi ſalutem potuit. Si ergo per contemplationem, inquit, collocatorum Deo & beata pulcritudi-

ΚΕΦ. α΄.

Ἐκ τοῦ περὶ φιλοπτωχίας λόγου. εἰς τὸ· φείδομαι ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω τὴν ἐπανάστασιν, ἢ πῶς μὴ ἀπὸ θεοῦ πέσω βαρηθεὶς ταῖς πέδαις κατασπώσαις ἢ κατεχούσαις εἰς ἔδαφος.

ΟΥ ταυτὸν τῷ κατασπᾶσθαι τὸ κατέχεσθαι νενόηται τῷ μακαρίῳ τούτῳ ἀνδρί, μὴ οὕτω νομίσῃς δοκιμώτατε, εἴπέρ τι σοι νοεῖν τῆς αὐτοῦ μεγαλονοίας ἄξιον διεσπούδασται, ἐπεὶ περιττὸς οὕτω τοῖς λόγοις, καὶ τὸν νοῦν τῷ λόγῳ μὴ ἐφιστάμενον ἔχων ἀναφανήσεται, εἴπερ μὴ πάσῃ συλλαβῇ σχεδὸν τὴν πρέπουσαν ἐνθέμενος ἔννοιαν, πρὸς τὰ κάλλιστά τε καὶ χρήσιμα τοὺς ὀπαδοὺς ὁδηγεῖν παντὶ τρόπῳ διεγνωκέναι ὑποληφθῇ. οὐχ οὕτω δὲ ταῦτ᾽ ἔχει πόθεν, ἀλλὰ καὶ νῷ λόγον σοφῶς συνίστησι, καὶ λόγῳ ὑψηλῷ νοῦν ἐφίστησιν ὑψηλότερον, ἵν᾽ ὑψηλὸς ὑψηλῷ διαγγέλληται, καὶ τῆς ἀληθείας ποσῶς δι᾽ ἀμφοῖν τὸ τέως τοῖς πολλοῖς ἢ καὶ πᾶσιν ἀνεπίβατον μέγεθος διδαχθῇ. ἵνα δὲ φανερὸν ἅπαν ἡμῖν γένηται τῶν λεγομένων τὸ αἴνιγμα, αὐτὰ ὡς ἔχει τοῦ μακαρίου, σκοπήσωμεν τὰ ῥητά· “ Φείδομαι, “ φησιν, ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω τὴν “ ἐπανάστασιν, καὶ πῶς μὴ ἀπὸ θεοῦ πέσω “ βαρηθεὶς ταῖς πέδαις, κατασπώσαις ἢ “ κατεχούσαις εἰς ἔδαφος. ταῦτ᾽ εἰπών, οὐχ ἑαυτῷ πάντως, ἀλλὰ δι᾽ ἑαυτοῦ τῷ κοινῷ τῆς ἀνθρωπότητος διαλέγεται, εἰδὼς ὅτι πᾶς τις ὁ σωτηρίας ἐρῶν, ἢ πράξει ἢ θεωρίᾳ πάντως προσανέχει. ἀρετῆς γὰρ καὶ γνώσεως χωρίς, οὐδαμῶς οὐδεὶς πώποτε τυχεῖν σωτηρίας δεδύνηται. εἴπερ οὖν τῶν διὰ θεωρίας, φησί, θεῷ προσεδρευόντων, καὶ τοῦ μακαρίου κάλλους κατατρυφώντων καθέστη-

καθέστηκα εἰς εἰρήνην ἔχων παντάπασι καὶ ἁγιασμὸν ὡς ἐμαυτὸν ἀπλώσας θεῷ, ἀδιαιρέτῳ κατὰ τὴν γνώμην ταυτότητι, τὰς δὲ ἀλόγους δυνάμεις τῆς ψυχῆς λογίσασθαί τε πρεπόντως, καὶ νῷ διὰ λόγου προσαγαγεῖν καὶ οἰκειώσασθαι, θυμὸν λέγω καὶ ἐπιθυμίαν, τὴν μὲν εἰς ἀγάπην, τὴν δὲ εἰς χαρὰν μεταβάλλων, εἴπερ χαρᾶς ἴδιον τὸ σκιρτᾶν θεοπρεπῶς καὶ ἀγάλλεσθαι κατὰ τὸν ἐκ μήτρας προσκιρτήσαντα Ἰωάννην, τὸν μέγαν τῆς ἀληθείας πρόδρομόν τε καὶ κήρυκα, ἢ τὸν ἐπὶ τῇ καταπαύσει τῆς κιβωτοῦ τοῦ ἰσραὴλ βασιλέα Δαυίδ. ἐν μήτρᾳ γὰρ κἂν εἰ τραχὺς ὁ λόγος ὡς ἀπειθὴς τοῖς πολλοῖς, ἀλλ' οὖν ἀληθὴς, καὶ ἡμεῖς καὶ ὁ θεὸς λόγος ἐσμὲν, ὁ τοῦ παντὸς ποιητὴς καὶ δεσπότης ἐν τῇ παρούσῃ τῆς ζωῆς καταστάσει, ὁ μὲν ἀμυδρῶς, ὡς ἐν μήτρᾳ, καὶ μόγις τῷ αἰσθητῷ τούτῳ κόσμῳ διαφαινόμενος, καὶ οὕτω τοῖς κατὰ Ἰωάννην τῷ πνεύματι, οἱ δ' ἄνθρωποι, ὡς ἐκ μήτρας τῆς ὑλικῆς περιστάσεως, κἂν ποσῶς τὸν ἐν τοῖς οὖσιν ἐγκρυπτόμενον διαβλέποντες λόγον, καὶ τοῦτ' ἄνπερ ὦσι ταῖς Ἰωάννου αὐχοῦντες χάρισι. πρὸς γὰρ τὴν ἄφατον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος δόξαν τε καὶ λαμπρότητα, καὶ τὴν τῆς κατ' αὐτὸν ζωῆς ἰδιότητα, μήτρας οὐδὲν διαφέρει ζόφῳ περικεχυμένης, συγκρινομένη ἡ παροῦσα ζωὴ, ἐν ᾗ δι' ἡμᾶς τοὺς νηπιάσαντας ταῖς φρεσὶ, καὶ ὁ θεὸς λόγος τέλειος ὢν καὶ ὑπερτελὴς, ὡς φιλάνθρωπος ἐνηπίασεν, εἴπερ οὖν ὡς εἴρηται τοιοῦτός τις ὑπάρχω καὶ τῆς ἐφικτῆς ἀνθρώποις κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν ἐπέβην θείας ἀκρότητος, ἀμελήσω δὲ τῆς θεοειδοῦς ἕξεως, ἐμαυτὸν πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἑκουσίως ἐπικλίνας στοργὴν, κατεσπάσθην βαρηθεὶς ταῖς πέδαις, ἤτοι ταῖς φροντίσι, καὶ ἀπὸ θεοῦ ἔπεσον ὡς τὴν περὶ μόνης τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μέριμνάν τε καὶ ζήτησιν, ᾧ μὴ

ne fruentium unus conſtitutus ſum, pacem habens in omnibus & ſanctificationem, quippe meipſum applicans Deo inſeparabili per cognitionem ſimilitudine, irrationabiles virtutes animæ cogitando decenter, & menti per rationem adducendo & familiares faciendo, furorem dico & concupiſcentiam, eam quidem in charitatem, eum vero in gaudium mutans; ſiquidem gaudii proprium eſt exultare divinitus & lætari, ſicut præexultavit ex matre Johannes magnus veritatis præcurſor & prædicator; aut ſicut, dum quieſcere fecit arcam, Iſrael Rex David. In matre enim (etſi difficilis ratio, quippe invia multis, ſed tamen vera) & nos & Deus verbum ſumus, qui univerſitatis eſt factor & dominus; qui quidem in præſentis vitæ ſtatu occulte veluti in matre, & vix ſenſibilis huic mundo apparet, & hoc, his qui ſunt ſecundum Joannem in ſpiritu; homines vero veluti ex matre, materiali videlicet circumſtantia, etſi tantiſper in his quæ ſunt, occultum perſpiciunt verbum. Et in hoc fortaſſis ſint, qui gaudiis Joannis lætantur: ad ineffabilem namque futuri ſæculi gloriam & claritatem, & vitæ, quæ in ipſo eſt, proprietatem, nil matris diſtat judicio lætantis comparata præſens vita, in qua propter nos infantes ſenſibus, Deus, qui eſt verbum perfectum & pluſquam perfectum, ut miſericors, infans factus eſt. Si ergo (ut dictum eſt) talis quis ſum, poſſibili hominibus ſecundum præſentem vitam tranſitoriam in divina ſummitate; neglexero vero deiformem habitum meipſum ad corporis libens inclinans deſiderium, dereptus ſum gravatus pueris, id eſt curis & à Deo cecidi, utpote de ſolo Regno cœlorum cogitationem & inquiſitionem, cui non licebat, terrenæ dico vitæ, attri-

buens, & ſenſibus conferendo, quam ad Deum ferendo animum dehoneſtans. Si vero adhuc per activam vitam bellator contra armatas paſſiones ſum, nondum per eas accipere volentium inimicorum pure effugiens dolos, & dilexero indiſcrete corpus, detentus ſum ab eo: videlicet ad illud habitum à virtute ſeparari præſumens. Deripitur itaque contemplativus, immoderatus jam per habitum adveniens corpori, divinarum negligens contemplationum: detinetur vero activus corpori pugnans datus ad ipſum luctationi, laborando pro virtute, quæ eſt animæ libertas, ſervus eſſe paſſionum eligens.

θέμις ἦν, τῇ γηΐνῃ λέγω ζωῇ, προσνέμας, καὶ ταῖς αἰσθήσεσι συμφέρεσθαι μᾶλλον, ἢ πρὸς θεὸν φέρεσθαι τὴν διάνοιαν ἀνασχόμενος, εἰ δὲ τὴν ἔτι διὰ τῆς πρακτικῆς πολεμικῶς κατὰ τῶν παθῶν ὡπλισμένος εἰμί, μήπω τὰς δι' αὐτῶν ἑλεῖν βουλομένων ἐχθρῶν, καθαρῶς ὑπαλύξας τοὺς δόλους, καὶ στέρξω ἀδιακρίτως τὸ σῶμα, κατεσχέθην ὑπ' αὐτοῦ δοῦλον, ὡς τὴν πρὸς αὐτὸ σχέσιν τοῦ δι' ἀρετῆς χωρισμοῦ προελόμενος. κατασπᾶται οὖν ἄρα ὁ θεωρητικός, ἄμετρος ἤδη κατὰ τὴν ἕξιν γινόμενος τῷ σώματι, τῶν θείων ἀμελῶν θεαμάτων· κατέχεται δὲ ὁ πρακτικός, ὁ τῷ σώματι μαχόμενος, ἐνδιδοὺς τῇ πρὸς αὐτὸ πάλῃ, καὶ τοῦ πονεῖν ὑπὲρ ἀρετῆς, ἥτις ἐστὶ ψυχῆς ἐλευθερία, τὸ δοῦλον εἶναι παθῶν ἐπιλεγόμενος.

CAP. II.

Ejuſdem ex eodem Sermone. In hoc: *Quæ erga me ſapientia, & quod magnum Myſterium? An vult partem nos eſſe Dei, Et deſurſum fluentes ut non per dignitatem exaltati, Et cœleſtia contemplantes deſpiciamus creatorem in luctatione ac pugna quæ contra corpus eſt, ad ipſum ſemper aſpiciendum & conjunctam infirmitatem nutrituram eſſe dignitatis.*

ΚΕΦ. β'.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. εἰς τό· τίς ἡ περὶ ἐμὲ σοφία καὶ τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον; ἢ βούλεται μοῖραν ἡμᾶς ὄντας θεοῦ, Καὶ ἄνωθεν ῥεύσαντας, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν ἐπαιρόμενοι καὶ μετεωριζόμενοι καταφρονῶμεν τοῦ κτίσαντος, ἐν τῇ πρὸς τὸ σῶμα πάλῃ, καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ βλέπειν καὶ τὴν συνεζευγμένην ἀσθένειαν παιδαγωγίαν εἶναι τοῦ ἀξιώματος.

HÆC quidam conſequentes verba, nullamque, ut oportet, pro labore inquirendæ veritatis mercedem accipientes, ad id quod facile eſt, & multas habet jam ex Græcorum Doctrinis Occaſio-

ΤΟΥΤΟΙΣ τινὲς ἐντυγχάνοντες τοῖς λόγοις, μηδένα ὡς ἔοικεν ὑπὲρ τοῦ πονεῖν τῆς ἐξηγήσεως ἕνεκεν τοῦ ἀληθοῦς μισθὸν ἐκδεχόμενοι, πρὸς τὸ εὔκολον καὶ πολλὰς ἔχον ἤδη ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν δογμά-

δογμάτων τὰς ἀφορμὰς καταφεύγουσι, φάσκοντες, ἦν ποτὲ οὕτω κατὰ τὸ δόξαν αὐτοῖς τῶν λογικῶν ἑνάδα, καθ' ἣν συμφυεῖς ὄντες Θεῷ, τὴν ἐν αὐτῷ μονὴν εἴχομεν καὶ ἵδρυσιν, πρὸς ἔτι γε, καὶ τὴν γενομένην κίνησιν, ἐξ ἧς σκεδασθέντα διαφόρως τὰ λογικὰ, πρὸς γένεσιν τοῦ σωματικοῦ τούτου κόσμου, τὸν Θεὸν ἰδεῖν παρεσκευάσθαι, χάριν τοῦ ἐνδῆσαι αὐτὰ σώμασιν ἐπὶ τιμωρίᾳ τῶν προημαρτημένων, διὰ τούτων αἰνίττεσθαι τῶν λόγων νομίζοντες τὸν διδάσκαλον. ἀλλ' ἠγνόησαν ὡς ἀδύνατα ὑποτίθενται, καὶ τῶν ἀμηχάνων καταστοχάζονται, καθὼς προϊὼν μετὰ τοῦ εἰκότος ὁ ἀληθὴς ἀποδείξει λόγος. εἰ γὰρ τὸ θεῖον ἀκίνητον, ὡς πάντων πληρωτικὸν, πᾶν δὲ τὸ ἐκ μὴ ὄντων τὸ εἶναι λαβὸν, καὶ κινητὸν ὡς πρός τινα πάντως φερόμενον αἰτίαν, οὔπω δὲ οὐδὲν κινούμενον ἔστη, ὡς τῆς κατ' ἔφεσιν κινήσεως τὴν δύναμιν, μήπω τῷ ἐσχάτῳ προσαναπαῦσαν ὀρεκτῷ, οὐδὲν γὰρ ἱστᾶν ἄλλο τὸ φερόμενον κατὰ φύσιν πέφυκεν, ἢ ἐκεῖνο δεικνύμενον, οὐδὲν ἄρα κινούμενον ἔστη, ὡς τοῦ ἐσχάτου μήπω τυχὸν ὀρεκτοῦ. ἐπειδὴ μηδ' ἐκεῖνο πω φανὲν, τῶν περὶ αὐτὸ φερομένων τὴν κίνησιν ἔστησεν, εἰ δὲ τοῦτο ποτὲ γεγενῆσθαι ἐξ ἐπιτάγματος κελεύουσι, καὶ τῆς ἐν τῷ ἐσχάτῳ καὶ μόνῳ ὀρεκτῷ ἱδρύσεως τε καὶ μονῆς ἀφικνηθέντα τὰ λογικὰ, τὸν σκεδασμὸν ἔλαβεν, ἵνα μὴ λέγων ἐρεσχελῶ, τίς ἡ ἀπόδειξις, τὰς αὐτὰς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπ' ἄπειρον ἕξιν τὰ λογικὰ μεταπλάσαι ἐξ ἀνάγκης εἰκότως ὑποθήσονται. οὐ τινὸς γὰρ διὰ τῆς πείρας καταφρονεῖν ἅπαξ δεδύνηνται, καὶ εἰσαεὶ δυνήσεσθαι οὐδεὶς ὁ κωλύσων ἔσται λόγος, τοῦ δὲ οὕτω φέρεσθαι τὰ λογικὰ, καὶ μηδὲ μίαν ἔχειν ἢ ἐλπίζειν βάσιν ἀμετάθετον τῆς ἐν τῷ καλῷ παγιότητος, τί ἄλλο γένοιτ' ἂν ἐλεεινότε-

nes, confugiunt, dicentes quandam extitiſſe (ut eis viſum eſt) rationabilium unitatem, per quam cognati ſumus Deo, manſionemque in ipſo habebamus & collocationem. Adhuc vero, & factum motum, ex quo diſperſa ſunt differenter rationalia ad generationem corporalis hujus mundi, Deumque noſcens præparatam Gratiam ligare ea corporibus in ultionem eorum quæ ante commiſſa ſunt, Et hoc per hæc inſinuaſſe verba arbitrantur Magiſtrum. Sed ignorant quomodo impoſſibilia ſequuntur, & inopportuna confiderantur, ſicut procedens poſthac conſequenſque ac vera approbabit ratio. Si enim Deus immutabilis eſt, utputa omnium plenitudo; omne autem quod ex non exiſtentibus eſſe accipit, movetur; merito ad quandam omnino fertur cauſam: Nondum vero quod movetur ſtat, jure extremo ad quietem virtutis motæ, quæ ſecundum deſiderium eſt, nondum largito. Nihil enim aliud ſiſtere, quod fertur ſecundum naturam, conſuevit, quam illud oſtenſum: nullum itaque motum ſtat, utpote noviſſimo nondum fortaſſis viſo: quoniam neque illud alicubi apparens eorum quæ circa ſe feruntur motum ſtabilitavit. Si autem hoc aliquando fuiſſe ex præcepto jubent, & exin noviſſimo videlicet & permanenti dato, collocatione & manſione permutata rationabilia diſperſionem acceperunt, ut non ſuperflua dicam qualis approbatio, eoſdem in ſeipſis in infinitum habitum rationabilia lapſus ex neceſſitate juſte ſuſtinebunt, à nullo enim per experimentum ſpernendi ſemel corroborantur, neque in æternum corroborata erant, nulla prohibens erit ratio: ferri vero ſic rationabilia & nullam habere vel ſperando Baſim immobilem, in bono fixuræ,

quid

quid aliud fieret miſerabilius: ſi vero poſſe quidem dixerint, nolle vero, niſi per factum contrarii experimentum, & ſic non per ſeipſum, ut bonum, ſed per contrarium erit eis bonum ex neceſſitate amabile, quomodo non ex natura, aut proprie, quod eſt amabile, eſt. Omne enim quod non per ſeipſum bonum eſt, & amabile, & omnem ad ſe non attrahens motum, non eſt proprie bonum: Ac per hoc neque attrahat juſte delectantium ſe deſiderium, ſed & Gratias reſtat confiteri eos malo, qui talem ſequuntur ſapientiam, merito per ipſum, quod neceſſe eſt, diſcentes, in bono ſcilicet fixuram quoquo modo habere pœnitentes, & generationem ab eo neceſſario dixerint, ſiquidem ſibimet generationem aſtruere noverunt, natura ipſa utiliorem, jure dum ſit proficua ſecundum eorum doctrinam & omnium pretioſior poſſeſſio. Ex charitate dico generationem per quam naturaliter ineſt omnia ex Deo facta in Deum congregari perpetuo atque inconverſibiliter.

Et iterum; eorum quæ ex Deo facta ſunt, & intelligibilium & ſenſibilium generatio ante motum intelligitur. (Non enim poteſt ante generationem motus eſſe; eorum enim quæ facta ſunt eſt motus, ſive intelligibilium intelligibilis, ſive ſenſibilium ſenſibilis: nullum enim eorum quæ facta ſunt eſt omnino eadem ratione immobile, neque eorum anima carentium & ſenſibilium, ſicut ſtudioſioribus eorum quæ ſunt contemplatoribus viſum eſt: moveri enim omnia dixerunt aut per rectam lineam, aut per circulum, aut oblique. Omnis enim motus ſimplici & compoſito continetur modo.) Si ergo intelligitur generatio ante motum eorum quorum eſt, inſpicitur profecto eorum quorum eſt motus per

ρον, εἰ δὲ δύνασθαι μὲν φαῖεν, μὴ βούλεσθαι δὲ διὰ τὴν γενομένην πεῖραν τοῦ ἐναντίου, καὶ οὕτως, οὐ δι' ἑαυτὸ ὡς καλὸν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐναντίον τὸ καλὸν αὐτοῖς ἔσται ἐξ ἀνάγκης στεργόμενον, ὡς οὐ φύσει ἢ κυρίως ὂν ἐραστὸν, πᾶν γὰρ ὃ μὴ δι' ἑαυτὸ ἀγαθόν ἐστι καὶ ἐραστὸν, καὶ πάσης ἑλκτικὸν κινήσεως, οὐ κυρίως καλὸν, καὶ διὰ τοῦτο, οὐδὲ καθελκτικὸν εἰκότως τῆς τῶν ἐπ' αὐτῷ ἡδομένων ἐφέσεως, ἀλλὰ καὶ χάριν λοιπὸν ὁμολογήσαιμεν ἂν τῷ κακῷ οἱ τοῦτο περιέποντες τὸ φρόνημα, ὡς δι' αὐτοῦ τὸ δέον διδαχθέντες καὶ τὴν ἐν τῷ καλῷ πῆξιν πῶς ἔχειν μεταμαθόντες, καὶ γένεσιν αὐτὸ ἀναγκαίως εἴποιεν ἂν, εἴπερ ἑαυτοῖς στοιχεῖν διέγνωσαν, καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς χρησιμωτέραν ὡς τοῦ συμφέροντος κατ' αὐτοὺς, οὖσαν διδακτικήν· καὶ τοῦ πάντων τιμιωτέρου κτήματος, τῆς ἀγάπης λέγω, γεννητικὴν, καθ' ἣν πέφυκε πάντα τὰ ἐκ θεοῦ γενόμενα, εἰς θεὸν συνάγεσθαι μονίμως τε καὶ ἀπαρατρέπτως.

Καὶ πάλιν· τῶν ἐκ θεοῦ γενομένων νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν ἡ γένεσις, τῆς κινήσεως προεπινοεῖται. οὐ γὰρ οἷόν τε πρὸ γενέσεως εἶναι κίνησιν. Τῶν γὰρ γενομένων ἡ κίνησις ἤτε νοητῶν, νοητὴ, ἤτε αἰσθητῶν, αἰσθητὴ, οὐδὲν γὰρ τῶν γενομένων ἐστὶ τὸ παράπαν τῷ καθ' αὐτῷ λόγῳ ἀκίνητον, οὐδ' αὐτῶν τῶν ἀψύχων καὶ αἰσθητῶν, ὡς τοῖς ἐπιμελεστέροις τῶν ὄντων θεάμοσιν ἔδοξεν. κινεῖσθαι γὰρ πάντα ἔφασαν, ἢ κατ' εὐθείαν ἢ κατὰ κύκλον ἢ ἑλικοειδῶς. πᾶσα γὰρ κίνησις, τῷ ἁπλῷ καὶ τῷ συνθέτῳ περιέχεται τρόπῳ. εἰ τοίνυν προεπινοεῖται τῆς ὧν ἐστι κινήσεως ἡ γένεσις, ἐπιθεωρεῖται δὲ τῆς ὧν ἐστι γενέσεως, ἡ κίνησις ὡς μετ' αὐτὴν κατ' ἐπίνοιαν οὖσα, ταύτην δὲ τὴν κίνησιν

δύναμιν

δύναμιν καλοῦσι φυσικὴν πρὸς τὸ καθ' αὐτὴν τέλος ἐπειγομένην, ἢ πάθος ἤτοι κίνησιν ἐξ ἑτέρου πρὸς ἕτερον γινομένην τέλος ἔχουσαν τὸ ἀπαθὲς ἢ ἐνέργειαν δραστικὴν τέλος ἔχουσαν τὸ αὐτοτελές· οὐδὲν δὲ τῶν γεννητῶν ἑαυτοῦ τέλος ἐστὶν, ἐπειδὴ οὔτε αὐταίτιον, ἐπεὶ καὶ ἀγέννητον καὶ ἄναρχον καὶ ἀκίνητον, ὡς πρὸς μηδὲν πῶς ἔχον κινηθῆναι, ἐκβαίνει γὰρ τῶν ὄντων τὴν φύσιν, ὡς οὐδενὸς ἕνεκεν ὄν, εἴπερ ἀληθὴς ὁ περὶ αὐτοῦ ὁρισμὸς, κἂν ἀλλότριος ᾖ ὁ λέγων· τέλος ἐστὶν οὗ ἕνεκεν τὰ πάντα, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἕνεκεν. οὐδὲ αὐτοτελὲς, ἐπεὶ καὶ ἀνενέργητον ὡς πλῆρες, καὶ ὡσαύτως καὶ μηδαμόθεν τὸ εἶναι ἔχον, τὸ αὐτοτελὲς γάρ πως, καὶ ἀναίτιον. οὐδ' ἀπαθὲς, ἐπεὶ καὶ μόνον καὶ ἄπειρον, καὶ ἀπερίγραφον, οὐ γὰρ πάσχειν πέφυκε καθόλου τὸ ἀπαθὲς τῷ μήτ' ἐρᾶν ἄλλου, ἢ κινεῖσθαι πρὸς ἄλλο τι κατ' ἔφεσιν· οὐδὲν ἄρα τῶν γεννητῶν κινούμενον ἔστη, ὡς τῆς πρώτης καὶ μόνης αἰτίας, ἐξ ἧς τὸ εἶναι τοῖς οὖσι πάρεστι, μήπω τυχὸν, ἢ τοῦ ἐσχάτου ἐντὸς γενόμενον ὀρεκτοῦ, ἵν' ἐκ προγεγενημένης ἑνάδος ὁ τῶν λογικῶν σκεδασμὸς ἑαυτῷ τὴν τῶν σωμάτων γένεσιν ἀκολούθως συνεισκομίσας νομισθῇ. Καὶ μαρτυροῦσι Μωϋσῆς καὶ Δαυὶδ, καὶ Παῦλος οἱ ἅγιοι καὶ ὁ τούτων δεσπότης Χριστός. « Ὁ μὲν μὴ « γεύσασθαι τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς τὸν προπάτορα ἱστορήσας, καὶ ἄλλοθι εἰπὼν οὐ γὰρ « ἥκατε ἕως τοῦ νῦν εἰς τὴν κατάπαυσιν « καὶ εἰς τὴν κληρονομίαν ἣν κύριος ὁ « θεὸς δίδωσιν ὑμῖν, ὁ δὲ χορτασθήσομαι « βοῶν ἐν τῷ ὀφθῆναί μοι τὴν δόξαν σου, « καὶ ἐδίψησεν ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν « ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα. πότε ἥξω καὶ ὀφθή-

generationem, utpote dum ſit poſt eam ſecundum notitiam. Talem autem motum virtutem vocant naturalem ad ſuum finem feſtinantem, [*qui ſacram divinorum nobis myſteriorum ſcientiam ſacre introduxerunt;*] aut paſſionem, id eſt motum ex altero venientem ad alterum, cujus finis eſt impaſſibilitas; aut operationem activam cujus finis eſt per ſeipſum perfectio. Nullum vero eorum quæ facta ſunt ſuimet finis eſt, quoniam neque ſui cauſa eſt; alioquin & ingenitum & carens principio & incommotabile eſſet, merito ad nullum quoquomodo habens moveri, tranſcenderet enim eorum quæ ſunt naturam, utpote pro nullo eſſet; ſiquidem vera de ipſo definitio, quamvis aliena, quæ dicit, finis eſt pro quo omnia, ipſe vero pro nullo. Neque per ſe perfectio, alioquin non efficeretur jure plenum; & ſimiliter, & à nullo eſſe haberet: per ſe enim perfectum quemadmodum & incauſale. Neque impaſſibilitas, alioqui & manens & infinitum & incircumſcriptum eſſet. Non enim pati naturaliter ineſt quod univerſaliter impaſſibile eſt quod neque amatur ab alio aut movetur ad aliud quid per amorem. Nullum igitur eorum quæ generata ſunt motum ſtat, utpote primam & manentem cauſam, ex qua eſſe his, quæ ſunt, ineſt, nondum comprehendens, aut intra noviſſimum factum eſt datum, aut ex primogenita unitate rationabilium ſparſor ſibimet corporum generationem conſequenter coaptans arbitratus eſt. Et Teſtimonium perhibent Moyſes & David & Paulus Sancti, & eorum Dominus Chriſtus. Moyſes quidem, *ne guſtet ex ligno,* vitæ primum parentem deſcribens: Et alibi dicens, *non enim veniſtis uſque nunc in quietem & in hæreditatem quam Dominus Deus veſter dabit vobis.* David vero, *ſatiabor clamans dum apparuerit mihi gloria tua, & ſitivit anima mea ad Deum fortem viventem, quando veniam & apparebo vultui Dei?*

Paulus quoque Philippenſibus quidem ſcribens, *ſi quomodo occurram in Reſurrectionem quæ eſt ex mortuis, non quod jam acceperim; aut jam perfectus ſim, expecto vero ſi forte comprehendam in quo & comprehenſus ſum ab Jeſu Chriſto.* Hebræis item; *Ipſe enim intrans in requiem ſuam & ipſe quievit ab operibus ſuis, veluti a propriis Deus*: Et iterum in eadem epiſtola, *neminem perveniſſe ad promiſſiones* affirmat. Chriſtus vero, *venite ad me omnes laborantes & onerati, & ego quieſcere vos faciam.* Nondum ergo ullo modo ullum eorum quæ facta ſunt, naturalem virtutem ad finem motam ſtabilitavit, neque operationem quieſcere fecit contendentem ſe ſuo fine, neque paſſionis quæ ſecundum motum eſt fructum meſſuit, impaſſibilitatem dico & immutabilitatem. Solius enim Dei eſt, finis eſſe & perfectio & impaſſibilitas: Eorum vero quæ facta ſunt, ad finem principio carentem moveri & à tanto perfecto fine quietam facere operationem; & pati, ſed non eſſe, aut non fieri ſecundum eſſentiam non eſt delectabile. Omne enim factum & creatum non immenſum profecto; fideliter autem paſſioni auſcultandum. Non enim ea quæ ſecundum converſionem & corruptionem virtutis eſt, hic declaratur paſſio, ſed ea quæ per naturam ſubſiſtit in his, quæ ſunt; omnia enim quæcunque facta ſunt, patiuntur moveri, ſicut ea quæ non ſunt per ſeipſum-motus, aut per ſeipſam-virtus ſunt: Si ergo quæ genita ſunt rationabilia ſubſiſtunt, omnino etiam moventur, utpote ex principio ſecundum naturam per eſſe; ad finem, ſecundum cognitionem per bene eſſe mota; finis enim eorum quæ moventur motus ipſum, in eo, quod ſemper eſt, bene eſſe eſt; ſicut & principium eſt ipſum eſſe, quod

« συνάψαι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ, ὁ δὲ Φιλιππησίοις μὲν γράφων, εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν· οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελείωμαι. διώκω δὲ εἴ γε καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἑβραίοις δέ, ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ θεός· καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ, μηδένα κομίσασθαι τὰς ἐπαγγελίας διαβεβαιούμενος, ὁ δὲ δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Οὔπω οὖν οὐδαμῶς οὐδὲν τῶν γεννητῶν τὴν φυσικὴν δύναμιν πρὸς τὸ κατ' αὐτὴν τέλος κινουμένην ἔστησεν, οὐδὲ τῆς ἐνεργείας ἐπαύσατο τῷ κατ' αὐτὴν τέλει προσερξε αὐτήν, οὐδὲ τοῦ κατὰ κίνησιν πάθους τὸν καρπὸν ἐδρέψατο, τὸ ἀπαθὲς φημὶ καὶ ἀκίνητον· μόνου γὰρ θεοῦ τὸ τέλος εἶναι, καὶ τὸ τέλειον, καὶ τὸ ἀπαθὲς ὡς ἀκινήτου καὶ πλήρους καὶ ἀπαθοῦς· τῶν γεννητῶν δὲ τὸ πρὸς τέλος ἄναρχον κινηθῆναι· καὶ ἀπὸ τοῦ τελείου τέλους παῦσαι τὴν ἐνέργειαν, καὶ παθεῖν ἀλλ' οὐκ εἶναι, ἢ γενέσθαι κατ' οὐσίαν τὸ ἄποιον, πᾶν γὰρ γεννητὸν καὶ κτιστὸν οὐκ ἄσχετον δηλονότι, εὐγνωμόνως δὲ τοῦ πάθους ἀκουστέον, οὐ γὰρ τὸ κατὰ τροπὴν ἢ φθορὰν δυνάμεως ἐνταῦθα δηλοῦται πάθος, ἀλλὰ τὸ φύσει συνυπάρχον τοῖς οὖσι. πάντα γὰρ ὅσα γέγονε, πάσχει τὸ κινεῖσθαι, ὡς μὴ ὄντα αὐτοκίνησις ἢ αὐτοδύναμις· εἰ τοίνυν γεννητὰ ὑπάρχει τὰ λογικά, καὶ κινεῖται πάντως, ὡς ἐξ ἀρχῆς κατὰ φύσιν διὰ τὸ εἶναι, πρὸς τέλος κατὰ γνώμην διὰ τὸ εὖ εἶναι κινούμενα· τέλος γὰρ τῆς τῶν κινουμένων κινήσεως, αὐτὸ τὸ ἐν τῷ ἀεὶ εὖ εἶναί ἐστιν, ὥσπερ καὶ ἀρχή, αὐτὸ τὸ εἶναι ὅπερ ἐστὶν ὁ θεὸς ὁ καὶ τοῦ εἶναι

δοτήρ,

δοτήρ, καὶ τοῦ εὖ εἶναι δωρεαστικὸς, ὡς ἀρχὴ καὶ τέλος· ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ τὸ ἁπλῶς κινεῖσθαι ἡμᾶς ὡς ἀρχῆς, καὶ τὸ πῶς κινεῖσθαι πρὸς αὐτὸν ὡς τέλος ἐστίν. εἰ δὲ κινεῖται ἀναλόγως ἑαυτῷ νοερῶς τὸ νοερὸν, καὶ νοεῖ πάντως· εἰ δὲ νοεῖ, καὶ ἐρᾷ πάντως τοῦ νοηθέντος· εἰ δ' ἐρᾷ, καὶ πάσχει πάντως τὴν πρὸς αὐτὸ, ὡς ἐραστὸν, ἔκστασιν· εἰ δὲ πάσχει, δηλονότι καὶ ἐπείγεται· εἰ δὲ ἐπείγεται, καὶ ἐπιτείνει πάντως τὸ σφοδρὸν τῆς κινήσεως· εἰ δὲ ἐπιτείνει σφοδρῶς τὴν κίνησιν, οὐχ ἵσταται μέχρις ἂν γένηται ὅλον ἐν ὅλῳ τῷ ἐραστῷ καὶ ὑφ' ὅλου περιληφθῇ, ἑκουσίως ὅλον κατὰ προαίρεσιν τὴν σωτήριον περιγραφὴν δεχόμενον, ἵν' ὅλον ὅλῳ ποιωθῇ τῷ περιγράφοντι, ὡς μηδ' ὅλως λοιπὸν βούλεσθαι ἐξ ἑαυτοῦ αὐτὸ ἐκεῖνο ὅλον γνωρίζεσθαι δύνασθαι τὸ περιγραφόμενον, ἀλλ' ἐκ τοῦ περιγράφοντος, ὡς ἀὴρ δι' ὅλου πεφωτισμένος φωτὶ, καὶ πυρὶ σίδηρος, ὅλος ὅλῳ πεπυρακτωμένος ἢ εἴ τι ἄλλο τῶν τοιούτων ἐστίν. Ἐξ ὧν στοχαστικῶς τὴν ἐσομένην, ἀλλ' οὐ τὴν γεγενημένην καὶ ἀδιάφθορον τοῖς ἀξίοις τῆς ἀγαθότητος μετουσίαν καὶ εἰκασίαν μόνον λαμβάνομεν, ἐπειδὴ καὶ ὑπὲρ ταῦτα πάντα τὰ ἐλπιζόμενά ἐστιν, ὡς ὄψεως ὄντα κατὰ τὸ γεγραμμένον καὶ ἀκοῆς καὶ διανοίας ἐπέκεινα· καὶ τοῦτο ἐστὶν ἴσως ἡ ὑποταγὴ ἣν ὁ θεῖος ἀπόστολος φησὶ τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν ὑποτάσσειν τοὺς ἑκουσίως δεχομένους τὸ ὑποτάσσεσθαι, μεθ' ἣν ἢ δι' ἣν, ὁ ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος, ὡς τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἤγουν τοῦ αὐτεξουσίου, (δι' οὗ πρὸς ἡμᾶς ποιούμενος τὴν εἴσοδον, ἐπεκύρου καθ' ἡμῶν τὸ τῆς φθορᾶς κράτος) ἑκουσίως καθόλου ἐκχωρηθέντος θεῷ, καὶ καλῶς βασιλεύοντος τὸ βασιλεύεσθαι, τῷ ἀργεῖν τοῦ τι ἐθέλειν παρὰ ὃ θέλει θεὸς, ὥσπερ φησὶ αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ τυπῶν τὸ ἡμέ-

quidem eſt Deus, qui & eſſe dat, & bene eſſe donat, jure principium & finis: ex ipſo enim & abſolute moveri nos ut à principio, & quoquomodo moveri ad ſe, ut ad finem, eſt. Si autem movetur corrationabiliter ſibimet intellectualiter intellectuale, omnino etiam intelligit: ſi autem intelligit, omnino amat quod intelligit: ſi amat, patitur omnino ad ipſum ut amabile exceſſum: ſi autem patitur, profecto etiam feſtinat: ſi feſtinat, omnino etiam intendit validum motum: ſi autem intendit validum motum, non ſtat quouſque fiat totum in toto amato, & à toto comprehendatur; libenter totum ſecundum voluntatem ſalutarem accipiens circumſcriptionem, ut totum toto afficiatur circumſcribente, ut nihil omnino reſtet velle ex ſeipſo, ſeipſum totum cognoſcere valendo circumſcriptum, ſed ex circumſcribente: ſicut aer per totum illuminatus lumine & igne ferrum totum toto liquefactum, aut ſi quid aliud talium eſt. Ex quibus ſpeculative futuram ſed non jam factam & incorruptam dignis bonitatis participationem per ſimilitudinem ſolummodo accipimus; quoniam & ſuper omnia hæc ſunt quæ ſperanda ſunt, merito dum ſint ſumma viſionis ſicut ſcriptum eſt & auditus & intellectus; & hoc utique eſt ipſa ſubjectio quam divinus Apoſtolus ait Patri filium ſubjecturam fore voluntarie accepturi ſubjectos eſſe, poſt quam & per quam noviſſima inimica deſtruetur mors, utpote corruptionis potentia, per quam ad nos fecit introitum, (ipſo in nobis, qui per ſe potens eſt, adjuvante ſecundum nos) voluntarie univerſaliter Deo implente & bene regnante quod regit, otium agendo ne quid velit præter quod vult Deus; ſicut alibi ait ipſe in ſeipſo formans quod noſtrum eſt

ſalvator

ſalvator ad Patrem, *veruntamen non ſicut ego volo ſed ſicut tu*, & poſt eum divinus ac mirabilis Paulus veluti ſeipſum negans & propriam habere jam vitam neſciens, *vivo autem jam non ego, vivit vero in me Chriſtus.* Non conturbet vos quod dictum eſt, non enim ablationem propriæ potentiæ fieri dico, ſed poſitionem magis ſecundum naturam fixam & immutabilem, id eſt exceſſum intellectualem, ut unde nobis ſubſiſtit eſſe, & moveri accipere deſideremus, velut imagine redeunte ad principale exemplum, & ſigni inſtar per figuram bene compacti principali formæ, & aliorſum ferri neque habente de cetero neque valente; an apertius dicendum & verius, neque poſſe volente, merito divina accepta operatione, magis autem Deus per Deificationem facta, & plus dilectata exceſſu ab his quæ naturaliter in ea ſunt & ab his quæ ſunt & intelliguntur, per ſuperantem ſe gratiam ſpiritus & ſolummodo habentem operatorem Jeſum & acccipientem, ita ut ſit una & ſola per omnia operatio Dei & dignorum Deo; magis autem ſolius Dei, utpote toto totos dignos bene ac pulcre ambiente. Omni enim neceſſitate per omnia circa aliud quid quieſcent poteſtativo motu qui ſecundum deſiderium eſt noviſſimo apparente dato & participato & corrationabiliter participantium virtuti incomprehenſibiliter, ut ita dicam, capto; ad quod omnis feſtinat converſatio excelſi & intellectus; *& in quod omnis ſtabilitatur appetitus, & ſupra quod nullo modo fertur; neque enim habet*: Et ad quod tendit omnis feſtinantis motus, *& a quo venientibus omnis contemplationis Requies*, ut ait Beatus iſte magiſter. Neque erit quid extra Deum tunc manifeſtatum, aut Deo è contra imaginari viſum ut alicujus deſide-

τερον ὁ σωτὴρ πρὸς τὸν πατέρα, "πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω ἀλλ' ὡς σύ, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ θεσπέσιος παῦλος, ὥσπερ ἑαυτὸν ἀρνησάμενος καὶ ἰδίαν ἔχειν ἔτι ζωὴν μὴ εἰδώς, "ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ χριστός, μὴ ταρασσέτω δὲ ὑμᾶς τὸ λεγόμενον, οὐ γὰρ ἀναίρεσιν τοῦ αὐτεξουσίου γίνεσθαι φημὶ ἀλλὰ θέσιν μᾶλλον τὴν κατὰ φύσιν παγίαν τε καὶ ἀμετάθετον, ἤγουν ἐκχώρησιν γνωμικήν, ἵν' ὅθεν ἡμῖν ὑπάρχει τὸ εἶναι, καὶ τὸ κινεῖσθαι λαβεῖν ποθήσωμεν, ὡς τῆς εἰκόνος ἀνελθούσης πρὸς τὸ ἀρχέτυπον καὶ σφραγῖδος δίκην ἐκτυπώματι καλῶς ἡρμοσμένης τῷ ἀρχετύπῳ, καὶ ἄλλοθι φέρεσθαι μήτ' ἐχούσης λοιπόν, μήτε δυναμένης, ἢ σαφέστερον εἰπεῖν καὶ ἀληθέστερον μήτε βούλεσθαι δυναμένης, ὡς τῆς θείας ἐπειλημμένης ἐνεργείας, μᾶλλον δὲ θεὸς τῇ θεώσει γεγενημένης, καὶ πλέον ἡδομένης τῇ ἐκστάσει τῶν φυσικῶς ἐπ' αὐτῆς καὶ ὄντων καὶ νοουμένων διὰ τὴν ἐκνικήσασαν αὐτὴν χάριν τοῦ πνεύματος, καὶ μόνον ἔχουσαν ἐνεργοῦντα τὸν θεὸν δείξασαν, ὥστε εἶναι μίαν καὶ μόνην διὰ πάντων ἐνέργειαν τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἀξίων θεοῦ, μᾶλλον δὲ μόνου θεοῦ, ὡς ὅλου ὅλοις τοῖς ἀξίοις ἀγαθοπρεπῶς περιχωρήσαντος, ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τῆς κατ' ἔφεσιν τὰ πάντα περί τι ἄλλο παύσασθαι ἐξουσιαστικῆς κινήσεως· τοῦ ἐσχάτου φανέντος, ὀρεκτοῦ καὶ μετεχομένου, καὶ ἀναλόγως τῇ τῶν μετεχόντων δυνάμει ἀχωρήτως, ἵν' οὕτως εἴπω, χωρουμένου, πρὸς ὃ πᾶσα σπεύδει πολιτεία ὑψηλοῦ καὶ διάνοια, καὶ εἰς "ὃ πᾶσα ἔφεσις ἵσταται, καὶ ὑπὲρ ὃ οὐδαμῶς φέρεται, οὔτε γὰρ ἔχει, καὶ πρὸς ὃ τείνει πᾶσα σπουδαίου κίνησις, "καὶ οὗ γενομένοις, πάσης "θεωρίας ἀνάπαυσις, φησὶ ὁ μακάριος διδάσκαλος, οὔτε γὰρ ἔσται τι ἐκτὸς θεοῦ τότε δεικνύμενον ἢ [illegible] δοκοῦν, ἵνα τινὸς ἔφεσιν [illegible] δε-

λεάσῃ,

λεάσῃ, πάντων περιληφθέντων αὐτῷ νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν κατὰ τὴν ἄφραστον αὐτοῦ ἔκφανσιν καὶ παρουσίαν, ὡς οὐδ᾽ ἐν ἡμέρᾳ τὰ ἀστρῷα φῶτα καὶ αὐτὰ τὰ ἄστρα ἡλίου φανέντος τῷ πολλῷ καὶ ἀσυγκρίτῳ φωτί, ἐξ οὗ καὶ αὐτοῖς τὸ φῶτα εἶναι, καλυπτόμενα καὶ οὐδ᾽ ὅτι εἰσὶν ὅσον αἰσθήσει γνωριζόμενα. Εἰ θεοῦ δὲ καὶ πλέον ὅσον ἀκτίστου καὶ κτιστῶν ἄπειρον τὸ μέσον ἐστὶ καὶ διάφορον. τότε γὰρ καὶ τὴν κατ᾽ οὐσίαν ὕπαρξιν τῶν ὄντων κατὰ τὸ τί, καὶ πῶς, καὶ εἶναι τίνι εἶναι, ὡς οἶμαι, μανθάνοντες, πρός τι ἐφετῶς ἔτι κατὰ γνῶσιν οὐ κινηθησόμεθα· τῆς ἑκάστου καὶ ἐφ᾽ ἑκάστου τῶν μετὰ θεὸν γνώσεως ἡμῖν περατωθείσης καὶ τῆς ἀπείρου καὶ θείας καὶ ἀπεριλήπτου, ἀπολαυστικῶς ἡμῖν ἀναλόγως ὑποκειμένης τε μονῆς καὶ μετεχομένης. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ πάνυ φιλοσοφούμενον κατὰ τοῦτον τὸν θεοφόρον διδάσκαλον, "ἐπιγνώσεσθαι ἡμᾶς ποτὲ ὅσον ἐγνώσμεθα, ἐπειδὰν τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον φάσκοντος, τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον τῷ οἰκείῳ προσμίξωμεν, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον οὗ νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν." Περὶ μὲν οὖν τοῦ μὴ εἶναι τὴν θρυλουμένην ἑνάδα, καὶ τοῦ πῶς κατ᾽ ἔμφασιν ἐκ τῶν νῦν ἡμῖν ἐφικτῶν τῆς γραφῆς νοημάτων τε καὶ λογισμῶν ἔσται ἡ τῶν μελλόντων κατάστασις, εἰρήσθω ταῦτα. περὶ δὲ τοῦ πῶς μοῖρα ὄντες θεοῦ ἀπερρύημεν θεοῦ ἡγουμένου ἐντεῦθεν τὸν λόγον ποιήσομαι.

Τίς γὰρ λόγῳ εἰδὼς καὶ σοφίᾳ τὰ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρὰ θεοῦ εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι, εἰ τῇ φυσικῇ τῶν ὄντων ἀπείρῳ διαφορᾷ τε καὶ ποικιλίᾳ ἐμφρόνως τὸ τῆς ψυχῆς θεωρητικὸν προσαγάγοι, καὶ τῷ ἐξεταστικῷ συνδιακρίνοι λόγῳ, κατ᾽ ἐπίνοιαν τὸν καθ᾽ ὃν ἐκτίσθησαν λόγον, οὐχὶ

rium ad ſeipſum fluere erroris ſit omnibus ambitis ab ipſo intelligibilibus & ſenſibilibus ſecundum ineffabilem ipſius manifeſtationem & præſentiam; ſicut neque in die ſyderea lumina & ipſa Aſtra ſole apparente multo & incomparabili lumine ex quo eis lumina eſſe occultata & neque quia ſunt quantum ſenſui cognita. In Deo vero plus quantum inter non-creatum & creatum infinita medietas eſt & differentia. Tunc enim per eſſentiam eorum quæ ſunt ſubſiſtentiam ſecundum quod, quid, & quomodo, & in quo eſſe, ut arbitror, ſcientes, ad quid appetitum adhuc per cognitionem non movebimus uniuſcujuſque & in unoquoque eorum quæ poſt Deum ſunt cognitione nobis conſummata & infinita ac divina & incomprehenſibili fructuoſe nobis proportionaliter propoſita manſione & participatione. Et hoc eſt quod valde philoſophatum eſt ſecundum Deiferum hunc magiſtrum dicentem, *cognoſcituros nos quandoque quantum cogniti ſumus, cum deiforme hoc, & divinum noſtrum animum & rationem proprio admiſcebimus, & imago revertetur ad principale exemplum cujus nunc habet appetitum.* De eo igitur quod non ſit diſpertita unitas & quomodo ſecundum notitiam ex poſſibilibus nunc nobis ſcripturæ intellectibus & diſputationibus erit futurorum ſtatus dictum eſt hactenus: de eo vero quomodo dum pars Dei ſimus à Deo refluximus Deo duce, hinc ſermonem faciam.

Quis enim ratione conſiderans & ſapientia ea, quæ ſunt, ab eo quod non eſt, à Deo in id quod eſt tranſducta, ſi per naturalem eorum quæ ſunt infinitam differentiam & varietatem prudenter animæ contemplativum adduceret & inquiſitiva condiſcerneret ratione per intelligentiam, ſecundum quam

creata ſunt cauſam, non multas cognoſceret cauſas unam cauſam eorum quæ facta ſunt inſeparabiliter cumdiſcretam differentiam per eorum & inter ſe invicem & ſeipſa inconfuſam proprietatem; Et iterum,unam multas,omnium ad eam relatione per ſeipſum inconfuſe ſubſiſtens unum-eſſentiale & unum-ſubſtantiale Dei & Patris deum verbum merito principium & cauſam omnium, *in quo creata ſunt omnia quæ in cœlis & quæ in terra ſive viſibilia ſive inviſibilia, ſive throni, ſive Dominationes, ſive principatus, ſive poteſtates; omnia ex ipſo & per ipſum & in ipſo creata ſunt*; cauſas enim eorum quæ facta ſunt habens ante ſæcula præſubſtitutas voluntate bona ſecundum eas viſibilem & inviſibilem ex non exiſtente ſubſtituit creaturam ratione & ſapientia omnia ſecundum opportunum tempus & fecit & facit & quæ univerſaliter ſunt & quæ per ſingula. Cauſam enim Angelorum crearis præduxiſſe credimus cauſam uniuſcujuſque complentium mundum, qui ſuper nos eſt, eſſentiarum & virtutum: rationem hominum rationem uniuſcujuſque ex Deo eſſe accipientium, ut non per ſingula dicam, ſiquidem ipſe infinite per ſeipſum ſupereminentia dum ſit ineffabilis & inintelligibilis, & omnis ſumma creaturæ, & exiſtentis per ſeipſam & intellectæ differentiæ & diſcretionis, ſeipſum in omnibus, quæ ex eo ſunt, ſingulorum Analogiam bene ac pulcre oſtendens & multiplicans, Et in ſeipſum omnia recapitulans per quem & eſſe, & permanere, & ex quo quæ genita ſunt, quantum genita ſunt, & ad quem genita ſunt, & manentia & mota participant Deum: omnia enim participant, eo quod ex Deo facta ſunt, proportionaliter Deum, ſive per intellectum ſive rationem, ſive ſenſum ſive motum vitalem, ſi-

πολλοὺς εἶναι λόγους τὸν ἕνα λόγον, τῇ τῶν γεγονότων ἀδιαιρέτῳ συνδιακρινόμενον διαφορᾷ διὰ τὴν αὐτῶν πρὸς ἄλληλά τε καὶ ἑαυτὰ ἀσύγχυτον ἰδιότητα, καὶ πάλιν ἕνα τοὺς πολλοὺς τῇ πρὸς αὐτὸν τῶν πάντων ἀναφορᾷ δι᾽ ἑαυτὸν ἀσυγχύτως ὑπάρχοντα ἐνούσιόν τε καὶ ἐνυπόστατον τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς θεὸν λόγον ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῶν ὅλων “ἐν ᾧ ἐκτίσθη τὰ “πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς “γῆς, εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα εἴτε “θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴ“τε ἐξουσίαι· πάντα δι᾽ αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ “καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, τοὺς γὰρ λόγους τῶν γεγονότων ἔχων πρὸ τῶν αἰώνων ὑφεστῶτας βουλήσει ἀγαθῇ κατ᾽ αὐτοὺς τήν τε ὁρατὴν καὶ ἀόρατον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπεστήσατο κτίσιν, λόγῳ καὶ σοφίᾳ τὰ πάντα κατὰ τὸν δέοντα χρόνον ποιήσας τε καὶ ποιῶν τὰ καθόλου τε καὶ καθέκαστον. λόγον γὰρ ἀγγέλων δημιουργίας προκαθηγεῖσθαι πιστεύομεν λόγον ἑκάστης τῶν συμπληρουσῶν τὸν ἄνω κόσμον οὐσιῶν καὶ δυνάμεων· λόγον ἀνθρώπων λόγον πάντων τῶν ἐκ θεοῦ τὸ εἶναι λαβόντων, ἵνα μὴ τὰ καθ᾽ ἕκαστον λέγω τὸν αὐτὸν μὲν ἀπείρως δι᾽ ἑαυτὸν ὑπεροχῇ ἄφραστον ὄντα καὶ ἀκατανόητον καὶ πάσης ἐπέκεινα κτίσεως, καὶ τῆς κατ᾽ αὐτὴν οὔσης καὶ νοουμένης διαφορᾶς καὶ διακρίσεως, καὶ τὸν αὐτὸν ἐν πᾶσι τοῖς ἐξ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἑκάστου ἀναλογίαν ἀγαθοπρεπῶς δεικνύμενόν τε καὶ πληθυνόμενον, καὶ εἰς ἑαυτὸν τὰ πάντα ἀνακεφαλαιούμενον, καθ᾽ ὃν τό τε εἶναι καὶ τὸ διαμένειν, καὶ ἐξ οὗ τὰ γεγονότα ὡς γέγονε, καὶ ἐφ᾽ ᾧ γέγονε, καὶ μένοντα καὶ κινούμενα μετέχει θεοῦ, πάντα γὰρ μετέχει διὰ τὸ ἐκ θεοῦ γεγενῆσθαι ἀναλόγως θεοῦ, ἢ κατὰ ν[illegible] αἴσθησιν, ἢ κίνησιν ζ[illegible] ἐκτι-

κὴν

κὴν ἐπιτηδειότητα, ὡς τῷ μεγάλῳ καὶ θεοφάντορι Διονυσίῳ δοκεῖ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ. ἕκαστον οὖν τῶν νοερῶν τε καὶ λογικῶν ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων αὐτῷ τῷ καθ' ὃν ἐκτίσθη λόγῳ τῷ ἐν τῷ θεῷ ὄντι, καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὄντι, μοῖρα καὶ λέγεται καὶ ἔστι θεοῦ διὰ τὸν αὐτοῦ προόντα ἐν τῷ θεῷ, καθὼς εἴρηται, λόγον, ἀμέλει τοι καὶ εἰ κατ' αὐτὸν κινηθείη ἐν τῷ θεῷ, γενήσεται ἐν ᾧ ὁ τοῦ εἶναι αὐτοῦ λόγος προένεστιν ὡς ἀρχὴ καὶ αἰτία κἂν μηδενὸς ἄλλου πρὸ τῆς ἰδίας ἀρχῆς κατὰ πόθον ἐπιλαβέσθαι θελήσοι οὐκ ἀπερρέει θεοῦ ἀλλὰ μᾶλλον τῇ πρὸς αὐτὸν ἀνατάσει, θεὸς γὰρ καὶ μοῖρα θεοῦ λέγεται τῷ μετέχειν προσηκόντως θεοῦ ὡς κατὰ φύσιν σοφῶς τε καὶ λελογισμένως δι' εὐπρεποῦς κινήσεως τῆς ἰδίας ἐπιλαμβανόμενος ἀρχῆς καὶ αἰτίας οὐκ ἔχων λοιπὸν ἄλλοθί ποι μετὰ τὴν ἰδίαν ἀρχήν, καὶ τὸν πρὸς τὸν καθ' ὃν ἐκτίσθη λόγον ἄνοδόν τε καὶ ἀποκατάστασιν, κινηθῆναι, ἢ πῶς κινηθῆναι, τῆς ἐπὶ τῷ θείῳ δηλονότι σκοπῷ, κινήσεως αὐτοῦ αὐτὸν πέρας λαβούσης τὸν θεῖον σκοπόν, ὡς δηλοῖ καὶ ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐν τῇ εἰς τὸν ἅγιον προφήτην Ἠσαΐαν ἑρμηνείᾳ λέγων οὕτως· "Σάββατα δὲ ἀληθινὴ ἡ ἀποκειμένη ἀνάπαυσις τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ, ἅπερ διὰ τὸ ἀληθινὰ εἶναι, ἀνέχεται ὁ θεὸς καὶ φθάνει γε ἐπ' ἐκεῖνα τὰ σάββατα τῆς ἀναπαύσεως παρ' ᾧ ὁ κόσμος ἐσταύρωται, ἀποστὰς δηλονότι τῶν κοσμικῶν, καὶ ἐπὶ τὸν ἴδιον τόπον τῆς πνευματικῆς ἀναπαύσεως καταντήσας, ἐν ᾧ ὁ γενόμενος οὐκ ἔτι κινηθήσεται ἀπὸ τοῦ ἰδίου τόπου, ἡσυχίας καὶ ἀταραξίας περὶ τὴν κατάστασιν ἐκείνην ὑπαρχούσης, πάντων οὖν τόπος τῶν ἀξιουμένων τῆς τοιαύτης μακαριότητος ἐστὶν ὁ θεὸς κατὰ τὸ γεγραμμένον· γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστὴν καὶ εἰς τόπον ὀχυρὸν τοῦ σῶσαί με, παρ'.

ve eſſentialem & habitum opportunitatem, ut magno & divino manifeſtatori Dionyſio videtur Areopagitæ. Unuſquiſque ergo intelligibilium & rationabilium Angelorum & hominum per eam, qua creatus eſt, rationem, qua in Deo eſt, & ad Deum eſt, pars eſt & dicitur Dei per ſuam ante-exiſtentem in Deo, ſicut dictum eſt, cauſam; itaque ſi ſecundum ipſam moveretur, in Deo fieret, in quo eſſentiæ ſuæ ratio ante-ineſt, ut in principio & cauſa, & nullius alicujus ante proprium principium deſiderium accipere vellet, neque reflueret à Deo, ſed magis per eam quæ ad eum eſt, intentionem, Deus fieret & pars Dei diceretur participando connaturaliter Deum, utpote ſecundum naturam ſapienter ac rationabiliter per pulcrum motum ſuum accepturus principium & cauſam, non habens aliorſum de cetero poſt ſuum principium ad rationem per quam crearetur aſcenſum & reſtitutionem movendi aut quomodo moveretur in Divino videlicet deſiderio, motu ſuo ipſum finem accipiente, divinam viſionem, ut Baſilius declarat in interpretatione in ſanctum prophetam Iſaiam, dicens ſic: *Sabbatha autem vera ſunt repoſita requies populo Dei, quæ quidem eo quod vera ſint recipit Deus & manifeſtat ſumma Sabbatha quietis, ille cui mundus crucifixus eſt, diſcedens profecto a mundanis, & in proprium locum ſpiritualis quietis occurrens, in quo factus non jam movebitur a ſuo loco, dum ſit ſilentium & pax circa illum ſtatum. Omnium igitur locus dignorum tali beatitudine Deus eſt, ſecundum quod ſcriptum eſt, Eſto mihi in Deum protectorem & in locum munitum ſalvandi me;* apud quem fir-

miter omnium rationes fixæ ſunt per quas etiam cognoſcere omnia ante generationem eorum dicitur merito in ipſo & apud ipſum exiſtentibus per ipſam veritatem omnibus, etſi ea omnia & quæ ſunt & quæ futura ſunt, non ſimul ſuis cauſis ut cognita ſunt a Deo, in eſſentiam adducta ſunt, ſed ſingula quæque opportuno tempore ſecundum creatoris ſapientiam pulcre juxta eorum cauſas creata ſunt, & per ſe eſſe operatione accipiunt; quoniam ipſe quidem ſemper ſecundum operationem eſt creator ea vero potentia quidem ſunt, operatione autem nondum: quia neque poſſunt horum ſimul eſſe infinitum & finita, neque ulla ratio approbare manifeſtabitur horum ſimul eſſe valens eſſentiam & ſupereſſentiale, & in id ipſum ducere menſo immenſum, & ei quod in habitu eſt quod caret habitudine, & quod nullam habet in ſe categoriæ ſpeciem affirmatam & per omnes eas categoriarum viz. ſpecies conſtituto; omnia enim quæ creata ſunt ſecundum eſſentiam & generationem omnino in omnibus affirmantur per formas, & exiſtentibus eorum quæ extrinſecus ſunt circa eam rationibus continentur: ſublata itaque ſumma & abdicativa verbi theologia, ſecundum quam neque dicitur neque intelligitur, neque eſt omnino quid alicui cognitorum, merito ſupereſſentiale, neque à quodam ullo modo in aliquo participatur; multæ cauſæ una cauſa eſt, & una multæ. Nam ſecundum bonam ac pulcram in ea quæ ſunt unius & factricem & continuatricem proceſſionem multæ una: Per vero in unum multorum converſoriam & manuductricem relationem & providentiam, velut in principium omnipotens aut centrum rectarum ex eo linearum principia præambiens, & ſic omnes

ᾧ βεβαίως πάντων οἱ λόγοι πεπήγασι, καθ' οὓς καὶ γινώσκειν τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν λέγεται, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτῷ ὄντων αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ τῶν πάντων· κἂν εἰ αὐτὰ τὰ πάντα τά τε ὄντα καὶ τὰ ἐσόμενα, οὐχ ἅμα τοῖς ἑαυτῶν λόγοις ἢ τῷ γνωσθῆναι ὑπὸ θεοῦ εἰς τὸ εἶναι παρήχθησαν, ἀλλ' ἕκαστα τῷ ἐπιτηδείῳ καιρῷ κατὰ τὴν τοῦ δημιουργοῦ σοφίαν, πρεπόντως κατὰ τοὺς ἑαυτῶν λόγους δημιουργούμενα καὶ καθ' ἑαυτὰ εἶναι τῇ ἐνεργείᾳ λαμβάνει, ἐπειδὴ ὁ μὲν καὶ ἐνέργειαν ἀεὶ ἐστὶ δημιουργός, τὰ δὲ δυνάμει μὲν ἐστὶν ἐνεργείᾳ δὲ οὐκ ἔτι, ὅτι μηδὲ οἷόν τε τὸ ἅμα εἶναι τὸ ἄπειρον καὶ τὰ πεπερασμένα, οὐδέ τις δεῖξαι λόγος ἀναφανήσεται, τὸ ἅμα εἶναι δύνασθαι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ ὑπερούσιον, καὶ εἰς ταυτὸν ἀγαγεῖν τῷ ἐμμέτρῳ τὸ ἄμμετρον, καὶ τῷ ἐν σχέσει τὸ ἄσχετον, καὶ τὸ μηδὲν ἔχον ἐπ' αὐτοῦ κατηγορίας εἶδος καταφασκόμενον τῷ διὰ πάντων τούτων συνισταμένῳ· πάντα γὰρ τὰ κτιστὰ κατ' οὐσίαν τε καὶ γένεσιν παντάπασι καταφάσκεται, τοῖς ἰδίοις καὶ τοῖς περὶ αὐτὰ οὖσι τῶν ἐκτὸς λόγοις περιεχόμενα· ὑπεξῃρημένης οὖν τῆς ἄκρας καὶ ἀποφατικῆς τοῦ λόγου θεολογίας, καθ' ἣν οὔτε λέγεται οὔτ' ἐννοεῖται οὔτε ἐστὶ τὸ σύνολόν τι τῶν ἄλλων συνεγνωσμένων, ὡς ὑπερούσιος, οὐδὲ ὑπό τινος οὐδαμῶς καθ' ὁτιοῦν μετέχεται, πολλοὶ λόγοι ὁ εἷς λόγος ἐστὶ καὶ εἷς οἱ πολλοί· κατὰ μὲν τὴν ἀγαθοπρεπῆ εἰς τὰ ὄντα τοῦ ἑνὸς ποιητικήν τε καὶ συνεκτικὴν πρόοδον πολλοὶ ὁ εἷς· κατὰ δὲ τὴν εἰς τὸν ἕνα τῶν πολλῶν ἐπιστρεπτικήν τε καὶ χειραγωγικὴν ἀναφορὰν τε καὶ πρόνοιαν ὥσπερ εἰς ἀρχὴν παντοκρατορικὴν ἢ κέντρον τῶν ἐξ αὐτοῦ εὐθειῶν τὰς ἀρχὰς προειληφὸς, καὶ ὡς πάντων συναγωγὸς, εἷς οἱ πολλοί [illegible] ὁ μὲν

καὶ

καὶ λεγόμεθα θεοῦ διὰ τὸ τοὺς τοῦ εἶναι ἡμῶν λόγους ἐν τῷ θεῷ προϋφεστάναι· ῥεύσαντες δὲ ἄνωθεν πάλιν λεγόμεθα, διότι μὴ καθ' ὃν γεγενήμεθα λόγον τὸν ἐν τῷ θεῷ προόντα κεκινήμεθα.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἐστὶν εὐμαρὲς τῷ εὐσεβῶς ἐπιβάλλειν τοῖς τῶν ὄντων λόγοις δεδιδαγμένῳ τὸν περὶ τούτου λόγον διεξελθεῖν, εἰ γὰρ οὐσία τῆς ἐν ἑκάστῳ ἀρετῆς ὁ εἷς ὑπάρχειν λόγος τοῦ θεοῦ μὴ ἀμφιβέβληται· (οὐσία γὰρ πάντων τῶν ἀρετῶν αὐτός ἐστιν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς γέγραπται, "ὃς ἐγενήθη "ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ σοφία, δικαιοσύνη τε καὶ "ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις· ἀπολύτως ταῦτα δηλαδὴ ἐπ' αὐτοῦ λεγόμενα ἔχων ὡς αὐτοσοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιότης ὤν, καὶ οὐχ ὡς ἐφ' ἡμῶν προσδιωρισμένως, οἷον ὡς σοφὸς ἄνθρωπος, ἢ δίκαιος ἄνθρωπος,) πᾶς δηλονότι ἄνθρωπος ἀρετῆς καθ' ἕξιν παγίαν μετέχων ἀναμφιλέκτως θεοῦ μετέχει τῆς οὐσίας τῶν ἀρετῶν, ὡς τὸ κατὰ φύσιν σπέρμα τοῦ ἀγαθοῦ γνησίως κατὰ προαίρεσιν γεωργήσας καὶ ταυτὸν δείξας τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος, καὶ τὴν ἀρχὴν τῷ τέλει, μᾶλλον δὲ ταυτὸν ἀρχὴν οὖσαν καὶ τέλος, ὡς ἀνόθευτος θεοῦ τυγχάνων συνήγορος, εἴπερ παντὸς πράγματος ἀρχὴ καὶ τέλος ὁ ἐπ' αὐτῷ σκοπὸς ὑπάρχειν πεπίστευται· τὴν μὲν, ὡς ἐκεῖθεν εἰληφὼς πρὸς τῷ εἶναι, καὶ κατὰ μέθεξιν ἀγαθόν· τὸ δὲ, ὡς κατ' αὐτὴν γνώμῃ τε καὶ προαιρέσει τὸν ἐπαινετὸν καὶ πρὸς αὐτὴν ἀπλανῶς ἄγοντα διανύσας δρόμον δι' οὗ καθ' ὃν γίνεται θεὸς ἐκ τοῦ θεοῦ, τὸ θεὸς εἶναι λαμβάνων ὡς τὸ κατ' εἰκόνα φύσει καλῷ, καὶ προαιρέσει τὴν δι' ἀρετῶν προσθεὶς ἐξομοίωσιν διὰ τῆς ἐμφύτου πρὸς τὴν ἰδίαν

congregans, una multæ. Pars igitur ſumus & dicimur Dei, eo quod eſſentiæ noſtræ rationes in Deo præſubſtitutæ ſint; fluentes vero de ſurſum iterum dicimur, eo quod non ſecundum in Deo præſubſiſtentem cauſam per quam facti ſumus moti fuimus.

Secundum alterum quoque modum facile eſt pie amare eorum quæ ſunt cauſam erudito de hoc rationem percurrere. Si enim eſſentiam unicuique virtutis unum ſubſiſtere Dei verbum non dubitatur, (nam eſſentia omnium virtutum ipſe eſt Dominus noſter & Deus Jeſus Chriſtus, ſicut ſcriptum eſt, *qui factus eſt nobis a Deo ſapientia, & juſtitia, & ſanctificatio, & redemtio*; profecto hæc quæ dicta ſunt abſolute in ſeipſo habet, jure qui eſt per ſe ſapientia & juſtitia & ſanctitas, & non ſicut in nobis cum definitione, verbi gratia, ſicut ſapiens homo aut juſtus homo:) omnis profecto homo virtutem ſecundum habitum fixum participans, ſine ambiguitate Deum participat, eſſentiam virtutum veluti naturalis ſemen boni fideliter per voluntatem colens, & id ipſum oſtendens principio finem & principium fini, magis vero id ipſum principium eſſe & finem, quaſi ſecurus Deum conſtituens concionator; ſiquidem univerſæ Rei principium & finem qui in ſeipſo videt ſubſiſtere credit: principium quidem, quaſi inde accipiens, & eſſentiam per participationem [naturale] bonum: finem vero, veluti per cognitionem ipſius principii & appetitum, laudabilem ad ipſum ſine errore ducentem cum feſtinatione perficiens curſum, per quem fit Deus ex Deo, Deus eſſe accipiens; merito ſecundum imaginem naturali bono voluntate per virtutes addens ſimilitudinem per inſitam ad proprium

principium aſcenſionem & familiaritatem. Et impletur de cetero in ipſo Apoſtolicus ſermo dicens, *in ipſo enim vivimus & movemur & ſumus*. Fit enim in Deo per excellentiam ante-exiſtentem in Deo eſſentiæ rationem non corrumpens, & movetur in Deo ſecundum præcedentem in Deo bene eſſe rationem per virtutes operans, & vivit in Deo ſecundum præcedentem in Deo ſemper eſſe rationem. Hic quidem jam ſecundum impaſſibilem valde habitum id ipſum ſibimet & incommotabilis eſt: in futuro vero ſæculo ſecundum datam theoſin, id eſt Deificationem, prædictas in Deo antecedentes cauſas, magis autem Deum, in quo cauſæ bonorum præfixæ ſunt, in caritate amans & ſalutaturus: & eſt pars Dei, ut eſt per eſſentiæ ſuæ in Deo rationem, & ut bonus per bene eſſendi in Deo rationem, & ut Deus per ſemper eſſendi rationem, merito eas honorans & ſecundum eas operans, & per eas ſeipſum quidem Deo ſoli per totum inſerens; Deum vero ſolum ſibimet per totum & imaginans & formans, ita ut & ipſe ſit gratia & vocetur Deus, & Deus ſit condeſcenſione & vocetur per ſe homo, & mutuo in hoc affectu oſtendatur virtus quæ & hominem Deo per Divinum amorem deificat, & Deum homini per humanum amorem inhumanat, & facit per bonam converſionem Deum quidem hominem per hominis deificationem, & hominem Deum per Dei inhumanationem. Vult enim ſemper & in omnibus Dei verbum & Deus ſua incorporatione operari myſterium. Qui vero ſuum relinquens principium pars Dei conſtitutus per exiſtentem in ipſo virtutis rationem ſecundum redditam cauſam, ad id quod non eſt irrationabiliter fertur, recte de ſur-

ἀρχὴν ἀναβάσεώς τε καὶ οἰκειότητος. καὶ πληροῦται λοιπὸν καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν τὸ φάσκον, "ἐν αὐτῷ γὰρ "ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν." γίνεται γὰρ ἐν τῷ θεῷ διὰ προσοχῆς τὸν ἐν τῷ θεῷ προόντα τοῦ εἶναι λόγον μὴ παραφθείρας· καὶ κινεῖται ἐν τῷ θεῷ κατὰ τὸν προόντα τοῦ εὖ εἶναι λόγον, διὰ τῶν ἀρετῶν ἐνεργούμενος· καὶ ζῇ ἐν τῷ θεῷ κατὰ τὸν προόντα ἐν τῷ θεῷ τοῦ ἀεὶ εἶναι λόγον. ἐντεῦθεν μὲν ἤδη κατὰ τὴν ἀπαθεστάτην ἕξιν ταυτὸν ἑαυτῷ καὶ ἀκίνητος ὤν, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι κατὰ τὴν δοθησομένην θέωσιν τοὺς εἰρημένους καὶ ἐν τῷ θεῷ προόντας λόγους, μᾶλλον δὲ τὸν θεὸν ἐν ᾧ οἱ λόγοι τῶν καλῶν πεπήγασιν, ἀγαπητικῶς στέργων καὶ ἀσπαζόμενος, καὶ ἔστι μοῖρα θεοῦ ὡς ὢν διὰ τὸ ἐν τῷ θεῷ τοῦ εἶναι αὐτοῦ λόγον, καὶ ὡς ἀγαθὸς διὰ τὸν ἐν τῷ θεῷ τοῦ εὖ εἶναι αὐτοῦ λόγον, καὶ ὡς θεὸς διὰ τὸν ἐν τῷ θεῷ τοῦ ἀεὶ εἶναι αὐτοῦ λόγον ὡς τούτους τιμήσας καὶ κατ' αὐτοὺς ἐνεργήσας, καὶ δι' αὐτῶν ἑαυτὸν μὲν τῷ θεῷ μόνῳ δι' ὅλου ἐνθέμενος, τὸν δὲ θεὸν μόνον ἑαυτῷ δι' ὅλου ἐντυπώσας τε καὶ μορφώσας, ὥστε καὶ αὐτὸν εἶναί τε χάριτι καὶ καλεῖσθαι θεόν, καὶ τὸν θεὸν εἶναί τε συγκαταβάσει καὶ καλεῖσθαι δι' αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ τῆς ἀντιδιδομένης ἐπὶ τούτῳ διαθέσεως δειχθῆναι τὴν δύναμιν τὴν καὶ τὸν ἄνθρωπον τῷ θεῷ θεούσης διὰ τὸ φιλόθεον καὶ τὸν θεὸν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τὸ φιλάνθρωπον ἀνθρωπιζούσης, καὶ ποιούσης κατὰ τὴν καλὴν ἀντιστροφήν, τὸν μὲν θεὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου θέωσιν, τὸν δὲ ἄνθρωπον θεὸν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ ἐνανθρώπησιν. βούλεται γὰρ ἀεὶ καὶ ἐν πᾶσιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος καὶ θεὸς τῆς αὐτοῦ ἐνσωματώσεως ἐνεργεῖσθαι τὸ μυστήριον. ὅστις δὲ τῆς ἰδίας ἀφέμενος ἀρχῆς μοῖρα τυγχάνων θεοῦ διὰ τὸν ἐν αὐτῷ τῆς ἀρετῆς ὄντα λόγον κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αἰτίαν, πρὸς τὸ μὴ ὂν παραλόγως φέρεται, εἰκότως

εἰκότως ἄνωθεν ῥεῦσαι λέγεται, μὴ πρὸς τὴν ἰδίαν ἀρχήν τε καὶ αἰτίαν καθ' ἣν καὶ ἐφ' ἣν καὶ δι' ἣν γεγένηται, κινηθείς· καὶ ἔστιν ἐν ἀστάτῳ περιφορᾷ καὶ ἀταξίᾳ δεινῇ ψυχῆς τε καὶ σώματος τῆς ἀπλανοῦς καὶ ὡσαύτως ἐχούσης αἰτίας τῇ πρὸς τὸ χεῖρον ἑκουσίῳ ῥοπῇ τὴν ἀποτυχίαν ἑαυτοῦ καταπραξάμενος· ἐφ' οὗ καὶ τὸ ῥεῦσαι κυρίως λεχθείη ἄν, διότι ἐπ' αὐτῷ κειμένης τῆς πρὸς θεὸν ἀδιαλείπτως τὰς τῆς ψυχῆς βάσεις ποιεῖσθαι δυναμένης ἐξουσίας, τὸ χεῖρον καὶ μὴ ὄν, τοῦ κρείττονος καὶ ὄντος ἑκὼν ἀντηλλάξατο.

Τούτους δὲ οὓς ἔφην λόγους, ὁ μὲν ἀρεοπαγίτης ἅγιος Διονύσιος προορισμοὺς καὶ θεῖα θελήματα καλεῖσθαι ὑπὸ τῆς γραφῆς ἡμᾶς ἐκδιδάσκει· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ περὶ Πάνταινον τὸν γενόμενον καθηγητὴν τοῦ στρωματέως μεγάλου Κλήμεντος θεῖα θελήματα τῇ γραφῇ φίλον καλεῖσθαι φασίν, ὅθεν ἐρωτηθέντες ὑπό τινων τῶν τὴν ἔξω παίδευσιν γαύρων, πῶς γινώσκειν τὰ ὄντα τὸν θεὸν δοξάζουσιν οἱ χριστιανοί, ὑπειληφότων ἐκείνων νοερῶς τὰ νοητά, καὶ αἰσθητικῶς τὰ αἰσθητὰ γινώσκειν αὐτὸν τὰ ὄντα, ἀπεκρίναντο μήτε αἰσθητῶς τὰ αἰσθητά, μήτε νοερῶς τὰ νοητά. οὐ γὰρ εἶναι δυνατὸν τὸν ὑπὲρ τὰ ὄντα κατὰ τὰ ὄντα τῶν ὄντων λαμβάνεσθαι, ἀλλ' ὡς ἴδια θελήματα γινώσκειν αὐτὸν τὰ ὄντα φαμέν, προσθέντες καὶ τοῦ λόγου τὸ εὔλογον, εἰ γὰρ θελήματι τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ οὐδεὶς ἀντερεῖ λόγος· γινώσκειν δὲ τὸ ἴδιον θέλημα τὸν θεόν, εὐσεβές τε λέγειν ἀεὶ καὶ δίκαιόν ἐστιν, ἕκαστον δὲ τῶν γεγονότων θέλων πεποίηκεν, ἄρα ὡς ἴδια θελήματα ὁ θεὸς τὰ ὄντα γινώσκει, ἐπειδὴ καὶ θέλων τὰ ὄντα πεποίηκεν, ἐντεῦθεν δὲ ὁρμώμενος ἔγωγε οἶμαι κατὰ τούτους εἰρῆσθαι τῇ γραφῇ τοὺς λόγους· τό, "ἔγνων σε παρὰ πάντας" πρὸς Μωϋσῆν. καὶ περί τινων. τό, "ἔγνω κύριος

ſum defluere dicitur: non ad ſuum principium & cauſam, à qua & in qua & per quam factus eſt, motus; & eſt in meatu inſtabili & inordinatione fluxili animæ & corporis à non errante & ſimiliter habente cauſa, ad id quod malum eſt voluntario momento expulſionem ſuam peragens; ex quo & fluere proprie dicitur, eo quod in ſe motæ ad Deum inſeparabiliter animæ greſſus faciendo validò potentiæ, quod deterius eſt & quod non eſt pro meliori volens mutavit.

Has autem quas dixeram rationes ipſe quidem Areopagita ſanctus Dionyſius prædeſtinationes & divinas voluntates vocari à divina Scriptura nos edocet. Similiterque & qui ſint circa Pantænum Magni Clementis amicum, qui factus eſt magiſter Stromatei, divinas voluntates à Scriptura vocari dicunt, inde interrogati à quibuſdam ſuperbis in eorum eruditione quæ extrinſecus ſunt, quomodo cognoſcere ea quæ ſunt Deum æſtimant Chriſtiani, ſuſcipientibus illis intellectualiter intelligibilia & ſenſualiter ſenſibilia eum cognoſcere ea quæ ſunt; Reſpondemus neque ſenſualiter ſenſibilia neque intellectualiter intellectualia. Non enim eſſe poſſibile eſt, ut oſtendit ratio, eum qui eſt ſuper ea quæ ſunt, per ea quæ ſunt, ea quæ ſunt accipere: ſed ſicut ſuas voluntates cognoſcere eum dicimus ea quæ ſunt, addentes etiam ex cauſa ratiocinationem; ſi enim voluntate omnia fecit, & nulla contradicit ratio cognoſcere autem ſuam voluntatem Deum, ſemper pium dicere & Juſtum eſt, unumquodque vero eorum quæ facta ſunt volens fecit; igitur ut ſuas voluntates Deus cognoſcit ea quæ ſunt, quoniam & volens ea quæ ſunt, fecit. Hinc & ego aſpiciens cenſeo ſecundum has dixiſſe ſcripturam rationes, hoc, *cognoſcebam*

te ſuper omnes; ad Moyſen, & de quibuſdam hoc, *cognovit Dominus qui ſunt ſui*; & iterum hoc, ad quoſdam, *non novi vos*. Sic profecto unumquemque aut ſecundum voluntatem & rationem aut contra voluntatem & rationem Dei voluntarius motus divinam audire vocem præparavit.

Hæc & hujuſmodi Deiferum hunc virum arbitror intelligentem dicere, *cum Deiforme hoc & divinum noſtrum animum & rationem proprio admiſcebimus, & imago revertetur ad principale exemplar, cujus nunc habet appetitum*. Ac per hoc ſimiliter, per pauca hæc verba, quodcunque aliquando, eorum quæ ſunt tetigiſſe menſuram arbitrantes æſtimandum doctrinaliter retrahere, & rationem *quomodo pars Dei ſumus declarare*, & futuram beatæ quietis proprietatem inſinuaſſe, & ad immobilem ipſius & quietem; & nullo modo cadentem fructum incitaſſe in ea quæ in hoc eſt ſpe purgatos & feſtinantes. Oportebat enim quemadmodum ad hoc habemus & in eſſentia & ratione notiones per rationem [& naturam] recte quidem ingredi ſymplo ordine, & nos ſine omni qualicunque quæſtione, circa quam ſolam & peccare eſt & falli, Deiformiter, quantum poſſibile eſt, omnia cognoſcemus. Non jam per ignorantiam ab eo; qui circa ea eſt, motu detenti, Merito magno animo & rationi & ſpiritui noſtrum animum & rationem & ſpiritum, magis autem, toti Deo totos nos ipſos, veluti principali exemplo Imago, accedentes, ſicut etiam in ſermone qui eſt de Grandine edocet, ſic dicens: *Et nos quidem ineffabilis lux accipiet, & ſanctæ ac Regalis contemplatio trinitatis illuminantis planius & purius & totius toti animo mixtæ, quam etiam ſolam regnum cælorum ego pono*;

“τοὺς ὄντας αὐτοῦ, καὶ πάλιν πρός τινας τό, “οὐκ οἶδα ὑμᾶς. ὡς ἕκαστον δηλονότι ἢ κατὰ τὸ θέλημα καὶ τὸν λόγον, ἢ παρὰ τὸ θέλημα καὶ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ προαιρετικῶς κίνησις τῆς θείας ἀκοῦσαι φωνῆς παρεσκεύασε.

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν θεοφόρον τοῦτον ἄνδρα οἶμαι νοήσαντα, εἰπεῖν, “ἐπειδὰν τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον, τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον, τῷ οἰκείῳ “προσμίξωμεν, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς “τὸ ἀρχέτυπον, οὗ νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν. ὁμοῦ τε καὶ κατὰ ταυτὸν διὰ τῶν μικρῶν τούτων ῥημάτων, τοὺς ποτὲ οὗτό τι τῶν ὄντων ἐφθακέναι τὸ μέτρον οἴεσθαι, διδασκαλικῶς ἀπάγοντα τοὺς νομίζοντας, καὶ τὸν οὗ τρόπον μοῖρα ἐσμὲν θεοῦ λόγον παραδηλοῦντα, καὶ τὴν μελλούσης τῆς μακαρίας λήξεως ἰδιότητα αἰνιττόμενον, καὶ πρὸς τὴν ἄσειστον αὐτῆς καὶ ἀκλόνητον καὶ οὐδαμοῦ μεταπίπτουσαν ἀπόλαυσιν, προορμῶντα τοὺς ἐπὶ τούτῳ δι᾽ ἐλπίδος καθαιρομένους καὶ σπεύδοντας· ἔδει γὰρ ὥσπερ πρὸς ὃ ἔχομεν οὐσίᾳ τε καὶ λόγῳ, τὰς ἐμφάσεις κατὰ λόγον εὐθυπορῆσαι μὲν ἁπλῇ προσβολῇ, καὶ ἡμᾶς πάσης τῆς οἱασοῦν ζητήσεως χωρίς, περὶ ἣν μόνην ἐστὶ τὸ πταίειν καὶ σφάλλεσθαι, θεοειδῶς κατὰ τὸ ἐφικτὸν τὰ πάντα εἰσόμεθα, μηκέτι δι᾽ ἄγνοιαν τῆς περὶ αὐτὰ κινήσεως ἀντεχόμενοι, ὡς νοῒ τῷ μεγάλῳ καὶ λόγῳ, καὶ πνεύματι τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον καὶ πνεῦμα, μᾶλλον δὲ ὅλῳ θεῷ ὅλους ἑαυτοὺς ὡς ἀρχετύπῳ εἰκόνι προσχωρήσαντες καθὼς καὶ ἐν τῷ περὶ χαλάζης λόγῳ διέξεισιν οὑτωσὶ φάσκων· “Καὶ τοὺς μὲν τὸ ἄφραστον φῶς “διαδέξεται, καὶ ἡ τῆς ἁγίας καὶ βασιλικῆς “θεωρία τριάδος, ἐλλαμπούσης τρανότερόν τε καὶ καθαρώτερον, καὶ ὅλης ὅλῳ “νοῒ μιγνυμένης, ἣν δὴ καὶ μόνην βασιλείαν οὐρανῶν ἐγὼ τίθεμαι, ἡνίκα [illegible] καὶ

καὶ ἀγάλλεται, ἵνα τοῖς αὐτοῦ τολμήσας συνάψω τὰ ἐμαυτοῦ, πᾶσα κτίσις λογικὴ ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων, ὅσοι μηδένα τὸν πρὸς τὸ τέλος κατὰ τὴν κίνησιν φυσικῶς συνηρμοσμένων αὐτοῖς θείων λόγων παρὰ τοῦ δημιουργοῦ ἐξ ἀπροσεξίας παρέφθειραν, διεσώσαντο δὲ μᾶλλον σωφρόνως ἑαυτοὺς ὅλους, καὶ ἀπαρατρέπτους ὡς θείας ὄργανα φύσεως καὶ ὄντας καὶ γενησομένους εἰδότες, οὓς δι᾽ ὅλου ὅλος περιφυὴς ὁ θεὸς τρόπον ψυχῆς, ὥσπερ μέλη σώματος ἄρτια καὶ εὔχρηστα τῷ δεσπότῃ γενησομένους πρὸς τὸ δοκοῦν μεταχειρίζεται καὶ τῆς οἰκείας πληροῖ δόξης τε καὶ μακαριότητος, ζωὴν διδοὺς καὶ χαριζόμενος τὴν ἀΐδιόν τε καὶ ἀνεκλάλητον καὶ παντάπασι παντὸς ἐλευθέραν γνωρίσματος συστατικῆς ἰδιότητος τῆς παρούσης καὶ διὰ φθορᾶς συνισταμένης ζωῆς, ἣν οὐκ ἀὴρ εἰσπνεόμενος, οὐδ᾽ αἵματος ὀχετοὶ τοῦ ἥπατος ἀπορρέοντες συνιστῶσιν, ἀλλὰ θεὸς ὅλος ὅλοις μετεχόμενος, καὶ ψυχῆς τρόπον πρὸς σῶμα τῇ ψυχῇ καὶ διὰ μέσης ψυχῆς, πρὸς σῶμα γινόμενος, ὡς οἶδεν αὐτός· ἵν᾽ ἡ μὲν ἀτρεψίαν δέξηται, τὸ δὲ ἀθανασίαν, καὶ ὅλος ἄνθρωπος θεωθῇ τῇ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος θεοῦ χάριτι θεουργούμενος, ὅλος μὲν ἄνθρωπος μένων κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν φύσιν, καὶ ὅλος γινόμενος θεὸς κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν χάριν, καὶ τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ διόλου θείαν τῆς μακαρίας δόξης λαμπρότητα, μεθ᾽ ἣν οὐκ ἔστι τι ἐπινοῆσαι λαμπρότερον ἢ ὑψηλότερον. τί γὰρ θεώσεως τοῖς ἀξίοις ἐρασμιώτερον, καθ᾽ ἣν ὁ θεὸς θεοῖς γενομένοις ἑνούμενος, τὸ πᾶν ἑαυτοῦ ποιεῖται δι᾽ ἀγαθότητα; Διὸ καὶ ἡδονὴν καὶ πεῖσιν καὶ χαρὰν καλῶς ὠνόμασε τὴν τοιαύτην κατάστασιν, τὴν τῇ θείᾳ κατανοήσει καὶ τῇ ἑπομένῃ αὐτῇ τῆς εὐφροσύνης ἀπολαύσει·

cum delectatione delectatur & lætatur, ut his quæ ſunt ipſius audax conjungam quæ mea ſunt, omnis creatura rationalis Angelorum & hominum, quicunque nullam ſecundum motum qui ad finem eſt naturaliter compactarum eis divinarum rationum ab ipſo creatore per negligentiam corruperunt, magis autem ſeipſos temperanter ſalvaverunt totos inconverſibiliter. utpote divinæ organa naturæ, & eſſe & futuros eſſe ſcientes, quos per totum totus circumſpirans Deus in modum animæ veluti membra corporis compacta & optima Domino factos ad voluntatem tractat, & propria implet gloria & beatitudine; vitam dans & donans æternam, atque ineffabilem, & omnibus modis univerſa liberam cognitione conſtitutæ proprietatis præſentis, & per corruptionem conſtitutæ vitæ. Quam videlicet vitam æternam non aer inſpirans neque ſanguinis rivuli epate fluentes conſtituunt, ſed Deus totus totis participatus, & animæ in modum ad corpus animæ & per mediam animam ad corpus factus, ſicut novit ipſe, ut ea quidem inconverſibilitatem accipiat, illud vero immortalitatem, & totus homo Deificetur per inhumanati Dei gratiam deificantis; totus quidem homo manens ſecundum animam & corpus per naturam, & totus factus Deus ſecundum animam & corpus per gratiam, & convenientem ſibi per totum divinam beatæ gloriæ claritatem, poſt quam nihil eſt ad intelligendum lucidius aut excelſius. Quid enim θεώσεως, id eſt, Deificatione dignis amabilius, per quam Deus Diis factis unitus, omnino univerſitatem ſuam facit per bonitatem? Ac per hoc delectationem & paſſionem & gaudium bene nominaverim talem ſtatum qui eſt per divinam notitiam & conſequentem ſe lætitiæ

fructum: delectationem quidem merito, dum ſit finis naturalium operationum, ſic enim delectationem definiunt; paſſionem vero, veluti extendentem virtutem & ad id quod facit id quod patitur inducentem, ſecundum redditam aeris ad lucem & ad ignem ferri paradigmaticam cauſam, & credibilem naturaliter ac vere, neque aliud quid eſſe, præter hoc, eorum quæ ſunt capitulum [hoc eſt conſummationem] quam impaſſibilitas opportune ſequitur; gaudium quoque jure, dum nihil habeat contrapoſitum, neque præteritum neque futurum; gaudium enim dicunt neque triſtitiam noſſe præteritam, neque ex timore ſatietatem accepturum ire ſpectandam, ſicut delectatio. Unde etiam veluti demonſtrativam appellationem futuræ veritatis ſubſiſtentem decreverunt ubique & à Deo inſpirati ſermones & ex eis divina ſapientes myſteria Patres noſtri. Itaque quemadmodum in tranſitu apparet per me paululum, & naturaliter & per [Scripturam] Patres oſtenſum eſt, quomodo nullum eorum quæ facta ſunt, unquam ſiſtit motu, neque in ſe ſecundum divinam ſpeculationem accepit quietem, cum his quoque, quomodo impoſſibile eſt in Deo per manſionis dignorum reprehendi firmitatem. Quomodo enim eſt poſſibile, (ut his quæ dicta ſunt parvum quoddam ad confirmationem ex ratiocinationibus demus adjutorium) ſemel in Deo ſubſtantialiter factos, ingratam per deſiderium accepiſſe ſatietatem, dum omnis ſatietas ſecundum ſuam rationem & definitionem conſtituta deſiderium extinguat & ſecundum duos conſtituatur modos. Aut enim quæ ſubjecta ſunt veluti parva circumſcribens deſiderium extinguit: aut ſpernens veluti turpia ac deformia abominatur, ex his ſatietas fieri

ἡδονὴν μὲν, ὡς τέλος οὖσαν τῶν [illegible]
φύσιν ἐνεργειῶν, οὕτω γὰρ τὴν ἡδονὴν
ὁρίζονται· πεῖσιν δὲ, ὡς ἐκστατικὴν δύνα-
μιν παρὰ τὸ ποιοῦν τὸ πάσχον ἐν[άγουσαν]
κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν τοῦ ἀέρος πρὸς τὸ [illegible]
καὶ τὸ πῦρ τοῦ σιδήρου παραδειγμα[τικὴν]
αἰτίαν, καὶ πειθοῦσαν φυσικῶς καὶ ἀληθῶς,
μὴ ἄλλο τι εἶναι παρὰ τοῦτο τὸ τῶν ὄντων
κεφάλαιον, ἢ τὸ ἀπαθὲς δεόντως ἀκο-
λουθεῖ· χαρὰν δὲ, ὡς μηδὲ ἔχουσαν ἀν-
τικείμενον, μήτε παρελθὸν, μήτε μέλ-
λον· τὴν χαρὰν γὰρ φασὶ μήτε λύπην
ἐπίστασθαι παρελθοῦσαν, μήτε τὸν ἐκ φόβου
κόρον ἐπιδέχεσθαι προσδοκώμενον,
ὥσπερ ἡ ἡδονή. ὅθεν καὶ ὡς ἐνδεικτικὴν
προσηγορίαν τῆς μελλούσης ἀληθείας ὑ-
πάρχουσαν τὴν χαρὰν, ἐκύρωσαν πανταχοῦ
οἵ τε θεόπνευστοι λόγοι, καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν
τὰ θεῖα σοφισθέντες μυστήρια πατέρες
ἡμῶν. εἰ τοίνυν ὡς ἐν ἐπιδρομῇ κατ'
ἐμὲ φάναι τὸ μικρὸν φυσικῶς καὶ πατρι-
κῶς δέδεικται, ὡς οὐδὲν τῶν γενητῶν πώ-
ποτε κινούμενον ἔστη, οὐδὲ τὸ ἐπ' αὐτῷ κατὰ
τὸν θεῖον σκοπὸν ἐπελάβετο λήξεως, πρὸς
δὲ τούτοις καὶ ὡς ἀμήχανον τὸ ἐν τῷ θεῷ
μονιμότητος τῶν ἀξιουμένων παρεγκλι-
θῆναι τὸ βάσιμον. Πῶς γάρ ἐστι δυνα-
τὸν, ἵνα τοῖς εἰρημένοις μικράν τινα
πρὸς βεβαίωσιν τὴν ἐκ λογισμῶν δῶ-
μεν βοήθειαν, τοὺς ἅπαξ ἐν τῷ θεῷ
ὑπαρκτικῶς γενομένους, τὴν ὑβριστὴν κατὰ
τὴν ἔφεσιν ὑποδέξασθαι κόρον, παν-
τὸς κόρου κατὰ τὸν ἴδιον λόγον τε καὶ ὅρον,
ὀρέξεως τυγχάνοντος σβεστικοῦ, καὶ κατὰ
δύο συνισταμένου τρόπους. ἢ γὰρ τὰ
ὑποκείμενα ὡς μικρὰ περιγράφουσα ἡ
ὄρεξις σβέννυται, ἢ ἀτιμάζουσα ὡς αἰσχρά
τε καὶ εἰδεχθῆ βδελύσσεται, ὑφ' ὧν ὁ
κόρος γίνεσθαι πέφυκεν. ὁ δὲ θεὸς οὐ-

re-

σφ

σι ὑπάρχων ἄπειρός τε καὶ τίμιος, ἐπιτείνειν μᾶλλον τῶν ἀπολαυόντων αὐτοῦ διὰ τῆς μετοχῆς πρὸς τὸ ἀόριστον τὴν ὄρεξιν πέφυκεν, εἰ δὲ τοῦτ' ἀληθές, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι, οὐκ ἦν ἄρα ἡ λεγομένη ἑνὰς τῶν λογικῶν, ἥτις κόρον λαβοῦσα τῆς ἐν τῷ θεῷ μονιμότητος, ἐμερίσθη, καὶ τῷ οἰκείῳ σκεδασμῷ τὴν τοῦ κόσμου τούτου γένεσιν συνεισήγαγεν, ἵνα μὴ τὸ ἀγαθὸν ἐμπερίγραπτον ποιώμεθα καὶ ἄτιμον, ὡς κόρῳ τινὶ περιοριζόμενον, καὶ στάσεως αἴτιον γινόμενον ἐκείνοις, ὧν τὴν ἔφεσιν ἀκίνητον κρατεῖν οὐδὲ δύνηται. Καὶ μάτην λοιπὸν τινὲς ταύτην θεσπίζουσιν, ὡς ἐμοί γε δοκεῖ, τὰ μὴ ὄντα πλαττόμενοι, καὶ τό, δὴ τούτου βαρύτερον, καὶ τοῦ μακαρίου τούτου πατρὸς ὡς ταῦτα φρονοῦντος καταψευδόμενοι, ἐφ' ᾧ μὴ μόνον αὐτοὺς ἐκ προτέρου εἴδους ζωῆς τὰς ψυχὰς εἰς σώματα ἐλθεῖν ἐπὶ τιμωρίᾳ τῶν προγεγονότων κακῶν, φωνεῖν ἐπ' ἀδείας δύνασθαι, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἀπατᾶν οὕτως ἔχειν, εὐλόγως ἐπιχειροῦν διὰ τῆς τῶν προσώπων ἀξιοπιστίας, οὐ καλῶς οὐδ' ὁσίως πράττοντας, ἀλλ' ἐκείνους ἔχοντας ἀφέντες ὡς ἔχουσιν, αὐτοὶ εὐσεβῶς ἡμεῖς τὸν νοῦν τοῦ διδασκάλου πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ κατ' ἄλλον σκοπήσωμεν τρόπον.

Οὐκ οἶμαι τῆς ἀνθρωπίνης αὐτὸν γενέσεως ἐνταῦθα ἀλλὰ τῆς ἐπιγενομένης αὐτῇ ταλαιπωρίας τὴν αἰτίαν ἀφηγεῖσθαι βούλεσθαι· θρηνήσας γὰρ τοῦ σώματος ἡμῶν τὴν ἐλεεινότητα διὰ τοῦ εἰπεῖν· “ὢ τῆς “συζυγίας, καὶ τῆς ἀλλοτριώσεως, ὃ φοβοῦ“μαι περιέπω, καὶ ὃ στέργω, δέδοικα, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ οἷον πρὸς ἑαυτὸν διαπορήσας περὶ τῆς αἰτίας τῶν οἷς ἐνισχήμεθα κακῶν, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν σοφωτάτης προνοίας, διὰ τοῦ φάναι, “τίς ἡ περὶ ἐμὲ σοφία; καὶ τί τὸ “μέγα τοῦτο μυστήριον; ἐπάγει τὴν λύσιν

ro natura ſubſiſtens infinitus ac pretioſus, extendere magis fruentium ſe per participationem ad id quod infinitum eſt, deſiderium conſuevit. Si autem hoc verum, ſicut & eſt; non erat igitur illa, quæ dicta eſt, unitas rationabilium, quæ ſatietatem accipiens perſeverantiæ quæ in Deo, partita eſt, & ex propria diſciſſione mundi hujus generationem cointroduxit; ne optimum bonum circumſcriptum faciamus & vile, veluti ſatietate quadam circumfinitum, & ſeditionis cauſam factam illis, quorum deſiderium, id quod incommutabile eſt, tenere non potuit. Et ne vanitatem talem quidam de cætero adorent, ut mihi videtur, ea quæ non ſunt fingentes, & quod eo gravius beatum hunc Patrem, veluti talia ſapientem, calumnientur, in quo non ſolum ſe ex priori ſpecie vitæ animas in corpora venire in ultionem eorum quæ ante perpetrata ſunt malorum dicentes conſequenter poſſunt, ſed & alios ſeducere ſic habere rationabiliter conando per perſonarum probitatem, neque bene neque ſancte agentes, ſed illos qui ſic habent habere dimittentes, nos ipſi pie intellectum magiſtri cum his quæ dicta ſunt etiam per alium contemplabimur modum.

Non arbitror igitur humanæ eum generationis hic, ſed ingenitæ ei miſeriæ cauſam narrare voluiſſe. Lugens enim corporis noſtri miſeriam per hoc dicendo, *O conjunctionem & ſeparationem quam dum timeo circumſequor, & quod amo dedi*, & reliqua: & veluti apud ſemet ipſum deliberans de cauſa eorum quibus dehoneſtamur malorum, & contra eam ſapientiſſima prudentia diſputans, per hoc quod dicit, *quæ erga me ſapientia, & quod magnum myſterium?* addidit, ſolutionem plane faciens ſic: *An*

vult partem nos eſſe Dei, & deſurſum fluentes, ut non per dignitatem exaltati & cœleſtia contemplantes deſpiciamus creatorem in luctatione ac pugna quæ contra corpus eſt ad ipſum ſemper aſpiciendum & conjunctam infirmitatem nutrituram eſſe dignitatis; ac ſi ſic diceret, quoniam quidem ex anima & corpore per bonitatem à Deo factus eſt homo, in hoc meditabitur quod ſibi rationalis & intellectualis data ſit anima, quippe ſecundum imaginem facientis eam ſubſtituta, quæ per deſiderium quidem, & ex tota virtute univerſalem caritatem firmiter Deum cognitione poſſidet, & ſecundum ſimilitudinem deificationem accipiet, ſecundum vero diſciplinalem ad ſubjectum providentiam & de diligendo proximo ſicut ſeipſam jubens mandatum, prudenter corpus recipit, per virtutes etiam illud famulari Deo efficit, ut conſervum, & per ſuam medietatem factorem faciet poſſeſſurum, & data immortalitate inſolubili vinculo illud ſibi conjuncturum, ut quod Deus animæ, hoc anima corpori fiat, & unus oſtendatur omnium creator, proportionaliter per humanitatem omnia ingrediens quæ ſunt, & in unum veniant multo à ſe invicem ſecundum naturam diſtantia, circa unam hominis naturam ſibi invicem convenientia, & fit omnia in omnibus ipſe Deus omnia comprehendens, & unum ſubſtituens ſibimet, eo quod nullum amplius eorum quæ ſunt finitur poſſidere motum, & ipſius expers præſentiæ, per quam & Dii & filii & corpus & membra & pars Dei & horum ſimilia & ſumus & dicimur ea quæ ad finem eſt relatione divinæ ſpeculationis.

Quoniam igitur & hoc & in hoc homo factus eſt, in primo vero pa-

ζοντας ποιούμενος οὕτως· « Ἡ βούλεται « μοῖραν ἡμᾶς ὄντας θεοῦ καὶ ἄνωθεν ῥεύσαν- « τας, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν ἐπαιρόμενοι καὶ « μετεωριζόμενοι, καταφρονῶμεν τοῦ κτί- « σαντος, ἐν τῇ πρὸς τὸ σῶμα πάλῃ « καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ βλέπειν, καὶ τὴν « συνεζευγμένην ἀσθένειαν, παιδαγωγίαν « εἶναι τοῦ ἀξιώματος, ὡσανεὶ ἔλεγεν, ἐπειδήπερ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος δι' ἀγαθότητα παρὰ τοῦ θεοῦ ὁ ἄνθρωπος γέγονεν, ἐφ' ᾧ, τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ λογικήν τε καὶ νοερὰν ψυχήν, ἅτε δὴ κατ' εἰκόνα τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν ὑπάρχουσαν, κατὰ μὲν τὴν ἔφεσιν καὶ τὴν ἐξ ὅλης δυνάμεως ὁλικὴν ἀγάπην ἀπρὶξ θεοῦ γνωστικῶς ἐχομένην, καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν προσλαβοῦσαν θεωθῆναι, κατὰ δὲ τὴν ἐπιστημονικὴν πρὸς τὸ ὑφειμένον πρόνοιαν, καὶ τὴν περὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν κελεύουσαν ἐντολήν, ἐμφρόνως τοῦ σώματος ἀντεχομένην, λογίσαι τε δι' ἀρετῶν αὐτὸ, καὶ οἰκειῶσαι θεῷ ὡς ὁμόδουλον, δι' ἑαυτῆς μεσιτευούσης τὸν ποιητὴν ἔνοικον καὶ τῆς δοθείσης ἀθανασίας ἄλυτον δεσμὸν αὐτὸν ποιησομένην αὐτῷ, τὸν συνδήσαντα, ἵν' ὅπερ ἐστὶ θεὸς ψυχῇ, τοῦτο ψυχὴ σώματι γένηται· καὶ εἷς ἀποδειχθῇ τῶν ὅλων δημιουργὸς, ἀναλόγως διὰ τῆς ἀνθρωπότητος, πᾶσιν ἐπιβατεύων τοῖς οὖσι, καὶ εἰς ἓν ἔλθῃ τὰ πολλὰ ἀλλήλων κατὰ τὴν φύσιν διεστηκότα περὶ τὴν μίαν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἀλλήλοις συννεύοντα, καὶ γένηται τὰ πάντα ἐν πᾶσιν αὐτὸς ὁ θεός· πάντα περιλαβὼν, καὶ ἐνυποστήσας ἑαυτῷ διὰ τὸ μηδὲν τῶν ὄντων ἄφετον κεκτῆσθαι τὴν κίνησιν, καὶ τῆς αὐτοῦ ἄμοιρον παρουσίας, καθ' ἣν καὶ θεοὶ καὶ τέκνα, καὶ σῶμα καὶ μέλη καὶ μοῖρα θεοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐσμὲν, καὶ λεγόμεθα τῇ πρὸς τὸ τέλος ἀναφορᾷ τοῦ θείου σκοποῦ.

Ἐπειδὴ τοίνυν τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτῳ ὁ ἄνθρωπος γέγονεν, ἐν δὲ τῷ προπάτορι,

τῷ

τῷ ἑτοίμῳ πρὸς ἐξουσίαν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐχρήσατο, μετενεγκὼν ἐκ τοῦ ἐπιτετραμμένου πρὸς τὸ κεκωλυμένον τὴν ὄρεξιν, καὶ γὰρ ἦν αὐτεξούσιος, καὶ τοῦ κολληθῆναι τῷ κυρίῳ καὶ ἓν πνεῦμα γενέσθαι, τὸ κολληθῆναι τῇ πόρνῃ· καὶ ἓν σῶμα γενέσθαι, ἀπατηθεὶς προείλετο, καὶ τοῦ θείου καὶ μακαρίου σκοποῦ ἑκὼν ἑαυτὸν ἀπεξένωσε· τοῦ θεὸς εἶναι χάριτι, τὸ χοῦς γενέσθαι καθ' αἵρεσιν προτιμήσας. σοφῶς ἅμα καὶ φιλανθρώπως καὶ τῇ αὐτοῦ πρεπόντως ἀγαθότητι ὁ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν οἰκονομῶν θεὸς, τῇ παραλόγῳ κινήσει τῆς ἐν ἡμῖν νοερᾶς δυνάμεως, πρεπομένην δεόντως τὴν τιμωρίαν προσέπηξεν, αὐτὸ ἐκεῖνο τυχὸν κατὰ τὸν εἰκότα λόγον κολάσας θανάτῳ, περὶ ὃ τὴν κατὰ νοῦν μόνως θεῷ χρεωστουμένην τῆς ἀγάπης δύναμιν κατερρήξαμεν, ἵνα τοῦ μηδενὸς ἐρῶντες διὰ τοῦ πάσχειν ποτὲ μαθόντες, πρὸς τὸ ὂν πάλιν ταύτην ἐπανάγειν διδαχθῶμεν τὴν δύναμιν. ὅπερ προϊὼν ἐμφανέστερον ποιεῖται λέγων· "ἀλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ "μηδὲν τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν εἶναι πιστὸν τοῖς "ἀνθρώποις μηδὲ πολυχρόνιον, ἀλλ' εἴ"περ τι ἄλλο, καὶ τοῦτο καλῶς. τῷ τεχνίτῃ "λόγῳ, καὶ τῇ πάντα νοῦν ὑπερεχούσῃ σο"φίᾳ μεμηχανῆσθαι· παίζεσθαι ἡμᾶς ἐν "τοῖς ὁρωμένοις, ἄλλο τε ἄλλως μεταβαλ"λομένοις καὶ μεταβάλλουσι, καὶ ἄνω καὶ κάτω "φερομένοις τε καὶ περιτρεπομένοις, καὶ πρὶν "ληφθῆναι ἀπιοῦσι καὶ φεύγουσιν, ἵνα τὸ ἐν "τούτοις ἄστατον καὶ ἀνώμαλον θεωρήσαν"τες, πρὸς τὸ μέλλον μεθορμισώμεθα. τί "γὰρ ἂν ἐποιήσαμεν ἑστῶτος τοῦ εὖ πράττειν "ἡμῖν, ὁπότε οὐ μένοντος, τοσοῦτον αὐτῷ "προσδεδέμεθα, καὶ οὕτως ἡμᾶς ἡ περὶ "τοῦτο ἡδονὴ καὶ ἀπάτη ἔχει δουλώσασα, "ὥστε μηδὲν κρεῖττον μηδὲ ὑψηλότερον τῶν "παρόντων διανοεῖσθαι δύνασθαι, καὶ ταῦτα "καὶ εἰκόνα θεοῦ γεγονέναι καὶ ἀκούοντας καὶ πιστεύοντας τὴν ἄνω τε οὖσαν καὶ πρὸς

tre eo quod paratum eſt ad potentiam, abuſus eſt ad malum, transferens ex eo quod conceſſum eſt ad id quod prohibitum eſt deſiderium, (Etenim erat per ſe potens,& adhærere Domino & in ſpiritum fieri, adhærere metetrici & in corpus fieri ſeductus elegit, & divina & beata viſione volens ſeipſum expulit, ſic dum eſſet Deus gratia,terra fieri per voluntatem præhonorans;) ſapienter ſimul & miſericorditer & ſuæ convenienter bonitati noſtræ ſalutis diſpenſator Deus, irrationabili motui intellectualis virtutis, quæ in nobis eſt, conſequentem opportune affixit vindictam illud ipſum fortaſſis juxta rationem puniens morte pro quo ſecundum animum ſoli Deo debitam caritatis projecimus virtutem; ut nihil amantes per paſſionem quandoque pœnitentiam agentes, ad id quod eſt iterum eandem reducere diſceremus virtutem. Quod quidem procedens manifeſtius facit dicens, *ſed mihi quidem per hoc videtur nihil hic bonorum eſſe fidele hominibus neque longævitatem, at ſi quid aliud & hoc bene artifici verbo & omnem intellectum ſuperante ſapientia machinatum eſt deludendo nos viſibilibus in aliudque aliter tranſmotatis & tranſmotantibus, & ſurſum & deorſum ferentibus, & titubantibus, & priuſquam comprehendantur abeuntibus & fugientibus, ut in his inſtabile & anomalum contemplantes, ad futuram tranſeamus. Quid enim faceremus in præſenti dum nobis ad bene agendum non permaneat, tantum ei attribuimus & ſic nos erga ipſum delectatio & error habet, ſervituti ſubjiciens,ita ut nihil melius neque excelſius præſentibus intelligere valeamus,& ſi hæc audientes & credentes ſecundum imaginem Dei nos factos fuiſſe ſurſum attendentem*

& ad ſeipſam trahentem. Et iterum in ſermone ad urbane viventes, dicens, *ut ſciamus nihil nos eſſe ad veram ſapientiam & primam, ſed ad ipſum ſemper intendamus ſolummodo & quæramus qui inde ſunt ſplendoribus coruſcare, ſiquidem per inæqualitatem viſibilium & titubantium tranſducit nos in ea quæ ſtant & permanent.* Non igitur, ut arbitror, ipſius quæ ſecundum generationem humanitatis eſt cauſæ in talibus, ut dictum eſt, Magiſter facit declarationem, ſed ipſe uſque poſt generationem noſtram aggravat vitam infelicitatis propter prævaricationem, quemadmodum curioſius atque ſtudioſius divinas ipſius literas cogitantibus eſt manifeſtum. Iſtius enim cauſam unde, & per quid, & ex quo, & propter quid per hæc nobis addidit verba propter eam adminiſtratam noſtram ſapienter à Deo ſalutem declarans; illius vero, in quo facta eſt myſterio inſinuans virtutem altero verborum uſus eſt modo, totam ſui de hoc piam voluntatem faciens manifeſtam; ſicut in eo qui eſt in γενέθλια, id eſt, nativitates, ſermone manifeſtat dicens, *animus igitur jam & ſenſus, ſic a ſe invicem diſcreti propriis definitionibus, intus ſteterunt & creatoris verbi magnitudinem in ſeipſis ferebant, ſilentes laudabant magnificentiam, magnivoci prædicatores, nondum vero erat concretio ex utriſque, neque quædam mixtura contrariorum ſapientiæ majoris & circa naturas multæ perfectionis indicia, neque omnes Theſauri bonitatis cogniti; hoc autem volens artifex verbum oſtendere, animal unum ex inviſibili dico & viſibili natura hominem creat; & ex materia quidem accipiens corpus jam ante ſubſtituta, a ſeipſo vero vitam imponit, (intellectualem quoque animam & imaginem Dei novit verbum) vel-*

" ἑαυτὴν ἕλκουσαν. Καὶ πάλιν ἐν τῷ πρὸς τοὺς πολιτευομένους λόγῳ φάσκων· " ἵν' εἰδῶμεν τὸ μηδὲν ὄντες πρὸς τὴν ἀληθινὴν σοφίαν καὶ πρώτην, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ νεύωμεν μόνον, καὶ ζητῶμεν ταῖς ἐκεῖθεν αὐγαῖς ἐναστράπτεσθαι, εἴτε διὰ τῆς ἀνωμαλίας τῶν ὁρωμένων καὶ περιτρεπομένων, μετάγοντος ἡμᾶς ἐπὶ τὰ ἑστῶτα καὶ μένοντα. Οὐ τοίνυν, ὡς οἶμαι, τῆς κατὰ τὴν γένεσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τούτοις, ὡς εἴρηται, ὁ διδάσκαλος ποιεῖται τὴν δήλωσιν, ἀλλὰ τῆς μετὰ τὴν γένεσιν ἐπεισαχθείσης τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ, διὰ τὴν παράβασιν ταλαιπωρίας, ὡς τοῖς σπουδαιοτέρως καὶ ἐμμελεστέρως τοῖς θείοις αὐτοῦ γράμμασιν ἐμμελετῶσιν ἐστὶ καταφανές. Ταύτης μὲν γὰρ τὴν ὅθεν, καὶ διό, καὶ ἐφ' ᾧ, καὶ οὗ ἕνεκεν αἰτίαν, διὰ τούτων ἡμῖν παρατίθεται τῶν λόγων δι' αὐτῆς τὴν οἰκονομουμένην ἡμῖν σοφῶς περὶ τοῦ θεοῦ σωτηρίαν δηλῶν· ἐκείνης δέ, τὴν ἐφ' ᾧ γεγένηται μυστηρίῳ ὑπεμφαίνων δύναμιν, ἑτέρῳ λόγων κέχρηται τρόπῳ, ὅλον αὐτοῦ περὶ τούτου τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν φανερὸν ποιούμενος, ὡς ἐν τῷ εἰς τὰ γενέθλια λόγῳ δείκνυται λέγων· " νοῦς μὲν οὖν ἤδη καὶ αἴσθησις, οὕτως ἀπ' ἀλλήλων διακριθέντα τῶν ἰδίων ὅρων ἐντὸς εἱστήκεσαν, καὶ τὸ τοῦ δημιουργοῦ λόγου μεγαλεῖον ἐν ἑαυτοῖς ἔφερον, σιγῶντες ἐπαινέται τῆς μεγαλουργίας καὶ διαπρύσιοι κήρυκες, οὔπω δὲ ἦν κρᾶμα ἐξ ἀμφοτέρων, οὐδέ τις μίξις τῶν ἐναντίων, σοφίας μείζονος γνώρισμα, καὶ τῆς περὶ τὰς φύσεις πολυτελείας, οὐδὲ ὁ πᾶς πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος γνώριμος, τοῦτο δὴ βουληθεὶς ὁ τεχνίτης ἐπιδείξασθαι λόγος, καὶ ζῶον ἓν ἐξ ἀμφοτέρων, ἀοράτου λέγω καὶ ὁρατῆς φύσεως, δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον, καὶ παρὰ μὲν τῆς ὕλης λαβὼν τὸ σῶμα ἤδη προϋποστάσης, παρ' ἑαυτοῦ δὲ ζωὴν ἐ[illegible] ψυχὴν

καὶ

“καὶ εἰκόνα θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος, οἷόν τινα κόσμον δεύτερον ἐν μικρῷ μέγαν ἐπὶ τῆς γῆς ἵστησιν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐν δὲ τῷ εἰς τὰ φῶτα λόγῳ· “ἐπεὶ δὲ οὕτω ταῦτα ἢ τοῦτο· ἔδει δὲ μὴ τοῖς ἄνω μόνον τὴν προσκύνησιν περιγράφεσθαι, ἀλλ᾽ εἶναί τινας καὶ κάτω προσκυνητάς· ἵνα πληρωθῇ τὰ πάντα δόξης θεοῦ, ἐπεὶ καὶ θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο κτίζεται ἄνθρωπος χειρὶ θεοῦ τιμηθεὶς καὶ εἰκόνι. Ἀρκεῖν μὲν καὶ ταῦτα ὑπολαμβάνω κἂν εἰ μικρὰ τυγχάνοι, τῷ μὴ πάντη φιλονείκως διακειμένῳ, καὶ μόνον τὸ μάχεσθαι ἐπίδοξον κρίνοντι, πρὸς τὸ ἐνδείξασθαι τὴν ὅλην τοῦ διδασκάλου περὶ τῶν εἰρημένων διάνοιαν. εἰ δὲ ἔτι περὶ τοῦ πῶς θεοῦ μοῖραν ὁ διδάσκαλος ἡμᾶς ἐκάλεσεν ἀπομάχεται, πολλαχῶς μὲν ἤδη ἀνωτέρω ὁ περὶ τούτου ἀποδέδοται λόγος, ἵνα δὲ πιστότερος γένηται τοῖς τοῦ πνεύματος ἐρειδόμενος λόγοις, ὁ ἅγιος καὶ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, ὁ τὴν ἀποκεκρυμμένην ἐν τῷ θεῷ πρὸ τῶν αἰώνων κομισάμενος σοφίαν, καὶ πάντα τὸν ἀφεγγῆ τῶν ἀνθρώπων βίον καταφωτίσας, καὶ τῆς ἀγνοίας τὸν ζόφον τῶν ψυχῶν ἀπελάσας, ἀρκέσει περὶ τούτου Ἐφεσίοις διεξιὼν τάδε· “ἵνα ὁ θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δώη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ καθίσας αὐτὸν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ

uti quendam mundum ſecundum, in parvo magnum, in terra ſtatuit, angelum alium, adoratorem mixtum, & reliqua. In eo vero qui eſt in Φῶτα, hoc eſt, Baptiſmata ſermone: *Quoniam ſic hæc, aut hoc; oportebat vero non his qui ſurſum ſunt ſolummodo adorationem circumſcribi, ſed eſſe quoſdam & deorſum adoratores, ut implerentur omnia gloria Dei, quoniam & Dei; & propterea creatur homo manu Dei, honorificatus etiam imagine.* Hæc quidem ſufficere ſuſcipio, etſi parva conſtituant, non omnino contentioſe diſcernenti & ſolummodo pugnare glorioſum non judicanti, ad oſtendendam totam Magiſtri de his quæ dicta ſunt intelligentiam. Si autem de hoc, quomodo Dei portionem Magiſter nos vocavit repugnatus; multipliciter quidem jam ſuperius de hoc reddita eſt ratio; ut autem fidelior fiat ſpiritualibus contendens verbis, ſanctus & beatus Apoſtolus Paulus occultam in Deo ante ſæcula laudans ſapientiam, & omnem tenebroſam humanam vitam illuminans, & ignorantiæ caliginem animabus abigens, de hoc ſatisfacit Epheſiis, dicens hæc: *Vt Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti Pater gloriæ, det vobis Spiritum ſapientiæ & revelationis, in cognitione ejus; illuminatos oculos cordis veſtri, ut ſciatis vos, quæ ſit ſpes vocationis ejus, & quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in ſanctis, & quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis ejus in nos, credentes ſecundum operationem potentis virtutis ejus, quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans eum ex mortuis, & eum ſedere faciens in dextra ſua in cœleſtibus, ſuper omnem principatum & poteſtatem & virtutem & domina-*

tionem, & omne nomen nominatum non ſolum in ſæculo hoc, ſed etiam in futuro: & omnia dedit ſub pedes ejus, & eum dedit caput ſuper omnia Eccleſiæ, quæ eſt corpus ejus & plenitudo ejus, omnia in omnibus implentis. Et poſt aliquanta iterum: *Ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam vero Prophetas, quoſdam Evangeliſtas, quoſdam Paſtores & Magiſtros, ad cognitionem Sanctorum in opus adminiſtrationis, in ædificationem corporis Chriſti: donec occurramus omnes in unitatem fidei & cognitionis filii Dei in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti, ut jam non ſimus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in aſtutia ad artem erroris: veridici autem in caritate, creſcamus in eum per omnia, qui eſt caput Chriſtus, ex quo omne corpus compaginatum & collocatum per omnem ab eo adminiſtrationem, ſecundum operationem uniuſcujuſque membri, incrementum corporis facit in ædificationem ſuimet in dilectione.*

« κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ πάντα ἔδωκεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ παντὸς τῆς ἐκκλησίας. ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. Καὶ μεθ' ἕτερα πάλιν, « καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης· ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας κατ' ἐνέργειαν ἑνὸς ἑκάστου μέλους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

Non æſtimo de cætero alicujus indigere teſtimonii pie vivere cognoſcentem ad manifeſtationem ſecundum Chriſtianos vere creditæ veritatis, aperte diſcentem per illud *quia & membra & corpus & plenitudo ſumus omnia in omnibus implentis Chriſti Dei ſecundum ante ſæcula in Deo & Patre occultam voluntatem recapitulati in ipſum per filium ſuum & Dominum Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.* Myſterium enim occultum erat à ſæculis & à generationibus, nunc autem manifeſtatum per filii Dei veram & perfectam inhumanationem, qui

Οὐκ οἶμαι λοιπὸν ἄλλης ἐπιδεῖσθαι μαρτυρίας τὸν εὐσεβῆ ἐγνωκότα πρὸς φανέρωσιν τῆς κατὰ χριστιανοὺς ἀληθῶς πεπιστευμένης ἀληθείας, σαφῶς μαθόντα δι' αὐτῆς, « ὅτι καὶ μέλη, καὶ σῶμα καὶ πλήρωμα « ἐσμὲν τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου « Χριστοῦ τοῦ θεοῦ, κατὰ τὸν πρὸ τῶν αἰώνων ἐν « τῷ θεῷ καὶ πατρὶ ἀποκεκρυμμένον σκοπὸν « ἀνακεφαλαιούμενοι εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ υἱοῦ « αὐτοῦ καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν. τὸ γὰρ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον μὲν ἀπὸ τῶν αἰώνων μὲν καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, νῦν δὲ φανερωθὲν, διὰ τῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ [illegible]ης καὶ

τελείας

τελείας ἐνανθρωπήσεως, ὃ ἑνώσαντος ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν ἀδιαιρέτως τε καὶ ἀσυγχύτως τὴν ἡμετέραν φύσιν, καὶ ἡμᾶς διὰ τῆς ἐξ ἡμῶν καὶ ἡμετέρας νοερῶς τε καὶ λογικῶς ἐψυχωμένης ἁγίας αὐτοῦ σαρκός, ὥσπερ δι' ἀπαρχῆς ἑαυτῷ συμπηξαμένου, καὶ ἓν καὶ ταὐτὸν ἑαυτῷ εἶναι κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀνθρωπότητα καταξιώσαντος, καθὼς προωρισμένον πρὸ τῶν αἰώνων ἐν αὐτῷ εἶναι, ὡς μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ψυχῆς τρόπον πρὸς σῶμα ἐν πνεύματι συναρμολογοῦντος ἑαυτῷ καὶ συμβιβάζοντος, καὶ εἰς μέτρον ἄγοντος ἡλικίας πνευματικῆς τοῦ καὶ αὐτὸν πληρώματος, ἔδειξε καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ γεγενῆσθαι, καὶ τὸν πρὸ τῶν αἰώνων περὶ ἡμᾶς πανάγαθον τοῦ θεοῦ σκοπόν, μὴ δεξάμενον, καθ' ὁτιοῦν, καινισμὸν κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, εἰς πλήρωσιν δὲ ἐλθόντα, δι' ἄλλου δηλαδὴ ἐπεισαχθέντος καινοτέρου τρόπου, ἔδει γὰρ τοῦ μὲν θεοῦ ἑαυτῷ ὁμοίους ἡμᾶς ποιήσαντος τῷ ἔχειν τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος μεθεκτῶς ἀκριβῆ γνωρίσματα, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι πρὸ τῶν αἰώνων σκοπήσαντος, καὶ τὸ εἰς τοῦτο τὸ παμμακάριστον ἄγοντα τέλος, δόντος ἡμῖν τρόπον διὰ τῆς τῶν φυσικῶν δυνάμεων εὐχρηστίας, τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἑκουσίως τοῦτον ἀπωσαμένου τὸν τρόπον, τῇ παραχρήσει τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ἵνα μὴ πόῤῥω τοῦ θεοῦ γένηται ξενωθεὶς ὁ ἄνθρωπος, ἄλλον ἀντεισαχθῆναι τοῦ προτέρου παραδοξότερόν τε καὶ θεοπρεπέστερον, ὅσον τοῦ κατὰ φύσιν ἐστί, τὸ ὑπὲρ φύσιν ἀνώτερον. καὶ τοῦτο ἐστὶ τῆς πρὸς ἀνθρώπους τοῦ θεοῦ μυστικωτάτης ἐπιδημίας, ὡς πάντες πιστεύομεν, τὸ μυστήριον· εἰ γὰρ φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος, "ἡ πρώτη "διαθήκη ἔμεινεν ἄμεμπτος, οὐκ ἂν "δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος. καὶ γὰρ πᾶσι καταδηλόν ἐστιν ὡς τὸ ἐν Χριστῷ γενόμενον ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων μυστήριον, ἀναμφιβόλως τῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ αἰῶνος ἐν τῷ προπά-

ſibi adunavit ſecundum ſubſtantiam inſeparabiliter & inconfuſe noſtram naturam, & nos per eam quæ ex nobis & noſtra eſt intellectualiter & rationaliter animatam ſanctam ſuam carnem, veluti per primitias ſibimet copulavit; & unum & id ipſum ſibimet eſſe per ſuam humanitatem dignatus eſt; ſicut prædeſtinatum eſt ante ſæcula in ipſo eſſe veluti membra corporis ſui, in modum animæ ad corpus, in ſpiritu compaginavit ſibi, & contulit & in menſura induxit ætatis ſpiritualis, ſecundum ipſum plenitudinis: oſtendit etiam nos in hoc factos fuiſſe & ante ſæcula erga nos optimam Dei voluntatem non accipiendam per aliquam novitatem, ſecundum propriam vero rationem, in plenitudinem venit per alium profecto introductum mirabiliorem modum; oportebat enim Deum quidem (ſibimet ſimiles nos facientem, habentes bonitatis ipſius participaliter acuta inſignia, & in ſe eſſe ante ſæcula videntem, & in hunc omnino beatiſſimum finem ducentem, modum nobis per bonum uſum naturalibus potentiis largientem; homine vero voluntarie hunc modum expellente per abuſionem naturalibus potentiis) ut non longe à Deo fieret peregrinans homo, alium introducere priori mirabiliorem & diviniorem, quantum eo quod eſt ſecundum naturam quod ſuper naturam, eſt ſuperius. Et hoc eſt ſecretiſſimæ Dei ad homines peregrinationis, quantum omnes credimus, myſterium; ſi enim, inquit Divinus Apoſtolus, *primum teſtamentum maneret incontaminatum, non quæreretur ſecundi locus.* Etenim omnibus præclarum eſt, quomodo in Chriſto factum in fine ſæculi myſterium, ſine dubio in principio ſæculi in primo parente prævaricationis eſt

approbatio & conſummatio; utiliter ergo dictum eſt à Magiſtro *partis vox* ſecundum redditos modos, & omnis ingenuus & animam & [membrorum] modum, acceperit ſic dictam vocem, nullam ſibi cogitationum nequitiam afferens, ſciens id ipſum eſſe membrum & partem in talibus. Si enim portio corporis ſubſiſtit membrum, portio autem id ipſum eſt & pars, id ipſum itaque membrum & pars eſt. Si autem id ipſum membrum eſt & pars, membrorum vero cumulatio & compoſitio corpus facit organicum, corpus autem organicum animæ unitum intellectuali hominem perfectum oſtendit, igitur partem hominis qui dicit eſſe animam ſeu corpus ſeu membrum ejus, à veritate non aberrabit. Si autem intellectualis animæ, utpote hominis, ſubſiſtit corpus organum, per totum vero corpus tota implens anima vivere ei & moveri dat, ut ſympla per naturam, & incorporalis, non condiſpertita aut concluſa in eo, ſed toti & unicuique membrorum ejus ſic conſuevit eam ſuſcipere juxta naturaliter ſubjectam ſibi acceptivam operationis animæ virtutem tota præſens differenter eam accipientia membra proportionaliter ad obſervationem unum fieri corpus adjungit; introductum eſt in magnum & ineffabile Chriſtianorum Beatæ ſpei myſterium, & parvis & ſecundum nos, magnas & ſupra nos non alienas accipiens ſimilitudines, qui quietam & bene facilem de talibus adhuc intelligentiam creavit. Ac de hoc, quod animæ ante corpora ſubſiſtant irrationabilem opinionem relinquens, nobiſcum credat Domino dicenti de his qui in reſurrectionem ſurgent non poſſe mori propter ipſius videlicet purgatiſſimam jure noviſſimi dati manifeſtationem & participationem.

ποιεῖ προτεθέντος, ἀπόδειξις καὶ ἀποπλήρωσίς ἐστιν, ἄρα οὖν χρησίμως εἴρηται τῷ διδασκάλῳ ἡ τῆς μοίρας φωνὴ κατὰ τοὺς ἀποδοθέντας τρόπους, καὶ πᾶς εὐγενὴς καὶ ψυχὴν καὶ τρόπον, δέξαιτο ἂν οὕτω λεγομένην τὴν φωνὴν, μηδεμίαν ἑαυτῷ κυβείαν λογισμῶν παραγεννῶν, εἰδὼς ταυτὸν εἶναι τῷ μέλει τὴν μοῖραν ἐν τοῖς τοιούτοις. εἰ γὰρ μέρος τοῦ σώματος ὑπάρχει τὸ μέλος, τὸ δὲ μέλος ταυτόν ἐστι τῇ μοίρᾳ· ταυτὸν ἄρα τὸ μέλος τῇ μοίρᾳ ἔσται. εἰ δὲ ταυτὸν τῷ μέλει ἐστὶν ἡ μοῖρα, μελῶν δὲ ἀθροισμὸς καὶ σύνθεσις σῶμα ποιεῖ ὀργανικὸν, σῶμα δὲ ὀργανικὸν ψυχῇ ἑνωθὲν νοερᾷ, ἄνθρωπον τέλειον δείκνυσιν· ἄρα μέρος ἀνθρώπου ὁ λέγων εἶναι τὴν ψυχὴν ἢ τὸ σῶμα, ἢ μέλος αὐτοῦ, τῆς ἀληθείας οὐχ ἡμαρτήσεται. εἰ δὲ τῆς νοερᾶς ψυχῆς ὡς ἀνθρώπου ὑπάρχει τὸ σῶμα ὄργανον, δι' ὅλου δὲ τοῦ σώματος ὅλη χωροῦσα ἡ ψυχὴ, τὸ ζῆν αὐτῷ καὶ κινεῖσθαι δίδωσιν, ὡς ἁπλῆ τὴν φύσιν καὶ ἀσώματος, μὴ συνδιατεμνομένη ἢ συναποκλειομένη αὐτῷ, ἀλλ' ὅλῳ καὶ ἑκάστῳ τῶν αὐτοῦ μελῶν, ὡς πέφυκεν αὐτὴν ὑποδέχεσθαι κατὰ τὴν φυσικῶς ὑποκειμένην αὐτῷ δεκτικὴν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς δύναμιν, ὅλη παροῦσα τὰ διαφόρως αὐτῆς δεκτικὰ μέλη, ἀναλόγως πρὸς τὴν τοῦ ἓν εἶναι σῶμα συντήρησιν ἐπισφίγγει· ὁδηγείσθω ἐπὶ τὸ μέγα καὶ ἄρρητον τῆς τῶν Χριστιανῶν μακαρίας ἐλπίδος μυστήριον, ἐκ τῶν μικρῶν καὶ καθ' ἡμᾶς, τῶν μεγάλων καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς οὐκ ἀγεννῆ λαβὼν τὰ εἰκάσματα, ὅστις ἀπαγῆ καὶ εὐκράδαντον περὶ τούτων ἔτι τὴν διάνοιαν κέκτηται. καὶ τὴν περὶ τοῦ προϋπάρχειν τῶν σωμάτων τὰς ψυχὰς οὐκ εὔλογον δόξαν ἀφεὶς, μεθ' ἡμῶν πιστευέτω τῷ κυρίῳ λέγοντι περὶ τῶν εἰς τὴν ἀνάστασιν ἐγειρομένων, μὴ δύνασθαι ἀποθνήσκειν διὰ τὴν αὐτοῦ δηλαδὴ καθαρωτέραν, ὡς ἐσχάτου ὀρεκτοῦ, φανέρωσίν τε καὶ μετουσίαν.

Καὶ

Καὶ πάλιν, « πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς « ἐμὲ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. ὅπερ, εἰ προεγεγόνει ποτὲ, ἀδύνατον ἦν, ὡς προαποδέδεικται, τὸ κατὰ τροπήν τινα οἷόν δήποτε δέξασθαι θάνατον.

Et iterum, *omnis qui vivit & credit in me, non morietur in æternum.* Quod quidem, ſi ante fieret aliquando, impoſſibile eſſet, ut ante datum eſt, per converſionem quandam qualemcunque recipere mortem.

Καὶ τῶν φυσικῶν ἔξω μὴ βαινέτω λογισμῶν, διακενῆς τὴν οὐκ οὖσαν περὶ ψυχῆς δόξαν θεαζων. εἰ γὰρ ἀνθρώπου μέρη, καθὼς προαποδέδοται, τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ τυγχάνουσι, τὰ δὲ μέρη τὴν εἰς τὸ πρός τι ἐξ ἀνάγκης ἀναφορὰν δέχεται· ὅλον γὰρ ἔχει πάντως κατηγορούμενον, τὰ δὲ οὕτω λεγόμενα πρός τι, τῶν ἅμα πάντη τε καὶ πάντως κατὰ γένεσιν ἐστὶν, ὡς μέρη εἶδος ὅλον τῇ συνόδῳ ἀποτελοῦντα, ἐπινοίᾳ μόνῃ τῇ πρὸς διάγνωσιν τοῦ τί κατ᾽ οὐσίαν ἕκαστον ἀλλήλων διαιρούμενα, ψυχὴν ἄρα καὶ σῶμα ὡς μέρη ἀνθρώπου, ἀλλήλων προϋπάρχειν χρονικῶς ἢ μεθυπάρχειν ἀμήχανον, ἐπεὶ ὁ τοῦ πρός τι οὕτω λεγόμενος λυθήσεται λόγος.

Et extra naturales non egrediatur rationes, per vanitatem, nonexiſtentem de anima opinionem divinitus admirans. Si enim hominis partes, ſicut ante redditum eſt, corpus & anima conſtituuntur, partes autem neceſſario relationem ad aliquid accipiunt, (totum enim habet omnino prædicamentum.) Quæ vero ſic dicuntur ad aliquid, eorum ſunt quæ ſimul ubique & ſemper ſecundum generationem ſunt, quemadmodum partes ſpeciem totam coitu perficiunt, ſola intelligentia ad hoc dignoſcendum quid ſit ſecundum eſſentiam unumquodque à ſe invicem ſeparata; animam igitur & corpus merito partes hominis inter ſe invicem ante ſubſiſtere temporaliter aut poſt ſubſiſtere impoſſibile eſt, alioqui ratio illa quæ ſic dicitur ad aliquid ſolvetur.

Καὶ πάλιν· εἰ γὰρ καθ᾽ αὐτὸ εἶδος πρὸ τοῦ σώματος ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἢ τὸ σῶμα· εἶδος δὲ ἄλλο τούτων ἑκάτερον κατὰ τὴν ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα σύνθεσιν, ἢ σώματος πρὸς ψυχὴν ἀποτελεῖ, ἢ πάσχοντα πάντως τοῦτο ποιεῖ ἢ πεφυκότα, καὶ εἰ μὲν πάσχοντα, πεπόνθασιν εἰς ὅπερ οὐκ ἦν ἐξιστάμενα, καὶ φθείρεται· εἰ δὲ πεφυκότα, ἀεὶ τοῦτο διὰ τὸ πεφυκὸς ἐργάσεται, δηλονότι, καὶ οὐδέποτε παύσεται ἡ ψυχὴ τοῦ μετενσωματοῦσθαι, οὐδὲ τὸ μετεμψυχοῦσθαι τὸ σῶμα. ἀλλ᾽ οὐκ ἔστιν, ὡς οἶμαι, τοῦ πάθους ἢ τῆς τῶν μερῶν φυσικῆς δυνάμεως κατὰ τὴν πρὸς θάτερον θατέρου σύνοδον ἡ τοῦ ὅλου κατ᾽ εἶδος ἐκπλήρωσις, ἀλλὰ τῆς ἐπ᾽ αὐτοῖς ἅμα κατ᾽ εἶδος ὅλον

Et iterum, ſi per ſe ſpecies ante corpus eſt anima, aut corpus; ſpeciem vero aliam horum utrumque ſecundum animæ ad corpus compoſitionem aut corporis ad animam perficit, aut patientia omnino hoc faciunt aut naturaliter exiſtentia: Et ſi quidem patientia, patiuntur, id, quod non erant, exiſtere, & corrumpuntur; ſi vero naturaliter exiſtentia, ſemper hoc, eo quod naturale eſt, profecto operabuntur, & nunquam quieſcet anima coincorporari, neque coinanimari corpus. Sed non eſt, ut arbitror, paſſionis aut partium naturalis potentiæ, ſecundum alterius coitum ad alteram, totius ſecundum ſpeciem plenitudo, ſed in ipſis ſimul ſecundum ſpeciem totam generationis eſt.

Nonne

Nonne igitur poſſibile ſine corruptione ex ſpecie in ſpeciem tranſmittere qualemcunque ſpeciem? Si autem quia poſt mortem & ſolutionem corporis, eſt anima & ſubſiſtit, dicunt etiam ante corpus eſſe eam poſſe & ſubſiſtere; inconſiderate, ut mihi videtur, ratio eorum procedit. Non enim eadem eſt generationis & eſſentiæ ratio. Ea enim quando & ubi eſſe & ad quid eſt, ea vero eſſe & quid & quomodo eſſe eſt declarat. Si autem hoc, eſt quidem ſemper, poſtquam fit, per eſſentiam anima, enimvero non abſoluta, per generationem, ſed cum conjunctione temporis & loci & ad aliquid. Non enim ſimpliciter dicitur anima poſt mortem corporis, ipſa anima; ſed hominis anima, & cujuſdam hominis anima: habet enim & poſt corpus ſic ſpeciem ſuam totam ſecundum habitum veluti partis prædicatam humanam. Similiter autem & corpus, mortuum quidem per naturam, non vero abſolutum per generationem. Non enim ſimpliciter dicitur corpus poſt ſeparationem ab anima, corpus; ſed hominis corpus, & cujuſdam hominis corpus, etſi corrumpatur, & in ea ex quibus eſt reſolvi elementa conſueſcat: habet enim & ſic quaſi ſpeciem totam ſuam ſecundum habitum, veluti partis prædicatam humanam. In ambobus itaque habitus, anima dico & corpore, veluti totius formæ humanæ partes, inſeparabiliter intellectus, demonſtrat & ſimul eorum geneſin, & ſecundum eſſentiam ad ſe invicem differentiam oſtendit nullo modo ſecundum eſſentiam in eis inſitas offendens rationes. Igitur omnino impoſſibile corpus aut animam invenire aut dicere ſine habitu, ſimul enim cum altero introducitur alicujus eſſe alterum. Itaque ſi alterum ſubſiſtat ante alterum quo-

γενέσεως. οὐκ ἔστιν οὖν δυνατὸν ἄνευ φθορᾶς ἐξ εἴδους εἰς εἶδος μεταβάλλειν τὸ οἱονοῦν εἶδος; εἰ δὲ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν λύσιν τοῦ σώματος, ἔστιν ἡ ψυχὴ καὶ ὑφέστηκε, φήσουσι καὶ πρὸ τοῦ σώματος εἶναι αὐτὴν δύνασθαι καὶ ὑφεστάναι· οὐ κατεστοχασμένως, ἔμοιγε δοκεῖ, ὁ λόγος αὐτοῖς προέρχεται. οὐχ ὁ αὐτὸς γὰρ γενέσεως καὶ οὐσίας λόγος. ὁ μὲν γὰρ τοῦ ποτὲ καὶ ποῦ εἶναι καὶ πρός τι ἐστίν· ὁ δὲ τοῦ εἶναι καὶ τί καὶ πῶς εἶναι ἐστὶ δηλωτικός. εἰ δὲ τοῦτο, ἔστι μὲν ἀεὶ μετὰ τὸ γενέσθαι διὰ τὴν οὐσίαν ἡ ψυχή, οὐκ ἄφετος δὲ διὰ τὴν γένεσιν, ἀλλὰ μετὰ σχέσεως τοῦ ποτέ, καὶ ποῦ, καὶ πρός τι. οὐχ ἁπλῶς γὰρ λέγεται ψυχὴ μετὰ τὸν τοῦ σώματος θάνατον, ἡ ψυχή, ἀλλ' ἀνθρώπου ψυχή, καὶ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου ψυχή· ἔχει γὰρ καὶ μετὰ τὸ σῶμα εἶδος αὐτῆς τὸ ὅλον κατὰ τὴν σχέσιν ὡς μέρους κατηγορούμενον τὸ ἀνθρώπινον. ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ σῶμα, θνητὸν μὲν διὰ τὴν φύσιν, οὐκ ἄφετον δὲ διὰ τὴν γένεσιν. οὐ γὰρ ἁπλῶς λέγεται σῶμα μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς, τὸ σῶμα, ἀλλ' ἀνθρώπου σῶμα, καὶ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου σῶμα, κἂν εἰ φθείρεται, καὶ εἰς τὰ ἐξ ὧν ἐστὶν ἀναλύεσθαι στοιχεῖα πέφυκεν. ἔχει γὰρ καὶ οὕτως ὡς εἶδος, τὸ ὅλον αὐτοῦ κατὰ τὴν σχέσιν ὡς μέρους κατηγορούμενον τὸ ἀνθρώπινον. ἐπ' ἀμφοῖν τοιγαροῦν ἡ σχέσις, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, ὡς ὅλου εἴδους ἀνθρωπίνου μερῶν, ἀναφαιρέτως νοουμένη, παρίστησι καὶ τὴν ἅμα τούτων γένεσιν, καὶ τὴν κατ' οὐσίαν πρὸς ἄλληλα διαφορὰν ἀποδείκνυσιν οὐδὲν καθ' οἷον δήποτε τρόπον τοὺς κατ' οὐσίαν αὐτοῖς ἐμπεφυκότας παραβλάπτουσα λόγους. οὐκ ἔστιν οὖν ὅλως σῶμα δυνατὸν, ἢ ψυχὴν εὑρεῖν ἢ λέγειν ἄσχετον. θατέρῳ γὰρ ἅμα συνεισάγεται τὸ τινὸς εἶναι θάτερον ὥστε εἰ προϋπάρχει θατέρου θάτερον, ὡς τινὸς προσυπακουστέον. ἡ γὰρ σχέσις ἀκίνητος, καὶ

ταῦτα

Ταῦτα μὲν περὶ τούτων. καὶ εἰ μὲν τῆς ἀληθείας ὁ λόγος οὐκ ἀποπέπτωκε, τῷ θεῷ χάρις, τῷ διὰ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν πρὸς τὸ καλῶς νοεῖν ὁδηγήσαντι, εἰ δέ που τι τῆς ἀληθείας ἐλλέλοιπεν, ὑμεῖς ἂν εἰδείητε τοῦ λόγου τὸ ἀκριβὲς, ὡς ἐκ θεοῦ τὴν τῶν τοιούτων ἐμπνεόμενοι γνῶσιν.

modo [ut alicujus] auſcultandum? Habitus enim immutabilis eſt. Hactenus de his. Et ſiquidem à veritate ſermo non receſſit, Deo gratias per veſtras orationes ad bene intelligendum ducenti: ſi vero alicubi à veritate deficit, vos reformate rationis diligentiam ex Deo talium inſpirati ſcientiam.

ΚΕΦ. γʹ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. εἰς τό· ἕως ἂν καὶ παρ' ἑαυτῆς ἡ ὕλη φέρῃ τὸ ἄτακτον ὥσπερ ἐν ῥεύματι.

Οἶμαι καὶ τὸν παρόντα τοῦ λόγου σκοπὸν, τῆς τοῦ προτέρου διανοίας ἔχεσθαι κεφαλαίου. Διεξελθὼν γὰρ ὅτι πλεῖστα πρὸς τοὺς φιλύλους τε καὶ φιλοσωμάτους, ταῦτα ἐπάγει ὡς ἐντεῦθεν δύνασθαι τοὺς εὐσεβῶς τὸν σκοπὸν τοῦ ἁγίου διερευνωμένους, ἐπιβάλλειν οὕτως. Ἐπειδὴ τῷ τῆς ἀφθαρσίας τε καὶ ἀθανασίας κάλλει παρὰ θεοῦ κατηγλαϊσμένος ὁ ἄνθρωπος γέγονε, τὸ δὲ τῆς περὶ αὐτὸν ὑλικῆς φύσεως αἶσχος τοῦ νοεροῦ κάλλους προτιμήσας, λήθην τοῦ κατὰ ψυχὴν ἐκπρεποῦς ἀξιώματος, μᾶλλον δὲ θεοῦ, τοῦ καὶ τὴν ψυχὴν θεοειδῶς καλλωπίσαντος, πάμπαν ἐπεποίητο, τῆς γνώμης ἄξιον κατὰ θείαν ψῆφον τοῦ σοφῶς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν οἰκονομοῦντος, ἐδρέψατο καρπόν· οὐ μόνον τοῦ σώματος τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν πρὸς πᾶν πάθος εὐέμπτωτον κίνησίν τε καὶ ἐπιτηδειότητα· ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκτὸς καὶ περὶ αὐτὸν ὑλικῆς οὐσίας τὸ ἄστατον καὶ ἀνώμαλον, καὶ πρὸς τὸ ἀλλοιοῦσθαι εὔφορόν τε καὶ εὐχερὲς, εἴτε τότε αὐτὴν τοῦ θεοῦ διὰ τὴν παράβασιν τῷ ἡμετέρῳ σώματι συμμετακε-

CAP. III.

Ex eodem Sermone. In hoc: *Dum etiam à ſeipſa materies fert inordinatum veluti influxum.*

ARbitror quoque præſentem ſermonis intentionem prioris intellectum habere capituli. Quia enim prætermiſit plurima contra materiæ amatores & corporis, hæc addidit ut hinc poſſent pie intentionem Sancti perſcrutantes conjicere ſic. Quoniam incorruptibilitatis & immortalitatis pulcritudine à Deo clarificatus factus eſt homo, materialis vero circa ſe naturæ turpitudinem intellectuali pulcritudini præponens, oblitus eſt decoræ ſecundum animam dignitatis, magis autem Dei animam Deiformiter formantis, [*omne quod fecit*] ſententia dignum, ſecundum divinum judicium noſtram ſapienter adminiſtrat ſalutem, colligitque fructum non ſolum ipſam corporis corruptionem & mortem & ad omnem paſſionem promtiſſimum motum & opportunitatem, ſed & extra & circa eum materialis eſſentiæ inſtabile & anomalum & ad alienandum ferens & facile, ſive tunc ipſam [*videlicet animam*] Deo propter prævaricationem noſtro corpori commiſcente, & ad

e alienandum

alienandum eam, ſic corpore ad paſſionem & corruptionem & omnino ſolutionem, ſicut mortalium in paradiſo pellium declarat amictus, inſerente potentiam, juxta quod ſcriptum eſt, *quia & ipſa creatura ſubjecta eſt corruptioni nolens, ſed propter ſubjicientem in ſpe;* ſeu ex principio, per præſcientiam ſic eam creante, propter prævifam hominis prævaricationem, ita ut patiendo & vitiando, per ſe in conſenſum ipſius & proprie dignitatis venire, & inſeparate reciperet ad corpus & ſeipſam iterum affectum; concedit enim ſapientiſſimus vitæ noſtræ proviſor naturaliter uti ſæpe rebus propriis motibus ad noſtram temperantiam, interdum inſane eas tractantes, ex confuſione & perturbatione circa eas & ex eis, ad id, quod amabile eſt ſecundum naturam, adducens interim noſtrum irrationabilem ad ea quæ præſentia ſunt amorem; tribus enim exiſtentibus univerſalibus modis, per quos dicunt erudite noſtras ſanari paſſiones, per ſingulos modos ſapienter inordinato materiæ, ordinate ſecundum ſuper nos & meliorem rationem, ad cognitam Deo bonam pulcramque perfectionem, gubernata malitiæ paſſionum gravedine, medicamentum ponitur. Aut enim ante-commiſſorum peccatorum pœnam repetentes, quorum æque neque veſtigium memoria detinemus, propter ignorantiam; fortaſſis vero recordantes opportunam delictis reſtituere correctionem non ſuſtinuimus, ſeu nolentes ſeu non valentes propter ingenitum malitiæ habitum; ſeu infirmitatem purgamur, aut præſentem & diſtributam malitiam repellimus, & iterum ad habitum futuræ vitæ prædiſcimus aſpicere: aut firma tolerantia & pia fortitudine mirabile exemplum aliis homi-

ἐάσαντος, καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀλλοιοῦσθαι καὶ αὐτῇ, ὥσπερ τῷ σώματι τὴν πρὸς τὸ πάσχειν τε καὶ φθείρεσθαι καὶ ὅλως λύεσθαι, ὡς δηλοῖ ἡ τῶν νεκρῶν σωμάτων περιβολή, ἐνθεμένου δύναμιν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι « καὶ « αὐτὴ ἡ κτίσις ὑπετάγη τῇ φθορᾷ οὐχ « ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' « ἐλπίδι, εἴτε ἐξ ἀρχῆς κατὰ πρόγνωσιν οὕτως αὐτὴν δημιουργήσαντος, διὰ τὴν προορατθεῖσαν παράβασιν ὥστε τῷ πάσχειν καὶ κακοῦσθαι δι' αὐτῆς εἰς συναίσθησιν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ οἰκείου ἀξιώματος ἐλθεῖν, καὶ ἀσπασίως καταδέξασθαι τὴν πρὸς τὸ σῶμα καὶ αὐτὴν ἀποδιάθεσιν· συγχωρεῖ γὰρ ὁ πάνσοφος τῆς ἡμετέρας ζωῆς προνοητὴς, φυσικῶς χρῆσθαι πολλάκις τὰ πράγματα ταῖς οἰκείαις ὁρμαῖς πρὸς σωφρονισμὸν ἡμῶν, ἔσθ' ὅπη, τῶν ἐμμανῶς αὐτὰ μεταχειριζομένων, διὰ τῆς περὶ αὐτὰ καὶ ἐξ αὐτῶν συγχύσεώς τε καὶ ταραχῆς, πρὸς τὸ κατὰ φύσιν ἐραστὸν ἐπανάγων τὸν τέως ἄλογον ἡμῶν πρὸς τὰ παρόντα ἔρωτα, τριῶν γὰρ ὄντων καθολικῶν τρόπων, καθ' οὓς φασὶ παιδευτικῶς τὰ ἡμέτερα ἐξιᾶσθαι πάθη, δι' ἑκάστου τρόπου σοφῶς τὸ τῆς ὕλης ἄτακτον εὐτάκτως κατὰ τὸν ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ κρείττονα λόγον πρὸς τὸ ἐγνωσμένον τῷ θεῷ ἀγαθοπρεπὲς ἀποτέλεσμα, κυβερνωμένης τῆς κακῆς τῶν παθῶν ἀχθηδόνος, ἴαμα τίθεται. Η γὰρ τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ποινὴν ἀπαιτούμενοι, ὧν ἴσως οὐδ' ἴχνος τῇ μνήμῃ παρακατέχομεν διὰ τὴν ἄγνοιαν. τυχὸν δὲ καὶ μνημονεύοντες, τὴν δέουσαν τοῖς πλημμεληθεῖσιν ἀντισηκῶσαι διόρθωσιν οὐκ ἀνεχόμεθα, ἢ μὴ θέλοντες, ἢ μὴ ἰσχύοντες, διὰ τὴν ἐγγενομένην ἕξιν τῆς κακίας· ἢ τὴν ἀσθένειαν καθαιρόμεθα ἢ παροῦσάν τε καὶ νεμομένην κακίαν ἀποβαλλόμεθα, καὶ πρὸς ἀνατολὴν τῆς μελλούσης ἰδεῖν προδιδασκόμεθα· ἢ καρτερίας ἀείστης καὶ εὐσεβοῦς ἀνδρείας ὑπόδειγμα θαυμαστὸν

θαυμαστὸν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἄλλος προτίθεται ἄνθρωπος, ἀνὴρ ὑψηλὸς ἢ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπίδοξος, καὶ ἱκανὸς δι' ἑαυτοῦ τῇ ἀκλονήτῳ πρὸς τὰ δεινὰ συμπλοκῇ φανερῶσαι τὴν τέως κεκρυμμένην ἀλήθειαν. παραινεῖ οὖν τοῖς μηδὲν ὑπὲρ τὴν παροῦσαν ζωὴν διανοεῖσθαι δυναμένοις, μὴ θαρροῦσι τῇ τοῦ σώματος ὑγείᾳ, καὶ τῷ κατὰ ῥοῦν φερομένῳ τῶν πραγμάτων δρόμῳ κατὰ τῶν τούτων ἐστερημένων ἐπαίρεσθαι, ἕως ἡ παροῦσα ἐνέστηκε ζωή, καὶ τὴν φθορὰν περίκεινται ταύτην περὶ ἣν ἡ τροπὴ καὶ ἡ ἀλλοίωσις, ἀδήλου ὄντος οὔ τι ἐκ τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς πραγμάτων ἀνωμαλίας τε καὶ ταραχῆς καὶ αὐτοῖς συμβήσεται. τοῦτο γὰρ οἶμαι λέγειν αὐτὸν, διὰ τοῦ, "ἕως ἂν καὶ "παρ' ἑαυτῆς ἡ ὕλη φέρῃ τὸ ἄτακτον. ἀντὶ τοῦ ἕως ἂν ὑπὸ φθορὰν καὶ ἀλλοίωσιν ἐστι τοῦτο τὸ πᾶν, καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως περικείμεθα καὶ ἴσως τοῖς ἐξ αὐτοῦ διὰ τὴν ἔμφυτον ἀσθένειαν πολυτρόποις κακοῖς ὑποκείμεθα, μὴ κατ' ἀλλήλων ἐπαιρώμεθα διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς ἀνισότητα, ἀλλὰ μᾶλλον σώφρονι λογισμῷ τὴν τῆς ὁμοτίμου φύσεως ἀνωμαλίαν ἐξομαλίσωμεν, τὰς τῶν ἄλλων ἐλλείψεις ταῖς ἡμῶν αὐτῶν ἀναπληροῦντες ὑπερβολαῖς, διὸ τυχὸν καὶ ἡ παροῦσα συνεχωρήθη πολιτεύεσθαι ἀνωμαλία, ἵνα δειχθῇ ἡ τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου δύναμις προτιμῶσα πάντων τὴν ἀρετήν. Πάντων γὰρ ἀνθρώπων ἡ αὐτή ἐστι τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς, τροπὴ καὶ ἀλλοίωσις, φέρουσά τε καὶ φερομένη, καὶ μόνον τοῦτο σταθερὸν κεκτημένη καὶ βάσιμον, τὸ ἄστατον καὶ φερόμενον.

nibus alius proponit homo, ſiquidem excelſus aut intelligentia atque virtute glorioſus & idoneus per ſeipſum imperterrita contra terrores copia manifeſtare interim occultam veritatem. Admonet itaque eos qui nihil ſupra præſentem vitam intelligere poſſunt, ne in ſanitate corporis confidant, & deſtillando mobili rerum curſu per earum defectus exaltentur, dum præſens ſteterit vita, & in talem corruptionem circumvolvantur, circa quam converſio eſt & mutabilitas; dum ſit hoc incertum, quid ex corpore & exterius rerum diſſimilitudine ac perturbatione eis contingat; hoc enim arbitror dicere eum per hoc, *dum a ſeipſa materies fert inordinatum*, pro eo quod eſt, dum ſub corruptione & mutabilitate eſt hoc totum & corpus humilitatis induamur, & æque ex ipſo per inſitam infirmitatem multis modis malis ſubjicimur, ne ab invicem ſeparemur per eam quæ circa nos eſt in æqualitatem, ſed magis prudenti cogitatione naturali collegio inæqualitatem plane faciamus, aliorum defectus noſtris ipſis ad implentes ſuperabundantiis; propter hoc fortaſſis præſens conceſſa eſt converſari anomalia, ut oſtenderetur rationis quæ in nobis eſt, potentia, præhonorans omnibus virtutem. Omnium enim hominum eadem eſt corporis & eorum quæ extra ſunt converſio & mutabilitas, quæ fert & fertur & ſolummodo hoc ſtabile poſſidet ac firmum, quod inſtabile eſt ac volubile.

CAP. IV.

Ejuſdem ex Sermone in Athanaſium. In hoc: *Non enim habet quid altius quam omnino habet.*

Videtur mihi per hæc abſolviſſe ab omni comparativo & diſcretivo & quoquomodo aliter dicto habitu edoctum iſte Deifer Magiſter. Nam immenſam eſſe talem orationis ſpeciem dicunt, qui in talibus ſapientes ſunt, & hanc poſſe incomparabiliter ſuper omnia eſſe dicere, quippe virtutem habet ſupereminentis negationis.

ΚΕΦ. δʹ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον λόγου. εἰς τό· οὐ γὰρ ἔχει τὶ ὑψηλότερον ἢ ὅλως ἔχει.

Δοκεῖ μοι διὰ τούτων ἀπολῦσαι, πάσης συγκριτικῆς τε καὶ διακριτικῆς καὶ ἄλλως πως λεγομένης σχέσεως, τὸν διδασκόμενον ὁ θεόφρων οὗτος διδάσκαλος. ἄσχετον γὰρ τὸ τοιοῦτον εἶδος τοῦ λόγου φασὶν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, καὶ ταὐτὸν δύνασθαι τῷ ἀσυγκρίτως ὑπὲρ πάντα εἶναι λέγειν, ὡς δύναμιν ἔχον ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως.

CAP. V.

Ejuſdem ex Epitaphio in Sanctum Athanaſium. In hoc: *Cui igitur licitum fuit per rationem & contemplationem pertranſeunti materiam & carnale hoc ſive nimbum oportet dicere, ſive velamen, cum Deo fieri, & puriſſimo lumine teneri, quantum poſſibile eſt humanæ naturæ beatus iſte aſcenſione hinc, & illinc deificatione, de qua ſyncere philoſophari donatur, & ſuper materialem dualitatem fieri per intellectam in trinitate unitatem.*

Ego quidem non poſſum deficiens habere redditam de virtute ſanctorum Magiſtri rationem, etſi quidam, ut ſcripſiſtis, hoc ar-

ΚΕΦ. εʹ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. εἰς τό· ᾧ τινι μὲν οὖν ἐξεγένετο διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασχόν τι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκίον τοῦτο εἴτε νέφος χρὴ λέγειν, εἴτε προκάλυμμα, Θεῷ συγγενέσθαι, καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ κραθῆναι, καθ' ὅσον ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει, μακάριος οὗτος τῆς ἐντεῦθεν ἀναβάσεως καὶ τῆς ἐκεῖσε θεώσεως, ἣν τὸ γνησίως φιλοσοφῆσαι χαρίζεται, καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν ὑλικὴν δυάδα γενέσθαι διὰ τὴν ἐν τῇ τριάδι νοουμένην ἑνότητα.

Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι ἐλλειπῶς ἔχειν τὸν ἀποδοθέντα περὶ τῆς ἀρετῆς τῶν ἁγίων τοῦ διδασκάλου λόγον, κἄν τινες, ὡς γεγράφατε,

γράφατε, τοῦτο νομίζουσι, διὰ τοῦ, λόγῳ καὶ θεωρίᾳ μόνον, πρακτικῆς δίχα, τὴν κατὰ θεὸν τῶν μετελθόντων αὐτὴν φιλοσοφίαν εἰπεῖν, τοὐναντίον δὲ διῃρημένην τῇ πράξει, τὴν ἀληθῆ περὶ τὰ ὄντα κρίσιν αὐτῆς καὶ ἐνέργειαν, ἣν δὴ φιλοσοφίαν ὄντως πληρεστάτην ἔγωγε τολμήσας μόνην ὁρίζομαι, μάλα σαφῶς εἰσηγεῖσθαι αὐτὸν ὑπολαμβάνω λόγῳ καὶ θεωρίᾳ κατορθοῦσθαι αὐτὴν ἀποφηνάμενον, ὡς τῷ λόγῳ συνημμένης πάντως τῆς πράξεως καὶ τῆς ἐπ' αὐτῇ κρίσεως τῇ θεωρίᾳ περιεχομένης, εἴπερ λόγου μὲν, τὸ τάττειν τὴν τοῦ σώματος κίνησιν, οἷον χαλινῷ τινι τῷ ὀρθῷ λογισμῷ τῆς πρὸς ἀτοπίαν φορᾶς ἐπιστημόνως ἀναχαιτίζοντος, θεωρίας δὲ, τὸ τὰ καλῶς νοηθέντα τε καὶ κριθέντα ἐμφρόνως αἱρεῖσθαι ψηφίζεσθαι, οἱονεὶ φῶς παμφαέστατον, δι' ἀληθοῦς γνώσεως τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν δεικνυούσης, οἷς ἀμφοτέροις μάλιστα καὶ δημιουργεῖται πᾶσα φιλόσοφος ἀρετὴ καὶ φυλάττεται, ὑφ' ὧν καὶ ἐκφαίνεται διὰ σώματος οὐχ ὅλη· οὐ γὰρ χωρεῖται σώματι, χαρακτὴρ ὑπάρχουσα θείας δυνάμεως, ἀλλά τινα τῶν αὐτῆς σκιάσματα· καὶ τοῦτο οὐ δι' ἑαυτὴν, διὰ δὲ τὸ, τοὺς γυμνοὺς τῆς κατ' αὐτὴν χάριτος, εἰς μίμησιν ἐλθεῖν τῆς θεοειδοῦς τῶν φιλοθέων ἀνδρῶν ἀναστροφῆς, ἐφ' ᾧ τῇ μετοχῇ τοῦ καλοῦ καὶ αὐτοὺς τὸ τῆς κακίας αἶσχος ἀποθεμένους, τῆς τῶν ἀξίων θεοῦ γενέσθαι μοίρας, ἢ τοὺς δεομένους ἐπικουρίας τινὸς ὑπὸ τῶν δυναμένων τυχεῖν, ἐφ' ᾧ τὴν κρυπτομένην τῷ βάθει τῆς ψυχῆς τῶν ἐναρέτων διάθεσιν διὰ τοῦ σώματος κατὰ τὴν πρᾶξιν φανερῶς ἀποδεξαμένους, τὴν πᾶσι πάντα γινομένην, καὶ διὰ πάντων πᾶσι παροῦσαν τοῦ θεοῦ πρόνοιαν, καὶ αὐτοὺς ἀνυμνῆσαι, ὡς εἴγε μηδεὶς ἦν ὁ εὖ παθεῖν δεόμενος, ἢ ὁ πρὸς ἀρετὴν παραδείγματι τυπωθῆναι ὀφείλων, αὐτὸν ἑκα-

bitrantur, per hoc ratione & contemplatione ſolummodo ſine actione poſt Deum tranſeuntium ipſam dicere Philoſophiam; è contrario vero compactam actioni veram circa ea quæ ſunt, eorum & judicationem & operationem quam Philoſophiam ſolam vere pleniſſimam ego ſaltem audax definio magis aperte introduxiſſe eam ſuſcipio, ratione & contemplatione corrigi eam manifeſtàns. Quippe rationi conjuncta omnino actione & judicatione, quæ in ipſa eſt, per contemplationem comprehenſa; ſiquidem rationis eſt ordinare corporis motum veluti fræno quodam recta ratiocinatione ab eo qui eſt ad inconſequentiam meatu diſciplinaliter retentum, contemplationis vero quæ bene intellecta atque diſcretæ ſunt prudenter extollere judicando, tanquam lucem clariſſimam per veram ſcientiam ipſam veritatem oſtendens; his ambobus maxime creatur omnis ſapiens virtus & cuſtoditur, ab his etiam manifeſtatur per corpus, non tota; non enim capitur corpore, dum ſit character divinæ potentiæ, ſed quædam eorum quæ ipſius ſunt umbræ: & hoc non propter ſeipſam, propter nudos vero ipſius gratia ut in imitationem veniant deiformis Deum diligentium virorum converſationis; ut per participationem boni & ipſi malitiæ turpitudinem deponentes dignorum Deo partes fiant, aut deprecantes adjutorium quoddam à potentibus conſequi ut occultum in profundo animæ eximiorum affectum per corpus actione manifeſta accipientes, omnia in omnibus factam, & per omnia omnibus præſentem Dei providentiam & ipſos laudent; ut ſi nemo eſſet qui bene agere deprecaretur, ſeu qui ad virtutem exemplo formari debeat, ipſum ſolum ſufficere ſibi omnino, quæ

 ſecundam

ſecundam animam ſunt, virtutum donis fruentem. Et ſine earum per corpus ad manifeſtum approbatione non eſt incongruum dicere. Qui igitur pie per contemplationem intelligit, quomodo habent ea quæ ſunt, & per rationabile conſilium conſiderate ac recte de ipſis rationem diffinit; & cuſtodit ſibimet judicium magis vero ſeipſum judicio irreprehenſibilem, omnem ſimul comprehendens habet virtutem; ad nihil aliud poſt cognitam veritatem adhuc motus, & omnia præteriit feſtinanter nullius omnino rationem faciens eorum quæcunque carnis & mundi ſunt & dicuntur; informatam habens jam ratione comprehenſam, ſine pugna, actionem; quippe omnes ſibimet intellectualis noſtri potentiſſimas impaſſibiles inferens rationes, per quas omnis virtus & ſcientia eſt & conſiſtit jure dum ſint rationabilis animæ potentiæ; ut ſint quidem omnino corpore non indigentes, ut vere manifeſtæ ſint propter cauſas prædictas, ſecundum tempus, eo uti non vituperantur. Dicunt enim intellectualis eſſe, ſpecialiter notiones intelligibilium, virtutes, ſcientias, artium rationes, propoſitum, conſilium, generaliter vero judicia, comparationes, fugas, appetitus, & quædam quidem eſſe ſolius ſecundum animum contemplationis, quædam vero ſecundum rationem diſciplinalis potentiæ. Si autem talibus cuſtoditam propriam vitam Sancti conſervaverunt, igitur comprehenſim per rationem & contemplationem Beatus iſte vir omnes, quæ ſunt ſecundum virtutem & ſcientiam, introduxit rationes à ſanctis comprehenſas, per quas divinam notitiam per contemplationem ſcienter accipientes, prudenter ſecundum rationem per virtutes divinam ſibimet coa-

σον ἀρχὴν ἑαυτοῦ πάντως ταῖς κατὰ ψυχὴν τῆς ἀρετῆς χάρισιν ἀβρυνόμενον. καὶ δίχα τῆς τούτων διὰ τοῦ σώματος πρὸς τὸ ἐμφανὲς ἀποδείξεως, λέγειν οὐκ ἄτοπον. ὁ τοίνυν εὐσεβῶς διὰ θεωρίας κατανοήσας ὡς ἔχει τὰ ὄντα, καὶ διὰ βουλῆς λογικῆς ἐςοχασμένως τε καὶ ὀρθῶς τὸν περὶ αὐτῶν ὁρισάμενος λόγον, καὶ φυλάττων ἑαυτῷ τὴν κρίσιν, μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν τῇ κρίσει ἀπαρέγκλιτον, πᾶσαν ὁμοῦ συλλαβὼν ἔχει τὴν ἀρετήν, πρὸς οὐδὲν ἄλλο μετὰ τὴν ἐγνωσμένην ἀλήθειαν, ἔτι κινούμενος, καὶ πάντα παρῆλθε διὰ σπουδῆς, οὐδενὸς τὸ σύμπαν λόγον ποιούμενος, τῶν ὅσα σαρκὸς καὶ κόσμου ἐστὶ καὶ λέγεται, ἐνδιαθέτως ἔχων ἤδη τῷ λόγῳ περιεχομένην ἀμάχως τὴν πρᾶξιν, οἷα τοῦ ἐφ' ἡμῖν, πάντας ἑαυτῷ, τοῦ διανοητικοῦ τοὺς κρατίστους ἀπαθεῖς ἐπικομιζομένου λόγους, καθ' οὓς πᾶσα ἀρετὴ καὶ γνῶσίς ἐστι καὶ ὑφέστηκεν, ὡς δυνάμεις ὄντας ψυχῆς λογικῆς, πρὸς μὲν τὸ εἶναι, σώματος οὐδ' ὅλως χρῄζοντας, πρὸς δὲ τὸ φανῆναι διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας, κατὰ χρόνον αὐτῷ χρῆσθαι οὐκ ἀναινομένους. φασὶ γὰρ τοῦ διανοητικοῦ εἶναι, ἰδικῶς μὲν, τὰς νοήσεις τῶν νοητῶν, τὰς ἀρετὰς, τὰς ἐπιστήμας, τοὺς τῶν τεχνῶν λόγους, τὸ προαιρετικὸν, τὸ βουλευτικὸν, γενικῶς δὲ τὰς κρίσεις, τὰς συγκαταθέσεις, τὰς ἀποφυγὰς, τὰς ὁρμὰς, καὶ τὰς μὲν εἶναι, μόνης τῆς κατὰ νοῦν θεωρίας, τὰς δὲ, τῆς κατὰ τὸν λόγον ἐπιστημονικῆς δυνάμεως. εἰ δὲ τούτοις φρουρουμένην οἱ ἅγιοι τὴν ἰδίαν ζωὴν συνετήρησαν, ἄρα περιληπτικῶς διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς θεωρίας ὁ μακάριος οὗτος ἀνὴρ πάντας τοὺς κατ' ἀρετὴν καὶ γνῶσιν εἰσηγήσατο λόγους τοῖς ἁγίοις συνειλημμένους· δι' ὧν τῇ κατανοήσει τοῦ θεοῦ κατὰ θεωρίαν γνωστικῶς προσανέχοντες, ἐμφρόνως κατὰ λόγον διὰ τῶν ἀρετῶν, τὴν θείαν ἑαυτοῖς μορφὴν ἐνετυπώσαντο πάντως, οὐχ

εἶναι

εἶναι ἀναγκαῖον οἰηθεὶς, τὴν διὰ τοῦ σώματος ὀνομάσαι πρᾶξιν, γινώσκων μὴ ἀρετῆς αὐτὴν εἶναι ποιητικὴν, ἀλλ' ἐκφαντικὴν, καὶ μόνων τῶν θείων νοημάτων τε καὶ λογισμῶν ὑπουργόν.

Ὡς ἂν δὲ καὶ δι' ἑτέρου τρόπου φανερὸν γένηται τὸ λεγόμενον· φασὶν οἱ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων δι' ἀκριβείας μετελθόντες τοὺς λόγους, τοῦ λογικοῦ, τὸ μὲν εἶναι θεωρητικὸν, τὸ δὲ πρακτικὸν, καὶ θεωρητικὸν μὲν, τὸ κατὰ νοῦν, ὡς ἔχει τὰ ὄντα, πρακτικὸν δὲ, τὸ βουλευτικὸν, τὸ ὁρίζον τοῖς πρακτοῖς τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικὸν, νοῦν, τὸ δὲ πρακτικὸν, λόγον, καὶ τὸ μὲν σοφίαν, τὸ δὲ φρόνησιν. εἰ δὲ τοῦτο ἀληθὲς, ἐκ τῆς αἰτίας ἄρα τὴν πρᾶξιν κατὰ τὸ εἰκὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς ὕλης ὠνόμασεν ὁ διδάσκαλος λόγον, τὴν μηδὲν ἔχουσαν ἀντικείμενον ἕξιν προσαγορεύσας, λογικῶς γὰρ καὶ γνωστικῶς, ἀλλ' οὐ πολεμικῶς καὶ ἀγωνιστικῶς ἐμμένει τοῖς ἀληθέσιν ὁ θεωρητικὸς, καὶ πλὴν αὐτῶν, ἄλλο τι ὁρᾶν διὰ τὴν πρὸς αὐτὰ ἡδονὴν οὐκ ἀνέχεται.

Εἰ δὲ χρὴ σαφέστερον τοῦτο ποιήσασθαι πάλιν, οἱ τῆς κατ' ἀρετὴν τελειότητος τοὺς λόγους γυμνάσαντες, φασὶ τοὺς μήπω τῆς πρὸς τὴν ὕλην κατὰ τὴν σχέσιν κοινωνίας καθαροὺς γεγονότας, περὶ τὰ πρακτικὰ καταγίνεσθαι, μικτῆς οὔσης αὐτοῖς ἔτι, τῆς περὶ τὰ ὄντα κρίσεως, καὶ εἰσὶ τρεπτοὶ μήπω τὴν περὶ τὰ τρεπτὰ σχέσιν ἀποθέμενοι· τοὺς δὲ δι' ἀρετῆς ἀκρότητα θεῷ κατὰ σχέσιν πλησιάζοντας, καὶ τῇ τούτου κατανοήσει τὸ μακάριον καρπουμένους, πρὸς ἑαυτοὺς μόνον καὶ τὸν θεὸν ἐστραμμένους τῷ ῥῆξαι γνησίως τὰ τῆς ὑλικῆς σχέσεως τὰ δεσμὰ, τῶν μὲν πρακτικῶν καὶ τῆς ὕλης παντελῶς

ptavere formam omnino; non eſſe neceſſarium judicans per corpus nominare actionem, cognoſcens non eam virtutis eſſe factricem, ſed manifeſtatricem, & ſolummodo divinarum intelligentiarum & diſputationum miniſtrum.

Ut autem & per alium modum manifeſtum fiat quod dictum eſt: dicunt qui noſtrarum rerum diligenter rationes percurrunt, rationalis quidem eſſe contemplativum & activum; & contemplativum quidem ſecundum intellectum; quippe habet ea quæ ſunt: Activum vero ſecundum conſilium, quod diffinit actionibus rectam rationem, & vocant quidem contemplativum, intellectum; activum vero rationem; & illud quidem ſapientiam, illud vero prudentiam. Si autem hoc verum, ex cauſa itaque actionem, ſecundum quid conſequens eſt, at non ex materia, nominavit Magiſter rationem nullam habentem oppoſitum habitudinem appellans; rationabiliter enim & ſcienter, at non per inimicitiam & contentionem inſtat veris contemplativus, & præter ipſa, aliud quid videre propter eorum delectationem, non recipit.

Si vero opus eſt & aliter hoc apertius facere; iterum qui ſecundum virtutem perfectionis rationes exercent, dicunt quoſdam nondum ad materiam ſecundum habitum communione purgatos, circa actiones effici, dum ſit mixta adhuc eis circa ea quæ ſunt judicatio, & ſunt converſibiles, nondum circa converſibilia habitum deponentes: Quoſdam vero, per virtutis ſummitatem, Deo ſecundum habitum approximantes, & ipſius ſecundum intelligentiam beatitudine fruentes, ad ſeipſos ſolummodo & Deum converſos, rumpendo ſincere materialis habitudinis vincula, actionibus quidem à materia perfecte

alie-

alienantur, contemplatione vero & Deo familiares fiunt; propterea, inquiunt, manent inconverſibiles, non habentes adhuc ad materiam habitudinem, per quam, cum materia naturaliter mobili, contra naturam commoveri ex neceſſitate conſuevit qui materiæ per habitudinem concretus eſt, & maximæ videns indigere potentiæ ad depoſitionem materialis paſſibilitatis, ab ea liberari volentem, ait Magiſter, *cui igitur licitum fuit per rationem & contemplationem pertranſeunti materiam, & carnale hoc, ſive nimbum oportet dicere ſive velamen, cum Deo fieri*; &c.

ἠλλοτρίωται, τῇ δὲ θεωρίᾳ, καὶ τῷ θεῷ προσῳκειῶσθαι, διὸ φασὶ καὶ μένουσιν ἄτρεπτοι, μὴ ἔχοντες ἔτι τὴν πρὸς τὴν ὕλην σχέσιν, καθ' ἣν τῇ ὕλῃ φυσικῶς ἀλλοιουμένῃ, παρὰ φύσιν συναλλοιοῦσθαι ἐξ ἀνάγκης πέφυκεν ὁ τῇ ὕλῃ κατὰ τὴν σχέσιν κεκρατημένος, καὶ μεγίστης εἰδὼς δεῖσθαι δυνάμεως πρὸς ἀπόθεσιν τῆς ὑλικῆς προσπαθείας, τὸν αὐτῆς ἐλευθερωθῆναι βουλόμενον, φησὶν ὁ διδάσκαλος, « ᾧ τινι μὲν οὖν ἐξεγένετο διὰ λόγου καὶ θεωρίας, διασχόντι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο εἴτε νέφος χρὴ λέγειν εἴτε προκάλυμμα, θεῷ συγγενέσθαι, καὶ τὰ ἑξῆς.

CAP. VI.

Quomodo eſt *nimbus & velamen* caro.

CUr autem *nimbum* eſſe & *velamen carnem* dicit Magiſter, videns quippe quia omnis humanus animus errans & à naturali motu retro aſpiciens, circa paſſionem & ſenſum & ſenſibilia motum facit, non habens aliorſum moveri, ab eo motu qui ad Deum naturaliter fert deficiens; & diviſit carnem in paſſionem & ſenſum, carnis enim animatæ utrumque eſt per nimbum & velamen hæc declaravit: Nimbus enim eſt principali animæ ſuperobumbrans carnalis paſſio, & velamen eſt error ſecundum ſenſum, ſuperficiebus ſenſibilium ipſum vincens, & ad intelligibilia tranſitum muniens. Per hæc oblivionem naturalium bonorum accipiens anima, circa ſenſibilia totam ſuam operationem convertit, furores & concupiſcentias & delectatio-

ΚΕΦ. ζ'.

Πῶς ἐστι νέφος καὶ προκάλυμμα ἡ σάρξ.

ΔΙατί δὲ νέφος εἶναι καὶ προκάλυμμα τὴν σάρκα φησὶν ὁ διδάσκαλος, ὡς εἰδὼς, ὅτι πᾶς ἀνθρώπινος νοῦς πλανώμενος, καὶ τῆς κατὰ φύσιν ἀπονεύων κινήσεως, περὶ πάθος, καὶ αἴσθησιν, καὶ αἰσθητὰ ποιεῖται τὴν κίνησιν οὐκ ἔχων ἄλλοθί ποι κινηθῆναι, τῆς πρὸς θεὸν φυσικῶς φερούσης κινήσεως διαμαρτήσας, καὶ διεῖλε τὴν σάρκα εἰς πάθος καὶ αἴσθησιν, σαρκὸς γὰρ ἐμψύχου ἀμφότερα διὰ τοῦ νέφους καὶ τοῦ προκαλύμματος ταῦτα δηλώσας· νέφος γάρ ἐστι τῷ ἡγεμονικῷ τῆς ψυχῆς ἐπισκοτοῦν, τὸ σαρκικὸν πάθος, καὶ προκάλυμμά ἐστιν ἡ κατ' αἴσθησιν ἀπάτη, ταῖς ἐπιφανείαις τῶν αἰσθητῶν αὐτὴν ἐπερείδουσα, καὶ τῆς πρὸς τὰ νοητὰ διαβάσεως ἀποτειχίζουσα, δι' ὧν λήθην τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν λαμβάνουσα, περὶ τὰ αἰσθητὰ τὴν ὅλην αὐτῆς ἐνέργειαν καταστρέφει, θυμοὺς καὶ ἐπιθυμίας,

καὶ

καὶ ἡδονάς, διὰ τῶν εἰρημένων ἀπρεπεῖς ἐφευρίσκουσα.

nes per ea quæ dicta ſunt inhoneſtas invenit.

ΚΕΦ. ζ'.

Πῶς ἡδονὴ γίνεται.

Πᾶσα γὰρ ἡδονὴ τῶν ἀπηγορευμένων ἐκ πάθους διὰ μέσης αἰσθήσεως πρός τι πάντως γίνεσθαι πέφυκεν αἰσθητόν, οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ἐστιν ἡδονή, ἢ εἶδος αἰσθήσεως ἐν τῷ αἰσθητικῷ διά τινος αἰσθητοῦ μορφουμένης, ἢ τρόπος αἰσθητικῆς ἐνεργείας, κατ' ἐπιθυμίαν ἄλογον συνιστάμενος· ἐπιθυμία γὰρ αἰσθήσει προστεθεῖσα εἰς ἡδονὴν μεταπίπτει, εἶδος αὐτῇ ἐπάγουσα, καὶ αἴσθησις κατ' ἐπιθυμίαν κινηθεῖσα, ἡδονὴν ἀπεργάζεται, τὸ αἰσθητὸν προσλαβοῦσα. γνόντες οὖν οἱ ἅγιοι, ὅτι διὰ μέσης σαρκός, πρὸς τὴν ὕλην ἡ ψυχὴ παρὰ φύσιν κινουμένη, τὴν χοϊκὴν μορφὴν ὑποδύεται, διὰ μέσης μᾶλλον ψυχῆς κατὰ φύσιν αὐτοὶ πρὸς τὸν θεὸν κινουμένης, καὶ τὴν σάρκα τῷ θεῷ πρεπόντως οἰκειῶσαι διενοήθησαν, δι' ἀσκήσεως ἀρετῶν ἐνδεχομένως αὐτὴν ταῖς θείαις ἐμφάσεσι καλλωπίσαντες.

CAP. VII.

Quomodo voluptas fit.

OMnis enim delectatio eorum quæ interdicuntur, ex paſſione, per medium ſenſum ad aliquid ſenſibile, omnino fieri conſuevit. Neque enim aliud aliquid eſt delectatio, quam ſpecies ſenſus inſenſivo per quoddam ſenſibile formati: vel mos ſenſivæ operationis per irrationabilem concupiſcentiam conſtitutus; concupiſcentia enim ſenſui appoſita in delectationem vertitur, addens ei ſpeciem; & ſenſus per concupiſcentiam motus delectationem operatur, quiddam ſenſibile accipiens. Cognoſcentes igitur ſancti quia per mediam carnem, ad materiam anima contra naturam mota, terrenam induitur formam, ipſi magis per mediam animam ſecundum naturam ad Deum motam etiam carnem Deo decenter famulari intellexerunt, per inſtitutionem virtutum acceptabiliter ipſam divinis ornantes intellectibus.

ΚΕΦ. η'.

Πῶς καὶ πόσαι κινήσεις εἰσὶ ψυχῆς.

Τρεῖς γὰρ καθολικὰς κινήσεις ἔχουσαν τὴν ψυχὴν εἰς μίαν συναγομένας ὑπὸ τῆς χάριτος φωτισθέντες, τὴν κατὰ νοῦν, τὴν κατὰ λόγον, τὴν κατ' αἴσθησιν, καὶ τὴν μὲν ἁπλῆν καὶ ἀνερμήνευτον, καθ'

CAP. VIII.

Quomodo & quanti motus ſunt animæ.

TRes enim univerſales motus habere animam in unum collectos à charitate docuerunt; unum ſecundum animam, alterum ſecundum rationem, tertium ſecundum ſenſum; & unum

 quidem

quidem ſymplum & interpretatione carentem per quem incognite circa Deum mota, nullo modo ex ullo eorum quæ ſunt ipſum per excellentiam cognoſcit. Alterum vero ſecundum cauſam diffinitivam incogniti, per quem naturaliter mota, omnes naturales rationes, per cauſam ſolummodo cogniti, dum ſint in ea formatrices, ſibi ipſi per operationem ſecundum ſcientiam imponit. Tertium autem compoſitum, per quem ea quæ extra ſunt tangens, veluti ex quibuſdam ſignis viſibilium rationes apud ſeipſam reformat, magnanimiter per hos, ſecundum verum & immutabilem naturalis motus modum, præſens laborum ſæculum tranſcenderunt. Senſum quidem ſimpliciter ſpirituales ſolas rationes ſenſibilium habentem per mediam rationem ad animam referentes; rationem vero uniformiter per unam ſymplamque atque inſeparabilem prudentiam eorum quæ ſunt habentem rationes animo adunantes, ipſum autem animum circa omnia quæ ſunt motu pure abſolutum & ab ipſa ſecundum ſe naturali operatione quietum Deo offerentes, per eum univerſaliter ad Deum conſcendentes, toti toto Deo contineri per ſpiritum digni facti ſunt, totam cœleſtis quantum hominibus poſſibile eſt imaginem ferentes, & tantum attrahentes divina notitia, ſi fas eſt hoc dicere, quantum ipſi attracti Deo inſerti ſunt. Dicunt enim inter ſe invicem eſſe paradigmata Deum & hominem, & tantum homini Deum per miſericordiam humanari, quantum homo ſeipſum Deo per caritatem confortatus conſecravit: Et tantum à Deo hominem ſecundum animum rapi ad incognitum, quantum homo inviſibilem natura Deum per virtutes fecit manifeſtum.

Ab hac itaque per rationem &

ἣν ἀγνώστως περὶ θεὸν κινουμένη, καθ' οὐδένα τρόπον ἐξ οὐδενὸς τῶν ὄντων αὐτὸν διὰ τὴν ὑπεροχὴν ἐπιγινώσκει, τὸν δὲ κατ' αἰτίαν ὁριστικὴν τοῦ ἀγνώστου, καθ' ἣν φυσικῶς κινουμένη, τοὺς ἐπ' αὐτῇ φυσικοὺς πάντας λόγους τοῦ κατ' αἰτίαν μόνον ἐγνωσμένου μορφωτικοὺς ὄντας, ἑαυτῇ δι' ἐνεργείας κατ' ἐπιστήμην ἐντίθεται. τὸν δὲ σύνθετον καθ' ἣν τῶν ἐκτὸς ἐφαπτομένη ὡς ἔκ τινων συμβόλων τῶν ὁρατῶν τοὺς λόγους, πρὸς ἑαυτὴν ἀναμάσσεται, μεγαλοφυῶς διὰ τούτων κατὰ τὸν ἀληθῆ καὶ ἄπταιστον τῆς κατὰ φύσιν κινήσεως τρόπον, τὸν παρόντα τῶν σκαμμάτων αἰῶνα διέβησαν. τὴν μὲν αἴσθησιν ἁπλοῦς διὰ μέσου τοῦ λόγου πρὸς τὸν νοῦν τοὺς τῶν αἰσθητῶν πνευματικοὺς λόγους ἔχουσαν μόνους ἀναβιβάσαντες. τὸν δὲ λόγον ἑνοειδῶς κατὰ μίαν ἁπλῆν τε καὶ ἀδιαίρετον φρόνησιν πρὸς τὸν νοῦν τοὺς τῶν ὄντων ἔχοντα λόγους, ἑνώσαντες, τὸν δὲ νοῦν τῆς περὶ τὰ ὄντα πάντα κινήσεως καθαρῶς ἀπολυθέντα καὶ αὐτῆς τῆς καθ' αὐτὸν φυσικῆς ἐνεργείας ἠρεμοῦντα τῷ θεῷ προσκομίσαντες, καθ' ὃν ὁλικῶς πρὸς θεὸν συναχθέντες, ὅλοι ὅλῳ θεῷ ἐγκραθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος ἠξιώθησαν, ὅλην τοῦ ἐπουρανίου κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώποις τὴν εἰκόνα φορέσαντες, καὶ τοσοῦτον ἕλξαντες τῆς θείας ἐμφάσεως, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ὅσον ἑλχθέντες αὐτοὶ τῷ θεῷ συνετέθησαν. φασὶ γὰρ ἀλλήλων εἶναι παραδείγματα τὸν θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοσοῦτον τῷ ἀνθρώπῳ τὸν θεὸν διὰ φιλανθρωπίαν ἀνθρωπίζεσθαι, ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν τῷ θεῷ δι' ἀγάπης δυνηθεὶς ἀπεθέωσεν· καὶ τοσοῦτον ὑπὸ θεοῦ τὸν ἄνθρωπον κατὰ νοῦν ἁρπάζεσθαι πρὸς τὸ γνωστὸν, ὅσον ὁ ἄνθρωπος τὸν ἀόρατον φύσει θεὸν διὰ τῶν ἀρετῶν ἐφανέρωσεν.

Ὑπὸ ταύτης τοίνυν τῆς κατὰ λόγον

καὶ θεωρίαν συνισταμένης φιλοσοφίας, καθ' ἣν καὶ ἡ τοῦ σώματος ἐξ ἀνάγκης εὐγενίζεται φύσις, ἀπλανῶς πρὸς τὸν τοῦ θεοῦ πόθον τρωθέντες οἱ ἅγιοι, διὰ τῶν ἐνουσῶν αὐτοῖς πρὸς τὰ θεῖα φυσικῶν ἐμφάσεων ἀξιοπρεπῶς πρὸς θεὸν παρεγένοντο, σῶμα καὶ κόσμον ἀθλητικῶς διαφέροντες, ἀλλήλοις ταῦτα περιεχόμενα θεώμενοι, τὸν μὲν φύσει, τὸ δὲ αἰσθήσει, καὶ θατέρῳ θάτερον ὑποπίπτον, τῇ κατ' ἐπαλλαγὴν θατέρου πρὸς τὸ ἕτερον ποιᾷ ἰδιότητι, καὶ μηδὲν τούτων, τῷ καθ' ἑαυτὸ λόγῳ περιγραφῆς ὑπάρχον ἐλεύθερον, καὶ αἰσχρὸν ἡγησάμενοι τοῖς θνητοῖς καὶ περιγραπτοῖς ἐμφθείρεσθαί τε καὶ περιγράφεσθαι τῆς ψυχῆς ἐᾶν τὸ ἀθάνατον καὶ ἀεικίνητον, μόνῳ θεῷ τῷ ἀθανάτῳ, καὶ πάσης ἀπειρίας ἀνωτέρῳ, ἀλύτως ἑαυτοὺς ἐνέδησαν, οὐδαμῶς ταῖς κόσμου καὶ σαρκὸς ἀνθολκαῖς ἐνδιδόντες, ὅπερ ἐστὶ πάσης ἀρετῆς τε καὶ γνώσεως πλήρωσις. Οἶμαι δὲ ὅτι καὶ τέλος, ἀλλὰ κἂν εἴποτε περὶ τὰ τῶν ὄντων θεάματα κεκίνηνται οἱ ἅγιοι, οὐκ ἐπὶ τῷ αὐτὰ ἐκεῖνα προηγουμένως θεάσασθαί τε καὶ γνῶναι καθ' ἡμᾶς ὑλικῶς κεκίνηνται, ἀλλ' ἵν' αὐτὸν διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ὄντα τε καὶ φαινόμενον θεόν, πολυτρόπως ὑμνήσωσι, καὶ πολλὴν ἑαυτοῖς συναγείρωσι θαύματος δύναμιν, καὶ δοξολογίας ὑπόθεσιν. ψυχὴν γὰρ εἰληφότες παρὰ θεοῦ, νοῦν καὶ λόγον καὶ αἴσθησιν ἔχουσαν, πρὸς τῇ νοητῇ καὶ ταύτην τὴν αἰσθητήν, ὥσπερ καὶ λόγον πρὸς τῷ ἐνδιαθέτῳ, τὸν κατὰ προφοράν, καὶ νοῦν πρὸς τῷ νοητῷ τὸν παθητικόν, (ὃν καὶ φαντασίαν καλοῦσι τοῦ ζώου, καθ' ὃν καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα, καὶ ἄλληλα καὶ ἡμᾶς καὶ τοὺς τόπους οὓς διώδευσαν ἐπιγινώσκουσι, περὶ ἣν συνίστασθαι τὴν αἴσθησιν φασὶν οἱ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα, ὄργανον αὐτῆς οὖσαν ἀντιληπτικὸν τῶν αὐτῇ φαν-

contemplationem conſtituta Philoſophia, per quam etiam corporis neceſſario nobilitatur natura, abſque errore, divino ſauciati ſancti deſiderio, per inſitas eis naturales ad divina intelligentias digne ac pulcre ad Deum pervenerunt; corpus & mundum militariter pertranſeuntes, ſibi invicem hæc copulata contemplantes, mundum quidem naturæ, corpus vero ſenſui, & alterum alteri ſuccumbere per conſequentiam alterius ad alterum qualicunque proprietate: & nihil horum per ſeipſum ratione, circumſcriptionis ſubſiſtere liberum, & turpe ducentes mortalibus & circumſcriptis corrumpi & circumſcribi animæ immortale & ſemper mobile, ſoli Deo immortali & omni infinitate ſuperiori inſolubiliter ſeipſos alligaverunt, nullo modo mundi atque carnis refluxionibus inditi. Hæc eſt omnis virtutis & ſcientiæ plenitudo. Æſtimo vero quia & finis. Sed ſi aliquando circa eorum quæ ſunt ſpeculamina, moti ſunt ſancti; non in hoc illa ipſa principaliter contemplari & cognoſcere, ſicut nos, materialiter moti ſunt, ſed ut per omnia & in omnibus & exiſtentem & apparentem Deum multiformiter laudarent, & multum ſibimet admirationis colligerent virtutem, & glorificationis cauſam. Animam namque à Deo accipientes, intellectum & rationem & ſenſum habentem, cum intelligibili & hanc ſenſibilem; ſicut & rationem quæ eſt per enunciationem cum ea quæ inſeparabiliter eſt, & intellectum cum intellectuali paſſibilem, (quem etiam phantaſiam vocant animalis, per quem & reliqua animalia, & ſe invicem & nos & locos quos peragravere cognoſcunt; circa quam phantaſiam ſenſum conſtitui dicunt qui talia ſapiunt, organum ipſius, dum ſit, per quod recipit quæ per eam

imaginata ſunt ;) opportunum eſſe arbitrati ſunt horum operationes conſequenter, non ſibimet, ſed donanti Deo, per quem & ex quo hæc ſunt referendo. Tres enim exiſtentes univerſales modos, quantum hominibus eſt poſſibile, ex ipſa circa ea quæ ſunt diligenti conſideratione eruditi, in quibus Deus omnia fecit, (in hoc namque eſſe & bene eſſe & ſemper eſſe conditor nos ſubſtituit) & duos quidem extremos à ſolo Deo habitos ut à cauſa, alium vero medium & noſtro pendentem arbitrio & motu, & per ſeipſum extremis proprie dici præſtantem, & eo abſente abuſive eis etiam appellatio conſtituitur, illud bene non habentibus conjunctum, non aliterque poſſe adeſſe eis, & cuſtodiri quæ in extremis eſt veritatem, quam facere conſuevit id quod eſt bene eſſe per medium extremis admixtum, quam ex ipſo ad Deum ſemper motu intellexerunt ; & deinceps naturali ratione hinc contemplativum animæ extendentes, & modo quodam non oportere converſibiliter uti naturalibus operationibus, propter ſuperantem neceſſario corruptionem, eo modo qui eſt per abuſionem naturalibus potentiis, ipſa non utente ratione, aperte audientes, ac plane per decentem naturæ rationem ad ipſius cauſam ferri dicerunt ; ut unde ſimpliciter eis eſt eſſe, & vere eſſe quandoque adjectum accipiant. Quid enim fortaſſis lucri erit, ad ſeipſos æque ratiocinantes dicebant, non à ſeipſo exiſtenti cauſali ad ſeipſum aut aliud quid, præter Deum, moto ; quando in rationem ipſius eſſe nihil ſibimet à ſeipſo, aut ab alio quodam præter Deum acquirere poterit. Per hoc animum quidem circa ſolum Deum & virtutes ejus intelligi, & ineffabili Gloriæ beatitudinis ejus ad-

ταθέντων,) δεῖν ᾠήθησαν τούτων [illegible]γείας, εἰκότως, οὐχ ἑαυτοῖς, [illegible] δεδωκότι θεῷ, δι' ὃν καὶ ἐξ οὗ πάντ[illegible] σενέγκαι. Τρεῖς γὰρ ὄντας καθολικοὺς τρόπους, ὡς ἀνθρώποις ἐστὶν ἐφικτόν, ἐκ τῆς περὶ τὰ ὄντα ἀκριβοῦς κατανοήσεως παιδευθέντες, ἐφ' οἷς ὁ θεὸς τὰ πάντα πεποίηκεν, ἐφ' ᾧ τε γὰρ εἶναι, καὶ εὖ εἶναι, καὶ ἀεὶ εἶναι, οὐσιώσας ἡμᾶς ὑπεστήσατο, καὶ τοὺς μὲν δύο ἄκρους ὄντας καὶ μόνου θεοῦ ἐχομένους ὡς αἰτίου, τὸν δὲ ἕτερον μέσον καὶ τῆς ἡμετέρας ἠρτημένον γνώμης τε καὶ κινήσεως, καὶ δι' ἑαυτοῦ τοῖς ἄκροις τὸ κυρίως λέγεσθαι παρέχοντα, καὶ οὗ μὴ παρόντος, ἄχρηστος αὐτοῖς ἡ προσηγορία καθίσταται, τὸ εὖ συνημμένον οὐκ ἔχουσιν, οὐκ ἄλλως δύνασθαι καὶ προσγενέσθαι αὐτοῖς καὶ φυλαχθῆναι τὴν ἐν τοῖς ἄκροις ἀλήθειαν, ἣν ποιεῖν πέφυκε τὸ εὖ εἶναι κατὰ τὸ μέσον τοῖς ἄκροις ἐπικιρνώμενον, ἢ τῇ πρὸς θεὸν ἀεικινησίᾳ διενοήθησαν, καὶ λοιπὸν τῷ κατὰ φύσιν ἐντεῦθεν τὸ ὀπτικὸν τῆς ψυχῆς συνεπιτείναντες λόγῳ, καὶ τρόπον τινὰ μὴ δεῖν ἀντιστρόφως χρῆσθαι ταῖς φυσικαῖς ἐνεργείαις, διὰ τὴν ἐξ ἀνάγκης ἐπισυμβαίνουσαν ταῖς φυσικαῖς δυνάμεσιν ἐκ τοῦ κατὰ παράχρησιν τρόπου φθοράν, αὐτοῦ βοῶντος τοῦ λόγου διαρρήδην ἀκούσαντες, ὁμαλῶς κατὰ τὸν πρέποντα λόγον τῆς φύσεως πρὸς τὸ αὐτῆς αἴτιον φέρεσθαι ἐδιδάχθησαν· ἵν' ὅθεν ἁπλῶς αὐτοῖς ἐστι τὸ εἶναι, καὶ τὸ ὄντως εἶναί ποτε προστεθὲν ὑποδέξωνται. Τί γὰρ ἂν καὶ ἔσται τῷ μὴ ἑαυτοῦ κατὰ τὸ εἶναι αἰτίῳ, πρὸς ἑαυτοὺς ἴσως λογισάμενοι, εἶπον, πρὸς ἑαυτὸν ἢ ἄλλο τι παρὰ τὸν θεὸν κινουμένῳ, τὸ κέρδος, ὁπότε εἰς τὸν τοῦ εἶναι λόγον οὐδὲν ἑαυτῷ, ἀφ' ἑαυτοῦ ἢ ἄλλου τινὸς παρὰ τὸν θεὸν ποιῆσαι δυνήσεται. Διὰ τοῦτο τὸν μὲν νοῦν περὶ μόνου θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἀρετῶν διανοεῖσθαι, καὶ τῇ ἀρρήτῳ δόξῃ τῆς

αὐτοῦ

αὐτοῦ μακαριότητος ἀγνώστως ἐπιβάλ-λειν, τὸν δὲ λόγον ἑρμηνευτὴν τῶν νοηθέντων γίνεσθαι καὶ ὑμνῳδὸν, καὶ τοὺς πρὸς αὐτὰ ἑνοποιοὺς ὀρθῶς διαλέγεσθαι τρόπους, τὴν δὲ αἴσθησιν, κατὰ λόγον εὐγενισθεῖσαν, τὰς ἐν τῷ παντὶ διαφόρους δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας φαντασιουμένην, τοὺς ἐν τοῖς οὖσιν ὡς ἐφικτὸν τῇ ψυχῇ διαγγέλλειν λόγους διδάξαντες, καὶ διὰ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου ὥσπερ ναῦν σοφῶς τὴν ψυχὴν οἰακίσαντες, τὴν ὑγρὰν ταύτην καὶ ἄστατον, καὶ ἄλλοτε ἄλλως φερομένην, καὶ τὴν αἴσθησιν ἐπικλύζουσαν τοῦ βίου κέλευθον, ἀβρόχοις διώδευσαν ἴχνεσιν.

dici, rationem vero interpretem intelligibilium fieri,& laudatricem & ad ea unificos recte diſputare modos, ſenſum vero per rationem nobilitatum ipſas in univerſo differentes virtutes & operationes imaginantem, in his quæ ſunt, quantum poſſibile eſt, animæ annunciare rationes docentes, & per animum & rationem veluti navim ſapienter animam gubernantes, lubricam hanc & inſtabilem & in aliud aliter ferentem, & ſenſum agitantem vitæ viam, ſiccis pertranſierunt veſtigiis.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Περὶ διαφόρων ἀπόρων τῶν ἁγίων,

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΠΡΟΣ

ΘΩΜΑΝ

τὸν ἡγιασμένον.

Τῷ ἡγιασμένῳ δούλῳ τοῦ Θεοῦ, Πατρὶ πνευματικῷ καὶ διδασκάλῳ Κυρίῳ

ΘΩΜΑ

ΜΑΞΙΜΟΣ

Ταπεινὸς καὶ ἁμαρτωλὸς ἀνάξιος δοῦλος καὶ μαθητής.

EPISTOLA PRIMA

EJUSDEM MAXIMI

AD

THOMAM

Virum ſanctum de diverſis quæſtionibus ex SS. PP.

DIONYSIO & GREGORIO

petitis.

Interprete Tho. Gale Anglo.

Sanctiſſimo Dei ſervo, Patri ſpirituali & magiſtro, Domino

THOMÆ.

MAXIMUS

Humilis, Peccator, indignus ſervus & diſcipulus, S.

CIRCA res divinas eo ſtudii tenore ſemper verſatus es, ut ſpeculandi certum & minime mutabilem habitum nactus videaris, per quem, vir Deo dilectiſſime, non tantum ſapientiam, ſed ſapientiæ ipſam pulcritudinem amore quodam ſobrio perſequeris. Eſt autem ſapientiæ pulcritudo cum actione conjuncta cognitio, ſive ſapienter inſtituta actio. Ex his porro, tanquam ex utriſq; efflorefcens naſcitur character quidam, quem dixerim divin-

ἈΠΛΑΝΟΥΣ θεωρίας ἐξ ἐμμελοῦς περὶ τὰ θεῖα σπουδῆς ἕξιν λαβὼν ἀναλλοίωτον, οὐχ ἁπλῶς σοφίας· ἀλλὰ τοῦ κάλλους αὐτῆς θεῷ λίαν ἠγαπημένε, γέγονας ἐραστὴς σωφρονέστατος. Σοφίας δὲ κάλλος ἐστὶν γνῶσις ἔμπρακτος ἢ πρᾶξις ἔνσοφος, ὧν ἐστι χαρακτὴρ, ὡς δι' ἀμφοῖν συμπ- μενος, ὁ τῆς θείας προνοίας καὶ

σεως λόγος. Καθ' ὃν αἰσθήσει τὸν νοῦν ἐμπλέξας διὰ τοῦ πνεύματος· ἔδειξας ἀληθῶς πῶς ὁ θεὸς κατ' εἰκόνα θεοῦ ποιεῖν πέφυκεν ἄνθρωπον· τόν τε πλοῦτον τῆς ἀγαθότητος κατέστησας γνώριμον, πολυτελῶς τῇ καλῇ μίξει τῶν ἐναντίων ἐν σεαυτῷ δεικνὺς τὸν θεὸν ταῖς ἀρεταῖς σωματούμενον. οὗ, τῷ ὕψει συμμετρήσας μιμήσει τὴν κένωσιν· ἕως ἐμοῦ κατελθεῖν οὐκ ἀπηξίωσας ἐκεῖνα ζητῶν ὧν πεπονθὼς ἔχεις τὴν εἴδησιν. Εἰσὶν δὲ Διονυσίου καὶ Γρηγορίου κεφάλαια· τῶν ἁγίων ἐκείνων ὑπερευφήμων τε καὶ μακαρίων ἀνδρῶν, τῆς ὄντως ἐκλογῆς τῶν ἀνέκαθεν κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων θεῷ προτεθεμένων, τῶν πάσης ὡς ἁπλῶς τὴν ἐφικτὴν τοῖς ἁγίοις χύσιν τῆς σοφίας εἰσδεξαμένων, καὶ τῇ ἀποθέσει τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, ψυχῆς οὐσίαν πεποιημένων· καὶ διὰ τοῦτο ζῶντα μονώτατον τὸν χριστὸν ἐσχηκότων, καὶ τὸ δὴ μεῖζον εἰπεῖν· ψυχὴν αὐτοῖς τῆς ψυχῆς γεγενημένον καὶ διὰ πάντων ἔργων τε λόγων καὶ νοημάτων πᾶσιν ἐμφανιζόμενον. ὡς ἐντεῦθεν ἐκείνων μὲν οὐκ εἶναι πεπεῖσθαι τὰ προταθέντα· χριστοῦ δὲ τοῦ κατὰ χάριν αὐτοῖς ἑαυτὸν ὑπαλλάξαντος. Ἀλλὰ πῶς εἴπω κύριον Ἰησοῦν μήπω πνεῦμα λαβὼν ἁγιότητος; πῶς λαλήσω τὰς δυναστείας τοῦ κυρίου, ὁ μογιλάλος, καὶ τὸν νοῦν τῇ σχέσει προσηλώσας τῶν φθειρομένων; πῶς ἀκουστὰς ποιήσω κἂν τινας αἰνήσεις αὐτοῦ ὁ κωφός, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἀκουστικὸν διὰ τὴν πρὸς τὰ πάθη φιλίαν ἔχων παντελῶς ἀπεφραγμένον τοῦ λόγου τὴν μακαρίαν φωνήν; πῶς ἐμφανὴς ὁ λόγος γενήσεταί μοι τῷ ἡττωμένῳ τῷ κόσμῳ νικῆσαι τὸν κόσμον,

providentiæ tum judicii contemplationem. Quemadmodum tu quoque mentem ſenſui per ſpiritum indidiſti, & plane docuiſti rationem qua ſecundum ſuam imaginem Deus hominem condidiſſe intelligatur; ſimulque divitias ejus benignitatis manifeſtaviſti, qui pulcherrima illa rerum ſponte ſua disjunctarum miſcella, quæ in te cernitur, oſtendiſti Deum virtutibus poſſe incorporari; Dei inquam imitatus es non incongrue ſublimitatem & humiliationem, dum non dedignaris etiam ad me deſcendere. Quæris utique de me ea, quæ penitiſſime cognoviſti, capitula dico, quæ ex Dionyſio & Gregorio proponis. Hos ego quidem viros connumerare ſoleo inter ſanctiſſimos, celeberrimoſque, & longe beatiſſimos prædico. Hos plane judico eſſe inter illos ſuperne electos, quos Deus ſibi adſcivit ſecundum illam ſeculorum præfinitionem. Hos ego credo omnem complexos eſſe ſapientiæ abundantiam, quæ quidem in homines cadere poſſit. Hos exiſtimo depoſita vita iſta, quæ eſt ſecundum naturam, ad ipſam animæ eſſentiam pertigiſſe, adeoque in ſe Chriſtum ipſum viventem propemodum nactos fuiſſe, vel, ut majus adhuc dicam, Chriſtum ipſorum animæ animam extitiſſe, factaque & dicta & cogitata eorum omnia, tanquam ſua, palam exhibuiſſe; ut jam non amplius credere par ſit ab illis orta eſſe quæ proponuntur, ſed potius ab ipſo Chriſto, qui per condeſcentionem in ipſis loquitur. Ego interim quis ſum, qui ore meo uſurpem dominum Jeſum, cum nec dum Spiritum ſanctificationis acceperim? Quomodo ego eloquar domini virtutes qui linguæ ſum impeditæ, qui mentem rebus corruptibilibus immerſam gero? quomodo ego qui mutus ſum, laudes ejus vel minimas perſonabo, qui aures animæ prorſus obſuratas habeo, ex nimio erga affectus amore, qui fieri poſſit ut beata illam vocem deprædicem. Ego ut mundum vincam, qui jamdiu victus ſum à mundo? imo po-

tius mundo inveniar plane conciliatus, in me enim nihil aliud deprehendi poteſt, quam jugis ad materiam & naturam propenſio. Erit denique ſummæ audaciæ, ſi viros ſanctos ego impurus attingam, ſi mundiſſimos immundus ego contaminem. Quapropter juſſis tuis omnino denegaſſem obſequium, temeritatis veritus reprehenſionem, ſi non magis abhorruiſſem ab inobedientiæ periculo. In medio horum duorum conſtitutus, opto potius videri temerarius (iſta enim pars placabilior eſt) quam inobediens, cujus culpæ veniam minus cenſeo impetrabilem. Fretus igitur cum ſanctorum omnium benevolentia, tum veſtrarum orationum adjutorio, de unoquoque capitulo quam fieri poteſt, breviter reſpondebo, Chriſto auſpice, qui Deus magnus eſt & ſervator noſter, quique & ſapere pie & loqui opportune largietur. Nobis ſane cum eo magiſtro res eſt qui etiam parvulis magna donare poteſt. Ordior igitur à diviniſſimo Gregorio, quia nobis tempore propinquior exiſtimatur.

ἀλλ' οὐκ ἐμφανίζεσθαι τῷ [illegible] κῶς εἰπεῖν φιλύλῳ διαθέσει [illegible] ἐστὶν ἀνεπίγνωστος. πῶς δὲ [illegible] ἁγίοις τὸν ἐν ἁγνῇ, καὶ τοῖς κα[illegible] ρεῖν τὸν ἀκάθαρτον. Δι' ὃ [illegible] ἂν τὴν ἐπὶ τοῖς ἐγκεκελευσμένοις [illegible] ρησιν, τὸν τῆς προπετείας ψόγον φοβούμενος, εἰ μὴ πλέον ἐδεδοίκειν τὸν ἀπειθείας τὸν κίνδυνον. δυοῖν οὖν τούτοις μέσος διαληφθεὶς, τῆς προπετείας αἱροῦμαι μᾶλλον τὸν ψόγον ὡς ἀνεκτότερον, φεύγων ὡς ἀσύγγνωστον τῆς ἀπειθείας τὸν κίνδυνον. καὶ τῇ μεσιτείᾳ τῶν ἁγίων, καὶ βοηθείᾳ τῶν ἡμετέρων εὐχῶν, [illegible] τοῦ τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν χορηγοῦντος, τὸ νοεῖν εὐσεβῶς καὶ λέγειν δεόντως, περὶ ἑκάστου κεφαλαίου τὴν ἀπόκρισιν ὡς οἷόν τε ποιήσομαι σύντομον· πρὸς γὰρ διδάσκα[λον] ὁ λόγος, μικροῖς ποιεῖσθαι με[γάλα] δυνάμενον. ἄρχομαι ἀπὸ Γρ[ηγορίου] τοῦ θεόφρονος, ὡς μᾶλλον ἡμῖν [ὄντος] τῷ χρόνῳ προσεχεστέρου.

CAP. I.

ΚΕΦ. α'.

Sanctus Gregorius in prima Oratione de Filio;

Quocirca unitas a principio in binarium mota, in Trinitate conſiſtit. Et iterum; Idem in ſecunda oratione de Pace. *Unitate nimirum ob divitias mota, binario autem ſuperato, propter materiam & formam, ex quibus corpora conſtant. Trinitate vero propter perfectionem definita.*

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐκ τοῦ περὶ υἱοῦ πρώτου λόγου, εἰς τὸ,

Διὰ τοῦτο μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινηθεῖσα μέχρι τριάδος ἔστη. Καὶ πάλιν τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δευτέρου εἰρηνικοῦ, εἰς τὸ, Μονάδος μὲν κινηθείσης διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης διὰ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος ἐξ ὧν τὰ σώματα. τριάδος δὲ ὁρισθείσης διὰ τὸ τέλειον.

His in verbis, o Dei ſerve, ſpeculanti tibi apparet quædam

Εἰ μὲν τὴν δοκοῦσαν εἶναι διαφωνίαν θεοῦ, σκοπῆσαι, τὴν ἀληθῆ σι

ἐπηπόρησας, οὐκ ἔστιν κατ᾽ ἔννοιαν τούτων τῶν φωνῶν ἐνικωτέραν εὑρεῖν. Ταὐτὸν γάρ ἐστιν ὑπερβαθῆναι δυάδα, καὶ μὴ στῆναι μέχρι δυάδος. καὶ πάλιν ὁρισθῆναι τριάδα, καὶ μέχρι τριάδος στῆναι τῆς μονάδος τὴν κίνησιν. εἰ μοναρχίαν πρεσβεύωμεν οὐκ ἀφιλότιμον, ὡς ἑνὶ προσώπῳ περιγεγραμμένην· ἢ πάλιν ἄτακτον ὡς εἰς ἄπειρον χεομένην. ἀλλ᾽ ἣν ὁμότιμος φύσει τριὰς πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα συνίστησιν ἅγιον· ὧν πλοῦτος ἡ συμφυεία καὶ τὸ ἓν ἔξαλμα τῆς λαμπρότητος, οὔτε ὑπὲρ ταῦτα τῆς θεότητος χεομένης, ἵνα μὴ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν· οὔτε ἐντὸς τούτων ὁριζομένης, ἵνα μὴ πενίαν θεότητος κατακρίνωμεν. Οὐκ ἔστιν οὖν αἰτιολογία τοῦτο τῆς ὑπερουσίου τῶν ὄντων αἰτίας· ἀλλ᾽ εὐσεβοῦς περὶ αὐτῆς δόξης ἀπόδειξις. ἔστι γὰρ μονὰς ἀλλ᾽ οὐ δυάς, καὶ τριὰς ἀλλ᾽ οὐ πλῆθος ἡ θεότης, ὡς ἄναρχος, ἀσώματός τε καὶ ἀστασίαστος. Μονὰς γὰρ ἀληθῶς ἡ μονάς· οὐ γάρ ἐστιν ἀρχὴ τῶν μετ᾽ αὐτήν, κατὰ διαστολῆς συστολήν, ἵνα χεθῇ φυσικῶς εἰς πλῆθος ὁδεύουσα· ἀλλ᾽ ἐνυπόστατον ὂν τὸ τῆς ὁμοουσίου τριάδος. Καὶ τριὰς ἀληθῶς ἡ τριάς, οὐκ ἀριθμῷ λυομένῳ συμπληρουμένη, οὐ γάρ ἐστιν μονάδων σύνθεσις, ἵνα πάθῃ διαίρεσιν· ἀλλ᾽ ἐνούσιος ὕπαρξις τρισυποστάτου μονάδος. μονὰς γὰρ ἀληθῶς ἡ τριάς, ὅτι οὕτως ἔστιν, καὶ τριὰς ἀληθῶς ὅτι οὕτως ὑφέστηκεν. Ἐπειδὴ καὶ μία θεότης, οὖσα τὲ μοναδικῶς καὶ ὑφισταμένη τριαδικῶς.

Εἰ δὲ κίνησιν ἀκούσας, ἐθαύμασας πῶς ἡ ὑπεράπειρος κινεῖται θεότης, ἡμῶν, οὐκ ἐκείνης τὸ πάθος, πρῶτον τὸ

eſſe diſſonantia, ſi vero diligentius quæſiveris eorum conſonantiam, & vera & ſimpliciſſima ſecundum ſententiam deprehendes. Idem enim prorſus eſt, *ſuperari dyada*, & *non ſtare in dyade*. Et rurſus; *definiri triada*, &, *motum monadis ſtare in triade*; ſiquidem monarchiam colimus non parcam, & in una perſona circumſcriptam; aut, alia ex parte, confuſam & in infinitum procurrentem: ſed iſtiuſmodi potius, quam Trinitas eſſentia & honore æqualis, Pater, ſc. Filius, & Spiritus S. conſtituit. Horum divitiæ eſt ea conſentio, unumque & idem ſplendoris eradiatio; ita ut neque divinitas ſe ultra hæc effundat, ne deorum populum introducamus, nec tamen infra illa ſe contrahit, ne inopiam in divinitate conſtituamus. Hæc igitur non ſunt ætiologia ad cauſam illam explanandam, quæ rerum omnium eſſentias ſupergreditur, ſed piæ opinionis de ea tantum declaratio. Eſt revera deitas monas, & non dyas; eſt etiam trinitas, ſed non multitudo. Eſt enim ſine principio, expers corporis, & omni ſeditione vacua. Et monas re ipſa monas eſt, (neque enim eſt principium eorum quæ ſunt poſt ſe, per contractionem diviſionis, ac ſi naturaliter tenderet & diffunderet ſe in multitudinem, ſed eſt illud quod unice ſubſiſtit in Trinitate conſubſtantiali.) Et Trinitas reipſa trinitas eſt, non quidem compoſita ex numero diſcreto, (ac ſi eſſet unitatum collectio, quæ diviſioni eſſet obnoxia) ſed eſt uni-eſſentialis ſubſtantia unitatis, in qua ſunt tres hypoſtaſes; unitas enim eſt Trinitas, quoniam talis eſt ejus eſſentia, & Trinitas etiam, quoniam tali modo ſubſiſtit; quandoquidem deitas, in unitate eſſentiæ, & in Trinitate ſubſiſtentiæ, una eſt.

Si vero *motum* audiens, miratus fueris, qui *moveri* poſſit deitas, quæ nullis terminis continetur; ſciendum eſt, eum affectum non ab

g ipſa

ipſa eſſe deitate, ſed à nobis. Ita enim prima eſſentiæ ejus ratio nobis ſe manifeſtat. Itaque de modo, quo ipſa ſubſiſtit, illuminamur. Prius ſiquidem eſt in cognitione τὸ eſſe, quam hoc modo eſſe. Deitatis igitur motus eſt ejus cognitio, per quam iis, qui capaces ſunt, & eſſe ejus, & modus ſubſiſtendi declaratur.

τοῦ εἶναι λόγον αὐτῆς ἐλλαμπομένων· οὔπω τὸ τοῦ πῶς αὐτὴν ὑφεστάναι [illegible] φωτιζομένων. εἴπερ τὸ εἶναι τοῦ πῶς εἶναι πάντως προεπινοεῖται. Κίνησις οὖν θεότητος ἡ δι' ἐκφάνσεως γινομένη [illegible] τε τοῦ εἶναι αὐτὴν, καὶ πῶς αὐτὴν [illegible] στάναι τοῖς αὐτῆς δεκτικοῖς [illegible] γνῶσις.

CAP. VI.

Idem in prima Oratione de Filio, in id.

Ut rem in pauca contraham, hoc tibi faciendum eſt; altiores voces deitati, & naturæ illi quæ paſſionibus & corpore ſublimior eſt, attribuas: humiliores autem accommodes illi, qui tui gratia componi, & exinaniri incarnari, &, (quid enim vetat ſic loqui,) inhumanari ſuſtinuit.

DEi verbum totum quidem erat plena eſſentia, utpote Deus; & totum erat perfecta hypoſtaſis, utpote Filius; cum ſe exinaniret, ſuam ſibi carnem ſeminavit; ineffabili deinde conceptione coaleſcens, carni quam aſſumſerat, idem hypoſtaſin præſtitit. Atque ita, novo hoc myſterio, totum verbum ſine ulla converſione factum eſt homo, idemque hypoſtaſis duarum naturarum increatæ & creatæ, impaſſibilis & paſſibilis; ita ut omnes omnino earum naturarum rationes ſuſciperet eſſentiales, quarum erat hypoſtaſis. Jam ſi omnes, ut dixi, rationes naturarum, quarum eſt hypoſtaſis, eſſentialiter ſuſcepit in compoſito facto per ſuſceptionem carnis, ſecundum hypoſtaſin; ſapientiſſime hicce Magi-

ΚΕΦ. ζ'.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρώτου λόγου, εἰς τὸ,

Ενὶ δὲ κεφαλαίῳ, τὰ μὲν ὑψηλότερα πρόσαγε τῇ θεότητι καὶ τῇ κρείττονι φύσει παθῶν καὶ σώματος· τὰ δὲ ταπεινότερα τῷ συνθέτῳ καὶ [illegible] σε κενωθέντι καὶ σαρκωθέντι, [illegible] δὲ χεῖρον εἰπεῖν, καὶ ἀνθρωπισθέντι.

Ο τοῦ θεοῦ λόγος ὅλος οὐσία πλήρης ὑπάρχων, θεὸς γάρ· καὶ ὑπόστασις ὅλος ἀνελλειπὴς, υἱὸς γὰρ, κενωθεὶς μὲν σπορὰ γέγονεν τῆς οἰκείας σαρκὸς ἀῤῥήτῳ δὲ συλλήψει συντεθεὶς, αὐτῆς ὑπόστασις γέγονεν τῆς προσληφθείσης σαρκός. Καὶ τούτῳ τῷ καινῷ μυστηρίῳ κατ' ἀλήθειαν ἀτρέπτως ὅλος γενόμενος ἄνθρωπος, δύο φύσεων ἀκτίστου τε καὶ κτιστῆς. ἀπαθοῦς τε καὶ παθητοῦ. ὁ αὐτὸς ὑπόστασις ἦν. πάντας ἀνελλειπῶς τοὺς φυσικοὺς ὧν ὑπόστασις ἦν λόγους ἐπιδεχόμενος. Ει δὲ πάντας οὐσιωδῶς ὧν ὑπόστασις ἦν τ[illegible]ικοὺς ἐπεδέχετο λόγους, αὐτῷ συ[illegible] μένῳ τῇ προσλήψει τῆς σα[illegible] ὑπόστασιν· πάνυ σοφὸς [illegible]

λόγος, ἵνα μὴ ψιλὸν νομισθῇ. τὰ τῆς οἰκείας σαρκὸς πάθη προσνέμει μὲν, αὐτοῦ τε τῆς σαρκὸς ὑπαρχούσης, καὶ κατ' αὐτὴν ἀληθῶς ὄντι θεῷ παθητῷ κατὰ τῆς ἁμαρτίας. Οὐσίας τοίνυν καθ' ἣν καὶ σαρκωθεὶς ἁπλοῦς μεμένηκεν ὁ λόγος, καὶ ὑποστάσεως, καθ' ἣν προσλήψει σαρκὸς γέγονε σύνθετος, καὶ θεὸς παθητὸς οἰκονομικῶς ἐχρημάτισεν, δεικνὺς τὴν διαφορὰν ὁ διδάσκαλος, ταῦτα φησίν, "ἵνα μὴ τὰ τῆς ὑποστάσεως καταγνοῦντες, λάθωμεν κατὰ τοὺς Ἀρειανοὺς, θεῷ φύσει παθητῷ προσκυνοῦντες. Οὐδὲν δὲ χεῖρον εἰπεῖν, καὶ ἀνθρωπισθέντι προστέθηκεν, οὐ μόνον διὰ τοὺς Ἀρειανοὺς ἀντὶ ψυχῆς τὴν θεότητα, καὶ τοὺς Ἀπολιναριστὰς ἄνουν τὴν ψυχὴν δογματίζοντας, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸ τέλειον τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ λόγου περιτέμνοντας φύσεως, καὶ φύσει θεότητος παθητὸν αὐτὸν ποιουμένους, ἀλλ' ἵνα καὶ δειχθῇ τέλειος ἡμῖν γεγονὼς κατ' ἀλήθειαν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς θεός· ὡς δι' ἐνεργοῦς φύσει σαρκὸς νοερῶς τε καὶ λογικῶς ἐμψυχωμένης, αὐτουργῶν τὴν ἡμῶν σωτηρίαν. εἴπερ κατὰ πάντα, χωρὶς μόνης ἁμαρτίας, ἧς οὐδεὶς τῇ φύσει παντελῶς ἐνέσπαρται λόγος, ἀλλ' οὐ χωρὶς φυσικῆς ἐνεργείας, ἀληθῶς γέγονεν ἄνθρωπος, ἧς ὁ λόγος, ὅρος τῆς οὐσίας ἐστὶν· πάντας χαρακτηρίζων φυσικῶς, οἷς κατ' οὐσίαν ἐμπέφυκεν· τὸ γὰρ κοινῶς τε καὶ γενικῶς τινῶν κατηγορούμενον, ὅρος τῆς αὐτῶν οὐσίας ἐστίν· οὗ πάντως ἡ στέρησις, φθορὰν ἐργάζεται φύσεως· εἴπερ οὐδὲν τῶν ὄντων τοῦ φύσει πεφυκότος στερούμενον, ὅπερ ἦν, μένει σωζόμενον.

ſter (ne cum illis faceret, qui Chriſtum nudum hominem docent) propriæ carnis paſſiones attribuit, quoniam & ipſius erat caro, & per ipſam Deus vere paſſibilis fuit pro peccato. Cum igitur Magiſter inter eſſentiam (ſecundum quam etiam incarnatus permanſit ſimplex Deus verbum) & hypoſtaſin (ſecundum quam carnis aſſumtione compoſitus factus eſt, & Deus ex diſpenſatione paſſibilis audiit) differentiam oſtendiſſet, hæc dicit, *ne quæ hypoſtaſi propria ſunt, affirmantes, cum Arianis Deum natura paſſibilem ignoranter colamus.* Illa autem verba addidit [*nihil obſtat dicere, etiam inhumanato*] non ſolum propter Arianos qui deitatem pro anima ponunt, vel Apollinariſtas qui animam Chriſto ἄνουν attribuunt (quo ſane pacto perfectam, juxta nos, Dei verbi naturam mutilant, ipſumque in deitate paſſibilem conficiunt, & quidem naturaliter) verum etiam ut oſtendatur nobis unigenitum Deum re ipſa factum eſſe hominem perfectum, noſtramque per ſe operatum eſſe ſalutem in carne, quæ naturaliter ageret, & animam haberet mentis rationiſque compotem. Quandoquidem vere factus eſt homo per omnia, ſolo peccato excepto, cujus nulla in natura radicalis ratio reperitur; non autem excepta operatione naturali, nam per eam ratio eſſentiæ rei cujuſque, cui ineſt, naturaliter definitur. quicquid enim communiter & generice de quibuſlibet affirmatur, eorum eſſentiam definit, & proinde eorum eſſentia deſtruitur, ſi illo omnino careant. Nihil enim ſuis privatum naturalibus perfectionibus, perſtat id eſſe, quod erat.

CAP. III.

Ejuſdem, ex eadem Oratione, in idem;

Hic enim quem nunc aſpernaris, quondam ſupra te erat: qui nunc homo eſt, compoſitionis expers erat. Quod erat, permanſit, quod non erat, aſſumſit. In principio ſine cauſa erat, (quæ enim Dei cauſa afferri queat) at poſtea quoque certa de cauſa natus eſt: nimirum, ut tu, homo contumelioſe, ſalutem conſequaris, qui deitatem idcirco contemnis, quia craſſitiem tuam ſuſcepit, per intermediam mentem cum carne conjunctus, atque inferior homo Deus effectus, poſtquam cum Deo coaluit, præſtantiorique parte ſuperante unus factus eſt; ut ipſe quoque tantum Deus efficiar, quantum ille homo.

HIc enim, inquit, *quem tu nunc aſpernaris, fuit aliquando ſupra te*: extitit enim per ſe longe ſupra omne tempus & omnem naturam, quamvis & nunc propter te ſub utroque voluit conſtitui. Qui nunc homo eſt, fuit expers compoſitionis, & natura & hypoſtaſi ſimplex; nam ſolummodo Deus erat, nudus corpore, & quæ corpus comitantur; quanquam nunc aſſumendo carnem, anima rationali præditam, quoad hypoſtaſin, compoſitionem admiſit, quam non habuit, quoad naturam vero, ſimplicitatem, quam habuit, non amiſit. Hæc autem ideo, ut hominem ſalvaret; hanc enim ſolam cauſam nativitatis habuit, ſalutem enim naturæ, cujus ille paſſibilitatem, tanquam craſſitiem ſubiit, mediante mente cum carne conjunctus, & factus eſt homo inferior Deus; imo omnia

ΚΕΦ. γ'.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, εἰς τό,

Οὗτος γὰρ ὁ νῦν σοι καταφρονούμενος, ἦν ὅτε καὶ ὑπὲρ σὲ ἦν· ὁ νῦν ἄνθρωπος, καὶ ἀσύνθετος ἦν. ὃ μὲν ἦν, διέμεινεν, ὃ δὲ οὐκ ἦν προσέλαβεν, ἐν ἀρχῇ ἦν, ἀναιτίως. τίς γὰρ αἰτία θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὕστερον γέγονε δι᾽ αἰτίαν· ἡ δὲ ἦν, τὸ σὲ σωθῆναι τὸν ὑβριστὴν, ὃς διὰ τοῦτο περιφρονεῖς θεότητα, ὅτι τὴν σὴν παχύτητα κατεδέξατο, διὰ μέσου νοὸς, ὁμιλήσας σαρκὶ, καὶ γενόμενος ἄνθρωπος ὁ κάτω, θεός. ἐπειδὴ συνανεκράθη θεῷ, καὶ γέγονεν εἷς, τοῦ κρείττονος ἐκνικήσαντος, ἵνα γένωμαι τοσοῦτον θεὸς, ὅσον ἐκεῖνος ἄνθρωπος.

“Οὗτος γὰρ ὁ νῦν σοι καταφρονούμενος, φησί, ἦν, ὅτε καὶ ὑπὲρ “σὲ ἦν· παντὸς αἰῶνος δηλονότι, καὶ πάσης δι᾽ ἑαυτὸν ὑπάρχων ἐπέκεινα φύσεως, κἂν ὑπ᾽ ἄμφω νῦν διὰ σὲ γεγένηται θέλων. ὁ νῦν ἄνθρωπος, καὶ ἀσύνθετος ἦν, τήν τε φύσιν ἁπλοῦς καὶ τὴν ὑπόστασιν· ἅτε δὴ μόνον θεὸς, γυμνὸς σώματος, καὶ τῶν ὅσα σώματος, κἂν νῦν προσλήψει σαρκὸς ψυχὴν ἐχούσης νοερὰν, ὅπερ οὐκ ἦν γέγονεν τὴν ὑπόστασιν σύνθετος, διαμείνας ὅπερ ἦν, τὴν φύσιν ἁπλοῦς. ἵνα σὲ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον, ταύτην γὰρ τῆς σαρκικῆς αὐτοῦ μόνην αἰτίαν ἔσχε γεννήσεως, τὴν σωτηρίαν τῆς φύσεως, ἧς ὑπελθὼν καθάπερ τι πάχος, τὸ παθητὸν, διὰ μέσου νοὸς ὡμίλησεν σαρκὶ, γενόμενος ἄνθρωπος ὁ κάτω θεὸς· πάντα [illegible]

πάντων γενόμενος, ὅσα ἡμεῖς, πλὴν τῆς ἁμαρτίας, σῶμα, ψυχή, νοῦς, δι' ὅσων ὁ θάνατος, τὸ κοινὸν ἐκ τούτων ἄνθρωπος θεὸς ὁρώμενος διὰ τὸ νοούμενον. Αὐτὸς οὖν κυρίως δίχα τροπῆς πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς φύσει παθητὸν κενωθεὶς ὁ λόγος, καὶ ὑπὸ τὴν φυσικὴν ἀληθῶς διὰ σαρκώσεως γενόμενος αἴσθησιν, θεὸς ὁρατὸς καὶ κάτω θεὸς προσηγορεύθη· διὰ σαρκὸς φύσει παθητῆς, τὴν ὑπεράπειρον ἐμφανῆ ποιησάμενος δύναμιν. ἐπεὶ δὴ συνανεκράθη θεῷ προδήλως ἡ σάρξ καὶ γέγονεν εἷς τοῦ κρείττονος ἐκνικήσαντος ὑποστατικῇ ταὐτότητι κυρίως αὐτὴν τοῦ προσλαβόντος λόγου θεώσαντος. Εἷς δὲ γέγονεν, ἀλλ' οὐχ ἓν ὁ διδάσκαλος εἶπεν, δεικνὺς ὅτι κἂν τῇ ταὐτότητι τῆς μιᾶς ὑποστάσεως, μεμένηκεν ἡ φυσικὴ τῶν ἡνωμένων ἑτερότης ἀσύγχυτος. εἴπερ τὸ μὲν ὑποστάσεως, τὸ δὲ φύσεως ὑπάρχει δηλωτικόν.

Τὸ γὰρ ἵνα γένωμαι τοσοῦτον θεός, ὅσον ἐκεῖνος ἄνθρωπος, οὐκ ἐμὸν λέγειν τοῦ ῥυπωθέντος τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τελείως τῆς ὄντως οὔσης ἀνορεκτοῦντος ζωῆς, ἀλλ' ὑμῶν τῶν ἀπολήψει τελείᾳ τῆς φύσεως, ἐκ μόνης γνωριζομένων τῆς χάριτος καὶ μελλόντων ἐκ τῆς κατ' αὐτὴν τοσοῦτον διαδειχθῆναι δυνάμεως, ὅσον ὁ φύσει θεὸς τῆς ἡμῶν σαρκωθεὶς ἀσθενείας μετείληφεν· ἀντὶ μετρουμένης ὡς οἶδεν αὐτός, τῇ αὐτοῦ κενώσει τῆς τῶν χάριτι σωζομένων θεώσεως. ὅλων θεοειδῶν, καὶ ὅλου θεοῦ χωρητικῶν καὶ μόνου γενησομένων. τοῦτο γὰρ ἡ τελείωσις, πρὸς ἣν σπεύδουσιν οἱ ταύτην ἀληθῶς ἕπεσθαι τὴν ἐπαγγελείαν πιστεύσαντες.

pro omnibus factus eſt,quæ quidem in nobis ſunt, præter peccatum, corpus, anima, mens, per quæ peccatum pervaſerat, commune quid ex his homo, Deus viſibilis per intellectum. Deus igitur verbum proprie, (ſine converſione, in eam paſſibilitatem, quæ eſt noſtræ naturæ,) exinanitum, perque ſuam incarnationem vere ſub ſenſum naturalem veniens, appellari cœpit Deus viſibilis & inferior Deus, per carnem natura paſſibilem efficiens potentiam ſuam immenſam conſpicuam. quoniam caro manifeſto cum Deo coaluit; & unus factus eſt,præſtantiori ſuperante; quippe verbum aſſumens eam, proprie, per hypoſtaticam identitatem, deificavit. *Unus* autem & non unum factum eſt, inquit Magiſter, oſtendere volens, etiam in identitate unius hypoſtaſeos conſervari ſine confuſione naturalem unitorum diverſitatem. Eſt enim hypoſtaſeos & naturæ alius atque alius character.

Illud autem, *ut ipſe quoque tantum Deus efficiar, quantum ille homo* non eſt meum proferre, qui peccatis coinquinatus ſum, nec ullo plane appetitu feror ad vitam illam, quæ vere vita eſt. Veſtrum potius eſt, veſtrum, inquam, qui naturæ tantam recuperaſtis perfectionem, ut ſola in vobis conſpiciatur gratia Dei, quique per ejus efficaciam tantum inclareſcere poſſe videmini, quantum Deus per incarnationem ſuam de noſtra infirmitate participavit; ſed ſolus ille novit cum ſua ipſius inanitione eorum comparare deificationem, qui per gratiam ſalvabuntur. Ii toti erunt deiformes, totum ii Deum recipient, & in ſolo Deo conquieſcent. Hæc eſt illa perfectio ad quam feſtinant ii,qui credunt vere conſequi hanc promiſſionem.

CAP. IV.

Ejuſdem, ex ſecunda Oratione de Filio, in id.

Ut enim verbum, nec obediens erat, nec inobediens; hæc enim iis qui aliorum imperio tenentur, conveniunt, quique aliis ſubſunt: illud nimirum probis atque honeſtis, hoc improbis ac ſupplicio dignis. Ut autem ſervi forma, ad conſervos, imo ad ſervos ſeſe demittit, atque alienam formam ſuſcipit, totum me ſimul cum infirmitatibus meis in ſeipſo ferens, ut, quod deterius eſt, in ſeipſo abſumat, & conficiat, non ſecus ac ceram ignis, aut terræ vaporem ſolis radius; atque ipſe ob hujuſmodi conjunctionem bonorum illius particeps fiam. Quocirca re ipſa obedientiam honore afficit, eamque perpetiendis doloribus experitur. Neque enim ſufficiebat animi affectio, quemadmodum nec nobis, niſi manum quoque operibus admoveamus; opus enim affectionis animi declaratio eſt. Ac fortaſſe illud quoque non incommode exiſtimare queamus, eum obedientiam noſtram explorare, paſſionibuſque ſuis omnia metiri, arte quadam humanitatis & benevolentiæ erga genus noſtrum; ita ut ex ſuis noſtra æſtimare queat, quantumque & a nobis exigi, & condonari debeat, expenſa nimirum cum paſſionibus virium noſtrarum imbecillitate.

IN quantum enim verbum eſt naturaliter Deus, ita nec obediens nec inobediens dici poteſt, quoniam naturaliter dominus eſt omnis præcepti, cujus & auctor exiſtit; præcepti porro obſervatio eſt obedientia, tranſgreſſio autem inobedientia. Adimpletio enim & tranſgreſſio legis & præcepti ex eo

ΚΕΦ. δ΄.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δευτέρου περὶ υἱοῦ λόγου, εἰς τό,

Ὡς μὲν γὰρ λόγος, οὔτε ὑπήκοος ἦν, οὔτε ἀνήκοος· τῶν γὰρ ὑπὸ χεῖρα ταῦτα, καὶ τῶν δευτέρων· τὸ μὲν τῶν εὐγνωμονεστέρων, τὸ δὲ τῶν ἀξίων κολάσεως. ὡς δὲ δούλου μορφῇ, συγκαταβαίνει τοῖς ὁμοδούλοις καὶ δούλοις, καὶ μορφοῦται τὸ ἀλλότριον· ὅλον ἐν ἑαυτῷ ἐμὲ φέρων μετὰ τῶν ἐμῶν, ἵνα ἐν ἑαυτῷ δαπανήσῃ τὸ χεῖρον, ὡς κηρὸν πῦρ, ἢ ὡς ἀτμίδα γῆς ἥλιος. κἀγὼ μεταλάβω τῶν ἐκείνου διὰ τὴν σύγκρασιν. διὰ τοῦτο ἔργῳ τιμᾷ τὴν ὑπακοὴν, καὶ πειρᾶται ταύτης ἐκ τοῦ παθεῖν. οὐ γὰρ ἱκανὸν ἡ διάθεσις, ὥσπερ οὐδὲ ἡμῖν, εἰ μὴ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων χωρήσαιμεν. ἔργον γὰρ ἀπόδειξις διαθέσεως. οὐ χεῖρον δὲ ἴσως κἀκεῖνο ὑπολαβεῖν, ὅτι δοκιμάζει τὴν ἡμετέραν ὑπακοὴν, καὶ πάντα μετρεῖ τοῖς ἑαυτοῦ πάθεσιν τὰ ἡμέτερα, τέχνῃ φιλανθρωπίας ὥστε ἔχειν εἰδέναι τοῖς ἑαυτοῦ τὰ ἡμέτερα, καὶ πόσον μὲν ἀπαιτούμεθα, πόσον δὲ συγχωρούμεθα· λογιζομένης μετὰ τοῦ πάσχειν καὶ τῆς ἀσθενείας.

ΩΣ μὲν γὰρ φύσει θεὸς ὁ λόγος ὑπακοῆς φησὶν καὶ παρακοῆς πάντως ἐλεύθερος, ὅτι καὶ φύσει πάσης ἐντολῆς ὡς κύριος ὑπάρχει δοτὴρ, ἧς ἡ μὲν ὑπακοὴ τήρησις ἐστὶν, ἡ δὲ παρακοὴ παράβασις. τῶν γὰρ φύσει κινουμένων ἢ κατ' ἐντολὴν νόμος, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν [illegible] ρωσις

κίνησις ἐστὶν καὶ παράβασις, οὐχ οὗ φύσει τὸ εἶναι στάσις ἐστίν.

Ὡς δὲ δούλου μορφῇ τοῦτ᾽ ἔστιν ἄνθρωπος φύσει γενόμενος, συγκατέβη τοῖς ὁμοδούλοις καὶ δούλοις μορφωθεὶς τὸ ἀλλότριον, ἅμα τῇ φύσει καὶ τὸ καθ᾽ ἡμᾶς ὑποδὺς παθητόν. ἀλλότριον γὰρ οὗ κατὰ φύσιν ἀναμαρτήτου, τὸ οὗ ἁμαρτήσαντος ἐπιτίμιον, ὅπερ ἐστίν, τὸ διὰ τὴν παράβασιν κατακριθὲν τῆς ὅλης φύσεως παθητόν.

Εἰ δὲ κενωθεὶς μὲν δούλου μορφῇ, τοῦτ᾽ ἔστιν ἄνθρωπος, συγκαταβὰς δὲ μορφοῦται τὸ ἀλλότριον, τοῦτ᾽ ἔστιν ἄνθρωπος φύσει γίνεται παθητὸς κενωθείς, ἄρα περὶ αὐτὸν ὡς ἀγαθὸν ὁμοῦ καὶ φιλάνθρωπον, θεωρεῖται καὶ συγκατάβασις, ἡ μὲν ἄνθρωπον ἀληθῶς, ἡ δὲ φύσει παθητὸν ἄνθρωπον ἀληθῶς ὄντα δεικνῦσα γεγενημένον. Διὸ φησὶν ὁ διδάσκαλος, "ὅλον ἐν ἑαυτῷ "ἐμὲ φέρων μετὰ τῶν ἐμῶν", τοῦτ᾽ ἔστι, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὁλόκληρον, ἑνώσει τῇ καθ᾽ ὑπόστασιν, μετὰ τῶν αὐτῆς ἀδιαβλήτων παθῶν. Οἷς ἡμῶν δαπανήσας τὸ χεῖρον δι᾽ ὃ τῇ φύσει τὸ παθητὸν ἐπεισεκρίθη, λέγω δὲ τὸν ἐκ τῆς παρακοῆς νόμον τῆς ἁμαρτίας οὗ κράτος ἐστὶν ἡ παρὰ φύσιν τῆς ἡμετέρας γνώμης διάθεσις, ἐμπάθειαν τῷ παθητῷ τῆς φύσεως ἐπεισάγουσα κατ᾽ ἄνεσιν καὶ ἐπίτασιν. οὐ μόνον σέσωκεν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας κατεχομένους, ἀλλὰ καὶ θείας δυνάμεως μεταδέδωκεν, ἐν ἑαυτῷ λύσας ἡμῶν τὸ ἐπιτίμιον, ψυχῆς ἀτρεψίαν, καὶ σώματος ἀφθαρσίαν ἐργαζομένης ἐν τῇ περὶ τὸ φύσει καλὸν τῆς γνώμης ταυτότητι, τοῖς ἔργῳ τιμᾶν τὴν χάριν σπουδάζουσιν. ὅπερ οἶμαι διδάσκων ὁ ἅγιος φησίν, "ἵνα ἐν "ἑαυτῷ δαπανήσῃ τὸ χεῖρον, ὡς κηρὸν

rerum genere ſunt quæ motum habent, nequaquam autem ad eum referri debent, cujus natura & eſſentia eſt ipſiſſima quies.

Ut autem ſervi forma, i. e. homo natura factus, *demiſit ſe ad conſervos, imo ſervos, in alienam formam mutatus*, ſimul cum natura etiam paſſibilitatem noſtræ naturæ ſuſcepit; eſt utique peccantis merces alienum quiddam ei qui per naturam peccare neſcit: illa autem merces eſt condemnatio totius naturæ, ut patiatur propter tranſgreſſionem.

Si vero *exinanitus ſervi forma*, hoc eſt, homo factus fuit, & condeſcendit *in alienam formam*, hoc eſt, homo fit natura paſſibilis per exinanitionem; ſane in eo conſpicitur, & benigno & erga homines benevolo, condeſcentio, quæ illam demonſtrat non ſolum vere hominem, ſed & natura vere paſſibilem hominem. Quapropter Magiſter dicit, *totum me ſimul cum infirmitatibus meis in ſeipſo ferens*, hoc eſt, totam humanam naturam, per hypoſtaticam unionem, una cum ejus affectibus inſeparabilibus. His ita geſtis, & eo abſumto quod erat in nobis deterius, per quod etiam noſtræ naturæ inſinuavit ſeſe τὸ paſſibile; (hoc autem, ut planius dicam, erat peccati lex & tranſgreſſionis, quæ vires ſumit à prava noſtræ voluntatis inclinatione, quæ naturæ ſponte ſua paſſibili affectus ſuperinfundit nunc remiſſos, nunc vehementes) ſub peccato detentos non tantum ſervavit, verum etiam divinæ virtutis participes effecit, pretium pro nobis ipſe deponens. Nam per voluntatis conſtantiam circa id. quod re ipſa bonum eſt, & animæ firmitas, & corporis immortalitas innaſcitur omnibus iis, qui tantum gratiam non ficte excoluiſſe adlaborant. Hoc enim eſt quod ſanctiſſimus Magiſter voluit, cum diceret, *ut, quod deterius*

eſt,

eſt, in ſeipſo abſumat & conficiat, non ſecus ac ceram ignis, aut terræ vaporem ſolis radius, atque ipſe, ob hujuſmodi conjunctionem, bonorum illius particeps fiam: id eſt, à paſſionibus per gratiam mundatus, ei ſimilis efficiar.

Eſt porro & alia expoſitio horum verborum, *alienam formam ſuſcepit*, quam ego didici à quodam ſancto viro, dictiſque & factis ſapientiſſimo. Is igitur à me interrogatus reſpondit; verbo-Deo per naturam tum obedientiam, tum ſubjectionem alienam eſſe: hanc ille pro nobis, qui præceptum eramus tranſgreſſi, præſtitit, totumque genus noſtrum ſalvavit, noſtrum, quicquid erat, in ſeipſum transferendo. *Propter hoc re ipſam obedientiam honore afficit*; novus utique factus Adamus pro illo Adamo veteri, per naturam; *eamque dolores patiendo deguſtat*, dum ſe è nobis unum facit per paſſiones eaſdem. Quid enim aliud docet magnus revera Magiſter, dicens, *fatigatus eſt, fame affectus eſt, ſiti laboravit, mortem expavit, lacrymas emiſit*; corporis nimirum hæc erant omnia, ſimulque clara demonſtratio tum affectus minime inertis, necnon indicium condeſcentionis erga conſervos, & ſervos. Dominus quidem & natura fuit, & permanſit, ſed propter me qui natura ſervus eram, factus eſt ſervus, ut me ejus faceret dominum, qui per fraudem tyrannice mihi dominabatur. Propter hoc ſervilem conditionem adminiſtravit, ut dominus, hoc eſt, carnem exaltavit Deus; itaque potentiam impaſſibilem & plane dominam etiam in carne demonſtravit, quæ per paſſionem omnem aboleret corruptionem, perque mortem pareret vitam immortalem. Rurſus, tanquam ſervus domini partes adminiſtravit, Deum ſe in carnem demittens, ineffabilem humiliationem declaravit, per quam deificavit genus noſtrum univerſum, in carne paſſibili, quod per corruptionem te-

"πῦρ ἢ ὡς ἀτμίδα γῆς, ἥλιος, κἀγὼ
"μεταλάβω τῶν ἐκείνου διὰ τὴν σύγκρα-
"σιν· καθαρὸς δηλαδὴ τῇ χάριτι τῶν πα-
θῶν, ἴσος ἐκείνῳ γενόμενος.

Οἶδα δὲ καὶ λόγον ἕτερον περὶ τοῦ μορφοῦσθαι τὸ ἀλλότριον, παρά τινος ἁγίου, σοφοῦ τε καὶ λόγον καὶ βίον μαθών. ἔλεγεν γὰρ ἐρωτηθεὶς ἐκεῖνος, ἀλλότριον εἶναι τοῦ λόγου φύσει τὴν ὑπακοὴν ὥσπερ καὶ τὴν ὑποταγήν. ἣν ὑπὲρ ἡμῶν παραβάντων τὴν ἐντολὴν ἐκτίσας, ὅλην εἰργάσατο τοῦ γένους τὴν σωτηρίαν· ἑαυτοῦ ποιούμενος τὸ ἡμέτερον. διὰ τοῦτο ἔργῳ τιμᾷ τὴν ὑπακοήν, νέος Ἀδὰμ ὑπὲρ τοῦ παλαιοῦ φύσει γενόμενος, καὶ πειρᾶται γεύστης ἐκ τοῦ παθεῖν, διὰ τῶν αὐτῶν ἑκουσίως ἡμῖν ἐνεχθεὶς παθημάτων. εἰ γὰρ κατὰ [illegible] θὼς τὸν μέγαν διδάσκαλον, ἐκοπίασε καὶ ἐπείνησεν, καὶ ἐδίψησεν, καὶ ἠγωνίασε καὶ ἐδάκρυσεν νόμῳ σώματος [illegible] ἐνεργοῦς ἐστιν ἀπόδειξις [illegible] τῆς πρὸς τοὺς ὁμοδούλους [illegible] τεκμήριον συγκαταβάσεως. Δεσπότης γὰρ φύσει μεμένηκεν, καὶ δοῦλος δι' ἐμὲ τὸν φύσει δοῦλον γενόμενος, ἵνα ποιήσῃ δεσπότην, τοῦ δι' ἀπάτης τυραννικῶς κυριεύσαντος, διὰ τοῦτο τὰ μὲν δουλικὰ δεσποτικῶς ἐνεργῶν, τοῦτ' ἔστι σαρκικὰ θεϊκῶς, τὴν ἀπαθῆ καὶ φύσει δεσπόζουσαν ἐν τοῖς σαρκικοῖς ἐπεδείκνυτο δύναμιν διὰ πάθους τὴν φθορὰν ἀφανίζουσαν, καὶ διὰ θανάτου ζωὴν δημιουργοῦσαν ἀνώλεθρον. τὰ δεσποτικὰ δὲ πράττων δουλικῶς, τοῦτ' ἔστι τὰ θεϊκὰ σαρκικῶς, τὴν ἄφατον ἐνεδείκνυτο κένωσιν. διὰ σαρκὸς παθητῆς τὸ γένος ἅπαν, τῇ φθορᾷ κρατηθὲν θεουρ-

νοῦς· τῇ γὰρ τούτων ἐπαλλαγῇ σαφῶς ἐπιστοῦτο τάς τε φύσεις ὧν αὐτὸς ὑπόστασις ἦν, καὶ τὰς αὐτῶν οὐσιώδεις ἐνεργείας ἤγουν κινήσεις, ὧν αὐτὸς ἕνωσις ἦν ἀσύγχυτος μὴ δεχομένη διαίρεσιν κατ' ἄμφω τὰς φύσεις, ὧν αὐτὸς ὑπόστασις ἦν. ἐπεὶ γὰρ ἑαυτῷ προσφυῶς μοναδικῶς, τοῦτ' ἔστιν, ἑνοειδῶς ἐνεργῶν· καὶ δι' ἑκάστου τῶν ὑπ' αὐτοῦ γινομένων, τῇ δυνάμει τῆς ἑαυτοῦ θεότητος ἀχωρίστως συνεκφαίνων τῆς οἰκείας σαρκὸς τὴν ἐνέργειαν· αὐτοῦ. γὰρ ἑνὸς ὄντος, οὐδὲν ἑνικώτερον, οὐδ' αὐτοῦ πάλιν τῶν ἑαυτοῦ παντελῶς ἑνωτικώτερον, ἢ σωστικώτερον. διὰ τοῦτο καὶ πάσχων θεὸς ἦν ἀληθῶς, καὶ θαυματουργῶν ἄνθρωπος ἦν ὁ αὐτὸς, ἀληθῶς. ὅτι καὶ φύσεων ἀληθῶν καθ' ἕνωσιν ἄρρητον ὑπόστασις ἦν, ἀληθής. αἷς καταλλήλως τε καὶ προσφυῶς ἐνεργῶν, ἐδείκνυτο σώζων αὐτὰς ἀληθῶς, ἀσύγχυτος σωζόμενος. εἴπερ ἀπαθὴς μεμένηκε φύσει καὶ παθητὸς, ἀθάνατος καὶ θνητὸς, ὁρατὸς καὶ νοούμενος, ὡς φύσει θεὸς καὶ φύσει ἄνθρωπος ὁ αὐτός.

Οὕτως μὲν οὖν κατ' ἐμὲ φάναι τιμᾷ τὴν ὑπακοὴν, ὁ φύσει δεσπότης, καὶ πειρᾶται ταύτης ἐκ τοῦ παθεῖν· οὐχ ἵνα σώζῃ μόνον τοῖς ἑαυτοῦ τὴν ἅπασαν φύσιν ἀποκαθάρας τοῦ χείρονος, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν ἡμετέραν ὑπακοὴν δοκιμάσῃ, μανθάνων τῇ πείρᾳ τῶν ἡμετέρων τὰ καθ' ἡμᾶς, ὁ πᾶσαν γνῶσιν φύσει περιέχων. πόσον μὲν ἀπαιτούμεθα, πόσον δὲ συγχωρούμεθα. πρὸς τὴν τελείαν ὑποταγὴν, δι' ἧς προσάγειν πέφυκε τῷ πατρὶ τοὺς σωζομένους κατ' αὐτὸν φανέντας, τῇ δυνάμει τῆς χάριτος. ὡς μέγα καὶ φρικτὸν ὄντως τὸ τῆς ἡμῶν σωτηρίας μυστήριον. ἀπαιτούμεθα γὰρ ὅσον ἐκεῖνος

renas ſordes plane degeneraverat. Hac enim communicatione proprietatum conſtat eum & poſſediſſe naturas, quarum hypoſtaſis erat ipſe; & earundem eſſentiales operationes motuſque, quorum ipſe,ſine confuſione, erat unitio, & quidem talis, quæ ſecundum naturas in eo hypoſtatice exiſtentes, nullam caperet diviſionem. Certe operatus eſt congruenter ſibi-ipſi, una & uniformis erat omnis ejus actio; in unoquoque per eum opere edito una cum deitatis potentia ſimul declarabat propriæ carnis operationem; unus quippe erat, & eo uno nihil potuit eſſe magis unum; nec eorum, quæ ad eum pertinebant, magis unitivum,& conſervativum; ideoquè & qui patiebatur Deus erat revera, & qui miracula patrabat non minus vere idem homo fuit; quoniam in eo naturæ veræ per unionem ineffabilem hypoſtaticam vere uniebantur.His inquam appoſite & congruenter operatus ipſas vere conſervabit, ipſe interim ſine confuſione permanens. Erat enim & natura impaſſibilis & paſſibilis, immortalis & mortalis, viſibilis & intelligibilis, natura Deus & idem natura homo.

Hoc modo, ut quod ego ſentio, loquar, obedientiam honore afficit Dominus, *& ejus experientiam perpetiendis malis capit*,non tantum ut ſalvet nos, totam à vitio purgando naturam, verum etiam ut exploret noſtram obedientiam, & noſtra omnia intelligat experiendo, qui alias omnem cognitionem ſua natura complectitur; ita nimirum diſpiceret quantum & à nobis exigi æquum foret, & quantum condonari, ad perfectam obedientiam; per hanc enim eos ſuo patri adducere ſolet,qui ſalute digni videbantur. Quam magnum, quam vere tremendum eſt noſtræ ſalutis myſterium! Tantum à nobis exigitur,

h quan-

quantum ab ipſo in noſtra natura conſtituto. Niſi forte ubi voluntatis ad peccatum pronæ inclinatio naturæ imbecillitate ad mali occaſionem abutatur. Hujus opinionis manifeſto eſt magnus hic Magiſter, eamque in ſequentibus confirmat. *Nam cum lucem illam, propter corporis tegumentum in tenebris, hoc eſt in hac vita, lucens, tenebræ aliæ, hoc eſt, pravus ille & tentator inſectatus ſit: quanto magis tenebras ipſas, utpote infirmiores? Et quid mirum, ſi cum ille hoſtiles laqueos omnino effugerit, nos quadantenus comprehendamur? Majus quippe illi eſt, quod hoſtis cum perſecutus ſit, quam nobis, quod nos aſſequatur atque comprehendat, apud eos utique qui hæc recta ratione perpendunt.*

φύσει τῷ καθ' ἡμᾶς, εἰ [illegible] φιλαμαρτήμονος ἕξις [illegible] ὕλην, τῆς φύσεως τὴν ἀσθένει[illegible] λος ἐπὶ ταύτης ὑπαρχ[illegible] ὁ πολὺς οὗτος διδάσκαλος, τοῖς ἑξῆς αὐτὴν βεβαιοῖ. φησὶν γὰρ [illegible] «ἐδιώχθη διὰ τὸ πρόβλημα, [illegible] «ἐν τῇ σκοτείᾳ, τῷ βίῳ τούτῳ, ὑπὸ «τῆς ἄλλης σκοτείας τοῦ πονηροῦ λέγω καὶ «τοῦ πειραστοῦ, τὸ σκότος, πόσον ὡς «ἀσθενέστερον; καὶ τί θαυμαστὸν εἰ ἐκείνου «διαφυγόντος παντάπασιν, ἡμεῖς πο«σῶς καὶ καταληφθείημεν; μεῖζον γὰρ «ἐκείνῳ τὸ διωχθῆναι ἤπερ ἡμῖν, τὸ «καταληφθῆναι, παρὰ τοῖς ὀρθῶς ταῦ«τα λογιζομένοις.

CAP. V.

ΚΕΦ. ε΄.

In Epiſtolam S. Dionyſii Areopagitæ Athenarum Epiſcopi ad Caium Monachum.

Εἰς τὴν πρὸς Γάϊον τὸν θεραπευτὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ [illegible] τοῦ ἐπισκόπου Ἀθηνῶν.

Quomodo, inquis, *Jeſus qui eſt omnibus ſuperior, in eundem cum cæteris hominibus eſſentiæ ordinem redactus eſt? Neque enim hoc in loco tanquam cauſa hominum conſideratur, ſed ut per eſſentiam totam re ipſa homo.*

Πῶς, φῄς, Ἰησοῦς ὁ πάντων ἐπέκεινα, πᾶσιν ἐστὶν ἀνθρώποις οὐσιωδῶς συντεταγμένος; οὐδὲ γὰρ ὡς αἴτιος ἀνθρώπων ἐνταῦθα λέγεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς αὐτὸς κατ' οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἄνθρωπος ὤν.

QUANDOQUIDEM ſecundum ſimplicem ſacræ ſcripturæ intellectum Deus etiam denominatur ab omnibus rebus quas produxit; idcirco poſt incarnationem etiam eodem modo Deum dictum fuiſſe hominem ne forte exiſtimaret Caius monachus, his verbis eum inſtruit magnus Dionyſius. Oſtendit enim quod univerſorum Deus ab incarnatione non ſimpli-

Ἡ κατὰ τὴν ἁπλὴν ἐκδοχὴν τῆς [illegible] γραφῆς ὡς πάντων αἴτιος ὁ θεὸς πᾶσιν σημαίνεται τοῖς τῶν ἐξ αὐτοῦ προηγμένων ὀνόμασιν, οἰόμενον, τυχόν, καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν τούτῳ μόνον τῷ τρόπῳ πάλιν ἄνθρωπον τὸν θεὸν ὀνομάζεσθαι τούτοις τὸν θεραπευτὴν Γάϊον ἐπανορθοῦται τοῖς ῥήμασιν ὁ πολὺς Διονύσιος Δι[illegible] δάσκων ὡς οὐχ ἁπλῶς ὁ τῶν ὅλων θεὸς [illegible] σαρ-

σαρκωθεὶς λέγεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς αὐτὸ κατ' οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἄνθρωπος ὤν. ἧς μόνη τε καὶ ἀληθὴς ἐστὶν ἀπόδειξις ἡ κατὰ φύσιν αὐτῆς συστατικὴ δύναμις, ἣν οὐκ ἄν τις ἁμάρτῃ τῆς ἀληθείας, φυσικὴν φήσας ἐνέργειαν. κυρίως τε καὶ πρώτως χαρακτηριστικὴν αὐτῆς, ὡς εἰδοποιὸν ὑπάρχουσαν κίνησιν γενικωτάτην, πάσης τῆς φυσικῶς αὐτῇ προσούσης περιεκτικὴν ἰδιότητος. ἧς χωρὶς, μόνον ἐστὶ τὸ μὴ ὄν, ὡς μόνου τοῦ μηδαμῶς ὄντος, κατὰ τοῦτον τὸν μέγαν διδάσκαλον· οὔτε κίνησιν, οὔτε ὕπαρξιν ἔχοντος. σαφέστατα γοῦν διδάσκει, μηδὲν εἰρῆσθαι παντάπασι τῶν ἡμετέρων τὸν θεὸν σαρκωθέντα, πλὴν τῆς ἁμαρτίας. ἐπεὶ μηδὲ τῆς φύσεως ἦν. οὐχ ἁπλῶς ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτὸ κατ' οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἄνθρωπον ὄντα διαῤῥήδην ἀποφηνάμενος. οὗ κυρίως εἶναι διὰ τῶν ἐπαγομένων, καὶ τὴν κλῆσιν ἀνθρωπικῶς οὐσιωθέντος διατεινόμενος φησί. « ἡμεῖς δὲ τὸν Ιησοῦν οὐκ ἀνθρωπικῶς ἀφορίζο-« μεν. Ἐπεὶ μηδὲ ψιλὸν ἄνθρωπον αὐτὸν δογματίζομεν, τέμνοντες τὴν ὑπὲρ ἔννοιαν ἕνωσιν, οὐσιωδῶς γὰρ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἀνθρώπων αἰτίου, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ φύσει θεοῦ, καθ' ἡμᾶς ἀληθῶς οὐσιωθέντος τὸ ἄνθρωπος ὄνομα λέγομεν. « Οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπος « μόνον, ὅτι καὶ θεὸς ὁ αὐτός. οὐδὲ ὑ-« περούσιος μόνον, ὅτι καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός, εἴπερ μὴ ψιλὸς ἄνθρωπος, μήτε γυμνὸς ὑπάρχει θεός· « ἀλλ' ἄνθρωπος « ἀληθῶς ὁ διαφερόντως φιλάνθρωπος. Ἀπείρῳ γὰρ πόθῳ τῷ πρὸς ἀνθρώπους ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς, αὐτὸ φύσει τὸ ποθούμενον γέγονεν, μήτε τι πεπονθὼς εἰς ἰδίαν οὐσίαν πρὸς τῆς ἀφθεγγήτου κενώσεως, μήτε τι τῆς ἀνθρωπίνης διὰ τὴν ἄρρητον πρόσληψιν ἀμείψας ἢ μειώσας, τὸ συνή-

citer dicitur homo, ſed tota eſſentia & vere homo. Hanc eſſentiam nihil aliud vere declarat, præter ſolam illam potentiam, quæ ipſius naturam conſtituit; eam ſi quis naturalem operationem dixerit, non multum, opinor, à ſcopo aberraverit; nam & eam proprie & primo definit, utpote ejus ſpecifica & communis operatio, in qua omnis ei naturaliter competens proprietas comprehenditur; extra quam nihil eſt, præter id quod non eſt; nam ex ſententia hujus magni Magiſtri, ſolum id, quod nullo modo eſt, nec operationem habet nec exiſtentiam. Manifeſtiſſime igitur docet Deum incarnatum nihil omnino humani à ſe alienum exiſtimaſſe, præter peccatum, quod quidem ad naturam non pertinebat; quare nec hominem ſimpliciter dixit, ſed hominem ſecundum totam eſſentiam conceptis verbis deſignavit. Hujus igitur in ſequentibus & eſſentiam proprie, & nomen, poſt inhumanationem progrediendo explanat; *Nos vero Jeſum non definimus per hominem.* Neque enim merum hominem eſſe decernimus, ita enim ſcinderemus unitatem, quæ intellectum ſuperat; ſed de Deo, qui vere ſecundum nos eſſentiam noſtram aſſumſit, nomen hoc, *homo*, affirmemus eſſentialiter, non autem, ac ſi ſolummodo cauſa hominum eſſet & effector. *Neque enim ſolummodo homo eſt*, ſed & Deus idem eſt: *Neque ſuper eſſentiam noſtram ſolum eſt*; quoniam idem etiam homo eſt; nec enim merus homo, aut nudus Deus eſt: *ſed revera homo, præcipuo quodam amore erga homines affectus.* Per infinitum erga homines amorem factus eſt illud ipſum, & quidem veriſſime, quod amabat; ita tamen ut ſuaipſius eſſentia nihil amitteret per hanc ineffabilem exinanitionem; nec natura humana quicquam omnino vel mutatio-

h 2 nis

nis vel diminutionis per aſſumtionem inenarrabilem pateretur. Ab eo habuit definitionem, ab eo & conſtitutionem. *Supra captum humanum*, quia ſine hominis ope, & *ſecundum hominem*, nam more humano; quia per partum. *Ex hominis ſubſtantia, cum ſuper ſubſtantiam exiſteret, ſubſtantiam aſſumſit.* Non enim, ſecundum nugatores Manichæos, meram carnis ſuæ ſpeciem & phantaſma in ſeipſo nobis, forma tenus oſtentavit: aut, ſecundum Apollinarii fabulas, carnem ſibi olim conſubſtantiatam de cœlo ſecum deduxit; ſed ſecundum eſſentiam totam vere homo factus eſt, aſſumtione ſcilicet carnis anima & mente præditæ, unitæque ſibi per hypoſtaſin.

Eſt tamen nihilominus ſuperſubſtantialitate ſuperabundans, utpote qui ſemper ſupra ſubſtantiam ſit. Neque enim cum fieret homo naturæ ſubjectus fuit, ſed potius vice verſa ad ſe ſublimavit naturam, in ea aliud myſterium efficiens; ipſe enim incomprehenſibilis permanſit; & ſuam incarnationem omni myſterio magis incomprehenſibilem oſtendit, per generationem ſupra omnem ſubſtantiam: Tanto quidem per illam factus comprehenſibilis, quanto per illam dignoſcitur eſſe magis incomprehenſibilis. *Obſconditus enim manet etiam poſt manifeſtationem*, ut dicit Magiſter ille, *aut, ut divinius loquar, in ipſa manifeſtatione, etenim hoc etiam ipſius Jeſu occultatur myſterium, nec ullo ſermone vel intellectu exprimitur, quin imo dum profertur, arcanum, & dum intelligitur, manet ignotum.* Quid eſt quod divinam ſuperſubſtantialitatem plenius hoc demonſtrare queat, quæ per ſuam manifeſtationem ſe occultat, & per ſermonem ſe ineffabilem declarat, & per mentem eminentiſſime ſe incognoſcibilem probat, &, ut majus aliquid addam, per ſubſtantiæ aſſumtionem

λοι, φύσεως, ὧν ὁ λόγος κύριος αὐτῆς, καθέστηκεν σύστασις· ὥσπερ ἀνθρώποις, ὅτι θεϊκῶς ἀνδρωθεὶς, καὶ κατὰ ἀνθρώπους, ἀνθρωπικῶς τὸ ὅτι νόμῳ κυήσεως. Ἐκ τῆς ἀνθρώπων οὐσίας ὁ ὑπερούσιος οὐσιωμένος. Οὐ γὰρ ψιλὴν μόνην ἐφάντασεν ἡμῖν ἐν ἑαυτῷ τῷ εἴδει σαρκὸς διαμόρφωσιν, κατὰ τοὺς μανιχαίων λήρους, ἢ σάρκα συνουσιωμένην οὐρανόθεν ἑαυτῷ συνκατήγαγεν κατὰ τοὺς Ἀπολιναρίου μύθους, ἀλλ᾽ αὐτὸ καθ᾽ οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγονὼς, προσλήψει δηλονότι σαρκὸς νοερῶς ἐψυχωμένης ἑνωθείσης αὐτῷ καθ᾽ ὑπόστασιν.

Ἔστιν δὲ οὐδὲν ἧττον ὑπερουσιότητος ὑπερπλήρης ὁ ἀεὶ ὑπερούσιος. Οὐ γὰρ ὑπεζεύχθη τῇ φύσει γενόμενος ἄνθρωπος, τοὐναντίον δὲ μᾶλλον συνεπῆρεν ἑαυτῷ τὴν φύσιν ἑτέραν αὐτὴν ποιήσας μυστήριον, αὐτός τε μένων παντάπασιν ἄληπτος καὶ τὴν οἰκείαν σάρκωσιν κατὰ τὴν γένεσιν ὑπερούσιον, μυστηρίου παντὸς δείξας ἀληπτοτέραν, τοσοῦτον καταληπτὸς δι᾽ αὐτὴν γεγονὼς ὅσῳ πλέον ἐγνώσθη δι᾽ αὐτῆς ἀληπτότερος, κρύφιος γάρ ἐστι καὶ μετὰ τὴν ἔκφανσιν φησὶν ὁ διδάσκαλος, ἢ ἵνα τὸ θειότερον εἴπω, καὶ ἐν τῇ ἐκφάνσει, καὶ τοῦτο γὰρ Ἰησοῦ κέκρυπται καὶ οὐδενὶ λόγῳ, οὐδὲ νῷ τὸ κατ᾽ αὐτὸν ἐξῆκται μυστήριον, ἀλλὰ καὶ λεγόμενον ἄρρητον μένει, καὶ νοούμενον ἄγνωστον. Τί τούτου πρὸς ἀπόδειξιν θείας ὑπερουσιότητος γένοιτ᾽ ἂν ἀποδεικτικώτερον ἐκφάνσει τὸ κρύφιον καὶ λόγῳ τὴν ἀφασίαν καὶ νῷ δηλούσης τὴν καθ᾽ ὑπεροχὴν ἀγνωσίαν, καὶ τὸ δὴ μεῖζον εἰπεῖν, οὐσιω-

οὐσιώσει τὸ ὑπερούσιον; « Ἀμέλει τῇ ταύ-
« της περιουσίας καὶ εἰς οὐσίαν ἀληθῶς
« ἐλθὼν ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη. Τοὺς νόμους δηλαδὴ καινοτομήσας τῆς κατὰ φύσιν γενέσεως, καὶ δίχα τῆς ἐξ ἀνδρὸς ἐν εἴδει σπορᾶς ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος. καὶ δηλοῖ παρθένος αὐτὸν ὑπερφυῶς κύουσα ὑπερούσιον λόγον, χωρὶς ἀνδρὸς ἐκ τῶν αὐτῆς παρθενικῶν αἱμάτων, ἀνθρωπικῶς, ξένῳ παρὰ τὴν φύσιν θεσμῷ διαπλαττόμενον. « Καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνείρ-
« γει τὰ ἀνθρώπινα, τὴν τῶν στοιχείων ἀπαθῶς καινοτομήσας φύσιν, ταῖς βάσεσιν· καὶ δηλοῖ σαφῶς, ὕδωρ ἄστατον ὑλικῶν καὶ γεηρῶν ποδῶν ἀνέχον βάρος, καὶ μὴ ὑπεῖκον· ἀλλ᾽ ὑπερφυεῖ δυνάμει πρὸς τὸ ἀδιάχυτον συνιστάμενον, εἴπερ ἀληθῶς ἀβρόχοις ποσὶν σωματικὸν ὄγκον ἔχουσι, καὶ ὕλης βάρος, τὴν ὑγρὰν καὶ ἄστατον μεταβατικῶς ἐπεπορεύετο, περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπὶ ἐδάφους, καὶ τῇ δυνάμει τῆς ἑαυτοῦ θεότητος ἀχωρίστως διὰ αὐτῆς μεταβάσεως συνεκφαίνων τῆς οἰκείας σαρκὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν, εἴπερ φύσει ταύτης ἡ μεταβατικὴ καθέστηκεν κίνησις, ἀλλ᾽ οὐ τῆς ἡνωμένης αὐτῇ καθ᾽ ὑπόστασιν ὑπεραπείρου καὶ ὑπερουσίου θεότητος. ἅπαξ γὰρ ἀνθρωπικῶς οὐσιωθεὶς ὁ ὑπερούσιος λόγος μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ἀμείωτον εἶχεν, ὡς ἰδίου αὐτοῦ, καὶ τὴν γενικῶς αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον χαρακτηρίζουσαν τῆς οὐσίας κίνησιν, πᾶσιν οἷς ὡς ἄνθρωπος ἐνείργει, φυσικῶς εἰδοποιουμένην. εἴπερ ἀληθῶς γέγονεν ἄνθρωπος ἀναπνέων, λαλῶν, βαδίζων, χεῖρας κινῶν, προσφυῶς ταῖς αἰσθήσεσι χρώμενος εἰς ἀντίληψιν τῶν αἰσθητῶν, πεινῶν, διψῶν, ἐσθίων, ὑπνῶν, κοπιῶν, δακρύων, ἀγωνιῶν, καί τοι δύναμις ὢν

ſe eſſe ſupra omnem ſubſtantiam oſtendit? *Profecto hujus prærogativa etiam cum vere in ſubſtantiam veniret, ſupra ſubſtantiam ſubſtantiatus eſt.* Nimirum generationis naturalis legem immutavit; & abſque virili ſemine, in ſpecie, homo vere factus eſt; id quod declarat virgo; qui illum modo ſupernaturali parit verbum ſuperſubſtantiale; & quidem abſque ope viri ex ſuo virginali ſanguine concretum, eo modo quo cæteri homines producuntur, lege tamen naſcendi non ſervata. *Et ſupra hominum conditionem geſſit ea quæ hominis ſunt,* elementorum enim naturam immutavit, nihil ipſe immutatus, ſuis greſſibus. *Hoc clare demonſtrat aqua per ſe inſtabilis, quæ pedum ex materia & terra concretorum gravitatem ſuſtinet, neque tamen cedit,* ſed virtute ſupernaturali ſine diffuſione ſubſiſtit. Vere utique ſiccis pedibus, mole, corpore à materia, & pondere præditis, fluxas & inſtabiles aquas pertranſiens obambulabat, calcabatque mare tanquam pavimentum; ſimul cum potentiam deitatis ſuæ, inſeparabiliter, per eam inambulationem, carnis propriæ operationem commonſtrans. Hujus ſiquidem carnis proprius erat ille ambulandi motus, nequaquam autem immenſæ & ſuperſubſtantialis deitatis, ei per hypoſtaſin adunitæ. Verbum enim ſupereſſentiale ubi ſemel hominis eſſentiam adſumſit, ſimul cum ea habuit & motum plene, qui homini proprius eſt, quique ejus eſſentiam generaliter characterizat, inque iis omnibus naturaliter ſpecificatur, in quibus, ut homo operabatur; quandoquidem vere factus eſt homo, reſpirabat, loquebatur, ambulabat, manus movebat, ſenſibus utebatur congruenter, ad res ſenſibiles percipiendas, eſuriebat, ſitiebat, edebat, dormiebat, fatigabatur, lacrymabatur, contriſtabatur. Quamvis interim eſſet potentia

per ſe ſubſiſtens, & ea in ſe contineret omnia, per quæ modo liberrimo,(non ſecus ac anima corpus ſibi adnatum naturaliter movet) aſſumtam naturam agitans, ut ſuam & vere factam & vere dictam: vel ut proprie loquar, ipſe ſine mutatione id ipſum re ipſa factus eſt, quod natura erat pro nobis diſpenſationem, non tamen in phantaſmate, adimplevit.

Non igitur abolevit operationem quæ erat conſtitutiva ratio aſſumtæ eſſentiæ; quemadmodum nec ipſam eſſentiam ſuſtulit Magiſter cum diceret, *ſuper ſubſtantiam ſubſtantiatus eſt,& ſupra conditionem hominis ea quæ hominis ſunt,operabatur:*ſed utrinque oſtendit quandam modorum novitatem, ſalvis iiſdem rationibus naturalibus, quibus ablatis nihil eſt id, quod eſſe natum erat. Si vero dixerimus, quod aſſumtæ ſubſtantiæ poſitionem itemque operationis eam conſtituentis ablationem contineat in ſe ſupereminens negatio; qua tandem ratione eandem, utrique æqualiter attributam, iſtius reſpectu exiſtentiam, hujus vero, ſublationem deſignare oſtendemus? Si rurſus,quandoquidem non eſt per ſe mobilis aſſumta natura, ſed movetur à deitate ſibi per hypoſtaſin vere unita; motum qui eam conſtituit, auferimus; nec ipſam ſubſtantiam (ſive eſſentiam) conſervaverimus, (ut quæ non fuerit per ſe ſubſiſtens, ſed in verbo-Deo vere ei conſubſtantiato ſuum eſſe obtineat;) quia par eſt utrinque ratio ad poſtulandum, etiam motum cum natura confiteamur, ſine qua ne ſtare quidem poteſt natura, illud tenentes, quod alia ſit eſſendi ſimpliciter, alia autem hoc modo eſſendi ratio; quarum illi natura, huic diſpenſatio innititur.Harum concurſus magnum illud Jeſu ſupernaturalis phyſiologiæ myſterium perficiens, in eo o-

αὐθυπόστατος· καὶ τὰ λοιπὰ πάντα οἷς αὐτουργικῶς, ψυχῆς δίκην φυσικῶς τὸ συμφυὲς σῶμα κινούσης, τὴν προσληφθεῖσαν φύσιν κινῶν ὡς αὐτοῦ καὶ γενομένην ἀληθῶς καὶ λεγομένην· ἢ κυρίως εἰπεῖν, αὐτὸς δίχα τροπῆς, τοῦθ', ὅπερ ἦν πραγματικῶς ἡ φύσις, γενόμενος ἀφαντασιάστως τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πεπλήρωκεν.

Οὐκ ἀνεῖλεν οὖν τὴν συστατικὴν τῆς προσληφθείσης οὐσίας ἐνέργειαν, ὥσπερ οὐδ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν ὁ διδάσκαλος, εἰπών, ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνήργει τὰ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐνέδειξεν ἐπ' ἀμφοῖν τὴν καινότητα τῶν τρόπων ἐν τῇ μονιμότητι τῶν φυσικῶν σωζομένην λόγων. ὧν χωρίς, οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστὶν ὅπερ ἐστίν. Εἰ δὲ φῶμεν, ὡς τὴν τῆς προσληφθείσης οὐσίας θέσιν, τῆς τε συστατικῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἀφαίρεσιν, ἡ καθ' ὑπεροχὴν ἐστὶν ἀπόφασις, [illegible] τὴν αὐτὴν ἐπ' ἀμφοῖν ἴσως τεθεῖσαν, τῆς μὲν ὕπαρξιν, τῆς δὲ πάντως ἀναίρεσιν σημαίνουσαν δείξωμεν; Ἢ πάλιν, ἐπειδὴ οὐκ αὐτοκίνητος ἡ προσληφθεῖσα φύσις ἐστίν, ὑπὸ τῆς ἡνωμένης αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν ἀληθῶς, καὶ κινουμένη θεότητος· τὴν συστατικὴν αὐτῆς ἀφαιρούμεθα κίνησιν, μηδ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν ὁμολογήσαμεν οὐκ αὐθυπόστατον φανεῖσαν, τοῦτ' ἔστι καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ κατ' ἀλήθειαν αὐτῇ συνουσιωθέντι θεῷ λόγῳ τὸ εἶναι λαβοῦσαν. ἴσην ἐπ' ἀμφοῖν τὴν αἰτίαν ἔχοντες τῆς παραιτήσεως, καὶ τὴν κίνησιν τῇ φύσει συνομολογήσωμεν· ἧς χωρὶς οὐδὲ φύσις ἐστίν, γινώσκοντες ὡς ἕτερος μὲν ὁ τοῦ εἶναι λόγος ἐστίν, ἕτερος δέ, ὁ τοῦ πῶς εἶναι τρόπος, ὁ μὲν τὴν φύσιν, ὁ δὲ τὴν οἰκονομίαν πιστούμενος. Ὧν ἡ σύνοδος τὸ μέγα τῆς ὑπερφυοῦς Ἰησοῦ φυσιολογίας ποιησαμένη μυστήριον,

στήλειον, σωζομένην ἔδειξεν ἐν ταυτῷ τήν τε διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν καὶ τὴν ἕνωσιν. τὴν μὲν ἀδιαιρέτως ἐν τῷ φυσικῷ θεωρουμένην λόγῳ τῶν ἡνωμένων, τὴν δὲ ἀσυγχύτως ἐν τῷ μοναδικῷ γνωριζομένην τρόπῳ τῶν γινομένων. τί γὰρ καὶ τίς, ποῦ τε καὶ πῶς φύσις ἔσται συστατικῆς ἔρημος γενομένη δυνάμεως; Τὸ γὰρ καθόλου μηδὲ μίαν ἔχον δύναμιν, οὔτ' ἔτι ἐστίν, οὔτε ἔστιν τίς αὐτοῦ παντελῶς θέσις, φησὶν ὁ πολὺς οὗτος διδάσκαλος.

Εἰ δὲ τούτων λόγος οὐδείς, εὐσεβῶς ὁμολογεῖσθαι χρή, τάς τε τοῦ Χριστοῦ φύσεις, ὧν αὐτὸς ὑπόστασις ἦν, καὶ τὰς αὐτοῦ φυσικὰς ἐνεργείας, ὧν αὐτὸς ἕνωσις ἦν ἀληθής, καθ' ἄμφω τὰς φύσεις εἴπερ ἑαυτῷ προσφυῶς, μοναδικῶς, ἤγουν ἑνοειδῶς ἐνεργῶν, καὶ διὰ πάντων ἀχωρίστως, τῇ θεϊκῇ δυνάμει, συνεκφαίνων τῆς οἰκείας σαρκὸς τὴν ἐνέργειαν. πῶς γὰρ ἔσται φύσει θεός, καὶ φύσει πάλιν ἄνθρωπος ὁ αὐτός, οὐκ ἔχων ἀνελλειπῶς, τὸ φύσει καθ' ἄμφω πεφυκός.

Τί τε, καὶ τίς ὑπάρχων γνωσθήσεται, μὴ πιστούμενος οἷς ἐνεργεῖ φυσικῶς, ὅπερ ἐστὶ μὴ τρεπόμενον; πῶς δὲ πιστώσεται καθ' ἓν τῶν ἐξ ὧν, ἐν οἷς τε καὶ ἅπερ ἐστίν, ἀκίνητος μένων καὶ ἀνενέργητος;

Ὑπὲρ οὐσίαν οὖν οὐσιώθη, γενέσεως ἀρχὴν καὶ γεννήσεως ἑτέραν τῇ φύσει δημιουργήσας. Συλληφθεὶς μὲν ἀπαρχὴ τῆς οἰκείας σαρκός, τεχθεὶς δέ, σφραγὶς τῆς παρθενίας τῇ τεκούσῃ γενόμενος, καὶ τῶν ἀμίκτων ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἀντίφασιν δείξας συναληθεύουσαν. ἡ γὰρ αὐτὴ καὶ παρθένος καὶ μήτηρ καινοτομοῦσα τὴν φύσιν, τῇ συνόδῳ τῶν ἀντικειμένων, εἴπερ τῶν ἀντικειμένων παρθενία καὶ γέννησις, ὧν ἐκ φύσεως οὐκ ἂν ἐπινοηθήσεται σύμβασις.

ſtendit conſervari operationum diſtinctionem ſimul & unitionem; dum hæc cernitur indiviſim in naturali unitorum ratione, illa vero inconfuſim dignoſcitur in ſimplici operationum modo. Quæ enim aut qualis, ubi, aut quomodo natura erit conſtitutiva privata potentia? Nam quod omnino nullam habet potentiam, neque ipſum eſt, neque ipſius ulla omnino eſt poſitio, ut ait alibi magnus hic Magiſter.

Jam ſi hæc nullo modo fieri poſſint, oportet pie confiteri cum naturas Chriſti, quarum ipſe ſit hypoſtaſis, tum etiam naturales operationes, quarum vera ipſe eſt unitio, ſecundum utramque naturam; ſi verum illud ſit, quod ſibi ipſi congruenter, ſimpliciter, & uniformiter operabatur, perque omnia ſimul & inſeparabiliter demonſtravit una cum divina virtute ſuæ carnis operationem. Qui enim vere Deus, & vere homo eſſe poſſet, ſi careret eo, quod utramque naturam vere conſtituit.

Porro quid, quæſo, aut quis eſſe exiſtimabitur, ſi per naturales operationes ſuas non faciat fidem, nullam ſe converſionem ſubiiſſe; quomodo etiam fidem faciet ſe unum eſſe ex duabus naturis, ſi talis cum ſit, & ex talibus, nihilominus & ſine motu & ſine operatione permaneat?

Super ſubſtantiam igitur ſubſtantiatus eſt, fabricans in natura novum generationis & nativitatis principium. Concipiebatur & ſuæ carnis ipſe rudimentum fuit; naſcebatur & ſigillum parenti factus eſt virginitatis, oſtenditque ea ſimul vera eſſe in ſeipſo, quæ propter contradictionem inter ſe nullo modo concordare poſſe videbantur. Ea ipſa & virgo fuit & mater; innovata erat natura, ut oppoſita inter ſe concordarent; nam oppoſita ſunt

virgi-

virginitas & partus; in natura horum nullus poteſt intelligi concurſus. quapropter etiam Deipara vere fuit virgo; ſupernaturali modo, ad ſeminis ritum concepit, & peperit ſupereſſentiale verbum; nam quæ peperit haud dubie mater eſt ejus, qui in ea ſatus fuit, & conceptus.

Et ſupra conditionem hominis ea quæ ſunt hominis operabatur, per exactiſſimam unitionem, ſine omni converſione, per divinam potentiam oſtendens humanam operationem. quandoquidem & natura humana inconfuſim unita naturæ divinæ totam circum inceſſit, ſolutum nihil aut diviſum poſſidens à deitate, quæ ei per hypoſtaſin unita fuit. Nam pro nobis vere, noſtramque ſubſtantiam ſuſcipiens verbum ſuperſubſtantiale, connexuit ea quæ de natura affirmantur, & ea, quæ per eminentiam naturalium ejuſdem potentiarum continent negationem. Factus eſt homo, ſed modum eſſendi habuit, qui naturam ſupereminebat, connexum cum eſſendi modo ſecundum naturam; ut & naturam, ex novitate iſtorum modorum, non admiſiſſe in eſſentia alterationem oſtenderet, ſimulque ſuperimmenſam potentiam in contrariorum effectione conſpicuam daret. quippe quod naturæ infirmitates ſuæ fecit indicia poteſtatis, non neceſſitatis naturalis, ut ſunt quæ nos gerimus, effecta; ſecusque quam ſe habet in nobis, naturæ paſſibilitatem adminiſtravit. Quod enim in nobis noſtram voluntatem ſolet commovere, ille, in ſe, non niſi ex ſuo arbitrio moveri docuit. quid aliud dicit Magiſter in ſequentibus, ubi hoc ipſum explanat. *Quid vero cetera quæ valde multa, quis commemoret? in quæ ſi divinus quiſpiam intueatur, ſupra intellectum intelliget etiam ea, quæ de Jeſu humanitate affirmantur virtutem excellentis negationis contineta.*

διὸ καὶ θεοτόκος ἀληθῶς ἡ παρθένος ὑπερφυῶς, δίκην σπορᾶς, συλλαβοῦσά τε καὶ τεκοῦσα τὸν ὑπερούσιον λόγον. ἐπειδὴ τοῦ σπαρέντος τε καὶ συλληφθέντος κυρίως ἡ τίκτουσα μήτηρ.

„Καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνήργει τὰ ἀν„θρώπου, κατ' ἄκραν ἕνωσιν δίχα τροπῆς, συμφυῶς, δεικνὺς τῇ θεϊκῇ δυνάμει τὴν ἀνθρωπικὴν ἐνέργειαν, ἐπειδὴ καὶ ἡ φύσις ἀσυγχύτως ἑνωθεῖσα τῇ φύσει δι' ὅλου περικεχώρηκεν, μηδὲν ἀπόλυτον παντάπασιν ἔχουσα, καὶ τῆς ἡνωμένης αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν κεχωρισμένον θεότητος. ὑπὲρ ἡμᾶς γὰρ ἀληθῶς, τὴν ἡμῶν οὐσίαν οὐσιωθεὶς ὁ ὑπερούσιος λόγος, συνῆψεν τῇ καταφάσει τῆς φύσεως καὶ τὴν αὐτῆς φυσικῶν καθ' ὑπεροχὴν τὴν ἀπόφασιν, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, τὸν ὑπὲρ φύσιν τοῦ πῶς εἶναι τρόπον ἔχων συνημμένον τῷ τοῦ εἶναι λόγῳ τῆς φύσεως, ἵνα καὶ τὴν φύσιν πιστώσηται τῇ τῶν τρόπων καινότητι μὴ δεχομένην κατὰ τὸν λόγον ἀλλοίωσιν, καὶ δείξῃ τὴν ὑπεράπειρον δύναμιν ὡσαύτως κἀν τῇ τῶν ἐναντίων γενέσει γνωριζομένην· ἀμέλει ἐξουσίας ἔργα πεποιηκὼς τὰ πάθη τῆς φύσεως, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡμεῖς ἀνάγκης ἀποτελέσματα φυσικῆς, ἔμπαλιν ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει, τὸ καθ' ἡμᾶς φύσει παθητὸν διεξῆλθεν, ἐξουσίᾳ κινητὸν δείξας ἐφ' ἑαυτοῦ, τὸ πεφυκὸς ἐφ' ἡμῶν εἶναι γνώμης κινητικόν. ὅπερ τοῖς ἑξῆς σαφηνίζων, φησὶν ὁ διδάσκαλος. „τί ἄν τις τὰ λοιπὰ πάμπολ„λα ὄντα διέλθοι; δι' ὧν ὁ θεῖος ὁρῶν „ὑπὲρ νοῦν γνώσεται καὶ τὰ ἐπὶ τῇ „φιλανθρωπίᾳ τοῦ Ἰησοῦ καταφασκόμενα „δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα.

ρα. Τὰ γὰρ τῆς φύσεως πάντα, μετὰ τῆς φύσεως, κατὰ σύλληψιν ἄρρητον ὑποδὺς ὁ ὑπερούσιος λόγος, οὐδὲν εἶχεν ἀνθρώπινον φυσικῷ λόγῳ καταφασκόμενον, ὃ μὴ καὶ θεῖον ἦν τρόπῳ τῷ ὑπὲρ φύσιν ἀποφασκόμενον, ὧν ὑπὲρ νοῦν, ὡς ἀναπόδεικτος ὑπῆρχεν, ἡ γνῶσις μόνην κατάληψιν ἔχουσα τὴν πίστιν τῶν γνησίως τὸ τοῦ Χριστοῦ σεβαζομένων μυστήριον. οὗ τινος ὥσπερ συνοπτικὸν τὸν λόγον ἀποδιδοὺς φησίν.

« Καὶ γὰρ ἵνα συνελόντες εἴπωμεν, « οὐδὲ ἄνθρωπος ἦν, ὅτι φύσει τῆς κατὰ φύσιν ἀνάγκης ἀναίτιος ἦν παντὸς καθ' ἡμᾶς οὐχ ὑπαχθεὶς θεσμῷ τῆς γενέσεως. « οὐχ ὡς μὴ ἄνθρωπος, ὅτι καὶ οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἄνθρωπος ἦν, φύσει τῶν καθ' ἡμᾶς φυσικῶν ἀνεχόμενος. « ἀλλ' « ὡς ἐξ ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ἡμῖν ὁμοούσιος ἦν, ὅπερ ἡμεῖς κατὰ φύσιν ἄνθρωπος ὤν. « ἀνθρώπων ἐπέκεινας, καινότητι τρόπων, ὅπερ οὐχ ἡμεῖς, τὴν φύσιν περιγράφων.

« Καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀληθῶς ἄν- « θρωπος γεγονώς. Τοὺς ὑπὲρ φύσιν τρόπους καὶ τοὺς κατὰ φύσιν λόγους ἀλυμάντως ἀλλήλοις ἔχων συνημμένους· ὧν ἀμήχανος ἡ σύμβασις ἦν αὐτὸς ᾧ μηδέν ἐστιν ἀμήχανον ἀληθὴς γινόμενος ἕνωσις μηδετέρῳ τὸ παράπαν ὧν ὑπόστασις ἦν, θατέρου κεχωρισμένος ἐνεργῶν, δι' ἑκατέρου δὲ μᾶλλον πιστούμενος θάτερον, εἴπερ ἄμφω καὶ ἀληθείᾳ ὤν, ὡς μὲν θεὸς τῆς ἰδίας ἦν κινητικὸς ἀνθρωπότητος, ὡς ἄνθρωπος δὲ τῆς οἰκείας ἐκφαντικὸς ὑπῆρχε θεότητος· θεϊκῶς μὲν, ἵν' οὕτως εἴπω, τὸ πάσχειν ἔχων, ἑκούσιον γὰρ, ἐπεὶ μὴ ψιλὸς ἄνθρωπος ἦν· ἀνθρωπικῶς δὲ τὸ θαυματουρ-

nere. Superſubſtantiale enim verbum, omnia quæ ad naturam pertinent una cum natura, in conceptione illa ineffabili ſuſcipiens, nihil habuit humanum de ſe affirmatum, naturali ratione, quin idem erat divinum, modoque ſupra naturam negari potuit. Horum omnium cognitio, utpote ſupra intellectum, erat etiam ſupra demonſtrationem, ſolaque eſt perceptibilis fide eorum, qui Chriſti myſterium ſincere venerantur. Hujus myſterii rationem quandam contractam exhibet conſpectui Dionyſius cum dicit.

Nam ut ſummatim dicamus, ne homo quidem erat, quoniam ex natura ſua omnis naturalis neceſſitatis expers erat, & ſupra legem naſcendi cui nos ſubjicimur. *Non quod non eſſet homo,* quoniam ſecundum totam eſſentiam vere homo erat, iiſque omnibus obnoxius, quæ naturam noſtram comitantur. *Sed quod natus more humano;* ſiquidem ejuſdem nobiſcum erat eſſentiæ, & homo, per naturam, per quam & nos: *Supra homines* modo novo, quod nos non facimus, naturam circumſcribens.

Et ſupra hominem vere factus homo. Modos enim ſupra naturam, & rationes ſecundum naturam invicem ſine fraude connexuit. Horum concurſus cum per ſe impoſſibilis eſſet, ille, cui nihil eſt impoſſibile, eos in ſe vere univit; neutram in partem omnino eorum, quorum erat hypoſtaſis, ab alterutro in operando declinans, imo potius per alterutrum alterum confirmans; ſiquidem utrumque vere eſt, & ut Deus ſuam ipſe movet humanitatem, quatenus autem homo, ſuam declarat deitatem. In natura divina, ſi ſic loqui liceat, paſſus eſt, nam voluntarie paſſus eſt, & merus homo non fuit; in natura humana miracula patravit, nam in carne fuit,

nec nudus extitit Deus. Ita quidem paſſiones erant mirabiles, & novi generis, propter potentiam divinam naturæ ejus, qui paſſus eſt; & miracula erant inter paſſiones, quoniam patrata erant in paſſibili potentia carnis, ejus, qui ea mirifice, ſecundum naturam, operatus eſt. quod intellexit Magiſter cum diceret, *Poſtremo, non qua Deus, divina geſſit*. Non tantum ut Deus, & ſeorſim à carne; neque enim tantum ſupereſſentialis erat. *Neque humana, qua homo*; non enim tantum ut caro, ſeparatim à deitate; neque enim homo tantum. *Sed Deus factus homo novam quandam Dei-virilem operationem nobiſcum converſando exhibuit*. Aſſumtione enim carnis, mente animaque præditæ, vere homo factus eſt ille, ſupra modum erga homines benignus, divinamque operationem uniens ineffabiliter humanæ, per carnis coalitionem, pro nobis adimplevit diſpenſationem, θεανδρικῶς, hoc eſt, & tanquam Deus & tanquam homo, divinaque & humana adminiſtravit, vel, ut clarius loquar, ejus politia divinas ſimul & humanas operationes exhibibebat. Cum igitur divina & humana inter ſe dividi negabat ſapiens Magiſter, (quando unionem affirmabat;) non neſcirit unita etiam inter ſe differre; unio enim diviſionem removens, non offecit differentiæ. Si autem differentiæ rationem unionis modus conſervat, ſane hic ſermo viri ſancti periphraſis erit, per quam oſtendit, bene congruenti oratione, duplicem operationem in Chriſto duas naturas habente. Quoniam nullo pacto per unionem, ſive naturam ſpectes ſive qualitatem, eorum quæ uniuntur, eſſentialis læditur ratio. Nec, ut volunt aliqui, extrema negando medium quoddam affirmat; nihil enim eſt medium, quod de Chriſto per extremorum negationem affir-

γῆν, διὰ σαρκὸς γὰρ, ἐπεὶ μὴ γυμνὸς ὑπῆρχε θεὸς, ὡς εἶναι τὰ μὲν πάθη θαυμαστὰ τῇ κατὰ φύσιν θεϊκῇ δυνάμει τοῦ πάσχοντος καινιζόμενα, τὰ δὲ θαύματα παθητὰ τῇ κατὰ φύσιν τοῦ αὐτοῦ θαυματουργοῦντος παθητικῇ δυνάμει ἐκπληρούμενα τῆς σαρκός. ὅπερ εἰδὼς ὁ διδάσκαλος φησίν, "καὶ τὸ λοιπὸν οὐ κατὰ "θεὸν τὰ θεῖα δράσας. Ὅτι μὴ μόνον θεϊκῶς κεχωρισμένα σαρκός· οὐ γὰρ ὑπερούσιος μόνον. "Οὔτε τὰ ἀνθρώπινα "κατὰ ἄνθρωπον· ὅτι μὴ μόνον σαρκικῶς κεχωρισμένα θεότητος. οὐ γὰρ ἄνθρωπος μόνον. "Ἀλλ' ἀνδρωθέντος θεοῦ καινήν "τινὰ τὴν θεανδρικὴν ἐνέργειαν ἡμῖν πε"πολιτευμένος. Καὶ γὰρ προσλήψει σαρκὸς νοερῶς ἐμψυχωμένης ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγονὼς, ὁ διαφερόντως φιλάνθρωπος· τήν τε θεϊκὴν ἐνέργειαν καθ' ἕνωσιν ἄρρητον τῇ συμφυΐᾳ τῆς σαρκικῆς ἐσχηκὼς ἀνδρωθεὶς, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πεπλήρωκεν, θεανδρικῶς, ἤγουν θεϊκῶς ἅμα καὶ ἀνδρικῶς, τά τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα δράσας· ἢ σαφέστερον εἰπεῖν, θεϊκὴν ἐν ταυτῷ καὶ ἀνδρικὴν ἐνέργειαν πεπολιτευμένος. Οὐκ οὖν ἀποφάσει τὴν τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πρὸς ἄλληλα διαιρέσεως τὴν τῆς ἑνώσεως κατάφασιν ὁ σοφὸς ποιησάμενος, τὴν φυσικὴν τῶν ἡνωμένων διαφορὰν, οὐκ ἠγνόησεν· ἡ γὰρ ἕνωσις τὴν διαίρεσιν ἀπωσαμένη, τὴν διαφορὰν οὐκ ἐλώβησεν. εἰ δὲ τῆς διαφορᾶς τὸν λόγον ὁ τῆς ἑνώσεως τρόπος ἔχει σωζόμενον· ἄρα περίφρασις ἐστὶν ἡ τοῦ ἁγίου φωνὴ, καταλλήλῳ κλήσει, τοῦ διττοῦ τὴν φύσιν Χριστοῦ τὴν διττὴν παραδηλοῦντος ἐνέργειαν. εἴπερ φύσει καὶ ποιότητι κατ' οὐδένα τρόπον ἐκ τῆς ἑνώσεως ὁ τῶν ἡνωμένων οὐσιώδης μειοῦται λόγος· ἀλλ' οὐχ ὥς τινες ἀποφάσει τῶν ἄκρων, τινὸς μέσου ποιούμενον κατάφασιν· οὐκ ἔστι γὰρ τι μέσον ἐπὶ

Χριστοῦ

Χριστοῦ· τῇ τῶν ἄκρων ἀποφάσει καταφασκόμενον. Καινὴν μὲν, ὡς καινοῦ μυστηρίου χαρακτηριστικὴν, οὗ λόγος ἐστὶν ὁ ἀπόῤῥητος τρόπος τῆς συμφυΐας. Τίς γὰρ ἔγνω πῶς σαρκοῦται θεὸς, καὶ μένει θεός; πῶς μένων θεὸς ἀληθὴς, ἄνθρωπός ἐστιν ἀληθής· ἄμφω δεικνὺς ἑαυτὸν ἀληθῶς, ὑπάρξει φυσικῇ, καὶ δι' ἑκατέρου θάτερον, καὶ μηδετέρῳ τρεπόμενος. Ταῦτα μόνη πίστις χωρεῖ, σιγῇ τιμῶσα τὸν λόγον οὗ τινος τῇ φύσει τῶν ὄντων ἐμπέφυκε λόγος οὐδείς. Θεανδρικὴν δὲ, οὐχ ὡς ἁπλῆν, οὐδὲ πράγματι σύνθετον, καὶ ἢ μόνης γυμνῆς κατὰ φύσιν θεότητος, ἢ μόνης ψιλῆς ὑπαρχούσης ἀνθρωπότητος, ἢ συνθέτῳ φύσει τινὶ τῶν ἄκρων μεταιχμίῳ προσηκούσης· ἀλλ' ἀνδρωθέντι θεῷ, τοῦτ' ἐστιν, τελείως ἐνανθρωπίσαντι προσφυεστάτην. οὐδ' αὖ πάλιν, μίαν ὡς κἂν ἄλλως νοηθῆναι τῆς καινῆς, καθά τισιν ἔδοξεν, ἢ μιᾶς δυναμένης· ποιότητος γὰρ, ἀλλ' οὐ ποσότητος ἡ καινότης, ἐπεὶ καὶ φύσιν ἐξ ἀνάγκης ἑαυτῇ συνεισάξει τοιαύτην, εἴπερ πάσης φύσεως ὅρος, ὁ τῆς οὐσιώδους αὐτῆς ἐνεργείας καθέστηκε λόγος· ἣν οὐ διπλῆν εἴπῃ ποτ' ἂν τραγελάφων μύθοις φιλοτιμούμενος.

mari poteſt. *Novam* dixit, hoc eſt novum myſterium characterizat, cujus ratio eſt ineffabilis modus naturalis conjunctionis. Quis enim novit, quomodo Deus incarnatur, & tamen manet Deus? quomodo maneat Deus verus, & verus homo; oſtendens ſe vere eſſe utrumque naturali exiſtentia, & per alterutrum utrumque in neutro alteratus. Hæc fides ſola capit, ſilentio venerans *verbum*; cujus naturæ nulla in rebus creatis oratio reſpondet. θεανδρικὴν *Dei-virilem* addidit, non quod intelligat, vel ſimplicem operationem, vel reipſa compoſitam, nec adhuc, eam quæ ſolius nudæque eſſet deitatis, aut ſolius & meræ humanitatis, aut poſtremo, naturæ cujuſdam compoſitæ quæ media eſſet inter duo extrema; ſed eam, quæ naturaliſſime competeret Deo inhumanato, hoc eſt, qui perfecte factus eſt homo. Rurſus unam dixit, non tamen ita, ac ſi *nova* operatio non poſſet intelligi niſi per *unam*, ut nonnullis placet; nam ad qualitatem, non vero ad quantitatem καινότης *innovatio* pertinet, quoniam naturam neceſſario inducit talem; nam omnis naturæ definitio petitur ab ejus eſſentialis operationis ratione; quam duplicem eſſe ne is quidem dixerit, qui tragelaphorum fabulas amplectitur.

Πῶς δὲ καὶ τούτου δοθέντος ὁ τοῦτο πεφυκὼς μίαν ἔχων ἐνέργειαν καὶ ταύτην φυσικὴν ἐπιτελέσει τῇ αὐτῇ τὰ θαύματα καὶ τὰ πάθη λόγῳ φύσεως ἀλλήλων διαφέροντα δίχα στερήσεως ἐπισυμβαινούσης τῇ ἀπογενέσει τῆς ἕξεως. οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων. μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἐνεργείᾳ τἀναντία πέφυκε δρᾷν, ὅρῳ τε καὶ λόγῳ συνεχόμενον φύσεως. Διὸ μίαν ἁπλῶς ἢ φυσικὴν ἐπὶ Χριστοῦ θεότητος καὶ σαρκὸς ἐνέργειαν λέγειν οὐ θέμις, εἴπερ μὴ ταὐτὸν ποιότητι φυσικῇ θεότης καὶ σάρξ, ἐπεὶ καὶ φύσιν. καὶ γενήσεται τετρὰς

Imo; hoc dato, talis qui fuerit, una tantum operatione, eaque naturali præditus, quomodo per eam & miracula & paſſiones oſtendit, quorum ratio naturaliter multum diverſa eſt; quin habitus corruptionem privatio conſequatur. Nihil enim eſt quod una eademque operatione contraria poteſt efficere, ſi maneat intra ſuæ naturæ terminum & rationem. quapropter non eſt fas affirmare de Chriſti deitate & carne unam ſimpliciter & naturalem operationem, ſi modo idem non ſit penes qualitatem naturalem deitas & caro. Hoc enim pacto & unam

naturam affirmabimus, & trinitas fiet quaternitas. Filius enim idem erat Patri & ſpiritui per unitatem eſſentiæ, ſed non fuit idem carni per unionem, etiamſi vivificam eam fecit, cum eam ſibi uniret; habuit enim ea in ſe adhuc mortalem ſortem. Et ipſe Chriſtus naturæ mutabilis fuiſſe reperietur; etiam carnis eſſentiam, in id, quod non erat, mutavit, & unionem cum natura identidem conciliavit. Conſideremus enim Dei-virilem operationem, qualis apparuit; certe non ſui, ſed noſtri gratia hic verſatus eſt, naturamque ad ſupernaturalem conditionem evexit. Jam politia eſt vita ſecundum naturæ leges traducta; & Chriſtus natura eſt duplex; merito igitur vitam ſuam oſtendit legi divinæ & legi humanæ congruentem, & ad utramque, ſine confuſione, contemperatam. Nova vita fuit, non tantum incognita & mira eorum reſpectu qui in terris tunc erant & adhuc rerum natura incomperta; verum etiam quoniam character erat novæ cujuſdam operationis, ejus, qui novo ritu vivebat. Hanc forte qui primus huic myſterio appellationem convenientem excogitavit, Dei-virilem dixit, ut oſtenderet modum illum communicationis in ineffabili unione, qui facit ut viciſſim proprietates naturales, quæ alteri Chriſti parti conveniunt, ſunt utriuſque, abſque tamen illius partis cum hac, penes naturalem rationem, permutatione aut confuſione. quemadmodum enim in gladio ignito ſecandi vis fit uſtio, & uſtio viciſſim ſecandi vis; nam ſicut gladio ignis, ita & gladii actioni, qua ſecat, unitur vis ignis quæ urit, perque unionem hanc & gladius nanciſcitur urendi actionem, & ignis ſecandi, neutrum tamen ex hac unione & communicatione aliquam patitur immutationem; ſed u-

ἡ τριάς. οὐδενὶ γὰρ, ᾧ πέφυκεν εἶναι διὰ τὴν μίαν οὐσίαν πατρὶ καὶ πνεύματι ταὐτὸν ὁ υἱὸς, γέγονε ταὐτὸν τῇ σαρκὶ διὰ τὴν ἕνωσιν κἂν πεποίηκεν αὐτὴν ζωοποιὸν ἑνώσει τῇ πρὸς αὐτὸν ἔχουσαν τὸ φύσει θνητόν. ἐπεὶ καὶ τρεπτῆς ὑπάρχων δειχθήσεται φύσεως, καὶ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς εἰς ὅπερ οὐκ ἦν ἀλλοιώσας, καὶ ταὐτὸν πεποιηκὼς τῇ φύσει τὴν ἕνωσιν. τὴν γὰρ θεανδρικὴν ἐνέργειαν, ὡς ἀπεδόθη νοήσωμεν, ἣν ἡμῖν, οὐχ ἑαυτῷ πολιτευσάμενος, τὴν φύσιν τοῖς ὑπὲρ φύσιν ἐκαίνησεν. πολιτεία γάρ ἐστιν βίος κατὰ νόμον φύσεως διεξαγόμενος. Διπλοῦς δὲ τὴν φύσιν ὁ κύριος, εἰκότως βίον ἔχων ἐφάνη κατάλληλον νόμῳ τε θείῳ καὶ ἀνθρωπίνῳ, κατ' αὐτὸν ἀσυγχύτως συγκεκροτημένον· καινὸν καὶ αὐτὸν, οὐχ ὡς μόνον ξένον τοῖς ἐπὶ γῆς καὶ παράδοξον, καὶ οὔπω τῇ φύσει τῶν ὄντων διεγνωσμένον· ἀλλὰ καὶ χαρακτῆρα καινῆς τοῦ καινῶς βιώσαντος ἐνεργείας· ἣν θεανδρικὴν τυχὸν προσηγόρευσεν, ὁ τῷ μυστηρίῳ τούτῳ κλῆσιν ἐπινοήσας ἁρμόδιον, ἵνα δείξῃ τὸν κατὰ τὴν ἀπόρρητον ἕνωσιν τῆς ἀντιδόσεως τρόπον καθ' ἐπαλλαγὴν τὰ φυσικῶς ἑκατέρῳ μέρει τοῦ Χριστοῦ προσόντα θατέρῳ πεποιημένον, χωρὶς τῆς ἑκατέρου μέρους πρὸς θάτερον κατὰ τὸν φύσει λόγον μεταβολῆς καὶ συμφύσεως. ὥσπερ γὰρ τοῦ πυρακτωθέντος ξίφους τὸ τμητικὸν γέγονε καυστικὸν, καὶ τὸ καυστικὸν τμητικὸν, ἡνώθη γὰρ ὥσπερ τῷ σιδήρῳ τὸ πῦρ, οὕτω καὶ τῷ τοῦ σιδήρου τμητικῷ τὸ τοῦ πυρὸς καυστικὸν, καὶ γέγονε μὲν καυστικὸς ὁ σίδηρος ἑνώσει τῇ πρὸς τὸ πῦρ, καὶ τμητικὸν τὸ πῦρ ἑνώσει τῇ πρὸς τὸν σίδηρον· οὐδέτερον δὲ τροπὴν τῇ καθ' ἕνωσιν ἀντιδόσει τῇ πρὸς ἕτερ[illegible], ἀλλ' ἑκάτερον

κἂν

κἀν τῇ καθ' συγκειμένῃ καθ' ἕνωσιν ἰδιότητι συμμεμένηκεν τὴν κατὰ φύσιν οἰκείας ἀνέκπτωτον· οὕτως κἀν τῷ μυστηρίῳ τῆς θείας σαρκώσεως θεότης καὶ ἀνθρωπότης, ἡνώθη καθ' ὑπόστασιν, μηδετέρας τὴν φυσικῆς ἐκστάσης ἐνεργείας διὰ τὴν ἕνωσιν καὶ τῆς συγκειμένης καὶ τῆς συνυφεστώσης διακεκριμένην. ὅλῃ γὰρ τῇ δραστικῇ δυνάμει τῆς οἰκείας θεότητος ὁ σαρκωθεὶς λόγος ὅλην ἐσχηκὼς συμφυεῖσαν καθ' ἕνωσιν ἄλυτον τὴν παθητικὴν τῆς ἰδίας ἀνθρωπότητος δύναμιν, ἀνθρωπίνως θεὸς ὢν ἐνείργει τὰ θαύματα, διὰ σαρκὸς φύσει παθητῆς συμπληρούμενα. καὶ θεϊκῶς ἄνθρωπος ὢν διεξῄει τὰ πάθη τῆς φύσεως κατ' ἐξουσίαν ἐστὶ τελούμενα θεϊκήν· ἄμφω δὲ μᾶλλον θεανδρικῶς, ὡς θεὸς ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος. ὢν τοῖς μὲν, ἡμᾶς ἑαυτοῖς ἀποδίδους φανέντας ὅπερ γεγόναμεν· τοῖς δὲ, διδοὺς ἡμᾶς ἑαυτῷ γινομένους, ὅπερ προέδειξε, καὶ διὰ ἀμφοτέρων πιστούμενος τὴν τῶν ἐξ ὧν, ἐν οἷς τε, καὶ ἅπερ ὑπῆρχεν ἀλήθειαν, ὡς μόνος ἀληθὴς καὶ πιστὸς, καὶ ὅπερ ἐστὶ παρ' ἡμῶν ὁμολογεῖσθαι βουλόμενος.

Ὃν ἔχοντες, ἠγιασμένοι λόγῳ τε καὶ βίῳ, μορφούμενον, μιμήσασθε τὴν μακροθυμίαν, καὶ τὴν παροῦσαν δεχόμενοι γραφὴν, φάνητέ μοι τῶν ἐμφερομένων φιλάνθρωποι κριταὶ, νικῶντες συμπαθείᾳ τὰ τοῦ παιδὸς ἡμῶν ὀλισθήματα, μόνην ταύτην ἐκδεχομένου τῆς εὐπειθείας ἀντίδοσιν, καὶ γενήσεσθέ μοι τῆς πρὸς αὐτὸν μεσῖται καταλλαγῆς, εἰρήνην δημιουργοῦντες τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν, ἧς ἄρχων ἐστὶν ὁ σωτὴρ, ἕξει πρακτικῇ τῆς τῶν παθῶν ταραχῆς ἐλευθερῶν τοὺς φοβουμένους αὐτόν· καὶ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος πνεύματι γεννῶν διὰ ἀγάπης καὶ γνώ-

trumque, etiam in illa unione, in qua certa quædam eſt compoſiti ratio,naturalem ſibi ſervat proprietatem : Pari ratione, & in myſterio ſanctæ incarnationis deitas & humanitas uniuntur hypoſtatice, ita ut neutra amittat, per unionem, naturalem operationem, & tamen diſtincta ſit ab ea quæ una ſecum conjungitur & conſiſtit. Toti ſiquidem divinæ & efficaci poteſtati ſuæ deitatis verbum incarnatum nexuit, per inſeparabilem unionem, humanitatis ſuæ paſſibilem conditionem, homo Deus exiſtens miracula patrabat, in carne natura ſua paſſibili ; rurſus, Deus exiſtens homo, naturæ paſſiones ſubibat; ita tamen, ut conſtaret eas per poteſtatem divinam illum adminiſtraſſe ; imo potius utrumque præſtitit θεανδρικῶς, Deus utique ſimul & homo erat. Per paſſiones noſmet nobis, quales eramus, reddidit; per miracula nos ſibi tradidit, ſi ſimus ad ejus exemplar conformes ; & per utraque fidem fecit de veritate eorum ex quibus ſe eſſe, & in quibus, & quæ profeſſus eſt ; ſolus certe ille verus eſt, & fidelis, & id quod eſt, à nobis dici haberique cupit.

Hunc igitur, o ſanctiſſime & verbo & opere, quoniam in vobiſmet poſſidetis formatum, ejus, quæſo imitamini longanimitatem ; hanc ſcriptionem accipite, ita, ut experiar vos judices eorum quæ attuli, clementes, veſtra æquanimitas ſervi veſtri errata tegat, qui nullum quærit alium obedientiæ ſuæ fructum. Eſtote mihi apud Chriſtum reconciliationis ſequeſtri, pacemque conficite illam, quæ omnem intellectum ſuperat ; ſervator ſolus eſt pacis princeps ; ſolus timentes ſe à paſſionum ſalo per habitus practicos liberat ; ſolus Pater venturi ſæculi, per caritatem & cognitionem in ſpiritu generat

eos, qui mundum ſuperiorem complebunt. Ei ſit gloria, majeſtas & imperium cum Patre & ſancto Spiritu, in ſecula ſeculorum, AMEN.

στως τοὺς τὸν ἄνω κόσμον πληρώσοντας. Αὐτῷ δόξα, μεγαλωσύνη, κράτος σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, AMHN.

Emenda-

Emendationes & Variantes Lectiones ex MSS. Codice Pariſienſi, *S. Maximi* Ambiguis MSS. & aliunde.

PAG. 1. lin. 6. Poſt ita fieri reperio, *M.* Codex Pariſienſis addit, *Eſt igitur natura generale nomen, ut diximus, omnium quæ ſunt & quæ non ſunt. D. Eſt quidem; nihil enim in univerſo cogitationibus noſtris poteſt occurrere, quod tali vocabulo valeat carere.* M. Quoniam igitur. Eſt porro notandum, ſcribam noſtrum in illa voce *Quum* perpetuo erraſſe. Nam *Quoniam* hic & infinitis aliis locis oportuit ſcripſiſſe, quod hic ſemel admonitus lector facile per ſe alibi deprehendet. Idem ſæpe accidit in voce *cum* pro *quoniam.* l. 22. Nam de aliis tibi, lege, aliis *tribus.* l. 27. De qua ſpecie pr. adde ſp. *naturæ.* l. 31. Primordio rationem, rectius *ratiocinationem.*

Pag. 2. l. [illegible] lege *præ* emin. l. 12. Quadam virtute, lege *naturali* virt. l. 13. lege naturarum *creatarum* & creatur. l. 18. eſt, quum, lege *quæ* corp. l. 27. poſt cauſas, adde, *profecto homo non eſt eſſentialis motus intellectualis circa Deum & rerum cauſas,* eademque--pro *perveniant,* forte legendum *pervenias* vel *perveniat.* l. 40. pro finibus, lege *finibus.* l. 43. ullo loco, lege *vel* loco. l. 50. & facturi, lege *futuri tamen ſunt.* l. 52. tertius ſpecialiter. Alter Codex legit *ſecundus,* ſed nihil mutandum.

Pag. 3. l. 4. Spatiis temporibuſque, lege *temporumque,* motib. l. 7. proprie ſubſiſtit, lege *ſubſtitit.* l. 8. perdidit, adde, *& ideo dicitur non eſſe.* l. 13. Deus *pater* per. l. 21. *præter* pro propter. l. 27. In eo, adde *ſive non aliud ſint,* ſive aliud ſint. l. 38. apparitiones, adde, *non autem ipſas rationes.* l. 41. quod dixit, lege *diximus.* l. 47. non eſt autem, lege non eſt *ergo.*

Pag. 4. l. 38. mortis, lege *mentis exceſ.* l. 48. quotus, lege *quot.*

Pag. 5. l 1. Atque ſubtiliſſime; alter *ſublimiſſime.* l. 7. ex ipſa igitur Dei; alter, *ſapientia* Dei. l. 28. ſic ut; alter, *ſicut enim* aer. l. 33. cum ſolare, lege cum *vero* ſ. l. 39. ſuaderi vis, lege *ſuadere.* l. 40. autem hæc, lege *hac.* l. 47. non per ipſum, lege per *ſeipſum.* l. 50. manifeſtabit, lege *manifeſtabitur.*

Pag. 6. l. 27. Omnium creans, lege *omnia.* l. 27. quia in ſeipſo, lege in *ipſo* & per *ipſum* ſubſ. *atque moventur.* l. 34. & ſiquidem, lege *ea* ſiquidem. l. 41. viam expecto, lege *expecto.*

Pag. 7. l. 14. Ut ſint, *quoniam* eſt pr. l. 52. remotum ſit, lege *remota.* l. 56. accepit, lege *acceperit.*

Pag. 8. l. 11. Huic enim, lege *hinc* enim. l. 16. ipſæ namque, lege *ipſius* namque. l. 38. virtutis atque, lege *unitatis,* & mox *nulla.* l. 48. Bonitatem. Neutrius codicis lectio hic ſana eſt, lege igitur bonitatem *in unius eſſentiæ tribus* (ſubſtantiis, ſic illi) *ſubſiſtentiis eſſe conſtitutam:* mallem quoque infra pro ſubſtantias, legere ſubſiſtentias. Quanquam Hilarius l. VI. de *Trinit.* ita locutus ſit.

Pag. 9. l. 33. Habitus ejus, lege hab. *autem.* l. 56. cunctaque innum. lege *cæteraque.* l. 58. ſtultamque, alter *ſtultitiamque.*

Pag. 10. l. 18. Sive ejuſd. alter *dum* ejuſd. l. 19. Non eſt, adde, *aut per qualitates* naturales, aut per abſ. l. 38. Diſcedens nomine, lege *nomen non* reperiatur. Et *quod.* l. 39. ſed cum div. lege *quoniam* div. l. 40. Creatorem relatæ; alter, *tranſlatæ.*

Pag. 11. l. 19. Quod eſt eſſentialis, lege *ſupereſſentialis.* l. 21. D. Ego; alter, *Et* ego. l. 22. Quum hanc inquis, lege *non ſpernendam* inquis. l. 40. Veſtit. eam ſpoliare, lege ἀποφατικῶς eam ſ.

Pag. 12. l. 3. Cognoſco, adde, *cum enim dicitur, ſupereſſentialis eſt, nihil aliud datur intelligi, quam negatio eſſentiæ*--Qui enim. l. 28. prædictorum *generum.*

Pag. 13. l. 33. Proprie *de deo* aut dici.

Pag. 14. l. Habitu *abſentiæ* rationis; quomodo non aliunde rationabilis vocatur, niſi habitu præſentiæ rationis. l. 40. Eadem *ratio* eſt. l. 43. Diverſas *quantitates.* l. 54. Dicitur ἑτεροπάθεια.

Pag. 15. l. 2. Præterea, lege *propterea,* ibid. ſubſiſtit; adde, *nam quod omnium eſt, nullius proprie eſt, ſed ita eſt in omnibus, ut in ſeipſa ſubſiſtat.* l. 18. Non aliter *eſſe* poſſe.

Pag. 16. l. 12. *Quis* firmus *fieri*. l. 44. ſubſtantiæ, in utroque *ſubſiſtentiæ*.

Pag. 17. l. 13. συμβάματα. l. 44. univerſaliter *proprieque*. l. 47. in genere, in utroque, *ingredere*. l. 48. illæ *partibus* continuæ.

Pag. 18. l. 11. Seſquitertii, *ſeſquiquarti*. l. 27. conetur, *aut* perfecte. l. 47. verbum per *quod*. l. 57. aliis *artibus* reperies.

Pag. 19. l. 6. Contemplationibus *animi* ſuc. l. 7. *planarum* figurarum. l. 9. quæ ſunt in motu ſcibili natur. Proport. *harmoniam*. l. 14. *ſeptem* πιεισχαὶ &c. uſque ad D. alter codex hic non habet, ſed ſupra, poſt *periochis*, l. 4. Puto è margine in utrumque codicem irrepſiſſe. l. 22. *voluerint*. l. 39. aliter enim vera *ratio* non *ſinit*. l. 46. differendum *arbitro*. l. 51. agnovimus, *cognovimus*. l. 53. notiſſimis, *generalibuſque*.

Pag. 20. l. 58. Dum per *ſe ipſam*.

Pag. 22. l. 10. Inſtante, lege *interſtante*. l. 17. *qualitateque* frigidit. l. 33. ſuper *ſemet*, aliter ſuimet. l. 42. vel *finis* compreh. l. 49. dicentes *non* aliquo.

Pag. 23. l. 13. Nam qui loco *& tempore* coarctantur. l. 57. *diffinitiones* eſſe *judices*.

Pag. 24. l. 27. Sumere, alter *ſuperare*.

Pag. 26. l. 21. Partes unius *corporis*. l. 28. luminare *ſuam*.

Pag. 27. l. 28. ἐσίαν *incorruptibilem*. l. 39. accipiam, *ſed* prius. l. 50. non & ἐσίαν, videtur hic deeſſe in utroque codice ἐσία; ut ſit ſententia, ἐσία *igitur communis eſt*.

Pag. 28. l. 18. Invicem *diviſis*. l. 33. ſeu *phantaſtici*; & mox, minui *ita* ut penitus.

Pag. 29. l. 9. Quibus *corpus* conficitur. l. 28. diximus, *totum* in ſingulis *ſuis*. l. 43. *numerus* membrorum atque *diſtinctio*.

Pag. 30. l. 1. Si itaque n. d. q. *corporis*. l. 9. *materiæ* ſuperadditam. l. 16. *naturale* corpus.

Pag. 31. l. 30. Duobus *creſcunt* & nutr. l. 42. aliquo *contemperatum contuitum*, ſic alter. l. 47. nec retractatione, lege *retractione*. l. 49. loca, *corpora*.

Pag. 32. l. 9. Utrum *tu* ipſe. l. 32. aliunde *enim* formari.

Pag. 33. l. 22. *Deſinant* habere. l. 58. *mollities enim & bicubitale, cat.*

Pag. 34. l. 2. Nullaque *earum* quæ. l. 13. virtutes harum v. a. ſ. inv. con. *naturaram* materialem ſic uterque. l. 21. nullo modo *per ſe* ſubſ. l. 24. *Deforme* remanebit. l. 35. *cui enim* incognitum. uterque cod.

Pag. 35. l. 57. Superflua non eſſe. l. 58. videtur, *&* hæc &c.

Pag. 36. l. 20. Conſiderantur, *augeri* poſſunt. l. 24. *ſicut* lux oculis. l. 36. ſubſtantiam, alter *ſubſiſtentiam*. l. 42. ſive *naturaliter* ſ. q. *evenientibus*.

Pag. 37. l. 9. *Accidunt* ſubſt. l. 15. ſummumque *principium*. l. 17. poſt ſinet, addit alter codex, *Dedi enim nullam categoriam proprie & ſecundum accidens poſſe de Deo prædicari, quod non ſinit ratio vacillare*. l. 42. huic *loco* inſer. l. 52. & *ſimplicitati* coarct. mallem ſanctitate; eſt enim apud Dionyſ. ὁσιότητι; & lin. 57. alter codex legit *ſanctitate*.

Pag. 38. l. 4. Natura, *periret*. l. 55. *nec* omnia. l. 56. prædicari æſtiment, alter *examinent*, forte ſcri[illegible] *exiſtiment*.

Pag. 39. Ut ſpe[illegible] repone *ſpiritus*. l. 32. dum *omnem* motum. l. 36. de cæteris *item*. l. 51. cooperta, in noſtro *comperta*; in altero reperta, male. l. 58. non *tam* clare.

Pag. 40. l. 4. Motum *illum*; & *naturaliter*. l. 27. immobile, *& paulo poſt*. Talem ſic uterque codex. l. 45. ſemper *eſſe*, lege *eſt*, bene. l. 52. libenter *t*[illegible] ſecundum. l. 55. totum *toto*.

Pag. 41. l. 28. Lege *eſt* ſupereſſe Divin. l. 46. ergo *erat* facere.

Pag. 42. l. 3. *Dum* in general. l. 20. per ſe ipſum eſt, *vere eſt*, accipit; ſic cod. P. mallem *vere eſſe* ac. l. 47. dum *de deo* præd. l. 56. ſive *animalem*. l. 58. meliorum *& ſuperpoſitorum*.

P. 43. l. 3. Comprch. *eum* am. l. 21. eo vero *quidem*, dele quidem. l. 32. ſubſiſtens *dicitur*, lege eum utroque, Deus. l. 52. *prorumpere*. l. 54. ſemet ipſis *per ſemet ipſas plenæ*. l. 56. *per* movent.

P. 44. l. 44. Statu, ſive *ſede*. l. 48. *ædificati* dele. l. 49. *provenientem*. l. 54. *ducere* deun

AD

AD LIBRUM SECUNDUM.

PAG. 45. l. 30. Neque *deus* pars cr. Pag. 46. l. 15. In ipſa contempl. l. 17. *illud* unum. l. 18. prius *ut* de etym. l. 19. plane *patet*, neceſſ. l. 21. naſcitur ἀνάληψις. l. 54. non duo *quædam* ſ. u. *ſint*.

P. 47. l. 17. Quoniam in *eam*. l. 28. qua *Deo* & cr.

P. 48. l. Præ ſ. *altitudine*. l. 44. naturali *differentia* diſcr. *ſunt* enim.

P. 49. l. 5. *S. Patris*. l. 14. *creatarum* ſubſt. l. 22. *permittit*. l. 28. *Apoſtolus*; non eſt. l. 34. Homo. Hoc in loco multa in utroque libro deſiderantur; ea autem reſtituam ex S. Maximi ambiguis, quorum verſio latina, per hunc ipſum J. Scotum, penes me eſt. Sequitur igitur ---*Homo, veluti conjunctio quædam naturalis univerſaliter per proprias partes medietatem faciens extremitatibus, & in unum ducens in ſeipſo, multo ſecundum naturam à ſe invicem diſtantia ſpatio; ut ad Deum, utpote cauſalem omnia unitatem congregante, ex propria prius diviſione inchoans, ac deinde per media conn[illegible] ordineque progrediens in Deum acciperet finem ipſius ex omnibus factæ per unitatem aſcenſionis excelſæ; in quo non eſt diviſio. Ipſam nullo modo pendentem vidilicet adverſus primordia[illegible]m rationem ipſius circa generationem hominis divini propoſiti ſecundum maſculum & fœminam proprietatem in ipſa circa divinam virtutem impaſſibiliſſima copula ubique naturæ extenturus, ita ut oſtenderetur futurum hominem ſecundum divinum propoſitum* &c. uſque ad *ſubſiſtit*. Græca horum nondum adipiſci patui.

Pag. 50. l. 5. Conſiſtit, lege *ſubſiſtit*. l. 11. in eo *ſecundum* partium. l. 34. inſeparabilem, *ut quæ*. l. 36. gravitate *corporali* det. l. 48. non *ſeparatam*.

P. 51. l. 3. *creatarum*. l. 17. dicitur *præter* ſimil. l. 18. lege. *Accipiens à ſeipſo, vidilicet, Deo Deum, & ipſum Deum veluti aſcenſionis præmium ipſum ſingulariſſimum poſſeſſurus, utpote* &c. l. 22. *quantum* ex. l. 24. veluti *diverſis*. l. 28. *prædicate* Evang.

P. 52. l. 48. Qua mundo *apparuit*, in m.

P. 53. l. 29. *Liberæ* voluntatis. l. 32. *gratia* libero ſ. v. arb. *cuſtoditus*. Alter.

P. 54. l. *Modum*. l. 29, & 30. lege ex ambiguis Maximi--*completam* oſt. & ad ſeip. intu. p. un. *ſubſiſtentiam*; juxta unam & *ſimplam* & indiff. ex eo q. deeſt enim vox ſubſtantiam, etiam in cod. P. l. 39. explanationem *luculentiorem*. l. 45. primordialis *terræ*. l. 48. fæminæ *formam*.

P. 55. l. 2. Multis *enim* videtur. l. 9. hominibus *finito* mundo. l. 34. contemplatio *præmium* pr. l. 40. Divinæ *providentiæ*. l. 53. aſſumpſit, *adunavit*, quis.

P. 56. l. 9. Perfectæ *creaturæ*. l. 10. intellectualemque *creaturam*; &, *Terræ* vero. l. 44. lege, eſſe quam *creatæ cauſæ creatarum rerum, nihilque vicinius ad non vere eſſe, quam.*

P. 57. l. 26. *Varie* tradunt; &, terra erat *inanis* & vac. l. 28. eſſentiæ *informitatem*. l. 32. *certis* finib. l. 37. intellectualis *omnis* vitæ. l. 58. adhuc in *eo* intell.

P. 58. l. 24. Humiditas, *inde etiam* &. l. 49. in *ſpiritualium* eſſentiarum. l. 57. reſtitue mundi hujus *viſibilis*.

P. 59. l. 27. *Tenebriſque* ſuæ excel.

Pag. 60. lin. 3. Omnium *cauſa atque* præced. l. 12. *conditæ* univerſ. l. 16. cognitionis *excellentia*. l. 22. nec hoc *Theologiæ* videtur. l. 41. vis *ſeminum*, quæ. l. 57. cœleſtium *inviſibiliumque* eſſ.

P. 61. l. 3. Principiorum *principium*, ſin. l. 12. aquas, *vel, & ſpiritus dei fœcundabat aquas*, ſequi. l. 15. cognitionis *facultatem*. l. 26. lege, terræ v. vocabulo *viſib*. l. 47. à verbo *& in verbo*. D. l. 54. coæterna *ſibi* eſſe. l. 55. Patrem *alloquens*.

P. 62. l. 22. Et *cui vult fil. revelare*, & mox--*cui vult pater revelare*. l. 24. Patris & *filii* & ſp. l. 25. per *ſeipſas*. l. 30. ex *utero* genuit. l. 31. & iterum, lege *uterum* hic. l. 41. in *qua* ſubſt. l. 44. ſemel *& ſimul*. l. 54. & omnia *unum* ſunt.

P. 63. l. 10. Cognitæque *deo* ſubſt. l. 17. Apoſtatis *dignoſcitur* conſt. l. 19. ortum *ſecundum carnem* ſolis. l. 33. in *quo* & per *quem* nat. l. 36. *mutatione* nat. l. 39. mundum *ſenſibilem*. l. 54. *quia* æternus n. e. & in *tempore ortus* eſt, ideoque.

P. 64. l. 4. *Coæternæ* ſunt. l. 11. naturalibus *cauſis* in ſe. l. 14. *coadunantur*, ut nul. l. 15. *poſſit* manere quia coeſſentialia ſunt. l. 19. tamen *deo* eſſe. l. 23. ſed *veræ æternitatis*. l. 24. *quia erat*

erat quando non erat; & mox erat in c. *quando* non. l. 27. genitam, & *deitatem* proced. ex gignente & *genita*: vox *genita* erat eraſa è codice meo. l. 29. trium *ſubſtantiarum.* Scotus ſæpe cum Hilario & ſentit & loquitur.

Pag. 67. lin. 10. Donationes *ſanationum.* l. 27. creaturam *volvuntur*; &, *reditu.* l. 40. *donorum,* quæ ſept. l. 44. apte, pro *aperte,* quod & alibi ſæpius erratum eſt. l. 46. quos omnes *ſpiritus* i. e. l. 49. *eſſentiam,* cætera omnia uſque ad *quia* deſunt in cod. Par. l. 54. facit en. ſ. *interemptionem* inſ. l. 57. prav. perſecutione timor ab. cæc. contemptus.

P. 68. l. 3. Nec per alium, dele *eorum.* l. 5. P. l. *quid apertius? quid clarius? non aliunde inquit niſi à patre luminum*; hoc eſt. l. 17. niſi *creatoris.* data &c. l. 23. dat *ipſas primordiales cauſas,* in v. l. 26. *catholicorum.* l. 33. intellectualis *excellentia.*

P. 69. l. 27. Subſtantiam *filiatam* & *procedentem.* Hic deficit codex, qui quondam fuit Thuni. l. 48. *an una.*

P. 70. l. 1. Per *inſtrumenta.* l. 40. *circumfertur.*

P. 71. l. 2. Primord. *conditam.* l. 24. Poſt arbitror: *non ut & illud ſuperadditum pereat, ſed ut in illud, quod primo eſt conditum, tranſeat, & unum cum illo fiat, non quaſi duo, ſed unum incorruptibile & ſpirituale per gratiam Dei-verbi, qui non ſolum in noſtra naturalia, verum etiam in ſuperaddita nobis deſcenderat, ut omnia noſtra in ſeipſo reſtauraret; & deſuper adjectis naturaliter inſita faceret, qui fecit utraque unum.*

P. 72. l. 7. *Tractat* atque *conformat.* l. 41. ab eo vidil. *incipiens* ut a.

P. 73. l. 15. Etiam *in capite ſuo quod eſt Chriſtus.* l. 23. exiſtunt, *ſunt ergo & bene ſunt & ſemper ſunt in Deo.* l. 41. locum, *de quo* dominus: & poſt *meus erit,* ſeq. *ut ergo ſuperat omnem intellectum, quomodo verbum dei deſcendit in hominem, ita ſuperat omnem rationem, quomodo homo aſcendit in deum.* l. 57. in ſeipſo *efficit,* &c. l. 58. eorumque cauſas *vi & poteſtate.*

P. 74. l. 31. Intellectum *deſcendentem.* l. 35. ſpatiis *diſtantem.* l. 38. operante per *rationales* diſt. l. 41. intellectus *mediante ratione* per con. l. 57. finem; *in eam &* in.

P. 75. Voluit, *univerſaliter* cond.

P. 76. l. 26. Vitalem *motum,* alter *formam.* l. 48. ſubſtantias *ſpiritualiter ſicut angeli* prod.

P. 77. l. 4. Cuſtodiam, *ſeraſque occultas operationes revelandas, velum.* l. 18. ad eum, deeſt *Epiſcopum.* l. 43. præter ϖειζώματι, mort. l. 49. motibus *errantes,* ibid. noſtrum *ad uſum mortalis vitæ noſtræ & exemplum.*

P. 78. (notatur tamen 76.) l. 7. natura *primordialis eum ſibi ſuperadditis in unum* rep. l. 26. deum, *qui ſolus novit quæ fecit.* l. 27. ita de *ſeipſo.* l. 33. propriam *uniuſcujuſque.* l. 35. ſubſtantialia, *quæ proprie data dicuntur.* l. 47. Nyſſeoque *Theologo.*

Pag. 79. l. 11. Quali *relatione,* cop. l. 24. poſt *diffinire,* cod. P. hoc in loco adfert illa verba (ſuperius poſita in noſtro)---*Nec hoc quærere præſumpſerim* &c. ad eſſe: & deinde hæc, *itaque ſi Deus cognoſcit ſeipſum, quid ſit, nonne ſeipſum deffinit; omne ſiquidem quod intelligitur quid ſit, à ſeipſo vel ab alio diffiniri poteſt,* ac per. Mihi nihilominus quædam adhuc deſiderari videntur ad loci integritatem.

P. 81. l. 49. Subjectorum. *Nam quod in divinæ bonitatis trinitate, ſub relationis forma, Pater filii Deus, [illegible] patris, plus mihi poſſeſſionis habitus [illegible] relationis viciſſitudinem videtur ſignificare. Non autem eſt accid[illegible] patri poſſidere filium, nec filio poſſidere patrem,* M. De [illegible] l. 55. accidentia [illegible] *ſubſtantiæ, et acciden[illegible] rectum eſt du[illegible]*

P. 82. l. 35. Amant *enim quæcunque amant,* ſive ſciant *quia amant* ſive neſc. l. 43. finem, *incomprehenſibi[illegible].* l. 5[illegible]. natura *incomprehenſibilique.*

P. 83. l. 19. *Appararent.* l. 29. *ſupereminent ordines angelicos.* l. 45. mixta eſt. *Non ignoramus tamen S. Auguſtinum tropice hunc locum explanare, ut filius hominis neſcire dicatur diem judicii, quia nos neſcire ſinit.*

P. 84. l. 39. Primum in *categoriis,* ſic ambo. l. 42. ſubjecta, *cu. motus ille generaliſſimus illique* [ſ. nullique] *categoriæ obnoxius, quæ* [ſ. quo] *omnia de nihilo in eſſe procedunt; ſtatus quoque, in quem omnia motuum ſui terminum conſtituent, qui etiam nulli categoriæ ſuccumbit, ſubdividuntur.* l. 45. differentes ſicut *ſubſt[illegible]atias.* l. 5[illegible]. poſt apparere, *& poſſibilium quidem exemplum fiat, quidam homo poteſt prolem gignere, ſed amore virginitatis detentus, ſpernit prolem habere; impo[illegible] vero, rationabile animal impoſſibile [illegible]ionabile eſſe, aut converſim.* De qu[illegible]

P. 84.

P. 84. l. 12. Deitatem *genitam.* l. 18. genita & *non gignens.* l. 19. procedens, *& non ingenita, nec genita nec gignens,* & tres cauſæ *ſubſtantiales* unum ſunt. l. 45, 46. hæc *omnia* de patre prædicantur *& filio.*

Pag. 85. lin. 2. Et niſi ipſa lux *mentium* nob. l. 18. nemo &c. hæc linea deeſt MS. Par. l. 26. formæ *rerum.* l. 28. *proportionalitatum.* Hic in cod. P. aliquid deeſt. l. 39. inviſibilium *exempla.*

P. 86. l. 7. Quare *poſuiſti.* l. 47. *duo* quædam.

P. 87. l. 41. Poſt *effectus,* lineæ quinque uſque ad *effectus proced.* deſunt in cod. P.

Pag. 80. l. 16. Confundit *dualitatem.* l. 26. procedens *una ſubſtantia ſit.*

P. 91. l. 23. In toto *patre gignente, & totus pater gignens, & totus filius genitus in* toto ſpiritu ſancto. l. 47. ex *qua* amor.

P. 90. l. 22. Poſt *ſpiritu ſancto eſt* ſequitur in cod. P. *Ex his atque ſimilibus teſtimoniis nonne credere & intelligere datur, filium ſecundum carnem de ſp. ſancto fuiſſe conceptum ... tum, atque ſecundum fæcunditatem divinam ... ſpiritum ſanctum a patre per filium procedere; ſecundum vero carnis aſſumtionem filium de ſpiritu ſ. conceptum fuiſſe & natum non dubitamus; quod enim in ea natum eſt de ſpiritu ſ. natum eſt.* Sed &. l. 23. naſci *invenies.* l. 34. crederetur: *niſi forte quis dixerit prædictarum naturalium ſimilitudinum virtutem conſiderans, ab igne per radium ſplendorem procedere videmus, non autem ab igne per ſplendorem radium naſci. Similiter ab animo per rationem ſenſum interiorem mitti, non autem per ipſum ſenſum rationem ab animo gigni, naturalis theoria docet ordo. Sed de divinarum ſubſtantiarum generatione & proceſſione ſuadenda ſeu affirmanda fortaſſis exempla naturæ non ſunt idonea.* l. 49. Abba pater. *Item pſalmiſta verbo dei c. f. ſ. & ſpiritu o. e. o. virt. e.*

P. 93. l. 51. In noſtro, *lubemus,* vel *jubemur,* in cod. P. *habens.* l. 52. eam *attingit.* l. 53. angelos *proximos,* in utroque cod.

P. 94. l. 48. Cognitus eſt, *quia ipſe & non alius. eſt.*

P. 95. l. 21. Ipſarum *totalium.* & l. 22. *deinde particulariter. eas participantium.* l. 38. magis *eorum* partic. l. 45. quantum *centro* prox.

AD LIBRUM TERTIUM.

PAG. 94. l. 22. Sic lege univerſalis autem naturæ ſ. conſideratio *eſt, in ea.* l. 41. *procedunt.*

P. 98. l. 35. Quæcunque *poſt* ſe. l. 45, 46. *intus* lege, *iis.*

P. 97. l. 20. Sicut *nunc* intent.

P. 98. l. 3. In omni ſpatio ſeu *linea.* l. 13. *providentiæ.* l. 18. *ſubſiſtunt.* l. 29. intellectui vel *ſenſui* cogn.

P. 101. l. 23. Definitaque *ſubſtantia differentiiſque proprietatibuſq;* circumſcrib.

P. 102. l. 28. Principium *univerſale.* l. 53. extremos *ordines.*

P. 103. l. 16. Cod. P. l. Natura *dat,* gr. *donat; ſiquidem omnis creatura perfecta ex natura conſtat & gratia.* l. 48. imo omnia *eſt.* l. 51. intra ſe *habet* omnia.

P. 104. l. 41. Non eſſe, *ſed ſuperior eſſentialis* [l. ſupereſſentialis.] l. 50. ſuſceperit, *exiſtimatur ſignificari.* l. 51. eſſentiæ. Hic quædam deſiderantur in cod. P.

P. 103. l. 15. Facta *ſunt,* ita ut.

P. 104. l. 21. Immortalia *rationalia.*

P. 105. l. 44. Hic cod. Par. nonnulla omiſit.

P. 106. l. 30. Genita ſunt *& ad quem.*

P. 107. l. 14. Ipſius enim *curſus per omnia* multiplex.

P. 109. l. 17, 18. *Veriſimiles* & *corroborata.* l. 32. non quidem *tempore.* l. 51. non *tamen.*

P. 110. l. 2. Curſu *planetarum.* l. 13. conglob.

P. 111. l. 55. Eſſent, non *ſecundum eos, ſed dei* ſc. l. 57. & ars *ſui patris.*

P. 112. l. 23. *In ea enim cauſaliter.* l. 32. *eam* in infin. tend.

P. 113. l. 2. Principium, *medium* & finis. l. 34. ſi non *ipſorum.* l. 52. monade *breviſſimum accipe argum. ſi unitas numerorum eſt unitas, nunquam erat unitas ſine numeris, quorum eſt unitas; item ſi numeri ex monade* veluti.

P. 114. l. 16. Et ſexta, *quæ ſunt tria & unum,* quar. l. 29, 30. *nemo* ſapiens d. æ. n. *dubitabit* ſol. l. 31. aliorum *ſimiliter* pereo.

Pag. 115. l. 29. Per *intellectum ab ea in notionem rationis* deſcend.

P. 117. l. 1. *Quomodo* omnia quæ. l. 7. omnium in *monade*. l. 11. *theophanias accipientes*. l. 21. ſed *quomodo* res. l. 26. natura *non* ita. l. 32. quomodo *Moyſes Apoſtolis in ſpiritualis viſionis mentem, hoc eſt, altitudinem raptis apparuit?* l. 36. inviſibilis *inviſibilibus apoſtolum ſpiritibus* veluti. l. 39. Samuelis, *quomodo inviſibiliter tanquam viſibilis locuta eſt Saul; nam & ipſe, ſicut Apoſtoli in ſpiritu raptus talia vidit ſiquidem credendi*. l. 40. animam *ſanctam*. l. 45. legat *ſanctum* Aug. *in libro de cura defunctorum*. l. 52. quod per *oculos* ſentitur.

P. 118. l. 6. Sit *ubi* ex intell. *rerum* c. l. 22. non autem ipſæ *primordiales*. l. 32. nihil in ordine *naturalium*.

P. 119. l. 12. Poſt erant, deſiderantur hic in cod. P. nonnulla vocabula. l. 23. poſt erant, hic itidem quaſdam in illo cod. P. exciderunt. l. 43. aſſumpta ſunt, *in quibus ſunt* nec.

P. 120. l. 34. Rationem, *hoc eſt per in primordialibus cauſis, omnium conditionem*. l. 44. dum myſt. illa *legis* anim. l. 46. *timentia* ſuper.

P. 121. l. 2. Vult, *quia omnipotens*.

P. 122. l. 44. Patefieri? *ac per hoc ipſa ſit quod apparet, non de ſeipſa, ſed de aliqua materia operationes ſuas peragens*. l. 54. ſentiri. *Quid ſi ipſa materies in qua putatur apparere & agere ex qualitatibus incorporalibus originem ducere probatur, nonne conficitur non aliunde vim ſeminum accipere illa in quibus operatur, ſed à ſeipſa & in ſeipſa*, h. e. *in naturalibus ſuis virtutibus; ita ut mirabili modo fiat, & faciat, & materia ſua, & operatio & operatrix*.

P. 123. l. 27. *Inſipientes*; &, intelligibilia *videt*, ſed. l. 55. *ſententiam* proferre.

P. 124. l. 2. Divinæ *unitatis*. l. 13. *intra* ſeipſum. l. 47. intra *deum*; mox, ex *deo*. l. 58. ſolus deus & *ſibi coeſſentiali*.

P. 125. l. 37. Ubique *deum* eſſe. l. 54. hoc *peractum* eſt.

P. 126. l. 11. *Infinitus* finitum, & *incircumſcriptus*. l. 28. *aliorum mentibus Apoſtolorum dico & Saul* apparuerunt. l. 38. mir[illegible] quæ *nunc*. l. 44. *condiderit ſed extra*. l. 56. contineat, *ſed ipſe ſubſtantialiter eſt quod omne in ſe continet*. l. 57. non enim *omnia* corpora.

P. 127. l. 5, 6. *Occultiſſimus* & *ſit* ubique. l. 17. quod *eſt* nihilum. l. 18. Divinæ *bonitatis*. l. 23. mentis *obtutibus*. l. 30. viſibilis *corpora*. l. 40. quoniam ultra *omnia quæ ſunt & quæ non ſunt* nulla. l. 47. viſibilium *& inviſibilium*. l. 52. creatura *& circa omnem creaturam*.

Pag. 128. l. 44. *Revertentur*. l. 47. ex *cognitione*. l. 55. ſiquidem *in deo*.

P. 129. l. 11. Corruptiones, *viliſſimaſque* form. l. 12. ſi *omnia* in omnib. l. 25. profecto, ſed *curſim repetendo*. l. 33. *Sancto* Dion. l. 57. facta ſunt *creatum* audi.

P. 130. l. 5. Eſſentiæ *negationem* ſignif. *vel habitudinis ejus privationem*. l. 12. pateretur, *dum jam non erat, aut ſi erat non de privatione ſui erat*. l. 14. ead eſt rat. *de eſſentia negatione, eſt enim negatio rei exiſtentis vel fieri valentis perfecta abſentia*: ſi ergo. l. 18. naturæ *privatione habitudinis vel eſſentiæ* abſen. l. 29. inter nos & *illum*. l. 32. *privata dei* & creat. l. 54. *nimium errare*, ſiquid. l. 57. poteſt, *uno ergo* [f. unus] *ab uno, non unum ab uno, filius à patre*. Sed.

P. 131. l. 18. Libro *octavo*.

P. 132. l. 6. Moſes in *rubo*, ita uterque. l. 7. Apoſtoli [illegible] poſt introducti, *hoc ante* [illegible] *in ſpiritu Apoſtoli transform*[illegible] *domini viderunt*. l. 53. mane dies *unus*.

P. 133. l. 9. Tenebrarum *ſignificatur*, uterque MSS.

P. 138. l. 57. Oper[illegible]. Hic in cod. Par. duæ lineæ deſiderantur.

P. 201. l. 42. Tres, poſt *inter ſe continentur*.

P. 215. l. 38. Poſt *dedit*, linea tota.

P. 219. l. 13. Lineæ aliquot. Hæc ſatis eſt obſervaſſe.

P. 141. l. 49. Littoribus *cincta*.

P. 143. l. 51. Concurſu *nota ſunt*.

P. 146. l. 24. Amplitudo *circa terram convolvitur*. l. 58. umbræ *terræ* mag.

P. 147. l. 27. Duo millia *faciunt*.

P. 148. l. 7. Cubitus 10[illegible]. *paſſus* 125. l. 34. ſeipſum, *rediens quotieſcunque multiplicaveris quinarium in ſeipſum* redire.

Pag. 149. l. 8, 9. Juxta *Philoſophorum exiſtimationem exponas poſtulo*. M. Primus.

P. 152. l. 48. Mors. *Non enim deus mortem fecit, nec lætatur in perditione vivorum, quoniam ſumma eſſentia fecit omne quod eſt; unde & eſſentia dicitur, mors autem non eſſe cogit, quicquid moritur*. Hæc quidem, ut & alia, quæ ex cod. P. reſtituo, reperiuntur etiam in noſtro cod. Sed brevitatis cauſa non ſoleo utrumque codicem deſignare.

Pag. 153.

Pag. 153. l. 20. Parte. *Nec minor, h: e. impotentior eſt in parte quam in toto.* Hæc quoque ſcriba noſter omiſit.

AD LIBRUM QUARTUM.

PAG. 160. lin. 26. *Accurato* ſic in utroque videtur ſcriptum fuiſſe. Rectius noſter, pag. 245. l. 36. color: *hæc enim tria unius ſunt eſſentiæ.*

P. 161. l. 12. Promptus, *ſuique prolixitate cogente in quintum librum porrectus.* Divina.

P. 163. l. 29. In illam *naturam.* l. 45. ſpecialiſſimaſque *ſpecies.*

P. 165. l. 13. Vitæ *terreno* corp.

P. 166. l. 10. Qui enim perf. *vivit.*

P. 167. l. 38. Melius, *divini* amoris. l. 53. differentia ſub uno genere differentias eſſe, non controverſias.

P. 168. l. 29. Theologia *dicit.*

P. 169. l. 23. Homine, *quoniam corpus in quantum vere corpus eſt, in rationibus ſuis ſubſiſtit, quæ in prima conditione factæ ſunt.* Et cum.

P. 170. l. [illegible] Mundo *naſcitur.* l. 30. non eſt *cr*[illegible]

P. 171. l. 17. Corpore, & *anima* f. l. 20. peccatum *de homine* f. l. 23. *ſanum* ſap. l. 57. animalium *non crearet, vel certe ſi omnium animalium totam naturam in hominem non ſubſtitueret, quomodo univerſa natura viſibilis & inviſibilis in eo comprehenderetur; ac per hoc rationabiliter poſſimus dicere, propterea deus hominem in genere animalium* v. ſubſt.

P. 172. l. 31. Conſtiterit, *non eſſe hominem* ſed tur. m.

P. 173. l. 5. Creaturam *procedit.* l. 12. *tua* for. l. 34. *nunc* enim per. *nunc* imp. *nunc. nunc. nunc. nunc.*

P. 174. l. 5. Poſſidet in *ſeipſa.* l. 24. homo *eſſe.* l. 58. *intelliguntur,* ibi.

P. 175. l. 24. Et eſſe, *& velle non autem quid ſit,* & illa.

P. 176. l. 7. Circumcluditur. *M.* Imo. l. 12. ſegregare; *itaque ſicut divina eſſentia ad cujus imaginem facta eſt, infinita eſt;* ita illa humana. l. 43. etiam *notitiam* quæ. l. [illegible] *quæ nobis accidunt* pro n. n.

P. 177. l. 33. *Cujus* figuræ f. l. 54. *figuratur,* ſubſiſtunt.

P. 178. l. 17. In anima *& corpore ſpirituali in prima conditione* conſtit. quam ſc. *animam.* l. 31. ignorantiam *meam.* l. 38. *ipſe* intellectus. l. 50. adhuc *per* differ.

Pag. 179. l. 7. Ut *contaminatam* etiam n. l. 43. hominibus *habere.*

P. 180. l. 6. Dignoſcuntur *ſubjectum.*

P. 181. l. 18. Quoniam *prolixa.*

P. 182. l. 33. Motus *navigantibus* tur. l. 45. propinquius, *ut ſplendidæ ſtellæ* & mox poſt longius, *obſcuræ.* l. 46. longiſſime, ut vix *apparentes* : & *depromit* ideoque *ſenſuum vis* diverſ. l. 52. & ne mireris *quæ in humana natura* veluti minora *videntur, ſenſus dico corporeos per majora mundi,* hoc eſt. l. 55. ſed *harmoniæ* rationab.

P. 183. l. 21. Poſſunt, *in hominis intellectu creatæ ſunt, ita ejuſdem univerſitatis ſenſibiles ſpecies & quantitates & qualitates in quantum ſentiri poſſunt in humano ſenſu.* l. 30. contempl. per ſingula, veluti. l. 42. fecit *deus* c. l. 52. & *Trinitas* apert.

P. 184. l. 6. Secundum *animam.* l. 10. imaginem *exprimi.* l. 12. *ſubminiſtratur.* l. 22. progreſſorib. *qui eas* introd. l. 25. motus *dignoſcitur*; & ſunt *qui* & mox, anima *faciunt.* l. 40. tota ſenſus in *interiori ſenſu.* l. 58. intellectuali *ſimplicitate* com.

P. 185. l. 19. Decimo *tertio.* l. 32. per anim. *materiam format.* l. 33. & *ad* contr. *quod ſuperius eſt inferius fiat* ſed multa ſunt, quæ hic ſcribæ vitiarunt; quare præſtat Græca Nyſſeni inſpicere.

Pag. 187. l. 33. Pars *corrupta* animi. l. 46. exiſtentium *corporum.* l. 48. quid ig. poſt m. ch. & ſim. eſſe *arbitrandum eſt eſſe hominem,* cœlo.

P. 189. l. 4. –nem. *Non* ergo. l. 25. generationem *eorum* ſicut.

P. 191. l. 47. Noſtra *concretione habetur,* hoc *animæ* inſer.

P. 192. l. 26. Signaculum *interioris.* l. 41. *unum enim* eſt.

P. 194. l. 18. Loco. *Abſit* ut.

P. 195. l. 49. Ipſa *irrationabilis* mut.

P. 196. l. 11. Ad *peractam.* l. 13. magiſter *fortaſſis* non.

P. 197. l. 1. Profuit, *& non ſemper profecto* habebat. l. 29. & *beatitudine* ſpoliatus.

P. 199. l. 12. Invidebat *coluber* in Par. l. 45. ſenſum, *in* an. mentiſque *typo virum* conſtituens. l. 51. naturæ, *vel* ad.

 l. 57.

l. 57. legiſti, in *Paradiſo eſt.*

Pag. 200. l. 14. Qui erat *apprehendit.* l. 55. conditionis *ad imaginem Dei.*

P. 201. l. 1. Inde *viro* m. l. 25. quæ *corporaliter.* l. 40. beatificat. *Beati qui eſ. & ſitiunt juſtitiam.* l. 52. bonorum forma *apud ſeipſum connaturaliter habet totum, & unum eſt. Quis me commixto ex utroque ligni guſtu ſegregabit?* Sed nondum recte conſtituitur hic locus: videndus Nyſſenus; cujus hic duas verſiones ſuſpicor commixtas fuiſſe in hoc commate.

P. 202. l. 36. Cætera peccata, *occultam differentiam habentia propriam delectationem ex quadam ſeductione eximia videntur minus conſiderantibus.* Ita quidem cod. P. ex quo loco ſatis conſtat noſtrum codicem Pariſienſi præferendum, ut qui Scoti manum ultimam ſenſerit. Nam cum prius Scotus hic vertiſſet διαφθορὰν *differentiam* ac ſi legiſſet διαφορὰν; in noſtro emendavit, ubi legitur *pernicies.* Mox poſt concretionem, *boni & mali* addit cod. P. ea tamen vocabula nec ſunt in Græco, nec in noſtro codice. Rem paucis abſolvam. Scotus non viderat Dionyſii exigui verſionem, (qua Nyſſenum interpretatus erat) cum primo hunc librum ſcriberet; in eam poſtea incidit, ex eaque quædam in noſtro cod. emendavit. Dionyſiana verſio extat typis impreſſa & MS. in codice Cottoniano ſub titulo περὶ τῶν φυσίων, i. e. περὶ ἀνθρώπε φύσεως. Eandem citat Joan. Sariſburienſis in ſuis Metalogicis, ſed ſine auctoris nomine. Errabat Lewenklaius qui exiſtimabat Dionyſium, à ſua ætate, *ante annos CCCC. prope commentarium Nyſſeni in Latinum ſermonem vertiſſe.*

P. 204. l. 2. Cujus *guſtus &* com.

P. 205. l. 2. Deus eſt, *infra materiam corpus dico ſolum nihil eſt.* l. 6. motum, *nutritivam dico vitam.*

P. 207. l. 11. Cujus fons eſt *Chriſtus* d. q. l. 16, 17. ligno vitæ *quod eſt in Paradiſo* quod. Scoti adverſarii clamitabant eum, *ne ſ. paginæ verba tenere,* ſi ex hoc loco arripuerint calumniandi anſam, nec videntur ſatis candide cum eo egiſſe.

P. 209. l. 55. Quod *etiam* S. Ambr.

P. 210. l. 5. *Cognoverunt.* Inter. l. 16. *an forte,* omnia uſque ad *legis facti* ſunt Maximi verba: video hoc jam inſpectis Maximi Ambiguis, quæ non erant tum penes me, cum Scotum prælo ſubjicerem. Cæterum, cod. Par. in hac perioche S. Maximi, quædam mutat, & quidem in pejus; Noſter codex omnino cum Scoti verſione Ambiguorum conſentit; ex hoc igitur loco conſtat noſtrum codicem eſſe ſinceriorem. l. 28. incircumflexa *vita* & m.

Pag. 211. l. 32. *Aut ante illos;* ſic conſtituo hunc locum, partium ex cod. P. partim conjectura. *Aut ante illos qui veræ reſurrectionis teſtes ſunt, reſurrexiſſe, prius, quam ipſe cujus reſurrectionis teſtes ſunt, reſurgeret.*

P. 214. l. 40. Attrahere, *ſi prius creatoris cognitionem, quam creatura vellet habere.* l. 55. perfrui [hoc dix. pr. al. ut] hæc Parentheſis non eſt Par. & noſtro codici addita eſt inter lineas alia manu, ſed antiqua.

P. 215. l. 20. Quærentes, *in quibus profecto creatoris cognitio creaturæ cognitionem præcedit.*

P. 216. l. 39. Quos *ſolum* cath.

P. 217. l. 40. Melius *explanatum* [illegible]

P. 218. l. 14. Perfidis, *venen*[illegible] *reticis.* l. 28. quæ *inani* ſapient[illegible] non enim *æternaliter* [illegible] & ſemen *tuum & ſemen.*

P. 219. l. 24. Utriuſque *angelicæ* [illegible] *& humanæ* creaturæ. l. 30. poſt [illegible] eſt. *Et nunc breviter colligendum, quod corpora illa naturalia, quæ in conditione angelicæ naturæ facta ſunt, quemadmodum cæleſtes virtutes, quæ nunquam creatorem ſuum deſeruere, ita etiam Apoſtatæ virtutes, inſeparabiliter, æternaliter poſſidebunt; quoniam ſpiritualia & incorruptibilia ſunt. Superaddita vero eis ex qualitatibus hujus mundi, merito nequitiæ ſuæ veluti quædam indumenta vetera, ſcientia* [*veteraſcentia*] *cum ipſo de quo ſumpta ſunt, mundo peritura, credibile eſt.* Hæc opportune ſupplet cod. P.

P. 221. l. 34. De *Paradiſo* præd. l. 52. in quinto ſcoliorum. *Hic locus extat in tomo 1. operum S. Max. Quæſt. V. in S. Script. p. 20. Edit. Pariſ.*

P. 222. l. 41. Sanctificationem & *beatificationem.* Sane in MS. noſtro ubi interpretationes nominum Hebræorum de Geneſi habentur, poſt *Adam gen. excel.* legitur *Aſer, Beatudo.* In editis hæc non apparent.

AD LIBRUM QUINTUM.

PAG. 224. l. 43. *Æternaliter* & felic.

P. 227. l. 24. Sive *ledones*. l. 51. accidentibus *ambitum*, intervallo à *conditore* omnium.

P. 229. l. 30. Quid *niſi*.

P. 230. l. 52. Humana *natura*.

P. 237. l. 6. Quærere *quid corporis humani*. l. 9. ulla *tranſmutatione*. l. 47. incorporales *poſſe redire*.

P. 240. l. 9. *Divinaque* ſcripturæ. l. 55. moventur *& ſtant*.

P. 245. l. 11. Angelica *unitate* quantum *licet*. l. 36. *nec ego* rec.

P. 247. l. 4. Spiritus *ornatum ſi enim ibi non erat ſubtilitas quædam ſpiritus corpus ponderoſum accepit; ſed ut oſtenderet quia hoc corruptibile noſtrum induetur incorruptionem in veritate. Nam ſi mortale eſt induet immortalitatem; intravit quidem januis clauſis ut oſtenderet craſſi-membre ſubtilimembre, & mortale immortale, & corruptibile incorruptibile: ut autem incredulos redargueret, in noſtra ſalute, dico autem reſurrectione, in ſubtilem tranſmutans corpus ſpiritum comparavit reſurrectionem, & in ſubtilitatem incomprehenſibilem reditum omni tarditate & qualitate terrenæ molis.* Hæc cod. P.

P. 250. l. 2. *Tamen* poſt Deum. l. 44. quomodo *ſemper* creator. l. 49. ſemper *ſerviens* creatura.

P. 251. l. 45. In verbo *Dei* factæ. l. 54. factum eſt *carnem pro toto homine poſuit, eo modo loquendi quo totum à parte ſignificatur*.

P. 252. l. 6. Quæ ſunt *& quæ non ſunt*. l. 52. contempl. *poſt* ſe. l. 55. verbi *Dei*.

P. 254. l. 29. Animalia & *germina*. l. 37. quod *regit*, & q. *regitur*. l. 41. appetitu *volentem redire* perm.

P. 255. l. 21. Codex Par. multa hic mutat in verſione horum verborum. Aut igitur Scotus non eſt auctor utriuſque verſionis, aut Scotus ex alia aliqua verſione (forte Dionyſiana) ſuam emendavit, quemadmodum in noſtro codice nunc legitur; aut melius exemplar Græcum poſtea nactus fuerit. Nam l. 29. motum. *Neque* ad id quod cont. eſt, mot. ſuſceperit: *cum vero*, legerat οὐ δὲ, at in Græco eſt εἰ δὲ, & noſter. *Sin* vertit, & *ubi*. Mox ſecundum hypotheſin, Pariſienſis vertit *ſecundum materiam*. Reliqua omitto, quoniam longius recedunt à Græcis. l. 56. ſiquidem *quamvis* qualit.

P. 258. l. 27. Menſura *circumponderans factoris ſapientia eſt, quemadmodum igitur aliquis homo corporis coarctatur & menſura* ſibi ſubſt.

P. 259. l. 7. Id genus. *Divina auctoritas clamat, ero mors tua, ô Mors, & morſus tuus, ô inferne; item noviſſimus inimicus deſtruetur mors, h. e. diabolus auctor mortis vel certa ipſa mors, cujus nomen apud Græcos maſculinum eſt* θάνατος, *ita quippe ſcriptum eſt* ἐχθρὸς θάνατος, *inimicus* θάνατος. *In viſionibus quoque Daniel Propheta Angelus inquit, Septuaginta hebdomades* &c. ut in textu, *ad juſtitia ſempiterna. Myſtica* viz. 70. *hebdomadum numero abbreviatarum, totum tempus à primo adventu ſalvatoris uſque ad ſecundum ſignificans; ſeptenario ſiquidem numero curſus hujus vitæ ſeptenis dierum revolutionibus convolutus inſinuatur, qui curſus abbreviatus dicitur: omnia namque tempora in comparatione æternitatis* deeſſe aliquid videtur.

P. 261. l. 51. Sciendi bonum *& malum*.

P. 262. l. 52. Omnia quæ hic vides uncis incluſa, deſunt in cod. Pariſienſi.

P. 263. l. 20. *Eſt eis malum*: ab hoc vocabulo cætera omnia, in cod. Par. *ad malum appetunt*, non parum diſcrepant.

P. 265. l. 8. Intra *univerſitatem*. l. 14. occaſio *perverſa viz. voluntas*. l. 23. ſpatiis *corporalibuſve*.

P. 266. l. 6. Circa *generationem* & corr. l. 8. immutabilem *præter quem viſibilium*. In Ambiguis Maximi rectius legitur *per* quem.

P. 271. l. 34. Donec in *terrena*.

P. 272. l. 39. *Gratia duce* ad comm.

P. 275. l. 2. Infinitum *elongatam*. l. 12. inter cæteros *colores*. l. 16. *quæ eſt per* d. l. 47. explanat *tractatum* eſt.

P. 277. l. 36. Videntur poſſe, non autem *puniri*.

P. 278. l. 33. Factum eſt *incorruptibile eſſe neceſſe eſt, omne igitur quod ex una omnium cauſa factum eſt, pœnas* pati. l. 41. omnino *impunibile*.

P. 279. l. 7. Generali *purgatione*. l. 51. *nunquam enim Dædalus* &c. ad *fertur* ſequuntur vocem *inſipientes* p. 280. l. 3. cod. P. l. 55. veritati *non* eſſe.

P. 280. l. 13. Vero *ſuperioribus*, per eum. l. 19. Phantaſiis, *quas theophanias vocant*, q.

P. 282. l. 3. Sive intelligat *qui ſonis auſcul-*

auſcultat, quid in iis dulcedinem & pulcritudinem efficiat, ſive non intelligat, ineſt tamen. l. 22. infectam *eſſe futuram*.

P. 284. l. 9. Divina *providentia*. l. 32. omnia? *numquid in eum, qui omnia ſuperat & ambit & in quo ſunt.* In ipſum.

P. 285. l. 15. Quia *juſta eſt*. l. 51. coadunari poſſunt, *hoc eſt intra terminos naturæ & virtutes & vitia*.

P. 286. l. 18. Pars *naturalis* æter. l. 41. natura *nunquam* imaginem. l. 45. *Peccatum* oriri.

P. 288. Cecidere, *hoc eſt, ſi nullum bonum in hac vita peregerunt, quo mereantur miſericordiam in futura. Eſt etiam alia forma* pœnarum.

P. 291. l. 24. Ejus *conparatione*.

P. 294. l. 26. Faciet *beatum*, abſ.

P. 297. l. 51. Apparebit. Hic omiſit ſcriba noſter *& erunt & apparebunt*, ſi tamen omiſſio iſta dicenda ſit.

P. 298. l. 60. *Obtundunt auferunt*.

P. 300. l. 37. Præcedit cauſa *filium*. l. 50. in arcana *transformatione*; forte.

Pag. 302. l. 7. Copioſiſſimaque *atque* infin. l. 13. emerſit, forte *emiſit*.

P. 303. l. 20. Quia *morales* ſunt. l. 25. *Hinc* red.

P. 306. l. 32. Intelligentiam *exercendi*, ſudoris.

P. 307. l. 22. Capacit. *poſſident*. l. 31. integritati, *veluti cuidam virginitati* naturæ incorruptib. l. 48. jud. ejus *& inveſtig. viæ ejus* in o.

P. 308. l. 47. Pinguedine *ſcientiæ*.

P. 309. l. 24. Redit in *ſuadendum*. l. 51. ait enim *in* 20. *libro de Civ. D.* 21. *cap.* ſi ſ. l. 59. ſponſi *adventum* inſ.

Pag. 312. l. 27. Nobis non eſt, *item Apoſtolus, videmus nunc per ſpeculum in æn. & alibi ex parte cogn.* l. 57. Frater in Chriſto. Hunc fuiſſe Wlfadum, primo Remenſem Canonicum, deinde Bituricenſem Epiſcopum exiſtimat vir doctus Petrus Alixius. De Wlfado conſule Hincmarum & Marlotum in Metropoli Remenſi, l. 111. T. 1. l. 42. ſoliciti. Cod. P. *ſolicitus*, idem numerum pluralem in ſingularem revocat, in *Debitis* & *laborabitis*; & noſter quædam h[illegible] mutat. Quæ tamen monere, non [illegible] e pretium.

Emendationes ad Appendicem, ſive ad S. Maximi AMBIGUA.

IN Epiſtola, l. 2. Lege *Cyzici*: l. 3. Lege *Ambiguorum*. Is eſt hujus appendicis titulus. Nam *Scholia* aliud opus eſt hujus Maximi. Horum Ambiguorum ipſe meminit Maximus p. 15. Tomi 2. operum editorum; meminit Photius, meminit Baronius, & in codicibus Vaticanis ſervari teſtatur.

Ad finem, *Euſebeſtate*. Eadem manu in margine ſcriptum reperi *Piiſſime*. Credo Scotum Græca affectaſſe, ut alibi.

P. 1. l. 3. *Et ſi intelligentiæ* &c. Hæc imperite vertit Scotus; quod cuilibet patet.

P. 2. l. 1. *Singularem*. Scotus male legit οἷαν. l. 5. *Navis in modum*. l. 13. *Veſtrum*. verte, *vobis*. l. 17. *Immundos*. Credo legerat ἀσέμνους. l. 26. Dubiorum *vobis*, L. *nobis*. l. 43. Suis *Servis*. Legiſſe videtur ἰδίοις [illegible] ineptum.

P. 3. l. 11. *Rombi*. Quid hic Scotus legerit, incertum. Τομοὶ quid ſint, explicat Hermogenes l. 2. de *Formis*. l. 27. *In multis*; verte, *fuſius expatiari*.

P. 4. l. 6. *Pueris*, inſcitiſſime. Verte, *compedibus*, *vinculis*.

P. 5. l. 35. Μήτρας ζόφῳ περικεχυμένης, *nihil à matrice tenebris obvoluta*.

P. 7. l. 18. Conſequenſque. Verte; *cum veriſimilitudine*. Legerat Scotus, ἑπόμενος. l. 44. *Permotata*, forte προκινηθέντα. Hic nihil vidit Erigena. Et pene omnia in hoc capite pervertit; quibus tamen notandis, quoniam plura ſunt ſuperſedeo.

P. 9. l. 5. *Qui ſacram* &c. non dubito quin hæc in ſuo exemplari viderit Scotus, quoniam in Latinis noſtris leguntur. l. 28. *Manens*. Imo *unum Solum*. Et mox, *primam* & *ſolam*. Quæ ſequuntur, ſunt obſcuriora in Latinis, quam in Græcis.

P. 10. l. 19. *Contendentem*, voluit dixiſſe, *ipſam in ſuo fine defigens*. l. 30. Ἄποιον. *Sine affectione ad aliud, immune*.

P. 11. l. 30. *Incorruptam*, Lege *corruptam*. l. 37. *Quam*, Lege *qua*. ᾗ. l. 46. *Implente*, Lege *cedente*. l. 47. *quod regit*. Imo, *quod regitur*.

P. 12. l. ult. *Imaginari*, Lege, *æquiparari*.

P. 13. l. 1. *Erroris ſit*. Legiſſe Scotus videtur δολιάσῃ. Verte, *alliceat*.

P. 14. l. 3. *Inſeparabiliter*. Mallem, *indiviſim*, ἀδιαιρέτως. *Cumdiſcretam*, i.e. *coexiſtentem*. l. 8. *Ad eam*, Lege *eum*. Mox *per ſeipſum*. Legit Scotus, δι' ἑαυτὸν, quod probo. l. 40. *Oſtendens*, verte, *pertranſiens*, Græce διϊκνούμενον.

P. 19. l. 11. *Inſeparabiliter*. Verte, *ſine offenſione*. l. 20. *Circa Pantænum*. Verte, *& Pantænus, qui magiſter fuit Clementis Magni Stromatei*.

P. 20. l. 41. *Principali exemplo imago*. Verte, *principali exemplari iconem, permittentes* &c.

P. 21. l. 14. *Circumſpirans*, verte, *complectens*.

P. 23. l. 17. *Et ne vanitatem* &c. verte, *& fruſtra eam* [*unitatem*] *deinceps prædicant*, &c.

P. 24. l. 49. *Dii, & filii*, &c. De hac re egit Maximus in Proœmio ad quæſtiones in S. Scripturam, & alibi; fuſius ibi innuit ſe acturum, quod hic fecit. v. Photium, ad P. 498.

P. 33. l. 43. *Omne quod fecerat*. Verte, *omnino oblitus fuerat*.

P. 34. l. 52. *Diſtributam*. Lege, *depaſcentem nos*.

P. 35. l. 4. *Copia*. Lege, *Copula*. l. 9. *Diſtillando*. Verte, *nec propter rerum ſuarum curſum inoffenſum contra eos, qui iſtis carent, exaltentur*.

P. 36. l. 17. Διαχέοντα Lege. l. 19. *Et hanc poſſe*, verte, *& idem valere, ac*. l. 54. *Deficiens*, verte, *imperfectam exiſtimare*.

P. 37. l. 11. *Eam*, Lege, *eum*, &, *manifeſtantem*. l. 21. *Inconſequentiam*, rectius, *pravitatem*. Mox, *diſcreta*. l. 28. *Oſtendens*, Lege, *oſtendentis*.

P. 39. l. 8. *Miniſtrum*, Lege, *miniſtram*. l. 29. *Nullam*, Lege, *nullum*.

P. 40. l. 47. *Principali*, Lege, *principalem partem*. l. 51. *Muniens*, verte, *obſtruens*.

P. 41. l. 38. *Intellexerunt*. Verte, *meditati ſunt*. l. 53. *Docuerunt*, verte, *eruditi*. Sententia pendet a verbo in p. 42. *tranſcenderunt*.

P. 43. l. 27. *Refluxionibus inditi*, carnis renitentiis, rectius.

P. 44. l. 15. *Habitos*, verte, *pendentes*.

P. 45. l. 9. *Docentes*, mallem, *docent.*
P. 46. l. 12. *Epiſtola prima.* Scripſit enim aliam de his ipſis rebus, quam ideo non appoſui, quoniam nihil fere ea continebat aliud, quam hæc prima. De utraque Photius ſuum judicium protulit; quod vide in Myriobyblo.
P. 47. l. penult. Lege, *beatam.*
Sed de his ſatis. Sane novam verſionem, poſt Scotum, cudere non placuit, multo minus omnia iſtius errata corrigere, quod majoris erat moleſtiæ.

INDEX

INDEX AUCTORUM
qui citantur in hoc opere.

A notat Appendicem.

A

Ambroſius, 210. 257. 262. 284. 293. 299. 309.
in Examero, 140. 217.
in Lucam, 232. 233. 259. 261. 265.
de Paradiſo, 199. 200. 207. 208. 209. 212. 300. 303. 305.
Apoſtolus Paulus, *paſſim*.
Ariſtoteles, 12. 84. 229.
Auguſtinus, 23. 24. 56. 62. 69. 79. 84. 105. 116. 117. 119. 120. 134. 136. 144. 150. 153. 169. 182. 192. 211. 227. 239. 244. 289. 298. 299. 308. 309.
in Apoſtolum, 5.
de libro Arbitrio, 287.
de Baptiſmo Parvul. 192.
de Categoriis, 28.
de Civitate Dei, 4. 5. 131. 167. 176. 180. 193. 194, 195, 196. 250. 298, 299. 304.
Confeſſiones, 32. 108. 154. 268.
ad Dardanum, 294.
Decades, *ſive in Pſal.* 63.
in Examero, 3. 35. 105. 175. 181. 198. 214. 221. 233. 260. 270, 275.
de Geneſi ad lit. 193.
de Muſica, 22. 154.
in Opuſculis, 105.
de vera Relig. 49. 152. 157.

B

Baſilius, 15. *A.* 129. 134. 136. 141. 142. 145. 148. 157. 158. 159.
in Examer. 43, 57. 134.
Boetius de Arithm. 31. 113. 174. 176.
de Trinitate. 233.

C

Chryſoſtomus. 289. 290.
Cicero. 11.
Clemens Alexandrinus. 19. *A.*

D

Dionyſius Areop. 1. 8. 41. 43. 51. 60. 63. 91. 107. 111. 127. 183. 236. 244. 251. 268. 307. 19. *A.*
in Amatoriis Hymnis, 42.
de Divinis Nomin. 27. 33. 37. 44. 95. 98. 245. 254. 259. 262. 282. 287.
Epiſtola ad Dorotheum, 256.
ad Gaium, 256.
ad Titum, 108.
de Hierarchia Cæleſti, 43. 83. 107. 177. 225. 248.
ad Hierotheum, 108.
de Perfecto & Uno, 157.
de Symbolica Theologia, 10. 168. 169.

E

Eccleſiaſtes, 124. 149.
Epiphanius, 201.
in Anchorato, 1. 160.
de Fide, 83. 85. 161. 245.
in l. de Hebraicis Nom. 225.
Eratoſthenes, 146. 147.
Evangelium paſſim.
Ezechiel Proph. 302.

G

Geneſis, 56. 59. 132. 160. 161.
Græci moderni, 93.

H

Hebræi, 107.
Hieronymus, 226.
in Ezechielem, 279.
Hilarius, 296.

I

S. Jacobus, 68. 248.
S. Joan. Evang, 3. 62. 244.
Apocalypſ. 241.
Job. 5.
Iſaias Prophet. 1. 62. 63. 67. 166.

M

Martianus Capella, 147. 148.

Maximus Monach. 63. 69. 71. 91. 122. 123. 266. 299.

de Ambiguis: 40. 48. 49. &c. 229. 232. 242. 271.

in Dionyſium, 43.

in Expoſitione Nyſſeni, 195. 197. (*vid. Nazianz.*) 210.

in Orat. Nazianz. 4. 5. 6. 17. 22. 94. 303.

in Scholiis, 221. 243.

N

Nazianzenus Greg. 1. 5. 13. 22. 45. 78. 79. 91. 309.

de Baptiſmo, 198.

in Epitaphio Cæſarii, 233.

contra Eunomianos 9. & *per totum Appendicem*.

de Filio orat, 1. 84. 94.

de Grandine, 234.

de Nativitate Chriſti, 303.

de Paſchate, 210. v. *Nyſſenum*.

Nicena Synodus, 72. 85. 90.

Nyſſenus Greg. 20. 21. 33. 78. 154. 156. 157. 158. 168. 184. 186. 191. 197. 201. 230. 231. 245. 255. 258.

de Imagine, 163.

O

Origenes, 199. 201. 214.

περὶ ἀρχῶν 261.

in Romanos, 258.

P

Pantænus, 19. A.

Paulus Apoſt. *vid. Apoſt.*

Plato in Timæo, 19. 32. 136. 156.

Plinius Nat. Hiſt. 135. 147. 148. 151. 156. 159.

Pſalmiſta, 61. 63. 125. 166.

Ptolomæus, 147.

Pythagoras, 145. 149.

S

S. Scriptura, *paſſim*.

Septuaginta Interpretes, 57. 60. 221. 224.

Solomon, 63. 241.

Syracides, 269.

Syrus quidam.

Virgilius, 19.

Zacharias Pr

Index

Index rerum, de quibus præcipue agitur in hoc opere; A. notat Appendicem S. Maximi *Ambiguorum.*

A.

ABraam unde Deum novit, 150.
Abyſſus tenebroſa, 57.
Accidens, 1, 2.
Accidentia conſtituunt corpora, 31, 33.
Accidentia invisibilia, 28.
Permanent immutabiliter, 21.
Adam primus & ſecundus, 210. A. 56.
Adunatio naturarum, 242.
ſubſtantiarum, 49.
Αἰσθητήρια, 31.
Amor, 42.
Analytice, 17, 46.
Angeli & hominis affinitas, 180.
Angeli, 2, 3, 176, 237.
Quomodo multiplicantur, 49, 190.
Angelorum corpora, 68, 171.
Cognitio, 3, 49.
Quomodo ſentiunt, 176.
Non ſunt animalia, 171.
Animæ compedes, 4 A.
Anima humana, 166, 187.
Ejus operatio, 76. A. 41.
Ἀορασία, 50.
Ubi fallitur, 39.
Non punitur, 277.
Corpus ſibi creat. 75, 76, 77, 185.
Anima irrationalis, 158.
Anima an ante corpus, A. 31.
Anima Samuelis, 117.
Ἀποφατικὴ Theologia, 9. 44.
Arithmetica, 3.
Arriani, 84. A. 51.
Artes, 19, 25.
Auditus, 153.
Αὐτομάθεια, 14.

B.

BAptiſma Eccleſiæ ſolum liberat à morte, 216.
Binarius numerus, A. 48.
Bonitas & eſſentia, 101.

C.

DE Carne Chriſti error Apollinarii, A. 60.
Caro, nubes, A. 36, 40.
Caro Chriſti in Deum verſa, 296, 297.
Categoriæ, 12, 15. 78.
Cauſa omnium, 83, 84.
Cauſæ primordiales, 47, 56. 96, 101, 118.
Κτιτὴ non κτιτῆ, 160.
Cherubim, 107, 226, 290.
Chriſtus vere homo, 54. A. 55, 56.
Sine peccato, 179.
Qualis reſurrexit, 52, 54.
Corpus ejus poſt reſur. 52.
Exaltatio, 252, 257.
Incarnatio, 252. A. 52. 56.
In utero in hoc mundo, 5. A.
Ἄνους ſecundum Apollinariſtas, A. 5[illegible]
Cœlum novum, 295.
Conſcientia punitur, 288.
Corpus unde fiat, 33.
Quale in Paradiſo, 71.
Datum in pœnam, 77, 237.
Corpus ut ab eſſentia differt, 27.
Omne corpus animatum, 152.
Corpus reſurget, 192, 293.
Corpus non ſubſiſtit ſine accidentibus, 34.
Corpora naturalia & Geometrica, 29.
Corporea ex incorporeis, 118.
Creatio, 103. dupliciter conſideratur, 125.
Cubitus arcæ Noacicæ, 150.

D.

DAtum & donum, 249.
Dæmones natura boni, 264.
Eorum Salus, 268.
Deus & homo paradigmata, A. 42.
Deus omnium eſſentia, 1.
Ἄναρχος, 6, 41.
Ejus nomina, 6, 11, 12.
Ejus apparitio Deus dicitur, 3.
Ejus motus, 6.
Definiri non poteſt, 79.
Ejus Supereminentia, 10, 80, 82.
Creari dicitur, 6, 40, 103.
Ei nihil coæternum, 267, 279.
Cauſa ſimilium & diſſimilium, 38.
Immutabilis, 7. A.
Intra eum omnia, 124.
Ex creatis colligitur, 8.
Principium, medium, finis omnium, 38, 46.
Dei ignorantia, 82, 84.

De Deo multa dicuntur metaphorice, 11.
Deificatio θέωσις, 309. A. 12, 18, 21, 53.
Dei nos pars ſumus, 6. A. 6, 14, 17. &c.
Dyas, A. 48, 49. 124.

E.

EDen, 204.
Elementa, 143.
Ενδελέχεια, 298.
Ενοπάθεια, 14.
Eſſendi modi, 1, 2.
Appetitus, 228.
Eſſentia, 25, 26, 79, 101, 174.
Eſſentia nulla per ſe intelligibilis, 1, 25.
Eunomiani, 9.

F.

FAcere, quid, 41, 42.
Felicitas Sanctorum, 3.
Ficus paradiſi, 77, 212.
Firmamentum, 134, 182.
Forma materialis, 139.
Subſtantialis, ibid.

G.

GEnera rerum, 81.
Generatio ante motum, 8. A.
Geneſeos cap. 1. quam varie exponatur, 56. &c.
Græci & Latini de S. Trinitate, 84, 90. 92.
Græcorum codd. & Latin. diſcrepantia, 120, 289.

H.

HAbitus in omni Categ. 14.
Hexaemeron, 56. &c. 132, 142. 143, 156. 158, 161, 165, 182, 225. &c.
Homo primus qualis, 198, 308.
Omnia ſumma, 48, 54, 242.
Definitio, 175.
Diviſio in Sexus, 49, 53.
Duæ conſtitutiones, 195, A. 22, 23.
Lapſus, 53, 181, 272.
Expulſio è Paradiſo, 53, 226.
Nuditas, 214.
Partes, 186, 204.
Subſtantia, 175.
Homo imago Dei, 184. A. 20.
Homo quamdiu ſtetit, 197.
Homo per Chriſtum qualis, 72, 73.
Homo animalis, 167.
Hominum & Angelorum affinitas, 180.
Humana mens nequit intelligi, 175.
Humanitas Chriſti, 243.
Hypoſtatica unio, A. 69.

I.

IDeæ, 47, 94.
Jehoſaphat vallis, 299.
Infernum, 284.
Judicii extremi locus, 299.

L.

LApſus hominis, 53, 176. 181, 272, 273.
Latinorum & Græc. de S. Trinitate modi loquendi, 84, 85.
Liberales diſciplinæ, 228.
Lignum ſcientiæ, 203, 205.
Localis motio, 239.
Locus, 19.
Differt à corpore, 20. 22.
Definitiones loca corporum, 24.
Λόγος, 73.
Λόγος, 106.
Lucifer, 62.
Luna, 145, 146, 296.
Lunæ centrum, 146.
Lux, 43, 236.

M.

MAlum unde, 185.
Incauſale, 287.
Mala noſtra quomodo ſanantur, A. 34.
Manichæi, 118. A. 60.
Materia, 32.
Informis, 56, 118.
Materiæ inſtabilitas, 138. A. 33.
Melchiſedec, 23.
Meninx, 153.
Mens humana inintelligibilis, 175.
Metaphorice de Deo multa dicuntur, 11.
Modi eſſendi, 1, 2.
Monas in numeris, 112.
Moſis anima, 117, 126, 300.
Motus, 15, 34, 44, 76, 84. A. 8, 22.
Motus animæ, 71.
Motus naturalis, 40.
Mundus, 19, 25.
Non eſt locus, 20.
Nec ejus partes, 22, 25.
De eo Philos. & Eccleſiaſticorum doctrina, 232.
Muſica, 149.

N.

NAtura, 1. 4.
Naturæ humanæ ſtatus, 3.
Reditus, 232.

Conſideratio,

Conſideratio 5^a. 272.
Quantitate denaria ſolet ſignificari, 231.
Nihil quot modis, 104, 118, 127, 245.
N[illegible] ſola vere ſunt, 3, 31.
Nomina Dei metaphorica, 11.
Quomodo affir. & neg. 12.
Νοῦς, 53, 72, 199.
Nubes, 300.
Numerus, 112, 113, &c. 154, 255.
Numerus redimendorum, 304, 305.
Nuptiæ, ex peccato, 190.
Laudantur, 216.

O.

ON, 121.
Operationes θεανδρικὰς, A. 63.
Oppoſita, 10.
De Deo non proprie dicuntur, 10.
Ordines rerum ὁμοταγεῖς, 2.
Originale peccatum, 286, 287.
Οὐσία, 30, 93.

P.

PArabolarum tranſitus, 305.
Paradiſus, 50, 70, 198, 203, 212, 213, 243, 227, 289.
An animalia inde expulſa, 224.
Pati, quid, 43.
Paſſio, 10. A.
Peccatum quæ ſecuta ſunt, 195.
Περιοχαὶ quot, 17, 19.
Phantaſia & Phantaſma, 117, 280.
Pœnitentia ſera damnatorum pœna, 264. 283, 285, 288.
Prædeſtinatio divina, 283.
Proceſſio Spiritus S. 90.
Prodigus filius, 305.
Prolepſis in Scriptura S. 215.
Προορίσματα, 47.
Providentia divina, 284.
Pythoniſſa, 117.

R.

RAptus S. Pauli, 73, 128, 300. A. 12.
Reditus humanæ naturæ, 233, 242, 274, 289, 308.
De eo nemo ſcripſit, ex profeſſo, 225.
Relatio non eſt in eſſentia, 9, 192.
Reſurrectio, 55, 190, 192, 230.
An ſecundum gratiam an ex natura, 245.

S.

SAbbata vera, A. 15.
Samuelis anima, 117, 126.
Sanctorum felicitas, 3.
Mors qualis, 244.
Suffragia, 288.
Scaphia, 146.
Scientiæ liberales, 228.
Scripturæ S. auctoritas, 37.
Stylus, 306.
Senarius numerus, 282.
Sexus in homine, unde, 49.
Socratis conſilium, 131.
Sol, 136.
Sophiæ diviſio, 140.
Spiritus definitio, 18.
Spiritus Dei ſuper aquas, 60, 64.
Septiformis, 67.
Dona, 68.
Proceſſio, 92.
Status, 15, 84.
Stellæ, 135.
Subſtantia omnis incomprehenſibilis, 1, 79.
Subſtantiarum adunatio, 49.
Subſtantiarum divinarum inter ſe habitudo, 8.
Συμβάματα, 17, 238.
Summi boni progreſſio in omnia, 127.
Supplicia damnatorum, 278, 281, 292, 293.

T.

TEmpus, 239.
Θεῖα θελήματα, 47, 94.
Θεοφανίας, 3, 4, 5, 98, 103, 121.
Θέωσις, 5, 160, 170, 248, 289, 309.
Theologica duplex, Ἀποφατικὴ & Καταφατικὴ, 9, 11, 44, 83, 84.
Tormenta inferni, 264, 267.
Transformatio Chriſti, 117.
Triangulum, 177.
Trigonus, ibid.
Trinitas, 8, 36, 60, 69, 83, 90, 91, 183. A. 20, 49.
Error circa eam, 130.
Latini & Græci de ea, 84, 85, 90, 92.
Non quaternitas, A. 68.
Trinitas in humana natura, 25, 27, 36, 68, 75, 85, 235, 268.
Tunicæ Pelliceæ, 77.

U.

VErbum Dei, principium, 56, 57. A. 14.
Vis Seminum mira, 122.
Viſio Dei, 4, 5.
Viſus, 153.
Vitæ ſpecies, 154, 155.
Ὕλη, 1.

Umbra, 33.
Unitas & Trin. 8.
Univerſitatis æternitas, 123.
Voluntas divina, 19. A.
Voluntas punitur, 277, 278.
Voluntatis motus mali, an illiciti, 282.
Voluptas, A. 41.
Ὑπόστασις, 93.
Ejus ab eſſentia differentia, A. 51, 53.

Errata in Præfatione.

PAg. 1. *Ratramni.* 2. *πύλας.* 3. *Franciam.* hodieque, ad aliam. 4. *inhon.* cædis. 8. *Lindiffer.* 10. eas *quas.* 12. anno 884, *vel* 885. P. 8. l. 53. *proced.* 15, 6. *Subſtantia.* 17. 20. *Ergo* *ἐσία.* 25. 3. *Definientis.* 49. 37. *appellatione.* 51. 22. *quantum.* 51. 51. *diviſione.* 153. in *proximis* s. n. 169. 28. corroborato *itinere. deſere.* 198. 27. *voluntarie.* 245. 31. in *quæ.* 310. 20. nullis *bonæ.* In Append. Pag. 11. *Subjectarum.* 36. *διαχόντι.* 37. *diſcreta.* 39. *miniſtram. nullum* hab. 47. *beatam.* 59. In *Dionyſ. Areop.* 66. *neſcivit.* In emend. 74. *Thuani.* 78. *non* videntur.

00070575

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 15 June, 2016